MAGYAR SION.

EGYHÁZIRODALMI FOLYÓIRAT.

UJ SOROZAT. — HATODIK ÉVI FOLYÁM.

ESZTERGOM, 1892.
NYOMATOTT BUZÁROVITS GUSZTÁVNÁL.

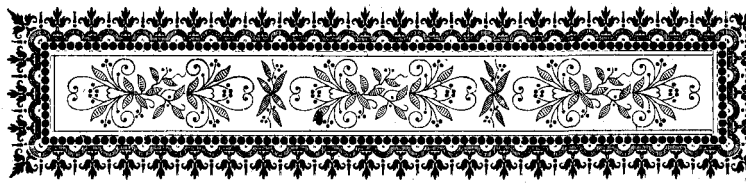

BEVEZETŐ GONDOLATOK.

Irta DR. KERESZTY VIKTOR.

Isten segitségével uj évfolyamot kezdünk, . . . a szellemi közlekedést t. olvasóközönségünkkel ez évben is meginditjuk, folytatjuk s fentartjuk.

Programmot adnunk nem szükséges. A „Magyar Sion“ nem uj vállalat, nem egy röpke lapja azoknak az irodalmi termékeknek, melyek ilyenkor, uj év körül özönével rohanják meg a publikumot, — de melyek, az irodalomnak legtöbb esetben épen nem kárára, az év folyamán lassankint el is tünedeznek. A mi szerény, de becsületes munkának szentelt folyóiratunk régi ismerőse már a müvelt magyar katholikus közönségnek, amely közönség épen ezért tisztában is van annak elveivel, munkakörével, egész irányával.

Hiszen a „M. Sion“ ez évben betölti létezésének 30-ik évét, — s annak emez uj sorozata is immár a hatodik évfolyamot kezdi.

Hogy hivek maradtunk ahhoz a programmhoz, melyet ezelőtt öt évvel fejtettünk ki, akkor t. i., mikor a már beteges Zádori kanonok fáradt kezéből kiesett szerkesztői tollat felvettük: azt most már öt vaskos kötet bizonyitja. E programmhoz, melyet azóta is rövid kivonatban — előfizetésre szólitó felhivásainkban — közölni szoktunk, hivek maradunk ezután is. Katholikus öntudat: ez a mi ideálunk! Hogy ez a kath. öntudat jusson végre-valahára érvényre a tudományban, az elvekben, a társadalomban, az élet-

ben, hogy a katholikus férfiunak szemével tekintsünk mindent e világon, akár irodalmat, akár közéletet: ez a mi törekvésünk, ez czélja munkánknak. Tudjuk, hogy az eredmény, a siker vajmi messze távolban van még: de azt is tudjuk, hogy gutta cavat lapidem, non vi, sed saepe cadendo, más szóval, hogy a folytonos, jóakaratu törekvésnek valamelyes eredményt kell szülnie.

És ehez az első lépés a katholikusoknak, főleg a papoknak, kik t. olvasóközönségünk legnagyobb részét képezik, tudományos készültsége!

Legutóbbi felhivásunkban ép ugy mint az előzőkben, ezekben ép ugy, mint legelső „Programmunk"-ban (1887. év. 1. l.) mindig csak azt hangoztattuk, hogy ismerve a mi nem nagy, de disztingvált közönségünket, mely a tudományok és a ker. kath. egyházi élet iránt melegen érdeklődik: azt legjobb erőnk és tehetségünk szerint akarjuk tájékoztatni, első sorban mindama mozgalmak iránt, melyek *a theologia és az azzal kapcsolatos tudományágak haladását* bármikép érintik, — másodsorban mindamaz alakulások, életjelenségek iránt, melyekben a Jézus Krisztus örökifju arájának *az egyháznak erőteljes élete nyilvánul*, s melyek mintegy az adatokat szolgáltatják a század egykor megirandó egyháztörténetéhez.

Ami az elsőt illeti, szoros értelemben kérjük venni azt, amit ép az imént leirtunk. Azt mondottuk, hogy a theologiát érintő minden tudományos mozgalom munkakörünkbe tartozik. Ezzel világosan ki van mondva, hogy a „Magyar Sion" *épen nem akar kizárólagosan theologiai folyóirat lenni*, — nem akarja lapjait száraz, és a praktikus életre nézve haszonnal ritkán járó disszertáczióokkal megtölteni, nem akarja kizárólagosan a theologiát mint abstrakt tudományt müvelni: hanem igenis a theologikus öntudat alapján állva, hozzászólni minden tudományos, hogy ugy mondjam napi kérdéshez, registrálni a tudomány va-

lódi haladását, s ahol kell, kimutatni a példátlan fölületességet is, melylyel az ugynevezett „népszerüsitett tudomány“ elbánik az igazi tudománynyal.

Az egyház életjelenségeit pedig, amelyeket, mint második helyen emlitettük, szintén soha sem fogunk szemünk elől téveszteni, ugy akarjuk folyóiratunk hasábjain olvasóink elé állitani, hogy, miként eddig, ugy ezután is tisztán lássák, mik manap, az élet ezerféle változatában, az egyház törekvései, milyenek küzdelmei, itt szenvedései, ott diadalai. Az egyházzal érzünk mindenben, vele örvendünk, vele szomorkodunk; lehetetlenség, hogy a mivel telve szivünk, arról ne beszéljünk.

Ime az eszközök — a czélhoz, ime a „Magyar Sion“ főirányelvei.

Eme fő-irányelvek mellett, melyek a mi folyóiratunknak mintegy lelkét alkotják, van még egy kedves tárgya a „Magyar Sion“-nak, — s ez: a magyar egyháztörténelem kutatása. Valamikor, a folyóirat alapittatásakor, éppen a magyar egyháztörténet müvelése, fejlesztése volt annak tulajdonképi hivatása, első életczélja, — csak később (1870.) szélesbitette ki munkakörét. De azért mindig, mindig szemmel tartotta, qua sit origine natus; soha nem feledte, hogy a magyar egyháztörténet müvelése kötelezettségei közé tartozik; hogy annak sárgult lapjairól ki kell szednie a közérdeküt, régi okmányaiból ki kell betüznie a netán még ismeretlen, vagy legalább nem eléggé ismert adatokat. Ezért a „Magyar Sion“ eddigi köteteiben kutató azt fogja látni, hogy több vagy kevesebb magyar egyháztörténeti tárgyu czikk minden évfolyamban található. Csupán tavalyi évfolyamunkban is nem kevesebb mint öt, a magyar egyháztörténelembe vágó czikket hoztunk, — s a jövőben is kedves feladatunknak fogjuk ismerni, ezt a tágas és termékeny talajt müvelni. Ime mindjárt e füzetünkben is nyujtunk egy magyar egyháztörté-

neti essayt, a februáriban pedig hosszabb czikksorozatot kezdünk meg a pozsonyi generalis seminárium történetéről, mely a mult század egyháztörténelmére oly jellemző világot vet.

Egyéb rovataink: a hazai és külföldi, theologiába s keresztény tudományba vágó nevesebb munkák ismertetése, nemkülönben a közérdekü „rövid közlemények“ a jövőben is kiegészitő részét fogják tenni folyóiratunknak, — amelyet az ujév kezdetén ismételten szeretettel ajánlunk szives olvasóink figyelmébe, meleg érdeklődésébe.

JANUÁR HUSZONNYOLCZADIKA.

Irta Dr. KERESZTY VIKTOR.

Miféle dátum ez, fogja kérdezni talán egyikmásik t. olvasóm? Csak nem a képviselőválasztásokról akar szólni a M. Sion, mely tudvalevőleg politikával nem foglalkozik? Erről bizonyára nem. Miben különbözik hát akkor e nap más hétköznapoktól?

De még sem. Én legalább alig hiszem, hogy e nap jelentősége kérdés tárgya lehetne egy magyar pap előtt, egy magyar katholikus előtt.

Eddig igenis, ez a nap ép olyan volt nekünk, mint más, miben sem különbözött a téli hónapnak egyéb hétköznapjaitól. De tavaly óta emlékezetes, gyászos nap ez nekünk. *Aniversium depositionis Joannis Card. Simor Aeppi*, jegyzi meg az esztergomfőmegyei directorium; — felejthetetlen érsekatyánk, a boldogult Simor bibornok-primás temetésének évfordulója ez a nap: súgja hálás fiui szivünk.

És 9 órakor, az istentisztelet rendes órájában, ime megkondulnak az esztergomi székesegyház ha-

rangjai, és komoly, magasztos szavuk fájó viszhangot kelt még ma is bánatos szivünkben.

És megyünk, megyünk, követjük a harangok hívó szózatát, clerus et populus, papok és hivek egybegyülünk a remek bazilika ivei alatt, ezen az első, szomoru évfordulón, — és elgondoljuk, hogy immár egy esztendeje nyugszik itt, a székestemplom kriptájának egy kisded loculusában az a főpap, aki közel egy negyedszázadon át volt az ország primása, az esztergomi főegyházmegyének érseke, papjainak büszkesége, a szegényeknek jótevő gyámolitója...

Igen, igen, ma egy éve!

Ma egy éve, hogy komor gyászpompával, de még nagyobb fájdalommal szivünkben kisértük nyugalma helyére, egy ország részvéte mellett, mit mondok, az egész katholikus világ részvéte mellett Simor János hült tetemeit.

Ma egy éve, hogy e szent csarnokok megteltek az ő könyező papjaival és hiveivel, s hogy felhangzott a „Requiem aeternam“ az ő ravatala fölött, mig a főoltáron a vérontásnélküli áldozat mutattatott be az Istennek, hogy e végtelen érdemü áldozatra tekintve, törölje el irgalmasságában azt, ami netán még nem birna megállani az Ő igazságossága előtt....

És akkor megnyugvást, vigaszt meritettünk a gondolatból, hogy a mindenható Isten meghallgatta könyörgésünket.

És ime, ma, az évforduló napon ismét megtelik hivekkel a székesegyház, ujból felhangzanak a „Requiem“ szivhez szóló akkordjai, ujból bemutattatik a szentmise-áldozat, s mi megint azt kérjük a Mindenhatótól, hogy elköltözött érsekatyánk lelke „per haec piae placationis officia mereatur pervenire ad laetitiam sempiternam“ — s gyászunkban ismét az önmegadás, a remény és bizalom ad vigaszt és megnyugvást; — az a remény és bizalom, hogy Simor János lelke, megtisztulva minden salaktól, már az üdvözül-

tek honában látja szinről-szinre az örök Igazságot, az Istent.

És midőn távozunk a templomból, s bucsút mondunk a *mult*-nak, melyet az a koporsó képvisel ott lenn a sirboltban, — szemeinket a *jövő*-re függesztjük, az uj Főpásztorra, akit a Gondviselés juttatott nekünk, s aki néhány nap mulva végre valahára eljő mi közénk, kik már annyira óhajtjuk őt, eljő, hogy Simor örökébe lépjen, hogy elfoglalja székhelyét, s megkezdje áldásos munkáját, a főmegye kormányzását.

Benedictus qui venit in nomine Domini!

I. JÁNOS ESZTERGOMI ÉRSEK.

1205—1223.

Irta NOGÁLL LÁSZLÓ.

Az esztergomi érsekek azon magas állásuknál fogva, mely szerint nemcsak Magyarország többi egyházfőit s világi főrendeit méltóságban megelőzik,[1] hanem mint királyaink levelei igazolják, ők a király koronázói, tanácsadói, szóval, Magyarország egyik, sőt első főméltósága: nem egy esetben jutottak oly helyzetbe, hogy mint az egyház és a magyar királyság támaszai, mint a magyar alkotmány védői jelentékeny szerepet vigyenek hazánk politikai és egyházi életében.

Ha valakinek volt módjában az esztergomi érsekek között befolyásos állásánál fogva hatni Magyarország politikai és vallási élet-alakulásaira: ugy I. János érsek nem az utolsó köztök, tekintve a kor bonyolult alakulásait, tekintve erős küzdelmeit.

Magyarország története tizennyolcz éven át szorosan össze van nőve I. János esztergomi érsek nevével.

[1] Mon. Strig. I. 205.

I. János érseksége alatt válságos napok vonultak el Magyarország felett; mert mig egyrészt a csaknem száz évig tartó trónvillongás a királyi tekintélynek sokat ártott, addig másrészt a határtalan vám- és birtok-adományozások a királyi kincstár jövedelmi forrásait nagyon leapasztván, a királyi hatalmat is nagyban meggyöngitették; ehhez járult az, hogy e mértéktelen adományozások nagyra növelték a főnemesség hatalmát, mely elnyomni készült a köznemességet; s mindez végre alapjaiban megrendité Magyarország közjogát. Ily nem kecsegtető viszonyok között foglalá el János kalocsai érsek az esztergomi érseki széket.

I.

János érsek előéletéről édeskeveset tartott fenn a mult a jövőnek. Hogy János érsek magyar nemzetségből eredett, azt III. Incze pápa egy levele igazolja;[1] ezzel szemben tehát elesik Kollár Ádám azon véleménye, hogy János érsek II. Endre nejének, Gertrudnak testvére lett volna.[2] Hasonlóképen Smitth vélekedése.[3]

Hogy János érsek mielőtt esztergomi érsekké lett, mily egyházi állásokat töltött be, az nagyrészt bizonytalan. A történetirók véleményei igen eltérők; Katona[4] ugy véli, hogy az Imre király ellen pártütő János pannonhalmi apátot II. Endre, midőn az Árpádok trónjára lépett, a hozzávaló ragaszkodás fejében először kalocsai, majd esztergomi érsekké tette. De ezen állitás nem valószinü, mert a III. Incze pápa által Rómába hivott apát méltóságától megfosztatott s róla többé emlités nem tétetik az idők tanujában.[5]

1150—1200-ig több János nevü férfiut találunk különböző püspöki székeken.

Igy a veszprémi püspökök sorában János 1173—1193-ig

[1] Knauz: Mon. Strig. I. 181. Fej. Cod. dipl. III. I. 23.
[2] Hist. dipl. Jur. patr. 137.
[3] Mon. Strig. I. 179. 1. h.
[4] Hist. Crit. V. 485.
[5] Mon. Strig. I. 178. Czinár, Monast. I. 69.

viseli a püspöki méltóságot;[1] — 1180—1186-ig János nevü férfiu ül a váradi püspöki széken;[2] 1198—1202-ig terjedő időközben a csanádi püspökök sorában szintén János nevü férfiut találunk;[3] hogy ezen János püspökök közül melyikben kell keresni a későbbi János érseket, arra a történetirók bizonyossággal felelni nem tudnak. Legvalószinübb Knauz szerint,[4] hogy ezen három János püspök közül a későbbi János esztergomi érseket, János csanádi püspökben kell keresnünk, ki 1198-tól 1202-ig volt csanádi püspök. Ezen János püspök lehetett a későbbi János kalocsai érsek, kit aztán három évvel utóbb a király és a pápa az esztergomi érseki székre helyezett át.[5]

Lett legyen igy a dolog, vagy másként, elég az hozzá, hogy a mi Jánosunk már mint kalocsai érsek III. Incze, e halhatatlan emlékezetü pápa előtt nagy tekintélynek örvendhetett; mert midőn Imre király Szerbiát legyőzte, a pápa János kalocsai érseket bizta meg,[6] hogy menjen Szerbiába s ott a szakadárokat téritse vissza a római katholikus egyházba.

A pápa azon reményben, hogy János érsek ez ügyben

---

[1] Mon. Strig. I. 178. Czinár, Index. 503.

[2] Schemat. ll. D. Várad. 1882. 6. l. és Bunyitay: váradi káptalan statutumai. 15. l.

[3] Schemat. ll. D. Csanád. 1889. 9. l.

[4] Mon. Strig. I. 172.

[5] Batthyányi (Ser. epp. cs. 6.) ezen János csanádi püspökről állitja, hogy a váradi püspöki székre helyeztetett át; ennek azonban alapja nincs, mert a váradi káptalan hiteles statutumai erről mit se tudnak; (Bunyitay: váradi káptalan statutumai 15. l. és váradi püspökség története. I. 63.) de különben is ezen János váradi püspök 1186-ban már nem emlittetik a váradi püspökök sorában, mig János nevü csanádi püspök 1201-ig kormányozta egyházát; tehát a váradi püspökben a későbbi esztergomi érseket nincs mit keresni ily alapon. De az is megfontolandó, hogy a csanádi püspöknek kétszer oly nagy jövedelme volt mint a váradinak. (M. Sion, 1865. 553. l.); továbbá János veszprémi püspök, ki 1193-ig kormányozta egyházát (Czinár: Index 523.) sem jöhet szóba, hogy a csanádi püspöki székre helyeztetett volna át s később ily uton lett volna érsek, mert a csanádi János püspök 1198-ban mint választott püspök szerepel. (Knauz. Mon. Strig. I. 178.)

[6] Mon. Strig. I. 172.

könnyen eljár, Szerbiát érseksége alá rendelte.[1] Ezen pápai megbizatás bizonyára jele annak, hogy János kalocsai érsek az akkori püspöki kar egyik legkiválóbb tagja lehetett.

Egy tény azonban minden jelessége mellett homályt vet János kalocsai érsek életére, és ez azon álláspont, melyet az esztergomi érsekkel szemben koronázási és joghatósági ügyekben elfoglalt. Hogy azon viszály mibenléte felől, mely Jób esztergomi érsek és János kalocsai érsek között lefolyt, teljesen tisztában legyünk, vessünk egy tekintetet a koronázási vita eredetére.

A két érsekség között levő viszály oka 1174-ből ered, amidőn Lukács esztergomi érsek a pápa egyenes meghagyására sem akarta III. Bélát megkoronázni; a pápa tehát a koronázással a kalocsai érseket bizta meg,[2] de ezen koronázási cselekmény az esztergomi érsek jogainak teljes fentartásával történt.[3] Ezen tényből a kalocsai érsek jogutódai jogot kezdtek formálni a koronázásra. Itt volt tehát elvetve a visszavonás átkos magva a kalocsai és esztergomi érsekek között, amely visszavonás szálai elnyulnak hosszú időkig. — Ebből lehet megmagyarázni, miért kéri pl. a szentföldre készülődő Imre király a pápát, hogy a két érsek között semmi viszálykodást, melyből az országban egyenetlenségek és botrányok keletkezhetnek, meg ne engedjen. Ezen ügyben a pápa teljes biztositását nyerte ki a király.[4] Imre király félelme, amint a körülmények megmutatták, nem volt alaptalan. Ugyanis Jób esztergomi érsek 1203-iki év május 5-én János kalocsai érsek ellen panaszt nyujtott be a pápánál. Az érsek panasza a következőkben foglalható egybe: az esztergomi érsek egy joghatósága alá tartozó, de a kalocsai érsekség területén levő királyi egyházban ünnepélyes misét mondott s mise végén, midőn a szokásos áldást akarta adni a népre, János kalocsai érsek nem cse-

---

[1] Fej. cod. dipl. II. 408.
[2] U. o. 436. Mon. Strig. I. 122.
[3] Fej. u. o. III. I. 192. VII. I. 166. Mon. Strig. I. 123.
[4] Mon. Stiig. I. 164. Fej. II. 403.

kély lármát csapva félbeszakitotta az érsek szent tényke-dését s ő maga adta az áldást a népre; továbbá az esztergomi érsek akarata ellenére János kalocsai érsek az esztergomi érsek joghatósága alá rendelt egyházban két püspököt szentelt fel és keresztet vitetett maga előtt és érseki palliumban misézett. A pápa ily jogtalan dolgok gyakorlásától eltiltja János kalocsai érseket és a kérdésben levő ügy megvizsgálását a váczi püspökre, és a pilisi és bakonybéli apátokra bizta.[1] Ugyanazon év ugyanazon napján kelt másik oklevelében a pápa Jób érsek kérelmére, ki személyesen ment el Rómába jogai megvédelmezésére, a kérdésben forgó ügyet illetőleg Jóbra nézve kedvező határozatot hozott. A koronázási vita később végleg eldöntetett és pedig akként, hogy a koronázást mindig az esztergomi érseknek kell végezni;[2] a királyi apátságok és prépostságok felett a joghatóságot illetőleg a statusquo tartatott fenn.[3] Igy tehát János kalocsai érsek fáradozásai képzelt jogai biztositására kárba vesztek.

II.

Ugrin esztergomi érsek 1204. évben az esztergomi érseki székről a sirba szállt;[4] megüresedett az esztergomi érsekség. Az érsekségre a királyi udvar és káptalan jelöltje János kalocsai érsek az udvarnál kedvességben állhatott; mert amint őt az esztergomi káptalan érsekké választotta,[5] a még életben levő Imre ezen választáshoz legfőbb kegyuri hozzájárulását megadta.[6]

János kalocsai érsek azonban az egyhangu választatás daczára nem foglalhatta el az esztergomi érseki széket; ugyanis Kalán pécsi, Boleszló váczi, Kalanda veszprémi és János nyitrai püspökök, az esztergomi érseki tartomány fő-

[1] Mon. Strig. I. 165. Fej. II. 419.
[2] Mon. Strig. I. 166.
[3] U. o. 166—7 és 171.
[4] U. o. I. 730.
[5] Mon. Strig. I, 175.
[6] Balits. róm. kath. egyháztört. II. 1. 291.

papjai, ugy a választás módja, mint a választott személy ellen különféle kifogásokkal álltak elő s az egész választási eljárás ellen óvást emeltek a pápa előtt.[1] Az Esztergom-egyház-tartományi püspökök kifogásai, melynél fogva a választáshoz hozzájárulásukat nem adták, beleegyezésüket megtagadták, a következők voltak: hogy a kanonikus intézkedés és a joggyakorlat szerint a kereszténység behozatalától hazánkba az ő idejökig az esztergomi érsek megválasztása a tartományi püspökök és káptalan közmegegyezése alapján történt s ez esetben a káptalan a tartományi püspökök megegyezését figyelmen kivül hagyta; hogy a káptalan hibát követett el, midőn az esztergomi tartomány főpapjait, kik közt számos és jeles férfiu van, a választásnál mellőzte, pedig egyik-másik az érseki széken is becsülettel megállta volna helyét; hogy továbbá — s ez lehetett az ellenkezés fő oka a tartomány püspökei részéről — János kalocsai érsek megválasztatása közveszélyes lenne az esztergomi egyházra, és pedig azért, mert János kalocsai érsek azt vitatta, hogy a két érseki szék egyenlő; mert János érsek, ki szóval és tettel különféle jogtalanságokat követett el az esztergomi egyházon, ha az esztergomi egyház fejévé lenne, annak jogaival, kiváltságaival mitse törődnék; mi több, velök, a tartományi püspökökkel, kik János kalocsai érsek jogtalanságainak nem egyszer utját állták, bizonynyal haragját éreztetné, őket elnyomni igyekeznék.

Ezalatt Imre király meghalt s II. Endre is, mint a kiskoru László koronaörökös gyámja, János kalocsai érsek pártjára állt és annak áthelyezését az esztergomi érseki székre kérelmezte az apostoli szentszéktől.[2]

II. Endre és a káptalan követei minden követ megmozditottak János érsek érdekében a szentszéknél és a tartományi püspökök által felhozott vádakat alaptalanoknak jelentették ki.

A pápa ily különböző értesitések után látva az érde-

---

[1] Mon. Strig. I. 175—6.

[2] Fej. i. h. 455. 461.

kelt felek határozott állásfoglalását és az egész ügy elmérgesedését, véglegesen nem döntött, hanem hogy a kiegyezésre a feleknek utat nyisson, határidőül 1205. év hetvened vasárnapját rendelte, s e napra a perlekedő feleket meghatalmazottjaik által Rómába való jövetelre utasitotta, fenntartva magának, hogy akkor az igazság szerint véglegesen határozzon.[1]

Ezen előbb emlitett vádakon kivül egy másik ok is közbejátszott arra, hogy János kalocsai érsek az esztergomi egyház fejévé egyhamar ne lehessen. Ugyanis II. Endre időközben meghasonlott János kalocsai érsekkel, ki a kis király és az özvegy királyné törvényadta jogai mellett sikra szállva, II. Endre korlátlan hatalom után való törekvését igyekezett megsemmisiteni a rendelkezése alatt álló eszközzel.[2]

II. Endre ezt az ő eljárását azzal boszulta meg, hogy I. János érsek elejtését kérelmezte a pápánál és Kalán pécsi püspöknek, mint másik jelöltnek megerősitését szorgalmazta.[3]

Ezalatt Kalán pécsi püspök pártfogóinak segitségével csakugyan elfoglalta az esztergomi érseki széket, melyet azonban nem sokáig bitorolt.

Ugyanis II. Endre előbb jelzett törekvése sikert nem aratott, mert III. Incze beleegyezését határozottan megtagadta attól, hogy Kalán pécsi püspök áthelyeztessék az esztergomi érseki székre. A pápa elutasitó válasza és azon körülmény, hogy a II. Endre és János kalocsai érsek közötti viszály tulajdonképeni oka megszünt, t. i. a kis király időközben

---

[1] Mon. Strig. I. 176—7.

[2] Tudjuk ezt a pápa leveleiből is; ugyanis a pápa János érsek és néhány főur jelenlétében biztositatja a kis király részére a pilisi kolostorban letett pénzösszeg egy részét (Fej. II. 457.); továbbá János érseket a pápa segittetni kivánta tartományi püspökei által az özvegy királyné és a kis király védelmében (u. o. 368.); végül I. János érseket és a váradi püspököt a pápa az egyházi fenyiték kimondásának jogával is felruházza azok ellen, kik a királynét és hozzátartozóit birtokaik vagy jövedelmeikben háborgatnák. (U. o. 259.) stb.

[3] Mon. Strig. I. 177. Fej. II. 260.

meghalt, azt eredményezte, hogy II. Endre és az érsek kibékülvén, János kalocsai érsek előtt nyitva állt az út Esztergomba.

Ezalatt a pápa az egész érsekválasztási ügyet még egyszer alaposan megvizsgálván, János kalocsai érseket 1205. év október hatodikán az esztergomi érseki székre áthelyezte.[1]

Tehát végre is János kalocsai érsek került ki győzelmesen a választási harczból; pedig különféle érdekek igyekeztek az ő esztergomi érsekségét megakadályozni.

A pápai megerősités bajosan talált volna alkalmatosabb férfiut a püspöki karban az esztergomi érsekségre mint János kalocsai érseket, ki tizennyolcz évi egyházfejedelemsége alatt beigazolta, hogy valamint elődei ugy ő is a magyar egyház oszlopa, a magyar királyság támasza, a jogi és erkölcsi rend hatalmas védője lett.

III.

János érseknek uj méltósága, diszes állása, melyet oly hosszu fáradozás után ért csak el, nem sok örömet okozott. Magas állások rendszerint nagy terhekkel járnak.

A százados trónvillongás, mely a jogi és erkölcsi rend meglazulását előkészité, megtermé veszedelmes gyümölcseit. Társadalmi eruptio vala készülőben. S ily körülmények között az egyház és az ország szerencsétlenségére oly férfiu foglalta el Szent-István trónját, ki sem tehetségeinél, sem akaraterejénél, sem családi összeköttetéseinél fogva nem termett arra, mire hivatalos volt. A viszonyok ily alakulása mellett misem volt természetesebb, minthogy a jog helyét a jogtalanság, az erény helyét az erkölcstelenség váltotta fel ugy az egyházi mint a polgári életben. Az ország és egyház ily szomoru állapota között nagy feladat és teher várt tehát azokra, kiknek az isteni gondviselés az ország és egyház ügyeit intézni engedte. Kétségkivül a feladat

[1] Mon. Strig. I. 180—1. Fej. III. I. 23.; ugyanezt tudatja a pápa a kalocsai érsekkel. U. o. nr. (168.)

s a teher sulya első sorban arra nehezedett, ki rangban, méltóságban a király után első volt: az esztergomi érsekre. Hogy János esztergomi érsek a jelzett küzdelmes időben mint állta meg helyét ugy az egyházi mint világi téren, azt bemutatni a következő sorok feladata leend.

Régi igazság: ki miben vétkes, abban bünhődik. Sohasem bizonyult be ez jobban, mint I. János esztergomi érseken. Az előbbiekben utaltunk azon küzdelemre, melyet I. János még mint kalocsai érsek folytatott az esztergomi érseki szék százados joggyakorlat és törvények szentesitette jogai és kiváltságai ellen: hasonló küzdelem ujittatott fel most ugyanő ellene, két oldalról is, mint amilyet ő maga folytatott egykor az esztergomi érseki szék ellen.

II. Endre király nejének, Gertrudnak testvére, Berthold, ki kalocsai érsek lett, majd különféle magas méltóságokat nyert el: ezen egyházi és politikai állását, emelkedését arra használta fel, hogy az esztergomi érsek koronázási és egyéb különös jogait bizonyos részben megnyirbálja. János érsek ily jogtalan követelésekkel szemben III. Incze pápához fordult és különösen kérelmezte, hogy az esztergomi érsekek koronázási joga megerősitessék. A pápa 1209. év május tizenötödikén kelt levelében I. János érsek kérelme szerint járt el ez ügyben.[1] A pápa e határozott ujabb intézkedése azonban nem szegte szárnyait Berthold kalocsai érsek nagyratörő vágyainak, sőt mentől nagyobb és nagyobb hatalomra tett szert az országban, annál inkább szerette volna eltulajdonitani vagy legalább az esztergomi érsekkel megosztani az esztergomi egyház különös jogait és kiváltságait. Berthold kalocsai érsek e nemü törekvéseit majdnem siker koronázta, mert I. János esztergomi érsek koronázási jogait bizonyos eshetőségre már-már hajlandó lett átengedni neki. A két érsek közt egyezkedés utján szerződés is jött létre, melynek főbb pontjai a következők:[2]

1) a koronázási jog az esztergomi érsek előjoga; de

[1] Mon. Strig. I. 187.; Fej. III. I. 91.
[2] Mon. Strig. I. 198.

ha az esztergomi érsek a koronázást akár roszakaratból, akár más ok miatt nem teljesitené vagy nem végezhetné, a kalocsai érseket illesse a koronázási jog; továbbá a másodszori koronázás ugy az esztergomi mint a kalocsai érsekhez egyaránt tartozzék.

2) a vert pénz tizede vagy ami ennek helyét pótolja, az esztergomi érseké az egész ország területén.

3) az esztergomi érsek minden joghatósági és lelki jogokról, melyek őt a kalocsai érsekség területén eddig netán megillették, lemond.

4) a királyi család udvari tisztviselői azon egyházfejedelem joghatósága alá tartoznak, akinek egyházmegyéje területén tartózkodnak; a királyi családnak a szentségeket annak tetszése szerint bármely püspök kiszolgáltathatja.

5) az esetben, ha a pápa jóváhagyását nem nyerné meg e szerződés, ugy a régi joggyakorlat érvényben marad.

Ezen szerződésre mindkét fél megesküdött, s ugy az egyezkedő felek mint II. Endre, miután e két érseki tartomány püspökei és káptalanai egy része felől a szerződés helyesléssel fogadtatott, a pápát kérték, hogy erősitené meg.

Azonban az esztergomi káptalan küldöttei e szerződés ellen, mely az esztergomi káptalan beleegyezése nélkül, és az esztergomi egyház nagy kárával köttetett meg, Rómában óvást emeltek, s a pápát a szerződés szentesitésének megtagadására hangolták.

A pápa az esztergomi káptalan küldötteinek érvei által meggyőzetve, a szentesitést nem adta meg a szerződéshez, részint mert a koronázási jogot elődei biztositották az esztergomi érsekek számára, részint mert a koronázási jog megosztása különösen trónvillongások alkalmával az ország nagy veszedelmével járhatna.[1] Berthold kalocsai érsek tervei tehát sikert nem arattak; ezt az esztergomi érsekség az esztergomi káptalannak köszönheti, melyet az érsekség jogai megvédésében egyébkint is mindenesetre az oroszlánrész illet meg.

[1] Mon. Strig. I. 198. (nr. 193.)

A két érsekség között tehát az eddig meglevő jogállapot tartatott fenn.

1211. év február tizenkettedikén a pápa szintén kedvezőtlenül itél egy másik ügyben, mely ugy az esztergomi mint a kalocsai érseket közelebbről érdekli. II. Endre a szebeni prépostságból püspökséget akart alakitani, amely a kalocsai egyháztartományhoz lett volna csatolandó; ezen uj püspökség létesitéséhez a pápa beleegyezését nem adta, mert az a többi közt — ugymond — az esztergomi érsekség jogait is bizonyos tekintetben sértené.[1]

A két érsekség közt fennálló feszült viszonyt a pápa igyekezett barátságos egyezkedés utján eligazitani s e czélból II. Endre segitségét is törekedett igénybe venni, amint ez a pápa 1211-ben kelt leveléből kitünik.[2] Azonban a békesség nem sokáig tartott a két érsek között, ha sikerült is azt létre hozni rövid időre. A békéltetési kisérletek daczára a viszályok befejezést a két érseki szék közt nem nyertek; igy 1215-ben ujra viszály üt ki a két érsekség közt, amint erről III. Incze pápa leveléből[3] értesülünk, ki a győri és csanádi püspökök révén kivánja tisztázni a két érsekség vitás ügyeit; 1219-ben pedig a királyi apátságok és prépostságok miatt tört ki ismét a viszály. III. Incze pápa az esztergomi érsek kiváltságos jogait a királyi apátságok és prépostságok felett megszüntette az által, hogy az emlitett királyi apátságok és prépostságokat saját joghatósága körébe vonta; de ezen intézkedése alól bizonyos esetekre nézve Ugrin kalocsai érseket érseki tartománya területén kivette, megengedvén neki az érseki pallium viselését.[4]

I. János esztergomi érsek tán nem vett tudomást a pápa rendeletéről, vagy önmagára azt kiterjedőnek nem találta, tényleg a kalocsai érseki tartomány királyi egyházaiban az érseki palliumot és jelvényeket viselte. Ugrin kalocsai érsek

---

[1] Mon. Strig. I. 200. Fej. III. I. 129.
[2] Mon. Strig. I. 201.; Fej. III. I. 112, 128.
[3] Mon. Strig. I. 209.
[4] Fej. i. m. III. I. 280.

tudomást vevén az esztergomi érsek e viselkedéséről egyház tartománya területén, őt a pápa előtt bevádolta; s III. Honor az esztergomi érseket csakugyan letiltotta oly megokolással, mivel «egyenlőnek egyenlővel» szemben semmi joga nincs.[1] Ebből lehet látni, hogy az esztergomi érsek a királyi apátságok és prépostságok ügyében a rövidebbet huzta.

Ezen ügygyel azután I. János érsek viszályai a kalocsai érseki székkel, bár hátrányára, végre befejezést nyertek.

I. János esztergomi érsek nemcsak a kalocsai érsekkel, de Róbert mester veszprémi püspökkel is viszályba keveredett koronázási és joghatósági ügyek miatt.

Ugyanis Róbert mester veszprémi püspök 1216-ban János esztergomi érseket megidéztette Rómába és őt bepanaszolta a pápa előtt, hogy őt az érsek önkényüleg megfosztotta a királyné fölkenési és megkoronázási jogától; a szent olajat és egyéb egyházi szereket az érsek küldi a veszprémi egyházmegye területén levő királyi prépostságok- és apátságoknak, az ő püspöki joghatósága megcsorbitásával.[2]

A pápa birákat rendelt az ügy elbirálására. A birák a feleket békés megegyezésre birták; az egyezkedés feltételei a következők voltak: Ha a király és királyné egyidőben volna megkoronázandó, az esetben az érsek a királyt, a püspök a királynét koronázza meg; ha pedig csak a királyné koronázandó meg, akkor az érsek a királynét felkeni, a veszprémi püspök pedig megkoronázza; az esetben, ha az érsek nincs jelen a királyné koronáztatása alkalmával, mindkét szertartás a veszprémi püspököt illeti.

Egyszersmind meg lőn határozva, hogy ha az esztergomi érsek a budai egyházban adja fel a szent rendeket, ezt a veszprémi püspök engedélyével tegye és csak saját papjelöltjeit részesithesse a felszentelésekben. Továbbá ha az érsek chrismát szentel Budán, ugy azok, kik a veszprémi egyház kötelékébe tartoznak, a keresztelés és az utolsó-ke-

---

[1] Mon. Strig. I. 220.; Fej. i. m. III. 281.

[2] V. ö. Mon. Strig. I. 209.

nethez használandó olajokat tőle el ne fogadják; végül a budai gyermekeket csakis a veszprémi püspök részeltetheti a bérmálás és egyéb szentségek malasztjaiban. Igy nyert szerencsés megoldást a peres ügy, amelyet Róbert mester kivánságára a pápa 1220. év deczember tizennyolczadikán külön levélben a jelzett irányban megerősit.[1]

Ime mennyi különféle küzdelmei voltak I. János érseknek az esztergomi érsekség jogai, kiváltságai megvédésében, amely jogok és kiváltságok megnyirbálásához ő tette le az alapot még mint kalocsai érsek; a multért rászolgált a büntetésre s azt el sem kerülte.

IV.

Azon küzdelmek közepette, amelyet I. János esztergomi érsek Berthold és Ugrin kalocsai érsekek, nemkülönben Róbert veszprémi püspökkel érseki jogai és kiváltságai megvédésében folytatott, egy eddig Magyarország történetében hallatlan esemény vonja magára figyelmünket. Ez esemény tárgyunkat tekintve fontos, mert I. János érsek nevével hozatik kapcsolatba a krónikások és történetirók által.

Tudvalevő dolog, hogy II. Endre Gertrud neje kedveért az ország méltóságait idegenekkel töltötte be. Magyar nagy uraink ezt nem jó szemmel nézték s mindent elkövettek, hogy e helytelenséget megszüntessék. Erre jó alkalom kinálkozott 1213-ban, midőn II. Endrének Halicsba kellett mennie, hogy az ott támasztott zavarokat lecsillapitsa.[2] Távolléte alatt az ország kormányát mellőzve ugy a nádort mint az esztergomi érseket: I. Jánost, Gertrud nejére és a gyülölt kalocsai érsekre, Bertholdra bizta. A gyülölet II. Endre ez oktalan eljárása miatt a kormányzók ellen még nagyobb lett, sőt más alapos okok miatt tetőpontra hágott ugyannyira, hogy a szenvedélyek által vakká tett összees-

[1] Mon. Strig. I. 224; Fej. III. I. 299.
[2] Horváth: Magy. tört. 1860. k. I. 336.

küvök a királynét Gertrudot megölték és Berthold kalocsai érseket és papjait, kik valószinüleg segitségére siettek, kegyetlenül bántalmazták. Ezen «némely magyarokat» utóbb a pápa János esztergomi érsek és a magyar püspökök által kiközösittetni rendelte.[1]

A Gertrud meggyilkoltatásaért s annak következményeiért I. János esztergomi érseket is felelőssé teszik némelyek,[2] azt állitván, hogy az összeesküvők azon kérdésére: szabad-e királynét megölni vagy nem, kétértelmü szavakkal válaszolt. Az érsek szájába adott felelet igy hangzik: reginam occidere nolite timere bonum est si omnes consentiunt ego non contradico.[3] János érseknek tulajdonitott e szavak nem is magyar eredetüek, valahol a párisi nominalisták iskolájában készülhetett, hol ily kétértelmü mondatok derüre borura gyártattak, s hol egyik hol másik nevezetes férfiu szájába adattak. Majdnem ugyanazon szavakat látjuk használva franczia szép Fülöp nejének esetében s az angol királynál: Eduardnál.[4] Hazai krónikáink János érsek e feleletéről teljesen hallgatnak; jól mondja tehát Dr. Balics,[5] hogy aki ismeri a Thuróczi-féle krónika sententiákkal telt irásmodorát, hihetetlennek fogja tartani, hogy az ezen mondatról meg nem emlékezik vala, hacsak valami igazság lett volna benne. Egyébiránt János érsek későbbi viselt dolgai[6] teljesen kizárják azt, hogy ő bár csak hallgatag is befolyt volna Gertrud meggyilkoltatásába; nincs tehát semmi alapos ok, hogy János érsek neve egy nem is hazai eredetü mondás révén valami összeköttetésbe hozassék a királyné meggyilkolásával.

---

[1] Mon. Strig. I. 203.; Fej. III. I. 152.

[2] V. ö. Balics. r. k. egyh. tört. Magyarországban. II. I. 216. i. h.

[3] Mon. Strig. I. 204.

[4] U. o. — Különben, épen pár hét előtt Karácsonyi János nyomán és utasitása szerint Tóth Béla is ép igy oldotta meg a vitás állitását az egyik legelterjedtebb napilapban.

[5] i. m. II. 1. r. 217.

[6] Lásd a következő pontot.

V.

János érsek részvételét a királyi ház tagjai ellen kivitt merényletben semmisem czáfolja meg jobban, mint azon álláspontja, melyet amaz időben, mig II. Endre igéretéhez képest az ország határán kivül a szentföldön tartózkodott, elfoglalt.

Miután t. i. II. Endre Kálmán fiát János esztergomi érsek által Galiczia és Lodomeria királyává koronáztatta[1] és ezen koronázás által Kálmán fia uralmát és jövőjét biztositottnak hitte az emlitett tartományokban,[2] komolyan kezdett gondolkodni szentföldi fogadalmának beváltásáról.

Ezen időtájban 1213. aprilis tizenkilenczedikén a pápa János érseket a lateráni zsinatra hivta meg,[3] de az azon való megjelenéstől II. Endre kéri felmentetni az esztergomi érseket, mert országa és fiai védelmét, mig ő a szentföldön lesz, az ő kipróbált hűségére akarja bizni.[4] I. János érsek nem is vett részt a laterani zsinaton; honn maradván, a pápa parancsait hajtotta végre. 1215-ben meghagyja a pápa János az esztergomi és a kalocsai érseknek, hogy intsék a kereszteseket az együttes indulásra;[5] majd ugyanazon érseknek s több papnak tudomására hozza, hogy egykét rend kivételével minden rangu és rendü papok jövedelmök 20-ad részét a szentföldi hadjáratra tartoznak felajánlani a pápai meghatalmazottaknak,[6] továbbá felhatalmazza az érseket, hogy akik egyházmegyéjéből a kivetett huszadot be nem fizették, s ezt tenni egyáltalán vonakodnak, azokat egyházi büntetéssel igyekezzék a köteles rész befizetésére szoritani.[7]

Miután II. Endre a pápa pártfogásába ajánlotta ha-

---

[1] Mon. Strig. I. 205.; Fej. III. I. 356.

[2] Fej. u. o. 355.; állittatik az is, hogy I. János érsek által kisértette II. Endre fiát Kálmánt Galiczíába, de erre határozott bizonyiték nincs. V. ö. Horváth: i. m. I. 339.

[3] Mon. Strig. I. 203.

[4] U. o. 205.

[5] U. o. 209.

[7] U. o. 211.

[6] Mon. Strig. I. 220.

zánkat és az esztergomi érseket kinevezte az ország kormányzójává a mellé rendelt főurakkal, azon reményben távozott, hogy ezek kezéből a legjobb rendben veszi át majdan az országot.[1]

II. Endre tehát félig-meddig megnyugodva, bár nem a legjobb előjelek mellett távozott a szentföldre. Ismerjük bajait a szentföldön; növelték ezeket azon hirek, amelyek hazánkból a különféle zavarokról érkeztek hozzá. Valóban megdöbbentő a garázdálkodás, amelyet egyesek véghez vittek, mig II. Endre a szentföldön járt. Ezeket maga II. Endre mondja el egy 1219-ben keltezett levelében;[2] «sokan — ugymond — mint a sátán csatlósai nem féltek megsérteni királyi felségünket, rendeleteinknek gonosz merészséggel ellenálltak, megzavarván a közbékét, Magyarországot ellenség módjára gyötörték. János érsek pedig az általunk reája bizottak gondnoka inkább kész volt meghalni, mint a gonoszságokba beleegyezni; a zsarnokoktól minden vagyonától és jövedelmeitől megfosztatva elfogatott s igazságtalanul és a legnagyobb gyalázattal Magyarországból kikergettetett, s ő a mi kedvünkért önkényt mindenféle nyomoruságot szenvedett egész hazajövetelünkig a számüzetésben.» Ime igy bántak el az urak Magyarország kormányzójával és azokkal, akik a törvényes rend őrei valának. Tehát I. János a garázdálkodók hatalmának nem volt képes ellentállni, hiába támogatta őt az esztergomi káptalan oly hősiesen.[3]

II. Endre ezen állapotokat III. Honor pápához intézett

---

[1] Fej. i. m. III. I. 164.

[2] Mon. Strig. I. 221. és Fej. 1. h. 269.; mondja II. Endre: «quamplurimi potentum et nobilium Regni, satellites sathane, Regiam non verentes offendere majestatem, nostris dispositionibus ausu presumpserunt nephario contraire, pacem perturbantes et Hungariam hostiliter affligentes. Memoratus Archiepiscopus iniunctorum sibi a nobis constantissimus observator, cum eligeret mori magis, quam ipsorum maliciis consentire, ab eisdem tirannis rebus omnibus et redditibus spoliatus, captus, cum injuria et summo dedecore extra Hungariam est eiectus, ubi pro nostra gratia libenter omnem sufferens inediam, usque ad nostrum reditum exulavit» stb.

[3] U. o.

egyik levelében fájdalmasan panaszolja el, a többi közt igy szól: tudja meg Szentséged, hogy midőn hazatértünk, nem Magyarországra, de egy agyongyötört s szétharácsolt s királyi javakból teljesen kifosztott országra találtunk; végül kéri a pápát, hogy elrettentő büntetéseket szabjon a főczinkosokra, légyenek azok egyháziak vagy világiak, sujtsa őket kiközösitéssel.[1] Mindezekből kettő tünik ki, az egyik: a pusztulás, amelyet az oligarhák véghez vittek; a másik: János esztergomi érsek kiváló egyénisége, ki inkább kész volt szenvedni, mintsem az igazságot, a jogrendet feláldozni a garázdálkodóknak. Ez oly tény, melyet nem lehet eléggé méltányolni, nem lehet eléggé kiemelni; páratlan a maga nemében.[2]

János érsek tehát, mig II. Endre haza nem jött, a számüzetés keserü kenyerét volt kénytelen enni; azonban jutalmazatlanul nem maradt sem ő, sem az őt bámulatos erőslelküséggel támogató esztergomi káptalan.

VI.

II. Endre hazaérkezvén a szentföldről, a bajokat megszüntetni képtelen volt, egyrészt mert mint maga mondja várakat, megyéket, földeket s a kincstár egyéb jövedelmeit örök adományképen szétosztogatta,[3] másrészt ily *„mérhetetlen adományozások“* által az urak hatalmát és kapzsiságát nagyra növelvén, a királyi tekintély leghatékonyabb eszközeit semmisitette meg.

Az ország végromlásának láttára egyedül I. János eszt. érsek emelte fel szavát, ki az «uj intézmények» ellen határozottan kikelt ugyannyira, hogy II. Endre a birtokosztáskor Imre király által az esztergomi érseknek márványszedés végett adományozott «Tardos» földet elvette és

[1] Balics: i. m. I. II. r. 237.; Theiner I. 20.
[2] Mon. Strig. I. 221.
[3] Fej. III. I. 255.; Knauz II. Endre szab. lev. 7.

Paulin és Jakab ispánoknak adta.[1] I. János érsek azonban nem tágitott, hanem ismerve a baj közveszélyes voltát a pápa által igyekezett II. Endrére hatni. II. Endrét csakugyan meginté a pápa, hogy az illetéktelenül adományozott javakat vegye vissza, mert koronáztatása alkalmával megesküdött az ország jogai sértetlen fentartására s igy utóbbi esküje nem kötelező.[2]

II. Endre e nemü buzditó szavakra megváltoztatta szándékait és csakugyan hozzálátott az elidegenithetlen javak visszavételéhez.[3]

Ezalatt azonban, nem tudom, jószivüségének vagy ingatag jellemének kell-e tulajdonitani, ismét adományozásokat tett.[4]

Ily ellentmondó intézkedések láttára általános zavar keletkezett, mert senki sem volt tisztában, hogy hanyadán van birtokaival.

Mindehhez járult, hogy II. Endre gyarló pénzügyi viszonyain az által vélt segithetni, hogy a zsidók, izmaeliták s bolgároknak adta bérbe a királyi jövedelmeket, kik hallatlan nyomort árasztottak az országra, amely nyomor csak Róbert mester esztergomi érsek alatt mutatkozott teljes borzasztóságában.[5] A köznemességet a birtok-visszavételek, a föld népét pedig a király jövedelmek bérbeadása pusztitották; mi természetesebb tehát annál, hogy általános nyomor következett be. Az általános nyomor általános elégedetlenséget és zavart okozott; legyen elég a viszonyokat jellemző és tárgyunkat érintő egy két dolgot felemlitenünk.

Az esztergomi egyházmegyében egyik-másik pap a pápa által kivetett adó körül csalásokat követett el; ezek hallatára a papjai javát szivén viselő János érsek a pápához fordul, hogy az emlitett ok miatt kiközösités alá eső papjait föloldozhassa;[6] maga az érsek is nagy bajba keveredett a

---

[1] Mon. Strig. I. 217.
[2] Fej. cod. III. I. 294.
[3] Horváth: i. m. I. 253.
[4] Balits: i. m. II. I. 243.
[5] Mon. Strig. I. 281.
[6] U. o. 229.

garamszentbenedeki konventtel.[1] Az erőszakoskodásról, mely elkövettetett ez idő tájban, fogalmat nyujthat az aradi prépost panasza, kit Othes és Miklós ispán és némely pogányok *királyi parancsra* kiraboltak, birtokait pusztitották. A pápa a királyt ez ügyben János érsek és a veszprémi püspök által kivánta megintetni.[2] Visegrádon a szent Vazul rendü görög szerzetesek benső fegyelmezetlenség miatt teljesen elzüllöttek; helyökbe III. Honor felhatalmazásából az esztergomi érsek és a pilisi apát latin szerzeteseket voltak telepitendők.[3] Ha egyházi téren ily dolgok történtek, gyanithatjuk Magyarország szomoru állapotát világi tekintetben is.

Ezen bajokat sulyosbitotta azon körülmény, hogy Béla ifju királyt és II. Endrét viszálykodásba keverték a nyughatatlan elemek, hogy egyrészt a zavarosban még jobban halászhassanak, másrészt hogy a rend és nyugalom helyreállitása lehetetlen legyen. Végre is a pápa II. Endre kérelmére erélyeshangu levelében utasitja az egész püspöki kart, hogy kiközösitéssel sujtsák a konkoly elhintőit.[4] Ideje is volt, hogy a béke az ifju király és II. Endre között helyre álljon, mert a köznemesség s a hozzá csatlakozó elégedetlenek keserü szavak kiséretében követelték II. Endrétől az ország ősi szabadságainak visszaállitását. Minden készen állt arra, ha II. Endre nem számol a számerejében elbizakodott nemesség elkeseredésével, hogy a polgárháboru iszonyai pusztitsák az amugy is széthullni készülődő Magyarországot. Ezer szerencse, hogy a főpapság I. János esztergomi érsekkel élén rávette II. Endrét, hogy 1222. év május hava körül kiadja[5] az «arany bullát,» mely a felzaklatott kedélyeket lecsillapitotta és századokon keresztül védőbástyája, alaptörvénye, palladiuma lett a hazánknak.

Méltán nevezi tehát Szalay[6] az aranybullát a magyar

---

[1] U. o. 227.; Fej. III. I. 306.
[2] U. o. 239.
[3] U. o. 228.; Fej. III. I. 310.
[4] Fej. III. I. 238.
[5] Mon. Strig. I. 232.
[6] 1852. K. I. 300.

történet mezején azon «deus terminus»-ok egyikének, melyek előre és hátra mutatván, megállapodásra intenek bennünket. Megmentette a királyságot — ugymond egy másik történetirónk — megerősitette azáltal, hogy korlátokat szabott eléje. Némi biztositékot adott az egyéni szabadságnak, mert egyrészt korlátozva lettek a király jogai, másrészt az oligarhia a törvény korlátai közé szorittatván, a köznemesség a rég óhajtott elégtételt megkapta.

Sajátságos, hogy az aranybullában az egyház jogai törvény által biztositva nincsenek, pedig a püspöki kar erélyes fellépésének bizonyára czélja volt az egyházi szabadság biztositása is. Az aranybulla ez egyoldalusságának lehet betudni, hogy II. Endrét a püspöki kar rávette még ugyanazon évben egy másik okirat[1] kiadására, mely szerint 1) egyházi személy bünvád miatt világi ellen a világi törvényszékre utaltatik; 3) minden hajkoronával biró személy az adó és közteher alól fel van mentve; 4) továbbá a királyi udvarnokok, szolga-osztályhoz tartozók ne bocsáttassanak tonsura felvételére stb.

Ezen két oklevél, mely főleg ugy János esztergomi érsek mint az egész püspöki karnak köszöni létét, azon századokra fennálló védbástya vala, mely mellé menekültek eleink, ha jogaik és szabadságaik megtámadtattak.

VII.

Az eddigiekben láttuk I. János esztergomi érsek küzdelmeit, melyet vivott az esztergomi érsekség jogai, kiváltságai érdekében; hallottuk önfeláldozó fáradalmait a király, az ország körül, melyek folytán üldözés és számüzetés lett osztályrésze; emlitettük a király elidegenithetlen jogai, javadalmai, Magyarország és a magyar egyház ősi alkotmánya körül szerzett kiváló érdemeit; immár nem ma-

[1] Fej. III. I. 179.; Knauz: II. Endre szab. levelei: 30. Katona: Hist. Crit. V. 387.

rad egyéb hátra, mint egy-két vonásban bemutatni benne a pápa hü fiát, kegyeltjét, a magyar király barátját, az igazság és hozzá folyamodók pártfogóját és a jótékonyság iránt fogékony szivet.

Az apostoli szentszék I. János érseket számtalan megbizatással tünteti ki; igy a kedhelyi vagy borsmonostori apátság védelmét is reá és társaira bizza;[1] más egyéb ügyekben is a pápa nevében jár el I. János érsek.[2]

De nemcsak a pápa megbizatásaiban, hanem ennek védelmében is részesül János érsek mindannyiszor, ahányszor arra szüksége volt; a már felhozottakon kivül megemlitjük, hogy III. Incze pápa az érsek kérelmére maga elé idézi a fehérvári prépostot és a káptalant, kik a tartományi zsinatra megjelenni nem akarnak, kik az érseket kiséretileg fogadni vonakodnak és kik őt palliumban misézni egyházukban nem engedik;[3] továbbá ugyanazon pápa 1215-ben meginté II. Endrét, hogy János érseknek tizedeit pontosan adja ki;[4] ugyszinte a csanádi püspök ellenében az érsek kérelmére a vert pénz tizedét az érsek számára biztositja.[5] Nemcsak a pápa védelmében, de annak kegyelmében is részesült I. János érsek, midőn arra reászorult. III. Honorius pápa János érseket, mivel az a kellő korral nem biró pécsi püspököt püspökségében megerősitette, némileg jövedelmétől és a pécsi püspök közvetlen utódjának megerősitési jogától megfosztja,[6] majd utóbb midőn a kellő kor a pécsi püspök részéről bebizonyult, az érseket a büntetés alól feloldja,[7] hasonlóan jár el a győri püspököt illetőleg, kinek felszentelése alkalmával szintén némi szabálytalanságot követett el János érsek; de mégis utóbb az érseket anyagiak és lelkiekben egyaránt régi jogaiba visszahelyezi.[8] Nemcsak a pápa,

[1] Mon. Strig. I. 182.
[2] U. o. I. 173. (mr. 172, 171, 246. stb.)
[3] Mon. Strig. I. 183.; Fej. V. I. 294.
[4] Mon. Strig. u. o. 209.
[5] U. o. 288.; Fej. i. m. III. I. 347.
[6] Mon. Strig. I. 224.; Fej. i. h. 295.
[7] U. o. 228. és Fej. i. h. 309.
[8] Mon. Strig. i. h. 230.; Fej. i. h. 311.

de a király jóakaratát is birta az érsek, amint ezt II. Endre adományozásai az érsek számára bizonyitják; 1206-ban Gerle földet adományozza neki,[1] majd Tardost,[2] melyet haragjában elvett az érsektől, midőn ártatlanságáról meggyőződik, neki visszaadja; majd a pogrányi szőllőket,[3] továbbá a jelenleg Somogymegyében fekvő Gamás, Kapoly, Egres falukat és Lulla pusztát[4] adományozza az érseknek. II. Endre János érsek kérelmére Zyda, Alus rokonait, nemes várjobbágyokat a pozsonyi vár kötelékei közül kiveszi és az esztergomi egyház jobbágyai közé teszi át.[5] Nagyon jellemző ez eset ugy az érsekre, mint általában az egyházra; mutatja egyrészt a hivek bizalmát az egyház iránt, másrészt hogy mily jó dolog lehetett egykor az esztergomi érsek kormányzata alatt, ha királyi nemes várjobbágyok egyházi nemes jobbágyokká akartak lenni.[6]

II. Endrének ezen tettei bizonyára az érsek azon kedvességéről tesznek tanuságot, melyben a király előtt állott. Nem megvetendők azon jelzők sem, melyekkel az érseket leveleiben czimezni szokta ugy a pápa mint II. Endre; hogy csak egyet emlitsünk, «fidei constantia probatus»-nak nevezi[7] II. Endre; a pápa pedig «virum litteratum, providum et honestum» jelzővel tiszteli meg.[8]

Ime mindez a király barátságát és a pápa szeretetét jelzi az érsek iránt.

Az érsek az igazság és a hozzá folyamodók barátja is volt, amint ez kitünik az alább felhozott egy-két esetből; Péter bakonybéli apát az ő igazságos itélete által nyerte vissza egyháza számára a Scis (ma Szücs) helységben levő földeket;[9] 1210-ben pedig némely tizedek miatt perlekedő

[1] Mon. Strig. I. 184.
[2] U. o. 214. 216.
[3] U. o. 218.
[4] U. o. 218. Kapoly hajdan = Kopol; Lulla régente = Lulha.
[5] Mon. Strig. I. 208.
[6] Magyar Sion 1863. 206. jegyzet.
[7] Mon. Strig. I. 222. és I. 205.
[8] Fej. III. I. 418.
[9] Mon. Strig. I. 186.

pannonhalmi és somogyvári apátokat ő és Tibor ispán békitik ki.[1]

János esztergomi érsek jótékonyságát több tény mutatja be előttünk; jótékonyságát főleg káptalanával éreztette, igy az esztergomi káptalannak adományozza Domonkos éneklő kanonok és az egész káptalan kérésére a bucsi Szűz Mária egyházat a mocsi kápolnával együtt,[2] hogy sz. Adalbert az esztergomi egyház pártfogója napján ünnepélyes lakomájok legyen annak jövedelmeiből a kanonokoknak; továbbá Mihály őrkanonok kérésére a sz. Mihályról nevezett szemerei egyházat két kápolnával bizonyos föltétel mellett, hogy ezeknek jövedelmeiből mindenszentek napján évenkint ünnepélyes ebédjök legyen;[3] ezen adományozásokat a pápa is megerősiti az esztergomi káptalan részére.[4] Az esztergomi káptalan akkori szegénységét állitja szemünkbe az érsek 1221-ben kelt oklevelében, melyben szánakozva a káptalan nyomoruságán, neki adományozza a szent Miklósról nevezett nagyszombati egyházat s jövedelmeit, hogy ezekből a többi közt húst és lisztet szerezzenek maguknak.[5] Ebben megerősiti a pápa is a káptalant.[6] Az érsek gondoskodását káptalanával szemben jellemzi az is, hogy a pápa engedelmével több kápolna jövedelmeit a kanonokok ellátására akarta volna forditani.[7] Szent Adalbert egyháza számára pedig átvett az egri érsektől tizenegy szabadost, kiket saját választásuk szerint kötelez nemzedékről nemzedékre meghatározott szolgálatra.[8]

Az előadott dolgok bizonyára csekély kivétellel nem vetnek árnyat I. János esztergomi érsekre, hanem ellenkezőleg az ő kiváló jelleméről tesznek tanuságot. I. János érsek nevéhez füződik a magyar nemzet «magna chartája»

[1] U. o. I. 196.
[2] Mon. Strig. I. 196.; Fej. i. m. III. I. 68.
[3] Mon. Strig. I. 195.; Fej. i. m. III. I. 101.
[4] Mon. Strig. I. 196.; Fej. i. m. III. I. 111.
[5] Mon. Strig. I. 197.; Fej. III. I. 68.
[6] Mon. Strig. I. 197. (nr. 191.)
[7] U. o. I. 239.; Fej. i. m. III. I. 419.
[8] Mon. Strig. I. 193.; Fej. i. h. 70.

mely ugy a magyar egyház mint magyar állam szabadságának alapköve volt. I. János érsek nevét s nagy tetteit megőrizték az oklevelek, hogy nemes tetteiből erőt és kitartást merithessenek a késő utódok is.

Tizennyolcz évi küzdelmei, fáradalmai az ország és egyház érdekében végre megtörték I. János érseket s 1223-ik év november havában jobb létre szenderült.[1] Életének ismertetése az ő nemes tetteinek legjobb bizonyitéka. Áldás emlékezetére!

IRODALOM ÉS MÜVÉSZET.

Geschichte der katholischen Kirche in Irland. Von A. Bellesheim. Dritter Band. (1690—1890.) *Mainz.* 1891. *Kirchheimnél* XXXVI *és* 782 *lap. Ára?*

Bellesheim eme könyvének két első kötetét már bemutattuk olvasóinknak, (lásd «Magyar Sion» 1890. évfolyam 874, 923 ll., 1891. évf. 546. l.) Azóta a mű harmadik és befejező kötete is megjelent. Óriás mű ez, s amint a kötetek csak hosszabb időközökben láttak napvilágot, ugy recensiónk is bizony három különböző évfolyamba oszlott meg. Ez a III. kötet az ír-nép és az ír kath. egyház történetének legszomorúbb és legdicsőségesebb részét, a legnagyobb elnyomás és a dicsőséges felszabadulás korát tárgyalja.

III. Vilmos alatt (1690—1702.) az írek szenvedése mindig nagyobb fokra hágott. A limericki capitulatiot az angolok nem tartották tiszteletben; a katholikusok templomait elfoglalták, az oltárokat feldöntötték, a papokat elüzték. Hiába léptek a bécsi és madridi udvarok a katholikusok érdekében közbe, az írek nyomorúságai mindig növe-

[1] Mon. Strig. I. 240.

kedtek, a püspököknek vagy menekülniök kellett saját hazájukból, vagy börtönben senyvedniök. A csupa protestáns angolokból álló irlandi parlamentben nemcsak a limericki egyezményt törölték el, hanem a katholikusokra nézve ujabb terhes törvényeket hoztak. Igy: a katholikusoknak nem szabad iskolákat tartaniok; katholikus ember sem nyilvános sem magán oktatást nem adhat, három havi börtön és húsz fontnyi birság terhe alatt. Mindenfelé protestáns iskolákat kell állitani, katholikusoknak nem szabad gyermekeiket külföldön iskoláztatni, vagy pápista családhoz nevelésbe adni. Ördögi törvények, amilyenek csak az apostata Julián-féle fejekben teremhettek meg. A czél volt: a katholikusokat butaságban hagyni, vagy az ismereteket hitük árán szerezni meg. A felállitott kevés protestáns iskolában nem törödtek avval, hogy az íreket hasznos ismeretekre oktassák, a főczél volt velük ősi hitüket megutáltatni. Ami ezen törvény embertelenségét és minden jog arczulcsapását leginkább mutatja, az: hogy minden ezen törvény megsértése ellen emelt vád eo ipso beigazoltnak volt tekintendő, hacsak a vádlott ellenkezőjét nem bizonyitotta be, holott minden létező jogi rend szerint a vádló köteles vádját igazolni, másrészt pedig negativ dolgok legtöbbször nem is igazolhatók. Igy tehát a szegény vádlottaknak okvetlenül el kellett itéltetniök. Fegyvert katholikusok sem nem viselhetnek, sem házaikban nem tarthatnak. A hivatalnokoknak ez irányban bármikor van joguk házmotozást tartaniok. A szegény írek ennek következtében számtalan zaklatásnak voltak kitéve. Ha második esetben is találnak náluk fegyvert, akkor mint felségsértők büntetendők. Katholikus embernek öt fontnál (kb. 60 frt) drágább lovat nem szabad tartani. Akármelyik protestáns elveheti a katholikusnak lovát és ha a biróság előtt öt fontot átad neki érte, elviheti azt. Ily vérlázitó módon akarták megakadályozni, hogy az írek földmüvelés vagy állattenyésztés révén megvagyonosodhassanak. Ugyanezt czélozták az ipartörvények, amelyek az íreket számos iparág üzésétől eltiltották vagy azt rendkivül megnehezitették. Az írek földbirtokaikból ki voltak fosztva, az

ipartól eltiltva, mi várhatott rájuk, mint a legnagyobb elszegényedés és a nyomor. Kollonicsra protestáns iróink ráfogták, hogy azt mondta: «faciam Hungariam pauperem, catholicam, dein servam.» Az angolok ezt a systemát a legördögibb megfontolással és a legembertelenebb módon csakugyan végrehajtották a katholikus íreken.

1697-ben ujabb sulyos törvényeket hoztak, a szerzetesek mindnyájan számüzettek, aki őket befogadta, első esetben 20, a másodikban pedig 40 font (500 frt) birságot fizet. Ha egy számüzött visszatér Irlandba, mint felségsértő büntetendő. Az oly tisztviselő, aki ezeket a törvényeket nem hajtja végre 100 font erejéig büntetendő. A püspökök és papok nagyrésze számüzetésben volt; kiéhezve, félmeztelenül rakták ki őket a tengerpartokra; 1698-ban egyetlen egy hajó 150 ir papot deportált. Az irek szenvedése oly fokra hágott, hogy XII. Incze pápa a katholikus világot egy encyclicában imára és alamizsnaadásra szólitotta fel. 1701-ben Irlandban egyetlen egy püspök van, az is csak titokban működik. A 80 éves corki püspök, Sleyne, ötévi nehéz tömlöcz után barbár módon Portugálba deportáltatott.

A Stuart-házból származó Anna (1702—1714.) alatt a rombolás munkája befejeztetett. A legabsurdabb, a természetjogot és minden emberi érzést lábbal tipró és emellett állami szempontból is a legveszedelmesebb törvények hozattak. Szomszédot szomszéd ellen, testvért testvér ellen, apát fiú ellen ingerelnek ezek a törvények. 1703-ban a parlament törvénybe igtatta, hogy ha a katholikus apának fia protestánssá lesz, akkor a birtok nem marad az apáé, hanem a fiúé, az apa annak csak bérlője lehet. Ha a családban több fiú van és az egyik protestáns lesz, akkor a többiek örökségrésze is az övé. Katholikus ember ingatlant nem örökölhet, az a legközelebbi protestáns rokonra megy át, katholikusok ingatlant nem vehetnek. — Igy akarta a törvény a családokba a meghasonlás csiráit elvetni, a fiukat apjuk ellen lázitani, őket nyomorult haszonért a legutálatosabb bünre, a hittagadásra csábitani.

Majd minden év ujabb és gonoszabb törvényeket hozott. 1704-ben elhatározták, hogy az a kath. pap, aki protestánssá lesz 20 font (250 frt) évi pensiót kapjon. Egyszersmind minden katholikus pap szoros felügyelet alá helyeztetett, köteles volt magát beiratni a hatóságoknál, aki pedig nincs beiratva és fungál, az számüzetik. Ha egy beiratott pap meghal, annak nem szabad utódjának lennie. Igy akarták a papságot kihalásra kárhoztatni és a népet pásztoraitól megfosztani. Ha mégis akadna, aki merészkednék egy megholt pap után annak helyét elfoglalni, az oly bánásmódban részesüljön, amilyet az 1697. évi törvény a szerzetesekre ir elő. Hogy pedig ezt a törvényt végre lehessen hajtani, dijakat tüztek ki a feljelentők részére. Aki egy kath. püspököt feljelent, az 50 font jutalmat kap, aki alsóbb rangú papokat, az 20 fontot. Ezeket a dijakat az illető grófságban lakó katholikusoknak kell összeadniok! Ha valamely családban az anya protestánssá lesz, akkor a gyermekeket el kell az apától venni és protestánssá tenni.

A papokra valóságos vadászatokat tartottak és mivel a kémek (pénz reményében!) sokszor katholikusoknak tettették magukat, az isteni szolgálat végzésében a legnagyobb elővigyázattal kellett lenniök. Mint az első keresztények, ugy ők is összejöveteleiket éjjel, félreeső helyeken tartották, soha kétszer egymásután ugyanazon helyen, a papot a hivők szemei elől egy függöny takarta el, az áldoztatásnál pedig a pap fejét kendővel fedte be.

A nagy nyomorban sokan akadtak, akik pénzért ősi hitüket megtagadták, különösen a gentry körében a birtok kedveért. De a nép nagy tömege hű maradt hitéhez a szenvedésekben is és utálattal fordult el az apostatáktól.

I. György (1714—1727.) és II. György (1727—1760.) alatt a katholikusok sorsa folyton nehezebb lett. Mig a protestans dissenterek 1719-ben, bár folytonosan lázongtak a király ellen, toleranciát nyertek, addig a királyhoz hű katholikusokat folytán ujabb törvényekkel nyomták. Sokhelyen a kath. istentiszteletet egyszerüen betiltották, 1716-ban elvették activ választóképességüket nemcsak a parlamenti,

hanem a községi választásokra nézve, a katholikusok minden hivatalból kizárattak. az apostata papok pensióját 40 fonton emelték, Brulter prot. primás egy iskola egyletet alapitott, a mely mindenfelé prot. iskolákat állitott (charter schools) ez az egylet az államtól 20 év alatt másfélmillió forintnyi támogatásban részesült. A katholikus birtokosok kötelesek voltak a prot. államegyház részére tizedeket fizetni.

III. György (1760 – 1820.) alatt az amerikai provinciák függetlenségi harcza és a franczia forradalom benyomása alatt, félve az irek lázadásaitól, némi engedményeket adtak a katholikusoknak. 1778-ban megengedték nekik, hogy ingatlanokat vegyenek és örök bérletet kössenek. Az angol államegyháznak fizetendő tized azonban ezentúl is fönmaradt. Az angol papság nagyrésze nem is lakott székhelyén, hanem Angliában, és igy a nép verejtékéből kifacsart kincseket külföldön költötte és a nép köré nem szivárgott vissza semmi, ezenkivül a tizedeket lelketlen embereknek adták bérbe, akik a nyájat annyiszor iparkodtak megnyírni és megnyúzni, ahányszor csak lehetett. Ennek következménye a nép általános elszegényedése és a még most is fönnálló agrar válság lett.

Angliának nehéz külügyi viszonyai mellett az irek mozgolódása is siettette a nép felszabaditását a mult század vége felé. A régibb «Catholic Association» mellett ujabb comiték is keletkeztek, amelyek az ireket maguk köré gyüjtötték jogaik visszaszerzésére. Meg kell azonban emlitenünk, hogy a protestáns irek is elkeseredve a gyalázatos elnyomatáson lelkesen küzdöttek katholikus testvéreik jogaiért, sőt az angolok között is akadt egy-két nemesen gondolkodó férfiu — mint Burke és Grattan — akik az emberi méltóságot mélyen lealacsonyitó állapotokat türhetetleneknek és Angliára vészhozóknak tartották. Az angolok legnagyobbrésze azonban a katholikusok emancipatióját a high church (angol államegyház) rombadölésével és az angol alkotmány gyökeres felforgatásával egyértelmünek tartották. Ezért volt a harcz oly kemény. Az igazság azon-

ban elementáris erővel tört keresztül minden nehézségen, bár meg kell engednünk, hogy a katholikusok emancipatióját Angliában inkább a külügyek veszedelmes komplikácziójának, mint az angol államférfiak igazságérzetének és bölcseségének lehet köszönni. Érdekes, hogy ezen harczban a presbyterianusok, szakitva Cromwell alatti eljárásukkal, szivvel-lélekkel a katholikusok mellett foglaltak állást.

1793-ban a katholikusok activ választói jogot nyertek, a protestans istentiszteletet nem látogatókra szabott pénzbüntetések meg lőnek szüntetve, és a kisebb hivatalokra alkalmasaknak deklaráltattak. Az irek köszönő felirattal és loyalis tüntetéssel fejezték ki a király iránt hálájukat. Hűségüket nem ingatta meg az sem, midőn 1796-ban a francziа köztársaság Hoche tábornokot egy hadosztálylyal Irlandba küldötte az irek fellázitása végett. A nemzet egy csekély része, az ugynevezett egyesült irek (united irishmen) a francziákhoz csatlakoztak; de a nép nagyrésze, éppen a legkatholikusabb vidékek, Cork, Limerick és Salway távol tartották magukat a mozgalmaktól, a püspökök pedig pásztorleveleikben óvták a népet a forradalomtól. 1798-ban az angolok arra törekedtek, hogy az ir parlamentet megszüntetve Irlandot Angliába beolvaszszák, a katholikusoknak teljes emancipációt adjanak, a kath. papságnak pedig dús állami dotációt, csak azt tartva fenn, hogy az angol kormánynak a püspökválasztásoknál veto-joga legyen.

A katholikus irek, az ifju és lángszellemü O'Conell kivételével, az Angliával való uniót örömmel fogadták, mert tudták, hogy az eddigi, angolokból álló irországi parlament jogos igényeiket a tized és más dolgok körül, érdekelve lévén, sohasem fogja teljesiteni, mig a nem annyira érdekelt angol parlament hamarább lesz méltányos irántuk. De éppen ezért ellenezték ezt az angol irlandiak. Végre nagy pressio, rábeszélés és megvesztegetés folytán 1801-ben az ir parlament kimondta az Angliával való uniót és feloszlott.

A waterloói csata után Anglia ismét szabadabban lélekzett. A katholikusok felszabaditásának ügyét ismét félre tették, csak a test-act-ot engedték el — nem ugyan tör-

vénynyel, hanem de facto — a katholikus tengerésztiszteknek.

A zseniális, mozgékony O'Conell volt az, aki ekkor az irek öntudatát ébren tartotta és az ir kérdést nem engedte levenni a napirendről. A parlament által 1825-ben egy comité választatott, melynek czélja volt a dolgot tanulmányozni. Ez a legjelesebb katholikus férfiakat felvilágositások végett maga elé hivta. Ezek közt volt Doyle Kildare püspöke, aki úgy tudománya mint talpraesett feleletei által méltó feltünést keltett az angolok előtt. Egyik tanácskozás után egy peer Wellingtontól ezt kérdezte: «Herczegséged Doyle püspököt vizsgálta»? «nem, felelt amaz, ő examinál minket.» Az állami dotációra és a királyi vetora nézve Doyle kijelentette, hogy azt az ir katholikusok nem fogadhatják el, és ha a pápa bele is egyeznék, ő nem, inkább kész volna püspökségéről lemondani, mert az állam befolyása a püspökválasztásoknál sok káros következménynyel bir: kisebbíti a püspökök befolyását a népre és lazitja a papság közt a fegyelmet, ha pedig a kormányon egyházellenes férfiak vannak, akkor az egyház a legnagyobb veszedelemben van. Ők inkább ezentúl is a nép alamizsnájából fognak élni, mint ily áron a király ajándékából; ha a kormány királyhű püspököket kiván, ezt sokkal rövidebb uton elérheti: a a felekezetek egyenjogusitásával. A püspökök nem áhitoznak arra sem, hogy, mint az anglikán főpapok a felsőházban üléssel birjanak, ez is nagy romlásra vezetne.

Végre kemény harczok után Peel minister engedve a körülmények nyomásának 1829. márczius 5-én beadta a parlamentben a katholikusok emancipációjáról szóló törvényt, mely rövid debat után el is fogadtatott. Lényege a következő: a katholikusok passiv és activ választási joggal birnak az alsó-házra nézve, a felsőházba is bejuthatnak, minden hivatalt elfoglalhatnak, kivéve a regensi, lordkanczellári és Irland alkirályainak tisztjét, a választási census azonban Irlandban 10 fontra emeltetik, a szerzetesrendeknek nem szabad visszajönni s uj rendházakat alapitani.

A katholikusok tehát, bár a két utolsó pont igazság-

talan volt, körülbelül egyenjoguak lettek a protestansokkal.

Az emancipáció után kezdődik az ir kath. egyház szervezkedése. Mindenekelőtt ir iskolákról kellett gondoskodni, 1830-ban a parlament egy billt alkotott, amely szerint mindenütt közös iskolák állittattak, de kellő garanczíával, hogy a kath. gyermekeket papjaik hetenkint két napon vallástanra oktathatják. De a gyakorlat megtanitotta az ireket, hogy az angolok ezen billt is a proselytáskodásra zsákmányolták ki, és azt követelték, hogy a püspököknek felügyeleti joguk legyen az iskolák felett, a tanitókat felfogadhassák és elbocsáthassák és a vallásoktatást ellenőrizhessék és az iskolakönyveket approbálhassák.

1855-ben megengedtetett, hogy az állami iskolákban, ahol katholikusok a növendékek, iskola-testvérek és iskolanővérek tanithassanak. Ily módon az iskolák nagyrésze voltaképen állami költségen fenntartott katholikus iskolákká vált. A püspökök azonban rendületlenül küzdöttek amellett, hogy az iskoláknak törvény erejével biztosittassék a kath. jelleg. Örök dicsőségükre szolgál az ir katholikusoknak, hogy a legnehezebb időkben kath. collegiumokat alapitottak, amelyek részben a jezsuiták vezetése alatt állottak, 1879-ben Beaconsfield némi állami támogatásban is részesitette ezeket és egy bill által Dublinban kath. egyetemet állitott fel. De anyagilag sokkal mostohábban bánt evvel, mint a protestáns egyetemekkel, miértis a püspökök az állami dotáció körül teljes paritásra törekedtek.

A második fontos kérdés a tized kérdése volt, amely szoros összefüggésben állott az angol államegyház beszüntetésével. Az irlandi nyomor, mely a periodice visszatérő éhhalálban leli legszomorúbb képét, a kath. egyházi javak elkobzásának, az irek birtokai elrablásának és az államegyház javára kivetett tizedeknek következménye. Ezt a tizedet oly községekben is meg kellett fizetni, ahol egyetlen egy protestáns sem lakott. 1858-ban a tizedet járadékká változtatták át, melyet a landlordnak kellett fizetni; de a bajon igy sem lett segitve, mert a landlord a járadékot a bérlőre ve-

tette ki, igy tehát ismét az fizette azt, aki előbb. A nyomor mindegyre nőtt, egész vidékek néptelenek lettek az éhhalál, és kivándorlás miatt, 1823—1863-ig három millió is vándorolt ki Amerikába; nagyrészük a Féniek titkos társulatát alapitotta, melynek czélja erőszakos eszközökkel Irlandban a socialis viszonyokat felforgatni. Ezek társakat nyertek Irlandban az «ifju irekben,» akik velük hasonló elveket vallottak. A prédikátoroknak már semmi érdekük nem volt a harczban; a küzdelem a landlord és a paraszt közt folyt. Ez visszahatással volt az angol parlamenti viszonyokra. 1869-ben Gladstone keresztül vitt a parlamentben egy billt, mely az ir államegyház dischambrissementijét elrendeli. Főbb pontjai a következők:

1871. jan. 1-ig a high-church minden corporatiójának, káptalanjainak és plebániáinak fel kell oszlatva lenniök, ettől fogva a prelatusoknak nem lesz ülésük a felső-házban, az egyház 16 millió font értékü vagyona az államé, a tized 45 év alatt megváltatik. Az ujraalakuló anglikán hitközségek megkapják a régi templomot, a plébánia lakot 22 évi törlesztésre visszavásárolhatják és 30 acre földet olcsó áron vehetnek. A 16 milliónyi vagyonból 5 millió a papság végkielégitésére fordittatik, 7 millió az ir szegény-alapba folyik 20,000 fontot a maynothi kath. seminárium kap, 250,000 font a volt államegyház épitkezési adósságainak törlesztésére fordittatik, a patronusok kárpótlására, akik a javadalmak adományozásánál simoniace nyerészkedtek, 300,000 font adatik.

A legnehezebben az agrar kérdés volt megoldható. Háromszáz éven át rabolták el az irek földbirtokait az angolok és döntötték az előbbi birtokosokat *százszorta szégyenletesebb* állapotba mint a jobbágyság volt nálunk; a földbirtokot egyszerüen a landlordtól elvenni és a bérlőnek átadni nem lehetett. Ez az összes birtokviszonyokat felforgatta és a landlordoknak elévülés által szerzett jogait sértette volna. Itt tehát oly átmenetről kellett gondoskodni, amely amellett, hogy lehetségessé tette a bérlőknek birtokosokká való átváltozását és igy egy egészséges parasztosztály képződé-

sét, még sem sértette volna a landlordok szerzett jogait. Maga az eszélyes politika is ezt követelte. Mert daczára annak, hogy Irland termékeny földje háromannyi lakost is birna táplálni mint amennyivel tényleg bir, mégis a legkisebb rosz termés után az országban rettentő éhinség áll be és a lakosság jórésze kivándorolni kénytelen; mert a termelő termésének nagy részét a landlordnak kénytelen átadni, aki azt Themse-parti palotájában fény és kényelemben élvezi.

Az utolsó száz évben az Amerikába, Ausztráliába és a világ egyéb részeibe kivándorlott irek száma megüti a négy milliót. A bajon segiteni kellett, különben rettentő socialis válság fenyegette nemcsak Irlandot, hanem a brit birodalmat is. Belátta ezt a whigek élesszemü vezére Gladstone, aki 1870-ben mint ministerelnök hires landbilljét alkotta. Ez megkönnyitette azt, hogy a bérlőből birtokos lehessen, és a landlordot kötelezte, hogy a bérlő elbocsátása után annak a gazdaság javitásába fektetett költségeit megtéritse. A landlordok nyakas ellenállása folytán azonban a bill nem tette meg a kivánt jó hatást. Ezért az 1879- és 1880-iki rettentő éhség után megalakult az ir landliga, melynek élén a protestáns Parnell állott. Czélja volt: a béridő megszabása és az elhagyatott földek müvelhetővé tétele, nem különben a bérlőknek birtokosokká való átváltoztatása. De ezen czéljait oly eszközökkel akarta keresztül vinni, amelyek a keresztény morállal ellentétben állottak t. i.: a bérösszegnek a bérlő általi egyoldalu megállapitása és agrár sztrájk által. Kötelezve voltak ugyanis a landliga tagjai, hogy oly landlord földjeit, aki oly bérlőjét, aki az előbb emlitett módon jár el, elkergeti, nem veszik bérbe; ha pedig mégis akadna, aki azokat kivenné, az ily bérlőt munkájában minden módon meg fogják akadályozni. Valóságos háborut viseltek ezek a landlordok a nem inyök szerint való bérlők ellen, amely számtalan orgyilkosságban is nyilvánult. 1881-ben Gladstone ujabb landbillt hozott létre, amely a bérlet idejét, összegét és a bérbirtoknak önálló birtokká való átalakitását szabályozta. Az ir püspökök ezért hálájukat nyilvánosan kifejezték a jóindulatu ministernek. Mindamellett az agrár moz-

galmak mind nagyobb mérvet öltöttek és valóságos anarchista jellemet vettek fel, mint ezt 1882-ben a phönix-parkban végbement szörnytett bizonyitotta, midőn Cavendish államtitkár és Burke alállamtitkár fényes nappal meggyilkoltattak.

Az ir episcopatus — most is, mint mindig — óva intette a népet, hogy jogos küzdelmeiben ne engedje magát törvénytelen cselekedetekre ragadtatni, XIII. Leo pápa szintén felemelte tiltakozó szavát és figyelmeztette az ireket, hogy szent Ágoston szerint katholikusnak lenni annyit tesz, mint jogot és igazságosságot gyakorolni. Az 1881-iki bill nem elégitette ki az ireket, az ir pártvezérek a bérhátralékok elengedésére és a bérjószágnak szabad birtokká való átváltoztatására törekedtek. A papság háromnegyedrésze csatlakozott a landligához. Ennek vezérei azonban — Rocheforttal és a franczia socialistákkal állva összeköttetésben — mindinkább veszedelmes irányba terelték az agrár mozgalmat. «Nem fizetünk bért» volt a jelszó és egész irányuk socialisticus jellegü volt. XIII. Leo pápa ismét hallatta intő szavát 1883-ban, dicsérve a püspököknek fellépését, de panaszkodva afölött, hogy a titkos társulatok tagjai a népet felizgatják és oly térre lépnek, amely okvetetlen romlásra fog vezetni, végre amaz óhajtásának ad kifejezést, hogy politikai gyülekezetekben csak olyan papoknak engedtessék meg résztvenni, akik bölcseség és komolyság által kitünnek. Az agrár mozgalom mindinkább növekedett, különösen midőn Croke casheli érsekben hatalmas pártolóra talált. Midőn az ir nép Parnell anyagi helyzetének feljavitására nemzeti ajándékot akart adni, a papság nagyrésze is a mozgalomhoz csatlakozott, de Róma megtiltotta az ebben való részvételt.

Az ir mozgalom még inkább fokozódott, midőn a dublini érsekségre William Walsh a maynothi collegium erősen ir érzelmü rectora választatott meg. Dublin oly fogadtatásban részesitette őt, mint O'Conell óta senkit, hiszen az agrár kérdésben, mint a nemzeti aspiraciók megtestesülését tekintették őt. A kath. püspökök 1885. okt. 7. és 1886. szept. 8-án kelt határozataikban összegezik az irek kivánságait és panaszait. Ennek következménye volt a nagyszabásu ir reformbill, melyet Gladstone

1886. máj. 9-én tett a ház asztalára. A nagyszerü concepcióju bill visszaadta volna Irlandnak önállóságát, parlamentjét, szabad rendelkezési jogát, és utját egyengette volna az agrár kérdés önálló és nagyban való megoldásának. Azonban John Bull szokásos szükkeblüségével megbuktatta a billt és vele együtt Gladstonet. Utána a tory Salisbury következett. Ez szigoru represszaliákkal akarja az ir kérdést eltemetni, az egész országot mintegy ostromállapot alá helyezve. Az ir püspöki kar erélyesen sikra szállott ezen eljárás ellen, de eddig nem nagy eredménynyel, nem csoda tehát, ha Irland Viktoria királynő jubileumán semmi módon részt nem vett, hanem Mulhall egy röpiratában kiemelte, hogy 1849—1856-ig 3.668,000 ir üzetett ki hazájából és 1837-től 39 kényszertörvény adatott ki Irland ellen. Ily körülmények közt a zavar nőttön-nőtt. A szentszék Msgr. Persico-t küldötte Irlandba az ügy tanulmányozására. Az ir püspöki kar kijelentette, hogy az 1881-ben megállapitott bérösszegeket a bérlők nem fizethetik, mert azóta a termények ára 18%-tel leszállott. A szivtelen landlordok azonban mindevvel nem törödtek, miértis a landliga az ily birtokosokat erőszakkal akarta a bérlet leszállitására kényszeriteni. Ilyen landlordtól nem volt szabad bérbe venni, ha pedig mégis akadna bérlője, ezt erővel kell megakadályozni a munkában. Első izben egy Boycott nevü birtokoson gyakorolták ezen eljárást, miértis boycottage nevet nyert. A püspöki kar és Leo pápa a harcznak ezen erőszakos módját kárhoztatták.

Mi lesz az ir agrár kérdés vége? Kétségkivül az ir nép jogos követeléseinek elismerése amire annál inkább van most kilátás, mert a forradalmi szinezetü Parnell halála óta Mac Carthy az uj pártvezér a püspöki karral egyetértőleg akar eljárni és a törvényes uton küzdeni.

Visszatekintve már most az irek történetének azon szakán, melyet könyvünk tárgyal, csak bámulattal adózhatunk az irek hithüségének, kitartásának és szilárdságának. Egy népet látunk halottaiból föltámadni, amelyről azt hitték ellenségei, hogy az életképesség csiráit is kiölték már

belőle. De egyszersmind látjuk a katholikus egyház éltető szellemét is, mely mindenkor megváltoztatja a föld szinét, ha vele érintkezésbe jön. Az isteni gondviselés pedig a roszból is jó eredményt tud előhozni és igy az ir nép szenvedéseit is a kath. egyház dicsőségére és terjesztésére használta fel. Körülbelül öt millió azon katholikusok száma, akik Amerikában, Ausztráliában és egyéb angol gyarmatokon az ir kivándorlóktól származnak, amint a transatlanti püspökök legnagyobbrésze ir eredetü, ép ugy minden ir kivándorlott egy-egy missionárius, különösen pedig az asszonyok. Ha egy ir nő protestáns férfiuhoz megy nőül, bizonyos, hogy addig nem fog nyugodni, mig azt meg nem tériti. Az ir nép nagy hibái mellett is — pl. iszákosság —, melyeket a százados elnyomás oltott beléjük, számos kitünő tulajdonsággal bir és pedig: a hithez való szivós ragaszkodás, ezért ő minden üldözést, minden gúnyt szó nélkül eltür; és a papi rendnek mély tisztelete. Ezen jó tulajdonságok egy oly kiváló püspöki kar mellett, mint az ireké, nagyszerü eredményeket *hoznak létre. A hitből fakad az irek jámborsága,* áldozatkészsége, amely daczára a püspökök apostoli szegénységének, *bámulandó dolgokat teremtett. Ilyen az armaghi gót* dóm, mely 1873-ban szenteltetett fel és $1\frac{1}{2}$ millió forintba került, ilyen a dublini bazilika, a nagyszerü szeminarium és a világon is párját ritkitó Mater misericordiae kórház. Ennek a püspöki karnak figyelmét semmi sem kerüli ki, ép ugy ostorozza saját népe büneit, mint követeli jogait. Midőn Tyndall hires tudós materialisticus elveit kezdte hirdetni, az ir püspöki kar egyhangulag fellépett azok ellen és kárhoztatta azokat. Ily körülmények közt az irekre nagy jövő vár még, a Gondviselés, ugy látszik, arra választotta ki őket, hogy az uj világrészeket az igaz hitre tanitsák, mint őseik.

Ami már most Bellesheim könyvének e harmadik kötetét illeti, az ugyanazon jó és rosz tulajdonságokkal bir, mint az első és második kötet; különösen nélkülözzük az események ügyes csoportositását és kellő kidomboritását; második hibája, hogy sok dologról beszél és sok oly terminus technicust használ,

amelyeket egy continentalis ember nem ismerhet, anélkül, hogy megmagyarázná, hogy mik azok. Mit tudjuk mi azt, hogy mi az a Griff ist taxation? Ez éppen olyan mintha egy spanyolnak mi a bihari pontokat emlitenénk. Mindazonáltal nagy haszonnal olvashatják, akik Irland egyházi állapotaival megismerkedni akarnak, amelyek azért is igen érdekesek, mert most a napi kérdések közé tartoznak.

Dr. Vargha Dezső.

XI. A Nagy-Várad egyházmegyei papság irodalmi működése. [1]

Ismerteti SZŐLLŐSY KÁROLY.

Alapy János, 1753—1778-ig váradi kanonok, majd királyi táblai főpap, püspöki helyettes és dulcinoi választott püspök; azelőtt nagykikindai apát-plébános, születésére nézve alkalmasint győrmegyei, mert a Tud. Gyüjt. 1820. IV. 40. l. mint győri irót emliti. Munkáit azonban az idézett forrás nem sorolja elő. Alapy különben Váradon mint a nevéről nevezett konviktus és több ösztöndij alapitója idők enyészetén tul is biztositotta nevét. Emléke tehát nemcsak mint iróé, hanem mint páratlan áldozatokat tett alapitóé is emlékezetes marad.

Ágoston Antal, érmindszenti plébános, meghalt 1817. május 11-én. Mint irót lásd Danielik és Ferenczy II. 2. l.

Ágoston Ker. János, nyugalmazott lelkész, szül. 1787. ápril 26-án Nagy-Károlyban, Szathmárm. Irói szereplését illetőleg l. Danielik és Ferenczy II. 2. és Vutkovich 141. l.

Ányos, mesterkanonok 1217 körül. Az egyházmegye legelső és legrégibb irója. Tőle birjuk a «Váradi Rege-

[1] 1886-ban kezdette meg t. munkatársunk a magyar r. k. papság irodalmi munkásságát ismertetni folyóiratunkban. Azóta bemutatta már az esztergomi, kalocsai, egri főmegyék, továbbá a beszterczebányai, csanádi, erdélyi, nyitrai, győri, kassai egyházmegyék papságának irodalmi működését; — s most folytatja a szemlét a nagyváradiéval. — *Szerk.*

stum»-ot. Lásd Bunyitay: A váradi püspökség története. I. 131. l.

Baritz Mihály, szilágysomlyói majd váradi plébános, szül. 1784. szeptember 29-én; meghalt 1840. junius 24-én. Szalay Imre: Egyh. beszéd gyüjteményében néhány beszédével szerepel.

Bársony György, püspök, szül. Péterfalván, Nyitramegyében. Lásd az Esztergom-főmegyei iróknál, Uj M. Sionban 1886. 84. l.

b. Bernáthffy József, kanonok, szül. 1765-ben Ujlakon, 1808—1821-ig kalocsai, 1821—1837-ig váradi kanonok, bölcselet- és jogtudor. Mint iró Kalocsa főmegyénél is előfordul, lásd Uj M. Sion 1886. Mint váradi kanonok két önálló munkával lépett az irók sorába, u. m. Boldogságos Szűz Mária tiszteletének és segitségül hivásának védelmezése. Nagy-Várad, 1835. — Sieben und zwanzig auserlesene Legenden der Heiligen Gottes. N.-Várad, 1836.

b. Bémer László, püspök, szül. 1788. ápr. 8-án Kis-Bákán, Szabolcsm., meghalt 1862-ben. Van egy igen nagy betükkel nyomtatott imakönyve: «Lelki Vezér», melyből mint czimének látszik, csak az I. kötet jelent meg. Egyebekben lásd Egri főmegye irói között, Uj M. Sionban, 1886. Életrajzát l. M. Tud. Ért. 1862. II. 495.

Boglucz Sándor, érkeserüi plébános, szül. Bélfenyéren, Biharm. (Irói neve: Torma Jeremiás) Van egy önálló müve: «Borotvás vitézek» czimmel, melyben a papok részére megengedendő szakállviselést hirdeti. Emlitett munka a 60-as években jelent meg.

Bubics Zsigmond, váradi kanonok, ma kassai püspök, azelőtt győr-egyházmegyei pap, herczeg Eszterházynál nevelő, rátóti prépost és országos képviselő, született 1821-ben márcz. 17-én Süttörön, Sopronm. Kitünő müitész, régiségbuvár. Nevezetesebb munkája: Magyarországi várak és városoknak m. n. muzeumban könyvtárában létező fa- és rézmetszetei. Budapest, 1880. — Van egy becses értekezése az Egyházművészeti Lapban: A középkori miniature

festészetről. 1883. — Életrajzi és irodalmi adatait illetőleg lásd Győr-egyházmegye irói között is.

Bunyitay Vincze, könyvtáros, a váradi püspökség történetének nagyérdemű irója, M. Tud. Akadémiai tag, szül. 1837. jan. 11-én S.-A.-Ujhelyt, Zemplénm. Fölszentelése után Sz.-Jobbon és Bélfenyéren mintegy 18 évig lelkészkedett. 1880-ban az egyházmegye könyvtárosává neveztetett ki és mint ilyen kineveztetése után három évvel kiadta monumentális nagy müvét a «Váradi püspökség történetét alapitásától a jelenkorig» három szokatlan vastag kötetben. (1883—4.) A müvet különösen becsessé teszi a sok és fölötte érdekes kép. Alig jelent meg a mű, az Akadémia azonnal tagsággal tisztelte meg a szerencsés szerzőt. Bunyitay különben nagy müvét megelőzőleg elég irodalmi szereplést tüntetett fel. Kiadott müvei ugyanis a következők: Boldogasszony gyöngykoszoruja különös a szeplőtelen szent Sziv, a szent olvasó, a szent korona nevü társulatokra. N.-Várad, 1858. II. kiadás. 1862. — Boldogasszony követése. Dr. Nogáll János által kiadott «Lelki kincstár» második kötete. Eger, 1882. Második kiadás. — Sz. László király sirjának káptalana Nagyváradon. N.-Várad, 1879. — A váradi ős székesegyház. N.-Várad, 1880. — Ismeretlen apátságok. Külön lenyomat az Uj M. Sionból. Esztergom. 1880. — A n.-váradi l. sz. székesegyház felszentelésének századik évfordulója. N.-Várad, 1880-diki egyházmegyei Névtárban is. (A székesegyház képét Bubics Zs. akkor kanonok rajzolta.) — Az egyedi apátság története. N.-Várad, 1881. — A mai Nagy-Várad megalapitása. Budapest, 1855. Akadémiai székfoglaló. — 1863—1864-ben az «Ifjusági Olvasmányok»-at szerkesztette. — A «M. Állam», «Uj M. Sion», «Tájékozó» és a «Havi Közlöny» igen érdekes és becses czikkeket hoztak tőle. Vannak költeményei is, melyek a Kath. Néplapban és a Családi Lapokban jelentek meg.

Chilkó László, kőrös-tarjáni plébános, szül. 1848. decz. 13-án Kardszagon, Jász-Nagy-Kun-Szolnokmegyében. Mint debreczeni segédlelkész megirta a debreczeni kath. egyház történetét és azt két füzetben, külön-külön czimmel adta

ki: A debreczeni róm. kathol. egyház vázlatos története. Debreczen, 1882. Megjelent Debreczen város monografiájában is a természetvizsgálók itt tartott nagygyülése alkalmával kiadott müben is. — Adalékok a debreczeni róm. kath. egyház történelméhez. — Az «Irodalmi Szemle» munkatársa.

Csezmiczei Cesinge János, irói néven *Janus Pannonius*. Noha mint pécsi püspök lett nagygyá, mégis mivel váradi kanonok volt és nagynevü rokonának Vitéz János püspöknek udvarában élt és irt, teljes joggal soroljuk őt is a váradi irók közé is. Legtöbb munkája váradi kanonok korából való, csak azt nem lehet eléggé sajnálni, hogy két fölötte becses munkája: magyarnyelvtana és «Magyarország évkönyvei» elveszett. Janus Pannonius született 1434. aug. 29-én Csacsinczen, Verőczemegyében, meghalt 1472-ben. Életrajzát és irodalmi szereplését lásd Danielik és Ferenczy I. 69. Bunyitay V.: A váradi püspökség története I. 282, 288, 299, 310. Dr. Pauer J.: Az egyházi rend érdeme. 281. és Vutkovich 248. l.

Dobos Lajos, kőrösladányi plébános, szül. 1847. okt. 26-án Nagyváradon. Szentannai Spett Gyula társaságában leforditotta Bougaud Emil «A kereszténység és korunk» czimü 5 kötetes müvet. N.-Várad, 1881—5. — Az «Uj M. Sion» munkatársa 1882-ben.

Domby Márton, székelyhidi esperes-plébános, született 1799. nov. 14-én, meghalt 1874. april 27-én. Van egy énekeskönyve: «Egyházi énekek» czimmel. N.-Várad, 1825.

Esztegár József, a bécsi Pázmáneum növendéke, hittudor, székesegyházi hitszónok, meghalt 1859. márcz. 8-án, életének 49-ik évében. Két alkalmi beszédet adott ki. «Búcsúszózat.» Nagyvárad, 1844. — Egyházi beszéd felséges királyunk születési s honunk átalakulási örömünnepére. Nagyvárad, 1848. ápril 18.

Farkas István, éradonyi plébános, szül. 1837. decz. 11-én Aradon. Egyes egyházi beszédei a «Jó Pásztor»-ban éc a Pátkai-féle gyüjteményes kiadásban jelentek meg.

Fejér György, váradi kanonok, született 1766. april 23-án Keszthelyt, Zalam., meghalt Pesten 1851. jul. 12-én.

A hazai okiratok örök érdemü kiadója, elsőrendü történetiró. Életrajzát és irodalmi munkásságát lásd Danielik és Ferenczy I. 136. l. és Vutkovich 138. és 191. l. Életrajzi adatait lásd Uj Magy. Muzeum 1853. I. 269. és I. 364. — Budapesti Szemle 1865. 404. — Pesti Hirlap 1843. 236. — Jelenkor 1844. 66. és M. Hirlap 1851. 501.

Flóra Ferencz, váradi kanonok, szül. 1820. szeptember 24-én Nagyváradon, meghalt 1890. Mint pesti kispap 1845-ben a «Munkálatok» számára fordítgatott, 1846-ban pedig ugyanott egy eredeti tanulmány czikkel lépett föl: Aranyszáju sz. János élete.

Fogarassy Mihály, váradi kanonok, majd erdélyi püspök, v. b. t. tanácsos, szül. 1800. szept. 17-én Gyergyó-Sz.-Miklóson, meghalt Gyula-Fehérvárt 1882. márcz. 23-án. Irodalmi működését mint nagyváradi kanonokét emlitjük fel itt. Mint váradi kanonok pedig a következő munkákat adta ki: Halotti beszéd Orosz Elek ungmegyei követ felett Buda, 1844. — A kereszt ereje. Békés városi uj temetőben épült kálvária és kápolna felszentelésekor. Nagyvárad, 1857. — Keresztény igazságok egyházi beszédekben. Két kötet. Nagyvárad, 1858. — Egyik örök érdeme lesz, hogy a «sz. István társulat»-ot, «Jó és olcsó könyv kiadó társulat» cz. alatt még mint váradi kanonok 1848-ban ő alapitotta meg.

Gróf Forgách Ferencz, püspök. szül. 1520 körül Ghymesen, Nyitramegyében, meghalt 1577. jan. 19-én Olaszországban Paduában. Azelőtt egri kanonok volt és mint ilyet Ferdinánd 1556. aug. 26-án nevezte ki váradi püspökké, hanem püspökségét, mivel ezt Izabella királyné tartotta kezeiben, nem foglalhatta el. Később pozsonyi prépost lett (1563.), és mint ilyen hálaverset irt Ferdinándhoz; azonban azon körülmény miatt, hogy sem váradi püspökségét nem foglalhatta el, sem pedig az üresedésben levő győri püspökségre nem neveztetett ki, Báthory Zsigmond János pártjára lépett át. Ezutáni élete valóságos hányatás volt. Hazánk történetét illetőleg becses munkákat hagyott hátra. Bonfinnak öt könyvét ő fedezte fel. Ő irta Szigetvár ostromának történetét, mely 1587-ben Wittenbergben, — 1664-

ben pedig németül és latinul Nürnbergben jelent meg; 1565-ben augusztus 7-én Bécsben Ferdinánd fölött tartott latin beszéde «Oratio in funere Ferdinandi I. habita Vienna 1565.» czimmel jelent meg. Végül megirta kora történetét (1540—1582.) 22 könyvben, mely nagybecsü müvet, minekutána az kéziratban maradt hátra, Horányi Elek «Rerum hungaricarum commentarii» czim alatt 1788-ban Pozsonyban adott ki. Rövid kivonatban lásd életrajzát Vutkovich 22. l.

Fraknói Vilmos, cz. püspök, váradi apát-kanonok, a M. T. Akadémia főtitkára, majd alelnöke szül. 1843. febr. 27-én Ürményben, Nyitram. Azelőtt Esztergom-főmegyei áldozópap és bölcseleti tanár, 1878 óta váradi kanonok. Lásd Esztergom-főmegye irói között, Uj M. Sionban, 1886. 108—110. l. — Kiegészitésül: Magyarország gyülések története I. Ferdinánd alatt 1526—1563. (Külön lenyomat a magyar országgyülési Emlékek I—IV. kötetéből.) 1880. — Pázmány Péter. Történeti életrajz. Budapest, 1885. — Századokban: Egy ismeretlen Corvin-codex Rómában. II. évf. — Közlemények a b. Révay-család levéltárából. VII. — Berger Illés m. kir. historiographus. — Egy XVI. századbeli magyar füvész és orvos emlékezete. — Adalékok a hazai és külföldi iskolázás történetéhez. IX. évf. — Legujabb müve: Corvin Mátyás király, mely németül is megjelent. — Pesty Frigyessel együtt szerkesztette: «Értekezések a társadalmi tudományok köréből» czimü akadémiai folyóiratot. (1867—1885.) I—VII. kötet.

Frint Mihály, lyceumi tanár, spirituális, szül. 1808. nov. 28-án Metzenzéfen, Abaujm. Mint pesti kispap 1833-ban a «Munkálatok» legelső és legrégibb munkatársai közé tartozott és mint társforditó szerzett magának érdemeket.

Gánótzy Antal, váradi kanonok, szül. Kassán, meghalt 1790. deczember 10-én. Mint Esztergom-főmegyei áldozópap, Érsekujvár város plébánosa és hittudor 1764-ben pozsonyi-, 1770-ben pedig váradi kanonok lesz. Nagyvárad egyházmegye történetének megirása körül hervadhatatlan érdemei vannak. Mint kiváló történettudós jelentős nevet hagyott maga után. Munkái: Prudentia humana sive ars,

qua homo se, suasque res feliciter provehere potest. Nagyszombat, 1760. — Diss. controversiarum hist. Theologi. de usu Calicis. Nagyszombat, 1763. — Dissertatio de S. Ladislao. Bécs, 1775 — Episcopi Varadinenses. Két rész. Bécs, 1776. — Libellus Castigationum. Bécs, 1781. — Dispunctio Diatribe Georgii Pray. Nagyvárad, 1781. — A sz. sacramentomoknak magyarázása. Nagyvárad, 1779. — A credonak magyarázása. Nagyvárad, 1788.

Gergely, olvasó-kanonok, 1262 körül. Igen becses okleveleket birunk tőle. Lásd Bunyitay: A váradi püsp. tört. I. 131. l.

Göndöcs Benedek, gyulai apát-plébános és országgyülési képviselő, szül. 1824. jul. 23-án Nagyváradon. Hazai közviszonyaink egyik kiváló férfia. Fáradhatatlanul dolgozik a szegény földmüves nép anyagi fölvirágoztatása érdekében. Igen változatosan, de alaposan ir. Müvei: Ünnepélyes szertartás az eretnekségből vagy a szakadárságból a római kath. anyaszentegyház kebelébe visszatértek fölvételénél. Pest, 1866. — Alkalmi szentbeszédek. Pusztaszer és az évezredes ünnepély. Ábrákkal. Budapest, 1883. — Orosháza multjából. Tört. értekezés. — Békés város multjából. Tört. értekezés. — Herkulanum és Pompéji emlékeiből. Régészt örténeti értekezés. — Békésmegye főispánjairól. Tört. ért. — Békésmegye a török uralom idején. Tört. ért. 1878. — Ujabb adatok Békésmegye s különösen Gyula városa XV. és XVI. századbeli történetéhez. Tört. ért. — Országgyülési beszédei 1881—1884. Összeszedte Bauer Ferencz. — Isten az én örömöm. Oktató imakönyv. Második kiadás. Pest, 1864. — Jézus szent Szive tiszteletére elmélkedés, letenye, ének és imák. — Sírvirágok. A gyászos kesergők vigasztalására. Pest, 1868. — Gyászének szeretteink emlékének szentelve, hangjegyekkel és orgonakisérettel. Eger, 1871. — Népszerü beszélgetések a dohány okszerü kezeléséről. Különös tekintettel a szivarlevelekre, mely a termesztőnek legtöbb jövedelmet biztosit. Harmadik kiadás. 1878. — A selyemtenyésztésről, különös tekintettel a gubóbeváltásra. — Hogyan kell tenyészteni a selyemhernyót? Máso-

dik kiadás. — Hogyan kell az országban mielőbb általánonosan elterjeszteni a selymészetet és hogyan kell tenyészteni a selyemhernyót? Harmadik kiadás. — Emlék Budapesten 1882. aug. 19-én tartott országos méhész-egyleti kiállításról. Budapest, 1882. — Pár őszinte szó a méhészet-, gyümölcsészet- és selymészetnek az országban mielőbbi általános elterjesztése ügyében. — Szent beszéd a b.-gyulai iparos ifjusági önképző és betegsegélyző egylet zászlajának fölszentelése alkalmából. Budapest, 1880. — Emlékbeszéd b. Wenckheim László arczképének leleplezése alkalmával. B.-Gyulán, 1880. — Sz. beszéd Gyulán a Stefanie menház megnyitása alkalmából. 1880. — Képviselői beszéde a földmivelési-, ipar- s kereskedelmi miniszteri költségvetés tárgyalása alkalmából. 1882. — Sz. beszéd ujkigyósi plébánossá beiktatása alkalmából. Pest, 1863. — Sz. beszéd gróf Wenckheim Frigyes és gr. Wenckheim Krisztina egybekelése alkalmából. Pest, 1872. — Sz. beszéd Jézus Szive társulatának megalakitásakor Gyulán. Gyula, 1872. Kiválóbb dolgozatai: B. Bémer László és Szaniszló Ferencz váradi püspökök életrajza a Vasárnapi Ujságban, mindkettő 1863-ban; amaz a 4-ik, ez pedig a 40-ik számban, arczképekkel. — Geiszt Gáspár, békésmegyei földbirtokos. 1879. Fővárosi Lapokban és Békésmegyei Hiradóban. — Békésmegye a török uralom alatt és az erdélyi fejedelmek korában. 1878. Békési Lapokban. — Elnöki beszéd a békésmegyei régészés müvelődéstörténelmi egylet tárlatának megnyitása alkalmából. 1873. Békésen. — Egyes egyházi beszédei a «Jó Pásztor»-ban jelentek meg. Dolgozott a sz. István Társulat Naptárába 1885. és az Iparok Naptárába 1886. — 1879-ben a Gyulán megjelent «Népbarát» czimü hetilap szerkesztője és kiadója.

Gubicza István, görcsöni lelkész, szül. 1846. aug. 20, Uj-Kigyóson, Békésm. Leforditotta Chateaubriand V. M. «A kereszténység szelleme» cz. nagyhirü müvét, 4 kötetben; melyből a második kiadás 2 kötetben jelent meg 1876-ban.

Grócz, irói néven *Ugróczy Béla*, csorvási lelkész, szül.

1843. január 1-én Puszta-Kereszturon, Torontálmegyében. A «Jó Pásztor» évek óta hozza kitünő egyházi beszédeit.

Gyalai Béla, ujkigyósi káplán, szül. 1848. aug. 26-án. Kőrös-Ladányban, Békésm., meghalt 1878. aug. 6-án. A kora ifjuságában elhalt költő versei a Kath. Néplapban jelentek meg. Irói neve «Gyulay» volt.

Herczeg Hohenlohe Sándor, nagyprépost és kanonok, sardicai választott püspök (1824—1849.), azelőtt bambergi kanonok és máltai lovag. Csakis németül irt. Egyházi iró. Munkáiból itélve igen szorgalmas és buzgó főpap volt. Önálló munkáinak száma 14, és pedig: Der Fromme Lebenswandel des hl. Johannes von Gott. Nagyvárad, 1826. — Gesammelte Reden vermischten Inhaltes. Bécs, 1830. — Cura infirmorum. Bécs, 1830. — Lichtblicke und Erlebnisse aus der Welt und dem Priesterleben. Regensburg, 1836. — Das umgestaltete Ebenbild Gottes in dem Menschen durch die Sünde. Regensburg, 1836. — Kindliche Glanbensworte am Sarge der theueren Mutter Judith Freyin Reviczky von Revisnye zu Vöslau. 1836. — Die Segnungen des kathol. Christenthumes. Regensburg, 1838. — Rede auf die 300 jährige Jubelfeyer des Ordens den hl. Angela Merici. Nagy-Várad, 1838. — Predigten auf das ganze Kirchenjahr. Regensburg, 1839. — Über den Unglauben unserer Tage. Regensburg, 1840. — Predigt am hohen Namensfeste Maria, gehalten zu Maria-Radna. Bécs, 1842. — Zwey Predigten gehalten in Linz. 1843. — Vergissmeinnicht. Nagyvárad, 1844. — Predigt bey der Feyerlichen Einweihung dem für die barmherzigen Schwestern bestimmten Kirche zu Szathmár-Némethi. Nagyvárad, 1846. — Von der Selbstprüfung des Christen und den Gefahren der Täuschung im Geschäfte der Busse. Innsbruck, 1847. — Meghalt 1849. nov. 14-én élete 56-ik évében Bécs mellett Vöslauban.

Holbesz József, vaskohi plébános, szül. 1832. február 29-én. Egy röpiratot adott ki: A kongrua, vagy az alsóbb papság helyzetének javitása. 1885.

Hoványi Ferencz, apát-kanonok, szül. 1816. april. 2-án Nagyváradon, Vutkovich szerint Kőrös-Tarjánban (l. Vut-

kovich Magyar Irók Névtára 114. és 396. l.); meghalt 1871. decz. 11-én. Az egyházmegye kitünősége, fenkölt szellemének legdicsőbb emlékét páratlanul álló munkájában: «A felsőbb katholiczismus elemei»-ben birjuk, melyet halála után rendeztek ujból kiadásra. Irodalmi szereplését Danielik és Ferenczy I. 207, 213. lapjain elismerésre méltóan ismertetik. Ezekhez járul: Néhány hét a szent földön, 1856-ban. Bécs, 1858. — Fensőbb katholicismus elemei. Második kiadás. Kiadja a sz. István társulat. Budapest, 1881—1882. I—II. kötet. — Ujabb levelek a katholiczismusról. Kiadja a sz. István társulat. Második kiadás. 1885. I—II. kötet. A «Magyar Encyklopoedia» egyik munkatársa volt. Életrajzi adatait l. Vas. Ujs. 1871. 52. és 1871. 53. arczképpel. Uj Magyar Muzeum 1871. 972.

Imre, olvasó-kanonok 1282 körül. Ugyancsak becses oklevelekkel gazdagitotta történetirásunkat. Lásd Bunyitay: A váradi püsp. tört. I. 131. l.

István, olvasó-kanonok 1288 körül. Szinte történetirásunk egyik forrásává vált, a mennyiben tőle is fölötte becses okleveleket nyertünk. Lásd Bunyitay. I. 113. l.

Jovanich Pál, váradi kanonok, kora elsőrendü tudósa és Vitéz János váradi püspök barátja. Összeszedte püspökmecenásának, Vitéznek leveleit és azokat az enyészettől megőrizte. Lásd Bunyitay: A váradi püsp. tört. 281., 288. és 373. l. — A Magyar Könyvszemle 1881. évf. évfolyamának 205. lapján mint 1451-ben könyvmásolással foglalkozó tudóst emliti.

Junák István, albaniai fölszentelt és drivessi vál. püspök, nagyprépost, szül. 1809. jul. 7-én Gyöngyösön, Hevesmegyében, meghalt 1879. szept. 3-án Nagyváradon. Van egy: «Egyházi beszéde, melyet Báró Bémer Pál első szent miséje alkalmával mondott.» Nagyvárad, 1843.

Kalotay Ferencz, püspök. (1787—1795.) Előbb Jézustársaságának tagja, majd tábori lelkész, tábori főpap és lembergi kanonok, 1787. aug. 21-ike óta váradi püspök. Szül. Ó-Faluban, Szepesm. 1722. okt. 1-én. Halála után mintegy 46 év mulva egy czikk jelent meg tőle «Blätter» czimü fo-

lyóiratban II. József császárról. Életrajzi adatait lásd Magy. Könyvh. 1801. 125. l. és Stöger J. N. Scriptoros Societatis Jesu. 165. l.

Karácsonyi János, theol. tanár, szül. 1858. deczember 15-én Gyulán, Békésm. Az egyháztörténet egyik jónevü munkása. A figyelmet munkásságával már szélesebb körben érdemelte ki. Irodalmi munkásságát mint pesti kispap kezdette. A «Munkálatok»-ban megjelent első tanulmánya: Négy fejezet az aradi prépostság történetéből. 1881. — Azóta részint önálló, részint apróbb, de mindenkor érdekes czikkeivel járult irodalmi érdemei szaporitásához. Önálló müvei: A nagyvárad-olaszii iómai kath. plébániatemplom és plébánia rövid története. Nagyvárad. 1884. — Magyarország és a nyugati nagy egyházszakadás. Felavató értekezés. 1885. — Sz. Gellért csanádi püspök élete és müvei. 1887. — Apróbb dolgozatai közül kitünik: A Csanád-nemzetség betürendben fölsorolt birtokai Délmagyarországban. 1885. Délm. rég. és tört. társ. Értesitőjében.

Karsch Lollion, hittudor, 22 éven át theologiai tanár és jogakadémiai hitszónok, jelenleg derecskei plébános. Született 1845. év márczius 20-án Gnézdán, Szepesmegyében. Az egyházmegye egyik kiváló irója. Munkái: Evangeliumi szakaszok magyarázata. Nagyvárad, 1876. — Materialismus, rationalismus és a kereszténység. Nagyvárad, 1875. A m. k. egyetem hittudományi kara által jutalmazott pályamű. — Hit, remény, szeretet. Nagybőjti beszédkor. Nagyvárad, 1874. — Ünnepi és alkalmi szent beszédek. Nagyvárad, 1881. II. kiadása 1882-ben. — A tizparancsolat és századunk. Nagyvárad, 1882—3. I—II. kötet. — Fensőbb homiliák az év minden vasárnapjára. Nagyvárad, 1884. Jelenleg magyar szentirástani kézikönyvön dolgozik, melyből már három füzet meg is jelent, lásd tavalyi évfolyamunk irodalmi rovatát. — Az Irodalmi Szemle és a Kath. Theologiai Folyóirat alapos könyvismertetéseket hoznak tőle. A Pátkai-féle egyházi beszédgyüjtemény egyes kiváló beszédeit hozta.

Kács István, bölcselettudor, a váradi akad. mennyi-

ségtanár, majd váradvelenczei plébános irodalmi munkálkodását lásd Danielik és Ferenczy II. 128. l. Meghalt 1812. május 2. Noha *Zimmermann Károly* «A nagyváradi l. sz. egyházmegyei Clerus érdemei» cz. müvének 97-ik lapján nem emlékezik meg következő müveiről, mi mégis hajlandók vagyunk szerzőnek tulajdonitani, noha nevét «ts»-sel látjuk irva. A két tanfüzetke czime: A magyar prosodia és verskölti oktatás. 1806. — A mértékekről. 1806. Vannak alkalmi költeményei és prédikácziói is 1790-ből és 1797-ből; Pesten jelentek meg, Meghalt 1812. február 15-én.

Kiss Mihály, hittudor, váradolaszii plébános, majd kanonok (1790—1800.), született 1850 körül, meghalt 1800. april 10. Mint irót lásd Danielik és Ferenczy II. 146. lap. Kiegészltésül. Van egy igen nevezetes müve, mely csak Zimmermann föntebb emlitett müvének 97. lapján emlittetik: Paizsrontó. Az eretnekek ellen irt hires könyv, melynek gyönyörü magyarsága a tartalommal teljesen megegyezik. Van két alkalmi füzete, az egyik 1796-ban, a másik 1799-ben jelent meg Pozsonyban. Életrajzai adatait l. M. Kurir. 1800. I. 526. l.

Kiss Pál, váradi kanonok, (1840—47.) azelőtt Győr-egyházmegyei pap és több tudós társaság tagja született 1793-ban Szent-Gróthon, Zalam., meghalt 1847. okt. 31-én. Irodalmi szereplését lásd Danielik és Ferenczy II. 146. és Vutkovich 329. l. Életrajzát lásd M. Tud. Társ. Évkönyve 1345—7, 100. — M. Akad. Ért. 1847. 295.

Klobusitzky György, váradi kanonok (1803—26.). Azelőtt Jézus társasági pap, majd szepesi kanonok volt. Váradra kerülve az Alapy-féle nemes ifjak nevelő-intézetének kormányzója, monostori apát és pápai főjegyző, szül. 1734. april 24-én Kisfaludon, Beregm., meghalt 1826. február 4-én. Irói méltatását l. Vutkovich 43. és 139. lap. Életrajzát lásd Tud. Gyüjt. 1827. X. 3.

Klobusitzky Péter, kalocsai érsek (1822—43). Mint Nagyvárad egyházmegyei áldozópap az irodalmi téren élénk munkásságot fejtett ki. Életrajzi adatait illetőleg felemlitjük, hogy 1752-ben junius 26-án Fehér-Gyarmathon szüle-

tetett és hogy 1843-ban julius 2-án halt meg. Mint váradi pap a következőket irta: Halottas prédikáczió báró Perényi Franciska, Beöthy Mihály Biharvármegye ordinarius viceispánjának elmaradott özvegye temetése alkalmatosságával. Nagyvárad, 1779. — Egyházi beszéd a tamásdai templom felszentelésére. Nagyvárad, 1780. — Egyh. beszéd a marczházi templom felszentelésére. Nagyvárad, 1782. L. Scriptores Societatis Jesu Ströger-féle könyv 187. lapja szerint Pozsonyban született. Halottas prédikáczió gróf Haller Péter Krasznavármegyei főispán eltemetésére. Nagyvárad, 1784.

Kondé Miklós, püspök, született 1736 körül Felszeren, Csalóközben, meghalt 1802. decz. 18-án. Életrajzát következőkben adjuk. Mintegy 13 évig müködött a lelkészi pályán és szepesi apát-kanonok lett, ez állásából hasonminőségben Esztergomba helyeztetett át és táblai főpap lőn, majd 1800-ban váradi püspök. Mint irót fölemlitettük már Esztergom-főmegye irói között is, lásd Uj M. Sion, 1886. Mint kir. táblai főpap és belgrádi fölszentelt püspök az országgyülési beszédeit adta ki 1795-ben. Életrajzát l. Zeitschrift von und für Ungern. 1802. II. 355.

(Folyt. köv.)

Vademecum Liturgicum continens expositionem rubricarum missalis romani e. t., necnon diversas regulas liturgicas, orationes item indulgentiis ditatas ac denique compendium Ritualis romani. In usum ven. Cleri Regni Hung. edidit Theophilus Klinda Budapestini ad S. Josephum cooperator. Budapest. Typis Colom. Rózsa. 8 r. 344 l. ára 2 frt.

Örvendetes jelenség a magyarországi könyvpiaczon Klinda Theophil rubricistikai müve. Hogy ritka, hogy fehér holló számba megy, arról ne is beszéljünk; hogy nemes áldozatkészségnek is kellett csatlakoznia a lelkesüléshez, mely fizetni is kész, ha a pártolás a szerző buzgalmának meg nem felel, az egy magyar könyviró előtt az összeadás s különösen a kivonás evidencziájával világos. De meg nem

is láttunk «Előfizetési felhivást» valamire, amiről nem tudjuk, hogy megéri-e vagy nem, mint ezt nálunk az irodalom minden könyvetiró napszámosa kibocsátani szokta; ez csupa apró kis vonás, mely szerző müvét jellemzi.

Klinda már jó ideje foglalkozik e tárgygyal, mint azt az «Egyh. Közlöny» megfelelő rovata bizonyitja; s hogy más mikép érez, azt nem tudom, de engem igen hálára kötelezett eddigi müködése. A rubricistika gondozza annak az értelmi mélységnek, annak az érzelmi bensőségnek, az egyház hogy úgy mondjam hivatalos áhitatának s ugyanakkor annak a subjektiv áhitatnak, mely az oltár szolgájának szivében kigyul s könnyen szögletességbe, affektálásba csap át, külső illedelmét, szerény kedves megjelenését; gondot visel rá s a rubrikák piros fonalával szövi át a szertartásokat, hogy az az isteni szikra el ne aludjék a külsőség megvetésében, másrészt pedig ne vonja magára az apostolnak hajdani szintén rubricistikai korholását, hogy szerényen viselkedjetek, nehogy a pogány aki belép azt gondolja rólatok, hogy eszelősködtök. A rubricistika tehát oly mező, melynek müvelése az egyház vitális érdekeivel összefügg; és hogy nálunk azok a kath. templomok is hidegségükben, kietlenségükben, — továbbá az az egyházi szolgálat is a szertartások elhányásában, a ruhák és vászonnemüek rondaságában, az egész apparátusnak kivül-belül való szánalmas koldusosságában, a protestantismusnak az ő örökségétől megfosztott, sivár sorsára emlékeztet: annak részben okát, részben eredményét képezi ép az a nemtörődés minden liturgikus és rubricistikus rendelettel vagy kérdéssel. E szempontból is köszönetet szavazok Kl. Th. urnak.

A mi a mü tartalmát illeti: megtaláljuk benne az egyház minden rendeletét, melylyel a csendes misének (Caput I.) a nagy miséknek (C. II.) a votiv miséknek (C. III.) caeremonialéját megalapitotta; a IV. fejezet a liturgiai szabályokat adja, amennyiben ide tartoznak, az egyházi év különböző jellegü és hangulatu szakaira és ünnepeire. Azután nagyon finom érzékkel függesztette a szerző e négy fejezethez azon bucsúimákat, melyek akár a sz. misére való tekin-

tettel látattak el bucsukkal, akár pedig a szokásos recitálás által a naponkint misézö pap lelkét könnyü szerrel nagy lelki kincsek birtokába juttatják. A müvet «Compendium ritualis romani» feliratu szakasz zárja, mely a szentségek és szentelmények kiszolgáltatásában használatos formulákat és a temetési imákat foglalja.

Pontosság, bőség, teljesség jellemzik az egyes fejezeteknt; a bevágó anyagot mind összehordta, áttekinthetően rendezte és magyarázta. Nem találunk egyetlen pontot, melyet talán mellőzött volna, s különösen dicsérjük a szerző mérsékletét, melynél fogva sehol sem engedett a kisértésnek kritikát gyakorolni vagy szánalomra inditó összehasonlitást tenni a felhozott rendeletekből gyönyörüen kiszövődő kép s a szertartásoknak sok helyütt ijesztő karikaturája közt. Nem, még mentegeti is magát, hogy nem tehet róla, ha könyvének fonalán kitünik a praxisban divó rendetlenség! Valóban megbocsátunk neki, nem tehet róla.

A rubrikákat világosan és praecise magyarázza; elüljáróban először mindig odatüzi a Missale elején olvasható «De defectibus in celebratione Missarum occurrentibus» megfelelő részét s azt azután magyarázza; az «explanatio» nem asketikus, mint pl. P. Chaignoné, de igen kellemesen érint.

Midőn igy az egész müvet csak dicséretünkkel halmozzuk el, s benne a szerző nemes, egyházias törekvésének egyik megtestesülését üdvözöljük, bátorságot veszünk magunknak másrészt egyik-másik állitásához észrevételünket füzni. Hogy a rubricistikát tudománynak mondja, azt a tárgyért kigyuladó lelkesülésének rójuk fel; de nem árt vele cseppet sem, legfölebb az olyan dünnyögős logikus azt fogja rámondani, hogy nemsokára hát a heraldikát is tudományszámba veszik. — Szerző elveti a rubrikáknak megkülönböztetését «in praeceptivas et directivas;» de hogy miért legyen minden rubrika szorosan vett törvény, mely bün alatt kötelezzen, s ne lehetne inkább egy szorgoskodó édes anyának kisebb dolgokra terjedő jótanácsa, azt a dolog lényegéből ugyancsak nem lehet lehozni. Az «Academia Liturgica Romana» – ugy véleked-

hetik mint a szerző, de mások, még a legnagyobb irók is, még mindig megtartják e distinkciót, pl. Lemkuhl. — Azt sem engedhetjük meg, amit a szerző mond: «Sacerdos, qui sacram Missam celebrare velit, debuit ante omnia partem divini officii, Matutinum nempe cum Laudibus recitasse, uti praescribit Rubrica;» hát itt van mindjárt az előbbi esetre egy példa. Van három vélemény; az egyik azt tartja, hogy aki nem recitálja el a Matutinumot miséje előtt, halálosan vétkezik; a másik azt tartja, hogy bocsánatosan vétkezik; a harmadik szerint pedig sehogysem vétkezik. Miután pedig nem lehet valakit bünről vádolni, ha a törvény nem biztos: világos, hogy az a «debuit» s az a «praescribit Rubrica,» szorosan vett kötelezettségről nem érthető; tehát vannak rubrikák, melyek nem praeceptivák, melyek mondják, hogy mi illik, mi ajánlatos, de nem mondják, hogy mi törvény és mi bün.

Ajánljuk a müvet minden papnak s főleg a papnövendékeknek.

Dr. Pethő.

Házassági felmentvények a róm. kath. egyházban. A lelkészkedő papság számára gyakorlati kézikönyvül irta Dr. Lukács Antal. Az erdélyi püspök jóváhagyásával. Kolozsvártt, 1892. 8-r. 468 l. Ára 3 frt 50 kr.

Némely könyv keveset mond czimével, más meg sokkal többet igér már a czimlapon, mint a mennyit nyujt. Ez a könyv, melynek czimét itt leirtuk, szépen eltalálja a középutat, egyenesen megmondja, mit akar; gyakorlati kézikönyvet akar a lelkészkedő papság kezébe adni, hogy a hiveik közt előfordulni szokott házassági akadályok felmerülésénél tudják a módját, mikép kell, ha t. i. lehet, dispenzácziót szerezni akár a püspöktől, akár pedig a római pápától.

Mindenesetre szükséges tudnivaló, főleg kezdő plébánosok számára, — azért hát nézzük meg, mikép nyujtja a szerző, kit a «Házassági akadályok» czimü müve után ismer a magyar papi olvasóközönség, a tudnivalót azoknak, akik könyvéhez folyamodnak.

Hét részre osztja a mondandókat. Az I-ben elmondja, melyek azok az egyházi hatóságok, amelyek dispenzálhatnak. A II-ban elsorolja az okokat, melyekre támaszkodhatik a kérelmező, a III-ban kifejti, mikép kell stylizálni, okadatolni stb. a kérvényeket, hogy az óhajtott eredményt várni lehessen, s kész latin mintákkal is szolgál. A IV-ben elmondja, mikép van formulázva rendszerint a válasz, mily kifogások tétetnek néha a felsőbb hatóság részéről, mikép értelmezendők a clausulák stb. Az V-ben a felmentvény végrehajtásának módjáról értekezik; a VI-ban a házasság érvényesitéséről ugy dispenzáczió, mint az «in radice sanatio» által, végre a VII-ben a legkényesebb dologról, a titkos akadályok alóli felmentvényekről van szó. — Mindenütt az elmélethez a gyakorlati minták vannak csatolva.

Ez az egész tárgyalás jónak, helyesnek mondható. Különösen a dispenzáczió u. n. clausulái, melyeknek megértése lényeges és lelkiismeretbeli dolog, helyesen vannak megmagyarázva.

Az egészhez egy függelék járul, mely egyrészt sok példát, casust ölel fel, másrészt tizenhárom darab értékes okmányt is foglal magában, melyeket a papnak ismernie kell, hogy lelkészi hivatását betölthesse.

Mindezekből már most azt az itéletet fogjuk a könyvről kimondani, hogy a Szerző, aki egyébiránt a legjelesebb latin, franczia, német jogi szakmunkákat forgatta müve megirása előtt, jó szolgálatot tett első sorban a lelkészkedő papságnak, de egyszersmind a magyar egyházjogi irodalomnak is; amannak, mert megkönnyitette a plébánoskodás ezen igazán sokszor nehéz oldalát, emennek, mert a szép számmal létező magyar egyházjogi elméleti munkákhoz egy jó, gyakorlatias czélu munkát is füzött, amilyennek eddig hijával voltunk.

Hiszszük is, hogy müve jókora elterjedésének fog örvendeni.

F. Sz.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK.

Vaszary Kolos herczegprimás, érsekatyánk, kinek tisztelt és szeretett nevével most már minden füzetünkben fognak találkozni t. olvasóink, — a legközelebbi napokban fog consecráltatni, székhelyén, Esztergomban. — Ép ma egy hete tudtuk meg, hogy a szentséges római Pápától uj kegynek jelét vette ő Herczegsége, ama jan. 14. keletü privilegium alakjában, hogy ünnepélyes alkalmakkor biborszinü palástot és köpenyt viselhessen, mint a Szentszéknek született követe, — ami, mint tudjuk, szerzetesekből lett főpapoknál nem önkényt értetődő dolog. (Akkoriban a napilapok, nem értve meg a valódi tényállást s puszta hirleléseknek hitelt adva, azt a tudósitást hozták, hogy Ő Herczegsége bibornoknak neveztetett ki. A tévedés világos volt; mert, mint ismeretes, a pápa bibornokokat csakis ünnepélyes consistoriumban szokott kinevezni. Egyébkint a napilapok ezuttal menthetők, de annál kevésbé azok, kiktől a hirlelések származnak.)

*
* *

Minden év elején fel szoktuk sorolni és olvasóink figyelmébe ajánlani a hazai kath. szellemű napilapok- és folyóiratokat:

1. **Borromaeus.** Kath. hitszónoklati folyóirat. Szerkeszti Horváth Lajos. Győr. Ára 4 frt.

2. **Bölcseleti Folyóirat.** Szerk. Dr. Kiss János, a Szent-István-Társulat igazgatója. Budapest. Ára 5 frt.

3. **Egri Egyházmegyei Közlöny.** Kath. egyházi lap. Szerk. Böhm J. Eger. Ára 2 frt.

4. **Egri Népujság.** Politikai s vegyes tartalmú kath. hetilap. Kiadó-szerkesztő Luga László. Eger. Ára 2 frt.

5. **Egyházi Közlöny.** Szerk. Dedek Crescens, Budapest, ára 3 frt.

6. **Havi Közlöny,** az elméleti és gyakorlati lelkipásztorság köréből. Szerk. Tokody Ödön és Patzner István. Uj-Pécs (Torontál m.) Ára 4 frt.

7. **Heti Szemle.** Szerk. Buza Sándor. Szathmár. Ára 4 frt.

8. **Hitszónoklati folyóirat.** Szerk. Karkecz, Urbán, sz. f. r. áldozárok Szabadkán, ára 4 frt.

9. **Hittudományi folyóirat.** Szerk. és kiadja dr. Kiss János, a Szent-István-Társulat igazgatója. II. évf., ára 5 frt.

10. Gör. szert. kath. **Hitszónok.** Szerk. Melles Emil. Ungvár. Ára 2 frt.

11. **Hitterjesztés Lapjai.** Kiadó-szerkesztő Nogely István. Nagyvárad. Ára 3 frt.

12. **Irodalmi szemle.** Könyvészeti szaklap. Kiadó-szerk. Luga László. Eger. Ára 1 frt.

13. **Jézus szent Szive Hirnöke.** Szerk. Tóth Mike S. J. Havi folyóirat. Kalocsa. Ára 1 frt 50 kr.

14. **Isten Igéje** szent beszédekben. Szerk. Jagicza Lajos. Esztergom. Ára 2 frt.

15. **Jó Pásztor.** Egyházszónoklati folyóirat. Szerk. Hajósi Krizánt és Lepsényi. Pozsony-Szent-György. Ára 4 frt.

16. **Kalauz** a népiskolai reál-oktatás terén. Kath. folyóirat. Szerk. Regéczy József. Nagy-Szombat, ára 2 frt.

17. **Kalocsai Néplap.** Hetilap. Szerk. Mócsi Antal. Kalocsa, ára 2 frt.

18. **Közmüvelődés.** Gyulafehérvár. Szerk. Pál István. Ára 4 forint.

19. **Katholikus Hitoktatás.** Szerk. Fonyó Pál. Havi folyóirat. Ó-Becse, ára 3 frt.

20. **Kath. Szemle.** Évnegyedes folyóirat. Kiadja a Szent-István-Társulat. Budapest, ára 5 frt.

21. **Keresztény Magyarország.** Hetilap. Szerk. Clair Vilmos. Budapest, ára 4 frt.

22. **Külföld Szónokai.** Egyházszónoklati folyóirat. Szerkeszti Ribényi Antal. Kis-Pest, ára 4 frt.

23. **Magyar Állam.** Egyetemes politikai napilap. Fő-

szerk. Dr. Hortoványi F. szerk. Szemnecz. Budapest, Ára 20 frt.

24. **Magyar ifj. Rózsafüzére.** Szerk. Kálmán Károly. Székesfehérvár, egy évfolyam 1 frt 50 kr.

25. **Magyar Néplap.** Szerk. Lepsényi. Pozsony, ára 1 frt 20 kr.

26. **Magyar Szemle.** Szerk. és kiadja Kaczvinszky Lajos, szerk. Kaposy József. Budapest, ára 6 frt.

27. **Mária Kert.** Havi folyóirat a boldogságos Szűz tiszteletére. Szerk. Tóth Mike S. J. Kalocsa, ára 1 frt.

28. **Népiskolai Lapok.** Kath. tanügyi közlöny. Szerk. Tormássy János. Sopron. Ára 3 frt.

29 **Népiskolai Tanügy.** Kath. népnevelésügyi szakközlöny. Szerkeszti Katinszky Gyula. Eger, ára 5 frt. — Melléklete a «Cecilia.»

30. **Népnevelő.** Kath. nevelésoktatási közlöny. Szerk. Dr. Komlóssy Ferencz, Budapest, ára 4 frt.

31. **Őrangyal.** Iskolás gyermekek lapja. Szerk. Kárpáti Endre. Győr (képezde,) ára 80 kr.

32. **Religio.** Kath. egyházirodalmi folyóirat. Szerk. Dr. Breznay Béla. Budapest, ára 10 frt.

33. **Téli esték.** Keresztény családok lapja. Szerk. Bodnár Gáspár. Megjelenik nov. decz. január és febr. hónapokban. Szatmár, ára 1 frt.

*

Janssen János †. Korunk legnagyobb történészeinek egyike, a világhirű Janssen János a mult évi karácsony-estén (1891. decz. 24.) hosszabb szenvedés után befejezte életét, mely alatt nevének oly kitünő emléket, a kath. egyháznak annyi dicsőséget szerzett. A mit a protestantismus ellen eddigelé mély tudományossággal, kifogástalan tárgyilagossággal irtak, mindazt betetőzte, megkoronázta Janssen, ki a «Geschichte des deutschen Volkes seit d. Ausgang des Mittelalters» czimű 6 kötetes — fájdalom befejezetlenül maradt — munkájában nemcsak megingatta a protestantismus létének alapjait, hanem egész rendszerét menthetlenül halomra

döntötte, úgy, hogy gondolkozó protestánsnak e munka után okvetlenül le kellene vonnia a konzequenciákat.

A páratlan történetiró 1829. april 10. Xantenben született. Gimnásiumi tanulmányait Recklinghausenben, az egyetemet Münsterben végezte és a bölcsészeti, valamint a történettudományi szakokat hallgatta. Később a theologiai tudományok hallgatására Lövent és Bonnt látogatta meg, a hol Möller és Laforét, illetőleg Aschbach, a nagy encziklopedikus és Clemens voltak tanárai. Tanulmányainak befejezése után, 1854-ben, Münsterben magántanárrá habilitáltatta magát a történelemből. De nem sokáig működött itt. Még ugyanezen az évben a majnai Frankfurtba költözött, a hová a történelem tanárává hivták meg a gimnásiumhoz. Mint ilyen pappá szenteltette magát, hogy egészen Krisztusé s az egyházé legyen. Frankfurtban működött egészen haláláig, szoros barátságban élvén sok jeles tudóssal, a többi közt a hires történész és jogtudóssal, a bár protestans, de igazságos indulatú Böhmerrel, a kinek halála után, több munkájában szép emlékeket is állitott.

Janssen igen nagy irodalmi tevékenységet fejtett ki. Eltekintve sok becses dolgozatától, a melyek a «Historisch-politische Blätter,» a «Katholik,» a «Tübinger Theolog. Quartalschrift,» «Annalen des Vereins für der Niederrhein,» «Bonner theol. Litteraturblatt,» «Katholische Bewegung» folyóiratokban jelentek meg, több önálló munkát irt. Nevezetesen: *Wibald von Stablo und Corvey.* Münster. 1854. — *Frankreichs Rheingelüste und deutschfeindliche Politik in früheren Jahrhunderten.* Frankfurt. 1861. — *Schiller als Historiker.* Freiburg, 1863. — *Die Kirche und die Freiheit der Völker.* — *Russland und Polen vor 100 Jahren.* — *Karl der Grosse.* Frankfurt. 1863—7. — *Genesis der ersten Theilung Polens.* Freiburg. 1865. — *Gustav Adolf in Deutschland.* u. o. 1865. — *Franz Borgia.* u. o. 1868. — *Berlins sittliche und sociale Zustände.* u. o. 1873.

Saját müvein kivül kiadta: Scholten: Geschichte Ludwig IX. des Heiligen. Münster. 1855. — Joh. Fr. Böhmer Leben, Briefe und Kleinere Schriften. Freiburg. 1868. — és

Joh. Fr. Böhmer's Leben und Anschauungen. Freiburg. 1869. czimü munkákat; valamint: Frankfurt's Reichscorrespodenz von 1376—1519. Freiburg 1863—72.

Főmunkája azonban, melyen 20 évig dolgozott és a mely által minden időre biztositotta nevét és emlékét, a már emlitett és általánosan ismeretes, számtalan kiadást ért „*Geschichte des Deutschen Volkes seit d. Ausgang des Mittelalters,*“ melyből eddigelé 6 kötet jelent meg. A hetedik és befejező kötetnek ez évben kellett volna megjelennie, de annak sajtó alá rendezésében halála megakadályozta. Az egész anyag azonban együtt van és igy remélhető, hogy a munka nem marad el. A boldogult tanitványai között bizonyára fog találkozni valaki, ki annak kiadását eszközöli. A «Tiroler Stimmen» egy közleménye szerint dr. *Pastor Lajos*, egyetemi tanár az insbrucki egyetemen, és Janssen irodalmi hagyatékának örököse lenne a kiadó. Pastor Janssen tanitványa és eddigi müvei által jó hangzásu nevet vivott ki magának a kath. történetirás terén.

Janssen fentebbi munkájához kell még számitanunk két «válaszát» is, melyet birálói ellen irt. Az egyik „*An meine Kritiker,*“ a másik „*Ein zweites Wort an meine Kritiker,* czim alatt jelent meg. Mindkettő hatalmas czáfirat. Janssen kritikusait érveinek sulyával egészen összezuzza e munkáiban. Pedig a protestansok gondoskodtak róla, hogy rátermett irókat szólaltassanak meg Janssen ellen. Egész társulatok alakultak, melynek feladata volt, munkáinak czáfolása. Nagy jutalmakat is tüztek ki Janssen könyvéne kvisszatorlására. A megjelent czáfolatokat azonban Janssen páratlan diadallal verte vissza és a fényes pályadijak még mindig várakoznak — a győztesekre.

Janssen győzhetlen volt a tudomány terén épp úgy, mint Windhorst a politika küzdőhomokján.

Amily nagy tudós volt azonban Janssen, épp oly jámbor egyházi férfiunak is bizonyult. Mint összes müvei, úgy főleg a protestantismus ellen irt nagy munkája és a czáfolatok világosan visszatükröztetik szigorú, egyházias szellemét, mély vallásosságát, őszinte jámborságát, rendithetlen hitét,

úgy hogy méltó mintaképét képezi a tudományosan képzett egyházi férfiunak. Nem volt azonban mindamellett szobatudós, ki elzárkózott volna a világtól. Fogékony érzékkel birt a világ haladása iránt és élénk érdeklődéssel kisérte az egyház sorsának minden örvendetes, vagy fájdalmas mozzanatát. Nemesszivü férfiu is volt Janssen. Amennyire körülményei engedték, bőkezüen adakozott. Kiadóinak jegyzékei legfényesebben bizonyitják, mily mértékben folytak tiszteletdijai a szegények közé!

Mint magán ember a legszebb jellemek, a legkedvesebb barátok egyike volt.

«Janssen személyes érintkezésében — irja róla a «Köln. Volkszeitung» — könnyen megközelithető volt. Szerette a vidám társaságot; minden szellemi dolog iránt érdeklődött és nagy kiterjedésű levelezést folytatott számos barátjával.»

Munkássága bámulatot keltő. Fokozza e csodálkozást azon körülmény is, hogy csaknem egész életén át betegeskedett.

Erőteljes, izmos alakja tévedésbe ejtett ugyan, de orvosai nagyon jól tudták, hogy mennyire csal nála a látszat. Már néhány év előtt tartottak orvosai attól, hogy beáll a katasztrófa. A nyugodtabb, mérsékeltebb életmód azonban szerencsésen elháritotta azt. Mindazáltal annyira meg volt támadva szervezete, hogy nem vala képes a heves főfájásoktól, álmatlanságtól megszabadulni.

Néhány hét előtt gyakori orrvérzés állott be, melylyel napról-napra gyöngébb lőn. Mikor aztán utolsó betegsége a tüdőgyulladás meglepte, erei már annyira megfogytak, hogy kevés reményt lehetett táplálni felépülése iránt. Mindazáltal az utolsó napokban annyira javult, hogy elhagyhatta ágyát és látogatásokat is fogadhatott. Már-már reménykedni kezdettek barátai, midőn egy tüdőszélhüdés pár percz alatt véget vetett nagy tevékenységü életének.

Párját ritkitó érdemeinek méltánylásául a pápa házi főpapjai közé sorozta; sőt bibornokká is ki akarta nevezni. De ő szerényen kitért a nagy kitüntetés elől.

Elhunyta pótolhatlan veszteség a tudományra nézve és közös bánata az egész katholikus világnak.

Dr. Lutter Nándor †. A magyar kegyes tanitórend egyik legismertebb s legkiválóbb tagja, dr. Lutter Nándor kerületi kir. főigazgató, 1891. évi deczember 30-án d. e. 10 órakor két napi szenvedés után jobblétre szenderült. Született 1820. szept. 3. Béren, Nógrád megyében. Elvégezvén Léván tanulmányait, a piaristák rendjébe lépett: Léván, Podolinban, Váczott, Nyitrán és Sz. Györgyön tanárkodott, mig az 1846/47. tanévre Budára nem tétetett át, ahol a felsőbb mennyiségtant adta elő. Az abszolutizmus alatt a lelkes magyar tanár nem tarthatta meg állását. Azértis éveken át mint magántanár működött. Majd tanár lett Selmeczen s itt keresztülvitte — jóllehet sok akadályba ütközött, — hogy a magyar nyelv kötelező tantárgy gyanánt lőn előadva. Később ismét a fővárosba került, s 1859-ben a pesti, majd 1860-ban a budai egyetemi gymnasium igazgatójává neveztetett, a mely állását mint főigazgató is megtartotta. Lutter nagy irodalmi tevékenységet fejtett ki. Munkái — számra nézve mintegy 20 — a mennyiségtan körébe vágnak. Irodalmi érdemeiért az akadémia is tagjai közé sorolta; mig mint kiváló tanférfiu tagja volt a közoktatási tanácsnak. A rend egyik büszkeségét, a tudomány egy fölkent bajnokát veszitette személyében.

Simeoni János bibornok †. Simeoni bibornok egyike azon keveseknek, kiknek a legmagasabb méltóságok mellett a legjelentékenyebb szerep jutott osztályrészül, 1816. decz. 27. Paglianoban született, hol atyja a Colonnák gazdatisztje volt. Pappá szenteltetvén előbb a római Propagandában nyert tanári alkalmaztatást, később a diplomacziai pályára lépett, a melyen fényes előhaladását Madridban kezdette meg. Ritka tehetségei és tapintatos eljárása nagy bizalmat szereztek számára a pápai udvarnál, a mely egymás után halmozta el kitüntetéseivel. Gyorsan lett pápai praelatus, majd 1875-ben madridi nunczius és czimz. érsek. Egy év mulva már a bibornokok sorába emeltetett és mint ilyen ismét Rómába tette át lakását. Elhalálozván ez idő körül a nagy-

hirü pápai államtitkár, Antonelli bibornok, IX. Pius, ki oly tapintatosan tudta megválasztani embereit, Simeoni bibornokot nevezte e fontos állásra. A nehéz egyházpolitikai viszonyok között, melyet IX. Pius pápaságának utolsó éveiben az egyház szabadságát és jogait fenyegették; a német kulturharcz veszedelmei és üldözései közepett Simeoni biboros nagy bölcseséggel vezette az egyház ügyeit egészen IX. Pius haláláig, a mely után állásáról visszalépett és a Propaganda főnökévé lett. Halálát csak rövid betegség előzte meg. A most Rómában járványosan duló influenzába esett, mely 1892. január 14-én reggel véget vetett nagy szerepléssű életének.

Csupa gyászhir! Manning Henry Edward bibornok is †. A messze távolból, a ködös Albion honából azon szomoru hir érkezett, hogy Angolország főpásztora, a kath. világ egyik legnagyobb büszkesége, Manning bibornok nemes szive 1892. január 15-én megszünt dobogni.

Manning bibornok egyike korunk legkimagaslóbb alakjainak. Tudománya és lelkesedése által egyik fő tényezője volt hazájában a katholiczizmus terjesztésének; védője a kath. egyház jogai- és szabadságának.

A kath. vallás Angolországban VIII. Henrik és Erzsébet királynő ideje óta a legnagyobb elnyomatás igája alatt sinylődött. A katholikusok megfosztva vallásuk szabad gyakorlatának jogától, csak titokban élhettek vallási kötelmeiknek. Körülbelül 100 évvel ezelőtt, 1780 körül enyhült ugyan némileg hitsorsosaink helyzete, de a végleges változás csak 1829-ben állott be a midőn a katholikusok emanczipáczióját kivivni sikerült.

E mozgalmas időbe esik Manning születése, ki mint egy protestáns vallásu kereskedő család gyermeke, 1808. julius 15-én Totterigdeben pillantotta meg az első napvilágot. Tanulmányait Oxfordban végezte és 1830-ban anglikán pappá lett. A körülötte hullámzó mozgalom és a számtalan megtérés azonban a kath. vallásra irányitotta figyelmét s miután tudományos kutatásai által meggyőződött annak igazságáról, visszatért a kath. egyház kebelébe.

Mint kath. pap bő tudománya és buzgalma folytán rendkivül gyorsan emelkedett és Wisemann bibornok halála után 1865-ben Anglia legelső főpapi székére emeltetett. Mint érsek részt vett a vatikáni zsinaton és annak egyik vezérférfia volt. A b. e. Simor bibornokkal és Dechampssal együtt tagja volt a «De Fide» kongregácziónak és annak munkálataiban igen tevékeny része volt. Visszatérve Rómából, megirta a zsinat történetét, hogy eloszlassa azon roszakaratu rágalmakat és ferditéseket, melyek a zsinatról világszerte elterjesztve lőnek. Majd 1875-ben megalapitotta a kath. egyetemet Londonban. Érdemeinek jutalmául 1877-ben IX. Pius feldiszitette őt a bibornoki méltósággal.

XIII. Leo pápa szintén különös nagyrabecsüléssel viseltetett Manning személye iránt, ki egyik fő tanácsosát képezte. Alig volt fontosabb ügy, melyben a pápa e hires bibornok tanácsát meg ne hallgatta volna.

Mint iró, régóta ismeretes Angolországban. Még mint protestáns pap, leginkább az ifjusági irodalmat kultiválta s idevágó könyvei nagy kedveltségnek örvendettek. Később részint szigoruan tudományos, részint vitázó, részint ájtatossági könyveket irt, a melyek közül néhányat Molnár János komáromi apát, t. dolgozótársunk nyelvünkre is átültetett.

Különösen sürüen emlegették Manning nevét néhány év előtt, midőn 1889. évi augusztus és szeptember havában a londoni hajógyári munkások sztrájkolása alkalmából közvetitő gyanánt lépett fel a munkások és azok munkaadói között. A következő évben, 1890. deczember havában az oroszországi zsidóüldözések ügyében emelte fel hatalmas szavát.

Magas kora daczára nagy munkásságot fejtett ki minden irányban. Végre azonban kimeritette a folytonos tevékenység; megtörte testi erejét a szakadatlan munka. Hosszasabb időt betegeskedett. Betegsége a tüdők kongesztiójában és a bronchiák gyulladásában állott. Január 14-én oly veszedelmes jelleget öltött állapota, hogy környezete a legvégsőktől tartott. Egész éjjel körülötte volt papsága és imádkozott. Másnap — 15-én — reggel $7^1/_2$ órakor misét mon-

pott érette Vaughan püspök, mely alatt csendesen elszenderült. Temetése január 21-én ment végbe és a newposti püspök mondotta a nagy halott felett a gyászbeszédet. Tetemeit a Kensul Green sirkertbe helyezték örök nyugalomra.

Anderledy Antal jezsuita rendfőnök †. A kath. egyház legelőkelőbb, legtekintélyesebb rendjét, a Jézustársaságot mély gyászba boritotta rendfőnökének Anderledy Antalnak halála.

A hires férfiu 1819. évi januárius 14-én született Brieg, svájczi helységben. Bölcseleti és theologiai tanulmányait Rómában és Freiburgban végezte mint a rend növendéke. Pappá szenteltetvén, bátor lemondással küzdötte át azon harczokat, melyeknek e század közepén az egyház és vele a jézustársaság is ki volt téve. Kiutasittatván Freiburgból 1847-ben, Olaszországba menekült, majd itt is diadalt aratván a forradalmi szellem, a szabad Amerika földjén talált békés otthont. Mintegy három évig volt távol Európától s 1851-ben tért vissza. Kevéssel később a jezsuiták kölni hittani intézetének rektora; 1865-ben pedig előbb tanár, majd rektor lett a Maria-Laachban levő intézetben. Mint ilyen rendkivüli érdemeket szerzett magának rendje körül nagy tudományával, gazdag tapasztalataival, bölcs tapintatával és főleg abbeli törekvésével, hogy az intézetben oly tudományos szellemet honositott meg, mely csaknem páratlanul áll a világon. Érdemei folytán 1870-ben Beckx rendfőnök kormánysegédje, 1883-ban helyettese és 1889-ben utóda lett. Nagy bölcseséggel és ritka szerencsével kormányozta kitünő rendjét. Elhunyt 1892. január 20-án. A rend nemcsak főnökét, hanem egyik legkimagaslóbb alakját, vezérférfiát; az egyház egyik leghűbb fiát gyászolja az elhunytban.

A türelmes (!) Oroszország. Az óriási birodalom egyik leghatalmasabb embere, a sz. zsinat főgondnoka Pobjedonosczeff közelebb egy terjedelmes emlékiratot nyujtott át a czárnak, melyben az egyházi állapotok képét tárja elő. Az emlékirat érdekes, de szomorú tanusága azon mély erkölcsi sülyedésnek, mely Oroszországban tapasztalható. A főgond-

nok, ki korlátlanul uralja a czárt és akarata minden irányban döntő befolyást gyakorol, ugy látszik csak arra forditotta fő gondját, hogy urát félrevezesse, Európának pedig megmutassa, mily virtuóz — a hazugságban! Oly messzire megy a ferditésekben; oly sokat enged meg magának a tények eltagadásában, hogy csodálkozni lehet a felett, honnan vette a bátorságot ily hazugságok kimondására és hogy nem rettegett — ily arczulütésekkel illetni az igazságot.

„*Nincs* — mondja Pobjedonosczeff — *állam Európában, a melyben a vallásfelekezetek annyi szabadságot élveznének, mint Oroszország,* mely szilárdan ragaszkodik ugyan ősi vallásához, de békével tür minden más vallásfelekezetet, ha az a békét a maga részéről megőrizi.»

Alig hiheti az olvasó, hogy e szavak azon Pobjedonosczeff tollából folytak, a kinek lelketlen tanácsa és ármánykodásai folytán a katholikus lelkészek minden ok nélkül s csak azért, mivel hivatalos kötelességeiket teljesitették, bezárattak; Szibériába számüzettek; a hivek pedig általában kiméletlen üldözéseket szenvedtek. Alig hihető, hogy e szavakat egy kormány mondja, melynek egy legutóbbi rendelete szerint az összes iskolák tanulói «főbb ünnepeken az orthodox isteni tiszteleteken részt venni köteleztetnek — minden különbség nélkül azok vallását illetőleg.» Hanem persze meg is érdemlik, mert a maguk részéről nem őrzik meg a békét» és ellenséges indulatot tanusitanak az állam iránt — Pobjedonosczeff szerint.

A katholikusok pl. — mondja a főgondnok ur — támadólag lépnek fel az ősi egyház ellen és orosz hitsorsosaik védelmének ürügye alatt, merényleteket intéznek az állami szuverenitás és czári hatalom ellen!

Különösen jellemzők a vádak, melyekkel a hatalmas főgondnok a molokánok felekezetét illeti: «A *támogatás,* melyben a vagyonosabbak — igy szól a nagy vád — a szegényeket részeltetik; az *iszákosság hiánya* és az általános *nagyobb anyagi jólét,* mely a molokánok között uralkodik, veszedelmes vonzerőt gyakorolnak az orthodox köznépre nézve.» A jótékonyság, a mértékletesség és a takaré-

kosság által szerzett vagyonosság tehát — az orosz birodalomra nézve a legveszélyesebb erkölcsi tulajdonok! Ime Oroszország erkölcstana és leghatalmasabb diplomatájának irányelvei! Ime az eszmék, a melyek a czári birodalom fő törekvéseit jelzik.

A főgondnok idézett szavaiból következtethetjük, miért oly kérlelhetlen ellensége az orosz kormány a katholikusoknak. Ha a bünök mocsárában látná őket fetrengeni, nem törődne velök; de hogy erkölcsösek, józanok, munkásak és takarékosak, azt nem nézheti jó szemmel!

Herzen Lajos mintegy négy évtized előtt csak azt irta Oroszországról, hogy: «A pétervári trón sorsa a polgáriasodással van összekapcsolva. Ha ellenkezik vele, az egyik, ha ápolja azt — a másik örvény felé rohan.»

És csakugyan! Oroszország a nyugateurópai czivilizácziótól annyira elmaradt, hogy azt utólérnie teljesen lehetetlen. Ha mégis arra törekednék, oly lázas munkát kellene végeznie, hogy végkimerüléstől tarthatna. Ha pedig tovább is a mai irányt folytatja; ha — mint ezt a főgondnok szavai mutatják — a nép elaljasodásának nemcsak gátat nem vet, hanem inkább azt ohajtja és elősegiti, ekkor az erkölcsi romlás fogja végpusztulását előidézni.

Missale Glagoliticum Hervojeo Ducis Spalatensis. E czim alatt a boszniai cs. és kir. kormány költségén egy diszmunka jelent meg Bécsben, mely a konstantinápolyi Eszki Szerájban levő, a m. tud. akadémia 1889-ik évi konstantinápolyi küldöttsége által felkutatott és a török szultán által az akadémiának tudományos használatra hosszabb időre átengedett *Hervoja-mise-könyvnek* bibliografiai, nyelvészeti, történeti és műtörténeti leirását tartalmazza. A megfelelő monografiákat latin nyelven *Jagič*, *Thallóczy* és *Wickhoff* tudósok irták. A munka 4-edrétben VIII és 122 számozott és 2 számozatlan, két hasábos lapból áll. A szöveget számos illusztráczió disziti, ugy hogy a munka minden tekintetben a legkiválóbb diszkiadások közé sorozható.

A magyarországi papi imaegyesület néhány nap előtt megtartotta évi gyülését a győri nagyobb seminárium-

ban. A megjelent tagok ngs. *Mohl Antal* apát-kanonok elnöklete alatt barátságos eszmecserében megbeszélték az egyesület folyó ügyeit. Örvendetes tudomásul szolgált az egyesületi titkár és szerkesztő (ft. Varga János vicerector) jelentése, hogy 18 püspöki megyéből és 7 szerzetes rendből vannak tagok, kiknek száma eddig 297-re rugott; ezek közül meghalt 18, maradt 279. Legtöbben vannak a győri megyéből (117); következik erre Esztergom (32), Szombathely (19), a szent Benedek-rend (17), Pécs és a Cziszterczi-rend 11—11) élő taggal. Egy-egygyel szerepel Beszterczebánya, Rozsnyó, a kegyes-tanitó-rend és a paszionista-rend.

Szerények levén az egylet anyagi viszonyai, kis közlönyét a mult évben 6 számban adta ki. Kivánatos volna, ha a t. tagtársak tapasztalataikból, olvasmányaik gyümölcséből egyet-mást legalább évenkint egyszer közölnének. Változatosabb lenne a közlöny tartalma. Belépni kivánók jelentkezhetnek elnök ő ngánál. Az «értesitő» évi ára 60 kr.

Nagy örömmel vettük szatmári paptársainktól azt a tudósitást s egyszersmind felhivást, melyben értésünkre adják, hogy létrejött az egyházmegyei nyomda, s annak támogatására szólitják fel a magyar clerust. Együttérzésünk jeléül közöljük átiratukat egész szövegében:

«Ami évek óta forró ohajunk alig reméllt tárgya, majd kitartó törekvéseink lelkesitő czélja vala, melynek valósulását nem is oly rég csak aggódva mertük remélni, immár eléretett. Győzött Isten segélye és a szatmár-egyházmegyei papság fölemelő lelkesedése.

A szatmár-egyházmegyei uj nyomda felállittatott s dusan berendezve a Deák-téren «Pázmány-sajtó» néven 1891. deczember 19-én kezdte meg jövőre kiható nagyfontosságu működését. És első müve egy kath. szellemü politikai és társadalmi hetilap leszen, amely «Heti Szemle» név alatt tekintélyes alakban, 8 oldalon, 1892. jan. 5-én kezdi meg nemes czélu pályafutását.

Az előkészületi munkálatok megtevése után és a kettős vállalat meginditásának előestéjén m. t. paptársaink azok ez egyházmegyében, a kikhez első szavunkat intézzük, egy

részről azért, hogy még a közgyülést megelőzőleg is beszámoljunk az eddig történtekről, másrészről mindkét vállalatot, amely édes mindnyájunké, m. t. paptársaink tapasztalt és lelkes támogatásába ajánljuk.

Folyó évi május hó 13-án kibocsátott felhivásunkat az uj nyomda megalapitására, hála érte Istennek és a m. t. paptársaink lelkesedésének, oly szép siker koronázta, melynél szebb emléket alig hagyhat hátra egyházmegyei papságunk az utódokra. Rövid idő alatt összegyült a vállalat megindításához szükséges első alap a következő részvényesek ajánlataiból: kegyelmes főpásztorunk, méltóságos és főtisztelendő *Meszlényi Gyula* püspök ur 300 frt, Ágoston Károly 100, Aiben Mátyás 50, Báthory Endre 50, dr. Binder András 50, Bodnár Gáspár 100, Brázy János 100, dr. Buza Sándor 50, dr. Csánk István 150, Enyedy Alajos 50, Fásztusz Elek 100, Frank József 100, Hampel János 100, Hámon József 100, Hehelein Károly 100, Hofbauer Ignácz 50, Horgász Vincze 50, Hungréder György 50, dr. Irinyi Tamás 100, Irsik Ferencz 1000, Jandrisics János 100, dr. Jordán Károly 50, Kaufmann János 50, Kaufmann Gyula 50, dr. Kádár Ambrus 150, Kerekes Mihály 100, Kosztra Ignácz 100, dr. Lang Antal 50, Laurenszky Ferencz 50, Laza János 200, Márton Alajos 50, Miller Jakab 50, Palczer Ernő 50, Perényi János 50, Pemp Antal 50, Pohl Károly 100, Ratkovszki Pál 100, dr. Ratkovszki Soma 50, Rácz Pál 100, dr. Reiser György 50, Rónai István 50, Sarma Géza 100, Schönherr Ágost 50. Serly Károly 100, Soltész Imre 150, Sprencz Miklós 50, dr. Steinberger Ferencz 100, Szabó Norbert 100, Szalay Sándor 100, Szájbel János 100, Szártorisz Ferencz 50, Tóth Antal 50, Zsetkey LaJos 50 frt[1] összesen 5400 frt, melyből ezideig 3240 frt be is fizettetett.

Az irod. kör választmánya a már megtett ajánlatok összegéből, melynek későbbi növekedését is reméllte, meg-

[1] A ritkitott nyomással jelzettek ajánlataikat a visszafizetés elengedésével tették.

győződvén arról, hogy a vállalat a siker reményével megindítható, f. é. julius hó 9-ére alakuló közgyülésre hivta meg a részvényeseket, a mely gyülés a tekintélyes számban megjelent vidéki és helybeli tagok jelenlétében nagyságos és főtiszt. Irsik Ferencz apátkanonok elnöklete alatt kimondá a nyomda-részvénytársaság megalakulását és az alapszabályokat, melyek a részvény-jegyekkel együtt rövid idő mulva lesznek szétküldve a tagoknak, beható megbeszélés után letárgyalá és a felhivásban közölt főbb elvek alapján elfogadá. Végül a «Pázmány-sajtó» felállitására és üzletének vezetésére megalakitá a gyülés egy évre a tisztikart a következő tagokból: I. Az igazgató választmány: Elnök: Irsik Ferencz; alelnök: dr. Steinberger Ferencz; jegyző Bodnár Gáspár, utóbb dr. Irinyi Tamás, választmányi rendes tagok: Brázay János, Hámon József, Hofbauer Ignácz, Jandriscsics János, dr. Irinyi Tamás, Kerekes Mihály, Perényi János, Ratkovszki Pál, Sarmaságh Géza. Póttagok: dr. Buza Sándor, dr. Lang Antal. II. Felügyelő bizottság: Aibeen Mátyás, dr. Binder András, dr. Kádár Ambrus.

Az igazgató választmány a reá bizott feladat teljesitéséhez azonnal hozzá fogván, mindenekelőtt megválasztá nyomda-igazgatóul Ratkovszki Pált, aki a nyomda-ügyek tanulmányozása végett az egri egyházmegyei nyomdába küldetvén, ott lekötelező szives fogadtatás után alapos tájékozottságot szerzett az uj nyomda felállitását és vezetését illető összes teendőkről.

Ezután első teendője volt a választmánynak alkalmas helyiséget keresni és azt meg is találta a Deák-téren levő nagypréposti lak alsó helyiségében, melyet folyó évi november elsejétől ki is bérelte.

Behatóbb tanácskozás tárgyát képezte ezután a választmányban, hogy ujonnan rendezzen-e be egy negyedik nyomdát Szatmáron, vagy az ajánlat szerint megvegye Molnár Jánosnénak felszerelését és üzletét a lappal együtt. A választmány nagy többsége minden körülményt tekintetbe véve az előbbire határozta el magát s a lehető kedvező fel-

tételek mellett megrendelte a bécsi «Kaiser és fiai» czégtől a gyorssajtót 3400 frtért és a legváltozatosabb stilü betüket, diszitményeket és összes felszerelést az «Első magyar betüöntöde részvénytársaság»-tól 5000 frtért, s a Hermaneczi gyárral megkötötte az egyességet a papir szálitására nézve, — akképen, hogy a nyomda folyó évi deczember második felében már megkezdhesse müködését.

Végre az egyidejüleg meginditandó lap ügye képezte több izben a tanácskozások tárgyát s annak terve az irodalmi köri és sajtó-választmány közös értekezletében az ide mellékelt felhivás szerint végleg elfogadtatott.

Ugyanezen értekezleten az irod. kör és sajtó-részvénytársaság között a lapra vonatkozó viszony akkép lett megállapitva, hogy mig az irod. kör magára vállalja a lap szellemi kiállitását, a nyomda az anyagi kiállitásról gondoskodik. Nehogy azonban ez a nyomda jövedelmének nagyobb koczkázatával járjon, az irod. kör, illetőleg a szerkesztőség és munkatársak csak azon esetben tarthatnak igényt a megállapitott minimum-tiszteletdijra, ha a nyomdának összes kiadásai a lapra fedezve lesznek ennek jövedelméből; viszont a nyomda csak akkor tart igényt a lap után jövedelemre is, ha a szerkesztőség minimum-tiszteletdija is fedezve lesz a lap jövedelméből.

Végül a sajtó-választmány folyó hó 25-én tartott gyülésébe felfogadta a nyomda kezelő és munkásszemélyzetét s ezek után bizalommal várja, hogy mind a két irányu vállalatot Isten nevében és segélyével megindithassa.

Az eddig történtek azonban mind csak előkészületi intézkedések jellegével birnak. Hátra van a legfontosabb és legnehezebb feladat: mindkét vállalatnak felvirágoztatása, amely immár felülhaladja a két választmány erejét egymagában s mely, különösen a kezdet nehézségei közt, m. t. paptársaink tapasztalt lelkes és odaadó közremüködésével érhető el. Ezért esedezünk bizalommal a nemes czélu két vállalat érdekében s ajánljuk mindkettőt m. t. paptársaink támogatásába.

I. Ami a nyomda támogatását illeti, mindenekelőtt tisz-

telettel értesitjük részvényes tagtársainkat, hogy a megajánlott részvényösszegek lefizetése az elvállalt időben immár esedékessé vált, hogy a nyomda kötelezettségeinek kellő időben eleget tehessen. Mivel továbbá a nyomda berendezésének közel 8000 frt költségéből azon rész, mely az aláirt 5400 frton felül van, ez ideig kölcsön utján lesz fedezendő, felette kivánatos és örvendetes volna, ha tehetősebb paptársaink, akik eddig még nem irtak alá részvényeket, amennyire körülményeik engedik, kegyesek volnának ujabb részvényekkel támogatni a vállalatot, hogy ez felszabadulván a kölcsön terhétől, jövedelméből mielőbb visszafizethesse a részvényösszegeket s ekkép minden anyagi erejét kitüzött nemes czéljainak valósitására fordithassa. Bizalommal kérjük továbbá m. t. paptársainkat, nyomdánk erkölcsi támogatására is, oly módon, hogy a lelkészi hivatalban szükséges mindennemü nyomtatványokat, rovatos iveket vagy magán munkákat nyomdánknál kegyeskedjék megrendelni s e czélból nyomdánkat, mely a csinos kiállitás és mérsékelt árral a bizalmat és megelégedést kiérdemelni iparkodik, más körökben is előforduló alkalmakkor ajánlani sziveskedjenek.

II. Nagyon is belátjuk, m. t. paptársaink, hogy ami nyomdánk anyagi támogatását illeti, tekintetbe véve m. t. paptársaink nagy részének más téren is eléggé igénybe vett áldozatkészségét s ezzel szemben a méltánylandó, sokszor igen szerény anyagi körülményeket, — nem léphetünk fel nagy várakozással, amire különben semmi jogunk sincs. De van vállalatunknak egy ága, amelynek felvirágoztatásában m. t. paptársaink nagybecsü segitségét egy vagy más módon bizalommal reméllük és alázattal kérjük és amelyben nyujtott segitség egyszersmind közvetve magának a nyomdának érdekét is előmozditja és amelyért jött létre első sorban nyomdánk is, — és ez a jan. 5-én meginduló lap ügye.

Nagy és nemes a czél m. t. paptársaink, a melyet e lap maga elé tüzött, fontos a hivatás, a melynek szolgálatában küzdelemre szánta el magát.

Ha széttekintünk e nagy egyházmegyében, nem találunk egyetlen organumot sem, mely a kath. egyház igazsá-

gait, czéltudatosan védeni, mozgalmait előmozditani hivatásának vallaná; a legtöbb közönynyel vesz azokról tudomást, sőt vannak, melyek hadat viselnek ellenünk, s majd nyiltan, majd leplezetten ártalmunkra törnek.

M. t. paptársainknak nem szükséges körülményesebben feltárnunk ez állapot sokoldalu hátrányait, s bővebben kifejtenünk, mennyire fontos, hogy az egyházmegye kath. közönsége rendelkezzék egy biztos alapra fektetett s állandó olyan organummal, a mely a mellett, hogy a sok téves irányzatok között biztos tájékozást nyujt hazánknak s egyházmegyénknek különösen az egyházat érdeklő politikai és társadalmi mozgalmairól: egyszersmind hű tükrét képezze az egyházmegyében s ennek hitközségeiben előforduló eseményeknek; erősitse az összetartozás kapcsát; emelje a katholikusokban az egyház iránti szeretet, a kath. öntudatot; védje sz. vallásunk igazságait a minduntalan fölburjánzó téves előitéletek s ferditésekkel szemben; ört álljon jogai mellett s jobb iránynak verjen utat a közgondolkodásban.

Ámde, hogy lapunk e fontos missioját teljesithesse, szükséges, hogy legalább az egyházmegye minden részére elhatólhasson, minden ponton birjon eszközzel, mely szellemileg és anyagilag támogassa, tért szerezzen számára, hogy mindenütt meghallják szavát és sulylyal birjon a közvélemény előtt.

Már hogy lapunk a jó tartalmon kivül a nagy elterjedtség és széleskörü összeköttetésben rejlő eme sulylyal birjon, honnan remélhetnők inkább, mint m. t. paptársaink lelkes táborától, a mely ugyanazon czélokat valló hivatásánál, magas szellemi müveltségénél, a megye minden pontján vezérkedő társadalmi tekintélyénél, a nép alsó rétegétől a legfelsőbb körökig terjedő nagy összeköttetéseinél fogva, ily szellemi küzdelemben, minőt lapunk képviselni akar, született bajtársul van fölavatva. A lánglelkü Rudigier püspök mondá, hogy sz. Pál, ha ma élne, ujságiróvá lenne. Szentséges Atyánk alig köt valamit oly sürüen és nyomatékosan minden nemzet papságának szivére, mint a polit. és főleg társadalmi mozgalmak helyes irányitása mellett a

kath. sajtó szellemi és anyagi felkarolását. És hogy mit képes a papság kivinni e hatalmas eszközzel kezében, ha apraja nagyja egy czélra szövetkezve lép a sorompóba, mutatja Németország bámulatos sajtója a «Press-káplánok» lélekemelő szellemi hadjárata.

De minek még több szó, mikor tettre vagyon szükség? Minek még több buzditás azon lelkes papsággal szemben, a mely csak imént adta fényes bizonyságát, mennyire képes áldozni nemes czélokért, midőn küzdelmesen megtakaritott utolsó filléreit is áldozatul hozta, hogy létesitse a sajtót, az utódok előtt buzgalmát örök időkre hirdető emlékét állitva magának? A ki a sajtót létesitette, az bizonyára fel fogja virágoztatni a lapot, a miért első sorban a sajtót létesitette. Ez reményünk fölemelő alapja.

Azért is még csak a módokról szólunk, melyek által ezt legbiztosabban eszközölhetni, nagyon kérve m. t. paptársainkat, hogy akár egyik, akár másik módon, de ne vonják meg nagybecsü segélyöket önzetlen törekvéseinktől.

1. M. t. tehetősebb paptársainkhoz az első kérésünk, kegyeskedjenek lapunkra előfizetni. Lehet talán, hogy különösen a központtól távolabb helyeken lakó m. t. paptársaink nem mindegyike fog találni lapunk valamely rovatában őt közelebb érdeklőt, de hát más érdek hiányában, elég közelfekvő érdekül szolgálhat lapunknak oly helyzetbe hozása, hogy feladatát minél több helyen és sikeresebben töltse be. Lapunk azonban ugy lesz összeállitva s oly terjedelmü, hogy legtöbb rovata, értekezései pedig mindenesetre birjanak általánosabb érdekkel.

2. A második kiváló kérésünk az, sziveskedjenek lapunkat a községbeli és vidéki intelligensebb körökben okkalmóddal terjeszteni, közülök minél többet előfizetésre birni, lapunkat főleg a helyi olvasókörökbe s nyilvánosabb helyekre beszerezni ajánlással s számára a szavazatok előleges megnyerésével, hogy minél több körben tölthesse be lapunk feladatát.

3. Kegyeskedjenek a mellékelt levelezőlapon karácsonyig közölni velünk (Pázmány-sajtó, Deák-tér 29. sz.) azon

helybeli vagy vidéki katholikusok vagy más világiak neveit, olvasókörök, nyilvánosabb helyek (vendéglők, fodrász-üzletek stb.) czimeit, a honnan az előfizetés remélhető, — azon czélból, hogy az első 2 számot mutatványul czimökre megküldhessük. A lap ajánlása ez után történhetik alkalmas módon.

4. Főleg arra kérjük m. t. paptársainkat, sziveskedjenek minket amaz eseményekről, melyek az egyházi hitéletben, tanügyi, hatósági, társadalmi, gazdasági, ipari stb. életben, közrendészet, közegészség stb. terén előfordulnak, időnkint, értesiteni. Nagyon fontos ez lapunkra nézve, mert ha a közönség a lap gazdag tartalmából látja, hogy az 5 vármegyében mindenre kiterjed figyelmünk, mindenről értesülünk eredeti forrásból, s nagy kiterjedésü összeköttetéseink vannak: nagy mértékben fog emelni lapunk tekintélye és szavának sulya.

5. Végül nagy örömmel és köszönettel fogadnánk, a ker. apologiába tartozó vagy más a nép javát előmozditó tanügyi, társadalmi, gazdasági stb. általános vagy helyi érdekü kérdések fejtegetéseit stb.

6. Lapunk anyagi támogatásának egyik módja lenne még az is, ha m. t. paptársaink mindenfelé a lapunkban való hirdetést ajánlanák.

Ezekben bizalommal előterjesztve alázatos kérésünket s lapunk ügyét m. t. paptársaink nagybecsü pártfogásába ajánlva maradunk mély tisztelettel és testvéri szeretettel. Szatmáron, 1891. deczember hó 19-én. A szatmáregyházmegyei irodalmi kör. A «Pázmány-sajtó»-részvénytársaság választmánya.»

Éljen a derék szatmári papság! Vettük azóta a «Heti Szemle» két számát is, gyönyörködtünk katholikus szellemében.

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

A szerkesztésért felelősek: Dr. KERESZTY VIKTOR, Dr. WALTER GYULA.

Esztergom, 1892. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

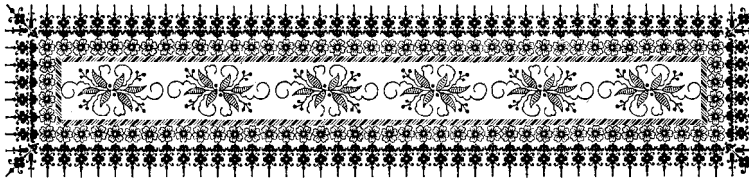

A PRIMÁS CONSECRATIÓJÁRA.

Zengjünk örömdalt Hunnia gyermeki!
Zengj dalt velünk, zengj, ezredet élt haza!
Sionnak őre, nemzetünknek
Angyala főpapi székén ül már!

Üdvöz légy Főpap! ős Sion érseke!
A szent kenet már ősz fejed illeté,
„S mint Áron hajdan, áldást osztasz“ —
„Széked alapja a jog s igazság.“

Fönnen ragyogj hát érseki trónodon,
Szentelt kezeddel áldd meg e szép hazát!
Áldó karoddal sujtsd az ellent,
Mely viperát vet a hitkehelybe.

Jézus Szivének szent tüze ihletett
Kebledben égjen, isteni lángözön:
S ez oltárról az égbe szálljon
Főpapi szent ima ajkaidról:

„Viruljon e hon, s római szent hitünk
Szirtként hadd álljon bősz viharok között,
S ne muljék el magyar szivekből
Gyermeki kultusza Máriának.“

Igy szólj, imigy kérj: és szavad elhatol
Istenhez, áldást esdve a honra le:
S Pannóniánk virágos kertje
Felviruland ezer évre ujból!

ÜNNEPNAPOK ESZTERGOMBAN.

Ünnepnapokat ültünk e hó elején Esztergomban, a primások ősi székvárosában.

Nem voltak ez ünnepnapok káprázatos fénynyel körülvéve; nem voltak nagy örömzajjal megülve; nem vett azokban részt tolongó és diszruhákban tündöklő népsokaság: és mégis ünnepnapok voltak azok; — szivünk mélyén honolt az ünnepélyes érzés, hogy most, e napokban, ez órákban, midőn a főkáptalan előtt mint az egyházmegye főpapja nyilatkozott meg, s midőn a püspökök kézföltétele által a Szentlélek teljességét vette: lett immár egészen a miénk Vaszary Kolos, az esztergomi érsek, Magyarországnak uj herczegprimása.

Az uj főpap rendszerint nagy fénynyel foglalja el székét a székesegyházban, egész papsága, s a hivők nagy sokasága előtt, — ott fogadja a harangok ünnepies zúgása között uj fiainak hódolatát, — ott szól először mint az egyházmegye főpásztora, Istentől rendelt atyja, az ő papjaihoz, hiveihez, egy-

szóval gyermekeihez. Igy szokott lefolyni egy uj püspök inthronizációja. Minde fény, mindeme pompa most elmaradt Esztergomban, elmaradt a zord tél miatt egyrészt, de másrészt az uj Primásnak szinte határtalan szerénysége és alázatossága folytán is. Az ő installációja a primási palota termében, püspökké szenteltetése pedig, ugyancsak a primási palota házi kápolnájában ment végbe.

Csendben, zajtalanul érkezett meg a Primás székvárosába, február 1-én, — senki nem tudta, nem sejtette, mikor fog megjönni. Ő akarta ezt igy, el akarta kerülni az ünnepélyes bevonulást, el a fényes ünnepségeket, — s ezt nem tehette máskép, mint ha váratlanul lép be házába.

Ép ily zajtalanul, ép ily szerény keretben történt meg pár nap mulva az uj Főpap beigtatása. Febr. 4-én, délfelé, a Primás magas óhajtására, megjelent az egész főkáptalan teljes diszben a primási palota fogadótermében. A Primás, ugyancsak méltóságának jelvényeivel diszitve, biborszinü övvel, palásttal és zucchettoval, (mint a Szentszék született követe), s a Ferencz-József-rend nagykeresztjével jött ki belső termeiből, s felolvastatta a királyi kinevezési okmányt, s a pápai bullákat, melyek őt az esztergomi érseki szék s a magyar primatus jogos birtokosául mutatják be s megkövetelik, hogy őt mindenki, mint ilyet ismerje is el; — majd ő maga intézett a jelenlevőkhöz meghatottan és meghatóan, rövid, de remek beszédet, s közvetlenül ezután fogadta a káptalannak hódolatát, melyet a nagyprépost emelkedett szellemü latin beszédben tolmácsolt; rögtön utána az egész gremialis papságát, ugyancsak a nagyprépost vezetése alatt. Ez volt e homagium, melyet különben az uj püspök a székestemplomban, trónján ülve szokott fogadni.

Hogy ezután egymást érték a tisztelgő és hódoló küldöttségek, magától értetik.

Febr. 7-én pedig, Epiphania után való ötödik vasárnapon végbement a püspökszentelés ünnepélyes aktusa, a primási palota házikápolnájában, természetesen pápai dispenzáczió mellett; mivelhogy az egyházi szabványok a rendes körülmények szemmeltartásával a püspökszentelést nyilvánosan, a templomban, a hivek jelenlétében végzendőnek irják elő.

Ő Szentségének bécsi nunczíusa, msgr. Galimberti nicaeai érsek, Boltizár és Palásthy püspökök segédkezése mellett consecrálta uj érsekünket, Magyarország uj Primását.

Nem volt más jelen, mint a szent ténykedésnél elfoglalt papság, s a káptalan és clerus képviseletében a két első káptalani méltóság. Hiszen a kápolnában többen el sem férték volna.

Ott hangzott el tehát a professio fidei, ott az „Unguentum in capite“ és a „Firmetur manus tua,“ — ott szállott a Szentlélek malasztja az uj apostolutód szivébe ‚per impositionem manuum presbyterii.‘

De a falak, az ajtók, melyek a hivek sokaságának hozzáférhetlenné tették az ünnepélyes aktus látását, nem voltak képesek sziveinket, lelkeinket is távol tartani attól. Egyesitettük imáinkat a felszentelő püspökökével, s velök együtt kértük az örök Főpásztort, Jézust, hogy áldja meg a mi uj érsekünket, töltse el őt a Szentlélek bőséges malasztjával, hogy minden főpásztori ténye, és pedig „ad multos annos“ legyen az egyháznak javára, a hivek földi és földöntuli boldogságára, a magyar katholikusoknak a hitben, erényben, minden jóban való megerősödésére!

A POZSONYI GENERÁLIS SZEMINÁRIUM.

Irta Dr. HALMOS IGNÁCZ.

418 kispap vonult be* 1784. junius 1-én a generális szemináriummá átalakitott és berendezett pozsonyi királyi várba s ezzel tényleg megnyilt a magyarországi összpontositott papnevelő intézetek legtekintélyesebbje. Az elhelyezkedést és rendezést nyomban követik a szent gyakorlatok napjai, junius 7-én pedig megkezdődnek az előadások minden tantárgyból, az egy jus canonicumot kivéve, mivel ez utóbbira az uralkodó még eddig a tanárt ki nem nevezte.

Ez rövid tartalma Szabó Endre esztergomi kanonok s az első királyilag kinevezett pozsonyi generális papnevelő kormányzója hivatalos jelentésének, melyet ugyanez év junius 23-án ugy II. Józsefhez, mint az akkori primáshoz, Batthyány József grófhoz intézett, el nem mulasztván még azt is mint örvendetes jelenséget megemliteni eme jelentésében,

* És pedig az esztergomi főegyházmegyéből: 9 az ötödik, 20 a negyedik, 26 a harmadik, 29 a második, 28 az első évi theologiára; a székesfehérvári megyéből: 4 a harmadik, 4 a második, 2 az első évre; a győri egyházmegyéből: 6 a harmadik, 9 a második, 11 az első évre; a besztercebányai egyházmegyéből: 5 az ötödik, 6 a negyedik, 3 a harmadik, 3 a második, 5 az első évre; a nyitrai egyházmegyéből: 2 a negyedik, 7 a harmadik, 13 a második, 11 az első évre; a pécsi egyházmegyéből: 6 a harmadik 8 a második, 6 az első évre; a rozsnyói egyházmegyéből: 3 a negyedik, 1 a harmadik, 6 a második, 5 az első évre; a szombathelyi egyházmegyéből: 7 a negyedik, 9 a harmadik, 11 a második, 5 az első évre; a szepesi egyházmegyéből: 3 a negyedik, 8 a harmadik, 5 a második, 11 az első évre; a váczi egyházmegyéből: 1 a harmadik, 9 a második, 4 az első évre; a veszprémi egyházmegyéből: 5 a negyedik, 1 a harmadik, 7 a második, 8 az első évre. Erdélyből: 1 a harmadik, 1 a második, 1 az első évre; szerzetesek közül: szent-Benedek-rendü: 6 az első évre; pálos: 6 a harmadik, 15 az első évre: premontrei: 1 a harmadik évre; sz.-Ferencz-rendü: 4 az ötödik, 6 a negyedik, 6 a harmadik, 12 a második, 15 az első évre; kapuczinus: 3 a harmadik, 1 a második, és 18 az első évre. — Az első főduktor Rudnay Sándor volt, a későbbi primás, aki azonban 9 társával együtt királyi engedély folytán már 1784. október havában az intézetet elhagyta.

hogy az összpontositott növendékpapság nyugodt, a kapuczinus növendékeket kivéve, a kik az előirt napirendbe nem igen tudnak beletörődni.

A tényleg megnyilt pozsonyi generális szeminárium történetének tehát ez az első lapja s egyuttal bizonyitéka annak, hogy II. József terve: a papok nevelésének és oktatásának államositása immár ténynyé lett.

Azonban a kezdeményezés, az «állomásitás»-ra való törekvés eszméje és gondolata őt jóval megelőzte. II. József nemcsak az eszmét, hanem a czélra már jól előkészitett és megmunkált talajt is édes anyjától M. Teréziától vette át.

A XVIII. század irodalma, nevezetesen jogi irodalma átalakitólag hatott az eszmék és fogalmak világára. Jogalap, jog, állam, az egyházi hatalom rendeltetése, ez irodalom befolyása alatt módosulnak, átidomulnak.

A szellemi művelődés és haladás eddigi utjelzői helyébe másokat állit fel a XVIII. század.

Uj szellem jön létre, mely uj rendszereket teremt politikában, uralkodásban s tudományban.

Uralkodók és államfők nemcsak hogy utját nem állják az uj áramlatnak, hanem még segédkezet is nyujtanak megizmosodásához, azért, mivel az hatalmi körüket tágitja, kezükbe teszi a korlátlan hatalmat s annak jogalapját, személyüket, isteniti, a népet pedig zsámolyukká teszi.

Az egyoldalu fejlődés, történjék bárhol is, mindig másnak a rovására történik.

Az uj áramlat is, midőn egyoldalulag tágitja az államfők hatalmát, teszi ezt általában a kiváltságos osztályok, de különösen az egyház kárával. Ez utóbbi jogalany lévén, fogalmánál, természete- és rendeltetésénél fogva saját hatalmi körrel és alappal rendelkezik s mint ilyen kell, hogy megtörje, utját állja a hatalom egyoldalu terjeszkedésének akkor, midőn emberek azt akarják tőle elvonni, a mit Isten adott neki.

A XVIII. század jogfogalmai, az államfőkre átruházott teljhatalom szükségképen követelik az egyház hatalmas körének a megszoritását; megkivánják azt, hogy az egyház

tényleg alá legyen rendelve az államnak mint legfőbb hatalomnak.

S csakugyan az ujitók szelleme harczra kel magával az Ur Istennel, s földi országát, az egyházat, ki akarja vetköztetni jogaiból, hogy azokkal a világi hatalom képviselőit ruházza fel. Az államok egész vonalán megkezdődik a harcz az egyház ellen, «elvett jogok» «tulkapások» «tulterjeszkedés» vezényszavak hangoztatása mellett.

A nevelés és oktatás az egyház legerősebb vára; ebben rejlik az ő ereje, itt kovácsolja az ő fegyvereit itt neveli az ő hadseregét. Az ujitók első támadása tehát ezt éri.

A nevelésnek és oktatásnak az egyházi befolyás alól való emanczipálása, annak az uj elvek szellemében való reformálása törvényileg ki lett mondva. S midőn az állam ezt teszi, midőn az ujitók az államfőket erre felhivják, csak kötelességük teljesitésére, csak jogaik gyakorlására hivják fel — mondják ők.

Az oktatás és nevelés az állam kizárólagos joga és annál inkább, mennél világosabbá lesz, hogy a népek valódi müveltsége az állam nagyságának, jólétének oly tőkéje, oly emeltyűje, mint akár a pénz, akár a katonaság. Ha az állam kötelessége alattvalóinak jólétét előmozditani, s azok oktatása és nevelése e jólét előmozditásának nélkülözhetlen faktora és tényezője: akkor az oktatás és nevelés kell, hogy tisztán az állam ügye legyen.

A lehozás ezen gyarló formájával léptek fel a közvélemény itélőszéke elé s védték álláspontjukat, a meginditott harcznak jogos, törvényes voltát.

Midőn az uj eszmék és elvek a szomszéd államokban már javában s győztesen folytatják a harczot, akkor lép trónra Mária Terézia.

Egyénisége a tradiczionalizmus és konzervativizmus befolyása alatt fejlődött és állapodott meg. Pietással és tisztelettel csügg háza hagyományain s a tisztelet a mult alkotásai, müvei iránt, — ugy hinnők — azok megőrzését, ápolását tette kötelességévé.

Azonban Mária Terézia mint uralkodó legkevésbbé sem zárkózott el ez uj eszmék és elvek befolyása elől.

A régit tisztelő és őrző egyénisége sokszor — igaz — csak vonakodva tágit az uralkodónőnek. Az örökölthöz és fennállóhoz való ragaszkodás és tisztelet sugarai gyakran át és át szürődnek az uralkodó személyiségén s világosságot vetnek intézkedéseinek halogatására s azon ellentétekre, a melyeknek megfejtéséhez mélyen vallásos egyéniségében hiába keresnők a kulcsot. Mária Terézia uralkodó és nő volt. Méltóságának és nemének erényei és gyöngéi vannak, s környezői belesodorják őt az áramlatba. Mária Terézia ellenállása szemben ez áramlattal, uralkodási éveinek növekedésével fogy. Az uj elveket elfogadja, kormányzásában érvényesiti s oly térre is átviszi, amely az ő intézkedési körén kivül esik — az egyházi térre.

Ebben Mária Terézia nem különbözik a szomszéd államok uralkodóitól. Csakhogy ő e beavatkozási és intézkedési jogát és hatalmát más forrásból származtatja s más indokból gyakorolja, mint amazok, s ez által különbözik kortársaitól.

Elvont államjogi fejtegetések helyett, intézkedéseinek jogosultságát és törvényességét Mária Terézia az isteni jogból s apostoli királyi méltóságából vezeti le.[1]

A centralizáczió elvét uralkodási rendszerébe felvette ugy mint a szomszéd államok uralkodói, de nemcsak azért, mert ez hatalmát növelte, hanem mert ez tüntette őt fel mint minden jólétnek forrását, eszközlőjét, és mert ez adta meg neki a módot, közvetlenül, személyesen előmozdithatni uralkodásának főfeladatát, az egyháznak és országainak a felvirágoztatását. Ez indoka minden intézkedésének, még akkor is, midőn e nemes intencióját az eredmény gyászos gyümölcsei látszólag megczáfolják.

*
* *

A felvilágosodás szelleme a XVIII. század negyvenes éveiben szives otthont talált Bécsben az előkelők szalonjaiban, privát és irodalmi körök és összejövetelekben. Hóditott hihetetlen könnyüséggel és gyorsasággal. A tudomány

[1] Magy. tört. életraj. VII. évf. 4. füzet. Mária Terézia. Marczali Henrik. 285 old.

és politika legbefolyásosabb embereit magáénak tudja, sőt mint látni fogjuk jól és ügyesen palástolt taktikájával annyira viszi, hogy maga a királynő is segiti elterjedését s győzelmét.

Ily kedvező körülmények között, mi természetesebb mint az, hogy működési terét tágitani, a tervek és óhajok meddő talaját elhagyva, s a szellemi élet teremtő és terjesztő tényezőit hatalmába akarja ejteni. S e czélját, bár eleinte csak palástolva és titkon, egész terjedelmében meg is valósitotta.

A kezdeményezés ugy mint a folytatás munkája a hollandi Van Swieten Gerhard nevéhez füződik.

Tekintélye, mely részint tudományán, részint határozott fellépésén, kivált pedig M. Terézia kegyén alapult, őt jelölte ki az uttörés leghivatottabb emberévé.

Munkáját azzal kezdte, hogy felhivta M. Terézia figyelmét az annyira elhanyagolt és elmaradt egyetemi oktatásügyre és annak rendszerére s a már elodázhatlanná vált reform szükségességére.

A királynő, a ki kötelességének ismerte a gondozására bizott alattvalók javát minden módon előmozditani, birodalmának tekintélyét a szomszéd államok előtt fentartani és emelni, Van Swietent bizta meg az orvosi kar reformálására vonatkozó tervnek az elkészitésével.

Ő azonban a megbizás körét átlépve, az 1749. január 17-én benyujtott Memorandumában nemcsak az orvosi kar, hanem az egész egyetem reformálását taglalja s terveit egyenkint fejti ki.

A terv bár lassan s csak részletenkint, de életbe lépett, s im az ujitók szelleme a tanügy terén megveti lábát s megkezdi működését, melynek czélja: a tudományos elsőbb oktatást emanczipálni az egyházi befolyás alól.

1752. jun. 25-én létre jött az egyetemi tanács. Tagjai Trautson bécsi érsek protektorátusa alatt, a négy fakultás igazgatói, a jezsuiták vezetésére bizott akademia főnöke, s ha juridikus kérdések tárgyaltatnak, a kánonok tanára.

Feladata a tanácsnak az volt, hogy együttes megbe-

szélés s megállapodás után, tudomására hozza az uralkodónőnek a tudomány müvelése és emelésére vezető és szükséges módokat és eszközöket, tanácsával segitségére legyen az oktatás- és tanügynek a kor követelte szinvonalra való emelés müvében.

Van Swieten e tanácsnak, mint az orvosi fakultás igazgatója, tagja lett, tehát a tanügyre már mint ilyen hivatalból befolyhatott. Fel is használta e befolyását a felvilágosodás érdekében.

Habár ő maga mint orvos szaktekintélyénél fogva hivatva volt ezen fakultásnak az érdekeit és haladását képviselni és előmozditani, figyelmét mégis első sorban a jogi karnak szentelte. S ez igen világos. Az ujitók és a felvilágosodás győzelme a régi, a purián jog reformálásától függött. Uj, pogány jogelvekre volt szükség, hogy megvesztegessék a józan és helyes itéletet, hogy az uj jogelvekkel kezébe adják a világnak azt a csodaüveget, a melyen keresztül nézve, az emberek a görbét egyenesnek, az egyenest pedig görbének lássák.

E czél ülteti, Van Swieten pártfogása és ajánlása következtében Rieggert, Martinit, Geblert, Sonnenfelset s utódaikat a jogi tanszékekbe, hogy onnan ép ugy mint a szabadkőmives páholyokban eddig, hirdessék és tanitsák azt a jogot, mely az egyházat az államnak rendeli alá, jogainak gyakorlását tulkapásoknak bélyegzi, vele született fensőbbségét államveszélyes versenynek, zsarnokságnak deklarálja.

A kivivott siker bátorságot ad. Az ujitás és felvilágodás szelleme a többi fakultáson nem igen terjedhetett. Az egyetemi tanács jezsuita tagjai utját állották. A haladás e kerékkötőit tehát el kellett távolitani, befolyásukat, a menynyire az akkori körülmények között lehetett, szükebb körre kellett szoritani. Ez is sikerült.

Már 1757. nov. 12-én a jezsuiták vezetésére bizott akademia főnöke, 1759. szept. 10-én pedig a hittani és bölcsészeti karnak jezsuita igazgatói, nemkülönben a kánonok tanára, az egyetemi tanácsból törültetnek, sőt az igazgatóságtól is felmentetnek s helyüket ugy az egyetemi tanács-

ban mint az igazgatói teendőkben, két, a királynő által e hivatalokra kinevezett kanonok foglalja el. Az ujitók szelleme megmételyezte már az Ur szentélyében működőket; felszentelt kezek a profánokkal vegyest tépik le az egyházról az Isten adta ruhát.

Az Ur felkentjei jó zsold reményében az ellentáborhoz szegődve pusztitják az Ur országát.

Az egyetemi tanács, «udvari tanügyi bizottság» név alatt, ugyanazon tendencziával s ugyanazon tagokkal, de sokkal tágasabb működési körrel, 1760-ban folytatja a megkezdett munkát, nyiltabb s még következetesebb alakban mint eddig. Uj elnöke Migazzi bécsi érsek, referense pedig Martini.

Különösnek elég különös s szemetszúró az a körülmény, hogy Migazzit, az egyházzal a legtisztábban érző s jogait a leghatározottabban védő bécsi érseket oly bizottságnak élén látjuk, a mely az ujitók kipróbált csoportja s mely igy fejével soha egyetérteni nem fog.

Ez az intézkedés pusztán az egyház iránti, még ajánlatos tekintetből történhetett csak, de semmikép sem akarta annak javát. A nagytöbbség öntudatának félrevezetését és megvesztegetését czélozta ez az egyház eddigi jogai respektálásának a czimere alatt, mely jogokat mintegy annak főpapjai személyesitettek. Forma volt ez s nem más, alkalmas a rövidlátók megnyugtatására és elaltatására.

Ily bizottság élén tudni Migazzit, egy volt a meghasonlással és szükségképen bekövetkezendő harczczal. Ki is tört az nemsokára. S már e harcz kezdetén érezte Migazzi tehetetlenségét e bizottság többi tagjaival szemben.

A bizottság tanácskozásait, inditványait, határozatait Van Swieten mint e bizottság alelnöke szintén ellenjegyezte, s ha Migazzi aláirását megtagadta — elegendő volt Van Swieten aláirása is; legfelső helyen a felterjesztést elfogadták, jóváhagyták.[1]

Migazzi daczára megkötött kezeinek a bizottság elnöki tisztéről nem mondott le. Szem- és fültanuja akart lenni a

[1] Dr. C. Wolfsgruber. Kardinal Migazzi. 4. füz. 290. 291. old.

bizottság egyházellenes terveinek és inditványainak, de csak azért, hogy ezen inditványoktól megtagadja aláirását s külön felterjesztésben okadatolja álláspontját s kifejtse az inditvány tarthatatlanságát és káros voltát még akkor is, midőn tudta, hogy appellálása kárba veszett munka.

Nyiltság, közvetlenség, határozottság, megható melegség és hithűség egyrészt, másrészt pedig mély tisztelet és hódolat hangja jellemzik az ő felterjesztéseit, felvilágositásait.

Fel-feljajdult, valahányszor tudta, hogy csapást szándékoznak mérni az egyházra; tette azt ott, a hol azt megakadályozhatták, és akkor, a mikor még nem volt késön.

A XVIII. század szellemi mozgalmának hullámai át-átcsapkodnak hazánkba is. E korszellem átidomitó ereje nem hagyhatta érintetlenül a multnak alkotásait itt sem. A kezdeményezés aggályai nem késleltették többé az elhatározást; az előkép is megvolt, tehát csak az alkalmazás, az életbeléptetés volt még hátra. Ez pedig annál könnyebben ment végbe, mennél inkább tudta a főpapság, hogy az uralkodónő érdeke és az ő érdeke azonosak t. i. a vallás, az egyház és a nemzet felvirágoztatása.

M. Terézia hazánkban azzal kezdte a tanügy rendezését, hogy ép ugy mint Bécsben, a nagyszombati egyetem számára is tantervet dolgoztatott ki s azt approbálás végett magának felterjeszttette. Az approbálási jogot persze kiterjeszti a theologiai fakultás tantervére is.

Az 1754-ben approbált és Borgias Ferencz a nagyszombati collegium és egyetem rektora által, Trautson felügyelete mellett kidólgozott tanterv szerint a theologiai kursus szorosan négy évből és egy előkészitő évből állott.

Az előkészitő év követte az akkori értelemben vett filozofiát. Növendékei csak «Candidati Theologiae.» Az előkészitő évnek tantárgyai: De lectione eloquentiae sacrae, hetenkinti négy órával, egész husvétig, innentől kezdve félórán át a moralis alapelveit tanulják; továbbá de lectione sacrae et profanae Historiae 4-szer hetenkint. Tankönyv: Dionisii Petavii Rationarium Temporum et Hist.

Eccl. P. Josephi Pohl S. J.; végre de lectione linguae graecae, 4-szer hetenkint.

A tulajdonképeni teologusok két csoportba osztva hallgatják az előadásokat. Az első- és másodévesek csoportja hallgatja: de lectione Controversiarum 3-szor hetenkint Tankönyv: Manuale P. Martini Becani S. J. Két év alatt az egész idevágó anyagot elvégzik: azután de lectione linguae hebraicae. A harmad- és negyedévesek csoportja tanulja a Jus Canonicumot és a Theologia scholasticát és pedig az utóbbi magában foglalja: Tract. de reliquis Sacramt. 4. incipiendo a Poenit. opera P. Joannis Bapt. Prileszky S. J. Tract. de actibus humanis, Beatitudine et Angelis opera P. Andreae Jaszlinszky S. J. Tract. de div. Gratia, de Virtutibus theologicis, de Jure et justitia, de Verbi incarnati Mysterio opera P. Nicolai Schmith S. J. Mindezt sz. Tamás Summája nyomán. Minden héten okvetlenül négyszer volt előadás a scholasticából és pedig délelőtt és délután.

Végre az összes theologusok hallgatják Explicationem sacrae Scripturae ad sensum litteralem praesertim eruendum és pedig minden ünnepen, kedden Jus canonum és lectio controversiarum helyett és minden nem akadályozott pénteken.

1760-ban márczius 4-én és ismételve ugyanazon év aug. 16-án az esztergomi főkáptalan a legfelsőbb helyről hozzáintézett felszólitásra benyujtja a nagyszombati egyetem jogi karának reformálására vonatkozó véleményét.

Ennek alapján M. Terézia már 1760. nov. 3-án a káptalanhoz a helytartótanács utján intézett leiratában a jogi kart rendezi.

A leirat bevezetését a rekonstruálás irányelve képezi. E szerint a jog, mint a tudományok azon ága, mely azt adja elő, hogy miként kell az országot kormányozni, min alapszanak az uralkodó jogai s melyek az alattvaló kötelességei: tisztán és egyedül az állami hatalom intézkedései körébe tartozik.

A főfelügyeleti jogot valamint az alapitványi tőkének

kezelését és hovaforditását gyakorolja, illetőleg ellenőrzi ugy mint eddig a káptalan. Hogy pedig ezt közvetlenül tehesse, köteles a káptalan kebeléből egy tagot választani, a ki igazgatója lesz a jogi karnak s mint ilyen felügyelője is. Az igazgató közvetitő a káptalan és a kar között.

Tanárok kiadandó tankönyveiket kötelesek benyujtani a karnak — ez észrevételeit köteles az igazgató utján átküldeni a káptalannak, a káptalan pedig saját észrevételeivel továbbitja a helytartótanács utján a királynőhöz.

A megvitatandó tételek előbb az igazgatóval közlendők s ha ez approbálja — csak akkor tüzhetők ki.

A tanárok példányképei legyenek az ifjuságnak nemcsak tudományuk, hanem erényeik által is. A megintés joga első sorban az egyetem rektorához, azután a káptalanhoz tartozik s végső esetben a tanár a káptalan által el is mozditható, s az igy megüresedett tanszékbe a káptalan nevez ki tanárnak, utólagosan jelentést tevén a történtekről.

A joghallgatók kötelesek az egyetem törvényei által előirt ájtatossági gyakorlatokon pontosan megjelenni, magukat a congregáczióba felvétetni s azt szorgalmasan látogatni.

Továbbá a káptalan, az iskolai év végén, a hozzá beterjesztett jelentések alapján állitson össze évi kimutatást, melyben ki legyen tüntetve, hány hallgatója volt a karnak, ki tett vizsgát s minő sikerrel? ki, mit defendált? Azonkivül ugyanakkor tegye meg a netalán behozandó változtatásokra vonatkozó inditványait is.

Eddig határozottan az 1667-iki alapitó levél szelleme nyert kifejezést s lényegesebb eltérésen alig akadhatott meg a káptalan szeme. S mégis M. Terézia ezen intézkedése folytán lazább lesz a viszony a káptalan és a kar között; mert a kar tanárai felmentetnek a juramentum fidelitatis et subjectionis tam erga Capitulum quam Rectorem Academiae alól; továbbá nem köteleztetnek a professio fideire, a mi ismét a vallás ignorálásával mellőztetett. A leirat azon rövid záradéka pedig, melyben M. Terézia óvást tesz oly tanok ellen, melyek a felségi jogok, az állam hatalma s igy a közjó ellen állittattak fel s melyek azért exotikus és abszurd

tanok, nemkülönben annak a kijelentése, hogy az e leiratban foglalt és közölt intézkedéseken senki az ő beleegyezése nélkül nem változtathat, egyrészt hallgatagon helyesli az ujitók tanait, másrészt pedig teljesen függővé teszi a jogi kart az állami hatalomtól.

Mindakettőt tények igazolják. Ugyanis a leirat maga a tankönyveket nem érinti. Ezeket proponálni jogában állott volna a fakultás igazgatójával egyetértőleg a káptalannak. Ipoli Gáspár esztergomi kanonok s jelenleg a kar igazgatója ezt meg is tette. Azonban a helytartótanács utján arról értesitették, hogy legfelsőbb helyen a proponált szerzők müvei tetszésre nem találtak s azért azok tankönyvekül nem is használhatók, hanem maga az uralkodónő, a tanügyi bizottság ajánlására, határozta meg a használandó tankönyveket.

Ipoli nagy meglepetésére az előirt tankönyvek közt ott találta: Vitriarius, Heineczius, Vestembergius müveit. Azonnal jelentést tett a káptalannak, hogy az előirt tankönyvek szerzői eretnekek, ezek müveit katholikus egyetemen tradálni nem szabad, nem lehet, s ezt annál inkább, miután a katholikusoknak vannak jónevü jogászaik s jogi müveik.

A jogi kar igazgatójának a káptalan által a helytartótanácshoz továbbitott ezen felterjesztésére a válasz 1761. junius 11-én megérkezett.

A helytartótanács e válaszában Ipolinak aggályait a priori alaptalanoknak mondja azon egyszerü oknál fogva, mivel az előirt szerzők müvei a bécsi egyetemen is tradáltatnak, már pedig ha ezekben hit vagy erkölcsellenes tanok foglaltatnának, a bécsi egyetem jogi karának az igazgatója is tiltakozott volna az ily tankönyvek ellen.

Azonban Ipoli nem nyugodott s már junius 29-én a káptalannak átküldi azon a helytartótanácsnak szánt jelentését, a melyben állitását a szerzők müveiből vett idézetekkel igazolja. Ebben kimutatja, hogy Vitriarius «Institutiones juris naturae et gentium» czimü müvének előszavában, Grotiusnak «De jure Belli et Pacis» munkáját isteninek mondja, már pedig e munka az index által tiltott könyvek

közt van. Ugyane szerző müve 84. lapján a Divortiumról azt állitja, hogy a matrimonium consummatum etiam quoad vinculum dissolvi potest per unius malitiosam desertionem vel pertinacem et spontaneam debiti conjugalis denegationem vel per usuram corporis sui alteri sponte concessam. Ez Kalvin tana. Ez ellenkezik a Conc. Trid. Sess. 24. de Sacram. Matr. foglalt tanával. Továbbá pag. 178. azt irja: «Non licere nobis cultu religioso invocare Sanctos»; pag. 302. pedig «Militibus acatholicis aperte addit animos statuas et imagines inhonorandi, confringendi.»

Ami pedig Westembergiust illeti, ez «Juris principia» czimü munkájában pag. 371. az esküt ugy definiálja, hogy ez a definiczio a szentek és angyalok tiszteletéről szóló kath. tant határozottan sérti, pag. 620 pedig azt mondja: Divortii duas causas agnoscit jus divinum: Adulterium et malitiosam desertionem.»

Ezek kapcsán azután kifejti Ipoli, hogy ott, a hol az egyház dogmái megtámadtatnak, nagyon könnyen érthető, hogy minő tanok hirdettetnek ez állam jogairól és hatalmáról, s hogy azon ügyek, melyekben a világi és egyházi hatalmak találkoznak, kinek a javára s pedig a másik jogtiprásával, döntetnek el.

A jelentés és az abban foglalt tények a tankönyvek kérdését még sem döntötték el s habár belátta a helytartótanács, hogy az a körülmény, hogy a munka a bécsi egyetemen tankönyvül használtatik, nem kriterionja annak, hogy az a tankönyv hit- és erkölcs-ellenes tanokat nem tanithat, még sem törülte el a tankönyvekül kiirt szerzők müveit, hanem azt tudatta a káptalan utján az igazgatóval, hogy a királynő azt rendelte, hogy az előirt tankönyvek megtartandók, — azonban a kimutatott hit- és erkölcsellenes tételek jegyzetbe foglalt érvek által megczáfolandók s ezentúl, ha a szerzők müveit ujra kellene majd nyomtatni, ezen jegyzetekben foglalt czáfolatokkal kinyomandók.

E tankönyvek hivatva voltak tehát utat nyitni az ujitók tanainak s szellemük által reformálni a jogtudományokat. A felvilágosodásnak M. Teréziára befolyást gyakorló emberei

ugy mint a bécsi egyetemen, itt Magyarországban is legelőször a jogtudományokat akarták megmételyezni ujitó elveikkel. Azonban ez legalább egyelőre nem sikerült. Ipolinak ugyanis idevonatkozó részint privát jellegü leveleiből, részint a káptalanhoz beadott hivatalos jelentéseiből kitünik, hogy az eretnek szerzők müvei az előirt czáfoló jegyzetekkel kinyomatva soha sem lettek, de még tankönyvekül sem fogadtattak el, hanem a jogi előadások a nagyszombati egyetemen eddigi szellemben s katholikus tankönyvek nyomán tartattak.

Ipolinak mély vallásossága és szilárd jelleme hatáskörében utját állja az ujitás szellemének, éles megfigyelő és itélőtehetsége pedig azonnal észreveszi az egyház javát csak szinlelő s a vallás mezébe öltöztetett intézkedéseket s azok czélját. Azért nem is késik az 1761. aug. 6-án Barkóczy primás oldalkanonokjához intézett levelében ezekre rámutatni, s arra nézve a primás tanácsát és véleményét kikérni, hogy ezek az intézkedések mivel ily természetüek s ily czél felé tartanak egyrészt, másrészt pedig mert sede vacante történtek, egyáltalában kötelezőknek tekinthetők-e.

A később történtekből azonban kitünik, hogy Ipoli elvei ott, a hol ő remélte, viszhangra nem találtak.

Barkóczy M. Teréziának igen kedves embere volt. Ő a királynénak tiszta és nemes intencióját ismerte s mivel intézkedéseit ebből eredőknek hitte és tudta, azért készségesen kedvében is járt, s azok keresztülviteléhez segédkezet nyujtott. Azonban a háttérben levő s a királynőt befolyásoló személyek tervei s czéljai figyelmét kikerülték. A királynő iránti hódolat és tisztelet még ezeket is ugy nézte, mint az uralkodónő hü munkásait, kik részint tanácsaikkal részint pedig állásuk és hivataluk hozta munkásságukkal a királynő nemes czéljait előmozditják, egyedül az alattvalók javát czélzó reformjaiban segitségére vannak.

A közel jövő azonban e jóhiszemüségét eloszlatta s mint mások sokan, ugy Barkóczy is meggyőződött, hogy M. Terézia környezetének kiváló alakjai az ő rosz szellemei voltak.

Alig foglalta el Barkóczy a primási széket, ujra szó-

nyegre került a magyarországi oktatásügy reformálásának a kérdése.

Mária Terézia 1762. decz. 23-án kelt és Barkóczyhoz intézett leiratában felhivja a primást, mint a magyarországi oktatásügynek jelenlegi legfőbb protektorát, hozná az uralkodónőhöz beterjesztendő s kimerítő jelentésben tudomására azon eszközöket és módozatokat, melyekkel véleménye szerint Magyarországban az oktatásügynek általában, a nagyszombati egyetemnek pedig különösen a felvirágoztatását biztositani lehetne és kellene. E felhivás Barkóczyt nem találhatta készületlenül. Erre vall legalább az a körülmény, hogy Barkóczy már 1762. aprilis 4-én felszólitja Borgias Ferenczet a nagyszombati jezsuita kollegium és egyetem rektorát, küldené be neki haladéktalanul a nagyszombati egyetem jelenlegi tantervét. Barkóczy csakhamar elkészült a benyujtandó felterjesztéssel. Tartalma két részből áll. Az első részben határozottan elitéli az akkori tanrendszert. Egyházi ép ugy mint világi felsőbb iskolákban nem a tudományt ápolják és közvetitik s azért nem is produkálnak tudományosan képzett nemzedéket, hanem csak vitázásra tanitják a fiatalságot. A forma elnyomja a lényeget. A vitázás pótolja az alapos tudományt. A tanárok pedig e tanrendszer hibáit annak előnyei gyanánt emelték ki. A mi pedig a középiskolákat illeti, ezekben a főtörekvés és a főiskolákra való előkészités abban összpontosul, hogy a tanulók tudjanak latinul beszélni, nem pedig, hogy a memoriát hasznos ismeretekkel gazdagitsák, melyeket majd később az ifjuság ugy saját mint mások javára érvényesithetne. A második részben Barkóczy az eszközlendő reform paradigmáját jelöli meg, melyhez mint mintához át akarja idomitani a nagyszombati egyetem rendszerét. A paradigma a bécsi egyetem. Azért kéri Mária Teréziát, közölné vele a bécsi egyetem tanrendszerét és a tanügyi bizottság jegyzőkönyveit. Ha ezt áttanulmányozta, akkor majd látni fogja, hogy mit és hogyan lehet ebből a nagyszombati egyetemen életbe léptetni.

Továbbá kéri Mária Teréziát, utasitaná az egyetem,

az akadémiák és egyéb iskolák rectorait, igazgatóit és elöljáróit, küldenék be az iskolák vagyoni állapotára s az oktatást bármi módon előmozditó segédeszközökre vonatkozó kimutatásokat. Mert csak igy fogja majd tudni, hogy minő tanárokat alkalmazhat s az alkalmazottakat nagyobb munkásságra mivel serkentheti.

Ezen, az oktatásügynek anyagi eszközeit feltüntető informatiók vétele után Barkóczy maga fog gondoskodni arról, hogy az egyetem fakultásaira megbizható s kipróbált igazgatók és tanárok alkalmaztassanak, annál is inkább, mivel ezek közreműködése mellett fog megállapittatni az uj, Magyarország összes iskoláiba behozandó tanterv. Az uj tanterv, miután az uralkodónő helybenhagyását megnyerte, közöltetni fog az összes megyés püspökökkel és káptalanokkal, jövőbeni miheztartás végett, mint a kik a tanterv végrehajtása és gyakorlatban való alkalmazása fölött őrködni kötelesek.

Ugyancsak a megyéspüspökök illetőleg káptalanok kötelességei közé fog tartozni minden iskolai év végén az elért siker és eredményről irásban tudósitani a primást, a ki ezen kimutatásokat az uralkodónőhöz továbbitja.

Barkóczynak ez az inditványa egyrészt visszhangja azon panaszoknak, a melyek Bécsben akkoriban ismételve felhangzottak, pusztán csak azért, hogy az ujitók ujra megközelithessék a tanügyet, s a papságot különösen pedig a jezsuitákat ugy állitsák a világ elé, mint a kik a korszellem követelményeinek nem felelnek meg s igy a tanügy a jövőben reájuk nem bizható többé; másrészt szolgai másolata, a bécsi egyetemen már az ujitók által életbeléptetett küladminisztrációnak, melynek czélja uj és rokon elemeket behozni ugy a tanügyi bizottságba mint a tanári karba, amely elemek hivatva lesznek felfrissiteni s uj lendületet adni a tanügynek, a felvilágosodás boldogitó tudományát beoltani az ifjuság fogékony elméjébe.

Barkóczy maga győződött meg ezen uj tudománynak, melynek utjait itt Magyarországban ő egyengette, a tendenciáiról az 1764. országgyülésen, s valamint akkor, midőn

még nem ismerte a felvilágosodás honboldogitó elveit hirdetők rejtett czéljait, ő maga küzdött mellettök: ugy most tekintélyének és befolyásának egész sulyával szembe szállt velök. Az 1764. országgyülésen Barkóczy győzött, de e győzelem kegyvesztetté tette őt Mária Teréziánál. Többé e főpapot maga elé nem bocsátotta.

Annál nagyobb sikert tudott felmutatni a haladás szelleme Ausztriában. Tanait szabadon hirdeti s azok ellen, a kik e szabadságában korlátozni akarják, bátran sikra száll s győz a tévutra vezetés fegyverével még a legfelsőbb forumnál is. Hogy e felvilágosodás elvei mennyire meggyökeresedtek már s hirdetőik mily erőseknek érezték magukat elfoglalt pozicziójukban, mi sem bizonyitja világosabban azon müveknél, melyek mint ezen áramlatnak gyümölcsei, annak érdekében irattak s napvilágot láttak, de ami még jellemzőbb, magánál Mária Teréziánál pártolásra és védelemre találtak. Csak kettőt emlitek s e kettőt is csak azért, mert később hivatkozás történik ezekre.

Az első a zsidó származásu Sonnenfels Józsefnek «Grundsätze der Polizeihandlung und Finanzwissenschaft» czimü 1765—1767-ben megjelent müve. A másik Riegger Pál Józsefnek «Institutiones jurisprudentiae ecclesiasticae» czimü 1768-ban megjelent jogi munkája.

Az első müvében a vallást s mindazt, ami azzal kapcsolatban van s keretébe tartozik, pusztán fontos rendőri eszköznek hirdeti s csakis ennyiben, a közjó előmozditására nézve fentartandónak és szükségesnek. Az egyház szolgái az állam iránti kötelességeiket csak akkor teljesitik, ha az államnak e rendőri hivatásának teljesitésében segitségére vannak s csak annyiban, amennyiben mint ilyenek közremüködnek az állam jólétéhez, jó polgárai annak, s számithatnak jogosan támogatás- és oltalomra. A szent beszéd thémái ily értelemben fejtendők ki, sőt az év bizonyos szakaiban maga a tárgy is ezen forrásból veendő. Az isteni tiszteletre való összejövetel pedig alkalmas mód az állam rendeleteit és intézkedéseit a nép tudomására juttatni. Mily lealázó fogalom az egyházról és annak hivatásáról!

A bécsi érsek M. Terézia figyelmét felhivta a megjelent műre s kérte őt, sőt mint kötelességét szivére kötötte e műnek az eltiltását. Az egyesitett cseh-osztrák udvari iroda maga is osztotta Migazzi véleményét, de Mária Terézia tévutra vezetve Sonnenfels pártfogói által, — kik azt mondották, hogy Sonnenfels munkájában csak azt védi és tanitja, amit más országokban a jogászok már rég tanitanak és védenek, — nemcsak hogy nem hajolt az érsek kérésére, hanem még, mint látni fogjuk, megparancsolta, hogy a leendő papok s nevezetesen leendő plébánosok Sonnenfels előadásait látogassák, illetőleg azokból vizsgázzanak.

A másik munkának a jellemzésére elég lesz csak annyit megjegyeznünk, hogy az egyházjogról a világi hallgatók fogalmaikat innen meritették, de az egyháziak még most nem. Ennek lehetetlenségét belátták a felvilágosodás legvakmerőbb terjesztői is. És Riegger később mégis tanára lett a kispapoknak, müve pedig legelőször tankönyv, azután pedig egy összeállitandó tankönyvnek a forrása.

Az ujitók, daczára annak, hogy táboruk folyton nő, hogy a felsőbb iskolákból kikerült fiatalság az uj tudományt, a felszabaditott szellemet magával viszi a gyakorlati életbe s azt terjeszti, belátták, hogy csak félmunkát végeznek. A felvilágosodás terjedésének és gyümölcsöző működésének nagy akadálya a papság ragaszkodása a régi elvekhez, a részéről kifejett ellenállás. Oka pedig annak az, hogy a papság még mindig a régi jogelveket hallja tradálni az egyetemi theologiai fakultásán. A leendő papságra nézve lehetővé kell tehát tenni az uj elveknek a megismerését. Mindaddig, mig az egyházról és az államról, mint ilyenekről, s azoknak egymáshozi viszonyáról, hatalmi jogköréről, két katedráról fogják fejtegetni az ezekre vonatkozó tanokat, nem lesz béke, nem működhetik az állami hatalom áldásosan még saját körében sem.

Gyökerében kell megmérgezni a fát, hogy mérges, rosz gyümölcsöt teremjen.

M. Terézia valóban 1767. jan. 10-én beszünteti a theologián a jus canonicum tanszékét s megparancsolja, hogy a

növendékek a jus canonicumot a jogi karnak világi tanárától tanulják, a ki jelenleg nem más, mint a febronista Riegger.

Ez M. Terézia első intézkedése, amely arra vall, hogy egyéni meggyőződését az uralkodónő czéljainak alárendeli.

Ezen rendelete rést ütött azon a védfalon, a mely a szabadgondolkozókat és szellemüket távol tartotta az egyház leendő papjaitól s annak nevelésére való befolyástól.

Az első lépés megtörtént a papi nevelés és oktatás államositásához.

Rieggernek fennemlitett müvét irta elő tankönyvnek a jus canonicum helyett a bizottság felterjesztésére Mária Tèrézia!

Migazzi kimutatta, hogy e mü egyházellenes tételeket fejteget és védelmez, ezt tehát az egyház leendő szolgáinak kezébe adni nem szabad. A vitás kérdés ugy lett megoldva, hogy Stock kanonok és a theologiai fakultás igazgatója 100 tételt kijegyeztetett Riegger müvéből, mint olyanokat, melyek az egyház tanitásával nem ellenkeznek s azért a növendékpapok kárára nem lehetnek.

Migazzi más meggyőződésben volt s a kivonatolt 100 tétel ellen is protestált. Azonban siker és eredmény nélkül.

Ily körülmények között Migazzi ugy a rendelet, valamint a kijelölt tananyag ellen akkép védte növendékpapjait, hogy a jus canonicumot felvétette részben a Moralisba, részben a Dogmatikába. Tette ezt tiz esztendőn keresztül, mig csak egy uj rendelet a védelem ezen módját is lehetetlenné nem tette.

1769-ben ismét uj rendelet intézkedik és szabályozza a papi nevelést és pedig ugy, hogy a rendelethez annak szankcziója is csatoltatik. Ugyanis a kispapok utasittatnak, hogy Sonnenfels jogtanárnak rendőri, kereskedelmi és pénzügytani előadásait látogassák s ebből vizsgázzanak is, különben beneficiumot nem nyerhetnek.

Az állam tehát mind jobban saját intézkedési körébe vonja be a papok oktatását, s ugy intézkedik abban, mint

akármely más, az állam fogalmához és természetéhez tartozó ügy fölött, s nem is azért, hogy ezen beavatkozása által az egyház javát, jó papokat adva, előmozditsa, hanem hogy az egyház szolgáit is első sorban jó, azaz alkalmazkodó, engedelmes polgárokká nevelje, öntudatosakká tegye az egyház szolgáiban is az állam visszavindikált és szerzett jogait s az államnak a multban által elhomályositott fogalmát és hatalmi körét.

Ettől függ az uj elvek teljes sikere; mert ha a papságnak helyes fogalma lesz arról, hogy hol kezdődik és végződik az egyház iránti engedelmesség, mikor és miben tartozik az államnak engedelmeskedni, mint annak alattvalója, akkor az eddigi bizalmatlanság s az abból származó ellenállás magától megszünik.

Azt hangoztatták az államtanácsban, hogy az oktatás ügye tisztán állami ügy, vissza kell tehát venni az egyháztól, sőt Pergen gróf az 1770. augusztus havában tartott államtanácsban inditványozza, hogy az egész papságot, de kivált a szerzeteseket — értsd a jezsuitákat — ki kell zárni az iskolából.

S M. Terézia az 1770-iki szeptemberhó 28-án kiadott rendeletében csakugyan az oktatásügyet tisztán politikumnak deklarálja s ezentul ilyennek kivánja tekintetni mindenkorra.

Ami pedig a szerzeteseket illeti, azokról gondoskodik az 1776. október 13-án megjelent rendeletben, midőn meghagyja, hogy a szerzetes növendékek hittani oktatásában a bécsi egyetem tantervét és az ott tradált szerzőket kell követni. Ez praktikuma az előbbi rendeletnek, de kezdete a szerzetesrendek elleni azon nyilt harcznak, a mely Pergen gróf inditványának gyakorlati kivitelét képezi s már M. Terézia életében a jezsuita rend eltörlésében aratja sikereit, mig teljes győzelmét II. Józsefnek a szerzeteseket üldöző rendeleteiben üli.

Mária Terézia eddigi rendeletei és intézkedései szembeötlően arról tanuskodnak, hogy a világi hatalom képviselője, történt légyen az bárminő czimen s bárminő indokból, az egyház belügyeiben vindikált magának rendelkezési és

beavatkozási jogot s ezzel az egyházat alárendeltjének tekintette. A legaggasztóbb és leglesujtóbb volt az, hogy senkisem tudta megmondani, hogy a beavatkozási jog határai hol kezdődnek és szünnek meg. Mária Teréziának 1772. év aug. 1-én kiadott udvari rendeletéből, a melyben elrendeli, hogy a cseh és osztrák örökös tartományoknak iskoláiban a Sagán-féle káté szerint tanittassék a hittan, mely káté semmiféle egyházmegyei hatóság által nem volt megerősitve s melyet Migazzi határozottan kifogásolt, — az egyház hű harczosai aggodalommal következtették, hogy az alárendeltség határát még nem érte el, hogy az eddigi rendeletek és intézkedések a világi hatalom vélt jogait szemben az egyházzal ki nem meritették. Már a közel jövő, sajnos, igazolta aggodalmaikat.

A jezsuita rendnek 1773-ban történt eltörlésével ledöntetett azon védgát, mely a felvilágosodás áramlatát rohamos utjában megállitotta, ostromló hullámait megtörte, medrébe visszaszoritotta. E rendet, hasonlóan a százados s életképes tölgyhöz, melyet a meg-megujuló viharok megmegmozgattak ugyan, de ki nem döntöttek az egyház talajából: erőszakosan ki kellett vágni. Robaj kisérte, zuhanása alatt megrendült az egyház talaja. Az árnyékában és védőágai alatt fejlődött ültetményben maga a ledöntés megmérhetlen károkat okozott; sok azonnal vagy rövid idő mulva kiszáradt, kiveszett; a többit pedig, mert védelem nélkül állott, a vihar romboló szeszélye meggörbitette, kicsavarta, egészséges és tiszta fejlődését megakasztotta.

(Folyt. köv.)

WOLSEY TAMÁS BIBORNOK.

— Töredék az angol történelemből. —

Irta: VÁRNAI.

Egynémelyik olvasónk talán különösnek fogja találni, hogy igénytelen dolgozatunk miért hozakodik elő a bennünket közelebbről nem érdeklő angol történelemmel, illetve annak egyik epizódjával, és jóformán már a czim olvasásánál elfogja őt az ásitozás.

Eltekintve attól, hogy a tudományok müvelője s kedvelője nem helyezkedhetik az egy magyar «globus» álláspontjára, hanem elbarangol messzire, mint a munkás méh, és szedi az utjába eső különféle virányról a himport, hogy azt köpüjébe összehordja; ami bennünket ez egyszer Angliába terelt, az egy közelebb napvilágot látott jeles publikáczió* Gasquet Ferencz Aidan tudós benczésnek a müve, mely Angliában annál jogosabb feltünést keltett s annál lelkesebben fogadtatott, mivel ez jóformán az első iró, ki az angol szerzetesek ellen világgá bocsátott s három századon át hűségesen hajtogatott vádakat közokmányok nyomán erélyesen megczáfolja. Teszi pedig ezt, mint a dedicatio mondja, Ő Szentsége a pápa meghagyása folytán, kinek is a mű, papságának ötvenedik évfordulója alkalmából, ajánlva van. E körülmény még csak inkább sarkalt bennünket, hogy az ekkép kitüntetett müvet valamennyire megismertessük. Széles, egyhangu ismertetés helyett helyesebbnek találtuk, a müből egy eleven képet szakasztani ki, mely után a t. olvasó könnyen fog a szöveg többi részére is következtetni. A

---

* Heinrich VIII. und die englischen Klöster, zur Beleuchtung der Geschichte ihrer Aufhebung, von Franz Aidan Gasquet Ord. S. Bened. Aus dem Englischen von P. Thomas Elsässer, aus der Beuroner Benedictinercongregation, Mainz, Kirchheim, 1891.

két kötetes munka az angol kolostorok VIII. Henrik idejében történt eltörlésének történetével foglalkozik.

*
* *

A kolostorok feldulása, elfoglalása a XVI. századbeli hitujitásnak egyik általános characteristicuma, és ezen senkisem fog csodálkozni. Mert mi volt a reformatio? Forradalom, Isten egyháza ellen intézett forradalom. Nem csoda tehát, hogy az dühében megtámadott mindent, fölforgatott mindent, ami az egyházzal bármiképen összefüggött. A kolostorok pedig épen védbástyái az egyháznak. Megtámadta a reformatio a személyt, a jogot, a vagyont. De mig egyebütt csak elvonuló fergetegként dühöngött és pusztitott, azalatt Angliában első hatása, a kolostorok elfoglalása nem elementáris erővel tört ki, hanem bizonyos systemával, és a jog és törvényesség czime alatt gyakoroltatott, sőt elő volt készitve már a reformatio előtt, midőn VIII. Henrik még igazhivő volt. Bünrészese pedig, sajnos, maga a papság volt.

Vajmi siralmasak voltak Angliában ez idő szerint az egyházi állapotok! A püspökök, kevés kivétellel, udvari hivatalnokok voltak, egyházi jövedelemmel. Méltóságukhoz inkább a király kegyének, mintsem képességüknek révén jutottak. A püspökség sok izben csak ideiglenes ellátás volt s foglaló egy magasb és jövedelmezőbb székre. A kánonok szellemével ellenkező ildomtalan ugrándozás egyik püspöki székről a másikra, csupán propter maiora emolumenta, napirenden volt. A püspöknek sokszor nagyobb gondja volt a maga előléptetésére, mintsem ideiglenes megyéjére. Ez csak olyan fogadó volt, melyben a püspök utközben meghált, azután megint tovább ment, némelyik nem is mutatta magát megyéjében. Előkelő székek püspökei gyakran állami ügyekkel foglalkoztak, sőt székeiket máris tett szolgálatokért jutalmul kapták. Ha előny volt kilátásban, csak a királyra néztek s lesték kegyeit, mert csak ő adhatott mindent, még a bibornoki kalap is csak az ő ajánlására vala megkapható. Az anyagi előny lévén ideálja a püspököknek: mi volt természetesebb, mint hogy főpásztori teendőik háttérbe szorul-

tak? A megyék kormányának állandósága pedig hova lett, mikor az egyik püspök csak ugy átadta a kilincset a másiknak? Az egyház igazaiért, jogaiért, vagyonáért kitenni magát: erre nem is gondoltak a szolgaias főpapok. E siralmas állapotokat tekintve, mondja Bellarmin: «Én bizonyosnak tartom, hogy a tévtan, az eretnekség, annyi nép és annyi ország elpártolásának az egyháztól egyedüli oka az, hogy a pásztorok és az Ur egyéb szolgái Krisztust nem Krisztusért, hanem az ő kenyeréért keresték.»

A püspököket jellemző, vagyis jellemtelenitő pénzszomj az Ur többi szolgáira is átharapódzott. Égbekiáltó botrányos visszaélés üzetett a javadalmak halmozásával. Volt pap, ki tiz-tizenkét javadalmat is birt s egyikén sem székelt. Maga Wolsey bibornok, a hatalmas kanczellár is rosz példával ment elől. Amint annak idejében több plébániai javadalmat, úgy most egyszerre több püspökséget birt, mig másoktól bizonyos «kártalanitást» is húzott. Mindezekre ráadásul még a sz. albáni apátságot is in commendam kapta. A királyi tanácshoz tartozó papoknak szabad volt három, udvari káplánoknak, egyetemi tanároknak két javadalmat birni. A király kegyeiben álló előkelő családok fiai is sokszor egyházi javadalmakban részesittettek. Igy Pole Reginald, az utóbbi bibornok, hétéves korában egy, kilenczéves korában két javadalom birtokában volt, tizennyolcz éves korában rá még a wimborne-münsteri dekanátussal is fölruháztatott.

E botrányos üzelem nemcsak az egyház ügyének ártott, hanem rávonta a papságra a szegényebb nemesség és a hivatalnokok gyülöletét is. Ezek azután annál készségesebben nyujtottak segédkezet a királynak, mikor ez a kolostorok elfoglalásához hozzálátott.

Az egyházi birtok s különösen a kolostori javak oly forrás voltak Henrik szemében, melyből ő boldognak, boldogtalannak kegyeket osztogathatott. A király különféle nyugdijazásokat rótt a kolostorokra. Az apátok igen gyakran kénytelenek voltak deákokat eltartani, kiket a király ajánlott nekik. No de ez még hagyján: hanem nyugdijakat, járadékokat utalványozott kolostori javakból, kir. titkároknak, ko-

mornyikoknak, szakácsoknak, udvari énekeseknek sat. és e pénzeket erőszakosan is behajtatta, tekintet nélkül az illető kolostorok terheire.

Pedig a kolostorok vagyoni állapota a XVI. században nem volt valami fényes. Többnek ugyan volt jelentékeny földbirtoka, de azért mégis szükséget szenvedtek, ami a kétszázötven év előtt dühöngött pestisre és az ezt követő véres háborukra vezetendő vissza. Ezt a csapást a kolostorok idáig sem heverték ki. A pestis folytán egészen elszegényedtek volt. A bérlők ugyanis a kórnak áldozatul esvén, a bérlet tökéletesen megszünt, munkaerő pedig alig volt kapható, mert a pestis, úgy mint az utóbbi hosszu és véres háboruk nagy pusztitásokat tettek az emberekben. Most pedig Henrik s élhetetlen udvaronczai mégis féktelen követelésekkel sanyargatták az apátságokat és kolostorokat! Ezek, hogy a király kivánatainak, melyek voltaképen parancs voltak, eleget tegyenek, telket telek után, házhelyet házhely, javadalmat javadalom után eladtak.

Henrik látván, hogy a kolostorok mily jó és kifogyhatatlan forrást szolgáltatnak neki hiveinek s szolgáinak jutalmazására: mindinkább vérszemet kapott a kolostori birtokokra. Nem kellett, csak ürügy hozzá, hogy arra kezét rátegye. Az ürügy pedig hamar megvolt. A néptömeg könnyen nyerhető meg hitegetéssel, igéretekkel. És ime, most folyton beszéltek a népnek az egyházi s különösen a kolostori birtok felosztásáról, ami által — azt mondák — az adózó nép terhén is tetemesen könnyitve lesz. Hogy pedig a czélba vett erőszakot valamivel igazolják: kezdték a szerzeteseket szabályellenes, erkölcstelen élettel, az isteni tisztelet elhanyagolásával, kötelességmulasztással, fegyelmetlenséggel, rosz gazdálkodással s egyébbel vádolni. Kétségtelen, hogy Wickleff beszédei s iratai meg a Lollardok mozgalma nagyban hozzájárultak, hogy a nép a szerzetesektől elidegenittessék, hogy benne a szerzetházak iránti tisztelet és szeretet megingattassék. De ez csak rövid ideig, az ámitásnak csak első benyomása alatt tartott. Hogy a nép utóbb mennyire kijózanodott, azt megmutatták tömeges felkelései, a szerzete-

sek elleni vádak maguk pedig hogy mennyire igazságtalanok voltak, azt vajmi könnyü kimutatni. Egyelőre vegyük át Gasquet szavait, aki ezt jegyzi meg általánosságban: «Nem felelne meg az igazságnak, ha azt állitanók, hogy az angol szerzetesek összessége ment maradt volna vastagabb hibáktól, erkölcsi vétségektől. Ennek ellenében azonban igazságtalanság állitani azt, hogy a hibák nagy mérvben uralkodtak légyen. Az emberi természet ugyanaz marad minden időben, és habár a szerzetesi öltöny óvszer is: azért mégsem nyujt absolut mentességet az elesett természet romlottságától. A XVI. századbeli szerzeteseknek sok nehézséggel kelle megküzdeni, amelyek idei s örök javukat egyaránt veszélyeztették. Egyébiránt ha erkölcsi erejök a kor szellemének befolyása alatt csökkent is: komolyabb vétségek mégis csak egyesekre szoritkoztak. Hogy az angol szerzeteseknél az általános romlottság valami ismeretlen volt, azt eléggé bizonyitják a püspöki visitatiók okmányai, nemkülönben azon körülmény is, hogy ily általános vád csak akkor emeltetett, mikor Henrik s az ő ügynökei jónak látták, a szerzetesek jó hirét megrontani, hogy igy birtokaikhoz annál könnyebben hozzájussanak.»

Hogy Henrik kezét a kolostorokra minden scrupulus nélkül rátette, annak némi megfejtését az előzmények adják. Angliában ugyanis a kolostorfoglalás már az előbbi századokban is ismeretes volt, csakhogy az csupán csak az úgynevezett idegen priorátusokra szoritkozott. E priorátusok a normannok foglalásával keletkeztek. A hóditó normannok ugyanis az elfoglalt földből hazai kolostoraiknak is juttatni akartak. Az ily kedvezésben részesült normandiai kolostorok Angliában nyert birtokukon «cella» elnevezés alatt fiókházakat alapitottak, amelyek kötelesek voltak a jövedelmet az anyaháznak beszolgáltatni. Igy nevezetes pénzösszegek vándoroltak a continensre. Létezett ugyanis Angliában az első alapitástól kezdve egész a kolostorok végleges eltörléseig vagy százötven ilyen priorátus. A cluny-i fiók egymaga III. Eduard uralkodása alatt 2000 font sterlinget (mai pénzértékben 60,000 font) szolgáltatott be az anyaháznak.

Mikor Francziaország s Anglia békességben éltek egymással, akkor az angol uralkodók mi akadályt sem tettek e pénzkivitelnek, ámde máskép volt háboru idejében, a mikor is a pénzszükséglet ismételten a szerzetházak elkobzására vezetett. E kolostorok existentiája sohasem volt biztos, békéjök sohasem volt zavartalan, mindig Damokles kardja függött fejük fölött. János király a külföldi házaktól függő priorátusokat a maga czéljaira lefoglalta. I. Eduard, Francziaország ellen hadat viselendő, körülbelül száz priorátust lefoglalt hadi czélokra, a szerzeteseket pedig, nehogy talán kémkedjenek, a tengerparttól husz mértföldnyire kiparancsolta. II. Eduard ugyanazon (hadi) czim alatt maga vette kezébe az idegen priorátusokat, ő nevezte ki a perjeleket, meghagyván nekik, hogy a pénzt, melyet eddig külföldre küldtek, ezután neki szállitsák be. III. Eduard uralkodása kezdetén több priorátust visszaállitott, de tiz év mulván ismét lefoglalta azokat s lefoglalva tartotta huszonhárom éven át, jövedelmök egy részét világi nyugdijakra forditván. És ez igy ment századról-századra egész VIII. Henrik koráig, azon különbséggel mégis, hogy VII. Henrik idejében a kolostorok jövedelme már egyházi, nevelési s humanitarius czélokra fordittatott, a mi azonban ki nem menti a uralkodók önkényét, illetve szolgaias parlamentjeik megszavazását. Az oxfordi s cambridgei egyetemeknél nem egy dus collegium egyházi pénznek köszöni létét. Sok esetben nem is volt jogtalan a birtoknak ilyetén czélokra történt felhasználása, illetve commutatiója, mert arra rendesen a pápa beegyezése kéretett ki, és pedig azon czimen, hogy az illető kolostor közönsége kihalt, vagy két-három tagra leapadt, s ezek nem volnának képesek az alapitó intentiójának megfelelni.

Mindez psychologikus magyarázatát adja annak, hogy Henrik, kinek az előző századok uralkodói a praecedensek egész lánczát szolgáltatták, minden habozás nélkül hozzáfogott a kolostorok secularisatiójához, csak folytatandó azt, a mit elődei szakadatlanul gyakoroltak. Kérdés mégis, vajjon Henrik ennyire ment volna-e, ha becsületes, igazságos

tanácsadói vannak, kik őt inkább visszatartják, minsem előre sarkalják. De kik voltak tanácsadói? Első és legbefolyásosabb tanácsadója Wolsey bibornok kanczellár volt, oly ember, kinek ha jellemvonásait s viselt dolgait összegeznünk kellene, a facit az volna: melius erat, si natus non fuisset homo ille. Nevéhez sok szenny, alávalóság, árulás, igazságtalanság, átok füződik. Ismerkedjünk csak meg vele, s azt fogjuk találni, hogy Henrik büne nagy részben ő neki tudandó be.

Henrik tizennégy évig kormányozta az országot Wolsey tanácsa után. Ez ekkor udvari káplán, s mikor Henrik 1509-ben trónra lépett, lincolni prépost volt. Rövid hat év mulván már mint yorki érseket és a római Szentegyház bibornokát találjuk őt. Henrik addig ostromolta X. Leo pápát, mig ez, sürgetésének engedve, megadta Wolseynek a bibornoki kalapot. Kineveztetése voltaképen az ő saját diplomacziai fondorkodásainak a müve volt, mert mig Henrik csak kérelmezett a pápánál, addig Wolsey diplomatikus ügynökei által nyomást gyakorolt a Curiára, a mint azt látni fogjuk. Egy évvel utána kanczellár lett, utóda a jámbor, szentéletü Warhamnak. Mint az ország főbirája és «a királyi lelkiismeret őre» világi ügyekben korlátlan hatalommal birt. De nagyravágyó lelke ezzel be nem érte, ő szintoly hatalmat ambitionált az egyházi ügyekben is. Mikor bibornokká való kineveztetése még meglehetősen kétes volt, ő ügynökeit oda utasitotta, hogy ezek fenyegetéssel is hassanak a pápára. «Ha a király — igy ir nekik — visszahuzza magát a pápától: ugy ez mától két évre nagyobb veszélyben fogja magát találni, mint maga Gyula pápa.» A levél azzal végződik, hogy Wolsey ügynökeinek 10,000 drb aranyat küld «propter liberalia» vagyis megvesztegetésre. Egyszersmind nagylelküségét igéri annak, bárki leszen az, a ki neki a bibornoki kalapot meghozza. A kalappal egyuttal azt is sürgette, hogy őt a pápa legátusának is kinevezze s felhatalmazást adjon neki, Anglia valamennyi kolostorait, még a pápa kizárólagos joghatósága alá tartozókat is, visitálhatni. E két utóbbi engedményre nézve azonban oda utasitja ügynökeit, hogy ezt

csak azután sürgessék, ha bibornokká való kineveztetése már megtörtént. «És a pápa — igy ir — a kérelmet vissza nem utasithatja, mert sohasem volt neki jobb barátja Henriknél, ha ő ennek kivánalmaihoz alkalmazza magát.» De a pápa nem engedett a kérelemnek, sőt mikor a legátus-kérdés két évvel ezután ismét fölvettetett, a pápa Campeggio biborost nevezte ki Anglia számára. Ez ellen a király dölyfösen remonstrált, Angliában — ugymond — nem szokás a legátusi joghatóságot idegen bibornoknak megengedni, maga Wolsey pedig arra kérte a pápát, nevezné őt ki Campeggio mellé másodlegátusnak, a mit a pápa, a nyilt fenyegetések által megfélemlitve, meg is tett. Igy lett Wolsey 1518-ban másodlegatus. De ő e második helyre csakhamar le tudta szoritani Campeggiót, tényleg ő volt az első. Diplomatiájával s fenyegetéseivel kivitte azt is, hogy a kolostorok rendkivüli visitatiójára is megkapta a felhatalmazást.

Wolseynek e kierőszakolt sikereire Gasquet ezt jegyzi meg: «Soha ezelőtt nem volt sem Angliában, sem valószinüleg az egész kereszténységben egyes ember ilyen hatalommal felruházva. Mig egyrészt kanczellári magas állása s királyi urára gyakorolt domináló befolyása az egész világi hatalmat kezébe szolgáltatta, másrészt a pápától kierőszakolt legátusi s visitátori tisztje az egyház terén is ugyanily hatalmat adott neki. Ez az egy ember kezében tartotta az egyház és az állam jogarát. Egy szellem intézte Anglia egyházi és világi sorsát. Ha ez az ember szent is lett volna, még akkor sem lehetne egy ily combinatio veszélyességét tagadásba venni. Ámde Wolsey világi szellemü, nagyravágyó ember volt, s azért a veszély egész a fatalitásig fokozódott. A tág hatalom, melylyel már birt, csak növelte féktelen vágyát még nagyobb után. Az angol nép először látta a legfőbb világi és egyházi hatalmat *egy emberben* culminálni, mint egy szerencsétlen előjátékául a jövendőnek.»

Alig hogy megkapta Wolsey a visitatori hatalmat, azonnal élt is vele. Első volt a sz. ágostoniak rendje, melynek számára 1519-ki márczius 19-én statutumot bocsátott ki. A szellem, mely azt átlengi, kifogástalan. Ha Wolsey folyta-

tólag igy serkenti a szerzeteseket nagyobb tökéletességre s buzgóságra: ugy visitatiója áldásos lehetett volna. De nagyravágyó tervei csakhamar conflictusba hozták őt a szerzetes rendekkel. Ezek felismerték, hogy hova czéloz Wolsey, t. i. kolostoraik elfoglalására, hogy azután jövedelmöket behajtsa. Hogy ők Wolsey terveit jóváhagyják vagy közönyösen viseljék magukat, azt okosan senki sem várhatta tőlük. Már maga a körülmény, hogy egy Wolsey rendezi a szerzetek benső, lelki életét, képes volt oppositiót szülni, a bibornok ugyanis ugy a szerzeteseknél, mint a világiaknál gyülölt egyéniség volt. Hogy valaki szerzeteseket reformáljon, ahoz a papi erények nagy summája, lángoló szellem s életszentség kivántatik; már pedig Wolsey, a mint mondottuk, világias szellemü s nagyravágyó volt. Ő sok olyasmit tett, amivel bizalmatlanságot keltett maga iránt, s igen keveset, hogy azt magáról elháritsa. Mindamellett a szerzetesek nem sok akadályt görditettek eléje, kivéve a szigorubb rendszabályu sz. Ferenczieket, kik általánosan jó hirnek örvendtek s kiknek Rómában nagy befolyásuk volt.

Bizonyos az, hogy Wolsey nem a reformatio, az erkölcsjavitás, hanem a pénz kedvéért kérte a Visitatiót. Hiszen ő országos s diplomácziai dolgaival untig el lévén foglalva, rá sem ért volna, a visitátiót személyesen végezni. De hát hol és mi czimen kezdje a kolostorrablást? Leleményes fejében 1523-ban az a gondolat szülemlett meg, hogy amint más előkelő egyháznagyok tették, ő is fog az oxfordi egyetemnél collegiumot alapitani. Czimeinek hosszú farkát a róka még az «alapitó» czimmel is meg akarta toldani. Csakhogy erre nem igen volt pénze. Fényes paloták épitésében egészen kimerülve, nem tudta a pénzt előteremteni, királyi urát is alig volt képes az örökös koldulás elől megóvni. Mit tesz tehát? Nagyravágyó tervét némely szerzetesházak eltörlésével akarja megvalósitani, s erre meg is nyerte VII. Kelemen pápa beleegyezését, szokása szerint ismét fenyegetődzéssel nyomást gyakorolván a pápára. Másrészt tagadni nem lehet, hogy az angol egyházban erre is volt előző eset. És mik ezek a collegiumok? Az oxfordi egye-

tem hallgatóinak nem szabad a városban lakni, hanem laknak az egyetemet környező collegiumokban, vagyis convictusokban. Itt azután oly alapitványi helyek is vannak, melyek a javadalmasnak több ezer forintot behoznak, az akademikus civis ezüst készleten étkezik, uri módon él. Az ilyen alapitvány persze hogy költséges.

Ha Wolsey magatartása már X. Leo irányában dölyfös s nagyratartó volt, ugy még inkább az volt az annak utódai iránt, és pedig csupáncsak afölötti boszuból, hogy X. Leo halála után nem őt választották meg pápának. Pedig ő is a jelöltek között volt. Ő már Leo életében számolt ez eshetőséggel s szerzett magának jó barátokat. Maga V. Károly császár is pártfogolta őt, Henrik pedig éppen sürgette megválasztását, meghagyván római ügynökeinek, miszerint a bibornokokra «minden módon és eszközzel» hassanak, hogy azok szavazataikat Wolseyre összpontositsák. A királyi követ urához ez utasitás nyomán tett jelentését ezzel végzi: «És igy Felséged mint atya és egyszersmind fiu rendelkezhetik e (római) szék, annak tekintélye és hatalma fölött, s törvényeket szabhat a világnak.» Csakhogy Wolsey még e hatalmas lépésekben sem bizott eléggé. Ő, hogy megválasztatását tökéletesen biztositsa, azt javaslá, hogy ha a bibornokok a bizamas intelmekre s «bőséges igéretekre» sem hajolnának: jó lesz az Olaszországban álló sereget Róma ellen inditani! Ime egy biboros Catilina, egy biboros egyházáruló! E gazságához hasonló a római követnek adott abbeli utasitása is, hogy ha a czél elérésére 100.000 arany szükségeltetnék: az is fog találkozni. Tehát fegyverrel s simoniával akarja a pápai tiarát elnyerni!

Szerzőnk igen kiméletesen bánik Wolseyvel, midőn ennek elvetemültségére s gazságára csak ezt mondja: «Wolsey e terveinél, ugylátszik, végkép megfeledkezett hivatalának szentséges characteréről. Ő a bibornokok szavazatait erővel, megvesztegetéssel, megfélemlitéssel akarván kicsikarni, szem elől tévesztette a két körülményt: először, hogy neki amazokkal ugyanaz a föladata volt, az egyház becsülete fölött őrködni, azután, hogy a conclavét az isteni gond-

viselés keze intézi.» És csakugyan ezt a legfényesebben bizonyitotta az, hogy Wolsey minden fondorkodása daczára czélt nem ért. Innen kezdve magatartása a pápa iránt mindinkább dölyfösebb s követelőbb volt.

VII. Kelemen pápa ez időben oly szorongatott helyzetben volt, hogy mindent megadott volna, ami az egyház és az apostoli szék érdekeivel egyenesen nem ellenkezett. Könnyü volt tehát Wolseynek, tőle a legatio kiterjesztését egész élte fogytáig kicsikarni, amire eddig példa nem volt.

Első volt a sz. albáni apátság, melynek jövedelmét Wolsey a maga collegiumára megkapta. Majd ismét egy pápai bullát eszközölt ki, mely őt felhatalmazza, a sz. frideswidei kolostort eltörülni s annak javait a maga alapitványára behajtani. Nemsokára egy harmadik bullát is nyert, melylyel további kolostorok eltörlésére felhatalmaztatik, egész évi 3000 arany értékig. Ily tág felhatalmazással fölruházva, kezdte 1525-ben a különféle kolostorok javait behúzni.

A dolog a nyilvánosságban ép oly népszerütlen volt, mint maga Wolsey. A király ép ezidőben kölcsön név alatt roppant contributiót mért az országra, hogy a tengerentulra evezhessen. A contributió minden lakos jószágának hatodrészét vette igénybe. És Wolsey ez inséges időben csak ugy szedi a kolostorok pénzét! Warham érsek figyelmeztette őt, hogy tervének kivitele az ország déli részeiben nehézségekre fog akadni. Tunbridge lakossága — ugymond — nem fogja türni az ottani sz. ágostoniak kolostorának eltörlését, amely kolostor a népnek nagy előnyére van. Warham erre oda utasittatott, fejtené meg ezeknek az embereknek, mennyivel előnyösebb rájok nézve, ha fiaik közül negyvenen fölneveltetnek, azután Oxfordba küldetnek, mintha hat-hét szerzetes marad közöttük. Ámde a nép más véleményben volt. Sussex grófságban a beighami premontrei apátságnak czélbavett eltörlése egész fölkelést támasztott. A lázongó tömeg elüzte az elfoglalással megbizott ügynököket s visszahelyezte a kanonokokat. A nép igen jól érezte, mennyi jónak a kutforrása reá nézve minden egyes kolostor, nemcsak anyagi, hanem szellemi tekintetben is.

Nagyon ráillik VIII. Henrikre s az ő pénzsovár kanczellárjára, amit Montalembert mond: «Egy rövidlátó politika igyekezett a szerzeteseket és az erdőket kiirtani, nem sejtvén azt, hogy ezek adnak oltalmat elementáris s socialis pusztitások ellen.» A nép jobban értette ezt, azért fölkelt a kolostorok mellett. Wolsey sem maradt megkimélve a nyilvános kritikától s szemrehányásoktól erőszakos eljárása miatt. Egyidejüleg a királyhoz is mindsürübben érkeztek panaszok Wolsey ügynökeinek zsarolása ellen. A szerzetes rendek sem maradtak tétlenül. Mihelyest a pápai bulla foganatba kezdett vétetni, azonnal előállottak petitiókkal, különösen a Rómában igen hatalmas s Angliában legelterjedettebb sz. ferencziek strictioris observantiae. A kolostorok ellen meginditott harcz mozgásba hozta az egész országot, s akik tudták, hogy Wolsey alapitványának (?) mily summákat hoz be az elkobzás, azok alig tudták boszujokat magukba fojtani. Halljuk csak, mit mond Fibbes, Wolseynek egyik életirója e summákat illetőleg: «A jövedelem, mely a bibornok tárczájába a visitatori teljhatalom, az apátok kinevezése, a végrendeletek birálata, engedélyek, fölmentvények, nyugdijak és hivatalok adományozása és egyéb félreismerhetetlen előnyei után befolyt, ezidő szerint egyenlőre becsültetett a korona jövedelmeivel.»

Hogy Wolsey e roppant jövedelmet nem egészen a collegiumra, hanem nagyrészt saját czéljaira is forditotta, arról ki sem kételkedett Angliában, maga az ő királyi ura sem. Ez Wolsey bukásának előestéjén eléggé megmutatta, mennyire roszalja ő Wolsey ügynökeinek zsarolását s menynyire gyanusitja Wolseyt, hogy ez a behuzott pénzt nem egészen alapitványára forditja. Jellemző egyik levele, melyben ezt irja Wolseynek: «Ami illeti a kolostorok hozzájárulását önnek a collegiumához: kivánnám, hogy az még dusabb volna, föltéve azt, hogy ez igazságos uton történnék. Igen, azt akarnám, hogy velem mindenki egy véleményen volna, miszerint igy minden panasznak eleje vétetnék. Mert hiszen az egész országban csak e dologról beszélnek, jól és roszul. Igy azt is beszélik, hogy az igazságtalanul

szerzett jóság nem egészen a collegiumra fordittatik, hogy a collegium csak köpenyül szolgál a sok gonoszság eltakarására. Megvallom, fáj lelkemnek, hallani ezt oly emberről, kit én őszintén szeretek. Azért jónak láttam, önt ez izben barátságosan meginteni. Találok továbbá önnek a levelében egy pontot, mely nem egészen fér meg a lelkiismerettel, azt: hogy ön az exemptusoktól pénzt fogadott el, hogy azok régi visitátoraikat visszakapják. Ilyesmi valóban nem történhetik jó lelkiismerettel. Ha e szerzetesek jók: miért követel tőlök pénzt? De ha roszak is volnának: a tény bün lenne. Ha önnek a legatiója apud homines köpenyül szolgálhat is: apud Deum ez meg nem járja.» E levél nyilván tanuskodik róla, hogy Henrik becsületesebben, igazságosabban gondolkozott eddig, mint az ő biboros kanczellárja, amiből nem vakmerő a következtetés, hogy Henrik a kolostorok eltörlésében nem ment volna annyira, ha őt Wolseynek példája s tömött tárczája nem ösztönzi, nem sarkalja.

Wolsey aljas szolgaias modorban válaszolt a király levelére. Megköszöni, hogy a királynak oly nagy gondja van az ő (Wolsey) lelkiiseretének a tisztaságára. Állitja, hogy a kolostorok önkényt nyujtottak szeretetadományokat az ő alapitványára; hogy a befolyt összegek korántsem oly jelentékenyek, mint aminőknek mondatnak. Megfogadja, hogy ő ezentul semmiféle szerzetesektől, legyenek azok exemptusok vagy nem, nem fog valamit elfogadni «nehogy — ugymond — Felséged szegény bibornokának a lelkiismerete ilyes és hasonló dolgok által beszennyeztessék, terheltessék.» De Henriknek, ugy látszik, daczára ez igazolásnak is elég oka volt a gyanura, hogy Wolsey legátusi felhatalmazását saját előnyére használja ki.

1527-iki tavaszszal merült fel Angliában a Henrik és Katalin közti házasság felbontásának a kérdése. Ez év őszén a király az első jelentést tette a pápának válási szándékáról. Követei VII. Kelement a bibornokokkal az angyalvárban fogva találták. A várost Bourbon herczeg mult május havában elfoglalta s kipusztitotta volt. Wolsey e követséget

a maga czéljaira is felhasználta, amennyiben általa további kolostoreltörlésekre felhatalmazást kért, most azon czim alatt, hogy miután oxfordi collegiuma már létrejött, most szükség van egy másik intézetre, mely Oxford számára ifjakat neveljen. Wolsey semmiféle eszköztől sem riadt vissza, hogy terveit megvalósitsa. De most a gondolható legaljasabb eszközhöz nyult, ismét egyházárulással. A francziák királyával három szerződést kötött, melyeknek egyike oda megy ki, hogy amig a pápa fogva van, addig semmiféle breve vagy bulla el ne fogadtassék sem Angliában, sem Francziaországban, hanem hogy Angliában Henrik őrizze ellen az egyházi ügyeket Wolseyvel, Francziaországban pedig I. Ferencz. De ez még nem elég: Wolsey annyira gyöngédtelen volt a sanyargatott pápa irányában s annyira arczátlan egyszersmind, hogy nem átallotta kérni a pápát, nevezné őt ki általános helynökévé, az egyház legmagasb joghatóságával. De még ez sem volt elég: amint egy bullának, mely a pápának helybenhagyás végett beterjesztendő vala, a szövege mutatja, Wolsey még az isteni törvény alóli felmentésre is felhatalmazást kér «etiamsi ad divinae legis relaxationem» — még képzeletben is a legnagyobb sacrilegium, a kérelmező részéről pedig épen őrültség. De ez őrültségben is van számitás. Ha a pápa Wolseyt általános helynökévé nevezi ki: ugy ennek nem kell bullát szorgalmazni további kolostoreltörlésekre, hanem törülhet és foglalhat kénye-kedve szerint. Az isteni törvény alóli felmentést pedig mire magyarázzuk másra, mint arra, hogy Wolsey, mint e gondolatban is képzelhetlen hatalommal fölruházott általános pápai helynök kész lett volna· a Henrik és Katalin közti házasságot brevi manu felbontani. Hiszen mi kell több: Henrik követei oda voltak utasitva, hogy ha a pápa a felbontást megtagadná, legalább azt a concessiót szorgalmazzák, hogy szabad legyen Henriknek egyszerre két feleséget tartani! Képzelhető-e, hogy a követek ezt az utasitást Wolsey, a kanczellár tudta nélkül kapták volna?

A pápának sikerült 1527-ki deczemberben Rómából Orvietoba menekülni. A királyi követek itt hetekig ostro-

molták őt, hogy a házasság felbontásába beleegyezzék, de hasztalan. Erre igéretekkel akarták a pápát megnyerni, kecsegtetvén őt, hogy Henrik visszafogja állitani az apostoli széket és azt oltalmába fogja venni. De ez sem használván, végre kijelentették, hogy majd a király ő felsége maga fogja ügyét keresztülvinni. A pápának ennyire szorult helyzetében került tárgyalás alá Wolsey kérvénye az ipswichi priorátus s egyéb kolostoroknak ugyancsak az ipswichi collegium javára történendő elfoglalását illetőleg. Ipswich Wolsey szülőhelye volt. A szorongatott pápa engedvén a nyomásnak, kiadta az illető bullát 1528-ki májusban, miután Wolsey collegiumáról még a királyi ügynökök által is informáltatta magát. Ezek vajmi üdvös dolognak tüntették fel a collegiumot! A pápa örült neki s megengedte az illető kolostorok javainak commutatióját annál készségesebben, mivel — amint magát kifejezi — e kolostorokból sok botrány kerül ki. Igy volt az ügynökök által informálva a pápa! De ezt ne csodáljuk, hiszem maga Wolsey is egy előbbi bulla szorgalmazásánál azzal is indokolta kérését, hogy az illető kolostorokban sok bűn és gonoszság követtetik el. Ez rendes okadatolás volt s nyomott a latban; mert a pápa, hogy véget vessen az állitólagos botránynak, csak könnyebben engedte meg az ilyen kolostorok eltörlését.

Az uj bullák alapján foganatba vett eltörlések ismét rosz vért szültek s sok panaszra szolgáltattak okot, de ezzel Wolsey oly keveset törődött, hogy még ugyanazon évi deczemberben ujra kért felhatalmazást további foglalásokra, azon különbséggel mégis, hogy most a királyt tolta előtérbe. Ez a windsori s cambridgei collegiumok javára kért néhány kolostort eltörültetni. Mindakét intézet — ugymond — királyi alapitvány s mindakettő szükséget szenved, tőle pedig nem telik. VII. Kelemen szorult helyzetében sietett a királynak kedveskedni, felhatalmazza tehát őt «tekintettel arra, amit ő az eretnekség kiirtására és az apostoli szent szék érdekében tett,» hogy kolostorokat egész 8000 arany értékig eltörülhessen, oly föltétellel mégis, hogy a szerzetesek létszáma a hatot meg ne haladja s ezek más kolos-

torokban helyeztessenek el. — Ez Henrik első szereplése a kolostorrablás drámájában.

Nála is az evéssel jött meg az étvágy. Ő most Wolseyvel együttesen valamennyi kolostor eltörlését szorgalmazza, hogy azok javaiból uj székesegyházak létesittessenek. Az ügy a Consistorium elé terjesztetett, és ez — amint az ügynök jelenti — hajlandó a király kivánalmának engedni. Egyelőre azonban azt tanácsolja a Consistorium, hogy a legátusok határozzák meg, mely kolostorok volnának a jelzett czélra forditandók, és a székesegyházaknak mi volna a jövedelmök. A legátusok javaslata azután a pápa elé terjesztendő, az ügy ugyanis annyira fontos, hogy annak a pápa jelenlétében kellene a Consistoriumban elintéztetnie.

E tolakodás csakhamar eredményt ért. VII. Kelemen pápa 1528-ki november 14-én két bullát bocsátott ki, melyeknek elseje a király abbeli kérelmével foglalkozik, hogy miután Anglában sok oly kolostor találtatik, melyekben az előirt létszám (tizenkét szerzetes vagy zárdanő) nincs meg, de melyeknek elegendő jövedelmök sincs, aminek következtében a fegyelem szenved, és az isteni officium illő módon meg nem tartathatik: szükséges volna ezen kolostorokat másokkal egyesiteni, melyekben a nappali s éjjeli officium pontosan végeztetik s melyekben jó fegyelem is van. A pápa ezen indokok alapján Wolseyt az egyesitésre bulla által felhatalmazza.

A másik bulla a székesegyházaknak javaslatba hozott felállitására vonatkozik. Henrik azt érvényesitette a pápánál, hogy Angliában már ezelőtt is fordittattak kolostorok e czélra. A kolostorokból — mondja tovább — annyi jövedelmet kellene összehozni, hogy minden székesegyháznak 10.000 arany jövedelme volna. A pápai bulla vizsgálattal bizza meg Wolseyt aziránt, vajjon fordittattak-e e czélra előbb is kolostorok s melyek voltak azok; vajjon a székesegyházak szaporitása csakugyan szükséges-e; mennyi kolostor szükségeltetnék e czélra; vajjon a szerzetesek mint kanonokok hagyattatnának-e meg az uj székesegyházaknál; s végre mi volna a püspök állása, vajjon ez mint suffraganeus

a metropolitától függne-e, avagy közvetlen az apostoli széknek alárendelendő volna-e.

Wolsey még el sem járt e megbizásban, s máris megfoghatatlan szemtelenséggel a maga collegiumai számára kér ujra felhatalmazást néhány kolostor eltörlésére, melyeket ő, ugy látszik, már saját szakállára eltörült volt. Megadatott neki ez is, ámbátor Ő Szentsége — mint Salviati irja — jobban szerette volna, ha őt a bibornok e kérelemmel megkiméli. De miután Ő Eminentiája maga folyamodik, még pedig oly dicséretes czélra: ugy Ő Szentsége el nem utasithatja őt. A pápának e kiméletes modora a tolakodó, gyöngédtelen Wolsey irányában is eléggé mutatja, mily nagy önmegtagadásába került, és mily sulyos nyomás alatt adta meg VII. Kelemen egymásután a kolostorok eltörlésére a meghatalmazást.

Wolsey aljassága s elvetemültsége még egyszer mutatkozott egész rutságában, mikor VII. Kelemen 1529-ben sulyos betegségbe esett, sőt már halálának hirét is kürtöltték. A király azonnal visszanyult régi tervéhez, hogy Wolseyt a pápai trónra segiti, amire maga Wolsey a legbuzgóbban közremüködött. A római ügynök ismét utasitva lőn, hogy a bibornokokat pénzzel megvesztegesse, Wolsey pedig Gardiner, régi titkárának, ezt irja: «Absit verbum iactantiae, de az érintett körülményeken, ugy látszik, senkisem lesz képes, de nem is fog akarni segiteni senki, hanem csak a yorki kardinális.» Kivánja, hogy ügynöke semmi költséget ne kiméljen, hogy minden befolyását érvényesitse s igéretekben se fukarkodjék, miszerint a czél eléressék. A királynak utasitása után arra is készen kelle lenni, hogy ha a yorki kardinális keresztülesnék, ellenpápa fog proclamáltatni. «A pápa halálával könnyen schisma támadhat a kereszténységben» — mondá a császár, mikor a pápa betegségéről értesült. De mennél nehezebbek voltak az idők, Isten annál hivebben őrködött egyháza fölött: a pápa ismét fölgyógyult.

Az imént kicsikart két bulla még nem volt véglegesen megállapitva. Sok volt bennök, ami Wolseynek nem

volt inyére, amit ő kifogásolt. A kolostorok egyesitésére vonatkozó bullában kihagyatni kivánta a clausulát: de consensu quorum interest. A másik megszoritást, hogy legfeljebb tizenkét kolostort legyen szabad az egyesités által eltörülni, Wolsey ügynöke oda igazitotta ki: tizenkét vagy több kolostort. Ez a hamisitás oly nagy ingerültséget szült a Curiánál, hogy ez késlelkedett a bullák kiadásával. Kifogásolta azonkivül azt is, hogy Wolsey elmulasztotta beterjeszteni a bullák másait, melyeknek erejénél fogva már előbb is lettek volna kolostorok püspökségekre forditva. 1529. elején a kérdés még mindig tárgyalás alatt volt, a pápa csak junius 4-én irta alá a végleges bullát, mely Wolseyt felhatalmazza, hogy a székesegyházak felállitásában a király kivánsága szerint járjon el, ugy mégis, hogy minden felelősséget az ő lelkiismerete (!) viseljen. Augusztus 31-én a kolostorok egyesitését engedélyező másik bulla is kiadatott, és igy Henrik és Wolsey elértek mindent, amit csak kivántak volt. Vajjon jogosan-e? az más kérdés. A pápától ellentállhatlan nyomás, erőszak által kicsikart engedmények melyik jogász szerint fognak biztos, kifogásolhatlan jogot megállapitani?

Láttuk az előadottakból, a pénzsovár mester mint avatta be királyi tanonczát a kolostorrablás rút mesterségébe. Ne érje-e tehát Wolseyt a vád, a felelősség mindazért, amit Henrik utóbb a kolostorok ellen hallatlan kegyetlenséggel s romboló vandalismussal elkövetett? De igen. Maguk az angolok Wolseynak tudják be mindezt bünül, amint látni fogjuk.

Wolsey azonban a bullákban nyert felhatalmazással nem élhetett többé — bukása miatt. Az isteni nemesis megengedte neki a hatalom tetőpontját elérni, ut lapsu graviore ruat, hogy annál mélyebben bukjék. Ez utóvégre az emberek sorsával könnyelmű, lelkiismeretlen játékot üző államintézőknek a sorsa: a sors eljátszik velök is. Per quod quis peccat.... Wolsey a király kegyeit vesztette, mert Henrik az ő fondorkodásainak tulajdonitotta az akadályokat, melyekbe a közte s aragoniai Katalin közötti házasság fölbontása Ró-

mában ütközött. Henrik megfosztá őt hivatalától, s Wolsey kénytelen volt Londont elhagyni s yorki érseki székére visszavonulni. A parlament javainak elvesztésére s örökös fogságra itélte őt el, de Henrik megkegyelmezett neki. Nemsokára azonban ujra felségsértésről vádolva, beszállitandó vala Londonba a Towerbe, azonban utközben 1530-ki nov. 28-án a leicesteri apátságban meghalt.

Még csak a lordok házához ellene beterjesztett vádlevél idevágó pontjait, mint igen érdekeseket s tárgyunkat kiegészitőket akarjuk feltüntetni. A vádlevél 44 czikket foglal magában s alá van irva Morus Tamás és mások által.

A 13-ik czikk ekkép hangzik: «Mig ennekelőtte a szerzetházakban igazi vendégszeretet honolt, és sok szegény ember segélyeztetett, most a vendégszeretet és a jótékonyság tökéletesen kiveszett, mert amint átalánosan mondják, az emlitett bibornok az elüljáróktól és a mondott házaktól az apátok és perjelek kinevezéseért s legátusi látogatásaiért oly roppant illetékeket szedett s évenkint megujitott követeléseivel olyannyira terhelte őket, hogy nincs többé módjukban a régi vendégszeretetet gyakorolni. Ez az oka, hogy most annyi kóborló, koldus és tolvaj van.»

A 14-ik czikk arról vádolja a kardinálist, hogy az a suppressio által reá esett kolostorok birtokai után a bérletet felemelte és igy a bérlőktől minden haszon lehetőségét elvonta.

A 19-ik czikk ezt mondja: «A nevezett lord-bibornok továbbá a pápához intézett hamis kérvényeiben nemcsak sok jóravaló szerzetesházat s azoknak jó és erkölcsös lakóit rágalmazta, hanem ezuton harmincz ilyen házat el is törült. És mialatt a bulla értelmében nem volt neki szabad házakat eltörülni, melyekben hat-hét szerzetesnél több van, ő mégis különféle házakat törült el, melyekben a szerzetesek ama számot meghaladják, kieszközölvén magának hamis birói vallomásokat, melyek szerint az eltörült szerzetesek önkényt hagyták volna el házaikat, ami nem igaz, s ami által ő birói személyeknek, a jó Isten megbántásával, alkalmat szolgáltatott, kötelmök megszegésére.»

A 24-ik czikk: «Ugyanazon lord-bibornok, mikor a szer-

zetesek főnököt választandók voltak, odaküldé ügynökeit, és a szerzeteseket álnok szavakkal oda vitte, hogy ők a választást az ő kezére bizták. Mielőtt mégis egyet közülök kinevezett vagy megerősitett volna, maga és a szolgáinak számára oly nagy ajándékokat vett igénybe, hogy ez, lehet mondani, a ház romlására vezetett.»

Végre a 25-czikk: «A nevezett bibornok legátusi minőségében az ország legtöbb kolostorát s collegiumát meglátogatván, megvette rajtok jószáguknak huszonötödik részét. Sulyos ténye ez Felséged alattvalóin elkövetett zsarolásának, miután őt ilyen eljárásra semmiféle törvény föl nem jogositotta.»

Tekintettel a vádpontokra mondja Herbert lord: «Innen származik királyunk hajlandósága, magát a papság fejéül feltolni, mert e pontban úgy, mint a kolostorok eltörlésében a bibornok adta neki az első ösztönzést s szolgáltatta neki az érveket.» Ime tehát, itt is Wolsey mondatik Henrik bűnei moralis szerzőjének, és ez elől senkisem zárkózhatik el, aki önkényes eljárását a szerzetesekkel, s brutális magaviseletét a pápával szemben ismeri.

Végezzünk Wolseyvel, végezzünk tárgyunkkal. Adtuk bevezetését a kolostorrablás tragoediájának. Tragoedia ez csakugyan, benne sok buzgó szerzetes, mint vértanu adózik életével, azért, hogy nem akarták Henrik suprematiáját a pápa fölött elismerni. A ki e szomorujátékkal közelebb akar megismerkedni, az Gasquet müvét nagy érdekkel fogja olvasni.

Vonjuk be vitorláinkat. Henrik, míg az egyházzal nem szakitott, meglehetősen tartózkodó volt, mert félt a közhangulattól, mely a kolostorok mellett nyilatkozott. De a szakitás után első teendője volt, a kolostorokra rátenni kezét, amiben ő bizonyos systemával járt el. 1535-ben ügynököket küldött ki az összes kolostorokba. Ezeknek lajstromilag föl kelle venni minden egyes ház anyagi s erkölcsi állapotát. Az utóbbi rovatban a szerzetesek rendesen rosz erkölcsökről vádoltattak, amint azt a czél megkivánta. E dolgozat, az ugynevezett «Comperták» alapján a király azután par-

lamentjének egy billt terjesztett be, melyben mindazon szerzetesházaknak eltörlését a korona javára törvényileg kimondatni kivánja, melyeknek jövedelme kétszáz font sterlinget, s létszáma hat egyént meg nem halad. A bill tehát csak a kisebb s szegényebb kolostorok ellen volt intézve. Jóllehet az alsó ház tagjai inkább a király által kinevezve mintsem szabadon választva voltak: mégis a királynak e creaturái is ellenezték a népszerütlen, mert igazságtalan billt. S miután ez az alsó házban hosszabb időig fen is akadt volt, a király a ház tagjait egyik délelőtt maga elé rendelte, s miután őket késő délutánig váratta volna, kijött termeiből, egyszer kétszer elhaladt köztük, jobra balra mérgesen tekintve, azután imigy szólt hozzájok: «Én azt hallom, hogy a bill nem fog keresztül menni, de annak keresztül kell mennie, avagy néhányotoknak a fejébe kerül a dolog.» Mondá és távozott, és a bill az alsó házban meg lőn szavazva. A lordok házában pedig akkép hajtatott keresztül, hogy a többséget képező egyházi lordok: püspökök s apátok, hol mesterségesen, hol egyenes tilalommal visszatartattak az üléstől.

A hitujitás és a kolostorok eltörlése az ország északi részeiben jelesül Lincoln és York grófságokban fegyveres népfölkelésre vezetett, melyeket részint békés alkudozások utján, részint csak fegyveres erővel sikerült elnyomni. A nép fegyverrel védte a maga kolostorait, illetve visszahelyezte a már elüzött szerzeteseket. Jóllehet a király az alkudozásoknál átalános amnestiát biztositott, a fölkelés elnyomása után mégis a legkegyetlenebbül járt el a fölkelők vezetői és a szerzetesek ellen, mint akik a fölkelés pártolásával s előmozditásával vádoltattak, ami részben igaz is volt. Számosan közülök elfogattak, vizsgálat alá helyeztettek s halálra itéltettek, házaik pedig lázadás s felségsértés czimén elkoboztattak, ismét törvényesen (?), mert a parlament megszavazásával. Igy kerültek Henrik kezére a nagyobb apátságok és kolostorok is. De miután ő attól tartott, hogy ezeknek kiméletlen s tömeges eltörlése a népet ismét ingerelni fogja: választott egy más módot: önkénytes átadásra igyekezett rábirni a kolostorokat. A czim ugyan «önkénytes» volt, de

az eszközök kényszeritők voltak. A kényszerre meg is adták magukat a szerzetesek, annál is inkább, mert igy legalább némi nyugdijt kaptak, holott ellenszegülés esetében nemcsak hogy házaik erőszakosan foglaltatnak el, hanem ők maguk sem nyugdijra sem más segélyre nem számithattak. Henrik 1536-ban inditotta meg a kolostorrablást, 1539-ben véglegesen befejezte, ugy hogy most már nem volt kolostor angol területen.

De vajmi csodálatos valami az a szerzetesi intézmény! Valahol csak az üldözött egyháznak ujra hasad századok hosszu éje után a szabadság hajnala: az első tavaszi virág, mely a romok alól utat tör magának: a szerzetes rendek. Ezek Angliában teljes három századon át elvoltak nyomva, s alig, hogy a katholikus-bill e század második tizedében szabadabb mozgást engedett az egyháznak: legott feltámadni látjuk hamvaikból sz. Benedek, sz. Domonkos, sz. Ferencz, loyolai sz. Ignácz fiait, s házaik ismét benépesitik Albion földjét. Honnan van az? Onnan, hogy a szerzetes rendek épenséggel szükséget képeznek az egyházban. Összefügg a szerzetesi intézmény magával az egyház Credójával. Mikor e szavakhoz érünk: Et unam, *sanctam* — állapodjunk csak meg egy kissé. Szent az egyház, nemcsak mivelhogy tana szent, hanem mivel szenteket is nevel. Növeldéi pedig eminenter a szerzetesházak. Ha ezekben a szent szabály szentül megtartatik: úgy a kolostorok lakói mulhatlanul előremennek tökéletességben, életszentségben. És ez az életszentség nem marad elzárva a kolostor szük falai között, hanem lángokban tör ki a megszentelődött keblekből a szószéken, a gyóntatószékben, az istenes példaadásban, megkapja s melegével áthatja a világ zajában élő lelkeket is, sőt támaszt még a világ posványából is szenteket, itt egy Corsini Andrást, ott egy cortonai Margitot. Sohase féltsük azért a szerzetes rendeket. Ha el is nyomatnak hosszu időre, ha kolostoraik leromboltatnak is: a romok alatt megtartva marad a feltámadás napjára a csiraképes mag.

«Lehet — mondja szépen Hettinger — ezt az ezeréves tölgyet nyers kézzel leteriteni, de nem lehet megakadályozni,

hogy gyökerei uj, életképes rügyeket ne hajtsanak. A szellemet, mely ez intézeteket életbe hozta, nem érheti el a világ hatalmasainak hatalomszava. Ők elűzhetik a szerzeteseket, behajthatják javaikat, rommá változtathatják a müvelődés ős hajlékait, elpotyázhatják a fémészet, a festészet, a szobrászat pótolhatlan müveit, kifoszthatják a drága könyvtárakat; az anyagi kár nagy, igen nagy lesz az országra, de még inkább a szegényekre nézve. De ha a jelenkor emberei már rég sirba szálltak és az özön vizei lefolytak: akkor ujra be fogják járni az országot gyógyitva s lelkeket mentve a szerzetesek, kiket ők most elűztek, talán azok fiai által visszahiva, kik őket egykor üldözték. Lesz kevesebb és kevésbé gazdag kolostor, de ez nem baj.»

IRODALOM ÉS MÜVÉSZET.

Simor János szent beszédei. Kiadta Dr. Csernoch János apát-kanonok. Esztergom, Buzárovits Gusztáv bizománya. 1892. V. és 488 lap. Ára füzve 3 forint. Félvászonkötésben 3 frt 60 kr. Félbőrbe kötve 4 frt.

Több mint egy éve már, hogy Simort fájó szivvel eltemettük, — hogy a mulandóság feltartóztathatlan erővel belenyult az ő életébe is, hogy beszédes ajkaira ránehezedett a néma halál, s keze, az a jóságos kéz, melyet egykor áldólag emelt fejünk fölé, végleg megpihent.

Nem panaszolkodtunk soha az isteni Gondviselés örök végzése ellen, bár sirtunk, s szivünk sajgott az ő elvesztése feletti fájdalom miatt; mert hittük, reméltük, hogy a ki örökébe lép, az lesz nekünk, ami ő volt, atyánk. S lám, most hogy e reményünk teljesedésbe megy át, most midőn az árvaság szomoruságát felváltja a lelkesülő öröm, végre visszatér a mi lelkünkbe is a megnyugvás, s amit a letünt egy év alatt annyiszor tettünk, nem mérlegeljük többé a

szenvedett nagy veszteséget. De bár most erről nem is emlékezünk meg, nem feledhettük el őt magát, ki oly sokáig volt a mienk, jeléül annak, hogy az ő nagysága mindig gátat fog vetni a feledés mindent elboritani törekvő hullámai elé.

Ha semmi egyebet nem tudnánk is róla, csak azt, amiről ez az előttünk fekvő szép könyv tanuskodik, meg kellene hajolnunk halhatatlan érdemei előtt. Ugyan ki gondolta volna valaha, hogy az agg főpásztor, országos gondjai s majd minden idejét fölemésztő elfoglaltsága mellett is, mindig talált magának időt arra, hogy szent beszédeire készüljön, s készüljön ugy, hogy teljesen kidolgozva leirja azokat? Pedig ugy történt. Soha sem lépett fel a szószékre — bár minden alkalmat felhasználva prédikált — anélkül, hogy a legapróbb részletekig előre ne tudta volna, mit akar, mit fog mondani. S ennek, a csak halálával kiderülő páratlan szorgalomnak köszönhető ez a könyv, melyben az ő ékesenszóló ajkának beszédje, legyen érte hála az ő lelkiismeretességének — mint kezének irott munkája fennmaradt, s amelyet most a kegyelet kezünkbe ad, hogy nekünk is legyen tőle emlékünk, az ő fiainak.

S valljuk meg, különbet, becsesebbet, az ő emlékéhez s a mi kegyeletünkhöz méltóbbat nem is nyerhettünk volna, mint az ő munkás szellemének termékét, mint az ő Isten és emberek iránt való lángoló szeretetének megnyilatkozását, mint az ő roppant kötelességtudásának tanuságát.

Mert Simor prédikációi, nemcsak mint az ő szellemi hagyatéka becsesek előttünk, hanem maguknak a beszédeknek belső értéke miatt is. S hogy ezt a legteljesebb mértékben elismerjük, semmi szükség reá, hogy frázisokban áradozzunk.

Megvan e beszédekben minden jó beszéd szükségszerü feltétele: az erőtől duzzadó eredetiség, a meggyőződés melegsége, a világos, meggyőző okoskodás, a szellemesség elevensége, a közvetlenség, mely nem csak hallatszik, hanem erőteljesen érint is. Kedveli Simor a hasonlatokat, melyek mindig találók, a képeket, melyek mindig a felvett

igazság természetének megfelelők. Teljesen ismeri és szüntelen használja a szentirás gazdag kincseit, a sz. atyák mondásait, s mintha érezné, hogy ebben rejlik legfőbb ereje, ezekre bizonyos előszeretettel mindig vissza-visszatér. Emellett ugy vannak e szent beszédek szerkesztve, hogy megértheti a nép, s élvezheti a müveltebb közönség egyaránt; annak nem homályos, ennek nem tulnépies. És amit különösen ki akarunk emelni, sehol sem találunk bennük üres szócsépelést. Amit mond, annak meg van a maga magva is, s a szavak nála nem arra valók, hogy az eszme szegénységét, a gondolathiányt, az ürességet minél ügyesebben eltakarják. Szóval e munka minden tekintetben hatalmas alkotás, s olyan szónoklati gyüjtemény, melyet mindnyájan nemcsak tanulsággal olvashatunk, előnyösen használhatunk, hanem abból bőven merithetünk is.

Minden ünnepre találunk benne szent beszédet, az egyikre többet, a másikra kevesebbet, néha nagyobb, máskor kisebb terjedelemben. Igy a B. Szüz szeplőtelen fogantásának ünnepére 3 beszéd van; Karácsonyra 7; Ujévre, Vizkeresztre, Jézus sz. neve ünnepére 1—1; Gyertyaszentelőre 2; Gyümölcsojtóra 4; Virágvasárnapra 1; Nagypéntekre 4; Husvétra 3; Áldozó-csütörtökre 2; Pünkösdre, Urnapra, sz. Péter és Pál ünnepére 1—1; Boldogasszonyra 2; Kisasszonynapjára, Márianevenapjára, Mindenszentek ünnepére, Halottak napjára 1—1. S ezen felül majd minden előfordulható alkalomra: keresztelésre, bérmálásra, püspök-, pap-, templom-, kápolna-, oltárszentelésre, gyónásra, esketésre, jubileumi bucsúra, áldozópapsága 50 éves évfordulójára, kórház és kisdedóvó-, legényegyleti ház felszentelésére, Budavár visszafoglalásának 200 éves emlékére, honvédzászlószentelésre, némelyikre több is.

Mulasztást követnénk el, ha még meg nem emlitenők azt is, hogy a könyv fényes külső kiállitása teljesen méltó ugy Simor nevéhez, mint a munka belső becséhez. Annyira, hogy ha eltekintünk is attól, hogy a b. herczegprimás egyik leghivebb arczképe s egy facsimile van a könyvhez mellékelve, elmondhatjuk, hogy kevés munka jelenik meg a ma-

gyar könyvpiaczon hasonló pazar diszben. S épen azért, kötelességünknek ismerjük hálás köszönetünket nyilvánitani Dr. Csernoch János apát-kanonok urnak, a kinek a boldogult iránt való megható kegyelete, párosulva nagy áldozatkészségével lehetővé tette, hogy irodalmunk ily minden tekintetben kiváló munkával gazdagodjék.

A legmelegebben ajánljuk a becses munkát minden paptársunknak, annyival inkább, mert a befolyó tiszta jövedelem az esztergomi «sz. Vincze egyleté» lesz. A munka megrendelhető Haiczl Kálmán levéltáros urnál Esztergomban.

Kollányi Ferencz.

A Károlyi Gáspár és Káldi György bibliafordításai és a Károlyi-biblia védelme. — Irta Rácz Kálmán, sárospataki theol. segédtanár. Ára 50 kr. Sárospatak, 1892. (Kis 8-r. 69 l.) Egyébkint különlenyomat a Sárospataki Lapokból.

Ne csodálkozzék a t. olvasó, hogy ime egy sárospataki, tehát kálvinista theologusnak munkájával is foglalkozunk. Erre is lehet okunk, már akár az illető munka objektiv jelentősége alapján, akár más valami alkalomból.

Avagy képzelje magát az olvasó a szerkesztőség helyzetébe, midőn az, a fennczimzett munkácskával egyidejüleg egy ily szép tartalmú, humánus hangu levelkét kap: „*Föt. Szerkesztőség! Van szerencsém, egy a katholikus tudósokat is érdekelhető müvemet, mely most jelent meg, tisztelettel küldeni. A birálatot vagy esetleg czáfolatot ezer örömmel fogadnám, miután a mult idők férfiainak érdemeit tisztázni: közös érdekünk. Ha méltóztatik müvemet birálat alá venni, kérem sziveskedjék a „M. Sion“ azon számát, mely ezzel foglalkozik, nevemre megküldeni. Tisztelettel Rácz Kálmán theol. segédtanár.*“ Mondom, képzelje magát a t. olvasó helyzetünkbe e levélke olvasásánál, nem lenne-e azonnal hajlandó az objektivitást igérő, különben is olyan tárgyu müvecske beható tanulmányozására és ismertetésére, mely katholikus, magyar biblikust is érdekelhet?

Igy voltam én is hangolva, s mohón fogtam a külsőleg igénytelen könyvecske olvasásához. De mekkora volt csodálkozásom, mikor a remélt objektivitás helyett megint csak a megszokott kálvinista elfogultság, alapos tudományos kutatás helyett ismét csak a katholikus intézmények ellen irányult kifakadások ríttak le mindjárt az első lapokról! Hát már egy percznyi optimismusért — gondoltam magamban — igy kell lakolnia az embernek? Hát igazán nem birnak a protestánsok higgadtan, tárgyilagosan irni bármely a theologiát csak messziről is érintő themáról?

Valóban ugy látszik, nem. Mert mit keresne egy objektiv tudományos értekezésben az ilyen frázis: «A (Károlyi-féle) magyar biblia bevilágitott a katholiczismus sötét éjjébe» (sic, 5. lap.), vagy ez a nagy mondás: «Behatott a világosság sugara a jezsuita-rend zárdáiba is, a sötétség fiai sem zárkózhattak el a hóditó fény elől,» (u. o.) «Jellemzetes jezsuitaság» (6. l.) stb?

Lemondással folytattam hát az olvasást, föltéve magamban, hogy ügyet sem vetek eme subjektiv reflexiókra, hanem keresem a magvát, az érdemét a dolognak.

Csakhogy most arra a tapasztalatra jutottam, hogy itt meg minden lépten-nyomon téves állitásokra, hogy ne mondjam, a teljes járatlanság biztos nyomaira bukkanunk, ugy hogy minduntalan egy kis oktatással kell szolgálnunk R. segédtanár urnak, ahelyett, hogy tisztünkhez képest munkáját ismertetnők vagy birálnók.

Ime mindjárt a bevezetésben ezeket olvassuk: «Érdekes zsák-utczába jutott akkor (a Károlyi-biblia megjelenések) az *üdvözitő* egyház. (Igy szokta gúnyolni R. ur a kath. egyházat.) A bibliának zsinatilag hitelesitett *s még az eredeti szövegnél is megbizhatóbbnak kikiáltott* forditása, a Vulgata egyfelől tiltakozott a leforditás ellen, másfelől azonban lehetetlen volt észre nem vennie, hogy a protestánsok kezében, a magyar biblia . . . az egész katholiczizmust megdöntéssel fenyegeti, miután ez magyarul beszél a magyar szivekhez. E dilemmás helyzetből menekülni! — ez volt a józan politika követelménye, s menekülni csak az egyik elv

feladásával lehetett. Megtörték tehát a tridenti zsinat által szentesitett Vulgatát környező, sérthetlennek vélt falat, és anélkül, hogy *a zsinat végzésének eme megszegését igazolni* még csak szükségesnek tartották volna is . . . elvükhöz hütlenül ők is megkezdték a biblia leforditását.» (5. és 6. l.)

Ejnye, ejnye, segédtanár uram! ennyire elvetni a sulykot! Nézze csak, — kezdjük meg a felnőttek oktatását: A tridenti zsinat a Vulgatát kizárólag csak az *összes latin* forditások közt jelentette ki hitelesnek. Tehát, ha nem roszakaratu ráfogás, akkor vastag tudatlanság R. ur mondása: hogy a Vulgata «még az eredeti szövegnél is megbizhatóbb forditás, mely tiltakozik a leforditás ellen.» Előbb olvassa el a határozat szövegét, s azután bocsátkozzék annak magyarázgatásába. Lám, ha ezt tette volna, akkor nem mondaná, hogy a tridenti zsinat az eredeti szöveg értékét megkisebbitette, — amit egyébkint a priori is kellett volna tudnia; mert hisz az eredeti szöveg az Istentől inspirált szöveg, igy hiszszük legalább mi katholikusok, s azért senki sem fogja azt a forditás mögé helyezni akarni. Azután, talán csak nem gondolja igazán azt, segédtanár uram! hogy a zsinat eme határozata után más nyelvre már nem is szabad a bibliát leforditani? Hisz a latin nyelv holt nyelv, azt ma már egy nép sem beszéli, következésképp más nyelven kell a szentirást előadni és magyarázni. És a keleti ritusu egyházak, melyek soha a latin nyelvet nem használták, hanem századok óta a saját syr, örmény, arab stb. bibliájukkal éltek és élnek: vajjon azt képzeli, a zsinat által szintén a Vulgatára szorittattak? Ugyan kérem, szó sincs minderről.

Hanem, figyeljen ide! Azzal, hogy a tridenti zsinat «authenticá»-nak, hitelesnek jelentette ki a Vulgatát, azt se nem tette 1) inspirálttá, 2) se azt nem állitotta róla, hogy abban már egy makulányi hiba sincs, 3) se azt ki nem mondotta róla, hogy ennél már tökéletesebb forditás nem képzelhető, 4) legkevésbbé pedig akarta azt szembe állitani az eredeti szövegekkel: hanem egyszerüen azt akarta kifejezni, hogy a hit és erkölcs dolgában bátran követhetik azt a hivek, sőt kövessék is ezt, egyéb latin forditásokkal szemben.

Igen ám, csakhogy, ha R. ur minden tévedésének helyreigazitására ennyi tért kell szánnunk, mikor jutunk dolgozata érdemére? Azért sok, sok megmagyarázni valót elhagyva, még több helyreigazitanivalót (hisz majd minden soron veszekednünk kellene) békén hagyva: nézzük immár magát a főtárgyát a füzetkének.

Ez abban kulminálna, hogy Károlyi magyar bibliája jobb, hivebb, magyarosabb, mint a Káldié.

Hogy korszerü-e a théma ma, midőn mi katholikusok már 27 esztendő óta a Tárkányi által átdolgozott, s mai nyelvünkhöz olyképen alkalmazott bibliát használjuk, hogy azért az Isten igéjének fölséges egyszerűsége, ereje, kenete, megóva maradt, — mig a protestánsok ma is az ósdi, a szentiráshoz igazán méltatlanul, de megmagyarázhatóan mosolyt keltő XVI. századbeli magyarságu Károlyi-bibliát olvassák, — hogy, mondom korszerü-e ez a théma: azt nem feszegetjük. Pedig lehetne arra hivatkoznunk, hogy hisz a józanabb protestánsok már maguk is belátják, pár év óta bizottságokba ülve, vitatgatják is az uj bibliafordítás szükségességét; bár eredményre idáig még nem jutottak.

De hát, ha már R. ur fölvetette ezt a ma már inkább archaeologikus kérdést: azt mindjárt eleve is kimondhatjuk, hogy a Károlyi-biblia semmivel sem volt jobb, semmivel sem volt hivebb, semmivel sem volt magyarosabb a Káldiénál. (Mult időben beszélünk, mert, mint mondom, mi már a Káldibiblián egy lépéssel tul vagyunk.)

S hogy bizonyitjuk be ez állitásunkat, ma, midőn valóban kevés ember veszi magának a fáradságot, hogy utánunk indulva, s a R. ur dolgozatát is, meg ezt a recensiót is elolvasva, a régi Káldit összehasonlitsa a pár évtizeddel még régibb Károlyival?

Ugy, hogy R. ur maga nyujtsa nekünk a bizonyitékokat, melyek Káldi javára szólanak. Ez ám a «paradoxon»! Nemde R. uram?

«A Vulgatával áll és esik a Káldi forditása is, — erényei a Vulgata erényei és hibái is a Vulgata hibái» — mondja R. ur (7. l.) Nos akkor jól vagyunk! A Vulgatának eré-

nyei oly tulnyomók apró hibáival szemben, hogy ez utóbbiak, persze objektive szemlélve, szinte elenyésznek. Hirneves, alapos, világszerte ismeretes *protestáns tudósok*, kik voltak annyira elfogulatlanok, hogy a tridenti zsinat iránti gyülöletből nem kárhoztatták annak minden határozatát, a Vulgatát rendkivüli dicséretekkel halmozták el. Legyen elég közülök hármat idéznünk: Az első *Walton*, a londoni polyglotta kiadója, igy szól a Vulgatáról: «Nem ismerjük el ugyan isteninek, (hát hisz mi katholikusok sem!) hanem azért nagyrabecsüljük, s nem szabad azt vakmerően elvetni; részint, mert ősrégi, s már ezer éve használtatik a nyugaton, részint mert legnagyobb részének forditója, Jeromos, tudományosan és hiven dolgozott, akit ép azért a legtudósabb protestánsok is hálásan magasztalnak az egyház körül szerzett érdemeiért.» (Proleg. X. 74. lap.) — Legyen a második *Tischendorf*, hires protestáns biblikus, aki meg ezeket mondja: «Ha köztudomásu nem lenne a hozzáértők között, magam bizonyitanám be, és pedig igen könnyen, hogy Jeromos kritikai tanulmányai (a Vulgatában) alaposak s ma is nagyrabecsülendők. (Az uj-szövetség 1842-i párisi kiad. III. lapján.) A harmadik legyen, nem bánom, *Lachmann*, aki keményen kárhoztatja azokat, kik a Vulgatát «vak és döre előitéletből» megvetik. (V. ö. Márkfi Jntrod. in ll. N. F. ed Vurdics 1877. Jaur. I. 135. l.)

Ilyen nevek után, már bocsánat, hiába kicsinyli R. ur a Vulgatát oly kevélyen. De menjünk tovább.

«Aki fényben akar járni, annak *egyesegyedül* az eredeti szövegre kell támaszkodnia. Itt rejlik alapja Káldi összes hibáinak, Károlyi összes érdemeinek.» (8. l.) És mégis, pár sorral előbb: «Károlyi . . . az eredeti mellett megtekintette a Septungintát, továbbá Vatablus, Munsterus, Pagninus, és Tremellius latin forditásait, melyek közül legtöbbet vett át a Tremelliuséból . . .» (7. l.)

Ugyan kérem hát szeretettel, ha már R. ur ennyi latin codexet ád Károlyi kezébe, akkor ne oly nagyon premáljuk Károlyi héberből s görögből való forditását Káldiéval szemben, akiről tudjuk, hogy a Vulgata után indult

ugyan, de szemmel tartotta az eredeti szöveget is. Az a roppant előny tehát, mely az «eredetiből forditónak» itt vindikáltatik, egy kicsiséggé törpül össze, még R. ur mondásának helyes mérlegelése szerint is! Hát még ha másokat is meghallgatunk, oly irodalomtörténetirókat pl. akikhez bizonyára nem fér a katholikus részre való hajlás gyanuja, mint pl. Bodnár Zsigmondot, az aposztata papot, aki szerint «Károlyi izlés nélküli bátorsággal és nyers magyarsággal forditja le *Tremelliusát, a biblia egy latin forditását* (Irod. tört. II. füzet. 127 l.): akkor ugyan az a főforrásból való közvetlen merités nem lesz oly nagyon kétségtelen, hogy R. ur nagy szóval kimondhassa: «Aki fényben akar járni, annak egyesegyedül az eredeti szövegre kell támaszkodni.»

Bizony épen aki jól akar forditani, az az eredetit is nézze meg, és nézzen meg mentől több és mentől jobb forditásokat és exegetákat is, — sőt fordithat egy elismert jó forditásból is, csak tartsa szemmel az eredetit, mint azt Káldi tette. (Mert egyszerüen nem igaz, hogy «Káldi a héber illetőleg görög szöveget meg se nézte.» (29. l.) Micsoda vakmerő állitás ez?!

És ez a két pont a Káldi-biblia hűsége mellett elég is, — hála R. ur önmagával való ellenmondásainak!

Hogy R. ur egész dolgozatán végig ép igy sorakozik ellenmondás ellenmondáshoz, mint eddig a munka elejéből azt kimutattam, nagyon könnyü lenne bebizonyitanom. Csakhogy igazán már sajnálom a M. Sion terét ennyire igénybe venni.

Hogy mégis fogalmuk legyen olvasóinknak arról, mily kevéssé sikerülhetett R. urnak Károlyi fölényét Káldi fölött bebizonyitania, idézem egyikét másikát amaz engedményeknek, melyeket Káldi hüségének, magyarságának, szabatosságának maga R. ur is tenni kénytelen, ugyanakkor, mikor főleg azt akarná kimutatni, hogy a Károlyi-biblia mellett a Káldié hűség, magyarság, szabadság tekintetében elbújhatik. Ime:

«Ha e kellékek (világosság, szabatosság) érvényesülé-

sét kutatjuk forditóinknál, sok kifogást tehetünk ellenük, s többet Károlyi, mint Káldi ellen.» (32. l.) «Hogy mennyire körüliró Károlyi, arra temérdek példát idézhetnék» (u. o.) «Káldiról . . . világosság és szabatosság szempontjából elismerőbben kell nyilatkoznunk (mint Károlyiról)» (33. l.) «Határozottan állitanunk kell, hogy a magyar nyelvet szabatosság szempontjából Káldi jobban ismeri Károlyinál, erőteljesebben fejezi ki a gondolatokat, nem szószaporitó» . . . — (ez meg ez a helye) «felette áll a Károlyiénak stb.» (34. l.)

De hát akkor mi az a nagy előnye Károlyinak Káldi fölött, ha maga R. ur ennyi szépet mond Káldiról? Hogy itt-ott Káldi vagy bővebben vagy szükebben, s nem betűről-betüre forditott? Ezzel ugyan az értelmen, pláne az értelem lényegén épen nem változtatott. Ellenben nagy Pázmányunk a «Kalauz»-ban eleget odamondogatott a Károlyi-bibliának (357—367. ll.) s vádjait R. ur is kénytelen, legalább egyrészt, elfogadni (l. 42. l.) Sőt R. ur még a maga kiválasztotta bibliai részletmutatványoknál is nem egyszer kénytelen megengedni, hogy Káldi forditása itt meg ott hivebb, szabatosabb (11. l. 23. l. 27. l.). A «Káldi György támadása» czimü fejezete pedig erősen elárulja, hogy bizony ama támadással szemben megvédeni a Károlyi-bibliát R. urnak minden iparkodása mellett sem sikerült. Ép ugy ama kifogásokkal szemben is vajmi gyöngék fegyverei, melyeket Ballagi (Bloch) Móricz emelt a Károlyi-biblia ellen.

Egyszóval: R. ur nem bizonyitotta be, amit bebizonyitani akart.

De végezzünk már. R. ur nagy szorgalmat fejtett ki munkálatában; csak az kár, hogy nem hálásabb themát választott magának, — igy valóban oleum & operam perdidit. A füzet külső kiállitása lehetőleg gyarló, — de ezt, Sárospatakról levén a szó, nem nagyon kárpáljuk.

Franczia idézetét is békén hagyjuk, («le stil est homme» (31. l.) ehelyett: le styl c'est l'homme) ámbátor nagyon kinálkozik tollunk alá a közmondás: aki nem tud arabusul, az ne beszéljen arabusul.

Még csak arra kérjük R. urat, ne is vegye rosz néven,

(ha netán e recensió kezébe kerül), hogy hizelgő kritikát nem irhattunk füzetkéjéről. Ha lehetett volna, bizonynyal megtettük volna, daczára annak, hogy minduntalan csipkedi a kath. egyházat, daczára annak a «felekezeti szükkeblüségnek,» melyet ő hány minduntalan a katholikusok szemére, holott az éppen az ő soraiból rí ki szünet nélkül.

Isten velünk!

Dr. Kereszty Victor.

Knižmica Katechetska. Sbierka praktickych spisso povodnych i preloženych Vydaba Fr. Richard Osvald. Č. II. Prakricka Rukaväť k sysvetlovaniu Maleho katechismu pre dietky. I. Prva hlavna čiastka.. O viete. V. Turč Sv. Martine. 8. 219 l. Kötve 1 frt. 50 kr.

Nem az üres reklam frazisaival, nem is a szokásos recensio-stylus «hézagpótló» szólamaival, hanem az őszinte elismerés hangján ajánljuk Osvaldnak e katechetikai müvét ama paptársainknak, kik tótajku hiveiknek tótul kénytelenek hirdetni az igét.

E részben a hitről, a hitvallásról szól. Magyarázza a katechizmus szavait és tárgyait; különben is e vállalata megindításában a hitoktatóknak rövid és praktikus kézikönyvekkel akar szolgálni. Kétséget nem szenved, hogy főleg a tót irodalomban vajmi szükséges a vallás legfontosabb érdekei miatt ily gyakorlati kézikönyvek kiadása; annál is inkább, mert egy semmikép sem igazolható s az egyház katholicitásából csufot üző chauvinista áramlat elfelejteti az ifju papokkal a nyelvet, melyen kenyeret nyujtsanak az éhező lelkeknek; elnyomoritja bennök a szó hatalmát, mely az isteni küldetéssel karonfogva jár s utat tör a kegyelemnek a lelkekbe. Mit akarunk hirdetni, ha a nyelvet nem tudjuk? vagy minél döczögősebb és esetlenebb legyen az evangelium foglalatja?

Elég ennyi. A kifejtés ellen semmi kifogásunk; O. különben is jeles uttörők nyomában járt; Köhler Károly és Obecser F. müvei adtak neki irányt. A kiállitás nagyon csinos és vonzó.

Dr. Pethő.

Institutionen des katholischen Kirchenrechts von Dr. Hugo Laemmer o. ö. Professor an der Universität Breslau, Prälat und apost. Protonotar, Consultor der S. Congregatio de prop. Fide pro neg. rit. orient. etc. II. kiadás, megjelent Herdernél Freiburgban, ára a 742 lapra terjedö münek 8 márka.

Egyik betegsége korunknak, hogy kezdő tanárok, a kik a «noster auctor»-on kivül alig olvastak még egyebet, tankönyveket irnak. Igy történik azután, hogy ugyanazon egy munkának két szerzője van: egy valódi és egy képzelt, vagy jobban, aki magát annak képzeli s kiadja. Egy jó, a kor szinvonalán álló tankönyv megirására sok idő kell, több mint bár mily bő értekezésre, tanulmányra, vagy monographiára, mert az nagy olvasottság mellett cathedrai tapasztaltságot is kiván, tudomány mellett müvészetet is. Szerzőnk az öregebb tanárokból való, ki könyvét, mielőtt kiadta volna, éveken át eléadta. Megtartotta Horácz törvényét: «nonum prematur in annum.» Meg is látszik rajta. Annyi benne a tudományos apparatus, hogy nem «Institutionen,» hanem »repertorium»-nak lehetne nevezni. Alig van az egyházjogi irodalomba vágó nevezetesebb könyv, munka, a legeslegujabbakat sem véve ki, melyre ne reflektálna a maga helyén. Azért különösen tanároknak való kezébe, kiknek hivatása a tankönyv szük keretei közé szoritott anyagot kibőviteni s a hallgatókat az oda vágó irodalommal is megismertetni.

Az egyházjog irójának nem könnyü dolog tárgyát ugy kiválasztani, hogy ne végezze dolgát a dogmatikusnak, moralistának, pastoralistának — és historicusnak, s mégis tartalmazza azt, mit az olvasó nála keres. Szerzőnk az egyház és állam, valamint az egyház és a felekezetek közötti viszony történeti fejlődését a történészre bizza s ugy hiszszük helyesen.

Az egyházjogi müvek az anyag felosztására nézve nagyon eltérők. Ismerjük a decretaleseket magyarázó foliansok judex, judicium, clerus, connubia, crimen szerinti felosztását, stb. Szerzőnk az egész egyházjogot felosztja köz- és magán egyházjogra, az első részben szó van a papi rendről, az egy-

házi hivatalokról, hierarchiáról, az egyházi törvénykezésről, az egyház és állam közötti viszonyról; a másodikban a világiak jogairól, a házasságjogról, kegyurisági, egyleti — s vagyonjogról. A szerző egyházjogának köz- és magánjogra való felosztását azzal is ajánlja, hogy azt Tarquini, Sanguinetti is használja s a Civilta Cattolica is helyesli; csakhogy Tarquini s utánna igen sokan a jus publicumban nem ölelnek fel annyit mint szerző. A világiak jogairól jobb hallgatni; mert azoknak, ha a kegyurisági jogot leszámitjuk, inkább kötelességeik vannak, mint jogaik az egyházban. A placetummal s átalában az uj iskola által a protestantizmusból átvett «jura maiestatica circa sacra»-féle rendszerrel behatóbban kellett volna foglalkozni. Szerettük volna ha ilyen §. is előfordul müvében: az iskola viszonya az egyházhoz és az államhoz. Az egyháznak viszonyáról az államhoz az alapvető részben kellett volna értekezni.

Dr. Horváth Ferencz.

XI. A Nagy-Várad egyházmegyei papság irodalmi működése.

(Folytatás.)

Ismerteti SZŐLLŐSY KÁROLY.

Kornhoffer Lipót, koronás aranykeresztes áldozópap, papnöveldei aligazgató, szül. 1802. jun. 19-én Debreczenben; meghalt 1875. február 4-én. — Minekutána vagy 16 évig volt tasnád-szántói plébános, 1850-ben vicerektor lett Váradon és mint ilyen kapta 1852-ben a koronás arany érdemkeresztet. Meghalt mint szentszéki ülnök és nyugalomban élő. Két önálló munkát irt: A keresztény katholika anyaszentegyház csalhatatlansága, nevezetesen az oltári szentségről hitében. 1841. — Isten és a fejedelem iránti kötelességek. Zászlószentelési beszéd. 1853.

Kovács József, várad-velenczei esperes, szül. 1802. október 31-én, 1875 óta nyugalomban. Egy ideig theologiai tanár is volt. Van egy forditása: «Egy irlandus utazása az

igaz vallás felkeresése végett, Irland népe őshitének védelmére,» jegyzetekkel felvilágositva. Irta Morus Tamás. Nagy-Várad, 1836.

Kovács Pál, kanonok és kir. helytartósági tanácsos, egy ideig Jézus-Társasági tag, két történeti munkát irt; mindakettő Kolozsvárt jelent meg. Meghalt 1753-ban. Lásd Stöger J. N. Scriptores Societatis Jesu 195. l.

Körmöczy Imre, váradi kanonok, Lipót-rend lovagja. hittudor, szül. 1811. julius 10-én Hajóson, Pestm., meghalt 1871-ben N.-Váradon. Mint kalocsai pap és egyetemi tanár 1846-ban lett váradi kanonok. Irodalmi szereplését l. Danielik és Ferenczy I. 270. lap. Az itt közlöttek kiegészitéséül: Halotti elmélkedés Pyrker János László hamvai fölött. Pest. 1848. Das Leben der heiligen Elisabeth. Bécs, 1858. Életrajzát lásd Vas. Ujs. 1871. 44.

Köteles Lajos, nagyváradi születésü; pesti kispap korában 1840-ben; Nazianzi sz. Gergely V. beszédét forditotta görögből. Megjelent az az évi «Munkálatok»-ban. Meghalt 1842. febr. 22-én, élete 22 évében.

László Pál, Szilágy-Somlyó plébánosa, majd váradi kanonok (1712—1721) szül. Csik-Kászonban, Erdélyben, meghalt 1729. febr. 11-én. Irodalmi működését lásd Danielik és Ferenczy II. 174. l.

Lázár Miklós, t. kanonok és váradi plébános, szül. 1814. decz. 24-én Nádudvaron, Szabolcsmegyében, meghalt 1885. január 6-án. Katholikus egyházi költőink egyik jelessége. Irodalmi szereplését olvasd Danielik és Ferenczy II. 175. l. Ezekhez: Ujabb vallásos költeményei. Pest, 1866.

Lehotzky József, orosházai plébános, szül. 1829. okt. 1-én Szarvason, Békésm. Kitünő egyházi beszédei vannak. Az önállóan megjelentek közül csak kettő jutott tudomásunkra, az is névtelenül jelent meg: Emlékkoszoru nt. Frint Mihály ur aranymiséjére. Egy falusi néplelkész. Orosháza. 1874. — Alkalmi egyházi beszéd a mezőhegyesi lelkészi állomás 100 évi fennállása alkalmából. 1885. — Egyházi beszédeit a «Jó Pásztor»-on kivül a Pátkai-féle gyüjteményben is látjuk; a Havi Közlöny és a Sz. Család Naptár

munkatársa. A Magy. Államban is mint Fr. Josephus ismeretes.

Lesnyányszky András, karkáplán, szül. 1795. novemb. 30-án, meghalt 1859. május 29-én. Van egy eredeti és két forditott müve: Didactica és Methodica. N.-Várad, 1835. — Michl Antal vasárnapi evangeliumok magyarázatja rövid prédikácziókban a falusi nép számára. Két kötet. — Vasárnapi, ünnepi s alkalombéli egyházi beszédek, a hitesb német ajaku egyházi szónokok munkáiból, a köznép számára összeszedve és megmagyaritva. Nagyvárad, 1837. Két rész négy füzetben.

Lipovniczky István, püspök, v. b. t. tanácsos, római gróf, a sz. István-rend, a Vas-Korona-rend és a Jeruzsálemi sz. Sir-rend lovagja, szül. 1814. aug. 15-én Aranyos-Maróthon, Barsmegyében, meghalt 1885. aug. 12-én N.-Váradon. Működését l. általánosságban Dr. Majer István Bibliographia Cleri Archi-Dioec. Strigoniensis in Hungaria 62. l. emliti. Életrajzát l. Vasárnapi Ujs. 1885. 33. és 34. sz. Arczképpel. — Ország-Világ 1885. 34. Arczképpel. — Egyetértés 1885. 221. — Nemzet 1885. 220. — Pesti Napló 1885. 220. — Budapesti Hirlap 1885. 221. — Budapest 1885. 222. és Fővárosi Lapok 1885. 190. sz.

Lopussnyi Ferencz, hittudor és apát-kanonok, született 1813. szept. 12-én Breznóbányán, Zólyomm., meghalt 1874. okt. 7-én. Mint beszterczebánya-egyházmegyei pap és pesti egyetemi hittanár 1860-ban lett kanonok. A «Magyar Encyklopoedia» munkatársa volt.

Lócskay József, született Uj-Kigyóson; meghalt 1877-ben mint pesti kispap. Egyházi költészettel foglalkozott. Egyik ismertetője igy ir: A méla bánatot a bensőség ellenállhatatlan varázsával tudta megszólaltatni. Benne egy valódi hivatással biró dalnokot vesztett el egyházi költészetünk. Lásd Katholikus vallásos költészetünk a jelen században. 114. l.

Martinuzzi Frater György, váradi püspök, majd esztergomi biboros-érsek és Erdélyország kormányzója, szül. 1482. táján Kamizácz nevü horvát faluban, meghalt 1556.

aug. 12-én. Lásd az Esztergom-főmegyei irók között, Uj M. Sion, 1886. Horányi II. 578. l. e müvét emliti föl: De judicio candentis ferri. Kolozsvár, 1550. Életrajzát sokan irták meg. Első helyen azonban Horváth Mihály által irt életrajza érdemel említését: Uttyeszenich Frater György (Martinuzzi bibornok) élete. Pest, 1872.

Márton István, egyháztörténet- és jogtanár Váradon szül. 1795. deczember 13-án Csik-szent-Domokoson, meghalt 1853-ban. Az «Egyházi Tár» egyik kiváló munkatársa volt. (1832—1839-ben.)

Miklósy Ferencz, püspök, szül. 1767-ben Fehérmegyében, meghalt 1811. junius 22-én Váradon. Mint Eger-főmegyei pap Nagy-Kállóban és Miskolczon volt esperes-plébános, 1779—1809-ben egri kanonok, nagyprépost, káptalani helynök és titopolitani fölszentelt püspök; 1803. jan. 28-tól váradi püspök. Mint nagyprépost által mondott beszédei 1795-ben Pesten jelentek meg. Életrajzi adatait lásd Haz. s Külf. Tud. 1811. II. 4.

Miller János, szőllősi plébános, szül. 1819. május 19. N.-váradon. Pesti kispap korában «Kicsoda a katholikus?» czimü eredeti czikket irt a Munkálatokba 1841-ben, 1842-ben pedig ugyancsak a Munkálatok egy tanulmány-czikket hoztak tőle forditásban.

Nábráczky Sándor, zilahi plébános, szül. 1842. julius 14-én Püspök-Ladányban, Biharm. 1880-ban leforditotta Ambach E. «A lelkész» czimü ifjusági olvasmányát. Megjelent Budapesten, 1880-ban. — 1868-ban Gyulán egy kötet «Imákat és énekeket» adott ki.

Neumann József, Gyula város plébánosa, szül. 1812. január 13-án, meghalt 1873. april 10-én. Egy német imakönyvet adott ki: Christkatholisches Gesang- und Gebetbuch. Arad, 1843.

Nemeskey Andor, vicerektor Váradon, született 1841. nov. 14-én Szobotisztban, Nyitram. Az egyházmegye egyik kiváló irója. Önálló munkái: Az elmélkedő hitszónok. Elmélkedések az év minden vasár- és ünnepnapjára. Budapest, 1876. — Búcsúkkal járó imák és ájtatosságok gyüjteménye.

Forditás olaszból. Budapest, 1880. — Krisztus hét szava a keresztfán. Hét nagyböjti beszéd. N.-várad, 1884. — Májusi rózsabimbók vagyis elmélkedések a bold. szüz Máriáról a lorettói litánia fonalán. N.-várad, 1884. — Egyes egyházi beszédei az «Isten Igéjé»-ben, a «Jó Pásztor»-ban és a Pátkai-féle gyüjteményben jelentek meg.

Nogáll János, hit- és bölcselettudor, váradi nagyprépost, pergamói fölszentelt püspök, pápai főpap, püspöki és káptalani helynök, Lipót-rend lovagja, szül. 1820. junius 24-én Győrött. Mint Esztergom-főmegyei pap a pesti egyetemen tanárkodott és a «Religio és Nevelés» társszerkesztője volt. 1853-ban cs. és k. udvari káplán lett, 1857-ben pedig váradi kanonok. Nemcsak a főmegyének, de jelenlegi egyházmegyéjének is minden tekintetben fénye. Irodalmi fáradhatatlan munkásságát már Esztergom főmegyénél bemutattuk. Lásd Uj M. Sion 1886.

Nogely István, tanitóképző-intézeti tanár és szentszéki ülnök, szül. 1839. decz. 26-án Réthén, Pozsonym. A katholikus irodalom terén kiváló érdemeket szerzett. «A kathol. Hitterjesztés lapjai» kiadásával és szerkesztésével. A magyar egyházi irodalomban csinra és tartalomra nézve eme páratlan folyóirat 1881 óta áll fönn. További irodalmi munkásságát a következőkben mutathatjuk be: Gyóntatási intelmek és elégtételek. Röggl A. után. II. kiadás. Budapest, 1883. — Népszerü alkalmi s rendkivüli oltár- és szentbeszédek, esperesi s lelkészi szózatok, meg lelkipásztori intelmek gyüjteménye. 5 füzet. — Idegen országok és népek. I. kötet. Kath. missió a «Báhnár» vadak között Hátsó-Indiában. Dorisboure hithirdető után. N.-várad, 1885. — Az 1870-es években Dr. Waldfogel Károlylyal együtt szerkeszté a «Katholikus Nevelés-oktatás-ügy» czimü és évenkint 25 füzetben megjelenő szakközlönyt. Nevezett folyóirat N.-váradon jelent meg.

Oswald Ferencz, hittudor, váradi apátkanonok, szül. 1799. nov. 7-én Esztergomban.* Meghalt 1856-ban Váradon.

* Danielik és Ferenczy: Magyar Irók I. 346. lapján születési évül 1789 áll. Alkalmasint sajtóhiba; noha mint ilyen nincsen jegyezve.

Szintén Esztergom-főmegyei pap volt és mint egyetemi hittanár 1840-ben lett váradi kanonok. Irói működését lásd Uj M. Sionban, az Esztergom-főmegyei irók között 1886. és Danielik és Ferenczy I. 346. l. Néhány egyházi beszéde a Pázmány-Füzetekben jelent meg.

Palotay László, tanitóképző-intézeti igazgató, váradolaszi esperes-plébános és szentszéki ülnök, majd czimzetes, legujabban valóságos váradi kanonok, született 1830. junius 13-án Mármaros-Szigethen. — Van egy nagyobbszerü önálló munkája Bonomelli Jeremiás cremonai püspök müve: Hasznos és bizonyos óvszer a világi megromlott tudomány ellen, vagyis a hit, remény és szeretet, fejtegetve és megvédve a modern szabadelvü kérdések és tévtanok ellenében. N.-Várad, 1882—3. I—III. kötet.

Papp Ferencz, püspöki titkár, majd szőllősi plébános, született 1829. október 8-án Nagyváradon, meghalt 1871. Egyházi beszédeket adott ki: Nagy böjti ájtatos elmélkedések a Megváltó Jézus istenségéről és néhány alkalmi sz. beszédek. N.-Várad, 1864.

b. Patachich Ádám, hit- és bölcselettudor, szül. 1717. február 18-án Horvátországban, a Károlyváros mellett fekvő családi kastélyban. 1751-ben mint zágrábi kanonok a m. kir. helytartótanácshoz jő; 1759. aug. 29-től 1776. márcz. 8-ig váradi püspök, majd kalocsai érsek, meghalt 1784. jul. 19-én. Mint váradi püspök 1764-ben Pozsonyban szent István-napi latin egyházi beszédet adott ki.

gf. Pongrácz János, pápai kamarás és békés-szentandrási plébános, szül. 1830. aug. 15-én, † 1891-ben. Az irodalmi téren egy kötet eredeti müvel szerepel Czime: Válogatott egyházi beszédek füzére. Debreczen, 1857.

Pray György, hazánk örök érdemü történetirója, előbb Jézus-társasági tag, majd 1790—1801-ig váradi kanonok, szül. 1723. január 11-én Érsek-Ujvárt, Nyitram., meghalt 1801. szept. 23-án. Fényes irodalmi működését l. Danielik és Ferenczy I. 259. és Vutkovich 14. és 280. l. Életrajzát pedig Vas. Ujs. 1859. 37. Arczképpel. — Pressb. Ztg. 1764. 13. — Hadi Tört. 1790. 402. — M. Kurir 1801. II. 27. —

Zeitschrift von und für Ungarn 1802. I. 24. — Felső-Magyarországi Minerva 1830. II. 5. Arczképpel. — István Bácsi Naptára 1867. Arczképpel. — Fasc. Eccl. 1842. II. 315. — Stöger J. N. Scr. Societatis Jesu. 277. l.

Radnai Farkas, püspöki titkár, szül. 1848. márczius 25-én Kis-Jenőben, Biharm. — Az egyházi szónoklat terén megjelent 1873-ban egy müvével, czime: Krisztus hét szava a keresztfán. Nyomatott N.-Váradon. — Leforditotta Redwitz Oszkár «Amaranth» czimü eposzát. — A «Századok» VII. évf. egy czikket hozott tőle: Zajk Pál a Zichy-család őse volt-e? — A «Munkálatok» 1881-ben néhány költeményét közölték.

Rázel József, tasnád-szántói plébános, szül. 1838. febr. 23-án N.-Váradon. Főleg a népies irodalom terén munkálkodik. Négy forditása van és pedig Bolanden Konrádtól három, Ambach Edétől egy. Amattól: Nászéj, Regény. Temesvár, 1857. — Nászút. Történeti regény a XVI. századból. B.-Gyula, 1865. — A basa. Elbeszélés a nép számára. Budapest, 1876. — Emettől: A rabszolgakereskedő, vagyis ész sziv nélkül. Pest, 1864. — 1863-ban meginditotta Gyulán «Ifjusági könyvtár» czimü vállalatát, melyben «Két barátné» czim alatt németből forditott elbeszélése jelent meg Pesten. További müvei: A padlásszobában. Naplójegyzetek. N.-Várad, 1870. — Történeti szent beszéd a tasnád-szántói r. k. egyház visszaállitásának félszázados örömünnepe alkalmából. Budapest. 1879. — 1867—8-ban a «Kath. Lelkipásztor» közölt tőle egyházi beszédeket. — 1884-ben a «Korunk» munkatársa volt.

Roder Alajos, bölcselettudor és egyetemi tanár, majd váradi kanonok (1867—1878), szül. 1812. szept. 4-én Kis-Béren, Komáromm., meghalt 1878. márcz. 4-én Váradon. Azelőtt Esztergom-főmegyei pap volt. Irodalmi munkásságát lásd Danielik és Ferenczy I. 270. l.

Roger kanonok, állitólag apuliai származásu. 1240 körül váradi, majd soproni főesperes; 1249-ben spalatói érsek. Történetirásunk legrégibb forrását, a «Siralmas ének»-et neki köszönhetjük. — (Folyt. köv.)

RÖVID KÖZLEMÉNYEK.

A herczegprimás megérkezése székhelyére. Azon örvendetes és kiváló jelentőségű napok között, melyek maradandó betükkel lesznek bevésve Esztergom évkönyveinek lapjaira, a legelső helyek egyikét fogják elfoglalni a f. évi február hó első hetének azon napjai, a melyeken kegyelmes Főpásztorunk, *Vaszary Kolos* hgprimás és érsek ur ő méltósága székvárosába érkezett, magas méltóságát ünnepélyesen elfoglalta és püspökké szenteltetett.

Magas megérkezését nem várta ünnepi zaj. Nem hirdették jövetelét a harangok ércznyelvei. Bevonulásánál nem zugtak a taraczkok durrogásai.

De pár pillanat mulva az örömhir tovagyürüző hullámai az egész lakosságot mozgásba hozták, félreismerhetlen tanuságot szolgáltatva az őszinte tisztelet, a legmélyebb hódolat és legbensőbb szeretet azon érzelmei mellett, melyek a kebleket uralták.

Senkisem gyanitotta a főpásztor megérkezését, midőn februárhó első napján, d. u. 5 óra körül a városba bevonult.

Lóskay Jeromos benczés áldozár, a herczegprimási javak főkormányzója, vasárnap este kapta az értesitést Budapestről, hogy a herczegprimás febr. 1-én a délutáni gyorsvonattal Esztergomba indul.

A kormányzó ur elolvasva a levelet, kiadta a rendeletet, hogy reggel a legegyszerübb csukott kocsiba fogjanak, mert Csenkére megy, egy szomszéd uradalomba.

Az udvari szolgaszemélyzet gyanutlanul tette meg a készületeket az utra s midőn a jószágkormányzó a palotából kivonult, nem sejtette senki, hogy elutazásának a jelzettnél sokkal fontosabb czélja lehet.

Igy készült Esztergom számára az örvendetes meglepetés.

Csenkén az uradalmi felügyelő szintén nem sejté a kormányzó ur érkezésének mellék czélját s ebéd alatt nagy érdeklődéssel kérdezősködött a kegyelmes herczeg érkezésének idejéről.

A kocsis is csak akkor gondolt komolyan arra, hogy a főtisztelendő ur talán még sincs egyenes járatban, midőn hazamenet a Párkányba vezető utról a vasuti indóház felé irányittatott.

S a gyorsvonatról csakugyan ő herczegsége szállt le dr. *Kohl Medárd* titkár kiséretében.

Kohl Medárd titkár, még azon vonattal folytatta utját Bécsbe Galimberti nunczíushoz. A herczegprimás pedig a kormányzóval minden várakozás nélkül helyet foglalva a kocsiban, folytatta utját a Dunáig, s csavargőzösön át Esztergomig.

Egészen a palotába érkezteig nem is sejtette senki, hogy az az egyszerü csukott udvari kocsi ő herczegségét, Magyarország ragyogó nevü herczegprimását hozta székhelyére!!

De nem várták ő herczegsége érkezését a palotában sem! Annyira nem várták, hogy ha a kapus fiacskája nem álldogál a kapu alatt, még az sem lett volna, a ki a kaput ő herczegsége fogata előtt felnyissa.

Persze a közönség csakhamar értesült erről s egész tömegekben sietett a palota elé, hogy közvetlen meggyőződést szerezzen magának a hir valóságáról.

Még ki sem pihenhette magát ő herczegsége, már is egymást érték nála a tisztelgők. Legelső volt *Majer István* püspök. Utána dr. *Csernoch János* mutatta be az udvari papok hódolatát, majd *Villányi Szaniszló* főgimn. igazgató és mások siettek a főpaphoz.

Másnap gyertyaszentelő ünnepe volt.

Reggel ő herczegsége misét mondott a primási palota kápolnájában.

Este a város fényesen ki volt világitva, mialatt sürü mozsárlövések hirdették a nap ünnepi jelentőségét.

A helyben állomásozó gyalogezred is részt vett a város örömében, s nagyon emelte a nap ünnepi hangulatát, hogy jeles zenekara lampionokkal zeneszó mellett a primási palota elé vonult, s szerenádot adott az ünnepelt Főpásztornak. A zenekart a lakosság ezrei kisérték a palotáig.

Ő herczegsége a zene alatt megjelent az ablaknál s látszólag kellemesen lepte meg a gyöngéd figyelem.

Másnap Esztergommegye küldöttsége tisztelgett *Majláth György* gr. főispán vezetése alatt. Még mielőtt a főispán üdvözlő beszédét elmondhatta volna, a Primás, a legbensőbb érzelem kifejezésével arczán ragadta meg annak mindkét kezét s szivéhez szoritva egészen elérzékenyülten köszönte meg a küldöttség hódolatát. «Nem tudom szavakkal kifejezni — mondá halkan — mennyire megindit szeretetök. Diplomámban benne van az esztergommegyei örökös főispánság s én kedves kötelességemnek fogom tartani mindent megtenni Esztergommegye fölvirágzásáért.» Ez alkalommal is kegyes volt ő herczegsége ismételni azon Esztergomra nézve drága, s oly megkülönböztető kijelentését, hogy t. i. szivének két kamrája van, a melyeknek egyikét Esztergommegye számára tartja fenn. «Köszönöm folytatá, hogy szivesek voltak osztozni örömemben, midőn Ő szentsége legkegyelmesebben kitüntetni méltóztatott. Ő szentsége helyesli azon irányt — fejezte be szavait, a melyet egyházam és hazám javára magam elé tüztem.»

Viharos éljenzésben törtek ki a küldöttség tagjai.

A székfoglalás. A febr. 4-ki ünnepes installáczió ekkép folyt le: A főkáptalan megjelenvén 11 órakor a primás termeiben — pár percz mulva körében látta a biborban megjelenő főpapot. A lelkes éljenzés után a herczegprimás latinul üdvözölte a főkáptalant, mire Csernoch kanonok mély csend közepette felolvasta a kinevezési okmányt.

Ezután a herczegprimás tudomására hozta a főkáptalannak, hogy ezt a királyi kinevezést a pápa egyházilag is megerősitette; majd felolvastatta az erre vonatkozó pápai bullákat.

A felolvasottakból meggyőződhettek, — ugymond — hogy ő hozzájok «per ostium intravit.» Nem minden félelem nélkül foglalja el a herczegprimási széket, de mégis fölbátoritják őt az apostolnak e szavai: «Omnia possum in eo, qui me confortat, Deo.» — «Ille dabit mihi virtutem — igy folytatá tovább — qui quamvis non merenti contulit dignitatem.» Ezenkivül kijelenté, hogy a vállaira helyezett terhek sulya alatt erőt ad neki az a tudat, hogy az Uristen őt a káptalan tagjaiban oly hű társakkal áldotta meg és hogy beléjök helyezi reményeit és vigaszát. Abbeli reményének ad kifejezést, hogy a terhek viselésében a káptalan tagjai serényen közre fognak működni. Kötelességének ismeri végül meleg köszönetét fejezni ki a káptalannak, különösen pedig a káptalani helynöknek az árvaság ideje alatt az egyházi kormányzásért. És midőn mindannyijokat őszinte szeretettel öleli keblére, kéri őket, hogy érette is fohászkodjanak a Mindenhatóhoz.

Ezután *Majer István* püspök tartalmas szép latin beszéddel üdvözölte a herczegprimást.

Megható jelenet volt, midőn a beszéd végeztével a herhegprimás a káptalan valamennyi tagját kétszer megcsókolta, mit a káptalani tagok kézcsókkal viszonoztak.

Ezek után a káptalan tagjainak éljenzése között vissza vonult szobájába.

Pár perczczel ezután Esztergomváros papságát fogadta a herczegprimás. Ezeknek nevében is *Majer István* püspök tartott rövid magvas beszédet magyar nyelven. A helybeli főtisztelendő papság — mondá körülbelül a püspök ur — édes kötelességének tartja herczegséged előtt hódoló tiszteletét tanusitani. Bátorkodom azért, mint vezérök, arra kérni herczegségedet, méltóztassék őket atyai szeretetébe fogadni.

Erre a herczegprimás körülbelül a következőket mondotta: A főtisztelendő papság üdvözletét köszönettel fogadom s fölkérem a főtisztelendő papságot, hogy azt a magasztos czélt, a melyet elérniök és azon sz. ösvényt, amelyet követniök kell, soha se téveszszék szemök elől.

Ezután Majer püspök a papság minden egyes tag-

ját bemutatta a herczegprimásnak, a kinek ezek mind kezet csókoltak.

Majd az esztergomi papnövelde elöljárósága tisztelgett a herczegprimásnál, *Czibulka Nándor* dr. apát-kanonok intézeti kormányzó vezetése alatt.

Még Esztergom város 100 tagból álló nagy küldöttsége tisztelgett e napon ő herczegségénél.

Ugyancsak február 4-ről van ő herczegségének a papsághoz intézett remek körlevele is keltezve.

A február 7-i püspökszentelésről már ünnepi czikkünkben megemlékeztünk. Itt pótlólag megemlitjük, hogy az egész szertartás nem «cantando,» hanem «legendo» történt. Mielőtt a mise, melyet a nuncius mondott, megkezdődött volna, dr. Csernoch János, apát-kanonok és irodaigazgató a pápai bullát olvasta fel, mire a herczegprimás az esküt letette. Ennek végeztével megkezdődött az «examen» az ünnepélyes hitvallás, mely a nuncius kérdéseiből és a consecrandus feleleteiből állott.

Erre a szentmisét folytatták. Offertorium alatt a herczegprimás két nagy gyertyát, két kenyeret és két hordócska bort, melyek a nuncius és a herczegprimás czimereivel voltak feldiszitve ajánlott fel a nunciusnak. Mise végén a már felszentelt herczegprimás a jelenlevőket első püspöki áldásában részesité. A szertartást befejezte az «ad multos annos,» mely szavakat a herczegprimás az oltár előtt térdelve háromszor mondotta el s ezután a nunciustól és a két segédkező püspöktől a béke csókját vette.

A pallium átadása külön pápai engedély következtében ugyanazon napon délelőtt 10 órakor történt. Dr. Csernoch János apát-kanonok, irodaigazgató először csendes misét mondott, melynek végeztével a herczegprimás a nuncius kezeibe az érseki esküt letette. Erre a nuncius az előirt ima kiséretében rátette a herczegprimás vállaira a palliumot s ő herczegsége az érseki kereszttel áldást adott.

A fölszentelési szertartások után táviratilag értesittettek Ő Szentsége és a király Ő Felsége az egyházi kormányzat

átvételéről és mindkét legmagasabb helyről még a délután folyamán kegyteljes üdvözlő táviratok érkeztek.

Igy folytak le ő herczegségének első napjai Esztergomban! Nagy jelentőségü tények tanúja volt a város e napok alatt.

Adja a jó Isten, hogy azok sok évfordulóját a legvirulóbb egészségben érhesse meg ő hgsége.

A consecratió napjának estéjén a papnövelde 1600 lámpával fényesen ki volt világitva a nevezetes nap emlékére. Az impozáns épület homlokzatán a kapu felett óriási transparent volt elhelyezve, amely a herczegprimás czimerét tüntette fel két chronosticon mellett. Az egész város a papnövelde felé sietett, hogy a nagyszerü látványban gyönyörködjék.

A herczegprimás első adakozásai. Székfoglalásának emlékét nagyszerü adományokkal akarta ő herczegsége megörökiteni. Szerényen került el minden pompát és zajos ünnepséget, hogy annál többet juttathasson a jótékonyság oltárára. Idevonatkozó első áldozata nem kevesebb, mint 40,000 frt, mely a következő czélokra fog fordittatni:

A kath. tanitók árvaházára, melyet Esztergomban óhajt ő hgsége felépittetni 10,000 frt. Esztergom szegényeinek 2500 frt. Budapest szegényeinek 15,000 frt. Győr, Keszthely és Győr-Szt-Márton 2—2000 frt. A többi Pozsony, Érsekujvár, Zala-Egerszeg városoknak és különféle közhasznú intézményeknek fog kiosztatni.

Alkalmi irodalom. A herczegprimás székfoglalásának ünnepélyes alkalma egész irodalmat teremtett. Ez alkalmi termékek a következők:

1. *Magyarország Öröme.* Szerkesztette *Körösy László* dr., kiadta Buzárovits Gusztáv. Folio. 32 lap. A hgprimás arczképével és 3 képpel. — Érdekes közleményeinek sorát *Szávay Gyula* költeménye nyitja meg. A kinevezési okmány után az első üdvözlő táviratok találhatók a hgprimás megfelelő válaszaival. Majd egész serege következik a nevesebb férfiaktól származó autogrammoknak. Ezek után «Vaszary Kolos kinevezésének jelentőségéről» irta *Szemnecz Emil.* Az

életrajzot *Körösy László* dr. tolla nyujtja. *Burány Gergely* dr. a herczegprimás szülőföldjét ismerteti. Szüleiről *Vaszary Mihály* közöl érdekes czikket. Mint tanárról *Csernoch János* dr. ir, *Haán Rezső* a hgprimás esztergomi tartózkodásáról közli reminisczencziáit, mig *Pongrácz Lajos* mint hirlapirót mutatja be a hgprimást. *Szentimrey Márton* főapáti működését, — *Récsey Viktor* «Századunk kiváló magyar benczéseit» mutatja be. *Walter Gyula* dr. czikke a szerzetes primásokról szól. A további kisebb közlemények a szerkesztő tollából folytak, kivéve az «Uj vezércsillagunk» czimü lendületes költeményt, mely *Perényi Kálmánt* vallja szerzőjének.

A változatos tartalmú, nagy gonddal szerkesztett emlékfüzet kétféle kiadásban jelent meg. A diszkiadás 1 frt. az egyszerübb 50 kr. Megszerezhető a kiadónál. Melegen ajánljuk t. olvasóinknak.

2. *Carmen panegyricum* honoribus Cels. ac Rev. D. Princ. Prim. R. Hung. et AEppi Strig. *Claudii Francisci Vaszary* cum a s. monte Pannoniae discessurus Ordini s. Benedicti valediceret a Benedictinis Pannoniis devote dicatum. Szerzője *Wargha Samu* dr. pannonhalmi alperjel. Jaurini. 1891. Surányi.

3. *Örömhangok,* melyekkel fm. és ft. *Vaszary Kolos* urat, Magyarország hgprimását, eszt. érseket stb. stb. ünnepélyes beiktatása alkalmából fiui hódolattal üdvözli a pannonhalmi Szent-Benedekrend. Szerzője *Várkonyi Odiló*, eszt. főgymn. tanár. Esztergom. 1892. Lajszky. Folio 6 lap.

4. *Óda,* melylyel főmélt. és ftdő *Vaszary Kolos* urat, eszt. érseket, az ap. sz. szék szül. követét, M. O. hgprimását stb. stb. stb. kegyes Atyjokat, midőn primási székét elfoglalná, az eszt. sz. Istvánról nevezett érs. papnevelő intézet elöljárói s növendékei legmélyebb fiúi hódolattal üdvözlik. Esztergom, 1892. Buzárovits. Folio.

5. *Augurium Mitrae* honoribus Cels. ac Rev. D. D. *Claudii Vaszary* M. E. S. AEppi, S. Sedis Ap. legati, nati J. R. H. Princ. Primatis etc. etc. etc. Patris piissiimi quum plaudente orbe hungarico sedem capesseret, VII. Idus feb-

ruarii 1892. a devotissinius antiquissimi Sem. S. Stephani moderatoribus et alumnis oblatum. Esztergom, 1892. Buzárovits.

6. *Sermo*, quo Cels. ac Rev. D. *Claudium Franciscum Vaszary* Dei miseratione et Ap. Sedis gratia Aeppum Strig., S. Sedis Ap. legatum natum, I. R. H. Princ. Primatem etc. etc. etc. dum praecelsam sedem suam die 4. februarii 1892. capesseret nomine Metr. Capituli salutavit *Stephanus Majer* el. Ep. Stagnensis etc. etc. Strigonii. 1892. Buzárovits. In quarto. Pag 6.

7. *Carmen panegyr.* etc. etc. a Sem. Centrali Bpest devote dicatum.

8. „*Esztergom és Vidéke*" arczképpel diszitve, ünnepi alakban jelent meg február 4-iki számában. Közleményei mind a hgprimásra vonatkoznak.

9. „*Esztergomi Közlöny*" február 7-iki száma egészen az ünnepi alkalomnak volt szentelve.

Róma iránti törhetlen hűségének és ragaszkodásának akart kifejezést adni, ugy az esztergomi főkáptalan, mint külön az esztergomi papnevelde elöljárósága s tanári kara, midőn a primás felszentelése alkalmából itt időző pápai nunczíusnál, nmélt. Galimberti érseknél tisztelgett. A főkáptalannak érzelmeit Palásthy Pál püspök ur tolmácsolta remek latin beszédében, a semináriumét Czibulka apát-kanonok és papnöveldei rector ur ugyancsak lelkes latin allokucziójában. Mindkét alkalommal szivélyes válaszszal felelt a nunczius, kijelentvén, hogy az esztergomi papság érzelmeit a Szentatyának tudomására fogja hozni.

Fiui hódolattal vettük és olvastuk uj érsekatyánknak, a herczegprimásnak első főpásztori szózatát papságához. Ugyanaz a szerény alázat, ugyanaz az Istenbe vetett bizalom, ugyanaz a szeretet a papság s a lelkek üdve iránt nyilatkozik meg e szózatban, mely főpásztorunkat különösen jellemzi. Eszünkbe hozza abban a pap nehéz de magasztos pályáját, sz. Pál apostol példáját állitja elénk mint a lelkekért való buzgalom mintaképeét, a tanitásban, a bünösök megtéritésében és megvigasztalásában, a papi erényekben, — s az ő szavaival zárja is be szózatát: «Deus pacis aptet

vos in omni bono, ut faciatis ejus voluntatem .... per Jesum Christum, cui est gloria in saecula saeculorum. Amen.»

A napilapok, sőt a liberális napilapok is nagy elismeréssel nyilatkoznak e szép körlevélről, — hanem persze, mint például a «Bpesti Hirlap,» olyasmit is belemagyaráznak, amire a herczegprimás bizonynyal legkevésbé gondolt.

A bibornoki testület, melynek tudvalevőleg 70 a normalis létszáma, a sok haláleset folytán ma 58-ra van leolvadva. A legidősebb Mertel card. (1806.) a legifjabb di Rende card. (szül. 1847.) — Ezek közül 38 lakik az örök városban, a többiek érseki és püspöki székeket töltenek be a világ különböző részein. Remélhetőleg a szentatya uj főpapokkal fogja pótolni a kidőlteket.

Az iskola keresztény jellegét sürgeti a porosz parlament többsége. Nagyon tanulságos a miniszterelnök beszéde a mi államférfiaink számára is, főleg a mai időben. A többi közt igy szól: «Mi küzdeni fogunk az atheismus ellen. Az iskola nem nélkülözheti a vallást, ha feladatának meg akar felelni. Ez bizonyos. Ha pedig valamely vallásra szüksége van, ugy az, mint a poroszok túlnyomó többsége átlátja, csakis a keresztény vallás lehet; ezt pedig confessió nélkül fel nem foghatjuk, viszont a confessió az egyházat tételezi fel. Ez megdönthetlen logikai következtetés.» Bizony az. Épülhetünk mi, tulnyomóan katholikus magyarok, a porosz protestansok tiszta belátásán. A «Germania» idevonatkozó számait olvasni valóságos gyönyör; a telivér liberalisoknak, Virchownak s az ő társainak megczáfoltatását hallani igazi élvezet.

Természetes, hogy a parlamenti viták hullámai künn gyürüznek tovább. Egy Dahn nevü breslaui professor egy brosürben sopánkodik, hogy mi lesz már most? «a XVI. századba megyünk-e vissza? és vajjon a német kultura ma is az ószövetséget meg az athanázi hitvallást, Luther ördöghitét, Cálvin praedestinatióját, a tridenti zsinatot, syllabust stb, fogja alapjául tekinteni, vagy pedig Lessinget, Kantot, Schillert, Goethét és Darwint? Nemde szép antithesis?

De még sokkal érdekesebb egy frankfurti liberális gyü-

lés, a melyen a szónok (dr. Stern, — talán zsidó?) a többi közt ezeket mondta: «Nekünk jogunk van hitetleneknek és atheistáknak lennünk. A miniszter azt mondta, hogy az egész vita a kereszténység és az atheismus küzdelme. Szerette volna, ha valaki a parlamentben mint *becsületes atheista* elfogadta volna a hadüzenetet. Ugyan hányan hisznek a 400 képviselő közül? (óriás tetszészaj.) Hanem persze a vallás jó arra, hogy a szegény ember engedelmeskedjék és higyjen a tekintélyben.» Ez aztán őszinte és világos beszéd. Annyi bizonyos, hogy az egész német birodalomban nagy az izgatottság, az iskolakérdés folytán. Ez az izgatottság birta rá a katholikus centrumpártot, hogy a jezsuitákat kitiltó törvény revizióját, mely már-már napirendre került volna, egyidőre, amig t. i. ez iskolakérdés elintéztetik, — függőben hagyatni kérje. — Hát bizony Németországban már elérkezett a «discretio spirituum ideje.

A kath. egyház statisztikus viszonyai Angliában ma ezt az érdekes képet nyujtják: Az egész Nagy-Brittániában van 23 r. kath. érsek és püspök, 2929 pap, magában Skócziában 6 püspök, 356 pap. A katholikusok lélekszáma az egyesitett királyságban 5.250,000.

A mi protestáns atyánkfiai tanulhatnának egy kis pártatlan igazságosságot ama német hitsorsosaiktól, a kik a «Deutsche Lehrer-Zeitung»-ban (mely tudvalevőleg az evangelikus népiskola érdekeit képviseli) ekképen irnak: «Nem kell félni Rómától! csak a kulturkampfos protestánsok félnek attól. Jogtalanság mindenek előtt, az iskola által akarni a katholikus gyermekeket egyházuk ellen hangolni, vagy katholikus iskolákat nem engedélyezni. Erre csak akkor lenne joga az államnak, ha magát a katholikus egyházat az államéletben nem tűrt vallásgyülekezeteknek jelentené ki. De igy, ahogy most vagyunk, következetesen és becsületesen le kell vonnia a consequentiákat is. Jelszavunk: igazságosság még Rómával szemben is; — minden igazságtalanság megboszulja magát stb. stb.» Az ember szinte nem hisz szemeinek; mert persze a magyar protestáns lapokban és könyvekben egészen más hanghoz van szokva.

Nevetséges-e, vagy inkább szomoru, a mit a jezsuitákról még ma is összeir egy oly tekintélyes liberális lap, minő a «Hamburger Nachrichten;» igazán nehéz megmagyarázni. Tessék: «Nagy hatalom a jezsuitizmus! Határozó befolyással van a pápa intézkedéseire, vagy legalább utólag contracarrirozza azokat, ha netán érdekei ellen irányulnának (!). Mindenütt vannak a jezsuitáknak szövetséges affiliáltjaik, magas államhivatalokban ép úgy mint a polgári társaságokban, vallásküllönbség nélkül, (!) még zsidók és börzianusok is (!!) tartoznak hozzájok. Ismeretes hogy a jezsuiták szükség esetén embereiket még a protestáns vallásra áttérni is engedik (!!!), hogy ott carrièret csinálva, befolyásos bizalmi férfiaik legyenek stb. stb.» No már ennyi ostobaságot rövid nyolcz sorban már rég nem láttunk összehordva. És ezt sok ezer német bámulva és fejcsóválva olvassa, s nem jut eszébe, hogy itt voltakép a Jézustársaság helyett a szabadkőműves társaság jelemzése van — mutatis mutandis — adva.

Szabadkőműves hitvallás. Melyek a szabadkőművesek czéljai és minő irányuak azok üzelmei, azt koronkint nem árt feltüntetni, kivált ily alkalmakkor, mikor pl. Bpest főváros oly nagyon hajlandó nekik ingyentelket ajándékozni. Misem bizonyithatja világosabban, mint azon nyomtatvány, mely az «Eco d'Italia» tanusága szerint Massa és Carrara környékén a nép között terjesztetik. A nyomtatványt az «ördög 12 parancsolatának» mondhatjuk. Tartalma a következő:

«1. Ne végy részt semmiféle vallási szertartáson és soha se lépj templomba istenitisztelet hallgatása czéljából.

2. Élj, halj pap nélkül és el ne ismerd beavatkozását vallási dolgokba.

3. Vigyázz a *testvérre*, nehogy hozzá halála perczeiben valami pap üres szertartásaival vagy kényszereszközeivel közeledjék.

4. Ajánld fel magadat a testvérek polgári eltakaritásához.

5. Mozditsd elő a halottak elégetését.

6. Közöld és hozd nyilvánosságra a papok minden ballépését.

7. Őrködjél a felett és működjél közre abban, hogy a testvérek és barátaik a politikai és közigazgatási választók jegyzékébe kerüljenek.

8. Zsákmányold ki az érvényben levő törvények olynemü határozatait, a melyek által egészen kizárható az iskolákból a vallásoktatás és a katholikusok minden alakoskodása megakadályozható.

9. Segitsd elő a nemzeti ünnepeket, főleg *szeptember 20-ika* ünnepét és mindazokat, a melyek a katholikusok ellenére vannak.

10. Törekedjél arra, hogy a szinházakban liberalis és hazafias darabok adassanak elő.

11. Törekedjél szóval, továbbá becsületes nyilvános és családi élet példája, valamint jó olvasmányok terjesztése és kölcsönös segélynyujtás által a papok lélekvásárlását megszégyeniteni és önzetlenség által a bucsú-kereskedésnek útját szegni.

12. Terjeszd azon társulat szent elveit, (!) a melynek alapját az igazság és igazságosság képezi és tiszteletének tárgya — az isteni ész.»

A nyomtatvány hátlapján a következő nyilatkozat olvasható:

«Alulirott elismerem, hogy a fentebbi határozatokat, mint személyes nézeteimmel megegyezőket elfogadom és becsületszavamra ünnepélyesen igérem, hogy azokat követni fogom, ha pedig a kötelesség alól kivonnám magamat, tartózkodni fogok minden oly nyilatkozattól vagy cselekedettől, a mely által a társulatnak erkölcsi, vagy anyagi károkat okozhatnék. Aláirás.»

Magyar történelmi és müvészeti intézet Rómában. Róma soha nem szünik meg a müvelődés egyik legfőbb központja lenni. Az antik világot, a kereszténység világát, a renaissance müvészetét mindig ott fogják tanulmányozni. Müvelt és előhaladt nemzetek már régen gondoskodtak, hogy ifju müvészek ott képezhessék magokat, kutató tudósoknak pedig otthont állitottak, hogy a mély kutfőkből lehető nyugodtan merithessenek. Nekünk magyaroknak eddig még nem volt ily ott-

honunk. Olykor-olykor az osztrák-magyar követség palotájában nyert szállást egy-egy fiatal festő.

Most már van magyar történelmi és müvészeti intézet is Rómában.

Egy főpap alapitotta, a ki maga is jeles történetiró, fáradhatatlan buvár, a ki sokat jár Olaszországba és Rómába hogy kutassa a levéltárakat; a ki jól ismeri, hogy hazánk multjára vonatkozólag mennyi ott a felkutatni való, mily eredményekkel kecsegtetnek ezek a kutatások; de aki tudta azt is, hogy sokat visszatart a huzamosb ott időzéssel együtt járó költség.

E bőkezű alapitó — *Fraknói Vilmos* czimzetes püspök, a tudományos akadémia másodelnöke, egykor folyóiratunknak Zádorival együtt lelkes szerkesztője.

A történelmi társulat febr. 18-án tartott közgyülésén lőn bejelentve azon örvendetes hir, hogy *Fraknói* magyar történelmi és müvészeti intézetet alapitott Rómában, a hol öt kutató tudós talál otthont, békés csendet, kényelmet, kézi könyvtárt, hogy nyugodtan buvárkodhassék a vatikáni levéltárban, s dolgozza föl azt a nagy anyagot, mely még érintetlen.

A szép levél, melyben a lelkes főpap az intézet fölállitásáról értesiti a történelmi társulat titkárát, *Szilágyi Sándort*, a következőleg hangzik:

Róma, 1892. február 14.

«Kedves barátom!

«A vatikáni könyvtár magyar osztályának gyarapitása ügyében tanusitott szives érdeklődésedért hálás köszönetemet kifejezve, — ezen alkalommal közölni kivánom veled egy tervemet, mely hónapok óta foglalkoztat, de, a melyet csak most, mikor kivihetősége felől biztos vagyok, lehet tudomásodra hoznom, felhatalmazván téged, hogy arról a Századok olvasó közönségének is tudomást adhass.

«Jól tudod, hogy velem együtt számosan, kik Róma könyv- és levéltárainak, első sorban a XIII. Leo pápától nagylelküen megnyitott vatikáni levéltárnak gazdagságát ismerik; kik azt az emelő hatást, a melyet minden fogékony

szellemre az örök város gyakorol, méltányolják; kik figyelemmel kisérik, mint alapitanak a müvelt nemzetek egymásután tudományos és müvészeti intézeteket Rómában: évek óta táplálják azt az óhajtást, hogy egy ilyen jelentékeny kulturatényező áldásaiban hazánk is részesüljön.

«Mindazáltal kisérleteink, melyek egy római magyar intézet létesitésére czéloztak, eredményhez nem vezettek.

«Jobb időkbe vetett kétes reményekkel jöttem negyedfél hónap előtt Rómába.

«Itt azonban meggyőződtem afelől, hogy a jelzett czél eléréséhez, magamra hagyatva is megtehetem a döntő lépést.

«Az épitkezési spekulácziók nyomaiban bekövetkezett katasztrófa a telkek értékét és az épitkezési anyagok árát tetemesen leszállitván, szerény vagyonom, a következő évek takarékossága által gyarapitva, elégségesnek mutatkozott, hogy az intézet befogadására alkalmas ház épitésének gondolatát felkarolhassam.

«Nem késtem a talán soha vissza nem térő kedvező perczet megragadni, a gondolatot tetté érlelni.

«Telket vásároltam Róma legszebb pontján, a Janikulus oldalán, a Szent-Péter halála szinhelyén épült remekmüvekben ékes templom és a spanyolországi akadémia közelében, honnan elragadó kilátás nyilik a városra, a romoktól benépesitett sikságra, a háttérben emelkedő hegylánczra.

«Ott, kis kerttől környezve, a déli növényzet örök zöld keretében fog emelkedni a nem ugyan fényes, de nem is disztelen ház, melynek tervét és költségvetését egy jónevü és megbizható épitész már elkészitette ugy, hogy az épitkezési munkálatok a legközelebbi hetekben megindulnak.

«Az épület földszinti helyiségei nékem és halálom után az intézet igazgatójának szolgálnak lakásul. Az első emeleten egy könyvtártermet öt lakószoba környez: *első sorban magyar történetbuvárok, de egyszersmind az egyetemes történelem, a régiségtudomány és a müvészettörténelem magyar munkásai számára.*

«Egyébiránt az alapitó-oklevél formulázása tárgyában kikérem a hazai illetékes körök tanácsát és utasitását.

«Mégis jelezni kivánom néked egy gondolatomat. Hálás érzéseim kitüntetésére, de főképen a leghivatottabb tényezők együttműködésének biztositása végett az intézetben egy-egy helyet rendelkezésére bocsátanám — természetesen semmiféle költségmegtéritésre nem tartva igényt — az *esztergomi egyházmegyének*, mely nevelt; a *váradinak*, melynek javadalmát élvezem; az *akadémiának*, a *Szent-István-társulatnak* és a *nemzeti muzeumnak*, melyek munkásságomnak tért nyitottak.

«Nem kell neked magyaráznom, mennyire boldognak érzem magamat, hogy nemcsak irodalmi müveimmel, hanem egy bizonyára tartósabb hatásu alkotással is éleszthetem a kegyeletet nemzeti történetünk emlékei, hagyományai és tanulságai iránt, melyeket elhanyagolva, — hogy dicsőült barátunk és mesterünk Ipolyi Arnold nemes szavaival éljek — «üresebb lesz a mult, sivárabb a jelen, kétesebb a jövő.»

«Isten áldjon. A legszivesb üdvözlettel vagyok igaz hived: *Fraknói Vilmos.*»

Az alapitványról előlegesen nem tudott senki, és igazi meglepetést okozott a közgyülésen, mely hosszas éljenzéssel és tapssal fogadta a nagylelkü adomány hirét.

Gróf *Széchen Antal* elnök a legmelegebb szavakban nyilvánitott köszönetet s inditványozta, hogy a társulat nevében a köszönetről Fraknói értesittessék. Ez ajánlatot *Thaly Kálmán* másodelnök azon inditványával fogadták el nagy éljenzés közt, hogy a köszönetet az ülésből távirati uton közöljék Fraknóival. «Okozzunk neki örömet vele — ugymond — hogy mennyire megörvendeztetett.»

E nagyszerü alapitvány mély hálára kötelezi nemzetünket a nemeslelkü Alapitó iránt és méltó büszkeségét képezi a magyar egyháznak. Mi is szivünk mélyéből hangoztatjuk: Éljen a nemes Alapitó!

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

A szerkesztésért felelősek: Dr. KERESZTY VIKTOR, Dr. WALTER GYULA.

Esztergom, 1892. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

Főméltóságu

VASZARY FERENCZ KOLOS

Magyarország herczegprimásának

a Szent-István-társulat XXXIX. nagygyülését

megnyitó beszéde.

Tisztelt Nagygyülés!

Midőn hivatásomnál fogva e diszes helyet elfoglalni és e magasztos czélu társulatnak nagygyülését megnyitni szerencsém van, mindenek előtt hő szeretettel üdvözlöm önöket tisztelt uraim, mint a ker. kath. eszme és a magyar nemzeti élet valláserkölcsi érdekeinek munkásait.

Alkalom- és időszerünek vélem nyilatkozni néhány oly fontos kérdésről, melyek a közvéleményt évek óta foglalkoztatják és a kath. egyház ugy belső mint külső viszonyait lényegesen érintik.

Azzal kezdem, hogy a kath. egyház maga is társulat — világtársulat s mint ilyen minden üdvös társulati eszmének első szülő anyja, és nevelő dajkája mindazon társulatoknak, melyek szent czéljaira működnek; továbbá, hogy feladata lényegileg mindig ugyanaz, csakhogy e feladat megoldási módja az idők viszonyai és követelményei szerint változik.

Ugyanis a történelem tanusága szerint minden század meghozta a maga irányát, melyhez alkalmazottan kell az egyháznak is fellépnie s az emberiség

üdvére munkálkodnia; s tudatában lévén annak, hogy az Evangélium isteni fényével megvilágitott értelem biztos haladást tett az ismeretekben, kell: hogy a kor tudományos vivmányaival megbarátkozzék és ezeket megszentelve a maga javára, az emberiség közös boldogitására használja fel.

Társulatunkat is a kor szüksége hozta létre, hogy valláserkölcsi irányban kifejtett működése által egyuttal nemzeti kulturánknak terjesztésére is szolgáljon.

Nincs nemesebb szolgálat a szellem szolgálatánál. E munkában az áldás és béke malasztja rejlik. Minél több világosságot gyujtunk az elménkben, annál képesebbé teszszük azokat az igazság keresésére és befogadására; és minél intenzivebb vágyat keltünk a szivekben az igazság birása és követése iránt, annál közelebb hozzuk azokat az abszolut Igazsághoz: az Istenhez.

A Sz.-István-társulat is áldásos munkát végez, midőn a vallási eszmék és a tudás számára tért foglal el irodalmunkban.

Ezen tevékenysége nemzeti kulturánk termékenységi erejét fokozza, erkölcsi életünket tisztitja, közmüvelődésünk tartalmát gazdagitja, körét kiegészíti.

Haladjunk továbbra is czéltudatos buzgalommal a kitüzött és eddig is járt ösvényen előre, hisz e társulat méltán dicsekedhetik azzal, hogy nehéz idők heves zaja, a szenvedélyek erős felindulásai között is megtudta őrizni irodalmában a méltóságteljes higgadtságot. Távol tudta magát tartani az egyéni érdekek és napi vélemények izgalmaitól; törekvéseiben, működésében soha sem vetette le magáról a keresztény türelem és szeretet palástját.

E dicséretes magatartását annál nagyobb elismeréssel hangsulyozom: minél sajnosabban látom a kath. irodalomba belopódzását azon másik iránynak, amelynek következményeit és hatásait nem nézhetjük aggodalom nélkül.

Mig egyrészről szükséges, hogy igazaink és jogaink mellett a sajtóban is tért foglaljunk; mig egyrészről jogos, hogy egyházunk érdekeinek, szabadságának, dogmáinak sérthetetlenségét védelmezzük: másrészről a védelem nem lépheti tul a védeni szándékolt érdekek belső törvényeinek, természetének és szellemének határait.

A kath. egyházat s ennek érdekeit a kath. vallás szellemének megfelelő fegyverekkel lehet és szabad szolgálni. Aki akarva, vagy nem akarva mást tesz, az sebet üt az egyház reputációján, nem hasznára, hanem ártalmára van a kath. ügynek; mert ahelyett, hogy egyesitene, szétszór, az egyház barátait elkedvetleniti, ellenségeit felingerli s az egyéni vélemények csalhatatlanságának igényeivel a türelmetlenség és szeretetlenség szellemét terjeszti.

A szélnek ezen vetéséből csak a vihar aratása nőhet. Ez az irány megtagadása a kath. szellem irodalmi hagyományainak; mert a kath. irodalom a szeretet és nem a harag, a szelidség és nem a gyülölség eszméjéből fakadt ki. Olyan lévén mint az isteni igazság, erejének hóditó hatalmát nem a szenvedélyek izgalmaiban, hanem ethikai tartalmának csodálatra méltó kincseiben birta és birja.

Az apostolok s vértanuk a szeretet és szelidség hangján szólottak még hóhérjaikhoz is és nem átkozódva, szitkozódva, hanem áldva és imádkozva haltak meg hitökért.

Az apologéták nemes bátorsággal védték a kereszténységet a császárok trónja előtt; szavuk önérzetes volt, de nem sértő, s a jogelvek dialektikája mellett az, amivel győztek, a keresztények szivében elvetett és megtermékenyült keresztény erény áldásos gyümölcsének felmutatása volt.

És e szellem a keresztény irodalom öröksége maradt századokra; azzal terjeszté eszméinek, tanainak felsőbb rendü világosságát, azzal veté meg

Európa czivilizácziójának alapját, szervezte társadalmát.

Korunk bölcse, XIII. LEO szentséges Atyánk is látva a sajtó egyes kinövéseit, szükségesnek vélte szavainak sulyát a mérlegbe vetni s a „Cognita Nobis"-féle levelében egyházfői bölcsességgel és szeretettel mutatni azon ösvényre, amelyről a kath. sajtónak letérni soha sem lenne szabad.

„Az egyház ügyének védelme komoly és szent jelleggel birjon — mondja a szent Atya — a sajtó soha se téveszsze szem elől s mérsékletet, mely az erénynek elmaradhatlan kisérője. E tekintetben senkisem helyesli a kelleténél hevesebb irályt, a ráfogást, a gyanusitást, vagy bármit, ami az egyeseknek járó tisztelet és kimélet ellen vét."

Szálljon ez apostoli igék erejének világossága sziveinkbe, hozza közénk a szeretet, béke és a türelem angyalát, hogy az Isten és hazánk ügyét szent egyetértésben, a kereszténység négy sarkalatos erényével: a justitia (igazságosság), prudentia (okosság), fortitudo (erősség), temperantiával (mérséklet) szolgálhassunk ugy élő szóval, mint az irodalom terén is, mely erényekre különösen a következendő nagy kérdések tárgyalásánál szükségünk lesz; e kérdések: 1. az elkeresztelés, 2. a kath. autonomia, 3. a kongrua ügye.

Engedje meg a t. nagygyülés, hogy mind a három kérdésben körvonalozzam álláspontomat.

Örökségemnek legnehezebb részét képezi az u. n. elkeresztelési ügy.

Tudvalevő, hogy az 1868. évi törvényhozás az akkori képviselőház központi bizottságának indokolása szerint, az 1868. évi 53. t.-c. 12. §-ával a vegyes házasságból származó gyermekek vallási hovátartozandósága kérdését „az élettapasztalatok alapján és gyakorlati uton kivánta megoldani; előre látott zavart, viszályt, keserüséget és surlódásokat meg-

szüntetni; a családok szentélyéből idegen befolyásokat eltávolitani, végre a vallások érdekét biztositani."

Hogy mennyire éretett el a törvényhozás ezen intenciója, főleg mióta a kormány legutóbb az 1890. évi febr. 26-iki kibocsátott ministeri rendelettel az 1868. évi 53. t.-c. 12. §-ában foglalt rendelkezésnek megfelelő anyakönyvezést törekedett biztositani, erről bőven tanuskodnak ismét az élettapasztalatok, nevezetesen: azon keserüség és az ebből eredő izgatottság, mely sokak kedélyi nyugalmát megzavarta; továbbá azon surlódások, melyek a kath. és más keresztény vallásu lelkipásztorok és hivek között kifejlődtek; végre azon tény, hogy a kath. lelkészek vallási meggyőződésökkel, hivatásukkal és kötelességökkel összeütközésbe jutottak.

Más külföldi államok, amelyekben hasonló törvényes intézkedések egyideig fennállottak, szintoly tapasztalatok és az ezen irányban tett kisérletek sikertelensége után a természeti jog álláspontjára helyezkedvén, nem késtek a vegyes házasságból származó gyermekek vallási nevelése tekintetében a szülők természetes jogait biztositani, ugy, hogy az európai nyugati, sőt az egész világon fennálló kulturállamokban a mienkhez hasonló törvény ma már nem létezik.

Ellenben hazánkban a vegyes házasságból származó gyermekek vallási nevelése tekintetében törvényesitett természetellenességhez hozzájárult az anyakönyvvezetés iránti fennemlitett intézkedés is, mely az ügyet még bonyolultabbá tette.

Azonban nem szabad ez eljárásban irányzatosságot feltételeznünk, mert a kérdés *hitágazati jellege*, az idézett törvényszakasznak valódi jelentősége, illetőleg a természeti joggal való összeütközése csak a törvény alkalmazásában kezdett hovatovább kidomborodni.

Az 1890. évi február hó 26-án, mint a velem

közlött hivatalos adatokból meggyőződtem — bona fide kibocsátott miniszteri rendelet, nem annyira *oka*, mint *okozata* a bajnak, mely az emlitett törvényczikk 12. §-ában gyökeredzik, ugy, hogy ha ezen rendelet visszavonatnék is, az annak kibocsátását megelőző időben, 1868 óta felmerült bajok, kellemetlenségek és surlódások megszüntetve nem lennének.

Azt hiszem, hogy a magyar kormány és törvényhozás a többször idézett törvényszakaszban gyökeredző baj alapokát a külföldi törvényhozások példájára mihamarább fölismeri annak megfontolása mellett, hogy a katholikusok álláspontját a szülők természeti jogának biztositása iránt a mult századbeli országgyülési vivmányok alapján a protestáns vallás felekezetek gravamenjeivel, továbbá a legszabadelvübb államférfiak, mint hazánkban br. Eötvös és külföldön Rotteck és másoknak minden kétséget kizáró nyilatkozataival lehet igazolni; nem különben, hogy midőn az ujabbkori magyar szabadelvü törvényhozás a katholikusok hozzájárulásával a vallásfelekezetek egyenlőségét és viszonosságát megállapitotta, önmagával, ezenkivül a viszonos igazság és méltányosság, végre a szabadelvüség követelményeivel jutna ellentétbe, ha az ország lakossága többségének vallási meggyőződését sértené és ezen, a kedélyeket nyugtalanitó állapotot tovább fentartaná, figyelmen kivül hagyván, hogy a jelenlegi állapotnak fentartása az ország érdekével is ellenkezik s hogy „nihil liberale, quod non una est justum.“

Az ekkép indokolt hitben, meggyőződésben és reményben, tekintve, hogy az egyház dogmái szerint a hit és erkölcsi kérdésekben egyedül illetékes forum a római Szentszék, érsekprimási kettős esküm letétele után azonnal kikértem a római Szentszék utasitását és a nyert nagy kegyességü felhatalmazás alapján haladéktalanul megkezdtem a tárgyalásokat hazánk kormányával, melylyel több közérdekü tekintet-

ből ideiglenes modus vivendi megállapitását is czélzó tárgyalások azóta haladéktalanul folynak.

Aki a fennforgó nehézségeket, a bevégzett tényeket és több mint 23 évi fejleményeket és ezek előzményeit kellően mérlegeli, az türelemmel várja be e tárgyalások eredményét, annyival inkább, mert a követett és tovább követendő eljárásomért az állásomból kifolyó nagy felelősséget, ugy egyházam, mint hazám irányában elvállalom és annak sulyát teljesen átérzem; továbbá, mert más alkalommal tett kijelentésem szerint törekedni és mindent elkövetni fogok azon czélra, hogy az egyház és az állam között a békés viszony mielőbb biztositassék és habár *egyházelvi álláspontomból egy szemernyit sem engedhetek*, nem adtam fel a reményt, hogy eljárásomat siker koronázandja, minthogy ügyünk igazságából kifolyó álláspontom más, törvényesen bevett vallások jogegyenlőségébe és a viszonyosság elvébe nem ütközik, a más vallásfelekezetek érdekeit nem sérti, végre a törvényhozás és kormány tekintélyét nem csorbitja, sőt azt emelni és megszilárditani fogja.

Áttérek az autonómia kérdésére; előre bocsátom, hogy tekintve azon lényeges változást, mely a kath. egyház és az állam között a királyság megalapitásától fennállott közjogi szoros kapcsolatban, főleg az 1848. évi XX. t.-cz. és az alkotmány visszaállitása óta bekövetkezett;

tekintve továbbá az egyházpolitikai viszonyaink jelen irányu fejlődését — a kath. autonómia szervezését egyházunk világi vonatkozásu ügyeire nézve *szükségesnek* tartom.

De ezen nagy horderejü kérdés tárgyalása- és megoldásánál nem szabad figyelmen kivül hagyni a kath. egyház hierarchikus szervezetét: nevezetesen azt, hogy az egyházi, ugy rendi, mint joghatósági hatalom — potestas ordinis et jurisdictionis — a klerusra ruháztatott.

E részben lényeges különbség van a kath. egyház szervezete és a protestáns egyházak alkotmánya között, amennyiben a protestáns egyházaknak külön papsága nem lévén — az egyházi hatalom a hivek összességére, mint egyetemes papságra van átruházva.

Ezen ultima differenciánál fogva a protestansok autonomiai szervezetét nekünk katholikusoknak alapul venni nem lehet.

A katholikus egyház hierarchikus szervezetének sérthetetlensége mindenkor feltétlen veto leszen minden olyan netán felmerülhető törekvés és irányzat ellen, mely a kath. egyház hierarchikus szervezetét demokratizálni, nevezetesen a katholikus papság és a világiak együttes működését autonomikus szervezetben az egyháznak nem világi vonatkozásu ügyeiben is biztositani czélozná.

Továbbá figyelemre kell méltatni azon történeti tényt, hogy a valódi önkormányzat csak azon országokban létesült, a melyekben állam- vagy uralkodó vallások voltak, a hol ezek ellen az *önvédelem* oly módjáról kellett bármely vallás követőinek gondoskodniok, amely egyrészről megfelelt az illető vallás belső szervezetének és történelmi fejlődésének; másrészről külső szervezeti alakja biztositotta az illető vallás jogainak, érdekeinek, javainak, iskoláinak és szabadságának védelmét és fenmaradását.

Igy keletkezett a szorosb értelmü Magyarországban a kath. államvallás mellett a protestáns, igy Magyarország erdélyi részeiben a tulnyomó protestáns uralom idejében a kath. autonómia, mely utóbbihoz hasonló, tudtommal nincsen az egész világon.

Végre az autonómia kérdésénél nem szabad szem elől téveszteni apostoli koronás királyunk páratlan, a magyar szent koronához elválaszthatlanul kötött főkegyuri jogát azon terjedelemben, a mint ezen legfőbb kegyuri jog a szilveszteri bullán kivül tör-

vényeinkben és kilenczszáz évi joggyakorlatban mélyen, kitéphetlenül gyökeredzik.

Ha a nemzeti közszellemet jól megfigyeltem, ugy maga a nemzet is akarja, hogy apostoli királyunk ezen eminens joga sértetlenül fenntartassék.

Nekünk tehát autonómiánk szervezésénél nem apostoli királyunk, legfelsőbb kegyurunk ellen, nem nélküle, hanem vele egyértetőleg kell eljárnunk s legelső kötelességünk Felséges Urunk, mint ez ügyben legfelsőbb tényezőnek, legkegyelmesebb elhatározását alattvalói hódolattal kérni az iránt: hogy menynyiben, mily mérvben hajlandó és tartja czélszerünek a világon páratlan kegyuri jogát kath. alattvalóival gyakoroltatni. E szerint az autonómia mikénti szervezése voltakép csak ő csász. és apost. kir. Felségének legfelsőbb engedélye után és alapján veheti kezdetét.

Ezeket tartva szem előtt: az erdélyi kath. autonomiai szervezet, habár ennek keletkezése a mostani viszonyokkal nem analog s mégis tekintve, hogy az erdélyi részekben a királyt a legfelsőbb kegyuri jog épen azon alapon illeti meg, mint itt Magyarországban, méltán ragadhatja meg figyelmünket.

Ismerjük a kath. autonómia mikénti szervezése iránt elágazó véleményeket.

Egyik vélemény kizárólag a hitközségi, másik az 1869—71. évi kath. kongresszus által kontemplált országos szervezettel akarja létesiteni az autonómiát.

Kétségbevonhatlan, hogy a gyakorlati élet szükségletei első sorban a hitközségi szervezet mielőbbi életbeléptetését követelik; tehát a hitközségekben kell megvetnünk az autonómia alapját s csak a biztosan megvetett és biztosnak bizonyult alapon szabad tovább épitenünk.

Az 1869—71 évi kongresszusi javaslatra vonatkozólag csak oly rövid megjegyzést teszek, hogy annak felkarolása azért sem látszik czélszerünek, mert

attól lehet tartani, hogy a vele kapcsolatos nagy kérdések tárgyalása a vitális ügyeknek megoldását évtizedekre elodázná.

Ennélfogva az uralkodó véleményekkel szemben a középutat választottam azon tudatban, hogy érdekeinknek, valamint a fennálló viszonyoknak megfelelőleg járok el.

Ha ezen egészen uj, még nálunk ki nem próbált, a közszellembe még be nem hatolt, csak elvont fogalomban létező intézmény felépitésében sikeresen akarunk eljárni, az elvek meddő vitatásának mellőzésével főleg a gyakorlati szükséglet által kijelölt uton kell haladnunk, mely uton legbiztosabban elérendjük a kitüzött czélt, azt t. i., hogy közszellemet teremtsünk a kath. önkormányzati cselekvés iránt.

Végül kijelentem, hogy habár nem zárkózom el a bárhonnan eredő helyesbités elől, mégis jónak véltem az előadott értelemben az illetékes helyen már is eljárni és pedig a siker reményével.

A kongruaügy kérdése köztudomás szerint igen régi, annak rendezése századok óta ugy a törvényhozás, mint a legfelsőbb kegyuri rendeletei és intézkedései folytán ugyszólván napirenden volt.

Nem fárasztom a t. Nagygyülést e nagyfontosságu kérdés jogtörténelmi részével.

Elég legyen utalnom az országos törvények közül az 1548. évi 12. t.-czre, mely az elpusztult káptalanok és kolostorok birtokait és jövedelmeit a többi között „Isten igéje igaz hirdetőinek táplálására fordittatni rendeli;“ továbbá az 1790—91 évi 67. és 1827. évi 8. t.-czikkek által kiküldött országos bizottságok véleményes munkálataira, legfőbbképen mégis II. és III. Ferdinánd, I. Lipót, III. Károly, Mária Terézia, II. József és I. Ferencz számos idevonatkozó legfelsőbb rendeleteire és intézkedéseire, végre I. Ferencz királynak 1815. évi május hó 6-áról kelt

azon legmagasabb kijelentésére, mely szerint a kongruarendezés ügye „ob defectum fundi felicioribus temporibus“ tartatott fenn.

Ezen legfelsőbb kijelentés után a kongruaügy rendezése 1827-ik évig nyugodott, amely évben az országgyülés amint fentebb emlitém, e czélra országos bizottságot rendelvén ki, ezen bizottságnak véleményes munkálatában különösen az hangsulyoztatott, hogy ugy a latin, mint a görög szertartásu kath. lelkészek állásuknak megfelelő illő ellátásban részesüljenek s e végből a cassa parochorum, valamint a vallásalap csakis e czélra fordittassanak.

Habár a plébániák javadalmazásában 1827 óta sok változás történt, mégis a kongruarendezés ügye függőben maradt, mig Trefort Ágoston volt vallás- és közoktatásügyi miniszter 1885. évi márczius hó 26-án 666. sz. a. a magyar püspöki karhoz ez ügyben felhivást nem intézett, amely felhivás folytán püspöki tanácskozmányok tartatván, létrejött ő csász. és ap. kir. Felségének 1887. évi márczius hó 22-én kelt legfelsőbb elhatározása, amelyben a kongruaügy alapos rendezése czéljából többféle előzetes kérdés megvitatása mellőzhetlennek jelentetik ki.

Legmélyebb hódolattal hajlok meg ő Felségének legfőbb elhatározása előtt, miután minden kétségen kivüli, hogy a kongruaügy szabályszerü tárgyalása csakis az apostoli király, mint legfelsőbb kegyur engedélye alapján és annak értelmében veheti kezdetét; de fontolóra véve, hogy e legfelsőbb elhatározásban felsorolt előzetes kérdések alapos tárgyalása és eldöntése előreláthatólag hosszu időre, évtizedekre fog terjedni; fontolóra véve továbbá, hogy számos lelkipásztornak állásszerü ellátása az egyház és haza érdekében égető, elodázhatlan szükség, ismerve ő csász. és ap. kir. Felségének ezen nagyfontosságu ügy mielőbbi elrendezése iránti legmelegebb érdeklődését, igyekeztem a legilletékesebb helyen enge-

délyt nyerni arra nézve, hogy a jelzett előzetes nagy kérdések időszerinti alapos megvitatása előtt és közben a lelkészek segélyezéséről más módon is gondoskodhassunk.

Én a kongruaügy tanulmányozásából arról győződtem meg, hogy az eddigi eredménytelenségnek alapja nem elvi akadályokban, jelesen a kegyuri kérdések nehézségeiben, hanem a fedezet hiányában rejlett.

Ennélfogva a kongruaügy megoldását első sorban nem a *jogi*, hanem azon alapon vélem megkisérlendőnek, amely alapon hazám egyes nagynevü főpásztorai egyházmegyéjökben e kérdést megoldani törekedtek, nevezetesen *a szeretet és áldozat* alapján,

A módozatokat tárgyalás és megállapitás végett a nm. püspöki kar elé terjesztendem.

Én azon édes reményemet fejeztem ki, hogy már legközelebbi időben, ha nem is teljes kongruát, de oly segélyt nyujthatunk a szükségben szenvedő római és görög kath. lelkészeknek, hogy ne kelljen nyomorogniok.

Az előadottakban kivántam a t. Nagygyülést és a nagy közönséget a kath. egyházat érdeklő fontos kérdések jelen állásáról és általam szándékolt megoldásáról tájékoztatni.

Végül értesitem a t. Nagygyülést, hogy ő Felségének legmagasabb akaratából, „midőn ő Felsége — illetőleg utódai — a magyar fővárosban hosszasabban időzni méltóztatik, valamint a magyar országgyülési nyilvános tárgyalások, különösen azok téli időszaka legalább nagyobb részének tartamán Budapest fővárosában állandóan székelni, távollétem alatt a fővárosban állandó érseki helynökről gondoskodni fogok.“

Az ország fővárosa iránti, ugy főpásztori, mint hazafiui kötelességem, nemes közönsége iránt érzett mély tiszteletem parancsolja az érseki helynökségnek a lehető legrövidebb idő alatt leendő oly szervezé-

sét, hogy a főváros közönségének az egyházi hatáskörbe eső ügyei itt helyben elintézhetők legyenek.

Midőn a Társulat nm. Elnökének fáradhatlan és buzgó tevékenységeért a Társulat nevében legbensőbb hálát, az alelnök és a többi tisztviselő uraknak hálás köszönetet szavazok, a nagygyülést megnyitottnak nyilvánitom.

A POZSONYI GENERÁLIS SZEMINÁRIUM.

Irta Dr. HALMOS IGNÁCZ.

(Folytatás.)

Az a kérdés, hogy ki fog az eltörült jezsuiták nyomába lépni, ki veszi át utánuk a nevelés és oktatás fontos feladatát: nem igen foglalkoztatta azokat, a kik az ő eltörültetésüket tapssal és örömmel fogadták. Ezzel ők már rég tisztában voltak. A kidöntött fa — szerintük — korhadt volt már s a jelennek ize szerinti gyümölcsöt nem hozott, helyébe a tanügy termékeny talajába beültették az ujitók a felvilágosodás, a haladás ifju fáját.

Az árván maradt intézetek vezetését saját embereikre bizták, a megüresedett tanszékeket hiveikkel töltötték be, a jezsuiták szerezte tankönyveket a felvilágosodás tanférfiainak tankönyveivel váltották fel, s hogy az iskolából azok szellemét is számüzzék s igy a multtal teljesen szakitsanak: uj, a kornak megfelelő tanterv szükségességét hirdették fennen.

Ugyanaz a bizottság, mely itt M. Teréziának a jezsuitákra vonatkozó ügyekben tanácscsal szolgált, ezek eltörlése után, a tanitási rendszernek alapos, gyökeres reformálását tartja szükségesnek. Az eddigi, a jezsuiták által meghonositott tanrendszer hiányos, hézagos s kevésbé gyakorlati. Itt az ideje, hogy ez jóvátétessék. A bizottság csak-

ugyan tett is ily értelmü felterjesztést M. Teréziánál, kérvén őt, hogy ez általános s annyira érezhető bajnak eleje vétessek egy általános tanterv kidolgozásával.

Ez általános szavak alá foglalták ugy az alsó mint a felső intézeteket nevezetesen a hittudományok fakultását is.

M. Terézia az 1773. nov. adott válaszában kimondja, hogy a felterjesztés rég ápolt vágyát és óhaját penditette meg, mert hisz ő e bizottságot nemcsak azért alakitotta meg, hogy tanácsával segitségére legyen a jezsuita ügyek megoldában, hanem főképen azért, hogy ezeknek eltörlése után, jelölje meg a bizottság az irányt, a melyben szükséges leend majd reformálni a tanitást és nevelést az alsó és felső, nevezetesen pedig a hittudományi iskolákban.

Azért el is várja, hogy a bizottság ezen inditványának és felterjesztésének megfelelőleg ily tantervet haladéktalanul be is fog terjeszteni, ő a maga részéről pedig biztositja a bizottságot, az e fontos és fölötte szükséges munkának keresztülviteléhez szükséges oltalomról. Ne szalaszszanak el egy pillanatot sem, hogy a szükséges előkészületek megtörténjenek, kivált egy külön az összes országokban használandó theologikus tankönyvnek és jus kanonikumnak a megirásához. A felmerülendő költségekkel a bizottság ne törődjék; bárminők is legyenek, mindent örömmel fog erre forditani.

Az ujitók ezen terve sokkal könnyebben és simábban sikerült, hogysem ezt maguk is remélték volna. Tehát ők diktálják majd, hogy mit és miképen kell tanitani, még a hittudományra nézve is.

Rövid néhány nap alatt elkészült a tanterv kijavitott alakban. Javarészt Martini müve ez. Nov. 29-én és decz. 1-én ujra tárgyalta az államtanács az uj tantervet. Az államtanács tagjai kivétel nélkül csak dicséretest és jót mondtak e munkáról. Gyanus vonása ezen dicséretnek azonban az, hogy az államtanács sürgette, hogy az általános tanterv változatlanul megerősitessék, bár honnan is jönnének a változtatásra vonatkozó inditványok vagy kérelmek.

Ily nagy munka teljes sikere azt kivánja, hogy most az

általános tanterv szellemében, részleges tantervek készitessenek külön minden fakultás számára. Ezen részleges tantervek készitésénél követendő szempontokat maga az államtanács jelölte meg.

A hittudományok tanitását szabályozó tanterv készitésénél e három szempont legyen mérvadó: Fölösleges, de sőt káros a theologiát négy vagy öt esztendőn keresztül tanitani és tanulni. A hittani tárgyak összevonása maga után vonja szükségképen a tanárok számának leszállitását; s végre a jus kanonikumot tárgyaló oly tankönyvet kell összeállitani, melyben a most divó jogelvek foglaltatnának. Nincs hiány ily jogi müvekben, melyekből azért könnyen össze lehet majd állitani a mostani igényeket teljesen kielégitő egyházjogi tankönyvet.

Az itt érintett s a részleges tanterv készitésénél érvényesitendő irányelvek alapjában megtámadták a papok oktatását és nevelését. Felállitották pedig ezen elveket azok, a kiknek a papi oktatás és neveléshez semmi közük sem volt, mivel ez tisztán s egyesegyedül az egyház ügye.

Hogy az egyház legféltékenyebben őrzött jogát támadták meg most, hogy ott ejtettek sebet az egyházon, a hol ez a legérzékenyebb, ugy hogy kénytelen feljajdulni, hacsak nem hulla, — ezt tudták az ujitók; de ők ezzel nem törődtek. Hisz ez volt kitüzött legközelebbi czéljuk. Az anya öléből, kebeléről kiragadni a gyermeket — nem törődve az anya jajveszéklésével — s mint a kötéltánczos szokta, tagjait kificzamitani, természetellenesen idomitani saját czéljaikra azt, a ki az anya gondozása mellett e czélra alkalmatlanná vált volna: ez volt az ő törekvésök.

Hogy a gyermekrablásba az anya bele nem egyezik, hogy az minden áron és módon azon lesz, hogy azt megakadályozza s tervüket meghiusitsa: az világos és természetes valami.

Azért az államtanács rajta volt, hogy a tanügyi udvar bizottság elnöki székéről Migazzi érsek elmozdittassék. 1774. jan. 4-én az uralkodónő Migazzit elismerő szavak kiséretében az elnökségtől felmentette, kérvén őt, hogy ennek

daczára a jövőben is támogassa tanácsaival az oktatásügynek felvirágoztatását. A tanügyi bizottság elnökévé pedig báró Kresselt nevezte ki.

Már most hozzáfoghattak a részleges tantervek kidolgozásához azon öntudattal, hogy azokat, legalább a tanügyi bizottságban, senki sem fogja kifogásolni. Miután már előbb Kaunitz a külföldi udvaroknál lévő osztrák képviselőktől bekérte volna az ott tényleg érvényben levő tanterveket, melyek majd a részleges tantervek készitésénél jó szolgálatokat tehetnek, a tanügy terén kitünt férfiakra bizták a részleges tantervek kidolgozását.

A hittudományi tanterv kidolgozását Rautenstrauch Ferenczre bizták, a ki braunaui benczés apát s 1774 óta a prágai egyetemen a theologiai fakultás igazgatója volt, s aki Riegger és Eybeltől főképen, sőt egyedül csak abban különbözött, hogy nem volt világi, hanem egyházi férfiu.

E kitüntető bizalom alapját és magyarázatát az ő jogi müveiben leli, minő például, hogy csak egyet emlitsek: De jure principis praefigendi maturiorem professioni monasticae solemni aetatem. Pragae 1773. Ennek a kezeire nyugodtan bizhatták a tanterv összeállitását.

Rautenstrauch a reábizott munkával már május 4-én elkészült s azt ugyanaznap a tanügyi bizottságnak be is nyujtotta. Ez még az nap megvitatta, jóváhagyólag és ajánlólag felterjesztette az államtanácsnak.

Az államtanács kitüntető elismeréssel és dicsérettel nyilatkozott Rautenstrauch tantervéről. Bécsbe hitták őt, hogy személyesen megmagyarázza és okadatolja annak minden pontját.

Az apát tantervének főczéljai ezek: uj szellemet önteni a theologiába azáltal, hogy az a gyakorlati kereszténységre tanitsa az Ur szolgáit s kivesse magából a veszekedés és vitatkozás átkos szellemét; megismertesse az oltár leendő szolgáival a tiszta fegyelmet és a régi egyház magasztos egyszerüségét, mely az intézetekben annyira elfajult és megromlott; végre megtanitsa a béke és szeretet leendő apostolait a keresztény vitatkozás ama nemére és módjára,

melylyel sikerülend a keresztény népeket kibékiteni s egyesiteni az állam és az egyház legnagyobb javára.

A benyujtott s oly nagy helyesléssel fogadott terv szerint ezt a nagy reformot Rautenstrauch igen rövid idő alatt remélte elérhetni, mivel a theologia elsajátitására összesen és egészben csak három esztendőt szentelt, s ebből a háromból csak egyetlenegyet a dogmatikára, a teologia lelkére. Véleménye szerint ez elég leend, kivált ha a fölösleges és káros veszekedések és skolastikus fogások ezen tantárgyból kiküszöböltetnek. Azután tanulják még a polemikát, de csak historice, mint faktumok elősorolását, nem védve sem az egyikét, sem a másikát, végre pasztorálist, kazuisztikát, szónoklattant és szertartástant. A mi a jus kanonikumot illeti, azt Rautenstrauch nem emlitette, mivel erről külön, már évek előtt, intézkedik egy királyi rendelet.

M. Terézia a neki felterjesztett összes tanterveket átküldi Migazzinak, hogy azokról, de kivált Rautenstrauch tantervéről véleményt adjon, s azt feltünés nélkül közölje az uralkodónővel.

Migazzi mindenekelőtt a tanterv összeállitónak a személyiségével foglalkozik, a ki már előre is az utókor háláját vindikálja magának s az utókort lekötelezettjének mondja; aki elég merész és szerénytelen a most tényked papságot arczul ütni, midőn tőle eltagadja a lelkipásztori tapintatot s reá süti a tudatlanság bélyegét, midőn a mostani papokról azt állitja, hogy ő alattuk vesztette el a gyóntató- és szószék régi méltóságát, mely hiányokon ő érzi magát hivatottnak segiteni az ő benyujtott tantervével. Ez annyit tesz mint az uralkodónő szemében a most lelkészkedő papságot kicsinyiteni akarni, hasznavehetlennek, alkalmatlannak nyilvánitani. Ez ellen főpásztori jogánál fogva, mint a ki nagyon is jól ismeri papjait, tiltakozik s védi papjainak jóhirnevét.

Továbbá tagadja Rautenstrauchnak kompetencziáját ez ügyben. Isteni jognál fogva a Clerus nevelésének az ügye, egyedül és kizárólag a főpásztorok ügye. Ha van reformra szükség, e reform ő tőlök induljon ki. Ugyanazon jognál fogva senki más, s egyedül ők hivatvák itéletet mondani a

behozandó tankönyvekről s azokat előirni vagy kitiltani a gondjaikra bizott intézetekből. Végre ily rövid időre összevonni akarni a theologiai szorgalmi időt annyit tesz, mint készakarva megakadályozni s lehetetlenné tenni a kellő készültséget és képzettséget.

Ezen okoknál fogva kénytelen jóváhagyó vagy ajánló véleményét megtagadni a Rautenstrauch-féle tantervtől.

E nyilt és határozott fellépés meggyőző ereje a tanterv helybenhagyását elodázta, de végleg meg nem akadályozta. M. Terézia még más püspökök véleményét is akarta tudni e tantervre vonatkozólag, mielőtt azt megerősitené vagy elvetné.

Ezen elodázás alkalmat nyujtott az ujitóknak, hogy cselszövényekről, titokban működő exjezsuitákról beszéljenek és irjanak. Itt nincs szó egyházügyekbe való beavatkozásról: a nevelés-ügy, bárkire is vonatkozzék, tisztán politicum, tisztán állami ügy; nincs tehát szükség arra, hogy erről a püspökök véleményt mondjanak. Az elodázásnak tehát itt és most nem lehet más czélja, mint elejteni akarni a tantervet.

Ilyenek és hasonlók hangoztatása, részint a sajtó utján, részint pedig élőszóval az uralkodónő előtt, azt eredményezte, hogy M. Terézia igéretet tett, mintegy megnyugtatásul és czáfolatul, hogy a tanterv kérdése még e hó folyamán vagy legkésőbb a következő hó t. i. julius első napjaiban tisztára fog hozatni és elintéztetni.

M. Terézia ezalatt több püspököt felszólitott, hogy véleményt mondjon a hittudományok tanitására vonatkozó tantervről. Ezt nem azért tette, hogy megtudhassa az ez ügyben illetékes tényezők utba igazitó véleményét s ehez alkalmazkodva, erre támaszkodva, a kérdéses tantervet vagy lényegesen megváltoztassa vagy végleg elvesse, hanem hogy keressen és találjon oly főpapokat, kik kedvező nyilatkozatukkal szabaddá tegyék azt, a mit Migazzi kárhoztató itélete megkötött. A beérkezett vélemények inkább jóváhagyólag hangzottak mint elitélőleg, s a tett észrevételek és kifogások csak mellékes csekélységekre vonatkoztak, mivel

a véleménytmondó püspökök is az uj áramlattal usztak. Az egri püspök elitélő véleménye elkésett, mert Mária Terézia augusztus 1-én a tantervet helybenhagyta, azonban a püspökök felügyeleti jogának legcsekélyebb megszoritása nélkül, sőt annak határozott fentartása mellett.

M. Terézia parancsából Müller Ignácz sz. Dorottyáról nevezett apát, Rautenstrauch és a hittani kar tanárai a tantárgyak és az órák mikénti felosztása czéljából tanácskozmányt tartottak. Ezen alkalommal Rautenstrauch érezvén a tantervét elitélő püspökök érveinek sulyát, pótinditványt tett, hogy a dogmatika két éven keresztül és két külön tanár által tanittassék, a mi pedig a házi rendet és ájtatossági gyakorlatokat illeti, ezek külön házi szabályok által szabályoztassanak.

E tanácskozmányban résztvett tanárok nevei: Pazzaniga O. P. a dogmatika tanára, Bertieri O. S. A. az erkölcstan tanára, Hoffmann világi pap, a pasztoralis és kazuisztika tanára, Stöger világi pap a historia tanára.

Ugy az órák és tantárgyak beosztását valamint a pótinditványt a sz. Dorottyáról nevezett apát és Kressel báró helyeselték s M. Terézia, daczára Migazzi ujból tett felterjesztésének, a tantervet s a tantárgyak- és órák beosztását mint jóváhagyottakat 1774. okt. 3-án publikáltatta ujra hangsulyozván, hogy a püspökök felügyeleti joga, kivált a mi az előadandó tanok tisztaságát, korrektségét illeti — ezentul is sértetlen és csorbitatlan legyen.

Azonban Mária Terézia ezen a publikálási okmányhoz csatolt záradékát, melylyel a püspökök jogait kivánja megóvni és biztositani, a tanügy terén elfoglalt álláspontja s eddigi intézkedései tartalomnélküli szólammá zsugoritották össze, s tekintve az e záradékot nyomban kiadott rendeleteit, inkább gúnynak hangzik az, mint komoly, számottehető jogóvásnak. A világi papság mikénti neveltetéséről tehát a magát illetékesnek tartó világi hatalom igy gondoskodott.

De ugyanakkor nem kerülte ki az állam figyelmét a szerzetes papság sem.

Hogy a szerzetesek magániskoláiban a hittani oktatás

a bécsi egyetem tanterve és az ott előirt szerzők szerint végzendő, arról már egy 1770. október 13-án kelt rendelet intézkedik. Hogy tehát a bécsi egyetem eddigi hittani tanterveinek ez a legujabb reformja kötelező a szerzetesekre is, az a fennálló rendeletből önkényt következik.

A szerzetes rendek növendékei a provinczia több házában voltak elhelyezve, mivel a szerzetesek növendékeinek neveltetésével járó terhek igy megoszoltak s az összpontositással járó költségek megtakaritattak.

Azonban a szerzetes növendékek ilyetén iskoláztatása az állam magának tulajdonitotta felügyeleti jogot megnehezitette. Pedig az állam érdeke igen is kivánta, hogy a szerzetes papságot ugyanazon szellem járja át, mely ezekből ép ugy mint a világi papságból hasznavehető és az állam javát előmozditó polgárokat teremtsen annálisinkább, mivel a szerzetesek működése a zárda falain kivül, a kezeikre bizott iskolákban és lelkipásztorkodásban is érvényesül.

A világi és szerzetes papság együttműködése ugyanazon elvek és szellem által vezéreltetve, záloga ama szebb és boldogabb jövőnek, melyet az ujitók álmaikban láttak, de soha meg nem valósitottak.

Mária Terézia e szebb jövőt akarja előmozditani s a szerzetes növendékek mikénti neveltetésének az ellenőrzését lehetővé akarja tenni 1775. jul. 29-én kiadott rendelete által.

E rendelet értelmében a szerzetes rendek összes növendékeiket kötelesek egy házba összepontositani, és pedig, ha a rendnek Bécsben van székháza, akkor ide, ha pedig Bécsben nincsen ilyen háza, akkor valamelyik előkelőbb, nagyobb városba, ugy hogy egy-egy szerzetes rendnek a növendékei ezentúl csak egy zárdában nevelhetők.

Valamint ezen intézkedése az uralkodónőnek azt czélozza, hogy a felügyeleti jog tényleges gyakorlása keresztülvihető legyen, ugy igen is érdekében fekszik tudni, hogy ezen zárdákban a növendékek nevelése minő tanárok kezében van.

És erről gondoskodik a rendelet második része. Eddig a szerzetes növendékek nevelése és tanügye teljesen belügy

volt. A rend provincziálisa szabályozta azt, ugy amint jónak látta és tudta. Az ő hatáskörébe tartozott a rend tagjaiból kiválasztani a tanárokat, lektorokat. E választásnál latba vettetett a tudomány és képesség is, de ami a választás serpenyőjében legtöbbet nyomott, az a rend szelleme szerinti élet, érzés és cselekvés volt, hogy igy a tanár, lektor élő paradigmája legyen annak, a mivé majdan lenniök kell a növendékeknek is.

A rendelet mindezt figyelmen kivül hagyja, mint igen mellékest, de igen is követeli, hogy a szerzetes tanárok saját házaikban is csak azok lehetnek, a kik, ha az ugynevezett filozofusoknál tanitanak, a felsőbb gymnasiumból, ha pedig theologusokat tanitanak, akkor a teologiából és pedig az egyetemen a vizsgálatot jó sikerrel kiállották. Ezt okvetlenül kivánja az ország java, ez kétségbevonhatlan joga az államnak, mint a melyhez tartozik tudni, hogy kik azok, a kik az ő leendő polgárait nevelik és oktatják.

E rendelet fontos. Előre veti árnyékát a már nem igen távol eső jövőbe s habár csak homályos körvonalakban, képét adja a létesitendő generális szemináriumoknak. Czélja: függővé tenni a szerzetesek neveltetését az államtól egyöntetü tanitás czége alatt.

A papineveléshez az approbált és publikált legujabb tanterv eddig csak a keretet, melyen belül annak mozognia szabad és kell, határozta meg közelebbről. Hogy czélt érjenek vele az ujitók, hátra volt még annak legfontosabb része, ugyszólván szelleme: a tankönyvek.

A papnevelőkbe behozandó tankönyvek kérdése formális harczczá fejlődött Rautenstrauch és Migazzi között. S mivel ekkor már a nagyszombati egyetemen, illetőleg annak hittani karán létesitendő reform behozataláról is volt szó, e harczban részt vesz Migazzi oldalán Batthyány József gf. esztergomi érsek és a püspöki kar is.

Központját e harcznak a jus canonicum képezi. E tantárgy volt hivatva megismertetni a növendékekkel az egyházat mint jogi személyt és az államnak ehhez való viszonyát. Pedig ép ez volt azon tér, melyen a világi hatalom tulsulyát az egyház jogainak határozott tagadásával érvényre

akarja juttatni, ezen eljárását akarja most mint törvényest feltüntetni a jus canonicumban is. Az anya, kit jogtalanul fosztottak meg szabadságától, hirdesse maga és tanitsa erre gyermekeit is, hogy nem bánt vele igazságtalanul az, a ki ez állapotra kárhoztatta. Mivel az ugynevezett «Normalthesisek» az uj tanterv keretébe be nem illettek, Mária Terézia Rautenstrauchot bizta meg a tanitandó jogi tételek uj synopsisának az összeállitásával. Ezen synopsisnak czélja: véget vetni azon nézeteltéréseknek és az ezekből származó vitáknak, melyekre az egyes jogi tételeknek eltérő magyarázata alkalmul szolgált; mert elvégre e téren is megállapodásra kell jutni s a jogi tételeknek egyöntetüeknek kell lenniök.

Hogy a Rautenstrauch által kidolgozott synopsis az állami omnipotencziát szolgálta, azt nem is kell emliteni.

Az uralkodónő Migazzi érseket kéri, hogy nyilvánitaná véleményét, de minden feltünés kikerülésével, a projektált synopsisról. Az érsek, ha valamikor, ugy most latba veti hivatása és állásával járó felelősségének egész sulyát. Mária Teréziához benyujtott felterjesztésében kimondja, hogy az uralkodónő az ő hive s azért az Ur Isten előtt ő felelős nemcsak saját lelkiismeretéről, hanem a gondjaira bizott hivekről is, a kik között legelső maga a fejedelemnő. A synopsisban oly tanok foglaltatnak, melyek ha elfogadtatnának, akkor a katholikus egyház sorsa Mária Terézia országaiban élő más felekezeteknél nyomorultabb, siralmasabb lesz; mert önállóságát elveszti, és a világi hatalom önkényének teljesen alárendeltetik, annálisinkább, mivel az itt összegezett egyházjogi tételek fogalmazása nem szabatos és világos és az azokhoz csatolt magyarázat nagyon könnyen kivetközteti azokat eredeti és tulajdonképeni értelmükből. Pedig ez összegezett egyházjogi tételek által a fejedelemnő az egyházjogi tanároknak paradigmát szándékozik nyujtani, a melyhez minden tanár előadásaiban alkalmazkodni köteles. És hogy az érsek ne látszassék csak állitani a tételek tarthatlanságát, kifogásainak alaposságát példákkal is illusztrálja.

A tételek egyike azt mondja, hogy miután az egyház fegyelmi ügyei oly elemeket is foglalnak magukban, melyek

az állam jogkörébe tartoznak, azért kell, hogy az egyház elismerje az államnak ily ügyekre vonatkozó törvényhozási, általában intézkedési jogát. Már most kenyér, bor, olaj bizonyára oly dolgok, melyek az állami törvényhozási jogkörébe esnek, tehát a szentmise-áldozat, a bérmálás szentsége is, mert ezek az elemek azokban foglaltatnak, szintén az állam törvényhozási hatalma alá esnek. Az, aki pappá szenteltetik, az államnak polgára, alattvalója is; felszenteltetésekor nőtlenségre kötelezi magát, tehát az államnak jogában áll őt ez alól felmenteni, például nagy halandóság esetében, vagy a papi felszentelést egyszerüen megtiltani. Világos, hogy ezen ürügy alatt az egyház összes intézményeit alá lehet rendelni a világi hatalomnak.

Ugyanily határozottsággal itélte el Migazzi Rautenstrauchnak a pápa primatusa és csalatkozhatlanságáról, a püspökök jogairól és az egyetemes zsinatokról felállitott tételeit. Érveivel, melyek elől kitérni lehetetlen, kimutatja, hygy ha Rautenstrauchnak ez a synopsisa igy elfogadtatnék, az egyháznak nincs többé jus canonicuma, mert ez nem a régi jus canonicum, uj jus canonicumot pedig felállitani vagy a régin változtatni nem Rautenstrauchhoz, hanem az egyházhoz tartozik.

Ezen s igy okadatolt véleményét Migazzi 1776. márczius havában beterjeszti Mária Teréziának.

Az uralkodónő jogosnak találta az érsek kifogásait s utasitotta Rautenstrauchot, hogy mindazt, a mi nem eléggé világos és szabatos, ily értelemben javitsa ki, ami pedig jogtalan és sértő, azt egyszerüen hagyja ki, s az igy átdolgozott synopsist ujból terjeszsze fel az uralkodónőnek. A visszaszármaztatott és kijavitott tételek ismét Migazzinak kezeibe kerülnek uj véleményadás czéljából. Még most sem járulhatott jóváhagyó véleményével Migazzi e mü egyházi szempontból is elfogadható korrektségéhez. Az ugynevezett alap- és sarktételekben, melyeken a többi alapszik, még mindig sok a kifogásolni való, s ha ezek ilyenek, magától értetődik, hogy akkor az azokból folyó tételek sem lehetnek minden kifogáson felüliek.

Mivel Mária Terézia a synopsisban foglalt tételek helyessége fölötti mintegy magánvitába másokat is belevont, a harcz pro és contra kitört és két nyilt pártra oszlott a küzdők csoportja. A felvilágosodás emberei Rautenstrauch érdekében küzdenek az igy kijavitott és átdolgozott tételek fentartása mellett élükön Heinke udvari tanácsossal, Migazzi oldalán a meggyőződés tiszta és eltántorithatlan öntudatával biró férfiak, köztök Hogen báró, habár nem egészen tiszta és hü egyházi felfogással, de annál több jóakarattal. Ismételt tárgyalások és az ügynek többszöri meghányása után végre megállapodásra jutott az érsek a tanügyi bizottsággal, melyet Mária Teréziának ujolag kifejezett sürgetése nem kis mértékben elősegitett.

A «Synopsis juris ecclesiastici publici et privati, quod per terras haereditarias aug. Imperatricis Mar. Theresiae obtinet,» egy 1776. okt. 5-ikéről keltezett rendelettel megjelent. Migazzi ez egyszer ismét keservesen csalódott. A megállapodás pontjai nem tartattak meg az uralkodónő egyenes utasitása daczára. A synopsis megjelent az érsek által sine qua non föltétellé felállitott kihagyások, javitások és magyarázatok nélkül és javarészt hasonlitott azon Synopsishoz, melyet Migazzi egész lelkéből ellenzett. Bárhogyan is történt ez, Migazzi azt szó nélkül nem hagyhatta.

Irásba foglalt neheztelését a történtek fölött deczember 13-án Mária Terézia elé terjeszti.

Migazzinak e felterjesztése egy uj, elkeseredetten vivott eszmeharczot provokál egyrészt, másrészt pedig jellemzőleg megvilágitja az államhatalom terjeszkedése okozta szomoru állapotot.

Migazzi utal arra a körülményre, hogy az uralkodónő a szóban forgó synopsisban, az összes örökös tartományaiban levő egyetemek számára az egyházi jog tanitásában követendő iránymüvet akart adni, hogy ugy az állam, mint az egyház jogai a synopsisban foglalt tételek alapján és szellemében tradáltassanak, de csak a feltételül kitüzött javitások, kihagyások megtartása mellett. Ezek mellőzésével a tételek egyházellenes jellegüket visszanyerték s az egyházra

határozottan sérelmesek. Már most — ugymond — e Synopsis felséged nevével homlokán jelent meg. Ez annyit jelent, hogy felséged tudta és parancsából tanittatnak ilyen elvek örökös tartományai egyetemein. Ki nem látja be ennek a körülménynek kiható erejét, gyászos következményeit, midőn ezen, az egyházra nézve oly sérelmes elvek mellett felséged neve is küzd, s azokat tekintélye, hatalma, méltósága, de sőt az egész világ előtt ismert vallásossága is támogatják?!

Mária Terézia, az érvelés ezen ereje alatt csakugyan, mint látni fogjuk, kedvezőleg döntött.

A synopsishoz csatolt rendelet alkalmul szolgált, hogy Migazzi felterjesztésének második felében a már elmérgesedett állapotok helyzetéről is nyilatkozzék.

Ugyanis az 1776. okt. 5-én kelt rendelet kimondja, hogy a synopsis mellett tankönyvül használandó a Riegger-féle jus canonicum. Továbbá elrendeli, hogy kivált a szerzetes rendek iskoláiban oda kell hatni, hogy a synopsis és a Riegger-féle jus canonicum tanittassék. Hogy ez tényleg is keresztülvitessék: a püspökök nevezzenek ki ad hoc egy világi papot, a ki összehiván a szerzetes rend összes tagjait, azok előtt hirdesse ki a jelen rendeletet s a megtörtént kihirdetésről magának bizonylatot állitasson ki. Végre a rendelet kimondja, hogy mindazok a kik e rendelet megtartását hatásosan sürgetik és ellenőrzik, nemkülönben az ellene cselekvőket feljelentik, a királyi kegyre kiválóan méltóknak fognak tekintetni.

Migazzi nem egyezhetik bele abba, hogy a Synopsis mellett a Riegger-féle Jus canonicum mint tankönyv használtassék. Midőn ezt teszi, csak következetesen jár el, mert erre nézve ő kimondotta visszavonhatlan itéletét akkor, midőn az ugynevezett Normalthesisekről volt szó. Különben ezen nem fog csodálkozni az, a ki Rieggernek e könyvében foglalt tanait a római pápáról, az egyházról, a trienti zsinatról alaposan és higgadtan átolvasta. Riegger könyve a Synopsis mellett nem tanitható, mert egymásnak ellentmondanak, vagy pedig Rieggerből ki kell küszöbölni, illető-

leg megváltoztatni azon tételeket, melyek az elfogadott Synopsissal összhangzatban nincsenek.

A visszaéléseket bejelentő papoknak kilátásba helyezett királyi kegy pedig nem lesz más, mint tág kapu az elégedetlen és indisciplinált papok panaszainak saját elöljáróik ellen. A mi ha mindenkor, de kivált most veszedelmes, midőn a félre- és roszul magyarázott felvilágosodás szelleme már a papságot is megmételyezte.

Mária Terézia — daczára Rautenstrauch beadott ellenvéleményének — Migazzi e felterjesztésére utasitotta az udvari kanczelláriát, hogy a Synopsis csak kijavitott alakban nyomattassék, az 1776. okt. 5-iki rendelet teljesen mellőztessék, a Riegger-féle Jus canonicum pedig alapos reviziónak vetessék alá és az ebben eszközlendő javitásokat az érsekkel egyetértőleg Martini jelölje meg és terjeszsze föl.

(Folyt. köv.)

ZSIDÓ-KERESZTÉNY SIBYLLAI JÓSLATOK.

Irta GERGYE LÉNÁRT.

A »Magyar Sion» mult évi októberi füzetében (lásd 721. l.) — egy érdekes közlemény volt olvasható a *Sibyllákról*, korukról, tekintélyükről, stb. De a közlemény, minden érdekessége mellett, nem meritette ki a Sibyllákra vonatkozó irodalmat, nem világitotta meg azokat minden szempontból.

Legyen tehát szabad itt a themát ujból felvennünk, s a tavalyi czikkhez mintegy pótlólag egyet-mást hozzáfüznünk.

Azok, akik a régi görög és római, avagy az első századok keresztény irodalmával foglalkoznak, nem egyszer találkoznak a titokzatos Sibylla nevével és jóslataival. Az u. n. pogány Sibyllákról és jóslataikról e helyen nem szólok;

részben azért, mert a rájok vonatkozó adatokat már más helyen[1] összeállitottam; de másrészt sem tartom szükségesnek a velök való foglalkozást, mert jóslataikat ma már csak töredékeikben ismerjük. A görögöknél ezek a jóslatok nem részesültek állami gondozásban s ennek következtében a Kr. e. 2-ik századtól kezdve ugy eltüntek azok, hogy az egyes iróktól megőrzött töredékekben csakhogy éppen valami nyomuk maradt meg az utókor számára. A rómaiak fölvették ugyan a sibylla-jóslatokat az államvallás keretébe, de Julianus császár idejétől fogva, mikor a jóslatok helye, a Capitolium, leégett: ezek a régi jóslatok is lassanként teljesen feledésbe mentek s helyet engedtek a sibyllai jóslatok egy ujabb fajának, melyek szépen összegyüjtve manap is fönvannak és a tanulmányozásnak méltó tárgyai.

A kereszténység ugyanis elseperte a pogány istenekkel együtt a *pogány* sibyllai jóslatokat is, de föntartotta a sibyllai jóslatok *formáját*, a mely alatt egyes keresztény irók keresztény tanokat hirdettek a pogányoknak. De már előbb, a Kr. e. 2-ik században, élénk virágzásnak indultak a zsidók közt is a sibyllai jóslatok, melyekben ugyancsak zsidó irók hirdették vallásuk tanait az őket elnyomó pogányoknak. Ebben a korban láttak különböző helyeken napvilágot azok a jóslatok, melyeket 12 könyvbe összegyüjtve *zsidó-keresztény* v. pseudo-sibyllai jóslatok nevén ismerünk. Ezeknek természetét és pedig maguknak e jóslatoknak közvetlen tanusága alapján fogjuk a következőkben ismertetni.

Megelőzőleg azonban nem lesz tán felesleges a jelen gyüjtemény napvilágra jöveteléről, kiadásairól egyet-mást előrebocsátani.

Már több mint egy századon át virágzott a könyvnyomtatás mestersége s Olasz-, Német- és Francziaországban a classicai tudományoknak, különösen a görög irodalomnak buzgó tanulmányozása következtében egymásután jelentek meg uj kiadásokban a classicus irók remekei: de az egykor oly sokat emlegetett, oly sokat idézett, pogá-

[1] A Sibylla a hagyományban és a valóságban. Közoktatás. 1887. 36—39. sz.

nyoktól és keresztényektől egyaránt tisztelettel elhalmozott sibyllai jóslatoknak se hirök, se hamvok nem volt. Az első gyüjtemény, mely nyomda alá került, volt *Xystus Betuleius* kiadványa 1545-ben, a következő czimmel: *Σιβολλιακῶν χρησμῶν λόγοι ὀκτώ.* Sibyllinorum oraculorum libri octo, multis hucusque seculis abstrusi, nuncque primum in lucem editi. Adiecta quoque sunt Lactantii excerpta de his testimonia, cum annotationibus, per Xystum Betuleium Augustanum. — Basileae. — Ugyancsak itt jelent meg 1546-ban *Castalionak* forditása: Sibyllina oracula de graeco in latinum conversa et in eadem annotationes, Sebastiano Castalione interprete . . . Basileae. — Kilencz évvel később (1555.) ugyanezen szerzőtől megjelent a görög és latin szöveg együttesen: *Σιβύλλιακῶν χρησμῶν λόγοι ὀκτώ.* Sibyllinorum oraculorum libri VIII, addita Sebastiani Castalionis interpretatione latina, quae graeco e regione respondeat, cum annotationibus Xysti Betuleii in Graeca Sibyllae oracula et Sebastiani Castalionis in translationem suam: quae annotationes numeris marginalibus signantur. Basileae, per Joannem Oporinum.

Mostanáig is a legjobb Sibylla-kiadások egyike *Opsopaeusé: Σιβυλλιακοι χρησμοί,* hoc est Sibyllina oracula, ex vett. codd. aucta, renovata et notis illustrata a D. Johanne Opsopaeo Brettano, cum interpretatione latina Sebastiani Castalionis et indice. Parisiis, 1599. — Ujabb kiadásai is jelentek meg e műnek, igy 1607-ben is, amelyek azonban az első kiadás technikai tökélyével épen nem vetekedhettek s a szövegkritika szempontjából sem mutatnak haladást.

Kilenczven évvel későbben jelent meg *Servatius Gallaeustól* egy ujabb kiadás. Jellemzésére hadd álljon ennek is czime itt: *Σιβυλλιακοί χρησμοὶ,* hoc est Sibyllina oracula, e veteribus codicibus emendata ac restituta et commentariis diversorum illustrata, opera et studio Servatii Gallaei. Accedunt etiam oracula magica Zoroastris, Jovis, Apollinis etc., Astrampsychi Oneirocriticum etc. graece et latine cum notis variorum. Amstelodami, apud Henr. et viduam Theod. Boom. 1689. — Az egész kiadás csak ujabb lenyomata

Opsopaeus művének; a mi benne uj, az hosszadalmas, üres kivonatolása a Sibylláról irt számos értekezés tartalmának. A szöveg, bármennyire dicsekszik is javitásaival Gallaeus, semmivel sem jobb Opsopaeusénál, sőt a sajtóhibák töménytelen sokasága miatt még az után áll.

1689-től egész e század elejéig említésreméltó kiadás nem látott napvilágot. Annál nagyobb volt a meglepetés, midőn a tudós *Angelo Mai*-nak 1817-ben a következő műve megjelent: *Σιβύλλης λόγος ΙΔ.* Sibyllae liber XIV., editore et interprete Angelo Maio, Ambrosiani collegii doctore. Additur sextus liber et pars octavi cum multa vocum et versuum varietate. Mediolani, regiis typis, 1817. Egy egészen uj, eddig, ismeretlen görög sibyllai jóslat elegans latin verses forditással, a hatodik könyvnek és a nyolczadik egy részének a codex Ambrosianus szerint közölt szövegével! — Ugyancsak Angelo Mainak köszünjünk a jelenlegi 11, 12, 13-ik könyveket. Két vaticáni codex alapján adta ki ezeket a 14-ikkel együtt 1828-ban; *ugy hogy a jelenlegi gyüjtemény már 12 könyvből áll: I—VIII és XI—XIV-ig.*

Páratlan és örökbecsü a sibyllai-jóslatok gyüjteményének az a kiadása, melyet jelen értekezésünkben mi is követünk s a mely *C. Alexandert* dicsőiti szerzőjéül.[1] A mű 3 részben jelent meg. Az elsőben megjelent résznek czime: *Χρησμοὶ Σιβυλλιακοι.* Oracula Sibyllina, textu ad codices manuscriptos recognito, Maianis supplementis aucto, cum Castalionis versione metrica innumeris paene locis emendata, et, ubi opus fuit, suppleta; commentario perpetuo, excursibus et indicibus. Curante C. Alexandro. Volumen prius. Parisiis, apud Firmin Didot Fratres. 1841.

Az első kötetnek eme része csak a régi nyolcz köny-

---

[1] Ujabb kiadások: Friedlieb: Orac. Sibyllina. Lipcse. 1852. — Dechent: Ueber 1, 2, 11. Buch d. Sibyl. Weistag. Jena, 1873. — Legujabb Rzach-nak kiadása. Mindezek azonban Alexander müvével szemben még a szövegkritika szempontjából is alig mutatnak haladást. (Alexander müve egyébként már könyvárusi uton nem kapható. Megvan a pannonhalmi könyvtárban.) (V. ö. Buresch «Die pseudo-sibyll. Orac. Neue Jahrb. für Philologie und Paed.» 1891.)

vet és egy pár töredéket közöl. 1853-ban jelent meg az első kötet másik része: Voluminis I pars II, continens libbros quatuor ultimos, cum curis in omnes libros posterioribus et nova libri quarti recensione. 1856-ban megjelent a műnek második kötete, a mely hét ‚excursus'-ban bőven és alaposan tárgyalja mindazt, a mi csak a Sibyllákról és jóslataikról elmondható. Méltán irhatta a szerző: «Hic igitur finis labori nostro imponatur, monito prius lectore, nihil nos tot argumentis totque controversiis egisse, nisi id consecuti sumus, ut *uniuscuiusque Sibyllinae partis materiam, originem, aetatem* atque *ordinem extra omnem dubitandi locum in tuto poneremus*. Hortamur igitur enixeque oramus, quisquis de Sibyllinis sententiam secure ferre voluerit, libros omnes relegat eo ordine quo singulos diximus esse scriptos.» (II. 428. l.)

Mi jónak láttuk megfogadni a tudós szerző intelmét s az általa megállapitott sorrendben fogjuk ismertetni a sibyllai jóslatokat. Irodalmunkban e tárgy különben is annyira figyelmen kivül hagyatott eddigelé s itt-ott oly elavult nézetekkel találkozunk, melyekkel szemben nem fog ártani, ha világosan megjelöljük azt az álláspontot, melyet a szaktudomány e kérdésben elfogadott.

I. A jelenlegi sibyllai jóslatok gyüjteményében legrégibb keletü a III. könyvnek 2-ik és 4-ik része, vagyis a 97—294 és a 489—817 versek. E részek tartalmának rövid vázlata minden magyarázatnál világosabb fogalmat nyujt nekünk e kor Sibylláiról és jóslataikról. Lássuk tehát a tartalmat.

A jóslat szerzője, hogy annál inkább a Sibylla valódi jóslatának tüntesse fel költeményét, utánozza a régi Sibyllák szakadozott, hézagos, rhapsodicus előadásmódját. Minden tulajdonképi bekezdés nélkül elmondja a bábeli torony épitését s a büntetést, melylyel a halhatatlan Isten megzavarta az épitők nyelvét s szélrohammal alapostól felforgatá a tornyot, melynek helyén Babylon épült. (97—104.)

A bábeli torony épitése után elszéledt, most már különféle nyelvet beszélő népek a vizözön utáni tizedik emberöltőben egészen betöltötték a földet. Ez időbe esik Kronos, Titán és Japetos uralma, a kiket, mivel a többi halandókat messze felülmulták erőben és hatalomban, az Ég és Föld szülötteinek neveztek. Atyjuk életében békében volt a három testvér, mert eskü kötötte őket ahhoz, hogy a kijelölt birtokkal mindegyik megelégedjék. De atyjuk halála után mindegyik ur akart lenni a másik felett, ugy hogy Kronos és Titán már-már harczra keltek egymás ellen, midőn Rhea, Gaia, a koszorúban kedvét lelő Aphrodité, Hestia, Demeter s a szépfürtű Dione lecsillapitották a viszályt s ujra helyreállt a megzavart béke. A főhatalom azonban mégis Kronos kezébe került, mint a ki testvéreit korra és külső alakra nézve felülmulta. De Kronosnak meg kellett esküdnie, hogy férfi ivadékot nem hagy maga után, hogy igy testvéreinek is jusson majd az uralomból. Valahányszor tehát Rhea apai örömökben részelteté Kronost, a titánok serege mindig megjelent a szülésnél, hogy a netáni fiumagzatot elveszitsék. De minden óvatosságuk kárba veszett a titánoknak. Midőn ugyanis Rhea Junot e világra hozta, a titánok látván a női magzatot nyugodtan haza távoztak. Alighogy elmentek azonban a titánok, Rheát ujra elővették a szülés fájdalmai s megszülte Zeust s titokban Phrygiába küldte felnevelésre, a honnan Zeusnak neve is származott:

Τὸν ταχέως διέπεμψε .... τούνεκα οἱ
Δί' ἐπωνομασανθ', ὅτι οἱ διεπέμφθη,

Épigy sikerült megmenekülniök Poseidaonnak és Ploutonnak is. Titán azonban megtudta valahogy a dolgot. Hatvan szülöttével megtámadta Kronost és Rheát, fogságba ejtette őket. Miről értesülvén a három Kronosfi, szülőiknek segitségökre siettek s kitört az emberek közt az első véres háboru. De az Isten a háborunak, annyi sok baj okozójának, kezdőit megsemmisitette s Titán és Kronos nemzedékét eltörölte a föld szinéről. (105—157.)

A titánok után az aegyptomiak, perzsák, médok, aethio-

pok, assyrok, babyloniak, macedonok, ujra az aegyptomiak, végre a rómaiak közetkeztek az uralomban. (158—162.)

Midőn a való és mesés tények felsorolásában eddig jutott a szerző, egyszerre megváltoztatja előadásának hangját. Isteni parancsot hall, mely felhivja őt, hogy tárja fel az embereknek a jövőt és különösen, hogy minő népek fognak uralkodni a földön? (162—166.)

Elsőnek mondja az uralomban Salamont, a kinek hatalma ki fog terjedni Phoeniciára, Ázsiára és a közel szigetekre. Ezután a büszke görögöknek, majd a macedonoknak nagy hatalma fog következni; de az Isten mindezeknek hatalmát romba fogja dönteni. (162—174.)

Majd jőni fog egy nyugati, fehér öltözetü, sok uralmu (*Πολύχρανος*) nép (a rómaiak), a melynek fegyvere rettegéssel fogja eltölteni a népeket és királyokat. De ez sem lesz soká a hatalom birtokában. Erőt vesz rajta a bűnök ocsmány serege, mely végre a romlásba hajtja az egykor halmas népet. De még bukásukban is rettentő vészszel sujtják az egész földet, különösen pedig Macedoniát. S e vész tartani fog mindaddig, mig Aegyptomban a hetedik görög származásu király nem fog uralkodni. (174—193.) Ekkor az Istennek népe ismét nagy, hatalmas leszen s minden népnek ez fogja megmutatni az élet utját. (193—195.)

Itt ismét erőt vesz a szerzőn az ihlettség. Ujra zengi a vészt, mely a titánokat, a görögöket, phrygeket, trójaiakat, perzsákat, assyrokat, Aegyptomot, Libyát, Aethiopiát, Pamphyliát, Káriát sujtani fogja. (196—212.)

Minden átmenet nélkül elkezdi ezután rajzolni azoknak sorsát, a kik Salamon temploma körül laknak. Urchaldaeából származtatja a legigazabb embereknek a nemzetét, a kiknek folytonosan gondjuk van az isteni dolgokra; megvetik a földieket; meg a babonás jóslatokat; a legnagyobb béke és szeretet honol közöttük. Elmondja a zsidó nép kiköltözését Aegyptomból, a tizparancsolat kihirdetését, a népnek fogságba hurczoltatását, az országot sujtó éhséget; mind eme csapások pedig azért érték őket, mert a hamis istenek tiszteletére vetemedtek. Egy égből küldött király végre

megszabaditja a zsidókat a fogságból s ujra felépül az elpusztult templom. (212—294.)

A III-ik könyv 4-ik részének első pár versében (489-től 491-ig) ujra a régi Sibyllákat utánozza a szerző s ugy tünteti föl magát, mint a ki a nagy Isten szavára hallgatva ujra jóslatot mond az embereknek.

A phoeniciaiaknak megjósolja, hogy el fognak pusztulni városaik és földjeik, mert az Istent és népét szidalmakkal illették (492—504.); Krétát tűzvész fogja nyomorgatni (504—507.); Thráciára szolgaság vár a dardánok és galátok részéről (508—511.); vész sujtja majd Gog és Magog, Marsog és Angon s Kis-Ázsia népeinek nagy részét (512—519.); a görögöket egy barbár nép fogja haddal megtámadni és szolgaságra juttatni; az elemi csapások oly pusztitást visznek majd véghez, hogy az emberi nemnek alig harmadrésze fog megmaradni. (520—545-ig.) Hevesen korholja a bálványimádást, a mely — ugymond — eddig 1500 esztendő óta uralkodik Görögországban; ez az oka minden szerencsétlenségeknek, csapásnak, melyek nem is szünnek meg előbb, mig csak Görögország az igaz Isten tiszteletére nem fog térni. (545—572.)

Itt átmegy a «szent nép» jámborságának magasztalására. Dicsőiti őket, mert kerülik a pogányokat jellemző bűnöket, a mely bűnök a szerencsétlenségeknek és csapásoknak egész záporát zuditják majd a pogányokra akkor, a midőn a hetedik görög király fog Aegyptom fölött uralkodni s a midőn majd előtör Ázsiából egy nagy király, *βασιλεύς μέγας, δεινος αἴδων*, a ki Aegyptomot tönkre teszi s nagy zsákmánynyal tér majd ismét vissza hazájába. (573—615.)

E csapások észretéritik a népeket; térdet fognak hajtani a halhatatlan nagy király előtt és nem fognak fukarkodni az áldozatban. ***Ekkor vége lesz a bálványimádásnak.*** Az Isten viszont örömmel és vigsággal árasztja el a megtért emberiséget; állatok, növények és a föld bőven jutalmazzák majd gondozójuk és művelőjük fáradozását. Buzditja tehát a Sibylla a népeket a bálványimádás elhagyá-

sára és az igaz Isten imádására: *Οὗτος γαρ μόνος ἐστὶ Θεὸς Κοὐκ ἔστιν ἔτι ἄλλος.* (616—631.)

Majd ujra a nagy Istennek haragját jósolja. Király a királyt, nép a népet, királyok alattvalóikat, ezek királyaikat fogják majd üldözni. Különösen Görögországnak jut ki a veszedelemből, a melyet egy barbár nép berohanása fog okozni. A legrettenetesebb pusztulás lepi el ismét a földet. (631—651.)

Mindeme bajoknak véget fog majd vetni a naptól küldött király; Istennek szent népe ismét boldog lesz. Midőn pedig e népet gyülölő királyok haddal támadják meg a várost s ostrom alá veszik a templomot: az Isten segitségére jő népének. Az égből tüzes fáklyák hullanak a földre; a föld megindul; remegés fogja el a nemzeteket. A szent város ellenségeit tűz és vizzápor fogja elboritani. Istennek népe igy megoltalmazva és védve lesz s boldogságuknak láttára a pogányok is az igaz Isten tiszteletére fognak térni. (652—731.) Ujra figyelmezteti a görögöket, hogy tiszteljék az igaz Istent, *engedjék visszatérni a szent földnek lakóit városukba*, s szerezzenek ez által érdemet arra, hogy részesei lehessenek a boldogságnak, a mely az Isten igaz tisztelőinek megigértetett. (732—742.)

Leirja ezután az igazaknak boldogságát és pedig egészen oly alakban, a mint ez Izaiás és a többi próféták irataiban olvasható. (743—794.)

Elmondja a jeleket is, melyekről a boldogság korszakának feltünését Sion leánya majd felismerheti. Ilyenek lesznek: a hulló csillagok, éjjelenként az égen világító tüzes kardok, az égből hulló poreső, napfogyatkozás stb. (795—805.)

Mind e jelek a háboruknak és a bajoknak végét mutatják, ha ugyan a népek meg fogják majd hozni a kellő áldozatot a «nagy király»-nak: *Ἀλλὰ Χρὴ πάντας θύειν μεγάλῳ βασιλῆϊ.* (806.)

*
* *

A tartalomnak eme rövid vázlata is elég arra, hogy a szerzőt, ha nem is névleg, legalább vallás és nemzetiség

szerint, a jóslat keletkezésének idejét, helyét és czélját megismerhessük.

Az ó-szövetségi sz. irásban elbeszélt események pontos ismerete, a pogányok korholása, a zsidó nép magasztalása, első pillanatra elárulják a *zsidó* vallásu szerzőt. — A közlött történeti események megszakadása; a többször is emlitett aegyptomi király, a ki Sándortól számitva a hetedik görög király volt Aegyptomban; ezen ország viszonyainak részletes ismerete: kétségtelenné teszik, hogy a jóslatot *Aegyptomban*, *Ptolomaeus Philometor* idejében irta egy *alexandriai zsidó Kisztus előtt 170 és 164 évek között.* — Az események, melyek ez időben Palaestinába történtek; az egész jóslatnak tartalma és különösen hangja, mely annyira hasonlit a prófétákéhoz: megmutatják a czélt is, a mely az egymást kiegészitő két jóslat szerzőjének szeme előtt lebegett. Ez időben küzdötték ugyanis a zsidók a hős *Makkabaeus* testvérek alatt szabadságharczukat Antiochus, Syria királya ellen. És ámbár 166-ben a zsidók fegyvereit szerencse koszoruzta s a templomot ujra visszafoglalták: de a vár még az ellenség kezében volt; a szomszéd népek irigy szemekkel nézték a zsidók szerencséjét s ezek maguk folytonos remegésben voltak Antiochusnak minden pillanatban bekövetkezhető visszatérte miatt.

Mi természetesebb, minthogy az Alexandriában tartózkodó nagy számu, művelt, gazdag zsidóság élénk aggodalommal tekintett testvéreinek küzdelmére s egyszersmind élénken óhajtották a pogány ellenség veszedelmét s egy szabaditó Messiás feltünését? Sőt készek lettek volna fegyveresen is segitségükre sietni szorongatott rokonaiknak, ha ezt a rómaiak folyton terjedő hóditásától rettegő Ptolomaeus Philometor megengedte volna. Ez azonban nem volt hajlandó a közelgő veszedelem alkalmából országát egy oly tehetős néposztálytól megfosztani s azért rendeletileg nyomta el zsidó alattvalóinak a régi hazájukba való visszatérésre irányuló mozgalmát. Innen a fenyegetés, melylyel a költő a görögökhöz és általában a pogányokhoz fordul, a kiknek vesztét, az Isten népének pedig egy szabaditó által a bajból való mene-

külését hirdeti. *A zsidóknak vigasztalása, a zsidókat üldöző pogányoknak fenyegetése:* ez képezi a jóslatszerü költemény lényegét. A sibyllai hang és forma csak eszköz, a pogányok babonás hiedelmére alapitott eszköz a szerző kezében.

II. A III-ik könyv 2-ik és 4-ik része után régiségre nézve a IV-ik könyv következik. Lássuk ennek is röviden tartalmát.

Ázsia és Európa népeihez intézett felszólitással kezdődik a jóslat. Meghivja a Sibylla az összes nemzeteket jóslatának hallgatására, mint a mely nem az istenséggel alaptalanul felruházott Phoibostól származik, hanem magától az igaz Istentől, a kinek tulajdonságait igazi költői szinezéssel irja le a költő. Ezen Istennek meghagyásából mondja el a multat, a jelent és a jövőt, az első nemzedéktől egész a tizedikig. (1—20.)

Ezután a «jámbor embereknek» dicséretét zengi, a kik most üldözésnek és megvetésnek tárgyai ugyan, de eljő majd nem sokára a tizedik nemzedék (γενεα) kora, a mikor a feltámadt gonoszok ujra visszataszittatnak a föld mélyibe, mig a jámborok egy uj és jobb élet számára tartatnak fen. (20—47.)

Itt egyszerre átmegy a jós a legrégibb idők történetére. A tiz nemzedéket ugyanis ugy osztja be, hogy abból 6 az assyrok, 2 a médok, egy a perzsák, a tizedik pedig a görögök és a rómaik uralmát jelzi. Elmondja az assyroknak, médoknak, perzsáknak viselt dolgait; a görögöknek Ázsia, a perzsáknak pedig a görögök ellen intézett támadását; a macedonok előhatolását Ázsiába s több szigetnek és városnak (Samos, Delos, Sybaris, Cyzicus, Rhodus) pusztulását. (49—101.)

Ecseteli ezután a rómaiaknak tetteit, a kiknek igáját viselni fogja Carthago, Corinth, Lycia, Armenia, Judea. Elmondja egyik római királynak (βασιλεὺς μέγας) a parthusokhoz való menekülését, a mi után Cyprust iszonyu földrengés fogja pusztitani, a Vesuv pedig kitörésével fog nagy ré-

mületet kelteni. Mindezek jelei lesznek ama büntetés közelgésének, mely az embereket az igazak üldözéseért érni fogja. (101—133.) A Vesuv kitörése után ugyanis visszatér majd a parthusoktól a hozzájok menekült király, a kit egészen ugy rajzol a költő, mint az Anti-Krisztust szokták rajzolni. Megjelenését pusztulás fogja követni mindenfelé. (133—152.) Eközben az emberek gonoszsága mind magasabb fokra hág; az igazak keményen üldöztetnek. Az igazak emez üldözőit kéri, buzditja a jós, hogy hagyjanak fel az üldözéssel, tartsanak bünbánatot, és «mossák meg testüket az üdvösség vizében»! Ha pedig ezt nem teszik, a tüz véget fog vetni a világnak; ezt követni fogja a halottak feltámadása, ezt pedig a rettenetes itélet, a midőn majd a gonoszak vissza fognak taszittatni a földbe, a Gehennára; az «igazak» pedig a megujult földön boldogul fognak tovább élni. (152—184.)

*
* *

A tartalomnak elemzéséből, különösen pedig a szent iratokra emlékeztető phrazisokból, a büntetés elkerülésére ajánlott óvszerekből világosan kitünik, hogy a jóslat *szerzője keresztény* volt, a ki valahol *Kis-Ázsiában* élt.

A *kornak* meghatározása, melyben e jóslat keletkezett, szintén a tartalomból eszközölhető. Tudjuk ugyanis, hogy az első keresztény századokban általánosan elterjedt volt az a vélemény, hogy Nero nem halt meg, hanem Kis-Ázsiába a parthusokhoz távozott, honnan egykor mint Anti-Krisztus ismét vissza fog térni. Tudjuk továbbá, hogy Vespasián császár idejében, 71-ben Kr. u. történt Cyprusnak pusztulása egy borzsasztó földrengés következtében és nemsokára Titus alatt 79-ben a Vezuvnak kitörése. Minthogy tehát a Neróra vonatkozó vélemény és Cyprus pusztulása, nemkülönben a Vezuv kitörése képezik a positiv tényeknek utolsó láncszemét, a melyek után már csak fenyegetés és buzditás következik: egész bizonyossággal állithatjuk, hogy *a jóslat Titus vagy Domitianus uralkodása* alatt iratott. A Sibyllának a pogány népek előtt félelmetes tekintélyével szólitja fel a keresztény iró a pogányokat a keresztények ül-

dözésének abbahagyására és a kereszténység felvételére, vagy, mint a jóslat mondja: «testüknek az üdvösség vizében való megmosására.» A kereszténységnek első századából ránk maradt szózat ez, oly időben irva, midőn még az apostolok is éltek s még szent János sem irta meg evangeliumát.

III. A negyedik könyv után legrégibb keletünek látszik az a buzditó és egyuttal korholó szózat, a mely Theophilusnak Autolycushoz intézett könyvében maradt fenn s a jelenlegi sibyllai gyüjteményeknek élén, mint előszó, *procemium*, foglal helyet. Lactantius (IV. 6.) Theophilussal együtt (ad Autol. II. 36.) az erythraei Sibylla jóslatának tekintették s Justinus vértanuval, nemkülönben alex. Kelemennel együtt igen sokszor hivatkoznak rá müveikben.

Tartalma röviden ez: Korholja a halandókat, hogy az igaz Istentől a hamis istenekhez fordultak. (1—27.) Pedig feltünt már a világosság, melynek követésére hathatósan buzdittatnak a népek. Magasztalja a jós az igaz Isten hatalmát, a ki mindent teremtett, a ki mindentudó, jutalmazó és büntető. Kimutatja a hamis istenek tiszteletének esztelen voltát. (28—58.) Különösen korholja azokat, a kik az oktalan állatokat isteni tiszteletben részesitik. (59—71.) A pogányok istentiszteletével szembeállitja az igaz Isten tiszteletét; buzditja a pogányokat a régi esztelenség elhagyására, a mit ha meg nem tesznek, az örök tüzre vettetnek; mig az igaz Isten tisztelői örök életet fognak élni és a paradicsomban mennyei kenyérrel táplálkozni. (72—87.)

*
* *

E prooemiumnak tartalma általában, azután egyes kifejezései, melyek az uj-szövetségi sz. iratokra emlékeztetnek, tanitása a tulvilági életről: mind azt mutatják, hogy *szerzője keresztény volt*, a ki valószinüleg *Alexandriában* élt. Ez utóbbit különösen abból következtetjük, hogy nagyon részletesen irja le az állat-istenitést, a mely, mint tud-

juk, különösen Aegyptomban uralkodott. Justinus már idézi ezen jóslatot (Cohort. 16.), a miből nyilván következik, hogy ez, mint önálló jóslat, *a Krisztus után második század elején*, Trajanus vagy Hadrianus uralkodása alatt iratott. Minthogy pedig a jelenlegi sibyllai-jóslatoknak czélját röviden és nyomatékosan kifejezi: később mint előszó csatoltatott az összes jóslatok élére.

IV. Ugyancsak már Justinus idézi a jelenlegi VIII-ik könyvnek második részét, 217—429 versig.

Kezdődik pedig e rész egy hires akrostichissel: *ΙΗΣΟΥΣ. ΧΡΕΙΣΤΟΣ. ΘΕΟΥ. ΥΙΟΣ. ΣΩΤΗΡ. ΣΤΑΥΡΟΣ.* E harmincznégy betünek megfelelőleg a következő 34 sor ugyanezen betükkel kezdődik. Az első, 27 versből álló rész az utolsó itéletről szól s a versek kezdőbetüiből képezett fentebbi öt szónak első öt betüje ismét egy értelmes szót képez: *ΙΧΘΥΣ*, a melyet Krisztusnak s egyuttal a keresztényeknek jelvényéül tekintettek a kereszténység első századaiban. — Az akrostichis második része: *ΣΤΑΥΡΟΣ* szót kiadó kezdőbetükkel ugy látszik későbbi eredetü s a szent kereszt dicséretét tartalmazza.

A 35-ik verstől kezdve az akrostichis törvénye már nem tartatik meg. Elmondja itt a szerző a megváltás okát, czélját, Krisztusnak eljövetelét, csodatetteit, szenvedését, halálát, feltámadását. (256—323.)

Ezután Sionhoz fordul; buzditja azt, hogy fogadja szeretettel a Megváltót. Akkor (hogy mikor, nem mondja meg) a világon nagy veszedelem és pusztulás leszen; hiába esedeznek az emberek könyörületért, az Isten nem hallgatja meg könyörgésüket, mert nem használták fel a kegyes Szűz könyörgésére engedett hét századnak napjait a bünbánatra. (327—357.)

Mindezt a Sibylla szerepében ugy adja elő a szerző, mintha egyenesen az Isten parancsából történnék jóslása. Egy sajátságos fordulattal azonban egyszerre az Isten maga kezd beszélni. Panaszkodik, hogy az emberek a hitvány

anyagot imádják; kárhoztatja a pogányok babonás szertartásait; elmondja, miben áll az igaz istenitisztelet, t. i.: az emberek szeretetében s embertársaink iránt való jótékonyságban. Ezek által érdemlik meg az emberek az örök életet; de csak ugy, ha előbb keresztül esnek a tüzpróbán. (358—411.) E próba abban fog állani, hogy majd az egek összeomlása után feltámasztja az Isten a holtakat és itélőszéke elé állitja őket. Ekkor nyilván fognak vádoltatni azok, a kik most dölyfösen elnyomják az igazakat. Az itélet után a jámborokat magához hivja majd az Isten oda, a hol nem lesz már idő, sem kelte, sem nyugta a csillagoknak, hanem örökös nap és világosság. E világosság pedig maga Krisztus lesz. (412—429.)

*
* *

Ime! ez rövid tartalma a VIII. könyv e második részének. A *szerző* neve ismeretlen ugyan, de hogy *keresztény* ember volt, a tartalomból világosan kiviláglik. — Ha igaz az, amit C. Alexander számos okkal bizonyit, hogy e rész a prooemiummal szoros kapcsolatban állott, ugy a *helyre nézve Alexandriát* kell elfogadnunk. Minthogy pedig már *Justinus* világosan hivatkozik e jóslatra (Cohort. 38.), bizonyosra vehető, hogy ez a jóslat szintén *a második század elején*, Trajanus vagy Hadrianus alatt iratott.

Nemcsak Justinus, hanem Eusebius (in or. Const. ad Sanct.), sz. Ágoston (de civ. Dei XVIII. 23.) s mások is hivatkoznak erre a jóslatra, különösen pedig az ismertettük akrostichisre. Ez utóbbinak eredete a régi sibylla-jóslatok utánzására vezethető vissza, a melyekről Cicero mondja: «Atque in Sibyllinis ex primo versu cuiusque sententiae literis illius sententiae carmen omne praetexitur. (De div. II. 54.)

Tehát ujra egy keresztény szerző müvével állunk szemben, aki a pogány népek előtt nagy tekintélynek örvendő Sibylla álarcza alatt, ezt némileg utánozva, hirdeti a bálványimádás esztelenségét és a kereszténység elfogadásának szükségességét. (Vége köv.)

COMENIUS ÁMOS JÁNOS.

(1592.—1671.)

Irta Dr. WALTER GYULA.

Két évtized alatt kétszer hangzik fel a paedagogiai világban egy név, hogy a kegyelet nagy, Európában csaknem mindenütt megtartott ünnepségekre nyerjen alkalmat.

Husz év előtt — 1871-ben — halála kétszázados évfordulóját ülték meg ugyanazon férfiunak, kinek tiszteletére a jelen évben születése háromszázados évfordulója alkalmából rendeznek kisebb-nagyobb, de mindenütt lelkes ünnepélyeket.

Comenius Ámos János a nevelés és oktatásügy egy hatalmas munkása.

Emlékének felujitása nemcsak a kegyelet követelménye, hanem parancsa azon előrelátásnak és gondosságnak is, a melynél fogva a jelen és jövő nemzedék tevékenységének serkentésére, aczélozására lelkesitő példákról tartozunk gondoskodni.

A lapunk kerete által szabott szük határok nem engedik meg, hogy Comeniust nyolcz évtizedre terjedő életutjának minden pontjához elkisérjük. Mindazáltal csatlakozunk azokhoz, kik a jelen alkalomból kegyelettel keresik fel a szerény molnár házát, melyben a nagy ember bölcsője állott.

Egyes megjegyzéseink ugyan ugy tünhetnek fel, mintha szét akarnók oszlatni a sürü tömjénfüstöt, melybe Comenius alakját tisztelői (főleg a protestánsok között) burkolni szeretik: de megjegyezzük, hogy legkevésbbé sem szándékunk levonni valamit érdemeinek értékéből, sőt inkább arra törekszünk, hogy annak igazságos megállapitásához némi támpontokat nyujtsunk.

I.

A cseh testvérek (husszíták) hires papja, a paedagogia fáradhatlan bajnoka, az oktatás- és nevelésügy hatalmas előmozditója Comenius Á. János szerény, polgári család sarjadéka.

Született éppen száz évvel Amerika felfedeztetése után 1592. évi márczius 28-án és nem mint egyesek — köztük Erdődi is[1] — állitják, 1593-ban.

Születési helyét egészen határozottan megállapitani nem lehet. Annyi bizonyos, hogy Morvaországban, közel a magyar határhoz, Brodban, vagy a hozzá nem messze fekvő Niwnitzben pillantotta meg az első napvilágot.[2]

Atyja *Komenský* nevet viselt és jómódú molnár volt. A Comenius[3] név tehát latinos alakja az eredeti névnek. Korán jutván árvaságra és gyámjai keveset törődvén vele, ifjui éveiben el volt egészen hanyagolva. Tizenhat éves volt már, midőn egy latin iskolába került. Érezvén elhanyagoltatását, a legkitartóbb szorgalommal kezdé pótolni a mulasztásokat. Mindig sajnálkozva gondolt használatlanul lefolyt előbbi éveire s gyakran felkiáltott: «Oh mihi praeteritos referat si Jupiter annos.»[4] Elhatározta egyuttal, hogy ha már ő megsinylette is az elhanyagolt nevelés következmé-

[1] Erdődi János. Neveléstörténelem. Bpest. 1890. II. kiad. 40.

[2] Raumer szerint Comnában született. Geschichte der Paedagogik. II. Aufl. II. Th. 49. lap. — Comenius maga *bródi* születésűnek vallja magát. Müveiben igen gyakran olvasható e kifejezés: «*Hunno Brodensis.*» Opp. Omn. Amsterdam. 1657. Tom. III. 72. — Az ujabb kutatások azonban *Niwnitz* mellett szólanak. A herborni egyetem anyakönyvében u. i. mint «*Joannes Amos Niwnitzensis*,» a heidelbergiben pedig mint: «*Johannes Amos Nivanus Moravus*» van bejegyezve. Lindner-Bötticher. Johann Amos Comenius. Wien. 1892. 6. V. ö. Dr. Joh. Kvacsala. Joh. Amos Comenius. Leipzig. 1892. Klinkhardt. 1—15. lap. — Anton Vrbka. Leben und Schicksale des J. A. Comenius. Znaim. 1892. Fournier & Haberler. 16. l. — F. Grundig. Joh. Amos Comenius nach seinem Leben und Wirken. Gotha. 1892. Thienemann. 1—4. lap. — Dr. H. Schiller. Lehrbuch der Gesch. der Paedagogik. Leipzig. 1887. 161. Dr. J. Chr. Schumann. Lehrbuch der Paedagogik. Hannover. 1886. I. Th. 226. lap.

[3] Családi nevére nézve is nagyon elágaznak a nézetek. — V. ö. Kvacsala. J. m. 1. — Vrbka. J. m. 18. 19.

[4] Didactica magna. XI. 13. — Vergilius Aen. VIII. 560.

nyeit, legalább közreműködni fog abban, hogy mások ne legyenek annak martalékaivá.[1]

A papi pályára vágyván, egyetemi tanulmányokat óhajtott végezni. A hozzá legközelebbi prágai egyetemmel azonban nem tudván kibékülni, 1610-ben a nassaui Herbornba ment, hol két évig tanult. Majd pedig Heidelberget látogatta meg. Heidelbergben azonban csak rövid ideig tartózkodott.

Nem volt nyugta. Szerette volna látni a világot. Meg akart ismerkedni a nyugati államok viszonyaival. Szándékát meg is valósitotta. Beutazta — legnagyobb részben gyalog — Németország nyugati államait, a Német-Alföldet és 1614. évben bő tapasztalatokkal gazdagitva, visszatért hazájába, a hol Zerotin Károly, a dúsgazdag helytartó pártfogása által először Prerauban, majd Fulneckben nyert alkalmazást.

Fulneck azonban egy spanyol segédcsapat által elhamvasztatván először Zerotin jószágán Brandeisben, később Senftenberg és Reichenau vidékén hitsorsosainál talált menhelyet, mig végre 1628-ban a lengyelországi Lissába költözött, a mely a cseh-testvérek főfészkét képezte.[2]

Lissa ura, gróf Leszczinsky Comeniust kitüntetőleg fogadta és különös előzékenységgel gondoskodott arról, hogy lissai tartózkodása nyugodt és kellemes lehessen. Meg is volt a jövevény uj hazájában elégedve. Annyira jól érezte magát, hogy némi megszakitásokkal ott élte át életének (1628—1656.) legnagyobb részét. Idejét tanitással[3] és irodalmi tevékenységgel töltötte.

A roppant munkásság, melyet az irodalom terén kifejtett, villámgyorsan tette ismertté nevét egész Európában. Különösen a «Janua linguarum» és a «Pansophiae prodromus» keltették fel iránta a közfigyelmet és oly tekintélyre emel-

---

[1] Opp. Omn. I. 442.

[2] Gindely. Über des J. A. Comenius Leben und Wirksamkeit in der Fremde. Sitzungsbericht der böhm. Gesellschaft der Wissenschaften. 1855. 483. lap.

[3] Tanár volt a gimnáziumban. Legtöbb életirója *igazgatónak* mondja. E nézetet ujabban egészen megdöntötte Zoubek «Život Jána Komenského» munkájában. Prága, 1871. 27. V. ö. Lindner-Bötticher J. m. 17. l.

ték, hogy előbb Svédországba, majd Angolországba hivták meg, részint hogy a tanügyet rendezze, részint hogy a «Pansophia» eszméjét, melyet hitsorsosai kezdetben nagy bizalmatlansággal fogadtak,[1] megvalósitsa.

A svédek meghivását visszautasitotta. De az angoloknak nem volt képes ellentállani. E hatalmas nemzet figyelmét sokkal nagyobb kitüntetésnek tekintette, hogysem azt kicsinyelhette és elodázhatta volna magától. Hitfelekezete is nagy megtiszteltetésnek tartván e felszólitást, nem ellenezte, hogy Angolországba távozzék.

Pedig e meghivás sok keserűséget termett számára! Ez volt u. i. oka a kellemetlenségeknek, melyeket a Pansophiának köszönhetett és ez vonta el hosszu időre azon tértől, melyen eddig oly gazdagon aratta babérait![2]

Boldog volt Comenius, midőn Angolországban, hova 1641. szept. 22. érkezett, eszméinek fényes diadalát látta. A lelkesedés, melylyel főleg barátjának, Hartlib Sámuelnek befolyása által Albion hidegvérű fiai a Pansophia tervét felkarolták, legvérmesebb reményeit is felülmulta. Örömének derült egét azonban, melyről a siker napja oly kecsegtető sugarakat lövellt, csakhamar sötét fellegek boritották. Kitört az irlandi mozgalom és ügye háttérbe szorult.

Meghiusulván reményei, vissza akart térni hazájába. Azonban éppen elindulása előtt vette Geer Lajos, hatalmas németalföldi kereskedő meghivását, menne hozzá Norköpingbe, hol nagy üzleti telepe volt és az idő szerint tartózkodott. Geer, ki bőkezüleg támogatta az irókat, müvészeket, és melegen érdeklődött a tudományok fejlődése iránt, különösen óhajtotta megismerni Comeniust, kinek nevét akkor az egész művelt világ hangoztatta.

Geer közbenjárása folytán összeköttetésbe lépett a nagy svéd kanczellárral Oxenstiernával és Skyte Jánossal, az upsalai egyetem akkori főoszlopával. Oxenstiernát nagyon érdekelte a Pansophia eszméje, de éles, mélyreható tekin-

[1] Dr. E. Pappenheim. Joh. Amos Comenius. Langensalza. 1892. 5. l.

[2] Ziegler. Zur dreihundertjährigen Jubelfeier .... des jetzigen kön. Gymnasiums zu Lissa. 1855. 10. l.

tetével belátta, hogy annak megvalósitása csaknem leküzdhetlen akadályokba fogna ütközni. «Azt hiszem — mondá egy alkalommal Comeniusnak — ilyesmi senkinek sem jutott még eddigelé eszébe.» Mindazáltal azt tanácsolta neki, hogy «gondoskodjék először az iskolák szükségleteiről, könnyitse meg a latin nyelv tanulását és ekként egyengesse utját azon nagyobb terv kivitelének, melyre törekszik.»[1] Ugyanily nézetben volt Skyte, ki még azt tanácsolta, hogy ha nem akarna Svédországban letelepedni, menjen Elbingbe lakni.

Az angolok, értesülvén Comenius szándékairól, melyekre a svédek rávették, erősen ostromolták őt és minden ügyekezettel le akarták beszélni arról, hogy a svédek tanácsaira hajoljon. Méltóságán alulinak mondották, hogy ráálljon e tervekre. «Quo moriture — irja neki egész elragadtatással egyik levelében Hartlib — ruis minoraque viribus audes?»

Végre mégis győztek a svédek és Comenius Elbingbe vonult, a hol egy ideig Geer — igéretéhez képest — ellátta őt a szükséges anyagi eszközökkel, de később, mintha megbánta volna igéretét, különféle ürügyek alatt, nevezetesen mivel állitása szerint «igen lassan megy a munka»; továbbá, hogy résztvevén a Thornban tartott vitatkozáson «másoknak szolgál,» annyira megvonta segélyét, hogy Comeniusnak nehéz gondokkal kelle küzdenie. Keserüen panaszkodik helyzetéről Hartlibhez irt egyik levelében és egyebek között mondja, hogy kénytelen lesz «koldulni menni,» ha Geer be nem váltja igéreteit. Geernek is az önérzetes férfi egész határozottságával irt ez ügyben.[2] Geer titkárához Hultonhoz intézett soraiban pedig e kemény szavakat használja: «Embertelenség a lovat, mely magától fut, sarkantyúval ösztönözni, vagy tőle a takarmányt megvonni.» Aztán hozzáteszi: «A lelkiismeretet és szabadságot, az ember e legfőbb javait, nem lehet pénzen megvásárolni.»[3]

---

[1] Lindner-Bötticher. J. m. 47. 48. l.

[2] Lindner-Bötticher. J. m. 54.

[3] Zoubek. J. m. 62. — Kayser. Joh. Amos Comenius. Hannover. 1892. Manz & Lange. 7. 8.

Ily viszonyok között élvén, nem csodálhatni, hogy másfelé vágyott, valami «hivatalt» keresett, hogy, mint mondja, legalább kenyere legyen és örömmel vette, midőn a lissaiak őt «seniorrá és püspökké» választották![1]

De most sem élvezhette sokáig a nyugalmat. Mintegy két év mulva ismét hazát kellett cserélnie. Rákóczy Zsigmond meghivására 1650. május havában hazánkba, Sárospatakra jött, hogy annak főiskoláját rendezze.[2] Négy évet töltött Magyarországban és itt irta legnépszerübb munkáját az «Orbis pictus» czimű könyvet.

Sárospatakról ismét Lissába, majd ennek 1656-ban történt felégetése után, mely alkalommal mindenét elvesztette, egyebek között a «pansophia erdeje» czimü azon adattárt, melyből a pansophiának kellett volna készülnie,[3] kezébe véve ujra a vándorbotot, Németországon keresztül Amsterdamba ment, a hol kitüntető vendégszeretetben részesült, nagy tiszteletben állott és magas tekintélynek örvendett. Azon reményében azonban, hogy Amsterdamban végre ráléphet «a pansophia királyi ösvényére» — mint kedvencz eszméjét nevezni szerette — csalatkozott.

Hitsorsosainak sulyos helyzete szerfölött igénybe vette idejét. Mindentől meg levén fosztva, neki kellett róluk gondoskodnia. E czélból nagy gyüjtéseket eszközölt,[4] a melyek azonban annyira elfoglalták, hogy nem talált időt a pansophia kidolgozására. Hozzájárult még az is, hogy Amsterdam tanácsának határozata és barátainak sürgetése folytán sajtó alá rendezte összes müveit, a melyek négy részre osztva, egy vaskos folio-kötetben jelentek meg 1657-ben.[5]

---

[1] Emlitésreméltó, hogy ő volt a cseh-testvérek «utolsó püspöke.» Szerette is mondogatni: «Én zártam be az ajtót.» Monum. Germaniae Paedagogica. Berlin. IV. köt. 341. lap.

[2] Opp. Omn. III. Pars 3. De vocatione in Hungariam brevis narratio.

[3] U. o. IV. 3.

[4] Linder-Bötticher. J. m. 77.

[5] «J. A. Comenii Opera didactica omnia. Ab anno 1627 ad 1657 continuata. Variis hucusque occasionibus scripta diversis que locis edita, nunc autem non tantum in unum, ut simul sint collecta, sed et ultimo conatu in

Amsterdamban irta hattyúdalát is, melynek czime: «*Unum necessarium*, scire, quid sibi sit necessarium in vita et morte et post mortem.» (Amstelodami. 1668.) E munkával, melyet a legjámborabb szellem hat át, a melyben hitsorsosainak különös nyomatékkal ajánlja «Krisztus örökségét: a szegénységet és keresztet,» készült elő a halálra, mely őt az Amsterdamhoz négy órányira fekvő Naardenben, a hol tetemei is nyugosznak, 1671. november 15-én szólitotta ki az élők sorából.[1]

II.

A nevelés történelme mindig fogja emlegetni Comenius nevét.

Azon óriási munkásság, melyet az irodalom terén kifejtett; azon lankadatlan buzgalom, melylyel az iskolaügy javitását, az erkölcsök tisztaságát és a vallásosság bensőségét előmozditani törekedett; azon tekintély és hirnév, melyre kortársai és az utódok előtt önerejéből emelkedett: azon ritka alakok közé sorozzák, melyeknek emléke diadalmasan áll meg a századok viharai között és diszére válik azon tudományszaknak, melynek müvelésével foglalkoztak.

Korán lépett az irodalom terére. Azonban nem hiú dicsvágy vezérelte elhatározásában. A viszonyok hatalma és azon éles tekintet, melylyel az akkori oktatás és nevelés hiányait átlátta, inditották arra, hogy közreműködjék azon állapotok megszüntetésére, «a melyek — mint mondja —

Systema unum mechanice constructum redacta. Amstelodami. Impensis D. Laurentii de Geer. Excuderunt Christ. Cunradus et Gabr. Roy. A. 1657.» Példányai igen ritkák.

[1] Halálának évére és napjára nézve eltérnek a nézetek. Némelyek szerint 1670. nov. 16-án hunyt el. V. ö. Schmid. Encyclopedie d. gesammt. Erziehungs- und Unterrichtswesens. II. kiad. 1876. A levél mindazáltal, melyet fia Dániel Spizeliushoz intézett, világosan mondja: «Nov. 15. volt, midőn a sötét istennő nem kimélte meg azt, ki egész életén át csak másoknak használni ügyekezett.» V. ö. Spizelius. Infelix literatus. August. Vindel. 1680. 1028 l. — Dr. E. Pappenheim. J. m. 9. l. Vrbka. J. m. 134—140. lap. — Grundig. J. m. 76. 77. l.

sohajokkal töltötték el keblét, könyeket csaltak szemeibe és fájdalmat ébresztettek szivében.»[1] «Sokszor és komolyan elmélkedtem — irja más helyütt — a felett, miként lehetne sokakat nemcsak a szabad müvészetek szeretetére gyullasztani, hanem kevés költséggel és fáradsággal iskolákat is állitani és azokban az ifjuságot könnyü szerrel a képzettség tekintélyes fokára segiteni.»[2]

E gondolatok és azon szerencsés véletlen, mely őt a tanügy érdekei körül lelkesen és sikeresen munkálkodó férfiaknak megismerésére vezette, döntöttek iránya és tevékenysége felett. Tanférfiu lett. Mielőtt azonban a komoly munkához hozzá látott volna, tanulmányozta a paedagogia régibb iróinak müveit[3] és nem tett ugy, mint később Pestalozzi, a ki a régieknek munkásságáról és vivmányairól mitsem tudott, azokkal nem törődött.

A legtöbbet mégis kortársaitól és főleg Alstedtől tanulta, ki Herbornban tanára volt, de ugyszólván egész életére mestere maradt.

Munkáinak száma bámulatos. A sok közül mindazáltal különösen kitünnek: a „*Janua linguarum reserata;*“ az „*Orbis Pictus;*“ a „*Didactica Magna*“ és a „*Pansophia.*“

Ez utóbbi munka tulajdonkép csak terv volt. Gyüjtött ugyan hozzá rengeteg anyagot, de azt az 1656. évi lissai tüzvész elhamvasztotta. A munka czélja és feladata az összes tudományok összefoglalása lett volna. Arra törekedett Comenius, hogy 1) alapos és rövid foglalatát nyujtsa benne a tudomány összes ágainak; 2) világosságot gyujtson vele a sötétben tapogatozó emberi léleknek; 3) az összes dolgok igazságának okait tüntesse fel; 4) előadja az emberi élet teendőit; és 5) megmutassa az utat, mely Istenhez vezet. E czél azon idő körül, melyben Comenius élt és már korábban is, többeket foglalkoztatott, anélkül, hogy megvalósittatott volna. Nincs is egyébként mit bánkódni a felett,

[1] Didactica magna. XI. 13.

[2] Opp. Omn. I. 442.

[3] V. ö. Kayser. J. m. 84—97. lap. — Dr. A. Nebe. Comenius als Mensch, Paedagog und Christ. Bielefeld. 1891. 8—11. l.

hogy a terv nem lőn megtestesitve. Az egész munka bizonyosan csak nehézkes adathalmaz leendett, mely nemcsak nem vitte volna előbbre a tudományt, hanem áthatolhatlan gát gyanánt állt volna a haladás utjába.[1]

A «Nagy oktatástan» szintén kevésbbé sikerült munka. Nem is érte el azon hatást, melyet tőle Comenius remélt. Csaknem feledésbe ment a könyv és legfeljebb azt eredményezte, hogy ébren tartotta a tanügy javitására irányult törekvéseket és előkészitette a talajt, mely azután a későbbi munkások szorgalmából szebb gyümölcsöket termett.[2] Tudva azonban azt, hogy uj eszmék gyakran csak igen lassan vernek gyökeret; hogy a legjobb magvak nem ritkán csak későn kelnek életre: nem lehet az elismerés adóját megtagadni azoktól, kik azokat hirdették és elhintették, ha egy időre eredményteleneknek látszanak is. Ily elismerés kétségtelenül megilleti a «Didactica magnát» is, mivel kérdés, vajjon az oktatás terén később mutatkozott haladás és siker bekövetkezett volna-e, ha az ezekre az első lökést meg nem adta volna.[3]

Nem is ezen munkák, mint inkább a «Janua» és az «Orbis pictus» miatt halmozzák el Comeniust a magasztalások egész özönével, holott figyelembe kellene venni, hogy valamint Franke, Basedow s hogy csak néhányat emlitsünk, Pestalozzi méltatásánál, az érdemek mérlegének egyik serpenyőjébe mindig Comenius eszméit, törekvéseit helyezik: akként Comenius érdemeinél is először vissza kellene pillantani azon férfiakra, a kiknek vállain ő emelkedett; másodszor behatóbb vizsgálat tárgyává tenni a «Janua» és «Orbis pictus» értékét.

Bayle ugyan, a mit Comenius életirói sokszorosan ismételnek, azt mondja a «Januáról»: «Quand Comenius n' aurait publié que ce livre, il se serait immortalisé»:[4] mindazáltal tudnunk kell, hogy az eszme nem volt uj! Maga Co-

[1] Schiller. J. m. 166. lap.

[2] Seyffarth. Joh. Amos Comenius. 40. l. — Dr. A. Nebe. J. m. 16. l.

[3] Kayser. J. m. 118—134. l.

[4] Kayser. I. m. 100. l.

menius megvallja, hogy hasonló irányban dolgoztak Scaliger és Lipsius, de nem emliti, a legtöbb életirója is elhallgatja, hogy fő példaképei a salamancai egyetem tudós *jezsuitái* voltak és az egész «Janua» csak kevésbbé sikerült utánzása Murmellius «Mappa» czimü munkájának.[1]

Comenius azon kétségtelenül helyes elvből indult ki, hogy a fogalomnak és szónak párhuzamban kell állaniok. De ezen elv — nem Comeniusé. Azt már rég hirdették a paedagogusok.

Nem indokoltak azon magasztalások sem, melyek Comeniust, mint a reáliák tanitásának első megalapitóját dicsőitik. E tárgyak tanitását éppen ugy, sőt még helyesebb alakban találhatjuk meg az emlitett jezsuitáknál és Murmelliusnál. Avagy mily tanitás az, mely száraz szavakat tanultat be a gyermekekkel? Mily ismereteket szerezhettek azok a Januából, a mely 100 fejezetben és 1000 mondatban 8000 szót tárt eléjök?! Hiszen ennél lélekölőbbet gondolni is alig lehet. Az az összefüggés pedig, mely a szavak között található és a melylyel Comenius rendszerét menteni szeretik, oly laza és önkényes, hogy az a szavak elsajátitását vajmi csekély mértékben könnyithette, annál is kevésbé, mivel a közlött tárgyak tulnyomó részben igen távol esnek a gyermektől és azokat emlékezetében annál nehezebb volt megtartania, minél ritkábban nyilt alkalma azok felujitására, ismétlésére. Nézzünk csak néhány példát. A 217. mondat igy hangzik: «Insecta sunt primo varii vermes, e quibus lumbrici fimeta, erucae plantas, teredines vel cossi ligna, tineae vestes — etiam bombycinas et holosericas, blattae libros, convolvuli vel volvoces vites, curculiones seu gurguliones frumenta corrodunt, termites carni innascuntur.» De lássunk még egyszerübb dolgot. A 724—726. mondatok igy hangzanak: «Quoniam literati ad omnia habiles esse, idiotae vero vice versa parum societati humanae conferre deprehenduntur, scholis, ubi rudes erudiantur, opus est. — At hae non sunt, ut fatui opinantur, carnificinae, sed ludus,

[1] Schiller. J. m. 162. l.

dummodo discipulus docilis callidum cordatumque nanciscatur praeceptorem. — Ille enim si discit sponte, percontatur avide et auscultat attente; hic si docet lubenter, informat provide et inculcat assidue; uterque habet eximium delectamentum.» Ilyen a reáliák tanitása Comeniusnál.

Belátván maga Comenius, hogy a «Janua» nagyon is «angusta,» mely igen nehéz bemenetet enged a tudományok csarnokába: segiteni akart és megteremtette az «Orbis sensualium pictus»-t, mely csak annyiban különbözött a Januától, hogy illusztrálva volt. E könyve alapján lőn — mint mondani szeretik — a szemléltető oktatás atyja. Pedig tulajdonképen, mint a kitünő Schiller megjegyzi, nemcsak nem alapitotta meg a szemléltető oktatást, hanem egyenesen és pedig több évszázadra — tönkre tette.[1] Mert ezentul a helyett, hogy természetben mutattak volna be a gyermekeknek oly tárgyakat, melyeket közvetlenül szemlélhettek volna, megelégedtek azzal, hogy rossz képekben tárják eléjök és igy hamis fogalmakat nyujtsanak nekik. Mindazáltal igaz, hogy mindkét könyv sokáig tartotta magát. Még Göthe idejében is a fő gyermek-könyv ez volt. Hanem ezt csak azon tényből magyarázhatjuk, hogy régebben — ellentétben napjainkkal — kevesen vették maguknak a fáradságot, hogy új tankönyveket szerkeszszenek. Könnyebbnek találták — ha czélszerütlenek voltak is — megtartani a régieket, használni a már készeket.

*
* *

Daczára azonban azon hiányoknak, tévedéseknek, melyek Comenius müveiben találhatók, hiba volna azt hinni, hogy azok a mai tanférfiúra értéktelenek.

A történelem mindig az élet mestere. A tanférfiú is sok hasznot merithet tehát az oktatás történetének tanulmányozásából. E tekintetben pedig Comenius igen bő alkalmat és gazdag anyagot szolgáltat.

Sok értékes foglaltatik munkáiban és még több tanul-

[1] Schiller. J. m. 165. — Dr. A. Nebe. J. m. 11. lap.

ságos életében, mely őt — ezt mindenkinek el kell ismernie — mély vallásosságú embernek, lelkes hazafinak, buzgó tanférfiúnak mutatja be.

Oly szenvedések iskoláján ment keresztül, a milyet kevesen látogatnak. Azonban nemes megadással viselte a viszontagságokat, megnyugodott a sors csapásain és kitartással küzdött azon nemes czélért, hogy tehetségei szerint első sorban felekezetének, aztán hazájának és végül az egész emberiségnek szolgáljon.

IRODALOM ÉS MÜVÉSZET.

A könyv-ismertetés főszabályai.

A «Magyar Sion»-nak kezdettől fogva egyik fő-, és meg vagyunk róla győződve, hasznos rovata volt a keresztény tudományt bármi módon érintő, nevesebb hazai és külföldi munkáknak, részint ismertetése, részint birálata. E rovatra e jövőben is sulyt akarunk fektetni.

Hogy más az ismertetés (recensió), — és ismét más a birálat (kritika): az köztudomásu dolog; mindazonáltal lehet a kettőt össze is kötni, amint azt sokszor mi is megteszszük folyóiratunkban.

De miután a praxissal foglalkozók is jól cselekszenek, ha koronkint a theoriára visszaemlékeznek, s viszont az olvasók is érdeklődnek az iránt, micsoda irányelvek szerint készülnek a könyvrecensiók: — azt hiszszük, nem lesz haszon nélkül ugy t. dolgozótársainkra, mint t. olvasóinkra sem, ha egy oly veterán kritikusnak, minő egy Hülskamp, a nagyon elterjedt «Liter. Handweiser» szerkesztője, idevonatkozó elveit, szabályait (Nr. 543. 1892.) itt feljegyezzük.

I. Mi a főczélja az ismertetésnek? Őszintén megmondani az olvasónak, hogy ez vagy az a könyv érdemes-e a

megvételre, az elolvasásra, a tanulmányozásra, vagy nem. Persze aztán a véleményt okadatolni is szükséges.

II. E czélból röviden bár, de alaposan a következő kérdésekre feleljen a recensens: Mit akar a szerző? Helyes-e a czélja? Eléri-e azt? Hogy viszonylik az uj könyv thémájának már meglevő irodalmához? Mi a könyv szelleme, belértéke? Melyek forrásai? Előnyei? Hátrányai? Még a külső kiállitás is figyelembe veendő.

Az meg éppen magától értetődik, hogy már a czim, a szerző kiirása, a könyv formájának, lapszámának, árának, kiadójának megjelölése első sorban szükséges. Forditásnál még a forditás mikéntje is megitélendő.

III. Terjedelmét a könyvismertetésnek bajos meghatározni. De a tapasztalás azt mutatja, hogy az olvasóközönség jobban szereti a rövid, egy-két oldalra terjedő recensiót, mint sem a hosszasat. Csakhogy persze, nagy, többkötetes történelmi vagy egyéb tudományos munkáknál e szabály kivételt enged meg, mert a fönnebb felsorolt kérdésekre ily könyveknél nem is lehet csak ugy rövidesen megfelelni.

IV. Óhajtandó ugy a szerző, mint a közönség érdekében, hogy az ismertetés lehetőleg mindjárt a munka megjelenése után adassék. De ez nem lényeges körülmény, — a publikum szivesen veszi a reá nézve még uj könyv recensióját hosszabb idő eltelte után is.

V. Uj kiadás esetén elég, hivatkozva a már régibb ismertetésre, csupán a különbözetet a régi s uj kiadás közt megjelölni, — ami azonban nem zárja ki az esetleg toll alá kerülő észrevételek szabadságát.

Ime, ama főszabályok, melyek szerint a jó könyvismertetés készül. Ezeket ismerni, s gyakrabban is elgondolni, hasznos t. olvasótársainknak, érdekes t. olvasóinknak.[1]

F. Sz.

[1] Örömmel látjuk, hogy a «Bölcs. Folyóirat» ezidei I. füzete is elismerve e szabályok ismétlésének fontosságát, közli azokat. 174. l. — *F. Sz.*

Compendium Theol. Mor. Desiderius Káuzli, Veszprémii. 1892. 8-r. 480 l. Ára (?)

E könyvről már mindenfelé olvastunk recensiókat. A többi közt Magy. Állam febr. 16. sz. is lehetett e mű birálatát olvasni e czim alatt: Egy uj theol. tankönyv. Ott ezek irvák: — «Palásthy mellé sorakozik — Káuzli müvét jelesnek, elismerésre és ajánlásraméltónak tartjuk; nemcsak a szempontból, hogy általa sikerül a külföldi tankönyveket kiszoritani; hanem abból is, hogy benne olyan kézikönyvet nyertünk, a melyet bizvást mondhatunk theologiai irodalmunk gazdagodásának is.» Ily dicséret méltán kiváncsivá teszi az embert. Nézzük meg tehát a müvet saját szemeinkkel.

Igaz, hogy nem akar önálló lenni, ezt a Sz. az előszóban nyiltan meg is mondja, hanem «opus concinnatum ex celeberrimis auctoribus, Gury, Lehmkuhl, Müller, Sarra, Palásthy, Stapf.» De hát az ily mű is lehet igen jó, csak tegye magáévá mindazt, amit kiszed a jó auctorokból, vegye fel az önálló, az egyéni gondolkodás bensejébe, mintegy vegyitő tégelyben forgassa meg, keverje össze, forralja mintegy fel és ugy adja elő már az egyéni, az önálló gondolkodás formájában, az eredeti felfogás életével és ugy azután nagyon igaz lesz, mit a Veszpr. Közl. febr. 14. sz. e mű birálatában emlit, mikor ezeket mondja: «A Sz. nem dicsekszik eredetiséggel» — «már kész moralisokból állitotta össze a magáét» — hiszen — «akár közvetlenül, akár közvetve merit, mást tankönyvébe fel nem vehet, mint a mit Jézus tanitott» etc.

Tekintsük tehát a müvet, ilyen-e valóban? Körülöttem az auctorok, melyekből a mű meritve van.

Nézem. Kezdődik de act. hum., azután jön de consc., de leg. stb. Ez a rend a legtermészetesebb, Gury és Lehmkuhlra mutat, mint mintára.

Tekintsük most közelebbről a fejezetet: de act. hum. A feldolgozás, a hang, a gondolatmenet már nem Gury, sem Lehmkuhl. Felütöm Palásthyt, Stapfot, az sem. Önálló? Nagyon ösmerős a hang. Megtaláltam: Müller. Olvasom, ol-

vasom, teljesen követi M. feldolgozását, gondolatmenetét. Olvasok tovább de consc., ismét teljesen Müller, de nemcsak a gondolatmenet, a berendezés, de még a kifejezés, még a szó is ugyanaz. Tovább megyek; de leg. de pecc., de virt., mindez Müller feldolgozása, eszmemenete, sőt szava. Csak közbe-közbe hagy ki K. egyes mondatokat, egész pontokat és paragrafusokat; kihagyja Müller casusait, szép recollectioit, conclusióit, pedig biz ezek sem ártanának. Ez az első öt tractatus tehát, a moralis gen. nem más mint Müller I. kötetének compendiuma. Találkoztam ugyan közbe-közbe kis «Quaeritur»-okkal, melyeket Müllerben nem találni, ezek Guryből vannak átvéve; Lehmkuhlt bizony nem igen találtam.

Következik most a moralis spec. Az ember már érzi, hogy kár megnézni Lehmkuhlt, Palásthyt, Stapfot, hisz ugyis megtalál mindent Müllerben. És az érzés nem csal. Itt már a főberendezés is egészen Mülleré, de virt. in spec. mindvégig.

Elővesszem a traktátusokat de fide, de spe, de char., a legnagyobb hűség mindenütt, legtöbbször plane a kifejezés, a szó apróságáig. Végig megyek a «de iustitia» sok paragrafusán, «de offic. status» egészen addig: de oblig. advocati et testis, a mivel Müller végzi, mindenütt az ő egyénisége, hangja, szava.

E részben tehát szintén csak Müller compendiumát, II. kötetének compendiumát találom, s csak itt-ott közbevetve Gury egy-egy Quaeritur-ját. Káuzli ur tehát nem akar mást mint Müller hű compendiumát nyujtani. Hogy mennyire igaz ez, kitetszik onnét, hogy annyira becsüli e jónevü auctor kifejezéseit, még szavait is, hogy átveszi ezeket még akkor is, ha semmit sem mondanak is, p. o. lex natur. est indelebilis, quia cum natura hum. ita est connexa, ut deleri non possit. Ha M. ok nélkül megváltoztatja saját terminologiáját, K. is megteszi: átveszi M.-ből a hibát is, és azt mondja: actus char. est omnibus adultis necessarius necessitate medii; követi M.-t és mondja: virtutes supernaturales possunt minui, de mivel röviditeni akar, kihagyja azt, amiben M. kimagyarázza,

hogy mi értelemben possunt minui, és e kihagyással dogmatikus valótlanságot állit. Követi M-t még a nem helyes citálásban is, ha ez roszul citálja sz. Alphonsot — pedig ez többször történik, — K. is megteszi. Megtalálni K.-ban M. aequiprobabilismusát is egész hűen, pedig Gury és Lehmkuhl mily szépen fejtegetik és bizonyitják a probabilismus absolutus egyedüli helyességét.

Mindez eléggé mutatja, hogy K. müve, Gury nehány Quaeriturja kivételével, Müller és csakis Müller sikerült és hü compendiuma. A végén van még egy kis tractatus de ascesi, ez Stapf- és Palásthyból van összeállitva.

A müvet bizvást mondhatjuk «theologiai irodalmunk gazdagodásának» mondja a fönnidézett Magy. Államban az ismertető. Igen, igy könnyü gazdagitani irodalmunkat bármi tudomány terén, nem is kell hozzá «gazdag tanári tapasztalat, erkölcstani tudós érzék» (Magy. Állam febr. 16.). «Igy sikerül a külföldi tankönyveket kiszoritani»; igen ám! de meg ne tudja valahogy a külföld, mert czitálni találnák a paragrafust: de dominio scriptorum, ami szerencsére nincs meg Müllerben, de megvan Lehmkuhlban.

Dr. Krammer György.

A segélyalapok méltányos felosztása a károsultak között. Irta Merchich Máté. A szerző tulajdon kiadása. Győr, 1892. 8-r. 33 l. Ára 35 kr. (Kapható a szerzőnél Horvát-Kimlén, Mosonmegyében.)

Él valahol a szép Mosonmegyének egy elrejtett kis falujában egy plébános barátunk; neve ismeretlen a nagyvilág előtt, de nagyon jól ismert azok előtt, akik a komoly, bölcseleti és egyéb tudományos thémákkal foglalkozó papi irókról maguknak tudomást szereznek. Filozofia és mathematika az ő kedvencz tárgyai, — ezekbe merül el, de ezekben aztán otthon is van ám teljesen. A «Bölcseleti folyóirat» nem egy mélyértelmü és alapos dolgozatot hozott már tőle, — a multkor meg «A psychofizikai alapképlet tudományos jogosultsága és igazi értelme» czimen egy olyan

füzettel lepte meg a világot, hogy annak csupán átolvasásához is már fegyelmezett filozofusi elme szükséges, mert a laikus ember bizony beleszédül.

Legujabban gyakorlatiabb thémáju füzetkét kaptunk tőle, azt, melynek czimét fönnebb adtuk. Most, mikor a napi lapok telvék az árvai és turóczi inségnek igazán szivszaggató leirásával, most, mikor országszerte gyüjtések indittatnak meg annak némi enyhitésére: ez a théma, a segélyöszszegnek méltányos felosztása nagyon is aktuális; ámbár meg kell jegyeznünk, hogy a szerzőnek nem épen az árvai inség állt lelki szemei előtt, mikor dolgozatát elkészitette, hanem általánosságban, minden károsodás alkalmából nyujtott segélynek méltányos felosztását kontemplálta a bármi módon károsultak között.

Nem kell azonban azt hinni, hogy a szerző itt spekulative bölcselkedik, ó nem; szoros, higgadt mathematikai alapon oldja meg feladatát. Ő meg van győződve, hogy az a segélyfelosztás, melyet eddig nálunk követni szoktak, helytelen alapból indul ki, s igy nem felel meg a méltányosságnak. Vád ez; a mélyen gondolkozónak vádja a felületesebbek ellen. S e vádat a szerző be is bizonyitja.

Mert ime eddig — ugymond — rendszerint a menynyiségtannak azon müvelete szerint szokták a segélyfelosztást eszközölni, melyet *társaság-szabály* neve alatt ismerünk, már pedig ez a felosztás, bár az első pillanatra igazságosnak látszik, behatóbban megvizsgálva, épen nem az. A kár nagysága ugyanis mindig relativ valami, — száz forintnyi kárt szenvedni nagy baj a szegény munkásnak, semmi a milliomosnak; — és mégis, az igazságosság követeli, hogy ne csak *arányosan*, hanem *egyenlően* kártalanittassék mindenki.

Erre az egyenlő, igazságos segélyfelosztásra tehát szigoru következetességgel egy valóságos, mennyiségtani képletet hoz le, algebrai egyenletek segélyével, amelyek megdönthetlen világossággal szólnak az olvasó eszéhez. Azután pompás gyakorlati és egyuttal minden oldalról megvilágitott utmutatással szolgál, mikép kell e képletet megvalósitani, végül különböző példákat hoz fel, számra nézve ötöt, me-

lyek, az életből véve, a legkisebb kétséget is kizárják a képlet helyességét illetőleg.

Nagyon ajánljuk a kitünő füzetkét az érdeklődőknek, — még a biztositó-intézetek is tanulhatnának belőle, bár a szerzője egy plébános. Csakhogy az a plébános jeles mathematikus is, meg gondolkodó filozofus is.

Dr. Kereszty Viktor.

Jezsuitamesék. Müvelődéstörténeti adatok. Irta Duhr Bernát S. J. Magyarra forditotta Rózsa József. III. füzet. Szeged, Endrényinél. 1892. 8-r. 179—253. ll. Ára 65 kr.

Mikor az itt nevezett füzetes vállalatnak legutóbbi, II. füzetét ismertettük folyóiratunkban, illetve jelentettük annak megjelentét, (lásd 1891. évf. 783. l.), azzal zártuk be mondanivalónkat, hogy a füzetek gyorsabb egymásutánja nagyon óhajtandó lenne.

S ime az időköz, mely a II. és III. füzet megjelenése közt eltelt, még hosszabb, mint volt az I. és II. füzet közrebocsátása között. Ez nincs igy jól, mert az olvasóközönség érdeklődése megcsappan, ha nagyon soká váratjuk a folytatásra. Ezért ujra kifejezzük abbeli véleményünket, hogy a forditó urnak saját érdeke is magával hozná a gyorsabb egymásután lehetővétételét.

Igaz, hogy az egyes fejezetek mind önállók, s nem folynak az előzőkből: de hisz maga a lapszámozás is mutatja, hogy a forditó egy egész, bár részenkint megjelenő könyvet akar nyujtani. A már eddig bemutatott tartalomjegyzékhez (összesen 10 fejezet) adjuk a III. füzetét is, melyben a következő «jezsuitamesék» vannak megvilágitva és megczáfolva: 11. A jezsuiták birvágya és gazdagsága. 12. A jezsuitáknak gyalázatos üzérkedései. 13. A franczia forradalom a jezsuiták müve. 14. A czél szentesiti az eszközt. 15. I. Miklós, Paraguay királya és a mamelukok császára.

Még két füzet van kilátásban, ugy azokra előfizetni, mint a már kész hármat megrendelni lehet a forditónál (à 65 kr. Magyar-Bánhegyesen).

F. Sz.

Adatok az egri egyházmegye történelméhez. Az egri egyházmegyei irodalmi egylet választmányának megbizásából szerkeszti: Balássy Ferencz. Harmadik kötet. I. füzet. 130 lap. Eger, Szolcsányi Gyula bizománya, 1891. Ára 80 kr.

Az egri egyházmegyei irodalmi egyesület, tervbe vevén az egyházmegye története megirásának előkészitését, 1883-ban felhivást intézett az egyházmegye papjaihoz, hogy kiki saját körében az egyes plébániák történetére vonatkozó adatok összegyüjtése, csoportositása és közlése által, járuljon hozzá a nagy munka létesitéséhez. Azóta már 2 kötet jelent meg a gyüjteményből, s most fekszik előttünk a harmadiknak első füzete. Tartalma: a jászok letelepitése s a kereszténynyhitre való téritése; Domoszló ismertetése; a sajóvámosi plébánia és fiókegyházai; okmányok és regesták; vegyesek.

Az egyes czikkekről itélve, bizton remélhető, hogy a kitüzött czél el lesz érve. Az irók azon a szük körre határolt téren, hol feladatukhoz képest mozogniok kell, szorgalommal és lelkiismeretes gonddal dolgoznak. Minden legcsekélyebb adatot összekeresnek, felhalmoznak, hogy a községek régi és ujabb történetét megvilágitsák. Azután következik a plébánia, a lelkészek, az iskola, a fiókegyházak, kápolnák, keresztek, alapitványok, a nép jellemének és szokásainak ismertetése. Mindez a kellő irodalmi csinnal és elevenséggel feldolgozva.

Kár, hogy a szerkesztőség nagyobb gondot nem fordit a sajtóhibák elkerülésére (a 104. lapon a jegyzetben pl. két évszámhiba is van), mert ez később nagyon könnyen megboszulhatja magát. Valamint nem válik a munka előnyére az sem, hogy az egyes irók (pl. a domoszlói plébánia ismertetője) jobban nem használják a történelmi criticát.

Kétségkivül jogosult a következtetés, a combinatio a történetirásban, de azt tartjuk, hogy ily rendeltetésü gyüjteményben, tekintettel a munka végczéljára, nagyobb óvatossággal és ritkábban kellene élni a puszta okoskodással, már csak a terjengősség elkerülése végett is.

Eltekintve ettől, mi csak az irigység bizonyos nemével tekinthetünk az egri egyházmegyére, mely multjának megvilágitásán lassan ugyan, de biztos kézzel dolgozik. Nekünk még kilátásunk sincs rá, hogy egyhamar ott lehessünk, ahol ők már vannak.

Kollányi Ferencz.

A szent keresztuti ájtatosság. Függelékül néhány szent olvasó elimádkozásának módja. Az esztergomi főegyházm. hatóság jóváhagyásával. Budapest, Wajdits N., a „Szent-Család" kath. könyv- és mükereskedése. (Üllöi ut 21.) 109 lap. Ára kötve 35 kr.

A bőjti szent időre igen alkalmas, szép kiállitásu, imákat, elmélkedéseket, üdvös olvasmányokat, szent énekeket, csinos képeket tartalmazó ezen imakönyvet vettük a napokban.

Bővebb ismertetésre nincs szüksége, czime megmondja, mi van benne, mi pedig hozzáteszszük, hogy mindaz jól van benne. Olcsósága folytán ajánljuk terjesztésre t. paptársainknak.

X.

Történeti tanulmányok. Irta Keményfy Dániel. Székesfehérvárott, 1892. 350 l. Ára 2 frt.

Megvallom, reám nézve mindig bizonyos nehézséggel járt az ilyen munkálatokról nem mondom itéletet alkotni, hanem véleményt nyilvánitani. Ha az irót keresem bennük, nem őt, hanem csak néhány tulajdonságát találom fel; mert az ily gyüjtemény összeállitója — talán szabad igy kifejeznem magamat — inkább leir de papiro ad chartam, mint

ir. Ha ujabb alakok után kutatok a betük között, csupa ismert vonásokra esik tekintetem. Legfeljebb a kiszinezés más egy kicsit. Egyszóval ha a dolog magvát, lényegét nézem, ez rendszerint kevésbé érdekel, mint az a sujtással bőven megrakott köntös, melybe a szerző ujonnan öltözteté.

Igy voltam Keményfy könyvével is. A tartalomjegyzék már eleve tájékoztatott az iránt, hogy semmi különös, az ujság ingerével ható tárgyat nem várhatok. Tomori Pál és a mohácsi vész; Az utolsó fejedelmi udvar Erdélyben, II. József százados emlékénél 1790—1890.; A szent korona százados jubileuma 1790—1899; A magyar gárdáról, A magyar gentryről, A magyar hadviselésről, Széchenyi és Wesselényi barátsága, Az abszolutizmus és reakczio Magyarországon, Az elnemzetietlenedés, Nemzeti ébredésünk tényezője, Az akadémia megalapitása előtt, Az akadémia megalapitása után 1828—1844.; Deák Ferencz a barátságban — mind olyan dolgok, amelyeket a müvelt olvasó közönség régtől fogva ismerhet Horváth Mihály, Fraknói, Csengery, Grünwald Béla munkáiból. Mindazonáltal csak dicsérni lehet szerző azon ügyszeretetét és buzgalmát, amelylyel e tanulságos ismertetéseket a nagy közönség elé viszi. Jobban szerettük volna ugyan, ha több vonatkozást találunk könyvében az egyházra és azon befolyásra, mit az az események alakulására gyakorolt: de azért igy is elismerjük, hogy a sz. érdemes munkát végzett, s helyes felfogással, vonzóan, eleven hangon, érdekesen tudja elbeszélni tanulmányait. Ez legjobb bizonysága annak, hogy van tehetsége, és kellő érzéke az ily dolgok iránt.

Csak egytől óvjuk őt, a helytelen nyelvkezeléstől. Túlságos előszeretettel használja az idegen szókat, s néha oly erőltetett módon önti szavakba gondolatait, hogy az olvasó nem képes azokat megérteni. Az a sok «modern» «geniusz» «szisztéma» «tradiczió» «ambiczió» «fantázia» «paritás» «humanitás» «liberalitás» «passzivitás» nemcsak felesleges, de élvezhetlen is. Vagy mit akart azzal mondani, hogy: II. József «szabadságért és alkotmányért lelkesitő silhoutteje Magyarországnak nem lehet.» (94. l.) Ha tudjuk, mi a «sil-

houette,» azt is tudjuk, hogy az itt nincs helyén. És ki fogja megérteni ezt: «midőn körülötte (a magyar gentry körül) minden reng, midőn az ország már-már az örvény szélére jut, ő (a gentry) rendületlen áll, égre emelt szemekkel s ingatlan lélekkel. Midőn már már a tragikum vár egy nemzetre, szent rezignációja az egyenlőségre, méltóságteljes dacza az ellenáramlattal szemben megoldja a válságot.» (175. l.) Ezek idétlenségek, miket nem menthet semmiféle jóakarat; kivált ha látjuk, hogy a szerzőnek oly jó tolla van, hogy minden keresettség nélkül is élvezetesen tudná kifejezni magát.

Kollányi Ferencz.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK.

Füzetünk homlokán közöltük Ő Herczegségének, Magyarország primásának s a mi Főpásztorunknak magvas beszédét, melyet a szent István-társulat ezidei nagygyülésén tartott, egész terjedelmében.

Az egész napisajtó nagy fontosságot tulajdonit a Herczegprimás emez enunczizáczióinak, és méltán; mert hisz e szózat hivatva van nem csupán a sz. István-társulat tagjait, hanem az egész ország katholikusait tájékoztatni amaz, épen a mi napjainkban oly roppant horderejü kérdések miként való megoldása iránt, melyekkel a Főpap, mint maga mondja, érezve s elvállalva a felelősséget, a lehető legbehatóbban foglalkozik.

Reménynyel és bizalommal nézhetünk tehát a jövőbe, mindannyian, kik a katholikus egyház érdekeit, sorsát magyar hazánkban szivünkön hordjuk épen azért, mert az ország első papja vállal ezért felelősséget.

„Egyházpolitikai röpirat.“ Mikor akár a politikában, akár a társadalmi közéletben, valamely nevezetesebb fordulópont vagy kimagaslóbb esemény vonja magára a köz-

figyelmet: azonnal megjelenik a küzdőtér porondján egy röpirat, melyben az illető fordulópont vagy esemény képezi behatóbb megbeszélés tárgyát, természetesen a röpirat szerzőjének geniusza, iránya, felfogása szerint.

S bár ugyanaz a megbeszélés minden napilapban is megtörténik, mégis, már ugy van a közönség szoktatva, hogy az ilyen röpirat bizonyos szenzácziót kelt, hatást idéz elő, bár az is bizonyos, hogy ez a hatás soha nem terjed tul egy pár napon.

Rendszerint a röpirat megjelentét megelőzi annak a napilapokban való titokzatos előrehirdetése, amely élénken emlékeztet holmi: «ő jön», «ő már itt van»-féle falragaszokra, melyekből vagy valami hirneves komikus vagy büvész megérkezte stb. szokott kibontakozni.

És valóban, a hasonlat még folytatható, mert amint az ilyen büvész produkcziója után a blazirt publikum rendesen ajkbiggyesztve megy haza, azt mondván, hogy mutatványai már nem ujak számára; ugy a röpirat megjelente után is sohajtva szoktuk idézni a bölcs Salamonnak mondását: nihil novi sub sole!

A mult hetekben is sokat beszéltek egy «Pax» álnevü szerző megjelenendő röpiratáról, mely «egyházpolitikával» fog foglalkozni. S mikor az érdekesnek igérkező brochure, *„Az uj herczegprimás és a béke állam és egyház között“* czimmel megjelent, a szenzáczió tartott egy napig, a kritika pedig aszerint mondott különböző véleményt a röpirat tartalma felett, amint képviselői a kath. egyháznak jogait Magyarországban megóvni szeretnék, vagy azok sértetlensége iránt közömbösek, — hű katholikusok, avagy telivér liberálisok.

Hogy egy-két mutatványnyal szolgáljunk olvasóinknak, lássuk előbb egy liberális lapnak, s azután katholikus napilapunknak véleményét «Pax» füzetéről.

Amaz igy jellemzi, a többi közt, az uj elmeszüleményt:

«A munka ama feladatokkal foglalkozik behatón, melyek a magyar kath. egyház élén az uj herczegprimásra

várnak s a politikai iránynyal, mely szerencsés megoldást igér. Nem vagyunk képesek eldönteni, hogy a dolgozat csupán egy Esztergomba czimzett emlékirat jelentőségével bir-e, vagy pedig Vaszary Kolos herczegprimás egyházpolitikai programmjának tesz lefelé heroldszolgálatot. Az előbbi föltevés mellett szól az, hogy a füzet megmarad az általános elvi fejtegetések szférájában és a gyakorlati politika kérdéseit csak megérinti, de a megoldás módozataira nézve konkrét terveket nem tartalmaz. A másik föltevést az teszi valószinüvé, hogy Pax megszerkesztvén a magyar egyházpolitika állásának történet-filozofiáját, fölemelkedik arra a magas álláspontra, honnét egy magyar primásnak a közéletet nézni, ennek bajaihoz a korrektivumokat keresni kell és a leghatározottabb jelentő módban idézi az uj herczegprimást, mint a ki ugyanez álláspontot foglalta el, arra eltökélten, hogy nagy hivatásának szenteli egész erejét.

«Ha Pax idézete csak részben alapos és fejtegetései a herczegrimásnak csupán csöndes helyeslését birják, müve még akkor is alkalmas arra, hogy a politikai világban szenzácziót keltsen s ugy a kormány és törvényhozás tagjainak, mint a felekezeteknek anyagot adjon az elmélkedésre, a szenvedelmek csillapitására s hitet, erőt, munkakedvet az összehangzó cselekvésre.

«Ez a benyomásunk a füzetről. S most tartalmának ismertetéséhez fogunk.

«Az *első fejezetnek* csak retorikai erényei vannak.

«A füzet politikai fejtegetései a *második fejezetben* indulnak meg, hol *Elodázó politika* czim alatt éles kritikát mond Simor primás egyházi főnökségéről s a közbajokról, melyeket Vaszary Kolos a primási hagyatékban talál.

«Simor a lefolyt 24 év aktuális egyházi kérdéseit megoldatlanul hagyja hátra. Vaszary Kolosra néz ezek gyors elintézésének s az elrontott ügyek reparálásának feladata. Nagy tér- és idővesztést kell szaporán kipótolni, mert Simor elodázási politikája egyfelől bizalmatlanságot, másfelől elkeseredést keltett. (?!)

«Hogy *mit mulasztott* Simor, a *harmadik fejezet* fejti

ki *Erős magyar egyház az erős államban* jelszó alatt. Az 1848 után következett nemzeti államszervezetben a megváltozott államjogi viszonyok közt az egyház helyzete a régi nem maradhatott. Szerepköre az egyháznak kisebbedett, de *gyarapodott intenzivitásban* az erkölcsi és kulturális téren, melyet a modern állam fejlett szervezete és berendezése mellett közhaszonra tölthet be, mert a *régi érdekközösség* a kath. egyház s a magyar állam közt a *változott viszonyok közt sem csorbult*: a kath. egyháznak hazánk földjén *egy erős magyar állam megalkotása a legérzékenyebb politikai exigenciája*. Minden oly törekvés, mely a magyar állam konszolidását megnehezíti, végzetes egyházpolitikai hiba, mert *elidegenitené a nemzetet az egyháztól*, koczkáztatná ennek jogállását és vagyonát. Itt emelkedik a nép, nemzet, haza és állam imperativ igénye az egyházzal szemközt, mert csak magyar nemzeti talajon lehet élete a magyar egyháznak, — e nélkül megszünnék szükséges tényező lenni államéletünkben. Ki adna még csak vendégjogot is az ilyen egyháznak? — kiált fel Pax.

«Hogy Simor egyházkormánya alatt a *nemzet érdekközösség ápolása elhanyagoltatott* 24 éven át, — a füzet nem nyomtatja ki, de a sorok közt megvan hangos szemrehányás gyanánt, midőn ez alapon jelölve meg az egyház hivatását, utal a bizalmatlanságra, keserüségre, a gyülölködésre és testvérüldözésre, melyek furiái ma az egyházpolitikai téren dulnak, mint Simor elodázó, visszavonult, cselekedni sem akaró, sem tudó politikájának következései (?!)

«A *politikai betegség diagnozisát* meghatározni a *negyedik fejezet* kisérti meg. A kérdéshez két oldalról nyul: egyfelől hibáztatja az egyház nemzetszervi funkczióinak meglazulását, másfelől felpanaszolja az egyház jogállásának a nemzeti államhatalom által történt ignorálását. Mindkettő okozója a mai áldatlan állapotnak.

«Midőn a felekezetek viszonossága kimondatott, jogi ellentmondást idézett elő, mert egyfelől kimondta a *hitelvek integritását minden felekezetre nézve*, másfelől a viszonosság czimén *oly jogelveket* terjesztett ki a kath. *egyházra*, melyek

ennek *hitelveivel ellenkeznek.* (Bravo!) S ez ellentmondással Eötvös b. óta a magyar kultuszminiszterek nem birtak, Simor primás nem tudott, nem akart megküzdeni. (?) A viszonyok pedig elposványosodtak, a bajok elmérgesedtek.

«Pax e hibás politika állomásai gyanánt utal az autonomikus szervezet kérdésének zátonyon hagyására, a kath. felekezeti iskolák kisajátitott állapotára, a kath. kérvények és zsidók polgári házasságának meghiusult kisérletére s a februári rendeletre, mig másrészt a kongrua-ügy 20 évig halasztódott, az elkeresztelési esetek miatt pedig csak a kath. papság szenvedett sikánokat.

«A füzet talál mentséget a miniszterek s az elhalt primás magatartására, de nem habozik kijelenteni, hogy csak a kulturharcz áldatlan dulása s a türelmes várakozás csendjébe vonult alternativái közt nem találták meg a *bölcs és méltányos transzakcio* utját. Erre pedig megvan az egyházban a készség, ahogy megvolt a multban a bécsi és linczi békekötés, az 1790-ki törvényhozás s a vegyes házassági törvények kelte idején. Csak a vezetés hiányzott eddig.

«Pax kimondja, hogy Vaszary Kolos tapintata *bizonyosan megtalálja* a békés megoldás módját, melyen a dogmatikus nehézségek elesnek s a függő kérdések *adminisztrativ jelentőségüvé válnak.*

«Utolsó két fejezetében e füzet a *jövőről* szól. Tiltakozik az ellen, hogy a papság az állami politikába, mint ilyen, avatkozzék. (!) Kárhozatosnak itéli a parlamentben alakitandó katholikus vagy más felekezeti pártokra való törekvést. Politikai szabadságot követel az állami téren az egyháztól s nem enged elzárkózást az egyházkormányzat számára az apostoli király által elfogadott politikai iránytól, amely az időnkinti kormánypolitikában nyilatkozik. (?!) A kulturális téren annál több tér s alkalom nyilik az egyháznak s a papságnak a nemzeti közszellem és közvagyon gyarapitására. Szüntesse be az egyház az ő terméketlen követeléseit a tanulmányalap, az egyetem stb. irányában, — *alapitson inkább uj egyetemet,* vegye igénybe az alapitványok ama részét, melyek *kétségtelenül egyházi eredetüek* s forditsa kulturális

rendeltetésükre. Dolgozzék a szellemi munka ágazataiban, szolgálja az irodalmat, istápolja a müvészeteket, neveljen egy hazafias és törekvő nemzedéket, ápolja benne az ideálizmust, egyengesse czéljához a talentumok utját, — ez az a magyar nemzeti renészszansz, melyet Vaszary Kolossal élén a magyar kath. egyháztól várhat az uj időkben államéletünk.» (*Bp. Hirlap 65. sz.*)

Igy egy liberális lap. Nemde érdekes kritika? Idézésében azért terjeszkedtünk ki egy kissé, mert elég jól *ismerteti* a füzet tartalmát, s igy szolgálatot véltünk tenni oly olvasóinknak, kik magához a röpirathoz nem juthattak. De még mielőtt a kath. napilap kritikáját bemutatnók, nem tehetjük, hogy a röpiratnak itt adott passzusait meg ne vizsgáljuk a történeti igazság világánál, a lehető legrövidebben.

Mert bár a boldogemlékü Simor primás hagyott hátra megoldatlanul aktuális egyházi kérdéseket, még sem igazságos az «elodázási politikának,» a «cunctatorságnak» az ő sirjára csak ugy könnyedén odadobott vádja. Igenis, késedelmeskedett Simor sokszor, mikor a hevesebbek gyors megoldást szerettek volna. De voltak neki okai a késedelmeskedésre. Nem kell feledni, hogy Simor ép abban az aerában lett primássá, amikor a drágalátos liberális eszmék — a szó theologikus értelmében — bámulatos gyorsasággal kaptak lábra s terjedtek hazánkban. Ezekkel rögtönösen szembeszállni, annyit tett volna, mint a katholiczizmus érdekeit biztos veszedelembe dönteni. Tudta azt Simor, hogy itt a legeszélyesebb methodus lesz, alkalmas pillanatra várni, amikor a rombolás emberei maguk is belátva, hogy messzire mentek, hajlandóbbak lesznek, vagy legalább a könynyen megvesztegethető közvélemény lesz készebb befogadni a Sion őrének óva intő szavát. *Pax vádja tehát — igazságtalan*, és mélyen sérti a kegyeletet is.

Arra pedig, hogy «Pax» ugyane dolgokkal kapcsolatban, oly törekvésekről beszél, melyek «a magyar állam konszolidálását megnehezitik,» s igy, mint a fönebbi kritika is mondja, a sorok közt azzal vádolja Simort, hogy elhanyagolta a nemzeti érdekközösség ápolását: igazságos és

Simor működését ismerő embernek nem lehet más felelete, mint a *legmélyebb megbotránkozás!* Simornál magyarabb érzelmü embert, hazafiságát tettekkel különben bebizonyitó magyart keveset mutathatna akár a röpirat szerzője, akár a kritikus! Ki hitte volna, hogy egy évvel halála után *ilyesmit merjen* mondani valaki Simorról!

Sok egyebet mellőzve, nagyon meg kell ütköznünk «Pax» azon véleményén is, hogy «kárhozatos» lenne a parlamenti katholikus pártnak szervezése. Mi nem politizálunk itten, de már csak legyen szabad a röpirat szerzőjét, aki, mint mondja, «szereti egyházát,» arra utalnunk, hogy egy kissé nézzen körül a magyar globuson tul is, s ha egyebet meg nem lát, meg fogja talán pillantani a német centrumot, mely valaha kilencz embert számlált, ma pedig százat, s melynek a kath. egyház helyzete körül Németországban elévülhetlen érdemei vannak. Hát hisz ő maga emlegeti Windthorstot, csakhogy tévesen, vagy ferditve, tudóst, theoretikust csinál a nagy praktikusból. — Azért egy hazáját és egyházát *állhatatosan* szerető magyar pap nem is elégedhetik meg «a nemzeti közvagyon gyarapitásával» (lám, lám!) az irodalom szolgálatával és a művészetek istápolásával»: hanem szóval és tettel fogja hazája és egyháza szeretetét, mindenütt, ahol kell, kimutatni.

Abban igenis megegyezünk a röpirat szerzőjével, hogy mi is a legédesebb reményeket füzzük a jövőhöz, a legörvendetesebb várakozással tekintünk uj herczegprimásunknak működése elé, s mi sem kételkedünk, hogy bölcs tapintata megtalálja minden függő kérdés áldásos megoldását; ép ugy bevalljuk, hogy egy-két igazság is van a röpiratban, pl. az állam elleni igénykereset haszontalanságáról stb. bátran kimondva.

Miután azonban a röpirat egy-két pontja valóban káromlásként hangzik, más nehány pontja pedig nem egészen áll helyes alapon, s nem indul ki méltányos felfogásból: nem lehet csodálnunk, ha a kath. sajtónak kritikája «Pax» röpirata felett egészen másként ütött ki, mint a liberálisé. Halljuk csak a M. Államot (54. és 55. sz.):

«A II. fejezet durva és kiméletlen támadás Simor János emlékezete ellen, ki «zárkozott, makacs természetü theologus» volt. Simor emlékét sértenők meg, ha egy pillanatra is ártalmasoknak hinnők e kifakadásokat, mert Simor emléke napról-napra nő minden jó katholikus szeretetében.

«A III. fejezet erős magyar egyházat sürget az erős magyar államban, ennek az eszmének képviselőjét Pázmánt állitja mintaképül s azután elmondja, hogy a katholikus egyházat mindenütt kifosztották, megtiporták, csak a magyar államban nem. S ebből kissé kacskaringós fejtegetésekkel kihozza, hogy a magyar egyháznak (Non sens? Mi csak magyar katholikusok vagyunk, külön egyházat nem képezünk Szerk.) védfala a magyar állam, legyen azért az egyház engedelmes szolgája az államnak.

«A IV. fejezet hibák és mulasztások czimmel alaphibának mondja, hogy «a korona apostoli jogait a parlamentáris szervezetre helytelenül alkalmazták»; e gallimathiást alább akként magyarázza, hogy az 1848. XX. t.-cz. hozatalánál a korona apostoli jogait figyelmen kivül hagyták. (Ez az egyetlen igaz kijelentés a röpiratban.)

«Néhány hizelgő bók odavetése után az al- és főpapság meg a herczegprimás számára, jön az aktuális rész: meg kell adni az államnak, ami az államé és a felekezeteknek is azt, amit a vallás tisztelete és a lelkiismereti joga megkiván. Elismeri, hogy az elkeresztelés a hitágazatot érinti (talán sérti?) de a bajnak gyökere az 1868. LIII. törvényczikkben — rejlik. Bizik a püspöki karban és a herczegprimásban, hogy a dogmatikai sérelem orvoslásáért mindent meg fognak tenni az államnak.

«Az V. fejezet azután kifejti, hogy eredménye a kibékülésnek lesz: az egyház megerősödése nemzeti alapokon, de ehhez kivánatosnak tartja, hogy a papság az állami politikába ne avatkozzék, támogassa az időnkénti kormánypolitikát, mert az az apostoli király politikája, azaz legyen liberális. — Ezek alapján ugy látszik, hogy e röpirat czélzata, hogy az egyházat az állammal függő viszonyba hozza, alapjainak az államnak való elalkuvását, Pázmány egyetemére

való jogaink feladását ajánlja és sem a revizió, sem az autonomia kérdésében szint nem vall; meggyalázza Simor emlékét és nyiltan kimondja, hogy jobb a zsiros pörnél a sovány egyesség, a jogfentartásnál az opportunizmus.

«Az egyháznak tizenkilencz százados multja igazolja, hogy a jognak megóvása, fentartása a legjobb politika és igazolja azt is, hogy a hányszor engedményekkel akarták kiengesztelni a támadó ellenséget, mindannyiszor vereséget szenvedtek ép azok a nagy érdekek, melyeket a jogfeladással akartak biztositani. Halomszámra állnak ennek igazolására a bizonyitékok.

«Vajjon meggondolták-e ezt azok, kik sovány egyességgel és zsiros jogfeladással akarják a magyar katholiczizmus jövőjét biztositani?

«XIII. LEO, kinek bölcs uralkodása alatt az egyház mindig hajlandó volt a tranzakczióra, mig az elveket nem sértették, maga jelöli ki az egyház függetlenségét, mint a vallás szabadságának biztositékát. S mi az egyház függetlensége árán, jogaink feladásával szerezzünk magunknak egy ideig-óráig tartó békességet, hogy utóbb a megmaradott kevés jogot is konfiskálják, amire magunk adtunk példát az alkuval? Hát a pápa azért, mert ellenségei hatalmába került, lemondhat Rómáról, lemondhat azon jogokról, melyek Istentől származnak át reá? Nem, amint nem mondhat le a magyar katholiczizmus sem az ezer év alatt szerzett jogokról, mert azok nem az élő nemzedéké, mely csak élvezője e jogoknak, hanem a magyar katholiczizmus egyetemeé, melynek szent örökségkép kell azokat sértetlenül hagynia a jövő nemzedékeknek.

«Nem szabad meggyökerezni engednünk az opportunizmust.

«Magyarország herczegprimása, bár mint óhajtja is a békét, nem fogja azt a jogok feladásával biztositani. Tanulja meg Pax, hogy az általa bitorolt szó alatt a herczegprimás egy pillanatra sem értette a jogok feladásának azt az egész sorozatát, melyet a röpirat kilátásba helyezett.

«Ő egyenesen kijelentette hivatalos programmjául: obediens usque ad aram, suum cuique.

«Igaz, hogy a herczegprimás békés politikát óhajt, amint azt óhajtja minden magyar katholikus is, de megsérti az a herczegprimást, ki még csak lehetőségét is felteszi annak, hogy az ő békepolitikája megalkuvás volna az egyház jogaira azoknak árán, amint megsérti Simor Jánosnak szent emlékét, ki őt a katholikus kérdések elhanyagolásával vádolja.

«Legyen az egyház szabad! Szabad egyház nagyobb támasza a hazának az államegyházaknál, melyek az államokkal buknak. Ez az egyház egykor a bukott magyar államot is feltámaszthatja, ez az egyház nem ellensége a hazának, hanem erőssége.»

Látjuk, hogy a kath. napilap kritikája elitélően kemény, annyira kemény, hogy még a röpiratban szétszórt egyes helyes állításokat, sőt önérzetesen kimondott igazságokat szinte nem is veszi tekintetbe, aminek az a magyarázata, hogy a mérleg másik serpenyőjébe valóban sokkal nagyobb snlylyal esnek a téves nézetek, s az egyház jogait oly könnyen feláldozó vélemények. Mesélik, hogy a röpirat szerzőjének egy kissé viharos multja van, s hogy ebből magyarázhatók theoretikus tévedései is. Mi ezt nem feszegetjük.

Szeressük, szeressük igazán az egyházat, szeressük annak függetlenségét, mert valóban ugy lehet az csak támasza a hazának is, ha független!

A magyar missionáriusokról, kik távol világrészekben hirdetik az Isten igéjét, P. Czimmermannról, P. Menyhártról, (Zámbesi), és P. Ürgéről (China), hála Istennek, kedvező hirek érkeznek. Az előbbiekről a salzburgi «Kath. Kirchenzeitung»-ban olvastunk egy levélbeli relácziót, mely szerint a körülményekhez képest jó egészségben és serényen működnek a négerek között, — P. Ürgétől pedig magától két levelet olvastunk, egyet mult évi nov. 25. kelettel, mely a «Kath. Hitterjesztés lapjai»-ban, s a M. Államban is megjelent, és egy magánlevelet, mely lapunk egy barát-

jához érkezett decz. 30-i kelettel; mindkettőben gyüjtésének áldásos felhasználásáról, s a munka örvendetes haladásáról értesit. Az utóbbiból, ismerve olvasóink érdeklődését a sokaktól személyesen is ismert P. Ürge iránt, kiveszszük a következőket:

1. «Épitettünk a nénék számára emeletes házat melléképületekkel együtt.

2. Az árvaleánykáknak még nagyobb emeletes házat szintén melléképületekkel.

3. Beteg férfiaknak két még nagyobb emeletes házat, valami 120 ágyra.

4. A beteg asszonyoknak emeletes házat, 36 ágyra.

5. A lánykák számára iskolát emelettel.

Ezenkivül még több melléképületet, konyhák, éléstárak, raktárak, gyógytárak stb. számára.

Az egész telep egy kis városnegyedet képez. Minden fal, még a keritésfalak is czölöpökön és kőalapzaton állnak, tehát minden tekintetben a lehető legszilárdabbak. Sok volt a gond, de hála Istennek, most már egészen a vége felé járok. Az egész került valami ötvenezer forintba. Adósságom maradt kétezer.... Ha a jó Isten megsegit, lerajzoltatom vagy fényképeztetem az egészet s akkor majd ft. urnak is megküldöm, kivéve azon esetet, ha költséggel nem birnám. De hátha majd a pogány chinaiak eljönnek s az egészet elégetik, felperzselik? Egészen nyugodt fogok maradni ft. Uram. Ugy gondolom, hogy ebben az egész dologban a jó Isten szent akaratját tartom szemeim előtt. Ha Isten megengedi, hogy ez uj telepitvény megsemmisittessék, ugy jele, hogy az Istennek a dolog nem kellett vagy még nem kell. Az is meglehet s talán ez a legvalószinübb, hogy Isten büneim miatt nem fogja engedni, hogy tett fáradságomnak maradó eredménye legyen; az esetben pedig méltó, hogy büneimért büntetést szenvedjek. Tehát akár igy, akár ugy, mindenben és mindenkor legyen meg az Ur legszentebb akarata! . . .» A levél egyéb részei magánérdeküek.

A katholikus, nemzetközi tudományos kongresszus, mely tavaly Párisban tartotta üléseit, most küldötte szét

nyolcz gyönyörü füzetben részvevő tagjainak a benyujtott tudományos dolgozatokat. Örömmel konstatáljuk, hogy e részvevők közt a magyar papság, de még a világi katholikusok is szép számmal vannak képviselve. Azt hiszszük, ezek mindannyian egyetértenek velünk, midőn felteszik magukban, hogy a jövő, 1894-ben Brüsszelben tartandó harmadik kongresszust is előmozditják adományaikkal, melynek életrevalóságához biztos zálogot nyujtanak az eddigi két kongressus pompás kiadványai. A most vett füzeteknek elseje a bevezetést adja (névsor, megnyitó beszéd stb.), másodika a vallástudománynyal, harmadika bölcseleti dolgozatokkal foglalkozik, (egy Kiss J. dr.-tól.) negyedike jogi, és államgazdászati, ötödike történelmi tanulmányokat hoz, a hatodikban philologiai (Giesswein dr. t. munkatársunktól is!) a hetedikben mennyiségtani és természettudományos, végre a nyolczadikban anthropologikus értekezéseket (köztök Wosinsky apari esp. plébánostól is) találunk.

A protestáns „teologusok“ nagyszerüen haladnak szaktudományukban. Azt hinné az ember, hogy elvégre nekik is csak a keresztény tant kellene védelmezniök, azt a kereszténységet, amelynek, bárki mit mondjon, sarktétele ez: «Quid vobis videtur de Christo? cujus filius est?» — de ime mit látunk? Azt, hogy ők nem felelnek e kérdésre Péterrel: «Tu es Christus filius Dei vivi,» — hanem a pogány Pilátussal: «Ecce homo.» Krisztusban puszta embert lát Harnack berlini prot. theol. tanár ép ugy, mint kollegája Pfleiderer, puszta embert, aki felhasználta a zsidók Messiáseszméjét a maga céljaira! Ha tehát nem dőre rajongó, akkor ravasz csaló ezen «tudósok» szerint, akiket évről-évre száz meg száz protestáns ifju hallgat, Az, kit tizenkilencz század óta millió és millió ember mint Istent imád. No, ha még ez is kereszténység, akkor nem tudjuk, hogy miben találják azon urak a kereszténység fogalmát!

A franciák sem birnak állandó belső békét élvezni. A bölcs XIII. Leo pápa a mult hetekben egy a franczia főpapokhoz intézett encyclicában inti őket összhangzásra, békére.

Tiltakozik az ellen a ráfogás ellen, hogy a katholikusoknak, midőn hitöket védelmezik, titkos czéljok nem annyira a vallásos érdekek megóvása, mint inkább az a törekvés, hogy az egyháznak politikai uralmat biztositsanak az állam fölött. Ez a rágalom nagyon régi már, mert hiszen legelőször is a Megváltó imádott személye ellenében hozták fel, azt mondván, hogy neki politikai czéljai vannak, holott prédikálásával csupán a lelkeket világositotta meg. Azután igy szól tovább:

«Magában véve *egyik kormányforma sem ellenkezik sem a józan észszel, sem a keresztény tan elveivel.*

De gondosan meg kell itt jegyezni: *bármilyen is valamely nemzetben a kormányzat formája, az nem tekinthető annyira véglegesnek, hogy változhatatlannak kelljen maradnia.* Egyedül a Jézus Krisztus egyháza tudta megtartani és fogja is az időknek végeztéig megtartani a maga kormányformáját. Alapittatván attól, a ki volt, van és lesz a századokon át, mindjárt eredetekor megkapta tőle azt, a mire szüksége van, ahhoz, hogy az emberi dolgok mozgó oczeánján keresztül folytathassa a maga isteni küldetését. És nemcsak hogy szüksége nincs mostani alkotmányának a megváltoztatására, de hatalmában sincs lemondani az igazi szabadság és souverain függetlenség ama föltételeiről, melyekkel a gondviselés a lelkek általános érdekében felruházta. De a mi a tisztán emberi társadalmakat illeti, a *történelemben százszorosan följegyzett tény az, hogy az idő, minden földi dolgoknak e nagy átalakitója, az ő politikai intézményeikben mélyreható változásokat idéz elő.*

S hogyan jönnek létre ezek a politikai változások? Néha erőszakos, gyakran véres válságok után, miközben a korábban létezett kormányok tényleg eltünnek, az anarkia keseredik felül s a társadalmi rend fenekestül felfordul. E pillanattól fogva az alatt e kényszer alatt áll a nemzet, hogy maga gondoskodjék szükségleteiről. Hogy ne volna ahhoz joga, sőt kötelessége, hogy megvédje magát azon állapotok ellenében, melyek alapjában megrenditették, s hogy helyreállitsa a közbékét. E társadalmi szükség igazolja az

uj kormányok alkotását és létét, bármely formát öltenek is azok, minthogy e kormányokat a közrend kivánja, kormány nélkül nem állhatván fönn a közrend. Következésképen midőn a közhatalmat képviselő kormány megalakult, nemcsak meg van engedve annak elfogadása, sőt követelni kell elfogadását. Annál inkább el kell fogadni e kormányt, mert a zavar a polgárok közötti gyülöletet szítja, előidézi a polgárháborut s a nemzetet visszavetheti a fejetlenség örvényébe. Tisztelettel s függéssel kell viseltetni a kormány iránt mindaddig, a mig a közjó követeli, mert Isten után a törvény az első és az utolsó a társadalomban.»

A franczia parlamentbe az elhunyt Freppel püspök helyébe ismét papot választott Finisterre département, msgr. d'Hulstot, a párisi kath. egyetem rectorát, s a mai Franczia ország egyik legtudósabb férfiát. Ez kijelentette választói előtt, hogy a vallási ügyekkel mindig lelkesen fog foglalkozni, s az egyház jogait minden támadás ellen meg fogja védeni. Egy párthoz sem csatlakozik, hogy függetlenségét teljesen megóvja.

Ismét két nagy főpap halálát kell registrálnunk, *Mermillod* bibornokét, és *Roskoványi Ágoston* nyitrai püspökét. Ez utóbbiról, mint tudósról és iróról, lehetetlen meg nem emlékeznünk. Mint ilyen bámulatos tevékenységet fejtett ki. Dogmatikus és egyházjogi gyüjteményes munkái mintegy 70 kötetet tesznek ki és hazánk határain túl is nagy tekintélyt szereztek nevének. Munkáinak főbbjei: De Romano Pontifice. — De mixtîs matrimoniis. — De coelibatu et breviario. — De Beata Maria, immaculate concepta stb.

A jótékonyság pedig főerénye volt. Legnevezetesebb alkotásai a közel egy millió frtra rugó «Roskoványi-alap» a szegényebb lelkészek, káplánok és tanitók segélyezésére; a 200,000 frtba került könyvtári épület és annak 40,000 kötetre menő gyüjteménye.; a 84 ezer frtot igényelt «gyermek-szeminárium;» az aggok menháza Nyitrán, melyre 60,000 frtot költött.

Legyen áldás emlékén!

Az olasz egyetemi polgárok tüntetései. A Vezuv

háborog és az Aetna körül inog a föld. Az örök tűz, mely e két orom kratereiből kirohanva Olaszország legszebb virányait szokta végpusztulással fenyegetni, átszállt az egyetemi polgárság szivébe és azt oly mozgalomra gyujtotta, melynek hullámai végig hömpölyögnek az egész királyságon.

Nyugtalankodni kezdett a nápolyi egyetem hallgatósága, de csakhamar hozzácsatlakoztak a palermói és kataniai egyetemi polgárok, sőt átragadt a háborgás viszketege a többi felsőbb iskolai tanulókra is, mintha ősrégi, legféltettebb jogaik élvezetében fenyegetnék őket. A mozgalom u. i. a jelenleg oktatásügyi miniszter azon rendelete folytán keletkezett, a melynek értelmében komolyabb magatartást kivánt az egyetemi polgároktól, kik eddigelé csaknem kizárólag a politikával, illetőleg poliikai tüntetésekkel foglalkoztak a tanulás helyett. Ezt annál könnyebben tehették, mivel a vizsgálati rendszer oly gyönge volt, hogy a tanulásra komolyan nem is igen kellett az egyetemi ifjaknak gondolniok.

Ha az ifjuság ilynemü mozgalmait általánosságban is helytelenitjük, különösen el kell itélnünk azokat Olaszországban, a hol az ifjuságnak magának is be kellene látnia, mennyire szükséges az egyetemi rendszer reformálása. Hisz' a spanyol egyetemeken kivül alig rendezetlenebbek és elhagyatottabbak valahol az egyetemek, mint — néhány kivételével — Olaszországban.

Az olasz egyetemek szánalmas helyzetét némileg megmagyarázhatja azok igen nagy száma. Az aránylag kis Olaszországnak ép annyi egyeteme van — t. i. 21 — mint a nagy Németországnak. Továbbá rendkivül czélszerütlenül vannak elosztva az országban. Dél-Olaszországban Nápolyon kivül nincs egyetem, az ország középrészében és Felső-Olaszországban pedig aránytalanul összehalmozvák. Továbbá Szardinia szigetén két, Szicziliában pláne három egyetem van! De minő főiskolák ezek?! Camerinóban 2 fakultás és 100 tanuló. Macerata egyeteme csak egy szakkal és legfeljebb 100—200 tanulóval bir. Urbino, Rafaël városának egyeteme egészen el van hagyatva; Perugia régi dicsőségének ma már árnyékával sem dicsekedhetik. Hasonló állapotok uralkod-

tak egyéb kisebb egyetemeken is, ugy hogy Rómán és Bolognán kivül alig érdemelnek e főiskolák említést. Mikor az olaszok Lombardiát Ausztriától elfoglalták, nagyhirü volt a paduai egyetem, ma az is a többi szinvonalára sülyedt, ugy hogy egy bolognai tanár joggal mondotta az egyetemek reformjára vonatkozó egy beszédében: «A paduai egyetemet — a többi olasz egyetemhez hasonlóvá tettük, pedig inkább többi egyetemünket kellett volna a paduaihoz hasonlóvá tenni.»

Egyébként az egyetemi ifjuság zavargása nemcsak az egyetemek rendezetlenségéből, hanem annak túl szabados neveléséből is származik. A főiskolák rendezésével tehát össze kellene kapcsolni az egész nevelési és tanitási rendszer átalakitását, nevezetesen a vallásos szellem visszaállitását. E nélkül hiába kisérleteznek s a jövő borzasztóan meg fogja mutatni, mi lesz a mulasztásnak gyümölcse.

Régi falfestemények veszélyben. Lipcsében ujjá épitik az egyetemet. A munkálatok szükségessé teszik az egyetemmel kapcsolatos könyvtári épület lebontását. Ez épület egy, a XIII. századból származó domonkos-kolostor maradványa és értékes vallási tárgyú falfestményekkel van diszitve. A lipcseiek jajveszékelnek, hogy e becses régiségeknek az épitkezés folytán el kell pusztulniok. E jajveszékelés meglepő. Mert ujabban már feltalálták a módját, hogy a falfestményeket sértetlenül levehetik, vászonra húzhatják és igy megőrizhetik az utókor számára. Hisszük, hogy mielőtt megsemmisittetnének a festmények, elhat ez eljárás hire a tudós Lipcsébe és a műtörténet nem fogja az érintett képek kárát vallani.

A kupolák és az akusztika. A berlini dóm épitése alkalmából *Raschdorff J.* titkos tanácsos beható vizsgálat alá vette a nagyobb kupolákat, hogy lássa, mily viszonyban állanak azok az akusztikához. Száznál több kupolát vizsgált meg Raschdorff a földkerekség különböző pontjain, és arra az eredményre jutott, hogy a XVI. és XVII. században épült kupolák sokkal czélszerübb szerkezetüek, mint a későbbiek.

Sz. István és sz. László dicső királyaink emléke

nem veszett még ki a magyar katholikusok szivéből. Az elsőre nézve Székesfehérvár városa elhatározta, hogy sz. István első ap. királyunk emlékének megdicsőitésére mozgalmat indit. Az ügy a január havi városi közgyülésen lőn tárgyalva. A kezdeményezés érdeme *Major Ferencz* dr., városi főorvost illeti, ki azon hazafias és kegyeletes inditványt tette, hogy a város országos mozgalmat inditson a millennium alkalmából a honalapitó sz. István első apostoli magyar király emlékének méltó megörökitése és megünneplése tárgyában. A közgyülés nagy lelkesedéssel fogadta ez inditványt és Havranek polgármester felszólalására kiadta a városi tanácsnak, hogy az tegyen majd bővebb megfontolás után előterjesztést a teendők megállapitása iránt. Az inditvány alapja gyanánt azon egyik napilapunk által közölt felhivás szolgált, mely az ezredév emlékére Székesfehérvárott sz. István király tiszteletére emelt világhirü bazilika megnyitását hangoztatta, melynél méltóbb és emlékezetesebb esemény nem is képezhetné a millennium ünnepének fénypontját. Mint értesülünk, dr. Steiner Fülöp, sz. István városának püspöke, valamint a magas arisztokracia kiváló érdeklődéssel karolja fel az ügyet, és fontos tényezők lesznek a korszakalkotó mü megalkotásában. A szent czél sarkalja a nemes város törvényhatóságát mielőbb a tettek mezejére! — *Szent László* kanonizálásának hétszázados évfordulóját pedig *Nagy-Váradon* fogják, Schlauch Lőrincz püspök kezdeményezésére, fényesen megülni f. é. junius 26., 27. és 28-án; a szent királynak szobrot emelnek, (Strobl már meg is kapta erre a megbizást) Bunyitay Vincze, jeles történetirónk megirja sz. László legendáját, a püspök szónokolni fog stb. Bubics Zsigmond kassai püspök is megüli egyházmegyéjében a sz. király ünnepét.

A kath. világ XIII. Leo pápa püspöki jubileumára készül. Ő szentségét 1843. febr. 19-én, 33 éves korában, konzekrálta damiettei érseki czimmel Lambruschini bibornok a s. Lorenzo in Panisperna egyházban. Ennek a jövő február 19-én lesz ötven éve.

A jubileumnak programmja már is meg van állapitva.

A pápa az ez alkalomra szóló zarándoklatokat f. évi október 15-étől kezdve 1893. évi ápril 30-áig fogadja.

Magyarország katholikusai, a pápa hű gyermekei is fognak zarándoklatot szervezni ez alkalomból, s addig is buzgón fogják kérni az élet és halál Urát, hogy tartsa meg a Szent-Atyát, hogy ülhesse meg püspöki jubileumát, tartsa meg őt még azután is soká mindnyájunk örömére.

A socialisták Németországban sok galibát okoznak. S a mi a legmeglepőbb, az az ő leplezetlen őszinteségük. Fővezérük Bebel, a parlamentben nyiltan kimondotta, hogy a socialisták atheistikus irányzata, mely miatt annyira aggódnak a többi pártok, voltaképen csak következménye annak a liberális bölcseletnek, mely annyira tetszik az összes liberálisoknak, pl. a Feuerbaché, Strauss Dávidé, Renané stb. Ezeket az elveket, ugymond, a socialisták csak terjesztik a nép körében. Egy másik socialista, Rüdt, egy igen látogatott népgyülésben hirdette az atheismust, s ezeket mondotta: «Amit én itt emlitettem, arra engem az állam által busásan fizetett tanárok oktattak, s én csak a következtetést vonom le az ő axiomáikból. Aki a néptől elveszi a mennyországot, az adja meg ahelyett neki a földi élvezeteket. Valamikor a papság és a nemesség zsarnokoskodott a nép fölött (?), de az legalább a földöntuli boldogságot helyezte kilátásba az itt szenvedőknek. De ma a tőkepénz uralkodik, a nép fáradalmain hizott gazdagok mit adnak a népnek? Fárizeusok! Elragadtátok, kiöltétek a nép hitét, követeljük most mi is részünket a világ örömeiből.»

Pályázati hirdetés. A budapesti kir. magy. tudományegyetem hittudományi kara folyó tanévi IV-ik rendes ülésében 1893. évi márczius hó 15-ig terjedő határidővel a következő pályatételeket tüzte ki:

1. Kivántatik olyan tudományos munka, melyben a kath. világi olvasóközönség által is kellőleg érthető módon legyen előadva és bevitatva az egyháznak a szentirás- és isteni hagyományról, mint a ker. vallás hitforrásairól, nemkülönben a hit, ész és tudomány közt fennforgó kellő viszonyról szóló tanitása. Jutalma a Horváth-féle alapitványból 800 forint.

2. Fővonásokban kimutatandó, miként viszonylik a magyar büntetőtörvény ugy a természeti, mint a pozitiv erkölcsi törvényhez, — és vajjon minő hatással van az erkölcsiségre. Jutalma ugyanazon alapitványból 700 frt.

3. Müvelt világi közönségünk szellemi szükségletének megfelelő alapossággal megállapittatván bölcseleti és ker. hit- és erkölcstani elvek világánál a nevelés és tanitás igaz fogalma, fejtessék ki: I. mely jogai és kötelességei vannak a nevelés és tanitás körül 1. a szülőknek, 2. az államnak, 3. a Krisztus Urunknak által alapitott legnagyobb s legfőbb nevelő- és tanitó-intézetnek, az egyháznak; II. mikép alakultak e jogok és kötelességek egymáshoz való viszonyukban vett gyakorlásának módjai a ker. vallás alapitásától napjainkig; III. e történeti visszapillantás alapján aztán adassék elé végül az európai és amerikai főbb államokban divó köznevelési és iskolázási rendszereknek birálatos ismertetése, a szülők, az állam és az egyház jogai és kötelességei összhangzatos érvényesülésének látópontjáról fölvéve. Jutalma ugyanazon alapitványból 700 frt.

4. A katholikus magyar egyházi szónoklás jelenlegi állásának feltüntetése mellett adassanak elő az e téren tapasztalt hiányok, azok forrásai, valamint mindazon eszközök, melyek egyrészt amazok megszüntetésére, másrészt pedig az egyházi szónoklás kellő emelésére alkalmasaknak mutatkoznak. Jutalma ugyanazon alapitványból 200 frt.

A pályamüvek, melyek a jutalom elnyerése esetében kinyomatandók, — részletes tárgymutatóval ellátva, idegen kézzel tisztán irva, lapszámozva és füzve, a szerző nevét rejtő jelmondatos levél kiséretében a kitüzött határidőig a fentnevezett kar dékáni hivatalához beküldendők. Kelt Budapesten a hittudományi kar 1891—2. tanév IV. rendes üléséből. *Dr. Berger ev. János, e. i. dékán.*

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

A szerkesztésért felelősek: Dr. KERESZTY VIKTOR, Dr. WALTER GYULA.

Esztergom, 1892. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

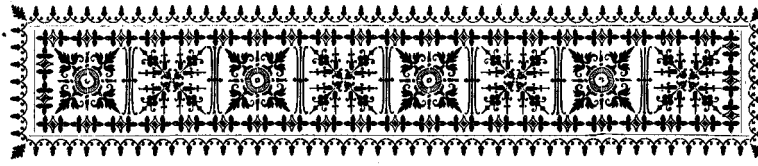

TÁJÉKOZÁSUL AZ ELKERESZTELÉSI ÜGYBEN.

Irta Dr. PANNONIUS.

Az elkeresztelési kérdés több mint két év óta Damokles kardjaként függ édes hazánk vallási békéje fölött. A kedélyek izgatottak, a szivek telvék keserüséggel.

A protestantizmus terjeszkedni vágyik, és szellemi fegyvereiben nem bizván, állami kényszer-eszközökhöz folyamodik. A protestantizmus és álliberalizmus áldástalan szövetkezete által terrorizált törvényhozás és államkormányzat, melynek ha nem is egyedüli, de főczélja lenne a jogrend védelme által biztositani a polgári békét, üszköt dobott a béke templomára.

Szomoruság és fájdalom fogja el a honfi szivét, ha szétnéz a jelenben, s aggodalom szállja meg, ha beletekint a vallási villongásokkal terhes jövendőbe.

A jó és nemes lelkek sietnek már az oltás hazafias munkájára. A legelső magyar ember, a király trónbeszédben sürgeti az egyház és állam közötti hagyományos összhangzás fentartását s a két hatalom jogkörének kölcsönös respektálását; az ország primása a béke olajágával kezében foglalja el fényes érseki székét, s éjjel-nappal tárgyal, utazik, fárad a béke helyrehozásán; számos képviselő ül az országházban, aki

megigérte választóinak a szülői jog és lelkiismereti szabadság visszaállitását, s azok közül is, akik ezt meg nem igérték, a felekezeti elfogultságtól ment igaz hazafiak nem fognak elzárkózhatni a herczegprimás e szavainak hatása elől: „semmi sem liberalis, ami nem igazságos egyszersmind.“

E soroknak is czélja egyengetni *az igazi és tartós* béke utjait, sine ira et studio tájékoztatást nyujtván az elkeresztelési konfliktus természete, — okai és előzményei felől, s megjelölvén a módot a kibontakozásra.

Hogy jutottunk idáig, ahol vagyunk? Mikép szabaduljunk e nyomasztó helyzetből?

1. §. A kath. egyház tana a házasságról.

A római jog igy határozza meg a házasságot: Nuptiae sunt coniunctio maris et foeminae et consortium omnis vitae, divini et humani iuris communicatio[1] és: nuptiae autem sive matrimonium est viri et mulieris coniunctio individuam vitae consuetudinem continens.[2] Ez utóbbi meghatározás némi módositással átment a kánonjogba, ugy, hogy azt a kánonisták e szavakkal toldják meg: coniunctio *maritalis inter legitimas personas.* A házasság e szerint nem egyéb, mint a férfi és nő között szabad, kölcsönös beleegyezés folytán létre jött *kötelék*, melynek tartalmát a házasság czéljára irányuló *jogok és kötelességek* teszik; e czél pedig főképen a gyermek-nemzés és nevelés. Vallás-erkölcsi nevelés nélkül az ember léte czéltalan, s igy a gyermeknemzés s a házasság sem okadatolt.

A házasság lényegében szerződés. A keresztények házassága e mellett Krisztus Urunk által rendelt valóságos *szentség* is; de ugy, hogy maga a

[1] I. 1. D. 23. 2.

[2] §. 1. J. de patria pot. 1. 9.

szerződés szentség. Nem más dolog a szentség és más a szerződés; hanem egy és ugyanazon dolog szerződés is, meg szentség is a keresztény házasságban. Törvényes szerződés és szentség oly lényeges két alkat-eleme a ker. házasságnak, hogy az egyik nem létezhetik, anélkül, hogy a másik is meg ne volna, és ha az egyik hiányzik, hiányzik a másik is; azért a keresztény férfi és nő frigye, ha érvényes házasság, akkor szentség is, és ha nem szentség, nem is érvényes házasság, hanem *ágyasság*; mert a keresztény házasságban a szerződés a szentségtől *elválaszthatlan* lévén, maga a törvényes formák közt kötött szerződés = szentség.[1]

Mivel maga a házassági szerződés szentség, mivel a szentség nem *járuléka* a már megkötött házasságnak: azért *egyedül* az egyház illetékes azon formák megállapitásában, melyek megtartásától a házasság *érvénye* függ, *egyedül* az egyház irhatja elő nemcsak a személyi *képességre*, de a szentség méltó, *megengedett* fölvételére vonatkozó szabályokat, egyedül az egyház illetékes a már megkötött ker. házasság érvénye felett biráskodni. E joggal nem az államfők, hanem isteni alapitója ruházta fel. „Miután Krisztus a házasságot ily kitünő polczra emelte (szentségi méltóságra): annak törvényhozását és kiszolgáltatását az egyházra ruházta. (XIII. Leo encycl.)

És valóban a szentségek érvényes kiszolgáltatása, méltó felvétele kétségtelenül az egyházi hatóság alá tartozik; már pedig *az érvényes házassági szerződés* szentség, a szentségnek anyaga és alakja, tehát a szerződés annak jogkörébe tartozik, kinek jogkörébe esik a szentségek kiszolgáltatásának szabályozása.

Különben is két egymásnak alá nem rendelt,

---

[1] VI. Pius ep. ad epp. Motul. 1788.; XIII. Leo Encycl. «Arcanum.» Syllabus 73.

egymástól független hatalom ugyanazon személyeknek ugyanazon ügyére nézve absurdum; mert megtörténhetnék, hogy ugyanazon házasság a polgári törvények szerint érvényes volna, az egyházi törvények szerint pedig érvénytelen és viszont. Idem non potest simul esse et non esse!

Miután egyedül az egyháznak van joga a házasság érvényes megkötésére szabályokat irni elő, s mivel a tridenti szent zsinat a házasság érvényét attól teszi függővé, vajjon a felek azt saját plébánosuk és két vagy három tanu előtt az egyházi törvények megtartásával kötötték-e, következik, hogy a polgári törvények szerint polgári közeg előtt kötött ugynevezett *polgári házasság*, nem lehet érvényes házasság, hanem *ágyasság* marad az mindvégig.

A polgári házasság tehát alkalmatlan expediens lenne az elkeresztelési konfliktus megszüntetésére, de igen is alkalmas lenne a *közmorál* amugy is alacsony niveaujának még lejebb szállitására, s a katholikus *lelkiismeretnek* egy ujabb kinpadra huzására.

A polgári házasság védői azzal érvelnek, hogy a házasság polgári szerződés. Ezt bátrak vagyunk tisztelettel tagadásba venni. A család előbb volt meg, mint a polgári társaság vagyis az állam, s a házasság gyökere a családnak, tehát a házasság előbb volt mint az állam.

A házasságot a természet Ura és Alkotója rendelte s megköthető az mindenütt, hol különnemü emberek laknak, ott is, hol nincs állam. Tehát nem polgári, hanem természeti szerződés (contractus naturalis).

A házasságot az emberek mint emberek kötik, nem mint polgárok. A keresztény emberek pedig a házasságot mint keresztények kötik, nem mint állampolgárok, mert a házasság-kötés szentségi vallásos cselekedet, s mint ilyen a vallásos társaság rendelkezésének van alávetve, mely a jelen természetfeletti rendben egyedül a Krisztus által szent Péter sziklá-

jára alapitott kath. világegyház. A házassági szerződés *vallásos szerződés* (contractus religiosus), mert czélja nem az, hogy az állam, hanem hogy az Isten országa polgárokat nyerjen. Az állam van az emberekért, nem az emberek az államért. Az emberek Istenért vannak!

Azért a házasság is, mely az emberi nem fentartására, szaporitására van rendelve, Istenért van! Tehát vallásos szerződés. Ilyennek tekintették azt a müveltebb népek mindig s mindenütt, azért vallási szertartásokkal vevék körül s a vallás szolgái közreműködésével kötötték a házasságot.

Nemcsak vallásossá, szentté, de szentséggé tette azt Krisztus, az Isten fia, aki eredeti tisztaságába is visszahelyezte, tanitván annak *egységét* és *felbonthatlanságát*, mint a házasság két lényeges tulajdonságát. Itaque erunt *duo* in carne *una*.

A házasság egysége még megvan a keresztény népeknél; de felbonthatlanságán a közjó és a családi béke s boldogság legnagyobb kárára már rést ütöttek daczára az evangeliumi és apostoli tannak a protestánsok. Ezeknek példáján indult a franczia forradalom, s indulnak a modern liberális kultura hivei.

A liberalizmus rakonczátlan magzatjai a socialisták már csak a *próbaházasság* mellett agitálnak s irnak; s miután ők nemcsak gondolkozni és beszélni, de tenni is szoktak következetesen, azért náluk a férfi és nő összeállnak és szétmennek kedvök szerint. Ezt mi eddig még *vadházasság*-nak mondjuk.

Az egységes (egygyel több) házasságjog hatalmas lépés lesz a szoczialistikus házasság felé. Nem csoda, hisz a liberalizmus — szoczializmus a theoriában. A liberalizmus azt mondja: az állami akarat minden jog forrása, ezzel szemben nincs jog, nincs törvény; a szoczializmus azután a dusgazdag liberalis kapitalisták pénzét *is* a közpénztárba dekretálja. A theoriát praxisba viszi át. A liberalizmus csak az egy-

házi javakra szeretné alkalmazni a praxist. A liberálisok azt vallják, hogy az állam mindenható, a szoczialisták azt mondják: tehát közössé, államivá teheti nemcsak az iskolát, a temetőt, de minden házat, minden telket, szóval minden magántulajdont.

2. §. A kath. egyház tana a vegyes házasságról.

Vegyes házasságnak azt nevezzük, melyet katholikus fél köt érvényesen megkeresztelt, de téves hitü féllel, akár eretnekkel, akár szakadárral.

Ne haragudjanak a protestánsok, hogy őket eretnekeknek nevezzük. Az egyház mindig eretnekeknek nevezte azokat, kik az általa eléadott tant elvetették, s kebeléből kizárta őket. Midőn a protestánsokat eretnekeknek mondjuk, ezzel csak azt akarjuk kifejezni, hogy a katholikus egyházból kirekesztvék s mivel a katholikus egyházat valljuk Krisztus egyedüli igaz egyházának s vallásunkat egyedül üdvözitő vallásnak, azért őket téves hiten levőknek állitjuk.

A vegyes házasságokat, ha a felek közt vallási különbségen kivül más akadály nincs, az egyház *érvényeseknek* tartja. A vegyes házasság tehát igaz *keresztény* házasság s ennélfogva szentség.

Azonban az egyház a vegyes házasságokat kezdet óta nem kedvelte, sőt *tiltotta*, mint azt a zsinatok[1] kánonjai, szent atyák iratai s a római pápák rendeletei tanusitják; azért az oly katholikus, a ki egyházi felmentvény nélkül vegyes házasságra lép, halálos bünt követ el, melynek sulyát növeli az a körülmény, ha a nemkath. lelkész előtt köti azt, mert részt vesz az eretnekek szertartásaiban (communicatio in sacris haereticorum).

[1] Elvirai zsinat 305. évben. Chalcedói zsinat 451. stb. Pozsonyi zsinat 1309. «Nullus praesumat haeretico, patareno, schismatico filiam, neptem vel consanguineam connubio dare.

Ezen tilalom a természeti és positiv isteni jogban birja alapját. A természeti törvény ellen vét az, a ki oly házasságot köt, mely neki boldogság, szeretet és béke helyett perpatvart, viszályt, gyülölséget helyez kilátásba, mely hitét s igy lelki nyugalmát, üdvösségét veszélyezteti. A veszélyt kerülni tartozunk! Szent Pál azt mondja: „az eretnek embert egy vagy két intés után kerüljed!“ (Tit. 3. 10.)

Már pedig a vegyes házasságban élő felek vagy *közömbösekké lesznek* a vallás iránt, vagy elhidegülnek egymás iránt.

Diversitates morum nequaquam sunt ad dilectionem, mondja Aristoteles (de societ. coniug. cap. IV.)

A buzgóbb fél iparkodni fog a másikat saját hitére tériteni, a gyermekeket a másiknak ellenkezése daczára saját vallásában nevelni. A katholikus fél vallási gyakorlatait a béke kedvéért abba fogja hagyni, a bőjtöt megszegni, az ünnepek megtartását elhanyagolni, a gyermekek nevelését oly vallásban, melyet kárhoztatnia kell, megengedni.

A vegyes házasságban lehetetlen a lelkek azon egysége, mely a házasság fogalmából foly. Hol van itt a kölcsönös támogatás a jóban, az életczél elérésében? Nemde inkább az ellenkezőnek veszélye forog fenn. Hol van itt a gyermekek valláserkölcsi nevelésének Isten rendelése szerinti, a paedagogia által is követelt *egységes* principiuma? Nincs meg! Azért a gyermekek sikeres neveléséhez kevés a remény.

Az isteni jog követeli, hogy „csak az Urban“ köttessenek a házasságok, vagyis elkerülésével mindannak, ami a kath. fél igaz hitének elvesztését, vagy veszélyeztetését vonná maga után, vagy a gyermekeket a tévtan veszélyének tenné ki.

Nagyobb baj kikerülése végett az egyház bizonyos *feltételek* mellett a vegyes házasság kötését megengedi. E feltételek (cautiones) az ecsetelt ve-

szélyeknek, melyek a kath. fél lelkiismeretét fenyegetik, elháritására vonatkoznak.

E feltételek 1) hogy a kath. fél hitében biztositva legyen, 2) hogy mindkét nemü gyermekek a kath. vallásban neveltessenek, 3) hogy a kath. fél azon lesz, hogy a másik félt a téves tan elhagyására birja.

Világos, hogy e feltételeket *az egyház el nem engedheti*, mert természeti és isteni jogon alapulnak. „Nostis autem ven. fratres, mondja VIII. Pius a kölni érsekhez 1830. évben irt levelében, ipsas omnes cautiones eo spectare, ut hac in re naturales divinaeque leges sartae tectae habeantur; quandoquidem exploratum est, catholicas personas seu viros seu mulieres, quae nuptias cum acatholicis ita contrahunt, ut se aut futuram sobolem periculo perversionis temere committant, non modo canonicas violare sanctiones, sed *directe etiam gravissimeque in naturalem atque divininam legem peccare.*

A' természeti és isteni törvény alól maga az egyház sem dispensálhat.

Ebből következik, hogy lehetetlen dolgot kiván az, aki az egyháztól azt várja, hogy nyugodjék bele az oly polgári törvénybe, mely előirja, hogy a vegyes házasságból származó gyermekek nemük szerint kövessék szüleik vallását; vagy oly rendeletbe, mely az ilyen törvény végrehajtására irányul.

És itt van az elkeresztelési *konfliktus magva.* Az egyház a katholikus szülőnek parancsolja, hogy gyermekeit kivétel nélkül az egyedül igaz és üdvözitő katholikus vallásban nevelje. Az 1868. évi törvénynek 53. tcz. 12. §-sza azt mondja; nem szabad! A fiuk atyjoknak, a lányok anyjoknak vallását követik.

Mind az egyházi, mind az állami törvénynek eleget tenni képtelenség. Választani kell! A választás nem nehéz. *Az egyház a maga vallási jogkörében mozog, az állam a maga jogkörét átlépve ott rendelke-*

zik hol szava nincsen, tehát az egyház parancsának kell engedelmeskedni. Ily esetben áll az: inkább kell engedelmeskedni Istennek, mint az embereknek. A vallás dolgában csak az egyháznak van hatalma Istentől, tehát csakis neki engedelmeskedvén, engedelmeskedünk Istennek. Itt traktálni, concedálni egyházi részről nem lehet.

Ha a fentjelzett feltételek betartása *biztositva* van, akkor az egyház megadja a dispensátiót a felekezeti különbség tiltó akadálya alól. E dispensatiót csak a római pápa adhatja; a püspökök csak a pápai fakultás alapján.

A biztositéknak olyannak kell lennie, mely erkölcsi bizonyosságot szül 1) a házasulandók *igéretének* őszintesége iránt a jelenben 2) az igéret teljesülése iránt a jövőben.

Azért az Officium kongregácziója 1880. évben a boldogult Simor primáshoz irt feleletében követeli, hogy 1) superior Ecclesiasticus moralem certitudinem habeat sive de cautionum sinceritate pro praesenti, sive de earumdem adimplemento pro futuro; 2) ut cautionum exhibitio notoria sit (vagyis tanuk előtt s irásban történjék).

Lehet-e és kell-e egyes esetekben dispensatiót kérni a vegyes házasságra, ennek megitélése nem a plébánoshoz tartozik, hanem a püspökhöz. Simor primás circularéjában meghagyja a plébánosoknak, hogy minden vegyes házassági esetről neki jelentést tegyenek: „disponimus itaque, ut de singulis mixtorum matrimoniorum casibus ad Officium Nostrum referatur.“

Azért helytelenül cselekednék nálunk Magyarországban az a plébános, a ki a vegyes házasságra lépni akarókat önhatalmulag *kivétel nélkül* elutasitaná csak azért, mert ő ugy vélekedik, hogy mindkét nemü gyermekek kath. nevelése nálunk az 1868. 53. tcz. 12. §-a stb. folytán lehetetlen, holott akárhány amaz

esetek száma, ahol ez megtörtént, mert a szülők ugy akarták: tehát lehetséges.

Midőn az a veszély forog fenn, mint rendesen, hogy a jelentkező vegyes vallásu felek elmennek a protestáns fél lelkészéhez házasságot kötni, ha nem kapnak dispensatiót: akkor, feltéve, hogy a cautiót megadták, a plébános *köteles* dispensatióért folyamodni s az egyház azt bizonyosan megadja.

A kik az egyház által eléjök szabott feltételeket, melyekről fönebb szóltunk, el nem fogadják, azok számára nem adatik dispensatió, tehát nem is kérendő. Ezeknek a kath. plébános csak *passiva assistentiával* szolgálhat vagyis kijelenthetik előtte és két tanu előtt a plébániaházban minden szertartás mellőzésével házassági beleegyezésöket.

Ez a passiva assistentia vagyis az ünnepélyes áldás megtagadása az, mely oly nagy vihart idézett elő a harminczas évek végén s a negyvenesek elején hazánkban. Erről alább bővebben lesz szó. Manap nálunk a passiva assistentiát a felek nem veszik igénybe, hanem elmennek a protestáns fél lelkészéhez egybekelés végett; azonban 1841. respective 1844. előtt, midőn egyházi és honi törvényeink szerint a vegyes házasságok csakis a kath. pap előtt voltak érvényesen köthetők, nem lehetett elkerülniök a reversalist nem adó feleknek a passiva assistentiát.

Ma tehát honunkban a helyes egyházi praxis ez: 1) a vegyes házasságot kötni akaró kath. félt a plébánosnak buzgón le kell e szándékáról beszélnie, figyelmeztetve őt a veszélyekre, melyeknek földi boldogságát és saját valamint születendő gyermekeinek örök üdvösségét kiteszi, és arra a nagyon figyelemreméltó körülményre, hogy ő *haláláig* le lesz kötve, holott a protestáns félnek a katholikus félre sérelmes állami törvényeink szerint könnyü lesz bármikor a netán kellemetlen házassági köteléktől teljesen szabadulni s uj házasságra kelni.

2) Követelni kell reversalist a tárgyalt feltételek betartására vonatkozólag. 3) Ha megadatik a reversalis, kérni kell dispensatiót, ha megtagadtatik s a passiva assistentia nem vétetik igénybe, a protestáns fél lelkésze előtt köttetik meg a házasság; mely nálunk XVI. Gergely pápa dispensatiója folytán szintén érvényes. 4) A dispensatio elnyerése után ki kell a feleket háromszor hirdetni és szent szertartással összeadni. 5) Születendő gyermekeiket kivétel nélkül meg kell *keresztelni*. Ezt parancsolja a Congr. Off. czitált 1880-iki decretuma. „Pro spectata parochorum religione dubitandum non est, quin poenas potius sustinere parati sint, quam proprio ministerio deesse. Quamobrem parochis praecipiant (Eppi) ne praetextu vitandi poenas a lege civili statutas contra sacerdotes in sinum Ecclesiae recipientes eos, quos ipsa eadem civilis lex sectis haereticorum devovet, *aliquem respuant a baptismo*. 6) A megkeresztelt gyermeket el kell anyakönyvelni, de a protestantizmus terjesztésének czéljából kért kivonatot kiadni nem szabad senkinek! Decisum est!

3. §. Vegyesházassági törvénykezésünk 1868-ig.

A kath. egyház mindig következetes, mert mindig hű a Krisztus igaz és megmásithatlan tanához. Az állam változik, amit tegnap parancsolt, ma megtiltja, amit tegnap megtiltott, ma megengedi, holnap parancsolja; pedig a jog és igazság ugyanaz ma és örökké.

A vegyes házasságok és az azokból született gyermekek vallási hovátartozandósága körüli viták nem mai keletüek hazánkban.

Az elkeresztelési konfliktus szálai bele nyulnak a multba. Fokonként történt, lépésről lépésre, hogy a magyar törvényhozás és kormányzat uszályhordozójává lett a protestantizmusnak, hogy a ka-

tholiczizmus letaszittatott ama fényes polczról, melyet egykor elfoglalt Magyarországon s mely őt isteni eredeténél s a magyar hazának ezer éven át tett szolgálataiért ma is méltán megilletné.

A protestantizmusnak behozatalától a 17. század végeig nem igen fordulnak elő vegyes házasságok hazánkban. Ekkor azokat a protestáns kánonok (Komjáthi zsinat can. 40.) is szigoruan tiltották, s a katholikusokra alkalmazták sz. Pál e szavait: nolite iugum ducere cum *infidelibus*.

A 18-ik században indul meg a protestansok *gravamenes politikája* a vegyes házasságokat illetőleg is.

I. József alatt az 1708-ik évi országgyülésen sérelmeik közt van az is, hogy a vegyes házasságok kath. plébánosnak vannak alávetve s a gyermekek katholikus vallásban nevelendők. Követelik, hogy a szülők gyermekeik vallásáról szabadon rendelkezhessenek: irrestricta libertate proles ex diversae religionis matrimoniis *pro parentum arbitrio* baptisare (!) faciendi et educandi.

III. Károly alatt az 1715-iki országgyülésen hangoztatták, hogy a *természetjog* hatalmazza fel a szülőt nemcsak gyermekeinek nevelésére, de arra is, ki előtt akarja házasságát kötni (?): *de jure naturali* est, ut in casu matrimonii disparis cultus *ab arbitrio contrahentium* tam id, cuius religionis ministri opera in copulatione uti, quam id, in quanam religione proles suas educari velint dependeat."

Ekkor Magyarország katholikus ország volt, a katholikus plébános előtt voltak kötendők a trid. zsinat formája szerint a vegyes házasságok is, s az azokból származó gyermekek kath. vallásban nevelendők. A protestánsok a törvények ellen egész napjainkig azzal a taktikával éltek, hogy a) a törvénynyel ellenkező praxist követtek b) ezen praxisnak az országgyülésen törvényesitését követelték.

III. Károly resolutiója 1731-ben a gyermekek neveléséről *hallgat*, de azt elrendeli, hogy a vegyes házasságok mindig kath. plébános előtt köttessenek. Itt észleljük már az állam katholiczitásának *negativ* tagadását; mert a kath. államban az egyházi törvények állami törvények is kell hogy legyenek.

Mária Terézia királysága alatt a püspökök látván, hogy a protestansok a feltételeket, melyek alatt kath. féllel házasságra bocsáttattak, nem tartják meg: arra törekedtek, hogy a királyné a vegyes házasságokat, melyek vallási közönyt sőt néhány apostasiát eredményeztek, tiltsa be; de a királyné ezt nem látta tanácsosnak, hanem 1768. évben kiadta a *reversalisok*ról szóló későbbi resolutióját, melyet 1770-ben a nem egyesült görögökre is kiterjesztett. II. József császár 1781. okt. 21. kiadta a türelmi patenst, melylyel a reversalisokat eltörölte, s a gyermekek nevelésére nézve azt határozta, hogy ha az apa katholikus, minden gyermek kath. vallásban nevelendő, ha pedig az anya katholika, akkor a gyermekek nemük szerint kövessék a szülők vallását.

Eddig a vegyes házasságokban a királyi szó döntött, ezentúl az országgyülések foglalkoznak velök s általán a vallási kérdésekkel, ami nem ritkán *zsinati* szinezetet ad a parlamenteknek. (Még sem tetszik, ha a papok beleártják magukat a követválasztásokba!)

II. Józsefnek, a felvilágosodott császárnak caesaro-papistikus rendszere számüzte az ősi katholikus szellemet Magyarországból. Romboló munkáját folytatják a franczia forradalmi eszmék, melyek végig vonultak s vonulnak egész Európán . . . . .

Az 1790/1-iki országgyülés egyéb vallási ügyek mellett a vegyesházasságok kérdésével is foglalkozott. A protestansok követelték hogy a gyermekek usque annos discretionis abban a vallásban neveltessenek, melyre nézve a szülők megegyeznek de qua

inter parentes *convenit*, megegyezés hiányában nemök szerint kövessék szüleik vallását. A kath. rendek egyházuk tanát tartván szem előtt, azt kivánták, hogy „sine discrimine“ a gyermekek kivétel nélkül a kath. vallást kövessék.

Az országgyülés 1791-ben törvényileg a vegyesházasságokról a következőket állapitotta meg. 1) A vegyes házasságok kath. pap előtt kötendők, kinek azok elé akadályokat görditeni semmi ürügy alatt sem szabad (csapda!) 2) ha az apa katholikus, a vegyes házasságból származó minden gyermek katholikus, ha az anya katholika, a lányok anyjuknak vallását követik, a fiuk atyjuknak vallását köve*thetik* (sequi possiut.)

A vegyes házassági peres ügyek a kath. szentszékek elé lettek utalva, lévén a vegyes házasság is szentség: „Causas matrimoniorum mixtorum, tam eorum, quae iam tempore, quo illa inita sunt, mixta erant, quam et eorum, quae per transitum alteruttrius partis a sacris evangelicis ad sacra catholica mixta effecta sunt, cum utrobique de veri nominis Sacramento agatur, sedibus catholicorum spiritualibus deferendas venire.“ (XV. tcz.)

A reversalisokat, mint látjuk, a törvény nem érinti, nem törli el s nem tiltja. A kath. plébánosok tehát azon esetben, midőn az apa protestáns volt, reverzalist követeltek a gyermekek kath. vallásban való nevelésére nézve, s ezt meg is tehették, mert az esetben a fiuk atyjuk vallását csak követhették, *nem kellett* követniök.

Némely megyék felszólaltak a reversalisok ellen, de II. Lipót és I. Ferencz királyok azokat oltalmukba vették.

A főbaj most abban állott, hogy a paptól követelték a vegyes házasság megáldását, ha a felek reversalist nem is adtak, hivatkozva az 1790/91. tör-

vény azon részére, mely a plébánosnak tiltja akadályokat görditeni a vegyes házasságok kötése elé.

A kath. papság, mig azt II. József szelleme tartotta fogva, tultette magát a nehézségen, s megáldotta a vegyes házasságokat kivétel nélkül, akár biztositva volt a gyermekek kath. nevelése, akár nem. A püspökök hosszu ideig instructiót papjaiknak nem adtak.

A kölni érsek nagy hatásu példája, Scitovszky János rozsnyói püspök (1833.) körlevele („neque ecclesia committere potest, ut ex nuptiis sua auctoritate conciliatis proles succrescat quae in Christi grege non censeatur") s Lajtsák Ferencz nagyváradi püspöknek 1839-iki pásztorlevele végre véget vetett az egyházi törvényekbe ütköző eljárásnak.

A protestansok ezalatt a törvény ellenére saját vallásukban nevelték a vegyes házasságból származó gyermekeket kivétel nélkül, sőt lelkészeik *eskettek is* vegyes vallásuakat.

Lajtsák pásztorlevele rosz vért szült. Manap azt mondanák, hogy megzavarta a polgári békét. Különösen a megyei gyüléseken tört ki a vihar. A püspökök és egyház ellen már nemcsak a protestansok, de a „felvilágosodott" vagy az Istentől és egyházától emanczipált katholikusok is állnak harczvonalban. Kath. *rendek helyett* csak egy-egy káptalani követ védi a kath. álláspontot.

A *reversalisok*, a cautiók nélküli vegyes házasságoknál elmaradt *ünnepélyes áldás* voltak a heves országgyülési viták tárgyai és a támadások czéltáblái a harminczas évek végén. Az egyház nem igen védhette magát, mert évtizedek dicstelen praxisa állt mögötte.

A nagyváradi hős püspök példáját, ki inkább lemondott, hogysem pásztorlevelét visszavonta volna, követte az egész püspöki kar; Pozsonyban *konferenciát* tartottak a főpásztorok s egy *közös pásztorlevél*

kiadásában állapodtak meg, mit 1840. évben ki is adtak. Pestmegye s utána több más is a plébánosokat perbe fogatta s az ide nem tartozó 1647. 14. tcz. alapján 600 frt birságot diktált rájuk.

A protestansok törvénytelenségeit senki sem panaszolta, ezeknek joguk volt megszegni a törvényt. Sőt mi több, a dolgok ugy fejlődtek, hogy a törvényellenes protestans praxis törvénybe iktattatott. Az 1791-iki 26. t. cz. a protestansok javára s a kath. hitelvek rovására az 1844. évben módosittatott.

A III. t. cz. 1. §-a azt rendeli, hogy azok a kik 18 éves korukig az evangelika vallásban neveltettek, sem maguk sem maradékaik valláskérdés alá ne vonassanak. Vagyis a kiket a törvénytisztelő protestansok eddig a törvény ellenére elneveltek, azok elnevelve maradjanak!

A 2. §. szerint azon vegyes házasságok, melyek ezentul az *evangelikus lelkész előtt köttetnek*, törvényesek. Ez a protestansok fő vivmánya. Most már nem törődnek a reversalisokkal, lesz alkalmuk azok megtagadásával is boldogulni. Ez a §. csak ugy jöhetett létre, hogy Lonovics József csanádi püspök, a magyar egyház állapotát nagyon is feketén festve XVI. Gergely pápa előtt, ettől dispensatiót eszközölt ki (1841.) a forma tridentina alul. Ez a concessio később az ötvenes években már sok volt a püspököknek, s midőn látták, hogy a concessiók hova viszik a kath. ügyet, azt kérték Rómában, hogy a pápa a dispensatiót vonja vissza; mert ezentul az 1791. évi 1868-ig érvényben maradt törvény ellenére a protestansok azon vegyes házasságból származó gyermekeket is elnevelték, még pedig büntetlenül, a hol az apa katholikus volt, s igy a gyermekeknek kivétel nélkül katholikusoknak kellett volna lenniök.

A 3. §. szerint azon házasságok, melyek 1839. marcz. 15. napjától 1844. nov. 10-ig evangelikus lelkész által adattak össze, törvényesitetteknek nyilvá-

nittatnak. Ime a protestans törvénytelenségek legalizálása!

A reversalisokról, s a vegyes házasságból származó gyermekek hovatartozandóságáról az 1844. évi országgyülés nem intézkedett, mert a protestansok tudván azt, hogy most már az előidézett elvi változásnál fogva e pontok tárgytalanok, az intézkedést nem is sürgették.

Az 1848-iki XX. tcz. kimondta a vallások egyenlőségének és viszonosságának elvét; s ennek alapján a protestansok ha az apa protestans volt, jogot formáltak arra, hogy minden gyermek protestans vallásban neveltessék.

A praxis az lett, hogy a szülők abban a vallásban nevelték gyermekeiket, melyben kedvök tartá, s a lelkészek hiveikkel s egymás közt békében éltek.

4. §. 1868-iki vegyes házassági törvényeink.

Következett az alkotmányos aera Magyarországon. Az elmult századokban a jóságos királyi reszolucziók segitettek minden bajon, ha az egyház megszorult. Az alkotmányos király ezt már nem teheti, mert a törvény által kötve van.

Az alkotmányos király azt felelheti az egyház sérelmeire: küldjetek nekem a valláshoz, egyházhoz hű kath. képviselőket a parlamentbe, s orvosolva lesz sérelmetek. Nincs jogotok panaszkodni, hisz ti küldi-tek a katholikusellenes képviselőket az országházba, kik a hitelveitekbe ütköző s lelkiismereteteket kinzó törvényeket hozzák!

A katholiczizmus sorsa az egész Európában a parlamentek kezébe van letéve. Ebből következik, hogy a papság és a katholikus hivek beszéljenek és ami még szükségesebb, *tegyenek* a választások idején. Ha ekkor *kényelmesen* nézik a világ folyását, vagy horrendum dictu, még tolják is a hitellenes jelöltek,

szekerét, akkor... egyék meg amit főztek és ne panaszkodjanak, mert hisz ugy megy minden, amint ők .... akarták!

Az elkeresztelési kérdéssel járó bajaink forrását 1868-ban nyitotta meg a magyar törvényhozás. Hol voltak ekkor a kath. szavazók? (szégyenlem kérdeni: hol a kath. képviselők?) Nagyrészt a Deák-párton. S e Deák-párt hozta meg a 11. §-t és pedig a vallási szabadságnak és szülői jognak inkább kedvező Eötvös-féle törvényjavaslat elvetésével s az állami kényszert involváló szövegezéssel.

Báró Eötvös kultuszminiszter törvényjavaslatának 13. §-a igy volt formulázva: „Vegyes házasságban élő keresztény házastársak egyező s akár irásban, akár hiteles tanu előtt élő szóval nyilvánitott akarattal, mindkét nembeli gyermekeik vallásos nevelése iránt *szabadon rendelkeznek.* A szülők (14. §.) szabad rendelkezését korlátozni, vagy annak akaratjok ellenére érvényesitését követelni, sem a világi hatóságok, sem a hitfelekezeti egyházak jogositva nincsenek. Ennek folytán a gyermekek vallási neveléséről kiadott téritvények vagy a szülők az iránti szabad rendelkezését korlátoló bármily okmányok érvénytelenek. A szülők (15. §.) ezen szabad rendelkezési joga a 7-ik évet meg nem haladott mindkét nembeli gyermekeiket illetőleg azon esetre is kiterjed, ha mindketten, vagy egyikök más vallásra térne át, mint a melyet előbb követett."

16. §. „Ha mindkét szülő vagy azok egyike előbb meghalna, mielőtt gyermekeik vallásos neveltetése iránt közakarattal rendelkeztek volna, vagy ha az életben levő szülők e részben bármily oknál fogva nem rendelkeznének: ezen esetekben a vegyes házasságokban született gyermekek — a fiuk atyjuknak, a leányok anyjoknak vallását követik. A szülők bármelyikének halála a gyermekek vallásos nevelésén

nem változtat semmit, valamint a házasságnak jogérvényes felbontása sem."

17. §. „Ha a szülők valamelyike más vallásra tért át, mint a melyet előbb követett, a 7-ik évet még be nem töltött gyermekek nemök szerint követhetik az áttértet."

A központi bizottság által benyujtott s a ház által elfogadott szöveg idevonatkozó része pedig igy van formulázva: 11. §. Vegyes házasságok bármelyik fél papja előtt érvényesen köthetők. 12. §. *A vegyes házasságokból származó gyermekek közül a fiuk atyjuknak s a leányok anyjoknak vallását követik.* A törvénynyel ellenkező bármely szerződés, téritvény vagy rendelkezés ezentul is érvénytelen és semmi esetben nem birhat jogerővel."

Noha B. Eötvös törvényjavaslata sem felel meg a kath. álláspontnak, mégis türhető lett volna, mert a kath. szülőket nem akadályozza hitelveik követésében s az egyház parancsainak teljesitésében, de az 53. t. cz. 12. §-a *türhetetlen*, s nemcsak a kath. férfiaknak, kik azt megszavazták, de a magyar törvényhozásnak egyáltalán örök szégyenére válik.

A modern müveltség két elvet mint kétségbevonhatlan igazságot hirdet: a vallási jogegyenlőséget és a *lelkiismereti szabadságot.* A liberalizmus e két axiomájának a szabadelvüek között nem volna szabad ellenségének lennie.

És ime a 12. §. arczul veri a lelkiismereti szabadságot, s hangosan hirdeti, hogy a liberalizmus hazugság vagyis nem szabadság, hanem zsarnokság. Ezt a törvényt azok hozták, s azok tartják fenn, kik liberalizmusukkal még kérkedni is mernek. Hallják csak mit mond a liberalis Rotteck: Dass von der Staatsregierung abhänge, in welcher Religion die Kinder in den gemischten Ehen sollen erzogen werden, kann unmöglich behauptet werden ohne die Regierung zur unbedingten Herrin des Glaubens und

des Gewissens aller Rechtsangehörigen zu machen. (Lexicon).

Deák Ferencz, kit a haza bölcsének mondunk, 1868. okt. 20-án tartott beszédében ezeket mondja: „A vallások egyenlőségét szent és sérthetlen elvnek tartom én is, s ha azt az 1848. törvény ki nem mondta volna, nem szünnék meg annak kimondását sürgetni. De a szabad egyház eszméje s a vallások egyenlősége azt kivánják, hogy a hon minden polgára bármely hitfelekezethez tartozzék is, *szabadon élhessen saját vallásának szabályai szerint*, ha azok az állam czéljával nem ellenkeznek és mások hasonló jogát nem sértik.“

Ezeket mondta Deák, kinek szava tán még bir sulylyal e hazában. Hogyan lehet tehát fentartani oly törvényt, mely a katholikusokat, az ország lakosságának többségét, nem engedi szabadon élni vallásuk szabályai szerint?

Avagy tán az állam czéljával ellenkeznek hitünk szabályai? Nem-e inkább akkor volt államunk legerősebb, leggazdagabb, legboldogabb, legdicsőbb, midőn szent vallásunk szabályai szerint éltek szent és nagy királyaink, győzhetlen hadvezéreink, bölcs államférfiaink is, s nemcsak az a szegény jó magyar népünk? Az persze nem ellenkezik az állam czéljával, az emeli az állami tekintélyt a nép előtt, ha ez látja saját lelkiatyját, nevelőjét, papját büntettetni az állam által, mivel hű ahhoz a szt. hithez, melyet a népnek prédikál!

De talán „mások hasonló joga sértetik,“ ha nekünk megadatik vallásunk szabályai szerint élni? Igaz, ha mi a kath. álláspontnak a vegyes házasságból származó gyermekek vallási nevelését illetőleg, teljes és parancsoló kifejezését követelnők törvénybe igtattatni, akkor az akatholikusok hasonló joga (különben mi a tévely jogát el nem ismerjük) sértetnék, — de hisz mi ugyanazt a jogot más vallásuaknak is meghagyjuk!

Erre, tudom, azt replikálják a protestánsok: a gyengébb fél védelmére hozatott e törvény. Ha az állam kötelessége a protestantizmust fentartani, terjeszteni, neki törvény utján lelkiismereti kényszerrel hiveket dekretálni, akkor nincs mit felelnem, akkor helyeselnem kell a 12. §-t; — de ha a gyengébb fél védelmére ugy hozatott a törvény, hogy azt *igazságtalan* támadó ellen *jogaiban* megvédje, akkor e törvény tulment a határon. Valakinek a kezét levágni, mert vele valakit megtámadhat, furcsa egy justitia. Volt idő, midőn a protestánsok gyengébbek voltak mint most, s akkor mégis a természetjogra hivatkoztak.

A vallási jogegyenlőség akkor is teljes kifejezést nyer, ha a szülőknek megengedtetik gyermekeik nevelésében szabadon követni lelkiismeretük szavát, sőt akkor lenne csak igazi jogegyenlőség, holott most *egyenlő jogfosztottság*, egyenlő elnyomás fityeg a törvényben.

Ha ezen egyenlő elnyomás mellett a protestánsok jól érzik magukat, ennek nem a törvény az oka, hanem az, hogy a praxisban az elnyomás nem egyenlő, hogy tényleg csak mi katholikusok szenvedünk, mert mi nem denuncziálunk, tehát a protestánsok tehetnek s tettek is a törvény ellen amit akartak, őket *senki* perbe nem fogta. Ők tehát a törvénynek csak előnyeit élvezik, mi meg csak hátrányait szenvedjük.

S ez uj érv a törvény ellen. A gyakorlat mutatja, hogy az csak a kath. félt sujtja! A protestáns oldalon tényleg végrehajtásáról gondoskodva nincs. No ez már csak nem jogegyenlőség! Ime az erősebb fél hogy támadja, üldözi minden forumon végig azt a szegény védtelen protestantizmust!

De bármint van a dolog, bizonyos az, hogy a 12. §. amint magyaráztatik és végrehajtatik, hitelveinkbe ütközik, mert olyasmit parancsol, amit hitünk tilt, s olyasmit tilt, mit hitünk parancsol. A katholikus

szülőnek e 12. §. parancsolja, hogy gyermekeit nevelje vagy neveltesse nem abban a vallásban, melyet ő egyedül igaznak és az üdvösségre szükségesnek tart, hanem abban, melyet mint tévelyt kárhoztat.

No már mi katholikusok azt csak követelhetjük, hogy mint katholikusok élhessünk!

Mivel tehát az 1868. 53. tcz. 12. §-a a lelkiismereti szabadságba ütközik: azt vagy törölni, módositani kell, vagy végrehajtásától el kell állani.

Végrehajtani ugy sem lehet! Nem lehet protestáns részen, mert mint a gyakorlat mutatja, nincs ki őket denuncziálja vagy hivatalból perbe fogja; nem lehet katholikus részről, mert a kath. szülő vétkeznék a természet és Isten törvénye ellen, a kath. plébános emellett szent hivatala ellen, ha végrehajtaná azt.

Továbbá azért is törlendő a 12. §., mert illetéktelenül és hátrányosan belenyul a családi szentélybe.

Ugyanazon egy család gyermekeit a szülői jog ellenére két vallási táborra osztja, s igy a kapcsot a családtagok közt lazitja, a harmoniát zavarja, a lelki egységet megbontja, a vallási közönyt ápolja s igy az utat a hitetlenségbe egyengeti, s ez által az állam valláserkölcsi alapját rombolja.

A 12. §. a *szülők elidegenithetlen jogát* az állam részére foglalja le. A gyermeknevelés a szülők joga. E jog szent és sérthetetlen.

A gyermek nevelése épp ugy mint testi ápolása a szülőknek azért joga, mert *kötelességök*. E kötelességet a szülőknek teljesiteniök kell még az állammal szemben is. Annak sem engedhetik meg, hogy gyermekeiket szellemileg megmételyezze, megrontsa.

A gyermek a szülőké, nem az államé.

A 12. §. a szoczializmusra vezet. Ha a liberalizmus jogot ád az államnak a gyermek lelkére, ennek képzésére, nincs ok, miért ne legyen joga a gyer-

mek testére és testi ápolására is, vagyis hogy a gyermeket állami tulajdonnak ne deklarálja.

A szoczialisták itt is következetesek. Ők is az állami kényszer-oktatás és nevelés mellett vannak, de elvállalják a gyermek testi ápolásának kötelezettségét is; mert ők családot nem ismernek el s igy a család jogait sem.

Tehát ha nem akarunk szoczialisták lenni, ki kell mondanunk, hogy a gyermeknevelési jog a szülőké. Már pedig a valláserkölcsi momentum a nevelés leglényegesebb része, quint-essentiája, mely nélkül nevelés nem is képzelhető. Ergo.

A 12. §. nincs összhangzásban egyéb törvényeinkkel. Az állami törvények bevett vallásokról beszélnek. Mit jelent ez? Azt, hogy minden polgára e hazának ezek bármelyikét követheti, ezek bármelyikében nevelheti gyermekeit; s ime, ha a vegyes házasságban élő szülő e törvények alkalmazásához fog, a 12. §. azt dörgi feléje: ebben a bevett vallásban nevelheted gyermekedet, de amabban nem.

Aki a kitett gyermeket felfogadja, a 18. §. szerint nevelheti a maga vallásában, de a kath. szülőnek a 12. §. nem engedi ezt meg, midőn saját magzatjáról van szó, ámbár a prot. házasfélnek nem volna ez ellen kifogása! Ha valaki lelenczházat tart fenn, egész idegen gyermeksereget nevelhet a maga vallásában, a kath. szülőnek saját gyermekére nincs ily hatalma!!

Ugyanazon évi XXXVIII. tcz. 6. §. megengedi a szülőknek, hogy gyermekeiket bármily vallásfelekezet iskolájába járathassák. Hogyan függ ez össze a 12. §-sal?

A kiskoru gyermekek minden ügyökben vagy szülőiktől vagy gyámjuktól függnek törvényeink szerint és helyesen, — s a legkényesebb s legfontosabb ügyben a 12. §. megköti kezeiket!

Ha a szülő más vallásra tér át, a 7-ik éven

aluli gyermekek nemök szerint követik az áttértet. Tehát áttérés által hatalmában van a szülőnek gyermekeit más vallásba terelni, de ha nem tér át, ezen hatalma megszünik. Hol van itt a logika?

Nagyon hamarosan, jelentéktelen vita mellett hajtották keresztül az alsó és felső házban az oly nagy horderejü 12. §-t, nem csoda, hogy oly kevés van benne az államkormányzási bölcseségből.

A felső ház hármas bizottmánya a szülőknek gyermekeik nevelése fölötti elidegenithetlen, természetadta jogát épségben akarta tartani; azért a 12. §. ellen módositványt nyujtott be, de a többség az eredeti szöveget fogadta el.

A püspöki karból Haynald Lajos és Simor János herczegprimás szólaltak fel a módositvány mellett.

Előbbi talpraesetten czáfolta meg br. Vay Miklóst, aki azzal érvelt a módositvány ellen, hogy az a gyermekekből, a házasság legdrágább kötelékéből (melyet az állam a szülőktől elragad) Eris-almát akar képezni. Haynald erre igy felelt: „Felhozzák (a szülők joga ellen) hogy ha a gyermekek vallását a törvény ki nem szabja, tág tér nyilik a proselytizmusnak. A proselytizmust nemtelen eszközökkel (pl. légy protestánssá: uj feleséget vehetsz.) ő is kárhoztatja, de más részről kijelenti, hogy mig tudományos, vallásos és politikai meggyőződés lesz, tudományos, vallási és politikai proselytizmussal fogunk találkozni.“ Ehhez hozzá adhatjuk, hogy a lelkészek versengése e törvény daczára fenáll, csakhogy sokkal gyülöletesebb és szenvedélyesebb alakban, mint ha a 12. §. nem léteznék. Különösen a nemkath. lelkészek viselkedése nem valami nemes proselytizmusról tanuskodik, mert oly cselekmény miatt jelentgetik fel a kath. papokat, melyet maguk is elkövettek.

Simor János herczegprimás pedig azt mondá „hogy a jogviszonosság nem jelentheti azt, hogy egyik vallásfelekezet hitelvek dolgában a másikhoz alkalmazkod-

jék; a jogviszonosság egyedül abban állhat, hogy minden vallásfelekezetü polgár saját hitelveinek alapján, saját egyházának törvényei szerint élhessen. Ha a 12. §-ot elfogadnók, a vegyes házasságban élő kath. fél egyháza parancsát (lex naturae et divina) lelkiismeretének sugallatát s kötelességét nem teljesithetné. A kath. egyház ugyanis azt parancsolja (szükségképen és visszavonhatlanul) hogy a vegyes házasságból származott gyermekek a kath. vallásban neveltessenek!"

A szülői gyermeknevelési jogot konfiskáló ilyen törvény mint ami 12. §-unk nem létezik a müvelt nyugaton sehol! A porosz polgári törvény (Landrecht Theil 2. Titel 2. §. 76.) tett ugyan a mienkhez hasonló intézkedést a vegyes házasságból származó gyermekek vallásos nevelésére nézve, de csak azon esetre, ha a szülők közt egyenetlenség forog fenn. 76. §. „Sind die Eltern verschiedenen Glaubensbekentnisses so müssen bis zum zurückgelegten vierzehnten Jahre die Söhne in der Religion des Vaters, die Töchter aber in der Religion der Mutter unterrichtet werden." §. 78. „Solange jedoch Eltern über den ihren Kindern zu ertheilenden Religionsunterricht einig sind, *hat kein dritter ein Recht ihnen darin zu widersprechen.*"

Egész Németországban, a protestantizmus ezen bölcsőjében, el van ismerve a szülői jog a gyermekek vallási nevelése felett; legfölebb Szászországban intézkedik a törvény feltétlenül, de nem ám a vegyes házasságból, hanem egyvallásu szülőktől származott gyermekek neveléséről és a néhai Nassau herczegségben. „Kein einziges der im Gebiete des deutschen Reiches heute bestehenden Landesgesetze geht so weit, für alle Kinder die Confession dergestalt vorzuschreiben, dass den Eltern jedes Bestimmungsrecht entzogen ist. Wohl aber besteht eine derartige Gesetzesvorschrift in Königreich Sachsen für Kinder aus *ungemischten* Ehen, dagegen im Gebiete des vor-

maligen Herzogthums Nassau für Kinder aus gemischten Ehen und für uneheliche Kinder.“ Irja dr. Schmidt Károly, die Confession der Kinder czimü müve 461. lapján. — —

Térjünk most át egy más 1868-iki vegyes házassági törvényre, a XLVIII. tcz.-re, mely a vegyes házassági peres ügyek törvénykezési elintézésére vonatkozik. Ennek ez az 1. §.-a: „A vegyes házassági válóperek, amennyiben a házassági kötelék érvényességét és az ideiglenes elválást vagy a végképeni fölbontást (protestans értelemben) tárgyazzák, az alperes illetékes birósága előtt inditandók meg és miután az alperes felett kimondott itélet jogerőre emelkedett, a per legfölebb harmincz nap alatt hivatalból átteendő a felperes illetékes biróságához, mely viszont a felperes felett hoz itéletet. Mindenik félre nézve egyedül saját illetékes biróságának az *illető fél saját hitelvei* alapján hozott jogerejü itélete kötelező.“

A második §-a elősorolja az illetékes törvényszékeket.

Itt, hogy a kép még szebb legyen, álljon az 1868. LIII. tcz. 8-ik §-a is, azután kiegészitésképen elmondjuk mily absurddá, a katholiczizmusra mily sérelmessé, a közerkölcsiségre mily vészthozóvá nőtte ki magát e törvényből a birói praxis.

A 8-ik §. szövege ez: „Az áttértnek áttérése utáni minden cselekményei azon egyház tanai szerint itélendők meg, melybe áttért, s az általa elhagyott egyház elvei reá nézve semmiben sem kötelezők.“

E törvényekkel kapcsolatos birói praxis absurdumai ezek:

a) ha a kath. szentszék ugyanazt a vegyes házasságot érvényesnek, a polgári törvényszék érvénytelennek mondja ki, mindkét itélet áll!

b) ha az alperes törvényszéke felbonthatlannak

a felperesé felbontottnak mondja a vegyes házasságot, mindkét itélet áll!

c) ha az alperes törvényszéke ágy és asztaltól elválasztandóknak mondja ki a feleket, mindkét itélet áll, egymástól függetlenül!

A katholiczizmusra háramló sérelem abban áll, hogy a katholikus fél felbonthatlan házasságot kötött a protestans féllel, s ha dispensatióval kötötte, az egyház csak felbonthatlan házasságkötésre adott dispensatiót, s ennek daczára a kath. szentség degradálásával, a kath. fél sérelmével a biróság felbontja a házasságot.

A közerkölcsiségre különösen a 8-ik §. téves magyarázata alapján hoznak vészthozó itéleteket a polgári biróságok. Ha két kath. házastárs egyike ráun a másikra és apostatál, a biróság megszabaditja élettársától s másnak karjaiba segiti. Ez valóságos csábitás földi érdek szempontjából való, tehát nemtelen hittagadásra.

Igaz, hogy a törvény szerint az áttértnek minden cselekményei azon egyház tanai szerint itélendők meg, melybe áttért: de a törvényben az nincs meg, vajjon áttérése előtti vagy utáni cselekményekről van-e szó, annál kevésbbé van ben a törvényben az, hogy az áttértnek azon kötelezettségei, melyeket áttérése előtt más egyénekkel szemben elvállalt, megszünnek. Pedig az apostata házastárs katholikus értelemben vett házassági szerződést kötött és *sirig tartó hüséget esküdött*. a másik házastársnak. A már *megkötött szerződés természetét* az áttérés nem változtathatja meg, nem is érinti.

Az meg már állami törvényeinknek megsértése, midőn protestanssá lett kath. házastársnak vagy apostata papnak s barátnak *katholikus nővel* kötött házassága is érvényesnek mondatik ki; mert a kath. félt egyháza kánonjai kötik, s ez csak oly házasságra léphet, melyre bontó akadály nincs. Igaz, hogy a 8.

§. szerint az apostata pap nősülhet, de nem igaz, hogy *elvehet bárkit*, hogy elvehet kath. nőt is.

Ime mily botrányos, az erkölcsök mily sülyedésével járó a protestantizmus terjeszkedése, mily sérelmes a katholiczizmusra és katholikusokra amannak hegemoniája!

Hogyan helyezkedett bele a kath. papság a 12-ik §. által teremtett uj vegyes házassági viszonyokba?

A püspöki kar 1868. decz. 30-án közös instrukcziót adott a papságnak, melyben előirja a passiva assistentiát, s megtagadja az ünnepélyes áldást a vegyes házasságoktól. A sasszemü és gyengéd lelkiismeretü Roskoványi nyitrai püspök hamar belátta, hogy nem jól van igy, hogy ez kárára lesz az egyháznak, azért Rómához fordult tanácsért; ugyanezt tette utána a püspöki kar. 1870. jan. 16-án a sz. Officium Congregatiója a házasulandók komoly igérete esetén, hogy gyermekeiket kath. vallásban fogják nevelni, megengedte a vegyes házasság megáldását.

A kath. praxis, hála legyen Roskoványinak és Rómának, a 12. §. után is az maradt, a mi volt azelőtt; mert a kath. papság nem hitte, hogy a törvény még azon esetre is szól, mikor a szülők a gyermek kath. nevelésére nézve egy akaraton voltak. Folyt tehát dispensatióval az esketés, keresztelés, anyakönyvelés az előbbi szokás szerint.

A protestans lelkészek és superintendensek a hetvenes években ismételve följelentették a kath. papokat a kultuszminiszternél, hogy a törvény ellen reversalist kérnek és *elkeresztelnek*, noha az atyafiak épp ugy elkereszteltek, ha módjukban állott. A reversalist pedig a törvény nem tiltja, csak jogerejétől fosztja meg, magánjellegü becsületszó értékével biró igéretre szállitja le.

A miniszter a kath. papok ellen az elkeresztelés miatt sem tehetett semmit, mert erről a törvény-

ben nincs szó s a törvénynek nem volt szankcziója. Megszületett tehát az az ugynevezett „csapda törvény!“ Ezt néhai Czékus püspök (?) keresztelte meg.

5. §. A büntető törvény.

(1879. XL. tcz. 53. §.)

E törvényhez a javaslatot Pauler Tivadar miniszter nyujtotta be. Ha javaslata elfogadtatik, vége szakadt volna a protestans lelkészek türelmetlen áskálódásainak. De nem ugy történt. Valamint 1868-ban Eötvösnek, ugy most Paulernek javaslata módosittatott a polgári személyes szabadságok megszoritásával.

Pauler javaslatának szövege ez: „A ki életkorának 18-ik évét még be nem töltött egyént törvényes képviselőjének beleegyezése nélkül más vallásfelekezetbe fölvesz, két hónapig terjedhető elzárással és 300 frtig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.“

A rendőri kihágásokról szóló 40-ik t.-czikkbe beigtatott 53. §. pedig igy hangzik: „A ki életkorának 18-ik évét még be nem töltött kiskoru egyént az 1868. 53. tcz. rendelkezése ellenére más vallásfelekezetbe fölvesz: két hónapig terjedhető elzárással és 300 frtig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.“

E törvény is a kath. törvényhozók egyik részének részvétlensége, a másik részének bünös részvéte mellett keletkezett; s igy az 1868. 53. tcz. sanctiót is nyert.

Nagy baj előtt látszott most állani a kath. klerus. A püspöki kar most is a konczeszsziók talaján keresé az üdvöt. Rómához fordult azon teljesithetlen kérelemmel, hogy a hitelvekbe epidenter ütköző állami törvények megtartása mellett is lehessen dispensálni a vegyes házasságokban, azon esetben, midőn a szülők ugyan készeknek nyilatkoznak a gyer-

mekeket otthon kath. vallásban nevelni, de a keresztvizre nem a kath. paphoz viszik s nem is tesznek olyasmit, ami egyenlő volna a kath. egyházba való fölvétellel.

A szt. Officium Kongregacziója 1880-ban azt felelte, hogy ilyesmit nemcsak megengedni, de türni sem lehet: remedium propositum tale visum est Emint. Patribus, ut ab eadem S. Sede nedum permitti sed neque tolerari unquam possit.

A magyar klerus eljutott tehát a lehetőség végső pontjáig az engedékenységben.

Róma meghagyta, hogy keresztelni kell: ne aliquem respuant (parochi) sive a baptismo sive a catholica educatione sive a caeteris sacramentis. Ezt Simor primás circularéja is előirja, mert a törvény nem azokat bünteti, kik a gyermeket kath. vallásban nevelik, hanem kik az egyházba „felveszik."

S igy a lelkészkedő papság börtön elé jutott nem gaztettek, hanem papi szent hivatásával járó egyházi ténykedés, keresztelés miatt!

Szerencsére az elhamarkodott 53. §-t senki sem értette, amint nem is lehet érteni: s igy a biróságok is egy ideig ingadoztak alkalmazásában.

Egyik része a biróságoknak az elkeresztelés miatt a kath. papok ellen (mindig csak ezek ültek a vádlottak padján) emelt vádat elutasitotta azon indokolással, hogy az 53. §-ban kihágásnak minősitett cselekmény az 1868. 53. tcz. 2. és 6. §§-aira, hol az áttérésnek szükséges kellékeiről van szó, vonatkozik; mert a 2. §-ban történik említés a betöltött 18-ik évről, a 6. §-ban más vallásfelekezetbe való *fölvételről*, melyet a törvény csak az előirt formaságok megtartása után enged meg. És ez a valószinübb magyarázata a törvénynek.

A biróságok másik része elismerte, hogy az 53. §. szankczióját képezi a 12. §-nak is, de itt ismét megoszlott a felfogás a „felvesz" szó értelme felett.

Voltak birák, kik a „felvesz“ szót a keresztelésre nem alkalmazták, mások, (mint a csabai kir. járásbiró) az 53. §. alapján a keresztelést büntetendő cselekménynek minősitették.

A kir. Curia a megfelebbezett elmarasztaló itéleteket feloldotta, mert ő is elfogadta azt az elvet, hogy a keresztség nem képez fölvételt meghatározott vallásfelekezetbe.

Hogy a keresztség nem képez fölvételt a kath. egyházba, hanem csak valami általános keresztségbe, ez ugyan nem kath. tan, de expediensnek bevált; a csapda nem fogta meg a kath. papokat.

Az igaz, hogy az a kath. pap, midőn keresztel, nem végez másnemü „felvételt“ mint ha a protestáns lelkész keresztelné meg a gyermeket, de ebből nem következik, hogy mindkettő valami általános keresztségbe veszi fel a kereszteltet, hanem az, hogy mindkettő a kath. egyházba, Jézus Krisztus igaz és egyedüli egyházába veszi fel, mert a keresztség által a gyermek — bárki végzi is a keresztelést, — *tagjává lesz a kath. egyháznak.*

Egyébiránt azt a cselekményt, mely által az egyházba való fölvétel történik, megállapitani, végérvényesen kimondani nem az állami törvényhozás és törvénykezés, hanem az egyház jogkörébe vág.

Az állami részen csakugyan merő tapogatódzás van e dologban: az elkeresztelés után rámentek az anyakönyvelésre, onnan tán átcsapnak a gyónásra, áldozásra, bérmálásra stb. A bérmálás protestáns felfogás szerint, mely legtöbbször szokott utmutatóul szolgálni, legtöbb támpontot fog adni a „fölvesz“ szó értelmének megállapitására, mert a protestánsoknál a konfirmáczió a fölvétel a telivér ekklezsiába.

Ha az elkeresztelési ügy fejlődésében idáig jut, akkor majd az állami omnipotentia már nem fog verebekre ágyukból lőni . . . . .

6. §. A miniszteri rendeletek.

Mint láttuk, a független birói karnak nem volt kedve az 53. §-t oly cselekményekre kiterjeszteni, melyekre az tényleg ki nem terjed. Ismét a miniszteriumhoz fordultak a protestánsok, hogy adjon nekik *többet*, mint adott a törvény.

A törvények ellenére *hóditani*, s azután a meghóditottat törvényesiteni: ez volt egy század óta a protestansok politikája.

A protestánsoknak engedni, s ezen engedmény által őket ujabb engedmények kicsikarására felbátoritani: ez volt a katholikus államférfiak politikája.

Már nem is élhetünk kath. hitünk szerint! Mi lesz velünk?...

Az alsó és felsőházban, elnöki és miniszteri székekben ott ülnek sziklaszilárdan a protestáns egyházi fő- és al-gondnokok, felügyelők s az ekklezsiák más hivatalnokai és oszlopférfiai. Ezek pressiója alul a katholikusok eddig nem tudtak emanczipálódni. Liberáliskodás czimén az egyházukkal harczban álló felekezetet szolgálják.

Vajha a független katholikus férfiak szemei már egyszer megnyilnának s szivök egyet dobbanna Krisztusért és egyházáért! Vajha szivök a magyar haza ősi nagysága gondolatától szikrát fogna s *tettekre gyulna!*

Az 1884. évi jul. 11-én megjelent 24727, szám alatt a Trefort-féle rendelet a vegyes házasságból származó gyermekek anyakönyvezéséről.

E rendelet a 12. §-ból következteti, „hogy azon esetben, ha valamely lelkész oly gyermeket, ki a törvény szerint más ker. vallásfelekezethez tartozik, bármily okból megkeresztel, azt saját anyakönyvébe be nem vezetheti, hanem köteles az ezen ténykedésről szóló bizonylatot az illetékes lelkészhez hivatalból haladéktalanul áttenni, hogy az az ekként megkeresztelt gyermeknek születését saját anyakönyvé-

ben feljegyezhesse: mert a más felekezetbeli lelkész által történt megkeresztelés a gyermeknek vallás tekintetébeni törvényszerü hovatartozandóságán mit sem változtat, (hát az anyakönyvi bejegyzés változtat? ez talán felvételt képez?) az egyes vallásfelekezetek anyakönyveinek hiteles volta (hiteles az, ha nem is adatik ki a kivonat) pedig csak ez uton eszközölhető."

Az egyházi főhatóságoktól azt kérte a miniszter: „miszerint az alantas papságnak szigoruan meghagyni méltóztassanak, hogy mindannyiszor, valahányszor oly gyermeket, a ki a törvény intézkedése szerint más felekezethez tartozik, bármely okból megkeresztelnek, a keresztelési bizonylatot anyakönyvelés végett az illetékes lelkészhez a ténykedés után, legfelebb 8 nap alatt és az 1879. évi XL. tcz. 53. §-ában megszabott büntetés terhe alatt áttenni el ne mulaszszák."

Trefort miniszter e rendelete nem a szolgabirák, hanem a püspökök utján volt szánva a lelkészkedő papságnak.

E rendelet nem alkot uj kihágást, nem minősiti uj kihágásnak a bizonylat el nem küldését, hanem az 53. §. értelmezését kiterjeszti az anyakönyvelésre, valamint eddig ki akarták terjeszteni a keresztelésre.

A püspökök kérték a minisztert rendelete visszavonására, melyet egyébként — kettő kivételével — nem is közöltek papságukkal.

E rendeletnek is a birói függetlenség szegte nyakát, amennyiben a felsőbb biróságok az anyakönyvi kivonatokra itéleteikben nem is reflektáltak, s a keresztelő lelkészt felmentették minden büntetés alól, noha a kereszteltet az anyakönyvbe is bevezette, s a kivonatot ki nem adta.

A protestáns vádaskodás, beperlés, följelentés, nyomás ekkor sem ért véget. A szabadvizsgálódás elvére alapitott felekezet sehogysem akarta szabad vizsgálódással beérni.

A kormány ujolag vállalkozott a protestáns törekvések támogatására. Az ország primásának (két levél) óvó intelme daczára kiadatott:

Gróf Csáky Albin kultuszminiszternek 1890. febr. 26-iki 10086. szám ismert rendelete.

E rendelet végrehajtásával már nem a birói kar, hanem a közigazgatási hatóságok lettek megbizva, végső forumban pedig a magas kormány maga-magát bizta meg a „szent szabadság oltalmára."

A rendeletnek tárgyunkra vonatkozó pontjai ezek:

1. „Mindannyiszor, valahányszor a lelkészek bármely okból oly gyermeket megkeresztelnek, ki az 1868. évi 52. tcz. 12. §-ának rendelkezése szerint más hitvalláshoz tartozik, minden további megkeresés bevárása nélkül a ténykedés napját közvetlenül követő *nyolcz nap* leforgása alatt *a keresztelési bizonylatot az illetékes lelkésznek* térti vevény vagy kézbesitési könyv mellett *hivatalból átküldeni tartoznak*, tekintet nélkül minden bármely oldalról jövő intézkedésre vagy kivánatra.

2. Valahányszor bármely lelkész ilynemü itt körülirt ténykedést saját anyakönyvében följegyzett, a keresztelési bizonylatnak az előző pontban meghatározott átküldése előtt ugy magán a keresztelési bizonylaton, mint a saját anyakönyvében megfelelő helyen a „jegyzet-észrevétel" (observatio) rovatban mulhatlanul fölveendő és soha egyetlen egy esetben el nem hagyandó a következő hozzáadás: „Hivatalból áttétetett az N. N. lelkészi hivatalnak, hely, idő."

3. „*Anyakönyvi kivonatok kiállitására* akár magán, akár hivatalos használatra, kizárólagosan *azon lelkész illetékes*, kinek hitvallását az illető egyén a törvény értelmében követni tartozik. Azért az előbbi pontban körülirt, észrevétellel ellátott és az illetékes lelkészhez áttett anyakönyvi bejegyzés, — mely bejegyzés az 1868. évi LIII. tcz. 12. §-ának rendelke-

zésén, hogy a gyermek szülőik vallását nemük szerint követni tartoznak, mit sem változtat és semminemü jogi érvénynyel vagy hatálylyal nem bir — csupán egyházbelügyi czélokra (mily kegyes!) az illető hitvallás belső ügykezelésében használható fel. Ezen anyakönyvi bejegyzésekről sem magán sem hivatalos megkeresésre, sem a statisztikai, népszámlálási, ujonczállitási vagy egyéb hasonló adatok összeállitása, sem végre köz- vagy magánjogi kérdések körül fölmerült, p. o. házassági, örökösödési stb. ügyek érdekében kivonatokat kiállitani nem szabad."

4. „Ha a keresztelő lelkész az előbbi pontokban meghatározott rendelkezéseket vagy tilalmakat megszegi, amennyiben cselekménye vagy mulasztása a törvények szerint (nincs oly törvény!) sulyosabb büntetés alá nem esik (be nagy a bőkezüség!) *kihágást követ el* és 10—50 frtig, ismétlés esetében 100 frtig (ha lesz!) terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő."

Ezen miniszteri rendeletről a plébánosok hivatalosan nem egyházi főhatóságaik utján értesültek, hanem szolgabirói hivatalok révén. Ez eddig nem volt szokásban. Egyházi ügyekre vonatkozó miniszteri rendelet a plébánosokra nézve nem létezik, hacsak főpásztoraik azt magukévá nem teszik, s mint ilyent nem közlik.

A püspöki kar apr. 12-én konferencziára ült össze, hogy tanácskozzék a teendők felett. A miniszteri rendelet uj helyzetet teremtett, az alsó papságnak instrukczióra volt szüksége. A püspöki kar nagyon bölcsen elhatározta, hogy Rómától kér tanácsot a nehéz helyzetben. Ennek az lett volna a következménye, hogy mig Rómából a felelet megérkezik, *addig fentartja a status quo-t.* De fájdalom nem ugy történt, hanem „mature itaque pensatis et ad trutinam revolutis omnibus circumstantiis ac difficultatibus in eo coalitum fuit, ut de prolibus, de quibus loquitur et agit ministeriale rescriptum, testimonium exaretur et ad locum in ministeriali rescripto designatum transponatur."

Kivonat vagy bizonylat az mindegy! — A kivonat is csak bizonyitása a keresztelés stb. tényének.

Az alsó papság, ritka kivétellel, nem engedelmeskedett törvényes főpásztorainak. Szomoru s ritka látvány! Csáky miniszter benső forradalmat konstatált az egyházban. Igazság az, hogy forradalom akkor van, midőn az alattvalók a felsőbbségnek tekintélyét támadják meg. Az alsó papság elismeri törvényes főpásztorainak tekintélyét, s nekik szivből hódol, csak ebben az egy esetben a legnagyobb fájdalmára nem engedelmeskedhetett, mert ezt nem tehette bün nélkül!

A deczemberi, második püspöki konferenczia is szánalmas sikertelenséggel ment szét, miután a kormány a Felség belevonásával megakadályozta, hogy a püspöki kar magát a felsőházban a miniszteri vádakkal szemben megvédje s a római leveleket közölje — felix culpával.

Róma felelete megjött. Róma döntött. A kivonatot kiadni nem lehet!

Igaz, hogy az apostoli, római felelet forma szerint nincs kihirdetve, de a tan dolgában ez nem szükséges kellék arra nézve, hogy kötelezzen. Erre elég: bizonyossággal értesülni a faktumról. Senkisem mondta, hogy a „Magyar Állam“-ban közölt római levelek koholtak. Az „Acta S. Sedis“ római folyóiratban is megjelentek, miután a Magyar Állam révén világgá vitettek.

Tehát minden kétséget kizár az, hogy a Csáky-rendelet olyasmit parancsol az alsó papságnak, amit ez legjobb akarata mellett sem teljesithet, mert lelkiismeretébe ütközik.

Lelkiismeretébe pedig azért ütközik, mert nem nyujthat segédkezet a prot. lelkészeknek arra nézve, hogy ezek valamely gyermeket felekezetöknek akvirálhassanak.

A Csáky-rendelet *többet* parancsol mint amennyit

rendel az 1868. 53. tcz. §. vagy az állam érdeke a papságtól kiván.

A biróságok ugy döntöttek, és a Csáky-rendelet is elismeri, hogy a keresztelés által a kath. pap nem vét az emlitett 12. §. ellen, sem pedig az 1879. évi 40. tcz. 53. §. ellen.

Ha nem büntetendő cselekmény az elkeresztelés, akkor nem az az elanyakönyvelés sem, csak akkor ütköznék a 12. §-ba, ha a kath. lelkész a vegyes házasságból származó gyermeknek a 12. §-ban megállapitott *hovatartozandóságát hamisan jegyezné be.* Már pedig, a ki a matrikákat ismeri, az tudja, hogy a kath. pap a megkeresztelt gyermeket sem katholikusnak, sem protestánsnak nem irja be, de igenis beirja a szülők vallását s ezzel a gyermeknek a 12. §-ban előirt vallási hovatartozandóságát hitelesen kitünteti.

Tehát az anyakönyvelés nem képez „fölvételt" a törvények ellen. Ha ez nem képez fölvételt, akkor a kivonat *átküldésének elmulasztása* sem képez „fölvételt," mert ez fölvételt csak annyiban képezne, amenynyiben az anyakönyvelés által *fölvett* gyermeket nem akarná a kath. pap kiszolgáltatni illetőleg a fölvételt eredményeiben megsemmisiteni.

Tehát a Csáky-rendelet nem azért bünteti a kath. papot, mivel ez a vegyes házasságból származó gyermeket a törvény ellen saját egyháza kebelébe felveszi, hanem azért mivel nem segiti a protestáns lelkészt abban, hogy ez a 12. §. szerint saját felekezetéhez tartozó gyermeket a maga felekezetébe fölvehesse!

Bátrak vagyunk kellő tisztelettel kérni a kultuszminisztert, mutasson nekünk oly törvényt, mely a kath. lelkészt kötelezné arra, hogy a nemkath. *lelkészt segitse felekezetébe felvenni* a vegyes házasságból származó s a 12. §. szerint abba a felekezetbe tartozó gyermeket.

A vegyes házasságból származó gyermekek *illetékes vallásfelekezetbe való fölvételéről az 1879. 40. tcz. 53. §. törvényileg intézkedett*, s a törvény büntetés terhe alatt tiltja a lelkésznek, hogy 18-ik életévet még be nem töltött kiskoru egyént az 1868. évi 53. tcz. rendelkezése ellenére *saját felekezetébe fölvegyen.* E törvényt a Csáky-rendelet meghamisitja s ugy formulázza: a mely lelkész nem segédkezik más felekezeti lelkészének abban, hogy ez a 18-ik életévét még be nem töltött kiskoru egyént 1868. évi 53. tcz. 12. §. rendelkezése szerint saját felekezetébe fölvegye stb. . . .

Ha a miniszternek a törvények felett ilyen hatalma van, akkor ti népképviselők csak menjetek haza, — nincs rátok szükség!

Ha miniszter kath. papot kényszerithet arra, hogy a protestantizmusnak hiveket szerezni segitsen, akkor csak egy bevett vallás van: Lutherano-Calviniana religio.

A Csáky-rendelet nem elégszik meg az 1868. évi 53. tcz. 12. §-ával és az 1879. 40. tcz. 53. §-ával mely a szülők gyermeknevelési jogát elkobozta, hanem kényszeriti a kath. lelkészeket, hogy ha netalán eszébe jutna a vegyes vallásu szülőknek összes gyermekeiket egy és pedig a kath. vallásban nevelni, *ennek utját állják*, s a szülők a protestans lelkészeknek *denuncziálják*, hogy ezek a szabad kutatás és szabad eszmék apostolai majdan zsandárokat küldhessenek a szülők nyakára, (már megtörtént ilyesmi is szabad Magyarországon) kik a gyermeket erőszakkal is elvigyék a heidelbergi kátéból tartandó előadásokra! Ilyesmi az uralkodó vallás érdekében soha sem történt hazánkban!

Hova jutottunk! Ki hát a gyengébb? ki az erősebb? Quousque tandem!?

Nem csoda, ha a kath. papság felzudult ezen rendelet ellen, s minden egységes vezetés nélkül is, oly

mozgalmat inditott meg, milyent ritkán látni ez országban, melynek eredménye az lett, hogy 600 esperesi kerület peticzionált a magyar törvényhozásnál e rendelet s a 12. §. ellen.

Igaz, hogy a képviselőház többsége uri tempoval ad acta tette a kérvényeket; de ez a tényen nem változtat semmit.

Nemcsak a kath. alsópapság, de a kath. lapirodalom is óriási harczot vivott e rendelet ellen, nemcsak a lelkiismereti szabadság nevében, de az alkotmányos szabadság érdekében is.

A kath. és az ellenzéki napisajtó, valamint dr. Bartha Béla, Liberatore és Világhy röpiratai egész a szembetünőségig mutatták ki a rendelet *törvénytelenségét* és pedig két irányban: a) mert az anyakönyvi bizonylat átküldésének elmulasztását törvényes alap nélkül *kihágásnak* minősiti, b) mert az anyakönyvekről hozott 1827-iki XXIII. tcz. 3. §-át és 1878. V. tcz. 397. §-át egyenesen megsérti.

És a mult országgyülés többsége, Szivák inditványára mégis ki tudta mondatni, hogy revisio nem kell, hogy a rendelet törvényes s fenyegetődzött a polgári anyakönyvekkel!

Pedig, lássuk csak a dolgot közelebbről.

Az 1879. 40. tcz. 1. §. 4-ik pontja szerint a miniszteri rendelet „csupán valamely rendőri tilalomnak vagy rendelkezésnek a megszegését minősitheti kihágásnak:“ már pedig az anyakönyvek rendőri tilalom tárgyát nem képezhetik, mert a rendőri hatáskör csakis a polgárokat külsőleg s anyagilag veszélyeztető cselekményekre s mulasztásokra terjed ki, tehát alája a személy és vagyonbiztonság megóvása, a béke és közrend fentartása tartoznak.

Az anyakönyvekről szóló 1827-iki évi törvény XIII. tcz. 3. §-a ezt irja elő: „Exstantibus ipsarum Ecclesiarum matricis quilibet cuius interest, *Extractum* earundem postmodum etiam a *concernente ani-*

marum curatore desideret et obtineat iisque solum sublatis, recursus ad concernentia Archiva pateat.“ Az egyházaknak meglevő anyakönyveiből mindenki (bármilyen a vallási hovatartozandósága) akinek arra szüksége van, kivonatot ezentul is az illető lelkésztől kérjen és kapjon, s csak ezen anyakönyvek hiányában fordulhassanak az illető (közigazgatási) levéltárakhoz.

Az anyakönyvek közokirati jellegéről szóló 1878. V. tcz. 397. §-a pedig igy hangzik: „Az anyakönyvek és az azokból kivett hiteles alaku kivonatok és bizonyitványok *közokiratot* képeznek és az azok vezetésével, valamint azokból hiteles kivonatok és bizonyitványok vagy okiratok kiadására jogositott személyek ezen cselekményeikre vonatkozólag közhivatalnokoknak tekintendők.“

Ezen törvények helyébe a Csáky-rendelet uj törvényt állit a 3. pontban; mert a keresztelő lelkész *anyakönyveit* megfosztja közokirati jellegöktől, s tőle magától megvonja a törvény által neki a közokiratok kiállitására adott jogosultságot.

Az igazságügyminiszter, a parlamentben az elkeresztelési nagy vitában az 1827-iki törvénynek e kitételét: „concernens parochus“ „illetékes lelkész“ szavakkal magyarázta s hatalmas dialektikájával igy érvelt: Az 1827-iki törvény szerint mindenki illetékes lelkészétől kérjen s kapjon kivonatot, már pedig az 1868. évi 53. tcz. 12. §-a szerint a vegyes házasságból származó gyermekek illetékes lelkésze nem az, aki keresztelte s anyakönyvelte, hanem az, akinek vallását követni tartozik.

Káprázat! A „concernens“ nem annyi mint „competens“ illető és illetékes nem mindegy! A concernens az, a ki keresztelt, s anyakönyvelt: a competens az, a kinek ahhoz joga volt. A törvény nem azt mondja hát: kérjen s kapjon kivonatot attól a lelkésztől, kinek azt kiadni joga van, hanem attól, ki

a keresztelés stb. tényét végezte, s róla feljegyzése alapján tanuskodhatik.

Akárhogy csürjük-csavarjuk a dolgot: a rendelet törvénytelen.

S ez nem is a fő hibája, hanem az, hogy ha vissza nem vonatik, a legnagyobb *zavar* áll be az anyakönyvek körül a köz- és magánjogi érdekek érzékeny sérelmével.

Sokszor történt, hogy sem a katholikusok sem a protestansok a kivonatot át nem küldték egymásnak. (Lásd a Bogisich és Molnár-féle hiteles kimutatást!) A kath. papok nemcsak ki nem adják a kivonatot, de ha a protestans lelkész a maga részéről meg is küldi, azt saját matrikájukba nem vezetik be, s a mi fő, a protestans lelkészeket sem ők sem az állami tiszti ügyészek nem szoritják e kivonatok kiadására.

Mi lesz ebből? Az, hogy a kérdéses gyermekek kivonata ott a hol meglesz, nem leszen kiadható; mert a miniszteri rendelet hatálytalanná tette, s ott a hol hatálya volna, nem leszen kiadható, mert nincs!

Ebből következik, hogy a rendeletet vissza kell vonni nemcsak a kath. papság zaklatásának megszüntetése végett, de a jogi viszonyokban szükségképen beálló *zavarok* miatt is.

De hát nincs valami modus vivendi? Hogy a *kath. pap* a nemkath. lelkésznek a kivánt bizonylatot akár közvetlenül, mint a rendelet előirja, akár közvetve bárki utján *kiadja*, az képzelhetlen! Erről le kell mondani. Ez nem a béke utja. Szerezze meg a prot. lelkész a kivonatot kath. cooperatio nélkül, teszem két meghitelt prot. vallásu tanunak bemondása alapján.

Az 1868. évi 53. tcz. 12. §-ának kényszereszközökkel való végrehajtását a katholikusok s a vallási békére törekvő hazafias polgárok nem türhetik!

Mi történjék hát? Legyen-e revisio, vagy a törvényt döntse-e meg a kormány és törvényhozás hallgatag beleegyezésével az ellenkező jogszokás?

Valaminek történni kell! Igy nem maradhatunk!!

Hisz' a mai gyakorlat szinte nevetséges volna ha oly szomorú nem lenne. A papok a kivonatot ki nem adják, ezért a Csáky-rendelet előirta büntetésekkel, pénzbirsággal sujtatnak az alsóbbfoku hatóságok által, — e büntetést a harmadfoku, belügyminiszteri itélet is jóváhagyja, de esetről esetre megsemmisiti a szolgabirói s alispáni itéletnek azt a részét, mely a kivonat kiadását irja elő. A pap fizet, de a rendelet tulajdonképi czélja még sincs elérve.

Minek hát az ilyen miniszteri rendelet?

Azzal ijesztgetik az ellenzéki lapok a kormányt, hogy ha rendelete visszavonásával s az 1868. törvény 12. §. revisiojával békét hoz a hon polgárai közé: meghátrál Róma és a klerus előtt, s kompromittálja az állami tekintélyt és szuverenitást. Uraim! tegyenek különbséget *állami szuverenitás* és *állami omnipotentia* között! Ha az állam visszavonul a *maga jogkörébe*, a hol szuverenitását alattvalói engedelmességgel tiszteljük, sokkal jobban meg lesz óva az állami tekintély és akarat, mintha oly dolgokban követel engedelmességet, hol parancsolni joga nincs: tisztán lelki ügyekben. E téren rendeletet soha semmiféle kormány sem lesz képes végrehajtani. Kár tehát a kormányt gyengeségről vádolni s gonoszság e váddal a papság helyzetét sulyosbitani. Az állam szuverenitását elismerjük, mindenhatóságát nemcsak mint keresztények de mint személyes és családi elidegenithetlen jogokkal biró polgárok is a szent szabadság nevében s felháborodással visszautasitjuk.

Még egyet! A prot. „Egyházi és Iskolai Lap“ egyik legközelebbi számában olvastam, hogy Vaszary Kolos herczegprimás is „az ultramontán álláspontra helyezkedett“ az elkeresztelési ügyben.

Ultramontán vagyis katholikus *álláspont* volna oly törvényt követelni, mely a vegyes házasságból származó valamennyi gyermek katholikus neveltetését

kötelezőleg előirná. A herczegprimás ezt nem követeli.

Ha *revisio* lesz, ez *olyan* legyen, hogy az állam kötelezőleg semmi vallást elő ne irjon, hanem bizza a gyermeknevelést a szülők lelkiismeretére.

Egyedül ez felel meg az állam érdekének.

Egyedül ez hozza meg az óhajtott *békét.*

A HUSVÉTI GYERTYÁRÓL.

Irta SPULLER GYULA.

Husvét! Mily örömteljes szó! Krisztus föltámadása! mily boldogsággal árasztod el a hivők millióinak szivét!

Örömet fejez ki ez ünnepkör egész tartama alatt az egyház liturgiájának minden szava, örömöt a templomnak rendkivüli disze, — ezt az örömöt, mély a hitből és meggyőződésből fakad, akarja kifejezni az egyházban ősrégi időktől szokásos, s csakis a husvéti ünnepkörben alkalmazott «husvéti gyertyá»-nak meggyujtása is.

Eredete Zosimus pápára (417—418.) vezetendő vissza. «Zosimus papa constituit cereum magnum in sabbatho s. paschae benedici, quem diaconus accepta benedictione a sacerdote benedicit. Hic cereus Christum designat. In cera humanitatem, in igne divinitatem»; irja Hugo de s. Victore.[1] Lucius Ferraris pedig, illetőleg folytatója, tárgyunkról ezeket mondja: «Cerei Paschalis benedictio antiquissima est in ecclesia et Zosimus Papa circa a. D. 416. ut in singulis Parochiis accenderetur statuit . . . Causa benedictionis exprimitur in Conc. Tolet. IV. can. 8: «Lucerna et cereus in vigilia sacrae Resurrectionis propter gloriosum noctis ipsius sacramentum solemniter benedicatur, ut sacrae Resurrectio-

[1] De sacram. l. II. p. 9. c. 5.

nis Christi mysterium, quod tempore huius noctis votivae advenit, benedictione sanctificati luminis percipiamus.»[1]

Anyaga a viasz, mely jelenti Krisztus sz. testét.[2] A viasz ugyanis kiválóan alkalmas Krisztus testének jelképzésére. «Cera mirabiliter non coitu, sed ex diversa florum amoenitate colligitur . . . Cera ergo carnem illam significat, quae opera Spiritus s. sine coitu concepta est ex Virgine.»[3] Vagy tán helyesebben: valamint a viasz (-gyertya) a szűz méhek készitménye: ugy Krisztus Urunk, a világ világossága, *Szüznek* a Fia. A méhek ugyanis háromfélék: a királyné a nő, a herék a himek, a dolgozó méhek — szüzek, ha szabad e kifejezést használnunk.[4] A dolgozó méhek παρθενογένεσις-re is képesek;[5] ha a királyné utód nélkül hal el, létet adhatnak méheknek, de csak himeknek; e szerint a «mulier circumdabit virum» jelképei.

A husvéti nagy viaszgyertya tehát jelenti Krisztus testét, mely keresztre lett feszitve, szegekkel és lándzsával átverve: ezért van keresztalakban az öt mélyedés (sebhely) a gyertyán. Ezen öt mélyedésbe helyezi a szerpap a megszentelt öt tömjénszemet, mert József és Nikodém is füszerekkel helyezték sirba a szent testet. (Ján. 19, 39.) Végül a szentelt tüzzel az előbb nem égő gyertyát meggyujtja, jelezvén, hogy Krisztus holt teste uj életre ébredt, feltámadott.

E részben egyik-másik egyéni magyarázat némileg eltér a Hugo de s. Victore müveiben előfordulóktól; mert többfélét találunk ott. Mellőzve e czikk elején idézettet, a neki tulajdonitott De off. eccl.-ben olvassuk: «Cereus . . . ad memoriam

[1] Candela, n. 38.

[2] Schüch, Lelkipászt. 2. kiad. Budap. 479. l.

[3] Inter opera Hugonis a S. Victore Miscell. l. VII. tit. 9. ed. Migne.

[4] A magyar tudós dr. Platz Bonifácz jeles német Der Mensch, sein Ursprung, seine Rassen und sein Alter cz. müvének egy jegyzete szerint ugyanis a szüzesség az ember kiváltsága, semmiféle állat nem dicsekedhetik vele.

[5] Igy nevezik a természettudósok néhány apróbb állatnál s ujabban Jul. Sachs szerint némely növénynél is bebizonyult azon tulajdonságot, mely szerint him, illetőleg himpor nélkül képes faját szaporítani.

nobis reducit columnam populo Israëlitico datam a Deo in deserto . . . Columna autem illa et cereus iste Christi figurae sunt, qui et ab aestu vitiorum protegit et lucem sapientiae infundit.»[1] És azután: «Cereus . . . novo lumine accenditur, ut designet doctrinam Christi novam, quae est in novo Testamento, sive novam gratiam, qua illustrata est nox singulariter Dominica, videlicet Christi resurrectionem.»[2]

Vita tárgya, szabad-e a husvéti gyertyát ismételve megszentelni? vagy helyesebben, a nagyszombati ünnepélynél többször használni? mert meg kell szünnie minden vitának, mihelyt megengedjük, hogy a szerpap a husvéti gyertyát megáldja. Megszentelt dolgot az egyház nem szokott ujra szentelni.

Arra létezik a S. R. C. határozata, hogy a husvéti gyertyát szabad több éven át égetni;[3] de arra nincsen, vajjon szabad-e vagy nem azt ismételten felavatni?[4]

Nézetem szerint szabad a husvéti gyertyával a nagyszombati szertartást többször is végezni. Miért? Mivel az *magában* nem lesz megszentelve. Ugyanis:

1. Miután a szerpap a szentelt tömjént a gyertyába illesztette, ezt ugyan «cereus iste in honorem nominis tui (Dne) consecratusnak» nevezi; azonban egy árva szó nem sok, de annyi sincs az egész Exsultet-ben, mely szentelést jelentene.

2. Ki végzi e sz. ténykedést? A szerpap, ki nem szokott áldást adni. A szerpap áldást kér, de nem ad. «Solus sacerdos ex potestate sui ordinis est adaequatus minister (benedictionum) . . . Ad presbyterum pertinet benedicere dona Dei . . . Unde si Diaconus, quamvis iubente sacerdote, aquam v. gr. benediceret, irrita esset benedictio, quia non

[1] l. III. c. 21.

[2] ib. c. 23.

[3] « An sit servanda asserta consuetudo, adhibendi in Sabbatho S. parvum cereum pro praeconio ad maiorem commoditatem celebrantis, aliumque majorem *alias benedictum* accendendi in Dominica Resurrectionis ac toto tempore Paschali? Resp. (15. Sept. 1753.) Servetur solitum.» Quart. Schrift, Linz, 1890. 235. l.

[4] Uj legyen-e minden évben a husvéti gyertya? Havi Közl. 1890.

facta ab habente auctoritatem et ideo in cap. 28. lib. VIII. Constit. Apost. dicitur: Diaconus non benedicit, neque benedictionem dat, accipit vero ab episcopo et presbytero.»[1] Lehmkuhl véleménye szerint, ha a szerpap meg van bizva az oltári szentség kiosztásával, áldoztatással: «omnia perficienda sunt, sicut a sacerdote, *omissa, ut videtur, sola benedictione populi* post datam communionem et mutato modo deferendae stolae: si autem cum Ss. sacramento danda est benedictio, hanc diaconus impertiatur oportet.[2]» Az ellenvéleményüek szerint, habár a szerpap nincs képesitve az áldásra általában, van képesitve különösen a husvéti gyertya szentelésére.[3]

3. Nem csodálkozhatunk ezek után, hogy tudós férfiak kétségbe vonják, miszerint a husvéti gyertyát a szerpap megáldaná. Igy vélekedik Schüch, — szavait alább idézem, — igy Gaszner; igy a Havi Közlöny czikkirója; többen de Herdtnél. Némelyek ugyanis öt tömjéndarab helyett öt viasz-szeget szentelvén meg, illesztenek a gyertyába; ezen téves szokásra vonatkozólag mondja De Herdt, hogy ez esetben nemcsak e szegek szentelése érvénytelen, hanem «etiam cerei paschalis *in sententia*, quod cereus paschalis tantum benedicatur infixione quinque granorum incensi benedicti.»[4] Maga de Herdt azonban azon nézetet vallja, hogy a husvéti gyertyát csak egyszer szabad felavatni (ib. n. 53.)

De ha a husvéti gyertya nincs megszentelve, miért nevezik felavatását benedictio cerei-nek nemcsak tudós férfiak, hanem a misekönyv (de qualitate, coloribus paramentorum Sabbatho S.), zsinatok, pápák? Mert per synecdochen beszélnek. A gyertya szentelésének mondják az öt megáldott tömjénszem beillesztését, a szentelt tüzzel való meggyujtását, «A husvéti gyertya megszentelése . . . nem annyira megszentelés, mint inkább dicsőitő ének a Feltámadottra vagy (mivel a nagyszombat csak előünnep) a Fel-

[1] Lucius Ferrar. Benedictio, n. 14—15.

[2] Theol. Mor. II. n. 140.

[3] V. ö. Schüch. i. m. 969. l.

[4] S. Liturg. Praxis, t. III. n. 52.

támadandó elé. *A szerpap tulajdonképi megszentelést nem végez:* elénekli a praeconiumot, az öt szem tömjént a gyertyába illeszti s azt meggyújtja, tehát *nem szenteli meg, hanem csak összeköttetésbe hozza az áldozár által már előbb ima s a szentelt vizzel való meghintés által megáldott tüz és tömjénnel.*"[1]

A megszentelt tömjéndaraboknak (és tüznek) köszöni a gyertya szentelt voltát; *mihelyt e tömjéndarabok ki lesznek abból törve — exsecrálva lesz;* meg lesz fosztva attól, ami miatt, ami által meg volt szentelve. És ekkor magában az, hogy a husvéti gyertya a nagyszombati ünnepélynél már felavatva volt, nem akadály, miszerint azt ismételve ne használjuk.

Tehát legalább is kétséges az, igaz-e amit directoriumunk — egyházi naptárunk — előir: «quem (cereum) singulis annis oportet esse novum, vel saltem quoad maiorem sui partem renovatum.»

A POZSONYI GENERÁLIS SZEMINÁRIUM.

Irta Dr. HALMOS IGNÁCZ.

(Folytatás.)

Martini, — Gazzaniga és Bertieri theol. tanárokkal egyetértőleg — hozzáfogott a Jus can. reviziójához, és oly változtatásokat és kihagyásokat inditványozott a tankönyvül befogatandó Rieggert illetőleg, hogy az érsek jóváhagyó hozzájárulását joggal remélhette. Ugy is történt. A tankönyv megkezdett nyomása a létrejött megállapodásnak volt tanubizonysága.

Igen ám, de a létre jött megállapodás, a mely pedig Mária Terézia tudtával és beleegyezésével jött létre — az ujitók terveit meghiusitotta. Ebbe bele nem nyugodhattak. Rau-

[1] Schüch, i. m. 1010. l. jegyz.

tenstrauch és Kaunitz Greiner, Mária Teréziának titkára által ugy hangolták a fejedelemnöt, hogy a megállapodást figyelembe nem vette, s kimondotta, hogy Riegger könyve a Rautenstrauch által inditványozott és felterjesztett változatlan alakban megmaradjon.

Az uralkodónő ezen tettének káros kihatása nem állapodott meg a czélzott megállapodás hatálytalanitásánál, hanem eddigi érvényben lévő és szentesitett intézkedéseire is kiterjedt annyiban, amennyiben ezek kötelező ereje figyelembe nem vétetett, ha azok az egyház jogkörét védve, az ujitást haladásában gátolták. Az ingadozás jele az erőhiánynak. Ezt kénytelen volt maga Mária Terézia is tapasztalni.

A synopsisban foglalt jogitételek fejtegetése el volt rendelve. A jogtanárok előadásaikban csak ezeket tradálhatták. S ime mi történik? A tanárok oly tételeket adnak elő és védenek, melyek a Synopsisban nemcsak hogy nem voltak, hanem azzal homlokegyenest ellenkeztek s a Synopsis által vont határt megsemmisitették s az egyházjog eltiprásával terjesztették az államfő hatalmát, midőn előadásaikban védelmezték és tanitották a fejedelem azon jogát, hogy a kiközösités büntetése csak akkor lép érvénybe, midőn ahhoz a fejedelem jóváhagyása is hozzájárult s hogy a czenzurák alól az állam feloldozhatja alattvalóit az egyház beleegyezése nélkül is. Ott a hol az Isten adta jogok és törvények lábbal tapostatnak, nincs elegendő ok az emberi törvények megtartására.

Természetes, hogy a dolgok ilyetén fordulata a nyája fölötti apostoli buzgósággal és éberséggel őrködő Miggazit ismételt felszólalásra kényszerité.

Mig a kis vagy köznapi tehetségeket — nyilvánuljanak azok akár a maguk elé kitüzött czélok elérésében akár az állásukkal járó kötelességek teljesitésében — a lépten nyomon tapasztalt sikertelenségek kishitüekké és tehetetlenekké teszik — addig a nagy tehetségek, a nagy szellemek tetterejének forrását nem a siker, hanem a teljesitett kötelesség öntudata képezi.

Miggazzi ismét ott áll felterjesztésével a trón zsámolyánál. Nagy lelkének a történtek fölötti mély fájdalma, a felsorolt érvek aggasztó és komoly volta és a felterjesztésén végig vonuló megrenditő hang — úgy mint a festett kép sötét háttere — csak még jobban kidomboritják, még élénkebben ragyogtatják az ő hódolatát az uralkodónő és lángoló szeretetét az egyház iránt. Nyilt ő és határozott, mint a ki tudja, hogy a csorbát szenvedett igazság védelmére emeli fel szavát.

Feliratában védi az uralkodónőt azon vád ellen, mintha ő is Isten adta hatalmához tartozónak mondaná azon jogokat, melyeket az ujitók jogtana az egyház megaláztatásával az államfő számára bitorol. Tehát az ujitók rútul visszaélnek a legvallásosabb uralkodónőnek a nevével, s úgy tüntetik föl, mint a ki az egyházat s az azt megillető hatalmat világi nagyságának, tekintélyének zsámolyául használná fel. A legutóbb történtek ilyetén való feltüntetése egy a történethamisitással. Az utókor az uralkodók alatt történtekből következtetést von az uralkodók jellemére, vallására! Az uralkodónő vallásosságát majd tettei czáfolják meg.

Továbbá óvja az uralkodónőt a félrevezettetés veszélyétől. Abból, hogy egy pap azt állitja, hogy ez vagy az jogos, még korántsem következik, hogy az csakugyan jogos.

De nemcsak ez inditja őt arra, hogy szót emeljen — erre még más okok is késztetik. Az ő joghatósága alatt álló papságról is van itt szó! Ily tanok mellett az ő papjai félrevezettetnek, hamis álmokról beszélnek majd, békét hirdetnek majd akkor midőn nincs béke s tévelynek tömjéneznek!

S végre magát tekinti, állása kötelességeit. «Vállaimra nehezedik — ugymond — a kötelesség Istennek, Jézusnak, egyháznak, nyájamnak papokat adni egyrészt, másrészt szemem előtt lebeg élénken azon rettenetes átok, a mely azt éri, a ki felszentel téveshitü papjelölteket papokká!»

Migazzinak e felterjesztésével majdnem egyidejüleg a jus canonicum kérdése a fejlődés uj stadiumába lépett.

Riegger 1773. május 1-én nyugalomba vonult. Utódja

az ő tanitványa Eybel József Bálint lett. Nemcsak az, hogy Riegger tanitványa, hanem ismert irodalmi müködése is elég megbizható támpontokat nyujtottak arra nézve, hogy az ujitók az egyházi jog tanitását Eybel kezeire bizzák. A szabadelvüségben jóval felülmulta mesterét és fegyelmetlen természeténél fogva még a nyilvánitási módra nézve is elütő volt társai szabadelvüségétől. A legfelsőbb helyről a kar igazgatója által közvetitett és vele közlött helytelenitések, nemtetszésnyilvánitások, figyelmeztetések, megrovások és tilalmak csak kitartóbbá és merészebbé tették őt s inkább megvált tanszékétől, semhogy letereltette volna magát azon utról, melyre lépett.

1777-ben jelent meg Eybel egyházjogi müvének első kötete: Introductio in jus ecclesiasticum Catholicorum czimmel. E mü megjelenése tárgytalanná tette ugyan a tankönyvül behozandó Riegger jus cananicuma körül keletkezett s annyira elmérgesedett vitát Migazzi és a tanügyi bizottság tagjai között, de okot szolgáltatott egy ujabb vitára.

Hogy az egyetem tanárai előadásaik közben a tanterem falai között, senki által sem ellenőrizve hirdettek tanokat, melyek az egyházra nézve sértők voltak; hogy az előirt anyaghoz oly magyarázásokat füztek, melyek még a korrekt tételeket is kiforgatták eredeti és teljes értelmükből, s igy meghamisitották; hogy a rendeletileg előirt synopsist mellőzték: az nem volt titok, de a megjelent mü ezt most nyiltan teszi, nyiltan a fennálló rendeletek daczára. S ha már ez a körülmény figyelmet keltő, még inkább figyelemre méltó az, hogy ép Eybel e müvét akarja a tanügyi bizottság tankönyvnek behozni az örökös tartományok összes egyetemeire. S hogy e terve halogatást és hajótörést ne szenvedjen, a nyilvánosság és a rendes út szirtjeit álutakon gondolja kikerülni.

Az iskolai év már kezdetét vette, midőn a tanügyi bizottság Mária Teréziához azzal az inditványnyal járult, hogy Eybel legujabb jogi munkáját az örökös tartományok összes egyetemei számára tankönyvnek approbálja, annál is inkább, miután a tanügyi bizottság ugy van meggyőződve,

hogy Eybel müvének approbálása ellen az érsek nehézségeket nem fog gördíteni. A tanügyi bizottság ezen okadatolásának tudandó be, hogy az uralkodónő az approbálást legközelebb kilátásba helyezte. Azonban mielőtt az approbálást jóváhagyó rendelet hivatalosan közöltetett volna, a fakultás igazgatója privát tudomása alapján Eybel müvét tankönyvnek elrendeli a bécsi egyetemen s egyszersmind utasitja e tantárgy hallgatóit, hogy e könyvet maguknak megszerezzék.

Migazzi figyelmét az ujitók ezen eljárása sem kerülte ki, s az ő illetékes helyen történt közbevetésének tulajdonitható, hogy egy uj rendelet jött ki, mely az elrendelt publikálást betiltja s hatályon kivül helyezi. A rendelet még ideje korán jött az örökös tartományok többi egyetemeire vonatkozólag, elkésve azonban a bécsi egyetemet illetőleg; mert ott, mint emlitém, a hivatalos utasitást propria auctoritate megelőzték. A bécsi egyetem jogi fakultásának igazgatója és maga Eybel tanár is most azon kötelesség előtt állottak, hogy ők, a kik az uralkodónő nevében behozták tankönyvnek Eybel müvét, most ugyanannak nevében kitiltsák. A helyzet kényes volta kényszeritette őket, hogy Mária Teréziát arra kérjék, hogy a bécsi egyetemen a jelenlegi viszonyok miatt Eybel müvét ez évben tradálhassák. Migazzi — nehogy személyek ellen látszassék küzdeni — méltányolva a kényes helyzetet, melynek tekintetbe nem vétele nagy csorbát ejtene ugy az igazgató mint a tanár tekintélyén, belenyugodott azon feltétel alatt, hogy ez iskolai évet mind a két rész arra fogja felhasználni, hogy Eybel tankönyve az egyház tanának és szellemének megfelelőleg ki fog javittatni és átdolgoztatni, főkép az előirt synopsist szem előtt tartva, vagy pedig ezen idő alatt egy egészen uj jus canonicum — mely a jövőben tankönyvül fog majd szolgálni — állittassék össze.

E czélra Mária Terézia parancsából bizottság ült összsze — tagjai: Migazzi, Gazzaniga, Bertieri, Martini és Heinke a jogi fakultas ez időszerinti igazgatója valának. A bizottság első ülését 1778 okt. 1-én tartotta. Migazzi mint

elnök két pontban megjelöli a bizottság müködésének körét. 1-ször konstatálni kell, hogy Eybel könyve teljesen mellőzi a Synopsist, 2-szor hogy hitellenes tételeket foglal magában, és ha ez csakugyan igy van, akkor Eybel müvét a Synopsis értelmében meg kell változtatni, a hitellenes tanokat pedig egyszerüen kihagyni.

Migazzi ezen inditványa értelmében járt el a bizottság minden egyes tagja és ily értelemben terjesztették be az 1779. febr. 15-én tartott második ülésen irásban foglalt véleményüket, Heinkét a fakultás igazgatóját kivéve, a ki azt kivánta, hogy ne Eybel müvét akarják megváltoztatni és kijavitani, hanem meg kell változtatni a Synopsist Eybel szellemében. Hogy ily eltérés mellett, mely a kiegyezés alapját is elveti — a megállapodás lehetetlenné lett — az nagyon világos, ha nem is vennők tekintetbe azon pontokat és tételekgt, melyek a megállapodás tulajdonképeni tárgyát képezték.

Migazzi Heinke ellenvéleményét pontról pontra szakavatottan, nem ritkán maró gúnnyal czáfolta meg, s czáfolatát az uralkodónő kezeibe juttatta s ennek kapcsán még azon kérelemmel járult Mária Teréziához, hogy miután az ellenvélemény irója és védője abban egész leplezetlenül bemutatja elveit és saját elveiben a tanárét is — Eybel mozdittassék el a tanári széktől, mert hisz ily igazgató és ily tanár kezébe bárminő tankönyvet adat majd az uralkodónő: azt nem fogja tekintetbe venni úgy mint nem vette eddig tekintetbe a synopsist. Ilyen emberek kezében még a legjobb orvosság is méreggé válik. Eybel 1779-ben csakugyan el lett mozditva.

Ha kutatjuk Migazzi ezen odaadó és lankadatlan küzdelmének okát, melyet a jus canonicum kérdésének megoldásában kifejtett, azt nemcsak az igazságért lelkesedő nagy lelkében találjuk meg, hanem még ama külső körülményben is, hogy az ujitók minden módon iparkodtak becsempészni a szabad gondolkodás és felvilágosodás elveit a jus canonicumba. De ők ezután sem nyugodnak.

Tankönyvek segitségével utat törnek az ujitás hivei a felvilágosodásnak a theologiai fakultáson is. Erre kedvező

alkalmul szolgált nekik az uj tanterv. Ennek életbeléptetése uj tankönyvek kiadását tételezi fel. Ezen égetővé vált szükség elháritására is hivatást érzett magában Rautenstrauch. Hamarosan még a tanterv megerősitésének esztendejében összeállitott egy dogmatikusnak elnevezett könyvet, melynek hiányait és hibáit ugy látszik a hosszu czim takarta. «Anleitung der systematischen dogmatischen Theologie» volt czime e két kötetes könyvnek; a mely a szerző véleménye szerint az uj theologiának tartalom és rendszer szempontjából is alapvető müve. — Azonban ez is Migazzi bonczkése alá került, a ki nem késett róla lerántani az ortodoxia köpenyegét s bemutatni az ez alá rejtett szabadelvüséget. — Kimutatta továbbá Migazzi, hogy a Messiásra vonatkozó legnevezetesebb jövendölések, minők Izaiás és Jeremiás jövendölései, e könyvből kimaradtak, hogy a thomisták és Molinisták sektáknak mondatnak, hogy az egyház fogalma és felosztása nem kimeritő és a parancsoló és engedelmeskedő egyházról emlités sem történik; az egyházról szóló dogmák fogalmazása hiányos és nem szabatos, ugy hogy a növendék ezek alapján téves fogalmakat alkothat magának ezen hitigazságokról; a definicziók nem zárnak ki minden más értelmü magyarázatot. Ez az igazságos kritika csorbát ejtett Rautenstrauch eddig mindenki által bámult tudományán és tekintélyén, melyet hogy Rautenstrauch kiköszörüljön, segitségül vette a személyeskedés legsértőbb nemét: a gyanusitást és sértegetést.

Migazzi még meg sem oldotta most érintett feladatát, már egy másikkal gyült meg a baja.

Ugyanis 1776. jelent meg Stöger Nándornak, a bécsi egyetemen az egyháztörténelem tanárának: Introductio in Historiam Ecclesiasticam Novi testamenti czimü könyve. Stöger e müvével a világ előtt is bevallotta, hogy ő a liberális theologiai tanár a bécsi egyetem theologiai karában, a kit II. József a löveni generális szeminárium rektorává kinevezett, s a kinek neve Jézus sz. Szive tiszteletének történetében is szerepel.

Müvével az ujitók szolgálatába állott és ügyüket a

leggyalázatosabb módon szolgálta. A nemzeti egyházak jogosultságát védi, az eretnekeket dicsőiti, ugy mutatván be őket, hogy eltakarta azt, a mi rajtuk kárhoztatandó volt; az egyház disciplináját kivált a Luther előtti közvetlen századokban ugy mutatja be, hogy csak megvetést és undort érezhet az, a ki az egyházat igy tanulta ismerni. Hogy a pápáról mikép érzett és gondolkozott, jellemzi őt következő állitása: Religio Christiana a papistica prorsus aliena et diversa est; papistica religio Christianae opposita est. Religio pagana ad similitudinem Christianae propius accedit quam catholica sive papistica.

A kérdés az volt, s ebben összpontosult a tanár és Migazzi közt támadt vitának magva: Lehet-e a papjelöltek kezébe adni e könyvet anélkül, hogy azok hite ne veszélyeztessék? Migazzi a válasz és viszonválasz megadása után azt feleli, hogy ő főpásztori, tanitói és birói hatalmánál fogva saját főmegyéjére nézve döntött és föltétlenül kimondja, hogy nem lehet! És szerencsétlennek mondja azt a fiatalságot, a mely ép abban a korban, midőn tejjel kell táplálkoznia, hogy megerősödjék, méreggel kénytelen táplálkozni. Ebbeli véleménye pedig és meggyőződése még jobban megerősödik, midőn tudja, hogy nem áll egyedül, hanem hogy azt osztják vele Magyarország primása, Batthyányi József gróf, a kalocsai érsek, Patachich Ádám báró és mások. Azért ő egyszerüen e könyvnek betiltását kéri M. Teréziától. Daczára, hogy Rautenstrauchhal élökön az ujitók Stögert magasztalták, Mária Terézia Migazzinak adott elégtételt, mert a könyvet betiltotta, szerzőjét pedig a katedráról elmozditotta.

Igy kellett megküzdenie Migazzinak külön-külön a szabadgondolkozók támasztotta minden egyes vészthozó inditványnyal vagy tervvel. Azonban a harcz fenségének soha sem felelt meg a kivivott győzelem, mert a rosz fát gyökerestül kidöntenie az érseknek nem sikerült. Mária Terézia ugyanis a Migazzi által kifogásolt tantervet, ha nem is végleg, de öt évre mégis megerősitette s utasitotta a tanügyi bizottságot, hogy ezen öt év alatt tanulmányozza úgy a tantervet, mint a behozott s behozandó tankönyveket s ezen határidő

leteltével tegyen neki jelentést arról, hogy mikép kell majd módositani a tantervet s mit és hogyan kell kijavitani. A tanügy tehát továbbra is megmaradt az ujitók közvetlen befolyása alatt s a kilátásba helyezett módositásokhoz és változtatásokhoz nagy reményeket az egyház nem füzhetett.

Mária Terézia ezalatt sirba szállott, az egyházellenes szellemet örökségül hagyván II. Józsefnek, azokkal egyetemben, akik hivatva voltak ezt a szellemet tovább ápolni és fejleszteni, a mi annál könnyebb és sikeresebb munka volt, miután az, a ki az uralkodást átvette: e szellem neveltje és eddig is ápolója és előmozditója volt.

II. József azon meggyőződéssel vette át a trónt, hogy alattvalóinak jóléte és boldogsága az egyház reformjától függ. E kérdés és feladat megoldásának nagy munkájához azonnal hozzá is fogott. Ő maga csinálta meg a tervet, mely szerint uralkodói kötelességeinek e legfontosabbikát gondolta keresztül viendőnek. Gyúpontját e tervezetnek a leendő papok nevelése képezi.

A jelenlegi viszás állapotoknak okát és forrását József szerint a céltévesztett s a kor érvényre juttatta szellemtől magát izoláló papi nevelésben kell keresni. A papság eddig kizárólag az egyház szolgájának tekintette magát és ez irányban való kötelességeit teljesitette az államnak tartozó kötelesség teljes elhanyagolásával. Öntudatra kell a papban ébreszteni azt, hogy ő polgár is s mint ilyen egyrészt az állam joghatósága alá tartozik, másrészt köteles összhangzatba hozni polgári és papi erényeit és kötelességeit. Ez csak is céltudatos nevelés által remélhető. Az eddigi egyoldalu nevelés jobbrafordulását azon kezektől, a melyek a papok nevelését eleddig vezették, várni nem lehet. Ki kell azt az avatatlan kezekből venni s az állam maga fogja majd kiválasztani magának az erre alkalmas és megbizható egyéneket, a kik az állam közvetlen felügyeletének lesznek majd alávetve. Hogy pedig az állam ezen magára jogosan vállalt felügyeleti kötelességet teljesithesse egyrészt, másrészt pedig hogy az egyöntetü tanitás és nevelés elve annál könnyebben keresztülvihető legyen, a provincziális szemináriumok és tar-

tományi szerzetesházakban szétszórt papjelölteket az összpontositott szám arányának megfelelőleg egy vagy több ugynevezett *generális szemináriumokba kell elhelyezni.*

Ez az ösvény, mely a generális szemináriumok életbeléptetéséhez vezet. II. József természetében keresendő annak a megfejtése, hogy a terv és annak létesitése közt nem telt el hosszu idő. Ő benne az akaratelhatározás és a tett tőszomszédok voltak.

A hosszabb megfontolás, a czél és eszközök helyességének tüzętes és higgadt megitélése az ő szemeiben erélytelenség, gyöngeség volt. A szemináriumoknak ilyetén a kor szinvonalára való emelését és uj formákba való öntését II. József megkezdi a bécsi, Migazzi által oly féltékenyen őrzött szemináriumon. Mert valamint a bécsi egyetem mintájára reformáltattak az örökös tartományok összes egyetemei: ugy a bécsi szeminárium is, a többi szemináriumra nézve mérvadó leend.

Hogy a szemináriumoknak ez a rendezése nem jött létre egyszerre és a fejlődés majd ebben majd abban a stadiumban veszteglett: ez annál könnyebben érthető, mennél bizonyosabb, hogy a papi nevelésre vonatkozó intézkedések majdnem kizárólag nem a dolog természetéből folytak, hanem egy-egy felmerült külső körülményből indultak ki.

Ilyen külső körülmény szolgáltatta ki a bécsi szemináriumot először az állami közvetlen felügyeletnek, azután pedig áldozatul esett a generális szemináriumok tervének s ezzel állami intézetté lett.

A brünni papnevelőben már Mária Terézia életében is oly dolgok történtek, melyek méltán feltünést keltettek. Az elöljárók az ujitók szelleme által meg voltak mételyezve s megmételyezték a növendékeket is. Az elöljárók, ezek közt kivált Blaser spiritualis, megtagadták az engedelmességet ugy az igazgatónak mint az olmützi püspöknek. Schanza az erkölcstan tanára, tankönyvében téves tanokat tradált. Blaser a növendékeknek megengedte, hogy haeretikus és tiltott könyveket olvashassanak.

Migazzi mindezekről értesülvén, 1781. jan. 4-én leve-

let irt a brünni püspöknek, a melyben őt ezen visszás és szomoru állapotokra figyelmezteti, azok megakadályozására kéri s az ott uralkodó elveket és szellemet elitéli.

A brünni szeminárium ellen az olmützi püspök a kormánynál már előbb panaszt emelt volt. Az ügy megvizsgálása egy vegyes bizottságnak adatott ki, és az eme bizottsághoz benyujtott adatok közt ott találták Miggazzi előbb emlitett levelét is.

1781. május 4-én kelt rendeletével a brünni ügynek Blaserre vonatkozó részét II. József akkép oldotta meg, hogy Blaser az olmützi püspöktől irásbelileg kérjen bocsánatot s ugyanő azonnal áthelyeztessék a bécsi szemináriumba állami felügyelőnek, mely intézkedést Migazzinak az emlitett levélben nyilvánitott téves elvei teszik szükségessé. (!)

Nemsokára Rautenstrauch a hittani kar igazgatója a többi közt azt hozza tudomására a bizottságnak, hogy a krajnai Ferenczrendü szerzetesek is végtére megadták magukat s az uj tanrendszer szerint tanitják növendékeiket. Ennek kapcsán felvetik azt a kérdést: vajjon egyáltalában a szerzeteseknek magániskolában való oktatása továbbra is fenmaradjon-e még azon esetre is, ha ezek az állam által előirt tanrendszert elfogadják vagy sem.

A kérdés a magán-oktatás eltörlésével lett megoldva, kivált azért, mert még az utóbbi esetben is, a folytonos felügyelet lehetetlensége miatt, az igéret és elfogadás illozoriussá lesz. A tanügyi bizottsági ezen felterjesztése, melyet tapasztalataira való hivatkozással Kaunitz is támogatott, a papi nevelés ügyét a generális szemináriumok életbeléptetése felé terelte.

1782. szept. 10-én II. József az egyesitett cseh és osztrák udvari irodával tudatja abbeli elhatározását, hogy jövő évi szept. 1-től kezdve ép ugy a szerzetes mint a világi papjelöltek *generális szemináriumokba összpontositandók s igy minden magán oktatás megszüntnek és betiltottnak tekintendő.*

(Folyt. köv.)

ZSIDÓ KERESZTÉNY SIBYLLAI JÓSLATOK.

Irta GERGYE LÉNÁRT.

(Vége.)

V. Kor szerint a VIII. könyvnek 2-ik része után ugyancsak a *VIII. könyv I-sö része* következik. Tartalma e résznek egészben véve nem különbözik az eddig tárgyaltakétól. Az egész költemény ugyanis csupán csak azt a czélt követi, hogy hirdesse a római birodalom pusztulását, amely az Anti-Krisztusnak Ázsiából való elötörése után fogna bekövetkezni. Ezután jö majd az itélet, a melynek idejét is körülményesen meghatározza.

*
* *

Hogy a jóslat *szerzöje keresztény* volt, kitünik nemcsak e kor keresztényeit jellemzö, már közeli Anti-Krisztusban való hit hirdetéséböl, az utolsó itéletnek s az ezután következö életnek keresztény felfogás szerint való rajzolásából: hanem abból is, hogy kifejezései, jóslatai, képei és hasonlatai egészen az Apokalypsisre emlékeztetnek. Meg kell azonban engedni, hogy az Anti-Krisztusban és az utolsó itéletben való hiten kivül egyéb tanokkal nem igen árulja el hitvallását. — A *jóslat keletkezésének ideje* szintén magából a tartalomból határozható meg. Antoninus Piusról ugyanis azt irja, hogy sok kincset fog majd összegyüjteni, melynek azonban az Anti-Krisztus eljövetele miatt hasznát nem veheti. Minthogy pedig Antoninus Pius után más római császárt nem jelez: valószinü, söt bizonyos, hogy ennek uralkodása alatt élt, és irta a szerzö jóslatai 155- vagy 156-ban Kr. u. — A *szerzö hazájára* vonatkozólag semmi biztosat, söt még valószinüt sem igen állithatunk.

VI. Ugyanegy szerző müveiül tekinthetők a *III-ik könyv harmadik része és az egész V-ik könyv*, mint a mely csupán csak kiegészitője az előbbinek.

A III-ik könyv harmadik része, ugy látszik, a Sibylla tekintélyének megvédésére irányuló törekvésből jött létre. A III-ik könyv első (191. stb.) és negyedik részében (608. stb.) ugyanis a Sibylla az emberi dolgok teljes átalakulását, a bálványozás megszünését hirdette Ptolomaeus Philometor uralkodása utánra. Ez azonban természetesen nem teljesült! A Sibyllában hivőkre, meg a kereszténység igazságait is a Sibylla tekintélyével védőkre, szemben Celsus és Lucianus támadásaival, a jóslatnak e meghazudtoltatása nagyon kellemetlen volt. Hogy segitettek tehát a bajon? Ugy, hogy az előbb egységes egészet képező III-ik könyvet interpolálták. A 317—318 versekben helyre igazitják a 191. vers állitását. Nem a bálványozás fog, a javitás szerint, megszünni, hanem az Aegyptomot ért bajok fognak elmulni:

Σκορπισμός δέ τε καὶ θάνατος καὶ λιμὸς ἐφέξει
Ἑβδομάτῃ γενεῇ βασιλήων, καὶ τότε παύσῃ.

Egyébként e részlet tartalma, a mi a lényeget illeti, szintén nem üt el az eddig ismertetett jóslatokétól. Zengi a csapásokat, melyekkel a bálványozás és a jámborok üldözése miatt az igaz Isten a népeket, különösen pedig a rómaiakat sujtja. A jövő képében állitja elénk a jós az elmult, mesés hajdankor eseményeit. Jóslatának körébe vonja még Tróját is, melynek veszedelmére születik Helena. Megemlékezik a költőről, kinek homály száll szemére (420.), de a ki oly szépen énekli meg a Trójánál harczolók vitézségét, hogy még a halál is szebb azokra nézve, a kiknek ő zengi el hőstetteit. De vádolja is egyuttal a chiosi lantost (*Χῖον δέ καλέσσει αὐτόν.* 422.), hogy a Sibyllától sokat vesz kölcsön jogtalanul és hogy az embereket isteniti. Sikyon és Korinth gyászos sorsának ecsetelésével végződik e részlet.

Az V-ik könyv folytatja az előbbi részben megszakadt jóslatot. Kezdi pedig azt Julius Caesarral, a midőn Aegyptom és Macedonia hatalmának letünte után Assarakusnak

népe veszi át a világhóditó szerepet. Valamint magát Julius Caesárt, ugy 15 utódját is, tehát egész az Antoninusokig, meghatározza a szerint, hogy nevüknek kezdőbetüje miféle számnak felel meg a görög számlálásban. Egyebekben a jóslat tulnyomó része a rómaiak, görögök és zsidók sorsával foglalkozik. A rómaiak mintegy az Isten ostorai a görögökkel és a többi pogányokkal szemben. De rettegett uralmuk el fog enyészni, midőn az Antoninusok után előtör majd Ázsiából az Anti-Krisztus, a kinek megjelenését rettenetes csapások fogják kisérni. A nagy nyomoruság közepette meg fog jelenni a Messiás, helyreállitja Zsidóországot, a nemzetek, különösen pedig az aegyptomiak az igaz vallásra térnek, az igaz Istennek tiszteletére Aegyptomban templom emelkedik, a mely midőn leromboltatik, vége lesz egyszersmind az egész világnak.

* * *

E *jóslatok szerzőjéről* szintén egész biztossággal megállapithatjuk, hogy keresztény volt. Kitünik ez különösen az Apokalypsis használatából, melyre lépten-nyomon találunk példákat. *Hazája:* Aegyptom, *kora* az Antoninusok uralkodási ideje. Jóslata már meglehetősen hiján van a vallásos érzelem ama melegének, mely az eddig vizsgált jóslatokat jellemezte. Ugy látszik, hogy a kereszténységbe épen csakhogy belépett, vagy azzal csak ugy nagyjában ismerős iróval van dolgunk, a ki a zsidók dicsőitésével és a rómaiak korholásával törekszik megnyerni a zsidók és a zsidókhoz szitó keresztények szivét és — erszényét.

VII. A sibyllai jóslatok *hatodik és hetedik könyve* tárgyban, felfogásban, sőt egyes szavakban is annyira hasonlitanak egymáshoz, hogy méltán egy és ugyanazon szerző müvének tekinthetjük őket.

A hatodik könyv összesen 28 versből áll s inkább hymnus mint jóslatszerü jellegével mintegy előszót képez a VII. könyvhöz. Magasztalja ugyanis az Isten Fiát, a kinek az

Atya átadta az uralmat, mielőtt még e földre nézve megszületett volna. E második születése pedig az Isten Fiának a keresztség által történt a Jordán vizében. Magasztalja Krisztust csodatetteiért s korholja a zsidókat halála miatt. Az egész hymnus a keresztnek dicséretével végződik.

Nagyobb terjedelmü s már egészen jóslatszerü *a hetedik könyv.* Az első 15 sorban egészen a régi pogány Sibyllák szakadozott előadását utánozza. Megjósolja Rhodosnak, Delosnak, Cyprusnak és Siciliának veszedelmét. Egy általános vizözön rövid rajza után a phrygekhez fordul, mint a kiknél először vert gyökeret a bálványozás. Majd átmegy ama bajoknak elsorolására, melyek az aethiopokat, aegyptomiakat és Laodicaeát fogják sujtani, s e bajokhoz kapcsolja egyuttal az utolsó itélettel való fenyegetődzést. (16—35.) Ez utolsó itéletet megelőzi a perzsák hatalmának ujra való feléledése és a rómaiaknak ellenök intézett szerencsétlen kimenetelü háboruskodásuk. (36—50.) Erre ujra fenyegetésekben tör ki Trója, Kolophon, Korinth, Tyros és Syria ellen. (51—64.) Majd a zsidók ellen fordul, a kiknek szemökre veti Istenök iránt tanusitott hütlenségüket. Megénekli Krisztusnak a keresztségből való földi születését, az égbe való visszatérését, az általa szerzett igaz vallást és ennek néhány szertartását. (66—95.)

Erre ismét Sardinia, Mygdonia, Gallia, Róma, Syria és Thebae sorsát énekli. (96—117.)

Lerajzolja ezután röviden a világnak pusztulását s tüzzel való büntetéssel fenyegeti a gonoszakat, nem különben az áljósokat és álzsidókat. A harmadik időszak első nyolczadában megváltozik majd a világ mostani alakja, megujul az ég és föld; ezen megujult földön laknak majd az igazak, a kiknek mennyei manna lesz táplálékul. Ezen igazak közt azonban nem igen remél helyet a Sibylla, mert előbbi életében elkövetett bűnei (házasságtörés, hamis eskü, a szegények iránt való könyörületlenség, atyjával elkövetett vérfertőzés) miatt attól fél, hogy ő a tűznek lesz martalékává, miután előbb megköveztetett a kalózoktól, a kiket ő maga

buzdit a kövezésre, hogy a szenvedés által némileg megtisztulva szemeit végre majd az égre emelhesse. (118—162.)

*
* *

Mig tehát a VI. könyvben csak istenes dolgok adatnak elő s a szerző magáról egészen hallgat: a hetedikben már az iró merészen felveszi a Sibylla álarczát s nemcsak a világról, hanem önmagáról is jóslatokat zeng. Mindkét könyvnek nyelvi és tárgyi hasonlósága *ugyanegy szerzőre* vall, a ki *keresztény* volt ugyan, de azok közé tartozott, a kik Krisztus természetére nézve az orthodox tanitástól eltérő véleményt vallottak s a zsidósággal szakitó keresztényekkel szemben a zsidósághoz szitottak. *Az időt*, melyben jóslatát irta, elárulja az által, hogy megénekli a perzsák hatalmának a Sassanidák alatt való uj felvirágzását s a rómaiaknak a perzsáktól szervedett vereségét Alexander Severus alatt. Minthogy pedig eme harcz részletes leirása daczára sem emlékszik meg Alexander Severusnak 235-ben a Galliába vezetett expeditióban bekövetkezett haláláról: nagyon valószinü, hogy *jóslatával 233 és 235 közt készült el. A szerző hazájára* vonatkozólag csak gyanitjuk, hogy kisázsiai, talán épen phrygiai volt, a hol a Sibylláknak még ez időben is nagy tekintélyök volt, noha máshol már e tekintély veszendőbe kezdett menni.

VIII. Tartalom és stilus együvé köti és egy szerző müvéül tünteti fel az *I. és II. könyvet.*

Az *első* könyv elmondja egészen a biblia szerint Ádám és Éva teremtését, bünbeesését és ennek következményeit; elmondja az öt generaciót; ezek utolsójába helyezi és költőileg leirja a vizözönt. (1—214.) A vizözön után következő, illetőleg hatodik korszakot ugy irja le a Sibylla, mint a melyben ő, Noënak menye, szintén részt vett s ettől kezdve már nem beszél, hanem jósol, vagyis az eseményeket, mint jövőben bekövetkezendőket mondja el.

A vizözön után három igazságos király közt oszlanak

fel egyenlően a népek és országok; a legnagyobb boldogság, igazi arany korszak uralkodik a földön. (215—307.) A hetedik nemzedék idejében megzavarják a boldogságot a titánok, a kik harczra kelnek az Isten ellen; de az Oceanus ellenök rohan árjával s ha az Isten maga vissza nem nyomná a bősz hullámokat, uj vizözön boritaná el a földet; az Isten egyuttal megigéri, hogy vizözönnel többé nem törli el az embereket. (308—400.)

Erre a Sibylla jóslatában egy óriási hézag következik; a mennyiben mindjárt a keletkező vizözön elfojtása után következteti Krisztusnak földre jövetelét s elmondja csodatetteit, halálát, föltámadását; persze valamennyit mint jövendő eseményt. (317—382.)

Megjósolja a keresztény vallás elterjedését, a zsidónépnek szétszóratását s amaz iszonyu háboruságokat, melyeket a népek egymással viselni fognak azért, mert bűneikkel maguk ellen zuditották az Isten haragját. (383—400.)

Ezzel végződik az *első könyv. A második* pedig a Sibylla ama kijelentésével kezdődik, hogy az Isten őt, alig hogy előbbi jóslását félbehagyta, ujra arra ösztönzi, hogy tárja fel az emberek előtt a jövendőt, a mit ő meg is cselekszik.

A földet ért iszonyu csapások után jőni fog a tizedik korszak, melyben vége lesz a bálványimádásnak s összeomlik Rómának hatalma borzasztó csodajelek és csapások kiséretében. Erre következik ujra az igazak boldogsága és békéje. Az égen több napig tartó tüzes korona fogja jelezni az időt, a melyben eljő majd Krisztus, hogy átadja a világ bünei ellen kitartóan harczolóknak az örök pálmát. (1—55.)

A következő 56—148. v. v. Phokylides gnomáiból vett 74 verset tartalmaznak Theognistől és a sz. irásból vett közbetoldásokkal.

A jóknak fentebb már megjósolt megkoronáztatása után ujabb rettenetes csodajelek közt eljő majd az aratás ideje, az emberi nemnek végveszedelme. Hamis próféták és az Anti-Krisztus lépnek fel az itélet előtt. Eljő Illés az ég-

ből és meglesz a végső itélet, a mely után a gonoszok a pokol tüzébe vettetnek, a jámborok pedig a paradicsomban örök boldogságot élveznek. (149—330.) A gonoszok azonban, vagy legalább egy részük, később, ha egyszer kiállották büntetésüket, szintén bejutnak majd a boldogság helyére. (331—335.) A 340. sk. versekben, ép ugy, mint azt a VII. könyv végén látták, a Sibylla saját bünei felett siránkozik s Isten irgalmáért esedezik. Végül kéri az Istent, hogy engedjen pihenést neki a jóslásban; s ezzel befejeződik a II. könyv.

*
* *

A tartalom e rövid vázlatából kitünik az, a mit már fentebb mondottunk, hogy t. i. itt egy és ugyanazon szerzőnek sok hézaggal reánk maradt müvével van dolgunk. Azon körülmény, hogy a szerző sokat átvesz a VII. könyvből; hogy sejteti velünk a keresztényeknek még folyton tartó üldöztetését; hogy továbbá a sz. atyák ezekre a könyvekre már nem hivatkoznak: valószinüvé teszik, hogy 235 után, de még is még *a Kr. u. 3-ik században irattak.* A szerző *hazája* ismeretlen; vallása *keresztény*, de keverve a millenariusok tévtanával.

IX. A *harmadik könyvnek első részéről* (1—96.) röviden csak azt jegyezzük meg, hogy az egészben nem más, mint az eddig ismertetett sibylla-jóslatokból összeállitott, a III. könyv elé illesztett hézagos, meglehetősen ügyetlen előszó. Korra nézve a 3-ik századba tehető.

Ugyanez időben irta egy keresztény, de különben ismeretlen szerző a *nyolczadik könyvnek utolsó részét*, a melynek tartalma nem áll egyébből, mint a teremtés és megváltás dicsőitéséből s Krisztus életében előforduló egyes eseményeknek magasztaló elbeszéléséből.

X. Hátra van még az utolsó négy könyv, t. i. a XI, XII, XIII, XIV., melyek, mint már emlitettük, Angelo Mai-

nak köszönik napvilágra jöttöket. E könyvek már alig tartottak meg egyebet a Sibyllák sajátságaiból, mint a homályos határozatlanságot a kifejezésekben s az önkényszerüséget az események elbeszélésében.

A XI-ik könyv (1—324) elmondja a népek történetét a vizöztől egész addig az időig, midőn Cleopatra halálával Aegyptom önállósága megszünt. A XII-ik (1—299) elszámlálja a római császárokat Augusztustól egész Alexander Severusig. A XIII-ik (1—173) Alexander Severustól egész Odenatus uralkodásáig terjedő eseményeket rajzolja. A XIV-ik könyv (1—361) elbeszéli Odenatusnak és társainak a perzsák ellen vivott szerencsés harczait és egyuttal Odenatus halálát. Innentől kezdve azután még hosszu sorát jelzi a római uralkodóknak, de minden történeti hűség hijával. Megjövendöli a római birodalom bukását, Aegyptom uj felvirágzását, a szent népnek örök uralmát. Mindezekben igen sokat átvesz a többi sibyllai jóslatokból, mintha csak az volna a szándéka, hogy könyve minél vaskosabb legyen.

*
* *

Hogy mind a négy könyvnek ugyanaz a szerzője, nem szorul bővebb bizonyitásra, miután láttuk azoknak teljesen egymás folytatását képező tartalmát. A sz. atyák ezeket a könyveket már sehol sem idézik, a mi jele annak, hogy ezek már oly időben irattak, a mikor a Sibylla tekintélye már nagyon alászállott, sőt majdnem egészen megszünt. Ez pedig összeesik a XIV-ik könyvben emlitett Odenatus uralkodásával, tehát a Kr. u. 267 vagy 268-ik esztendővel. — A szerzőnek zsidó eredetüségét bizonyitja a zsidóknak magasztalása. Vallásra nézve is zsidónak kell tartanunk a szerzőt, vagy legalább is azon keresztényekhez sorolnunk, akik a zsidókhoz szitottak s ezeknek szertartásait a kereszténységbe is át akarták vinni. Hazája valószinüleg Alexandria, a babonáknak és felekezeteknek emez ősi fészke, volt.

*
* *

Ezekben előadtuk röviden a jelenlegi Sibylla-gyüjtemények tartalmát; jeleztük az egyes jóslatok szerzőit, vagy

legalább ezeknek vallási elveit. Láttuk, hogy e jóslatok a Krisztus előtti kor második századának közepén, 160—170 között, kezdenek fellépni Aegyptomban, Alexandriában. Szerzők e korban még zsidók, a kik a pogányok előtt nagy tiszteletnek örvendő Sibylla álarcza alatt hirdették a bálványozás esztelenségét, az igaz Istennek haragját, a zsidó nép jámborságát, az egy Istenben való hit szükségességét. Csak a külső maradt meg a régi pogány Sibyllák jóslataiból; a belső az teljesen megváltozott. Külsőleg szakadozott, rhapsodicus előadás; a multnak jövőképen való feltüntetése; a bünnek ostorozása; csapások és szenvedések kilátásba helyezése: mind ez ügyes utánzása a régi pogány sibylla-jóslatoknak.

A pogányok babonás hitének felhasználásában a zsidókat követték sokan a keresztények, és félig zsidó, félig keresztények közül is Ázsiában, és különösen Alexandriában. A Krisztus után következő első század közepéig (267-ig) egymásután jelentek meg a Sibylla neve alatt költemények, melyek hiven követték a tisztán zsidó sibylla-jóslatok szerzőinek eljárását. Csakhogy mig az első és második században megjelent jóslatok általában azt a benyomást teszik az emberre, hogy a szerzők *a sibyllai jóslatok formáját igazi, vallásos meggyőződésük hirdetésének választották eszközéül s e formát majdnem szükségképi kelléknek tartották arra, hogy a pogányokhoz intézzék hivó szózatukat* s önzetlen jóakarat vezette őket költeményük megirásában: addig a harmadik században már a sibylla-jóslatok szerzőit az utánzási hajlamon kivül igen gyakran csak az anyagi érdek vezette; nem az emberiségnek bármily módon és eszközzel való boldogitása, hanem sokszor saját hasznuk előmozditása volt a czél, a melyet követtek.

E sibylla-jóslatok csakhamar közkézen forogtak, ugyszólván az egész világon elterjedtek. A keresztények ugy tekintették őket, mint az Istennek a Sibylla által a pogányokhoz intézett hivó és korholó szózatát s csakhamar párhuzamba állitották a Sibyllát a zsidók prófétáival. Általánosan elfogadták, hogy mig a próféták által a *zsidó* népnek

hirdeté az Isten az Igazságot s táplálta bennök a hitet és reményt a Megváltó eljövetelére: addig a *pogányok* közt Sibyllákat támasztott, hogy ezek egyengessék a keresztény hit hirdetőinek utját.

E közhitben osztozkodtak egyideig a keresztény kor régibb irói is. S ámbár nyomról-nyomra ki lehet mutatni, hogy Hermas, római Kelemen, Justinus, antiochiai Theophil, alex. Kelemen, Tertullianus, Lactantius és mások a jelenlegi gyüjteményeket olvasták és használták (különösen a mostani III-ik könyvnek régibb részeit, a IV. V. VI. VIII. könyveket): mégis jó sokáig fentartotta magát mind a keleti, mind a nyugati egyházatyák közt az a nézet, melyet fentebb jeleztünk. A görög egyházatyák, közelebb lévén a sibyllajóslatok forrásához, a harmadik század elején kezdték végre észrevenni, hogy a Sibyllára való hivatkozásuk helytelen, mert a példányok, melyek nekik is rendelkezésökre állanak, zsidó és keresztény irók költeményei. A nyugati egyházatyák azonban még a negyedik században is egész komolyan hivatkoznak a pogányokkal való vitáikban a Sibyllák jóslataira. Sőt maga sz. Ágoston is, Lactantiust követve, a jelenlegi III-ik könyv legrégibb részeit az erythraei Sibylla jóslatának tartotta s az erythraei Sibyllát azok közé sorozza, a kik az Isten országába tartoznak. (De Civ. Dei. XVIII. 23. sk.)

C. Alexander fejtegetése után tisztában lehetünk a felől, hogy a jelenlegi sibyllai-jóslatok (egy pár vers kivételével, melyeket a szerzők itt-ott a régi pogány jóslatokból müveikbe szőttek), a Kr. e. második századtól a Kr. u. 3-ik századik terjedő korszakban keletkeztek. A tanitás, melyet e jóslatok hirdetnek, az ó- és uj-szövetségi sz. iratokból van meritve s a szerzők felekezeti álláspontja szerént előadva. Csupán csak az alak a régi Sibylláké, amennyiben az előadásban keresve keresik a homályt, szakadozottságot és kétértelműséget.

Mint költői müvek magokon viselik a korszaknak bélyegét, melyben irattak. Az alexandriai korszak hatása látszik nemcsak bizonyos mesterkéltségben, keresettségben:

hanem különösen a régibb eposok nyelvének utánzásában is. Viszonylag szebb nyelvezetüek a régibb keletü jóslatok; mig a későbbi koriak nyelve egészen ellapul. A hexametert nagy szabadsággal használják. Nyelvjárásuk az eposi, de keverve attikai, aeol és dór alakokkal.

A mi a költői lendületet illeti: nagyon kevés van a történeti tények elbeszélésében; magasabb lendületüek az oly részek, melyek korholást, fenyegetést tartalmaznak, vagy a mely részek inkább hymnus, mint jóslatszerü jellegüek.

Izleltetőül szolgálhat az V-ik könyvnek (167—177) Rómához intézett következő fenyegetése:

«Jaj neked, jaj, te mindenképen tisztátalan városa a latin földnek! Te dühöngő vipera fajzat! Özvegyi gyászban ülsz majd a part mellett és sirni fog feletted, neje felett, a Tiberis folyam! S mindez azért, mert gyilkolásban örjöngő volt a te szived s istentelen a te lelked. Nem ismered meg, hogy mire képes az Isten és mit vihet végbe az ő ereje! Azt mondogatád: «Én vagyok az egyedüli s senkinek sincs fölöttem hatalma»! De az örökkévaló Isten elveszt most tégedet és a tieidet s nem marad ama földön még egy emlékkő sem belőled abból az időből, mikor a nagy Isten még dicsőséggel halmozott el téged. Maradj hát oh gonosz egyedül, a tüz lángja közé vettetve! Legyen lakásod az alvilágnak irtózatos helye, a Tartarus!»

Az utolsó itéletet és a kereszt dicséretét a VIII. ének ama hires akrostichise igy adja elő (231—248):

«Sirásban törnek ki akkor mindenek és leszen fogaknak csikorgatása. Kialszik a napnak fénye; megszünik a csillagok serege; az ég forgásba jő; a holdnak fénye elvész. A völgyek fölemelkednek, a hegyek magassága alászáll. Alkalmatlan magasság nem leszen többé a földön; hegyek és sikok egyenlőkké válnak. Nem lesz semmiféle tengeren többé hajózás. Kiég a föld; kiszáradnak a források a villámoktól; forrásba jőnek a folyamok. Az égből megszólal gyászos hangon a trombita, a bekövetkező irtózatot és a világnak pusztulását hirdetve. A föld megrepedez s látható lesz az alvilági chaos. Az Istennek széke elé járulnak mind

a királyok. Az égből tüz és kénfolyam ömlik alá. Feltünik mindeneknek csodálatos látványul a jel (kereszt), az eléggé soha nem tisztelhető és nem szerethető fa, a kegyes hatalmi jelvény,[1] a jámborok élete, a világ botránya, a mely tizenkét forrásból fakadó vizzel élteti a választottakat s mint vas-vessző hatalommal kormányozza a népeket.»

Ugyancsak szép költői vonásokkal rajzolja az Istennek hatalmát a VIII. ének (430—437) ekképen:

«Önmagától való, tiszta, örök, láthatatlan égi lény, a ki hatalmával kormányozza a tüzes szeleket, kezében tartja a mennydörgés és rettenetes villámlás jogarát, elnyomja a félelmetes mennydörgés moraját, megrázza a földet s ismét megszünteti annak robaját; elveszi erejét a villámok tüzes ostorának, feltartóztatja az esőnek végtelen özönét, a nyári jégesőt, a hófellegeknek földre hullását, a zivatarnak rohamát.»

A fenség és kellem bizonyos vegyülete van a keresztény erkölcsök eme rajzában (VIII. 481. sk.):

«Szivből alázatosaknak lenni, a hamisságot gyülölni, egészen ugy szeretni felebarátunkat, mint önnönmagukat, szivből szeretni az Istent és neki szolgálni: ezért neveznek bennünket Krisztus szent, égi nemzetségéből származottaknak, testvéreknek. Vidámság a mi isteni szolgálatunk, az igazság és jámborság a mi utunk. Nem szabad soha a (pogány) templomok szentélyeit megközeliteni, faragott képeknek áldozni, nekik örömdalt zengeni; sem illatos virágokat hinteni, világitó gyertyákat gyujtani, sem pedig azokat fogadalmi ajándékokkal disziteni..... Hanem igen is kötelességünk szüzi lélekkel, tiszta szivvel teljesiteni mindig a barátság szent törvényeit, édes zsoltárokkal, Istent megilletö dicséretekkel magasztalni téged örök és igazi Istent, a világnak bölcs alkotóját.»

Igazán költői a megtestesülés titkának elbeszélése (VIII. 460—470):

[1] Tulajdonképen: a kivánatos szarv (*τὸ κέρας τὸ ποθούμενον*) vonatkozással a 131. zs. 17. versére: *Ἐκεῖ ἐξανατελῶ Κέρας τῷ Δαβίδ.*

«Gábriel angyal igy szólitá meg a leányt: «Fogadd sértetlen kebledbe az Istent!» Szólt s malasztját lehelte Isten a szüzre. Ezt pedig, az örökké szüzet, félelem és csodálat fogta el egyszerre ama szavak hallatára s remegve állott ott. Megijedt lelkében, szive remegésbe jött, mert nem tudta felfogni azt, a mit hallott. De csakhamar felvidult, öröm fogta el szivét a hallottak felett, szűzi mosolyra nyilt ajka (*Κουρίδιον δ' ἐγέλασσε*) s ifju arcza elpirult. Örömben uszott egész lénye, de mellette a szemérem büvös erővel hatott lelkére. Visszatért keblébe a bátorság s méhébe szállt az Ige.»

De nem folytatjuk tovább. Annyit elértünk tán a jóslatok tartalmának vázlatával és e pár szemelvénynyel is, hogy kiki tisztán láthatja, mily nagy fontosságuak e jóslatok, mint a kereszténységgel körülbelül egykoru irott emlékek, a kereszténység első fejlődésének és a népek akkori történetének tanulmányozására.

IRODALOM ÉS MÜVÉSZET.

Geographia ecclesiastica Hungariae. Magyarország egyházi földleirása a XIV. század elején. A pápai tizedjegyzékek alapján feltüntetve. A vatikáni okirattár rendeletére szerkesztette Ortvay Tivadar. Bpest, Franklin-társulat 1892. Két kötet quarto, XLIV. és 1025. l. Hét térképmelléklettel. Ára?

Amióta a bölcs XIII. Leo pápa rendelete alapján megnyiltak a Vatikán okirattárai, egymást érik hazánkban is szebbnél szebb, becsesbnél becsesb történeti elukrubrácziók. Ilyen a szerkesztőségünknek e napokban beküldött, Ortvay történettudósunk által összeállitott gyönyörü kétkötetes magyar egyházgeographia is.

A bevezetésben, (mely a technikus munka vezetőinek nem értjük, micsoda tévedéséből, a második kötetbe szorult) a szerkesztő szépen értekezik a tizedjegyzékek nagy jelen-

tőségéről. A munka testét aztán alkotják az esztergomi, nyitrai, váczi, egri, pécsi, veszprémi, győri, kalocsai, csanádi, (I. kötet vagy I. félrész) — továbbá a váradi, erdélyi, zágrábi egyházmegyék birtokviszonyai, területi felosztásai, fő- és alesperességeinek leirása (II. félrész); mindez a pápai tizedjegyzékek alapján. Rengeteg adathalmaz, óriási szorgalommal egybegyüjtve.

Ezek után függelék következik, melyben amaz egyházi helyek soroltatnak fel, melyek ugyan a pápai tizedjegyzékekben nem emlittetnek, mindazáltal, miként egyéb történelmi forrásokból kimutatható, a XIV. században mégis léteztek. E függelékhez ismét egy pótlék járul, melyet a szerkesztő keze alatt felgyült anyag tett szükségessé. Végül egy remek s az egész «vastum opus» könnyü kezeléséhez nagyon alkalmas névmutató zárja be a II. kötetet.

Miután pedig földrajzi munkát térkép nélkül nem lehet egész helyesen használni, hét térkép is járul a munkához, melyek a régi egyházmegyék területi viszonyait a XIV. századból szemlélhetőkké teszik.

Történetkutatóink, különösen a magyar egyháztörténelem müvelői nagy örömmel fogják üdvözölni a jeles és külsőleg is fényesen kiállitott munkát.

Dr. Kereszty Viktor.

Das heilige Messopfer dogmatisch, liturgisch u. ascetisch erklärt. Von Dr. Nikolaus Gihr. Fünfte, verbesserte Auflage. Freiburg. Herder. 1892. N. 8-r. 736 l. Ára füzve 7 márka. Kötve 8 márka 75 fil.

E mű rendkivüli sikereket aratott Németországban. Magyarra való forditásának eszméjét is megpenditették, de vaskossága visszariasztja a forditókat. Ismertetni e művet valóban fölösleges; hiszen az az alapos megvitatás, tüzetes magyarázat, gondolati bőség s főleg a kenetteljes, meleg hang, mely a müvet jellemzi, hóditott az olvasó közönségben annyira, hogy a mű már ötödik kiadásban forog közkézen. Valami érdemleges változtatást nem szenvedett egy része sem; itt-ott kihagyott

a szerző hosszabb kitéréseket, szabatosabb formákba öntött egymás gondolatot; a minek az eredménye mégis az lett, hogy az uj kiadás 736 lapra terjed, mig az előbbiekben 766 oldalt számláltunk, ennek következtében ára is 7 márkára szállt. Gihr már megpróbálkozott más hasonnemü tárgygyal: Kiadta a mise-sequenciák magyarázatát; e kiadvány azonban a már jónevü szerző daczára nem tudott nagyobb feltünést kelteni; sőt az itt ismertetett müvének ujabb kiadásai szinte eltemették a sequenciák első kiadását is. Gihrt és Bacuezt emlegetik most kiválólag az asketikus irodalom e szakában; mindkettő megfér egymás mellett, sőt Gihr müve mellett még mindig szivhezszóló olvasmányul szolgál Chaignon «A pap az oltárnál» czimü müve, melyet az esztergomi magyar iskola fordított s mely még mindig kapható. A buzgó pap, aki a mindennapi sz. mise-áldozat kincses bányáját nem akarja a lelki röstség s a gondatlanság sötétségébe temetni, hanem a legtisztább gondolatok és érzelmek fényét és melegét kivánja belőle kiemelni, az emlitett művek bármelyikét nagy haszonnal lapozgathatja.

Dr. Pethő.

A gör. kath. egyházban vasárnapokon és ünnepeken a szent liturgián olvastatni szokott „Apostoli szakaszok magyarázata. Irta ifj. Gebé Andor, Munkács e. m. áldozár, a hittudomány borostyánkoszorusa és az ungvári theologiai liceumban az ó- és uj-szövetségi bibliai tudományok nyilv. rendes tanára. Eger, Érseki liceumi könyvnyomda, 1892. 275 l. Ára 1 frt 50 kr.

A munkács-egyházmegyei püspöki theologiai lyceumnak biblikus tanára nem először lép fel az irodalom terén. Már ezelőtt is irt két kézikönyvet: *„Bevezetés az ó- és uj-szövetségi szent Könyvekbe“* és *„Bibliai Régiségek“* czimüeket. Ezeket ugyan a «M. Sion»-ban nem ismertettük, mert csakis, mint szükebb szánt körre kézikönyvek birtak jelentőséggel. Ellenben e most beküldött könyv mind tartalmánál, mind előadásánál, mind csinos kiállitásánál fogva megérdemli, hogy szélesebb körben is terjedjen és használtassék.

Az „*Apostoli szakaszok magyarázata*“ a görög kath. egyházban előirt leczke-pericopáknak akarja exegesisét adni, amelyet tehát a papok a gyakorlatban is igen jól fognak használhatni. Nem egészen áll ugyan, amit a Sz. előszavában mond, hogy ily, értsd exegetikai munka honi nyelvünkön még eddig nem létezik: (hát a Karsch «Vasárnapi sz. szakaszok magyarázata,» hát a Kiss János egri volt tanár sz. Pál-értelmezései?): mindazáltal csak legyen mennél több exegetikus könyvünk magyarul. Hol vannak már más nemzetek! Ami magát a tartalmat illeti, a szakasz-magyarázatok a szent atyáktól, egyházi tudósoktól vannak kölcsönözve, kiket a Sz. idéz is.

A két részre osztott munkának első része (1—186. l.) a vasárnapokon és ünnepeken, második része pedig (187—271. l.) az állandó ünnepeken olvastatni szokott apostoli szakaszokat és azok magyarázatát foglalja magában a következő elrendezéssel: 1. Bibliai szöveg. 2. Annak rövid tartalma. 3. Az egyes versek magyarázata Aranyszáju szent János, sz. Ágoston, sz. Gergely, Bonaventura, sz. Tamás, Lactantius, Oekumen, Kajetán, Hugo, a Lapide Kornél, Suarez, Nicephorus, Jusztin, Baronius, Origenes, Vazul, Cyrill, és mások nyomán.

A könyv a nemrég fölszentelt Firczák Gy. munkácsi püspöknek van ajánlva.

X. Y.

Mária-hava. A bold. Szüz tisztelőinek a májusi magán ájtatosságokra ajánlva. A ft. esztergomi főegyhm. hatóság engedelmével. Kiadta Wajdits Nándor „Sz. Család“ kath. mükereskedése Bpest, 1892. XVI-r. 200 l. Ára vászonkötésben 50 kr., félv. 40 kr.

Amint a szép május évenkint meghozza virágait, ugy a lelki szemeinkben különösen a bold. Szűznek szentelt május hónap is rendesen hoz egy uj ájtatos irodalmi virágot, egy uj imakönyvet.

Ez a virág az idén szerény ibolyának nevezhető, ameny-

nyiben ez a szép kis imakönyvecske nem akar ragyogni, nem akar feltünést kelteni, hanem tetszetős külső megjelenésével, továbbá elmélkedéseinek, imáinak jó illatával akar a jó emberek között kedvességre szert tenni.

Reméljük, ezt el is éri. Minden napjára a május hónapnak találunk e könyvecskében egy elmélkedést, egy példát, egy erénygyakorlatot és egy fohászt vagy röpimát.

A májusi ájtatosságra, különösen magán ájtatosságra jó kis vezérkönyvet fog benne birni, aki megszerzi.

Dr. Kereszty Viktor.

Kik voltak az első érsekek? Irta Dr. Karácsonyi János. (Felolvastatott a Magyar Tört. Társulat 1892. jan. 7-ki ülésében.) 39 l. Bpest. Az Athenaeum r.-társ. könyvnyomdája 1892.

Ismét egy hozzászólás a már sokak által sokat vitatott kérdéshez: ki volt az első esztergomi érsek; azzal a különbséggel, hogy most már nem az képezi a vita központját, vajjon Domonkos, Sebestyén vagy Asztrik volt-e ez, hanem inkább, hogy sz. István egyszerre alapitotta-e a kalocsai érsekséget az esztergomival, s ha igen, Asztrik az első esztergomi érsek volt-e vagy az első kalocsai. A kérdésre Dr. Karácsonyi akként válaszol: «hogy nincs semmi, de semmi, nem is lehet, ami az egykoru kutfők tanuvallomásait megdönthetné», melyek szerint Radla-Anasztázt Esztergom, Asztrikot pedig Kalocsa érseki széke illeti meg. S el kell ismernünk, hogy az ezen állitást támogató érvelés sok elmeéllel, nagy apparatussal van megirva. Mindazonáltal kénytelenek vagyunk bevallani, hogy nem látjuk teljesen beigazolva a szerzőnek fentebbi mondásában megnyilatkozó bizonyosságot s azt a minden kétséget kizáró fölényt, amelylyel az ellenkező nézetet «csillogó de üres véleménynek», Asztrik-Anaztázt pedig mesés találmánynak nevezi. Erre nézve csak egy példát hozunk fel, épen azt, mely szerző szerint «döntő bizonyiték s minden kétséget eloszlat.» A pécsváradi alapitó levél szerint — mondja Karácsonyi —

(ezt tudvalevőleg ugy Knauz mint Horvát Mihály teljesen hamisnak tartja) 1015-ben Asztrik kalocsai érsek volt, természetes tehát, hogy Anasztáz — ki ekkor még élt s valóságos érsek volt, nem lehetett más mint esztergomi. Azután igy folytatja: «lehetetlen, hogy itt szembe ne tünjék menynyire egyez sz. Adalbert harmadik életirata (Passio) a pécsváradi oklevéllel. Midőn az életirat a meseritzi monostor alapitásáról beszél, a következő megjegyzést teszi: azoknak (a szerzeteseknek) kormányzására azon Asztrikot rendelé apátul, aki később *sobottini* érsekké szenteltetett föl. Ezt az elferditett helynevet nem nehéz kitalálni. A XII. század irásmódjában a t és c betűk teljesen egyformák s azért a Sobottint teljes joggal olvashatjuk Soboccinnak is. Az akkor létező érsekségek közül ehhez csak kettő hasonlit, Coloniensis (Köln) és a Colociensis (Kalocsa). A első nem lehet, mert ismerjük a kölni érsekek teljes névsorát, ám azok közt Asztrik nem fordul elő. Hogy tehát a másikat jelenti, ezt annál nagyobb joggal állithatjuk, mert Widricus apát Kalocsát 1050. Colocin-nak irja; ez pedig a Passio Sancti Adalberti irójának Soboccin alakjával nemcsak a magánhangzókra, hanem az utolsó szótagra nézve is megegyezik.» Engedjen meg a tudós felolvasó, de az ilyet mi «biztos, világos utbaigazitásnak» el nem fogadhatjuk. Kiváncsiak vagyunk, mit felelnek majd az egészre azok, akik a hozzászólásra illetékesek.

Kollányi Ferencz.

Derült ég. Vig elbeszélések. Irta Városy Gyula. Lugos, 1892. 8-r. 318 l. Ára 1 frt 80 kr.

A szerzőnek neve, mint katholikus irányu elbeszélőé, már több kisebb-nagyobb munkájából ismeretes. E kötetben vig elbeszéléseket és rajzokat tesz ismét közzé, összesen tizenötöt.

Hosszasabban azokat sem nem kivonatolhatjuk, sem nem ismertethetjük, részint térszüke, részint a miatt, mert folyóiratunk iránya első sorban a tudományos müvek bemu-

tatását teszi szükségessé. Hanem, egyszerüen megemlitjük, sőt, mint katholikus irányu könyvet ajánljuk is e kötetet azon t. olvasóinknak, kik midőn alkalomadtán szépirodalmi könyvvel akarnak valakit, kivált ifjabbakat, megajándékozni, méltán zavarba jönnek, nehogy valami olyast nyujtsanak nekik, amit később megbánhatnának.

F. Sz.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK.

Az összehasonlitó vallástudomány, a történelmi theologiának ezen aránylag uj ága mind szélesebb körben kezd müveltetni. Igaz, hogy sokhelyütt azzal a tendencziával, hogy bebizonyittassék, miszerint ime, a kereszténység is csak egy a sok mulandó vallási systema közül; de ez a tendenczia természetesen czélt soha nem fog érni. — Párisban Guimet egész vallástörténeti muzeumot alapitott, ugyanott e szakmának több folyóirata is van, külön kathedrája (Reville rationalista), hasonlókép Angliában Oxfordban (Müller Miksa syncretista) kathedrája és folyóirata (Hibbert lectures), Skócziában négy tanszéke (Glasgow, St. Andrews, Edinburgh, Aberdeen); Hollandiában, Svájczban, Belgiumban, Rómában, stb. hasonlóképen, mindenütt rationalista irányzattal. Ámde mindezektől a kereszténységnek nincs miért félnie, ellenkezőleg a keresztény vallásnak összehasonlitása a régi vallási rendszerekkel fényes apologiája leend a kereszténységnek magának. De ép a czél minél gyorsabb elérésére jó lenne, ha maguk a katholikus theologusok is sulyt fektetnének az összehasonlitó vallástudomány müvelésére, amint a párisi Institut catholique már bir e szakmára egy külön tanszékkel, amelyet de Broglie abbé tölt be, igen szép eredménynyel.

Renan, a hirhedt de magát már lejárt szentiráshamisitó, öregségében is sokat cseveg. Ujabb munkájában, mely-

nek czime «L'avenir de la science» (a tudomány jövője) igy ir a vallásról: «Nekünk, kik már hatalmukban birjuk a müvészetet, a tudományt, a bölcseletet, nekünk nincs már szükségünk az egyházra. De a nép? Ó ennek a templom az ő irodalma, az ő tudománya, az ő müvészete... Én részemről megbotránkozom, ha egy embert, aki csak némileg is megizlelte a XIX. század kulturáját, még mindig a régmult idők hitén és gyakorlatán látok csüngeni. De viszont, midőn falun vagyok, s uton-utfélen, meg minden gunyhóban a legbabonásabb katholiczizmus (!) jelvényeire bukkanok, akkor ellágyulok, s inkább hallgatnék egész életemen át, hogysem e gyermekek közöl csak egyet is megbotránkoztassak. Mert nagy különbség az, egy Szüz-Mária-képet látni müvelt embernél, vagy egy parasztnál. Müvelt embernél az ilyesmi fellázitó absurditás, lealacsonyitó szenteskedésnek a jele, — parasztnál azonban az eszményinek egy sugára, mely az ő gunyhójáig hatolt el. Én szeretem ezt az együgyü hitet, amint szeretem a Kali vagy Krischna előtt leborult indiánt; imádom a régi áldozatokat, de csak utálni tudom Juliánnak otromba bika-áldozatát. Egy hitetlen paraszt a legrutabb teremtmény, mert már nem viseli magán az embernek megkülönböztető jegyét (aninal religiosum). Fájdalom! eljő a nap, amelyen ezek is elérkeznek a hitetlenség periodusához. És ez nagy jótétemény lesz az emberiségre; de Isten látja lelkemet, én nem akarnék részt venni ama nap siettetésében a világért sem! Tegye, aki akarja! Mert azok a jó népek még a mult idők vallásosságában élnek. Ez az én módszerem: falun elmegyek a misére, a városban — nevetem azokat, akik odamennek!»

Mennyi zöldség rövid husz-huszonöt sorban! Mennyi következetlenség és ellenmondás! Mily jellemtelen, képmutató alkalmazkodás! És mindez tetszik az öntudatos liberálisoknak; mert hisz ők is azt hangoztatják, hogy a vallás csak az együgyü pórnépnek való, a müvelt embernek pedig fölösleges. Azért mégis igaz marad, — hogy Renan szavainál maradjunk, — hogy «az embernek megkülönböztető jegye» a vallásos érzésre való képesség. Világos, hogy

midőn «az ember megkülönböztető jegyéről» beszélünk, nem parasztokra és müveltekre osztjuk az élő teremtményeket....

Midőn egy oly magyar püspök tartja aranymiséjét, mint Schopper György rozsnyói püspök ő exciája, (szül. 1819., felszenteltetett 1842.) lehetetlen nekünk, az aranytiszta jellem, az elvszilárdság tisztelőinek is részt nem vennünk az ő örömében. Legyen áldott az aranymisés főpap minden lépte, nyujtsa az Ur Isten az ő jótékonyságban eltöltött életét minél hosszabbra, megelégedésben és békében!

Az egész magyar napisajtót bejárta e napokban egy irodalmi botránynak a hire, melynek hőse Pauer Imre premontrói kanonok, egyetemi professzor, akadémikus stb. stb. akiről Plagiosippus (töri rajta a fejét mindenki, de főleg Pauer maga, ki lehet ő ?) kimutatta párhuzamos hasábokban, hogy ugy az ő iskolai kézikönyve, mint akadémiai pályadijat nyert munkája nem más, mint plágium és excerptum Wundtból, Öttingenből. Szomoru világot vet ez a dolog a mi hivatalosan elismert tudósaink tudományára és olvasottságára! Védekezett ugyan a megtámadott váltig, de biz az ő védekezése vajmi gyönge volt. Hogy is lehetne erősen védekeznie amaz átkos *párhuzamos hasábok* ellenében? Nem örülünk semmiféle botránynak, még kevésbé egy olyannak, amelyben pap szerepel; de hogy annak az embernek, aki megfeledkezve a ruháról, melyet visel, a szabadakaratot tagadja a bölcseleti kathedrán, nem árt a tudományos megczáfoltatás után (l. «Kath. szemle». 1890.) még egy kis leczke is, azt mindenki elismeri, aki a sz. irás szavának igazságáról meg van győződve: Omnis, qui se exaltat, humiliabitur.

A magyar irodalom veterán alakja, az ősz Szabó István (szül. 1801.) a kazári pap, hosszú élete után, melyen keresztül anynyit fáradozott s annyi érdemet szerze magának, a mult hó utolsó napjaiban — mikor már füzetünk kikerült a sajtó alól — visszaadta lelkét Teremtőjének s pihenni tért a sirba.

Méltó, hogy mi is megemlékezzünk róla, ki oly sokat dolgozott, fáradozott hosszú életén keresztül! Kora ifjuságában izlelte meg a munka édes gyönyörét, még mint pap-

növendék kezdett foglalkozni a költészettel és az irodalommal, s ehez azután hű maradt mindvégig. A negyvenes évek elején gyors egymásutánban jelentek meg munkái, a hellén klaszikusok forditásai, köztük legfőbb, legérdemesebb munkája a magyar Homerosz, a nagy költő-fejedelem két munkájának az «Odysseá»-nak és az «Iliász»-nak magyar forditása, melylyel örök, elévülhetetlen érdemeket szerzett nevének és emlékezetének.

A nagyszámu műforditásokon kivül, melyekkel hazája irodalmát gazdagitotta, önállóan is foglalkozott a költészettel és a történelemmel, mely utóbbi szintén egyik kedves tárgyát képezé. Persze a Horvát István által kultivált történelemmel, mely magyarrá kivánta tenni az egész világot s összeköttetéseket keresett a régi magyarok és a görögök s az ó-világ összes népei között. Ide vonatkozó tanulmányai tehát nem birnak azzal a tudományos becscsel és értékkel, mely egyéb dolgozatait jellemzi, tanuságai mindazáltal ezek is forró hazaszeretetének, lelkes nemzeti érzületének.

Epitaphiumát is maga irta meg, a következő sorokban:

Itt fekszik Rozsnyó egyházmegye Nesztora, hajdan
A nógrádi Kazár együgyü papja Szabó,
Élete messzefutó pályáján nem vala semmi
Mint akadémikus és szépirodalmi tag is.
Hogy magyaritani merte Homér deli hőseit, oh azt
Meg se bocsátja talán drága hazája neki
Hát de te üdvöz légy s öregebb is nála, ha nem szánsz
Gyarló lelkétől egy miatyánkot, utas!

Szent-Tamás-társaság. Dr. Kiss János, a «Bölcseleti folyóirat» és a «Hittud. folyóirat» szerkesztője előbb nevezett folyóiratának legutóbbi számában egy helyes és nagy fontosságu eszmét, egy magyar «Szent Tamás társaság» eszméjét penditi meg.

A magyar kath. tudományos irodalomra s annak minden ágára, nemcsak magára a bölcseletre nézve, nagy fontosságunak tartjuk ezt az eszmét s ezért közöljük a felszólitásból a lényeges részeket: «Nem volna-e nálunk is kivánatos, nem volna-e nálunk is lehetséges — ugymond — egy

társaságot alakitani a scholastikus bölcselettudomány ápolására, pl. «Sz. Tamás-egyesület» vagy «Sz. Tamás-társaság» névvel?!

Én ezt az egyesületet körülbelül ugy képzelném, mint a párisi Sz. Tamás akadémiát. Czélja kettős volna: 1. Ismertetni, bebizonyitani és tovább fejleszteni a keresztény bölcselet tételeit. 2. Megczáfolni a téves bölcseleti rendszereket és tételeket. E czélból a tagok időről-időre, például hónaponkint, a nyári hónapok kivételével, összejönnének, mely alkalommal egy vagy több felolvasna, s — ami fő — a felolvasott tárgy felett a jelenlevők eszmecserét folytatnának. Mindezekre nagyon szép példát találnánk a párisi akadémia müködésében. Hogy az eszmecserék alaposak és gyümölcsözők legyenek, a tárgyat a tagokkal jóeleve meg kellene ismertetni.

Ily egyesület szép előkészitőül szolgálna a katholikusok III. nemzetközi congressusának (1894.) bölcselettudományi szakában kivánatos részvételre.

Nagyon óhajtandónak tartom, hogy e dologhoz minél többen hozzászóljanak. Ha azután számosan helyeslőleg nyilatkoznak, kivánatos lesz, hogy az eszme valósitásához valaki, aki arra hivatott, hozzá fogjon, csatlakozókat gyűjtve és szervezve az egyesületet.

Mi, a keresztény bölcselet magyar müvelői mutassuk meg, hogy mi hasonlithatatlanul számosabban vagyunk és nagyobb munkásságot fejtünk ki, mint a téves rendszerek hivei hazánkban. Mutassuk meg, hogy a magyar ember józan esze irtózik minden tulzástól, minden alaptalan idealismustól s a nyers naturalismustól, de igenis fogékony az igazi bölcselet iránt.

E szerény óhajokra egyelőre semmi mást nem várok és kérek, mint érdeklődésre valló visszhangot.»

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

A szerkesztésért felelősek: Dr. KERESZTY VIKTOR, Dr. WALTER GYULA.

Esztergom, 1892. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

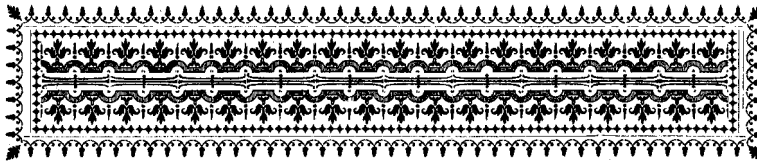

A DÉLSZLÁVOK ÉS III. INCZE PÁPA.

Irta DR. VARGHA DEZSŐ.

— Mutatvány a szerzőnek: «III. Incze pápa és kora» czimü pályanyertes müvéből. —

Midőn őseink hazánkat elfoglalták, a Duna és a Tisza völgyeiben a Kárpátok alatt délszláv törzsek tanyáztak, melyeket Miklosich osztályozása szerint szloveneknek szokás nevezni. A hóditó magyarok a meghódoltakkal csakhamar összeolvadtak. A szlávok elfogadták az uralkodók nyelvét, másrészről pedig a hóditók a legyőzöttektől nem egy intézményt vettek át. Az átvett dolgokkal és átvett fogalmakkal az illető fogalmak elnevezései átmentek a hóditók nyelvébe. Innen van, hogy a magyar nyelvben számos szláv szó fordul elő, melyet, mint Miklosich és Asbóth kimutatták, legkönnyebb az ó-szlovenból leszármaztatni. De nemcsak a földmü-

---

Források: Gesta Innocentii III. Migne Patrol. CCXIV. Regesta Innocentii III. Migne-nél CCXIV—CCXVII. Theiner: Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia. Romae 1863. Tom. I. — Farlati: Illyricum Sacrum. Venetiis 1751. Tom. I—VIII. — Katona. Hist. critica regum Hungariae Posonii 1781. Tom. IV. — Fejér: Codex dipl. Hungariae Budae. 1829. Tom. II. — Hurter: Papst Innocenz III. und seine Zeit. 4 k. Hamburg, 1842. — Horváth Mihály: Magyarország történelme. Pest, 1881. 8 köt. — Jireček: A bolgárok története. Ford. Majer Rezső. Nagy-Becskerek, 1889. — Klaic': Bosznia története. Ford. Szamota István. Nagy-Becskerek, 1890. — Hilferding: Geschichte der Serben u. Bulgaren. Bautzen, 1856. — Kanitz: Donau-Bulgarien u. der Balkan. Leipzig, 1876. 3 Bde. — Dr. Hamvas dolgozatai az Uj Magyar Sionban, 1878. évf. 246. 325.

velés, az ipar és háztartás körébe vágó dolgokat vették át eleink a szlávoktól, hanem politikai institutiókat is. Ezt bizonyitják a magyar nyelvbe átment vajda, bán, ispán és kenéz szavak. Bár a magyarok politikai erő és életrevalóság tekintetében messze túlszárnyalták a déli szlávokat és nemsokára a görögökkel, de különösen a kath. egyházzal és nyugoti nemzetekkel való érintkezés után a müveltségben is föléjük kerekedtek: mégis ezen egybeolvadás következtében lehetetlen, hogy bizonyos közös vonások, közös erkölcsök ne jöttek volna létre. Ez lehetett az egyik oka, hogy a balkáni délszlávok korántsem viseltettek ellenszenvvel a magyar királyok uralma ellen; sőt valahányszor a byzanczi gőg és zsarolás ellen magukat oltalmazni nem tudták, mindannyiszor a magyar királyoknál kerestek menedéket.

Királyaink is politikájuk czéljává a Balkánfélsziget északi részeinek meghóditását tették. Nyugaton a hatalmas német birodalom állotta utját minden terjeszkedésnek, éjszakon és keleten pedig a Kárpátok képeztek természetes határvonalat: igy tehát csak dél felé kinálkozott működésre alkalmas terület. Sikerült is nekik az egyik-másik délszláv törzset a magyar korona főuralmának elismerésére birni. Századok viszontagságai elszakitották ugyan egyiket-másikat Magyarországtól, csak Horvátország és Szlavonia maradt meg a birodalom kötelékében, de a történetirás feladata megmutatni azon rendeltetést, melyre a magyar nemzet természetes helyzeténél fogva azon korban hivatva volt, és a viszonyok hasonló alakulásával talán ismét hivatva lesz.

Sajnos, a délszlávok története nálunk meglehetősen ismeretlen. Mintha nem is volnának ők szomszédaink, mintha nem is lett volna velük századokon át összeköttetésünk; nem sokkal többet tudunk róluk, mint akár Irlandról vagy Portugalliáról. A délszlávokról most sem tudunk sokkal többet, mint

Katona, Pray és Engel idejében, pedig azóta neves szláv tudósok, mint Pafarik, Jireček, Hilferding, Drinov stb. alapos kutatásokat vittek végbe, azóta Theiner, Rački, Kukoljevič számos latin oklevelet közöltek, Miklosich és mások pedig az ó-szláv emlékeket adták ki.

De mindezen kutatások daczára a dél-szlávok történetében sok homályos hely van még mindig.

Magára az első kérdésre, hogy mikor telepedtek meg ők a Balkánon, sem adhatunk határozott feleletet. Kétségtelen, hogy nem voltak őslakók a félszigeten, de azt, hogy mikor foglalták el jelen lakhelyeiket, nem határozhatjuk meg pontosan. Nem vándoroltak ők ugy mint a hunnok vagy a gótok birodalmakat döntve össze és uj birodalmakat alapitva: kisebb csapatokban vonultak a nélkül, hogy a krónikások érdemesnek tartották volna róluk megemlékezni. Csak akkor emlitik őket, midőn valamely nagyobb csapat féktelen pusztitásokat vitt végbe. A megtelepedés nem is egyszerre történt. Négyszáz évig tartott az. Vándorlásuk a III. században kezdődött és a VII-ben fejeztetett be. Legerősebb volt özönlésük az V. század végén a keleti gótok mozgalmaival összeköttetésben, midőn a félszigetet egészen Spártáig pusztitották.

A VII. században már az egész Balkánt elárasztották, még a Peloponnesusban is voltak telepeik, a görögöket a partokra és a szigetekre, a thrák és illyr törzseket pedig a hegyek közé szoritották. Ezek később leszállva a bérczekből a síkokat foglalták el és mint albánok és oláhok tünnek ismét elő.

A szlávok azonban nagy számuk, rendkivüli vitézségük daczára sem tudtak önálló nagy államot alakitani, pedig a körülmények igen kedvezőek voltak; hisz a korhadó byzanci birodalom Ázsiában volt elfoglalva a perzsákkal és az arabokkal. Ennek oka a félsziget geographiai alkotásán kivül, mely bérczes

hegyekkel széttagolva, központi vizrendszer nélkül, inkább a szétforgácsolódást, mint az egyesülést mozditá elő, a szlávok pártikularismusában rejlett. Minden szláv család egy kis fejedelemséget képezett, melynek uralkodója a családfő volt, a ki a család vagyona és egyes tagjai felett korlátlanul rendelkezett. (Zadruga.) Egy-egy hatalmasabb családfő uralmát több család fölé is kiterjesztette és ez župannak (ispán) neveztetett. Több županság felett a nagy župan, knez vagy vojvoda uralkodott.

A tulságosan erős családi kötelék nem engedte, hogy az individuumok magasabb szempontra emelkedve nagyobb számmal csoportosuljanak és nemzetté alakuljanak. A család vagy a törzs teljesen lefoglalta magának az embert, igénybe vette annak minden tehetségeit és érzelmeit, ugy, hogy a törzsek partikularis érdekei nem engedték az összes törzseknek egy nemzetbe való összeolvadását. Csak az éjszaki törzsekből képződött a horvát nemzet, a keletiekből pedig a szerb. A többiek nem tudtak nemzetekké egyesülni és részint a leghatalmasabb törzs nevét vették fel, részint azon hely szerint neveztettek el, a hol laktak. Igy a Basante vagy Basanius (szlávosan Boszna) folyó körül lakók bosnyákoknak nevezték magukat. Lassanként több fejedelemség képződött, ugy mint: Horvátország, Szerbia, Dalmátia, Dioelea és Hum, a mai Herczegovinában (Zahumlje, a latin okiratokban Chulma vagy Chulmia).

Az Al-Duna és a Haemus közt lakó szlávok közé uj elemet hoztak be a bolgárok: a rég nélkülözött egységet. A finn-ugor eredetü bolgárok elhagyva a Volga körül fekvő tanyáikat, már az V. században háborgatták a görög birodalmat, 679-ben pedig Iszperich vezérlete alatt átkelve a Dunán Moesiában telepedtek meg, és hatalmas birodalmat alapitottak. Sokszor rettegtették meg Byzancz lakóit, midőn ostromra készen kapui előtt táboroztak. Há-

romszáz év leforgása alatt azonban egybeolvadtak a meghóditott szlávokkal. A szlávok nyelvüket adták nekik, a bolgárok pedig egységet és erőt hoztak a szétforgácsolt szláv törzsek közé. Boris (Bogoris) fejedelmük körülbelül 852-ben népének egy részével a keresztséget felvette. De mivel a görögök még külön püspököt sem akartak nekik adni, hogy igy függésben tartsák maguktól a bolgár egyházat és államot, azonfelül számos eretnek és csavargó pap özönlötte el az országot: Boris kikergette a görög papokat és Rómába fordult I. Miklós pápához, hogy küldjön neki papokat. Miklós teljesitette is kérését és missionáriusokat küldött, a kik a téritést bevégezték és a római ritust hozták be az országba. De mivel a pápa nem tudott Borissal az érsek személyét illetőleg megegyezni, Boris kibékült a görögökkel és a bolgár egyházat a konstantinápolyi patriarkának vetette alá. Megjegyzendő, hogy ekkor Photius számüzve és szent Ignácz patriarka a római sz. székkel közösségben volt. A bolgárok tehát megmaradtak katholikusoknak, csak a római patriarkai kerületből kivonva magukat a konstantinápolyihoz csatlakoztak. Ez időben történt az is, hogy sz. Cyrill és sz. Methódnak Morvaországból elüzött tanitványai Bulgariába jöttek és itt a szláv ritust meghonositották.

Mikor tértek a többi dél-szlávok a kereszténységre, nem határozható meg pontosan. Azt sem tudjuk, hogy melyik ritust vették fel, a rómait-e vagy a görögöt. Valószinü azonban, hogy a félsziget belsejében lakó törzsek a görög egyházhoz csatlakoztak, az Adria partjaihoz közel lakók pedig a nyugotihoz. Mindazonáltal a görög szertartásuak is katholikusok voltak, mert a schisma csak a XI. században történt. Sőt bizonyos az, hogy a Balkán félsziget éjszak-nyugati sarkában lakó szlávok a római patriarkatus alá tartoztak, mert a mai Bosznia, Herczego-

vina püspökei a spalatói érseknek, a ki pedig latin volt, fönhatósága alatt állottak. A 925-iki spalatói zsinaton, melyen a szláv liturgia helyébe a latin hozatott be Tomislav horvát király és Višević Mihály humi fejedelem is részt vett. Višević a pápákkal folytonos összeköttetésben állott. Ezekből azt következtethetjük, hogy a nyugati törzsek a X. században a latin egyházhoz tartoztak.

Hogy a szerbek melyik egyházhoz csatlakoztak eredetileg, az biztosan nem állapitható meg. Valószinüleg ingadoztak a keleti és nyugati közt s a körülmények szerint oda hajoltak, a honnét erősebb nyomást gyakoroltak rájuk. Különben a szerbeknek megtéritése csak a XII. században volt befejezve a Nemauja házból származott szent Száva által.

De a görögök sem sokáig örvendhettek annak, hogy a bolgárokat a latinoktól elhóditották. A politikai haszon, a melyet az egyházi összeköttetésből reméltek, elmaradt. Jellemző, hogy a keleti egyház, a mint Rómától elszakadt, darabokra hull és a konstantinápolyi pátriarka, a helyett, hogy az egész kelet fölött kiterjeszthette volna hatalmát, kénytelen a mindinkább összezsugorodó hellenség felett való főhatósággal megelégedni. Simeon a hatalmas bolgár fejedelem (893—927.) „a bolgárok és görögök cára és autokratorja“ czimet vette fel és 30 évig tartó háboruban a görög birodalmat a bukás szélére juttatta. A politikai nagysággal az egyház felszabaditása is járt a konstantinápolyi pátriarka alól. A preszlavi érsek patriarka czimet vett fel és a bolgár egyház megszüntette a függő viszonyt a konstantinápolyi pátriarkával. De a bolgárok dicsősége nem sokáig tartott. A szlávoknál a nemzet nagysága nem az institutiokra lévén fektetve, hanem az uralkodó képességeire, a hatalmas fejedelmek halála után országaik is hanyatlásnak szoktak indulni; Simeon után is igy történt. Bulgáriában Péter (927—968.) alatt za-

varok ütöttek ki és Bulgária két részre szakadt keletire és nyugatira. A görögök felhasználva a zavarokat iparkodtak a bolgárokat visszaszoritani. Péter szorongattatásaiban Róma szövetségét akarta megnyerni és a pápától koronát kért. A nyugati egyházhoz való közeledés csak érdek szüleménye lévén, ismét nem volt tartós.

Péter nem birván ellenállani a görögöknek, kibékült velük és egy byzanci herczegnőt vett nőül. A Rómával való kapocs felbomlott és helyét a káros byzanci befolyás foglalta el, mely megkövült kulturáját, beteges egyházi életét és romlott erkölcseit oltotta a fiatal életrevaló nemzetbe. Ily körülmények közt könnyü volt Limisces János császárnak 971-ben Kelet-Bulgariát meghóditani. A Šišman által 963-ban alapitott Nyugat-Bulgária azonban virágzott. Sámuel cár székhelyét Ochridába tette, érseke pedig felvette a bolgár pátriarka czimet. A görögök ellen ő is Rómában keresett segitséget, melynek megpecsételésére a pápától koronát nyert.[1]

Ez időben a bolgárok közt már széltében egy veszedelmes szekta volt elterjedve, mely végzetes szerepre volt hivatva a Balkán félszigeten.

A délszláv történelemnek öt száza elválaszthatatlanul össze van kötve a bogomilok történetével. Miután ezek hazánk középkori történetében is nagy szerepet játszottak, érdemes velük bővebben is foglalkoznunk.

A manichaeusok eretneksége, daczára a római császárok üldözéseinek a VI. században nem pusztult ki. Névleg ugyan megszüntek létezni, de titokban lappangtak. A VII. században ujra feltüntek a paulikianok neve alatt. Elnevezésüket némelyek szerint azon kiváló tiszteletnek köszönhették, melylyel sz. Pál apostol iránt viseltettek, mások szerint Pál

[1] Theiner Monumenta Slavorum meridionalium. I. k. 16. 28. l.

nevü alapitójuknak, aki tanait anyjától egy Kalliniké nevü manichaeus nőtől nyerte. A titkon lappangó eretnekség Örményországban és Kis-Ázsiában rohamosan terjedt el. A görög császárok közül némelyek zavargó természetük miatt hevesen üldözték őket. V. Konstantin (Copronymos) nagy számban telepitette őket 751-ben Thrakiába, különösen a dragovics szláv törzs közé, Philippopolis vidékére, határőrségül a bolgárok betörései ellen, miáltal ezen város az eretnekség központjává lőn. A paulikiánok dualisztikus tanai csakhamar a szláv lakosság közt is terjedni kezdettek. Konstantinápolyban is számos követőjük akadt, sőt maga Nikefor császár (802—811.) is pártfogójuk volt. Utódai azonban, különösen Mihály császár üldözték őket. A betörő bolgárok számos szláv foglyot hurczolván magukkal ezek utján az eretnekség a Haemuson túl is lábra kapott. Midőn Boris (Bogoris) bolgár fejedelem keresztény hithirdetőket hivott országába, az örmény paulikiánok apostolai is megjelentek a bolgárok közt. Sicziliai Péter szerzetes czáfoló iratot készitett a bolgár főpapok részére a „manichaeusok“ ellen, hogy ujonan megtért nyájukat annak segitségével a veszedelmes eretnekségtől megóvhassák. Ebből láthatjuk, hogy a paulikiánusok már Boris idejében el voltak terjedve Bulgáriában.

Simeon cár (888—927.) alatt már szervezett egyházaik voltak Makedoniában, úgy hogy fenyegették az ifju kereszténységet, mely oly rövid idő alatt nem is verhetett gyökeret a népben. A megtérés rohamosan történvén, a különféle eretnekségeknek kedvező talajuk volt Bulgáriában. A paulikianokon kivül emlittetnek a monophysiták, muhamedanok, zsidók és a gnostico-manicheusok egy másik ága: a massalianok. Ennyi felekezettel szemben a gyenge lábon álló kereszténység nem fejthetett ki kellő erőt. Hozzájárult a szlávok ismeretes partikularismusa. A

különböző törzsek különböző felekezetekhez csatlakoztak, és a hány eretnek felekezet, a hány törzs volt, annyi részre szakadt Bulgária. Ennek eredménye meg is látszott a hatalmas Simeon cár halála után. Az országban zavarok ütnek ki, a gyenge Péter nem birt atyja nyomdokaiba lépni.

Ekkor lépett fel egy Theophil, szlávosan Bogomil, vagy másként Jeremiás nevü pópa. Épen nem volt szándéka uj felekezetet alapitani. Czélja volt a paulikianusok által átalakitott dualisztikus elveket a kereszténységgel összeegyeztetni és merev vallási testület szervezése által megerősiteni. Bogomilnak nem volt nehéz feladat a még nem rég pogány népet megnyerni egy oly vallásnak, mely épen úgy, mint a Bosi és Besiről szóló szláv mythos, azt tanitja, hogy kétféle magasabb lény létezik, egy jó és egy rosz istenség. Bogomil tanitványai azonkivül asketai megjelenésük, a böjttől halavány arczuk, hangos beszédtől és nevetéstől való tartózkodásuk, a más emberekétől elütő ruházkodásuk, zárkózott, titkolódzó természetük és a szentség külső látszata által tüntek fel, a mi keleten ősrégi időktől fogva nem szokta hatását téveszteni. Magukat mindig keresztényeknek nevezték, a hol kisebb számban voltak, ott a keresztény templomokat látogatták és igy titokban maradtak. A görögök bogomiloknak, euchitáknak, vagy massalianoknak nevezték őket. A szlávok babunoknak, manicheusoknak vagy patarenoknak hivták őket.

Bogomil elvetvén az absolut dualismust, mely két absolut és legfőbb principiumot vett fel, és e helyett a rosz principiumot a jónak származékává statuálván, lényegesen közeledett a keresztény felfogáshoz. Ez volt az oka, hogy a paulikiánok mint absolut dualisták nem igen terjedtek túl a Haemuson, a Rumeliában lakó dragovics törzsön; mig a bogomilok nemcsak az egész Balkánt, hanem különböző nevek alatt Európának majdnem minden országát elárasztották.

Maga Rajnerius is két részre osztja a manichaeusokat. „Ecclesia Bulgariae et ecclesia Drugonthiae. Et omnes habuerunt originem de duabus ultimis.“ A görögök is különbséget tettek a bogomilek ἡ τῶν Βογομίλων Ἀιρεσις és a δραγουβίται között. Sok pontja még homályos ezen eretnekségnek, de lényegét ismerjük. Két fő elv (načala) létezik: a jó Isten (bjelo bog = fehér Isten) és a rosz Isten (crno bog = fekete Isten) a sátán. A fehér Isten egy szellemi világot teremtett, melyben minden jó és minden tökéletes volt. De a jó Isten dicsőségét megirigyelte az égből letaszitott gonosz szellem a fekete Isten, és egy másik világot alkotott anyagból, anyagi testtel, anyagból készült emberekkel. De az emberbe lelket lehelni, őt életre hozni nem birta, ezért elküldé Istenhez hirnökét azzal a kéréssel, hogy küldje néki szellemét, hogy ezentul az ember mindkettőjüknek szolgáljon. A jó Isten teljesité a sátán óhaját és az ember életet nyert. Ezért az ó-szövetségben a sátán uralkodott az emberen. (Ezért vetették el Mózes és a próféták könyveit.) Az ujszövetséget a régi szláv forditásban használták, szorosan ragaszkodva az ősi irásmódhoz is, de a magyarázatban a legnagyobb szabadság uralkodott. Büszkék voltak rá, hogy igen sokan vannak közöttük, kik fejből tudják a szentirást. Még nagyobb vonzalommal viseltettek az apokrif könyvek iránt, melyeknek fantasztikus meséi tetszettek a mysticismusra hajló kor embereinek. Legtöbbnyire görög eredetűek ezek, és a manichaeusok révén egész Európában elterjedtek. Maga Bogomil is gyüjtötte ezeket, igy: a keresztfáról, miként szántott Krisztus az ekével, hogy nevezte Probus császár Krisztust társának, stb. Az ember megmentésére a jó Isten fia *látszólagos testet* vett fel, mert az anyag a gonosz szellem müve és *látszólag meghalt* a kereszten és a sátánt súlyos lánczra verve fogságba hurczolta. A megigazulás a léleknek a test kötelékeiből

való megszabadulásában áll; ez nem a szentségek által történik, hanem úgy, hogy az ember kerüljön mindent, a mi anyagi. Tiltva volt ezért a bor, a hús élvezése és a házasság, mert ez az ördög mive. Lemondottak a világi javakról, a mi azonban nem akadályozta őket, hogy kincseket ne gyüjtsenek. Ha ezt valaki szemükre vetette, azzal mentegetődztek, hogy élni csak kell valamiből. Sőt a boszniaiak egyenesen uzsoráskodásról vádoltattak. A gyermekek iránt, kiknél a lélek még nem fejti ki erőit, utálattal viseltettek és ha történetesen gyermekkel találkoztak, elfordultak tőle, mint a dögtől — mondja Kosmas presbyter — köptek utánna és a mammon gyermekének nevezték és az ördög teremtményének tartották. Imáikat folyton magukban mormogták, a mi úgy tünt fel, mintha folyton beszélnének valakivel. Hosszú fekete ruhát viseltek, hogy megkülönböztessék magukat másoktól és erdőkbe és barlangokba húzódva lemondva mindenről apokrif könyveik meséibe mélyedtek el. Rendesen lecsüggesztett fejjel jártak, arczuk a sok böjttől halavány volt és tekintetük szomorú. Ravasz módon igyekeztek a népet elcsábitani. „Vannak eretnekek — mondja Kosmas — a kik külsőleg csendesek és nyugodtak, mint a juhok; hallgatagok és a szinlett böjttől halványak, a kik nem beszélnek sokat, hangosan nem nevetnek, nem is csinositják magukat és külsőleg mindent úgy tesznek, hogy az igazi keresztényektől meg nem különböztethetők, — de belülről farkasok és rablók. Ha tehát az emberek alázatos lényüket látják, azt vélik, hogy igaz hivők és megtudják mutatni az üdvösség utját: ez okból hozzájok közelednek és a lélek üdvéről kérdezősködnek, azok pedig hasonlóan a farkashoz, mely a báránytszétszaggatni akarja, fejüket csóválják, sóhajtanak és alázatteljesen felelnek és ha egyszerü és tudatlan emberrel van dolguk, előadják szemét tanaikat. Az együgyü embereket megfogják mondván: az ember-

nek nem kell a földi dolgokkal törődnie, hisz az Ur mondja, ne törődjetek avval, mit esztek holnap és mivel ruházkodtok. Ez okból vannak köztük olyanok, a kik dologtalanul járnak kelnek és semmi módon sem akarnak dolgozni, hanem házról házra járnak és felemésztik az emberek vagyonát."

Az önsanyargató életre csak a tökéletesek (sveršem) kik magukat jó keresztényeknek vagy Boszniában jó bosnyákoknak (dobri krstjami, dobri bosnjaci) neveztek, voltak kötelezve, a kik t. i. a consolamentumot felvették. Ellenségeik azonban képmutatásról vádolják őket, mindent csak látszatra tesznek, ha lakomára hivják őket, az első helyeket keresik és esznek mint az elefántok.

A tökéletesek száma igen kevésre ment. A többi hivő úgy élt, mint más ember. Házasodtak is, de a nőt azon feltétellel vették el, ha jó és hű lesz, fentartva a jogot maguknak, hogy belátásuk szerint elbocsájthassák. Hogy mire vezethetett ez, azt nem nehéz belátni.

Az egyházi szertartásokat elvetették, valamint a hierarchiát is. Saját külön egyházközségük volt, melynek élén a djed (nagyapó) állott, a kit nyugaton episcopus, vagy seniornak neveztek. Alatta voltak az apostolok (strojnitz, nyugaton magister) kétféle rangban, u. m. gost és starac (Itáliában filii és diaconi.) Ezek vidékről vidékre jártak és uj hiveket iparkodtak toborozni. Templomaik nem voltak, szerintük a templomok a gonosz szellemek lakóhelyei, a sátán is először a jeruzsálemi, később a Sophia templomban székelt.

Péter czár üldözései elől a bogomilek a Šišmán által alapitott Nyugat-Bulgáriába menekültek. Itt Sámuel országának szervezésével és a byánczíak ellen való harczczal lévén elfoglalva, nem foglalkozhatott velük, s igy kellő talajt találtak a terjeszkedésre. Nagy számukat és roppant befolyásukat mi sem bi-

zonyitja jobban, mint az, hogy Samuel fia és utóda Gabriel Román feleségével együtt bogomil volt.

A XI. század az összes délszlávokra végzetes volt. II. Baziliosz, a bolgárok felett nyert győzelmei miatt *Βουλγαροκτόνος* „bolgárölő"-nek nevezett görög császár 40 éves harcz után a délszláv törzseket a Száváig és az Al-Dunáig meghóditotta, az ochridai patriarkát érsekké degradálta és a konstantinápolyi patriarkának vetette alá.

Hosszu háboruk után egymásután foglalta el az eretnekek által birt területeket és midőn mindkét Bulgáriát megdönté, a bogomilek közül számosan a tengerpart és éjszak felé húzódtak. Igy kerültek ezek Dalmáciába, Szerbiába, Diocleába és Boszniába. A szomszédság és kereskedelem révén eljutottak Itáliába és nemsokára Horvátországba és a Szerémségben is elterjedtek.

Kedvezett az eretnekség terjedésének az ingadozó politikai helyzet, a püspökök csekély száma; a nép csekély müveltsége; és különösen az a körülmény, hogy a kereszténység még csak igen gyenge gyökeret vert a népben. Hiszen Szerbia szent Száva idejéig még félig pogány volt.

A hatalmas Baziliosz halála után (1028) az összes szlávok nyugtalankodni kezdettek, a görög hivatalnokok zsarolásai miatt való elkeseredés kétségbeesett lázadásokban tört ki és bár ujabb államokat alapitani nem birtak, a görög zsarnokságot sem türték maguk felett. Hatvan évig tartó zürzavar következett; legalkalmasabb állapot, hogy a titkos tanok kényelmesen terjedhettek.

Bulgáriában Vojszláv István és Delján Péter tettek kétségbeesett kisérleteket Bulgária feltámasztására. Bosznia felszabaditja magát és bánjai alatt önálló lesz. De Bodin (Zeta) Dioclea királya 1085 felé Szerbiát, Humot és Boszniát is meghóditja és itt Istvánt teszi knéznek.

A XII. században kezdődik a magyar befolyás korszaka a délszlávok történetében, bár a magyarok már kezdettől fogva politikai összeköttetésekben voltak velük. Horvátország egy része már a vezérek korában meghódittatott, de a 955-ben Németországban szenvedett vereség után ismét elszakadt. A magyar királyok keleti politikájukat a fegyveren kivül családi összeköttetésekre is alapitották és a szláv fejedelmek szivesen házasodtak be a tekintélyes magyar királyi családba, hogy Byzancz ellen oltalmat találjanak. Tudjuk, hogy Zvoinimir horvát király Ilonát I. Béla leányát, szt. László király nővérét vette nőül. Ennek révén foglalta el szt. László 1089-ben Horvátországot. Kálmán mély politikai belátással tengeri összeköttetést keresvén országa számára, 1096-ban a dalmát tengerpart egy részét is az országhoz kapcsolja. De itt Velenczével jött összeütközésbe. Velenczére nézve Dalmáczia birtoklása életkérdés volt. A tengeren épült város innét szedte hajós legényeit, innét vette a hatalmas szálfákat, melyekből pompás gályáit épitette. Velenczének még akkor nem voltak Itáliában terjedelmes birtokai, mint a középkor vége felé, annál inkább kellett tehát ragaszkodnia Dalmácia birtokához.

(Folyt. köv.)

RÉGI HISTÓRIÁK A PAZMANEUMBÓL.

Irta: KOLLÁNYI FERENCZ.

A jeles bécsi intézet mostani növendékei nem is álmodnak róla, hogy a Pazmaneum csendes falai közt valamikor lázongó clericusok is voltak. Még pedig valósággal lázongók, (mert hogy bizonyos értelemben a mai pazmaniták

is lázadó eszmékkel foglalkoznak, s azon az úton vannak, hogy néhány év mulva már könnyen olyan «forradalmárok» lesznek, amilyeneknek nemrég neveztettek el a magyar plébánosok és káplánok: azt bizvást lehet remélni.) Akikről mi egyetmást itt elbeszélni akarunk, azok még a mult század dereka táján fogyasztották a Pazmaneum kenyerét, elpusztithatlan étvágygyal, de annál több keserűséggel helyzetük iránt. Még pedig jezsuita elöljáróikkal nem voltak megelégedve sehogysem.

Az intézet elöljárói ugyanis a nagynevű alapitó akaratának megfelelően jézustársasági atyák voltak, — és pedig 138 esztendőn keresztül. Rimely Historia Collegii-Pazmaniani czimü munkájában hiven elmondja, mi mindent tettek az atyák az intézet érdekében e hosszú idő alatt, mily lelkiismeretesen, mennyi buzgalommal és tapintattal igyekeztek megfelelni e reájuk bizott fontos feladatnak. Egyszersmind megemlékezik azokról az izetlenkedésekről is, amelyek az elöljárók és növendékek közt a 18. század elején felmerültek és soha többé véget nem értek.

Annyira megfoghatatlannak tünt fel előttünk, még a tudós szerző által adott magyarázatok daczára is, hogy a fiatal leviták az érdemdus atyákkal mégis összeütközésbe jöhettek, hogy a dologról bővebb tájékozást szerzendők magunknak, átolvastuk a primási levéltárban elhelyezett idevonatkozó iratokat és leveleket.[1] S ezek közt csakugyan találtunk több olyat, a melyekből a legapróbb részletekig megismerhetők az intézet akkori belélete, az ott uralkodó viszonyok, s megitélhető, vajjon mennyiben volt igazuk azoknak a növendékeknek, a kik folytonos panaszokban jajgattak főpásztoraik előtt elöljáróik ellen.

Aki a növendékpapok életét csak a legtávolabbról is ismeri, tudja, hogy a szemináriumi élet hullámverése a lehető legegyenletesebb egymásutánban hajtja a mértékre vett foglalkozás apró fodrait nap-nap után tovább. Ott abban az óriási, zsongó méhkasban, a hol a szorgalmas méhek volta-

[1] A. V. Nr. 1663, 1687, 1688.

képpen embernyi emberek, csak a kedély mozgalmai forrongóak, csak az akarat küzdelmei óriásiak; a többi, ami kivülük, körülöttük történik, mind aprólékos kicsiség, sehol meg nem zökkenő egyformaság, melybe élénkséget csak a fiatalos jókedv önt.

Persze, ezek a kicsiségek csak a mi szemeinkben azok, a kik a visszaemlékezés jóleső derüjében látjuk az elmultakat; mert a kispap előtt minden legcsekélyebb változás kiszámithatlan következményekkel járó esemény számba megy.

A jó viczerektor úr egy takarékoskodási kisérlete pl. (pedig ugyan melyik jó viczerektor nem táplál magában erre nézve hajlandóságot?) hallatlan botrány, kegyetlen zsarnokság, még ha a legkiméletlenebb kényszerüség következménye is. S van-e ebben valami csodálatos? Mikor az a fejlődő, egészséges, szakadatlanul munkálkodó test oly követelően lép fel, s amikor ha valami, úgy az ily hiány hat erjesztőleg az egész szellemre!

Igaz ugyan másrészről, (hogy megmaradjunk a felemlitett példa mellett), hogy sok esetben nem is a valóságos hiány, hanem valami óhajtott jobbnak kénytelen-kelletlen nélkülözése fuj fel valamely el sem kerülhető apró-cseprő dolgot az elégedetlenség botránykövévé; de biztosra vehető, hogy ily esetben a több, kevesebb képviselővel biró, de itt is ott is egyformán kielégithetlen nagyétvágyú elem volt az, mely a kisebb-nagyobb mértékben majdnem mindegyikben meglevő debacchálási viszketeget zúgolódássá, vagy panaszszá szitotta. Ha ugyan sikerül ez neki, ami nagyrészben a neveléstől, s nem a tanitástól függ.

Szembeszökő példáját látjuk az ily indokolatlan elégületlenségnek a Pazmaneum 1729. évi növendékeiben, akik rektorukat P. Kecskést az esztergomi érseki helynöknél bepanaszolták.

Az embernek önkénytelenül is megesik a szive sorsukon, ha levelüket olvassa. Igy bánni szegényekkel! Igazán borzasztó!

A P. rektor jogtalanul megvonja tőlük az asszisztenczia-pénzből őket megillető 5 garast; uj bort ad nekik;

rosszul főzött ételeket tálaltat eléjük; parasztoknak nevezte őket.

Az ám. Csakhogy a P. rektor levelei egészen más világitásban mutatják be e rettentő sérelmeket.

Előre kell bocsájtanunk, hogy az intézetben régtől fogva szokásban volt az istenitiszteletnél való asszisztencziák fejében kapott 226 frtot, valamint a papnevelő felszentelt tagjai által — kik további kiképeztetésük czéljából maradtak a házban — az akadémiai templomban hetenkint háromszor végzett sz. mise fejében nyert 119 frtot (egy másik levél szerint csak 117 frt) részint könyvvásárlásra, részint az egyes rigorozáló növendékek szorgalmának jutalmazására forditani. A könyveket — rendszerint valamely nevesebb jezsuita atya szentbeszédeit és erkölcstanát — azok kapták, akik az intézettől megválva az Ur szőllőjébe távoztak.

Az istenitiszteleteknél való segédkezés után befolyt pénz, valamint a mise-stipendiumok ily módon való felhasználása ellen már régebben zúgolódtak némelyek, kivált azok, akik a doktoratus letevésére nem is gondoltak, azt állitván, hogy ők a többiek rovására rövidséget szenvednek. Midőn Pyber László helynök 1717-ben Bécsben járt, az elégedetlenek azt reménylették, hogy sikerülni fog képzelt bajuk orvoslását tőle kieszközölniök. Csalódtak. A helynök, belátván az atyák eljárásának helyességét, egyszerüen elutasitotta kérelmüket.

Több évi huza-vona után végre P. Bossányi rektornál keresztül vitték, hogy a mondott mise fejében 10 garas jusson a misézőnek, öt pedig maradjon meg a közös pénztárnak.

A tapasztalt engedékenység nem hogy csillapitotta volna az elégedetlenkedést, hanem még inkább fokozta a követelődzők igényeit. A növendékek 1729-ben P. Kecskéstől már mind a 15 garast a maguk számára kivánták, leginkább azt hozván fel a régi uzus ellen, hogy az előljárók az egyház rendelkezése ellen cselekesznek, midőn a stipendiumok egyrészét visszatartják.

P. Kecskésnek azonban ezer és egy oka volt nem tágitani.

Eltekintve attól, hogy ezek a misedijak csak annyiban illették meg a pazmaneumbeli áldozárokat, amennyiben a szentmisék végzésére az intézet rektorának közbenjárására ők lettek meghiva, de a misék nem voltak számukra alapitva: a visszatartott 5 garast az elöljáróság nemcsak magához nem váltotta, nemcsak az intézet szükségleteire nem forditotta, hanem az egész igy egybegyült összeg értékét a növendékek kapták meg — könyv alakjában. Igy pl. 1726-ban tizenhatan hagyták el az intézetet, egyenkint 16 frtot kapván Faber prédikáczióinak, és 4 frt 30 krt Laymann moralisának megszerzésére; emellett ugyanekkor 66 forinttal segélyezték a rigorozansokat. Könnyü kiszámitani, hogy az intézet ebben az egy évben még azokból az 5 garasokból bejött 33 forint mellett is 71 forintot fizetett rá a könyvekre.

De volt a dolognak még roszabb oldala is. Minél több pénz folyt a növendékek zsebébe, annál jobban kivánkoztak a városba kimenni, ételeket és italokat a házba csempészni, játszani, kártyázni stb. Mindezek folytán P. Kecskés az 5 garas kiadását következetesen megtagadta.

Ugyanazon levelében ahol ezt leirta, megczáfolta a P. rektor a többi ellene felhozott vádpontot is. Határozottan kijelenté, hogy valótlan az, mintha az ő idejében a növendékek asztalára valaha uj bor került volna. Kimutatja az intézet leltárából, hogy 1724-ki — tehát 5 éves termést isznak, s midőn nagyobb igazság okáért megizleltette a bort a házi orvossal, a jezsuita kollegium főnökével, a P. provincziálissal, mindnyájan ugy nyilatkoztak, hogy soha sem kivánnak maguknak jobbizű asztali bort. Sőt az orvos irásban adta, (valóban itt van a többi levél között), hogy az ifjak nem érdemelnek jó szót, ha még ilyen ital ellen is házsártoskodnak.

Legeredetibb az, amit a rosz ételek ellen emelt kifogásokra vonatkozólag válaszol a P. rektor. Azt mondja ugyanis, hogy a pazmanitáknak nem csak mindig szokásuk volt ilyen panaszokkal előállani, hanem lesz is mindig. Pe-

dig kitünő szakácsuk van, s az elöljárók egy tálból étkeznek velük. Hogy néha megesik a hiba? Ki fog ilyesmit teljesen elkerülhetni? Másban kell keresni a zúgolódás okát. Abban, hogy akadnak köztük néhányan, akik bár egykor juskulisták voltak a házban, idővel olyan inyenczekké váltak, hogy például a marhahúst, a káposztát a világért meg nem eszik.

Az sem igaz, folytatja P. Kecskés, hogy parasztoknak neveztem őket. Én csak annyit mondottam egyizben nekik, hogy ha valami ellen kifogásuk van, ne rontsanak parasztok módjára tömegesen, nagy hangon kiáltozva szobámba. A városban már ugy is henczegőknek tartják őket, midőn látják, mily öntelt léptekkel mérik végig — hátukon a lebegő palliummal, fejükön a hátracsapott quadratummal — az utczákat. Arról meg lehetnek győződve, hogy magam is magyar ember lévén, semmiféle ellenszenv nem vezérelhet irányukban követett eljárásomban; sőt ellenkezőleg, mindenben csak javukat keresem.

Nem is a felhozott dolgokban gyökeredzik az elöljáróság számlájára, s különösen az én számlámra irt hiba. Hanem mert a felsőbbség akaratának megfelelően megtagadtam a szünidőkre utazóknak, helyesebben kóborolni akaróknak az utiköltséget; mert az istenitiszteletnél segédkezőknek nem adok időn kivül pecsenyét és bort; mert még a harmadéves hittanhallgatóktól is megkivánom, hogy részt vegyenek az ebédlőben tartatni szokott próba-szentbeszédeken, ami néhány éven át elhanyagoltatott; mert ebédután nem engedek senkit a városba kimenni; mert megtiltottam, hogy világiakat a házba hivjanak s azokkal együtt igyanak; szóval, mivel a fegyelmet szigoruan fentartani iparkodom. De jaj szegény fejemnek! Mi lesz még majd a farsangban, amikor folytonosan csak enni és inni akarnak, s lármájukkal, énekükkel, tánczuk zajával még a szomszédos házakat is betöltik!

Igy hangzott a P. rektor levele a kispapok siralmas panaszaira.

Nem sokkal ezután P. Kecskés megvált az intézettől,

s annak vezetését P. Sigray vette át. Alighogy hivatalos-kodását megkezdette, megérkezett gr. Eszterházy Imre primásnak leirata, amelyben az intézet fővédnöke tett ugyan némi, a kispapok szája-ize szerint való változást azon az étrenden, mely még 1709-ből, Keresztély primástól származott, s amelyhez az elöljáróság az élelmezés körül alkalmazkodni tartozott, de az 5 garasos historiára vonatkozólag ő is ugy rendelkezett, hogy az ebből egybegyült összeg továbbra is könyvvásárlásra fordittassék.

Ezzel a rend ugy ahogy helyre állott; szilárdabb lett a fegyelem, nyugodtabbak lettek a kedélyek. P. Sigray erős kézzel fogta a kormány rúdját, s kivált b. Klobusiczky Ferencz esztergomi érseki helynök hathatós támogatása mellett rövid uton bánt el a kihágókkal.

A helynök szigoruan megtiltotta, hogy a növendékek a házba vagy kertbe italokat hozassanak. Ennek daczára voltak olyanok, akik a tilalmat áthágva titkon borozgattak. Egy ily alkalommal valami Kubinszky nevezetü növendék, a korsót épen ajkaihoz emelő társának Barányinak fejét tréfából meglökte; mire emez úgy ütötte arczon az ingerkedőt, hogy orrán-száján elömlött a vér. Az eset az elöljáróság elé került, s Barányi az intézetből eltávolittatott; Kubinszky pedig a házi rend ellen vétő többiekkel egyetemben az ebédlőteremben nyilvánosan megdorgáltatott. Nem telt bele félév, s egy másik növendék — Csudi Mihály — volt kénytelen elhagyni az intézetet kihágása miatt.

Máskülönben is hasznos szolgálatokat tett P. Sigray a növeldének. Hogy csak egyet emlitsünk fel ezek közül: 1734. husvéttáján a kormány elrendelte, hogy minden — akár az ingatlanokból, akár az elhelyezett tőkékből befolyó jövedelem tiz százaléka az állampénztárba fizettessék. A rendelet végrehajtása rendkivül érzékeny veszteséggel járt volna az intézetre, mely e czimen több mint ezer forinttól esett volna el, a mi körülbelül 5 növendék tartásdijának felelt meg. S megtörtént volna az, hogy mig az intézet tőkéi után 5 perczentet kapott, jövedelmi adóban tiz százalékot fizetett volna el. «Bár üdvözült Pázmány Péter — sóhajt fel latinul

irt levelében magyarul az aggodó Sigray — ezen fundatióját inkább Nagyszombatba helyezhette volna! nem jajgatnánk annyiszor, valamennyiszer hadakozó támad, és talám (sic) Szombati romlott Convictus pusztaságra nem jutott volna.» Szerencsére, sok utánjárás árán mégis sikerült neki az 1000 forintból 500-at lealkudnia.

Képzelhetni, mennyi gondjába, vesződségébe, fáradságába került a P. rektornak ily körülmények közt megtartani az intézetet azon a magas szinvonalon, a melyen oly sok időn át állott. De hát végre is sikerült. Tanusitja ezt azon körülmény is, hogy bár a nyitrai püspök még 1731-ben, a győri pedig egy évvel később kivette növendékeit az intézetből, ugy látszik a tartásdij miatt felmerült némi differencziák miatt, nem csak akadtak világi főurak, mint például Draskovich Ádám 1738-ban, akik minden követ megmozditottak, hogy gyermekeiket mint konviktorokat az intézetbe adhassák, bár ebbe az atyák hivatkozva az alapitó szándékaira, semmi szin alatt nem akartak beleegyezni, hanem Esztergomban is azon voltak az illetékes körök, hogy a Pazmaniták száma szaporittassék.

Más kérdés az, hogy beleegyezhetett-e ebbe az elöljáróság. Az évről-évre növekvő adó, a folyton nagyobbodó drágaság, a jövedelem szüntelen csökkenése ugyanis oly terheket rótt már a meglevő létszám is a mellett is az intézetre, hogy az atyák kénytelenek voltak az adósságcsinálás mesterségéhez folyamodni, csakhogy kötelezettségeiknek megfelelhessenek.

Az intézetben — mint Némethi Ferencz regensnek 1740-ben irt kimutatásából kitetszik, — ekkor 34 növendék tartózkodott; nyolczczal legfeljebb kilenczczel kevesebb mint azelőtt, a jobb években. Ezeknek, s a 4 jézustársasági atyának eltartása, a legcsekélyebb számitással 150 frtot vevén egyre, évenkint 5700 frtra rúgott. Vegyük ehhez a cselédséget, 10 taggal, akiknek élelmezése, fizetése, szintén felemésztett 1142 frtot; számitsunk az orvosok dijazására 125 frtot, a gyógyszertári kiadásokra legkevesebb 50 frtot; ruhára, fára, világitóra 1500 frtot, (a fa oly drága volt, hogy csak ezért

több mint 700 frtot kellett évenkint kiadni) s mind ezt összevéve 8517 frt kiadást látunk körülbelül 9000 frt bevétel mellett. Pedig ekkor még nem vettük számba a rengeteg adót (ez évben átlag 500 frt), a távozók számára kiutalványozni szokott utiköltségeket, a ház tatarozására, jókarban tartására szükséges összegeket, az alamizsnát, s egyéb ily nagy háztartásnál el nem kerülhető apróbb kiadásokat.

Az élelmiszerek árát is napról-napra jobban felcsigázta a fővárosi élet. Azelőtt a marhahús fontja 5 kr volt, most 6; a juhhúsé 4, most 5 és fél; a borjúhúsé 5 és fél, most 7; a sertéshúsé 4, most 9—10 kr. Előbb egy személyre való aprólékot 2 krért lehetett beszerezni, most ez is 3 krba került. A vaj, olaj mázsáját azelőtt 18 frtért vették, most 26 forintjával fizették. Egy mérő bab, borsó, lencsének, mely az előző években 2 frt 30 kron kelt, most 3 frt 18—30 kr volt az ára. Más években káposztáért legfeljebb 10 frtot adott ki az intézet, s ez évben már ez is 25 frtba jött; 2 font kenyérért most 2 garast kértek, holott nem is oly rég, ugyanezen áron 4 fontot lehetett kapni. A ponty fontját máskor 5—5 krajczárral fizették, most 10; a csuka 7—8 kr volt, most 12; a márnáért, mely előbb egy áron kelt a pontytyal, most 12—14 krajczárt is elkérnek. Máskor egy garason 12—14 tojást adtak, most legfeljebb 7—8-at. A fogyasztási adó is hatalmasan felszökött. Egy akó osztrák borért fél, ugyanannyi magyarért egy egész forintot kellett e czimen lefizetni. Pedig ezelőtt két évvel is 2600 frt ára bort szerzett be az intézet, magától érthető hogy ó-bort, mert az ujat a növendékek meg nem itták, s e pénzt is ugy vette fel kölcsön az elöljáróság, 5% kamatra.

Ily körülmények közt, mindenki beláthatja, csakugyan nem lehetett a növendékek létszámának szaporitásával uj terheket róni az intézetre a megfelelő dotatio nélkül, amire pedig senki sem érzett kedvet magában. Annál kevésbé volt ez keresztülvihető, mert midőn a bekövetkezett drágaság folytán az elöljáróság némi megszoritásokhoz volt kénytelen folyamodni, az ifjak ismét zajongni kezdettek, s midőn az atyák nem engedtek, ujolag feljelentették rektorukat —

P. Némethit, s a herczegprimáshoz intézett levelükben őt fösvénységről, zsugoriságról s durva bánásmódról vádolták.

A levélnek, melyet Czingell József negyedéves hittanhallgató fogalmazott, egész hangjából kiérzik a sértett hiuság boszúvágya, a ferdités, nagyitás megbizhatlansága.

Irója azon kezdi, hogy azt már nem lehet tovább elviselni, ahogy a P. rektor bánik velük. Csak a legközelebb felmerült esetet hozza fel.

Ő, Czingell, a napokban egyik társa kiséretében, a P. rektor előleges engedelmével kiment a városba egyet-mást bevásárolni. Dolgukat végezvén, visszajövet találkoztak a gróf Révay fiúval, aki az intézetben mint konviktor lakott (az atyák tehát mégis csak kénytelenek voltak végre engedni) s aki ép az nap szándékozván magán eret vágatni, az orvos tanácsára kisétált. Az ifjak közösen elhatározták, hogy mielőtt hazatérnének, előbb az intézet kertjében tekézni fognak. Ugy is tettek. A hazaérkezőket azonban, az időn túl elmaradás miatt, a P. rektor nem a legkellemesebb fogadtatásban részesité. A feljelentés szerint több mint harczias dühhel támadta meg őket, s nem átallotta ugy a grófot mint őket a negyedéves theologusokat (!) nyilvánosan pellengérre állitani, mivel elég merészek voltak szellemük felfrissitésére s testi erejük felüditésére néhány percznyi időt forditani.

És máskülönben is, folytatja tovább Czingell, a P. rektor hivatkozással a nagy pénzszükére, sokban megröviditi a növendékeket. Szünet nélkül panaszkodik ugy ő excellenciájára, az erdélyi püspökre bizonyos tartozás meg nem fizetése miatt, valamint Főméltóságodra is (a primásra), hogy nem méltóztatik őt kellő pártfogásban részesiteni. S ha csak előttünk mondaná ezeket! De nyiltan hirdeti még a cseléd-ség fülehallatára is! Már pedig mi, kik ezideig kötelességünkön felül iparkodtunk neki engedelmeskedni, az ilyen tiszteletlenséget nem vagyunk képesek nyugodtan elnézni, miért is arra kérjük alázattal Főméltóságodat, kegyeskedjék bennünket előljáróink indokolatlan támadásai ellen megvédel-

mezni, lehetetlen lévén ily nyomorúság közepette a tudományokban, az erényekben előrehaladást tenni.

Igy hangzik a levél. Lássuk már most miben állott az a szertelen «nyomorúság,» mely az ifjak munkakedvét elvette, őket a jóban, az erényes cselekedetekben való előhaladásban gátolta és akadályozta.

Előre is merjük állitani, hogy manapság nincs az a jólétnek örvendő középosztályú család, mely igazán oly fölöslegig terjedő bőséggel látná el magát, gazdagabban teritett asztalhoz ülne le, mint ezek a «nyomorúságuk» felett siránkozó kispapok.

Étkezési lapjukat maga Keresztély primás állitotta össze még 1709-ben, a hét minden napjára részletesen előirván mit kapjanak; ezen azonban, mint emlitettük, gr. Eszterházy Imre 1730-ban a növendékek előnyére némi változtatást eszközölt.

Eszerint ebédre négy, vacsorára három tál ételt kaptak, ily formán: ebédre levest, marhahúst, főzeléket szintén hússal, és pecsenyét vagy tésztát; vacsorára pecsenyét salátával, vagy vagdalt húst, s répát, kását stb. Csak közönséges pénteken és szombaton (e napon akkor még abstinentia volt) kaptak délben ugy mint este három tál ételt ebédre levest, halat és főzeléket, vacsorára pedig levest, tojást és rendszerint főtt szilvát vagy más valami gyümölcsöt. Bőjti napokon ellenben délben négy tál ételük volt, este pedig zöldség, pl. retek, sajt, hal, gyümölcs, illetőleg ezek közül kettő. Ebédre ugy mint vacsorára mindenkinek egy meszely bor járt ki.

Nagyobb ünnepeken természetesen megváltozott a menu is. Karácsony, Husvét, Pünkösd, Újév napján, a B. Szűz főbb ünnepein, sz. Ignácz, Xav. sz. Ferencz, sz. Péter és Pál ünnepén a rendesen felül még egy sült került az az asztalra, s pecsenyebor. Husvétnapján megkapták a hagyományos szentelt húst és piros tojást. Kövércsütörtökön s a farsang három utolsónapján pedig nem csak ebédre, de vacsorára is külön sonkát, pecsenyét és bort. Szent Márton napján este libapecsenyét ettek s az ó-boron felül ujat is,

ittak rá. Szünnapokon, midőn sétájukról megjöttek, már készen várta őket az ebédlőben az uzsonna.

Mint az olvasó ezekből is megitélheti, azok a szánalomraméltó mult századbeli pazmaniták, daczára minden panaszuknak mégis csak meglehetősen meg voltak óva az éhenhalás veszedelmétől. Pedig menujük csak a papiroson nézett ki igy, mert a valóságban még ennél is hasonlithatlanul jobban éltek, kitünően értvén ahhoz, miként kell a jó asztal gyönyöreit minél fokozottabb mértékben megszerezni maguknak.

Az előirt szabályzat szerint pl. meg kellett volna elégedniök marha, borjú és sertéshúsból készült sülttel. Csakhogy, mint az egyik rektor levélben kifejezi magát ezt *nem méltóztattak* elfogadni, nekik csak a kacsa, liba, malacz, nyúl, kappany és pulyka pecsenye izlett. S ha az elöljáróság nem akarta, hogy lármájukkal felvegyék a házat, legalább vasár- és ünnepnapokon kénytelen volt kivánságukat teljesiteni. Pedig, panaszkodik a P. rektor, a pulyka, malacz egy forintba is belekerül, a nyúl és a többi három, négy sőt öt garasba is.

Pénteken, szombaton és más bőjti napokon, noha az előirásban csak annyi volt mondva, hogy friss vagy sózott halat adjanak nekik, ez utóbbit a világért meg nem ették volna, sőt pontynak is csak nagy ritkán volt «szabad» asztalukra kerülnie, keszegnek még éppenséggel soha, hanem megkövetelték, hogy legalább is csukát, harcsát, vagy éppen vizát, tokot kapjanak. Ezenfelül bor- és mandula leves, csiga s más ily nyalánkságok után áhitoztak; minek folytán nem egyszer — irja a P. rektor — egyetlen bőjti ebédjük 8—10 forintba is belejön.

Még a kenyér ellen is volt kifogásuk. Az előirt szabályzat szerint ugyanis rozskenyeret kellett volna enniök, s ebből kiki tetszése szerint való mennyiséget fogyaszthatott el. Ámde ők keresztül vitték, hogy fele rozs és fele tiszta buza lisztből süssenek számukra kenyeret. A tésztás ételekhez pedig mindig a legfinomabb buza lisztet kellett a szakácsnak használnia, a milyennel ez időtájt Bécsben csak

a legelőkelőbb és legtehetősebb házakban éltek, s gyakran még ezzel sem voltak megelégedve.

És nem csupán az ételek minőségét szabta meg az ő akaratuk, hanem a legtöbb esetben a mennyiséget is. A nagyböjti vacsorákra pl. kevesellették az előirt két tál ételt hanem kedden és csütörtökön még ezenfelül kirántott halat tojással és salátával, hétfőn heringet fügével, szerdán tengeri halat mazsolaszőllővel, pénteken pogácsát és almát, szombaton rétest és mandulát követeltek. A retket, sajtot, diót, aszalt szilvát, almát pedig nem skutellákban, hanem nagy tálakban kellett az elöljáróságnak eléjük tétetnie, hogy minden egyes tetszéséhez mérten férhessen hozzá. Egész május folyamán, a vasár-, ünnep- és szünnapokon friss vajat kivántak tisztességes mennyiségben s tejre 4 forintot. Vizkeresztkor, bár a házszentelésnél éppen nem fáradoztak, ugyszintén a reákövetkező napon is, mint a kerti ház megáldása napján, pástétom, pecsenye, torta és extra-bor kellett nekik. A mi Karácsony, Husvét, Pünkösd első, főünnepére volt csak előirva, azt mind a három napon keresztül megkivánták.

Igy lehetne ezt folytatni ugyszólván a végtelenig. Vagy legalább is lapok kellenének mindannak leirására és elszámlálására, amit ők a primástól származó házi szabályon felül, sőt ennek ellenére megkövetteltek. Általában azt lehet mondani, hogy minden egyes évszakra, minden egyes ünnepre, minden alkalomra volt valami különös óhajuk. Egyszer sonka kellett nekik vagy sódár, máskor kocsonya, majd kalács vagy zsemlye s igy tovább. Csak egyet kivántak mindig egyformán állhatatosan, a bort; magától érthető, hogy a rendes egy meszelyen felül. Sőt farsang keddjén nem elégedtek meg azzal, amit az ebédlőben megittak, hanem még a nappali terembe is kellett számukra egy meszely bort, bizonyos mennyiségü sört és pálinkát felküldeni.

Még sem ez boszantotta legjobban az elöljáróságot; ez utóvégre is csak egyszer egy esztendőben fordult elő, hanem — mint a P. levelében olvassuk, azok a rettenetes nagy poharak («infamis magnitudinis pocula») a melyek az ebédlő asztalán előttük állottak.

Ugyanis, már az előirás szerint is legalább 50-szer kaptak évente a növendékek pecsenyebort. Minden ily alkalommal (s ezen felül még hányszor, midőn ugy csikarták ki ezt az előljáróktól) csak egy pohár jutott ugyan mindegyiknek, de ez felért egy egész kancsóval, mert teliben három messzelyt nyelt el az e czélra külön tartogatott poharuk. Ily formán tehát nagyon gyakran megesett az, hogy ebédre, uzsonnára egyaránt, a rendes egy messzelyen felül még ráadásul egy vagy két (nagyobb ünnepeken t. i. nem elégedtek egygyel) ily hatalmas pohár bort üritettek ki. Hogy azután ilyenkor sem a tanulásban, sem az imádságban nem volt köszönet, az is természetes dolog. Innen van, panaszkodik az egyik rektor, hogy a legtöbben jól kihizlalva de annál üresebb fejjel s annál lazább erkölcsökkel hagyják el az intézetet. Innen van, hogy a házi rendet elviselhetlen nyügnek tekintik, hogy folyton elégedetlenkednek, zajongnak, rendetlenkednek, s ha boros fejjel vannak, egymás hajába is kapnak. Ehhez járul még, hogy számtalan idegen nemzetbeli látogatja az intézetet, akiknek figyelmét szintén nem kerülte el ez a mértékletlenség, s bizony nem lehet csodálni, ha a tapasztaltak után nem a legjobb benyomással és véleménynyel távoznak, nem csupán a magyar papnevelő, hanem az egész magyar nemzet felől.

Az előljáróság több izben megkisérlette a botrányosan öblös ivóedényeket tisztes méretü poharakkal felcserélni; azonban, az ily növendékek torka ellen intézett merénylet mindannyiszor hajótörést szenvedett az ő féktelenségükön. Amint ugyanis a növendékek megpillantották az asztalaikon e tudtukon kivül beszerzett kisebb poharakat, egyszerüen a földhöz vágták valamennyit s addig rakonczátlankodtak, mig a P. rektor a békesség kedveért vissza nem adatta nekik a régieket.

A lakmározásokra alkalmul szolgáló különféle titulusok kieszelésében a legbámulatraméltóbb találékonyságot fejtették ki. Az ünnepekről, az előljáróság névünnepeiről s egyéb ily rendkivüliségekről hallgatunk, mert hisz ezek megülése nemcsak indokolt, hanem szokásos is. De mit mondjunk

ahhoz, hogy pl. az első és utolsó énekpróba alkalmából egy kancsó bort követeltek? Hogy nem akartak az asszisztenczia-próbákon résztvenni, ha csak bort nem adtak nekik? Hogy kivált májusban mind valami kúrára adta magát: az egyik pilulákat szedett, a másik porokat vagy cseppeket vett be, a harmadik eret vágatott magán, távolról sem azért, mintha valamelyiknek egészségi állapota kivánta volna meg ezt, hanem csupán hogy ételeket s több bort csikarhassanak ki ez által a háztól. Emellett nem eshetett meg a házban semmiféle disputa (a jezsuiták rendszere szerint tartatni szokott vitatkozás) semmiféle rigorozum trakta nélkül, amelyen azután nemcsak a legjobb boroknak kellett folyni, hanem a legválogatottabb ételeknek is kellett asztalukra kerülniök.

Ugyanezen undoritó telhetetlenséggel vájkáltak az intézet zsebében ruhájuk s minden más egyéb miatt, a mi önzésüket csak a legtávolabbról is érintheté.

El voltak látva bőven minden szükségessel; alsó és felső ruhával, fehérnemüvel, lábbelivel, ágynemüvel, kaptak harisnyákat, törülközőkendőt, zsebbevalót, kalapot, s ennek daczára mindig többet és jobbat követeltek a meglevőnél. Ha az intézet olyan vászonból készittette fehérnemüiket, a melyekből egy vég 6 frtba került, ők bizonyosan 9 frtosat akartak. Ha elő volt irva, hogy viseltes reverendájukat, lábbelijüket az ujonczoknak engedjék át, ők bizonyára megtartották ezeket, hogy az ujabbakat magukkal vihessék ki a parochiára. Ha az volt előszabva, hogy az intézet gondoskodjék ágynemüikről, biztosra vehetjük, hogy addig nem nyugodtak, mig évről-évre uj felhuzatokat nem szereztek be számukra. Még a tekepályájukhoz szükséges bábóknak és golyóknak is minden esztendőben ujaknak kellett lenniök, akár használható állapotban voltak a régiek akár nem.

A legfeltünőbb minden dolgokban kétségkivül nem az, hogy a növendékek ilyen alaptalan, minden törvényes renddel ellenkező követelésekkel állottak elő, hanem hogy valamennyi követelésük teljesitését keresztül tudták vinni előljáróiknál. Az ember méltán kiváncsi lehet arra, hogy ugyan

milyen eszközökkel és fegyverekkel éltek ők felebbvalóikkal szemben, hogy azok mindenben engedtek nekik?

A lehető legegyszerübben jártak el: morgolódtak. Maguk az elöljárók jellemzik e szóval jelentéseikben eljárásukat. Ezzel a szóval indokolják minduntalan kelletlen engedékenységüket.

Ez vagy az — mondják — nem kell nekik, nem fogadják el, nem nyerte meg tetszésüket. A primás ugyan csak ennyit vagy ilyet rendel, az intézet ugyan szegényebb hogy sem túlköltekezésekbe bocsájtkozhatnék, de hát mit tegyünk? Kénytelenek vagyunk engedni: «propter tumultuosorum impertinentiam,» a zajongók szemtelenkedései miatt. Néha egész megadással irják: «exigitur ac datur» — kivánják és megkapják. Máskor csak ennyit: ezt vagy azt *kell* nekik adnunk. Valóságos terrorizmus tehát, az elöljárók megfélemlitése a növendékek részéröl. Kispapok akik parancsolnak, s felebbvalók akik készségesen, szinte sietve engedelmeskednek. Igazán fejtetőre állitott viszony.

Megtörtént azonban néha, hogy maga a nyilt követelés, a rakonczátlan zajongás nem lett volna képes őket czéljukhoz segiteni; ilyenkor azután más természetü segitőtárshoz folyamodtak, ugymint a hazudozáshoz, furfanghoz, vádaskodáshoz stb.

Például: A szünidőkre távozóknak a herczegprimás 1730. évi rendelete értelmében a ház utiköltséget tartozott adni, többet vagy kevesebbet, az út hosszabb vagy rövidebb voltához képest. Mit tettek már most sokan? Elmentek a P. rektorhoz, s bejelentették, hogy ők szeretnének elutazni. Ez kiutalványozta nekik a szükséges összeget, előbb természetesen huzamosb tárgyalásokat folytatván velük ennek nagysága iránt, amelyet minden növendék igyekezett minél magasabbra számitani, s azután bucsút vettek egymástól. Az illető eltávozott. Alig egy hét mulva azonban mit lát az elöljáróság? Hogy az utas a legjobb egészségben visszaérkezett s mint akinek rendben van szénája, a lehető legmegelégedettebb arczczal, kényelmesen elhelyezkedik régi helyén, s bőven költekezik. Esze ágában sem volt t. i.

Bécset elhagyni, hanem csak a pénzhez akart ily módon hozzájutni.

Pedig enélkül is volt költeni való pénzük elég. Különféle czimeken és alkalmakkor több mint 70 forintot kaptak az év leforgása alatt, ámde mindezt elették-elitták a legrövidebb idő leforgása alatt.

Ime, ezekben rajzolódik meg az akkori Pazmaniták képe. Talán nem szükséges külön hangsulyoznunk, hogy e kép minden inkább csak nem biztató, nem megnyugtató. S még azzal sem vigasztalhatjuk magunkat, hogy nem hű a kép, hogy tulrikitó rajta a szinezés.

Az elöljáró, aki bizonyos mértékben mindig menteni fogja növendékeit, maga mondja felölük, hogy egészen világias szellemü kispapok. Kispapok, akik odahaza tánczolnak, szünet nélkül a házi rend ellen békétlenkednek, elöljáróik előtt rakonczátlankodnak, ellenük tüntetnek, hamisan vádaskodnak, nem tanulnak, akik vágyaik netovábbját az evésivásban helyezik, s akik éjjel-nappal csak azon törik fejüket, mint szerezhetnének maguknak a háztól mind nagyobb előnyöket, s erre minden eszközt jónak találnak.

Mindazonáltal távolról sem áll ez a növendékek mindegyikéről. Kétségkivül voltak köztük többen jobbak, csendesebbek, iparkodók is, akik ellen felebbvalóiknak nem lehetett kifogásuk. Mi tehát csak általánosságban beszélünk, mint beszéltek felölük leveleikben, jelentéseikben a P. rektorok; s a többség viselete — fájdalom — nem menthető.

De hol ehhez a magyarázat? Miként lehetséges az, hogy a nevelni tudás nehéz mesterségének legkörültekintöbb ismerői, a jézustársasági atyák mondják saját neveltjeikről mindezeket? Hát nem felelősek ők e dolgokért? Hát nem okai-e ők annak, hogy az általuk vezetett papnevelő falai közt ily jelenségek merülhettek fel, s nem is szórványosan, hanem évről-évre, ugyszólván rendszeresen?

Vajjon nem az volt-e az ő feladatuk, hogy az ifjakra jó irányban hassanak, hogy a jó, szép és nemes iránti érzéket, buzgalmat bennük felkeltsék, erősitsék? Hogy lelkükben az önfeláldozás, önmegtartóztatás erényes cselekedetei-

hez való vonzódást legyőzhetlenné tegyék, hogy a szivükben netalán mutatkozó fattyúhajtásokat nyesegessék? S ha ez volt kötelességük, akkor miért nem teljesitették ezt éppen ők, akik mindig arról voltak ismeretesek, hogy a kötelességtudás náluk mintegy felszivja magába az egész ember minden hajlamát?

Oly kérdések ezek, melyekre joggal várhat választ az olvasó. S mi nem is térünk ki ezek elől, annál kevésbé, mert meg vagyunk róla győződve, hogy az atyák sem ezen sem más ügyben nem szorultak arra, hogy valaki az igazság rovására mentegesse eljárásukat.

A jézustársasági elöljáróknak kétségkivül volt részük a kispapok erkölcseinek elvadulásában, bár bevalljuk, nem tudjuk egész határozottan és pontosan kimérni, mennyi irható ebből az ő rovásukra. Az az egy bizonyos, hogy nem válhatott az intézet előnyére a folytonos rektorváltozás sem, hogy pl. 25 év leforgása alatt (1725—51-ig) 15 ember vezette felváltva a papnevelő ügyeit.

De *ekkor* már, nem lehetett egészséges az a rendszer sem, mely a növelde kormányzásában uralkodott.

Ha a növendék érzi azt, hogy az elöljárónak csinyján kell vele bánnia, mert ott látja háta mögött ennek vagy annak a hatalmas védőnek kérdőre vonó tekintetét, ha az elöljáró kötve érzi magát egy vagy más tekintetből, vagyis ha nem ragaszkodhatik egészen függetlenül eljárásában a törvényhez és lelkiismerete szavához — az okosságot feltételezzük nála ugyis, — akkor lehet jóságos de nem igazságos, lehet elnéző atya, de nem részrehajlatlan biró, s nem lehet soha a rend, a fegyelem hajlithatlan őre; már pedig enélkül egy sokféle véralkattal, neveléssel, képességgel és hajlammal biró testület egységesen nem vezethető.

Pedig a Pazmaneumban ez időben igy állott a dolog.

Az a hamis áramlat, mely a Jézustársaság érdemeit piszoktól setét lepellel takarta el a nagy sokaság szemei elől, beférkőzött a magasabb egyházi körökbe is s ha egyébbel nem, legalább bizalmatlansággal töltötte el irántuk a sziveket.

Ez magyarázza meg, hogy az egyes főpapok oly könynyen hitelt adtak a növendékek panaszainak, s oly készek voltak — nem ugyan minden esetben, de elég gyakran igazat adni az ifjaknak felebbvalóikkal szemben. Ami viszont arra bátoritotta fel a kispapokat, hogy az atyák ellen, akik iránt való ellenszenvvel lépték már át az intézet küszöbét, a legvakmerőbb koholmányokat hireszteljék az ország széltében hosszában, s ellenük nyiltan tüntessenek.

Ennek bizonyságául elég legyen felhozni, hogy egy győregyházmegyei növendék, még a harminczas évek előtt, levelet kapott fivérétől, amelyben ez a legnagyobb részvéttel és sajnálkozással közli, hogy hallotta az egyik kanonok urtól, mily barbár módon bántak el vele a jezsuita előljárók, hogy t. i. nyilvánosan megkorbácsolták őt amiatt, mert lábfájást szinlelt. Pedig az egészből egy árva szó sem volt igaz. A másik meg maga irja egyik rokonának a szemináriumból a következőket: ugy halljuk, a király kiüzte Francziaországból a jezsuitákat; bár adná az Ég, hogy mi is mielőbb kikergethetnők őket!

Ez az ellenszenv, ez az idegenkedés és tiszteletlenség, mit a növendékek magukkal hoztak az intézet falai közé, s mely folyton a külvilágból, nemritkán a magasabb egyházi körökből nyert tápot, ez bénitotta meg a hatást, melyet különben az atyák neveltjeikre gyakoroltak volna, ez semmisitette meg tekintélyüket, s ez ragadtatta az ifjakat azokra a hallatlan rakonczátlankodásokra, amelyeknek — a fentebbiek tanusága szerint — a papnevelő évtizedek során szintere volt. Ez magyarázza meg egyuttal azt is, hogy az intézeti atyák valósággal tartottak növendékeiktől s minden óhajukat teljesiteni iparkodtak, csakhogy panaszaikkal még inkább maguk ellen ne zúditsák azokat, akik a növelőben tartózkodó ifjakkal akár mint beczézgetők és patronusok, akár mint rokonok, akár pedig mint egyszerü érdeklődők összeköttetésben állottak. A többi mind csak természetes következménye volt az igy megteremtett ferde helyzetnek.

Az a falánk élhetetlenség, mely a növendékek legszebb idejét, legjobb tehetségeit oly kérlelhetlenül emész-

tette; az a jellemezhetlen telhetetlenség, mely soha semmiben nem talált kielégitést, sőt minél jobban tömték annál feneketlenebb mélységgé nyilt; az az erkölcsi és szellemi tespedtség, mely a lélek életét az anyagiak bőségének zsirjába fullasztotta bele, soha sem került volna az intézet falai közé, ha az elöljárók kezét meg nem köti a különféle tekintetektől aggódó tartózkodás, ha ők, kik ehhez oly kitünően értettek, saját legjobb belátásukhoz képest alkalmazhatják növendékeikkel szemben az okosság szigoruságát, a fegyelem hajlithatlanságát, s a jóakaró szeretet gyengédségét.

A papnevelő egykori magas szinvonalának süppedése ott kezdődik, amidőn a jezsuiták iránt való ellenszenv a mesterséges szitás következtében az emberek szivébe behatolt. A jezsuita elüljáróknak ez időtől fogva nemcsak az intézet beléletére szoritkozó kötelmek teljesitésének nehézségével kellett megküzdeniök, hanem azzal az óriási nyomással is, amit reájuk a társadalomnak ugyszólván minden rétege gyakorolt. Hogy a túlerővel ne kelljen összeütközésbe jönniök, egészen a kicsinyeskedésig óvatosak voltak; de éppen ez vitte őket arra a lejtőre, amelyen mindig lejebb szorittatva végre abba az utvesztőbe tévedtek, a hol a céltudatos vezetés kezükből kiesett. Innen a sok baj az intézetben, a növendékek szilaj fölülkerekedése, a makacs engedetlenség az ő s a tehetetlenség az elöljárók részéről.

Világos, hogy ez az állapot tarthatatlan volt. Hasztalan figyelmeztette gróf Csáky Miklós Magyarország herczegprimása 1755-ben a növendékeket, hogy a házi törvényeket jobban tiszteljék, tanulmányaikban és a lelkiekben nagyobb előmenetelt, elöljáróik iránt nagyobb engedelmességet tanusitsanak, mikor más oldalról a vikárius meg igazat adott az ifjaknak, ha vádaskodásaikkal hozzá fordultak. A baj már mélyebbre eresztette gyökerét, hogysem ily módon orvosolni lehetett volna. Maguk az atyák is meg voltak győződve erről. Látom, irja Imrikovich György regens 1755-ben egyik levelében, hogy az én életem itt csak nyomorult tengődés, ha a helynök ur inkább hisz a kispapoknak, mint

nekem; már kértem is elöljáróimat, hogy helyezzenek át bárhová, mert mindenhol jobban fogom magamat érezni mint ilyen viszonyok közt itt.

Ő ugyan megmaradt helyén még három éven át, de utódai: Muessert Kristóf és Prileszky János már mindössze csak két évig állottak az intézet élén. Az uj primás ugyanis, Barkóczy Ferencz 1761-ben az atyákat a papnevelő vezetésétől felmentette.

Lehetetlen meg nem látni az események közti összefüggést. 1757-ben lettek a jezsuita atyák kiszoritva az egyetemi tanácsból s az egyes karok igazgatóságából; 1761-ben vették ki kezükből a Pazmaneumot s 1773-ban lett feloszlatva a társaság.

Szegény jó atyák! Igy fizették meg nekik azt a forró szeretetet, amelylyel a lelkek iránt viseltettek! Mert jobbak merészeltek lenni mint mások, felzúdult ellenük az egész világ. Mert nem féltek csak az Istentől, megrémült tőlük minden hatalom. Mert az igaz világosságot terjesztették, meggyülölte őket a pokolbeli sötétség, mely felvilágosodottságnak szereti hazudni magát.

Szerencséje a jó ügynek, melyet szolgálnak, hogy az elfogulatlan itélet végre mégis igazságot szolgáltatott nekik.

A POZSONYI GENERALIS SZEMINÁRIUM.

Irta Dr. HALMOS IGNÁCZ.

(Folytatás.)

A bécsi generális szeminárium mintája szerint volt szervezendő a többi tartományok generális szemináruma is. Azért mindenekelőtt ezt kelle életbe léptetni.

Megeredt tehát az utasitások, rendeletek, kérdések és felvilágositások árja, melyekkel az életbeléptetés mikéntje, módja, körüliratott.

A tervbe vett gyors megoldás szükségessé tette a gyors intézkedéseket. Ezekben nem is volt hiány. József császár csakhamar tudatja Kollowrat gróffal, hogy a szükséges épitkezés és átalakitás munkáját maga személyesen megtekintette s egyuttal felhivja őt, bizná meg a braunaui praelátust, hogy a generális szeminárium vezetéséhez megkivántató elöljárók számát hozza mielőbb javaslatba, hogy az ezek részére szükséges lakások mikénti elhelyezését és berendezését az épitő szemmel tarthassa.

A készségéről már annyira ismert Rautenstrauch az erre vonatkozó tervezetet már 1783. márcz. hó 31-én be is nyujtotta, amely tervezetnek bizonyára fénypontját az képezi, hogy a tervezet szerzője tud magának képzelni szemináriumot spiritualis nélkül — ilyet ugyanis nem szánt a szemináriumnak, egyszerüen csak azért, mert ezen szemináriumnak nem leend czélja szerzeteseket és asketákat nevelni. S midőn egy pap ilyen meggyőződésben van, csodálkozni lehet-e azon, hogy II. József a benyujtott tervezetet még az nap megerősitette, s ugyanakkor utasitotta a nevezett bizottságot, szólitaná fel a bécsi érseket, Kerens Henrik b.-ujhelyi püspököt és a braunaui apátot, dolgoznának ki és pedig ki-ki külön a felállitandó generális szemináriumok számára házi szabályokat, ájtatossági gyakorlatokat és a tanulási időt közelebbről meghatározó napi rendet, mind egyik hozza javaslatba legjobb meggyőződése szerint a legalkalmasabb egyéneket, kikre az intézet vezetése, a fegyelem ellenőrzése bizatnék.

Mindezek alapos megfontolása és kidolgozására két hónapi határidőt szabott ki maga József s óhajtja, hogy ezek eltelte után üljön össze a bécsi érseknél az egyházi ügyek bizottsága s megállapodás eredményét közölje az uralkodóval.

A generális szemináriumokba behozandó házi szabályok és napi rend megbeszélése és megállapitása ügyében julius hó 15- és 19-én tartotta meg az emlitett bizottság az előirt tanácskozásokat.[1]

---

[1] Dr. Cölestin Wolfsgruber: Kardinal Migazzi IV. VI. füzet.

Az 1782. szept. 10-én kelt és a cseh és osztrák udv. kanczelláriához intézett leirat csak azon tartományokra vonatkozott, amelyek az emlitett kanczellária joghatósága alá tartoztak. Ez tehát Magyarországot nem érintette. Itt a felállitandó generális szemináriumokról külön kellett intézkedni. Az uralkodó ez intézkedése elég soká késett, nem azért mintha a magyarországi papneveldékben uralkodó szellem már beleillett volna az e kort jellemző elvek keretébe — hisz ebből ideje korán kiábránditotta Batthyányi primásnak 1781-ben József eddigi egyházügyi rendszabályai és utasitásai ellen tett előterjesztése, melyre az uralkodó többi között azt válaszolta, hogy ő senkinek a lelkiismeretén sem akar erőszakot elkövetni, s azért mindenkinek, a ki szemben az ő rendeleteivel nem tudja lelkiismeretét megnyugtatni, megadja azt a szabadságot, hogy hivataláról lemondjon és kivándoroljon, hanem részben azért, mert be akarta várni a függő kérdések megoldását illetőleg a bizottság inditványait, részben pedig mivel ép ezen időbe esik az ő magyarországi és a hozzátartozó tartományokban tett utja.

Azonban az uralkodónak már ezen időben tett intézkedései is arra vallanak, hogy a magyarországi papnöveldék is reformáltatni fognak, s mivel ezek az intézkedések jobbára csak külsők voltak s a papnevelő-intézetek beléletére nem vonatkoztak: azért a kompetens forum nemcsak, hogy nem nehezitette meg azokat, hanem a legnagyobb készséggel azok mielőbbi létesitéséhez közremüködött, ugy számitván, hogy ezuton meg fogja majd menthetni a szemináriumokat azon veszélytől, a mely azokat József caesaropapisztikus szelleménél fogva fenyegeti.

Józsefnek első ilyen intézkedése az volt, hogy meglátogatván a budai generális szemináriumot, azt nagyobbszámu növendékek befogadására átalakittatni elrendeli, midőn a helytartó tanács utján ez ügyben igy ir Batthyányi primásnak:

Josephus II. Dei Gratia electus Romanorum Imperator semper Augustus ac Germaniae, Hungariae etc. Reverendis-

sime in Christo Pater et Illustrissime S. R. J. Princeps Cognate Nobis sincere dilecte!

Constitutum Budae in Praesidio, Generale junioris Cleri Seminarium Ipsimet perlustrantes, omnem illud equidem Nostram tulit adprobationem. Ut nihilominus majori adhuc recipiendorum eo Alumnorum Locus paretur, illud peropportunum videretur, si in Musaeis plura pulpita collocata, atque evacuanda per id Musaea in Dormitoria conversa fuerint. In genere autem primarum Contignationum Cubilia, quae maxime elevata sunt, pro Dormitoriis adplicanda, atque ad binas superiores Musaea constringenda venirent.

De qua benigna mente, et idea Nostra, Reverendissimam Paternitatem Dilectionem ac Fidelitatem Vestram, sub cujus auspiciis Generale isthoc junioris Cleri Seminarium constituitur, finem in eum clementer hisce certiorem reddendam duximus: Ut illi conformiter quae e re visa fuerint agere, ac de effectu subinde demissam Suam Majestati Nostrae relationem facere curae sibi habeat. Cui quod reliquum est Gratia et Clementia Nostra Caesareo-Regia benigne jugiterque propensi manemus. Datum in Archi-Ducali Civitate Nostra Vienna Austriae, Die Secunda Mensis Maji, Anno Domini Millesimo Septingentesimo Octuagesimo Tertio. Josephus. Comes Franciscus Eszterházy. Josephus Brunszik.[1]

Batthyányi a király ezen leiratának másolatát május hó 15-én megküldi Holosy Györgynek, a budai generális szeminárium akkori kormányzójának, egyuttal felhiván őt, hogy a királyi leirat értelmében intézkedjék s a szükséges átalakitásokat és áthelyezéseket mihamarább eszközöltesse annál inkább, miután ő t. i. a primás azt akarja, hogy a király személyesen győződjék meg, ha majd visszatérőben Budát érinti, a leiratban foglaltak életbeléptetéséről. A királyi leiratban nyilvánitott legmagasabb elismerés pedig sarkalja a kormányzót további buzgalom- és kitartásra.[2]

---

[1] Primási levéltár 399. sz. csomag. 1.

[2] U. o. 2 sz.

Holosy jan. 2-án Batthyánynak jelenti, hogy a király és a primás utasitása szerint járt el mindenben.

De bár mennyire hódol a király akaratának s annál is inkább, miután erre felszólittatott, nem hallgathatja el aggodalmait.

Alapos félelme, hogy a végbevitt változás követelte túltömöttség következtében ismétlődni fognak az 1764- és 1765-iki bajok, a midőn a pazmaniták Bécsből Nagyszombatba áttétettek t. i. a gyakori vérköpés és vérhányás, minek következtében többen a szemináriumban, sokan pedig mindjárt lelkészkedési működésük első vagy második évében meghaltak. Az orvosok pedig ezt a többi között a túltömöttség okozta rosz levegőnek, pornak tulajdonitották. Még nagyobb aggodalomra szolgáltat okot király ő felségének azon intézkedése, hogy a tantermek áthelyeztettek a második és harmadik emeletre, mig a hálótermek az elsőre. E változás és intézkedés következtében a növendékek kénytelenek napjában többször annyi lépcsőt mászni, mi pedig bizonyára nem válik a növendékpapság előnyére.

Mindezeket számba véve, — folytatja Holosy — ha már a király akarata az, hogy a budai generális szeminárium növendékpapságának száma szaporittassék, az ugy lesz elérhető, ha a tantermek és hálószobák ott maradnak, a hol voltak, s az első emeleten levő két betegszoba áthelyeztetnék földszintre, a hol a cselédség lakik, s az első emeleti két infirmaria tan- és hálóteremmé lenne, a létező tan- és hálótermekbe még vagy 12 növendéket be lehetne osztani, minek következtében a jelenlegi létszám 247-ről felemeltetnék 279-re.

Holosy levele Batthyányit nem találta Pozsonyban, hanem Malaczkán, ahol épp ekkor kanonika visitácziót tartott.

Különben is Holosy inditványa és propozicziói tárgytalanná lettek II. József uj intézkedései következtében.

Ugyanis II. József ugyanakkori Budán való tartózkodása alkalmával személyesen megnézte az eltörült szent Kláráról nevezett szüzek kolostorát s azt nagyon alkalmas-

nak találta arra, hogy a növendékpapság létszáma szaporitására vonatkozó terve kivitelében ez is segitse. Azért már május 15-én a helytartótanács utján értesiti a primást, hogy a szent Klára szüzek épülete alakittassék át szemináriummá olyképen, hogy a régi vagyis meglevő budai generális szemináriumba és a szemináriummá átalakitandó zárdába 400 növendékpap elférhessen. Óhajtja pedig ezt azért, mert az átalakitás vajmi csekély költségbe fog kerülni, miután az átalakitás másban nem fog állani, mint a czellák közbeeső falainak eltávolitásában vagyis több czellának egy-egy teremmé való összevonásában. A terv keresztülvitelével ő Emtiája bizatik meg, oly kérelemmel, hogy a neki benyujtott erre vonatkozó terveket és költségvetést mielőbb terjeszsze fel a helytartó-tanács utján ő felségének.

Batthyány még mindig Malaczkán időz. Itt találta őt Holosy levele, itt II. József legujabb intézkedése a szent Klára szüzek zárdáját illetőleg s ugyancsak innen junius 15-én értesitette Holosyt, megküldvén neki az erre vonatkozó Intimatum másolatát, a király tervbe vett intézkedéséről.

Holosyhoz intézett levelében Batthyány őt kéri fel a terv mikénti keresztülvitelének közelebbi és szabatos kidolgozására s ezt annál nagyobb bizalommal teszi, miután — mint már máskor is alkalma volt ezt tudomására hozni — a budai generális szeminárium vezetése a király teljes helyeslésével, tetszésével találkozott.

Köszöni, hogy a multra vonatkozó óhaját a királynak haladéktalanul foganatositotta s igy a királynak alkalma lehet visszatérőben személyesen meggyőződhetni arról, hogy a kivánt változások megtörténtek.

Aggályait, melyek a túltömöttség következtében keletkezhető bajokra vonatkoznak, ő is osztja, s hogy ezek elhárithatók legyenek, csakugyan fölötte kivánatos, hogy a Klarisszák kolostorépülete szemináriummá alakittassék át. Éljen az alkalommal s hozza mindezeket épp ugy, mint az átalakitás tervét ő felsége tudomására, ha visszatértében szerencséltetné ismét a papnevelőt, vagy pedig

kérjen audiencziát; ha sem az előbbi, sem pedig az utóbbi uton az érintett ügyeket nem hozhatná ő felsége tudomására, akkor, mihelyest a király Budáról és Pestről távozott, azonnal küldje be neki és pedig két példányban, a foganatositandókra vonatkozó inditványait és megjegyzéseit, pontról pontra mindent kifejtve s ugy leirva, hogy ő az egyik példányt mindjárt a királynak átnyujthassa.

Holosy azonnal hozzá is látott a munkához.

Már julius hó 7-én megküldte Batthyányinak az egész tervezetet s hozzá a költségvetést; miből az következik, hogy Holosy a királylyal sem az egyik, sem a másik uton nem közölhette észrevételeit.

A benyujtott terv szerint a Klarisszák épületéből csak is a külső falak maradnának meg.

Az egész épület ugyanis középfolyosó által két részre oszlik. Ennek megfelelőleg tehát a czellák egyik része az utczára, a másik része pedig az udvarra néz. Ha a folyosót képező közfalak meghagyatnak, akkor a czellákat egymástól elkülönitő falak eltávolitása által hosszu, de olyannyira szük termek lehetségesek csak, hogy ha azokba két pulpitus négy növendékre részére beállittatnék, akkor a fal és a pulpitus közti téren két ember egymás mellett el nem fér. Szükséges tehát, hogy a folyosót képező közfalak szintén eltávolitassanak, mi annál könnyebben keresztülvihető, miután ezek nem főfalak vagy alapfalak, s igy egész szabályos s a czélnak megfelelő tágas termekre osztható be az egész épület.

Továbbá okvetlenül szükséges, hogy az első és második emelet felemeltessék.

A jelen magasság teljesen kielégitő a czella-rendszer mellett, de nem a szemináriumi együtt lakás, étkezés és hálás mellett. Sokkal nagyobb magasságu termet kiván 20 együtt lakó és ugyanazon teremben háló növendék. Tudnivaló dolog, hogy por és gyertyafüst sok bajnak az okozója. Hogy pedig ezek mellett is a rendesen mutatkozó bajok távoltartassanak, okvetlenül szükséges, hogy a második emelet két öllel felemeltessék s ezen arányban az első is.

Ilyen gyökeres átalakitás mellett következőkép osztható be az egész épület: tiz három ablakos tanterem, ugyanannyi hálóterem; az épület homlokzatán a kormányzó részére lakás, ugyszintén minden egyes emeleten külön minden elöljáró részére lakás; három betegszoba: nyolcz ablakos étterem; éléskamara s a cselédség számára elegendő szoba.

Ezen beosztás mellett ezen épületben 160 sőt még több növendékpap lesz elhelyezhető. Feltéve, hogy valamikor még több kispap disponáltatnék a budai generális szemináriumba, akkor csekély költséggel a papnevelővel összeköthető a klarisszák volt gondnokának külön álló háza.

Midőn a primás augusztus hó 6-án Holosynak a Klarisszák épületére vonatkozó összes iratait és terveit Niczky Kristóf grófhoz beterjesztette, már akkor volt tudomása, hogy József Budán nem 400 hanem 800 növendéket akar összpontositani, s ennek megfelelőleg a tervezetet ujra módositani kell, ugy hogy a Klarisszák temploma is az eszközlendő átalakitásokba felveendő s a budai szeminárium uj épülettel megtoldandó leend.

E nagyarányu konczentrálás terve elkerülhetlennek tüntette fel az egyházmegyei vagy püspöki szemináriumoknak az eltörlését, illetőleg azoknak egybe való olvasztását.

Az augusztus 26-ikáról keltezett királyi leirat véget vetett minden további kombinácziónak s a történendők menetét és rendjét már közelebbről megvilágitja.

E leirat értelmében az uralkodó a Magyarországon felállitandó generális szemináriumok számára Buda, Pécs és Kassa városait jelöli ki. Elrendeli továbbá, hogy a szerzetesrendek beöltözött növendékei f. é. okt. hó utolsó napjaiban a megjelölt városokban levő kolostoraikban megjelenjenek, miután ezek is a generális szemináriumokban kötelesek elvégezni tanulmányaikat s jövőre minden szerzetes növendék egyuttal a generális szeminárium növendéke leend. Azért f. é. november hó 1-től a szerzetesek magániskolái megszünnek s ennek következtében Lektorrá kinevezni senkit sem szabad, kivéve a generális szemináriumok városai-

ban lévő kolostorokat, ahol a lektorok a correpetitorok helyét pótolják. Továbbá a püspököknek meghagyatik, hogy senkinek a szerzetesek növendékei közül felsőbb rendet fel ne adjanak, hacsak bizonyitványt nem tud felmutatni s azzal magát igazolni, hogy a generális szemináriumokban illetőleg az azok mellett létező egyetemen vagy lyceumon elvégezte tanulmányait.

Ugyancsak a megyés püspököknek kötelességükké tétetik, hogy növendékeiket f. é. novemberhó 1-re a generális szemináriumokba küldjék. Igaz, hogy idő rövidsége miatt a generális szemináriumokká átalakitandó épületek nem fognak még elkészülni, s azért addig is a növendékek más házakban lesznek elhelyezendők.

Miután az ügy gyors megoldása már halasztást nem tür, az uralkodó felhivja a primást, hogy mindezen intézkedésekről ugy a püspöki kart mint a szerzetesek tartományi főnökeit lehető leggyorsabban értesitse.

A királyi leirat általánosságánál fogva különféle s egymástól eltérő magyarázatokra és következtetésekre szolgáltatott alkalmat. Nem tudták, hogy e leirat czélja egyáltalában elnyomni-e a püspöki szemináriumokat vagy csak azokat, amelyeknek növendékei nem végzik tanulmányaikat vagy egyetemen vagy pedig nyilvános középiskolán? (nevezetesen, hogy a pazmaniták, a pozsonyi Emerikánum, a nagyszombati Stefaneum filozofus növendékei szintén Budára küldendők-e vagy sem.) Nagy István nagyszombati érseki helynök a kedvezőbb magyarázat mellett foglalt állást, Batthyányi pedig azon nézetben volt, hogy a püspöki szemináriumok teljesen megszünnek.

Bécsben ugy Migazzi mint Kerens a generális szemináriumok ellen nyilatkoztak, hozzájuk csatlakozott, habár más szempontból is Kressel báró.

A püspökök főargumentuma az volt, hogy a püspököknek ily módon nem lesz alkalmuk meggyőződni arról, hogy azok, akik generális szemináriumokban végezték tanulmányaikat, méltók és alkalmasak-e arra, hogy papokká szenteltessenek.

Ezen ellenvetések megoldását s a felmerült aggodalmak szétoszlatását czélozza az az irat, a melyet József Laxenburgból u. a. év augusztus hó 18-án Kressel báróhoz intézett azon meghagyással, hogy ez az irat az összes osztrák és magyar püspökökkel közöltessék.

Batthyányi már korábban privát uton értesült e leirat hiteles szövegéről és tartalmáról, hivatalosan azonban csak szeptember hó 15-én közölték azt ugy vele, mint a többi püspökökkel.

Az okmány fontossága parancsolja, hogy szóról-szóra közöltessék. Ime:

Eminentissime, ac Reverendissime S. R. E. Cardinalis, et Archi-Episcope Strigoniensis, Domine Colendissime!

Quo benigna Mens et Intentio Regia, qua Generalia Cleri tam Saecularis, quam Regularis Seminaria, in quibus Morum et Studiorum vigeat Uniformitas, designatis locis constabilienda clementer decrevit, propius constet, atque commune, quod exinde profluet emolumentum, amplius pateat, in continuationem eorum, quae Eminentiae Vestrae hoc in merito, signanter sub 14-a Augusti Mensis retroacti, et No 4584. 385. 7640. de Benigno jussu Regio insinuata sunt, sequentem quoque conceptae idcirco Benignae Ideae ad constituendam etiam per quemlibet Dioecesanum in vicem praehabiti Seminarii Sacerdotalem Domum, intento scopo deservituram extensae, uberiorem explicationem universis Dominis Dioecesanis notam reddi, una etiam: ne cui ab assequendo vero, et genuino instituendorum Generalium Seminariorum fine aberrandi praebeatur occasio, eum clarius manifestari jussit clementer Sua Majestas Sacratissima. — Et quidem.

1-mo. Ad inducendam perfectam in theologicis et moralibus Disciplinis uniformitatem, accuratam vigilantiam, procurandamque aspirantis ad Ecclesiasticum Statum Juventutis morum culturam, vel ex eo Seminariorum hanc conjucctionem summe necessariam esse, quod talis Juventus exacto

16-o aut 17-o aetatis suae Anno, absolutisque Philosophicis studiis, Morum, uti sperare licet, adhuc incorruptorum, si se clericali statui, aut sola addicere, aut Inviatione suorum Genitorum consecrare velit, sit tot periculis, quibus juvenilis aetas nimium exposita est, subducenda, talibusque imbuenda principiis, quae eam completo Sexennalis Studii Cursu aliis etiam ex motivis probos ultro quoque sectari facient mores. — Postquam vero

2-do Ejusmodi Juventus Sex theologici Studii absolverit Annos, atque 25. vel 24. Annorum attigerit aetatem, e Seminariis egredi ac illam quidem, quae ad titulum Religiosi cujuspiam Ordinis Seminarium admissa est, Ordinem talem ingredi ibidemque Novitiatum inchoare, eam vero, quae ad titulum alicujus Dioecesis aut Fundationis suscepta est, ad suum Dioecesanum redire oportebit.

3-tio Quilibet porro Episcopus in locum hucusque praehabiti Seminarii Domum pro futuro Sacerdotalem apud se habebit, quam Juvenes hi clerici ingredientur, tamdiu in ea mansuri, quoad ad Capellanatum, aut secus etiam Curam Animarum destinari possint; in hac Sacerdotali Domo, cum majoribus Ordinibus nondum insigniti sint, tamdiu probabuntur, donec Episcopus Dioecesanus eos habiles judicaverit: qui etiam realibus in moribus aut aliis etiam defectibus compertis eos dimittere, ii vero vel ad aliam Dioecesim migrare, vel vero alia vitae media sibi quaerere poterunt. — Hac itaque ratione quilibet, qui Clericalem Statum amplecti cupit a 16-o aut 17-o aetatis Anno sub cura Ecclesiastica vivere debebit, quoad usque ad gradum Presbyterii pertingere et Curae animarum addici possit.

4-to Absoluti hi Theologi in Domo Sacerdotali praemissa ratione mansuri obligabuntur non tantum Choro in Cathedrali Ecclesia sed etiam ad Aram assistere, atque in cura Animarum se practice exercere. — Cum autem

5-to Omnes hactenus pro Seminariis destinati Fundi ab Episcopis adimendi ac Generali Seminario conjungendi sint, cum eorsum transferendo clero; hinc pro provisione Domus Sacerdotalis seu Curatae is deserviet Fundus, qui

hucusque pro ratione Locorum excisus erat pro Intertentione Sacerdotum Deficientium in singulis Dioecesibus. Deficientes porro Sacerdotes ex Fundo Ecclesiastico congruas Pensiones accepturi, atque juxta Benigne praescribendam Normam in Domibus ad id fundatis intertenendi erunt.

6-to Junior autem ejusmodi Clerus in Domo Sacerdotali nonnisi uno, aut duobus Annis detinendus est, cum tam Philosophica quam Theologica absolverit studia. His ita explanatis:

7-mo Benigne jubet sua Majestas, ut ad rationem praeattactorum Seminariorum Generalium optimis cumprimis delectis Professoribus, iisdem activi per respectivos Dioecesanos medio Consilii hujus L. Regii proponantur Rectores, ac Directores eidem suae Majestati quantocyus proponendi.

Licet autem Seminariorum horum Aedes pro anno currente ad suam consistentiam poni haud quirent, nihilominus tamen eas mox fieri oportet Dispositiones: ut Universi Religiosorum Ordinum Clerici, vestem religiosam jam induti usque finem affuturi Mensis Octobris in tribus, qui pro antelatis Generalibus Seminariis defixi habentur, Locis utpote Budae, Quinque Ecclesiis, et Cassoviae, ad condiscendum Philosophicum aut Theologicum Studium adsint, ac praeexistentibus illic Claustris illocentur; cum subsequent. Neo-assumendi talis modi clerici juxta Benignam Normalem Determi nationem Regiam ad ipsa Generalia Seminaria recipi, ac ibidem necessariis imbui debebunt Scientiis. —

Non absimiliter omnibus Dominis Episcopis injungi Benigne praecepit sua Majestas: ut illi quoque Alumnos suos usque 1-mam Venturi Mensis Novembris ad praedesignata respectiva tria Loca inomisse expediant, et in quantum in Seminariis Locum non haberent, pro re nata aut in Claustris aut vero aliis congruis aedibus interimaliter accommodandos; quem in finem Cassoviense abolitae Societatis Collegium, cujus Superiorem Tractum caeteroquin vermes saltem Sericum generantes occupant, opportune converti; sed et per Coarctationem Normalium et aliarum Scholarum, eva-

cuationem item aedificii ab Inquilinis sufficiens pro compluribus obtineri valebit Commoditas.

Caeterum: universis Claustris, iis duntaxat, ubi Juventus penes Generalia Seminaria congregata adest exceptis propriorum Lectorum et particularium Repetitorum tentio a 1-ma Novembris Anni currentis prohibetur; Episcopis autem Ordinum Majorum ut sunt Sub-Diaconatus, Diaconatus, et Presbyteratus Collatio ea ratione interdicitur; ut ejus non alter, quam qui respectivi Generalis Seminarii ac illic praeexistentis Universitatis aut Lycei Attestatum super absoluta Studiorum cursu produxerit, particeps reddatur.

Quae, quemadmodum quoad ea, quae Religiosos concernunt, universis Provincialibus, aut Superioribus Districtualibus sub hodierno intimantur; ita quòque Eminentiae Vestrae pro congruo notitiae statu et ejusdem Directione ac praestanda super qualiter procurata effectu proximius Relatione de Benigno jussu Regio insinuat Consilium hoc Regium Locumtle. Datum ex Consilio Regio Lòcumtli Hungarico Posonii d. 15-a Mensis Septembris 1783.

(Folyt. köv.)

EMLÉKCSOKOR LOURDESI UTAMBÓL.

Irta Dr. BALITS ANTAL.

Megjött a szép tavasz, az emberek kezdenek utazni, vagy legalább utiterveket készíteni, — akik még ezt sem tehetik, szivesen olvassák legalább az utleirásokat, vagy uti emlékeket.

Hadd mondjak el én is egyet-mást a Magyar Sion olvasóinak az én tavalyi lourdesi utazásom emlékeiből.

Már régóta éreztem bensőmben egy titkos erőt, mely

Francziaország világhirü kegyhelye, Lourdes felé vonzott; de majd ez, majd amaz akadály állván utamat, a titkos vonzalom rám nézve eredménytelen maradt, meglehet csak azért, hogy, valamint a csendes csevegés közt vigan lejtő kis patak, ha gátat emelnek eléje, összetorlódott habjai következtében erőben csak gyarapszik, ugy az a titkos vonzó erő is, mely engem a lourdesi zarándoklásra oly szeliden s gyengéden ösztönzött, a fel-felmerülő akadályok következtében, melyekbe ütközött, intenzivitásban csak annál inkább fokozódjék, annyira, hogy a nagyobb akadályok megszüntével ellenállhatatlan energiával ragadja szivemet, lelkemet, ragadja ki a megszokott otthon kényelmes karjaiból a hosszu ut fáradalmaitól huzódozó testemet is. Ez a körülmény reám nézve a mult évi szünidők alatt következett be.

Istenbe és a bold. szüz Mária anyai oltalmába vetett bizalommal utnak indultam tehát, és pedig mindenekelőtt azon czélból, hogy arra a szent helyre, hol a bold. szent Szüz esedezésére az isteni kegyelmek oly bőséges forrása csergedez, eljutva, e forrásból, ha a jó Isten megengedi, magam is merithessek, — de meg másodsorban azért is, hogy utközben eddig nem látott országokat, vidékeket, városokat, népeket és szokásokat látva, ujabb ismereteket gyüjtsek, s ezeket magamnak és alkalomadtán másoknak is hasznára értékesitsem. Ez utóbbi czélból, amint alább látni fogjuk, meglehetős hosszu utat választottam.

El fogom tehát mondani egyszerü s keresetlen nyelvezettel azt, a mit utamban láttam s tapasztaltam, részint hogy azok, kik körülményeiknél fogva ily nagy utra nem vállalkozhatnak, kényelmesen s minden anyagi áldozat nélkül megismerhessék azokat, a miknek megismerésére én csak öt heti fáradságos s költséges utazás árán juthattam, — részint pedig, hogy azoknak, kiket az isteni kegyelem sugallata hasonló zarándoklásra szólitand, némi utbaigazitással s tájékoztatással szolgáljak.

Győrből 1891. évi julius 20-án indultam utnak Bécs felé, hol megérkezvén, azonnal az utra szükséges holmikat siettem beszerezni. Pénzt váltottam, csupa frankokra; mert

ezekkel nemcsak Francziaországban, hanem Olaszhonban és Schweizban is boldogulhatni. Baedekert vásároltam Felső-Olaszországra nézve; Tirol, Déli-Francziaország, Páris és Schweizra vonatkozó könyveim már voltak utitáskámban. Vettem továbbá egy bécsi «Vasuti Kalauz»-t, mely elégségesnek bizonyult egész Francziaországig. Itt és Schweizban pedig könnyen nélkülözhettem az ilyen könyvet, minthogy a vendégfogadókban kérésemre mindenütt a legnagyobb szivességgel kezemhez szolgáltatták az «Indiquateur du chemin de fer»-t, melyből a vonatok indulását s érkezését mindig kényelmesen kijegyezhettem magamnak. Végre váltottam, magam által összeállitott uti irány szerint, körjegyeket, és pedig ezen czégnél: «G. Schroekl's erstes Wiener Reise-Bureau, I. Kolowratring 9.» Körjegyeket, mondám, mivel hármat kaptam; tudniillik egyet az osztrák, bajor és schweizi, másodikat az olasz, és harmadikat a franczia vonalakra. Az elsőt a vasuti pénztáraknál sehol sem volt szükség bemutatni, csak utközben kellett a kalauz felszólitására előadni, ki azután a már leutazott állomásokra szóló jegyeket kitépte belőle. De már az olasz és franczia vonalakra jogositó körjegyek, minthogy ezek az egyes állomásokat feltüntető jegyekkel nem birtak, a vasuti pénztáraknál, vagy a várótermek bejáratánál az illető közegeknek lebélyegzés végett mindenkor átnyujtandók voltak. Körjegyeim, melyeket a fennebbi czég bejelentésem után néhány óra mulva már átszolgáltatott, a második osztályra szóltak, a gyorsvonatok használatára is feljogositottak, 45 napi érvénynyel birtak, és 139 forintba kerültek.

Uti irányomat a következő, megállapodási helyeimül szolgált városok jelzik: Bécs, Salzburg, Innsbruck, Trient, Verona, Milánó, Genua, Nizza, Marseille, Toulouse, Lourdes; Lourdesból vissza: Carcassonne, Avignon, Lyon, Macon, Paray-le-Monial, Macon, Páris, Belfort, Basel, Neuhausen, Konstanz, Lindau, München, Bécs.

Az utra szükséges eszközökkel tehát fölszerelve lévén, másnap, vagyis julius 21-én utitársammal, egy sopronmegyei rokonommal együtt *Salzburgba* röpitett a vasut.

Minthogy Salzburgot, ami ma már a szomszédban van, bizonynyal sokan ismerik olvasóim közül, csak keveset fogok itt időzésemről mondani. — A Mönchsbergre most már igen gyorsan s kényelmesen, de nem minden kellemetlen érzetek nélkül lehet feljutni. Jelenleg ugyanis a város és a hegy csúcsa közti közlekedést már egy, vasköteleken fel- s alászálló bódé közvetiti. Midőn az utcza talaján állva ezt a bódét függőleges irányban s egészen szabadon hatvan méternyi magasságba fölemelkedni láttam, szinte borzongás fogott el; mert lehetetlen volt teljesen háttérbe szoritanom azt a gondolatot, hogy hátha most az a bódé a benne levőkkel együtt hanyatthomlok az utcza kövezetére lezuhanna! E nyugtalanitó gondolatot azonban mégis legyőzte bennem az akaraterő, s azért én is beléptem amaz épületbe, mely a fel-alá sétáló bódé állomáshelyéül szolgált. Többeket találtam már itt egybegyülve. Már-már ezeknek egyikéhez akartam fordulni azon kérdéssel, hogy hol lehet felszállni, midőn csakhamar észrevettem, hogy e kérdezősködésemmel elkéstem; legnagyobb meglepetésemre ugyanis ugy éreztem, hogy mindnyájan, kik együtt valánk, anélkül, hogy valaki helyéből kimozdulna, mégis mozgunk, felfelé, a magasba törtetünk, s ennélfogva már mindnyájan a fatális bódé zsákmányává lettünk. Minthogy fölfelé haladva, nem igen méregettem a távolságot, mely az alattunk elterülő házak és köztünk egyre nagyobbodott, azért ez a levegőben tett séta a bódén belül nem is látszott oly borzalmasnak, mint odakünn, a hol a meghökkenve nézegető szem előtt teljes borzalmasságában fejlődik ki a nyaktörő ut megrázó látványossága.

A hegy tetejére szerencsésen feljutva, láttam, mily széditő magasságban vagyok. Egy, a felhuzó gépnél alkalmazott legénykétől kérdezvén, vajjon nem jár-e veszélylyel ez a fel- s leszállás, ez azt felelé mosolyogva, hogy nincs itt a legcsekélyebb veszély sem, minthogy a hét vagy nyolcz vaskötél közül ha egyik-másik el is szakadna, elégségesek volnának még a többiek, sőt egy is, hogy a terhet fenntartsa. Én azonban azt gondolom, hogy emberi, bármily el-

mésen is szerkesztett találmányhoz mindenkor elválaszthatatlanul odatapad az azt létesitő emberi gyarlóság is. A sokféle óvóintézkedés daczára is egyre szaporodó vasuti katasztrófák, hidak leszakadása, épületek beomlása nem elég kézzelfoghatólag bizonyitják-e az emberi gyarlóságot s ennek megbizhatatlanságát? Azért igazán biztosan egyedül Isten mindenható kezében lehetünk; de hogy itt lehessünk, rá való érdemekkel kell birnunk.

A Mönchsberg tetejére minden fáradság nélkül feljutva, szemeim egy ott kimagasló tornyon akadtak meg. Mi más okból épitették volna e tornyot ide, ha nem azon okból, hogy azoknak, kik a felsőbb regiókból egy ritka szép panoráma szemléletébe gyönyörködni óhajtanak, emez óhajuk megvalósitását lehetségessé tegye? Ez ártatlan élvezetet én sem akarván megtagadni magamtól, a torony készséges szolgálatát én is igénybe vettem. Fent már vártak rám az ágyuszerü távcsövek. Ezekbe tekintve, a távolban égnek meredező hegyóriások egészen közelembe huzódtak. Az egyiknek csupasz fején két keresztet pillantottam meg. Mind a kettő sirkereszt s egyuttal intőjel gyanánt lőn odaállitva; sirkereszt gyanánt két halott számára, kik még nem rég mint turisták ott botorkálva, a mélységbe zuhantak, — és intőjel gyanánt az élők számára. — Semmi dicsőséget, csak oktalan vakmerőséget látok abban, midőn valaki kérkedik, hogy életével játszva, ezt vagy azt a magas hegyet megmászta. Ez a vakmerőség mennyi keserü könynek lőn már bő forrásává, a mélység, melybe a test zuhant, ki tudja, nem vált-e a lélekre nézve egy ezerszerte borzalmasabb mélység jelképévé? Ne játszszunk tehát az élettel; mert e játék könnyen keserü halállal, és pedig kettős halállal végződhetik reánk nézve.

A páratlan fekvésü Salzburgnak van még egy kiváló vonzerővel biró pontja. Ez a vár, hajdan a salzburgi érsekfejedelmek rezidenciája. Ennek az ormára már csak gyalogszerrel juthatni, pedig jó magasan fekszik; de a csekély fáradságot bőven jutalmazza az egészséges tüdő-gimnasztikán kivül az a nagyszerü tájkép, mely onnét szemeinkbe

tünik. A havasoknak egymás mögött hullámzatosan ki-kiemelkedő gerincz-csoportjai oly imponáló hatással vannak bámuló lelkünkre, hogy szemeinket alig vagyunk képesek levenni a megragadó látványról. Nem hiába mondá a világlátott Humboldt, hogy a földkerekségnek három kiváló fénypontja van: Konstantinápoly, Nápoly-és — Salzburg.

Julius 22-én bucsút vevén Salzburgtól, délutáni 2 óra 49 perczkor *Innsbruckba* indultunk. Vonatunk csupa hegyek között robogott, és pedig néha-néha oly merészen simulva egy-egy sziklás hegyóriás tövéhez, hogy a felülről lekandikáló s erősen előrehajló kisebb-nagyobb sziklatömbek fenyegető magatartását alig lehetett megrezzenés nélkül szemlélni. Tirol határaiba érkezve, a szántóföldek nagyon gyérekké váltak, ezeken is a gabona többnyire leteritve hevert, mindkét körülményt valószinüleg a hegyek közt előforduló gyakori esőzések s lecsapódások okozván. De annál szaporább egymásutánban jelentkeztek a rétségek, melyeken férfiak és nők szénaforgatással vagy gyüjtéssel valának elfoglalva. A nők szalmakalapot, az egész kart befödő ingujjat, széles köténynt s hosszu ruhát viseltek, mely szolid viselet e falusi nép szigoruan erkölcsös életirányára enged következtetni.

A viseletről lévén szó, már itt akarom megjegyezni, hogy, ámbár vasuton Tirolt egész hosszában északtól délig befutottam, két helyen, tudniillik Innsbruckban és Trientben meg is állapodtam: még sem láttam sehol igazán tirolias öltözetü embereket, olyanokat, minők néha hazánkba is elvetődnek, s feltünő ruházatukról azonnal tiroliaknak felismertetnek. Szinte resteltem ezt a dolgot, mert ugy látszott, mintha nem is Tirolban volnék. Nagyon épültem azonban azon szokatlan látványon, hogy a helység zömétől távolabb eső, s a mezőségeken szórványosan fel-feltünedező házak tetején a homlokzattal egy irányban egy kis harangot tartó fatornyocska diszelgett, mintha e házak megannyi templomok lettek volna. Az igazi templom távol esvén, s annak Ave Máriá-ra szólitó harangzengése idáig el nem hatolhatván, az élő hit leleményes buzgalma ily módon akart kárpótlást szerezni magának.

Innsbruck elég nevezetességgel rendelkezik. Csak egyet akarok fölemliteni, olyant, a minőt még sehol nem láttam, s mely azért reám igen élénk benyomást tőn. Az udvari, vagy máskép ferencziek templomába lépve, majdnem visszatántorodtam; a látvány, mely elém tárult, oly imponáló hatásu volt. A hajó közepén Miksa császár nagyszerü, domborminü képekkel diszitett mausoleuma áll. Ezt jobbra-balra a hajó hosszában huszonnyolcz, férfiakat és nőket ábrázoló óriási ércszobor környezi. Mintha csak az elmult századok tetőtől talpig vasba, pánczélba öltözött, aczélkaru s hatalmas termetü lovagjai gyültek volna itten egybe, hogy diszőrségül szolgáljanak az elhunyt fejedelem körül. Valójában pedig Miksa császár őseit s rokonait ábrázolják e szobrok. A ki először lép e templomba, és pedig ugy, mint én, e szokatlan látványról mitsem sejtve, lehetetlen, hogy a megdöbbentő hatást, melyet e látvány a lélekre eszközöl, önmagán ne tapasztalja. — Nevezetes e templom még arról is, hogy Krisztina, svéd királynő, 1654-ben a Rómából eléje küldött Holstenius, apost. protonotarius előtt, ki maga is hamburgi konvertita vala, itt tért vissza a kath. egyház kebelébe. A templom bejáratától jobbra egy márványlépcső az «ezüst kápolnába» vezet, mely ezen elnevezését a bold. Szűznek ott elhelyezett ezüst szobráról kölcsönzi, amelyet szintén ezüstből — a lórettói litániából vett — ábrázolatok diszitenek köröskörül. E kápolnának van még egy műkincs-számba menő kis orgonája czédrusfából, melyet II. Gyula pápa ajándékozott Ferdinánd főherczegnek, kinek, valamint nejének is siremléke ugyan itten látható.

Julius 23-án *Trient* felé tartottunk. A vasuti kocsiban, melyben ültem, két fiatal orosz nő is foglalt helyet, kik a keleti tenger partján fekvő Riga városából voltak, s már hat hét óta minden kiséret nélkül ide-oda utazgattak. Mily férfias lélekre vall e meglepő vállalkozási szellem a gyengéd nem e képviselőinél! Nem hiába muszkák voltak. Különben többnyire németül csevegtek. Beszédjökből megértém, hogy férjeik kereskedők, s hogy egyik barátnőjöket, Ebers leányát, egy az egyptologiával foglalkozó boroszlói

tanár birja nőül. Az «Ebers» és «egyptologia» szavak hallatára beszédök iránti érdeklődésem annyira fokozódott, hogy meg nem állhattam, hogy azon kérdéssel ne interpelláljam őket, vajjon Ebers, a hirneves egyptolog forog-e itt szóban? Mire mindketten igenlőleg feleltek, megjegyezvén egyuttal, hogy ő most nagyon megrendült egészségi állapotban Bajorországban a starnbergi tó vidékén tartózkodik. — Utközben egy különös természeti tünemény ragadta meg figyelmemet. Vonatunk közelében tekervényes, formátlan szikladarabokkal megrakott mederben egy folyó oly féktelen szilajsággal, hogy ne mondjam eszeveszett dühvel hánykolódott s törtetett iszonyuan tajtékozva előre, hogy a nekivadult elem e bősz rakonczátlankodása szinte izgatottságba hozott engem is. Ennyi mérget egy folyónál még nem tapasztaltam; ugyan megharagithatták. Szerencse, hogy a két part erős védőrséget képezett; mert különben jaj lett volna nekünk szegény utasoknak, a dühös fenevadként féktelenkedő utonálló mindnyájunkat megrohant, magával ragadott s rohamos iramodásában a belőle kiágaskodó sziklatömbökön véres foszlányokra hurczolt volna.

Trientbe érkezve, az «Európában» fogadtunk szállást. A mintegy 20,000 lakossal biró várost minden oldalról hegyek környezik. Itt már jobbadán csak az olasz nyelv járja; de a vendéglőkben boldogulhatni a német nyelvvel is.

Azon nevezetes városban voltam tehát, melyet a benne három század előtt lefolyt kiváló fontosságu egyháztörténeti esemény igénytelenségéből világhirü nevezetességre emelt. A mit a XVI. század eretnekei, ugynevezett reformátorai alaposan deformáltak, isteni jellegökből kivetkőztettek, és az emberi kevélység s érzékiség rongyainak mezébe bujtatva eltorzitottak, az lett itt e városban a mindenünnen összesereglett zsinati atyák által igazán reformálva, illetve isteni jellegének tündöklő zománczába visszahelyezve, és az egész világnak eredeti mivoltában, igazságában és szeplőtelenségében odaállitva. A kath. egyház isteni őre, a Szentlélek lebegett ekkor e város, mint szentély fölött, hogy a benne ekkor összpontosuló tanitó egyházat isteni kegyel-

meinek sugaraival beragyogva, azt a pokol bérenczei által az emberiség közé szórt tévtanokkal szemben kihirdetendő isteni igazságok tiszta megismerésére s a fegyelmi ügyekben üdvös határozatok hozatalára vezérelje. A zsinati atyák tanácskozásainak helyéül szolgált a maig fennálló «S. Maria Maggiore» nevü templom, a nyilvános ülések pedig a jelenlegi székesegyházban tartottak.

Julius 24-én Trientből távozva, *Milánó* felé vettük utunkat. Veronában két órai megállapodásunk volt, mely időt hamarjában a 60,000 lakost számláló s az Etsch által két részre hasitott tekintélyes város megtekintésére használtuk. Éppen a pályaház mellett állt egy tramway-kocsi; erre felülvén, rajta a várost egyik végétől a másikig kényelmesen s hamarosan csupán 10 centesimiért (5 kr), viszszafelé is ennyiért, bejártuk. Utközben a város közepén, a «Piazza Vittorio Emanuele»-n kimagasló komortekintetü amphitheatrum közelebbi megtekintése végett leszálltunk. A vérfagyasztó jeleneteknek e szinhelye Diokleczián alatt készült. Hosszusága 153 m., szélessége 122 m. és magassága 32 m. Belső oldalait 43 lépcsőzetesen emelkedő kőpad folyja körül, hol 20,000 néző foglalhatott helyet. Az épület földszinti részében erős vasrácsozatokkal elzárt üregek tátongnak; itt tartattak a vadállatok. Az arena, a gladiatorok küzdtere 75 m. hosszu és 44 m. széles.

Az utczán egy csapat katonát pillantottam meg; mint a birkanyáj, törtettek sebesen s jókedvüen előre a széllel bélelt s hátukon kurta, könnyü köpenykét libegtető hadfiak. A mosolyt, melyet az olasz hadsereg e mustrapéldányainak látása ajkaimra csalt, lehetetlen volt visszaszoritanom. Ugy látszott, hogy nemcsak futásra berendezett könnyü lábaik vannak, de könnyü vér is foly ereikben. Ha az olasz hadsereg zöme is csak ilyen könnyü elemekből van összealkotva, akkor ugyan, ha a sor rákerül, a marczona képü kozákoknak is könnyü lesz velök végezni.

Ujra a vonatra szállván, folytattuk utunkat. A merre csak haladtunk, jobbra-balra csupa faültetvényekkel találkoztunk; nem emlékszem, hogy puhatoló szemeim helylyel

közel szántóföldekre, vetésekre, képekre, vagy tarlóra is bukkantak volna. Este $^1/_2$10 órakor Milánóba érkezvén, a székesegyház közelében levő «Hotel S. Michele»-be szálltunk.

Milánó Nápoly után Olaszország legnépesebb városa; lakosságának száma közel 400,000-re rug. A mit benne mindenekelőtt látni kivántam, hires székesegyháza vala. Midőn ezt először megpillantottam, a bámulat annyira hatalmába ejté lelkemet, s a kellemes érzetek oly bűvös hullámzása rezgé át egész valómat, hogy önkéntelenül is az isteni Mester megdicsőült alakjának szemléletétől elragadott Péter apostollal valék kénytelen felkiáltani: «Uram, jó nekünk itt lenni»! Soha emberi alkotásban ily nagyszerüt, ily kecseset, ily pompásat s elragadót nem láttam. A milánóiak nem hiába nevezik a világ nyolczadik csodájának. Midőn köröskörül járva, egyre fokozódó ámulat közt szemlélgetém az épitészet e remekét, szemeim annyira rátapadtak, hogy alig valék képes azokat róla levenni. Az óriási épület, mely a világ legnagyobb templomai közé tartozik, ugy hogy 40,000 embert is befogadhat, alulról fel a kupola 108 méternyi magasságba felszökelő tornyának csúcsáig egészen, a tetőzetet is ideértve, finom márványból van; mintha csak czukorból lenne. A tetőzetről egész toronyerdő magaslik ki, számuk 98-ra rug; az épület külsejét ezenkivül 2000 márványszobor ékesiti. Lépcsőzet vezet fel a tetőre, s innét még tovább a legmagasabb toronynak, a kupola tornyának csúcsára, honnét nagyszerü kilátás nyilik minden irányban s messze távolba. Belül a templom talaja egészen márványmozaikkal van kirakva. Hogy az élénken lüktető hitbuzgalom kinek a tiszteletére emelte e páratlan remekmüvet, megmondja homlokzatának e felirata: «Mariae nascenti,» s jelképes nyelven ugyanezt hirdeti a bold. szent Szűznek négy méter magas aranyozott szobra, mely a kupola tornyáról leragyog. Valóban a föld lakóinak az Isten anyja, a szüzek szeplőtelen királynéja iránti ájtatos kegyelete hangulatosabb módon alig juthatott volna kifejezésre, mint az ártatlanság ragyogó mezében pompázó e csodálatos müben.

A templomban szombaton délelőtti 11 órakor nagymise volt teljes segédlettel, és pedig ritus Ambrosianus szerint, mely nagyon elütő a mienktől. A miséző pap albája csak térdig ért; számára a lectio oldalán egy piros kelmével beteritett pad volt elhelyezve. Mig ő itt helyet foglalt, azalatt a diakonusok egymással szemközt állottak, az oltárra könyökölve. A hajót a szentélytől elválasztó korlátnál kimagasló emelvényen énekelték a diakonusok a lectiót és evangeliumot. Offertorium előtt két apáczaforma nő lépett a szentély bejáratához, és a celebráns az assistensekkel együtt az oltártól hozzájuk jövén, az egyiknek kezéből átvette a miséhez szükséges ostyát, melyet az illető nő nem puszta kézzel, hanem fehér kendővel érintve, nyujtott át neki. Közvetlenül a *consecratio* előtt a miséző kezét megmosta. Sem sanctusra, sem urfelmutatásra, sem communióra csengetés nem volt. Mise után az Oltáriszentség kitétetett, melyet az oltár hátsó részén nyiló szekrényből hoztak monstrancziában elő. Valamint a francziaországi templomokban, ugy itt is a kanonokok az oltár mögött elhelyezett stallumokban ültek. Izléstelenül összehajtogatott mucetumot viseltek, mely baloldalukhoz feltüzött uszálylyal is el volt látva. A szentély fölött levő zenekarban kilencz férfiu, mindannyian karingbe öltözve, énekelt, énekök dallama azonban az én füleimnek nagyon is szinpadiasan hangzott.

Másnap vasárnap Borrom. szent Károly kápolnájában, mely a székesegyház alatt van, miséztem. Még a megelőző nap, midőn a ritus Ambrosianus szemtanuja valék, azon kezdtem tünődni, hogy mikép fogok én itt misézhetni, miután az itteni ministránsok az enyémtől annyira elütő ritushoz vannak szokva. E tünődésem azonban alaptalannak bizonyult; mert ministerem, egy felnőtt férfiu, a mise körüli szolgálatot a mi ritusunknak megfelelő teljes kifogástalansággal végezte. Az emlitett kápolna oltárán Borrom. szent Károly ezüst koporsója van elhelyezve, belül van még egy kristálykoporsó, melyben a szentnek drága ékszerekkel elhalmozott teste nyugszik. Az egész kápolna értéke négy millió frankra becsültetik. Fent a templom egyik hajójában,

külön kápolnában látható az a feszület is, melyet Borr. szent Károly 1576-ban a pestis idején a városban körülhordozott.

A székesegyházon kivül Milánónak számos csinos temploma van. A «S. Maria delle Grazie» templomtól nyugotra van egy kapu ily felirattal: «Cenacolo»; ezen a kapun ugyanis juthatni a jelenleg lovaskaszárnyának használt hajdani kolostor ama refectoriumába, melynek falára Leonardi da Vinci hires «utolsó vacsoráját» festé. A kép azonban nedvesség folytán eredeti épségéből már meglehetősen vesztett.

A «refectorium» szóról eszembe jut, hogy, midőn a «Hotel S. Michele» éttermében vacsoráltam, egy körülbelül tizenöt férfiuból álló elegáns társaság foglalt egy hosszu asztal körül helyet. Feltünő, mert a mi szokásainktól elütő volt, hogy mindig csak egy beszélt, mig a többi tekintete feszült figyelem közt csüngött rajta. Majd az egyik, majd a másik vette át a szót; szólt pedig mindegyikök, még az is, a kiről azt véltem, hogy csak hallgatni tud, oly bámulatos ügyességgel s folyékonysággal, mintha csak egy betanult értekezést adott volna elő, s oly fülbemászó zengetességgel s dallamossággal, a minőt csak az olasz nyelv kölcsönözhet a beszédnek. Valóságos élvezet volt.

De már kevésbbé élvezetes volt az a harangozási mód, melyet először itt Milánóban, aztán később is nemcsak Olaszhonban, hanem Francziaországban is majdnem mindenütt tapasztaltam. A mint szállásomon az első reggel fölébredtem, kongást hallok; azt gondoltam, a toronyóra ütött. A kongás ujra kezdődik, egy-két pillanat mulva ismétlődik, és csekély időközökben igy ment ez jódarabig. E rejtélyes dolog kulcsát csakhamar megtalálni véltem. Megjegyzendő, hogy sötét este érkezvén a városba, az nap a székesegyházat nem láthattam. Azt azonban tudtam, hogy közel vagyok hozzá, és hogy sok torony van rajta. A sok kongás tehát mi mást gondoltathatott velem, mint azt, hogy valamennyi toronyban óra van, s hogy ennélfogva a sok toronyóra sok kalapácsa idézi elő azt a szünni nem akaró kongást. E föltevésem azonban alaptalannak bizonyult, mihelyt a székesegyház felé közeledve láttam, hogy ott bizony

csak egy toronyóra van. A kongás pedig kisebb-nagyobb szünetekben egyre tartott egész késő estig. Majd egy, majd két, majd több harang hallatta szavát, és pedig oly ütemekben, mint midőn nálunk tüzvész alkalmával a harangokat félreverik. Olyik templomnál azonban az ütemek bizonyos dallamot látszottak utánozni. Mindig fülsértő volt pedig az a gyakori el-elhagyás és rá-rákezdés. Igy szoktak Olasz- és Francziaországban — harangozni.

Julius 26-án Milánótól s főkép annak legértékesebb gyöngyétől, székesegyházától, nehéz szivvel bucsuzva, társammal együtt ismét a vasutra siettem, hogy a *Genuába* indulandó vonatra üljünk. Ez uton az alagutak oly sürü egymásutánban váltakoztak, hogy majdnem többet voltunk az alagutak sötétségében, mint a szabad ég verőfényében; az egyik hozzá oly hosszu volt, hogy 14 perczbe került, mig gyorsvonatunk keresztül száguldhatott rajta. Három órai utazás után megláthattam — a tengert, s egyuttal a partján elterülő Genuát, hová megérkezve, a város közepén levő «Albergo Centrale»-be vitettük magunkat szállásra.

Genua 138,000 lakosával Olaszország első kereskedelmi városa. A déli oldalon a tenger határolja, melynek partjától nagy félkörben huzódik az északnak eső hegyek lejtőire. A tengerhez közel a régibb épületek, melyek közt vannak 6—10 emeletesek is, sorakoznak szűk utczákban, melyekben a mosásból kikerült ruhanemüeket az ablakokon, vagy az utcza széltében egyik ház emeletéről a szemközt levő ház emeletére futó köteleken szárogatják, a mi az ilyesmihez nem szokott szemnek éppen nem nyujt valami festői látványt. A tengerparttól távolabb s a hegyek felé ujabb épületek és nagyszerü paloták emelkednek.

Hogy élénk forgalmu városban vagyunk, azonnal felötlik a zajos, pezsgő életen, melylyel uton-utfélen találkozunk. Az utczákon egymást kergeti a temérdek sok hintó, omnibusz, kétkerekü, és pedig óriáskerekü taliga, mely utóbbiakat a teher nagysága szerint egy, két, sőt öt nem egymás mellett, hanem egymásután ballagó ló huzza. Szegény állatokat nagyon megterhelik. A lovak mellett nem

ritkán szerepel a szamár is, és pedig ugy, hogy az első hely, a vezérszerep mindig neki van fentartva. A gyufa igen nagy kelendőségnek örvendhet e városban; mert lármás kinálgatások közt lépten-nyomon gyufaskatulyákat nyujtogatnak feléd. A sör azonban itt, ugylátszik, csak a gazdagok kiváltságát képező luxus-czikkek közé van sorozva, minthogy azt, kivált a bajorországi öblös kancsókkal oly kirivó ellentétben, csak pohárkákban szolgálják fel, és pedig oly ár mellett, mely mennyiségével éppen megforditott arányban áll. A nagy hőség miatt mindenfelé kioszkok s egyéb helyiségek vannak, hol a szomjazóknak különféle, jégbe hütött italokkal szolgálnak. Estefelé az utazók élénksége még inkább fokozódik, a sétáló közönség nyüzsgő csoportjai lepik el azokat.

Genua érseki székhely. A székesegyházban van Keresztelő sz. János kápolnája, hol az oltár mögött azon márványsir látható, melyben Ker. sz. János ereklyéi a palesztinai Caesareából áthozattak. A sirhoz egy láncz is van csatolva, mely a szentnek földi maradványaival együtt a bensejében találtatott. Nem bizonyos ugyan, de valószinü, hogy sz. János e lánczczal volt megkötözve a börtönben. A kápolna oltára fölött egy vasszekrény van elhelyezve; ez rejti Ker. sz. János hamvait és egy ujját; feje Rómában őriztetik. E vasszekrényhez négy kulcs van, mindegyik más-más kézben, az egyik az érsek őrizetére van bizva. Bizonyos ünnepek alkalmával a szekrény felnyittatik, hogy a hivő közönség a sz. ereklyéket megtekinthesse és csókolhassa. A kápolna külső oldalán latin nyelven egy pápai decretum olvasható, mely sub excommunicatione latae sententiae tiltja a nőknek a kápolnába való belépést. Nem is láttam ott nőt, pedig az ajtó nyitva volt; persze hogy a szemfüles templomőr is résen áll. Ilyen termett én mellettem is, midőn a kápolnába léptem, de velem szemben természetesen csak a magyarázgató szerepére szoritkozott. Tőle hallottam azt is, hogy az emlitett szigoru pápai decretum annak emlékezetére hozatott, hogy Ker. sz. János nők által lőn halálra üldözve.

A ki Genua s környéke általános áttekintésének fölötte érdekes panorámájában akar gyönyörködni, el ne mulaszsza a magaslaton fekvő «S. Maria in Carignano» templomot meglátogatni, melynek kupolájáról, hova 249 lépcsőfok vezet fel, pompás kilátás nyilik az elbüvölő szinváltozatokban mozgolódó tengerre, a kikötőre, a hajók nagy tömegére, az árboczok sürü erdejére, az egész városra s ennek hátterét képező hegyekre.

Kiváló nevezetessége Genuának a «Campo santo»-nak nevezett temető is. Közepe olyan, a minők a temetők egyáltalán szoktak lenni; de már az azt köröskörül befoglaló, emeletekre is felnyuló hosszu galeriák oly meglepő látványt nyujtanak, mely bámulatra ragad, s hosszu elmerengésre késztet. Vannak galeriák, hol a holtak jobbra-balra a falak oldalaiba vájt, egymás fölött egész a menyezetig emelkedő, s elől az elhunytak nevét mutató márványlapokkal elzárt fülkékben nyugosznak. Más galeriák pedig a legfinomabb karrarai márványból vésett szobrok sürü csoportjait tárják a bámuló szem elé. E nagyszerü siremlékek többnyire megható jeleneteket ábrázolnak. Ott látható rendesen az elhunytnak életnagyságu alakja egészségtől duzzadva, vagy pedig a betegágyon haldokolva, kit szomorkodó, kesergő nejének, anyjának, gyermekeinek szintén életnagyságu alakjai vesznek körül. Nem ritkán helyet foglal a siremléken egy nagyszerü angyalalak is, ki az elhunytnak átszellemült testben ábrázolt lelkét ég felé viszi, vagy pedig égfelé emelt ujjával a visszamaradt kesergőket reménységre buzditva vigasztalja. Egy-egy ilyen nagyszerü siremlék egész vagyont képvisel. A ki Genuából semmi mást nem látna, mint e temetőt, már ebből is okvetlenül azon gondolatra kellene jutnia, hogy e várost igen sok dúsgazdag ember lakhatja.

Genuában esti 6 és 7 óra közt table d'hôte szerint ebédeltem abban a fogadóban, hol szállva voltam. Az ebéd ára négy frank volt. Meg is érte; mert 8—9 fogásból és egy nagy palaczk vörös borból állt. Utitársam sokalván a négy frankot, jutányosabb áron kivánt étkezni, s azért külön egy-két tál ételt s egy palaczk bort rendelt magának.

Ugy itt, valamint később a franczia szállókban is, az étkezés után azonnal fizetni nem kellett. Az elutazás előtt kiegyenlitendő számla tartalmazta az étkezési dijakat is. Mily nagy volt utitársam meglepetése, rögtön rá boszusága, midőn az elutazás előtt kézhez kapván számláját, s azt egybevetve az enyémmel, azt látta, hogy az én lukullusi és az ő frugális ebédje daczára az én számlámra jegyzett összeg csak egyetlenegy frankkal haladja meg az ő számlája öszszegét. Boszusága intenzivitását csak fokozta az a körülmény, hogy azt magába kellett fojtania, minthogy olaszul nem tudván, a boszuság megfelelő expectoratiókban illetékes fülek hallatára sehogy sem tudott magának rést törni.

Ez a példa engem, de utitársamat is, arra inditott, hogy ezután rendesen table d'hôte szerint étkezzünk. Oka a csekély árkülönbségnek, mely a table d'hôte szerinti és a külön egyszerü étkezés közt fenforog, valószinüleg abban rejlik, hogy a melegebb éghajlatu tartományokban a megmaradt ételek a vendéglősre nézve koczkázattal járván, azoknak mennyiségét a szállóba érkezett utasok számához arányitják, s azért megkivánják, hogy ezek az elkészitett étkek fogyasztásához mindnyájan hozzájáruljanak, s ennélfogva table d'hôte szerint étkezzenek. Hogy pedig e czél eléressék, a külön étkezésre aránytalanul magas árt szabnak. Ezenkivül a szállók szobáiban falra függesztett táblácskák is szoktak lenni, melyek azon kérelmet intézik az utashoz, hogy ne másutt, hanem az ottani szállóban étkezzék, a mi néha azon nyilt figyelmeztetés mellett történik, hogy ellenkező esetben a lakás magasabb árban fog számittatni. Különben a franczia vendéglőkben a table d'hôte szerinti étkezés akár déltájban (déjeuner, reggeli), akár este (diner, ebéd) magánosan, a közös étkezés idején kivül is végezhető szabott ár mellett. A vendégnek csak ki kell jelentenie, hogy déjeuner-t, vagy diner-t kiván, s az ételeket azonnal hordják hozzá egymásután, anélkül, hogy neki az étlap vesződséges böngészetével kellene étvágyát rontania, vagy tulságosan próbára tennie. Párisban, hol a város roppant kiterjedése miatt a szálló tulajdonosa nem kivánhatja, hogy a

hozzászállt vendég étkezés végett esetleg igen nagy távolságról a szállóba térjen vissza, sok helyütt találhatók oly restaurácziók, melyekben különféle áru déjeuner-ket és diner-ket szolgálnak fel; lehet tehát ott tetszés szerint olcsóbban, vagy drágábban étkezni; az áruk rendszerint künn az utczán is táblákon, vagy lámpákon jelezve vannak.

(Folyt. köv.)

IRODALOM ÉS MÜVÉSZET.

Jézus Krisztus. Irta P. Didon. Forditották dr. Kiss János és Sulyok István csanád-egyhm. áldozópapok. Kiadja dr. Kiss János. Két kötet, 516 és 452 lap. Ára 7 frt. (28 sacra.), vászonkötésben 9 frt. (36 sacra.)

Kissé elkésve bár, de mégis jelentést kell tennünk t. olvasóközönségünknek e magyar forditásáról Didon «Jésus Christ»-jának. Didon remek müvét, mikor az eredetiben megjelent, behatóan ismertettük, (l. 1891. évf. 63. l.) mutatványt is közöltünk (u. a. évf. 205. l.), abból — s hizelgünk magunknak, hogy mi voltunk azok, akik a derék forditó uraknak az első impulzust megadtuk arra, hogy a nagy fáradsággal járó, nagy szorgalmat igénylő magyar forditást létesitsék. Legalább ismételve hangsulyoztuk az óhajt, vajha valaki leforditaná e remek müvet magyarra; mert hisz a magyar irodalom eleddig nem dicsekedhetett egy nagyobb szabásu, tudományosan müvelt emberek kezébe való «Jézus életével.»

Mindenki értheti tehát örömünket, melylyel az első hirt, hogy dr. Kiss János és Sulyok István elhatározták magukat e mű leforditására, fogadtuk, s melylyel a már sajtó alól kikerült munkát többszörösen hirdettük és ajánltuk, s melylyel most az előttünk fekvő szép két kötetről referálni akarunk olvasóinknak.

Aki a mű tartalmának, becsének ismertetését várja tőlünk, azt utalni vagyunk kénytelenek tavalyi évfolyamunk már idézett 63. és következő lapjaira. Ott elmondottuk, hogy Didon müve felülmulja az eddigi, számos «Jézus életét» tárgyazó munkákat, mert a tudományt, az alapos készültséget a forma szépségével párositja, s élvezetet nyujt ugyanakkor, mikor történelmet olvastat az emberrel. Itt tehát főleg a forditással kell foglalkoznunk.

És erre nézve semmit mást, mint dicséretest nem mondhatunk. Aki tudja, mit tesz az, jól forditani francziából magyarra, hogy hű is legyen, magyaros is legyen a forditás: az meg tudja becsülni a munkát, melyet a két forditó ur végzett, — és pedig, tekintve a vaskos köteteket, elég gyorsan végzett, alig egy év leforgása alatt, amit csakis a két urnak szivós, munkabiró ereje, s rendkivüli szorgalma tett lehetségessé. E gyorsaság daczára a forditás kitünően sikerült, s az egyes kifogások, melyeket egyikmásik kritikus a magyarosság szempontjából megkoczkáztatott, nem egyébre mint arra a tulhajtott affektálására a purismusnak vezethetők vissza, mely manapság a legmagyarabb irót is fenyegeti, hogy magyartalanságokat fog reá bizonyitani.

Igy tehát most már csak az az óhajtásunk, hogy minél többen vegyék kezökbe a mivelt világiak közül e munkát. Ne féljen senki attól, hogy a mű tudományos jellege untatni fogná a nem-szaktudóst, szó sem lehet erről! E mű lelkes fogadtatásra talált a francziáknál, annyira, hogy az I. kiadás 30000 példányban három hónap alatt kelt el, s egy év alatt több kiadást ért, — e mű lefordittatott a világ összes müvelt nyelveire. Tegye gyümölcsözővé magának a magyar olvasóközönség is a szerencsét, hogy magyarul is olvashatja ezt a pompás munkát, s adjon dicsőséget a névnek, melyen kivül «nem adatott az embereknek más név az ég alatt, melyben üdvözülniök kellene.»

Dr. Kereszty Victor.

Szent László király élete és tettei. Szentté avattatásának hétszázados évfordulati ünnepélye alkalmából a magyar népnek és ifjuságnak nefelejcs-szálul nyujtja Babik József egri egyhm. pap, tanitó-képző tanár. Eger, 1892. 16-r. 96 lap. Ára füzve 40 kr. — Félv. k. 60 kr., vászonk. 70 kr.

A jövő hónapban Nagyvárad, sz. László városa, nagy ünnepségre készül: a szent király canonizátiójának hétszázados évfordulóját akarja megülni. De nemcsak Nagyvárad, az egész ország részt akar venni ez ünnepben. Azért nagyon helyesen már május elején látott napvilágot Babik J. könyve sz. László királyról, a magyar nép számára, hogy ez, visszaidézve emlékezetébe e szent és nagy királyunk életét és tetteit, méltóképen elkészülve, értelemmel vegyen majdan részt a juniusi triduumban.

A könyv három költeménynyel nyilik meg, ezeket követi az élet- és jellemrajz, népies modorban megirva, azután ismét a sz. királyt dicsőitő költemények következnek. Hogy mit keresnek sz. László névutódai ebben a könyvben, azt szerzőnek még az ezeket tárgyaló fejezetet záró mondata daczára sem értjük meg; jobb lett volna azt a fejezetet egészen elhagyni. Ellenben, helyes volt a sz. László társulatot röviden ismertetni, ezt az üdvösen működő, derék társulatot még mindig kevesen ismerik hazánkban. — Sujánszkynak és Mindszentynek, két jeles egyházi költőnknek egy-egy sz. Lászlóról szóló versével fejezi be sz. a csinos könyvet.

Dr. Kereszty Viktor.

Egri egyházmegyei papok az irodalmi téren. Egybeállitotta Koncz Ákos, egri egyhm. áldozár, jászberényi közs. kath. fögymn. hittanár, hitszónok. Eger, 1892. Nagy 8-r. 282 lap. Ára 2 frt.

Már az igaz, hogy az iróknak neveit az utókor nem fogja elfelejteni, ha ugyan az e neveket összegyüjtő munkákat egyáltalában olvasni fogja. Az idősb Szinnyei már harmadik éve irja össze a magyar irókat óriási szorgalommal, Dánielik, Ferenczy gyüjteményes munkái mellett a mi

folyóiratunk is 1886 óta hozza a magyar papi irók neveit és müveit Szöllősi K. tollából (bár elismerjük, hogy az idő mulása sokszor hiányossá teszi névsorunkat és a müvek lajstromát), — most ismét uj könyv látott napvilágot, melyben az egri főegyházmegyei papok irodalmi működése van méltatva, és pedig egy tizenkétives munka.

Mindenki elismeri, hogy az egri megyei papságban, számarányához képest nagyon sok és jó iró volt és van. A szerző nem is mulasztja el, már az előszóban kimutatni, hogy alig van a tudománynak oly ága, melyben, mint ő mondja, mestereket, objektive mondva *irókat* ne tudna felmutatni ez egyházmegye. De ez is elég, igazán szép és lélekemelő a tudományszakok mellett azok mivelőinek longus ordo-ját látni.

A betürendben egymást követő irók lehetőleg teljesen, csorba nélkül fel vannak véve a könyvbe, sőt értekezéseik, ismertetéseik is pontosan idézve, ugy hogy bárki utána nézhet az idézett helyeken.

A szorgalmas gyüjtő nemcsak az egrieket kötelezte le szép és kegyeletes munkájával, hanem az egész hazai papságnak, sőt magának a tudománynak is szolgálatot tett azzal, amennyiben a sok szép munka felsorolásából megtudhatni, mi mindenről van már magyarul irt dolgozatunk, olyan is, amit forrásmü gyanánt lehet felhasználni.

F. Sz.

Die Gabe des heiligen Pfingstfestes. Betrachtungen über den hl. Geist. Von M. Meschler Priester d. Ges. Jesu. Zweite, vermehrte Auflage. Freiburg. Herder. 1892. 8-r. 518 l. Ára 3 Mk. 50 fill. = 2 frt 10 kr.

Herder Benjaminnak életrajzirója a dominikánus Weiss találóan méltatja érdemeit a német kath. irodalom emelése körül, midőn azon százszorosan megérdemelt bizalomra utal, mely a katholikusokban Herder kiadványai iránt él. Herder nem ad ki selejtes müveket; kitünően van tájékozva nemcsak a könyvkiadás technikája, hanem az irodalom szellemi

tökéi iránt is, tudja hol keresendők, s hová fektetendők. — P. Meschler e müve tagadhatlan nehéz tárgyat dolgoz fel s azért az elvont s magasanjáró szárnyalást teljesen le nem húzhatta a közönséges gondolatok és érzelmek utjaira és körébe, de megtett e részben is mindent, amit tehetett. — A Szentlélek természetesen magában véve, mint a titokzatos életnek s alakulásoknak őslelke és ősoka, fölötte elvont és megközelithetlen, de valamint a Szentlélekről szóló gyönyörü Sequentia s a «Veni Creator Spiritus» hymnusz mesteri vonatkozásokban feltünteti e Lélek viszonyát minden nagy- és széphez e földön: ugy Meschler is föltalálta magát s a keresztény élet valamennyi alakulását, virágát és gyümölcsét ugy mutatja be, mint a Szentlélek koszoruját és erejének megnyilatkozásait. A Szentlélekre vonatkozik minden ami van, ami lett, ami él, — minden a természetes s a természetfölötti rendben, — minden forrása a kegyelemnek, — minden tényezője az emberi s az istengyermeki életnek. A Szentlélekre vonatkozik a kereszténység minden motivuma, a keresztény lelkének valamennyi ékessége, ajándéka, ereje és erénye. A Szentléleknek, mint az élet lelkének különös kedves intézménye a ker. család, — az iskola, — a tökéletesség, — a szentek, — a tudomány, a müvészet, — a társadalom; — s ezen vonatkozások szerint szól Meschler 52 fejezetben lehetőleg konkret kifejezésben a Szentlélekről.

A pünkösd a természet nyarának ünnepe! Az élet lelke leáradt a földre! A világosság és a hő aetheri szárnyain száll le a magasságból, — lejt a kalásztenger aranyos hullámain és leng ide s tova a gyümölcstől terhes fák gallyjain; tüzes nyelvek gyanánt izznak a sötét zöld levelek a pünkösdi rózsák!... A pünkösd az egyházi év nyarának is ünnepe, a megváltás munkájának, a restaurácziónak zenithje, delelő pontja, most árad kegyelemboségben a Fiunak lelke az Atyából az árva földre, a nagy temetőre s e Lélek erejében föltámadnak halottjaink. Valamint a lélektől virágzik az arcz és ragyog a szem, valamint a lélektől pezseg a vér s dobog a sziv: úgy a Szentlélektől kap szint,

életet, meleget, ragyogást a lélek. A Szentlélek a lelkek lelke! Mennyi finom éren, hány csatornán szivárog le a lelkekbe a Szentlélek ereje?! Mily hatalmas lélek az, ki annyit mozgat. Tehát ez az élet Lelke, — ez szivünk élete, — éltet igazsággal, pezsdit a jónak szeretetével. Nélküle Sahara sivatag az emberiség, gyönge kórók, szikes fű itt ott; — hogy vágyódunk erőteljes tölgyek, napsugarak pálmák után! Várjuk azt a Szentlélektől, ha úgy imádjuk és tiszteljük az élet s a virágzás azon lelkét, mint a hogy azt P. Meschler könyvében előadja s a Szentlélek imádását előmozditani kivánja.

Dr. Pethő.

XI. A Nagy-Várad egyházmegyei papság irodalmi működése.

(Vége.)

Ismerteti SZŐLLŐSY KÁROLY.

Rómer Flóris, apát-kanonok, királyi tanácsos, bölcselettudor, a vas-korona-rend lovagja, a Magy. Tud. Akadémia tagja, szül. 1815. ápril 12-én Pozsonyban. A magyar régészet megteremtője, hazai tudományosságunk kiváló tekintélye. 1874-ig a pannonhalmi főapátság, 1874—7-ig Beszterczebánya egyházmegye tagja. 1877-től váradi kanonok, † 1890. Irodalmi és tudományos működésének méltatását l. Vutkovich 126. l. Müveinek és tudományos czikkeinek fölsorolását l. Scriptores Ordinis S. Benedicti, qui fuerunt 1750—1880 in Imperio Austriaco-Hungarico 380—382. l. — Legteljesebb kimutatását l. Szőllősy K. Az osztr.-magy. monarchia szerzetes rendeinek tört. és stat. rajza. I. 92—8 l. — A nagyérdemü iró szivessége folytán jelenleg mi vagyunk azon szerencsés állapotban, hogy az országosan tisztelt tudós irodalmi munkásságát egész teljességében legelőször mutathatjuk be. Mindazokhoz, miket «Az osztrák-magyar monarchia szerzetes-rendeinek irodalmi működésének» kimutatásában a nagynevü férfiutól hoztunk, a következőkkel egészitjük ki

ezennel: Exercitia poëtica per Franciscum Rómer II. Humanit. Alumn. Posonii propria marte elaborata. 1830. — Idyllion honoribus Admodum Rdi Dni Bernardini Takács. 1830. — Ode, Honoribus Enimentissimi S. R. E. Presbyteri Cardinalis Alexandri Rudnay. 1830.* — Ode, honoribus Rdissimi et Amplissimi Domini Godefridi Vekerle, Abbatis B. M. V. de Dömölk, etc. Győr, 1832. — Das Erzstift zu S. Martin. Megjelent a «Zuschauer»-ban 1838. III. k. — Der letzte Horebit. Skizze aus Ungarns alter Geschichte. Forditás Pintér Endre Utolsó Horebitája után. Megjelent u. o. — Überschwemmung in Ungarn. Ugyanott. 1838. és 1839-ben. — A soproni természetvizsgálók gyülésén Driberg elleni értekezés a légnyomat bebizonyitására. 1848. — Olmützi fogsága alkalmával Jókai M. «Erdély Aranykorá»-ból néhány czikket a «Neue Welt» számára forditott. 1850—1. — Sitzungberichte és Notiz zur Naturgeschichte des Kukuks. 1856. Verhandlungen des Vereines für Naturkunde. I. Pozsonyban. — Fossile Reste von Mammuth und Riesenhirsch bei Raab. Ugyanott. 1858. — Schädels von Bos primigenius bei Raab. U. o. — Fundorte von Petrefakten im Bakonyerwald. U. o. — Palaeonthologische und Zoologische Notizen. U. o. — A «Pressburger Zeitung»-ban: Über die Sorge der Insecten für ihre Larven und einiges über den gemeinen Todtengräber. (Necrophorus vespillio L.) 1859. — — «Verhandlungen des Vereines für Naturkunde in Pressburg» czimü folyóiratban: Notiz über Spalat. Typhilus. 1858. — Palaeonthologie. U. o. — Botanisches. U. o. — Raaber Museum. T. o. — Palaeontica. U. o. Zoologische Beobachtungen. U. o. — Palaeonthologische Vorkommnisse. U. o. — Reiseroute in Bakonyerwald und geographische Notizen. T. o. — Horhys centuria Florae Bakonyensis. U. o. — Naturhistorisches Museum in Raab. U. o. — Felelet hozzám intézett régészeti kérdésekre. 1860. Győri Közlönyben. — Még valami régészeti életünkből. U. o. — Árpádkori okmánytár. Czikksorozat. 1862—3—5. A győri tört. füzetek-

* A 2. és 3. alkalmi költeményt Meszlényi Gyula szatmári püspök ő méltósága 1879-ben küldte el a szerzőnek Nagyváradra.

ben. — Régészeti eszmecsere. Harang-felirás Szilágy-Somlyóról. 1862. Vasárnapi Ujságban. A keresztény muzeum első zsengéje Pesten. 1864. Religióban. — Magyarország földmüvelőihez. 1866. (Kinyomatott 4000 példányban, ismét a «Nagy-Várad» czimü lapban 1886. I. félévben ugyanezen czim alatt husz év után. — Traján sziklafelirata. 1867. Magyarország képekben czimü folyóiratban. — Das alte ungarische Nationalkostüm. 1872. Pesther Lloydban. — Honismertető, a bécsi világkiállitás magyarországi katalogus bevezető része. 1873. Földrajzi Közleményekben. — Suum cuique; A szivárványhozó üvegek és feltalálójuk. 1877. Honban. — Resultats généraux du mouvement archéologique eu Hongrie. 1878. Budapest. — Müvészeti mozgalom Biharban. 1878. Honban. — A házi ipar. Felolvasta a «Sárréti kiállitás alkalmával 1878. nov. 20. Berettyó-Ujfaluban. — A mezőtelegdi ref. egyház ügyében. Biharban. 1879. — 1879-ben megjelentek: Északnyugati utam. Ért. a tört. osztály köréből. 1879. — Hazánk reform. atyafiaihoz. Honban. — Várad helye a nemzeti irodalomban. Magyar Könyvszemlében. — Vándorlevelek Archaeol. Ért. — Azon ágyúk és mozsarak, melyek Budán 1686-ban találtattak. Arch. Közl. — Müvészetünk ügyében. Honban. I—II. — Az egyházi müvészet emlékei fentartásáról. Sárrétben. — 1880-ban: A hazai ipar érdekében. Prot. egyh. és isk. lapban. (?!) — Egy régi kehely-felirás. Arch. Ért. — Sárrétre való kirándulásom. Sárrétben. — Az angyali üdvözlet. Tájékozóban. — Nyilt levél Dr. Szabó Károly barátomhoz. Biharban. — A tihanyi vár regestruma. Történettárban. — III. Frigyes császárnak a «Békés»-nek egyházi ruházata. Arch. Ért. — Mülapok egy váradi pap muzeumából. Képzőmüv. Szemlében. — 1881-ben: Pluviale und Casula Kaiser Friedrich des III. Mittheil. k. k. Central Comm. — Könyvtári buvárlataim Göttweigban. Könyvszemlében. — Az atyai szeretet adománya. Biharban. — A felsőregmeczi ref. egyház ügye. Biharmegyei Lapokban. — A csehországi nemes Tardyak. Sárrétben. — 1884-ben: Érmészeti levelek Biharban. — Kirándulás a bihari Sárrétre. Prot. egyh. és isk. lapban, (!) —

A magyar izlés a reformátusok ekkleziáinál. U. o. — 1885-ben: Mi szükséges még mindig? Megnyitó beszéd a Szépitészi egyletben. — Ősrégi ezüstlelet Nagyváradon. — A történeti érzék keltése a közönségnél. Századokban. — A nagyváradi muzeum növekvése. Nagyváradon. — Néhány szó az óhajtott közmüvelődésünkről. Arch. Ért. — A lissaboni Congressus ismertetése. U. o. — Életrajzát l. Vasárn. Ujság 1861. Arczk. — Ország Tükre. 1863. 9. Arczk. — Hazánk s a Külföld. 1867. 9. Arczk. Magyarország és a N. V. 1870. 28. Arczk.

Siposs József, hittudor, a váradi akadémia prodirektora, váradi kanonok, kisprépost, debreczeni plébános, meghalt 1837. jun. 5. élete 43 évében. Egy egyházi beszéde és egy imakönyve van. Az előbb 1828-ban, az utóbbi 1829-ben jelent meg Nagyváradon. Az utóbbi forditás.

Spett, irói néven *Szentannai Gyula*, szentszéki jegyző, szül. 1851. julius 3-án Debreczen. Igen szorgalmas és rokonszenves iró. Eddigi munkásságával helyet biztositott magának irodalmunkban. Dobos Lajos társaságában leforditotta Bougaud Emil «A keresztény és korunk» czimü 5 kötetes müvet. Megjelent Nagyváradon, 1881—1885. (Most jelen meg harmadik kiadásban.) — Apróbb czikkei: Logikai következtetések Jézus Krisztus életéből. 1883. és egyebek az Uj Magy. Sionban. — Megemlékezés Lázár Miklósról. 1885. M.-Koronában.

Stanczel Ferencz, hittudor és egyetemi hittanár Budapesten, szül. 1839. nov. 19-én Debreczenben. — «Religio» első munkatársa. 1883. május hóban irta az ezredik czikket, mely alkalomból a szerkesztő ezüst tollal tisztelte meg. L. Irodalmi Szemle 1883. 19. l. — 1886-ban a szatmári egyházmegyébe lépett át, pár év mulva vissza a váradiba.

Schönwisner István, bölcselettudor, apátkanonok, szül. 1738. decz. 15-én, meghalt 1818. szept. 26-án. Egy ideig Jézus-társasági tag, majd egyetemi könyvtáros. Irodalmi érdemei a történet és különösen a magyar érmészet terén páratlanok. Nagyszámu müvei egytől-egyig latinul irvák. Életrajzát és munkásságát lásd Pressb. Ztg. 1818. 51. és

1820. 39. — Haz. és Külf. Tud. 1818. II. 32. — Magyar Könyvh. 1795. 287. — Tud. Gyüjt. 1817. 141. és 1818. 124. — Verein. Ofner P. Ztg. 1818. 51.

Steiner Fülöp, hittudor, cs. k. udv. káplán, most székesfehérvári püspök, szül. 1839. ápril 28-án Fejéregyházán, Sopronm. Azelőtt Győregyházmegyei pap, mint ilyen kis ideig káplán és tanulmányi felügyelő, 1867. theol. tanár és jogakadémiai hitszónok Győrött, 1868. udv. káplán és a felső-papnevelőintézet — Augusztineum — igazgatója Bécsben, 1879. pápai kamarás, 1887-ig váradi kanonok. Irodalmi szereplését l. Győr-egyházmegye irói között, Uj M. Sionban.

Szabó János, hittudor, pápai főjegyző és kanonok, meghalt 1857. május 20-án Gödöllőn. Mint Esztergom-főmegyei pap egyetemi tanár lett és mint ilyen alig egy évig birta kanonoki székét. Irói működését csak általánosságban emliti Dr. Majer István az ő Bibliographiájának 62. l.

Szaniszló Ferencz, püspök, v. b. t. tanácsos, pápai trónálló, a vas-korona-rend nagykeresztese és hittudor, szül. 1792. aug. 2-án Szombathelyt, Vasm., meghalt 1869. decz. 13-án Bécsben. Katholikus egyházirodalmunk egykori vezérférfiának életrajzát és irodalmi működését lásd Danielik és Ferenczy I. 528. és Vutkovich 218. és 399. l., nemkülönben Vas. Ujs. 1863. arczk. — Hajnal 1867. Arczk. Magy. Sion 1869. 938. l. — Kiegészitésül: Forma spiritualium Exercitorium opinionis instar. Bécs, 1850. — Manuale Sacerdotum in Sacra solitudine. Nagyvárad, 1860. Irói munkásságának sulypontja egyetemi tanár korára esik, midőn még Szombathely-egyházmegyének volt tagja.

Széchényi Lajos, ujkigyósi esperes-plébános, született 1823. ápr. 21-én Szécsénkén, Nógrádm. Mint pesti kispap 1846—1847-ben költeményeket irt a «Munkálatok»-ba.

Szilassy János, hittudor, váradi kanonok és a M. T. Akadémia tagja, szül. 1795. január 7-én Bögötén, Vasm., meghalt 1859-ben. Kiváló tudós és iró. Irodalmi munkásságát és életrajzát lásd Danielik és Ferenczy I. 558. és Vutkovich 10. l. Ugyancsak Szombathely-egyházmegyéből való,

mint pesti egyetemi tanár kapta a váradi kanonokságot. — Philos. Pályamunkák 1835. I. 179. l.

Tagen János, driveszti vál. püspök és nagyprépost, szül. Esztergomban 1777-ben; meghalt 1838. jul. 8-án. A pozsonyi országgyüléseken hirneves szónok volt. Irói működéséről Dr. Pauer János: Az egyházi rend érdeme Magyarországban 486. lapon tesz említést.

Thezárovich Gábor, kanonok, szül. 1761. márcz. 13-án Gyulán, Békés megyében, meghalt 1844-ben. Fiatalabb éveiben egyházi jog- és történettanár volt. Irodalmi szereplése a következő: Magyar homiliák s különös körülményekre alkalmazott beszédek. N.-Várad, 1807. — Vigasztaló beszéd a Sólyomkő hegyen épült sirboltos kápolnának beszentelése alkalmából. Nagyvárad, 1821. — Kántorjubileumi beszéd. Nagyvárad, 1823. — Nagyböjti prédikációk hét pénteken egy husvétnapi prédikációval az emberi lélek becséről. N.-Várad, 1857. — Magyar homiliák. Nagyvárad, 1838. — A megelégedett Melkisedek. Nagyvárad, 1838. Két kötet. — Életrajzát lásd Religio és Nevelés. 1844. II. 31. sz.

Treleczky József, apát-kanonok, szül. 1814. aug. 15-én Debreczenben. Ugyancsak mint pesti kispap szerepelt a «Munkálatok»-ban. Három tanulmányczikke jelent meg, u. m. Aranyszáju sz. János VII. homiliája Sz. Pál dicsérereteiről. 1833. — Sz. Leo pápa életrajza. 1837. — Sz. Leo pápa karácsonyi beszéde. 1837.

Urbaschek (*Urai*) *Sándor*, segédlelkész, szül. 1859. julius 16-án Nagyváradon. Mint a központi papnevelő-intézet tagja Budapesten, a «Munkálatok»-ban két czikkel kezdette meg szereplését: József Egyptomban. 1880. — Jákob unokái Egyptomban, 1881.

Vass László, hittudor, egyetemi tanár, apát-kanonok és a M. T. Akadémia tagja, sz. 1780. junius 9-én Salomvárt, Zalam., meghalt 1842. márcz. 24-én Váradon. Széleskörü munkásságot fejtett ki, miért is a magyar «halhatatlanok» közé vétetett föl. Ugyancsak mint Szombathely-egyházmegyei pap kezdette egyházi pályáját. Irói munkásságát futólag ismerteti Vutkovich 174. l. — Önálló munkái: Con-

stitutio Archi-Episcopi Parisiensis. Ex Gallico. Pest, 1838. — A párisi érsek határozata. Pest, 1838. — Néhány szó ezen iratra: Irói rágalmazás. Pest, 1842. — Mint még szombathelyi pap pedig a következőket irta: Institutiones historiae Eccl. Joannis Alber. Pes, 1826. — Responsum ad appendiculum Joannis Alber. Pest, 1827. — Institutiones hist. Eccl. Foederis N. T. Pest, 1828. — Dictio anniversaria instaurationis die R. scient. Univers. H. Budae. Buda, 1828. — Carmen honoribus Antonii C. Cziráky. Pest, 1829. — Örömvers. Pest, 1830. — A «Tudományos Gyüjtemény»-ben és az «Egyházi Folyóirás»-ban nevezetesebb czikkei: Husvéti s áldozó-csütörtöki prédikáczió, 1833. — Demosthenes és Cicero. — Az egyházi birodalomról. — A magyar-zsidó zsinatról, mely 1650. Magyarországban tartatott. — A kath. religio állapotjáról az északamerikai szabad köztársaságban. — Bibliai könyvismertetés. — B. Szepessy Ignácz magyar uj testamentuma I. kötetének vizsgálata. — Az 1789-iki franczia revolucziónak okairól. — Kis János Socrates nevezetességeinek vizsgálata. — A forditásokról. — Szalay Imre egyházi beszéd gyüjteményében néhány egyházi beszédét közölte. Életrajzát lásd Egyh. Tud. 1842. I. 14. — Rel. és Nev. 1844. I. 25. — Jelenkor 1842. 25. — Világ 1842. 26. — M. Tud. T. Évk. 1840—42. 141. és 1842—1844. 149. — Fasc. Eccl. 1842. I. 374.

Vidovich György, hosszúpályi plébános, szül. 1833. aug. 3-án Gyulán, Békésm. Leforditotta Istvánfi M. nagyhirű munkáját: Magyarország története 1490-től 1606-ig. Két kötet. Debreczen. 1867—1871. — Rázel József életrajza. Megjelent az Idők Tanujában. 1863-ban.

Vinkler József, prépost, kanonok, szül. 1821. február 17-én Nagy-Bányán, Szatmárm. Mint pesti kispap költeményeivel járult a «Munkálatok» élénkitéséhez (1842—1844.); ugyanott jelent meg egy czikke is: Vezérhangok sorsosainkhoz. 1842.

Zajnay János, prépost-kanonok, sz. 1830. szept. 26-án Esztergomban. Mint Esztergom-főmegyei pap egy ideig csolnoki lelkész volt, majd tanitóképző-intézeti igazgató

Esztergomban. Boldogult Lipovniczky István püspök titkáról hivta meg és csakhamar reá váradi kanonok lőn. Irói munkásságát Dr. Majer István emliti az ő Bibliogr. 62. lapon.

Zay János, apát-kanonok, szül. 1818. szept. 29-én Sarkadon, Biharm. — Két egyházi beszéde, az egyiket 1858-ban az uj-kigyósi szentegyház felszentelése alkalmával, a másikat a gyomai róm. kath. uj templom alapkövének beszentelésekor tartott. Előbbeni beszéde Pesten, utóbbi Nagyváradon jelent meg.

Zimmermann Jakab, bölcselettudor, a kecskeméti elemi iskolák igazgatója, szül. 1808. február 8-án Váczon, meghalt 1878. junius 5-én Kecskeméten. Kiváló tankönyviró és 1846-ig a Kegyesrend tagja volt. Irói munkásságát és életrajzát lásd Danielik és Ferenczy I. 627. és Vutkovich 48. l. Irodalmi munkásságának kiegészitéseül: Természetrajz ipar-, nép- és ismétlőiskolák számára. VII. kiadás. Pest, 1881. — Deutsche Sprachlehre für Elementar- und Realschulen. Nach deutschen Schriftstellern. IX. kiadás. Bukarest. — Magyar történelem. Ipar-, nép- és ism. iskolák számára. X. kiad. Budapest, 1881. — ABC- és olvasókönyv a kath. elemi iskolák számára. Pest, 1860. — Egyházi szokások és szertartások magyarázata. Kecskemét. IV. kiadás. 1866. — Ima- és énekkönyv. Kecskemét. 1861. — Földrajz. Kecskemét. VII. kiadás. 1863. — Természetrajz. Kecskemét, 1863. — Terményrajz. Kecskemét. II. kiad. 1863. — Magyar történelem. Kecskemét. III. kiadás. 1869. — Magyar nyelvtan elemi és reáliskolák haszn. Pest, 1871. — Irati föltevények. Kecskemét. 1871. Magyar Olvasókönyv. I. rész. 1872.; II. rész. 1871.; III. rész. 1871. — Egészségtan. Pest, II. kiad. 1872. — Szaváló. Két rész. Pest, 1872. — Természettan. Kecskemét. 1872. — A magyar királyság földrajza. Pest, 1871. — Magyar történelem. Kecskemét, 1872. — Dr. Márki József társaságában irta: Népiskolák könyve. I—V. kötet. I. k. Elemi iró- és olvasókönyv. Pest, IV. kiadás. 1870. — II. k. Embertan. Egészségtan. Népszerü gyógytan. Magyarnyelv. Irati föltevények. Számvetés. Földleirás. Pest, V. kiadás. 1872. — III. k. Történelem. Természetrajz. Kézműtan. Gazdaság-

tan. Természettan. Pest, V. kiadás. 1872. — IV. k. Erkölcstan. Jellemtan. Testgyakorlástan. Pest, 1873. — V. k. Magyar magán- és közjogtan. Pest, 1873.

Zimmermann Károly, püspöki plébános, szül. 1808. május 1-én Nagyváradon. Irói szereplését az «Egyházi Tár»-nál kezdette (1832—1839.) — Megjelent egy önálló müvel, melyről ezen kimutatásunk alkalmával többször megemlékeztünk, czime: A nagyváradi l. sz. egyházmegyei Clerus érdemei. Nagyvárad, 1864.

Zalnay Antal, középszolnoki alesperes, majd papneveldei igazgató 1781-ben Nagyváradon ily czimü könyvet adott ki: «Az örökkévalóságról négy beszéd.» Életrajzát l. Zeitschrift von und für Ungern. 1803. IV. 130.

* * *

Források az eddigieken kivül Bunyitay Vincze: A váradi püspökség története alapitásától a jelenkorig. N.-Várad. I—III. kötet. 1883—1884. — Zimmermann Károly: A nagyváradi l. sz. egyházmegyei Clerus érdemei. Nagyvárad, 1864. — Az életrajzi adatok kiegészitésében véghetetlen előzékenységgel siettek segitségemre *Spett Gyula* plébános és *Bunyitay Vincze* kanonok m. tudományos akadémiai tag és egyházmegyei történetiró urak, miért is fogadják leghálásabb köszönetemet.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK.

Zalka János győri püspök ő excja f. hó 5-én ülte huszonötödik évfordulóját azon napnak, melyen püspökké szenteltetett, s a győri egyházmegye kormányzását átvette. Huszonöt év telt el, áldásos működésben, ama fényes nap óta, amelyen a mi felejthetlen Simorunk, már mint kinevezett primás, s a győri széken Zalka elődje, kiöntötte a

szent olajat Zalka püspök s az azóta már rég jobb hazába költözött Jekelfalusy szfehérvári püspök fejére a győri székesegyházban. A győri egyházmegye papjai és világi hivei a szeretet sok-sok jelével halmozták el az évfordulón főpásztorukat, amint arról olvasóink a napilapok révén bőven értesültek. Nevezetesen a papság, amint ezt nekünk is külön ki kell emelnünk, egy valódi irodalmi becscsel biró, s igen szépen kiállitott albumot nyujtott át a főpásztornak, melybe in perpetuam rei memoriam feljegyezte a püspöknek nagyszámu alkotásait, közel egy millióra menő jótékony adakozásait. Ép ugy említést kell tennünk arról a rövid, de pompás kis füzetről is, melyet Ruschek A. győrszigeti plébános adott ezer meg ezer példányban (magyar, német és horvát nyelven) a győri dioecesis hiveinek kezébe, ugyancsak a főpásztor életét és tetteit ismertetve oly talpraesett modorban, amelyről egy, különben szigoruan kritizálni szokott napilapunk kénytelen volt bevallani, hogy az mintául szolgálhat arra nézve, mikép kell a néphez szólani.

Zalka püspök az esztergomi főmegyéből távozott a győri püspöki székre, kormányzója volt előbb az esztergomi ősrégi sz. Istvánról czimzett papnevelő intézetnek. S igy nem tehettük, hogy mi a mi részünkről is ne csatlakozzunk a győri gratulálókhoz. Az a gyönyörű palota, mely ma az «esztergomi szeminárium» neve alatt ismeretes, Zalka szellemének köszöni mai alakját, beosztását; az ő folytonos őrködése mellett, intézkedései szerint lett olyan, amilyen. Ezt tartotta szem előtt az esztergomi papnevelő-intézetnek népes lakossága, midőn a következő levélben fejezte ki hódolatát a jubiláló püspöknek:

Nagyméltóságú Püspök Ur!

Excellenciád áldásdús főpásztori pályájának hátterében egy büszke palota áll, falai a magyar Sion hegyének oldalában emelkednek s jubileumának dicsőségteljes napján visszhangozzák a hála, az öröm mindazon kifejezéseit, melyekkel a győri egyházmegye s vele az egész kath. Magyarország ünnepli Excellenciád 25 éves püspöki jubileumát. E ház az esztergomi szeminárium. Excellenciád nevéhez füződik

disztelen alapjaiból jelen fényébe való emelkedése, . . . e házból lépett Excellenciád a győri püspöki székre, e házból indult ki áldásthozó főpásztori tevékenysége, e háztól kellett elszakitania atyai szivét, hogy érdemdús multját még fényesebb jelennel cserélje föl. De azért emlékei el nem mosódtak s érezzük, hogy Excellenciád kegyesen veszi e ház előljáróinak s növendékeinek üdvkivánatait, hódolatát s e kegyelemteljes nap örömeiben való lelkes, őszinte részvétét. Imádkozni akarunk lelkünk Püspökéhez, hogy Excellenciádban a haladó kor s a fölszaporodott gondok terhén kegyelmének növekvő árjával könnyitsen! Tartsa Isten Excellencziádat testi-lelki erőben még sokáig!

Excellenciádnak alázatos szolgái az esztergomi szeminárium előljárói és növendékei.

A püspök úr ő exciája néhány nap elteltével kegyteljes levélben köszönte meg a megemlékezést.

Rómában a mult hetekben szép ünnepséget rendeztek *de Rossi*-nak a katakombák tudós felkutatójának 70. születésnapjára. Mindnyájan ismerjük az ő nevét, mint ama férfiuét, aki egy félszázaddal ezelőtt azt a mérföldekre terjedő katakombát felfedezte, ismertette, mely ma Callistus pápától birja nevét. Azóta máig folyton dolgozott, kutatott ez a férfiu, bámulatos eredménynyel, ugy hogy nem csoda, ha most ünnepében résztvett az egész tudós világ. Márványmellszobrot állitottak neki ily felirattal: J. B. de Rossi — quo duce christiana vetustas — in novum decus effloruit — Pontificum heroumque primaevae Ecclesiae — illuxere trophaea — natali ejus 70. — cultorum Martyrum et sacrae Antiquitatis — magistro optimo — MDCCCXCII. — A pápa gratuláló levelet irt neki, a spanyol regenskirályné az Izabella-rend nagykeresztjével tüntette ki, a franczia köztársaság elnöke pedig a becsületrend nagy tiszti keresztjével; a bécsi egyetem *theologiae doctorrá* avatta (amit még laikussal soha nem tett!) stb. stb. Ha valaki, ugy de Rossi mindeme kitüntetéseket megérdemelte, mint oly hű fia a kath. egyháznak, akinek tudományát még az ellentábor is kénytelen elismerve magasztalni.

Igazi aranyszabályokat közöl a jelesen szerkesztett «Kath. Kirchenzeitung» arra nézve, mit és mikép olvassanak a papok. Nem árt ezeket nekünk sem emlékezetünkbe vésni. Hiszen, Istenem, jóformán örökké olvasunk, tanulunk, — legalább igy kellene lenni a dolognak. Mert ha a gyermek szellemét a beszéd, a szó költögeti, ha az ifju fejlődő ingeniumát a szó és az irás együttvéve müveli: a meglett ember, a tudományosan kimüvelt férfi, főleg a pap, bizony csak az irott betüből táplálkozik szellemileg, olvasás által gyarapitja jóformán kizárólag ismereteit, s őrzi is meg, hogy ne felejtse el, amit már tud. Az olyan pap, aki nem olvas, nemcsak maga durvul el, hanem embertársaira is kellemetlen, üres lesz a társalgása. És mégis, az I. szabály igy hangzik:

Ne olvass össze mindenfélét! főleg mig fiatal vagy, s szükséged van rá, hogy a te szakodban egészen erős légy. Ez az értelme Aq. sz. Tamás mondásának: «Timeo lectorem unius libri,» azaz: az olyan emberrel, aki egy tudományágban alaposan kimüvelte magát, veszedelmes disputálni. Ugy van. Ellenben a ki ifjukorában mindenfélét összevissza olvas, az fölületessé válik, soha sem hatol az olvasott themának mélyébe, — az nem fog önállóan dolgozni, hanem, bármire legyen szüksége, elővesszi auctorjait, s jurat in verba magistri. Tehát: non multa, sed multum.

II. *Csak derék munkákat olvass.* Minden ember választ magának valamely szakot, amelyhez vonzódik, amely őt érdekli. De hogy azt a szakot haszonnal müvelje, szükséges, hogy csak alapos, jó munkákat — szakába vágókat — forgasson, nem mindenféle selejtes férczelményt, ha nem akarja, hogy idővesztegetésen kivül még tudása rovására is zavart idézzen elő fejében.

III. *Olvass elmélkedve.* Csak igy lehet behatolni a kezünkben levő könyv szellemébe, csak igy lehet megitélni, igaz-e mindaz, amit az tanit. Éppen mert e szabályt annyian elhanyagolják, épp azért van oly sok *másolónk* az irodalomban; azért készitik oly kevesen maguk még azt az istenadta vasárnapi prédikácziót is, hanem akárhány elővesz

egy készet, nyomtatottat, vagy kiir innen is, onnan is valamit; mert elfelejtett már gondolkozni.

IV. *Olvass iróénnal kezedben.* Ezzel azt nyeri az ember, hogy kivonatot készitve, vagy legalább a lényeges helyeket megjelölve, jobban megemészti olvasmányát, sőt azt egész életére a magáévá teszi. Aki pedig e szabályt nem követi, annak a legtöbb esetben semmi sem marad az eszében abból, amit olvasott. Kárba vesznek számára a legjobb érvek, a legvilágosabb példák. Mi haszna, ha csak in confuso emlékszik rá, hogy mennyi szép gondolatot, mennyi remek eszmét olvasott ifjabb korában, — ha azokból semmit sem bir már? Mily jó lett volna azokat feljegyezni, s ujból átnézhetni.

Brehm „Thierleben“ czimü természetrajzi munkája az összes kath. sajtó által kemény és megérdemelt támadásokban részesült annak idején. Megérdemelt támadásokban, mondjuk; mert a szabadkőmives szerző, ahol csak alkalma nyilt rá, rugott egyet a kereszténységen, az egyházon, a szentirás tekintélyén; az állati életet valósággal emberiesitette, és viszont. Most uj kiadást rendeztek e müből, amelyben a sértő és hajuknál odaránczigált mondások nagyrészt kihagyvák; mindazáltal még a harmadik kiadásban is annyi maradt meg a Brehm drágalátos stilusából, hogy azt keresztény fiatal embernek a kezébe adni még ma sem lehet. Ó objektiv tudomány, beh kevesen müvelnek téged!

Az „elkeresztelési“ konfliktust megoldás helyett szépen megkerülték. Jól mondja a kathol. sajtó, hogy ebből majd pár év mulva az «elnevelés» konfliktusa fog kinőni: medicina pejor morbo. Hanem az álliberalizmus akkor majd még tovább megyen, s miután ugyis szereti a vallás nélküli morált dicsőiteni, eljutunk odáig, ahová a német socialismus terelte az utóbbi időben az iskola ügyet, ugy hogy ott már az a kérdés, keresztény legyen-e a fiatalság, avagy pogánynyá neveltessék.

Aki a jövőt, ha az igy fog fejlődni, jóstehetség nélkül előre akarja látni, az kisérje figyelemmel a Francziaországban, a liberalizmus e szerencsétlen otthonában végbemenő

eseményeket. Ott ezidén ültek meg a Ferry miniszter által 1882-ben létesitett *vallásnélküli erkölcstanitás* tizéves jubileumát. Hogyan? Ugy, hogy megtekintették a kiskoru gonosztevők statisztikáját. S az eredmény? A legkitünőbb. 1886-ban már 23,000 kiskoru állt a büntető-törvényszék előtt, 1887-ben 28,000, és igy tovább, ugy hogy a liberális franczia publicisták feljajdulnak a botrányok láttára!

A «Revue de deux Mondes,» amely ugyancsak nem áll klerikális hirben, kimondja, hogy a mai iskola és nevelés-politika tág kaput nyit a sociális forradalomnak, s hogy itt az ideje, az evangéliumot visszavinni az iskolába, máskép csupa romhalmazzá lesz az egész czivilizáczió. Tehát csak lassan, uraim, és vigyázva, ne novissimus error pejor sit priore.

Szobor szent István királynak. Budapest fővárosa 1882. márczius 8-án tartott közgyülésén elhatározta, hogy a fővárosban Szent-István első magyar király emlékének állitandó szoborra 25,000 frtot szavaz meg. Gyüjtést inditottak, mely csakhamar tekintélyes összeget eredményezett és kamatoztatás utján ma 62,000 forintra nőtt az összeg. A szoborbizottság most intézkedett, hogy a szobor számára a tervbe vehető helyeket feltüntető alapos helyszini rajz elkészüljön.

F. hó 13-án volt száz éve, hogy a bold. emlékü IX. Pius pápa, Sinigagliában e világra született. Olaszországban, de az egész keresztény világon is ünnepélyek tartattak ez alkalomból.

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

A szerkesztésért felelősek: Dr. KERESZTY VIKTOR, Dr. WALTER GYULA.

Esztergom, 1892. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

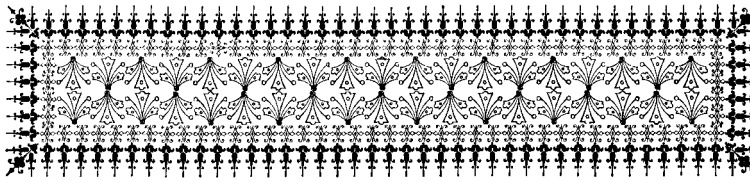

SZENT LÁSZLÓ CENTENARIUMA.

Irta Dr. KERESZTY VIKTOR.

Lélekemelő ünnepélyek szinhelye ép e napokban Várad, a régi püspöki székhely, sz. László városa. És mig az indifferentizmus szürke ködébe merülve, sok magyar tudomást sem szerzett magának ez ünnepélyek okáról, vagy ha szerzett is, egykedvüen napirendre tért fölötte: addig az igazi, katholikus magyarság lélekben odavándorol a váradi székesegyházba, s hálatelt szivvel borul le az imádandó isteni Gondviselés előtt, s forró imában mond neki köszönetet, hogy egy szent Lászlót adott a nemzetnek, királyt, ki a köztisztelet tárgya volt korában, szentet, kinek ragyogó példája, amig e világ áll, követésre buzditóan fénylik előttünk, és kinek égi közbenjárása, szentül meg vagyunk győződve, nagy részben kivitte, hogy él még a magyar, s hogy nem veszett ki még egészen e hazában a hit s az erkölcs.

Hétszáz esztendeje telt be e napokban annak, hogy III. Celestin pápa a szentek dicső sorába iktatta László magyar királyt.

A történelemben azt olvassuk, hogy a midőn 1095. év julius hó 29-én a halál elragadta Lászlót, országunk dicső királyát, a fájdalom, melyet e hir a magyar népnél előidézett, nem ismert határt. Nagy néptömeg gyászban, könnyezve kisérte a szent király tetemeit Váradra, hol az általa épitett székes-

egyházban nyugalmának helyét ő maga jelölte volt ki. De a nemzet gyásza nem szünt meg a temetési szertartások végeztével. Három éven át nem hangzott a zene és a dal s nem ismert örömet és vigasságot a magyar nép. — Nem telt bele száz esztendő, és Róma a „Szent“ dicskörével ékesitette föl László emlékezetét s nagy nevét. Ekkor ujra felhangzott az öröm széles e hazában, az egykoron rajongva szeretett király most már égi védőszent volt, kinek tiszteletére énekek zengettek mindenfelé, kinek sirboltja, történeti hagyományok szerint, számos csodáknak lett szinhelye; a nép buzgó áhitattal zarándokolt sirjához; a birák sok esetben az ő sirjánál hoztak itéletet a perlekedők fölött. Ereklyéit nemcsak Váradon, Esztergomban, Győrött, Fehérvártt, Zágrábban, hanem még a távol külföldön is, Rómában, Aachenben, az idegen nép is buzgó áhitattal tisztelte s tiszteli mindmáig.

Hétszáz esztendő kegyelete szól tehát hozzánk a jelen esztendőben; hétszáz esztendő óta emlegeti a magyar, hogy sz. László volt nemcsak legvitézebb és legbölcsebb, hanem egyszersmind legvallásosabb fejedelme is.

Nem külsőségekben áll az igaz vallásosság, hanem abban, hogy *a hitből éljünk*, hogy tetteink megfeleljenek annak a Krisztusi hitnek, melyet vallunk, hogy keresztény erényekben bővelkedjünk. Igy volt szent László a legvallásosabb. Az ő élete a legnemesebb keresztény erényeknek tiszta tükre.

Alázatos volt oly mértékben, hogy legutolsó alattvalója sem lehetett volna nálánál alázatosabb. Hisz tudjuk a történelemből, hogy a királyi méltóságot is csak a pápa sürgető felszólitására, s az ország rendeinek többszörös unszolására fogadta el.

Tiszta életü volt, semmi szennyfoltja a bünnek, az illetlenségnek nem tapadt az ő nevéhez.

Szeretettel volt telve az ő szive, azzal az igazi

keresztény szeretettel az Isten és embertársai iránt, melyről az Üdvözitő mondja, hogy in istis duobus universa lex pendet! Szerette Istent mindenekfelett, püspökségeket alapitott, templomokat, kolostorokat épitett, oltárokat emelt sokfelé, csakhogy az Ő tiszteletét tőle telhetőleg minél inkább előmozditsa. Igen, ez a hatalmas fejedelem, akit egész Európa tisztelt és bámult, abban találta legnagyobb örömét, ha az Isten oltára előtt hosszasan térdelve ájtatoskodhatott, ha éjeket átvirrasztva, magyarjainak jóléteért imádkozhatott. Ez a király, akinek országok hódoltak, szigoruan bőjtölt, sanyargatta testét, hogy eleget tegyen, mint mondani szokta, a saját és népe büneiért. Egész háza népétől is keresztény életet követelt, Isten iránti szeretete nem türte volna el, hogy valamelyik udvari embere Őt megbántsa. Szerette embertársait, alattvalóit, minden személyválogatás nélkül, bőkezü jótevője volt a szegényeknek, gondos atyja a betegeknek, állandó pártfogója az elnyomottaknak, elszánt védelmezője az üldözött igazságnak. Szerette még ellenségeit is, Viddel, Salamonnal való bánásmódja fényesen bizonyitják ezt.

Már pedig: alázatosság, tisztaság, szeretet, — ezek azok a főerények, melyeken a keresztény tökéletesség épül.

Ime — az egyház László királyt ezért állitotta az oltárra, ezért tette őt vallásos tiszteletünk tárgyává, hogy önvéreinkben is megmutatva az isteni kegyelem hivó szózatának erejét, példát mutasson nekünk az életszentségre, az istenesség kedves cselekedetinek követésére.

De nem festenők meg teljes képét szent László király hitbuzgalmának, vallásosságának, ha említés nélkül hagynók az ő gyermeki tiszteletét a boldogs. Szűz iránt, amiért egy ötszáz éves régi énekünk „Szűz Mária választott vitézé“-nek nevezi őt. A sz. Szűz neve volt ajkain a csatában ugy, mint minden

fontos intézkedésében, az ő szeretete lakozott szivében is állandón. Az ő paizsán, az ő általa veretett pénzen, az ő zászlain Mária képe volt, ő kezdte bőjttel megtisztelni Mária napját, a szombatot. Nem adnók teljes képét az ő szilárd ragaszkodásának a keresztény katholikus egyházhoz, ha bár csak röviden nem utalnánk az ő állandó törekvésére, melylyel ez egyháznak terjedését, felvirágoztatását mindenkoron szeme előtt tartotta. Szent István nyomdokaiban járva, az ő sirjánál nagy esküt tett, hogy egész életét a Jézus egyházának terjesztésére fogja szentelni: apostol volt ő is, aki a még elég számos pogány magyarokat a keresztény hitre oktattatva, a keresztvizre vezette. Ó mily dicső lapjai ezek hazánk történelmének, melyekre Cserhalom, Munkács, Temes vannak feljegyezve, — melyeken a Vatha János legyőzetése, a Csák, Petur és Iván főnemes ifjakkal kötött szent frigy van leirva!

Valósággal: az Isten keze volt Lászlóval, és áldása kisérte őt minden vállalatában. Justum deduxit Dominus per vias rectas, et ostendit illi regnum Dei . . . .

És ma, hétszáz évvel az ő kanonizációja után, merengve gondolunk vissza az ő szent életére. És eszünkbe jut, hogy ő nem az egyedüli szent sarja annak a mi első királyi házunknak, melynek alapitója Árpád vezér, hanem, hogy ugyanaz a törzs hozta létre szent Istvánt, szent Imrét, szent Erzsébetet, szent Margitot, — eszünkbe jut a sok más magyar szent, s szomoruan kérdjük önmagunktól: miért hogy ma olyannyira kihült sokak szeretete, keresztény szeretete? miért hogy ma oly ritka a hittől teljesen áthatott, hitből élő, keresztény tökéletességre törekvő magyar ember? Hiszen az igazság ma is ugyanaz, ami akkor volt, az isteni kegyelem ma is oly erős, mint akkor volt!

Ó más, más itt a baj! Nevünk keresztény és

katholikus ma is, de elveink, gondolkodásmódunk, cselekedeteink, életünk nem azok; mert arra a kis önmegtagadásra, amelylyel a keresztény katholikus élet jár, magunkat elszánni: akaratunk gyönge. Gyöngék vagyunk szembeszállani a liberalismus eszméivel, bár meg vagyunk győződve arról, hogy azoknak kutforrása gonosz, iránya pogány, eredménye veszedelmekkel teljes. Emberi tekintetekből hallgatunk, mikor hangosan kellene kiáltanunk, — sőt beszélünk, amikor hallgatással, távolmaradással kellene kimutatnunk rosszalásunkat.

Vissza, vissza ahoz az irányhoz, ahoz az élő hithez, azokhoz az elvekhez, melyek sz. Lászlót lelkesitették, melyek a magyar hazának egykoron fényt, jólétet, boldogságot hoztak, — ezek most is a régi őserőt hordják méhökben, ujra boldoggá csakis ezek fogják tenni a magyar nemzetet.

SCHMITT JENŐ KRISZTUS ISTENSÉGÉRŐL.

Irta DR. PETHŐ.

Régi hitünk mesevilága immár letünt. Rózsás felhőkhöz hasonlóan eltakarták képei az igazság napfényét; de oly világban, amelyben örök törvények uralkodnak, nincs tér ily gyermekes csoda-álmok számára! Az istenség régi fogalma tarthatlanná vált, nem mintha az uj alak talán a kereszténységgel ellenmondásban állana, hanem azért, mert az istenség fogalma épen a kereszténység alapeszméjében roppant átalakuláson ment keresztül. Az istentagadás feladata abban állhatott, hogy a mennyei ur képét, a korlátlan uralomvágy és öndicsőités bálványát állványáról ledöntse. A kereszténység is istentagadás volt, a tehetetlen, értelmetlen, hamis istenképnek felbontása. De a kereszténység is csak

egy phasisa a gondolattisztulásnak. Az evangeliumok hitregéi örök igazságok csodálatraméltó jelképei; de a hitregének a kritika által eltépett fátyola lehull s a szent függöny mögött sugárzó tisztaságban áll elő Krisztusnak szellemi alakja; ez az alak az eleven isten-emberi, ez az alak az embernek isteni voltát felfogta s ezen tudatával az emberiséget megvilágitotta. Hogy az ember isten, hogy a szellem, a gondolat az emberben végtelen, — ezen lángoló eszme leghatalmasabb kifejező a Krisztus. Krisztus Isten, de csak ugy mint mi, mert lényegünk isteni, végtelen és örök. Krisztus kinyilatkoztatta az emberi szellemben rejtő isteni lényeget és annak belső végtelenségét s azáltal legyőzte a halált, lett szabadságunk, utunk, igazságunk és életünk!

Krisztus tehát az Istenség igaz képét nyilatkoztatta ki nekünk, — szine elől pusztult Jehovának felhőkbe boritott fenséges uralma, — feldőlt Jupiter s az isteni nemzetségektől túlnépes Olympus trónja; de amit kereszténységnek hivnak, abban az igazság, abban a Krisztusi eszme még nem birt kendőzetlenül kifejeződni, még hitregékbe, formákba van szoritva, melyek az örök igazságok csodálatraméltó jelképei. A leplezetlen igazság, nyilt, öntudatra ébredt kifejezése a pantheista istenség; a kereszténységnek nem ellentétje, nem tagadása, hanem fejlődése; a képességileg bennefoglalt erőnek saját, való alakjában föllépése az a vallás, melyet az emberi-isteni szellem önmagából a jelenkorban, különösen Hegel filozofiájában kifejt! Tehát félre avval a korlátolt felvilágosodással, mely ugyszólván történelmi fejtegetésekben akarja kimutatni, hogy Krisztus egy erkölcsileg a többi emberfölött álló jó ember volt és semmi egyéb; — félre avval a kislelkü, nyárspolgári kufárkodással, mely Krisztus istensége ellen harczol. Milyen hátramaradott és reakczionárius alak a kulturharczosok alakja, kik az állati ember nemtelen ösztöneiből kiindulva nem is tudják, hogy mi az a Krisztus? ruhája, a hitrege jelképes alakja ellen küzdenek, ahelyett, hogy a mélyebb értelmet, az emberi-isteninek benne való kifejezését felfognák. Nem viszik egy lépéssel sem előbbre az emberi boldogulásért vivott harczokat! Ne

küzdjenek Krisztus ellen, ki a mennyeknek teljességét lelkében hordozta, mert ekkép gyászos félreértésben önmagukat silányitják s tagadják, — ne is küzdjenek a kereszténység ellen, melynek formáiban az egész, végtelen valóság rejtőzik, hanem iparkodjunk a kereszténységből kihámozni azt az örök lényeget, — a lét és az élet, a vágy és a szellem millió alakulásban föllépő, de osztatlan, őserejü magvát a «πανθεος»t.

Ez Schmitt Jenőnek alapgondolata, melyben föltalálja a régi tant Krisztus Istenségéről a modern ember lelkében, ezen épül fel müve «Krisztus Istensége a modern ember szellemében.»

Tehát Krisztus minden, út, igazság, élet; de a keresztény Krisztus az bálvány, mely amugy is önmagában roskad össze; az egyházi Krisztus — eszme ellen küzdött Mohamed, üldözte a formahitet, az egy Úrban való tiszta hitet hirdetve, — ellene küzd a Judaizmus, az Arianizmus, az Izlam, az Unitarizmus, valamennyien ellenszegülnek Krisztus képének a régi formahit értelmében való bálványozása ellen. De a keresztény Krisztus ellen küzd kiváltkép a modern hitetlenség, mely immár a keresztény egyház velejében evődik s nem tartható föl tovább ez óriás épület roskadozása. Az isteni eszme azonban meg nem dül, csak tisztul és Schmidt Jenő szerint a tisztult isten-eszme az absolut szellem öntudata, az isteni szellem önmagáról való tudata az emberben. Ime ez a kereszténység krizise, ez a fejlődés folyamatának végső stadiuma. Ebből szövődik minden elve, egész morálisa, melyet összefoglalva kifejezünk: «homo sibi Deus.» Az ember nem teremtmény, hanem Isten, — az ember nem szolga, hanem úr; Krisztus nem a végtelen Isten, kinek az ember szolgáljon, mert egyáltalában nincs különbség Isten és világ közt, minden . . . egy.

Ez merő pantheismus; Schmitt Jenő, hogy e régi, tespedt gondolatnak uj lökést, uj vonzást adjon, a biblia valóban örök ifju, mert mindig igaz szentencziáiba öltözteti. De a dolog a régi, csak az alak új. De ez az uj alak nem igaz, mert a szentirást teljesen kivetközteti értelméből, erőszako-

san vonszolja szavait saját gondolatainak jelölésére. Igy bármily könyvből bármit lehetne bebizonyitani. Hogy a szentirás pantheismust nem tanit, az ugyan eléggé világos, — ha a szerző daczára e nyilvános igazságnak saját gondolatait az irás szavaival erősitgeti: ugy az csak a régi szofisztika föléledése vagy világiasabban szólva érdekes sport számba vehető!

A szerző beismeri, hogy az egyház magában rejti a bölcsesség és ismeretnek kincseit, és megveti azt a felvilágosodást, mely a holt anyagba fekteti a valót, s észszerünek csak az atomot mondja. A szerző még tovább megy, ennek a csodálatos, népeket és századokat megifjitó kereszténység törvényeinek egy czimét sem akarja eltörülni, hanem mindannyit beteljesiteni és dicsőiteni nemesebb gondolkodásmód világitásában, mely tanainak titka, de azokban még gyermekies alakban el van rejtve.

Jól van! Mi tiszteljük az ily nemes, lovagias akaratot; de félre az idealizmussal! Hát t. szerző úr, valóban azért pártol el az a müveltebb közönség az egyház hitétől, mert benne csak a felhők mögött rejtező napot látja, s forrón vágyódván a világosság után megveti a felhőt s gyülöli a teljes igazság birhatásának akadályát?! Valóban a tudomány akadályozza-e a hitet, ezeket a régi formákat, az ősigazság jelképeit? Szomj üzi-e a modern hitetlenséget, szomj uszitja-e a 19-ik század szellemeit az egyház meddő, kiszáradt emlőitől boldogabb, áldottabb anyához? Ó az idők jele, melyben napunk áll, sokkal felhőtlenebb, semhogy arról panaszkodhatnánk, hogy nem látjuk, nagyon is látjuk s ha tetszik ráidézhetjük nemcsak az alkalmazás, de a szószerint való igazság evidencziájával az irás szavait: minden a mi földön van a test kivánsága, a szemek kivánsága, az élet kevélysége.

Nem ejtettek sebet a logikán, a hit, a dogmák hatalmas épületének logikáján, s — nem látták be, hogy a személyes Isten lehetetlenség és hóbort, nem .... nem az az ő bajuk, hogy gondolkoztak, hanem az, hogy nem gondolkoztak. A szerző nemes hévvel kel ki azok ellen, kik a ke-

reszténységben a tan végtelen gazdagságát föl nem ismerték, kik korlátolt üres tagadásban elszigetelték magokat a metaphysika tengerében a fizika csepp, mindenhonnan körülnyaldosott zátonyán; kopárnak és szegénynek, bohónak és korlátoltnak mondja a materialisztikus világnézet irányzatát. No hát szerző ur megfogja-e Ön az ön pantheismusával, megfogja-e Ön ezeket a Schleiermacher, Hegel, Feuerbach-féle religióval az igazságnak hóditani? Nem tartják-e ezek Hegel elvont, absolut szellemét, az isteni szellemnek önmagáról való tudását nagyobb hóbortnak, és vérmesebb álmodozásnak mint a kereszténység régi «forma-hitét» a személyes s a világtól különböző Istenségben? Nem-e szánandó töredéke az emberi nemnek, — szánandónak mondom kis számára s nem ideális irányzatára való tekintetből — mely a «minden-egy,» az «isten-emberinek» fogalmaiban keresi a világtalányok megoldását? Mondhatja-e, hogy a kereszténység nem volt neki elég szellemi, elég fönséges és igaz s hogy azért pártolt el tőle? Soha! egy tekintet a szellemi élet nagy temetőjére okvetlenül más gondolatokra fogja Önt kalauzolni. A világ iránya nem a szellem, hanem az anyag, — nem a gondolat, hanem az érzéki inger, nem a komoly törekvés a halhatatlanságba, hanem a halálnak az idegek megfeszülésével, a vér bizsergésével, a hátgerincz sorvadásával, gyors tempóban, a szenvedélyesség mohóságával való keresése. Schmitt Ur! nem az ember, annál kevésbé az isten-emberi oka a kereszténység sülyedésének, nem, . . . hanem az állat, nem a gondolat, hanem az élvezetvágy.

S ezekről Ön azt hiszi, hogy pantheismusával megfogja tériteni, evvel a hyposztatált gondolat-csoportozattal, mely reánk nézve oly hideg, oly közönyös, s az ábrándok holdkóros szinezetével gyönge, fagyos benyomást képes csak tenni reánk. Ön hegelianus, Ön a filozofiát az iskolatermek fülledt légköréből, hol mint halványan pislogó mécs tengődik az élet napjává akarja varázsolni, de Ön még egy ponton sem kezdett hozzá e nagy szándéklat véghezviteléhez, különben meggyőződött volna, hogy filozofiája

nem válik religióvá, hanem múmiává; nem is kell, hogy váljék azzá, múmia az már most, volt s marad az örökké.

Ezt mind őszinte rokonszenvből irjuk, hogy megértsük egymást! Higyje el, hiszen ez a kereszténység jelenleg aktuális értékü; olyan szerepet visz, mint a konstituczionális államokban a kormánypárt; ő intézi az emberi élet ügyeit, legalább kipontozza terveiben, inditványaiban, törvényeiben azt, aminek történnie kell, ha tényleg nem is történik. Az ellenzékek mindig ünnepeltebbek; a közönséges életfilozofia világosan megérteti velünk, hogy miért hull lábaikhoz a lelkesülés, a nemes aspirácziók koszorúja, s hogy miért halványabb mindig a kormány dicsősége, mint az ellenzékek eszméinek hajnalpirja. De egy nagy érv szól mindig a reális viszonyok és körülmények mellett, az hogy a való, az adott tények talaján áll, s nem a képzelet s a reménység bodrozott felhőin. Mi a kik a való életben vajudó s küzködő kereszténység pártján állunk, — mi akik éles, reflektáló figyelemmel kisérjük a korok, a szellem phazisainak jellegeit, megmondhatjuk Önnek: az élet nem azért pártol el a kereszténységtől, mert ki nem elégiti benne a lelket s az észt, hanem azért, mert ki nem elégiti a szenvedélyt. Nézzen körül a világban, nézze meg hegyiről-tövire azt az értelmiséget, azt az intelligencziát, mely a kereszténységtől való elpártolásának zászlaját lobogtatja: ugyan kérem, födöz-e fel rajta valamit, amit a tudomány igényeinek lehetne nevezni?

Nézzen körül gymnáziumainkban, hol a szellem jövendő sorsa már is előre veti árnyékát: mi sötétiti el az ifjakban azt az örök derüjét a hitnek, mely leginkább megfelel már természetesen is az ifju sziv aspirácziőinak? nem tornyosulnak-e a gyermekévek fellegtelen hit-egére a felhők az erkölcstelenség, a féktelenség, a fegyelmezetlenség posványából? bizony nem a tudományos gondolkodás sarkalja őket, hogy kiemelkedjenek a vallás dajkáló karjai közül, — bizony nem a logika, nem az értelmiség érettsége, hanem a bizsergő vér nevében szeretnék, ha nem volna személyes Isten, s ha szenvedélyük mámoros kivánságát, hogy Isten-

nek lehessenek, Hegel filozofiájának tekintélyével, a gondolat, a képzet, a világos látás magaslatára emelhessék.

Mi világosan látunk, mert a pozitiv megfigyelés alapján állunk, s e megfigyelés tekintetéből mondhatjuk azt is, hogy az egyetemi ifjuság nem a tudomány, hanem az élvezet szeretetéből pártol el a kereszténységtől!

Hol vannak gondolkozóink t. szerző Ur a modern emberek közt? most midőn logikát sehol se tanulnak s az észnek nagyértékü formális képzettségét a tudákosság arrogancziájával s a hirlapok töltelékével pótolják. Azt mondhatná valaki, jóllehet Öntől azt nem várom, hogy a korszellem fejlettsége lefoglalja az értelmiséget s szaturálja mintegy öntudatlanul mint a befőtt gyümölcsöt a hő és a czukor. De a korszellem elemzésében sem találunk semmit, nem találunk semmit, ami az Ön eszméire vallana; sehol se találunk valami törekvést a végtelenbe, a szellemibe, sehol a lélekbe és az örökkévalóba, . . . mindenütt az anyagba, érzékibe és mulandóba. Ez kényszeriti Önt is fellépni az iskolának bölcsei ellen, akik gondolati tevékenységüket bizonyos anyag véletlen csoportositásának állitják és a szeretetet nemző anyagok játékának mondják. Örülteket őriznek ezek, akik üldözési tébolyban magszemnek képzelték magukat és attól félnek, hogy a madarak feleszik őket és olyanokat, akik nagyzási hóbortban a csillagos eget dióhéjban őrizhetni vélték és az oczeán vizét korsóban. «Valóban ez őrültek kevésbé esztelent állitottak mint ti.»

Nemes felháborodás adja e szavakat a szerző ajkaira; mi a nemes hévnek tisztelettel adózunk, de ugy-e ugyanők őrültségnek mondják, ha valamely ember önmagát egynek tudja a lények őslényével és az igazságnak őslényével. Már most ha ez az egész materialista világnézet s annak tomboló hadai távol a gondolattól őrültségnek mondják, hogy az ember egynek tudja magát az őslénynyel, ha a gondolatlanság dadogó hülyeségébe esnek a lét legfőbb okaival szemben, ha erkölcsi tébolyról és tompaságról vádolhatók, midőn a földet és eget átkaroló szeretet érzését, mely az örökkévalóságot bejárja, tompán tagadják: gondolja-e, hogy

e sülyedésnek, e visszaesésnek a kereszténység gondolat- és eszme-hiánya az oka? Nem t. szerző ur, soha! Mi a lelkek vezetésével foglalkozunk, kezeink közt nőnek fel hivők és hitetlenek, — mi észleljük változásaik jellegeit; némelyek hitetlenekké válnak, mások hivőkké, — azokban nem a gondolat s nem az ész, ezekben nem a gondolatlanság és a lemondás volt a döntő, — nem! hanem a hitetlenséget egy észszerütlen, többnyire érzékies és erkölcstelen megzavarodás előzte meg, a hitet pedig majd az egyszerü mérséklet, mely a szenvedélynek parancsol, majd — ha tehetségekről van szó, — a legfönségesebb eszmetisztulás, a legerőteljesebb logika, s a legnemesebb hódolat előzte meg!

Sőt mi több, a tapasztalás bizonyitja, hogy ez a kereszténység volt eddig csak képes az emberi élet auktoritativ alapjait megerősiteni s azokat a nagy szellemi czélokat, melyek az emberiség elé tüzvék, az ifjunak s a férfiunak belsőleg fölszabaditó, egységes, harmonikus kiképzésében megvalósitani. Nevelt férfiakat, kikben a lélek és a szellem a XVI. században épugy mint a XIX-ben a jellem teljességét és kerekdedségét tüntette föl, s kik jellemük e befejezettségében elég erősek voltak, hogy az élet nagy feladatainak fényesen megfeleljenek. Miért, honnan ez erejük? talán a formahit szegénységéből, talán a párázat rózsás fátyolából, mely békétlenül és elégedetlenül a napot keresi mögöttük? Nem; a jellem, a világnézet, a legnemesebb aspirácziók telje uralta lelküket, gazdagok, bővelkedők voltak s koldusoknak sehogysem mondhatók. Akár tudósok voltak, akár korunk más rendbeli nagy férfiai, akár Arrago, akár Jouffroy, akár Joubert és Le Verrier, Wigand, Stolberg és Windhorst nem szükölködtek a kereszténység «formahitében,» a minthogy Strauss, Darwin és Renan semmivel sem lettek gazdagabbak a «formahit» elhagyása miatt. Valóban azt hiszi-e a szerző, hogy mindezek aposztaziája a kereszténység hüvelyei miatt esett meg, melyek a magot előlük eltakarták; próbálja meg őket meghóditani Hegelianizmusa számára: nem csinálnak-e avval szemben is ugyanoly merész, elszánt frontot? Charles Darwin legalább azt irta egy

ifju, jenai tanulónak, hogy amily «törődött és öreg most, nyiltan kimondhatja, hogy a tudományos kutatás szokása követelővé teszi az embert a bizonyitó érvekkel szemben. ... Ami a jövő életet illeti, mindenkinek külön-külön saját szakállára, kell döntenie bizonytalan valószinüségek s ellentmondó állitások között.»

Az emberek szkeptikusok lettek; a német filozofia szétrágta a századok metaphysikáját; a nemzedékek gondolatgépezete fölmondta a szolgálatot; a numenok és fenomenok ködét boritották reá, a kategoriák valóságtalan, üres formáiba zárták kisértetszerü gondolataikat; kétségbevonták az egyszer-egyet, — kétségbe az okság és az ellentmondás elvét, szóval tehetetlenné tették a gondolatra: s már most csodálkozik, hogy a müvelt világ hitetlen? hitetlen, mert belefáradt — amennyiben tudós — a metafizika agyrémeinek imádásába s pereputtyostól kidobta őket tudományának szentélyéből; — másrészt amennyiben a világ nem tudós, de intelligens, hitetlen ez azért, mert érzékies, az élvezetvágy, a legundokabb önzés csillagzata alatt kelt fölszabadulásának elve a hittől és Istentől!

S abban a kereszténységben mégis annyi az erő, a benne rejlő igazságnak öntudata oly kitörő, hogy daczára e gyászos valónak, nem hagy fel eszméivel. Tisztában lévén a hitetlenség forrásaival a logikát s az erkölcsöt akarja ujra felkelteni, — akarja a nemzedékeket erre képesiteni, s akkor azután biztos a győzelemről. Élesen czélba veszi feladatát, mely abban áll, hogy az ifjuságot azokkal az eszményekkel telitse, melyek eddig a valóságban, az élet küzdelmeiben való ideáloknak bizonyultak; bizik benne, hogy ez alapon győzelmesen visszaveri a hamis, materialista eszmék támadását. Gondolja-e, hogy ezek mind merő álmok és képzeletek?

Fölösleges önöktől kérdezni, hol vannak nagyszabásu terveik sikerének vagy a siker valószinüségének zálogai? Önök még seholsem próbálkoztak meg az élet nagy harczaival; morálisuk egy filigrán mű, játék inkább mint használható szerszám, — világnézetük a gyermekjáték skatulyá-

jának fenyüjéhez hasonlit, melyet bodroztak, festettek, faragtak, de a mely nem nőtt még sehol az ormon. Önöknek vannak tudósaik, — maroknyi, az iskolatermek fülledt levegőjének sápadtságával hivalkodó nép, kik hirdetik, hogy bölcsészetük a gondolkodók religiója; de e mesterek oly tehetetlenek, szisztemáik oly zürzavarosak, gondolataik az abstrakczió életet ölő szferájában oly üresek, hogy megfogni valót, a konkrét világban ugy létezőt, mint a hogy a gondolatban, a logikai rendben létezőnek állitják, nem adnak. Ez a tudomány, melynek Ön jeles tehetségeit szentelte nemcsak, hogy nem hámozza ki a keresztény igazság magvát, hanem ellenkezőleg annak a hitelvesztett metafizikának egy abnormális kinövése, mely miatt az emberek józan, pozitiv törekvése a metafizikát, a hóbortok szülőanyját a tudományok köréből kizárta; csak a józan érzék osztraczizmusára kell ráismerünk azon szellemi forradalomban, mely a metafizikát trónjáról ledobta, de ledobta akkor és azután, miután e nemes királynő koronáját, s annak utolsó diszét, gazdag hajzatát összetartó füzért, a formális logikát is fejéről letépte, haját megbontotta, hogy fúriává váljék, szalma zsineget font fürtjeibe, hogy végleg bolondnak tartassék.

Ön is kifogásolja azt a metafizikát, mely a valóságot káprázatnak tartja s mögötte keresi az ismeretlen numenont, Ön is ennek a hivatásos metafizikának belső bomlásáról beszél s oly álláspontot látja őt elfoglalni, melyen az élet s a gondolkodás teljes ellenmondásban áll. Hegel tana pedig Ön szerint a modern filozofia tetőpontja! miért? mert felderitette a filozofia ebbeli természetét, melynél fogva ellentmondást hord önmagában. Az ellentmondás rásüti a tévely, a hóbort, a valótlanság bélyegét; ezt nem fogja Ön tagadni s mit várhatunk egy ilyen filozofiától? Azt, hogy tovább fog valótlannal teliteni fejeket s harczba vinni hiu káprázatokért értelmiségeket!

Nem tesznek-e okosan azok, kik az ilyen potentást trónvesztettnek, kik egy ilyen manipulanst hitelvesztettnek deklarálnak? Ime filozofiájuk tönkje! Ez az a metafizika, melytől elundorodott a világ!

Az Ön metafizikája a pantheismus. Ön e gondolatot Krisztus szavaiba öltöztette, talál vonatkozást pantheista eszmékre a szentirás kiszakitott mondataiban. Senki se fog ezen fönakadni; ha az ember egy műben böngész, szavakat és mondatokat kiemel, a legnagyobb részét kihagyja, a többit ügyesen magyarázza, annak okvetlenül sikerülni fog, az iró véleményével ellenkező tanokat tüzetesen bebizonyitani. Fölösleges ráutalnom a szentirás számtalan helyére, mindazon szembeszökő, ellentétes állitásokra, melyek a t. szerző nézeteit tagadják. Az a kép, melyet Krisztusról ad, nem a hisztorikus Krisztus képe, az evangeliumok Krisztusról más fogalmat adnak; talán azt mondja erre: jól van, hát boldogulok Krisztus nélkül s valóban ezt kellett volna tennie. A pantheismusnak Krisztusra való vonatkoztatása semmi egyéb, mint egy érdekes ötlet, mely azonban csak szinházi hatásra számithat. — Azt bizonyára be fogja ismerni, hogy a keresztény fogalmak egytől egyig sokkal találóbban és tüzetesebben találnak a szentirásban kifejezést, mint a pantheista gondolatok. Ön t. szerző ur egy kész systemával fejében vette kézhez a szentirást; a hisztorikus Krisztust rögtön feladja, gyermekesnek állitván azt a felfogást, mely ezen történeteket szóról-szóra elfogadja; Ön előtt is letépte már a kritika a hitregének fátylát s a történeti fejtegetésekbe bocsátkozni nem akar. S ugyan mit hagyott meg az a kritika abból a Krisztusból, meghagyta-e tanát? nem rongyolta-e szét — már t. i. a mennyire tőle függött, — azt a tant épugy mint azokat a csodákat? Aki a csodákat szétrongyolt regéknek nézi, bátran nézheti a tant is annak; eltünik szemei elől a Krisztus. De az a kritika, mely hivatást érzett magában Krisztus csodáinak szétfoszlatására, nem rendelkezik más eszközökkel, mint azon fönt megénekelt metafizikának «belső ellentmondásával,» «mélységes valótlanságával.» E gyanus bensőségből dogmákat merit, melyek ilyfélék: a csoda nem lehetséges? kérdezzük: miért? felelet: mert a világban minden szükséges. Husz pontban zúdithatjuk természettudományos készültséggel annak kimutatását fejükre, hogy a világban mi minden nem szükséges;

mindhiába, a dogma áll dönthetetlenül, hogy a világban minden szükségszerü; hiszen különben nem volna isten a világ vagy legalább nem teremtette volna Isten a világot lényének belső szükségességénél fogva. Ez dogmatismus!

Miért ne legyen Krisztus Isten a keresztény s nem a pantheista felfogás szerint? mert akkor a pantheismus azon áldástalan, meddő metafizika egyik sárguló hajtásának bizonyulna. Tehát Krisztus Isten, de csak ugy mint mi; az Istenség nem más mint az ősvalóságnak emberi lénynyé valósulása! Valóban ezek dogmák, melyek nem Krisztuson alapulnak, hanem Hegelen; a dogmákhoz van idomitva a régi Krisztus, de ez az idomitás erőszakos, alaptalan s előre elfogadott s megállapitott eszmék drapirozását czélozza. Minden fordulatnál azt kell kérdeznünk: miért ne lehetne ez ugy, mint a hogy a kereszténység gondolja? s mindanynyiszor nem kapunk más feleletet mint azt, mert különben a pantheismus agyrém volna.

Miért legyen Krisztus csodálatos élete hitrege, miért csak analogia . . . kép, a pantheista ősállagnak legöntudatosabb fölébredése? Miért ne lehetne Krisztus az ősvalóság s mi többien analogiái ennek az analogon princepsnek? Miért ne álljon az ember szabadsága a Krisztushoz, az Istenhez való ragaszkodásban? miért legyen ezen a hisztorikus Krisztushoz való ragaszkodás csak képe az emberi szabadságnak, s miért álljon a valóság abban, hogy mi mindnyájan Krisztus vagyunk? Krisztus isteni öntudattal telit minket azáltal, hogy ő, az Isten igéje, az Isten substantiális gondolata önmagát belénk oltotta nem ugyan minden egyedbe különkülön, hanem az emberi természetbe s kegyelmében pedig magamagát közli, közli ugy ahogy lehet: a végtelent a végessel közölni csak analogiában, képben, hasonlóságban lehet; tehát nem magát az isteni lényeget, hanem annak analog képet; az ő hasonlóságát közli velünk; szellemesiti, belsőleg fölszabaditja, nemesiti a lelket, s igy habár lényeg szerint szolgák v. i. függők vagyunk s nem függetlenek, végesek és nem végtelenek, mégis szabadok vagyunk, mert szeretjük az Istent; a ki pedig szeret, az nem szolga, az szabad!

Ön t. szerző ur elborzad e gondolattól, hogy az ember szolga, hogy az ember függő, véges lény, Ön ebben a morális felfogás elvadulását látja, mely az embert lealacsonyitja, megalázza, szolgalelkűvé teszi, aki bérért dolgozik, aki reszket annak a végtelen «kényúrnak,» a büntető Istennek kezei közé esni! S valóban, ahol a morális felfogás abban áll, hogy szolgalelkek reszketnek az Ur előtt, ott tökélyről, haladásról nincs szó! De ugy-e Ön is beszél tökéletlen, alacsonyjárásu lelkekről, melyek pedig az «istenség» öntudatra ébredt alakjai, — Ön ezekkel meglepően kemény s avval ijeszti őket, hogy roszabb sorsuk lesz Szodoma és Gomorrhánál? lám, mi e lelkek benső állapota? tökéletlenség egész a bünig, egész az elvetemültségig! hogy Ön mikép illeszti az istenségbe ezeket a «gyöngyöket» nem értjük, de mi azokkal a kik félnek, mindjárt tisztába jövünk! van szolgai félelem, mely alávaló, mely oly lelkiállapotból forrásozik, hogy, ha pokol nem volna, vétkezni kivánna, s ez a félelem alávaló, ez az a reszkető, szemnek szolgáló, nyomorult lelkiállapot, melyet a keresztény erkölcstan megvet; van azonban egy más, észszerü félelem, mely az örök végczél elvesztésének lehetőségéből s azon büntetésből származik, mely azokat sujtja, kik végességük, függésük, esetlegességük nyilvánvaló jellegeit félreismerve, — a jónak, szépnek, — az örök rendnek szabályait lábbal taposva, megvetik az Istent! s ezek ne féljenek? észszerütlen-e a félelem? ha rosz nincs, akkor észszerütlen, — ha van, akkor ugyan nem az.

Azonban ne maradjunk e fokon, hiszen logikai, sofisztikus hibát követ el, aki a félelemnél megállva, debattál a ker. erkölcstan ellen, mint aki télen a gyümölcsös ellen fordul, s nagy felháborodással mutatja ki, hogy ki kell vágni, mert nincs lombja és gyümölcse. A ker. erkölcstan csak azt állitja, hogy véges, függő teremtményben a félelem, — nem minden félelem, hanem az oly félelem, mely erényre sarkal, — észszerü s következőleg ethikus, semmi mást nem mond; nem azonositja magát, fenséges aspirácziói, tanát a félelemmel, nem üt sátort e gyönge, szivárgó forrásnál, nem akar

e silány érnél pálmákat ültetni; hanem folyton tovább halad, magasabbra sürget, a szeretetbe emel. Nincs a ker. morálisban iz, nincs rost, nincs folyamat és történés, mely ne kivánna, ne volna elrendezve arra a végczélra, hogy a szeretetben kivirágozzék és gyümölcsöt hozzon. «A ki nem szeret, az a halálban marad» mondja szent János s egy más helyen: «a tökéletes szeretet kizárja a félelmet»; aszkétáink, sz. atyáink, szentjeink mind iznak és égnek a szeretet tüzétől, s Ön a ker. morálisnak alávaló, szolgalelkületet tulajdonit? téved, nem ismeri a kereszténységet; különben én nem tudom katholikus-e Ön vagy nem, mert én csak a kath. morálisért vállalom el a felelőséget! Egy morális, mely Lutherrel a hitet s nem a szeretetet tüzi ki koronájául, ugyis el van itélve.

Ön t. szerző ur, nemesen érez; Ön még az Istenséget is megdicsőitteti a szenvedésben; valóban az isten-emberi tényleg megdicsőült a szenvedés által Krisztus által Krisztusban, de nem a tisztán isteni, mert ez absurdum; már most fogja Ön kézbe a mi szentjeinknek életrajzát; azt amit Ön tarthatatlan, gyönge alapokon fölépit, ami eszményit, fönségest emel bizonyitás nélkül, inkább rapszodikus tempóban, azt, mondom, mind meg fogja találni a legszebb s legrendszeresebb jegeczedésben a mi szentjeinkben. Olvassa Xaveri sz. Ferencz vagy Claver sz. Péter életét; én nem értem, hogy egy pantheista csak távolról, közvetve, mások müveiből ismeri a ker. morálist s e silány, megfogyatkozott képek után itél.

Az önök morálisa gyönge ábrándozás, kiaszott alak, melyből a lélek hiányzik; egy átültetett pálma Cadesből Szibériába, mely a külalakot illetőleg egész, de illata, lelke eltünt. Ez a pálma nem nő abban a hideg, fagyos talajban, önfeláldozó szeretet merő csillogásért, szép eszmékért, benső valóság és boldogság nélkül nem terem a földön. Önöknek nincsenek motivumaik; s ép azért nem férkőzhetnek az emberi szivhez. Azt fogja Ön talán ellenvetni: hogyan lehet ilyesmit mondani, hogy nincsenek motivumaink? hát nem motivum-e az, fönséges, emberhez méltó eszme az ember-

nek isteni valósága! Nem bizony szerző ur, ez nem motivum! hogy az ember istenivé váljék, az motivum, de az ember önmagában, ez a gyarlóság, nyomoruság, tehetetlenség érzetével szaturált valóság, bár isteninek is mondják, nem szolgálhat inditó okul. Gyarló és nyomorult a mi valónk..... ez a legközvetlenebb evidencziája az öntudatnak, — foghatják rá, hogy isteni és végtelen; — evvel az egész rakétázással nem gyujtanak fel egy szalmaviskót sem; gondolataik jégpalotájába nem kivánkozik az a szegény vándor sem, kinek különben csak az istállóban van megvetve ágya.

A pantheismus morális rendszere egy tehetlen, csillogó alkotmány, mely nem is álmodhatja azt, hogy bármily szük ösvényen nyiljék meg az emberiséghez való hozzáférkőzésének utja. A kereszténység méltán azt mondhatja valamennyi bölcseleti rendszereknek: «van ethikátok? olvassátok fel, mert megvalósitva még sehol sem látom! Csak a materializmust, melynek nincs ethikája, azt látom az emberi szivekben; de a ti ragyogó eszméiteknek, az «isten-emberinek,» «az önfeláldozó szeretetnek» való alakjaira sehol se bukkanok. — Az én ethikám az 19. század óta iparkodik gyökeret verni az emberiségben; millió és millió szivet mozgat; nem retten vissza az eszményinek legmeredekebb, legszéditőbb magaslataitól; fel a csillagokba emeli szentjeit! Lám mi az igaz, mi a való, mi a szent»?! Ugyan ki tagadhatná mindezt? s nyilnak-e valamerre a pantheismusnak hasonló kilátásai. Azért ujra ajánlom, foglalkozzék a tisztelt szerző ur a kereszténységgel; olvassa sz. atyáinkat, szentjeink életrajzait, apologiáinkat, olvassa a ker. életet megismertető müveket: s meggyőződik, hogy a pantheismus az a kép, az az analogia, s a kereszténység az a valóság!

De mit szóljunk a dogmákhoz, melyek a pantheismus erkölcstanát hordozzák? mit szóljunk az «egy ősállaghoz,» az «ősállagnak emberi lénynyé valósulásához,» melyet tarkitnak a végtelen világokról s az élet örök körforgásáról való képek? álmok, regék, abstrakcziók! Szabad-e egy bölcseleti rendszernek, a fizikával mathezissal ellenkezni? Ha Reuschlet követik, a ki azt mondja: «Was von naturwissen-

schaftlicher Seite gegen eine solche Unendlichkeit der Welt ... vorgebracht werden mag, dagegen verwahrt sich die Philosophie» ha mondom ezt követik, akkor szabad, de ne csodálkozzanak, ha az ilyen filozofia, filozofusaival együtt csak a világ zúgaiban porladó pókok és pókhálók szerepére jut, melyek nagy müvészetet árulnak el, de csak legyeket fogdosnak, kereket nem köthetnek, és senki rájuk ügyet nem vet. Olvassa el a 33 lapot ujra; pantheismusának értéke annyi, amennyit az ott kifejtett hasonlat ér! «*Egy* illatban, *egy* világosságban élnek mindannyian t. i. a virágok. Ha azonban jön az ősz, a tél, és a virág elpusztul, akkor az is csak látszólagos pusztulás, mert *ugyanaz* a világosság, mely benne egyszer alakot nyert, *ujra* alakul benne az ébredő tavaszszal. És ha a napvilágnak ereje ujra fölébred minden legcsekélyebb virágban, miképen kételkedhettek, hogy a szellemek napja, a végtelen és örök, ujra meg ujra ne éledjen föl bennetek? És a ti haláltok is csak látszólagos. Mert *ugyanazon* végtelen és örök élet felébred ujra meg ujra lényeges vonásaiban a neki megfelelő, általa alakult szerves alakban. ... És ha a természet nagy életében a virág *alakja megmarad*, hogy ne maradna meg szellemiségtek alakja? Mert véges alakban ébred fel a világ, ti pedig *végtelen alakban*. És ha a természetnek halála nem képes megsemmisiteni a legcsekélyebb virágnak formáját, mely a magban meg van óva, miképen legyen képes a természetnek halála megsemmisiteni azt a formát, mely tulszárnyal csillagzatain és évbillióin.»

Igen szép, virágos irály; de a tartalom micsoda? értéktelen! Ön abstrakciókkal játszik: „*egy illat*," «*ugyanaz* a világosság,» «*ugyanaz* az ébredő nap,» «*ugyanazon* végtelen és örök élet,» «a virág *alakja*, *mely megmarad*,» «melyet a halál meg nem semmisit,» mik ezek? abstrakciók! az illat s a világosság, s az alak abstrakt fogalmak; elvontan természetesen „*egyek s ugyanazok*," concrete minden illatparány és aetherrezgés és alakrészecs más és más. Az abstrakt alakot a halál meg nem semmisiti; szent igaz, de a konkrét alakot, igen, azt széttöri, megsemmisiti.

Ez az okoskodás feltünteti az egész pantheismus értékét, «*egy, ugyanaz* állag» «*egy, ugyanazon* öserő» a különféle alakulásokban; ezek abstrakciók és álmok, s tévedésbe vezetnek, ha valaki a logikus alakot az ontologikus rendbe viszi át. Az «universale» helytelen fogalma belejátszik minden bölcseleti rendszerbe, amelyben gondolat van; a materialismusba természetesen nem játszik bele, mert ott hiányzik a gondolat.

S végül még valamit! Ön többször állást foglal egyes eszmék és képzetek ellen, melyeket keresztényeknek mond! Ön az Istent mint kényurat, mint a királyok királyát képzeli, kinek kezében van jogara, s kinek lábai alatt reszket a föld; — Ön az Istent a keresztény felfogás szerint a világon kivül állónak, a valóságok mögött rejtőző, kisértetszerü lénynek mondja; — Ön az Istent ismét csak keresztény felfogás szerint, miután dolgát elvégezte, mennyországában pihenőnek, a jókat jutalmazónak s a gonoszokat pörkölőnek képzeli, kinek öröme telik az átkozottak kinjában; — Ön a vitriolos palaczkot is összekötötte a pokolról való ker. fogalommal; — Ön a keresztényeket buzditja, hogy a boldogtalanságot s a boldogságot ne keressék a máglyában s az ambróziában, hanem önmagukban; — s alkalomszerüen rácsavarja az ily fogalmakra a kimutatást: ime a képletes felfogás, ime az analogiás gondolat!

No lám szerző ur, szolgáljon meglepetésére s utánna megelégedésére, hogy én Önnel egészen egyetértek! Valóban képek és analogiák közt forgunk, s csak a bölcseleti készültségü elmék képesek a dogmák képletes kifejezéseiből a magot kihámozni. Az apostol is mondja, látunk most tükörben és példázatokban, analogiákban és hasonlatokban. De ez az emberi természetnek szükségszerü árnya; a végtelent, a szellemit mi csak analogice foghatjuk fel. Öntudatában vagyunk e gyöngeségünknek, — folyton korrigáljuk ez isteni felfogásunkat; ki élesebben, ki homályosabban tudja megérteni azt, ami az analogiákban mondatik. Ez irányban fekszik egyszersmind az a folytonos, örök időkre szánt haladás, melyet az emberi lélek az Istenbe való elmélyedé-

sét illetőleg eszközölhet. Bizony az Isten nem olyan, amilyennek képzeljük, — mindenütt való jelenléte nem valami külsőséges, a tárgyakon kivül eső létezési mód, — működése folytonos, mindenben minden az Isten; amit Haeckel találóan mond: «ha a légüres térben minden test az első másodpercz alatt 15 lábat esik, — ha 3 atom éleny és 1 atom kén mindannyiszor kénsavvá egyesül, — ha a szög, melyet a hegyi kristály oszloplapja a mellette levővel képez, mindenkor 126 fokot tesz, — ezen tüneméneyk ép oly folytonos müvei az Istennek, mintahogy ugyanazon Isten hozza létre a növények virágait és az állatok mozgásait. Mindnyájan «Isten kegyelméből» vagyunk, a kő csakugy mint a viz, az ázalag ugy mint a fenyű, a gorilla épugy, mint a chinai császár,» — amit mondom Haeckel itt ir, azt mi mindnyájan elfogadjuk; de kinek van az ily folytonos, minden létet legbensőbben átható, mindent föntartó, minden történéssel közreműködő Istenről, ősokról, ősállagról fogalma. Ime a képek, az analogiák!

Ön kiválóan haragszik a pokolra; a legalsóbb fokon elmaradt vallási fogalomnak tartja! S mit gondol Ön Krisztusról, az Isteni örök állagnak e legfönségesebb öntudatra való ébredéséről? Krisztus a poklot, az örök tüzet világosan tanitja. Azt fogja talán mondani: Krisztus ezt képletesen, analogice mondta. Helyes s a kereszténység mit mond a pokolról? azt mondja, hogy a pokol az Isten elvesztése, ezt «poena damni»-nak mondja, ebben van a kárhozat, a damnatio lényege. Hol van tehát a pokol lényegileg? az emberi lélekben. Amint a mennyország is, a boldogság is Krisztus szavai szerint a lélek bensejében van: «regnum Dei intra nos est»; ugy a pokol is csak bennünk lehet. A kereszténység azt mondja, amit Byron Child Haroldjában mond, midőn Ineznek irja: «Ne kérdezd bajomat,.... ne kivánd ismerni szivemet, melyben egy poklot találnál.» Valóban a pokol a szivben való! Hát a vitriol hol marad? Hagyjuk a vitriolt szerző ur! Ha az ember szive alkalmas hely a pokolra, nem lehet-e ott, ahol az ily lélek van még körülötte is pokol? Hogy hol van, milyen az a hely? azt

nem tudjuk; van-e ott tüz, nem-e? az nem dogma; miből ég, mivel táplálkozik, hogy lobog az ami sötét, hol van élenye e lángoknak, hogy nyaldosnak körül lelkeket? azt nem tudjuk; milyen erről való ismeretünk? «per speciem, in aenigmate.» Meg vagyok győződve, hogy Ön nem várta, hogy a katholikus theologia igy fogadja el az Ön állitásait az analog ismeretről; higyje el ez a katholikusok álláspontja, melyet a priori is már meg lehet határozni, mert a szellemi világgal való közlekedésünk csak az analogiák, a hasonlatok szárnyán történik. E közlekedésben meg kell őrizni a magot, melyet a tropus rejt, — el kell vetni a kérget, a hüvelyt, mely az igazságot takarja.

A filozofiák lejárják magukat; egyik a másik után tünik fel s áldozik le a látóhatáron; alakjaik az emberi gondolat gyöngeségének systemákba öntött kifejezései. Egy nagy kriteriumuk van! az, hogy meddők és terméketlenek; erkölcsöt .... az emberi létnek e kivirágzását — eszközölni nem birnak. Egyik-másik szobatudósban tán azt is birják, de népeket emelni soha se fognak. Ha Ön a szoba fülledt levegőjéből a bölcsészetet kivezetve religióvá akarja változtatni, azt a pantheismussal meg ne kisérelje, mert annak az iskolának, melyben a pantheismus tengődik nincs is ajtaja, nincs ablaka, nincs kiútja a való világba; valamint az álomból nem lehet a világba lépni máskép, mit ha az álmot szemeinkből kidörzsöljük s a mámoros állapotból az öntudatos létre ébredünk; de akkor az álom már eltünt, már nincs. A szentirás figyelmeztet minket: «hora est jam nos de somno surgere,» nem szól ez Önnek is, t. Szerző úr?!

A DÉLSZLÁVOK ÉS III. INCZE PÁPA.

Irta DR. VARGHA DEZSŐ.

— Mutatvány a szerzőnek: «III. Incze pápa és kora» czimü pályanyertes müvéből. —

(Folytatás.)

A magyar királyok Boszniára is igényt tartottak. Midőn II. (vak) Béla Ilonát, Uroš Bjela szerb nagyzsupán leányát, nőül vette, apósától nászajándékul állitólag Boszniát kapta. Annyi bizonyos, hogy ez időtől fogva a magyar királyok Ráma királya czimét állandóan viselték, bár uralmuk inkább névleges volt még.[1]

Nemsokára harmadik versenytárs gyanánt felléptek a görögök is.

A Komnen ház trónrajutásával (I. Alexiosz 1081—1118, János 1118—1143, Manuel 1143—1180.) a byzánci birodalomban uj korszak kezdődött. Különösen a vitéz, erélyes, de az eszközökben nem igen válogató Manuel czéljául tüzte ki, nemcsak a Balkán-félsziget szlávjainak meghóditását, hanem Magyarország és Dél-Itália meghóditását is. Terve volt, a kelet-római császárság összes elveszett birtokait elfoglalni, a császárságot régi fényébe visszaállitani és vetélytársát a német-római császárt a gyülölt «frankot» megalázni. Terveit a legnagyobb erélylyel vitte keresztül. A délszlávokkal szemben fegyverrel lépett fel. Bulgáriát, Szerbiát, Boszniát el is foglalta. Az orchidai patriarkatust megszünteti, és a bolgár egyházat görög papok által elhellenesiti. A szerb fejedelem Nemanja István, másként II. Blachin, II. Gejzánál keresett menedéket és a magyar főuralmat elismerte, de Manuel haddal támadta meg és engedelmességre szoritotta.

Magyarországban fondorkodással akart czélt érni. II. Gejza halála után (1161.) felhasználva III. István kiskorusá-

[1] Bela, Dei gracia Hungarie, Dalmatie, Crowacie Rameque Rex. Fejér: Cod. Dipl. II. 82.

gát, fondorkodásaival annak nagybátyját és IV. Istvánt akarta a trónra ültetni. Látván, hogy a magyarok nem hajlandók kedveért a törvényes örököst mellőzni, a Dunához erős sereget küld, mely Haram várát be is vette és az ország főrendeit fényes igéretekkel akarja pártfogoltja részére megnyerni. A törvényes király kénytelen volt visszavonulni és a görög vasallusnak engedni. De a bitorló ellen mindenütt legnagyobb volt az elkeseredés, ugy, hogy Manuel egy hadosztályt volt kénytelen küldeni az elégedetlenek elnémitására. Hálából, Zimonyt és a Szerémséget engedte át a császárnak, a ki Dalmácziát is elfoglalta már. Alig, hogy kitakarodott a görög sereg az országból, a magyarok 1162-ben IV. Istvánt elüzték és a törvényes király mellé állottak. Manuel látván, hogy a nemzetnek az ő kegyeltje nem kell és ily módon nem sikerül Magyarországot fenhatósága alá hajtani, más módhoz fordult. IV. Istvántól elfordult és Béla herczeget II. Gejza fiát III. István öcscsét azon ürügy alatt, hogy utódjává teszi Konstantinápolyban, magával vitte és neki leányát Máriát eljegyezte.

III. István visszafoglalta ugyan a Szerémséget és Dalmácziát, de megtartani nem birta. Zárát Velencze foglalta el 1167-ben, Dalmáczia többi részét és a Szerémséget pedig Manuel hóditotta vissza. Manuel ugylátszik Horvátország, Bosznia, Dalmácziából pártfogoltja Béla herczeg részére királyságot akart alakitani, legalább ezt látszik bizonyitani, hogy Konstantinápolyban, mint Ráma királya pénzt veretett.

Manuel halálával (1180.) a Komnenek alkotásai is romba dőltek. Vallási villongások, hivatalnoki korrupcio, erkölcsi és szellemi tespedés a sir szélére juttatták a birodalmat, melyet Ázsiában a törökök, Európában a kunok, szlávok és a sicziliai normannok támadtak meg. III. Béla magyar király daczára byzánczi nevelésének erélyes önálló gondolkozásu fejedelem lett, a ki Konstantinápolyból csak azt hozta magával, a mi valóban jó és hasznos volt. A katholikus egyháznak feltétlen és hű fia lett, mi által a magyar főpapság és nemesség bizalmát is megnyerte. Dalmácziát és Szerémséget visszafoglalta, Zára pedig megunva a velen-

czeiek zsarnokoskodását önkényt hódolt meg neki; sőt Bulgáriában Branicsevot, Nist és Szardikát (Sophia) is meghóditotta Béla halála után (1196.) pedig, András Dalmáczia és Horvátország herczegévé lévén, Hum egy részét is uralma alá hajtotta.[1]

Angelosz (II.) Izsák császár tehetetlen uralkodása alatt vérig csigázva a görög hivatalnokok sarczolásai által, a szlávok mindenütt mozogni kezdettek; Bulgáriában Aszen János és Péter testvérek, Szerbiában Nemanja István nagyzsupán, Boszniában pedig Kulin bán alapitanak önálló országokat.

Bosznia Kulin fellépésekor szomoru viszonyok közt volt. A folytonos harczok, a politikai ingadozások a legnagyobb rendetlenséget idézték elő, minek következménye az ország és a nép kulturájának elmaradása volt. Az V. és VI. században fennállott püspökségek a szlávok betelepedését nem élték tul, kivéve azt, a mely később bosnensis, vagy bestoensis ecclesianak neveztetett. Ez eleinte a spalatói érsekségnek volt alávetve, 1067-ben az antivari-diocleai érsekség alá rendeltetett. A XI. és XII. században a spalatói és a raguzai érsekek vitatkoztak afölött, melyiknek a provinciájába tartozik. A lakosság ugylátszik megoszlott a latin és a görög ritus közt, ezt bizonyitja legalább egy Rački által kiadott oklevél, mely szerint az országban sok latin és görög szertartásu kolostor létezett (monasteria tam Latinorum, quam Grecorum sive Slavorum). Ily körülmények közt az eretnekség könnyen belopózhatott az országba.

Kulin (1180—1204.) derekasan hozzálátott országa rendezéséhez. A kereskedelmet, ipart, bányászatot és földmivelést előmozditotta, ugy hogy a nép még most is Kulin bán idejéről regél, ha az ideális jólétet akarja kifejezni.

Sulyos következményekkel birt azonban a patarenusokkal való czimboráskodása. Uralkodása első éveiben katholikusnak vallotta ugyan magát és III. Sándor pápával összeköttetései is voltak, kivel követeket is váltott. Felesége azonban a patarenusokhoz huzott és sikerült férjét is

[1] Fejér: Cod. dipl. II. 218. 219.

rávenni, hogy türje őket. A patarenusokhoz való átpártolásra alkalmul szolgált a boszniai püspökség ügye. Ez ugyanis a XII. században a raguzai érsek alá tartozott. III. Béla a magyar származásu Ugrin Pétert tevén spalatói érsekké, III. Kelemen pápánál kivitte, hogy nemcsak a boszniai, hanem a Humban fekvő stagnei püspökség is a spalatói érsekség alá rendeltetett.[1] A metropolitai szervezet akkortájt sokkal erősebb lévén és a metropolitáknak sokkal nagyobb befolyásuk lévén suffragenusaikra mint most, világos, hogy Béla ezt azon czélzattal cselekedte, hogy a magyar királyok befolyását azon a vidéken növelje és azoknak a magyar koronához való kapcsolását elősegitse. Kulin erre nejével, nővérével és 10,000 bosnyákkal a patarenusokhoz ment át. Azt hitte, igy biztositja függetlenségét a magyar királyoktól. De éppen az ellenkezőjét érte el, mert éppen ez idézte elő III. Béla beavatkozását. Mint a katholikus hit védője, kérdőre vonta a bánt és Rómába küldött néhány patarenust megvizsgálás végett. De ezek hamis leveleket hoztak, melyekben állitólag a pápa megengedte volna nekik, hogy szabályaik szerint élhessenek.[2]

Nemanja István fiának Simonnak halála után birtokain két fia osztozkodott, Vuk (az okmányokban Wulcan, vagy Wlkan) Diocleát, «Dioclea és Dalmáczia királya» czimével kapta; bátyja Nemanjić István pedig Szerbiát. A ravasz Vuk szerette volna nemcsak Boszniát, hanem Szerbiát is elfoglalni, ezért kész volt a magyar főuralmat elismerni és másrészt a római szentszék pártfogását is megnyerendő hódolatteljes levélben követeket kért a pápától, a kik országában a megkorrigálni valókat igazitsák és annak egyházi ügyeit rendezzék.

Incze Cosamario János udvari káplánját és Simon subdiakonust küldötte az emlitett tartományokba valamint Szerbiába, hogy az egyházi reformot keresztül vigyék, az Ur nyáját az üdvösség eledelével táplálják és a tagokat a fővel, a szent székkel összhangzásba hozzák. Kéri a királyt,

[1] Fejér: Cod. dipl. II. 272. — Farlati: III. 223.

[2] Reg. II. 167.

annak nejét, a szerb nagyzsupánt, annak nejét és a dalmácziái és diocleai klérust, hogy követeit szivesen fogadják és működésükben támogassák.[1]

Vuk, hogy czélját könnyebben érhesse el, sógorát Kulint és bátyját Istvánt a szerb nagyzsupánt bevádolta Inczénél, hogy eretnekek és felhivta a pápát, szólitaná fel a magyar királyt, hogy tisztitsa meg birodalmának ezen részeit (eos a regno suo evellat) az eretnekség konkolyától.[2]

Nemanjić István ugylátszik megneszelte, miben töri fejét öcscse Vuk. Sietett az ellene tervezett koaliciót meghiusitani az által, hogy maga is a római egyház szövetségesévé lett. Hódolatteljes levélben fejezi ki örömét, hogy Incze nem feledkezett meg fiairól, hanem megemlékezett róluk, és hozzá is követeket küldött. Ő is, atyja is (Nemanja Simon) mindig a római anyeszentegyház nyomdokain jártak, a római szék parancsait teljesitették. Nemsokára ő is fog követeket küldeni Rómába.[3]

János és Simon pápai követek János diokleai és antivarii érseknek palliumot vittek és provincziájában a kellő reformokat foganatositották. Iparkodtak egyrészről a papság közt a fegyelmet helyreállitani, a papságot állásához méltó egyházias életre vezetni, másrészről pedig a papságot a világiak méltatlan bánásmódjától oltalmazni. A simonia ugylátszik — görög szokás — nagyon el volt harapózva, mert letételt szabtak, még pedig a visszahelyezés reménye nélkül azon püspökökre, a kik az egyházi rendeket és javadalmakat simoniával töltik be. A nős papok elbocsájtandók, vagy pedig feleségeik menjenek kolostorokba. Az egyházi személyek hordják az egyházi tonsurát. Az egyházi tized négy részre osztandó, egy illeti a püspököt, egy a templomokat, egy a szegényeket és egy a papságot. A gyónási pecsét megsértése az egyházi rendből és a javadalomról való örökös letétellel büntetendő. Ugyanezen büntetés érje a gyilkos, parázna, házasságtörő, hamis esküt tevő, hamisan

[1] Reg. I. 525—528.
[2] Reg. II. 176.
[3] Reg. II. 177.

tanuskodó papokat. Ellenben azok, a kik az egyházi személyeket tettleg bántalmazzák, a III. laterani zsinat határozata szerint kiközösités alá esnek, hasonlókép azok is a kik őket a világi biróság elé hurczolják, vagy tüzes vas és forró-vizpróbára itélik. Ha valamely pap vétkeznék, püspöke vagy érseke, vagy a római pápa tartson felette itéletet. Az olyan pap, a ki egyházi hivatalt vagy javadalmat világi kézből elfogad, kiközösités alá esik. Ugy látszik a házasság dolgában sem valami nagy rend uralkodott Diocleában, mert kimondották, hogy a kik ötödik fokig vagy azontul a hetedikig vérrokonságban vannak és házasságot kötnek,[1] valamint azok, akik feleségeiket elhajtják, kiközösités alá essenek.[2]

III. Béla halála után (1196.) az Imre és András között kiütött viszályok pihenőt engedtek, de midőn a két testvér kibékült és András Horvátország és Dalmáczia herczege lett, sőt Hum egyrészét is elfoglalta, Imre erélyesen hozzá látott atyja politikájának folytatásához, mely különösen Bosznia elfoglalására irányult. Czéljaiban Vuk is elősegitette, aki András herczeggel szövetségre lépett, remélvén, hogy Kulin elüzetése után Boszniát, mint magyar hűbéres tartományt ő fogja elnyerni.

Imrének annyival inkább erélyesen kellett fellépnie, mert az eretnekség már Dalmácziát is ellepte. Ide két testvér Máté és Aristodius hurczolta azt be, kik bár Apuliából származtak, de gyermekségüktől fogva Zárában nevekedvén, a latin, olasz és szláv nyelvben és irásban egyenlően jártasak voltak. Mint ügyes festők és aranyozók, ugy látszik, a fény és müvészetkedvelő Kulin által hiva gyakran megfordultak Boszniában, itt eltanulták az eretnekséget, és Spalatóba is behurczolták. A perugiai eredetü Bernát, bolognai tanár, majd küldetésekben Magyarországon többször megfordulván, Imre király nevelője, 1198-tól pedig spalatói érsek a patarenusokat a legnagyobb buzgalommal iparkodott

[1] Az 5, 6 és 7 foku vérrokonság, mint bontó akadály a házasságkötésnél, tudvalevőleg csak a IV. laterani zsinaton lett eltörölve 1215-ben.

[2] Reg. II. 178.

tévedéseikről lebeszélni, s midőn igy nem ment semmire, kiközösitette őket és rávette a városi tanácsot, hogy javaikat elkobozván üzze ki őket. Ez használt; mindketten lemondtak az eretnekségről, és ebben tanitványaik nagy része is követte őket.[1] Egy részök azonban sem az oktatásokra sem a büntetésekre hajlani nem akart; ezek számüzettek, és Boszniába vándoroltak. Kulin szivesen fogadta őket, védelmet és segitséget igért nekik, sőt tüntetőleg a katholikusokkal szemben «keresztényeknek» nevezte őket.

Incze megtudván ezeket, Imrét felszólitja, hogy erélyesen lépjen fel Kulin bán és a patarenusok ellen, mert félni lehet, hogy a gonoszság, mely eltorzitja az evangeliumi és apostoli tanitást, és titokban gonosz elveket hirdet, Magyarországot is ellepi. Miután az anyagi kard és a világi hatalom azért adatott neki, hogy a gonosztevőket büntesse, a jókat pedig jutalmazza, Kulin bánt, hacsak az eretnekeket el nem üzi és javaikat el nem kobozza, nemcsak az ő tartományából, hanem az egész magyar birodalomból számüzze eretnek társaival együtt, javaikat pedig kobozza el. A kik eretnekeket pártolnak, befogadnak, vagy védelmeznek, háromszori intés után ipso jure becstelenek lesznek és semmiféle nyilvános hivatalt nem viselhetnek, sőt nem is tanuskodhatnak. Végrendeletet nem csinálhatnak, nem örökölhetnek. Az eretnekek ügyvédek nem lehetnek, ha jegyzők, az általuk kiállitott okiratok érvénytelenek. Ha pedig papok volnának, hivatalukból és javadalmuktól megfosztandók.[1]

Az ellenségeskedések ugy látszik Kulin és Imre közt 1202. előtt meg is kezdődtek. Imre legalább arra kérte a pápát, hogy tekintve a veszélyt, mely birodalmának egy részét Kulin részéről fenyegeti, keresztfogadalma alól mentse fel.[2] Imre felszólitotta Kulint, hogy üzze el a patarenusokat, de ez jobbnak látta a magyar királylyal most nem jönni ellenkezésbe és ügyét a király mellőzésével egyenesen a

[1] Hemmerado regi Hungarorum. Reg. III. 3.
[2] Reg. V. 103.

pápával intézni el. Avval mentegeté magát, hogy ő nem tudta, hogy azok eretnekek, ő jó katholikusoknak tartotta őket, és kész közülök néhányat Rómába küldeni, hogy hitüket és szokásaikat előadják, hogy a szentszék a jóban megerősitse őket, ha pedig tévedésben találtatnának, a jó utra térítse, mert ők az apostoli szék tanitását akarják sértetlenül követni. Kulin a vele barátságban élő ragusaiak érsekét és Marinus ugyancsak ragusai főesperest, néhány patarenussal Rómába küldötte, kérve a pápát, hogy küldjön Boszniába környezetéből egy megbizható embert, a ki Bosznia egyházi ügyeit megvizsgálja és rendezze. Incze pápa Casamario János káplánját és Bernát, a spalatói érseket küldi azon meghagyással, hogy ha az eretnekek nem hajtanának oktatásaikra, ellenük a fönnebb emlitett egyházi törvények szerint járjanak el.[1]

János 1203-ban meg is jelent Boszniában. Sikerült is neki a bánt és számos eretneket megtériteni. Aprilis 3-án Bjelopolje nevü mezőn a Boszna folyó mellett összejövetelt tartott, a hol a bánon kivül Marinus főesperes 10 fő ember a patarenusok közül megjelent, a katholikus egyházba visszatértek, és erről a következő érdekes oklevelet állitják ki.

«Az örök Istennek, mindennek teremtőjének, az emberi nem Megváltójának, az ő megtestesülése 1203-ik, III. Incze pápának pedig hatodik évében. Mi, azon emberek előljárói (priores), a kik Boszniában eddig egyedül tiszteltettünk meg a keresztény névvel, mindnyájának képviseletében Casamario János urnak, a pápa és a római egyház káplánjának jelenlétében, a ki ezen czélból Boszniába küldetett, Kulin bánnak, Bosznia urának jelenlétében, igérjük Isten és az ő szentei előtt, hogy a római szentegyház parancsainak engedelmeskedünk és intézményei szerint élünk, kötelezvén magunkat, hogy mind azokért, a kik társaságunkból valók összes birtokainkkal és vagyonunkkal kezeskedünk, ha még követnénk az eretnek gonoszságot. Mindenekelőtt ellene mondunk a schismának, melyről vádoltatunk, és a római szentegyházat anyánknak és az egyházi egység fejének el-

[1] Reg. V. 110.

ismerjük, és minden helyen, a hol testvéreink gyülekezete (kolostoraink?) van, oratoriumaink lesznek, a hol a testvérek éjjel a matutinum, nappal a horák éneklésére nyilvánosan összefognak jönni. Minden templomban lesznek oltáraink és keresztjeink, a szentirásnak pedig, mind az uj, mind az ó-szövetségi könyveit olvasni fogjuk, amint azt a római egyház teszi. Minden helységünkben papjaink lesznek, a kik legalább minden vasárnapon és ünnepnapon misét fognak mondani, az egyházi előirás szerint, és a gyónásokat meg fogják hallgatni és penitentiát kiszabni. Temetőink a templomok körül lesznek, a hova a testvéreket és az esetleg ott kimult idegeneket temetni fogjuk. Évenkint legalább hétszer az áldozópap kezéből magunkhoz veszszük az Ur testét, nevezetesen karácsonykor, husvétkor, pünkösdkor, Péter és Pál napján, Mária mennybemenetelekor, születésekor és mindenszentek napján, mely november Kalendáin ünnepeltetik. Az egyház bőjtjeit megtartjuk és a mit elődeink bölcsen rendeltek, követni fogjuk. Az asszonyok pedig, a kik a mi rendünkhöz fognak tartozni, a férfiaktól el lesznek választva, ugy a hálótermekben, mint az ebédlőkben, és senki sem fog nőkkel magánosan társalogni, a miből rosz gyanusitás keletkezhetnék. Ezentul nem fogunk házas férfiut vagy nőt magunk közé fogadni, hacsak kölcsönös beleegyezéssel mind a kettő meg nem fogadja, hogy tisztes életet fog élni. A szent atyák által rendelt szentek ünnepeit meg fogjuk ülni és ezentul tudtunkkal egy manicheust vagy másféle eretneket sem fogunk magunk közé felvenni. És valamint más világiaktól életünk és viselkedésünk által különbözünk, ugy ruházatra is megkülönböztetjük magunkat tőlük, bokáig érő zárt és nem szines ruhát fogunk hordani. Magunkat ezentul nem keresztényeknek, mint eddig, hanem testvéreknek fogjuk nevezni, hogy az elnevezés következtében a többi keresztények méltatlanságot ne szenvedjenek. Ha a magister meghal ezentul a priorok az istenfélő testvérek tanácsával praelatust választanak, a kit csak a római pápa erősit meg; és ha a római szék még valami mást akar hozzá tenni vagy elvenni, mindent hódolattal fogunk elfogadni és követni.

Végeztetett a Boszna folyó mellett, Bjelopolje nevü helyen aprilis hatodik idusán. Dragiša, Ljubin, Dragota, Pribiša, Ljuben, Radoš, Vladoš, Kulin bán, Marinus ragusai főesperes aláirtuk. Azután mi Lubin és Dragota összes boszniai testvéreink és Kulin bán akaratával János káplán urral Imréhez, Magyarország felséges királyához menvén, ugyanazon király és a tisztelendő kalocsai érsek, pécsi püspök és számosak jelenlétében, mindnyájunk nevében megesküdtünk, hogy ezen határozatokat meg fogjuk tartani, és azt is amit a római egyház felőlünk még rendelni, és a katholikus hit szerint intézni akarna.

Végeztetett a királyi szigeten (Nyulak szigete?) május második kalendáin.»[1]

János káplán Magyarországból tudósitotta a pápát ez eseményekről, értesiti, hogy az országban, mely több, mint tiz napi járó föld, csak egy püspök van, az is most meghalt. Ha ennek helyére latint lehetne tenni és még 3—4 uj püspökség állitatnék fel, ez nem csekély hasznára lenne az egyháznak.[2]

Mi akadályozta meg Inczét a hierarchia felállitásában, nem tudjuk. Az egyház, mint látható, itt is ugyanazon eljárást követte az eretnekekkel, mint Dél-Francziaországban. Előbb oktatás, tanitás által iparkodott megnyerni a népeket, csak azután használta a fenyitékeket. Nem volt czélja elnyomni a vallásos lelki élet nyilvánulásait, hanem megtisztitva a vadhajtásoktól, helyes utra terelni azt. Az okirat legalább azt bizonyitja, hogy János káplán olyféle vallásos társulatot alkotott, mint a minő Dél-Francziaországban a «pauperes catholici» néven ismert volt.

Imre az emlitett pontokat királyi pecsétjével megerősitvén, Kulin bánhoz küldé a bán fia által, a ki akkortájt éppen a magyar királyi udvarnál tartózkodott, egyszersmind rávette a bánt, hogy esküvel igérte meg János kalocsai érseknek, hogy 1000 márka ezüstöt fizet, melynek fele a pá-

[1] Reg. VI. 141.
[2] Reg. VI. 140.

pát, másik fele pedig a királyi kincstárt illeti, ha ezentul is pártolná az eretnekeket.[1]

Kulin tehát megmenekült attól, hogy a magyar király fegyveres erővel avatkozzék Bosznia ügyeibe. Ezentul Boszniáról ismét alig tudunk valamit; az az egy bizonyos, hogy az eretnekség nem pusztult ki, hanem tovább is lappangott. Előmozditotta ezt, hogy a patarenusok külsőleg a katholikus szokásokat követték és a katholikus templomokat látogatták. 1204-ben meghalt Imre király, 1217-ben pedig Bernát a derék spalatói érsek, aki Magyarországnak és a katholikus ügynek a délen oly nagy szolgálatokat tett. Endre uralkodása alatt kiütöttek Magyarországban a zavarok, melyek az ő kereszteshadjárata alatt érték el tetőpontjukat. Az erélyes Calanus, Pécs püspöke, maga is a szentföldre ment, meráni Berthold kalocsai érsek, a király sógora pedig haszontalan ember volt, és igy Bosznia egyházi ügyeivel senki sem törődött. Az eretnekség, a katholikus egyház és a magyar főuralom végtelen kárára kényelmesen terjedhetett. Helytelen némely magyar történetiró azon állitása, hogy a patarenusok üldözése akadályozta meg a magyar uralom megerősödését Boszniában. A szláv irók egészen másként itélnek. Szerintük a magyar királyok csak azért iparkodtak a délszláv népeket a római egyház kebelébe terelni, hogy lábukat megvethessék a Balkánon. Mindkét felfogás tulzott. Bár meg kell engedni, hogy a katholiczizmus terjedése a magyar uralom terjedését is jelenté; mert a katholikus főpapok voltak a délen a magyar uralom legbuzgóbb előharczosai, és mert mindaddig, mig a délszlávok, nemcsak nyelv, hanem vallás tekintetében is különböztek a magyaroktól, gondolni sem lehetett arra, hogy ezen tartományok állandó kapcsolatba jőjjenek a magyar birodalommal; miután a történelem tanusága szerint a vallás még sokkal nagyobb választófalat képez a nemzetek közt, mint a nyelv. Mégis nem tehető föl királyainkról, a kik testestőllelkestől hivei voltak a katholikus egyháznak, hogy működ-

[1] Reg. VI. 212.

désükben csakis a politikai szempont vezette volna őket, s hogy a vallást önző politikai czéljaik eszközévé aljasitották volna le. Ez ellenkeznék III. Béla, Imre és Nagy Lajos fenkölt szellemével. Ők meg voltak győződve, hogy midőn a bosnyákokat a patarenus eretnekségtől megszabaditják és az általuk egyedül igaznak ismert egyházba vezetik, magukkal a bosnyákokkal teszik a legnagyobb jót. Hogy a a politikai szempontot sem hagyták figyelmen kivül: az bölcseségüket tanusitja. A magyar királyoknak, már csak azért is erélyesen kellett a patarenusok ellen fellépniök, mert ha Horvátországban sikerült volna gyökeret verniök, ennek a birtoka is kérdéses lett volna rájuk nézve. Pedig vannak adataink, hogy a későbbi időkben már néhány horvát főur is csatlakozott hozzájuk.

Még kevesebb eredményt értek el Inczének az unióra való törekvései Szerbiában. Tudjuk, hogy ez időben Nemanja István unokái Vuk, Dioclea királya és István Szerbia nagyzsupánja egymással viszálkodtak. Vuk, hogy a pápa és a magyar király oltalmát megnyerje, szorosabb összeköttetésbe lépett a nyugati egyházzal. István látta a veszedelmet és ezért késznek nyilatkozott ő is, mint atyja Simon a római egyház parancsait követni.[1] Sőt követeket küldött Inczéhez, és kérte őt, küldene legatusokat országába, a kik az uniót végrehajtanák, egyszersmind pedig királyi koronát kért tőle. Imre tiltakozott ez ellen, egyrészről mert Nemanja István II. Gejsának meghódolt, másrészről talán arra is számitott, hogy a szerb fejedelmek és a magyar királyok közt fönnálló rokonság révén Szerbiát a magyar koronával egyesitheti.[2]

---

[1] Reg. II. 177.

[2] A rokonságot a következő táblázat tünteti ki:

Uroš

II. Béla — Ilona	Deša
II. Gejza	Nemanja István
III. Béla	Simon István
Imre	István, — Vuk, — sz. Száva

Incze jogosnak találván Imre tiltakozását, szándékától, a szerb fejedelemnek koronát küldeni, el is állott. Imre ezalatt fegyverrel oldotta meg a kérdést. Vuk kérésére hajolván István elüzte és Vukot helyezte mint hűbéres fejedelmet Szerbia székébe. Incze most már figyelmeztette Imrét, hogy a mint ő tiszteletben tartotta a magyar király jogait, azonképen Imre is tisztelje a római egyház jogait és rajta legyen, hogy Szerbia a katholikus egyházzal egyesittessék, hogy egy pásztor legyen és egy akol.[1] Vukot felszólitja, hogy János kalocsai érseket, «a tanult, bölcs, és tisztes férfiut,» a kit azon czélra küldött Szerbiába, hogy a pápa nevében őt az igaz hitben megerősitse, hódolatát fogadva az apostoli akolba terelje, szivesen fogadja és üdvös intelmeit alázatos szivvel vegye. A kalocsai érseket megbizza, hogy Vukot esküdtesse meg, hogy lelki dolgokban a pápának fog engedelmeskedni, a szerbeknek a konstantinápolyi patriarkától való függését pedig meg fogja szüntetni, mert miután az a pápának a kellő engedelmességet megtagadja, ő sem érdemli meg mások engedelmeskedését.[2]

Az eredmény azonban nem felelt meg a várakozásoknak. Az Imre és Endre közt kiütött viszálykodások, valamint az Endre királysága alatti zavarok nem engedték a magyar uralom erősödését, sőt Szerbia egyházi tekintetben is különvált a nemanida szent Száva buzgólkodása folytán, a ki a szerb nemzeti egyházat megalapitotta.

(Folyt. köv.)

---

[1] Reg. V. 18.
[2] Reg. VI. 24, 25.

A POZSONYI GENERALIS SZEMINÁRIUM.

Irta Dr. HALMOS IGNÁCZ.

(Folytatás.)

II. József jelen intézkedése a leendő papok nevelését teljesen az állam kezeibe szolgáltatja s kimondja tényleg, hogy az államhatalom személyesitője van hivatva itélni afölött, hogy mikép és minő szellemben kell tanitani és nevelni az egyház leendő szolgáit. Másrészt pedig vádat emel azok ellen, a kik eddig a papi nevelést kezelték, hogy a reájuk bizott feladatot jól meg nem oldották, vagy jól megoldani nem akarták. Tehát a dioecezánus szemináriumok gen. szemináriumokká összpontositva az állam közvetlen felügyelete és vezetése alá helyezendők, hogy ezek eredeti rendeltetésüknek megfeleljenek. És most egyedül ezek fognak a jövőben elegendő kezességet adni arra nézve, hogy a papokká felszentelendő növendékek egykor mint lelkészek teljesitsék hivatásukkal járó összes kötelességeiket, azért a növendékeknek más uton és módon való neveltetése egyszerüen betiltottnak veendő s a püspökök törvényellenes, tehát büntetendő cselekményt követnének el, ha olyat találnának pappá szentelni, a ki nem a gen. szemináriumban végezte tanulmányait.

Mindkettő oly hallatlan jogtiprás minőt a történelem még lapjaira fel nem jegyzett. A növény csak ugy fejlődik ki teljesen és rendeltetéséhez képest tökéletesen, ha abba a talajba mélyesztheti gyökereit, ha abból veszi és szijja éltető elemeit, melyet a természet törvénye jelölt ki számára, másküléönben elsatnyul, elcsenevészik; látszólag, külsőleg az, a minek lennie kellene, de valójában nem az. A nevelés kötelesség és jótétemény egyuttal, melynek teljesitése illetőleg élvezete önkénytelenül is hálát és szeretetet fakaszt a neveltnek szivében — és két kötelékkel szorosabban füzi ahhoz, aki iránta kötelességét teljesiti, jótéteményét vele érezteti.

Megmásitani a korrekt papi szellemet s az egyház szolgáit ugy nevelni, hogy jobban szeressék az államot, mint az egyházat: ez volt a czél, midőn a püspököktől, az atyáktól elvették azok növendékeit, azok gyermekeit.

És csak hogy ez az utóbbi igazság leplezetlenül egész kegyetlenségében és jogtalanságában szembe ne tünjék, intézkedik ezen intimatum 4-ik és 5-ik pontja a Domus Curatae vagy Presbyteriumokról, a hol a generális szemináriumot végzett növendékek ismét a püspökök joghatóságának adatnak vissza azon megszoritással azonban, hogy ezen intézetben a theologiai kursust végzett növendékek csak egy, legfölebb két évig tartózkodhatnak.

A 2-ik pont pedig, a mely elrendeli, hogy a szerzetes növendékek csak a hat évi kurzus befejezése után kezdhetik meg novicziatusságukat, tehát 23, 24 éves korukban, hová czéloz, mindenki előtt világos.

Ezen intimatum keresztülvitele maga után vonta a létező állapotok teljes felforgatását.

Batthyány már szept. 18-án kelt és Nagy Istvánhoz, nagyszombati érseki helynökhöz intézett levelében jelzi is a legközelebbi teendőket.

1-ször a Stephaneumi ugynevezett filozofus növendékei mi hamarább Budára küldendők annál is inkább, miután az általuk mostanig lakott helyiséget katonaság fogja elfoglalni.

2-szor ugyancsak Budára helyezendők át az Emericanum növendékei Pozsonyból. A pazmaniták ügye még mindig függőben van.

3-szor a legközelebbi konkurzusnál tekintettel kell lenni az uralkodó ezen rendeletére annyiban, amennyiben VII. és VIII. osztályra növendékek többé nem lesznek fölvehetők, hanem csakis theologiára.

Már alig egy hónap eltelte után életbe kellene lépniök a generális szemináriumoknak és ugy a világi mint a szerzetes növendékeknek a kijelölt három helyen megjelenniök. S még csak az sem lett meghatározva, hogy ki hová küldje növendékeit. Az épületek megfelelőleg átalakitva,

berendezve és fölszerelve szintén nem voltak és sok más kérdés is elintézetlen volt.

Mi volt természetesebb és szükségesebb tehát mint a megjelenés illetőleg a megnyitás elhalasztását kérelmezni.

A püspökök ily értelmü kérelmükkel a primáshoz fordultak, a ki annál készségesebben hajolt kérelmükre, mennél inkább érezte ő maga is a még hátralevő időnek elégtelenségét a még függő kérdések megoldásához.

Batthyány okt. 3-án ez ügyben személyesen Bécsbe ment s kérte Józseftől a generális szemináriumok megnyitásának az elhalasztását. József megadta a kért halasztást s a megnyitás uj határnapjául kimondta 1784-ik évi május 1-ét. De ugyanakkor az uralkodó felhivta a primást, hogy a még elintézetlen ügyek rendezését azonnal kezdje meg. Először az okvetlenül szükséges növendékek létszámát határozza meg, továbbá tüntesse ki az összes dioecesanus papnevelő intézetek alapitványait és azok jövedelmi forrásait, s hogy ezt tehesse, kérje be a püspököktől az erre vonatkozó hiteles adatokat, végre terjeszsze fel azok neveit, kiket elöljárókul alkalmasaknak itél.

Batthyány okt. 8-án tért vissza Pozsonyba, s még az nap, tehát még mielőtt az elhalasztást s a további teendőket tartalmazó hivatalos leirat megjelent volna, tudatta a püspöki karral a megnyitás elhalasztását s bekérte uj megbizatásához a szükséges adatokat.

Azonban az uralkodónak ezen intimatuma az elhalasztást illetőleg, csak a püspöki papnevelő intézetek növendékeiről intézkedik s egy szóval sem emliti a szerzetes növendékeket. Kételyben lévén Batthyány, hogy a király legujabb intézkedése ő reájuk is kiterjeszthető-e vagy sem, — felvilágositásért Bécsbe fordult, azon nézetének adván kifejezést, hogy a megjelenési határidő azokra is kiterjesztessék úgy azonban, hogy ha már egyes tartományi főnökök növendékeiket a generális szemináriumok számára kitüzött helyek egyikére elküldötték volna, azok ott maradjanak.

A primás be sem várva ezen felterjesztésére a választ

sőt még a helytartó-tanácsnak okt. 28-án kelt leirata előtt, okt. 17-én Pestről keltezett levelében felhivja a horvátországi pálosok, sz. Lászlóról, sz. Istvánról nevezett ferenczrendiek, továbbá a minoriták és bolgárországi szerzetesek tartományi főnökeit, hogy nyilatkozataikat mielőbb küldjék be arra nézve, hogy a három generális szeminárium melyikébe akarják küldeni theologus és filozofus növendékeiket, — nem különben fejtsék ki az akadályokat, ha ilyenek egyáltalában fenforognának, melyek miatt a kitüzött helyek egyikére sem küldhetik növendékeiket.

A generális szemináriumok ügyének és kérdésének alapos rendezése ezzel az egész vonalon kezdetét vette.

S mig az érdekeltek s általuk megbizottak ezzel foglalkoznak, II. József Batthyányit e munkálkodása közben uj tervvel lepi meg.

Ugyanis József az egyetemet s a M. Terézia által alapitott akadémiát Budáról Pestre határozta áttétetni s ezzel a budai generális szemináriumot is. Mindhármat egy épületbe akarja összpontositani. Ilyen nagy épület jelenleg csak egy van Pesten s ez a rokkantak épülete. Ezen tágas épület két részre lesz osztandó, ugy hogy az egyik részébe el lehessen helyezni az egyetemet s az akadémiát, mig a másik részét a generális szeminárium fogja elfoglalni.

Az épület közepén álló templomot pedig étteremmé óhajtja berendeztetni.

Hogy mikép lehetne e tervet a legczélszerübben foganatositani, minő átalakitásokat vonna az maga után: ezeket illetőleg ohajtja tudni Batthyány véleményét, azért utasitsa az ez ügyben érdekelt és jártas közegeit, hogy mielőbb eljárjanak. Hollósy gyakorlott és kipróbált kezeibe bizta Batthyány ennek a tervnek is a kidolgozását. Hollósy a kincstári épitészszel egyetemben hozzálátott a munkához. Mig az épitész két példányban határozott méretek alapján lerajzolja és kidolgozza az épület mikénti átalakitására vonatkozó tervet, addig Hollósy e terv szerint osztja be a lakásokat, muzeumokat dormitoriumokat s ezeknek megfelelőleg a növendékpapok számát is.

Október 30-án e munkájával elkészült s még ugyanaz nap megküldte azt a primásnak.

Jelentésében kiemeli, hogy mindenben szeme előtt volt a király akarata. A benyujtott terv szerint, ugy a mint azt a király kivánta, a négy emeletes épületet két részre osztotta. A templom jobb oldalán fekvő épületszárnyba kényelmesen elfér majd az egyetem és az akadémia, mig annak balszárnyát a szeminárium foglalná el. Képes lesz befogadni 600 söt még több növendéket is. Azonban abban már nem teljesitheti a király akaratát, hogy a templom étteremmé átalakitassék. A templom egyrészt kicsi, alig fér el benne kétszáz ember, meg azután az oszlopok akadályoznák az asztalok czélszerü elhelyezését. Azonban kárbaveszett munka lett ez is, mint alább látni fogjuk.

Ugyanaz nap eldöntetett a szerzetes növendékek függő ügye t. i. valjon a generális szemináriumok megnyitását egész jövő évi május 1-ig elhalasztó rendelet ő reájuk is kiterjeszthető-e oly értelemben, hogy nem kötelesek megjelenni ezen határidő előtt a generális szemináriumok valamelyikében s a tanitás folytatható-e a rendházakban? Eszterházy Ferencz gróf ugyanis értesiti a primást, hogy a király a primás felterjesztése értelmében kiterjeszti a megjelenési határidőt t. i. május elsejét a szerzetes rendek növendékeire is. Ily értelmü utasitás már el is küldetett a helytartótanácsnak.

Az ez ügybeni intimatum nov. 2-án meg is jelent.

De Batthyány be sem várta a hivatalos értesitést, Eszterházy levelének vétele után azonnal tudtára adja az érdekelt tartományi főnököknek, hogy a király a szerzetes rendek növendékeire vonatkozó kérelmének helyt adott, s fölötte örvend s gratulál magának, ha ez által csak némikép is a szerzetesrendek javát előmozditotta.

Azonban az engedély elkésett. A szerzetesek már előbb elküldték növendékeiket a generális szemináriumok számára kitüzött városokban levő házaikba.

Mily abnormalis állapotokat szült az elhamarkodott, s minden szükséges előkészületet mellőző rendelet a szerze-

tesházakban, arról több adat tanuskodik. Igy a marianusok budai házában lakás hiányában egy-egy kis czellában négy sőt öt növendék volt kénytelen együtt lakni, a refectoriumot, egyuttal tanteremnek használták a teologus növendékek s ugy a filosofusok mint a teologusok tanárok nélkül, csak praefectus és egy correpetitor felügyelete és vezetésére bizattak!

A növendékek eredeti rendházaikba való visszarendeltetéséről, az utazás nagy költségei miatt, szó sem lehetett; ez csak uj csapás lett volna a különben is annyira sujtott rendházakra. További megoldatlan kérdés az volt, vajjon az ordinatio sistálásának érvénye fönnáll-e vagy sem? Már pedig az eddig fönnállott tanterv szerint több növendék befejezte a négy évi theologiai cursust.

A tartományi főnökök egész leplezetlen őszinteséggel és nyiltsággal mindezek mielőbbi megoldását s megváltoztatását kérik a primástól, mivel ez az állapot tarthatatlan.

Batthyány a Marianusok tartományi főnökéhez nov. 15-én intézett levelében megigéri, hogy mindezeket a király tudomására fogja hozni s pedig a legközelebbi napokban, a mikor Bécsbe szándékozik felmenni.

Batthyány csakugyan még november hó folyamán felment Bécsbe, hogy a szerzetesek szomoru állapotát a király tudomására hozza, kételyeikre felvilágositást nyerjen s számukra segélyt eszközöljön ki.

Azonban Bécsbe érve, nem csekély meglepetésére az eddigi a generális szemináriumokra vonatkozó intézkedések teljes megváltoztatásáról értesült.

Ezen legujabb tervbe vett változások és intézkedések annál fontosabbak, miután csak ezek adják kezünkbe a pozsonyi generális szeminárium történetének első szálait s csak most beszélhetünk szorosan a pozsonyi generális szemináriumról.

*

* *

1783. évi deczember hó 9-én jelent meg a következő királyi leirat.

Eminentissime ac Rdissime S. R. E. Cardinalis et Archiepiscope Strigoniensis.

Cum ad rite administrandae Reipublicae Rationem id praeprimis pertineat, ut Dicasteria partim legum executionem sibi concreditam habentia, partim ad opportunitates Regnicolarum, Aerariique Regii Constituta versus Centrum Regni Contrahantur, ad quod e cunctis Regni, partiumque ei adnexarum Circulis aequalis sit gerendorum negotiorum Causa accessus, pari item celeritate altissima Jussa Regia in omnes partes perferantur; Hinc Maiestas Sua Sacratissima benigne decernere dignata est, Regium hoc Consilium Locumtenentiale, Cameram item Regiam Hungarico-Aulicam, nec non Curiam Regiam primo, quo fieri potuerit tempore, in Liberam Regiamque Civitatem Budensem, velut ipsa sua vetustate, Arceque Regia Claram, ac versus Regni Centrum Commodissime sitam transferre hocque pacto vota Regnicolarum identidem posita exolvere.

Cum Interim haec Ordinatio Regia id sequelae trahat post se, ut Regia Universitas cum Academia Theresiana, Seminario item Generali abinde removeri et ad alia loca transferri debeant, hinc relate ad haec Instituta Eadem Sua Majestas Sacratissima benignissime Constituit, et quidem

1°. Intuitu Universitatis, ut haec cum tribus suis Facultatibus, Juridica, Medica, Philosophica Pestinum transferatur, Theologica vero non nisi in iis deinceps existat Locis, ubi Seminaria Generalia, quemadmodum paulo infra dicetur constabilita sunt, interim tamen ipsa Theologica Facultas in uno et altero Seminarii Generalis Loco constituenda ipsi universitati Pestanae ita incorporata manet, uti ibidem Doctorales in Theologia promotiones, nonnisi nomine Universitatis Pestanae suscipi, et Consueta etiam Doctoratus Diplomata illius solummodo nomine expediri valeant.

2°. Cum studium Theologicum deinceps nonnisi in tribus Locis, quippe: Posonii, Agriae, utrobique cum 10 Pro-

fessoribus; item Zagrabiae cum 4 Professoribus stabiliendum sit, hinc inter ipsos illos Professores, qui iam actu existunt, etsi Decretis Regiis provisi sint, Concursus instituendus veniet, ac ex iis non minus, quam cunctis aliis, qui se concursui praesentaturi sunt maxime idonei pro tribus praeattactis Locis deligendi venient. Caeterum tum Posonii, quum etiam Agriae saecularis professor Juris canonici constituendus erit.

Salaria cunctorum horum professorum e fundo Studiorum pendenda venient.

3°. In Universitate, item in Locis, ubi altiora tradentur, non modo omnium ratarum Religionum Studiosis, id ipsum alioquin exposcente ratione Educationis Studendi copia facienda est, verum et Professores, pro Juridica medica, et Philosophica facultate, habita unice maximae idoneitatis ratione, e quatuor Religionum individuis indistinctim, deligendi venient, quemadmodum vice versa clementer jussit Eadem sua Maiestas, ut etiam Protestantes in scholis suis, ac signanter Debreczini, Sáros-Patakini, Posonii, Sopronii, Eperjesini, ac aliis excepto unice Theologico Studio, Professores catholicos a cathedra arcere neutiquam possint, aut debeant, quin potius in cunctis illorum Scholis catholici Studiis operam navare possint, sed et ad cathedras admoveantur.

4°. In Ordine ad Academias et convictus benigne resolvit Sacratissima Sua Maiestas, ut omnia Eiusmodi Instituta, et Domus, ubi Juvenes hucusque in communitate educabantur, deinceps simpliciter supprimantur, verum obtingens pro Juvenum intertentione emensum in Stipendia permutetur, ac illi Universi (Academiae quidem Theresianae Budensis, prout et Fundationis Bataszeghianae, hactenus Theresiano-Viennensi ingremiatae, nunc autem etiam in stipendia commutandae, Juvenes iam cum prima Maii venturi) Posonium contrahendi, aut in separatis minoribus cameradis, aut vero singillative apud suos Parentes, consangvineos, vel amicos, ipsosque cives de victu, et hospitio sibi ipsi prospicere debeant. Pro eodem 1°. Maii termino convictum etiam

Tyrnaviensem, per consequens Studium quoque Philosophicum aeque et iuridicum huc Posonium transferri benigne iubet eadem Sua Maiestas.

5°. Quod demum Seminaria Generalia concernit: cum iuxta Exhibitum Suae Maiestati Cleri Saecularis et Regularis Syllabum necessitati Dioecesium huc intellectis etiam Graeco Catolicas, et respectivorum Religiosorum Ordinum commensuratum pro Regno Hungariae Partibusque adnexis, hic et nunc 1200 clerici requirantur; Hinc pro his Seminarium Generale Posonii et Agriae ea Ratione benigne constituit Sacratissima Sua Maiestas, ut in priore quidem loco vacua Arx Regia cum adiacentibus illis aedificiis pro Superioritate huius Seminarii item 10 Professoribus, ac tot numero clericis, quot illa capiet, Agriae autem pro residuis clericis, ac itidem eorum superioribus, et 10 Professoribus, aedificium pro Universitate destinatum accommodetur. Zagrabiae autem pro croaticis, et Slavonicis Dioecesibus, Studium Theologicum nonnisi 4 Professoribus provisum, ac pro Seminario earum partium deserviturum constituatur, adeoque de superius memorato clero pro hisce partibus 183 velut earumdem necessitati admensi deducantur. Studio Theologico ad haec Seminariorium Generalium Loca reducto, nullus amplius in statu Ecclesiastico applicandus, quin nec ad sacra admittendus erit, qui in illis minimum 6 Annis institutus haud fieret.

6°. Viennenses Paśmanitae transferendi veniunt Posonium, Graeci vero ad Sanctam Barbaram transferentur Agriam in peculiare quodpiam aedificium, ubi parvo etiam sacello pro peragendis sui ritus Officiis Divinis, providendi sunt.

7°. Quo Juventus ad Statum Ecclesiasticum aspirans in eam haud adducatur necessitatem, ut cum nonnisi absoluto Philosophiae curriculo in Seminaria recipiantur, in duobus locis Scholas adire debeat, benigne constituit Eadem Sua Maiestas, ut tam Posonii, quam Agriae, item Zagrabiae Philosophicum studium existat.

8°. Benigne adhuc innuit Sacratissima Sua Maiestas, se

iam clementer disposuisse, ut Posoniensis Arx Regia à suis mobilibus evacuetur, et pro Generali Seminario adeptetur.

Cum autem praecipuum sit, ut numerus seminaristarum, qui Posonium, eorum item, qui Agriam transponendi sint, continuo determinetur: ut quippe Reparationes eo maiori cum constitutione suscipi valeant, quae ea caeteroquin ratione adpromptandae venient, ut in Maio omnes Seminaristae Buda Posonium, qui praemissa ratione eo destinati fuerint, certo transferantur; Ideo Officiose Eminentiam Vtram requirendam Regium hoc consilium Locumtenentiale duxit, quatenus suam, circa determinandam Seminaristarum, Posonium transferendorum numerum Opinionem Eidem consilio Regio Locumtenentiali submittere ingravatim velit Eminentia Vestra. Caetera vero de benigno Jussu Regio, tum pro statu notitiae, atque sui directione, tum etiam eo fine Eminentiae Vestrae officiose intimanda Idem consilium Regium Locumtenentiale existimavit, ut clementissimae quoad praemissa puncta Resolutioni Regiae parte quoque ex sua opportuna agere, atque disponenda disponere, quaeve in effectum praemissorum disposuerit, nunc quidem quanto ocyus, postea vero de tempore in tempus informare Regium hoc Locumtenentiale consilium ingravatim velit Eminentia Vestra. Datum Ex consilio Regio Locumtenent. Hungarico Posonii die Nona Mensis Decembris. Anno Domini Millesimo Septingentesimo Octvagesimo Tertio celebrato.

Eminentiae Vestrae

Ad officia et servitia paratissimi

S. Christophorus Niczky m. p.

Lazarus Somsich m. p.

Ez a rendelet tehát következőképp intézkedik:

1-ször. Az egyetem három fakultása, ugymint a jogi, orvosi és bölcsészeti, Pestre tétetik át; a hittani pedig azon városokba, melyekben a generális szemináriumok fognak elhelyeztetni, ugy azonban, hogy a generális szemináriumok mellett levő teologiai fakultás a pesti egyetembe ezentul is bekebelezettnek tekintessék oly annyira, hogy a generá-

lis szemináriumok mellett fennálló hittanikar hittudori rangra elöléptetni és hittudori okleveleket kiadni, csakis a pesti egyetem neve alatt és nevében lesz feljogositva.

2-szor. Hittanár lesz Pozsonyban és Egerben 10—10, Zágrábban 4 és pedig papok, mind, az egy jogtanárt kivéve, aki világi leend.

A tanszékek konkursus utján fognak betöltetni, kivételt még a jelenleg működő és királyilag jóváhagyott, illetőleg megerősitett tanárok sem képeznek.

A tanárok fizetéseiket a tanulmányi alapból kapják.

3-szor. Az egyetemen, valamint azon helyeken, a hol a felsőbb iskolák vannak, nemcsak az összes elismert hitfelekezetek nyerhetnek kiképeztetést, hanem a jogi, orvosi és bölcsészeti karoknál ugyanazon elismert felekezetü tanárok tanszéket is nyerhetnek, tekintet levén ezek adományozásánál egyedül a képességre, nem egyszersmind a vallásra; de áll ez viszont is annyiban, hogy az elismert hitfelekezetüek felsőbb iskoláiban különösen Debreczenben, Sárospatakon, Pozsonyban, Sopronban és Eperjesen alkalmazást nyerhessenek katholikus tanárok is, mivel ezen iskolákat is nem tisztán protestáns felekezetüek látogatják, hanem katholikus ifjak is.

4-szer. A mi az akadémiát és a finöveldéket illeti: ő felsége akkép intézkedett, hogy mindazon intézetek, házak, melyekben eddig az ifjuság együttesen neveltetett, ezentul egyszerüen beszüntettetnek, s az ily együttes eltartást és nevelést czélzó alapitványok kamatai, mint ösztöndijak fognak egyeseknek adományoztatni. Mindez ifjak Pozsonyban összpontositatnak söt maguk gondoskodnak lakás és élelmezésről rokonaiknál, ismerőseiknél vagy általában bármely polgárnál. Ennek következtében jövő év május hó 1-vel a nagyszombati finövelde is ily értelemben áthelyeztetik Pozsonyba s ugyancsak a bölcsészeti ép ugy a jogi facultás is.

5-ször. Kimutatás szerint Magyarország és Társországai latin és görög katholikus hiveinek számarányához viszonyitva 1200 növendékpap okvetlenül szükséges. Ezek számára Pozsonyban és Egerben állittatik fel generális szeminárium

olyképen, hogy Pozsonyban az üres királyi vár hozzátartozó épületeivel szolgáljon az elöljárók, tiz tanár s annyi növendékpap lakhelyéül, a mennyit csak befogadni képes; Egerben pedig az egyetemnek szánt épületbe helyeztessenek el az elöljárók, tiz tanár és a még fenmaradt s Pozsonyban el nem helyezhető papnövendékek. Zágrábban pedig lesz a horvát és szlovén egyházmegyék szükségleteinek kielégitésére 183 növendék 4 tanárral. Ezen három generális szeminárium hivatva van pótolni teljesen a dioecesanus szemináriumokat, ezeknek tehát ezentul létjoguk megszünik s be is tiltatnak.

Egyedül s kizárólag csak is a generális szemináriumok lesznek hivatva a növendékpapságot nevelni, azért ezentul csak is az alkalmazható egyházi tényked ésre vagy hivatalban s csak az szentelhető fel, a ki az emlitett generális szemináriumok egyikében legalább 6 esztendőt töltött.

6-szor. A bécsi pazmaniták Pozsonyba, a Barbareumból a görög katholikus növendékek Egerbe helyeztetnek át, a hol az utóbbiak külön épületet s abban kápolnát kapnak, hogy ott az isteni tiszteletet saját ritusuk szerint végezhessék s gyakorolhassák.

7-szer. Mivel pedig ezentúl szemináriumba csak az fog felvétetni, a ki bölcsészeti tanulmányait már elvégezte, azért nehogy a papi pályát választó ifjuság kénytelen legyen két helyen végezni tanulmányait, ő felsége elhatározta, hogy Pozsonyban, Egerben és Zágrábban filosoficum studium legyen.

8-szor. Ugyancsak ő felsége már elrendelte, hogy a királyi vár mielőbb kiürittessék, hogy azt mihamarább szemináriummá lehessen czélszerüen átalakitani és berendezni.

Mivel pedig fölötte fontos, sürgős számát tudni a Pozsonyba és az Egerbe elhelyezendő növendékeknek, hogy a szükséges átalakitások annál nagyobb arányokban és gyorsasággal megkezdhetők legyenek, azért kéri a helytartótanács a bibornokot, hogy a Pozsonyba áthelyezendő kispapok számára vonatkozó véleményét mihamarább tudassa a helytartótanácscsal. A fentebbieket pedig királyi parancs folytán, részint tudomásvétel, részint pedig tájékozás végett

hozza tudomására Ő Emtiájának a helytartótanács, hogy igy az elodázhatlan intézkedéseket megtehesse s ezekről mielőbb a helytartótanácsot informálhassa, a többire nézve pedig esetről-esetre, hogy mi történt s mi szükséges még, jelentést tegyen.

Az e leiratban foglalt uj intézkedéseket II. József azzal okadatolja, hogy az ország java és a nép jóléte kivánja a felsőbb hivataloknak Budán való összpontositását. De különben illő is, hogy ott, a hol a királyi vár van, legyenek a felsőbb hivatalok is. Továbbá Buda és Pest ugyszólván közepén lévén az országnak s mindenhonnan könnyen megközelithető, ez a körülmény sem utolsó, mely ezen intézkedések helyesvolta mellett szól.

A felsőbb hivatalok ezen áthelyezése és összpontositása folytán a generális szeminárium Budán többé nem lehet, mivel az erre szánt épületeket a felsőbb hivatalok egyike vagy másika fogja elfoglalni.

(Folyt. köv.)

EMLÉKCSOKOR LOURDESI UTAMBÓL.

Irta Dr. BALITS ANTAL.

(Folytatás.)

Julius 28-án reggeli 7 órakor a *Nizzába* induló vonaton Genua pályaudvarából kirobogtunk. Itt már kezdődik a tropikus világ, a narancsfák, a diófák nagyságával vetélkedő fügefák, az olajfa-erdők, pálmák, kaktuszok stb. vidéke. Ezen a vonalon a vonat számos tunnelen ki és berobogva folyton a tengerparton haladt, a mi az utazásnak nem csekély érdekességet kölcsönzött. A tenger egyre zúgott s kergette torlódó hullámait kifelé a partnak, hol hófehér habbá ütődve, iszonyu zizzenés közt csapódtak vissza. A hőség mindjobban növekedett, a mint délnek tartottunk.

Ventimigliában franczia vámőrök podgyászkutatást tartottak, jóllehet Ventimiglia még olasz terület, és csak az utána következő vasuti állomás franczia.

Tovább haladva, utunkba esett a Monaco herczegséghez tartozó Monte Carlo is, mely mindennemü kényelemmel s fényüzéssel berendezett játékbarlangjától nyeré hirhedt nevezetességét. Éppen most olvasom egyik magyar hirlapban, hogy Milánó közelében egy Charles Hermann nevü fiatal ember összeroncsolt holttestére akadtak. Zsebében névjegy volt a következő felirással: «A monte-carlói játékbarlangot átkozva halok meg.» E bünfészek könnyelmű felkeresése, ó hány lelket üzött már a kétségbeesésbe s az öngyilkosság borzasztó bünébe! E tragikus esetek is oly megrenditő módon bizonyitják az Irás szavának igazságát: «Aki szereti a veszélyt, elvész abban.»

Végre délutáni 2 órakor vonatunk a nizzai pályaudvarba érkezett. Nizza, francziául Nice, 66,000 főre menő lakossággal biró város, melyet északról hegylánczolat övez, mig a déli oldal nyilt levén, azon a tengeri üde légáramlat szabadon áraszthatja el a város minden zúgát. E szerencsés fekvésének köszönheti Nizza klimatikus nevezetességét. Ezt évről-évre konstatálja a betegeskedők és egészségesek ama raja, mely a hidegebb évszak beköszöntésével Európa minden tájékáról ideseregel. E vándormadarak már októberben kezdenek szállingózni; fősaisonjuk a január és április közti időre esik; a visszamaradottak csak május végével kelnek ismét szárnyra. A város utczái egyenes vonalban futnak, meglehetősen szélesek, némelyek az égető napsugarak ellen egészen dús lombozatu fasorok terebélyes ernyőinek hűsitő árnyékába helyezvék.

Idáig igazi tengeri fürdőt még nem vettem, jóllehet már Genuában volt szerencsém találkozhatni a tengerrel; de akkor, bár kitárt karokkal várt reám, mégis e karokba, már nem tudom, mi okból, nem vetém magamat; csak amugy suttyomban ismerkedtem meg itt közelebbről nem is magával a tengerrel, hanem csak vizével, a mennyiben a partján álló egyik fürdőház emeletén a tengerből felszivat-

tyuzott vizzel telt kádban megfürödtem. De most, midőn Nizzában időzvén, ismét megvolt az alkalom, hogy hő vágyamat, a nyilt tenger hullámaival magamat meglocsoltatni, kielégithessem, e kedvező alkalmat elszalasztani már nem akartam. Kimentem tehát a tengerpartra. Láttam itt erre is, amarra is a fürdő közönség számára berendezett helyiségeket, de nem láttam egyetlenegy fürdő embert is a tengerben. Szellős idő volt, a tenger nagy hullámokat vetett. Ez a körülmény okozhatta a nizzaiaknál a fürdésre való kedv teljes hiányát. Ezek persze helybeliek lévén, kényelmesen bevárhatták a fürdésre kinálkozó kedvezőbb időpontot. Én azonban mint átutazó e tekintetben nem lehettem oly válogatós, s azért belépvén egyik fürdőhelyiségbe, kérdezősködtem ott, vajjon a tenger nagy hullámzása daczára is lehet-e most a nyilt tengerben megfürdeni. Kérdésemre igenlő választ kapván, bementem egy kabinba, s magamra vettem a fürdő kosztümet, mely ugyszólván az egész testet, a nyaktól térden alulig, befödte. Minthogy a tengerben senkit nem láttam, a rémitő zúgás közt teljes erővel kifelé törő szilaj hullámokkal szembeszállni pedig egy kissé merész dolognak tartottam, azért hamarjában nem is tudtam, mikép kezdjem, s hogy is végezzem az én tengeri fürdésemet. De mivel már neki voltam készülve, szárazon csak nem maradhattam, valamire csak rá kellett szánnom magamat. Mit tettem tehát? A fürdőzők számára a tengerből egy rész három oldalról kötelekkel lévén bekeritve, oda léptem az egyik kötélhez, s abba fogózva mindjárt a part szélén, a meddig a hullámok kivertek, háttal a tengernek lehasaltam, s engedtem vagy öt perczig testemre zudulni a féktelenkedő hullámokat. Ezek oly erővel rohantak reám, hogy testemet egészen félretekerték, ugy annyira, hogy két kézzel is erősen a kötélbe kapaszkodva, alig birtam magamat helyemen megtartani.

E keserves fürdés után alighogy kabinomból ismét felöltözötten kiléptem, láttam, hogy egy férfiu szintén fürdő kosztümben közeledik a tenger felé. Kiváncsi voltam, mit fog ez tenni. Ez is a kötélbe fogózott, de nem állt meg a

part szélén, mint én, hanem bátran bement a tengerbe egészen addig, ameddig a kötél nyult. Itt megáll, arczczal a tengernek fordulva; a megvadult hullámok magasra ágaskodva, egyre sürübben rohanják meg a velök daczolni merészkedőt; de ő azért áll rendületlenül, mint a sziklaszál. No, gondolám magamban, ez sem először vesz most tengeri fürdőt, annál kevésbbé ugy, hogy még eddig tengerben fürdőket ne látott volna. Szemeim ujra rajta csüngnek. S mit látok? A kötelet elereszti. Szerencsétlen, mit csinálsz? Véged! Mig ez aggódó gondolat czikázza át agyamat, azalatt ő egy merész mozdulattal a tengerbe veti magát, átuszik a kordonon, ki a nyilt tengerre, a bősz hullámoknak elébe, s ezek, mintha csak nekik is imponálna e nagy merészség, nemhogy maguk alá temetnék a vakmerőt, inkább felszinen tartván, s majd fel-, majd lefelé himbálván őt, kellemes hintául szolgálnak neki. Majdnem irigyeltem sorsát. Csak hát az én fürdésem előtt produkálta volna magát! Minthogy magam is tudok uszni, legalább a korláton belül a tengeri hinta nyujtotta kellemességekkel én is megismerkedhettem volna akkor.

Jóllehet a melegebb éghajlatu tartományok felé irányuló utazásom a kánikulába esett, mégis valami rendkivüli hőséget sehol nem tapasztaltam, kivéve Nizzát. Daczára, hogy az nap a tengerben megfürödtem, és a ragyogó nap is a láthatáron már rég lehanyatlott, testemet mégis oly égető hőség emészté s lankasztá, hogy a tenger párázatán átszürődött légáramlatot tartván legalkalmasabb csillapitó szerül, a tengerpartra mentem, melyet sétáló s pihenő közönség csoportjaival találtam ellepve. A tenger folytonos morgás közt hánykolódott, mintha ő is a nagy hőség miatt nem találta volna helyét. Egy kőkorlát mellett álltam, melyet fent vaslap födött. E vaslapra találtam tenni tenyeremet; megvolt, amit oly hőn óhajtottam. A hideg vaslap tenyerem közvetitésével hűs folyamot árasztott egész testembe, oly kellemes érzet előidézése mellett, hogy nem adtam volna egy frankért. Azután mind a két tenyeremmel erősen megsimogattam a jótékony vaslapot, s ez csak hat-

ványozott mértékben jutalmazta meg hozzá való ragaszkodásomat. De hát ha nem is szivesen, elvégre mégis csak meg kellett válnom az én kedves vaslapomtól, s ezzel együtt az ő jótékony befolyásától is. A belső forróság ujra átvette szerepét. Végre valakinak utasitására egy boltban abszintot ittam, s ez a gyötrő szomjuság hathatós ellenszereül bizonyult.

Másnap fölmentem a város délkeleti oldalán 97 méternyi magasságra emelkedő várhegyre (château), honnét élvezetes kilátás nyilik a tengerre, városra s környékére. Innét látható az is, hogy az ó-város mint válik el az uj-várostól, amannak régies épületei szembeszökő elentétet képezvén emennek uj és pompás házsoraival. Az uj városrészben templomot nem igen látni; mintha csak Üdvözitőnk e szavait látszanék igazolni: «Senki két urnak nem szolgálhat; nem szolgálhattok az Istennek és a mammonnak.»

A tengerparton járván, befordultam a halpiaczra is, mely igen élénk s érdekes volt: Itt hemzsegtek előttem töméntelen változatokban a tenger szülötteinek fölötte érdekes alakjai, a gyönyörü, nagy tengeri rákok, pókok, különféle alaku és szinü halak, kezdve a legpiczikébb halacskáktól. Az árulók nyakra-főre kinálgatták portékájukat, engem is megkináltak; de hát utas ember lévén, ily kényes podgyász elvállalására minden jó akaratom mellett sem szánhattam el magamat.

Julius 29-én déli 12 órakor folytattuk utunkat *Marseille* felé. Az időjárás kedvező volt; mert az égboltozatra felvonuló sötét felhők a tüzelő napsugarak ellen enyhitő sátor gyanánt szolgáltak, permetező esőt is hullattak, sőt oly hüs áramlat tódult két oldalt nyitva tartott kupénkba, hogy kénytelen valék az egyik oldal ablakait felhuzni. Utközben időközönkint a tenger el-eltünt szemeink elől. Este 6 órakor Marseillebe érkezvén, a «Hôtel de Rome»-ba szálltunk.

Étkezés után kimentünk, hogy a várost kissé megtekintsük. Egy épület bejáratánál a «circus» föliratot olvasván s az embereket is egyre-másra belépni látván, mi is befordultunk, hogy a műlovaglás látványosságaiban nehány percznyi kellemes szórakozást leljünk. Csalódtunk, legalább

eleinte. Lovak helyett emberek, felváltva férfiak és nők jöttek a közönség elé s tartottak különféle dalok előadásával holmi tüdőedző gyakorlatokat. A női személyek között volt négy körül-belül 14 éves leányka, kiknek tánczmozdulatain meglátszott, hogy lelkükről a legszebb ékesség, a szemérem himpora már meglehetősen lekopott. Fölötte érdekes s élvezetes volt azonban, a mi ezután következett. Nem hiába nem Isten képének torzalakjaivá fajult emberek, hanem csak oktalan állatok produkálták magukat. A szereplők valának: egy ló, több kutya és egy kis medve. A ló lefeküdt, egy bohócz reá állt, reá dőlt s a ló meg sem mozdult. A kutyák lóháton nyargaltak, közbe-közbe leugorván és ismét a ló hátára pattanván; nyargalás közben abrincsokon átszökelvén, ujra a lóhátán termettek; stb. A kis medve egy hordón állva, azt majd előre, majd hátra guritgatta, anélkül, hogy arról lefordult volna; egy palaczkot fogott a szájához, mintha kiüritené; stb. Igy telt el az első est Marseilleben.

Marseille Francziaországnak Páris és Lyon után legnagyobb városa; lakosságának száma meghaladja a 300,000-et. E várost délről a tenger, északról pedig kopár hegyek környezik; fekvése tehát hasonló Genua- és Nizzáéhoz.

Marseille nevezetesb templomai közé tartozik a «Notre Dame de la Garde» nevü márványból épült templom, mely magaslaton áll, honnét gyönyörü kilátás nyilik minden irányban. A torony tetején szüz Mária óriási aranyozott ércszobra ragyog, mása amaz ezüst Mária-szobornak, mely a főoltáron látható. A templom talaját szép mozaik ékesiti. A főtemplom alatt van egy másik, egyszerübb és sötétebb. Ily kettős templomok Francziaországban nem tartoznak a ritkaságok közé. A kikötőhöz közel pompáz az ujonnan épült gyönyörü székesegyház, mely még fölszentelve sincs.

Marseille utczái és járdái szélesek, melyeken főkép este csak ugy nyüzsög a tengernyi nép. Oly nagyszerü, oly pazar fényüzéssel berendezett kávéházakat sehol nem láttam, mint itten, s hozzá, kivált az élénkebb forgalmu utczákban, mily sürü egymásutánban következnek, s mennyire látogatottak! Sok le-

het itt a szomjas ember; mert lépten-nyomon találkozhatni italmérési üzletekkel, hol különféle szinü, ugymint vörös, fehér, fekete, sárga, zöldes italok állnak a vendégek rendelkezésére. Szinte engem is ösztönzött nem annyira a szomjuság, mint inkább a kiváncsiság, hogy e különös folyadékok egyikét-másikát megizleljem; de másrészt visszatartott a tudat, hogy, ha letelepedem s a pinczér felém jön, ugy sem tudnék rendelni semmit sem, minthogy amaz ismeretlen folyadékok közül nem tudnék megnevezni egyet sem. Utitársamon azonban mégis annyira erőt vett a kiváncsiság, hogy, ha nem is élő szóval, legalább néma taglejtéssel óhajtván czélhoz jutni, belépett egy helyiségbe, s ujjával egy vörös tartalmu palaczkra mutatván, ily módon adá értésére a pinczérnek, hogy mi szándékban vagyon. A pinczér töltött is neki egy pohárral, melyet miután kiüritett, sietett hozzám vissza azon hirrel, hogy, ha tudta volna, hogy az az ital oly átkozott rosz lesz, bizony be nem ment volna.

A kávéházak s italmérések mellé sorakoznak a «lieux d'aisance.» Az ajtóban rendesen egy nő áll, a kirakatban virágok diszlenek, a helyiség belseje este szépen ki van világitva. Az ember azt gondolná, hogy itt legalább is egy valami csinos bolt van; pedig hát a kávéházak és italmérések szomszédsága egyéb rendeltetést juttat e helyiségeknek, olyant tudniillik, aminő homlokegyenest ellenkezik a a reájok pazarolt külső csinnal, a miértis nálunk a hasonló rendeltetésü helyiségeket épen nem szokás disziteni. Igaz, hogy Marseilleben beléptidijat is kell fizetni. Hasonló taksa divik a franczia vasuti állomásoknál is, a hol azonban vannak dijtalan helyiségek is; a feliratok eziránt mindenkit utbaigazitanak.

Érdekes, mikép söprik Marseilleben az utczákat. Egy jó széles kocsi alatt, midőn előrehalad, egy nagy hengeralaku drótkefe rézsutos mozgásba hozatván, a szemetet a kocsiut egyik oldaláról körülbelül az ut közepéig söpri; utána következik egy második és egy harmadik hasonlóan fölszerelt kocsi, melyek a szemetet egészen a kocsiut széleig sodorják. Ily módon az utcza minden szemete hama-

rosan össze van gyüjtve az egyik félre, a hol azután csak fel kell lapátolni s tova szállitani.

Tengeri fürdőt, a mint fentebb emlitém, már vettem Nizzában; de tengeren még nem voltam. Ezt is meg akartám próbálni, ha már ismét egy nevezetes tengerparti város falai közt tartózkodtam. Társammal négy frankért fogadtam egy vitorlás csónakot, melyen beeveztük az egész terjedelmes kikötőt, hol kisebb-nagyobb gőz- és vitorlás-hajók beláthatatlan tömege tartott pihenőt. Egy nagy gőzhajó mellett, mely Ausztráliába volt indulandó, megálltunk, hogy felszálljunk, s berendezését megtekintsük. Óriási alkotmány volt, hosszu, mint egy utcza, különféle nagy kényelemmel s fényüzéssel berendezett szalonokkal, nappali s alvószobákkal, dohányzó teremmel, táncz- és zenehelyiséggel, baromfiketreczekkel és istállókkal, melyekben a naponkinti friss tej végett egy tehén, továbbá ökrök, juhok s egyéb állatok voltak. Ezek a födélzeten. Lent pedig a hajó két oldala között iszonyu üreg tátongott, hogy magába fogadja a podgyászok és szállitmányok különféle nemeit. A hajón sok szerecsen matróz sürgölődött. Elképzeltem magamnak, hogy a szélvész által felzaklatott tengeri hullámok mily félelmetes erő kifejtése mellett üzhetik vad tombolásukat, midőn ily óriási, s hozzá még jól megterhelt alkotmányt könnyü lapdaként ide-oda dobálni képesek. Ismét átszállva vitorlás hajócskánkra, a kikötőből kiindultunk a nyilt tengerre. Ez meglehetősen hullámzott, s azért csónakunkat jól meghimbálta, ugy hogy a kibillenés ellen magunkat biztositandók, erősen egy kötélbe kapaszkodtunk. Eleinte félelem lepett meg bennünket, főleg társamat, ki az uszás mesterségében kevésbbé volt otthonos, mint én; de hajósunk csak biztatott, hogy ne féljünk, mert, ugymond, szép idő van, szél nincs, legfölebb egy leheletszerü gyenge szellő, és csak egyre nevetett, midőn társamat félni, hüledezni, jajgatni és a parthoz visszakivánkozni látta. Egy helyen a part felé közeledve, egy sereg gyermeket láttam a tengerben fürdeni; mindnyájan uszónadrágban voltak. Ezen nagyon épültem, mert hazánkban szülők és hatóságok részéről a szeméremérzet

ápolására oly csekély gond fordittatik, hogy nemcsak gyermekek, de felserdült suhanczok is a leglátogatottabb helyeken minden akadály nélkül teljesen meztelenül végezhetik botrányos fürdésöket. Egy pár óráig tartó tengeri sétánkat végre megelégelvén, visszafordultunk, s kifeszitett vitorlánk lassu tempóban eljuttatott bennünket szerencsésen ismét a kikötő azon pontjához, hol beszálltunk.

Julius 31-én Marseilleből reggeli $^1/_2$7 órakor elindultunk, és Lunel, Montpellier, Cette, Marbonne és Carcassonne városok mellett elhaladva, délutáni öt órakor *Toulouse-ba* érkeztünk. Ez utazásunk alatt is kedvező, mert esős idő vala. Marseille és Toulouse között rengeteg szőllő-ültetvények vannak; a szem alig lát egyebet mint szőllőt, és pedig karók nélkül, a szőllővesszők sürü bokrokban terülnek el a földön. Csak egy-két órával Toulouse előtt változik át a vidék külszine, s emlékezteti a magyar utazót hazája rengő kalászoktól hullámzó rónáira.

A toulouse-i állomáson leszállván a vonatról, a «Hôtel du Bon Pasteur» omnibuszán a hasonnevü szállóba hajtattunk. Itt, mivel éppen péntek volt, aziránt kérdezősködvén, vajjon kaphatók-e bőjti ételek, igenlő választ nyertem, és pedig azon hozzáadással, hogy teljes «menu»-vel, amit aztán egy félóra mulva csakugyan tapasztaltam is.

Toulouse, déli Francziaország ez ősrégi városa, mely a Garonne folyó partján fekszik, jelenleg 127,000-re menő lakossággal biró tekintélyes város. Érseki székhely számos templommal. Ezek között legnevezetesebb «Saint-Sernin» bazilikája. Nagyszerü és gyönyörü egy épület kivül, belül. Benne vannak a szentek egész seregének ereklyéi. De szóljunk e fölötte nagy érdekeltségü templomról egy kissé tüzetesebben.

Nevét e templom sz. Saturnintól, az apostolok kortársától veszi, kit sz. Péter apostol, kinek társaságában jött keletről nyugatra, Galliába küldött az evangelium hirdetésére. Igy jutott Saturnin Arles, Nimes és Carcassonne városokon át Toulouse-ba is. Prédikálása és csodái által soka-

kat megtéritett, de végre is a pogányok fanatizmusának esett áldozatul. A Capitoliumra, hol isteneiknek szoktak áldozni, felvonszolták és sürgették, hogy boruljon le isteneik előtt, s áldozzon nekik. A szent hős azonban, daczára hogy ellenségei botokkal s vesszőkkel ismételten véresre kinozták, ökleikkel s lábaikkal döfdösték, vaskarmokkal testét összemarczangolták, meg nem ingott e kegyetlen kinzások közt, hanem, mint a szikla a tenger bősz hullámai közepett, mindvégig szilárd maradt. Végre, midőn az Isten ugy intézkedett, hogy a pogányok bálványszobrai darabokban a szent vértanu lábaihoz hulljanak, a vérengzők dühe tetőpontra hágott. Saturnint kötelekkel egy szilaj bikához kötözték, melyet aztán a Capitolium lépcsőzetén lefelé kergetvén, mindaddig hajszolának, mig a kötelek elszakadván a vértanu teste összeroncsoltan s élettelenül el nem terült az utcza talaján. Ez történt körülbelül a 70. évben Kr. u. A toulouse-i keresztények közül egyiknek sem volt bátorsága a vértanu tetemeit fölszedni s eltakaritani; csak két fiatal jámbor nő vállalkozott e mindenki által rettegett feladatra.

Sz. Hilár, sz. Saturnin második utódja a toulousei püspöki széken, a sz. vértanu sirja fölé egy szerény kápolnát emeltetett, melynek helyét a 14. században a maig is létező «Taur» (taureau = bika) templom foglalá el.

Sz. Sylvius, Toulouse 5-ik püspöke, látván, hogy a zarándokok mily tömegesen sereglenek sz. Saturnin földi maradványaihoz, a szent tiszteletére és nevére egy nagyobb templomot kezde épiteni. Utódja, sz. Exuperius befejezvén az épitkezést, nagy ünnepélyességgel ide hozatá a vértanu tetemeit, melyek aztán márványsirba lőnek elhelyezve. E templom helyére épült a 11-ik században a jelenlegi, a legtisztább román stilt feltüntető bazilika.

A bemenettől balra az egyik pilléren a következő latin felirat értesit röviden Saint-Sernin templomának történetéről:

«D. O. M. Insignem hanc basilicam diu Collegialem Papalem quandoque nuncupatam, Spiritui Sancto dicatam

et inclyto Petri discipulo Saturnino, cujus sacrae, XIV a seculis, in ea servantur exuviae, fundavit, anno CCCLXXX, S. Sylvius ep. Tolosanus: S. Exuperius ep. ineunte sec. V. perfecit, addito Coenobio. A Sarracenis dirutam Carolus Magnus refecit, Sanctorumque sex apostolorum ditavit corporibus: Patris ad exemplum, Ludovicus Pius beneficus auxit; nefaria temporum injuria labefactatam et a Petro Rogerio, ep. sec. XI. excitatam et ampliatam, necnon a S. Raymundo, canonico, qualis nune est, absolutam Urbanus, PP. II. anno MXCVI. propriis manibus consecravit. In ea idem Pontifex sacrum vexillum Raymundo IV. Tolosano comiti, centum cum millibus Solymam profecturo, tradidit; Callistus, PP. II. anno MCXIX. sacra peregit; pluresque provinciales synodi solemniter habitae sunt. Hanc sub XXXVII abbatibus, Canonicorum hymnis laetificatam, SS. Bernardi et Dominici verbo illustratam, a multis et munificis visitatam principibus, quos inter Clodov. I., Carolus-Magnus, Ludov. I., Carolus II., Robertus, Ludov. VII. Henricus II. Angliae Rex, Ludov. VIII., Philip. III., Carolus IV., Carolus VI,, Ludov. XI., Franciscus I., Carolus IX., Ludov. XIII., Ludov. XIV., necnon uterque Napoleo; insignibus et innumeris merito superbientem reliquiis, quas, urbis praesidium et decus, tam Capitolini vivi pie tuendas vindicarunt, quam Tolosates lateque circumvicini, qualibet urgenti calamitate, votis prosequi solemne habuerunt. Hanc denique, tanta fidelium celebratam frequentia, Basilicae titulo, ab immemorabili, decoratam et honoribus in iis confirmatam, benigne annuentes, decreverunt Urbanus PP. VIII. anno MDCXLII. necnon Leo PP. XIII. anno MDCCCLXXVIII.»

A bazilika keresztalaku, mint a román-stilü nagyobb templomok egyáltalán. Hosszusága 115 m., szélessége 32 $^1/_2$ m., boltozatának magassága 21 m. Az apsisban öt, a kereszthajóban négy félköralaku kápolna van.

A kereszthajóban vannak az egyik oldalon: 1) «Sainte-Germaine» kápolnája, gazdagon diszitve ablakfestményekkel, freskókkal és szinezett fél-dombormüvekkel. Egy szép román-stilü aranyozott réz ereklyetartóban a szentnek egy

csontja s egy másik csinos ezüst ereklyetartóban egy ujja őriztetik. 2) «Notre-Dame des Anges», vagy «Notre-Dame de Bonne-Nouvelle» (Az angyalokról, vagy a jó hirről nevezett Miasszonyunk) kápolnája szűz Mária szobrával és életének különféle jeleneteit ábrázoló festményekkel. — A kereszthajó másik oldalán vannak: «A tisztitóhely» kápolnája; itt három ablakfestmény az engesztelés helyének megfelelő jeleneteket tár a szemlélő elé. 2) «A kereszt» kápolnája, mely elnevezést a benne levő nagy aranyozott feszülettől veszi. A franczia forradalom előtt a kereszten függő Krisztus szemeit két nagy gyémánt képezé, a keresztet pedig nagyértékü drágakövek disziték. De valamint a templom egyéb drágaságait, ugy ezeket is elrablá az istentelenül féktelenkedő forradalom. A feszület elrablott drágakövei 1839 évben utánzott kövekkel lőnek helyettesitve.

Az apsist, mint fentebb is érintém, öt kápolna övezi, melyöknek külső s belső oldalain aranyos rácsozattal elzárt fülkékben szentek ereklyéi őriztetnek. Szent Péter, sz. Pál apostol, idősb Jakab, Bertalan, Simon, Judás és Barnabás apostoloknak ereklyéi vannak itt elhelyezve.

Az öt kápolna közül az első «sz. József» tiszteletére van szentelve, kinek képe a kis Jézussal karján a kápolna hátterét diszitő üvegfestmény állitja elénk. E kápolnának három fülkéje van. Az egyik sz. Sylvius testét ezüsttel bevont réz szekrényben, a második sz. István vértanu egy csontját és egy, megköveztetése alkalmával használt követ ezüst ereklyetartóban, a harmadik pedig sz. Margit, szűz és vértanu mellszobrát s ebben ereklyéit tartalmazza.

A következő kápolna «sz. Anna» nevét viseli, kinek képe a bold. Szűzzel itt is az ablakfestményen látható. E kápolnában az egyik fülke aranyozott faszekrényben sz. Ciriciusnak és anyjának, sz. Juliának tetemeit, két más fülke aranyozott réz szekrényben sz. Castor, sz. Symphorian, sz. Kolos és sz. Nicostrat ereklyéit rejti.

A középső kápolna, jólehet a Szentlélek tiszteletére van avatva, rendszerint csak «sz. Tamás» kápolnájának neveztetik. Itt a főablakfestmény a pünkösdi csodát ábrázolja. Két

oldalfülkében sz. Fülöp és ifj. Jakab apostolok mellszobrai, ereklyéiket tartalmazva, foglalnak helyet. A bazilika legpompásabb ereklyeszekrénye e kápolna oltárát disziti. A szekrény Aquinói szent Tamás tetemeinek nagyobb részét zárja magában.

A negyedik kápolna «sz. Judás» kápolnájának neveztetik, kinek képe a középső ablakfestményen látható. Egy fülke nagy aranyozott faszekrényben sz. György tetemeit, két más fülke sz. Bonifác, sz. Kelemen, sz. Felicián és sz. Gandieux ereklyéit hasonló, de kisebb szekrényekben tartalmazza.

Az apsis ötödik kápolnája a «Szeplőtelen Fogantatásról» nevezett kápolna, melyet szűz Mária egy szép szobra ékesit. E kápolna három fülkéjének mindegyikében szintén szekrények vannak, melyeknek egyike babyloni sz. Zsuzsanna, másika sz. Orens püspök, harmadik pedig az Aprószentek csontjait foglalja magában.

A mi Saint-Sernin bazilikájának legfőbb nevezetességét képezi, *kriptája* az, mely a főoltár mögött félkörben terül el. E kripta rendkivüli gazdag gyüjteményét az apostolok, vértanuk, hitvallók és szüzek ereklyéit rejti magában ugy, hogy e tekintetben az egész földkerekségén legföllebb sz. Péter temploma Rómában versenyezhet vele. Erre figyelmezteti a belépni szándékozót az egyik ajtó ily felirata: «Non est in toto sanctior orbe locus»; egy másik ajtó felirata pedig: «Hic sunt vigiles, qui custodiunt civitatem.» Az egyik bemenetnél a falba illesztett fehér márványlapon ezek olvashatók:

«D. O. M. Nagy Károly, Jámbor Lajos és Kopasz Károly császárok védnöksége alatt s jámbor bőkezüsége által sz. Saturnin bazilikája több apostol és számos vértanu, szüz és hitvalló becses maradványait nyeré. Aquitania herczegei és Toulouse grófjai gyarapiták e kincset; e főváros törvényhatósága folyton őrködék fölötte. A vallás itt őrzi a hivek épülésére Urunk Üdvözitőnk keresztjének egy részecskéjét és koronájának egy tövisét, melyeket Alfonz gróf, sz. Lajos testvére, juttatott ide ajándékul, — továbbá a szent sir

egy kődarabját, toulousei keresztes vitézek dicső hóditmányát és az Isten anyja egyik öltönyének darabját.»

«E boltozatok alatt, oh jámbor utas, tiszteltetnek sz. Péter, sz. Pál, idősb sz. Jakab, ifjabb sz. Jakab, sz. Fülöp, sz. Simon, sz. Judás, sz. Barnabás, sz. Bertalan apostoloknak és sz. Kolos, sz. Crescent, sz. Nicostrat, sz. Simplicius, sz. Castor, sz. Kristóf, sz. Julián, sz. Cyr, sz. Asciscle, sz. Cyrill, sz. Balázs és sz. György ereklyéi.»

«Toulouse első püspökei u. m.: sz. Saturnin, sz. Honorius, sz. Hilarius, sz. Sylvius, sz. Exuperius e templomban nyugosznak. Tiszteletreméló maradványoktól nem messze vannak sz. Papul, sz. Honestus, sz. Vilmos, aquitániai herczeg, sz. Edmund, angol király, sz. Egyed, sz. Gilbert, aquinói sz. Tamás, páli sz. Vincze, sz. Raymund, V. sz. Pius pápa, sz. Zsuzsanna, sz. Julia, sz. Margit, sz. Katalin, sz. Lucia és sz. Ágota maradványai.»

A tulsó oldalon pedig ily felirattal találkozunk: «D. O. M. Miután az üdv 1096. évében Clermontban összegyüjté a hiveket, kiknek feladata vala a sz. sir felszabaditása, II. Orbán pápa e bazilikát, mely a keresztény müvészet legbecsesebb müemlékeinek egyike, személyesen kivánta felszentelni. A pápa kiséretében vala IV. Raymund, Toulouse és Saint-Gilles grófja, ama dicső fejedelem, ki legelőször diszité fel lobogóit és fegyvereit a Megváltó sz. keresztjével. VII. Kelemen, V. Pál, V. Orbán és IV. Pius pápák számos kiváltsággal ruházák fel ez apátsági templomot. Azok, kik hét főbb oltárát látogatják, ugyanazon bucsukban részesülnek, melyek Rómában sz. Péter templomának hét oltára előtt nyerhetők. VI. Károly, XI. Lajos, I. Ferencz, IX. Károly. XIII. és XIV. Lajos franczia királyok imát rebegve vonultak keresztül e sz. katakombákon. A jámbor lakosság a közcsapások idejében mindenkor ide, e helyre sietett, hogy kiesdekelje ez ősrégi és vallásos város sz. védnökeinek hathatós közbenjárását.»

A kripta két részre, egy felsőre és egy alsóra oszlik.

Azon szentek, kiknek ereklyéi vagy szekrénybe vagy mellképbe foglalva a *felső* kriptában vannak elhelyezve, a

következők: V. Pius pápa, Nagy Gergely, Egyed, Raymund, Saint-Sernin bazilikájának kanonokja, Aventin vértanu, Trapou vértanu, Gaudens vértanu, Martory szerzetes, Phebad püspök, Bertrand püspöki páli Vincze, paulai Ferencz, Ascisel és Victor vértanuk, György, Lucia, szűz és vértanu, Cyr, Edmund angol király, Balázs püspök, Vilmos toulousei gróf és aquitániai herczeg; két szekrényben: *Ossa ss. Martyrum*, továbbá babyloni Zsuzsanna, Bonifác, Castor, Kelemen, Felicián, Gaudieux, abytini Victoria és Mauricius. Továbbá egy fülkében egy nagyszerü, gót izlésü ezüst ereklyetartó Aquinói sz. Tamás fejét tartalmazza. Az oltáron szintén ezüst ereklyetartóban több sz. ereklye őriztetik. Ezen kivül van itt még három ezüst ereklyetartó sz. Orens, sz. Germaine és sz. Apollonia ereklyéivel.

Az *alsó* kriptában négy egymásután következő fülke ugyanannyi szekrényt tartalmaz a már fennebb is emlitett sz. Raymund, továbbá sz. Honorát, sz. Exuperius és sz. Raymund, továbbá sz. Hilarius ereklyéivel. Ezután egy kápolnához érünk, hol egy ősrégi, hosszu, aranyozott rézlemezekkel bevont faszekrényben sz. Simon és Judás apostoloknak csontjai őriztetnek. A következő kápolnában hasonló szekrény látható; ebben Fülöp és ifjabb Jakab apostolok tetemei foglaltatnak. A kripta közepét szintén két kápolna foglalja el, melyeknek egyikében idősb Jakab apostol tetemeinek jelentékeny része, a másikban pedik Üdvözitőnk töviskoronájának egy tövise őriztetik. Ez utóbbi kápolnában jobbra-balra két-két fülke van. Jobb oldalon az első fülke sz. Gilbert, a második sz. Egyed testét tartalmazza; baloldalon az első fülke több szentnek ereklyéit, a második sz. Papul tetemeit foglalja magában. Tovább haladva, még két kápolnához jutunk. Ezek közül az első sz. Edmund angol király testének, a második sz. Barnabás apostol csontjainak szolgál őrző helyül.

A bold. sz. Szűz egy csinos, fából faragott s ezüsttel befuttatott szobra, mely a kripták felső oltárán foglal helyet, talpazatában egy darabot rejt a sz. Szűz ruhájából. E ruhadarab sötétszinü, és széltében, hosszában 25 cm. terjedelmü.

E számos ereklyét Saint-Sernin bazilikája pápák, királyok, herczegek jámbor bőkezüségének, valamint a szent földről visszatért keresztes vitézeknek köszönheti.

Saint-Sernin templomának vannak még egyéb nevezetes régiségei is, ugymint sz. Lajos, toulousei püspök pásztorbotja, sz. Remig mitrája és keztyüi, sz. Domonkos misemondó-ruhája, paulai sz. Ferencz fövege stb.

Az 1790. évben az apátság, mely e templomhoz tartozott, eltöröltetett. Ez időben volt itt 24 kanonok, 10 praebendatus és 10 más áldozár. Az apátság eltöröltetvén, a sz. Ferencz-rendiek provincziálisa vevé át a templom gondozását. A forradalom megkimélé ugyan az ereklyéket, de megfosztá az ereklyetartókat minden értékes diszitményöktől.

Az 1881. évig Saint-Sernin bazilikájának ereklyéivel nagyszerü körmenetek tartattak Toulouse utczáin, mely alkalmakkor rendesen ötven, gazdagon diszitett ereklyetartó vagy mellszobor hordoztatott körül; a többiek, melyek nagy méreteik, vagy egyéb állapotuk miatt a körülhordozásra alkalmasak nem valának, a templomban visszamaradván. Az egyházüldöző respublika, a kathol. szellem ily nagyszerü nyilvánulása szálka levén szemében, 1881-ben az eddig divott nyilvános körmeneteket betiltotta, minek folytán az ereklyetartók s mellszobrok azóta csak a templom főhajójában vannak közszemlére kitéve pünkösd egész nyolczada alatt.

Saint-Sernin bazilikájában egy felirat figyelmezteti a belépőket, hogy Isten házában vannak, s azért a sz. helyet megilletö tisztelettel s komolysággal viseljék magukat. Aztán pedig igy folytatja: «Les femmes bien élevées n'y sont jamais tête nue,» vagyis: «Jól nevelt nők soha sem jelennek meg itt hajadon fővel.»

Toulouse utczáin sok a koldus, ugyszintén a templomok kapuiban is, hol vastálacskát tartván kezökben, az abban levő pénzdarabbal csörömpölnek, hogy odatereljék a ki és bejárók figyelmét. Feltünt előttem nyugat e tekintélyes városában az a keleties szokás, melynél fogva a szemetet az utczára dobálják, hol aztán szegényesebb asszonyok és kósza ebek kotorásznak benne.

Vendéglőnkben, valamint az utczán is mindenütt utbaigazitást a legnagyobb készséggel és szivességgel nyertem. Egyáltalán Toulouse igen jó benyomást tett reám, s azon kellemes meggyőződéssel bucsuztam el tőle, hogy itten egy igazán vallásos s katholikus városban tartózkodtam.

Augusztus 1-én délutáni $^1/_2$2 órakor a toulousei pályaudvarban örömtől dobogó szivvel szálltam a vonatra; mert ez most már egyenesen hosszu utazásunk tulajdonképpeni czélpontjához, *Lourdes*-ba volt minket viendő. (Folyt. köv.)

IRODALOM ÉS MÜVÉSZET.

Fasti Mariani sive Calendarium festorum S. Mariae Virg. Deiparae. Memoriis historicis illustratum. Auctore F. G. Holweck Sacerdote ADioec. S. Ludowici Americae. Cum approbatione revmi Aepp. Friburg. Friburgi Brisgoviae, Herder. 1892. 8-r. XXIV et 378 l. — Ára 4 Márka 80 fillér = 2 frt 80 kr.

Egy amerikai theologiai könyv — ez már csakugyan ritkaságszámba megyen. Tárgya is igen érdekes. Mert mit akar a szerző e könyvével? Régi és ujabb liturgikus könyvek alapján, mint történeti okmányok alapján, előszámlálni a b. szűz Máriának ünnepeit, melyek az egész világ mindenféle nemzetségeinél, katholikusoknál ugy, mint eretnekeknél és szakadároknál szokásban vannak, nevezetesen pedig azokat az ünnepeket, melyeket liturgice szokott megünnepeltetni.

Rengeteg az a változatosság, amely e dologban az egyházban látható! Hány szentélye van a b. Szűznek a világon! hány csodás esemény bizonyitja az ő jótékony működését az emberiségben! És ime mindez uj meg uj czimekre, uj meg uj ünnepekre adott alkalmat a hálás hiveknek, amelyek különböző vidékeken, különböző egyházmegyékben, különböző népeknél, természetesen különbözők is.

Félek, hogy még mindig nem elég világosan határoztam meg a szóban forgó könyv tárgyát. Tehát: a szerző sorra vészi a hónapokat s feljegyzi ama napokat, melyeken vagy az összegyházban vagy egyes vidékeken Mária-ünnepet ülnek a hivők. Igy mindjárt január 1-én maga a «Circumcisio Domini» is némileg Mária-ünnep, amint azt a officiumból is látjuk, 4-én «B. V. M. ad Flores» czimen ünnepet ül Ville-en-Bray Francziaországban, 4-én az örmények ülik az Annuntiatiót, 7-én a kisded Jézus visszahozatalát Egyiptomból ülik az Ambrosianus ritus szerint — és igy tovább.

Világos, hogy az egyes ünnepek magyarázata, azok alapjának történeti elbeszélése sok ujat, sok érdekest nyujt. A szerző itt csakugyan eredeti és uttörő munkát végzett, ily gyüjteményes munkát az övé előtt nem ismertünk.

Dr. Kereszty Viktor.

Recollectiones precatoriae desumtae ex XIV libris de perfectionibus moribusque divinis R. P. Leonardi Lessii S. J. Cum approb. revmi AEppi Friburg. Herder, Friburgi Brisgoviae. 1892. 16-r. VIII és 182 lap. — Ára 30 krajczár.

Szép, mély theologiai tudással összeállitott elmélkedések az Isten végtelenségéről, mindenhatóságáról stb., melyek 1645-ben publikáltatva utolszor, azóta igen ritkákká lettek s igy minden oldalról nagy örömmel fogadtatnak, épen most, amikor arról van a szó, hogy e nagy Lessius beatifikáltassék.

A könyvecske bámulatos olcsósága semmi arányban nincs belső becsével. Ajánljuk paptársainknak.

F. Sz.

Dr. Schuster-Holzammer Biblia történetek magyarázata. Az ötödik német kiadás után forditotta Végh Kálmán egri főegyhm. áldozópap (miskolczi káplán). Képekkel és térképekkel. I. kötet. Ó-szövetség. Miskolcz, Wesselényi és König. 1892. 8⁰ LXV és 449 l. Ára?

Aki figyelemmel olvasta ismertetéseinket e könyv ötödik német kiadásáról (1890. évf. 942 l., 1891. évf. 225. és 687. l.) az el fogja hinni nekünk, hogy nagyon örülünk e jeles mű magyar nyelven való megjelenésének.

Különösen a középiskolai hittanároknak való könyv ez, mint vezérkönyv, melyből előadásaikra készüljenek, mint azt már ismételten mondottuk. Hogy miért, azt is megmondottuk, — s egyátalában mivel e mű eredetijét behatóan ismertettük, itt nem is akarunk ismétlésekbe bocsátkozni. Csupán a fordításról s a mű kiállításáról lehet pár szavunk. Az elsőre nézve átalában meglehetünk elégedve; itt-ott kellett volna nagyobb precizióra ügyelni. (Pl. a 390. lapon zavarólag hat a «szentek szentélye» elnevezés a helyes és általános «szentek szentje» helyett, melyet maga fordító is másutt, sőt ugyanazon lapon is *ismételve* használt). A kiállitást illetőleg, szintén minden jó; hogy a képek kevesebbek, mint az eredetiben s hogy a clichéken is meglátszik a hosszabb használat: azon senki sem fog megütközni, aki tudja, hogy mennyi nehézséggel van összekötve egy illusztrált magyar munkának létrehozása.

Várjuk a második kötetet s addig is szép terjedést kivánunk az elsőnek.

Dr. Kereszty Viktor.

Christlich-sociale Zeit- und Streitfragen. 2. Mozart und das Christenthum in der Musik. Vortrag gehalten zur Feier des 100 jährigen Todestages Mozart's am 13. December 1891. von Dr. Albert Wiesinger, Wien 1892.

A fenti czim alatt igen érdekes füzet látott nemrég Bécsben napvilágot. A felolvasás quintessentiája abban áll, hogy csakis keresztény zene létezik, nem is volt soha más zene, mint keresztény zene, melyet a kereszténységben a keresztények teremtettek. Az egésznek éle a zsidóság ellen irányul, melyről egyenesen ugy nyilatkozik, hogy zsidó zene nincs és nem is létezett soha.

A füzet érdekesen adja elő Wagner Rikárdnak fellé-

pését a zsidó zeneszerzők ellen. 1850-ben jelent meg tőle névtelenül egy czikk «Das Judenthum in der Musik», melyben azt vitatta, hogy a zsidóságnak a zenére fogékonysága nincs s hogy csakis a Beethoven után bekövetkezett hanyatlás tette lehetővé, hogy a zsidóság a zenébe befurakodott. Meyerbeer, Mendelssohnnak tulajdonitható a mai zeneizlésben uralkodó zűrzavar.

A névtelen czikk szerzője kitudódott s Wagner ellen, ki ekkor már müvészi diadalait aratta, a zsidó sajtó részéről megindult a hajsza. Azt vetették Wagnernek meg a keresztény zenének szemére, hogy a kereszténység másfélezred éven át egy szétszórt nép szellemi halálára törekedett, s hogy Wagner csakis akkor lesz képes valami figyelemreméltót felmutatni, ha «keresztény-germán ostobaságával» felhagyott. A világ mégis Wagner Rikárdnak adott igazat s bármennyire iparkodott is őt a zsidó sajtó megsemmisiteni, azon a polczon, melyre őt zenei lángelméje emelte, még csak megingatni sem birta.

A mit Wagner az egyes zsidó zeneszerzőkről állitott, azt e füzet szerzője az összes zsidóságra kiterjeszti, miként már emlitettem. A zsidó muzsikust, aki a zsidó zenével kérkedik, ugy tünteti fel, mint azt a zsidót, aki büszkén megy templomába, — abba a templomba, melyet keresztény tervezett és keresztény kéz épitett fel. A mit a zsidóság a zene terén ma felmutatni bir, az mind és egyedül a kereszténység iskolájából került ki. Például felhozza Meyerbeert, a «Hugonották» és «Próféta» szerzőjét, kinek mestere Vogler Abt, a hires keresztény müvész volt.

A szerző egyébként végigmegy a zene egész történetén és kezdve a szentirástól, Mózes első könyvétől, melynek IV. fejezetében Jubal a citera és hárfajáték atyjaként szerepel, a kereszténység keletkezéseig kimutatja, hogy a dallamosságot és az összhangzatot a régi zsidóság nem ismerte, — de kimutatja azt is, hogy a görögök és a rómaiak sem vitték többre a zsidóknál. Kiesevetter ezen szavait idézi: «az ó-görög zene az ő gyermekkorában halt el, mint szeretreméltó gyermek, de képtelen arra, hogy valaha megérjen.

Az ő megszüntével az emberiség semmit sem veszitett.» A keresztény zene ugyanis, nem, miként a festészet, szobrászat és épitészet, az ó-kor zenéjéből fejlődött, hanem a keresztény zene a kereszténység alkotása és pedig különös alkotása, melynek alapjait a pápák és püspökök vetették meg, mely egyedül és kizárólag a szerzet-kolostorokban fejlődött nagygyá, mig a zárdafalakból utat nem tört magának a világba.

Felöleli a füzet röviden az egész keresztény zene történetét sz. Ambrus és nagy sz. Gergelytől napjainkig s áttér Mozartra, *mint a keresztény zene legnagyobb mesterére* korunkban. Vázolja élettörténetét, müködését és nem zárkózik el az ő szabadkőmüvességétől sem. Erre nézve a füzet szerzője azon véleményben van, hogy akkortájt Bécsben oly «divatos» volt a szabadkőmüvesség, mint ma — a liberalismus. Mozart is igy került bele a szabadkőmüvességbe. A pénz emberei a szegény Mozartnak szellemi munkáit zsákmányolták ki, a szabadkőmüvesek pedig csupán szép szavakkal hitegették, emellett azután Mozart nyomorral küzködött és nyomorban halt is meg.

Amint Mozart látta, hogy a szabadkőmüvesség Ausztriában részben bohócság, részben pedig veszedelmes tendenciákat rejt magában, ki akart annak kötelékéből lépni. Ezen szándékát egyes hátrahagyott leveleiben el is árulta. Ennek következtében azonban eddigi barátai elhagyták s a legnagyobb szegénységben halt el s még temetésére sem ment el senki.

Áttérve Mozart egyházi zenéjére, sorban jellemzi a füzet szerzője az ő müveit. A hires Ave verum-ra a szakférfiak ezen nyilatkozatával áll elő: «csak térden állva kell e müvet meghallgatni» s a Requiemről azt mondja, a mit Hiller a mű czimlapjára irt: «Opus summum viri summi.»

A felolvasás, mely a zsidóságot és a szabadkőmüvességet erősen discreditálta, nagy zajt keltett a zsidó lapokban. A felolvasó praelatust erősen megtámadták s nyilatkozatait, melyeket az illető zsidó lapoknak beküldött, szokás szerint — nem közölték, mire a praelatus azokat a jelen füzetben közzébocsátotta.

Azon körülmény, hogy a zsidó sajtó részéről ily fogadtatásban részesült, már magában véve is ajánló a füzetre s a szerzőjére, de a fentebb felhozottak is mindenki figyelmét felkelthetik az érdekes füzetre.

H. K.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK.

Fényes ünnepnapokat ült az egész magyar haza f. hó 6. 7. 8-án, a koronázás 25 éves évfordulóján. Eszünkbe jutottak ama napokon a bold. Simor primás szavai, melyeket a koronázás aktusa előtt a Felséghez intézett: «Felséges fejedelem! midőn ma a mi kezünk által királylyá kenettetel, mindenek előtt fontold meg a terheket, a melyeknek hordozására vállalkozol. A koronázás népeid kormányzását teszi kötelességeddé s ezért Istennek tartozol felelősséggel. Ugyanazért legelsőbb is gondolj a vallásra; légy készen azt megvédeni minden ellenséges támadás ellen. Az igazságot hagyjad uralkodni rendületlenül. Légy az árváknak és elnyomottaknak gyámola. Tudd meg, hogy a királyi méltóság nem azért adatik, hogy önnön hasznodat keresd, hanem azért, hogy összes népeid javára élj és csak a földön túl, Istentől várj jutalmat.»

És meghatva gondoltuk el, hogy negyed század merült el azóta, hogy e szavak elhangzottak, az idők tengerében. A jelen multtá változott. A remény tettekké, cselekedetekké érlelődött. Megkoronázott királyunk jelszava ma sem változott: Bizalmam az ősi erénybe! Hálákat adunk Istennek, ki megóvta édes hazánkat, ki megengedte, hogy békét és áldást élvezhessen a magyar. Az Isten iránt érzett hálának kellett uralkodnia ama napokban az évforduló napjaiban minden magyarnak szivében.

És ime, az ünnepélyes Te Deum és jubiláris nagymise

után, ismét megszólalt az ország primása, a mi mostani főpásztorunk. Beszéde, mely szintén a hála érzetétől áradoz, országszerte oly szenzácziót keltett, hogy azt, mint történeti monumentumot, szükséges szószerint felvennünk folyóiratunkba s megőriznünk késő utódok számára. A szentmise után, infulával fején s pásztorbottal kezében igy szólott a primás a királyhoz:

Felséges Urunk!

A királyi lantos, miután bölcs és igazságos uralkodása alatt országa békéjét a jog és rend intézményei által biztositotta, hárfája kiséretében dallamra nyitja meg ajkait és zsoltárában népeért igy imádkozik: «Uram! tedd boldoggá a te népedet!»

Te éretted, Felséges Királyom, ma egy ország, egy nemzet borul arczra és millióinak szerető szivéből az Urhoz ez áhitatos ima száll: «Isten áldd meg, tartsd meg a királyt!» Istenbe vetett hitünk és jogaink igazságában való kitartásunk jutalmául Téged adott Felséges Király nekünk az Ég, és áldásaul a szent frigynek, melyet a trónhoz e hű és szabad nemzettel alkotmányunk talaján ma egy negyed százada kötöttél, megérnünk engedte ez örömnapot, hogy hálát mondjunk a királyok és nemzetek Urának, Istenének.

Ma huszonöt éve, hogy Felséged a magyarok királyává koronáztatott. Rövid idő egy nemzet, — de hosszu egy ember életében. És e huszonöt évnek nem volt egyetlen napja sem, mely Felséged trónjának fényét, hatalmát, dicsőségét ne nevelte volna; nem volt e huszonöt évnek egyetlen napja sem, mely fogyatkozni látta volna a magyarnak törhetlen hűségét, hazafiui lelkesedését, alattvalói szeretetét Felséged fölkent személye iránt.

A mit a legnagyobb hadvezérek karddal, vitézséggel megvivni nem tudnak, a minek meghóditásához a fejedelmi hatalom minden eszköze, minden hadserege, minden kincse kevés: a hóditás eme győzelmét Felséged huszonöt év óta napról-napra kivivja jó szivének honatyai érzelmeivel, királyi erős lelkének törvénytartó alkotmányos hűségével e nemzeten. Felséged meghóditotta a nemzet szivét. Hogyne

hóditotta volna meg?! Hisz mi tudjuk, hogy mióta szent ősödnek, Istvánnak koronája érinté fejedet, a magyar birodalomban senki sem volt, a ki alkotmányunkhoz hivebb lett volna, senki sem volt, a ki törvényeinket jobban tisztelte volna, a ki a haza iránti kötelességeket nagyobb buzgalommal teljesitette volna, mint Felséged.

A király első lévén a jogokban, első tudtál lenni a kötelességekben is. A legelső magyar ember a vallásos, a lovagias érzelmekben, a szó bölcseségében, a tettek bátorságában, az igazság, mérséklet és az egyszerüség szeretetében, nem a hatalom zsámolyává, hanem a fáradhatlan munka oltárává teszed a trónt s rajta az odaadás áldozatává az uralkodást.

Egy hű nemzet érzelméhez egész méltó tehát, hogy midőn az isteni Gondviselés egy negyedszázadon át jó királylyal áldotta mèg őt és erőt adott neki, hogy a közbéke oltalma alatt a nemzeti haladás és felvirágzás termékeny munkáját elvégezze, egy ily hosszu időnek határán megálljon, örömre gerjedjen, ünnepet üljön emlékére a nagy közjogi eseménynek, mely koronát adva a királynak, alkotmányt a hazának, nehéz idők félreértéseinek vetett véget, szomoru viszonyok által fakasztott sebeket gyógyitott be s a visszavonás szellemét elüzve, a béke és szeretet kötelékével füzte össze a királyt és nemzetet.

Legyen tehát e magasztos ünnepen hála és dicsőség az Istennek, üdv és áldás a királynak és a hazának. Légy üdvöz, felséges királyunk! A vallás és haza szava szólal meg ajkamon, esedezve itt az Ur templomában, hogy fényesen és tisztán ragyogjon Szent Istvánnak koronája homlokodon, ha csak lehetséges, mindig békét sugározva a világ négy része felé; de ha kell, az ezredéves kard élével mint a villám sujtva hazánk elleneire. Itt az Ur templomában esedezünk, hogy a király és nemzet egymást megértve, egymást szeretve, közös munkával emeljék az erény, a jog, a jólét és boldogság állapotát és szilárditsák ama alapokat, melyeken a felség és népjog összhangjában Magyarország összes népeinek, nemzetségének testvérisége nyugszik.

Légy áldott, légy boldog, felséges királyunk az Isten oltalmában, hű néped szeretetében. Szeresd e nemzetet ezután is nemes szived érzelmeivel, ugy, mint e nemzet szeret tégéd. Ha komoly viszonyok nehézzé teszik a koronát, ha vállaidat sulyos gondok nyomják, ha az ajtód előtt álló őr nem tud a szenvedésektől megvédeni: enyhitse fájdalmaidat az a tudat, hogy hű alattvalóid veled együtt viseljük azokat. Mert valamint a te örömöd a mi boldogságunk, ugy a te szomoruságod a mi bánatunk, a te szenvedésed a mi keservünk.

Hódolatunk, szeretetünk üdvözlete száll felséges asszonyunk, megkoronázott királynénk felé is. Legyen áldott azért a nagy szeretetért, a melylyel a nemzetet és trónt egymáshoz közel hozni és a kibékülést női gyengédségével, anyai jóságával előmozditani segitett! Áldás legyen a királyi gyermekeken; áldás az egész uralkodói családon.

Te pedig, én nemzetem, haladj rendeltetésed utján előre. Ne hagyd el az Istent, hogy ő se hagyjon el téged. Ő nélküle, — a kitől függ szellemi és anyagi jólétünk, földi és örök életünk, a ki nevének hatalma által tartja fenn a népeket, — nemcsak előre nem haladhatunk, de meg sem élhetünk. Én nemzetem! A kereszténység bajnoka, védbástyája voltál a multban, őrizd meg vallásodat, őseidnek vérével szivedbe irott nemzeti hagyományaidat, jellemedet, erkölcseidet, melyeknek életet adó ereje e hazában ezer évig fentartott, mig más náladnál nagyobb nemzetek elenyésztek.

Szeplőtelen Szűz Anyánk! Égi királyné! Emlékezzél meg, hogy első szent királyunk ez országot oltalmadba ajánlotta, e nemzetet reád bizta; kérünk: eszközöld ki hathatós pártfogásod által, hogy az Atya, Fiu és Szentlélek áldása lengjen mindenkor hőn szeretett királyunkon és édes hazánkon! Amen.»

A nagyváradi sz. László-centenáriumot fényesen megülték. A napilapok ez ünnep egyes momentumairól, a főpapok jelenlétéről, stb. bő tudósitásokat hoztak.

Junius 26-án Te Deum, nagymise, körmenet volt sz. László ereklyéjével. 11 órakor a gimnázium disztermében

Nvárad város diszközgyülése Bunyitay Vincze emlékbeszédével. Az emléktábla elhelyezése a sz. László templomon. Két órakor a város vendégei tiszteletére ebédet adott. Este a várost kivilágitották. Junius 27-én. Nagymise, Schlauch Lőrincz püspök remek beszédet mondott. A Szt-László-társulat közgyülést tartott. Este fényes népünnepély a Rhédey-kertben. Junius 28-án. Misszió prédikácziók, konferencziák. Diszelőadás a szinkörben. Junius 29-én. Steiner püspök egyházi szónoklatot tartott. Az összes vendégek részére Schlauch Lőrincz fényes ebédet adott a püspökfürdőben. — Nagyvárad városa az ünnepélyre arany és ezüst emlékérmet veretett. Winkler József czimzetes püspök, nagyváradi prépost-kanonok Szent-László emlékezetére 20,000 frtos alapitványt tett, 6000 frtot a Nagybányán (szülővárosában) felállitandó gyermekmenedékház javára, 5000 frtot a helybeli szemináriumban felállitandó nyomdára, 3000 frtot Péterfillér-alapra, 1000 frtot Sz.-László lovagszobrára, a nagyváradi figyermek-menedékháznál már régebben tett 6000 frtos alapitványt.

Az ünnep alkalmából egész kis irodalom keletkezett, Babik J. már májusi füzetünkben ismertetett müvén kivül, az összes kath. irányu lapok és folyóiratok ünnepi czikkeket hoztak, Bunyitay V. jeles történettudósunk megirta «Sz. László legendáját,» Paszlavszky S. szerencsi lelkész is irt egy munkácskát Sz.-László királyról, melyet ép e füzetünk boritékán jelzünk, az Egri egyhm. közlöny érdekes közleményt hozott 11. számában Sz.-László király ünnepeiről, azok régi liturgikus szövegéről stb.

Az Aq. Sz. Tamás-társaság melynek felvetett eszméjéről már áprilisi füzetünkben (319 l.) tettünk jelentést, f. hó 7-én végérvényesen megalakult. Czélja a keresztény bölcseletet az angyali tudor szellemében és elvei alapján müvelni, a rendes tagok dolgozatait a «Bölcseleti folyóirat» fogja időről-időre közölni. Kivánjuk szivünk mélyéből, hogy amint termelők lesznek bőven, ugy consumens közönségük is minél nagyobb legyen.

Nagymérvü templomépités folyik Berlinben, természetesen protestáns templomokról van szó. A katholikusok

építgetnek kápolnákat, templomocskákat, a hivek könyöradományaiból, de csak lassan. Protestáns templom nem kevesebb mint 24 épül vagy restauráltatik ez idő szerint a német fővárosban. Persze, mert *felülről* adatik az impulsus! Ezért járulnak a bankok, a város, a miniszter száz és százezrekkel a költségekhez. Kinek ne jutna már most ezek olvasásakor eszébe a mi bámulatosan haladó, fejlődő, épülő, terjedő — de templomokban oly szegény fővárosunk, a szép Budapest?! Az egy Józsefvárosra, melynek 64,000 kath. hivője van, két templom s csak egy plébániatemplom jut! A lipótvárosi bazilikán túl kifelé nincs már templom, pedig hogy terjedett arra a város? Okvetlenül kellene gondoskodni, már előre, hogy nagy területek szabadon maradjanak, templomok számára, a melyekben hitet és erkölcsöt tanulhasson az arra olyannyira rászorult közönség!

Tout comme chez nous. Azaz még sem egészen ugy, mert Németországban valamivel erélyesebb kath. férfiak vannak, mint minálunk. De a protestansok ott is épp ugy szeretnek erőszakkal proselytáskodni, mint nálunk. De hát beszéljünk sorrendben.

Nemrégiben a «Germaniában» egy prot. egyháztanácsnak levele volt közölve, melyet egy hivéhez intézett. Hangzik pedig a levél következőképen: «N. N . . . Tudomásunkra jutott, hogy ön nemcsak minden gyermekét katholikus nejének vallása szerint kereszteltette meg, hanem a legidősebbet most már katholikus hittanra is küldi: már pedig az állami törvény értelmében *vegyes házasságból született gyermekek az apa vallásában nevelendők.* Ön tehát, mint maga is bevallani fogja, mint evangelikus keresztény, egyházi kötelmeit nagyon *megsértette* de még *férfiméltóságáról* lemondott, amennyiben családfői jogát, meghatározni gyermekeinek vallásos nevelését, semmibe sem vette, még hozzá — *fiuról* van szó. — Mi tehát hivatalos kötelességünkhez képest megintjük s felszólitjuk önt, hogy ne küldje többé fiát a katholikus hittanra, hanem az evangelikusban nevelje őt, mint amely egyházhoz ön születésénél, keresztségénél és konfirmációjánál fogva tartozik. — Ha pedig ön

ez intésünket nem követné (amit nem hiszünk) kénytelenek lennénk az 1880. julius 30. egyházi törvényben elrendelt fegyelmi eljáráshoz folyamodni, mely egész az Urvacsorától való eltiltásig terjedhet. — Midőn önt ezennel felhivjuk, hogy válaszát elnökünknek, az ön lelkipásztorának x—x-ig szóval vagy irásban bejelentse: még arra is figyelmeztetjük, hogy ha netán esküvőjekor azt az igéretet vették volna öntől (értsd: a tuloldalon), hogy minden gyermekét a katholikus hitben fogja nevelni: ez *jogtalanul* történt s az ilyen igéret a törvény előtt *nem bir érvénynyel.* — Az egyháztanács.»

Nemde érdekes egy levélke? Hanem ép oly érdekes a «Germaniá»-nak alapos válasza is e furcsaságra. Megmagyarázza az illető «egyháztanácsnak» először is azt, hogy az «állami törvény» csak azon esetben rendeli el a gyermekek vallását az apáé szerint, amikor a különböző vallásu szülők gyermekeik vallására nézve nem tudnak megállapodásra jutni; — máskülönben a szülők egyező akarata a mérvadó! Megmondja neki másodszor, hogy ez az apa épen nem mondott le férfiméltóságáról, midőn az esküvő előtt adott szavát, hogy összes gyermekei katholikusok lesznek (mert csak igy esküdhetett kath. templomban) beváltotta; sőt, hogy igenis ép azáltal mondott volna le férfiméltóságáról, ha szavát megszegte volna. «Becsületes ember megtartja a szavát!» Visszautasitja harmadszor a «Germania» az egyháztanácsnak azt a frázisát, hogy a kath. egyház *jogtalanul* vett ily igéretet tőle; mert ugymond, mihelyt a kath. vallás bevett vallás, eo ipso összes hit- és erkölcstana szerint élhetnek az emberek; már pedig ehez az is tartozik, hogy kath. templomban ünnepélyesen csak az oly vegyes házasság áldatik meg, ahol az összes gyermekek katholikus nevelése biztositva van. Ez értelemben járt el az apa is. Egyszóval, tanulhatnánk a német katholikusoktól. Ezek következetes, jellemes férfiak. Megmutatták azt a mult hetekben *Forckenbeck* berlini főpolgármester halálakor is. Ez az ur annak idején tagja volt annak a törvényszéknek, mely a kath. püspököket letette, s egész életén megmutatta, hogy bár keresztelve e szerint katholikus, tetteiben épen nem az. Mikor

meghalt, szerették volna hozzátartozói kath. temetésben részesiteni, — de ez nem adatott meg neki! Nálunk? Infulával temetik az öngyilkosokat s párbajban elesetteket. És azért itt már nem mondhatjuk sehogy sem, amit e közlésünknek czimül adtunk: Tout comme chez nous.

Egy nagyon tudós rabbi. Bloch az ő neve és a zsidó «Oesterr. Wochenschrift»-ben» a kath. erkölcstannal van neki sok baja. Azt akarja kihozni, hogy sokkal rémületesebb dolgok foglaltatnak a mi «Morális»-unkban, mintsem az ő «Talmud»-jokban. És felhoz példákat is, idézve — borzasztó! — a kath. szerzőket is. Ime: «Joannes Maldonatus Summulájában pg. 57. ez áll: A biró halálra itélheti a vádlottat a birói tanubizonyságok alapján, ha ő maga teljes bizonyossággal tudja is, hogy a vádlott ártatlan.» Nos hát, 1) ezt a Summulát nem Maldonat irta, nem is irhatta, mert ő meghalt 1583., a Summula pedig megjelent 1604. 2) E könyvnek szerzője Codognat, franczia. 3) E könyv, a Summula az *indexbe* van felvéve, ezzel az egyenes hozzáadással: quae falso Maldonato tribuitur (Reusch Index II. 314.).

Rémitően megbotránkozott a «nagyon tudós» rabbi azon a tanon is, melyet Jacobus Platelus Synopsisában (III. pg. 389.) talált kifejezve ilyképen: «Szabad megölni valakit, hogy lényeges vagyoni javainkat ellene megvédjük.» No lám, hát ez egészen uj valami a rabbi előtt? Hisz azt a világ összes jogászai tanitják, hogy ha máskép nem lehet megmentenünk vagyonunkat a rabló elől, le is lőhetjük őt. Ne olvasson mást a tudós férfiu (miután a héberen kivül csak németül tud) csak német jogtudósokat, Bernert, Köstlint, Hübschnert, Levität, Wesselyt, Gregoryt, Rinket, Schützét, — vagy olvassa csupán Holtzendorf Rechst-lexiconát s mindenütt meg fogja találni az axiomát: «Nothwehr ist gestattet nicht blosz zum Schutz von Leib & Leben, sondern auch zum Schutz von Vermögensrechten.»

Ime tehát, ily nagynevü jogászok közt helyet foglalni véleményével, éppen nem szégyen a szegény, botránytokozó Plateliusra.

És ez igy megy végig a tudós rabbi czikkén, mely-

nek a találó czimet adta: „*Der katholische Talmud.*“ Baklövés követi a baklövést. Legtöbbször persze hamisitott szövegeket idéz, ami az ő kritikai és történeti tudását kellő világitásba helyezi. Bizony okosabban tenné, ha a maga háza előtt söpörne, akad ott szemét bőven.

Két magyar missionáriusunk a Zambesiben, ismét életjelt adott magáról. Ugy P. Czimmermann, mint Menyhárth leveleket küldöttek, az első a salzburgi «Kath. Kirchenzeitung» szerkesztőjének, a másik a németbolyi plébános urnak s a kalocsai ház rektorának. Amaz saját lapjában, ezek a M. Államban közölték az érdekes tudósitásokat, melyekből megtudjuk, hogy mindketten jó egészségben, fáradhatlanul működnek a 40 fokos hőségben Isten országa terjesztésén.

A nagy Wiseman, s a még nagyobb Manning utódja a vestminsteri érseki széken Waughan eddigi manchesteri püspök lett. Akik ismerik őt, a legszebb reményeket füzik hozzá.

Érdekes leletre bukkantak a napokban a párisi nemzeti könyvtárban. Egy kéziratban Fouquet festőnek (ki a XV. század közepén élt) miniatürképét találták meg, mely hiven mutatja meg, hogy nézett ki sz. Péter bazilikájának belseje Rómában, mielőtt még Bramante, Maderno és Michel Angelo rátették restaurátori kezüket. A lelet annál becsesebb, mert nem birtunk eddig a régi templomról egy eredeti képet sem.

Az ó-katholiczismus erősen közeledik végromlása felé. Most már *Svájczban* is két templomot, a mit a katholikusoktól elfoglaltak, visszaitéltek a katholikusoknak. A genfi államtanács e határozata ellen recurráltak a szövetségtanácshoz, mely azonban a genfi államtanács határozatát, mint most értesitenek, jóváhagyta.

A salzburgi kath. egyetem felállitása már-már biztositva van. Nemcsak a salzburgiak, de felső- és alsó-ausztriai, stájer-, cseh- és morva katholikusok oly buzgón adakoznak, hogy a szükséges alap már majdnem együtt van. Hát mi még nem gondolunk ilyesmire? . . .

Áprilisi füzetünk borítékán pályakérdést tüztünk ki annak megfejtésére: *honnét ered a „husvéti nyúl“ elnevezés?* junius 15. határidővel. E határidőre két pályázat érkezett be szerkesztőségünkbe, mindkettő körülbelül egyformán oldotta meg a feladványt, de nyertes mégis a teljesebb, kimeritőbb lett, melyet igéretünkhöz képest imitt közlünk is:

Osterhase. Ujabb időben nagyon divatos kép és többen voltak, kik az «Osterhase»-ban az «Osterlamm»-nak kereszténye llenes ríválisára akartak ismerni. Azonban erre a gyanura nincs ok! Az «Osterhase» nem uj gondolat és ha eredetileg pogány motivumokat találunk is benne: a hivő felfogás később ezeket kedves s tán kissé pajzán, keresztény vonásokkal cserélte föl.

Az «Osterhase» valóban egy bizarr, merész, nevetséges képzet: a néphit képzel magának egy nyulat, mely tojásokat rak, s fészekben tojásokon ül! Hogy lehetett e távolfekvő dolgokat, milyenek: Husvét, nyúl, tojás — csoportositani?!

A talányszerü képnek magyarázata azonban nem oly nehéz, mint látszik; a kulcsot a népvicz szolgáltatja, mely keresztény és pogány motivumokból egyaránt előteremti sajátságos szeszélylyel a «husvéti nyúl» alakját. Hogyan csoportositotta először *a pogány mythosz* e három vonást?

A német mythologiában a tavasz istennőjét «Ostara»-nak hivták; «Ostern,» a tavasz istennőjének ünnepe. «Ostara» szent állata volt a nyul; mert a nyul jelképe a szaporodásnak, a termékenységnek; de ugyanezen réven a tojás is, melyből uj élet támad, jelképi rokonságban áll az Ostarával épugy mint a nyullal. E jelképi rokonságot megragadta a néphumor, s minél nevetségesebb volt a nyulnak a tojással való társitása: annál nagyobb kedvvel dolgozta fel a tárgyat mesének. Ime a husvét éjjelén a kertek alján diszlő bokrokban, — mert hát közelebb a nyul nem juthatott, — rakja szegényke a husvéti tojásokat, s azóta ez ötletet meg is énekelték: «Kommt die Osterzeit heran, — Zieht der Has sein Röcklein an, — Nimmt den Wanderstab zur Hand, — Wandert rüstig über Land; — Trägt am Arm ein Kör-

blein fein — Was mag wohl darinnen sein? — Für die braven Kinderlein — Ostereier gross und klein»... etc.

De ne higyjük, hogy az «Osterhas» pogány képzet maradt; nem; *megkeresztelték azt is.* Tudjuk, hogy a legkomolyabb középkori passiojátékban is feltünően szerepel itt-ott egy komikus vonás, melynek föltüntetésével többnyire Judás, a szolgák vagy egyik-másik farizeus van megbizva. Épugy a husvéti történet és titkok fönségébe kellemes s kissé pajzán változatul beleszötték a «husvéti nyulat.» Honnan veszi magát *a kereszténységben* a husvéti nyul?

A nyul a félénkség és a «kereketoldanám»-ságnak jelképe, a nyulszivü emberek főleg a németeknél «nyullábuak,» «Hasenfuss.» Ez az egyik vonás. — A tojás a keresztény felfogásban husvéti tojássá lesz, az uj élet, a föltámadás képe. Valamint az élet a tojásból, mely látszólag holt; ugy a természetfölötti élet Krisztus sirjából támad föl, «mert ha Krisztus föl nem támadt stb.» Ez a másik vonás. — Már most mit csinál a keresztény néphumor Osterának tojásokat rakó nyulával? rakatja vele husvéti tojásait s rájuk ülteti; de az értelem most más! Az Ur tanitványai Krisztus sirja körül mint a meghökkent, füleikkel előre-hátra lapátoló nyulak, egy darabig lesik, hogy mi lesz, aztán uczu neki, ki merre lát; némelyik Emausig is elszalad, azért bátoritja őket az Ur: «ne féljetek.» A «husvéti nyul a tojásokon» ime ezeket a nyulszivü apostolokat jelképezi a keresztény élet husvéti tojása, Krisztus sirja körül!

A kép tehát ugyanaz, csak a jelentés más; mindkettőben a pogány mint a keresztény «Osterhas»-ban a néphumor pajzánkodik.

A megfejtő pedig — Prohászka Ottokár dr. Övé a pályadij.

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

A szerkesztésért felelősek: Dr. KERESZTY VIKTOR, Dr. WALTER GYULA.

Esztergom, 1892. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

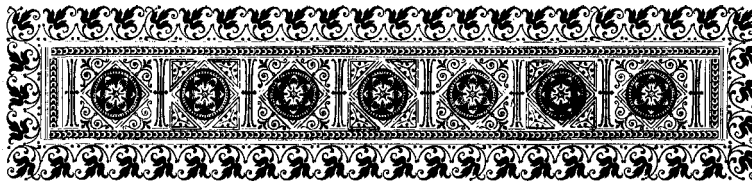

HARCZ A FÉLSZEGSÉGEK ELLEN.

Irta DR. PETHŐ.

Dániel látomásaiban szörnyek jelképezik a társadalmi alakulásokat; az emberiség kicsiben és nagyban folyton iparkodik megvalósitani az irás szavait: „homo, cum in honore esset, non intellexit, comparatus est jumentis insipientibus.“ Hanem mig Dániel szörnyeiben *az ember ereje* nyer vad, rideg alakokat; addig az ujkori ember jellemének, kedélyének, belső életének vonásai inkább *a tehetetlenség*, *a tengődés*, *a kihalás jelképévé* szövődnek. Az átlagos, modern ember jelképe az a negyven éves, érzelgő koldus lehet, ki Francziaország Bourges nevü városának tömlöczében már nyolczadizben ült fogva; jobb karjára ezen szavak voltak tűvel bekarczolva: „le passé m'a trompé; le présent me tourmente; l'avenir m'épouvante.“ = „Multam megcsalt; jelenem gyötör; jövőm borzaszt.“ Ez inaszakadt nemzedék lapályából sóvárogva néz szerteszét tekintetünk, keres alakokat, kikre alkalmazhatná az apostol beszédének bekezdő szavait, melyeknél szónok nagyobbakat s megtisztelőbbeket nem mondhat, — azokat a szavakat: „ἄνδρες ἀδελφοί,“ „viri fratres,“ „testvéreim, férfiak;“ azonban hol teremnek e hithű, jellemes, következetes, egész emberek? ha a bevallott, kath. hitélet földjén nem: akkor sehol!

Pedig mennyire kiván a társadalom egész em-

bereket, s mily megfeszüléssel s áldozattal akarja azokat megteremteni!

Vannak lelkes muzsikusok, kik hegedüvel és tilinkóval, síppal és dobbal akarnak segiteni az emberek sorsán, — kik hangversenyeket, dalárdákat, estélyeket rendeznek, kik a vihar csattogásában, a haraszt zörgésében, a szellő suttogásában dalokat hallanak, s kik még a csillagok bölcsődalára is fülelnek, melyet állitólag a csendes éjben nyugvó föld felett zengenek: „egy állat sem énekel, szokták mondani, csak a madár, az is repül; hagyjátok az embereket repülni.“ Több ember a daloló ember! de az élet vihara oly erőszakos, hogy benne a zene csak olyan, mint a légy zümmögése, — a gond, a félelem, a küzdelem, a kisértet, a keserüség oly vaskezek, melyek ha belenyulnak akármily hangszerbe, szerteszéjjel pattannak húrjai, — az emberek, kiknek csak egy a zenéjük, mikor üres gyomruk korog, nem igen fülelnek a legszebb olasz éjnek fülemüléjére.

Vannak mások, kik tornával akarják felpezsditeni az emberek vérét, mely megaludt ereikben és kiszáradt a szenvedélytől, a kicsapongás, a ledér élet hevétől. Ez a vér, mint forró nyáron a patak, lassan hajtja azt a fáradt malmot, a szivet, — búskomor az a molnár, a lélek, megúnta életét s szinte várja, mikor fordul utolsót a nyikorgó vizikerék! Hát segitsen, ami segithet! Torna, táncz, zene . . . akár csak egy kintorna is, (igy hijják magyarul a werklit, melyben több a „kín“ mint a torna.)

S ezek mind jó emberek, akik ezt akarják, szeretik ezt a vén törzset, melynek Ádám apánk a gyökere, mely folyton hajt és folyton hal, ahány levele sarjad, annyija elszárad s viszi a szél, zörög velük, mint a halál a csontokkal. Nem is akarjuk kedvüket rontani ezeknek a jó embereknek, inkább mosolygunk rá, de nem mondunk ellen. Mert tetszik nekünk,

aki embert keres, — embert a sziv nemesebb érzelmeiben, embert az élet tisztább örömeiben; tetszik nekünk, ha valaki még rögeszmével is ki akarja emelni az embert abból a sürü, kuszált hinárból, melybe az élet gondjai s az emberi sziv haszonlesése temetik, aki szárnyra akarja segiteni a föld porát csiptető lelket, — aki fel akarja támasztani azt a nemzedéket, mely tud valamit szeretni, amit nem lehet kézzel fogni, fonttal mérni, krajczárral kiguberálni.

Nem is hiszik hányan keresnek most embert, mert azok a teljes tökéletes példányok, azok a telivér s még inkább teli-lélek emberek mind ritkábbá válnak. Keresik az iskolában, mert hát König Gyula ur a műegyetem rektora panaszkodik Csáky miniszter előtt, hogy azt a lelkes tenni s áldozni kész ifjuságot kell megteremteni; nem boldogulunk emberekkel, kik miután születtek, nemsokára megöregedettek; gyermekekkel, kiknek karja még csak porcz, nem is csont, s már is pisztolyokat emelgetnek; ifjakkal, kiknek még csak pelyhesedik álluk, s már is álmos szemmel néznek bele a világba; férfiakkal, kikben lelkesülés más javakért, mint a piszkos bankókért s a zizegő arany pléhecskékért egy garasára sincs!

Keresnek embereket a közélet terén, egész embereket, kiknek necsak eszük, hanem szivük is legyen és lelkiismeretük, — kiknek fejében necsak paragrafus raktár legyen, hanem, akikben a törvény szelleme s a törvény kútfeje, az Isten áraszsza világosságát, — keresnek embereket a törvényhozásba, kik ne bókoljanak és hajtogassanak térdet egy hideg bálványnak, melyre ráfogják, hogy ez csinál törvényt és jogot s melynek azt a nevet adták, hogy „állam,“ — hanem ismerjék el, hogy az állam is csak egy kis fazék annak a nagy alkotónak kezében, ki az Ur, s kitől hatalom, jog és törvény származik, s kinek kezéből, ha a fazék kiszabadul, leesik és izzéporrá törik! Egész embereket a családi tüzhelyhez,

— egészeket a bolti-pudlihoz, — egészeket a csákók, czilinderek, főkötők, párták, — a koronák és papi süvegek alá!

„Egész ember“ ez a jelszó; a föld szomjas, ráleheli az égre forró, tikkadt leheletét, esőt akar, melyben felnőjjön az a sárguló, satnya vetés: az emberiség szomjas, csak lóg rajta minden, nincs egészsége, miért? mert nincsenek *egész emberek.* A magyar szó legjobban dicséri az egészet, midőn róla nevezte el az egészséget, s legjobban megbélyegezte a „fél“-t, midőn belőle nem félséget, hanem félszegséget csinált. Magyarban az egész embernek egészsége van, a félembernek nincsen félsége, hanem félszegsége; félség nincs, csak félszegség; a fél ember mindig félszeg ember. A fél emberek kisértetek, — fél ember, akinek a latin költő szerint feje ló- vagy szamár-fej s a többi teste szerint ember, — fél ember, a ki az evangelium szerint kivül ember, belül farkas, — fél ember a kinek közmondás szerint veleje lágy, szive kő, — fél ember, kinek embertársára nézve ujjai karmok, ha keztyüben jár is, — fél ember, kinek husa van, csontja nincs, — fél ember, kinek csak csontja van, husa, vére, szive nincs. Mik ezek a nyomorékok? ezek a félemberek! Emberek meggyőződés, elvek nélkül, — emberek hit, remény, szeretet nélkül, — emberek önzetlen becsület nélkül, — emberek elszánt, következetes jellem nélkül, — s mondjuk ki egy szóval, miután a mieinkről van szó: magyar katholikusok kath. elvek és kath. tevékeny hitélet nélkül.

Fenyegető vész gyászos jele ez a félszegség, mely mindenütt kisért. Az emberek akár mint hazafiak, akár mint keresztények nem egész emberek. Elvek helyett, belátás helyett rút alkalmazkodás, csúszó-mászó meghunyászkodás foglal tért; azt okosságnak hivják; félnek, fáznak az elszánt lélektől, a meggyőződéstől, s annak külső megvallásától. A szi-

vük, lelkük hisz, szeret, remél valamit, de csak ugy suba alatt: azt tartják, hogy ne menjen az ember neki a falnak, s a sok bölcs óvakodástól, egyet se lépnek. Azt mondjuk, ne legyen az ember vakbuzgó, ne legyen önfejü, ne erőszakolja rá másokra saját elveit és nézeteit, s ettől az előrelátó mérséklettől befagy saját meggyőződésük; azt mondják, elég ha az ember magának jó, magának ismeri a jogot, magának tiszteli a törvényt, ne akarjon annak mások előtt is érvényt szerezni, ne vigye bele szent meggyőződését az életbe, az utczára, a kaszinóba, a választásokba; legyen liberális, hagyja leszedni a fejét s tétessen a helyébe egy üres álarczot, melynek nincs veleje, de annál nagyobb orra és szája, mintha bizony nem ismernék Arany János szavát: Jelennek él, a ki közöttünk él, a ki közöttünk hisz, szeret, remél. S azt a töméntelen sok embert, kiket a természet ösztönöz arra, hogy szivük szent tüzének melegét külre is sugározzák, kiket a természet egyenessége ugy alkotott, hogy a jognak, az igaznak, a hitnek, az örök élet vágyának nyilt homloku lovagjai s ne subás bakterei legyenek, — azt a töméntelen sok embert, kik keblükben hordják lelkiismeretüket, mely a nagy német filozofus szerint, maga Kant szerint, oly nagy, oly emelő, oly ragyogó tény mint a csillagos ég, azt a töméntelen sok embert mondom, azok eszét, szivét, meggyőződését leboritják a félszegségek szakajtójával, mint a márcziusi plántát, de nem azért, hogy meg ne fagyjon, hanem azért, hogy fel ne nőjjön, hanem elcsenevészedjék.

Itt kisértenek azután köztünk azok a fejletlen hektikus jellemü emberek, kik se hus, se hal, kik félnek minden friss légáramlattól, melyet a tevékeny közélet és hitélet megindit, mindjárt köhécselnek, félnek. . . . Itt kisértenek közöttünk azok a desperátus alakok, kik remélni, bizni, jobbat várni, már rég elfelejtettek, kik midőn látják a világban a rosz, a hit-

vány elemek özönvizét, olyanok mint a tiszai árvizkor a szegedi paraszt: leült s várta a gáton, hogy mikor viszi el már a viz! Vannak mások, kiknek a lelke olyan mint egy száz éves boltnak a küszöbje, ugy ki van taposva, kimosva, kikopva, hogy nem hisznek semmit, nem remélnek semmit, nem tisztelnek senkit. Hányavetileg mondják: „Mit bánjuk mi, tartozik is az ránk? Pedig dehogy nem tartozik, tartozik biz az a késő jövőre is. Minden egyes egyén élete belevág a társadalmi élet keretébe. Mindenkinek megvannak sajátos kötelezettségei, melyeket lerónia kellene, mindenki számára ki van szabva saját munkaköre. Ha az ember elveit, nézeteit szélkakas módjára forgatja: félember... szélkakas. Mit ér a mélységes értelem, ha azt fenséges hit nem koronázza meg! Holt erő, mint a kőszén a bányák mélyében. Az elmébe fogadott eszmék ott halnak meg, tettekben nem gyümölcsözhetnek, mert nincsenek elveik, meggyőződésük, hiányzik náluk a vallásos, éltető elem. Hitvallásuk semmi, semmiből pedig semmi sem lesz. Nem lelkesülhetnek nemes czélokért, nem buzoghatnak magasztos eszmékért, nem képződhetnek önálló jellemekké. Ha vannak is okos, tudós, bőbeszédű ékesszóló emberek, de a sok tudás, a sok nézet, az mind mint a száraz csontváz, egymáshoz kapcsolt száraz csontok, ha éltet nem önt beléjök a lélek, ha igazsággal, buzgalommal, örömmel ki nem tölti, fel nem eleveniti.

Szóval, hogy terjengő ne legyek, ha az igazság, a belátás *csak az agyvelőbe zárul s nem vált ki* érzelmet a szivben s ha a sziv melegétől nem reszket meg a vágy, *az életkedv*, nem perdül meg a nyelv, nem jön mozgásba a kar... az ilyenek a beteges, gyönge, félemberek!

Ilyenek vesznek minket körül; egy hirneves franczia iró le is fotografálja őket; de csak árnyképet ad, nem fényképet: „Bármerre tekintsünk is, mindenütt sze-

münkbe ötlik a hit s kötelesség iránt való merev közöny, másfelől a gyönyör s pénz után való lázas hajhászat, mert csak ez olthatja az epesztő szomjat. Minden eladóvá lett; nemcsak a leány, hanem az erény is, — a lelkiismeret, becsület, hit, meggyőződés, méltóság, hatalom, tekintély, sőt még az önérzet is .... elvek és erények romba dőlve hevernek szerteszét. A bölcsészeti elvek a hitetlenség tanain szétbomolván, beolvadnak *a közönynek* mindent felemésztő *vermébe*, ez lett mostanában a szellemi élet sirgödrévé, amelyben minden elv, minden tévedés pusztán, összekuszáltan, összezavartan merül el, üres sirverem az, melyben még csak a csontok sem porladoznak."

Ha ilyen félszeg, ilyen bankrot az a közönséges emberi élet, — milyen félszegségek szakadnak nyakába *a katholikus, kitből valót tevékeny életnek, könnyen elgondolhatjuk*, hacsak azt az egyet is fölértjük, hogy mennél magasabb az állat, annál nehezebb tökéletes alakját látni; egy tökéletes kapanyelet könnyebb faragni, mint egy tökéletes keresztképet, — egy tökéletes pipacsra könnyebben akadni mint egy tökéletes, elegáns thearózsára, — s egy tökéletes gombóczot könnyebben találsz a konyhában, mint egy tökéletes, ramflis pampuskát: s lévén a kath. hitélet az értelmi, erkölcsi, keresztény gyökérnek legtökéletesebb virága, ugyancsak nehéz és bajos dolog azt a kath. jellemet ugy kidomboritani, külsőleg és belsőleg ugy kifaragni, hogy a vaksi is rámondja: no ez az! Bizony a félszegségnek az a nyavalyája ugy belénk vette magát, hogy a csontjainkat is hasogatja mint a szú, mikor mi ugy szeretjük takargatni a szép szavakkal, a XIX. század bókjaival és illetlenségeivel alamuszságunkat; mikor mi ugy fázunk attól a telivér és telilélek katholiczismustól, az elszánt, a teljesen kifejlett, kidomborodott kath. jellemtől s a hegyek és csúcsok helyett szeretjük azt a szép lapályt, melyből azután láp lesz, hol szépen brekegnek a békák. S ugyan mit

brekegnek? békét, atyafiságot, emberszeretetet s azt mind oly elandalitólag, hogy a békés, mézes érzelmektől elalszik az a békés, kath. atyafi s meg se érzi, hogy csipdesi, hogy szijja a vérét s vérében erejét az a szunyog; sőt az oldalrugásnak sem néz oda, oly békességesen alszik, csak ha már tapossák, dögönyözik, ha már azok is, akik oly édes szeretettel megdolgozzák a hátát és bordáit, csodálkoznak s ámulnak, hogy hát még sem ébred, tán bizony el is szenderült békességesen, . . . akkor ébred s látja nyomorult s alávaló voltát. Hát szegény magyarom, félembernek ez a sorsa; háromlábu nyulat lefülel még a sánta kuvasz is; a mi csak fél, az meg nem él; ha élni akarsz, légy egész! Egész ember, egész keresztény! Se egész, se fél, leszesz egy nagy semmi; ha egész katholikussá nem fejleszted magadat: katholikussá eszedet és itéleteidet, nézeteidet és elveidet . . . mindenről, ami él és nem él, mozog és áll a földön. Katholikus elveket az egyházról és államról, katholikus elveket a királyról és a törvényszékről, — katholikus elveket vallj a tudományról és müvészetről, mesterségről és kereskedésről, iskoláról és családról. A házakban és házakon, sétatereken és muzeumokban kath. képek és szobrok kellenek, nem szent képek, hanem kath. képek, melyeken nem szégyenkeznek meztelen alakok azért, mert csak ugy ruházkodnak mint a czigánypurdék. A könyvpolczokra kath. könyvek, ujságok és naptárak valók, nem szent könyvek, nem oly ujságok, melyek csak harangszentelésről s bérmálási ebédekről regélnek, hanem kath. szellemü könyvek, kath. regények, kath. lapok, melyek nem szolgálják a hitetlenséget, a fejvesztett liberalizmust, a botrányt, a piszkot, hanem szolgálják az ember s a keresztény legszentebb érzelmeit és elveit s a szórakoztatóba is beleszövik az illedelmest és hasznost. Az iskolába, a családba, a társadalmi életbe, a közerkölcsbe igy majd berukkolnak a katholikus dogmák teljes

erejükkel s nem kontráznak azoknak a szédelgős fejeknek, kik a tintatartójuk mellől vagy a sörös kancsó mögül az általános testvériség s édes rokonszeretet reszkető karjaiba ölelnek keresztényt, zsidót, törököt, négert s a közvélemény nagy üstjében szóvirágokból és elvgyökerekből oly általános gyógyitalt főznek, hogy attól minden különbség az igen és nem közt, erkölcs és erkölcstelenség közt, vallás és hitetlenség közt, dogmák és álmok közt, elvek és frázisok közt, katholikus és közös iskola közt egy sóhajtásra szétfoszlik. Egészen katholikus családok kellenek, hol a férj a feleséget ugy fogadja Isten kezéből (s nem a falu birájáéból vagy a város polgármesteréből) mint Ádám fogadta Évát, — hol az emberi lét forrása nem az irodák füstös, poros, dohos iratcsomói és köpőládái közt nyilik, hanem az oltár szent kövéből, melyre leteszik a gyürüt, a hüség és szeretet jelét s melyről megszentelve kapják vissza, hogy azt a hüséget és szeretetet jelezze, melylyel Krisztus szereti az anyaszentegyházat. — Oly mesterségi és kereskedői életre, viszonyokra, törvényekre van szükség, melyeket kath. szellem, kath. jog és méltányosság éltet, melyek nem vezetnek szétzüllésre, kiszipolyozásra, fehér rabszolgákkal való kereskedésre, hanem megkötik a pénznek uralmát, megállitják a kisipar sülyedését, minél több önálló, szabad polgárt adnak a béres és napszámos és gyári munkás elnyomoritott, emberiségéből kiforditott ezrei helyett. Katholikus társadalmat, melynek nem az az egyedüli dicsekedése, hogy itt teljes szabadság van az éhenhalásra, az elnyomorodásra, az összetiportatásra, az elzüllésre, hanem a mely tud kötelékeket lazitani és összehúzni, a gyereknek nem nyujt borotvát, s a kétségbeesettnek nem nyujt alamizsnát, hogy minél előbb kikerüljön belőle egy adag patkányméregre.

Mindehhez kell bevallott kath. *egészség* az észben, *egészség* a jellemben, *egészség* az életben; kelle-

nek *egész* kath. férfiak: kath. meggyőződéssel, melynek melegétől fölenged az a szó, mely a félemberbe belefagy; — kath. karral, mely ugy tesz, ahogy érez, s ha kell erő, megfeszül; — kath. ajkkal, melyről nem kétszinü, hanem őszinte, az elveket tükröztető szó folyik; — kath. zsebbel és pénzzel, mely a szabadkőmivesség oltárára nem szúr még egy fagygyúgyertyát sem; — kath. hazafisággal, mely meg tudja különböztetni a czégért, ha még oly sallangós is, a lőrétől, melyet ott mérnek, s akár „népkönyvtárról," „közmüvelődési egyletekről," akár „Fröbel kertekről," „gyermekkertésznőkről" legyen szó, a hangzatos szavak mögött rejtőző csunya, keresztényellenes érdekek elé nem áll be a hámba.... előfogatnak.

Ez kellene s ebből oly kevés van; mert a félszegség a mai kor divatja, s az emberek átlag divatbábúk, de ha nem is azok, mindannyian koruk gyermekei; át kell rágniok a gubót, mint a selyemhernyónak, hogy szárnya nőhessen; föl kell magukat küzdeniök, ki kell magukat küzdeniök, ki kell emelkedniök s mindez a jellem s a meggyőződés becsületes de hosszas munkája. Meg kell küzdeniök ezer ellenséggel, minden lépten-nyomon taposniok kell azt, aminek mások hódolatteljesen kitérnek az utból. Egész emberek számára kedvezőtlen a talaj, melyen nőnek... a család, az iskola, az a falu, az a város, — kedvezőtlen az a levegő, melyet szivnak, — azok a példák, azok a hirek, azok az elvek, — kedvezőtlenek azok a beszédek, pártok, az a társadalmi élet és táplálék, mindez oly silány, oly gyenge, erőtlen! Összeesküdött ellenük a divat, a szokás, az illem; ellenük dolgozik a betüszedők becsületes és tisztességes, de az irók — nagy részükről van szó — piszkos és becstelen keze, — rájuk dönti az a sok kiélt, hite és erénye hámlott ember a kalamárisát; — ha beszélni akarnak, kinevetik, letorkolják őket; elvei-

ket hóbortnak, felekezeti szükkeblüségnek, elfogultságnak, vakbuzgóságnak mondják; — érveinkre vállat vonitnak; s valamint a régi római keresztény nem léphetett egy pogány házba anélkül, hogy a manesekkel és laresekkel össze ne tüzzön, — nem mehetett szinházba, nem a törvény elé, nem lakadalomra, hogy meg ne sérüljön s be ne piszkolódjék: ugy most is száz szónak is egy a vége s ez az: nehéz egész, teljes, tevékeny katholikusnak, de még becsületes embernek is lenni.

Azonban ne hátráljunk s győzni fogunk; ne hátráljunk *a közvélemény félszegsége* elől; ne hátráljunk *a vallási közöny félszegsége* elől; ne *a félnevelés*, *a félerkölcs*, *a féliskola* elől; ne engedjünk a félembereknek; ne hagyjuk magunkat lágyitani, puhitani, tompitani, lapitani annyira, hogy azután szétmálljunk s a régi egész emberek helyett hitetlen, jellemtelen, fáradt lelkü, bágyadt reményü *félférfiak* s *félasszonyok* lézengjenek a földön.

Tehát *harcz a félszegségek ellen.* Harcz *a közvélemény félszegsége ellen.* Az apostol igy szólitja meg a maroknyi keresztény községet: viri fratres, testvéreim férfiak! dupla czim; belülre a szeretet *testvérei*, külre *férfiak*! Férfi legyen a keresztény, aki térdét meg nem hajtja a téves közvélemény előtt akár az első században, akár a XIX-ben. Hogy van az, hogy Chinában kigyókat imádnak istenekül, s a legbölcsebb embernek azt tartják, kinek leghosszabb orra van, jóllehet mindenki saját eszével meggyőződhetik róla, hogy ez igaz nem lehet? Mert ez Chinában közvélemény, s aki eszével élni nem akar, az utánna dadogja a többinek azt, amit azok mondanak. 500 millió ember közvéleménye oly hatalom, hogy egy ember, akinek világos belátása volna arról, hogy egy kigyó Isten nem lehet, mégse birna bátorsággal azt nyiltan bevallani. A chinai annyira meg van győződve, hogy az ember becsülete a hajtincstől függ, mely hátán

lóg, hogy erkölcsileg meggyilkolja önmagát, ha hajfonatát levágja, bár tudhatná, hogy a becsület nem a hajtól függ. A közvéleménynek mindenütt roppant hatalma van mindazok fölött, kik önállóan nem gondolkoznak, — az emberek fölött, kik mindnyájan avval az ösztönnel születnek, hogy majmolják s utánuk mondják, amit másoktól hallottak. Ha millió és millió ember hozzászokott, hogy vakon szajkózza azt, amit mások hirdetnek, s majmolja azt, amit másoktól lát, anélkül, hogy gondolkoznék: akkor az a millió és millió ember évről-évre, századról-századra vallásban és politikában szajkó és majom lesz, s e szépséges állapotok megteremtik a közvéleményt!

S az ember bókol a közvéleménynek: Chinában a kigyóistenitésnek, — Afrikában az emberevésnek és rabszolgakereskedésnek, — a régi Egyptomban az Ibis madárnak, s az uj Európában a hitetlenségnek, közönynek, állammindenhatóságnak, s beláthatlan sok más kis és nagy bálványnak! A régi atheni bölcs lámpával keresett embereket világos nappal az atheni piaczon; hogy milyeneket keresett, azt elgondoljuk magunknak; alighanem egy kevés józan észt keresett s csak szajkó- és majomészt talált. Az *egész* katholikus okvetlenül daczol a közvéleménynyel, ugy gondolkozik, ugy szól, ugy tesz, amint mások gondolkozni, szólni, tenni nem mernek; állitsanak föl e meggyőződésteljes, bátor, bevallott katholikusoknak emléket e fölirással: „nemcsak a hitnek, hanem a józan észnek ajánlja a törpe nemzedék“; vagy ne szaporitsa a szót; irja csak ezt rá, amit az Apostol mondott: Viri fratres! Testvéreink . . . férfiak!

E férfiakkal fogjanak kezet az *egész* asszonyok! A világ félszeg asszonyokat akar! Hatalom, politikai tekintély után sóvárognak ezek is, *holott a világ teljesen az ő otthon kifejtett tevékenységükhöz képest alakul.* S igy a keresztény nők óriás hatalom képviselői! Szavazati jog elnyeréseért kardoskodnak, óhajtják az „egyenjogusi-

tást," de hát mit gondolnak, boldogabb lesz-e a haza, ha öt évenkint ők is jogositva lesznek, hogy országgyülési képviselőkre vagy választás alá eső tisztviselőkre szavazzanak? Aligha. Szent Pál a pálmát az olyan nőknek nyujtja, akik otthonülők, mert nagyon jól tudta, hogy az otthon a társadalom tükre, hogy a családi szeretet s kötelesség az előttünk legdrágább javaknak legszilárdabb biztositéka. De Maistre grófnak volt egy nagy tehetségű leánya, aki panaszkodik, hogy a nők oly elzártan, a nyilvános tevékenységtől távol rejtegetik tehetségeiket; De Maistre ir egy gyönyörű levelet a leánynak, melynek néhány szava is elég, hogy bámulatra ragadtassunk: „öleteken nő fel az Isten remekmüve, az ember s te panaszkodol, hogy szük a ti teretek." Egész asszonyokat kivánunk: *egészeket* a keresztény, családi, nőies erényekben, — *egészeket* a vallás s a tiszta erkölcs szellemében; *egészeket*, milyenekről Tompa Mihály ir: „Azon nemes tulajdon ó nők, mely titeket tiszteltekké, a kis körben oly nagyokká tészen; mely körületek varázskört alkot, mindent fénybe, s boldogságba borit, ez a nemes tulajdon: a nőiség! Talán lehettek nagyok a ház körén kivül is, de nők nem lesztek többé. Bámulhatunk, de fájdalom többé nem szerethetünk. Bizonyára voltak a nők közt nagy jelenetek, hősök, országkormányzók, tudósok, müvészek. Látni Juditot Holofernes véres fejével, az orleánsi szüzet fénylő arczczal, ragyogó karddal, Sapphót, midőn a leukádiai tengeröbölbe ugrik, Zenobiát, Erzsébetet az ország kormányán, Agnodiczét, ki férfi ruhába rejti nőiségét, hogy tanulhasson, Aretát az általa irt 40 kötet előtt, Dardoff Katalint mint akadémiai elnököt, ezeket látni nagyszerü s bámulatra ragadó; de látni ellenben Penelopét, ki férje iránt való hűségben, éjjel bontogatja ki nappali kötését, hogy a kérőket elutasitsa; a weinsbergi nőket, kiknek III. Konrád császár megengedi, hogy legféltettebb kincseiket kivihetik

az ostromlott várból, s ők férjeiket s magzataikat emelik ki vállaikon; Egyptus királynéját, ki megiszsza szeretett férje hamvait; Kornéliát, ki gyermekeit mutatja, midőn ékszerei felől kérdezősködnek, vagy azon nőt, ki éhhalálra itélt apját saját tejével táplálja a tömlöczben, látni ezeket a dicső női jellemeket: megragad, föllelkesit, tiszteletre buzdit, szemünket könynyel, szivünket irántok szeretettel tölti el.“

Aki az asszonyt e polczról leemeli, az törpévé és félszeggé teszi; ad neki tudományt női jellem helyett, felsőbbrendi képzettséget lelki nagyság helyett. Csiszol, csiszol egyre folyton, s a puszta csiszolással szeretné a hitvány rézpénzt aranynyá átváltoztatni. A szentirás „erős asszonya,“ ki indiai gyöngyöknél többet ér, az *egész* asszony; a korszellem asszonyai divatbábúk, szivük-fejük egyaránt kong mint az üres hordó.

Valóban nagy törekvések kellenének, melyek az ember szivét, jellemét, *egészségét* védjék a félszegség baczillusai ellen, melyektől hemzseg a világ, megmételyeztetik a palotának levegője csakugy mint a kunyhóé. Nem, még sincs egészen ugy; a kunyhók és lakóik *egészségesebbek*, mint a felsőbb rétegek; a báránybőrsapkához nehezebben tapad a félszegség bacillusa, mint a selyemkalaphoz; a selyemkalapok alatt a félszegség már jobban elharapódzott s veszélyezteti a legdrágább kincseket, az emberi társadalomnak, ennek a vén, de nemes szervezetnek legbensőbb részeit; itt már közvetlenül a szivre tapadt, megmérgezi az embert.

Halljuk csak azt a tömérdek bölcs beszédet, mely majd dörgősen, majd bugva, majd nyögdécselve, majd harsány hangon, finom és vastag változatban ismételgeti, hogy uraim szeressük egymást. Félre a papi obskurantizmussal, felekezetiséggel, türelmetlenséggel, ultramontanizmussal, elvakultsággal, földühödéssel, elfogultsággal, középkori léleknyügözéssel!

Fel, vivjuk ki a szabadság, a felvilágodottság, a türelem, a szeretet sz. jogait. Vallásunk, hitünk, erkölcsünk ezentul egy... az emberiség, a szeretet! Ó igen, szeretni!... Szive oly tág mint a pajta kapuja, de mindjárt náthát kap, ha oly légáramlatba áll, amely elvek, következetesség, tettek felé húz! Ah a korszellem olyan mint egy hiszterikus kisasszony, ideges, ábrándozó, négyféle görcsökben szenved; esze mint a pecsérke gomba, mely két nap alatt terjedelemre nézve egy tót kalappal versenyez, de szive az oly gyengéd szövetű mint a legfinomabb japán legyező vagy lámpaernyő. Minden ami meggyőződésre és elvre vall, az előtte kiállhatatlan; ne hozakodjatok elő dogmákkal; ki disputálna arról, hogy mi igaz mi nem, hisz ettől megfájdul a XIX. század gyermekének feje s elvész az étvágya; ne mondjátok, hogy hitetekért, reményeitekért készek vagytok küzdeni, hogy nem engedtek, micsoda vakbuzgó elfogultság ez; — minden a mi erőteljes, az előtte durva és parasztos, — ami kifejlett és markolható, az előtte érdes és darabos, — minden ami határozott, az előtte éles, szúró és kiállhatatlan; tetszik tudni, ő oly ideges és szenvedő, hogy minden ami szint vall, az szúrja ő nagyságát. Tehát csak puhán és nesztelenül, ujjhegyen és négykézláb kell mozogni, hogy a „korszellem“ kisasszonyának ne fájjon! S azért uraim legyenek oly loyálisok és lovagiasok, hogy ha vallásról beszélnek, ne emlegessenek dogmákat, — ha erkölcsről, ne emlegessenek vallást, — ha iskoláról, ne tegyék szóvá a felekezetet, mert ha ezt teszik, a „korszellem“ kisasszony rögtön elájul, s mit csinálnak Önök azután egy elájult kisasszonynyal, gondolják ezt meg s legyenek illemtudók!

Ennyire lapult el az emberi gondolat; gyönge, hitvány, félszeg lett. Hires embereink Magyarországon többé-kevésbé e félszegségek alatt lettek gyönge, következetlen, meghasonlott, müveikben s működésük-

ben megakasztott jellemekké; szavak, szólamok szolgáivá, a közvélemény alázatos uszályhordozóivá.

De az éjnek is mulnia kell, kell a pitymallatnak beállania, az értelmes emberek mindvégig szavak, frázisok békóiban le nem lánczolhatók, itéletnapig bolonddá tenni a népeket nem lehet; a félszegségnek is ütött már az órája.

Ne mondja már senki, hogy ő a vallás barátja, de nem hive a felekezetiségnek, — hogy ő az ultramontanizmust gyülöli, de a katholiczismust szereti, — hogy ő a tiszta vallásosság hive, de nem a középkori egyház tagja. Félvallás nem létezik, *nincs vallásosság hitvallás és felekezet nélkül*, aki ilyet keres, az magát és másokat ámít! Ne beszéljetek „középkori“ és „modern világnézetről,“ ne takarjátok gondolataitokat, mondjátok ki nyiltan, hogy választanunk kell „kereszténység“ és „istentagadás“ közt. Igy szólt két hónap előtt a német birodalom kanczellárja, Caprivi, a porosz országgyülésen, s lerántotta a félszegség himes leplét azokról a bujkáló szellemekről. Aki Krisztustól elszakad, az az istentagadásba sülyed. A ki keresztény akar lenni, de nem akar az egyházhoz tartozni, annak nem szabad eszét egészen használni, csak félig.

Aki azt mondja: én keresztény vagyok, de szabadkőmives is vagyok, az egy félszeg ember, az nem tudja, hogy ki vezeti kurta pórázon a titkos testvéreket, az nem tudja, hogy a titkos szekták igazgató tanácsa ott van a londoni zsinagógában, a mely tanácsba kereszténytt soha fel nem vesznek, hanem a keresztényeket mint teherhordó állatokat és vályogvető s maltert hordó együgyü napszámosokat felhasználják. Ha azt Del Medico nem tudja, ha ő Budapest fő- és székvárosának közgyülésén nyilvánosan azt mondja, hogy ő katholikus, de azért a szabadkőmivességet nemes és szent czélzatúnak tartja; mit változtat az a dolgon? egy rászedett emberrel van

több, hiszen annyian vannak! S ezekkel szemben az idők jelei még a nem éles megfigyelők szemeit is szúrják s a pápa is ismételten óva inté a kereszténységet: vigyázzatok! a szabadkőmives-zsidó-szoczialisztikus sajtó és ligák magatartásából világos, hogy ez a három csoport ugyanazon gyülölettől van eltelve az egyház s a kereszténység ellen.

Báró Sennyey Pál hajdanában azt mondta, hogy ő katholikus de nem ultramontán, s Csorba Ferencz ugyancsak Budapest városának közgyülésén különböztetett tiszta katholiczizmus és ultramontanizmus közt; Németországban pedig különbséget tettek katholiczizmus és jezsuitizmus közt: de mikor javában különböztetgettek, s ez — Sennyey és Csorbának is szól, mikor javában különböztettek, azon vették magukat észre, hogy a gyülölt jezsuitizmust és ultramontanizmust akarván évtizedek óta lerázni a német nép kulturájáról, végre is ki kellett tüzni a ker. vallás megmentésének zászlóját, mert lábaik alatt szedte el az az áramlat, mely az ultramontanizmust akarta elmosni, a kereszténység talaját s elborzadva a pusztulástól, a pogányság sötétségétől, mely rájuk borulni készült: fölkiáltottak: mentsük meg a kereszténységet.

Ezt az elvet kell manapság mindenütt érvényesiteni: mentsük meg a kereszténységet, — félre a félszegséggel. Ezt az elvet kell érvényesiteni az iskolában; az iskoláknak egészen keresztényeknek kell lenni. A félszeg haladás fél ettől; fél a nemzedékek vallásosságától, fél az üdvözitő kereszténységtől, mely a földnek sava. Ostoba gőgtől felfuvalkodva hajtogatja: ne hozzuk be a hitvallást az iskolába, neveljük az ifju nemzedéket a tiszta, vallástól független erkölcsösségben; ne vessenek keresztet gyermekeink, ne mondják ki hódolattal a Krisztus nevét a zsidó tanulók miatt, — a gyermekek az óvodákban ne tanittassanak a kereszténység régi imájára a „Miatyánkra,“ ne szivják magukba az „Üdvözlégy“-ben

a sz. Szűz szeretetét, ne....! csak fohászokra tanitsuk őket, melyeket nyögdécselhet török, zsidó, tatár! Igy beszél a XIX. század! Szégyenletes, nyomorult s másrészt hazaáruló gondolat! Ki hitte volna, hogy mennyire feledkezhetik meg magáról a keresztény, a katholikus társadalom, mely árulásnak tartaná, ha valaki a gyermektől megvonná az édes anyai nyelvet, ha elfojtaná szivének ébredező nemes hajlamait, vonzalmát szülője, háláját jótevője iránt: s a ker. társadalom oly bárgyú lett, hogy megtagadja gyermekei nevelésében fönállásának, biztonságának alapját, kulturájának, társadalmi életének éltető szellemét, a kereszténységet. Ahelyett, hogy átadná gyermekeit a népek édes anyjának emlőire, melyekből az isteni szeretet a lélek és a sziv édes tejét árasztja, ahelyett, hogy átadná kisdedeit a nagy isteni mesternek, ki szivéhez szoritja és megáldja őket; szegény, elzüllött, mámoros mostohák ölébe veti, kik savó szemmel néznek a kisdedre s vizenyős, földszagú gumókkal etetik; halvány, szintelen, örömtelen gyermekeket nevelnek. Szégyen az oly ker. társadalomra, mely félti gyermekeinek ajkait azon nevek hangoztatásától, melyek szeretetén egyszer nagyra nőhet erkölcsük, jellemök, — félti gyermekeinek szivét azon benyomásoktól, melyek áldásos hatalmában atyáink nemzeti létünket biztositották s melyekből a multnak nagy tettei, ragyogó példái, hősies erényei táplálkoztak. Hát akkor minek kereszteltetni meg őket? Aki keresztény, azt keresztényen kell nevelni. Ha nem szabad igy nevelni, nem is kell megkeresztelni. Ha nem szabad a gyermekeket keresztényen nevelni a zsidók és pogányok miatt: akkor a zsidók és pogányok miatt nem is kell megkeresztelni őket. Legyünk zsidók, a zsidók miatt!

Századunk meghamisitja azt a legtermészetesebb nevelő érzéket, mely az anyából szól, aki gyermekének szemei elé a kis Jézust, az őrangyalt állitja, aki őt ahoz

a mennyei anyához vezeti, a ki kezeit összeteszi, vele dadogja azt, hogy „Miatyánk,“ „édes anyám Mária!“ Szégyen az oly keresztény társadalomra, mely először volapük nyelvre tanitja gyermekeit s azután a hazai nyelvre, mely először világpolgárt nevel gyermekéből s azután hazafit: s éppen ugy szégyen az oly törvényes intézkedésre is, mely először hitközönyt önt a gyermekekbe s gyengéd eleven vallásosság helyett üres fohászokkal a „Mindenható alkatóhoz,“ „az őslényhez,“ „a világszellemhez,“ „a nagy építőmesterhez“ zavarja meg a gyermek szivét s kedélyét.

Félre a félszegséggel! ismételten hangoztatom! félre a félkeresztény iskolákkal, a félkeresztény erkölcstannal; ez mind merő pogányság s Krisztus urunk is ugy érti, midőn mondja: aki nincs velem, ellenem van! Aki nem egész keresztény, az pogány!

Még csak egy félszegséget akarok emliteni, mely az ujságok, könyvek, kalendáriumok országában tengődik. Van a világon roppant sok félszeg ujságolvasó. Ezek az olvasók azt mondják: mi keresztények, mi katholikusok vagyunk, — olvasók, kik nem mondom katholikus, de keresztény lapot kézbe nem vesznek, — s annál kevésbé fizetnek rá, — olvasók, kik ellenkezőleg fizetnek azért, hogy rugdalják őket s tapossák legszentebb érzelmeiket, kik közreműködnek abban, hogy, (ha őket, tegyük fel, nem is mételyezik meg a pogány elvek,) a zürzavar, az elvtelenség és erkölcstelenség e lapok szárnyain mindenfelé elterjedjen. Azt mondják: nincsenek érdekes kath. lapok; lesznek, támogassák amik vannak, hogy kifejlődjenek. Ne ámitsuk magunkat! A katholikusok csak a bevallott kath. ujságoktól várhatnak jót: csak ott van tisztán, önérzetesen kimondva, hogy mit akarunk, mit követelünk; csak azok merik kimondani, hogy mi fáj nekünk, mi keserit minket; csak ott hangoztathatjuk a meggyőződés hamisitatlan érveit, s emel-

hetjük közérvényre jussunkat. — Más lapoktól semmit sem várhatunk. Hiába irkálunk, hiába küldjük be hozzájuk czikkeinket, föl se veszik. Hány kath. lelkész fordult helyreigazitó tudósitással az elkeresztelési ügyben egyik-másik lap téves közleménye ellen az „Egyetértéstől“ kezdve az összes lapokon át: egy sem fogadta el. Saját érdekükben jártak el. Ők nem a felekezetek képviselői, — ők nem bánthatják meg az egyik olvasót a másiknak nézeteivel, s ki húzza a rövidebbet? mi, és mindig mi! Csak maradjon mindenki a béke édes álmában, — csak lézengjenek azok a katholikus olvasók közönyösen azon a hitetlen és helytelen állásponton, — ne ébredjenek öntudatra, — ne lássák be, hogy nyomják őket, hogy tiporják jogaikat; hiszen ha egyszer ez öntudatra ébrednek, akkor ott hagyják a faképnél azokat a lapokat, melyek kis ujjukat sem mozditják meg soha kath. jogok védelmeért; — zsidót, törököt, unitáriust, kálvinistát védenek; ájuldoznak, ha valaki nyul hozzájuk; katholikus kérdésben pedig hallgatnak, egy kukk is sok volna tőlük. Kiket altatnak el az ily irányú lapok? *a félszeg katholikusokat!* akik már hitetlenek, vagy legalább közönyösek, akik nem törődnek kath. hitérzülettel, akik nem értik a napi kérdéseknek az Egyház hit- és erkölcsi életével szoros összefüggését, s végül azt a sok divatembert, kik tele vannak türelmességgel, kiknek szive lelke csurog a szeretet mézétől, valóságban pedig lehámlott róluk már minden pozitiv vallás s csak vizenyős frázisokból tengetik lelki életüket.

Kik olvasnak kath. lapokat? Azok, kik kath. kérdésekben biztos utbaigazitást akarnak, kik nem hagyják magukat orruknál fogva vezettetni olyanok által, kikről tudják, hogy csak tévutra vezethetik őket; ennyit pedig csak tudunk; hiszen a pogány ujságiróktól, a zsidó reporterektől csak nem tanulhatunk katekizmust s annál kevésbé találhatunk náluk fölvi-

lágositást a kereszténység szelleméről. Minél többen leszünk, kik e belátásra ébredünk, annál több katholikus, egész katholikus, annál több egész ember lesz köztünk. Csak akkor indulhat meg egy egészséges keresztény áramlat a magyar társadalomban, — akkor fog diadalra jutni a szivekben a teljes meggyőződés és érvényesül majd a tevékeny hitélet; akkor fognak majd egyesülni, tömörülni a hivek a ker. elvek zászlaja alatt, mikor ez elvek áthatották eszünket, szivünket, jellemünket, más szóval miután megteremtettek egész embereket, egész kereszténeket.

Akkor azután felnyilnak még jobban szemeink, s be fogjuk látni, hogy a harcz, melyre ösztönöztetünk, a harcz a félszegségek ellen, nem mások jogainak eltiprására, nem zsarnoki uralmunk megalapitására irányult, hanem hogy e harcz a kereszténység harcza a pogányság ellen volt. Nem akarunk mi másokat megenni, de az a mi hő kivánságunk, hogy mások se egyenek meg minket; az pedig már csak szerény kivánság! Kivánjuk és siettetjük annak a szent, a népek tiszteletét kivivott kereszténységnek teljes győzelmét, mely az emberiséget a legmélyebb vallási, erkölcsi, értelmi zürzavarból kiemelte; szivet adott neki, melyet már elvesztett, felebarátot mutatott neki az emberben, kiben üldözte s gyülölte nem hasonmását hanem ellenségét. Feleséget, gyermeket adott neki, kiket addig csak jószág, baromszámba vett; igazságra tanitotta, melyről lemondott, erkölcsre és tiszta életre, melyet lehetetlenségnek nézett. Miért nem vagyunk mi ama szomoru hagyomány örökléi, mely azokban a századokban, melyek Krisztus előtt gördültek le, elődeink nemzetségeit egyikét a másika után érte? Mikor és hogyan állott meg futásában s veszett ki a föld nagy részéből az ősvilág nyomorusága? Mely forrásból meritők az igaz Istenbe s ennek az emberiséget vezető végzéseibe vetett teljes és változhatlan hitünket?

Honnan szereztük világos és általános erkölcstörvényi ismereteinket, s minden nagy és társadalmi alaptörvényben az egyöntetüséget és összhangzást? Honnan nyertük az igaz felvilágosultságot, a jóakaratu nézeteket, a valódi házias élvezeteket s az egyéni biztonságot, melyek aránylag oly bámulandó fokának örvendhetünk most még a kereszténység leghátrább álló tartományaiban is? A kereszténységből! No hát mi ezt a kereszténységet tiszteljük, szeretjük, valljuk s s ujjászületésünket is belőle várjuk. A tények ékesszólása, a történelem meghamisithatlan tanusága mellettünk bizonyit. Az emberek semmire se mentek kereszténység nélkül! Ha szemléljük az emberek millióit Krisztus előtt, s a kétségbeesésig felszaporodott viszontagságaikat, ha figyelembe veszszük fényes tehetségeiket, észlelő tapintatukat, józan itéletüket, a tapasztalat s a bölcsészet által kitágitott ismereteiket, azt kell következtetnünk, megtették mindazt, elérték mindazt, mit az ember tenni képes, ha önmagára marad. Ha tehát az egész emberi nem négyezredéves kisérlet után nem birt egyebet felmutatni összes képességei, kutatásai, tapasztalatai gyümölcseül, mint a nyomorult társaséleti intézményeket, — már csak joga van a léthez a kereszténységnek, mely egy összehasonlitlanul jobb társadalmat, az emberi névhez méltó állapotokat teremtett! Méltán kivánja, hogy üres szavakért, hamis, tehetetlen elvekért ne pártoljunk el tőle; hanem hogy hajtsuk szellemének uralma alá az erőt, a hatalmat, a törvényt, a müvészetet, tudományt, kereskedelmet, ipart, családot, iskolát, sajtót, társadalmi életet, hogy az emberi nem ujjászülését, melyet oly dicsőségesen megkezdett, a teljes kifejlődés áldásával koszoruzza!

A DÉLSZLÁVOK ÉS III. INCZE PÁPA.

Irta DR. VARGHA DEZSŐ.

— Mutatvány a szerzőnek: «III. Incze pápa és kora» czimü pályanyertes müvéből. —

(Vége.)

Komnen Manuel halála után (1180) a byzánczi birodalom rohamosan közeledett a katasztrófa felé. Az uralkodók többnyire pulya kéjenczek voltak, a kiket politikai orgyilkosságok és palota forradalmak emeltek a trónra. Manuel kiskoru fiát, kormánytársa Komnen Andronikosz ölte meg, Andronikosz pedig maga is gyilkosságnak esett áldozatul, utódját Angelosz Izsákot öcscse III. Alexiosz taszitotta el a trónról és vakittatta meg. A norman, bolgár, kun, szaracen, orosz, arab, örmény, cserkesz és georgiaikból álló zsoldos sereg a zsold hiányos fizetéseért folytonosan lázongott, és támasz helyett rettegésére volt a császároknak. A papság egy része a legnevetségesebb eretnekségbe esett, a másik a rideg formalismuson tulemelkedni nem tudott. A simonia, a hivatalvásárlás a társadalom összes rétegeibe be volt ivakodva, minek következtében érdemetlen főpapok, tehetetlen hivatalnokok foglalták el az államra és a nép jólétére legfontosabb állomásokat. Mily óriási lehetett a korrupcio, midőn III. Alexios alatt Sztrüfnosz tengernagy az egész hajórajt «aranynyá és ezüstté változtatta» ami magyarul annyit tesz, hogy eladta. Nem csoda, ha Ázsiában az ikoniumi törökök folytonosan előbbre és előbbre nyomultak, a szigeteken normann és szaracén kalózok garázdálkodtak, a tengerpartokat pedig az olasz kereskedő városok, különösen Velencze és Genua annyira behálózták kereskedelmi telepeikkel, hogy ha a török hóditás be nem következik, a Balkán félsziget déli és tengerparti részei okvetlenül zsákmányává lettek volna a csendes de biztos olasz hóditásnak. Hiszen csak Konstantinápolyban a XII. században 70,000 olasz élt!

Komnen Manuel halála után a bolgárok is felszabaditották magukat a gyülölt görög iga alól. Alkalmat a lázadásra Angelosz Izsáknak Margittal III. Béla leányával való házassága szolgáltatott. A nászünnepet fényesen akarták megülni; de a kincstárból hiányzott a pénz. Nagy adókat vetettek ki, melyeket a görög hivatalnokok, még saját zsebükre is dolgozva, a legnagyobb kegyetlenséggel hajtottak be, különösen a bolgárokon. Az elkeseredett nép lázongani kezdett és két nemes bojár, Aszen János és Péter, a sismanidák családjából, a kiket a görögök személyükben is vérig sértettek, az elégedetlenek élére állottak. A népet Tirnovoba, az általuk alapitott sz. Demetriosz templomába hivták gyülésre. Itt, mint nagy események előtt történni szokott, midőn a tulizgatott emberi szellem nagy dolgokat előre sejtve csodákat vél látni, férfiak és nők prófétai ihlettel azt hiresztelték, hogy Isten akarata, hogy a bolgárok rázzák le a görög igát, mert szent Demetriosz elhagyta a normannok által elpusztitott thesszalonikéi templomot és a görögöket, és a bolgárokhoz jött segitséget hozni. Ily hangulatban Pétert a bolgárok és görögök czárjának választották, és Tirnovoba érseknek a konstantinápolyi patriarkától függetlenül Bazilt tették meg. A görög megverte ugyan a felkelők seregét, de ezek a Dunán átkelvén, a kunok társaságában jelentek meg; ezek segitségével megverték a görögöket és országukat a Dunától a Balkánig függetlenitették. Mig a szerbek Macedoniában vették el egyik várat a másik után, addig a bolgárok a Balkánon átkelve, Philippopolistól a Fekete tengerig harczoltak.

Aszen János és Péter mindketten gyilkos tőr által multak ki. Követte őket legfiatalabb testvérük Kaloján[1] (1197—1207) mindkettőjüknél kegyetlenebb, de egyszersmind ravaszabb is. Erejének fő támaszai a kúnok voltak, kikkel szövetségben állott, seregének magvát ezek képezték, felesége is kún nő volt. Ezen rettenetes csordákkal egész Kon-

[1] A pápához irt levelekben magát Kolojoannesnek nevezi; a görögök Joannitiusnak (Ἰωαννίτης) vagy egyszerüen Joannesnek hivják őt.

stantinápolyig kalandozott, gazdag zsákmányt hozva a görög városból, közte számos ereklyét, melyek mint az ország palladiumai Bazil érsek által nagy pompával a tirnovoi székesegyházban helyeztettek el.

Kaloján uralmát azonban nemsokára veszedelem fenyegette. Román, Halics fejedelme, beütött Moldvába és igy a kúnokat arra kényszeritette, hogy otthon foglalkozzanak. Ez által legerősebb szövetségeseitől esett el. Másrészről Imre király Nemanja Istvánt elüzvén, felvette a «Szerbia királya» czimét, és Aukot ültetvén a szerb fejedelemségbe, azon czimen, hogy III. Béla Bulgáriát (Branicsevo, Nis) Angelosz Izsák feleségének Margitnak nászhozományul adta, Kalojánt bitorlónak tekintette és Vukkal egyetemben, a ki szintén bolgár földekre áhitozott, Bulgária nyugati vidékeit háborgatta. Sikerült is Imrének öt püspökséget elfoglalni az alsó Morava vidékén.

Kaloján ily körülmények közt, hogy magát megerősitse, ugyanazon módhoz fordult, mint Kulin. A magyar király ellen a római pápát igyekezett megnyerni. Tőle remélte uralkodói hatalmának megszilárditását. Már Aszen János és Péter is szorosabb összeköttetésbe akartak lépni Rómával, Kaloján pedig háromszor akart követeket küldeni oda, de a magyarok és a görögök megakadályozták ezt. Ennek a hire eljutott Inczéhez.[1]

Incze Domonkos brindisii görög archipresbytert küldötte Kalojánhoz, azon üzenettel, hogy értesülvén, miszerint Kaloján nemes római vérből származván, a nemességgel együtt a szent szék iránt való tiszteletet is örökölte, fogadja tehát öt szivesen és ha szándékának őszinteségéről meg fog győződni, még fényesebb követséget is fog hozzá küldeni.[2]

---

[1] Reg. V. 116.

[2] Helytelen volna abból, hogy Incze Kalojánt római nemzetségből származottnak mondja, arra következtetni, hogy Kaloján rumuny, és a rumunyok római eredetüek lettek volna. Roessler, Hunfalvy és Réthy megczáfolhatatlanul bebizonyitották, hogy a rumunyok thrák — illyrek, rokonai az albánoknak, a kikre a rómaiak I—IV. századig ráerőszakolták nyelvüket.

A ravasz bolgár bajban levén, örömmel kapott a küldöttségen, bár a követnek görög volta eleinte gyanut is keltett benne, de meggyőződvén, hogy nincsen csalóval dolga, Balás választott püspököt küldé vissza a pápához Domonkossal, császári koronát kérve tőle, mint egykor Péter és Sámuel kaptak, a mint azt könyveikben megirva találta. Bocsánatot kér a pápától, hogy követét gyanusitotta, de annyi csaló jár országában, hogy elővigyázattal kell élnie.[1] Incze a követet szivesen fogadta, de a dolgot megfontolandónak találta, mert mások önnálló jogait sérteni nem akarta. Áttanulmányozván a pápai regestákat azt találta, hogy a bolgár fejedelmek közül többen nyertek *királyi* koronát; továbbá, hogy Miklós pápa idejében annak prédikálására a bolgár király megkeresztelkedett és Mihály (Boris) király Hadrián pápától érseket kért, de a bolgárok és görögök által megvesztegetve a pápa által küldött érseket nem fogadták el, a római papokat elüzték és helyettük a görögöket fogadták be. Ily nagy könnyelmüség óvatossá tette Inczét, és nem küldött biboros testvérei közül követet, hanem János káplánt, bölcs és előrelátó férfiut, a kit megbizott, hogy Bulgáriában a lelkieket rendezze, az érseknek pedig palliumot azaz a főpapi teljhatalom jelvényét vigye. Ha pedig arra való férfiakat talál, azokat a szomszéd katholikus püspökök által szenteltesse fel és tegye a püspökségek élére. A mi a koronát illeti, meghagyta neki, hogy kutasson a könyvekben és oklevelekben utána, mi módon nyertek a bolgár fejedelmek a pápáktól koronát, és Kalojánnal tárgyaljon, hogy a pápa érett megfontolással járhasson el ezen ügyben. Fogadja tehát követét szivesen, tanácsait és rendeleteit kövesse és a bolgár egyház által is fogadtassa el; ez mind ideigvaló dicsőségére, mind pedig örök üdvösségére

---

Hogy Incze minő alapon mondja Kalojánt római eredetünek, nem tudjuk. Talán arra céloz, hogy elődei a bolgár czárok közt római katholikusok is voltak? Különben ismeretes, hogy a középkorban minden parvenu, valamely hires római nemzetségből akarta leszármaztatni magát. Az bizonyos, hogy Kaloján bolgár-szláv volt. (Reg. II. 266. Gesta 65.)

[1] Reg. V. 115.

fog válni, hogy a mint származása szerint, ugy cselekedetre és életmódra nézve is római legyen, és a római egyház szabályát kövesse.[1]

Bazil érsek keleties áradozásokkal telt levelet küld Inczének, hálát ád, hogy nem vetette meg alázatos és méltatlan szolgáit, a kik a katholikus és apostoli szentegyház kegyelmét és áldását éhezik és szomjuhozzák. Kezeit az éghez emeli az egész néppel, mondván: Megemlékezett az Ur rólunk! Miért is mindnyájan nagyok és kicsinyek, mint jó gyermekek kérünk téged, mint jó atyánkat, hogy nyerje meg császárunk, a mit kér tőled, mert méltó arra; ugyanis ő és egész birodalma hódolattal van a római egyház iránt, mert a római vérből származnak.[2]

János el is ment Magyarországból Bulgáriába, a hol Kaloján által szivesen fogadtatva, annak beleegyezésével két uj érsekséget állitott fel, a preszlávit és velbuzsdit, Bazil zagorai érseknek palliumot, mitrát és gyürüt adott át.[3]

Kaloján arany, ezüst, selyem ruhák, viasz, lovak és öszvérekből álló ajándékot küldött a pápának és Bazil érseket küldte követül Rómába, elismeri a pápának az egész egyház felett való főhatóságát, meghódolást igérve a szentszéknek, és császári koronát kérve magának, az érseknek pedig patriarkai méltóságot. Tudatja a pápával, hogy a magyar király Bulgáriában öt püspökséget elfoglalt és azt magának vindikálja. Kéri a pápát, intézze el ezen ügyet. De a követség Durazzonál tovább nem jutott, itt feltartóztatták a görögök és majdnem a tengerbe dobták őket.[4]

A pápa azonban nem találta Kaloján követeléseit teljesithetőknek. A nyugati és a keleti császárság mellett még egy harmadikat statuálni, az összes fennálló viszonyok felforgatását jelentette volna. A császári méltóság a középkorban nem volt pusztán világi hatalom, a császár mint az

[1] Reg. V. 116.
[2] Reg. V. 117.
[3] Reg. 70.
[4] Reg. VI. 142.

egyház védője a külső és belső ellenségek ellen, mint episcopus ad extra, amint már nagy Konstantin magát nevezte, nagy befolyást gyakorolt az egyház életére is. És vajjon czélszerü lett volna-e a két császár mellé most még egy harmadikat is felállitani? Azon kivül ez sértette volna a byzánczi császárok jogait is, a melyeket a pápa respektálni tartozott, mert ámbár most szakadás választotta is el a keleti császárságot a pápától, mindazonáltal a pápák sohasem hagytak fel a reménynyel, hogy idővel az egyesülés létre fog jönni. És ezt az egyesülést egy bolgár császárság felállitása, a mi a görögök nemzeti büszkeségét végtelenül sértette volna, lehetetlenné tette volna. Még nehezebb kérdés volt a bolgár pátriárkátus-é. A római egyház okult a konstantinápolyi pátriárkák esetén, nem akarta Bulgáriában ugyanazt lejátszatni, amit Photius és Caerularius Byzancban cselekedtek.

Ezért Incze helyes tapintattal nem utasitotta egyenesen vissza a bolgár követeléseit, hanem leszállitotta arra a fokra, melyet veszedelem nélkül megadhatott.

Leo biboros által királyi pálczát és koronát küld Kalojánnak kérésére megengedi neki, hogy országában arczképével diszitett pénzt verethessen. Megbizza a biborost, hogy hűségesküt vegyen tőle az ő és utódai nevében, hogy a római pápákhoz hivek maradnak és hogy népeit a római egyházhoz való hűségben megtartja; ezután koronázza meg őt a pápa nevében. A tirnovoi érseket Bulgária primásává emeli és azon jogot adja neki, hogy ezentul ő és utódai koronázzák meg a bolgár királyokat.[1] Egyszersmind meghagyja, hogy ezentul a püspökök és papok felszentelésénél az olajjal való kenést is alkalmazza.

Kaloján a római egyházzal való egyesülését aranybullával megerősitett oklevélben jelenti ki.[2] Bazil érsek kéri a pápát, tanitsa meg őt, miként kelljen nyáját igazgatni, küldjön neki olajat, mert a mi van, azt a görögöktől kapta,

[1] Reg. VII. 1. 2.
[2] Reg. VII. 4.

küldjön egyszersmind két palliumot, hogy azt a preszlávi és a velbuzsdi érsekeknek átadhassa.[1]

Incze örömmel értesiti a magyarokat és a szerbeket a bolgár egyházzal létrejött unióról, kéri a királyt és a papságot, hogy Leo biborost, a ki követségbe megy Magyarországon és Szerbián keresztül Bulgáriába, szivesen fogadják, és ha valami elintézni való egyházi ügyeik lennének,[2] bizzák reá, Leo egyszersmind egy kereszttel és apostoli kulcsokkal ékesitett zászlót is vitt Kalojánnak, melyet az a hit ellenségei ellen lobogtasson.[3]

Leo 1204-ben el is indult Magyarországon át Bulgáriába. Imre király őt eleinte igen barátságosan fogadta, fényes ajándékokkal halmozta el, sőt kiséretet is adott melléje. Midőn azonban az ország határán Keve várához értek, a hol csak a Duna választá el Magyarországot Bulgáriától, Imre megtiltotta Leónak az átkelést és egy királyi várba kényszeritette őt visszatérni, melyet már háromnapi járásra elhagytak, és kijelenté, hogy addig nem ereszti őt Bulgáriába, mig a közte és Kaloján közt Bulgária némely részeire nézve felmerült differencziák ki nem egyenlittetnek. A biboros vonakodott a közvetitő szerepét játszani, nem egészen alaptalanul aggódván, hogy egész bulgáriai missiója meghiusul, ha a magyar király érdekében fellépne, különben is erre nem is volt felhatalmazása a szentszéktől. Midőn Leo állhatatosan vonakodott, a vár ispánja (comes castri) háromszáz fegyveressel őriztette őt és fej- s jószágvesztés terhe alatt megtiltotta, hogy valaki neki élelmiszereket, vagy egyéb szükségeseket eladjon. A pápának ez tudomására esvén korholja Imrét: «Ej, ej, legkedvesebb fiam, hol van a királyi kegyesség, hol a keresztény vallás, hol a kiváló hódolat, melylyel — mint mondják — irántunk és a római egyház iránt viseltetel?» kéri és inti a királyt, hogy tegye jóvá a bántalmat, a mely képviselőjén esett. Az esztergomi érsekség suffraganeus püspökeit pedig felhivja, hogy a királyt

[1] Reg. VII. 5. Theiner I 28.
[2] Reg. VII. 13, 14.
[3] Reg. VII. 13.

intsék és iparkodjanak rávenni, hogy szabadon bocsássa a követet, és félelmet, valamint kegyet félretéve, ugy viseljék magukat ez ügyben, hogy hitüket és hódolatukat, melylyel a római szentegyház iránt viseltetni tartoznak, cselekedetekben tüntessék fel. A levélhez egy külön czédula volt mellékelve a következő tartalommal: «Szelidebben és kegyesebben irunk neked, mint azt a jelen ügy megkivánná, nehogy valakinek kezébe kerülvén a levél azt vélhesse, hogy az apostoli szék kegyelme tőled megvonatott. Ami semmi esetre sem válnék hasznodra és dicsőségedre, mert sok történt és történik országodban, a mik, ha napfényre kerülnének, súlyosabb fenyitést kivánnának, nemcsak a mi keresztfogadalmadat, testvéred elfogatását és a főpapok választását illeti, hanem sok más dolog is, melyeket, hogy túlságosan zavarba ne jőjj, most jobbnak látunk elhallgatni. Gondoskodjál tehát, hogy oly bajba ne keverd magad, a melyből nem egy könynyen szabadulhatnál.[1]

Mi inditotta Imrét ezen lépésre, azt a pápának egy másik leveléből tudjuk meg. Imre ugyanis igazolni akarván eljárását, egy nemes lovag által levelet küldött a pápának, melyben aggodalmait adja elő a bolgár koronázást illetőleg. Incze felel neki és pontról pontra czáfolja meg a király aggályait. Béla király Bulgária egyes részeit Margit leányának, Angelosz Izsák nejének hozományul adta. Ezeket Kaloján a pogány kúnok társaságában elfoglalta és ráadásul még Szerbia, Magyarország hübéres tartományát rettenetesen elpusztitotta és a pogányok számos kereszténytt rabságba hurczoltak. A pápa fájlalta, ha igazságtalanság történt a magyar királylyal és biztositja, hogy rajta lesz, hogy elégtételt nyerjen.

Imre Kalojánt bitorlónak tartotta, a ki a görögök ellen fellázadván, jogtalanul tartja elfoglalva a görög birodalom egyes tartományait. Incze felvilágositja őt tévedéséről, mert régebben Bulgáriában több király hordott koronát apostoli beleegyezéssel, mint: Péter és Sámuel és mások, mert Mik-

[1] Reg. VII. 126.

lós pápa prédikálására a bolgár király egész népével megkeresztelkedett. A bolgárok a görögök felülkerekedésével (Komnen Manuelre czéloz) elvesztették ugyan a királyi méltóságot és a nehéz konstantinápolyi iga alatt voltak kénytelenek szolgálni, de legutóbb a régi királyi családból származó két testvér Péter és Johannitius, atyáik földjét nem annyira elfoglalták, hanem visszafoglalták. Nem tagadjuk tehát, (ugymond) hogy talán némely földeket erőszakkal és jogtalanul foglaltak el, de másrészt határozottan állitjuk, hogy birtokaik legnagyobb részét örökösödési jogon szerezték vissza. Miért is mi őt nem az idegen birtokok felett, hanem jogos birtokaik felett akarjuk elődeink példájára királylyá tenni, követelvén, hogy a jogtalanul elfoglalt birtokokat adja vissza. Különben ő maga kért fel minket, hogy közte és közted a vitás birtokokra nézve itéletet hozzunk. Lám, midőn ellenezted, hogy István szerb nagyzsupánnak királyi koronát küldjünk, bár azt a biborosok tanácsára már elhatároztuk, nem minden megzavarodásunk nélkül állottunk el szándékunktól.

Követünk helyesen cselekedett, hogy nem állott rá kivánságodra, hogy előbb a köztetek fenforgó vitát intézze el, mielőtt Bulgáriába ment volna. Minekutána ugyanis ő országodban eleinte szivesen fogadtatott és ott hosszabb ideig tartózkodott, azon gyanuba keveredett volna, hogy az ügy elintézésénél részrehajlóan jár el. Különben is nem kényszerithette a bolgárt egyezségre, vagy itélete elfogadására, mielőtt az apostoli tekintélynek magát alávetette volna.

Midőn tehát követünk a keresztény hit terjesztésére indult, az Isten haragját és a mi megbántódásunkat vonod magadra, ha akadályoznád őt ebben és a bolgár királyt is csak még inkább ellenségeddé tennéd. A mily igazságtalanságnak vennéd, ha mi a te testi fiadnak megkoronáztatását akarnánk megakadályozni, épp oly igazságtalanságnak tekintjük mi, ha te gáncsot akarsz vetni, hogy lelki fiunk a tékozló fiu, aki most tért meg, megkoronáztassék. Ha pedig attól félsz, hogy ő megnyervén a koronát ez által

még inkább el lesz kapatva; légy meggyőződve, hogy nem lenne annyi haszna a végbevitt ravaszságból, mint a menynyit a hazudott hitből vesztene, és mi kevesebbet mondunk neked, hogy többet érts.

Ily módon igyekezett Incze a magyar királynak aggodalmait eloszlatni, másrészt pedig el volt határozva, jogos követeléseinek eleget tenni. Ezért meghagyja a biborosnak, hogy a fenforgó vitás ügyet megvizsgálván, az igazság szerint döntse el és minden fellebbezést elvetve egyházi censurákkal is vigye keresztül; a bolgár királyt pedig csak jogosan birt tartományaira nézve koronázza meg.[1]

Imre azonban meg sem várva követének visszajöttét és a pápa levelét, Leo biborost elbocsájtotta, miért Incze meg is dicséri őt és kéri, hogy visszatértében is szivesen fogadja a biborost, és adjon neki kiséretet melléje.[2]

A követ október 15-én érkezett Tirnovába, november 7-én felszentelte a primást, átadta neki a palliumot és nagy ünnepélyek közt megkoronázta Kalojánt; november 15-én pedig elutazott hazafelé. Az uj király és primás hálálkodó levelekben tudatják a történteket a pápával, értékes ajándékokat küldenek neki, köztük egy tevét is, egyszersmind két gyermeket is: Bazilt és Bethlehemet, hogy megtanulják a latin nyelvet, hogy hazatérve legyen a ki le tudja forditani a pápa leveleit. Egyuttal felkéri a pápát, hogy irjon a magyaroknak és a konstantinápolyi latinoknak, hogy ne háborgassák az ő birodalmát, mert ő nem foglalt el tőlük semmit; ha őt haddal megtámadnák, ám lássák ők a következményeket, és a pápa ne vádolja őt.[3]

Kaloján azonban már nem tartotta szükségesnek a pápa oltalmát használni. Magyarországban zavarok ütöttek ki, a konstantinápolyi császárság pedig felbomlásnak indult. Igy tehát egyik oldalról sem kellett félnie. Roszhiszemüségét tanusitja már az is, hogy magát mindenütt császárnak ne-

---

[1] Reg. VII. 127. Gesta 77—80.
[2] Reg. VII. 137.
[3] Reg. VII. 230. 231.

vezi, a primás pedig patriarkának és legutóbbi leveleikben is azt köszönik Inczének, hogy császárnak és patriarkának tette őket.

Midőn a keresztesek 1203-ban Konstantinápoly falai alatt megjelentek, Kaloján azon ajánlatot tette nekik, hogy 100.000 emberrel jön segitségökre, ha őt Bulgária urának elismerik és koronát adnak neki. Azonban ajánlatát elutasitották. Midőn Balduin császár Thrákia és Makedonia városait meglátogatta, Kaloján ujból barátságát ajánlotta: de a frankoktól azt a büszke választ kapta, hogy néki velök nem szabad ugy beszélnie, mint egy királynak barátaival, hanem mint egy rabszolgának urával; mert ő uralmát bitorolja, melyet a görögöktől ragadott el. Ehhez képest a frankok iparkodtak is Bulgáriát efoglalni. Rainer de Frit lovag meg is szállotta a neki szánt philippopolisi herczegséget. Az összeütközés a frankok és bolgárok közt elkerülhetetlen volt. Midőn a latinok Kis-Ázsiában és Peloponnesusban el voltak foglalva, az általuk sanyargatott görög városok Kalojánhoz fordultak, császári koronát igérve neki, ha elnyomóiktól megszabaditja őket. A harcz meg is indult, és 1205. április 15-én Kaloján a kúnok segitségével meg is verte a kereszteseket, sőt Balduint is elfogta.[1]

Henrik, Balduin öcscse a pápához fordult, hogy hagyja meg Kalojánnak, hogy bátyját bocsássa szabadon. Incze fel is szólitotta őt erre, figyelmeztetvén, hogy lépjen békére a latinokkal, mert veszedelembe kerülhet, ha egyik oldalról a magyarok, másik oldalról a keresztesek támadnák meg. Meghagyja neki, Henriknek is, hogy kössenek békét a bolgárokkal.[2]

Kaloján a pápa követeit nem is fogadta kellő tisztelettel, kivánságát pedig visszautasitotta;[3] sőt. Balduin császárt barbár módon meggyilkoltatta. Iszonyu kegyetlenséggel pusztitotta végig Thrakiát és Makedoniát, mignem 1207-

[1] Reg. VIII. 131.
[2] Reg. VIII. 129. 135.
[3] Reg. X. 65.

ben maga is orgyilkosságnak esett áldozatul. Halála után versengés támadt, a melyből végre II. Aszen János az öreg Aszennak fia került ki győzelmesen. Uralkodása alatt Bulgária elérte legnagyobb kiterjedését, békés kormányzata pedig ismét jólétet és müveltséget hozott abba. A bogomilek iránt türelmes lévén, azok rendkivül elszaporodtak. Utódai (Kaliman Aszen Mihály) alatt a görögök egymás után foglalták vissza az elvesztett tartományokat.

A XIII. század második felét trónvillongások, polgárháboruk, a déloroszországi tatárok inváziója tölti ki. A birodalom a XIV. században három részre bomlik, Tirnova, Viddin és Várna. A bolgárok hanyatlásával a szerbek emelkednek és magukhoz ragadják az elsőséget a szláv törzsek felett, különösen midőn Dusán czár 1330. Velbuzsdinál (most Kösztendil) a bolgárokat teljesen megverte. 1353-ban az ozmanok is megvetették lábukat a félszigeten. Még szomorubbak voltak Bulgária belállapotai; a bogomileken kivül a hesychasták, adamiták és zsidók szaggatták meg vallásilag a társadalmat. Bulgáriának, melyet vallási viszályok széjjel szaggattak, a byzantinizmus minden nyavalyája megfertőzött, és a folytonos egyenetlenségek meggyengitettek, előbb-utóbb a törökök prédájává kellett lennie. 1393-ban Tirnovát, 1398-ban pedig Viddint foglalták el az ozmanok.

A bolgár állammal megszünt a bolgár egyház is. A bolgárok politikailag az ozmánok, vallásilag pedig a konstantinápolyi patriarka igája alá kerültek, a ki görög phanariota papokkal népesitette meg a bolgár egyházakat. Vak dühhel pusztitották el ezek az általuk gyülölt nép önállóságának legutolsó nyomait. A szláv liturgiát kiszoritotta a görög, a papok csak görögül tudtak, az iskolákban — milyen iskolák voltak ezek! — csak görög irást tanitottak, ugy, hogy az irni tudó bolgárok is a cyrill betük helyett görög betükkel irtak anyanyelvükön; a régi bolgár irodalom maradványait dühös buzgalommal égették meg. Ez a szellemi rabság, mely a legujabb időkig, e század elejéig tartott, még vészhozóbb volt, mint az ozmanok zsarnoksága.

Az egyetlen nép, mely ellenállást fejthetett volna ki,

a szerb volt. De Dusán István halála után (1355.) ők is a széthuzás és a fejetlenség martalékaivá lettek. A tragikus rigómezei ütközet (1389) után, melyben Lázár szerb fejedelem is vesztét találta, a Balkánfélsziget sorsa el volt döntve. Csak Bosznia állott ellen egy darabig, magyar segitséggel.

Mi okozta, hogy a délszláv népek oly hirtelen görnyedtek a török iga alá!? A cseh Jireček, a kit e tekintetben elfogultságról vádolni nem lehet, a délszlávok ismert separatismusán kivül — mit ő a hűbérrendszernek tud be — a byzantinismust és a bogomil eretnekséget adja okul. A bolgárok, a kik törvényeiket, irodalmukat és erkölcseiket valamint erkölcstelenségüket a kiélt byzanciaktól vették, nemsokára ugyanabba a sirba dőltek, melybe mestereik is temetkeztek. Az egész szellemi élet Byzánc példája után indult. A bogomilek komor tana aláásta a honszeretetet és meghasonlást hintett a nép minden rétege közé, végre pedig az erkölcstelenség örvénye felé hajtotta. Mikor a törökök a félszigetre léptek, az elnyomott bogomilek szabaditókként üdvözölték őket és legnagyobb részük az iszlámra tért át. Innen vannak a mohamedán szlávok oly nagy számmal Boszniában és Bulgáriában.

A pápák kisérletei az orthodox szlávokkal unióra lépni, hajótörést szenvedtek ép ugy, mint a görögöknél. Bolgárok, bosnyákok, szerbek egy-egy időre közelednek a katholikus egyházhoz, de a közeledés semmi maradandó eredményt nem hoz létre. Mivel politikai számitás hozta létre ezeket a mozgalmakat és a vallási meggyőződésnek vajmi csekély részük volt bennük, nem is hathatták át mélyebben a nép rétegeit és igy nem is birhattak állandósággal. A mint a veszedelem elmult és nem volt szükségük a nyugat segitségére, elfordultak a nyugat egyházától is. Mily különböző eredményre jutunk, ha a pyrenéi félsziget történetét összehasonlitjuk a Balkánéval. Ott a maroknyi kereszténység, mely öt királyságra volt szakadva, a pápák buzditására egyesült erővel veri ki a moszlim hatalmát; itt a vitéz szláv népek, elernyesztve a byzantinismus befolyása által, egymás után esnek az ozmanok martalékául. A spanyol királyságokat

közös eszmék, közös czél: a kereszténység győzelme lelkesiti és egyesiti; a szláv népeket a keleti egyház, mely elvetvén a legfőbb tekintély egységesitő elvét, a szétbomlás csiráit nem egyesiti, hanem töredékekre osztja. A görög patriarkatus mellett egy bolgár, később egy szerb (Ipek) patriarkatus is keletkezvén, a balkáni népek, a helyett, hogy egymáshoz közeledtek volna, egymástól elszigetelődnek és teljesen szétválnak.

Mi történt volna, ha a délszlávok felveszik a katholicismust? Talán alakult volna egy erős délszláv állam, mely ellen tudott volna állani a törökök becsapásának? Vagy talán a katholiczismus egységesitő ereje sem lett volna képes e széthuzó szláv törzseket egyesiteni? Mind a két eset lehetséges. De az bizonyos, hogy a katholikus szlávok összeköttetésben maradván a nyugati népekkel, több támogatást nyerhettek volna nyugatról. A nyugati czivilizáczió és gondolkozásmód sphaerájában maradván, nem maradtak volna annyira el a nyugattól; mert a hol megszünik a katholikus egyház, ott már kelet van: keleti gondolkozásmód, keleti kultura, és keleti erkölcsök. Nem lenne a különbség az ellentét és ellenszenv oly nagy kelet és nyugat közt, mely még most is, és sok időre, felrobbanással fenyegeti Európának puskapor által biztositott békéjét. Mert a keleti kérdés lényegében vallási kérdés.

A POZSONYI GENERÁLIS SZEMINÁRIUM.

Irta Dr. HALMOS IGNÁCZ.

(Folytatás.)

Batthyány Bécsből hazajövén első teendője volt értesiteni az uj intézkedésekről Szabó Endrét a budai hittani kar igazgatóját s Hollósy Györgyöt a budai papnevelő intézet kormányzóját s pedig még részletesebben és kimeri-

többen mint a fönnebbi s még csak később megjelent királyi leirat s felhivni őket, hogy az uj rendelet okozta változások szemelőtt tartásával járjanak el mindenben. Azonfelül Hollósyt felszólitja, hogy a mint csak teheti azonnal jőjjön fel Pozsonyba s hozza el magával a következőket: 1-ször a növendékpapság personaleját; 2-szor a budai szeminárium cselekvő és szenvedő állapotát feltüntető okmányokat: az évenkinti kiadást és bevételt tartalmazó naplókat, 3-szor a cselédek számának kimutatását, 4-szer az évi számadásokat ha másképp nem lehetséges makulatoriumban, 5-ször az összes leltárokat. Mindezek szükségesek, hogy a királyi vár mikénti beosztása, felszerelése, az ezekkel járó költségek mennél alaposabban és körülményesebben megállapithatók legyenek. — Ezekkel felszerelve induljon Pozsonyba és szálljon a primási palotába.

Batthyányi e levele Hollósyt nem találja Budán; Hollósy már vagy két héttel előbb Bozókra távozott, s ott revideálta az uradalmi számadásokat, Szabó megkapván a primás levelét, deczember hó 12-én válaszol reá.

Válasza ugy tartalmánál mint nyiltságánál és határozottságánál fogva érdekes. Vonatkozással a vele kegyesen közlött uj intézkedésekre és áthelyezésekre megjegyzi, hogy azoknak könnyü és szerencsés kimenetelét és keresztülvitelét kivánja, de alig remélheti. Különben is, itt az alkalom, hogy annyiszor kért felmentését ujra kérje s az egyetem kötelékéből elbocsáttassék s ezt annál inkább hiszi, miután felosztatván több részre az egyetem, annak vezetése és kormányzása is más leend s ő visszavonulhat stallumába. Ő nem való a teremtett uj viszonyok keretébe. Az egyetemi tanárokról ugy a hittaniakról mint a bölcsészetiekről pedig megirhatja már most, hogy azok, mivel ugy is concursus utján s királyi approbatióval nyerték el illetőleg birják tanszékeiket, uj konkurzusnak nem fogják magukat alávetni s készebbek inkább tanszékeiktől megválni.

Ugyane levelében értesiti a primást, hogy Hollósy Bozókon számadások revideálásával van elfoglalva, s hogy a neki küldött levelet azonnal továbbitotta Bozókra.

Hollósy megkapván a primás levelét azonnal félbeszakitotta a revideálást, annak folytatását bizonytalan időre elhalasztotta és sietett Budára s a tőle bekért okmányok és adatok összeállitásához fogott.

Azonban Szabó, ki szivén hordta a papnevelés és oktatás ügyét, szintén nem maradt tétlenül. A Hollósyra bizott egyes kérdések tanulmányozását és kifejtését ő vette át s a magára vállalt munkának hegyiről-tövire való meghányását és megvilágitását, szokásos alapossággal és lelkiismeretességgel nem is engedte el magának.

E kérdések legfontosabbika volt, a növendékpapság számának meghatározása tekintettel a jelen szükségletekre, ugy, hogy a paphiány jövőre is elhárittassék. Második nem kevésbé fontos kérdés: a növendékpapság czélszerü elhelyezése és beosztása.

Az első kérdés megfejtésének, tüzetes meghatározásának kiinduló pontja s mintegy alapja a növendékpapság jelenlegi tényleges száma; s azon esetre, ha ez a fennálló pásztorkodási szükségleteknek kellően megfelel, akkor jövőre is ezen számot kell megtartani, ha pedig nem, akkor azt növelni kell.

Az összeállitott kimutatás szerint a világi növendékek száma a következő:

Esztergomi	160	Budán és Bécsben
Kalocsai	14	Kalocsán
Egri	118	Egerben, Budán és Kassán
Székesfehérvári . .	12	Budán
Csanádi	12	Budán
Győri	43	Győrött
Nagyváradi latinszert.	20	Budán és Nagyváradon
Beszterczebányai . .	27	Budán
Nyitrai	42	Budán, Nyitrán
Pécsi	30	Budán, Pécsett
Rozsnyói	25	Budán
Szombathelyi . . .	42	Budán, Győrött
Szepesi	37	Budán
Szörémi	12	Budán, Pécsett

Zenggi	20	Grácz és Fiumeban
Váczi	26	Budán és Váczott
Veszprémi	32	Budán és Veszprémben
Zágrábi	109	Bécsben, Paviában, Zágrábon
Görögszert. fogarasi és nagyváradi . . .	13	Budán
Ugyanazok és Kőrösi	30	Bécsben, a Barbareumban
	834	

Szerzetes növendékek és pedig:

Benedekrendü	12	Budán
Kapuczinus	25	Budán és Pécsett
Karmeliták	3	Budán
Ferenczrendü Marianus .	71	Budán
Salvatorianus	80	Kassán, Nagyváradon
Kapistranus	45	Budán
Ladislaita	32	Pécsett
Minoriták	48	Kassa, Kolozsvár, Egerben
Magyarországi pálos . .	45	Budán, Pécsett
Horvátországi pálos . .	9	Pécsett
Piarista	21	Budán, Kolozsvárott
Trinitarius	6	Budán
	397	

Az összes növendékek tényleges száma tehát 1231.

Szabó a növendékek e tényleges számát szem előtt tartva, azt a jövőre nézve is okvetlenül fönntartandónak véleményezi. Okadatolásában azon kétségbevonhatlan tényből indul ki, hogy a papok is emberek, tehát ezek is meghalnak s azért helyüket pótolni kell s előre gondoskodni arról, hogy a pótlás lehetséges legyen.

A kiválasztott ifjak s a szemináriumokban nevelt növendékek száma nem mindig ugyanaz, hanem a hivek és plébániák számához viszonyitva, majd nagyobb, majd kisebb. S hogy ez a leghelyesebb mértéke a nevelendő növendékek számának, mindenki belátja. Miből szükségképen következik, hogy azon elvet meg kell menteni s fönn kell tartani a jövőre is; s

ha a plébániák bármi oknál fogva szaporittatnanák, szaporitani kell a növendékek számát s tekintet nélkül azon számra, mely a mostani igényeknek megfelelőleg lett megállapitva. A növendékek számának okadatolt megállapitása függ a hivek számától. Magyarország katholikusai megközelitik a 3 milliót. Ha most minden 500 hivő vezetését egy lelkészkedő papra bizzuk, akkor az összes hivek száma, 6000 papot igényel. Ha továbbá amint szokás is, 5 lelkészkedő papra egy növendéket számitunk, akkor okvetlenül szükséges, hogy a növendékek száma 1200-ra rugjon. Jelenleg van lelkészkedő pap közel 2400; szerzetes 5480; ez utóbbiak $^1/_3$, tehát 1820 kisegitőképen működhetik in cura animarum, s ezen számitás szerint a lelkészkedő papok száma 4220 tenne ki. Ha tehát minden 500 hivőre külön pap számitatnék, pótolni kellene még 1780 papot. Mivel azonban van akárhány plébánia, mely 500 illetőleg 1000 léleknél többet foglal magában, s e többlet minden hátrány nélkül egy illetőleg két pap gondozására van bizva, azért az 500-ast egész szorosan megtartani nem szükséges.

Igaz ugyan, hogy minden megyében van több oly pap, a kik lelkipásztorkodásnak nem élnek pl. kanonokok, tanárok, udvari papok, de ezen körülmény sem követeli, hogy a klerikusok száma 1200-nál nagyobbra emeltessék, mert hisz e szám azon kalkuluson alapszik, hogy minden 500 lélekre számittatik egy pap, már pedig hány esetben gondoz egy pap 600—700 s több lelket minden hátrány nélkül. Ezen esetek teszik lehetővé, hogy az 1200 papnövendék nemcsak a lelkipásztorkodásra alkalmatlanokat vagy megholtakat pótolja, hanem azt is, hogy ezen számból kikerüljenek az emlitett s lelkipásztorkodással nem foglalkozó papok is. Ha a viszonyok megváltoznának, igen természetes, hogy akkor szaporitani kell majd megfelelőleg a növendékek számát is.

A második kérdés, melylyel Szabó tüzetesen foglalkozott, volt a növendékpapság czélszerü beosztása és elhelyezése, szemelőtt tartva a tervbe vett nagyobbmérvü összpontositást.

Nem uj dolog volt ez ő előtte. Foglalkozott ő a növendékpapság mikénti beosztásával már akkor, midőn ki

lett mondva, hogy Pesten, Kassán és Pécsett lesz a három magyarországi generális szeminárium.

Szabó a nagyobbmérvü összpontositásnak józan paedagogiai elvből és egészségügyi szempontból ellensége. Azért projektuma nem szoritkozik a királyi leiratban kijelölt három generális szemináriumra csupán, hanem felveti azt a kérdést is s azonnal megoldását is adja, hogy mikép lehetne a növendékeket czélszerüen beosztani, négy sőt öt generális szemináriumba? Ily uton módon gondolja oda terelni a figyelmet e tervre.

Föltéve, hogy a generális szemináriumok száma három, s azok helyei: Pest, Kassa, Pécs, akkor legczélszerübben igy lehetne beosztani a növendékeket: Pestre 433 világi, 194 szerzetes növendéket; összesen 627. Nevezetesen Pestre beosztandó lenne 160 esztergomi, 118 egri, 12 szfehérvári, 43 győri, 42 szombathelyi, 26 váczi, 32 veszprémi, 12 benedekrendi, 16 kapuczinus, 3 karmelita, 71 marianus ferenczrendü, 45 kapisztranus, 20 magyar pálos, 21 piarista, 6 trinitárius növendék. — Kassára: 42 nyitrai, 27 beszterczebányai, 25 rozsnyói, 37 szepesi, 20 nagyváradi, 13 görög, 80 salvatorianus ferenczrendü, 48 minorita; összesen: 292. — Pécsre: 24 kalocsai, 12 csanádi, 30 pécsi, 12 szörémi, 20 czenki, 109 zágrábi, 9 kapuczinus, 25 magyar pálos, 9 horvát pálos, 32 ladislaita ferenczrendü, összesen: 282 növendék. — Négy generális szeminárium esetében a felosztás a következő: Pestre: 80 esztergomi, 24 kalocsai, 12 szfehérvári, 27 beszterczebányai, 26 váczi, 32 veszprémi, 12 benedekrendi, 3 karmelita, 20 pálos, 21 piarista, 45 kapisztranus, összesen: 302. — Pozsonyba: 80 esztergomi, 43 győri, 42 nyitrai, 42 szombathelyi, 71 marianus ferenczrendi, 16 kapuczinus, 6 trinitarius; összesen: 300. — Pécsre: 12 csanádi, 13 körösi görög, 30 pécsi, 20 czenki, 12 szörémi, 109 zágrábi, 9 kapuczinus, 32 ladislaita, 25 magyar pálos, 9 horvát pálos; összesen: 271. — Egerbe vagy Kassára: 118 egri, 20 nagyváradi latin szert., 25 rozsnyói, 37 szepesi, 30 munkácsi, fogarasi, nagyváradi görög szert., 80 szalvatorianus ferenczrendü, 48 minorita; összesen: 358.

A növendékeknek négy szemináriumban való elhelyezését több fontos, nyomós ok teszi kivánatossá. Ugyanis ellenkező esetben elkerülhetlen az, hogy egy-egy szemináriumba százakra menő növendékeket kell majd elhelyezni. Már pedig ily szám mellett majdnem lehetetlen a növendékek alapos s minden oldalról való ismerete, az azok fölötti felügyelet, a studium megtartásának ellenőrzése; továbbá azok élelmezése is akadályokba ütközik annyiban, hogy az ily nagyszámu növendékek számára élelmi szereket beszerezni és azokat romlatlanul megőrizni nem könnyü feladat. Nem emlitve a tisztaságot, az ételek jóságát; ezek pedig az egészség főfeltételei közé tartoznak.

Nem mellékes az sem, hogy egyes megyéktől a generális szemináriumok városai igen távol vannak, s növendékeiket csak nagy utiköltség mellett küldhetik a kitüzött helyekre. De kivált a szerzetesrendek növendékeire fontos e körülmény. Ha pedig négy generális szemináriumba osztatnának be s pedig az előbb emlitett városokba, akkor ezek az aggályok és nehézségek mind elesnek.

Igy okadatolta Szabó ezen kidolgozott tervét. Ha pedig öt helyen állittatnék föl generális szeminárium, akkor inditványozza a következő beosztást: Pestre: 80 esztergomi, 10 egri, 12 fehérvári, 27 beszterczebányai, 26 váczi, 32 veszprémi, 30 marianus ferenczrendi, 20 szalvatorianus ferenczrendü, 25 kapisztrán, 21 piarista és 3 karmelita összesen: 286. — Pozsonyba: 80 esztergomi, 43 győri, 42 nyitrai, 42 szombathelyi, 41 marianus ferenczrendü, 10 szalvatorionus ferenczrendü, 10 kapuczinus, 12 benedekrendü, 6 trinitarius; összesen: 286. — Pécsre: 24 kalocsai, 12 csanádi, 30 pécsi, 12 szörémi, 45 magyar pálos, 20 kapisztrán, 15 kapuczinus; összesen: 158. — Egerbe vagy Kassára: 108 egri, 20 nváradi, 25 rozsnyói, 32 szepesi, 30 görögszert., 50 szalvatorianus ferenczrendü, 24 minorita, a többi Kolozsvárra; összesen: 294. — Zágrábba: 109 zágrábi, 20 zenggi, 13 kőrösi, 32 ladislaita ferenczrendü, 9 horvát pálos: összesen: 183 növendék.

Szabó kifogásolta s helytelenitette nemcsak a növen-

dékeknek nagyszámu összpontositását s ezen, hogy segitve legyen, proponálta a négy vagy öt generális szemináriumban való elhelyezést, ő helytelenitette azt is, hogy a pozsonyi generális szeminárium helyéül a királyi vár jelöltetett ki. Innen van az, hogy ő habár erre felszólitva nem volt, kijelölte azon épületeket, melyeket Pozsonyban ő alkalmasaknak tart arra, hogy azokba a tervezett generális szeminárium elhelyeztessék.

Ilyenek: a Klarisszák klastroma, a hozzátartozó templommal és gondnoki házzal, melyhez hozzáveendő lenne — természetes megfelelő kárpótlás mellett — egyik szomszéd kanonoki ház, vagy az, ahol most Arady kanonok lakik vagy a másik, melyet jelenleg Hury kanonok bir. Itt el lehetne helyezni 200 növendéket sőt ennél is többet a hozzátartozó elöljárókkal egyetemben. Az átalakitás kerülne 30 ezer forintba. Másika: a Jezsuiták volt residencziája, melynek egyik részében most az elemi iskola, zene-iskola, tanitóképezde vannak; azonfelül benne lakik az elemi iskolák igazgatója, a házgondnok, a hitoktató; másik része pedig boltokból áll és üres lakásokból. Ezen épülethez is hozzá kellene venni egy kanonoki szomszéd házat s azon felül a sz. Imréről czimzett szemináriumot is egy uj épület által vele összekötni s akkor 200-nál több növendék egész kényelmesen elférne az igy szeminariummá átalakitott épületbe. Tagadhatlan nehézség ezen épületnél az, hogy az alsó traktus nedves, s hogy ezen átalakitás legalább 60 ezer forintot igényel, mivel a rezidenczia épülete a legszánandóbb és legelhagyatottabb állapotban van. Harmadik a jezsuiták kollegiumának négy emeletes épülete a hozzátartozó szomszédházzal. Ez erős jó karban levő épület, melybe 200 növendék elfér s ha ezzel az épülettel összekapcsoltatnék a ferenczrendiek konventusának szomszédságban levő háza, akkor 300-nál több is találna benne helyet. Igaz, hogy ez utóbbi terv nagy akadályokba ütközik a nagy költségek miatt, melyek e terv keresztülvitelével elkerülhetlenek. A jezsuiták épületét 60 ezer frtra becsülik, ezen az áron kellene megvenni; az átalakitás pedig belekerülne 10 ezer frtba, azonban

daczára e nagy áldozatoknak, ezen terv elébe teendő ugy a Clarisszák, mint a jezsuiták rezidencziára vonatkozó tervnek.

A mi pedig a császár által szeminárium számára kijelölt helyet t. i. a pozsonyi várat illeti, Szabó erről következőkép adja véleményét.

A vár tagadhatlan s nagy előnyei: a magas fekvés, egészséges, tiszta levegő, nagy kiterjedése, valóban királyi fénye a termekben, de mindenekelőtt azon kiváló királyi kegy, mely ezt az épületet, amely, a királyi család sarjainak lakóhelyül szolgált, szemináriumnak szánja s mely 400-nál több növendéket befogad, hozzá még az előljárók, tanárok is itt lakhatnak s a szükséges iskolákról is ugyanazon egy épületben gondoskodva volna.

Tagadhatlan, hogy ezek nagy előnyök s annál nagyobbak, minél kevesebb anyagi áldozattal elérhetők.

Azonban Szabót ezen előnyök nem akadályozzák abban, hogy a pozsonyi várnak szemináriummá való átalakitásával járó hátrányokkal szokott őszinteségével elő ne sorolja.

Hat pontba foglalja erre vonatkozó észrevételeit. A hány pont ugyanannyi hátránynak kimutatása és feltüntetése.

Az első hátrány: a *királyi vár fénye és pompája.* Sok és nagy költséget és áldozatot hoztak az elődök, hogy a királyi várat lakóinak megfelelőleg diszitsék, berendezzék. Mindez a nagy költség kárbavész, a pazar fénynyel diszitett termekből a drága butorokat el kell távolitani s helyüket pótolja a szegényes egyszerü fabutorzat, s a fényes vár szánandó képet fog nyujtani.

A második: e roppant nagy épületnek jókarban való tartása, kijavitása legkevesebb 10 ezer forintba fog kerülni évente. Az épület magas fekvésénél fogva minden oldalról esőnek szélnek van kitéve s ennek szükségképeni következménye az épület megrongálódása.

A harmadik hátrány: hogy a vár nélkülözi a jó ivóvizet, mert azt a vizet, melyet gép segitségével a várba felvezetnek, sem inni sem főzésre használni nem lehet. Ezen czélra

tehát vagy a Dunából vagy pedig a közelfekvő városi forrásokból szekereken kellene naponta vizet felhozatni.

A negyedik hátrány: a várnak nincs piacza. Minden bevásárlásnak tehát a lent fekvő városban kell történnie. Ezért e czélból kellene fogatot tartani s a cselédek számát is kellőleg szaporitani.

Ötödik hátránya a pozsonyi várnak, hogy habár az épület nagy kiterjedésü, a szobák benne nem elég tágasak. Nincs terem, melybe — mint muzeumba vagy dormitoriumba szokás — 24 növendéket el lehetne helyezni. Több lesz tehát a tanterem és hálóterem, a mi ismét cselédségszaporitással jár először, másodszor pedig több kályha lévén, több fa fog elfogyni, kivált oly épületben, melynek minden oldalát a szél megközelitheti s melynek ablakai oly nagyok. Ez a kiadásokat évente legkevesebb 1500 frttal fogja szaporitani.

Végre hatodik hátránya, azon meggyőződés, hogy a növendékpapság a pozsonyi várban hosszabb és állandóbb ideig alig fog lakhatni, azért a király engedélyével már most kellene oly épületről gondoskodni, még ha nagyobb áldozatokat is követelne, mely következhető esélyeknek nincs alávetve s a szeminárium összes igényeinek megfelelne.

Mindez bő anyagot szolgáltatott a generális szeminárium ügyének tisztázásához.

Azonban II. József anélkül, hogy bevárta volna a szükséges adatok hozzá való felterjesztését és nevezetesen a szemináriumnak projektált pozsonyi várra vonatkozó tervezet benyujtását, Hillebrandot, királyi építészt egyszerüen oda utasitja, hogy a vár czélszerü átalakitását kezdje meg.

Ezen a pozsonyi vár sürgős átalakitására vonatkozó királyi rendelet vétele után Batthyány is szükségesnek és időszerünek tartotta a tervbe vett generális szeminariumokról általában, a pozsonyi várról pedig különösen kimondani véleményét s azt irásba foglalva a helytartótanácsnak felterjeszteni.

Ez meg is történt 1784-ik évi január hó 15-én.

A felterjesztés Hollósy és Szabónak összegyüjtött ada-

tain és munkáján alapszik s azért joggal az ő müvöknek tekinthető. Czélja e felterjesztésnek nem más mint a generális szemináriumok létre jöttét megakadályozni vagy legalább a pozsonyi várnak szemináriummá való átalakitását elejtetni, ugy azonban, hogy az 1783-ik évi deczember hó 9-én kiadott királyi leiratban foglaltaknak is elég tétessék annyiban, hogy az ott bekivánt adatok és tervek is mellékeltettek.

Batthyány ezen felterjesztése czéljának megfelőleg két részre oszlik.

Az első rész foglalkozik a generális szemináriumokkal általában. Batthyány itt kimondja, hogy bármily kitüntető is reá nézve az, hogy a király őt bizta meg az 1783-ik évi deczember hó 9-én kelt leiratában a generális szemináriumok életbeléptetésére vonatkozó tervek és inditványok elkészitésével, nagy aggodalommal fogott azok összeállitásához. Aggodalmai nagyok voltak és jelenleg sem szüntek meg — mert nem hihető, hogy a király legjobb akarata daczára, a generális szemináriumok meghozzák a várt és hozzájuk füzött sikert. Aggodalmának okai nem csekély fontosságuak. A tervbe vett központositás fölötte nagyszámu növendéket helyez el egy szemináriumba; a mi egyrészt veszedelmes, másrészt a szeminariumi nevelés eredményét, ha tán nem is lehetetlenné, de bizonyára fölötte kétessé teszi. S ha még ezen aggályát a megfelelő számu elöljárók őrködése alaptalanná tenné és eloszlatná is, de azt, hogy a generális szemináriumok ilyetén szervezése folytán azok a püspökök felügyeletétől és kormányzatától teljesen elvonatnak — s hogy igy az atya gyermekeitől elszakasztatik — s pedig minden alapos ok nélkül, minden törvény ellenére, s gyámra bizatnak; ez a püspökökre a legfájdalmasabb leend s nem is fognak soha belenyugodni ebbe az intézkedésbe annál is inkább, mivel az az egyház vele született és egyidejü szellemével ellenkezik — s mivel tapasztalati tény, hogy a gyám, bármily jóakaratú és jóindulatú legyen is, az atyát soha sem helyettesitheti. A mi pedig a fundatiok commasszálását illeti, Batthyány ekkép formulázza aggályát: Sehol, egy országban

sem gondoskodtak oly bőkezü alapitványok által a papi neveléssel járó költségek födözéséről, mint elődeink ép ezen országban. Ha most ezen alapitványok kommasszáltatnak, alapos az aggodalom, hogy az ezek után befolyó jövedelmekből a költségek födözhetők nem lesznek — s akkor kényszerülünk máshol segitséget keresni s papnevelésre fordítani oly pénzeket, melyek arra rendelvék, hogy a vallás virágzását más uton mozditsák elő. Mig ellenben ha az alapok kezelésének eddigi külön-külön kezelése meghagyatik, ezen aggály nemcsak hogy alaptalanná lesz s a költségek födöztetni fognak rendesen, hanem még azzal is kecsegtet a jövő, hogy ezek évről-évre fölösleget is szolgáltatnak.

Ezeket irja Batthyány felterjesztésében, tekintve a generális szemináriumok tervbe vett felállitását általában. Ezek után áttér a második részre.

A pozsonyi szemináriumnak szánt helyet t. i. a várat kifogásolja, az átalakitás nagymérvü költsége a czélszerü berendezés lehetetlensége, a levegő élessége és zordonsága miatt, mint a mely ezen okoknál fogva minden másnak csak szemináriumnak nem való; s azért, — ha ő felsége semmi áron sem akarja feladni kedvencz tervét — javasolja, hogy ő felsége állitasson fel még egy negyedik generális szemináriumot Pécsett, s a pozsonyi szemináriumba szánt növendékpapok e két szeminárium közt osztassanak fel, a vár teljesen elejtessék, mint e czélra egészen alkalmatlan helyiség s a pozsonyi szeminárium növendékei számára alakittassanak át a kir. kamara és az egykori Klarisszák épületei, igy legalább az anyagi nehézségek elesnek. Ha pedig mindezen felsorolt akadályok, nehézségek daczára sem hajlandó ő felsége a rendeletben közölt tervétől elállani, akkor a beküldött kimutatások alapján következőképp véli megállapitandónak a felosztást:

Pozsonyba 650 növendékpap és pedig beleszámitva az 5* veszprémi kispapot, a kik az esztergomi szeminárium által kezelt fundatióból tartatnak fenn, a következő arányban:

Esztergomi	168	Szombathelyi	42
Szepesi	38*	Váczi	26
Beszterczebányai	27*	Veszprémi	37
Rozsnyói	25*	Szent-Benedek-rendi	12
Fehérvári	12	Kapuczinus	25
Győri	43	Sz. Fer. r. Marianus	71
Nyitrai	42	Sz. Pali	41
Pécsi	30	Piarista	21
		Összesen:	650.

Egerbe:

Egri	118	Nagyváradi l. r.	33
Budáról egri	4	Sz. Fer. r. salv.	80
Egyesült gör.	10	Minorita	33
Kőrösi	30	Capistr. sz. F. r.	45
Kalocsai	24		
		Összesen:	367.

Zágrábba:

Horvátországi	109	Csanád	12
Diakovári	12	Ladiszlaita	30
Zeng-Modrusi	20		
		Összesen:	183.

A növendékpapok ezen tömeges elhelyezésénél kivált két szempont nagyon fontos: az egészségi és a felügyeleti szempont. Egészségi szempontból fölötte kivánatos sőt szükséges, hogy egy-egy tanterembe (Musaeumba) ne osztassék be több 16—18 növendéknél, nehogy a nagy gyertya füst, por, kigőzölgés és kilehelés a növendékek egészségére káros befolyással legyen; ezen okoknál fogva egy-egy hálószobába is 50-nél több ne osztassék be.

Hogy pedig a növendékek ily száma és az épület nagy terjedelme mellett a felügyelet lehetővé tétessék, megfelelő számu előljárókról, és ezeknek czélszerü elhelyezéséről kell gondoskodni.

Ezen körülmény szükségessé teszi, hogy legalább 6 vice-direktor azaz praefectus alkalmaztassék a pozsonyi szemináriumban s azok ugy helyeztessenek el, hogy — az épület 4 emeletes lévén — a 3 felső emelet folyosójának két

ellentétes sarkára egy-egy praefectus kapjon két szobából álló lakást.

A vice-rektor kapjon lakást — és pedig két szobából állót az ő személyére, továbbá egy szobát depositoriumnak. Ennek a lakásnak okvetlenül földszinten kell lennie, miután a vice-rektor felügyel a konyhára, annak cselédségére és legtöbbször érintkezik a künnlakókkal.

A lelkiigazgató a klerikalis szellem megteremtője és éltetője. E szellem nélkül ép ugy mint disciplina, felügyelet nélkül szemináriumot még csak képzelni sem lehet. Tekintetbe véve a klerikusok nagy számát, tekintetbe véve a lelki dolgokban az oly nagy szerepet játszó bizalmat, hogy tehát a lelkiigazgatók a szemináriumok e tekintetbeni feladatának, de a növendékek igényeinek is megfelelhessenek, azok száma okvetlenül 7-re teendő, igy azután a növendékek bizalmuk sugallatát követhetik és választhatnak maguknak tetszés szerint a 7 közül, nemkülönben idegenek segitsége fölöslegessé válik. Ezen 7 lelkiigazgató egy-egy szobát kapjon lakhelyül.

Miután a theologiai fakultásnak külön igazgatója lesz és külön kormányzója a papneveldének, ezeknek tisztes állásuknak megfelelő lakásáról gondoskodva legyen és pedig akkép, hogy az igazgatónak lakása álljon 3 szobából, ebédlőből, konyhából, kamarából, cselédszobából, nemkülönben négy lóra való istállóból; a kormányzóé pedig az épület második emeletén 3 szobából és egy levéltárnak berendezendő szobából.

Az összes cselédség a házban lakjék, mert a cselédségnek házonkivüli lakása csak rendetlenséget szül és tág kaput nyit mindenféle visszaéléseknek. A szemináriumi szolga- és cseléd-személyzet a következő:

Házgondnok, lakása leend egy szoba, és házi eszközök, edények stb. effélék elhelyezésére két kamara.

Irnok, lakása egy szoba.

Kamara-felügyelő a hány refectorium, lakásul egy-egy szoba és kamara.

Táblateritő annyiszor 6, a hány refectorium leend,

tehát ha 3 étterem lesz, táblateritő lesz 18; ezeknek három tágas szoba lakhelyül.

Szabómester hét segéddel, lakhelyül két nagy szoba.

Ha három étterem lesz, akkor legyen hat konyha, minden étteremnek két konyhája s ugyanannyi kamarája.

Minden konyhában két szakács. Ezek ketten lakjanak egy-egy szobában.

Több betegszoba, akkép berendezve, hogy egy-egybe csak 10—20 beteg legyen elhelyezhető, szomszédságban kisebb mellékszobával, mely a betegápolónak lakhelyül szolgáljon.

Hogy pedig ez mind tervszerüen keresztülvihető legyen, ahhoz nélkülözhetlen feltétel, hogy az alapitványokból folyó jövedelem arányban legyen a tervbe vett átalakitási és berendezési költségekkel.

A primás javaslatában most ezen kérdés taglalására és minden oldalróli megvilágitására tér át.

Egy növendékpap eltartásának és a szükségesekkel való felszerelés költségeinek minimumát a 200 frtban veszi egységül és eszerint bizonyitja az alapitványok elégtelenségét már ezen pontra nézve is.

Ugyanis az esztergomi Dioecesis e czélra szóló alapitvány-kamatai 50.134 frt 27½ kr. Ezen összegből fedezendő 258 növendékpap eltartási és felszerelési költsége t. i. 163 esztergomi, 38 szepesi, 27 beszterczebányai, 25 rozsnyói és 5 veszprémié. Már pedig ez nem futja ki. E felterjesztés Hollósynak a müve. Háttere az egész propositiónak az, hogy sikerüljön részint a foganatba veendő átalakitások roppant költsége, részint a létező alapitványok elégtelensége által a császárra hatni, hogy tervétől álljon el.

A primás ezen felterjesztését a helytartó-tanácsnak küldi, mely a császár kezeibe juttatja a következő komitivával:

Excelsum Consilium Locumttle Regium!

Ex intimato de 9-a Decembris 1783-tit ad me dato, et 15-a percepto intellexi ultimam suae Maiestatis sacratis-

simae determinationem... profecto me magna tenet sollicitudo explendi commissa, tum quod continuo adhuc metuam, tam ipsam seminariorum concentrationem, et ab Episcoporum superinspectione et directione avulsionem in novo Instituto decretam Ecclesiae tam coaevo Spiritui semper adversam piissimam alias Apostolici Regis Nostri Intentionen non eo eventu, ac concipitur, secundaturam, separationem filiorum e cura paterna, nota videlicet caracteristica Episcoporum erga clericos suos, iis acerbissimam futuram; et vix unquam conquiescere posse sollicitudinem illorum; quantumcunque etenim excellat dativorum tutorum Magistratualis curatelae praestantia, tamen vel ex eo nullibi eidem datur in Legum providentia locus, quam in defectu naturalium curatorum, quales praeferenter essent Patres ergá filios et eorum vices tenentes in defectu; cum illi nulla adusque comparabilis ingenua, provida, sollicita Cura adinventa fuerit, suum quod ex fundi Intertentionis Mille ducentis clericis Maiorum nostrorum liberalitate procurati exemplo vix simili in aliis Maiestatis Suae Sacratissimae provinciis, ac in Regno Suo Apostolico commixtione, Subsistentiae media universim ita minui praevideam, ut aliunde subsidia petenda veniant, quae utilius in incrementum religionis impenderentur, si non ex hoc coadunationis adeo omni ex parte periculosae incidenti adusque procurata sufficiens provisio notabiliter minueretur, quod relate ad Arcem Regiam 650 et ultra clericorum incolatui praeferenter destinatam, et necessario praemissum in finem adaptandam eo magis animum meum angit, quod ex situ Arcis intemperiei aëris expositae, eius et accessoriorum aedificiorum amplitudine et qualitate nihil minus ac pro seminario adaptata, crescant notabiliter expensa in aggravium fundi seminariorum, praeterea difficultates ex incolatu ipso subinde experiendae adhuc stabilitate profundendarum expensarum obsint aliquando. Si locus adhuc est, ut ad Arcem Regiam destinatus clerus dividatur in bifariam, et Quinque-Ecclesiis admittatur quartum seminarium, clerus Posonii colligendus in aedificio Excelsae Camerae et conventu olim Clarissarum locandus a multis incommodis, valetudinis, et domesticae

disciplinae periculis, fundus Religionis ab expensis sibi minus propriis sublevaretur, et universim Subsistentiae mediis, Superinspectionis et directionis modo magis prospiceretur, etc.

Religiosis equidem hic et nunc ad seminarium Arcense non destinatur locus, cum ad Domos Religiosas studentes suos transponere possint, sed tamen hic et nunc de loco et fundo providendum, quia Religiosi ipsi vix poterunt suos ad Domos Religiosas Posonii colligere, et proxime carebunt Candidatis, in quorum defectu numerus requisitus per clerum saecularem supplendus veniret; Plerisque Episcopis deerit requisitus in ducentis florenis fundus, qui adhuc de presbyterali pro redeuntibus ex Studio clericis, Domo item Deficientium solliciti esse debent, et interea si tot clericos mittere non poterunt naturalium suppeditatione, statim carebunt requisito clero. De Transylvanis decem Latini Ritus, et duobus Graeci Ritus unitis Fogarasiensis Dioecesis Separate facta Deductio, cum supra memoratis acclusis ad effectuationem eorum, quae a me referri desiderabuntur, Excelsi Consilii Locumttlis Regii determinio et optimae inviationi hisce repraesentantur.

(Folyt. köv.)

EMLÉKCSOKOR LOURDESI UTAMBÓL.

Irta Dr. BALITS ANTAL.

(Folytatás.)

Ugyanabba a kupéba, melyben utitársammal együtt helyet foglaltam, beszállt egy elökelő urnő is egy kis fiuval, egy fiatal kisasszonynyal és egy korosabb nőcseléddel. A mint megindultunk, a cseléd elővette rózsafüzérét s imádkozott; majd a kisasszony kezében pillantottam meg egy csinos rózsafüzért; azután pedig az urnőre tekintve, láttam, hogy ez szintén keresztet vet, s imádkozik egy könyvből.

Ezen jelekből azt következtettem, hogy bizonyára ők is, mint bucsusok Lourdesba zarándokolnak. Pedig nem igy volt, ők csak Tarbes-ig jöttek. Annál meglepőbb és épületesebb volt tehát reám nézve ez az ájtatosság, melyet ily előkelő egyének ily szokatlan helyen végezének. Odahaza, sajnos, ily bátor s eleven hitbuzgalomnak nyomára még nem akadtam. Francziaországban, ugylátszik, ily fölemelő, vigasztaló jelenségek nem tartoznak a ritkaságok közé. Több évvel ezelőtt a soproni vasuti állomásnál találkoztam egy franczia asszonysággal, kinek kiséretében volt kis leánykája és egy más fiatal hölgy. Belfortból valók voltak. Étkezés végett a vasuti vendéglőbe tértek. A mint a pinczér a megrendelt levest asztalukra helyezé, az asszonyság keresztet vetve, imádkozni kezde; példáját követé két kisérője is. Mily szokatlan, s éppen ezért mennyire épületes jelenet egy vasuti vendéglő éttermében! Ez ugyan Magyarországban történt, de a szereplőket itt is Francziaország szolgáltatta.

Toulousei ájtatos utitársnőim, amint ájtatosságukat elvégezték, ozsonnázni kezdtek. Az ozsonna állott kenyér, sajt és vörös borból, melyet palaczkból egy csinos gyöngyház-kagylóba töltve ittak. Szemközt ültem velök, s azért jól megfigyelhettem őket. Az ozsonna végeztével a korosabbik úrnő, kitől távolabb estem, átjött az én padomra, s mellém helyezkedve beszédbe ereszkedett velem. Erre a fiatalabbik hölgy, kinek furfangos szemei már eddig is időközönkint oly gyanakvólag villogtak felém, suttogva kérdé a velem társalgó urhölgyet, hogy nem vagyok-e én protestáns pap? Minthogy szavait én is meghallottam, magam adtam meg a kivánt feleletet is, biztositván őt, hogy nem protestáns, hanem kath. pap vagyok, «a miről, — folytatám, meggyőződhetik Ön azon körülményből is, hogy Lourdesba zarándokolok, a mit protestáns papok nem szoktak megtenni.» E válaszom a gyanakodó arczára az örömnek egy kis szégyenpirral vegyes derüjét varázsolta. A velem társalgó urhölgy pedig erre igy szólt: «Lássa, én meg spanyol papnak tartottam Önt, mivel a spanyol papok is körülbelül ily öltözetet viselnek, mint Ön, csakhogy az Ön

kalapja szebb, mint azoké, lévén azoknak *puha* kalapjuk.» Folytatólag megjegyzé aztán, hogy a spanyol papok nyilvános helyeken is nemcsak szivaroznak, de pipálnak is, holott a franczia papok nyilvános helyen soha, hanem csakis otthon szoktak szivarozni.

Társalgónőm továbbá hallván, hogy Lourdesba utazom, felkért, hogy a sz. helyen ő érette is imádkozzam, a mit a legnagyobb készséggel meg is igértem. Kérdésemre, vajjon Toulouseban van-e sok jó katholikus, igenlőleg felelt, «de, — ugymond — vannak protestánsok és sok dúsgazdag zsidó is.» Kérdeztem továbbá, hogy az a csinos kis fiu, ki velök volt, nem-e az övé? «Igen, válaszolá, az enyém; de, — folytatá, nyolcz hónap előtt elvesztettem kedves 17 éves leányomat; oh mily sulyos az ilyen csapás egy szülőre nézve!» Vigasztaltam őt, a többi közt azon reményemnek adva kifejezést, hogy ily jó és jámbor anyának csakis jó és jámbor leánya lehetett, s azért ez bizonyára már az ég angyalai között foglal helyet. «Oh bizonyosan!» volt a bánatos anyai sziv válasza. Végre Tarbes pályaudvarában megállván vonatunk, toulousei utitársaim kiszálltak. «Madame, viszontlátásra a mennyországban!» — mondám — a távozó kesergő anyának. Egy ég felé vetett tekintet mellett kitörő sóhaj és egy helybenhagyó fejhajtás, volt a válasz. A fiatalabbik nő pedig, ki engem protestáns papnak nézett, mosolyogva ily szavakkal bucsuzott el tőlem: «Minthogy tehát Ön nem protestáns, azért ha Lourdesba érkezik, imádkozzék érettünk is.» — «Igen szivesen!» hangzott válaszom.

Tovább robogott vonatunk, egyre-egyre közeledve az áldott sz. hely felé; minél közelebb jutottunk hozzá, annál élénkebben lüktetett szivem, a közvetlenül megelőző állomástól fogva pedig szemeim folyton kémlelve vizsgálák a vidéket, vajjon nem bukkanik-e már fel a Szűz Mária kegyelte kedves városka. Végre kupénkban felhangzik: «Voilà Lourdes!» «Ime, ez itt Lourdes!» S néhány pillanat mulva örömtől repeső szivvel Lourdes pályaudvarán kiszálltam. Lakást a «Moura-féle Hôtel du Commerce»-ben fogadtunk.

A szállóban elhelyezkedvén, siettünk kifelé, hogy még

az nap megláthassuk a drága sz. helyet, a barlangot, hol a szeplőtelenül fogantatott szűz Mária egy szegény napszámos igénytelen leánykáját, Bernadettet, tizennyolcz izben kegyeskedett csodálatos megjelenéseivel kitüntetni.

A kegyelemhely a városon kivül van. Utközben asszonyok és leányok tartóztattak fel bennünket azon kéréssel, hogy vennénk tőlük gyertyát meggyujtás végett a barlangban, «mert, mondák, mi nagyon szegények vagyunk.» Egy fiu és két leánygyermek is felszólitott minket alamizsnaadásra, hogy kenyeret vehessenek, «mert, tevék hozzá ők is, mi nagyon szegények vagyunk.» Vettünk tehát egy-egy gyertyát, és a három gyermeknek is nyujtottunk egy kis alamizsnát, s aztán siettünk a csodás megjelenések szinhelyére, a grottához.

A grotta egy sziklahegybe mélyedő földszintes barlang, mely elől rácsozattal van elzárva. A barlang fölött jobbfelől egy, a sziklatömbbe mélyen benyuló tojásdad alaku fülke tátong, akkora, hogy egy felnőtt ember elférhet benne. Itt jelent meg a bold. szűz Mária Bernadettenek. Jelenleg a sz. Szűznek egy fehér márványszobra foglalja el e helyet. A szobor körül a sziklafalat lengő folyondárok takarják. A barlangban oltár van, melyen azonban csak nagyobb számu bucsusok érkeztével mondatik sz. mise. De a tömérdek gyertyaláng, mely a barlangot bevilágitja, folyton-folyvást, egész naphosszat kedvesen tolmácsolja Mária tiszteiőinek gyermeki kegyeletét és szeretetét. A barlangon belül és kivül felaggatott mankók megszámlálhatatlan tömege pedig meghatóan hirdeti Mária kegyes és hathatós pártfogását. A rácsozaton belül jobbra egy mennyezetes szószék áll, kivül a közönség számára két sorban egyszerü padok vannak elhelyezve. A padok mögött néhány lépésnyire a Gave folyó hömpölygeti rohamos hullámait. A balpadsor mellett a talajon egy kőlap jelzi azt a helyet, hol Bernadette imádkozott, midőn neki szűz Mária első izben, tudniillik az 1858. évi február 11-én megjelent.

A rácsozat mellett, de odább is balra csapok vannak, melyekből ki-ki szabadon ereszthet magának akár ivás, akár

elszállitás végett a csodálatosan fakasztott forrás vizéből. Ez a viz folytonos csoda; azért a helybeli papok nem is áldják meg azt, midőn valaki belőle hazavitelre meritvén, a vizet tartalmazó edényt a többi emléktárgyakkal együtt megáldás végett feléjök nyujtja. Ivóviz gyanánt kitünő; hisz maga az Isten nyujtja azt közvetlenül az embernek, a mit pedig ő nyujt, az csak a legjobb lehet. A kánai menyegzőn is az a bor, melyet Jézus csodatevő hatalma szolgáltatott a vendégeknek, sokkal jobb volt, mint a természetes bor, melyet a vőlegény adott fel a nála letelepülteknek. A barlanghoz közel egy helyiségben telt kádak állnak azoknak rendelkezésére, kik a csoda-forrás vizében megfürdeni kivánnak. Igen természetes, hogy ez a csodálatosan fakasztott viz, használtassék akár ivásra, akár mosakodásra, vagy borogatásra, vagy fürdésre, nem mindig eredményez csodás hatást, lévén e viznek magában véve semmi, annál kevésbbé csodálatos gyógyereje. Csodás hatása csak akkor nyilvánul, midőn a végtelen irgalmu Isten a sz. Szűz közbenjárása folytán valakit ily rendkivüli kegyelemre méltat. Ez pedig mindig az Isten végtelen bölcseségétől függ. A szent városnak Jeruzsálemnek, szintén volt Üdvözitőnk korában egy ilyen csodás gyógyhatásu vize az úgynevezett Bethsaida tóban; de a csodás gyógyhatás itt is csak bizonyos esetekben érvényesült, akkor tudniillik, midőn angyala által az Isten a vizet mozgásba hozta.

A barlanghoz érve, sok ájtatoskodót találtam itten; csupa urinép volt, férfiak és nők. Lobogott a sok gyertyaláng is, mint rendesen, a barlangban. A rácsozat ajtaján belépve, meggyujtottam én is gyertyámat, és csak nagy nehezen találtam egy kis helyet, a hová azt dughattam. Ezután leborultam, s a rendkivüli helynek megfelelő gondolatokba merültem. Egyszer csak egy pap jelenik meg a szószéken s ennek vezetése mellett a jelenlevők francziául elimádkozák a rózsafüzért, minden tizedet külön szándékra. Az ima végeztével a barlangba léptek és szűz Mária szobra alatt a sziklát megcsókolták s tenyerökkel érintették. A mit én is megtettem.

Másnap vasárnap sz. misémet végzendő, a bazilikába mentem. Ez a grotta fölött emelkedő magaslaton áll s kettős templomot képez, felsőt és alsót; a felső a tulajdonképeni bazilika, az alsó az ugynevezett kripta. A bazilika előtt, de lent a sikon, van még egy harmadik tágas, kupolyás templom, a rózsafüzér temploma.

A bazilika gyönyörü templom egy hajóval és számos mellékoltárral. Falai, sőt még a boltozata is, tele aggatvák a világ minden tájáról érkezett zászlókkal; láttam zászlót Kaliforniából is. A magyar zászló előkelő helyen van, a templom közepén az egyik csillár fölött a boltozatról csüng alá. A bazilikát kétsoros, festményekkel ellátott ablakok diszitik; az alsóbb sorban a lourdesi kegyhely történetének különféle fázisai vannak ábrázolva. Fent a falak párkányzatán a bemenettől balra a zenekórustól kezdve, az egész templom hosszában végigfutva és az apsison át a másik oldalon ismét a kórusig visszakanyarodva, aranyos szivekből összealkotott betük és szavak olvashatók, ama szavak, melyeket a megjelenések alkalmával szűz Mária Bernadettehez intézett. Az apsisban a betük nagyobb alakot öltenek s e szavakká egyesülnek: «Je suis l' Immaculée Conception,» «Én vagyok a Szeplőtelen Fogantatás.» Tudvalevőleg a bold. sz. Szűz e szavakkal jelzé kilétét Bernadettenek.

A bazilikába érkezve, a temérdek sok oltárt misező papokkal mind elfoglalva találtam. Belépvén a sekrestyébe, a püspöki igazolványt kérték tőlem; előmutattam. Ha valaki több napon át tartózkodván Lourdesban, többször kiván a kegyhelyen misézni, a püspöki igazolványt mindig magával vigye. A misező pap a sekrestyéből csak a humeralét, purificatoriumot és az ostyát viszi ki az illető oltárhoz, a hol aztán az ott elhelyezett sz. öltönyöket maga veszi magára; mise végével ismét visszahelyezi azokat az oltárra. A ki több napon át miséz a kegyhely egyik vagy másik templomában, annak a humeralét és purificatoriumot vagy a sekrestyében kell hagynia egy erre szolgáló szekrény fiókjában, vagy pedig magával viheti lakására, hogy a következő nap ismét használhassa. Misém közben a Com-

muniónál egy férfit és két nőt áldoztattam, kik a consecrálandó particulákat maguk hozták a mise kezdetén az oltárra.

Tizenegy órakor kismise volt a főoltárnál. Az evangelium után egy mucetumos pap a szószékre lépett és prédikált. A prédikáczió után a misező pap folytatta a misét gyönyörű orgona és férfikarének kisérete mellett. Mise után egy pap karingben a szentély rácsozatánál szűz Mária kis szobrocskáját nyujtá csókra az ájtatoskodóknak, miközben a papot két miniszter-gyermek környezé, kik világoskék zubbonyban és karingben valának, fejükön szintoly szinü capuciumot viselve. Midőn a pap a szobrocskát az illető térdelő ajkaihoz illeszté, igy szólt; «Sancta Maria,» az egyik miniszter-gyermek pedig nyomban rá: «Ora pro eo, vagy ea,» amint az illető férfi, vagy nő vala.

Délben étkezés végett vendégfogadónkba mentem. Ebéd alatt egy apácza lépett az étterembe, alamizsnát kérve azon menház számára, melyet ők, a fájdalmas szüz Anya leányai, számra tizenketten, ott Lourdesban elaggott férfiak és nők, valamint a szegénysorsu bucsusok istápolására közadakozásból fentartanak. Az apácza engem angolnak tartott, azért angol nyelvü ismertetést nyujtott át nekem intézetükről. Házigazdánk pedig ugy vélekedett, hogy amerikai vagyok.

Délután meglátogattam a rózsafüzér templomát, melyben az oltároknál kép helyett falra vésett s a szentirásból vett feliratok láthatók, melyek részint az Üdvözitőre, részint szűz Máriára vonatkoznak. Innét a barlanghoz, azután pedig a bazilika szomszédságában levő sziklás hegyre mentem, mely kálváriának van szánva, az utak a hegy tetejéig el is készültek már, de a stáczió-képek még hiányzanak.

Hétfőn a bazilika alatt levő templomban, az ugynevezett kriptában miséztem. Itt is várnom kellett, mig a sor reám került; mert az oltárok nemcsak el voltak foglalva, hanem a korlátnál már is egy más pap térdelt, várva a mise végét, hogy azután ő juthasson az oltárhoz. A ministráns szerepét rendesen egyik pap végzi a másiknak.

Délelőtt körülnéztem egy kissé a városban is. Lourdes közönséges kis város jellegével bir, mely a pyrenéi hegység tövében egyenetlen talajon terül el. A hegyek a város közelében mérsékelt magasságuak: de már hátrább délnek impozáns alakot öltenek, s havasokká változnak. Az utczák, főleg a kegyhely irányában lévők, telvék boltokkal s bódékkal, hol rózsafüzéreket, képeket s egyéb emléktárgyakat árulnak. A lourdesi nők az apáczákéhoz hasonló fehér, piros, vagy egyéb szinü ruhadarabot viselnek fejükön, mely leér a derékig, elől kapocscsal tüzetik össze, és «capulet»-nek neveztetik. E ruhadarab bizonyos elegancziát s vallásos zománczot kölcsönöz hordozójának, jóllehet nem mindnyájan és nem mindig viselik. Különösen ha többen együtt mennek fehér capulet-vel, megjelenésök igen jó benyomást tesz a szemlélőre. Ily capulet-je volt Bernadettenek is.

A vendégfogadótól, melyben szállva voltunk, néhány lépésnyire van a plébánia-templom. Itt hirdette az Isten igéjét Peyramale, az a mélyen vallásos buzgalmu plébános, kinek a megjelenések idejében s egyáltalában a lourdesi kegyhely történetében oly kiváló szerep jutott. Itt is az egyik oltáron a lourdesi szüz Mária szobra látható e feliratal: «Je suis l' Immaculèe Conception;» ez oltár kiváltságos oltár. Egy másik oltáron pedig Krisztus arcza tünik szemünkbe, Veronika kendője krisztusi arczának mása, mely a mint a rajta levő okmány bizonyitja, Veronika kendőjéhez, továbbá Krisztus valódi keresztjéhez és lándzsájához lőn érintve.

Megnéztem Peyramale plébános sirját is, ki az épülőfélben levő, de jelenleg pénzhiány folytán további épülésében megakasztott uj plébánia-templom kriptájában márványsirban nyugszik egymaga. A mint a sirfelirat tanusitja, Mária e buzgó tisztelője és tisztelete terjesztésének lángbuzgalmu apostola meghalt 1877-ben, szombati nap, szeptember 8-án, tehát kétszeresen Mária napján.

Nagy örömmel vettem azon értesülést, hogy megtekinthető azon helyiség is, hol Bernadette szüleivel együtt lakott azon időben, midőn a sz. Szüz csodálatos megjele-

néseiben részesült. Ellátogattam tehát ide is. E helyiség egy szük utcza egyemeletes keskeny házának földszinti részében van azon állapotban, minőben a csodálatos megjelenések korában volt, csakhogy jelenleg üres. Bemenvén az alacsony rácsozattal elzárt épületbe, jobbra a második ajtón jutottam a kérdéses lakásba. Csak egy szobából áll, ez is kicsi s hozzá még konyha gyanánt is szolgált. Két ablakja van ugyan, de ezek csak a folyosóra nyilnak s azért a szük udvarból vajmi csekély világosság szüremkezik a szobába. Nyomoruságos egy hely biz ez; mert hát a szegény apa, ki ekkor csak napszámos volt, jobb lakást nem bérelhetett. És, Istenem, e nyomoruságos hely a kegyelmeknek mégis mily gazdag hajlékává lőn! Hány dúsgazdag érezhette, minden földi kincs, pompa, fényüzés és kényelem daczára lelki sivárságát szemben azon boldogsággal, melyet e szegényes lakhely lakóinak, a Soubirous-családnak az Isten rendkivüli kegyelmei által osztályrészül juttatott! A házban jelenleg a plébános vikáriusa lakik; ő vezetett be engem a legnagyobb szivességgel Bernadette lakásába is. Mellékesen legyen megjegyezve, hogy e papi kollegám azon nézetben volt, hogy püspök vagyok.

Délután a bazilikában levén, felém közeledvén egy világi ember, magyarul szólitott meg, azt kérdezvén tőlem, magyar vagyok-e s Győrből jöttem-e? Kérdésemre, hogy honnét tudja ezt, azt válaszolá, hogy a sekrestyében látta nevemet az idegenek könyvébe beirva. A templomból kijövet ismét mellettem termett, kopott ruháju volt. Kérdezvén kilétét, azt mondá, hogy ügyvéd volt Budapesten, de szivbajba esvén, az ügyvédséggel felhagyott és búcsujárásra adta magát már kilencz év óta. Nyitray Gyulának hivják, kispap is volt Esztergomban, de a papi pályára nem érezvén hivatást, kilépett, Ft. Róder Florent urtól mutatott fel bizonyitványt, mely tanusitja, hogy a ferencziek harmadik rendjéhez tartozik és jóviseletü, miértis a jószivüek kegyességébe ajánltatik. Gyalog indult el Budapestről május 1-én, és julius közepe táján érkezett Lourdesba.

Elbúcsuzván szegény honfitársamtól, a grottához men-

tem. Itt, minthogy ma sok búcsus érkezett Lourdesba, nagyszámu ájtatoskodót találtam; a nagy tömeg miatt a grotta rácsozata is el volt zárva. Este nyolcz óra tájban egy pap a szószékre lépvén, figyelmezteté az egybegyült közönséget, hogy most közös rózsafüzér-imádság leend s megkezdé az imát. Minden tized előtt kijelenté az illető titkot, melyről a tized szóland, arra intvén egyuttal, hogy ránk nézve mi legyen gyümölcse ama titoknak. A dicsőséges titkok valának. Az egyes tizedek közt volt harmonium-kiséret mellett ének is, melyet mindig az egész nép ajkairól felharsanó e szavak fejeztek be: «Ave, ave, ave Maria! Ave, ave, ave Maria!» A rózsafüzér elimádkozása után a szószéken levő pap felszólitá az egybegyülteket, hogy kiáltsák háromszor: «Vive Notre Dame de Lourdes!» «Éljen a lourdesi szűz Mária!» — Meg is tették. Utána ezt mondatá a népsereggel: »Merci Notre Dame de Lourdes!» «Hála neked, lourdesi szűz Márie!» Legvégül pedig arra szólitá a jelenlevőket, hogy mondják: «Priez pour nous, Notre Dame de Lourdes!» «Könyörögj érettünk, lourdesi szűz Mária!» — «Másodszor is ezt!» kiált a pap, s a nép ismétli e sz. Szűzhöz való fohászt. A pap ujra megszólal: «Encore!» «Még egyszer!» Mire a nép ajkáról harmadszor is felhangzik: «Priez pour nous, Notre Dame de Lourdes!» — Minthogy mindenki készen tartott már kezében egy papirtölcsérrel ellátott gyertyát, ez most minden kézben kigyult és megindult a nagyszerü menet a grottától a rózsafüzér templomába ének zengedezése mellett, melynél egyre ismétlődött a refrain: «Ave, ave, ave Maria! Ave, ave, ave Maria!» Megérkezvén a templomba, az imák következtek, és a latin lorettói litánia, melynél egy pap előimádkozott, a nép pedig szintén latinul felelt. Ez a litánia azonban sokkal épületesebbé vált volna, ha az illető pap nyelve gyorsaságát jobban mérsékeli vala. Erre az ájtatosság véget ért, a közönség a városba távozott, kiki égő gyertyáját mert már sötét volt, világitás végett kezében tartva.

Kedden, augusztus 4-én tömérdek búcsus érkezett legalább száz pappal és egy püspökkel. Az óriási menet a ple-

bánia-templomból indult ki szép rendben a kegyhelyre. Ugyanezen búcsusok este impozáns körmenetben vonultak égő gyertyákkal a barlangtól a bazilika hátsó része felé menetelesen felkanyargó utakon a magaslatra, melyen a bazilika áll, innét pedig a bazilika előrésze felé tartva, a levezető uton a sikságra jövének s megkerülék az ott elterülő rétet, hol teljes nagyszerüségében fejlődhetett ki a lámpionos menet, ezer és ezer ajkról egyre visszhangozván: «Ave, ave, ave Maria! Ave, ave, ave Maria!» Feltünt nekem ez alkalommal is a franczia ügyesség és rendszeretet. A mint ugyanis a menet első csoportjai a sikságon felállitott s nagyszerüen kivilágitott Mária-szoborhoz, mint czélponthoz értek, nem álltak meg, hanem az utánuk egyre-egyre érkezőkkel együtt folyton-folyvást bámulatos ügyességgel a legszebb rendben a szobor előtti téren fel-alá járdaltak, mig csak az utolsó pár is a szoborhoz nem érkezett. Bámultam, s most sem értem, pedig eléggé figyeltem, mikép történhetett, hogy az aránylag csekély térségen a nagy emberáradat e járdalat közben zürzavaros tömeggé össze nem gomolyodott. A körmenetet a szobor előtt tartott ájtatosság fejezé be.

Szerdán különféle, ájtatos czélu tárgyakat vásárolván, azokat a bazilikában megáldattam; az illető pap kijelenté, hogy a megáldáshoz bucsuk is csatolvák. Erre a barlangba mentem, s a megáldott tárgyakat szűz Mária szobra alatt a kősziklához érintettem.

Egy épületben, mely a kegyhelytől nem messzire esik, panoráma van felállitva. Megtekintettem ezt is. Fölötte érdekes volt. Mintha csak természetben látná az ember Lourdes-ot vidékével együtt, és pedig abban az állapotban, a minőben 1858-ban, a csodálatos megjelenések évében volt. A panoráma feltünteti továbbá bámulatos plasztikával azt a jelenetet, midőn szűz Mária tizenhetedszer jelent meg a barlang fülkéjében Bernadettenek, ki átszellemült arczczal térdel a megjelent sz. Szűz előtt, kezében égő gyertyát tartva, melynek lángja összekulcsolt ujjai között lobog, anélkül, hogy az ujjakat megsértené. Nagy népsereg különféle csoportokban nézi álmélkodva a csodálatos jelenetet.

A panoráma nézőterén az érdeklődők oly sürü csoportja verődött össze, hogy alig lehetett mozogni. Az előttem feltáruló érdekes jelenetek szemléletébe lévén elmerülve, egyszer csak közvetlen közelemben felhangzó ez angol szavak zavarnak fel merengésemből: «Do you speak english?» «Beszél ön angolul?» A hang felé fordulva, egy fiatal nő szemepárját láttam szemérmetesen s egyuttal bizalommal reám függesztve; a miből következtetém, hogy a kérdés engem illet. «No» «Nem», volt rövid válaszom; mert az angol nyelvben csakugyan nem birok oly jártassággal, hogy ezen a nyelven valakivel társalgásba elegyedjem. Annyi bátorságot azonban mégis vettem magamnak, hogy visszakoczkáztassam a kérdést: «Do you speak?» «Ön beszél?» Mire a legnagyobb meglepetésemre én is csak ezt a választ nyertem: «No.» Hamarjában nem is tudtam, mire véljem e különös dolgot, midőn engem angolnak tartanak, angolul szólittatom meg, s az illető megszólító maga sem tud angolul. Észrevette, hogy válasza engem meglepett, s azért azonnal francziára fogva a dolgot, mosolyogva mondá: «Je suis de la France,» «Én Francziaországból való vagyok.» Erre egy pap, ki az illető nő mögött foglalt állást, és ki rövid párbeszédünket figyelemmel kiséré, mégszólitómat megnyugtatni iparkodott aziránt, hógy én nem protestáns, hanem kath. pap vagyok, mit én hallván, szintén megerősitettem. Ugy látszik, a pap és nő rokonok voltak, s engem idegenszerü kollárában látván, a felől tanakodtak, nem vagyok-e protestáns pap? Mert, hogy franczia kath. pap nem vagyok, azt a franczia kath. papokéval diametrális ellentétben levő kollárém hangosan beszélé. De hát egy protestáns papról feltehető-e, hogy messze földről Lourdesba, a katholicismus kiváló kegyhelyére zarándokoljon? E tünődésnek, gondolá magában a nő, könnyen véget lehet vetni, s azért akár kiváncsisága, akár vallásos szive által hajtatva, bár az angol beszédben otthonos nem volt, angol kérdéssel fordult hozzám. S czélját el is érte, kilétemről hiteles felvilágositást nyerve.

Ezuttal már legalább is harmadizben részesültem fran-

cziák részéről azon éppen nem óhajtott megtiszteltetésben, hogy protestáns papnak tartottak kollárém, no meg talán kalapom miatt is, minthogy kalapom is elütő volt a francia papok széles s kerek karimáju kalapjától. A mi pedig a kollárét illeti, ha franczia pap vetődnék Magyarországba, alighanem visszakapná a megtiszteltetést, melyben ők részesitettek engem, lévén az ő nyakravalójuk majdnem — sőt néha egészen — szakasztott mása a magyar lutheránus papok nyakcsüngőinek.

Este a bucsusok ismét nagyszerü körmenetet tartottak papirtölcsér védelme alá helyezett égő gyertyáik fénye mellett; elül haladtak a nők, utánuk következtek a férfiak, énekeket zengedezve.

Csütörtökön végre, augusztus 6-án a kriptában végzett szent misém után utolszor mentem a barlanghoz, hogy tőle, szivemhez nőtt e kedves helytől bucsut vegyek. A szeplőtelenül fogantatott szűz Mária, a kegyelemnek és irgalomnak anyja volt az, ki engem messze földről e sz. helyre, anyai szive határtalan szeretetének e kincsesbányájához, a testi, lelki szenvedések e dúsan fölszerelt gyógyszertárához vonzott s vezérelt. Ez az a hely, melyet csodálatos megjelenéseivel az Isten anyja, a mennyország királynéja megdicsőitett. Itt, e helyen fakad az a csodálatos forrásviz, az isteni mindenhatóságnak azon igénytelen eszköze, mely a vakok szemeit megnyitá, a bénákat lábra állitá, a minden emberi tudománynyal daczoló nyavalyákat tova üzé, a halállal vivódókat az életnek visszaadá, mely annyi megtört reményt megvalósitott, annyi kétségbeesést eloszlatott, oly sok kesergő szivet felvidámitott, annyi bánatkönyet örömkönyekké varázsolt, oly sok tévelygő lelket az igazság és erény ösvényére visszakalauzolt, annyi testi, lelki inséget megszüntetett, oly sok áldást, békét, vigaszt, örömet s boldogságot teremtett! E barlang az a hely, hol a megjelenések napjaiban elkeseredett harczra kelt az emberi hatalom az isteni hatalommal, a hitetlenség Mária tisztelőinek eleven hitével, hogy végre is a vak szenvedély belátva erőlködéseinek hiu voltát, a hatalmas s leküzdhetetlen ellenfél elől

megalázottan félrevonuljon, s igy a küzdtér azzá legyen, a mivé Isten rendeléséből lennie kellett, az egek királynéjához fölemelkedő dicsénekek, imák és fohászok szinterévé. «Ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes,» igy szólt egykor a jóslat szűz Mária ihletett ajkairól. Ha valahol, akkor itt, e barlangnál, s egyáltalán a lourdesi kegyhegyen látjuk e jóslatot egész nagyszerüségében megvalósulva; erről tanuskodnak a világ minden tájáról érkezett ama rengeteg számu számu zászlók is, melyek fent a bazilikát ellepik.

A vallásos kebel könnyen sejtheti, hogy e helytől bucsuznom mily nehezemre eshetett. Nem is állhattam meg, hogy e kedves, drága helyet, a grottát, valamint a bazilikát is környékével együtt legalább hiven ábrázoló fényképekben magammal ne vigyem, hogy azután haza érkezve, szobám falának oly helyén függeszszem fel e képeket, hol legkönnyebben s leggyakrabban eshetik reájok tekintetem. Kimondhatlan örömömre válik, hogy e két képet magammal hoztam; ugy vagyok velök, mintha csak a felejthetlen lourdesi kegyhelyeket a maguk valóságában hoztam volna el magammal.

Délután egy órakor, miután Lourdesban teljes öt napot töltöttünk, bucsut vettünk e kedves városkától, hogy Lyon és Páris irányában folytassuk visszavezető utunkat. Este $^1/_2$10 órakor *Carcassonne*-ba érkezve, itt a «Hôtel de Paris»-ban meghéltunk. Másnap reggel, hogy a városról egy kis tájékozást nyerjünk, gyors léptekkel hamarosan bejártuk a boulevardokat, vagyis azon szép, magas platánusokkal beárnyékolt sétányokat, melyek a nyilegyenes és szűk utczákból álló belvárost övezik. Délelőtt $^1/_2$10 órakor ismét a vasutra indultunk, hogy még az nap *Avignon*-ba érhessünk.

Ezen a vonalon egy kis affaireunk is volt. A mint ugyanis Narbonne-hoz értünk, vonatunk mintegy 15 perczre megállapodott. Az utazó közönség ez idő alatt a vasuti kocsik fülledt levegőjéből kibontakozni óhajtván, nagyobbrészt a szabadba menekült; hasonlókép cselekedtem én is tár-

sammal együtt. Alig szálltam ki, legott egy polgári öltözetü uri ember bottal kezében termett mellettem, azt a kérdést intézvén hozzám, hogy vannak-e papirjaim? Én holmi értékpapirokra gondolván, azt felelém, hogy nincsenek. «De, mondá, az állami törvények megkövetelik, hogy minden idegen papirokkal birjon.» Erre a nyilatkozatra egy kissé meghökkentem; mert most láttam, hogy a franczia állam egyik hivatalos közegével állok szemközt, ki a papirok neve alatt utlevelet, vagy egyéb hatósági igazolványt követel tőlem, ilyeneknek birtokában pedig én nem voltam, nem voltam pedig azért, mivel hazulról való elutazásom előtt úgy hallottam, hogy Francziaországban ilyen követelményekkel az idegenek nem zaklattatnak. S ezt tudtára is adtam a franczia rendőrtisztnek. Azonban ő csak egyre az állam törvényeit hajtogatta. Erre kijelentém neki, hogy nekem más igazolványom nincs, mint a melyet püspököm állitott ki. «Tessék megmutatni,» mondá. Ez a felszólitás már megnyugtatott, azon reményt keltvén bennem, hogy az illető meg fog elégedni a püspöki hatóság bizonyitványával is. Beszállván tehát a kupéba, táskámból előkerestem a kérdéses okmányt s átnyujtottam a rendőrtisztnek. Sokáig betüzte a latin szövegü iratot, végre hozzám fordul azon kérdéssel, hogy hol abban a nevem. Megmutattam neki; följegyezte egy könyvecskébe, ugyszintén társam nevét is. Ezután, ugy látszik, meg akarván győződni latin nyelvismeretemről s ennek fonalán a püspöki okmány teljes hitelességéről, ennek folytán pedig személyem gyanutlan voltáról, töredezett latin nyelven kezdett beszélni, azt kérdezvén, hogy közvetlenül melyik városba szándékozunk utazni. Megmondtam neki. «Hát azután? Hát azután?» — folytatá egyre. Elmondtam neki sorban a szándékba vett megállapodási helyeket egész Párisig. «Hát aztán?» — hangzott még mindig. «Aztán, mondám, Belfort felé Schweizon át hazánkba.» Előkérte erre vasuti körjegyemet is s látván az ott följegyzett állomások között Lourdesot is, kérdezé, vajjon Lourdesból jövünk-e? «Igen, válaszolám, s ha tetszik megmutatom azon emléktárgyakat is, melyeket Lourdesban

vásároltam.» — «Nem szükséges,» felelé s erre távozott. Dicséretére legyen megjegyezve, hogy daczára hivatalos minőségével járó gyanakodásának velem szemben igen udvariasan viselte magát. Még most is bizonyos rokonszenvvel gondolok reá, jóllehet váratlan föllépésével kedélyhangulatom egyensúlyát egy kissé fölbillentette.

A mint vonatunk ismét megindult, utitársam fölemlité előttem, mi történt ő vele, mialatt én a rendőrtiszt felszólitására a püspöki bizonyitványt előkeresendő, a kupéba távoztam. Azt mondá, hogy «a papirok» miatt őt is faggatta. Ennek az én magyar társamnak, ki a franczia nyelvből egy árva szót sem tud, valószinüleg a «papier» szó, mely a magyaros «papir»-tól csak csekélyet különbözik, adta meg a kulcsot ahhoz, hogy annak a francziául beszélő uri embernek tulajdonképen minő igényei vannak vele szemben. Mit tett tehát utitársam? Fölismervén a helyzet kényes voltát, éppen nem jött zavarba, hanem nagyon is ügyes fogással kivágta magát. Rögtön zsebjébe nyult s átnyujta a rendőrtisztnek egy szolgabiróságilag magyar nyelven négy év előtt kiállitott igazolványt, melyre rá volt nyomatva az is, hogy csak egy évig érvényes. A franczia tisztviselő látta ugyan az igazolványon a hivatalosnak látszó fölszerelést, de a tartalomból nem értett semmit. Nagyobb biztosság kedvéért utitársam átadá még vadász-jegyét is. A franczia furfangnak ez okmány tekintélye előtt is meg kellett hódolnia, lévén ez is Magyarország állami nyelvén kiállitva. Társam ezenfelül zsebjében szorongatott ujjai közt egy harmadik bizonyitó eszközt is, tudniillik pecsétnyomóját, ha netán az átnyujtott két okmány bizonyitó ereje elég nyomósnak nem mutatkoznék; de mivel annak mutatkozott, a harmadik bizonyiték szereplésétől elállott.

Mi ebből az üdvösséges tanulság? Az, hogy ha valaki Magyarországból külföldre utazik, el ne mulaszsza utlevelet, vagy hatósági igazolványt vinni magával, hogy az esetleges kellemetlenségek ellen biztositva legyen. Az ember soha sem tudhatja, mikor lesz szükség az ilyen okmányokra. Igaz, hogy a jelen esetben megtette hatását a magyar nyelvü el-

évült hatósági igazolvány és a vadász-jegy is, de azért senkinek sem ajánlanám, hogy csupán ily prekárius jellegü okmányokkal fölszerelve induljon utnak.

De mikép eshetett meg ezen affaireünk a franczia reszpublika területén? Olaszországban semmiféle igazolványt nem követeltek tőlünk, maguk a francziák sem, midőn Olaszország határát túllépve, franczia földre, Nizzába érkeztünk. Mikép jutott tehát a franczia rendőrségnek eszébe, most, miután Francziaország jó részét már beutaztuk és itt Narbonneban, hova szintén franczia városból, Carcassonneból érkeztünk, — igazolványok követelésével fordulni felénk? Ennek a nyitját a következőkben vélem rejleni.

Carcassonneban a pinczér által elém terjesztett iv egyik szokatlan rovatát, mely «papirokról» szólt, *kitöltetlenül* hagytam, azt vélvén, hogy a «papirok» alatt értékpapirok értetnek figyelmeztetésül az utas számára, hogy ha netalán ilyenek birtokában volna, azokat nagyobb biztosság szempontjából a szálló irodájában megőrzés végett elhelyezhesse. Az utasok által a fogadókban kitöltött ivek a rendőrségre kerülnek. Az illető rendőrségi közegnek valószinüleg szemet szúrt a mi ivünk kitöltetlen rovata. Persze hogy ő a «papirok» alatt egészen mást értett, mint én, olyasmit értett tudniillik, a mit narbonnei kollegája. Ezek bizonyára gyanus emberek, kiket szemmel kell tartani, gondolá magában, hisz nincsenek igazolványaik. Ezt a gyanut csak fokozhatta az a körülmény, hogy a várost sebtiben bejártuk és hogy késő este érkezve, másnap reggel már tovább álltunk. Ide járulhatott még azon körülmény is, hogy talán azon időben a városban vagy környékén valamely büntény követtetett el s a rendőrség éppen a tettesek nyomozásával foglalkozott. A mai szélhámos világban a gonosz furfang sok mindent kigondol, hogy gonoszságát palástolja, még azt is, hogy papi öltöny alá rejtőzzék. Igy kerülhettem én papi külsőm daczára is a carcassonnei rendőrség gyanujába, minek folytán ez valószinüleg táviratban szólitá fel a narbonnei rendőrséget, hogy ilyen és ilyen kinézésü utasokat vegyen vizsgálat alá. Csak is ily módon magyarázhatom meg ma-

gamnak azt, hogy a narbonnei állomásnál az illető rendőrtisztnek a vasuti kocsikból kiszállt utazó közönség sürü csoportjai közt egyedül rajtam akadt meg a szeme, s egyenesen felém tartva, egyedül engem tartott érdemesnek az interview-re. A carcassonnei rendőrközeg túlcsigázott buzgalmában igénytelen személyemben valószinüleg egy kapitális fogásra vélt szert tehetni s ezáltal a felsőbb körök kegyes figyelmét magára irányitván, a rangfokozatok lépcsőzetén legalább is egy-két fokkal magasabbra szökkenhetni remélt. Számitása azonban szerencsésen dugába dőlt. Nem kétlem, hogy narbonnei kollegája ezt meg is sürgönyözte neki: Váljék egészségére!

(Folyt. köv.)

IRODALOM ÉS MÜVÉSZET.

Das Perikopensystem. Versuch einer genetisch-historischen Entwickelung derselben in der röm. Kirche in den ersten sechs Jahrhunderten von dr. Anselm Ricker O. S. B. Prof. der Pastoraltheologie an der Wiener Universität; mit oberhirtl. Genehmigung. Kirsch, Wien, Singerstrasse 7. 1892. 207 l. Ára 1 frt 20 kr.

Még az a kegyelet is, melylyel egykori tanárunk iránt tartozunk, megtüri az igazságnak a kimondását, hogy a czim, melyet e könyv visel, kissé túl tudományosan, nagy hangzásuan van összeállitva. Mert a könyv, amily szorgalommal kivonatolja a vasárnapok s ünnepek perikopáinak tartalmát, szintugy az epistolákét is, szép sorban egymásután: ugy vajmi kevés ujat nyujt arra nézve, amit a czimben tulajdonkép igér, a perikopák létrejöttének, genesisének megfejtésére nézve. Be is vallja a szerző, hogy az első négy századból alig akadt nyomára idevágó okmányoknak, az

ötödiktől a kilenczedikig pedig nem egybehangzók ez okmányok. De biz ezt eddig is tudhatta.

Azt pedig, hogy karácsonytól pünkösdig alkalomszerüek az evangeliumi szakaszok, pünkösdtől adventig pedig nehéz bennök indokolt rendszert feltalálni: ugyancsak eddig is tudta a világ.

Másrészről az általános részben nagyon szép értekezést találunk az egyház tanitói hivatalának czéljairól, amannak az egyházi évvel való szoros összhangjáról, magának az egyházi évnek kifejlődéséről stb.

Egyszóval, bár kevesebbet találunk, mint amennyit reméltünk, az uj könyv sok hasznos dolgot tartalmaz magában.

F. Sz.

Jezsuitamesék. Müvelődéstörténeti adatok. Irta Duhr Bernát S. J. Magyarra forditotta Rózsa József. IV. füzet. Szeged, Endrényinél. 8-ad r. 254—333 l. Ára 65 kr.

Negyedszer emlékezünk meg immár ezen érdekes füzetes vállalatról, a mint a füzet egymásután való megjelenése erre nekünk alkalmat nyujt.

A napokban kezeinkhez vett eme IV. füzetnek tartalma a következő czimek alá soroltatik: 16. Schall Ádám atya házassága. 17. A jezsuitarend eltörlése bizonyitja annak közveszélyességét. 18. A zsarnokot meggyilkolni szabad — hirhedt elv — a jezsuiták találmánya. 19. Királygyilkosok a jezsuiták szolgálatában.

Mindmegannyi meggyőző czáfolata a jezsuiták ellen fölhozatni szokott régi s ujból meg ujból felmelegitett rágalmaknak, s pontos, hiteles történeti adatainál fogva nagy figyelmet érdemel. Még egy füzet, az ötödik fog megjelenni, s azzal a mű véget fog érni.

F. Sz.

XI. Pécs egyházmegyei papság irodalmi működése.

Ismerteti SZŐLLŐSY KÁROLY.

Pécs egyházmegye is azon szerencsés helyzetben van, hogy iróinak sorát egy nagynevü férfiuval, *Sz. Mór* püspökkel nyitja meg. *Sz. Mór* püspök a pannonhalmi kolostor első szerzetesei közül való volt. *Sz. István* emelte őt a pécsi püspöki székbe. Mint püspök megirta Zoerardnak a Nyitra melletti Zobor hegyen fennállott Sz.-Benedek-rendi apátság szerzetesének és tanitványának, Benedeknek életét. L. dr. *Pauer J.* Az egyházi rend érdeme Magyarország történetében 137., *Hoványi*, Memoria nova Hungarorum II. 598. *Fuxhoffer-Czinár* Monasteriologia I. 61—62 l.

Aggich István kanonok, szül. 1730-ban Rajevoseloban a volt katonai őrvidéken, meghalt 1789. dec. 26-án, Theologiai tanulmányait Lorettóban és Nagyszombatban végezte, melyeknek végeztével hittudori koronát nyert. Három évi káplánkodás után Nemciben és Tovarnikon volt plébános; 1776-ban pécsi kanonok lett. Kitünő költő volt, sokat írt és noha Brüstle Recensio Universi Cleri Dioecesis czimű munkájának IV. köt 748. lapján azt mondja, hogy egy verse sem jelent meg nyomtatásban, a Széchenyi Catalogus szerint 26 alkalmi költeménye jelent meg 1764—1790 között különböző helyeken nyomtatva.

Aigl Pál kanonok, szül. 1775. nov. 10-én Nyomján, Baranyamegyében, meghalt 1839. decz. 17-én. Irodalmi szereplését illetőleg l. Vutkovich 346. l.

Alagics Antal gimnáziumi tanár Pécsett, majd sásdi plébános, szül. 1824. april 3-án Baján, Bács-Bodrogh m., meghalt 1872. julius 30-án. Van két értekezése a pécsi főgimnázium értesitőjében, u. m.: Gyakorlati adat az ó-remekirók mellett. Horácz levelek. I. könyv, 2-ik levél. 1855. — A tudományosság elemei. 1858.

Anderle József segédlelkész, szül. 1853. dec. 16-án Sümeghen, Zala megyében. «Vogl Márton emlékezete» czim alatt 1885-ben egy füzetet adott ki.

Baán József bölcselet- és hittudor, pápai t. káplán

és prépost-kanonok, szül. 1819. jul. 19-én Medgyesen, Sopron megyében. Mint pesti kispap leforditotta «Az olvasó»-t a «Munkálatok» számára 1842-ben.

Babochay Pál bodonyi esperes-plébános, szül. 1818. nov. 7-én Nagy-Károlyban, Szathmár megyében. Hires egyházi szónok. Müvei: Egyházi beszédek az év minden vasárnapjára. Pest. 1867. Egyházi beszédek az év minden ünnepére. Pest. 1868. — Népszerű és rövid egyházi beszédek az egyházi év vasárnapjaira és ünnepeire. Pest. 1883. — Egyes egyházi beszédei a «Pázmány-füzetek»-ben és a «Kath. Lelkipásztor»-ban is megjelentek.

Balásfy Tamás püspök, szül. 1580. decz. 3-án Kolozsvárt, meghalt 1625. márczius 10-én Pozsonyban. Életrajzi adatait és irodalmi szereplését l. Esztergom főmegye irói között. Uj M. Sion 1886. 92. és Vutkovich 151 l.

Baldt József volt pécsi gimnáziumi igazgató, szül. 1751. jan. 7-én Székes-Fehérvárt, meghalt 1804. jan. 2-án Pécsett. Van egy alkalmi latin beszéde és egy ódája gr. Eszterházy László Pál pécsi püspökhöz 1781-ből.

Baumholtzer Menyhért szebényi plébános, szül. Szebényben, Baranya megyében 1795. okt. 26-án, meghalt 1858. decz. 2-án. Mint negyed éves theologus alkalmi beszédét adta ki: Oratio dicta in seminario S. Pauli Apostoli anno 1819. die 25. Januarii. Bécs. 1819.

Bábay Ferencz gimnáziumi igazgató Pécsett, szül. 1742. márcz. 12-én és meghalt 1778. szept. 1-én ugyancsak Pécsett, a hol született is. Maga idejében szorgalmas és jeles iró. Munkái: «Hungariae Reges a S. Stephano ad M. Theresiam usque.» — «Hungariae Palatini.» — Archi Episcopi Strigonienses.» — «Epigrammatum miscellan eorum sacrorum libri III.»

Bálint püspök (1373—1408.) Megirta Remete sz. Pál testének Velenczéből Magyarországba való áthozatalát. L. dr. Pauer J. Az egyházi rend érdeme 274 l.

Bertits Ferencz segédlelkész, szül. 1766. Eszéken meghalt 1793. január 25-én. Alkalmi költeményei vannak 1788-ból

1789-ből, 1790-ből és 1792-ből; valamennyi Pozsonyban jelent meg.

Bosnyák Imre. Pesti kispap volt. Az egyházirodalmi iskolában a pécsi papnövendékek közül ő volt a legelső, ki mint társforditó már 1833-ban szerepelt.

Brüsztle József, Pécs egyházmegye örök érdemű történetirója, olaszi plébános, szül. 1817. aug. 6-án Dárdán, Baranya megyében. Húsz évi fáradhatatlan munkásság után megirta egyházmegyéjének ujabbkori történetét. Oly nagyterjedelmü, minden részében becses munkát hagy maga után, melyet akármely hazai egyházmegye irigyelhet. Czime: Recensio Universi Cleri Dioecesis Quinque-Ecclesiensis, distincte a tempore amotae cum exitu seculi XVII-oni tirannidis turcicae, restitutaeque in his partibus tranquillitatis usque ad praesens tempus, commentariis historicis illustrata. I. kötet, Pécs, 1874. 658 lap; II. kötet, Pécs, 1876. 845 lap; III. kötet, Pécs, 1879. 971 lap; IV. kötet, Pécs, 1880. 943 l.

Cienfugos Alvár püspök, szül. 1657. február 27-én Spanyolország Asturia tartományának Oviedo városában. Elvégezvén tanulmányait Jézus társaságába lépett és Salamancában lett tanár, itt oly nagy terjedelmü munkásságot fejtett ki, hogy csakhamar közfigyelmet keltett és Károly főherczeg kegyeibe jutott és majd Londonba, majd Münchenbe küldetett követségbe. Azonközben Károly főherczeg elfoglalta úgy a magyar mint a római szent birodalmi trónt, Cienfugost bibornokká, mainzi érsekké és pécsi adminisztratorrá neveztette ki. A pécsi káptalannál több uj intézkedést tett, egyike ezen intézkedéseknek az volt, hogy a kanonokok mily sorrendben végezzék napi imáikat. Meghalt Rómában 1739. aug. 19-én. Három dogmatikus müvet hagyott maga után: «Aenigma Trinitatis,» «De vita S. Francisci Borgiae,» és «De Sanctissimo Eucharistiae Sacramento.» Állitólagosan mind három művét Rómában irta.

Csajághy Károly, egyházjogtudor és volt szászvári esperes-plébános, szül. 1815. okt. 30-án Bácsban. Mint pesti kispap 1838-ban a «Munkálatok»-ban «Klimo György pécsi

püspök életé»-t közölte. 1842-ben a Hasznos Mulattatóba dolgozott.

Csapó István, egy ideig pesti kispap volt és mint ilyen 1847-ben költeményt irt a «Munkálatok»-ba,

Csáktornyai Ernő Zsigmond püspök (1474—1505.) Megirta a királyi jövedelmek regestrumát. L. dr. Pauer az egyházi rend érdeme 284 l.

Csezmiczei Cesinge János, irói néven *Janus Pannonius,* mai nap is fényes nevü tudós és költő, Pécs püspökeinek disze, szül. 1434. aug. 29-én Csacsinczen, Verőcze megyében. Vitéz János váradi püspöknek rokona, sok ideig Váradon is tartózkodott, honnan mint őrkanonok ment a pécsi püspöki székre. Éles elméje és nagy tudománya a hon határain túl is közfigyelmet gerjesztett. Munkái sok kiadásban jelentek meg. Nem lehet eléggé sajnálni, hogy több jeles munkája mellett, két kitünő munkája, a: «Grammatica Ungarica» és az «Annales Regni Hungaricae» teljesen elveszett. Életrajzát és irodalmi működését l. Danielik és Ferenczy I. 69; dr. Pauer J. Az egyházi rend érdeme 281; Bunyitay V. A váradi püspökség története I. 282, 288, 299, 310 és Vutkovich 248 l. M. Hirmondó 1875. 22. Fővárosi Lapok 1866. 96 és Athenaeum 1873. 3.

Cybelei Bálint kanonok. 1517-ben Hagenauban egy munkája jelent meg: Opusculum de laudibus et uituperio Vini et Aquae Valentini Cybelei, Canonici Ecclesiarum Quinque Ecclesiensis et Albensis.

Dallos Miklós püspök, született Győrött. 1609-ben egri kanonok lett, majd Esztergomba vitetett át hason minőségben és zólyomi főesperes és csakhamar olvasókanonok, mint ilyen 1616-ban Prágába megy Pázmány Péter kinevezett esztergomi érsek üdvözlésére, 1619—1621-ig pécsi püspök, innen 1621-ben Váczra, 1623-ban pedig Győrré helyeztetett át. Meghalt 1630. márczius 24-én Győrött. Munkáit Fraknói Vilmos és Ráth Károly «Dallos Miklós győri püspöknek politikai és diplomatikai iratai» czimü füzetben ismertették.

Döbrössy Alajos képzőtanár Pécsett, szül. 1846. márcz.

18-án Kaposvárt, Somogy megyében. Van egy sz. István napi egyházi beszéde. Megjelent 1881-ben Budapesten. 1883-ban a Szt. István társulat naptárába dolgozott.

Draskovich György püspök. L. az Esztergom főmegyei irók között, Uj M. Sionban, 1886. 102—103 lapon; ugyancsak l. dr. Pauer J. Az egyházi rend érdeme 423 l.

Dudith András püspök született Kertbeny szerint 1533. február 16-án és nem 3-án Budán. Tanult Boroszlóban és Veronában. Polus Reginald angol bibornokhoz szoros barátság kötötte, ennek társaságában valamennyi királyi udvarnál megfordult. 1557-ben Oláh Miklós esztergomi érsek kanonokjává nevezte ki. 1563-ban pécsi püspök lett. 1567-ben Katalin főherczegnőt, Zsigmond Lengyel király nejét Bécsbe kisérvén, megszerette a királyné udvarhölgyét Strasz Reginát. Otthagyta püspökségét és elvette Strasz Reginát, a miért Rómában «in effigie» máglyára rakták. Kitünő szónok és még később is, állítólag sociniánus korában is szerepvivő államférfiú volt. Meghalt 1589.

Dulánszky Nándor püspök, v. b. t. tanácsos, Ferencz-József-rend nagykeresztese és hittudor, szül. 1829. okt. 15-én Esztergomban. L. Esztergom főmegye irói között, Uj M. Sionban 1886. 103. l. Legujabb irodalmi adat: Levél az egyházi zene érdekében a pécsi káptalanhoz. Megjelent 1885-ben a M. Koronában. Életrajzi adatokat teljesen kimeritően dr. Pauer J. «Historia Dioecesis Alba-Regalensis» czimű mű 319. és 320. lapján találunk.

Dvorzsák János magánzó, lakik Budapesten, szül. 1850. aug. 16-án Kocsolán, Tolna megyében. Nagyon változatosan ir. Több irodalmi vállalatot inditott meg. Önálló munkái: Idézetek tára. Szemelvények a hazai és külföldi, a modern és klassikai, az egyházi és világi irodalomból, gyöngyök a jelesebb irók müveiből, vallás-erkölcsi vezéreszmék, közmondások stb. Budapest. 1883. III. kiadása 1885-ben. — Magyarország helységnévtára tekintettel a közigazgatási, népességi és hitfelekezeti viszonyokra. Budapest. 1883. — Szellemi kincstár. Átvette Ihász Gilbert prémontréi kanonok, jelenleg ő szerkeszti. — Miért szerettem

én a katholikus egyházat? Irta és gyermekeinek hagyta végrendeletképpen egy protestáns pap. (Ford.) — Német szellem. Bolanden K. után regényes korrajz. — 1873-ban Kremmer A. társaságában leforditotta Bolanden K. Orosz szellem czimü népies elbeszélést. Megjelent Pécsett.

Egyed Antal, földvári apát-plébános, a M. T. Akadémia tagja, szül. 1779. jun. 14-én Székesfehérvárt, meghalt 1862. aug. 27-én. Kiváló irodalmi férfiu. Életrajzát és elismerést keltő irodalmi müködését lásd Danielik és Ferenczy I. 118. és Vutkovich 176. és 247. lapok. Kiegészitésül: Kis Énekeskönyv. Székesfehérvár. 1834—56-ig hat kiadásban. Mennyei aranykulcs. Székesfehérvár. 1855-ig tizennégy kiadásban jelent meg. Életrajzi adatait lásd M. Tud. Értesitő 1862. II. 271. l.

(Folyt. köv.)

RÖVID KÖZLEMÉNYEK.

A lefolyt julius hónap mindig nevezetes lesz ama nagyszabásu, óriás hatást keltett beszédekről, melyeket főpapjaink ketteje, maga a mi főpásztorunk, az ország Primása, és a nváradi püspök tartottak a főrendek házában, és pedig az egész magyar püspöki kar nevében és hozzájárulásával. Mindkét beszédet szeretnők egész terjedelmében felvenni, azok tudományos becse szempontjából, de fájdalom, nincs erre terünk. Igaz, hogy praktikus természetünk a kézzelfogható eredményt keresi, kutatja, s ugy találja, hogy ezt nem — találja. De azért megvan főpapjaink s derék katholikus mágnásaink fellépésének a morális eredménye. Be van bizonyitva s az egész ország láthatja, mily óriás mulasztást követett el a kormány, hogy a herczegprimás által, a pápa és a király beleegyezésével előterjesztett, minden érdeket lehetőleg ki-

mélő javaslatot visszautasitotta, sőt a nyilvánosság előtt, mintha tudomással sem birt volna felőle, ignorálni igyekezett. Másodszor kitünt és bebizonyult, hogy mivel a 10 millió katholikus magyar honfi ellenére ezt az országot kormányozni nem lehet, hát itt nincs más mód, mint megnyugtatni a katholikusokat, a kiknek lelkipásztorai, kezdve a pápától le egész a legutolsó falusi segédlelkészig, egyhangulag azt hirdetik, hogy az 1868. 53. t.-czikk 12. §-ának uralma alatt, ugy a hogy azt a kormány jelenleg értelmezi, megélni nem lehet. A mit a herczegprimás a kormánynak proponált, az a minimum abból, a mivel az ország a katholikus vallásnak tartozik. Az csak *türhető* (tolerari potest) helyzetet biztositana nekünk, koránsem valami Eldorádót. És még azt a *türhető* helyzetet sem akarja megadni a jelenlegi kormány. Helyzetünk tehát igazán türhetetlen. Vagy enged ennélfogva a kormány, rekonstruálva magát uj szellem által, vagy folytatni leszünk kénytelenek a harczot — minden jogos és alkalmas téren, minden illetékes eszközzel. *Vaszary* K. herczegprimás és *Schlauch* püspök beszéde, valamint a püspöki kar egyhangu támogatása s a katholikus főrendek lelkes csatlakozása — oly *felvonulást jelent*, a melytől el nem maradhat a hatás és a siker. A mostani kormányon uralkodó szellem máris eljutott eredeti álláspontjának az ellentétes végletéig. Eddig ugy bánt az 1868. 53. t.-czikk 12. §-ával mint valami megváltozhatatlan *örök törvénynyel*. Nem ismert vele szemben más kötelességet, mint a végrehajtást. Legujabb főrendiházi beszédében a szakminiszter már, *nem minden biztatás nélkül*, sietett konstatálni, hogy, de bizony, azt a törvényt az egész vita alatt senki sem merte megváltoztathatatlan alaptörvénynek jellemezni. Reméljük, a teljes eredmény sem fog elmaradni, ha még késik is egy ideig — megpróbáltatásunkra.

Olvasóink közt talán vannak, akik, miután Magyarországon ez idő szerint «nem lehet» katholikus nagygyülést tartani, a szomszéd osztrák kath. nagygyülés iránt érdeklődve, abban személyesen is részt venni óhajtanak. Ezek kedveért közöljük az idei, III. osztrák kath. nagygyülésnek,

mely tudvalevőleg Linzben, augusztus 8—11-ig fog megtartatni, programmját. Ime:

Hétfőn, aug. 8. este 7 ó. alakuló és ismerkedő gyülés a «Volks-Festhalle»-ban. Ugyancsak hétfőn déli 11 ó. a bécsi tudományos «Leo-Gesellschaft» nyilvános, d. u. 3 ó. pedig zárt ülését tartja meg a papnöveldében.

Kedden, aug. 9. reggel 8 ó. ünnepélyes szentmise és Veni Sancte a kathedrálisban, $^1/_2$10 ó. az első diszülés a «Volks-Festhalle»-ban, d. u. 3—6 ó. az osztályülések ugyanott és a népiskolában. Este 6 ó. a második nagy ülés, fél 9 ó. hangverseny. Ugyane napon tartja a kath. egyetemi egylet a Redoute-ban közgyülését.

Szerdán, aug. 10-én, d. e. 8—11 ó. osztályülések, 11 ó. közös ülés, d. u. 3 ó. osztályülések, este 6 ó. közös ülés, közös vacsorája a tanuló-ifjak egyletének.

Csütörtökön, aug. 11. reggel 8 ó. istentisztelet a székesegyházban a megholt tagokért, 9—11 ó. osztályülések, 11 ó. közös ülés. D. u. 4 ó. utolsó közös ülés. Este 8 ó. banket a Volksgarten termében.

Pénteken, aug. 12. kirándulás Ausseebe.

A jezsuiták mai statisztikája a következő: összesen 12.947 jézus-társasági tag van. Ezek öt assistentiára oszlanak, melyek ismét provincziákra vannak felosztva. Az assistentiák: Olaszország, Németország, Francziaország, Spanyolország, Anglia. — Ami az osztrák-magyar provinciát illeti, mely a németországi assistentiába van bekebelezve, ennek csak 642 tagja van, akikből persze Magyarországra igen kis szám esik.

Sokan tán nem is tudják, hogy a chicagói világtárlatban szentséges atyánk, XIII. Leo pápa is mint kiállító részt veszen. A pápa a chicagói világkiállításra két mappát küld. Az egyik a Diego Ribero által 1529-ben készitett mappa, mely az akkor ismert egész világot föltünteti földrajzilag, a másik Amerika legrégibb térképe, melyen látható az a vörös vonal is, melylyel VI. Sándor pápa a portugal és spanyol birtokok közé határvonal jelzőül vont a térképre. Mindkét térképet különben a Propaganda muzeumában őrzik.

Párisban a kórházakból pár éve kitiltották az apáczákat. E tilalom óta a kórházak költségei másfél millió frankról hatodfél millióra szaporodtak fel. Az évi előirányzatot rendesen másfél-két millióval hágják át.

Columbus végrendelete. Most, hogy az előkészületek folynak ugy Amerika fölfedeztetésének négyszázados jubileumára, mint Columbus ünnepeltetésére, érdekes fölemliteni Columbus végrendeletét. Columbus vagyona tizedrészét a szegényekre hagyta, a többit pedig Jeruzsálem visszahóditására, továbbá Hispaniola szigetén egy templom épitésére, mely Mária szeplőtelen fogantatásának legyen szentelve. — Columbus hamvait 1877. szept. 10-én találták meg San-Domingóban. — Egyébiránt az oly hithű, s az egyház körül elévülhetlen érdemekkel ékeskedő férfiunak jellemzésére még rátérünk októberi füzetünkben, mert a tulajdonképi 400 éves jubileum október 12-én éri el tetőpontját, amikor háromszori ut után először pillantotta meg Columbus az uj világrész egy szigetét.

Szerény, csendes, de annál kedvesebb kis ünnepély folyt le a f. hó 20-án Pozsonyban, mely első sorban esztergomfőmegyei olvasóinkat fogja érdekelni. Ngs. és ft. Santhó Károly kanonok és papnöveldei rector urnál, ki egy negyedszázadon át volt az Emericanum vicerectora és spirituálisa, most, hogy ötven éves papi jubilaeumát ünnepli, egybegyült nyolcz-tiz papja a főmegyének, az ő hálás növendékei közül, akik képviselték azt a körülbelül száz papot, kik szintén az ő atyai, szeretetteljes vezetése mellett kezdték meg papi életüket. Rövid, de szivből fakadó meleg szavakkal üdvözölték ezek a köztisztelet- és szeretetnek örvendő jubilánst, s átadták neki elévülhetlen hálájok csekély jeléül azt a gyönyörü tournay-i Missalét, melyet összes volt növendékei szereztek e szép napra, s melynek első lapjára neveiket is beirták; bemutatták továbbá ama szentmise-fundatiónak okmányát, melyet ugyancsak közösen tettek örök időkre a volt kedves elöljáró szándékaira. Mi is szivünk mélyéből minden jót kivánunk a derék, nemeslelkü jubilá-

risnak; a jó Isten, kinek szolgálatában töltötte munkás életét, jutalmazza őt meg minden áldásával!

Indexre helyezett könyvek. Az Index sz. kongregációja nem régiben kiadott rendelete értelmében következő müveket tette az indexbe, megtiltván azok terjesztését és olvasását: La Roma dei Papi illustrata. Szerzője Pianciani Alajos gróf. — Les erreurs scientifiques de la Bible. Ferrière Emil. (Párizs.) — Les Apôtres, essai d'Histoire religieuse d'après la methode des sciences naturelles. Ferrière Emil. (Párizs.) — Paganisme des Hébreux jusqu'á la captivitè de Babylone. (Párizs.) — L'âme est la fonction du Cerveau. Ferrière Emil. (Párizs.) — La matière et l'ènergie. Ferrière Emil. (Párizs.) — Ferrière Emil. Le Darvinisme. Párizs. Catholicisme et Spiritisme. J. Jesupret fils. Párizs á la librairie des sciences Psychologiques. — Adauctus. Dominatori della Chiesa. Venezia, Tipografia dell Ancora. (Auctor laudabiliter se subiecit et Opus reprobavit.) — Sopra una Pastorale Vescovile contro il monimento al Rosmini Osservazioni storiche. — Milano. (Auctor (Domenico Penzo) laudabiliter se subiecit et Opus reprobavit.) — La Riforma del Clero secondó il Concilio di Trento, del Sac. Virginio Marchese, Canonico Prevosto di Cardé nella diocesi di Saluzzo, Torino, 1884. — La Conversione dei Protestanti per mezzo del Concilio di Trento, del Sac. Virginio Marchese. — Il Diaconato Catholico e la Questione Sociale, del Sac. Virginio Marchese. — Ruggero Bonghi: Vita di Gesù Cristo, illustrata da 86 artistici disegni. — Decreto S. Off. Feria IV. die 16. Martii 1892.

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

A szerkesztésért felelősek: Dr. KERESZTY VIKTOR, Dr. WALTER GYULA.

Esztergom, 1892. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

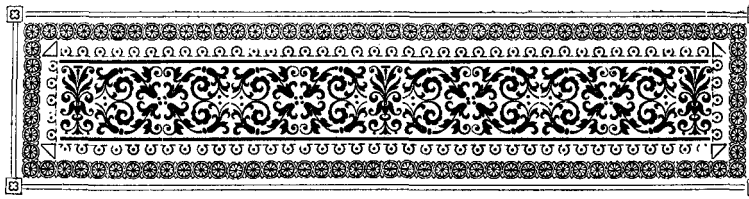

REFORMESZMÉK AZ U. N. REFORMÁCZIÓ ELŐTTI KORBAN.

Irta VÁRNAI.

Protestáns részről azzal szeretik a XVI. századbeli reformácziót, mint az idők postulátumát, indokolni, hogy az egyházi fegyelem megbomlása és az erkölcsök végmegromlása a reformácziót in capite et membris épenséggel elodázhatlanná tették.

Hiszen igaz, s ezerszer volt már elmondva, hogy ugy a fegyelem mint az erkölcsök sürgősen követeltek orvoslást; ámde kérdjük, az volt-e az erre szolgáló eszköz, hogy a reformátorok először is az egyház érinthetlen tanának menjenek neki s annak szent alapdogmáit szentségtelen kézzel lerontsák? És ha ők csakugyan a fegyelmen és az erkölcsökön akartak javitani, vajjon meg is tették-e ezt? Avagy nem inkább ők lazitották-e meg még inkább a fegyelmet és az erkölcsöket, a hit lerontásával tág kaput nyitván a quidlibet audendi szabadságának, a libertinismusnak? Mert hiába, hit nélkül nincs morál, amint alap nélkül nincs épület. A szellemeket a dogma „járma“ alól fölszabaditani ugyanannyi, mint őket a morál törvényei alól fölmenteni.

És csakugyan, a reformáczió története mi egyéb, mint az erkölcsök elvadulásának, az erkölcsi kötelék végfelbontásának, a patentirozott féktelenségnek a története? Maga a „Gottesmann“ Luther miről pa-

naszkodik sürübben s keservesebben, mint arról, hogy az erkölcstelenség, a „megtisztitott“ evangelium daczára, mind nagyobb, a féktelenség már nem zabolázható, az evangelium szolgái nem fegyelmezhetők?

Hiába rejtőzik tehát az eretnekség gőgje s konoksága azon ürügy alá, mintha az erkölcsök javitása lett volna az ő szentségtelen actiójának az indoka. Ez ürügy ép oly hamis, amily hamis és igazságtalan a vád, hogy az egyház egykedvüen s tétlenül nézte az elerkölcstelenedést; — mintha bizony a világ ép a reformátorokra várt volna, hogy ők vegyék kezökbe az erkölcsök megujitásának az ügyét.

Mindez minden apologiában elannyira ki van meritve, hogy ahhoz még hozzászólni akarni, hiu fáradság volna. Ez igénytelen dolgozatunknak sem lehet ez a czélja. Amit mi akarunk, oda megy ki, hogy némely adatokkal s egyes okmányokkal kimutassuk azt, mikép az erkölcsök reformácziójának a szüksége a középkor folyamán, jóval Lutherék előtt, egyre foglalkoztatta a szellemeket, s hogy ennélfogva nagyon igazságtalan az egyházra ráfogni akarni azt, mintha ő az erkölcsök hanyatlását közömbösen s tétlenül nézte volna.[1]

És pedig, maradjunk ezuttal csakis Olaszországban.

Korának egyik csodálatos s befolyásos jelensége volt sienai Katalin, kinek élettörténete eléggé ismeretes. Ezen alig polgárilag müvelt igénytelen szerzetesnő elvonultságában csodálatos elme-éllel felismerte először örökké nyugtalan szülővárosának, azután szélesb hazájának s végre az egész kereszténységnek szomoru álla-

[1] Két rokon munka fekszik előttünk ugyanazon egy szerzőtől. Az egyiknek czime: «Briefe heiliger und gottesfürchtiger Italiener, gesammelt und erläutert von Alfred von Reumont. Freiburg im Breisgau Herder 1877.» — A másiknak pedig: «Vittoria Colonna, Leben, Dichten, Glauben im XVI. Jahrhundert» ugyanott 1881. E két mű adott alkalmat e czikkre, azokból akarunk egyet-mást bemutatni.

potát, amelyen segitendő, bámulatos bátorsággal odajárult a pápák, a világ hatalmasai elé, rámutatott a nyilvános bajokra, az egyházat és az államot fenyegető veszélyekre, figyelmeztetett, intett, óvott, tanácsolt, esdeklett mindaddig, mig meghallgatva lőn. Röviden, de hiven jellemzi őt Reumont e szavakkal: „Alázatos és nagylelkü, körültekintő és bátor, rajongó, de a valóságban alapulva, szemléltető életet élve, s mégis tevékenyen alkotó, bensőleg élve, s mégis semmiféle harcztól vissza nem ijedve, állhatatos a közbenjárásban, s rettenthetlen bátorságu panaszainak előadásában, eltelve az egyházi reform szükségének érzetével szemben az elvilágiasodottsággal, mely a Clerus fensőbb köreiben Avignonban még inkább mint Rómában jelentkezett, lankadatlan hirdetője Jézus Krisztus szeretet- s malaszt-evangeliumának pápák, királyok s népek szine előtt. Ime ilyen volt a sienai vászonfestőnek a leánya, kinek Róma s Olaszország, a pápaság és a kereszténység annyit köszönnek."

Ám mi az istenes szüz váltig ismert tetteivel, érdemeivel s fényes eredményeivel nem foglalkozhatunk, hanem csak arra nézve akarunk szolgálni egyes adatokkal, hogy ő mennyire buzgólkodott az erkölcsök javitásáért, különösen az egyházi köröket illetve. Erről számos levele s ezeknek egészen szokatlanul bátor nyelvezete fennen tanuskodik. Halljuk, mint ir XI. Gergely pápához 1371-ben intézett egyik levelében: „Ha Atyaságod — mondja — azt mondaná nekem: a világ annyira nyugtalan, mikép szerezzek én békét neki? ugy én a Megfeszitett nevében ezt válaszolnám: Három dolgot kell, hogy Atyaságod hatalmánál fogva véghezvigyen. Először is kell, hogy a Szentegyház kertjéből tépje ki a bűzös virágokat, melyek tele vannak piszokkal s fölfujvák sovárgás s fölfuvalkodottságtól. Értem a rosz pásztorokat s igazgatókat, kik e kertet mérges mocsárrá átváltoztatják. Oh kegyes Urunk, éljen hatalmával s tépje ki

a talajból e virágokat, hogy vége legyen befolyásuknak, s legyen rajta, hogy erényes életre térjenek vissza. Plántáljon a kertbe jóillatu virágokat, oly pásztorokat s igazgatókat, kik igaz szolgái Krisztusnak, kik csak Isten dicsőségét és a lelkek üdvét keresik, kik atyái a szegényeknek. Vajmi nagy hiba, hogy azok, kiknek az önkénytes szegénység példaképeinek, alázatos bárányoknak, az egyházi javak elosztogatóinak kellene lenniök, világi kéjekben, hiuságban, fényüzésben, kéjvágyban élnek s roszabbak, mint ha világi állapotban élnének. Mert hány világi ember, kik jól és istenesen élnek, szégyeniti meg őket! De ugylátszik, hogy az örök jóság erővel éri azt el, aminek szeretetből kellene történnie. Ő megengedni látszik, hogy jegyesétől elvétessenek a földi javak és örömök, miszerint megmutassa, hogy ő az egyházat a maga eredeti szegény állapotára akarja visszavezetni, alázatossá, jótékonynyá akarja tenni, amilyen volt ama szent időben, mikor csak Isten dicsősége és a lelkek üdve, szellemi és nem földi érdek vezette a pásztorokat. De mióta az, ami világi, a szelleminek fölébe tétetett, azóta a dolgok mind roszabbra fordulnak. Ez okért bocsát Isten reánk annyi nyomort, annyi üldözést."

E tárgyra visszatér Katalin ugyancsak XI. Gergely pápához később irt egyik levelében, melyben a flórencziek kibékéltetését sürgeti. „Látja Atyaságod — igy ir — miszerint itt az idő, hogy lelkét odaadja az eltévedt juhokért. Türelemmel fel kell őket keresnie (a lázongókat) s ki kell bontania a lobogót a hitetlenek elleni harczra. De ekkor nem szabad ám aludni, hanem őrködni kell és a lobogót férfiasan előrevinni. Isten véghetetlen jóságában bizom, hogy Atyaságod a hitetleneket meg fogja nyerni és a keresztényeket meg fogja javitani. Vajmi nagy boldogság volna látni, a keresztények mikép táplálják a hitetleneket a hit kenyerével. Ezek ugyanis látván

a világosságot, nagy tökéletességre fognának jutni, hasonlókép mint a jégtől megszabadult fiatal növény, éltetve a sz. Lélek világa s melegétől. Ők az erények virágait s gyümölcsét fognák megteremni az egyház mystikus testében, s ezen erényeknek illatja azt fogná eszközölni, hogy kiirtassék a bün és a vétek, a tisztátalanság és a nagyravágyás, melyeket oly szomoruan észlelünk mainap a keresztény népben, de különösen az egyházi méltóságoknál, a pásztorok s igazgatóknál, kik vérszopókká lettek, ahelyett, hogy a népet jobbra téritenék. Mindez önszeretetöktől származik, mely a hiuságot, kéjvadászatot, kapzsiságot, a lélek és test tisztátalanságát szüli. Ők hiveiket pokolbeli farkasoktól elragadtatni látják s mitsem látszanak törődni vele, annyira van minden gondjuk világi dolgokra, élvezet és nyereségre forditva."

Katalinnak a papi erkölcsök javitása annyira szivén feküdt, hogy ő, bármily ügyben is irt a pápának, mindig visszakerült e tárgyra is, buzgólkodásának mind erősebb és erősebb szavakban adván kifejezést. Mivel omne trinum perfectum: még csak egy leveléből idézünk egy helyet. E levelet Katalin valószinüleg 1376-ban irta, mikor XI. Gergely Avignonból már Rómába átköltözendő vala. „Oh kegyes Atyám — irja — bocsásson meg, amit vakmerőségemben mondtam és még mondani akarok, de Isten, az örök igazság, késztet, hogy mondjam. Ez az ő akarata, és ő azt kivánja Atyaságodtól, hogy Atyaságod igazságot gyakoroljon azoknak tulságos gonoszsága ellenében, kik az egyház kertjében legelve, magukat hizlalják. Miután ő Atyaságodnak a hatalmat adta, s Atyaságod azt elvette: kell, hogy Atyaságod hatalmát s erejét erélyesen érvényesitse. Hogyha ezt tenni nem akarja: ugy jobb volna, lemondani róla, ami Isten dicsőségének s Atyaságod lelki üdvének is jobban szolgálna." Ezt a beszédet a pápa irányában csakugyan vakmerőségnek kellene minősite-

nünk, ha nem tudnók, hogy az istenes szűz magasabb ihletre szólt és cselekedett igy. És ezt nyilván fel is ismerték benne ugy XI. Gergely mint VI. Orbán pápa, kiknek Katalin teljes bizalmát birta, aminek fényes tanubizonyságát adta XI. Gergely, ki, mikor Katalin egy küldöttség élén Avignonba jött, Flórencz feloldozásáért az interdictum alól könyörögni, nagy nyájasan s kegyesen igy szólott hozzá: „Miszerint lássad, hogy én a békét őszintén óhajtom: ugy azt egyszerüen a te kezedbe adom, csak az egyház becsületére legyen gondod.“ VI. Orbán pedig, kihez Katalin époly tartózkodás nélküli bátorsággal irt, nemcsak nem vette ezt zokon tőle, nemcsak rendre nem utasitotta őt, hanem inkább Rómába hivta, hogy tanácsával s befolyásával éljen.

De Katalin nemcsak a pápákhoz, hanem más egyházi s világi kormányzókhoz is intézte intelmeit s könyörgéseit a jó erkölcsök helyreállitása ügyében. Halljuk csak, mit ir d'Estaing Péter bibornokhoz, a bolognai legatushoz. „Ön most — ugymond — ugy a világi mint az egyházi ügyek élére van állitva, azért a megfeszitett Jézus nevére kérem önt, járjon el férfias bátorsággal tisztjében, tegyen Isten dicsőségére amennyit csak tehet, tanácscsal és tettel egyszersmind, miszerint az erény felmagasztaltassék, a bün pedig megaláztassék.... Szomoru dolog meggondolni s látni, mint állunk mi harczban Istennel, az alattvalók és a pásztorok bünei miatt.... Isten igaz szolgái keserü bánattal telnek el, midőn annyi bünt szemlélnek a lelkek kárhozatára.... Én bizonyos vagyok benne, hogy ön az uj embert fogja felölteni, az édes Jézust, és az ó emberből, azaz saját érzékiségéből, ki fog vetkőzni, s remélem, hogy ön ezt mihamarább fogja tenni, szolgai félelem nélkül. Máskülönben sohasem fog czélt érni, hanem belefog a jelzett tévelyekbe esni.“

Hasonló értelemben ir Katalin szülővárosának

intézőihez is. Először is inti őket, hogy erkölcseiket javitsák meg, azután kéri őket, hogy ezt alárendeltjeiknél is eszközöljék. Mily szép levelének a bevezetése: „Kivánom — ugymond — önöket mint igazi urakat látni, férfias meggyőződéssel, ugy hogy Istenükhez hiven, saját érzékiségük fölött tudjanak uralkodni, igaz erénynyel. Különben nem vezethetik igazságosan a világi kormányt, melylyel Isten bizta meg önöket a maga kegyelmében. Mert a vak mikép vezessen valakit?“

Ne higyjük azonban, hogy mikor Katalin az egyháziak büneit nyiltan panaszolja s ostromolja, ő azt az egyházi tekintély rovására teszi. Korántsem. Álljon itt csak egy példa reá. Midőn Katalin Flórencz kormányzóinak a pápa irányában tanusitott engedetlenségöket szemökre veti s őket engedelmességre inti, többi közt e szép szavakat mondja: „Föltéve, hogy sokan azt hiszik, mikép ők Istent meg nem bántják, sőt inkább szolgálatot tesznek neki, midőn az egyházat s annak szolgáit üldözik, amiért, hogy ezek roszak és csak roszat mivelnek: ugy én mégis azt mondom, hogy ha a pásztorok magok a megtestesült ördögök volnának s velök maga a pápa is, mi mégis alattvalói engedelmességgel tartozunk neki, nem őmaga miatt, hanem mint Isten helytartójának, Isten miatt. A fiunak soha sincs igaza atyja ellenében, legyen az még oly rosz, oly igazságtalan is, mert az atyától vett létnek jótéteménye oly nagy, hogy azt misem éri föl. Oly nagy a lét és a malaszt jótéteménye is, melyet mi az egyház mystikus testétől veszünk, hogy mi tartozásunkat semmiféle érzelemmel, semmiféle cselekedettel leróvni képesek nem vagyunk.“

De hát mi eredménye volt, fogja valaki kérdeni, Katalin minden buzgólkodásának? Nem maradt-e minden a régiben? Igaz ugyan, hogy a pápák az ő előterjesztésére nem hivtak rögtön egybe zsinatot az

erkölcsök reformálására, amint ez nem is szokott történni, ha egyuttal, sőt első sorban hitbeli kérdések nem forognak fön: de azért Katalin buzgólkodása korántsem volt eredménytelen, szava korántsem hangzott el mint a pusztában kiáltónak a szava. Először is sok pap, hogy ugy mondjam, az ő lelki vezetésére bizta magát, kikhez is ő, mint lelki fiaihoz, számos irányadó s buzditó levelet intézett. De még több megtérés történt a világi hivők között. És hogy Katalin szava a pápánál sem hangzott el pusztán, annak fényes bizonyitékát adta XI. Gergely, három domokosrendü szerzetest bizván meg azok gyónásának kihallgatásával, kik Katalin által lettek indittatva töredelmes bánatra. E szerzetesek éjjel-nappal gyóntattak s mégsem győzték, oly nagy volt a megtért bűnösök száma. Nem elég eredmény-e ez? De ennél meg többet mond Katalinról a zsolozsmai legenda: Nemo ad eam accessit, quin melior abierit. Katalin pedig igen sokakkal érintkezett, tehát sokakat meg is téritett őmaga, s vele azoknak propagandája, kiket ő az erénynek, az istenes életnek megnyert volt.

Egy századdal később ismét sz.-Domonkosrendjéből tünik fel Olaszországban egy buzgó apostola az erkölcsreformnak: Savonarola Jeromos atya. Ki nem ismeri e szintoly fényes mint tragikus történelmi alakot? Ki nem ismeri mozgalmas életét ugy egyházi mint politikai téren? Ki nem ismeri gyászos kimultát a máglya emésztő lángjaiban? De kevesen fogják ismerni a levelet, melyben a huszonkétéves Jeromos atyja előtt indokolja, hogy miért hagyta el ő titkon a szülői házat s vette fel sz.-Domonkosrendjének öltönyét. Fölöttébb érdekes e levél, nemcsak azért, hogy megismerteti velünk a fiatal Jeromos nagyra termett szellemét, hanem azért is, mert abban korának romlottsága eleven szinekben lévén festve, jelezve van a harcztér, melyen Jeromos majdan az Ur harczait vivni fogja. Ha valaki a fiatal Jeromos e leve-

lét olvasta, bizton concludál a majdani Jeromosra. Álljon tehát a levél itt egész szövegében:

„Tisztelt Atyám! Nem kételkedem benne, hogy elutazásom sok fájdalmat okozott önnek, annál is inkább, mivel titkon mentem el. De akarom, hogy levelem felvilágositsa Önt gondolkozásmódomról s elhatározásomról, és hogy lássa ön, mikép nálam nincs szó valamely fiatalkori csinyről, amint némelyek hiszik. Mindenekelőtt pedig kivánom, hogy ön, mint komoly férfiu és mint a világi dolgok megvetője itéljen, igazság szerint, és nem szenvedélyből, amint ezt a nők tenni szokták. Itélje meg észszerüen, vajjon jól cselekedtem-e, midőn a világot elhagyni s ebbeli szándékomat végrehajtani eltökéltem.

Az első s legnyomósabb ok, mely engem szent Domonkos rendjébe lépni késztetett, a világ nyomorusága és az emberek gonoszsága, a sok gyalázatosság, házasságtörés, tolvajság, nagyravágyás, bálványozás, káromlás. Annyira jutott ugyanis már a világ, hogy benne mi jó sem történik már, és én naponta könyek között mondom el a verset: Heu fuge crudeles terras, fuge litus avarum. Én nem birtam Olaszország elvakitott népeinek aljasságát tovább nézni, látván, hogy az erény alapjáig ki van irtva, a bün pedig mindinkább felburjánzik. Ez a legnagyobb fájdalom volt, mit nekem a világ okozhatott, ugy hogy én naponta könyörögtem ami Urunk Jézus Krisztusunknak, mentene ki e posványból. Bensőleg emelém hozzá szavamat: Notam fac mihi viam, in qua ambulem, quia ad te levavi animam meam. És most Isten a maga véghetetlen irgalmában megmutatta nekem az utat s megadta malasztját, jóllehet én erre érdemetlen vagyok.

Feleljen most, kedves Atyám, nem erényes dolog-e, ha az ember a világ mocskától s gonoszságától szabadulni akar, hogy mint eszes lény, és nem mint állat disznók között éljen? Nem lett-e volna rut

háladatlanság, ha én, miután Istent kértem, mutatná meg nekem az igaz utat, és ő engem erre méltatott, ha én, — mondom — ezt most nem követtem volna? Óh édes Jézusom, inkább ezer halált, semhogy enynyire háladatlan legyek. Önhöz pedig, édes Atyám, inkább illik, Istennek hálát adni, mintsem siránkozni. Ő bennem fiat adott Önnek, ő ezt a fiát épen megtartotta egész huszonkétéves koráig s azonkivül arra méltatta, hogy az ő harczias lovagja legyen. Nem tartja-e, édes Atyám, nagy előnynek, hogy az ön fia Krisztus lovagja?

De hogy röviden végezzünk: ön vagy szeret engem, vagy nem. Az utóbbit, tudom, nem fogja mondani. Ha tehát szeret: ugy mondja meg, vajjon, miután én két részből állok, testből és lélekből, ön a testet jobban szereti-e vagy a lelket? Ön nem mondhatja, hogy a testet, mert ön nem szeretne, ha csekélyebb részemnek adná az előnyt. Ha tehát jobban szereti lelkemet: miért nem óhajtozik ennek java után? Önnek örülnie kellene s ezt a diadalt nagyrabecsülnie."

Jól tudom én, hogy lehetetlen, miszerint a test olykor fájdalmat ne érezzen. Ámde az észnek uralkodnia kell a test fölött, kivált bölcs s nagylelkü embereknél, amilyen Ön. Nem gondolja-e Atyám, hogy nekem is fölöttébb fájt, Öntől elválni? Higyje meg, hogy mióta élek, nagyobb bút és fájdalmat nem éreztem, mint mikor meggondoltam, hogy saját véremet hagyom el s idegenek közé megyek, Jézus Krisztusnak áldozatul hozni magam s szabad akaratomat ismeretleneknek alárendelni. De meggondolván azt, hogy Isten hí engem, ő, aki nem átallotta, köztünk férgek között szolgai alakot venni fel: mikép lehettem volna oly szemtelen, hogy meg ne hajolnék szeretetteljes, nyájas szava előtt: „Jőjjetek hozzám, kik fáradtak s terhelve vagytok, és én megenyhitlek titeket?" De mivel tudom, hogy Ön neheztel rám,

amiért hogy titkon távoztam, sőt némikép elszöktem Öntől: azért tudja meg, édes Atyám, hogy fájdalmam mulhatlan távoztamkor oly nagy volt, hogy ha elhatározásomat Önnel tudatom: szivem bizonyára megrepedt, és a kivitel e gondolat által meghiusult volna.

Kérem tehát, szeretett Atyám, mérsékelje könynyeit s ne növelje még inkább búm és fájdalmamat. Nem afölötti bánkódás az, amit cselekedtem, mert én ezt többé vissza nem vonnám, ha mindjárt oly nagyságra vélnék szert tehetni, mint amilyen Caesaré volt. De én is testből állok, mint Ön, és az érzékek ellenkeznek az észszel. Nekem erős harczot kell vivnom, hogy az ördög erőt ne vegyen rajtam, kivált ha Önről hallok. A friss fájdalom napjai hamar el fognak mulni, azután — remélem — Ön is, én is itt az életben a malaszt, odaát a dicsőség által fogunk megvigasztalódni. Még csak arra kérem, hogy mint férfiu vigasztalja anyámat s nekem vele együtt áldását adja, én pedig mindig buzgón fogok imádkozni Önök lelkeiért. Bologna 1475-i áprilhó 25-én."

Nem sejteti-e velünk már e levél is, hogy az ily szellemtől áthatott Jeromos mily lelkesen fog majdan sikra szállni s fogja ostromolni a gonoszságot és a bünt, melyek annyira megutáltatták vele a világot, hogy ő eddig tisztán megőrzött lelkének a szerzetesi élet révében keresett menedéket? És csakugyan, bevégezvén tanulmányait, exultavit ut gigas ad currendam viam, tele szent hévvel, tele lelkesedéssel. Flórenczbe sz. Márk kolostorába tétetvén, itt a bőjti prédikációkat tartotta, eleinte alig valami feltünéssel s szónoki sikerrel; — de midőn négy év mulván ujra föllépvén, az Apocalipsist magyarázgatta, kezdett hóditani szónoklatának megragadó hatalmával s bensőségével, ugy hogy rövid idő mulván egészen hatalmába ejtette a lelkeket. Fényes sikereinek a hire elterjedt messze egész Olaszországban, Savo-

narola hazájának legünnepeltebb, legnépszerübb szónoka s igazi lelki hóditó volt. Hogy mennyire tudott ő hatni hallgatóira, arra nézve csak egy példa álljon itt. Miután Savonarola szónoklataiban ismételve ostromolta az érzékiséget, a női piperét és luxust; mint a bün egyik csábjait: a flórenczi patricius hölgyek lábaihoz összehordták drága ékszereiket s piperéjüket s azokat a nyilvános téren felgyujtott lángokban megégették. Savonarola ekkép hatalmában tartva a lelkeket, nagy sikerrel javitott a nép erkölcsein.

Nem ugy sikerült ez neki a papságnál, pedig ő először is ennek erkölcseit akarta reformálni. Ő ugyanis már régtől fogva fájdalommal s megütközve nézte az olasz papság nagy részének fegyelmetlen életét, ezen javitani tüzte ki magának feladatul, és ő ebbe a feladatába annyira belegondolta, beleélte magát, hogy lassan-lassan egy egyházi reformator szerepére hivatva érezte magát. Törekvése egészen a nép érzelmével találkozott. Mert hogy is lehessen — mondá ez — a borzasztó romlottságot, az érzékiség uralmát megtörni, ha a papság nem megy elől jó példával? Savonarola kétségkivül ért is volna czélt, ha ő tisztán egyházi téren mozog és a politikába bele nem keveri magát. De miután ő a Mediciek bukása után a politikában ép a vezérszerepet vitte, sőt mint egy diktator viselkedett: a pártok antagonismusában sok ellensége támadt neki. Meghasonlott ő a pápai Curiával is, ugy hogy végre VI. Sándor pápa maga is föllépett ellene, miután Savonarola nem szünt meg magának e pápának életét is (melyben fájdalom, elég gáncsolni való volt) nyilvános szószékről a leghevesebben s kiméletlenül megtámadni, ami által a papságot, könnyen megfoghatólag, még inkább elidegenitette magától. Mert hiába, bármilyen is volt legyen VI. Sándor élete: ide illenek sz. Katalin elébb idéztük szavai: „Ha a pásztorok magok a megtestesült

ördögök volnának s velök maga a pápa is: mi mégis alattvalói engedelmességgel tartozunk neki, nem ő maga miatt, hanem mint Isten helytartójának, Isten miatt. A fiunak soha sincs igaza atyja ellenében, legyen az még oly gonosz s igazságtalan is."

Mennyivel helyesebben s eszélyesebben járt el Katalin, ki az egyházi reformot a pápától, mint egyedül illetékes auktoritástól várta és kérte, ki, ha a pápában valami észrevennivalót talált, azt négyszemközt vagy magán levélben mondta meg neki, a megfeszitett Jézus nevében esdekelve. Ha Savonarola is ekkép járt volna el VI. Sándorral szemben, ha ő is e szentséges névben, mely előtt minden meghajol az égben és a földön, esdekel neki: ki tudja, nem birta-e volna őt magábaszállásra s üdvös reformokra? Eljárása minden esetre eltévesztett s elitélendő volt.

Tudjuk, mi gyászos végre vezette a különben jeles s buzgó férfiut a pápával folytatott viszály és az ellenséges politikai párt boszuja: a máglya füstjében fojtották el dörgő szavát s hamvait az Arnóba dobták. „De szavának visszhangja — mondja Reumontunk — elitélte közel és távol a megszentségtelenitett pápaságot, szava visszhangzott nemcsak San Marcoban, az ő kolostorában, hol szelleme sokáig tulélte őt, nemcsak az ő rendjében, mely őt szent gyanánt tisztelte, nemcsak hazájában, mely több jövendölését teljesedni látta, hanem ezeken tul is. . . . Savonarola munkái utólag az egyház által jóváhagyattak, és a fegyelemre vonatkozó reformjavaslatai (mert hite tisztasága sohasem került szóba) későbbi időben érvényre találtak" Non omnis moriar — áll tehát Savonaroláról is.

Engedjük meg ámbár, hogy Savonarola a clerus erkölcseinek reformálásában (egyes kolostorokat kivéve) az előadott okoknál fogva czélt nem ért: de tagadhatatlan a tény, hogy a XV. században is élt Olaszországban a reformáczió szükségének az érzete,

és nemcsak élt, hanem actióban is nyilvánult, ugy mint az előző századokban. És pedig különösen szent Domonkos fiai voltak előharczosai s buzgó apostolai a reformatiónak. Tudjuk, maga sz. Domonkos mikép téritett meg a bold. Szűz rózsafüzérének erejében egész nemzeteket és országokat a XIII. században. A XIV-ben a sienai szüzet, a XV-ben (be a XVI-ba) a lángkeblü de szerencsétlen Savonarolát találjuk a mozgalom élén. Ez maradandó érdeme a prédikátorok rendjének az anyaszentegyházban.

A XV. század végével a humanismus már annyira elhatalmasodott volt, hogy immár elpogányositással fenyegette a világot. Nagy veszély volt az egyházra nézve is. Ha tehát Olaszországban a középkor utolsó századaiban mind sürübben emelkedtek hangok az egyház fogyatkozásai és a papság bünei ellen, és ha a baj orvoslására minden időben komoly kisérletek tétettek változó eredménynyel, amint azt az egyháztörténelem lapjai eléggé bizonyitják: ugy most volt bizonyára ideje, hogy a pápaság elvilágiasitásának gát vetessék, nehogy a XVI. század hajnala válságossá váljék a hitre és erkölcsökre nézve, melyeket az előző idők ugyis már nagyon megingattak volt. Ennek szükségessége el volt ismerve Olaszországban, még mielőtt Németországban az ugynevezett reformatio megindult volna. És az isteni gondviselés, mely mindig őrködik Krisztus egyháza fölött, e válságos időben sem vonta meg tőle mentő jobbját. Mert habár a humanismus egyáltalában elkapta s megmételyezte a szellemeket: voltak mégis ép a humanisták között fenkölt szellemü férfiak és nők, kik ez áramlat közepette is nemcsak erényesen éltek, de legjobb erejöket is az egyház ügyének szentelték. Mig amazok az érzékiségre irták fényes sonnetjeiket, ezek vallásos s egyházi tárgyaknak szentelték hangzatos lantjukat. Nem kell csak az egy Colonna Viktoriának, száza e legkitünőbb hölgyének s legün-

nepeltebb lantosnőjének életét olvasni, hogy ismerni tanuljuk a humanisták fényes körét, kik az istenes hölgygyel bensőbben összekötve, a szorongatott egyház ügye s jelesül az erkölcsök reformatiója mellett buzgólkodtak. Itt találjuk az egyházi hierarchia egész scaláját, a biborsüvegtől le egész a sarutlan barátig, a tudomány, a szépirodalom, a müvészet első rangu csillagait. Élénk volt tehát igenis az érdeklődés és a tevékenység az egyházi reform körül egyesek részéről, de a kezdeményezés illetékes részről, a pápák részéről, elmaradt. Miért? látni fogjuk.

A II. Gyula által megkezdett s X. Leo által befejezett lateráni zsinat megadta jóformán az irányt, mit kelljen tenni, még mielőtt megindult volna az a gyászos mozgalom, mely szintén az erkölcsök reformját hangoztatta ugyan, de nem őszintén, hanem csak örvül, nem is békülékenyen, hanem ellenséges indulattal az egyház iránt. Az irány, mondjuk, meg volt adva, de mit tettek a pápák?

VI. Hadriannak rövid s sokféle egyéb nehéz gondtól igénybe vett uralkodása nem engedte, hogy ő az annyi körültekintést, megfontolást, mérlegelést követelte ügyet foganatba vegye. A komoly és kényes ügy egész, megosztatlan embert követelt magának. Hadrian pedig nagyon is megvolt osztva gondjai között. VII. Kelement pedig ami illeti: ez nem volt az a szellem, az az elhatározott erős lélek, az az erélyes férfi, hogy ő e fölötte nehéz és kényes ügyet, amely körül neki amugy is nemcsak vallásos kételyei, de politikai aggályai is voltak, kezébe merte volna venni. V. Károly, megkoronáztatása után, azonnal sürgette a zsinat egybehivását, de mennél inkább sürgette a császár, annál csüggedtebb, annál határozatlanabb volt a pápa. Pedig ép ekkor volt Rómában sok buzgó férfiu, kik a pápaság kebeléből kiindulandó reform szükségességét fennen hangoztatva, a pápának nagyon kezére jártak volna. Ilyen

volt jelesül a Trasteverében megalakult „isteni szeretet oratoriuma,“ lelkes és tudós férfiak, kiknek elvei s nézetei egész Olaszországban visszhangra találtak. A hangulat megvolt tehát, de szerencsétlenség vala, hogy az egyház kormányán ép e válságos időben oly pápa ült, ki amennyire tele vala politikai eszmékkel, mégis a legszerencsétlenebb politikus volt. Alatta Rómát elfoglalták s kipusztitották, a németországi szakadás gyógyithatlanná vált, Angolország elveszett, és a protestáns iskolák doctrinái átcsaptak az Alpeseken túl is s terjedtek ragályként, jóllehet Olaszországban számukra a talaj nem volt előkészitve. Innen van az, hogy a mozgalom itt nagyon elütött a németországitól. Olaszországban ugyanis a legnagyobb nyomás alatt is bizonyos mérsékeltség, józanság volt észlelhető, mig egyéb országokban rettenetes elvadulás s visszataszitó durvaság követte az uj evangelium hirdetőinek lépteit, ugy hogy az ő reformatiójuk inkább deformatió volt. S Olaszország ezt az előnyét annak köszöni, hogy itt állandóan élt a reform szükségességének az érzete s tényekben is nyilvánult.

A reformátorok, még ha tiszta szándékból is indulnak ki, mégsem lettek volna képesek az egyházat reformálni. Egyes buzgólkodó térithet, javithat szükebb vagy tágabb körben, de nem az egyetemes egyházban, ezt csak a legfelsőbb egyházi hatalom, a pápa, eszközölheti. Hagyjanak tehát fel protestáns atyánkfiai az ő reformátoraikkal, mert amit ezek miveltek, az az erkölcsöknek épen végkipusztitása volt. VII. Kelemen határvonalat képez két epocha között. III. Pál szakitván a Leok, a Hadrianok, a Kelemenek áldástalan, meddő korszakával, inaugurálta az uj epochát a trienti zsinattal. Ez hozta meg az egyháznak a régen várt, az annyiszor sürgetett s egyesek részéről megkisérlett reformot. De ez az epocha vonalat húz ami igénytelen dolgozatunk alá is, tárgyunk nem terjesztkedhetvén ki a kimért kereten túl.

A POZSONYI GENERÁLIS SZEMINÁRIUM.

Irta Dr. HALMOS IGNÁCZ.

(Folytatás.)

Mindezek után ugy a megyés püspökök, valamint a tartományi főnökök egy értekezlete vált szükségessé.

Az értekezlet megvitatandó pontjai a következők voltak: 1-ször a növendékpapság létszámának megyék és szerzetes rendek szerinti konstatálása. 2-szor a szemináriumi alap — álljon az ingók vagy ingatlanokból — utáni jövedelem feltüntetése s annak kimutatása, hogy jelenleg a provincialis papneveldékben mennyibe jött egy-egy kispapnak az eltartása; 3-szor a generális szemináriumokban mily összegre teendő egy-egy kispapnak az eltartási költsége; 4-szer a megyés püspökök a generális szemináriumok melyikébe óhajtják küldeni növendékeiket; 5-ször van-e az egyházmegyének a generális szemináriumokban tanulmányaikat befejezett s egyházmegyéjébe visszatért papnövendékek számára oly épülete, háza, melyben a terv szerint kötelező egy évi praktikumot végezhessék? van-e ezen épületnek alaptőkéje és minő, mibe számittassék egy ilyen végzett növendékpapnak eltartási költsége? s végre 6-szor van-e az egyházmegyének az elaggott, tehetetlen papok eltartására vonatkozó alapja, s elhelyezésükre épülete, s mibe számitandó egy ilyen elaggott papnak eltartási költsége?

Batthyányi primás csakugyan értesiti az összes megyés püspököket és tartományi főnököket, hogy az értekezlet megtartására folyó évi február 12-ike tüzetett ki s közli velök az értekezlet tárgyalandó pontjait is, felhiván őket, hogy a megbizottak az adatok hiteles összeállitására vonatkozó összes okmányokkal legyenek ellátva s hogy a kitüzött napon Pozsonyban, a primási palotában jőjjenek össze.

Ugyanilyen értelmü és tartalmu levelet intézett Bat-

thyányi Nagy István nagyszombati helynökhöz, Hollósy Györgyhöz, a budai gen. papnevelde kormányzójához, Szabó Endréhez a budai theologiai facultás igazgatójához, azon meghagyással, hogy a tárgyalandó kérdésekkel behatóan foglalkozzanak és a szükséges okmányokkal ellátva már folyó é. február hó 10-én a primási palotában megjelenjenek, hogy még az értekezlet összejötte előtt a netáni módozatokat, változtatásokat és kételyeket megbeszélhessék.

Az előmunkálatok mindenütt serényen folytak s annál könnyebben voltak meggyőzhetők, daczára a feldolgozandó nagy anyaghalmaznak, mivel az erre vonatkozó adatokat már előbb be kellett szolgáltatni az esztergomi érseknek, a ki azokat, Nagy István, Hollósy György és Szabó Endre segédkezése mellett össze is állitotta s mint már fönnebb emlitém f. é. január hó 15-én a helytartótanácsnak fel is terjesztette.

Az értekezlet megtartására kitüzött napon azaz febr. hó 12-én a primási palota egyik termében összegyültek a megyés püspökök és szerzetesrendek megbizottjai. 16 egyházmegye s ugyanannyi szerzetesrend képviseltette magát, csak a csanádi, zengg-modrusi egyházmegyék és a bécsi Barbareum nem küldöttek megbizottakat.

Névszerint az esztergomi érseki főegyházmegye részéről ott volt a tanácskozmány elnöke Batthyány bibornok és primás, Nagy Istvánnal nagyszombati érseki helynökével; az egri egyházmegye megbizottjai voltak: Miklóssy Ferencz püspök és káptalani nagyprépost, Csomortányi Antal kanonok és papneveldei kormányzóval; a székesfehérvári egyházmegyét képviselte Grubanovics Zsigmond nagyprépost; a beszterczebányait Demeter Xav. Ferencz apátkanonok; a nyitrai káptalant (sede vacante) Nejédly József kanonok; a győrit Dongó Mihály és Apfalter József kanonokok; a rozsnyóit Karaba György és Bárdy Ádám kanonokok; Szombathely püspöke Szily János személyesen jelent meg oldalkanonokjával Dugonics Jánossal; a szepesi püspök képviseletében Vitalis József kanonok jelent meg; Vácz püspökét Zerdahelyi Gábor püspök és nagyprépost; Veszprémét

Zsolnay Dávid kanonok; Kalocsa érsekét Mercz Xav. Ferencz kanonok; Nagyvárad püspökét Kende László kanonok képviseli; Diakovár megbizottja Brocsko Mátyás kanonok; Zágrábé Sebastianovics Ferencz kanonok s végre Pécs püspökének küldöttjei Nunkovics György nagyprépost és Agyics István papneveldei kormányzó.

A szerzetesrendek részéről nagyobbrészt maguk a tartományfőnökök jelentek meg s csak kevés tartományfőnök képviseltette magát megbizottjai által. Névszerint résztvettek a tanácskozmányban: P. Raymundus Rachsa a bold. szüz Máriáról nevezett sz. Ferenczrendiek t. főnöke; P. Elzearius Vatter a Megváltóról nevezett sz. Ferenczrendiek tartományőre; P. Josephus Panissevich sz. Kapistránról nevezett sz. Ferenczrendiek tartomány főnöke; P. Antonius Horjács sz. Lászlóról nevezett sz. Ferenczrendiek t. főnöke; P. Eleazarus kapuczinus a pozsonyi házból; P. Primianus a zágrábi ház főnöke (ex parte Custodiae Croaticae); P. Melchior Hoffner tartományi titkár és P. Michael Knaisz miskolczi zárdafőnök képviselték a minoriták rendjét; ott volt Somogyi Dániel pannonhalmi főapát; P. Carolus Sambsa perjel és P. Georgius Fanello alperjel a sz. Ágostonról nevezett szerzetesek képviselői; P. Narcissus a budai mezitlábos Karmeliták főnöke és P. Mathiás tartományi titkár; P. Dominicus Thonner a Dominikanusok tart. főnöke; P. Franciscus Fuchs a szerviták tart. főnöke; P. Casparus Gindl a magyar Pálosok tart. főnöke; P. Theophilus Gienar a horvátországi Pálosok tart. őre és P. Eugenius Gomoraj; P. Norbertus Conrady a Piaristák tart. főnöke s végre P. Gaudiatus Kare, a német és magyarországi Ágostonrendüek képviseletében.

A kiküldöttek és megbizottak irásba foglalva adták be kimutatásaikat és észrevételeiket a tanácskozmány tárgyát képező hat pontra a következő sorrendben:

1) *Esztergom főmegye*: növendékeit nevelteti és pedig 67-et a sz. Istvánról nevezett nagyszombati papnevelőben. Ezen papnöveldének alapitványi tőkéje 126263 frt áll; jövedelme részint kamatok, részint birtokai után: 16321 frt 98½ kr.

Mérey püspöknek 4000 frtnyi alapitványa, melyből két veszprémmegyei növendék eltartandó, az emlitett papnevelő fundusába van befektetve. — Egy-egy növendék eltartására 150 frt számittatik; adóssága a papnevelőnek nincs. Továbbá nevel az esztergomi megye a Pazmaneumban 34 növendéket és 3 erdélyit. Ez intézet tőkéje 225020 frt; jövedelme kamatok és házbér után 10031 frt 80 kr. Egy növendék eltartását 200 frtba számitják, adóssága a Pazmaneumnak nincs.

Kispapjai vannak még az esztergomi főmegyének Pozsonyban az Americanumban számszerint 12. Tőkéje: 34596 frt 83 kr, jövedelme 1906 frt $65^4/_5$ kr. Egy növendék eltartása 150 frt számittatik. Adóssága nincs.

És végre Budán 47 esztergom-főmegyei növendék, 38 szepesmegyei, 27 beszterczemegyei, 25 rozsnyómegyei és 5 veszprémmegyei neveltetik. Tőkéje a budai intézetnek kitesz: 176939 frt 50; jövedelme kamat és birtokai után: 23208 frt $97^1/_2$ kr. Egy növendékre esik 163 frt $53^1/_2$ kr.

Az elősorolt papnevelő intézetek összegezett jövedelme: 61459 frt $40^3/_5$ kr, ebből összesen 260 növendéket lát el, ugy azonban, hogy a Stefaneum 5961 frt $98^1/_3$ kr, a Pazmaneum 2631 frt 80 kr s az Emerikanum 106 frt $65^4/_5$ kr, többletet tudnak felmutatni.

Már most a generális szemináriumban egy-egy növendék eltartása igényel 200 forintot, tehát 260 növendéknek eltartása kerülne 52,000 frtba, s igy az esztergom-főegyházmegyei papnevelők összegezett jövedelme nemcsak nem fedezné a kiadásokat, hanem még 540 frt $57^3/_5$ kr hiányt eszközölne. Ez pedig csak egy megye.

2) A mi a másik pontot illeti, van az esztergomi főegyházmegyének elaggott és beteg papjai számára az ugynevezett deficziensek háza Nagyszombatban «Domus deficientium S. Emerici. «E háznak tőkéje 37530 frt, jövedelme 2021 frt 50 kr. Jelenleg van ezen intézetben 17 pap; egynek az eltartása 118 frt 91 krba kerül.

3) Leendő lelkészek intézete Esztergom-főmegyében még nincs, de alapját képezhetné az esztergom-főegyház-

megyei papnevelők által kimutatott többlet t. j. 8700 frt $43^3/_4$ kr. A nagyszombati pálosok háza pedig, melyet különben is a király a Stefaneum helyébe a megyének átengedett, — könnyen átalakitható ilyen intézetté. Itt egy növendéknek az eltartása — beleszámitva az igazgató és egy tanárnak s a ház fentartásának költségeit — kerülne 200 frtba. Vagy pedig, miután az alapitványok kommasszálása folytán a többlet elesik, a deficiensek jövedelme 2021 frt 50 kr a lelkészek eltartására fordittassék s mivel minden évben 27 növendék lesz eltartandó, ezen házban 3378 frt 50 kr még födözet nélkül maradna, a deficiens papok pedig ugy is e czélra rendelt alapból fognak eltartatni.

Az egri egyházmegye megbizottjai imigy referáltak: A növendékek száma a jelen iskolai év elején volt: 122; ezek közül 110 az egri papnevelőben, 8 a kassai és 4 a budai centrálában; tehát az összes növendékek itthon s nem külföldön végzik tanulmányaikat. Ez a szám a jelenlegi viszonyoknak teljesen megfelel és elegendő; hogy a jövő mily számu növendékpapságot fog majd követelni s hogy a jelenlegi szám födözni fogja-e majd a jövő szükségleteit, erre válasz nem adható. A mi a szeminárium jövedelmét illeti, alapitványokban van neki 83202 frt 41 kr. Birtokai hoznak: 14702 frt 50 kr. — A kassai szemináriumnál tőkepénzben: 6275 frt, birtok után 542 frt 57 kr. — A budai szemináriumnál a Lippay-féle alapitvány, mely után Modor városa évente 640 frt fizet, s miután a 4 budai növendék most Egerbe helyeztetik át, az alapitványt is át kell majd tenni s igy az egész jövedelme az egri papnöveldének leend: 21254 frt $25^1/_2$ kr. Adóssága nincsen.

Arra, hogy mit számit a szeminárium egy-egy növendéknek az eltartására, válaszolni nem lehet, miután az összes költségek az emlitett jövedelemből födöztettek, s ha volt hiány, azt a püspök és a káptalan nagylelküsége födözte.

A megyének Domus Curatoruma nincsen. A deficiens papok számára van egy ház. E czélra van 16167 frt 40 kr és 847 frt 47 kr jövedelme fekvő birtokból. — Ugyancsak ezekre vonatkozólag sem nyilatkozhatnak, hogy mibe jött

egy-egynek az eltartása. Ha a jövedelem nem volt elég, hozzájárult a püspök s a káptalan.

A Domus Curatorumra nézve nincs egyáltalában semmiféle felhatalmazásuk s igy, hogy melyik épület alkalmas ezen czélra? mibe számitassék egy ily végzett theologusnak az ellátása? — erre nézve nem nyilatkozhatnak. Azt véleményezik, hogy az egri generális szemináriumba küldendő növendékek után legkevesebb 180 frtba kell egynek-egynek eltartását megállapitani.

Az elöljárók száma és fizetése, a szükséges személyzet és annak dijazása, ugyszintén a szemináriumba behozandó napirend, az idő rövidsége miatt még nem volt megállapitható a püspök által s azért ezekről csak későbben tesz je lentést a püspök.

A *fehérvári egyházmegye* küldöttje nyilvánitja irásba foglalt nyilatkozata kezdetén már, hogy a létesitendő intézetekre vonatkozó észrevételeknek a megtételét föntartja azoknak, a kiket Deus posuit Ecclesiam suam regere, s a kikhez tartozik gondoskodni a papi nevelésről s meghatározni annak módját és eszközeit.

Azután kijelenti, hogy a fehérvári szemináriumnak mint ilyennek semmi vagyona sincs, hanem a püspök jövedelméből fizet évente e czélra 3006 forintot.

Jelenleg van 12 növendéke, de jövőben kéri e számot 15-re felemelni. Nagy fájdalmára be kell vallania, hogy ezen fiatal dioecesisnek sem saját szemináriumi épülete (királyi határozat folytán a növendékek Budán a centralében neveltetnek) sem deficiensek sem curatusok számára épülete nincsen, s azért kéri ő felségét, hogy a dioecesis területén a vallásalaphoz már csatolt vagy csatolandó épületet hozzátartozó fekvő birtokkal ellátni és a felszereléshez szükséges pénzösszeget utalványozni méltóztassék. Püspök volt ekkor Nagy Ignácz de Selle.

A *beszterczei egyházmegyének* megbizottja igy szólt: Hogy ezen egyházmegyének növendékei a pozsonyi generális szemináriumba beosztattak, azt elfogadja, de nagyon kivánja,

hogy a növendékpapság ne kényszerittessék lakni a pozsonyi várban.

A mi a növendékek számát illeti, eddig 27 növendéke volt az egyházmegyének, kik az esztergomi főegyházmegye közös alapjából Budán neveltettek. Midőn az egyházmegye alapittatott, volt 65 plébániája és 17 káplániája, s már kezdetben nem volt elegendő a 27 növendék, hanem mindig kellett 12—14 szerzetest applikálni. Azóta azonban a plébániák száma 80 lett, a káplániák 19-cel szaporodtak, s most a legujabb királyi rendelet folytán meg 11 plébánia és 21 káplánia fog alapittatni, s igy a növendékek száma 27-ről legalább 42-re felemelendő. Sem curatus, sem deficiens-épülete az egyházmegyének. A deficiens eltartása 300, egy curatusé 250 frtba lenne számitandó. Különben fentartja e tekintetben saját püspöke számára a jogot, azt közelebbről körülvonalozhatni.

A *nyitrai egyházmegyének* (káptalan) megbizottja — sede vacante — kéri, hogy a növendékek száma 50-re emeltessék, habár jelenleg a megyének csak 42 növendéke van a saját szemináriumában, és 3 növendéke az esztergomi főkáptalan birtokát képező dömösi prépostság jövedelméből Budán, de mivel a közel jövőben a plébániák 50-nel és a káplániák legkevesebb 30-cal megszaporodnak — okadatoltnak tartja a növendékek számának felemelését 50-re.

A nyitrai szeminárium vagyoni állapota a következő: Mattyasóvszky László nyitrai püspök 19150 frtnyi alapitványa; Erdődy László gróf nyitrai püspöké 2030 frt; Telegdy János nyitrai püspöké 16000 frt, az utóbbi összegből azonban 1000 frt és az ezután járó kamatok a hittani fokozat és védelem által kitünt növendékek jutalmazására fordittatnak a végrendelkező akarata értelmében; Gubassóczy János nyitrai püspök 35000 frtot hagyott, Eszterházy gróf nyitrai püspök örökösei: 15726 frt.

A káptalan, a felügyelők szorgalma és egyes kanonokok adományaiból 45202 frt, az összes alapitványok 133108 frt, ennek % jövedelme 7151 frt 90 kr. Csekély fekvő birtokai után a szeminárium jövedelme 166 frt 50 kr. Mária

Terézia intézkedése folytán a püspök jövedelméből évente köteles 1000 frt adni a szemináriumnak, tehát összes jövedelme: 8318 frt 40 kr. Miután pedig a nyitrai szeminárium 42 növendékének eltartása, egy-egyre 150 frt számitva, 2018 frt 40 krnyi fölösleget mutat fel s ezen fölöslegből eddig a tanárok és szolgaszemélyzet fizettettek, ez most megszünvén, kéri a káptalan ezen összeg fejében a kért 5 növendéknek az eltartását. Tehát nem ingyen, nem is más szemináriumok rovására. Deficiens papok javára Mattyasovszky László végrendeletileg hagyott 6000 frt, ez ugy kanonokok, mint plébánosok adományaiból és a kamatból felszaporodott 24000 frtra. Mária Terézia azonban ezen összegből 15000 frtot a kiérdemült plébánosok alapja részére lefoglaltatott s ennek következtében jelenleg csak 15620 frtja van a deficziensek alapjának, — az ezutáni jövedelem kitesz 864 frt 20 kr. Mivel pedig a generális szemináriumból évente legalább 8 végzett theologus fog a curatusok házába átmenni, ez az összeg nem elegendő ezen költségek födözésére s azért engedtessék meg, hogy ez az összeg 2000 frtig kiegészitessék a kiérdemült plébánosok alapitványnak kamataiból. — Sem a deficiensek sem a curatusok külön épülettel nem birnak, de miután a megyei szemináriumi épület üressé válik a generális szemináriumok folytán, igy mind a deficiensek mind pedig a curatusok kényelmesen lesznek itt elhelyezhetők. Ugy a deficziensek mint a curatusok eltartására személyenkint 250 forint számittassék.

A nyitrai káptalan is mint ilyen megbizottja által benyujtotta külön saját 8 pontba foglalt nyilatkozatát, melyek első pontjában kéri a megbizott véleménye által okadatolt 50 növendéket, a másodikban, hogy ezen 50 növendéknek legyen saját és pedig megyebeli elöljárója. Ha igy különkülön koloniákra felosztatnak a növendékek lehetővé tétetik a fegyelem, nevelés, ellenőrzés, különben ily nagyszámu növendék összpontositása tág kaput nyit az erkölcstelenség és fegyelmetlenségnek, piszoknak, tisztasághiánynak s igy betegségeknek, ha pedig ennek daczára is a különböző egyházmegyei növendékek összepontositása el nem ejtetnék,

akkor a harmadik pontban a káptalan kéri, hogy az intézet kormányzója legalább minden 3-ik esztendő után más-más megyéből választassék. A káptalan ugy Ő Emtiát a primás, valamint a helytartótanácsot kéri, befolyásukkal hatnának ő felségére, hogy a hittani cursus ha nem kevesebbre de 5 évre redukáltassék. Ezt javasolja a tantárgyak beosztása és az elsajátitandó tananyag, nemkülönben az, hogy akkor a növendékek legszebb, munkára legalkalmasabb éveiket az intézetben töltik annálisinkább, mivel az elvégzett teologia után még legalább egy évet kell a presbyteriumban tölteniök.

5-ször elvégezvén teologiai kursusukat a növendékek, kapjanak utiköltséget és egyházi ruhát ép ugy a mint ezt eddig kapták; biztosittassék továbbá az is, hogyha bármi oknál fogva a klerus jelenleg tervezett neveltetése a jövőben nem folytattatnék, a dioecesis visszakapja csonkitatlanul alapitványait, s az azok után megtakaritott többletet is.

Ezen biztositék hiányában a káptalan — sede vacante — nem meri tényleg átadni és resignálni a kérdéses alapitványokat s ezt annál kevésbé, miután ezt tennie tiltják ugy a hazai mint az egyházi törvények.

Végre a nyolczadik pontban dicsérendő s valóban elismerést érdemlő gondoskodást tanusit a káptalan a teologiai tanárok iránt. Elismeréssel szól a négy teologiai tanár eddigi működéséről s ebből mint alapból kiindulva kéri, hogy a konkursusnál legyen hasonkészültségüeknek előnyük s nyerjenek az uj intézetben alkalmazást, ha pedig azt nem nyerik, akkor tétessék folyóvá részükre a vallásalapból tisztességes pensio.

A *győri püspök* felhatalmazottja felszólal az ellen, hogy Győr-egyházmegye részére a részleges megállapitás csak 43 növendéket szánt s kéri azt 48-ra felemelni annálisinkább, mivel a tényleg fennálló 200 plébánián és körülbelül 60 káplánián kivül a legközelebb uj plébániákat és segédlelkészi állomásokat kell majd erigálni. Kijelenti továbbá, hogy ezt a kért és felemelt számot sem akarja olyanná törvény által szentesittetni, amelyen időfolytával és uj igények fel-

merültével ne lehessen változtatni, hanem igenis még ez a szám is szaporitható legyen s ezt a jogot a megyének biztosittatni kéri.

A növendékek jelenlegi száma 38; a szeminárium vagyonát illetőleg van a szemináriumnak 98177 frt elhelyezett pénze, a mely jövedelmez 4911 frt 51 kr. Van két szőllője. Ezekből középszámitással kap az intézet évente 80 akó bort kilenczed és tized teherrel; van kertje, de ez mit sem jövedelmez, ez egyedül a kispapoknak rekreálási helyül szolgál.

A 4911 frt 51 kamatjövedelemből levonandó 141 frt 36 kr. Ennyi kiadandó misékre az ujmiséseknek a végrendelkező akarata értelmében, marad tehát tisztán a szemináriumnak 4770 frt 15 kr.

A deficiensek alapja áll 41894 frtból, kamatjövedelme 2094 frt 43 kr. Ugyanezen összegből minden ujmisés kapott 20 frt, ugyszintén minden káplán, a ki plébános lett 20 frt.

Ugyancsak ezen alapból segélyeztettek tüz, járvány s jég által megkárositott plébánosok.

Ha a deficiens pap inkább penziót kivánt, ebből az alapból kapott évente 100 vagy 150 frt. Aki pedig a deficiensek házában lakott, az a szemináriumból kapott kosztot s ennek fejében az alap fizetett fejenkint a szemináriumnak 100—100 frtot, a többi szükségleteit a deficiens papoknak u. m. gyógyszereket, ruhát, szolgálatot, ugyancsak ez az alap födözte. Általán azonban praecizirozott összeg egyre-egyre nem volt megállapitva.

Deficiensek számára van a megyének háza, ez azonban csak hat személyt fogadhat be — s azért Presbyteriummá nem alakitható át kicsiny volta miatt. Ez tehát maradjon továbbra is az, ami jelenleg.

Preszbiteriummá alakittassék át a megyei szeminárium és pedig akkép, hogy két tanterme és két hálószobája legyen a növendékek számára, a többi helyiségben fölösleges kényelem nélkül laknék az igazgató, egy tanár s a szükséges személyzet, s ez annál méltányosabb, miután a szeminárium maga deficziensházból keletkezett több kanonoki ház hozzácsatolása által.

Egy preszbyteriumi növendéknek összes eltartása Győrött 160 frtba kerülne.

A *rozsnyói püspök* kiküldöttjei szemben azzal, hogy a megye növendékei Pozsonyba osztattak be, kijelentik, hogy ugy a közelség, az égalj, mint az ifjuság szelleme kivánnák, hogy a növendékek Egerbe helyeztessenek át, de miután ez a király változhatlan akarata s a rozsnyói püspök suffraganeus püspöke az esztergomi érseknek: elfogadják a Pozsonyba való beosztást, azon kikötéssel azonban, hogy a távozó növendékek szükséges utiköltséggel elláttassanak.

Van a megyének még keletkezésekor számára kijelölt 25 kispapja. Ezek Budán részesülnek nevelésben, amint ezt a királyi akkori intézkedése elrendeli. Azonban már is tényleg két plébániával szaporodott a plébániák száma, s a királyilag jóváhagyott terv szerint legközelebb 28, részint plébánia, részint javadalmas segédlelkészi állás fog szerveztetni, s azonkivül 6 plébániát szerzetesek látnak el, melyeket előbb-utóbb át kell majd tőlük venni, azért e változások folytán a növendékek számának szaporitása elodázhatlan szükség.

A clerus neveltetésének költségeit az esztergomi szemináriumi alap födözi; milyen az, mibe számitjuk egy kispapnak az eltartását? erre hiteles informatiot az esztergomi káptalan adhat csak.

Sem deficziensek sem preszbiterium számára alappal vagy házzal a megye nem rendelkezik. A megye ugyan kiszakittatott az esztergomi főmegyéből; de az emlitettekre vonatkozó s létező alapokból mit sem kapott s egyáltalában semmiféle alapitványból, azért a méltányosság követeli, hogy az esztergomi alapitványokban általában, de különösen a Kohári-féle alapban a megye bőkezűbben részesittessék. Deficiensek és preszbiterium számára kis költséggel lehetne itt épületeket emelni. Egy-egy deficziens és növendéknek az eltartási költsége 200 frtba számittatik.

A *szombathelyi püspök,* Szily János személyesen jelent meg az értekezleten Dugonics János kanonokjával. Nyilatkozata a legünnepélyesebb, a leghatározottabb s a legala-

posabb. Megtámadja a generális szemináriumok tervbe vett intézményét mint ilyent; más értelmü generális szemináriumnak a felállitását hozza javaslatba.

A tervezett generális szeminárium felállitása czéltévesztett intézmény. A nagy számban összpontositott ifjak nélkülözni fogják a tisztaságot az ételekben, ruházatban, a kiszolgálásban és sok másban; nagy számuk lehetetlenné teszi a nevelést, az okszerü oktatást, de igenis siettetni fogja a visszaélések mi gyorsabb elterjedését, az erkölcsök megmételyezését; a szükséges felügyelet többszöri érintkezés hiánya miatt, a tanulmányokban való eredmény a szorgalom s az arról való többszöri meggyőződésnek megszerzése kivihetetlen. Tehát ez az intézmény kiteszi a növendéket ugy testre mint lélekre nézve a legnagyobb veszélynek.

S ily intézményt kellene felállitani a legnagyobb áldozatok árán, melyeket a kommasszált fundus elviselni nem képes!

Az a körülmény pedig, hogy a generális szeminárium tanterve szerint a növendékek legkevesebb 7 esztendőt kénytelenek tölteni részben a szemináriumban magában, részben pedig a preszbyteriumban: okvetlenül és mulhatlanul paphiányt von maga után. Ugyanis, hogy példát hozzon fel, a szombathelyi növendékek harmadik esztendeje vannak már a papnevelőben, most az uj terv szerint még négy esztendőn keresztül kell tanulmányaikat folytatniok, akkor ezen négy esztendő alatt egy növendéket sem lehet pappá szentelni. Szerzetesekre sem lehet támaszkodni; van ugyan 104 szerzetes, de ezek is s pedig az ausztriai provinciához tartozók császári tilalom folytán, a magyarországihoz tartozók pedig bizonytalanság miatt nem vesznek fel növendékeket s igy előreláthető, hogy ezek száma is megfogy és ők is alig lesznek képesek a saját szükségleteiket födözni annál kevésbé másokat kisegiteni. Ami pedig áll a szombathelyi megye területén tartozkodó szerzetesekről, az áll a szomszéd és a többi megyék szerzeteseiről is.

A 6. pontot igy vezeti be: «Quod maximam et nun-

quam satis reparabilem difficultatem adfert id est, quod hoc instituto Gen. Seminarii educatio filiorum a parentibus, clericorum ab Episcopis abstrahatur; már pedig ez megtámadása az isteni és a természeti törvénynek, mely csorba jóvá nem tétetik azáltal, hogy a végzett theologus egy vagy másfél évet fog tölteni majd püspöki felügyelet alatt a presbyteriumban. Ily rövid idő alatt a helytelen nevelés hibáit vagy szokás megerősitette kinövéseket jóvá tenni lehetetlen.

Hogy pedig mindazon bajoknak, melyek a fölötte nagyszámu növendékeknek egy helyre való összpontositásából származnak, eleje vétessék s e mellett a generális szeminárium intézménye is fentartassék, inditványozza ő a saját részéről, hogy az ilyen generális szemináriumba küldjön minden megye két vagy több jobb tehetségü s nagyobb reményekre jogositó növendéket a többi pedig saját megyéjében a püspök szeme előtt négy esztendőn keresztül neveltessék; nem bánja, a megyei papneveldékben is a generális szemináriumban divó tanrendszer vétessék alapul, ötödik évben pedig tanulják mindannyian a presbyteriumban a lelkészkedést gyakorlatilag.

Vagy pedig ha a felség akarata változhatatlan a gen. szemináriumot illetőleg, akkor felkérendő ő felsége, hogy vegyen fel ebbe a generális szemináriumba olyanokat is, akik itt végezhetik a két évi bölcsészeti cursust illetőleg a gymnázium 7- és 8-ik osztályát, azután 4 évi theologiát és a preszbyteriumban az ötödik év alatt tanulják a gyakorlati lelkészkedést.

A növendékek számának végleges meghatározását és elfogadását igy a priori nem tartja helyesnek s azért nem is fogadja el. Hanem inkább és ez czélhoz vezetőbb mód, mondja ki minden egyházmegye, hogy évenkint hány absolutus theologus küldessék a generális szemináriumból az ő megyéjébe, hány individuumot köteles a szeminárium minden esztendőben a megyének adni, hogy igy a megye paphiányt ne szenvedjen; a számok ezen összege irányadó a növendékek számának meghatározásában, lévén pedig a

megyének 6 kanonoka, 1 praebendatusa azaz káptalani káplánja, 2 javadalmas lelkésze Rohonczon és Pinkaföldön, 2 udvari papja a püspöknek, 1 consistorialis jegyzője, 1 praefectusa a kőszegi árvaházban, 149 plébániája és 32 segédlelkésze összesen 194 tényleg működő papja, ha most 20 személyre számitunk egy növendéket, akkor százra 5 és 200-ra 10 esik, tehát a megyének szüksége leend minden évben 10 absolutus theologusra. Miután a theologia cursusa 6 évig tart s minden évben kell 10 kispapnak kikerülnie a generális szemináriumból, azért a megye kiván 60 növendéket. De még az a körülmény is számba veendő, hogy a kilépők a presbyteriumban egy, sőt a mi még kivánatosabb, két esztendőt töltenek, itt is egy-egy évre 10 számitandó annál is inkább, mert a véletlen s előre nem látott hiányok esetében az első éveseket kiküldeni nem lehetne a cura animarumba, hanem csak a gyakorlottabbakat, azért itt is 20 növendék lesz elhelyezendő, összesen tehát 80 növendéket kér a szombathelyi püspök a saját megyéje számára biztositani.

A mi a növendékek jelenlegi számát illeti, az 36-ból áll. Ezek közül 12 a budai, 23 a győri és 1 a szombathelyi papnevelőben van elhelyezve. Van a megye területén 104 felszentelt szerzetespap és 3 növendékpap.

A szeminárium vagyona áll ingó és ingatlan vagyonból. Ingó vagyona: 45483 frt 20 kr. Ezt királyi jóváhagyással kapta a győri szemináriumi alapból 16 növendék eltartási költségeinek fedezésére. Jelenleg ezen alap növekedett 46274 frt 49¾ krra. Ingatlanát a szintén királyi jóváhagyással e czélból kapott Nyúl jószág-birtok képezi. Ebből kell 14 növendéket eltartani, de bizonyos terhekkel még ezen kivül. Ha a jószág jövedelme megüti a 4000 frtnyi jövedelmet, akkor a 14 növendék eltartásán kivül köteles a papnevelő 1200 frt forditani a székesegyház fenrartására és tatarozására, a szükséges egyházi ruhák beszerzésére s ugyanebből fizetendők a templom szolgái és zenészei; ha pedig a befolyt jövedelem a 4000-et meghaladta, ezt a többletet az egyházmegye szükségleteire, különösen egy másik káptalani káplán fizetésére és elaggott papok segélyezésére kell

forditani s azért minden esztendőben az emlitett két czélra — a királyi meghagyásnak megfelelőleg — 1000 frt le kell vonni s igy a kispapok eltartására 2800 frtnál több nem fordítható. Ez összeget az előbbihez hozzászámitva a szeminárium összes törzsvagyonába befolyó jövedelem 5113 frt 42 krból áll.

A *szepesi egyházmegye* megbizottja Vitalis József kanonok a növendékpapság nevelésére forditandó alapitványok illetőleg jövedelmekre nézve felvilágositást nem adhat, mivel ezeket az esztergomi egyházmegye kezeli; a növendékek jelenlegi száma 38. A megye kéri növendékeit nem Pozsonyba, hanem Egerbe beosztani s mivel a megye viszonyai égető szükséggé teszik a plébániák és kapellaniák szaporitását, azért másik kérelme az, hogy a növendékek száma 20-szal szaporitassék. A deficziens alap 700 frtból áll; végzett teologusok számára van háza a megyének.

A *váczi egyházmegye* növendékeinek számát, mely jelenleg 28, kik közül 2 Budán és 26 Váczott végzi tanulmányait, kéri 4-gyel felemelni s azokat a pozsonyi gen. szemináriumba beosztani. A váczi papnevelő intézetbe ugy a presbyterium, mint a deficziensek kényelmesen lesznek elhelyezhetők s ezen czélból az épület két részre lesz osztandó. Eddig a szeminárium az ujmisések által 18 sz.-misét végeztetett megfelelő misedij mellett, hogy ez a jövőben is érvényben maradjon, azért kéri a szeminárium törzsvagyonából a megfelelő összegnek az elkülönitését, nem különben azt is, hogy a szeminárium volt tanárai addig, mig megfelelő alkalmazást nyernek, méltó honorálásban részesitessenek.

A *veszprémi egyházmegye* képviselője jelenti, hogy a növendékek jelenlegi száma 32 s ez az eddigi tanrendszer mellett födözte is az egyházmegye szükségleteit, de miután a tervbe vett változás értelmében a hittani tanfolyam 6 évig tart, azért kéri, hogy a megye számára 40 kispap vétessék fel s azok Pozsonyba küldessenek. Van a megyének szemináriuma és deficziensek számára is háza, az előbbiben jobban lesznek elhelyezhetők a nyugalmazottak, az utóbbiban pedig a végzett theologusok. A képviselő, Zsolnay Dávid kanonok a

leghatározottabban tiltakozik elöször a növendékpapság ily nagymérvü összpontositása ellen, mint a mely a legnagyobb veszedelmek és bajok bekövetkezése nélkül nem is képzelhető; másodszor az ellen, hogy a növendékpapság elszakittassék az egyháztól s annak püspökétől.

A *kalocsai egyházmegye* megbizottja ugyanazon okból mint a veszprémi kéri növendékeinek számait 25-ben megállapitani s azokat Egerbe beosztani. A fennálló szemináriumba elhelyezhető a presbyterium és a deficzientia is. Sehogy sem egyezhetik bele abba, hogy a leendő papság neveltetése olyanokra bizassék — és pedig az egyház jogai és törvényei sőt a természeti jog ellenére, — kiket nem a szent Lélek hatalmazott és bizott meg s azért kéri, hogy a generális szemináriumokban a legfelsőbb felügyeletet gyakorolja az az egyházfő illetőleg püspök, akinek az egyházmegyéjében a generális szeminárium áll.

A *nagyváradi egyházmegye* kiküldöttje abban tolmácsolja megyéje ohaját, hogy növendékeinek száma 10-re emeltessék; a vásárhelyi birtok a püspöknek adassék bérbe, a tized, melyet a káptalan a szemináriumnak cedált volt, ismét visszaadassék a káptalannak, a nagyváradi szőllő és a régi szeminárium, mely a cathedralis templomtól való nagy távolság miatt szemináriumnak alkalmatlannak bizonyult be, eladassanak. Különben sem presbyteriumnak sem deficzientiának való épülete nincs. Két deficziens papja van ezek, 300—300 frt kapnak.

A *zágrábi egyházmegye* képviselője által kéri fentartatni az ugynevezett filosofiát, miután alapos a félelem és veszély, hogy e nélkül paphiány fog majd bekövetkezni.

Pécs kéri és inditványozza még egy generális szemináriumnak a felállitását s annak helyéül Pécset ajánlja.

Zengg-Modrus, Csanád és a görög egyesültek nevében a Barbareum kormányzója, irásban adták be a kért adatokat s a növendékek számának, az alapitványok összegének feltüntetésén kivül másra nem terjeszkednek ki.

(Folyt. köv.)

EMLÉKCSOKOR LOURDESI UTAMBÓL.

Irta Dr. BALITS ANTAL.

(Folytatás.)

Lyonban vagyunk, Francziaországnak Páris után legélénkebb, legnépesebb városában. De hisz' én zarándok vagyok, s első sorban nem a világi vonatkozásu dolgokkal akarok foglalkozni, hanem az egyházi szempontot veszem alapul. És erre Lyonban ugyancsak van alkalmam. Lyon derék katholikus város; e városban különösen a bold. sz. Szüz mindig kiváló tisztelet tárgya volt. Erről tanuskodik Lyon szemefénye s legdrágább kincse, az a Mária-kegyhely, mely a legrégibb városrész tulsó szélén a «Fourvières»-nek nevezett s 200 méternyire emelkedő magaslatról tekint alá a városra. A halom nevéről a kegyhely is «fourvières-i» kegyhelynek neveztetik.

A «Fourvières» név onnét származik, hogy Traján, római császár e helyütt forumot épittetett, mely a 9-ik században már régivé válván, «forum vetus»-nak hivatott; ebből keletkezett később a francziás «Forviel, Forivière,» s végre a mai «Fourvières.» A rómaiak alatt e halmon amphitheatrum is volt, hol sz. Pothinus, Lyon első püspöke, és számos keresztény vértanu ontotta vérét, miértis e halom azóta a keresztények ajakán a «szent halom» czimezés megtiszteltetésében részesült. Az első Mária-kápolna e halmon a 840. év körül épült, és «Notre-Dame de Bon-Conseil» nevet viselt. 1577-ben a régi kápolna helyét egy ujabb foglalá el, fölcserélvén a régibb elnevezést is e «Mária mennybemenetele» czimmel.

Az 1564, 1577, 1581, 1586, 1628, 1630, 1638 és 1642. években az isteni Gondviselés rettentő angyala, a döghalál csattogtatá sötét szárnyait Lyon városa fölött, iszonyu pusztitást, rettegést és gyászt szórván a lakosokra. Mit tett végre a félelmetes ostor által oly sürü egymásutánban fel-

zaklatott s rémületbe ejtett város? 1643-ban ünnepélyesen a fourvièresi sz. Szűz oltalmába ajánlotta magát. S mi lőn az eredmény? Az, hogy ez idő óta ama rettentő angyalt, ama félelmetes ostort Lyon nem látta többé. — A jelen század harminczas éveinek elején egy nem kevésbbé félelmetes ellenség, a kolera lépett fel Európában, és szedte kiméletlenül áldozatait. 1832-ben megjelent Lyon kapui előtt is. Félelem szállt meg mindenkit. A város lakossága, hogy a rettegett ellenségtől megmeneküljön, szűz Máriához folyamodott, fourvièresi szentélye felé kiterjesztett karokkal esedezvén anyai oltalmáért. S az eredmény lőn, hogy, a mint a fourvièresi kápolna homlokzatán látható felirat tanusitja, — egyetlenegy lyoni sem veszett el. Az 1835. évben Franczia-ország határaiban ismét felüté fejét a kolera réme, szertelen dühöngésével nagy rettegésbe ejtve a déli tartományokat. Marseilleben naponkint közel ötszáz embert söpört a föld alá. Pusztitása nagy volt Avignonban és Nimesben is. Az általános rémület e napjaiban Lyon érseke nyilvános imákat rendelt el és kilencznapi ájtatosságot a bold. sz. Szűzhöz. S az Isten félelmetes ostora megkimélte ezuttal is Lyon városát. Ezt bizonyitja a fourvièresi kápolna e felirata: «Lyon reconnaissant d'avoir été sauvé du choléra en MDCCCXXXII.. et MDCCCXXXV.» vagyis: «A hálás Lyon, amiért hogy a kolerától megkiméltetett az 1832. és 1835. években.»

A forradalom alatt 1796-ban a fourvièresi kápolna eladatott egy asszonynak; de 1804-ben Fesch bibornok által visszavásároltatván, a rákövetkező évben maga VII. Pius pápa által, ki Párisból Napoleon koronázásáról visszatérőben lévén, Lyonba érkezett, rendeltetésének ismét visszaadatott.

A kápolna magas tornyának csucsán a szeplőtelenül fogantatott sz. Szűz aranyozott alakja áll, arczczal a város felé fordulva, s kezeit föléje mintegy oltalmazólag kiterjesztve. E szobrot Lyon biboros érseke, de Bonald, áldotta meg ünnepélyesen az 1852. évi deczember 8-án tengernyi nép jelenlétében. Ekkor tünt csak ki igazán, hogy Lyon

fiai és leányai mily élő hittel, mily benső szeretettel s gyermeki ragaszkodással csüngnek dicső védnökükön s édes anyjukon, Márián. Az emlitett nap alkonyán az egész városban mintegy varázsütésre örömtüzek ezrei gyúltak ki. Nem volt ház és lakás, még a legigénytelenebb munkását sem véve ki, mely kivilágitva ne lett volna. A házak erkélyeiről szent énekek dallamai harsantak fel, az utczákon hömpölygő népáradatban minden arcz örömtől sugárzott, illetlen megjegyzés vagy kiáltás egy ajkról sem volt hallható. S minthogy deczember 8-án a nagyon szeles idő miatt a bold. sz. Szűz iránti lelkesült tisztelet teljes intenzivitásában ki nem törhetett a szivekből, azért deczember 17-én hatványozott mérvben ujultak meg Lyon utczáin a deczember 8-iki örvendetes látványosságok, Lyonhoz csatlakozván e tekintetben most már a szomszédos falvak és városok is. Hogy pedig a bold. szűz Mária iránti tisztelet a lyoniak szivében soha meg ne fogyatkozzék, hanem hogy az drága örökségképpen nemzedékről nemzedékre átszálljon teljes elevenségében, e czélból Lyon utczáin a nagyszerü kivilágitás évről-évre ismétlődik deczember 8-án.

A hitbuzgalom és az Isten anyja iránti tisztelet ébrentartására nézve hatásos tényezőül szolgál az a dicséretes szokás is, hogy évenkint szeptember 8-án alkonyatkor nagyszámu hivek jelenlétében harangok zugása közt Fourvières magaslatáról az Oltáriszentséggel ünnepélyes áldás adatik a városra. Ezernyi-ezer ember lesi e pillanatot a város különféle pontjain. Ágyu dördül el, figyelmeztetvén a lakosságot, hogy az ünnepélyes pillanat közeledik. Az emberek térdre borulnak. Ujra megszólal az ágyu, jelezvén, hogy az áldás most adatik. Az ágyu hatalmas szava harmadszor is felhangzik annak jeléül, hogy az áldásnak vége van.

A fourvièresi kegyhelyen jelenleg husz káplán működik, többnyire a papság idősb tagjaiból kiszemelve. Ezeknek testülete káptalan nevet visel, melynek élén egy rector áll. Mindegyiknek külön háztartása van. Egyikökkel beszéltem; 60 éves volt, különben pedig piros-pozsgás képü, erőteljes alak, mint általában a franczia papok. Kérdésemre,

vajjon ő-e a kegyhely plébánosa, igy válaszolt: «Nem, én csak káplán vagyok, s az is maradok.»

Fourvières sz. halma mint bucsujáró hely is kiváló hirben áll. Kiváltságai ugyanazok, mint a világhirü Lorettóé. Hogy a franczia nép mennyire kedveli a fourvièresi kegyhelyet, bizonyitja az a körülmény, hogy a bucsusok száma, kik évenkint közelről s távolról ide sereglenek, meghaladja a másfél milliót. Bucsu napján, mely Nagyasszonykor tartatik, a zarándokok serege 25—30 ezerre rug. Ezenfelül minden Mária-ünnep, sőt minden szombat is nagyszámu ájtatos zarándokokat vonz a kedvelt kegyhelyre. Én is vasárnap, augusztus 9-én a kegykápolnát délelőtti 11 és 12 óra közt zsufolásig megtelten találtam ájtatos hivőkkel; még 12 órakor is egy pap, sz. misét végzendő, lépett a kegyoltárhoz. Megtörténik nem ritkán, hogy egy magasabb rangu tiszt felszólitására egész csapat katona vonul fel Fourvières magaslatára, hogy a szűz Anyának, Máriának, hódolatát bemutassa s hatalmas pártfogását kiesdekelje. Minden csütörtökön pedig a katonaságból rendesen 200—300 ember jelenik meg a kegyhelyen, kik itt megfelelő oktatásban is részesülnek.

A lyoni papság évenkint a fourvièresi kegyhelyen tartja lelki gyakorlatait. Nagyon helyes s üdvös intézkedés az is, hogy évenkint az első áldozók Lyon összes plébániáiból processióban vonulnak Fourvières sz. halmára, hogy itt szűz Mária szentélyében s mintegy az ő anyai karjaira támaszkodva, járuljanak az Ur asztalához s életök e legboldogabb perczeiben szivök ártatlanságát földi pályájok egész tartamára a bold. sz. Szűz anyai oltalmába ajánlják.

A kegyhelynek két oltára van, melyeknél a helybeli s vidéki papok által téli időben 25—30, nyáron át pedig 50—60 sz. mise mondatik naponkint. A kápolna falai fogadalmi tárgyakkal annyira tele vannak aggatva, hogy hely hiányában sokat már vissza kellett utasitani. E sz. helyen hő imák szállanak ég felé Angolhon megtéréseért és pedig, a mint a tapasztalat bizonyitja, nem is eredménytelenül. Létezik ugyanis itt egy társulat, «szűz Mária szentséges és

szeplőtelen szivének társulata,» melynek tagjai meghaladják a százezret és czélja, imádkozni a bünösök s Angolhon megtéréseért; ez utóbbi történik emlékezetül Becket Tamás canterbury-i érsekre, ki számkivetése egy idejét Lyonban töltötte, s azért a kápolna egyik hajója is az ő nevét viseli.

A fourvièresi kegyhely évkönyvei számos csodás gyógyulásról s megtérésről is tanuskodnak, melyek szűz Mária közbenjárására e helyütt végbementek. Hadd álljon itt egy eset. Engedjük át a szót magának az illető nőnek, ki a rendkivüli kegyelemnek szerencsés részese vala. Ő igy nyilatkozik:

«Az 1844. évi nagyböjt vége felé egészségi állapotom, mely már régóta gyenge lábon állt, tetemesen megváltozott. Látásom s erőim napról-napra hanyatlottak; az orvosi gyógykezelés csak gyarapitá szenvedéseimet; ekkor láttam, hogy betegségem nagyon is komoly fordulatot vőn. Május hó egyik vasárnapján állapotom miatt való nyugtalanságomban arra határoztam magamat, hogy Fourvièresre megyek. Azonnal a sz. Szűz oltalmába ajánlottam magamat. Azonban a hét utolsó napjaiban oly heves fájdalmak rohantak meg, hogy sem menni, sem ülni nem birtam. Philibert orvosért küldtek. Ez gyógyszereket rendelt, s meghagyta, hogy az ágyat el ne hagyjam. Junius 18-án bajom még komplikáltabbá lőn, minthogy ekkor még a hagymáz tünetei is mutatkoztak, melyek rohamos fejlődést vettek.

Julius 1-én az orvos kijelenté ápolóim előtt, hogy nem sok reménye van; ő attól tart, hogy a holnapi rohamot ki nem állom. Julius 2-án a haldoklók szentségeit fölvevém, gyermekeimet megálldám és teljes bizalmamat Isten irgalmába vetve, nyugodtan s megadással tekinték a közeledő halál felé. Az Isten azonban kegyes volt megelégedni sz. akaratán való megnyugvásommal; néhány napra rá jobban lettem. Augusztus hó folyamán annyira valék, hogy két személy segitségével egyik ágyból a másikba mehettem. Tehát javultam ugyan, de e javulásomban semmi előmenetelt sem tettem. Egyik nap az ágyról leszállván, minthogy nem elég erősen tartottak, csekély fájdalmat éreztem, de

melyre csakhamar a legkinosabb gyötrelmek következtek. Az orvos ujra rendelt s föltétlen nyugalmat parancsolt.

Felváltva jobban és roszabbul voltam deczember közepéig. Ekkor ujra próbára akarván tenni erőmet, a megerőltetés folytán recidiv lettem. Az 1845. évi január 5-én több orvost hivattak hozzám; nagyon szenvedtem ekkor, teljesen kimerülve s borzasztóan lefogyva voltam. Ezek az urak egy uj gyógykezelést ajánlottak, de én ezt már ki nem birtam. Ez állapotom február végéig tartott. Márczius hóban a nyomás, melyet eddig is éreztem, sokkal intenzivebb s tartósabb jellegüvé fokozódott. Az orvos oda nyilatkozott, hogy soha sem voltam roszabbul. A figyelmes gondozás azonban, melyben részesültem, némi javulást eredményezett. Ezt a pillanatot a családtagok arra használták, hogy falura vigyenek. Vánkosokra fektetve egy jól elzárt bérkocsiba helyeztek. Daczára hogy lassu lépésekben haladtunk, több izben a kocsit meg kellett állitani. Megérkezvén rendeltetésem helyére, eleinte nagyon fáradt voltam, néhány nap mulva azonban kevésbbé; de sem a levegőt, sem a világosságot elviselni képes nem voltam. Ágyamat csak hetenkint vagy kéthetenkint egyszer, vagy még ritkábban hozták rendbe, annyira kinos volt rám nézve a legcsekélyebb mozdulat.

Végre junius elején már senki kétségbe nem vonhatá, hogy állapotom egyre komolyabb jelleget ölt. A hó folyamán fájdalmaim kiállhatatlanokká sulyosbodtak. Barátnőim egyike, ki szenvedéseim szemtanuja volt, nagyon sürgeté, hogy más orvoshoz folyamodjam. Elhivták tehát Tissot urat, ez gondos vizsgálat után értésére adá férjemnek, hogy a baj gyógyithatatlan. Enyhitésül néhány gyógyszert rendelt; de mindez nem használt semmit. Ekkor minden emberi segély iránti reményemet vesztve, elhatároztam, hogy megvalósitom azt a tervet, melyet több hónap óta magamban forgattam, azt tudniillik, hogy magamat Fourvières-re vitetem, ott sz. misét hallgatok és az Oltáriszentséghez járulok. Ez óhajomat közlém családommal; anyám helyeslé, férjem azonban attól tartván, hogy e lépésnek nagyon is végzetes kö-

vetkezményei lehetnek, erélyesen ellenszegült. De minthogy én nem tágitottam, végre ő is engedett. Tervemet illetőleg kikértem Tissot ur véleményét is, ki azt válaszolá, hogy gyilkossá lenne, ha ilyesmire felhatalmazást adna. «No jól van, mondá végre, hát csak menjen; de vitesse magát ágyával, meg szobájával együtt oda.» Anélkül, hogy e tréfa elkedvetlenitett volna, azonnal intézkedtem, hogy jövő hétfőig az utazásra kész legyen minden. Augusztus közepén valánk; körülbelül kétszáz lélek kilencznapi ájtatosságot végezett a bold. sz. Szűz tiszteletére felgyógyulásomért.

Nagyasszony napján egy kissé imádkozni akartam; de gyengeségem oly nagymérvü volt, hogy e csekély megerőltetés folytán lázba estem, s este felé már oly roszul voltam, hogy azt gondoltam, ütött utolsó órám. Tissot ur oly gyengének talált, hogy minden gyógyszer használatát betiltá. Nem titkolám magam előtt állapotom veszélyes voltát; napról-napra érzém, hogy az élet távozni készül tőlem. Észrevevém az aggodalmat az arczokon is, melyek környezének. E végzetes helyzetben ujra felajánlám Istennek életemet áldozatul, s kértem őt, hadd teljesedjék rajtam egészen az ő sz. akarata. Augusztus 18-án reggel a körülöttem levőknek mondám, hogy hozzanak egy szoknyát, sált és czipőket. El is hozták mindezt mosolyogva. A sált vánkosom alá, a czipőket cselédem zsebjébe tettem, a szoknyára nézve pedig arra kértem a körülállókat, hogy adják reám. Eleinte azt gondolták, hogy tréfálózom. Minthogy azonban egyre sürgetém őket, végre három nőszemély megkisérlé a ruhát reám adni. Nagy ügygyel-bajjal sikerült is nekik. Tiz órakor már uton voltam Fourvières felé, egy kis ágyban fekve, melyet két férfi vitt; kiséretemben valának gyermekeim és többen családomból. A hegyen fölfelé haladva, láttam, hogy a két derék férfiu mennyire megerőlteti magát, s azért igy szóltam hozzájok: «Csak bátorság! majd visszajövet a teher könnyebb lesz.» A kápolnába érkezve, ágyamat azon korlát mellé helyezék, hol áldozni szoktak. Az Oltáriszentség ki volt téve. A kettős fátyolt, mely fejemet takará, fölemelék; egy édes izgalom futott

végig rajtam, midőn magamat a sz. helyen látám, könnyek tolultak szemeimbe, s imádkozni kezdtem. Az izgalmat csakhamar teljes kimerültség váltá fel; mozdulatlanul s minden érzelem nélkül feküdtem, pedig a sz. áldozás ideje már közelgetett. Szégyenelve magamat ily ünnepélyes pillanatban való hidegségem fölött, az Ur Jézushoz e rövid imát intézém: «Oh édes Megváltóm, én semmi egyebet nem ajánlhatok fel neked, mint nyomoruságomat, légy irgalmas irántam!»

A mise végén, azon pillanatban, midőn a pap az Oltáriszentséget a tabernákulumba visszahelyezni készült, az Ur Jézushoz fordultam ily szavakkal: «Oh kegyes Megváltóm, te itt ez oltáron ép oly valósággal vagy jelen, a mint e földön valál halandó életed folyamán. Különféle betegeket hoztak akkor eléd s te azokat meggyógyitád. Ugyanazon hit által lelkesitve, én is ide hozattam magamat sz. szined elé. Ime itt vagyok előtted, a mint előtted volt a jerikói vak is, s valamint ez, ugy én is kiáltok feléd: Jézus, Dávid fia, könyörülj rajtam! Egy szót, csak egy szót, édes Jézusom, s én meggyógyulok. Oh Istenem, én nem érdemlek ily kegyelmet; de tekintsd mindazon könyörgéseket, melyeket értem annyi jámbor lélek feléd intéz. Erre kérlek a te szent neved dicsőségéért, a bünösök megtéritéséért s enyéim üdvéért.

A kiséretemhez tartozók most kérdezék tőlem, hogyan vagyok? S én felelém: Mindig csak körülbelül egyformán. Már most el kell határoznunk magunkat a visszamenetelre, a jobbrafordulás talán majd később fog beállni. — Intenek a vivőknek, ezek ágyamhoz jőnek, minden előkészület megtörténik, s én tekintetet vetve Szüz Mária képére, igy szóltam hozzá: Te nem akarád meggyógyulásomat kieszközölni, de én azért mégis szeretni foglak téged. Oh eszközöld ki számomra legalább a boldog kimulás kegyelmét s addig is: türelmet és Isten akaratán való megnyugvást. Nem került volna neked sokba, esedezni gyógyulásomért; én mindenkinek azt mondtam, hogy meggyógyulok, ha hozzád jövök. Most majd azt fogják mondani nekem, hogy bizalmam ok-

talan volt, sőt tán a te és isteni Fiad hatalma ellen is megeresztik majd nyelvöket. Oh ne engedd meg ezt! Oh Mária, még jókor van, egy szót légy kegyes intézni az édes Jézushoz! Nem vagy-e te azoknak a reménye, kiknek már semmi reményök sincs? Oh vess egy pillantást, az irgalom és szeretet pillantását reám...

E pillanatban oly élénk bizalom szállta meg szivemet, hogy határozottan kijelentém: Én nem távozom innét, én meg akarok gyógyulni, első lépésemet itt akarom megtenni, imádkozzatok még! S nővéremhez fordulva, mondám: Mondd el még a «Memorare» imát, mondd el egészen fenhangon! — Jó nővérem, megilletődve szavaimon, elmondá azt halkan. Két jámbor kisasszony közeledvén ekkor ágyamhoz, az egyik sz. Filomena egy ereklyéjét nyujtá nekem, a másik pedig különféle kérdéseket intéze hozzám. Néhány szóval felvilágositám őt helyzetemről. E kisasszonyok azután elmondák fenhangon a bold. Szűz litániáját és még más imákat is sz. Filomena tiszteletére. Az egyik erre ismét hozzám jövén, mondám neki: Oh mily nagy kedvem volna fölkelni, de nem tehetem ezt mások tanácsa nélkül. — Van Önnek bátorsága erre?... — Nem tudom, bátorság-e az, a mit érzek; én jobban nem vagyok, nem vagyok erősebb, s mégis mintha csak azt sugná valaki, hogy keljek fel. — A kisasszony erre távozott, hogy kikérje egy tiszteletreméltó egyházi férfiu tanácsát. Mig ő távol volt, esdve kértem Máriát, lenne kegyes őmaga igazgatni a tanácsot, melyet nyerendő voltam; mert én erősen el vagyok határozva, azt követni. Végre a mennyei Atyához fordultam e szavakkal: Istenem, az Ur Jézus arról biztositott minket, hogy mindazt, a mit tőled az ő nevében kérünk, te megadod nekünk. Ime én a te isteni Fiad nevében, az ő drágalátos vérének nevében, amely imént ez oltáron érettem felajánltatott, és az ő szentséges Anyjának nevében kérlek, könyörülj rajtam!

A kisasszony visszatérvén, igy szólt: Azt üzenik Önnek, keljen fel, hogyha Ön bátorságot érez erre. — Én félbeszakitám: Megmondta Ön, hogy az, a mit érzek, nem bátorság, és hogy jobban nem vagyok? — Igen. — A sz.

Szűz nem fog engem megcsalni. — Erre felülök ágyamban, czipőimet kérem, azután leszállok . . . Egyenes állásba helyezem magamat, és szabadon lélekzem. Próbálom tagjaimat mozgatni, s azt látom, hogy azok hajlékonyak s könnyüek, fejemben sem érzek semmi nehézséget. A próbát ismétlem, s azt tapasztalom, *hogy nincs semmi bajom, — meg vagyok gyógyulva.*

Ezt látván a jelenlevő sokaság, felém tódul. Én pedig első felindulásomban felkiáltok: Tizenöt hónap óta mindig ágyban voltam, nyolcz hónap óta lábamat nem tettem a földre. — Erre az oltár lépcsőjéhez rohantam. Itt térdre borultam, s minden támasz nélkül igy maradtam, a csodálkozás és boldogság kimondhatlan érzelmeibe elmerülten. Mária, Mária, — hálaadásul csak ennyit rebeghetének ajkaim.

Az első pillanatok multával éreztem a márvány hidegét, melyen térdeltem; de e miatt nem nyugtalankodtam, hisz annak a lábainál voltam, a ki engem megszabaditott, mitől félhettem volna hát? Néhány percz mulva szilárd léptekkel a templomon áthaladva, a sz. Skapuláré oltárához mentem s ott leborultam. Minduntalan fölegyenesedtem, s megkisérlettem, vajjon tagjaim még mindig hajlékonyak-e. Végre távoztam a templomból, áthaladtam a templomi téren, s minden segitség nélkül egyedül mentem fel egy meglehetősen meredek lépcsőn; délutáni egy óra volt, s én még éhgyomorral voltam. A lépcsőn lejöttem, anélkül, hogy a legcsekélyebb szédülést éreztem volna. Betértem egy paphoz, hol számos látogatót fogadtam. Magam is több személy fölkeresésére indultam, és pedig oly könnyüséggel, mintha soha sem lettem volna beteg. Ezután azon óhajomnak adtam kifejezést, hogy lemegyek a városba; elég erősnek éreztem magamat, hogy gyalog tegyem meg ez utat. De az urak, kikkel e szándékomat közöltem, nem tartották eszélyesnek, hogy ezt nekem megengedjék, s azért belátásukra biztam magamat.

Három óra volt, midőn Fourvières-t elhagytam. Egy kocsiba szálltam s ott ülve maradtam. Falusi lakásomra ér-

kezve, egész könnyüséggel szálltam le a kocsiról, fölmentem szobámba, s ez időtől fogva semmit sem éreztem többé azon fájdalmakból, melyek azelőtt oly gyakran megujultak.

Betegségem alatt a legcsekélyebb világosság miatt is igen sokat szenvedtem. Még meggyógyulásom estején pedig cselédem azt a megjegyzést tette, hogy nem törekszem eltávolitani az égő gyertyát, melylyel felém közeledett. E megjegyzésére a világosságra szegeztem szemeimet minden legcsekélyebb baj nélkül. Az utóbbi időkben nemcsak, hogy a legválogatottabb ételek is gyomorgörcsöket okoztak nekem, de még a könnyü folyadéktól is, melyet belém öntének, roszul lettem. Most a roszullét legcsekélyebb jele sem mutatkozik, s könnyen megemésztek mindenféle táplálékot. S a legnagyobb jó, melyet élvezek — ismételnem kell ezt Mária dicsőségére — az ama béke, ama lelki nyugalom, melytől oly hosszu időn át megfosztva valék.»

Idáig maga a csodálatosan meggyógyult. A mi ez előadásnak még nagyobb nyomatékot s hitelességet kölcsönöz, az ama bizonylat, melyet a kezelő orvos állitott ki. E bizonylatban hosszasan előadja az orvos az illető asszony betegségének fázisait, valamint hirtelen meggyógyulása után tett észleleteit, s végre itéletét ide formulázza: «1) A. C. asszony egy gyógyithatatlan betegségből gyógyult meg; 2) még azon esetben is, ha e betegség gyógyitható lett volna, tekintve a betegség nagy fokát, a gyógyulás csak hosszu gyógykezelés után következhetett volna be, nem pedig rögtön, amint történt; végül 3) előttem e gyógyulás az ég különös kegye gyanánt tünik fel. — Ezeknek hiteléül kiadtam és aláirtam jelen bizonylatot. Lyon, 1845. nov. 8-án. Tissot, orvostudor.»

Megható az az eset is, melyről az «Echo de Fourvière» franczia lap az 1872. évi februárban értesit. Ezeket irja: «Egy rendőrtiszt jött le a napokban Fourvières sz. halmáról, ki egészen boldognak érzé magát, hogy teljesitheté egy fogadalmát, melyet a legvégzetesb körülmények közt tett. A franczia-porosz háboruban ugyanis besoroztatván

Mac-Mahon tábornagy hadseregébe, a poroszok őt foglyul ejték; de megmenekülvén, ismét elfoglalá helyét a franczia hadsereg soraiban. Ujra bekerittetvén a poroszok által, ezek őt felismerték s halálra itélték. Körülfogta őt tehát egy fegyveres csapat, s elvezette azon helyre, a hol agyon kellett volna lövetnie. A katonák már tölteni kezdék fegyvereiket. E pillanatban, szabadulásért esdve, szivét a fourvièresi bold. Szűz felé irányitá; — s legott egy rendkivüli erélyes mozdulat által a fegyveresek körvonalát átugorva, magát egy közel levő folyóba veté, és, daczára hogy a puskák utána ropogtak, sikerült a tulsó partra szerencsésen átusznia, s a biztos haláltól megmenekülnie. E derék katona egész hévvel beszélé el csodálatos megmenekülését, s hozzá tevé, hogy az az öröm, melyet megszabadulása fölött érzett, nem is hasonlitható amaz örömhöz, melyet neki az okozott, hogy magas pártfogója, szüz Mária iránti háláját lerovandó, szerencsés lehetett az ő kápolnájában a szentségekhez járulnia.»

Jelenleg a fourvièresi kegykápolna tőszomszédságában egy nagyszerü kettős, felső s alsó templom négy toronynyal van épülőben, s már közel áll a befejezéshez is. Az egyik toronyba felmentem; pompás kilátást nyujt Lyonra s egész környékére. E nagyszerü templom bámulatra ragadó belső feldiszitésével egyedül a hivek eleven hit sugallta kegyeletes adakozásainak köszönvén létét, fennen hirdeti s fogja a jövő századok nemzedékeinek is hirdetni a lyoniak Mária iránti semmi áldozattól vissza nem riadó, határtalan gyermeki szeretetét s ragaszkodását.

Augusztus 9-én $^1/_2$8 órakor este Lyontól bucsut vettünk, hogy még az nap *Maconba* juthassunk, hol $^1/_4$10 órakor csakugyan meg is érkeztünk, és a «Hôtel du Sauvage»-ba szállottunk. Másnap délelötti $^1/_2$11 órakor, málháinkat Maconban hagyva, kirándulást tettünk a Lyon-párisi vonaltól nyugatra eső *Paray-le-Monial*-ba, hova délutáni $^1/_4$2 órakor érkezett meg vonatunk. Volt tehát elég időnk, hogy a hires kegyhelyet megtekintve, még az nap visszautazhassunk Maconba.

Valamint Lourdesot szűz Máriának, ugy Paray-le-Monial-t Üdvözitőnknek csodálatos megjelenései avatták világhirü kegyhelylyé. Ott is, itt is, a nőnem egy igénytelen tagja volt a választott, ki a megjelenések rendkivüli kegyelmével kitüntetve lőn. Az utóbbi helyen a választott a maig is fennálló s a «Visitatió»-ról nevezett apáczazárda egyik szerzetesnője, Alacoque Margit Mária vala. Született 1647-ben az autun-i egyházmegye Terreau nevü helységében; meghalt 1690. Feladata, melyre Isten által kiszemelve lőn, abban állt, hogy Jézus szentséges szivének apostolává legyen, hogy általa e sz. Sziv tisztelete a világ nemzetei közt minél jobban elterjedjen s meghonosulást, népszerüséget nyerjen. A háladatlan emberek elfordultak Jézustól, az üdv kutforrásától, hideg közönyt s megvetést tanusitván iránta, holott ő határtalan szeretetből érettök annyit tett, fáradozott és szenvedett és pedig azért, hogy őket örökre boldogokká tehesse. Feltárta tehát szeretettől lángoló, tövisekkel körülfont és kereszttel megjelölt szentséges szivét Alacoque Margitnak, hogy az emberek megismervén e szivből feléjök kiömlő mérhetetlen szeretet izzó tüzét, iránta viszonszeretetre lobbanjanak, e szeretet által vele egyesüljenek és ez egyesülésben itt s a siron túl boldogságukat leljék.

E czél előmozditására szolgálnak: Jézus szentséges Szivének ünnepe; melyet IX. Pius pápa 1856-ban az egész egyházra kiterjesztett és XIII. Leo I-ső osztályu ünnep rangjára emelt; továbbá Jézus szentséges Szivét ábrázoló képek, e sz. Sziv tiszteletére emelt templomok, Jézus szentséges Szivének és az imaapostolságnak társulatai, e sz. Sziv tiszteletéről szóló irodalmi termékek stb.

Manap Jézus szentséges Szivének tisztelete már az egész világot betölti, s tisztelőinek száma egyre növekszik. Francziaország összes egyházmegyéi Jézus szentséges Szivének vannak ajánlva; sőt az egész franczia nemzet is az 1870. évi háboru gyászos kimenetelének behatása alatt Jézus szentséges Szivének oltalma alá menekült, minek emlékeül ott pompáz már a párisi Montmarte magaslatán Jézus szentséges Szivének felajánlott nagyszerü fogadalmi tem-

plom, úgyszólván az egész franczia nemzet hozzájárulásával létrehozva.

Az 1873. évben egész Francziaország kath. lakossága megmozdult, hogy zarándok-csapatokra oszolva, Paray-le-Monial-ba vonuljon, Jézus szentséges Szivének ott hódolatát bemutassa, magát és sulyosan látogatott hazáját e Sziv oltalmába ajánlja. E bucsujárások junius 1-től október végeig tartottak. E napok egyik legszebbike junius 29-ke, sz. Péter és sz. Pál apostolok ünnepe vala. E napon a legalább is 30,000 főre menő zarándok-sereg közt megjelent a franczia parlament 50 képviselője is több mint 200 képviselőtársuk nevében. Zászlójuk egyik felén az Üdvözitő képét tünteté fel szentséges Szivével s e felirattal: «Cor Jesu, salus in te sperantium!» — a másikon pedig a tizparancsolat két tábláját e bibliai szavakkal: «Lex sancta! Mandatum sanctum!» A bevonuláskor e zászlót a képviselők maguk vitték felváltva, felváltva tartván annak arany bojtjait is. A kegykápolnában sz. misét hallgattak, melyet az autuni püspök tartott; mindnyájan az Ur asztalához járultak, azután pedig egyikök, de Belcastel, társainak felszólitására az oltár elé lépve, e rövid, megható beszédet mondá:

«Az Atyának és Fiunak és Szentlélek Istennek nevében. Amen.

Jézus szentséges Szive! Ime mi felajánljuk neked magunkat és társainkat, kiket velünk ugyanazon érzelem egyesit. Kérünk téged, bocsásd meg nekünk mindazt a roszat, melyet elkövettünk; bocsáss meg mindazoknak is, kik tőled elváltan élnek. A mennyiben hozzánk tartozhatik s a mennyiben minket illet, felajánljuk neked lelkünk mélyéből Francziaországot, a mi szeretett hazánkat is összes tartományaival s mindazon intézeteivel együtt, melyeket a hit és a szeretet létesitett. Kérünk téged, uralkodjál fölötte mindenható kegyelmeddel és a te szent szeretetedel. S mi is, a te szentséges Szived zarándokai, az általad rendelt nagy Szentségnek imádói és részesei és hüséges tanitványai sz. Péter csalhatatlan székének, kinek ünnepét e mai napon megülhetni szerencsések vagyunk, — felajánljuk

magunkat a te szolgálatodra, oh Urunk és Üdvözitőnk Jézus Krisztus, alázatosan esedezvén azon kegyelemért, hogy egészen tieid lehessünk mind e világon, mind az örökkévalóságban. Amen.

Az Atyának és Fiunak és Szentlélek Istennek nevében Amen.»

Alacoque Margit az apostoli szék által «boldoggá» nyilvánittatott az 1864. évben. A boldoggá avatás után Francziaország 60 zárdájában, valamint egyéb országok zárdáiban is, melyek a «Visitatió»-ról neveztetnek, triduumok tartattak a legnagyobb ünnepélyességgel és nagyszámu hivek részvéte mellett.

Paray-le-Monialban a kegytemplom megdicsőitését a homlokzatán álló következő szavak tolmácsolják: «En cette èglise N. S. rèvèla son coer à la Bienheurense Marguerite Marie;» magyarul: «Urunk e templomban tárta fel szivét boldog Margit Máriának.» A szentélyben egy üvegfalazatu, email s aranynyal diszitett gyönyörü ezüstszekrényben egy apáczaalak látható fekvő helyzetben, viaszkból készült arczczal s kezekkel, fekete ruhában és czipőkben. Ez alak boldog Alacoque Margitot ábrázolja; csontjait a fekete ruha takarja. A templom különféle részein elhelyezve s kisebb-nagyobb csoportokra osztva folyton 85 vörös lámpa ég, melyeket a templommal kapcsolatban álló zárda szerzetesnői gondoznak, hol ide, hol oda járva, s rajtuk igazitva. Minthogy ottlétemben a szentély rácsozata el volt zárva, megkérdeztem egy ilyen szerzetesnőt, vajjon nem lehetne-e bejuthatnom a szentélybe is; mire azonnal a legnagyobb készséggel feltárta előttem a rácsozat ajtaját, úgy hogy most már közvetlen közelből szemlélhettem a Boldognak pompás ereklyeszekrényét. Ezenfelül a hajó egyik kis kápolnájában, a Szalezi sz. Ferencz-féle kápolnában szintén őriztetik bold. Alacoque Margitnak egy ereklyéje egy kisebb csinos ereklyetartóban. Ehhez érintettem a helyben vásárolt Jézus-szive-képeket; mert, ha jól emlékszem, a szentélyben levő ereklyeszekrényhez semmit értetni nem szabad. A mostani főoltár az a hely, hol az isteni Üdvözitő szentséges szivével Alacoque

Margitnak megjelent, ki az epistola-félen levő rácsozat mögött a zárda oratoriumában foglalt helyet. A templom, mint általában a szerzetesnők templomai, nem nagy; de van ezenkivül a városban egy jó tágas templom is, mely tele van aggatva Jézus szentséges Szivét feltüntető fogadalmi zászlókkal.

A kedves városkától elbucsuzva, még az nap visszaindultunk Maconba. E kirándulásunkra, minthogy ez körjegyünkre felvehető nem volt, külön jegyet váltottunk és pedig tapasztalván, hogy a 3. osztályban is igen tisztességes közönség utazik, — a 3. osztályra szólót. De ezt ugyan megbántam. Ugyanis Paray-le-Monialból visszatérőben levén, utközben egypár bortól hevülő katona szállt be hozzánk, kikből a jókedv oly fülsüketitő kurjongatásokban tört ki, hogy alig győztem már várni a pillanatot, mely tőlük megszabaditson. E pillanat csak a maconi állomásnál következett be. Itt kiszálltak ők is; de mintha csak szavukat vették volna, oly mély csendben vegyültek a kiszálló közönség közé. Ugy látszik, a katonai fegyelem nem ért tréfát a franczia köztársaságban.

Augusztus 11-én reggeli 8 óra 41 perczkor Maconból elindultunk, és délután 5 órakor 40 perczkor *Párisba* érkezve, a «Hôtel Blondel»-ba hajtottunk. A szálló tulajdonosa Mayer nevezetü, szegedi születésü hazánkfia, ki még teljesen beszéli a magyar nyelvet. Minthogy a párisi magyarok közül többen étkezésre ide járnak, azért az ebédlőben magyar ujságot is, tudniillik a «Budapesti Hirlapot» találtam, mely mindig másnap már Párisba érkezik.

Párisról, e rengeteg, mintegy harmadfél millió lakost magába záró városról mit szóljak? Szólni hiszen lehet eleget róla; de minthogy száraz adathalmazzal a szives olvasót untatni nem lehet szándékom, csak azoknak rövid előadására szoritkozom, miket hatodfél napi tartózkodásom alatt magam láttam s tapasztaltam.

De ezt majd a jövő füzetben!

(Folyt. köv.)

IRODALOM ÉS MÜVÉSZET.

Exegesis pericoparum Evangelii pro omnibus dominicis et festis fori in anno eccl. praescriptarum, quam ad textum Vulgatae secundum SS. PP. et probatorum interpretum explicationem in usum tironum studiis bibl. vacantium concinnavit Victor Kereszty, ss. Theol. Doctor, studii bibl. N. F. in Seminario Aepp. Strigon. Professor. Cum approbatione reverendissimi Ordinariatus. Strigonii. Typis G. Buzárovits. — (*Nagy 8-r. 184 l. Ára 1 frt 50 kr.*)

Közeledik az uj iskolaév, pár nap választ el kezdetétől. Hajnalán egy uj theologiai kézikönyv jelent meg e folyóirat szerkesztőjétől, Kereszty Viktortól: *az összes vasárnapi s ünnepi perikopáknak* magyarázata, a Vulgata nyomán, latin nyelven, könnyű modorban, az első vagy másodéves fiatal theologusok számára, mint a kik hazánkban a bibliai tanulmányokkal foglalkozni szoktak.

Miután ép e folyóirat szerkesztőjéről van szó, nem akarunk itt dicsőitő kritikát irni, sem gratulálgatni, hogy immár elég számos szaktudományába vágó s egyéb czikkei után szorosan theologiai sőt iskolai kézikönyvvel lépett fel: egyszerüen csak registráljuk az uj «Exegesis» megjelentét.

Tudjuk, hogy ily evangelium-magyarázatok láttak már napvilágot magyar nyelven is, nevezetesen a *vasárnapi* perikopák magyarázata dr. Karschtól: de miután hazai szemináriumainkban még jobbára a latinnyelv használtatik a biblikum tanitásához, (és pedig szerintünk igen helyesen): felhivjuk ugy a főpásztoroknak, mint a biblikus tanároknak figyelmét ez uj könyvre, mint amelyet nyugodtan behozhatnak kézikönyvül a papnevelőkbe; de még a lelkészkedő papokét is, akik e tudományos magyarázat alapján igen könnyen fogják elkészithetni vasár- s ünnepnapi homiliáikat.

A szerző előszavában elmondja, hogy neki (ki már tiz év óta tanitja a biblikum studiumot) nem volt más czélja ez *Exegesis* kiadásával, mint, hogy hallgatóit megkimélje a

sok irástól, s az igy nyert időt más szentirási részek magyarázatára fordithassa. Az egész uj-szövetségi szentirást végig magyarázni egy év alatt lehetetlenség, de a vasár- s ünnepnapi perikopák értelmezését, ugymond, oly jól kell ismernie a jövendő hitszónokoknak, hogy az mintegy az ő vérökbe menjen át, s igy szükségesnek tartja, hogy a szentirásnak eme részei évről-évre magyaráztassanak, s egy növendék se legyen, aki a vasár- s ünnepnapi perikopák exegesisét meg ne tanulta légyen. — Nagyon igaz!

A munka beosztása a lehető legjobb. Ádvent I. vasárnapjával, az egyházi év első napjával kezdődik, s a Pünkösd utáni XXIV. vasárnappal végződik. Minden perikopának először rövid tartalmát adja, azután versről versre, dült betükkel adván a sz. szöveget, a megmagyarázni valókat alaposan, világosan, hiven a szentatyák magyarázatához s a hermeneutika szabványaihoz, megmagyarázza. Nyelvezete a lehető legegyszerübb, legkönnyebb.

A munkát, (melyről még azt jegyezzük fel, hogy az Santhó Károlynak, a szerző egykori papnöveldei elöljárójának van kegyelettel ajánlva) 1 frt 50 krért meg lehet rendelni a szerzőnél (Esztergom, papnövelde).

X. Y.

I. *Die Psalmen der Vulgata übersetzt und nach dem Literalsinn erklärt von Gottfried Hoberg, Dr. phil. & Theol., ord. Prof. d. Univ. Freiburg i. Br. Mit Approb. d. Erzbischofs v. Freibg. Herder (Freiburg, Breisgau) 1892. Nagy 8-r. XXX. és 389. l. Ára 8 Mk.*

II. *Die Psalmen. Nach dem Urtexte übs. und erklärt von P. Friedrich Raffe. O. S. Fr. Mit Approb. d. Erzbischofs von Freibg. u. d. Ordensgenerals III. Bd. (Psalm. 107—150.) Herder, (Freib. i. Breisgau) 1892. Nagy 8-rét, 302. l. Ára 6 Mk.*

Két zsoltár-magyarázat egyszerre! Az egyik a Vulgata szerint veszi a zsoltárokat sorra, a másik az eredeti szöveg nyomán exegetizál; amaz rövidebben, de gyakorlatiasabban, emez hosszasan és inkább theoretice; amazt egy a minden-

napi gyakorlat folytán otthonos, bár még fiatal egyetemi tanár készitette, emezt egy czellájában elmélkedő ferenczrendi szerzetes. Egymásról nem tudva dolgozott a kettő, — de a véletlen ugy hozta magával, hogy egyszerre jelent meg mindkettőnek dolgozata, s igy szinte nehéz összehasonlitást nem tenni a kettő közt; önkénytelenül versenyre kelt a két biblikus egymással. Kié lesz a pálma?

Ugy látszik, hogy az egyetemi professoré, Hobergé. Már maga az alap, melyből kiindult, a Vulgata szövege, a melyet nap-nap után használ, olvas, reczitál közel kétezer év óta az egész világon a papság, jól van megválasztva. E zsoltárokkal, melyeket egykoron a Szentlélek diktált, imádkoztat velünk ugyanaz a Szentlélek — postulat pro nobis — folyton az összes kereszténység minden szükségeért; e zsoltárok szövegét kell ismernie, értenie minden papnak. Nem mintha kicsinylenők a héber szöveg értékét, vagy éppen nyelvi, sőt költészeti szépségeit: de hiába, a héber eredeti már távolabb áll tőlünk, s utóvégre is, az értelem egy és ugyanaz; amit a szerzők kifejezni akartak, azt értette és érezte a Septuaginta szerint olvasó zsidóság a Kr. e. utolsó századokban, s ugyanazt a régi latin szöveget használó kereszténység. Hisz ismeretes dolog, hogy a Psalterium, ugy amint az ma a Vulgatában van, a legrégibb, I. századbeli latin forditás, melyet sz. Jeromos is csupán átnézett s az Origenes Hexaplája szerint javitott itt-ott, de nem alkalmazta saját uj forditását, nehogy a már használatba átment zsoltárok változást szenvedjenek.

Sok, nagyon sok zsoltármagyarázat forog már köz-kézen, de nem mind találta el a helyes utat. Az a régi, első századbeli latinság egészen más, mint amit az iskolákban tanulunk, azt teljesen megérteni csak a Septuaginta szemmeltartásával lehet. Már pedig a fődolog a betüszerinti értelmet felérteni, azután könnyebb a mystikus értelembe behatolni. És ebben van Hoberg exegesisének főérdeme.

A munka egy igen alapos bevezetéssel kezdődik, melyben a zsoltárok főtartalma, formája, felosztása, gyüjtése, irodalma van megbeszélve. Azután következnek sorban a

zsoltárok, mindegyiknek tartalma pár szóval kifejezve, az egész zsoltár leforditva, s a nehezebb helyek a latin szerint megmagyarázva, ugy hogy folyton utalás történik a Septuagintára, mint az exegetikai tradiczió tanujára. Az egész mű nagyon alapos, s rövidsége folytán igen praktikus.

Ami már most a másik könyvet, a Rafflét illeti, ez, mint már mondottam, szélesebb térben akar mozogni, amit már az a körülmény is mutat, hogy három kötetre van tervezve, melyekből, elég különösen, a harmadik jelent meg elsőnek, mig az I. és II. későbbre vannak igérve. Ugy látszik, hogy az előző psalmusok magyarázatát még egyszer át akarja a Szerző gondosan nézni.

Ő mindenek fölött a jeles Bickell által kidolgozott metrum-rendszerhez tartja magát, s annak oly nagy sulyt tulajdonit, hogy sokszor az értelmet is attól teszi függővé. A Septuagintára, melyet Hoberg annyira szem előtt tart, Raffl nem látszik sokat adni, szerinte ez a forditás aránylag igen későn jött létre, s a meglevő textusok sem mindig megbizhatók. Mily ellenmondók is az emberek felfogásai, véleményei!

Tudományos és kritikus szempontból a derék ferenczrendi szerzetes munkája is dicséretreméltó, de oly nagy elterjedést, mint Hoberg müvének, az övének nem jósolunk.

Dr. Kereszty Viktor.

Korunk bölcselete. Irta Kozáry Gyula. Pécsett, 1892. Püspöki lyceum-nyomda. Nagy 8-rét, 360 l. Ára 3 forint, kapható Német-Bolyban (Baranyamegye) a szerzőnél.

Addig is, mig immár virágzó kath. bölcseleti szaklapunk tüzetes és szakszerü ismertetését fogja hozni ennek a szép és derék munkának: hadd álljon itt, a mi olvasóink között a filozófia iránt érdeklődők számára, legalább rövid bemutatása Kozáry könyvének, melyre figyelmöket különben is felhivtuk márcziusi füzetünk hátlapján.

Korunk bölcselete alatt a *positivismust* érti a szerző. És igaza van. A vastag materialismus már divatját multa, az itt-ott jelentkező pantheismusra senki sem hederit, posi-

tivista akar hát lenni mindenki; mert hogy a metaphysikával s igy következetesen azután a theologiával barátkozzanak meg ujból az emberek, arra már tulságosan «felvilágosultak.» Már pedig vagy ezekhez kell visszatérni, vagy a positivismus által menekülni a gyötrő kétségektől. Ez az a rendszer, — mondják korunk bölcselői, — mely kielégiti a természettudósokat, megadva az ő kutatásuk eredményeinek a bölcselettudomány szabadságlevelét; ez az a rendszer, mely az anyagelvüséget is elhallgattatja, kimondván, hogy az eredet-, ható- és czélokok vizsgálata fölösleges, mert amaz okok soha emberi értelem által meg nem fejthetők; ez az a rendszer, mely uj társadalmat, vallás- és erkölcstant épit fel, Isten nélkül, az emberiség számára, egyszóval: ebben a rendszerben, a positivismusban van az üdvösség!

Igen, a positivismus eszméi be is hatoltak a tudományok minden egyes körébe, sőt még a szépirodalom sem maradt érintetlenül azoktól. Elliot, Ibsen, Zola, — még Madách is kifejezésre juttatták azokat müveikben; középiskoláink tankönyvei pedig határozottan telitve vannak ez irányzat egyes tételeivel.

Nos tehát, az ifju és derék szerző kimutatja, hogy a positivizmus *veszedelmes* irányzat egyrészt, mert az értelem s a metaphysika jogait támadja, a kutatás körét megszoritja, s éppen azokat a problemákat zárja ki az ismeret birodalmából, amelyeket felérteni az emberiség legélénkebben vágyódik: másrészt *óriási módszertani tévedés* is a positivismus, mert meghamisitja, elárulja az ember tudnivágyó természetét, bilincsekbe veri, természetellenesen lenyügözi az értelmet.

Munkáját Sz. két könyvre osztotta. Az elsőben szól a positivismusról általában, Comte rendszeréről, tanitványairól; majd Mill Stuart, Taine, Spencer, Lewes rendszeréről, aztán a positivismus terjedéséről Németországban, a magyar bölcseletben (Böhm Károly, Pauer Imre, a leleplezett plagiator) Itáliában stb., térfoglalásáról az egyes tudományágakban értekezik. A második könyvben nyujtja a positivismusnak tulajdonképi birálatát, kiterjeszkedve minden árnya-

latára, minden tévelyére. Főbb pontjai e második könyvnek: az első okság és az eredet kérdése, a czélokok, mit szólnak a természettudományok a positivizmushoz, az emberiség fejlődésének törvénye, a lélek s az öntudat, a positivizmus erkölcstana stb.

Szivesen ismertetnők sokkal bővebben a jeles munkát, de nincs terünk hozzá, s azért ujra a «Bölcs. Folyóiratra» utaljuk a közelebbről érdeklődőket. Azt az egyet bátran kimondhatjuk, hogy a szerző tudományosan és alaposan kimutatta a positivizmus veszedelmes tévedéseit, széles olvasottságot és szakképzettség mellett nagy munkakedvet árulva el minden lapján müvének. Vajha sokan olvasnák e könyvet, ujra meg ujra meggyőződve abból a keresztény bölcselet egyedüli helyes voltáról! Mert csak ez küzd az ész jogaiért, ez véd meg a skepsis ellen, ez adja meg az igazi középutat a materialismus s az ábrándos rajongás között, a hideg rationalismus s az álomlátó psendo-mysticismus között.

A munka dr. Kiss Jánosnak, a sz. István-társulat igazgatójának mint a «bölcselettudomány lánglelkü müvelőjének s Maecenásának» van ajánlva. *Dr. Kereszty Viktor.*

Bucsusok könyve. Szüz Mária kegyhelyeire zarándoklók ájtatossági kézikönyve. Összeirta egy plébános. 137 lap. Budapest, Wajditsnál (Üllöi ut 21.) Ára félvászonkötésben 35 krajczár.

Ismét egy jó kis buzgalmi könyv, imákkal és énekekkel, oly sorrendben, amint azt a processziók alkalomszerüvé teszik. Ima és ének elindulás előtt, menetközben; rózsafüzér, ima egy kereszt előtt, temető előtt, az oltári szentség előtt stb. váltakoznak egymással. Majd ismét a b. Szüz különböző ünnepei alkalmából vannak imák és énekek egybegyüjtve, gyónási és áldozási imák, — egyszóval: az egész igen alkalmas kis kézikönyv azon hivek számára, kik résztvesznek valamely bucsujárásban, vagy maguk zarándokolnak el valamely kegyhelyre. Terjesztés végett ajánljuk paptársainknak.

F. Sz.

Führer durch Gran und Umgebung. Mit Plan der Stadt, 16-rét, 35 l. Ára 30 kr. Kapható minden könyvkereskedésben.

Magyar városok ismertetése is jelenik már meg külföldi utazási-könyvtár-vállalatban. Woerl Leo, würzburgi és bécsi kiadó világhirű kalauzai közt éppen most jelent meg több magyar város rokonszenves ismertetése után *Esztergom leirása* is németül. Az európai czég, ugy halljuk, *Dr. Körösy Lászlót* bizta meg Esztergom multjának, hires műkincseinek és remek tájszépségének rövid ismertetésével s a feladat elég jól sikerült, mert a külföldiek számára nemcsak rokonszenvesen irja le Esztergom nevezetességeit, de a magyar viszonyoknak hű ismertetésével ugy az ősi város, mint az ország iránt érdeklődést is támaszt a touristákban. A füzet egy pár jó képpel is ékeskedik; más kifogásunk nincs is ellene, mint hogy a jól leirt bazilika és primási palota után, a nagy, Európában párját ritkitó szemináriumról, mely mint épület is szemébe ötlik minden idegennek, nem tud mást mondani mindössze, mint ezt: Grans Hochschule ist das Seminarium; s e kifogásunkat még az a kedvessége a szerzőnek sem hallgattatja el, hogy a helyben megjelenő lapok közt első helyre tette a Magyar Siont, megnevezve még szerkesztőit is.

X. Y.

Lelki élet könyvtára. Szerkeszti és kiadja dr. Nogáll János fsz. püspök, kanonok. Első könyv: Keresztény vezérczikkek. Nagyvárad, 1892. Kis 8-rét, 296 l. Ára 1 frt 50 kr. (egyenes megrendelésre), bolti ára 2 forint.

Dr. Nogáll János fölszentelt püspöktől egy gyönyörű és magasztos tartalmu könyv jelent meg. A czim és a jelzés szerint ez csak bevezetése egy cziklusnak, melynek a most megjelent könyv első kötete. Ebben a kötetben «Keresztény vezérczikkek» vannak, melyeknek tárgyai a hitéletből vannak meritve. Hogy milyen az irálya e czikkeknek, mondanunk sem kell; ki ne ismerné Nogáll püspöknek

magyar nyelvét, azt az eredeti, senkitől nem is utánozható magyarságot? A tartalomról pedig legyen elég az a pár szó, hogy a klasszikus tollu, kitünő katholikus iró minden sora lelki épülésére szolgál az olvasónak. Az előszó bepillantást enged vetni az iró fenkölt lelkébe, valamint a czikkeknek tendencziájába. Azt mondja ott:

«Már én követségben járok, követségben hazám és nemzetem szinéhez és tanukul szólitom a csillagokat, melyek akár az igazság örök elvei . . . változatlan rendszerben indulnak pályáikon, tanukul szólitom a sirhalmokat, melyek alatt apáink hamvai nyugosznak; fogadom az égre és fogadom a földre; fogadom az életre, fogadom a halálra, hogy lelkem lelkének legtisztább meggyőződése buzdit, bátorit a szóra. Követségben járok és szót kérek annak nevében, kit méltósága, kit az emberi nemzet szerelmében meghasadt szive, kit a körötte szerzett érdemei igenis feljogositanak arra, hogy meghallgassátok. Mély érzelemnek engedek, igaz lelkem tiszta szándékának, hogy hangoztatva hangoztassam a kereszténység elveit és malasztjait, igazait és áldásait, s igyekezzem, a hol kell uj hitéletet éleszteni, élesztve éleszteni hazaszerte a hit meggyőződéseit, reményeit és vigasztalásait.»

Ajánljuk a müvet paptársainknak, különösen mint olyat, melyet világi és intelligens hiveiknek kezébe adhatnak, azoknak nagy lelki hasznára.

F. Sz.

Itáliában. Uti vázlatok. Irta dr. Vargha Dezsö. (Különnyomat a „Magyar Szemlé"-böl.) Budapest, Hunyadi M. 1892. Kis 8-r. 159 lap. Ára 1 frt. (Megrendelhető Szerzönél Köhidgyarmaton.)

Szeri-száma nincs ugyan az olasz utleirásoknak, még a legujabbakat is beleértve, amióta a könnyű és társas utazhatás sokakat csábit Itália, s főleg az örök város felé: de azért örömmel forgattuk és ajánljuk Vargha Dezső dr. dolgozótársunknak, a fürge, élénk megfigyelőnek szellemes kis olasz utleirását.

Nem sokat foglalkozik a saját személyével, hanem a dolgokkal, amiket látott s hallott, s ez főelőnye müvecskéjének (mert bizony az olvasó megunja ám a folytonos «én»-t az utirajzokban,) — nagyon szereti a történelmi reflexiókat alkalmazni, melyek mindig érdekesek is.

Tessék megrendelni. *Dr. K. V.*

Die sociale Frage und Vorschläge. Von P. Franz, Trappisten-Abt in Afrika. II. verb. Auflage. Verlag der Trappisten-Mission in Mariannhill. 1892. 8-r. 38 lap.

Az eleven tollu és jóizű humoru *Ferencz* apát, ki fáradhatlan tevékenységével bámulatos szolgálatokat tett a cziviláczionak Afrikában, amily buzgalommal vezeti rendjének ügyeit, épp oly serény irodalmi munkásságot is fejt ki. Csaknem maga irja a «Vergissmeinnicht» lapot, a «Trappistenkalender»t. Ezek mellett még önálló munkákat is ad ki.

Jelen müve — mint czime is mutatja — a szocziális kérdéssel foglalkozik. Nem e kérdés tudományos részével, csak gyakorlati oldalával. Tárgyalásában két szempont vezeti. Rámutat először a bajok forrásaira; másodszor feltárja azok gyógyszereit. Mindkét részben saját, mint kedélyesen megjegyzi, «trappista tapasztalataira» hivatkozik.

A szocziális kérdés azon nyomor szüleménye, — ugymond — mely ma a világon észlelhető. Hogy honnan származik e nyomor, azt már nem lehet egy mondattal kifejezni. Ahhoz több szó szükséges. Megkapó érdekességgel, csipős humorral festi ezután az uralkodó bajokat. Előadása oly élénk, tapasztalatai oly gazdagok, nyelvezete oly könnyed és tetszetős, hogy mindvégig feszült figyelemben tartja az olvasót. Minden bajra tud orvosságot is. Általános gyógyszere pedig — a kereszténység, de csak a hiterős és tevékeny kereszténység.

A müvecske, mely az érdemes apát sikerült képével van diszitve, tömeges terjesztésre van szánva. Sok tanulságot tartalmaz a nép számára. Azért is terjedése nagyon kivánatos lenne. *Dr. Walter Gyula.*

Grammatik der Zulu-Kaffrischen Sprache für den Schulgebrauch und Privatstudium. Bearbeitet von P. Ambrosius. Ord. Trapp. Mariannhill. 1890. 8-rét. 210 lap.

Kleines Deutsch-Kaffrisches Wörterbuch. Hülfsmittel für Kaffrisch Lernende. Von Phil. Mate. Mariannhill. 1891. 8-r. 173 lap.

E két munkát csak azon czélból vezetem a tisztelt olvasó elé, hogy adatokat szolgáltassak azon sokoldalu tevékenység mellett, melyet a kath. vallás hittéritői a tudomány terén is kifejtenek.

I. P. Ambrosius ugyan nem az első, ki a zulu-kaffer nyelvet tudományos rendszerbe foglalni ügyekezett. E tekintetben a legtöbb érdem Dr. Colenso, nem rég elhunyt anglikán püspököt illeti, ki e nyelven tankönyveket is irt, melyek Natalban nagyon el vannak terjedve. Nyelvtanokat irtak Grout és Róbert is. P. Ambrosius mindazáltal nagyon érdemes munkát végezett, mert az előbb emlitett munkákat tökéletesitette és az egész nyelvtant könnyebben elsajátitható rendszerbe öntötte. Különös érdeket kölcsönöz könyvének még a terjedelmes «bevezetés,» a melyben a nyelv szellemét, a nép főbb sajátságait igen kimeritően és érdekesen tárja fel. Hogy az exotikus nyelv még könnyebben legyen elsajátitható, a közel jövőre kilátásba helyez egy «példatárat,» mely természetesen e nyelvtanhoz fog simulni és annak elvont szabályait érdekesen fogja megvilágitani.

II. A másik munka egészen uj és eredeti. Hozzá hasonló eddigelé nem létezett. Nem nagy terjedelmü ugyan a munka, de a legszükségesebb szókat mind magában foglalja. Szorosan alkalmazkodik Ambrosius fentebbi munkájához. Azok, kik a hittérités magasztos munkájára készülnek a négerek földjén, e két könyvben kétségtelenül nagybecsü segédeszközöket találnak.

Csak azt jegyezzük még meg, hogy mindezen könyveket a trappisták saját nyomdája állitja ki Mariannhillben, oly csinnal, hogy bármely európai nyomdának is dicséretére válnának.

Dr. Walter Gyula.

XI. Pécs egyházmegyei papság irodalmi működése.

Ismerteti SZŐLLŐSY KÁROLY.

(Folytatás.)

Gróf Eszterházy László, rozsnyói püspök, szül. 1762. junius 12-én Alsó-Pattyon, Vasmegyében, meghalt 1824. szept. 11-én Szomolnokon. A theologiát Pozsonyban végezte. Kis ideig káplán, majd püspöki titkár és szentszéki jegyző volt. 1796-ban abaligeti, 1797-ben pedig már dunaföldvári plébános, 1802-ben pécsi kanonok és koppán-monostori apát, 1810-ben rozsnyói püspök. Hogy mily szeretetreméltó férfiu volt, kitetszik a Rozsnyói egyházi töredék 1839. VIII. füzetéből, ahol is az van róla emlitve, hogy Pécsett, nagybátyja gróf Eszterházy Pál László püspök idejében az egyházmegyei papság őt «Kis gróf»-nak vagy csak «Kis Laczi»-nak hivta. Mint pécsi kanonok 1806-ban Bécsben mondott szent István napi egyházi beszédét adta ki. Életrajzát lásd Hazai és Kf. Tud. 1817. II. 7. szám és ugyanazon folyóirat 1824. II. 28. számában.

Faitser Ferencz, pécsi plébános, szül. 1733. október 28-án Német-Keresztúron, Sopronmegyében. Fiatalabb éveiben Jézus-társasági pap volt és több helyt tanárkodott. Meghalt 1793. márczius 6-án. 5 alkalmi beszédet és költeményt hagyott maga után.

Frecska Alajos, azelőtt papneveldei lelkiigazgató, később lazarista és Meauxban, Francziaországban, a morális tanára, szül. 1820. jul. 2-án Diós-Jenőben, Nógrádmegyében. Meghalt 1890-ben. Irói neve Dióssy Jenő volt. Az «Uj M. Sion» és «Tájékozó» munkatársa is volt.

Garay Alajos, szekcsői plébános, szül. 1818. decz. 24-én Szegszárdon, Tolnamegyében, meghalt 1886. január 18-án. Egyházi iróink egyik legnépszerübbike. Sokat és szépen irt. Életrajzi adatait és irodalmi méltatását lásd Danielik és Ferenczy I. 150. és Vutkovich 411. l. Ezekhez adandók: Mint pesti kispap lépett az irodalmi térre. 1838—1840-ben a «Munkálatok» hozták első költeményeit. Föl nem sorolt önálló munkái a következők: Falusi élet. Tör-

téneti beszélyek két kötetben. Pest, 1856. — Temetési gyászénekek a szokásos egyházi imák és szertartásokkal. Sohlya A. és Engesser M. közreműködésével. Pest, 1860. — Magyar egyházi szónok. I—II. évf. 1861—1862-ben, a III. évfolyam 1883-ban jelent meg Budapesten. — Szent László magyar király tisztelete. Pest, 1863. — Berta királyné. Történeti regény a XI. századból Bolanden K. után. Pest, 1863. — Hazafias egyházi szónoklatok. Pest, 1879. — Egyházi hymnusok. Pest, 1879. — Életrajzok. 1—5 füzet. Pécs és Mohács. 1874—1883. (Ez életrajzok tartalma: Lonkay és Lőrinczy, vagy Posznyánszky és Laurencsics; Mátyás Deák és Hóbortfi Adalbert; A vidék véleménye a zsidókról; Zsidóhencegés stb.) — A pécsi székesegyház érdekében. Összes szépirodalmi müveit 1867-ben, Pécsett 10 kötetben akarta kiadni, azonban egy kötetnél több nem jelent meg. — Egyes jeles elbeszélései a következők: A szegszárdi remete. Tört. beszély. 1857. István Bácsi Naptárában. — Jancsi és Pannika. 1860. U. ott. — Bödör István. 1861. U. o. — A jó hirnév többet ér az aranynál. Képes Ujságban. — A sz. István-Társulat Naptárának három első folyamát ő szerkesztette. — Egyes egyházi beszédeit a Pázmány-Füzetek közölték. Leforditotta Redwitz «Amaranth»-ját és Pykertől több legendát. A Tanodai Lapok, Kath. Hetilap munkatársa volt.

Gauzer János, gymnáziumi tanár Pécsett, majd kéméndi esperes-plébános, szül. 1823. február 15-én Tolnán. Van két értekezése és egy egyházi beszéde; amazok: Ist der Vortrag der griechischen Sprache und Klassiker in den Gymnasien überflüssig? 1856. Pécsi gymn. Értesitőjében. — Was sollte der vierfache grammatikalische Unterricht an den Gymnasien Ungarns beobachten, damit er den Schüler nicht verwisse und erdrucke? 1858. U. o. — Egyházi beszéd a mohácsi vész évforduló napján Mohácson. Pécs, 1860.

Gellért, püspök. (1031—1043.) A «Magyar Könyvszemle» 1879. 297 l. szerint könyvmásoló volt. Itt tévedés lesz, mert a pécsi püspökök sorában se a XI. században, se később Gellért nevü püspök nem volt. A mi *Sz. Gellért*

püspökünk ugyan ez időben élt, de nem 1031—1043-ig hanem 1035—1046-ig volt püspök és nem is Pécsett, hanem Csanádon. Annyi azonban tény, hogy *Sz. Gellért* hazánkba jövet, először is Pécsett *Sz. Mór* püspöknél tartózkodott és ez mutatta be őt Szent István királynak is. A «Magyar Könyvszemle» Gellértje tehát nem más, mint Sz. Gellért csanádi püspök. Lásd Csanád-egyházmegyei irók között, Uj Magyar Sionban 1886.

Gerdenich István, prépost-plébános Pécsett, született 1786. aug. 10-én Pécsett, meghalt 1848. január 9-én ugyancsak Pécsett. Van egy önálló munkája: Tisztelet oszlopa, Mária hét jelesebb ünnepére szentelve. Pécs, 1838.

Germán József, gymnáziumi tanár Pécsett, született 1812. augusztus 12-én Deákiban, Pozsonymegyében, meghalt 1866. márczius 4-én. Két értekezést irt a pécsi gymnázium Értesitőjébe, az egyik: Daguerre fényképei. 1853.; a másik: A magyar, mint anyanyelv állásáról az al- és felgymnáziumokban. 1854.

Götz Sándor, segédlelkész, jelenleg karpap a székesegyházban, szül. 1855. nov. 19-én Keszthelyt, Zalamegyében. Leforditotta Roh J. A. «Mi Krisztus»? czimü munkáját.

Gruber Gyula, egyházi jogtudor, vicerektor, született 1848. január 15-én Pécsett. 1878—1879-ig Francziaországban a trappistarendnek volt tagja. Betegeskedett sokat, s pár év előtt halt meg. A 80-as évek elején 1883-ban az «Uj Magyar Sion» munkatársa volt.

Gundy Mihály, bakonyai esperes-plébános, született 1805. okt. 12-én Kaposvárt, Somogymegyében. Irodalmi működését lásd Danielik és Ferenczy II. 96. és Vutkovich 301. l. — Kiegészitésül: Egyházpolitikai czikkezések. A születési-, értelmi- és birtokaristokracziának ajánlva. Két kötet. Pécs, 1882.

Haas Mihály, szathmári püspök, v. b. t. tanácsos, szül. 1810. április 8-án Pécsett, meghalt 1866. márcz. 27-én Pesten. Theologiai tanulmányait Bécsben végezte, melyek után Ozorán, Pinczehelyt, Földvárt és Pécsett segédlelkészkedett, 1837-ben lyceumi tanár, 1846-ban pécsi plébános,

1853-ban a budai tankerület főigazgatója, 1858-ban szathmári püspök. Mint főigazgató hirhedté tette magát az által, hogy tankerülete gymnáziumaiban követelte, hogy német legyen a tannyelv. Irodalmi működése a maga idejében hires «Tanodai Lapok»-ra és egy önállóan megjelent emlékiratra szoritkozik, czime: Baranya. Emlékirat. Pécs, 1845.

Halász Mihály azelőtt némethii plébános, később nyugalomban, szül. 1808. szept. 22-én Pécsett. † 1889. Sokat utazott, sokat látott és tanult és azt iparkodott közhasznuvá tenni. Négy kötetben bocsátotta közre tanulmányos utazásait, u. m. Vándoremlékeim Európa nevezetesebb helyeiről. Budapest. 1877. — Svéd és Norvég missiók. Képekkel. Budapest. 1882. — Konstantinápoly. Budapest. 1883. — Drezda. Budapest. 1884. — A «Magyar Állam» egyik legkedveltebb tárczairója volt.

Haragó József, szebényi plébános, szül. 1838. január 6-án Szigetvárt. Van két önálló kiadványa: A kath. iskolakérdés tekintettel korunk s hazánkra. — Az egyház és tanoda. A megjelenés helye és ideje ismeretlen.

Heidt János, képzőtanár Pécsett, szül. 1846. aug. 1-én Lovász-Hetényben, Baranyamegyében. Az «Egyházmüvészeti Lap»-ban egy értekezése van: Egyházias-e jelenlegi templomi zenénk? 1884.

Horvát László, szakcsi plébános, szül. 1815. nov. 19-én Miskén, Vasmegyében. Van egy eredeti s egy forditott müve, amannak czime: «A bold. szűz Máriának követése,» emennek: Ubrik Borbála siralma, vagy a befalazott krakkói apácza szózata az egész kereszténységhez.»

Hölbling Ignácz, szigetvári prépost-plébános, szül. 1813. nov. 22-én Pécsett. Pesti kispap korában, 1833-ban a Munkálatokba «Aranyszáju sz. Jánosnak Lucianus vértanuról mondott homiliájá»-ról irt.

Höbe Károly, hertelendi plébános, szül. 1808. május 1-én Győr-Szemerén, meghalt 1872, január 9-én. Szintén mint pesti kispap irt a Munkálatokba. Czikkei: A temető. 1835. — A jövendő életről. 1836. — A lelkiismeret hatalma. 1837. A magány. 1837. — Az igéret nagy napja.

1838. — Vannak alkalmi egyházi beszédei. L. Irodalmi Szemle 1884. 90. l.

Hujmann Lörincz, pellérdi lelkész, szül. 1817. szept. 1-én Baján, Bács-Bodroghmegyében. 1883-ban Pécsett népies müvet adott ki: A római pápa és a Péterfillér.

Jozgits János, pécsi káplán, szül. 1855. jun. 16-án Duna-Patajon, Pestmegyében. Irt egy önálló munkát, czime: Ünnepi szent beszédek. Pécs. 1885. Azonkivül egy költemény-kötettel is lépett pár év előtt a világ elé.

Juranics László, nagyprépost és apát-kanonok, szül. 1765. jun. 22-én Kaposvárt, Somogymegyében, meghalt 1850. deczember 17-én. Van egy alkalmi latin egyházi beszéde, az érténvi templom megujitása alkalmából. 1817. Életrajzát l. Két Garasos ujság 1858. 10—11 szám.

Hajdy Imre, előbb gimnáziumi tanár Pécsett, bölcselettudór és bicsérdi plébános, szül. 1824. okt. 11-én Szigetvárt. Tanár korában egy értekezést irt a pécsi gimnázium Értesitőjébe: Ovidius metamorphosisainak magyarázata kath. szempontból. 1856.

Kalán latinul *Calamus Juvencus Coelius*, püspök (1188—1218.) Atilla életét irta meg. Ez életrajz Velenczében 1502-ben jelent meg először. L. dr. Pauèr J. Az egyházi rend érdeme 144 l.

Klimó György, püspök, szül. 1710-ben Lopassóban, Nyitramegyében; meghalt 1777. május 2-án Pécsett. Mint Esztergom főmegyei pap érseki titkár, majd 1737-ben pozsonyi-, 1741-ben esztergomi kanonok, novii vál. püspök, 1751—1777-ig pécsi püspök. Főpásztori leveleket adott ki 1762-ben. 1771-ben és 1776-ban Pécsett. Életrajzát l. Haas M. Emlékkönyv 375. és Pressb. Zeitg. 1777. 52. sz.

Koller József hittudor és kanonok, az egyházmegye halhatatlan nevü történetirója, szül. 1745. dec. 18-án Huszton, Máramarosmegyében, meghalt 1832. szept. 11-én. Elvégezvén Nagyszombatban a bölcsészeti és jogi tanfolyamot, pécsi kispap lett és mint ilyen Bécsbe küldetett felsőbb kiképzés végett. 1766-ban elhatározta, hogy az egyházmegye-történetét fogja megirni, e végből Rómába uta-

zott, útjába ejtvén Velenczét, Milanót, Genuát, Florenczet és Pisanot, mindenütt okmányok után kutatva. Rómából egy év mulva visszatért és pappá szenteltetett 1769-ben és a püspöki udvarban kapott alkalmazást. 1775-ben kanonok, 1802-ben nagyprépost, mely méltóságot 30 éven át viselte. Irodalmi müködését és életrajzát l. Danielik és Ferenczy II. 150. és Vutkovich 264. és 401. lapján Nagyhirü munkája: «Historia Episcopatus Quinque-Ecclesiensis.» I.—VIII. kötet; Pécs, 1682—1812. Vannak ez epochalis müvön kivül apróbb munkái is, de egytől egyig ritka tudományosságú munkák, ilyenek: Dissertatio de S. Regni Hungariae Corona, Pécs. 1800. De ritibus et ceremoniis in SS. Missae Sacrificio. stb. Életrajzát l. Haas M. Emlékkönyv 375. és Tud. Gyüjt. 1822. IX. 125. l.

Kovács János, bölcskei plébános, szül. 1833. nov. 21-én Vajzlón, Baranyamegyében. Kiadta szentbeszédét a szentandrási kápolna fölszentelése alkalmából. Pécs. 1885.

Kovács József, segédlelkész, szül. 1859-ben Ellenden Baranyamegyében. Mint pesti kispap egy czikket forditott a munkálatok számára: Egy névtelen apostoli férfi levele Diognéthez. 1881.

Kozáry Gyula, németbolyi káplány, már néhány éve, kivált bölcseleti czikkekkel lép fel. Önálló munkája: «Korunk bölcselete,» éppen e füzetünkben van ismertetve.

Kölln Gyula, azelőtt pécsi papnövendék, most Minorita rendi gimnáziumi tanár szül. 1858. febr. 4-én Sztanisicsen, Bács-Bodroghmegyében. Mint pécsi theologus 1882-ben, ugyancsak Pécsett «Költeményei»-t adta ki.

Köszeghy László, csanádi püspök, szül. 1745. jul. 25-én Szegeden, meghalt 1828. január 4-én Temesvárt. Előbb Jézus-társasági pap és mint ilyen pécsi tanár, 1779-ben csanádi kanonok, 1800-ban pedig csanádi püspök. Mint még Jézus-társasági pap 1777-ben Gráczban «Örömdal»-t irt pártfogójának Christovich Imrének csanádi püspökké lett kinevezése alkalmából.

Kremmer Antal, papnövendék. Dvorzák Jánossal együtt

forditotta Bolanden K. «Orosz szellem» czimü elbeszélését. Megjelent Pécsett, 1873.

Kuzmics József, harkanovczei plébános, szül. 1844. jul. 3-án Zomborban 1866-ban az István Bácsi naptárába egy elbeszélést irt: A talált gyermek.

Laubhaimer Ferencz, hittudor és apátkanonok, szül. 1833. május 6-án Pécsett. Soká volt a bpesti egyetemen az egyháztörténet tanára. A Garay-féle egyházi beszédgyüjtemény egy alkalmi beszédét közölte.

Leitner Sándor, kalocsai plébános, szül. 1839. nov. 25-én Pécsett. Mint pesti kispap az által szerzett irodalmi érdemeket, hogy 1862-ben forditott czikkekkel emelte a Munkálatok tartalmát.

Lethenyey János, pinczehelyi plébános, szül. 1723-ban meghalt 1804. Október 31-én. 1758-ban egyházi beszéde jelent meg Budán. L. Danielik és Ferenczy II. 178 l.

Mendlik Ágoston, pécsi apát-plébános, szül. 1831. márcz. 13-én. Nevelés-tanügyi iró, e tekintetben szerzett érdemei közel elismerésben részesültek. De ő sincs már az élők között! Azokhoz, miket: Danielik és Ferenczy II. 196. és Vutkovics 92. l. felhoznak, a következők adandók: A katekizmus magyarázata. 1855. — IX. Pius római pápa és a magyar főpapok s egyháznagyok életrajz-gyüjteménye. Pécs. 1864. Sz.-István napi egyházi beszéd. Pécs. 1867. 1864—1876-ig a «Falusi Prédikációk»-at szerkesztette. I—XII. évfolyam. Pécs. — Alkalmi beszédek az év különféle ünnepélyeire. Pécs. 1877. — Apróbb dolgozatai: Jó az öreg a háznál. 1862. István Bácsi Naptárában. — A keresztény család. 1863. U. ott. — Mária-Gyüd. M. Sion III. évfolyamában.

Molnár József, előbb gimnáziumi tanár Pécsett, majd bükkösdi plébános, szül. 1825. márczius 14-én Dejtáron. Két értekezése van: Az elektro-kosmodynamikáról és A Julius és Gergelyféle időszámitásról; az előbbi a pécsi gimnáziumi Értesitő 1857. évi, az utóbbi az 1859-ik évi folyamában jelent meg.

Nagy Sándor, bogdásai plébános, szül. 1848. szept. 4-én Erdővégén Szerémmegyében. Leforditotta Zollner E.

J. «A katholikus kereszténység az ő hitében, törvényében s kegyszereiben. Vagyis hitelemző beszédek a kath. vallás összes tanairól. Deharbe kátéja után. I. évfolyam.

Neumayer Dezső, rácpetrei káplán az ujabb irói generációhoz tartozik.

Papánek György, olaszii plébános, szül. 1750. junius 30-án Kuklón, Pozsonymegyében; meghalt 1802. ápr. 11-én. Három kiváló munka hirdeti irói érdemeit, ezek: «De Regno Regibusque Slavorum,» etc Pécs. 1780. — «Geographica Descriptio Comitatus Baranyensis. Pécs. 1783. — «Historia Gentis Slavicae.» ugyancsak 1783.

Pártos Zsigmond, segédlelkész, szül. 1847. ápr. 9-én Apathinban; Bács-Bodroghmegyében. Egyházi beszéde dr. Toldy László egyházi beszédek gyüjteményes kiadásában.

Peichich Kristóf, kanonok, szül. Thessalonikában, Görögországban, görögkeleti szülőktől; Velenczében a kath. hitre tért át és Rómában végezte hittani tanulmányait, melyek végeztével Bolgár és Erdélyországban mint hittérítő müködött, 1702-ban alvinczi plébános volt, 1711-ben Pécs egyházmegyébe lépett és Darázson lőn plébános. 1775-ben már pécsi kanonok lett, azonban három év mulva ez állásáról lemondott és Oláhországba ment, itt 3 évig müködött a missió élén és III. Károly király közbenjárására turini kanonoknak neveztetett ki. Mint Pécs egyházmegyei pap több kateketikai munkát irt illir nyelven. Egyéb müvei: Mahometanus dogmatice et catechetice in lege Christi, Alcorano suffragante instructus. Nagyszombat. 1717. — Speculum veritatis inter Orientalem Occidentalemque Ecclesias refulgens. Velencze 1725.

Peitler Antal József, váczi püspök, pápai főpap és trónálló, római gróf, v. b. t. tanácsos, szül. 1808. márczius 24-én Pécsett, meghalt 1885. julius 24-én Váczon. Mint Pécs egyházmegyei pap először Szebényben, azután Pécsváradon volt káplán; ekkor a püspöki udvarba került és 1835-ben titkár és irodaigazgatósági tanácsos és tünyei apát, 1885-ben pápai főpap és 1859-ben váczi püspök. — Mint titkár kiadta «B. Szepessy Ignácz beszédei»-t Pécsett,

1839-ben. Életrajza megjelent Budapesti Hirlap 1885. 203., Pesti Hirlap 1885. 201., Nemzet 1885. 202., M. Állam 1885. 203., Fővárosi Lapok 1885. 175., Egyetértés 1885. 203. és a Vasárnapi Ujság 1885. 31. számában. Arczképpel.

Petrovics Ferencz, prépost, kir. tanácsos és N.-várad tankerületi főigazgató, ma váradi kanonok, szül. 1836. febr. 8-án Siklóson, Baranyam. A gyakorlati lelkészkedés terén töltött rövid időt leszámitva életének legnagyobb részét a tanári pályán töltötte; 1862—1873. Pécsett, 1873-1883-ig Budapesten volt gymnáziumi tanár és mint ilyen egyenesen neveztetett ki főigazgatónak, anélkül, hogy igazgató is lett volna. Néhány röpiraton és Tacitus hat évkönyvének mintaszerü kiadásán (1881. Budapest) kivül számos hirlapi és folyóirati czikket irt, melynek legnagyobbrésze az országos középiskolai tanáregyesület Közlönyében jelent meg. Legnevezetesebb röpirata: A középiskolai rendtartás és a tanáregyleti emlékirat. 1878. Budapest.

Pollák János, hittudor és apát-kanonok, szül. 1824. febr. 26-án Duna-Földvárt, Tolnamegyében, meghalt 1885. febr. 12-én Pécsett. Kiváló iró és egyházi tudós. Önálló müvei: Historia revelationis biblicae. 2 kötet. Renán és az apostolok. Bőjti conferentiabeszédek, melyeket a m. kir. egyetemi templomban mondott. Pest, 1866. Kiadta Füssy Tamás. — Egy ideig a «Religio» czimü kath. egyházi és irodalmi folyóiratot is szerkesztette. Egyes egyházi beszédeit a Katholikus Lelkipásztorba a Garay gyüjteményes kiadásába és a Pázmány-Füzetekbe vették fel; továbbá fölemlitendő, hogy a «Magyar Encyklopoedia» munkatársa volt. Végül a mit legelőször kellett volna fölemliteni, hogy már mint pesti kispap serényen dolgozott a Munkálatokba. 1843—1845-ig irt 3 eredeti és 2 forditott czikket. Az eredetiek: Klobusiczky Péter kalocsai érsek élete. 1843. — A keresztény religió tökéletesedése. 1845. — Előszó a Munkálatokhoz. 1845.

Pozsgay József, püspöki titkár, bokros elfoglaltsága mellett is irogat itt-ott.

Ranolder János, veszprémi püspök, Ő Felsége a ki-

rályné kanczellárja, v. b. t. tanácsos. pápai trónálló, Vas-Korona lovagrend nagykeresztes római nemes, hittudor, született 1806. május 16-án Pécsett, meghalt 1875-ben. Mint Pécs egyházmegyei pap a theologiát Pesten végezte, 1828-ban püspöki szertartó és szentszéki levéltáros, 1829-ben Bécsben a felső papnevelő intézetben, 1831. évben theologiai tanár Pécsett, 1841-ben ugyanaz a pesti egyetemen, 1845-ben pécsi kanonok és 1849-ben veszprémi püspök. Irodalmi működését és életrajzát lásd Danielik és Ferenczy I. 380. l.

Rézbányai János, pápai kamarás és jogakadémiai tanár Pécsett, szül. 1831. január 16-án Pakson, Tolnamegyében. Jobb nevü iróink közé tartozik. Müvei: Korszerü bőjti beszédek. Pécs, 1873. — Európa művelődési története különös tekintettel hazánkra. Két kötet. Három részben. Pest, 1878. — Apróbb czikkei: A természetes fejlődés rendszere a művelődés-történelem terén. 1883. Kath. theol. folyóiratban. — A darwinizmus és materialismus jelentősége a művelődés-történetre nézve. 1884. U. o.

Rézbányai József dr. theol. tanár vetélkedik nagybátyjával az irói pálmáért. Komoly tudományu, alapos czikkei vannak a M. Sionban, a Hittudom. Folyóiratban, melyeket szép irály is jellemez.

Romaisz Ferencz, segédlelkész, majd spirituális, szül. 1852. febr. 12-én Ráczmecskén, Baranyamegyében. Az ájtatossági irodalom egyik buzgó képviselője. Önálló müve: Lourdes csoda eseményei. Lasserre H. után forditva. 1884. I—II. kötet.

Scitovszky Ker. János, biboros-érsek, herczegprimás, azelőtt pécsi püspök, szül. 1785. nov. 6-án Bélán, Abaujmegyében, meghalt 1866. okt. 19-én Esztergomban. Mint pécsi püspök 1844-ben «Egyházi beszédek» czimén egy kötetet adott ki. Különben lásd Esztergom főmegye irói között Uj M. Sionban 1886.

Simon, püspök (1109—1135). Kálmán király meghagyásából, Sz. Istvánnak a Veszprémvölgyről nevezett apáczakolostor alapitását illető görög oklevelét 1109-ben latinra

forditotta. Lásd Dr. Pauer J. Az egyházi rend érdeme 141. láp.

Simon Máté, előbb Remete-Sz.-Pál rendi szerzetes, később kárászi plébános, szül. 1743-ban Bodonhelyt, Győrmegyében; meghalt 1818. augusztus 20-án Pécsett. Maga idejében hires egyházi szónok volt: egy darabig tanárkodott, azután lelkészkedett és mint egyházmegyei könyvtárőr végezte be munkás életét. Irodalmi működését lásd Danielik és Ferenczy II. 281. lapon.

Sissovics János Gyula, jovánczai plébános, született 1833. május 2-án Gyula-Jovánczán, Tolnamegyében. Van egy alkalmi beszéde, melyet Szigvárt Ignácz esperes-plébános aranymiséjére mondott. 1876.

Span József, battinai plébános, született 1804. január 23-án Mosgón, Baranyam.; meghalt 1870. január 4-én. Irt egy Eclogá-t b. Szepessy Ignácz püspök nevenapjára latinul. Pécs, 1838.

Stadler József, egyházmegyei könyvtárőr, szül. 1708. évben, meghalt 1771. október 21-én. Külföldi származásu. Egy történeti értekezést irt, mely megjelent Pozsonyban 1783-ben.

Stoczek József, Pesti papnövendék korában «A kath. hit»-ről irt. Megjelent az 1839. évi Munkálatokban.

Schell Antal, egerághi lelkész, szül. 1840. nov. 6-án Pécsett. Önálló müvei: Az uzsora- és kamatkérdés. Pécs, 1870. — Egyházi beszéd a püspöki székesegyház fölszentelésének évfordulóján. Pécs, 1880. — Egyházi beszéd sz. István napjára. Pécs, 1882. (Elmondatott a bécsi kapuczinus atyák templomában.) — A ker. szeretet müvei. Franciából, Pécs, 1866. — Az «Isten Igéjének» is kiváló munkatársa.

Schultz Károly, német-mároki plébános és Siklós egyházkerületi tanfelügyelő, szül. 1847. január 28-án Főherczeglakon, Baranyamegyében. Irodalmi működésének zsengéivel találkozunk a Pécsett a hetvenes évek végén megjelent «Kalauz» és «Tanügyi füzetek» hasábjain. Későbbi években dolgozott a «Magyar Korona» és «Magyar Állam» részére,

melyekben több talpraesett egyházpolitikai és tanügyi czikk jelent meg tőle. Irt továbbá a pécsi helyi lapokba, a temesvári «Havi közlöny»-be, egri «Irodalmi Szemlé»-be, (müismertetéseket és birálatokat) a «Népiskolai Tanügy»-be és «Katholikus hitoktatás»-ba is, mely utóbbi havi folyóiratnak egyik szorgalmas főmunkatársa. Egyházi beszédeket közöltek tőle az «Isten Igéje», «Jó Pásztor» és «Borromeus.» Több pályadijat is nyert munkáival.

Szalágyi István, kanonok, szül. 1739. decz. 22-én Mohácson, Baranyamegyében, meghalt 1796. okt. 27-én Pécsett. Az egyházmegye történetében eme nagy érdemekkel tündöklő férfiu református szülőktől származott, a theologiát Rómában végezte, honnan visszajövet már bölcselet- és hittudorsági oklevéllel ékeskedik. Egy ideig lyceumi tanár volt Pécsett. A nagytudományu férfiunak II. József király nem engedte meg, hogy Rómában papnevelő-intézeti igazgatói állást foglaljon el. Van egy kitünő és igen magasztalt munkája: De Statu Ecclesiae Pannonicae. Pécs, 1777—1784. E munkája még Rómában is feltünt és a legkellemesebb elismerésben részesiték. Másik munkája: De columna milliaria ad Budam nuper reperta. Értekezés. Pécs, 1780. — Életrajzát lásd Haas M. Emlékkönyv 375. és M. Hirmondó 1781. 29. l.

(Folyt. köv.)

RÖVID KÖZLEMÉNYEK.

Főpásztorunk, a Hgprimás kérelmére a SS. Rituum Congregatio illetve a Szentatya megengedte, hogy ezentúl az egyházmegyei directoriumba két uj officium vétessék fel, az egyik (február 18-ra) a B. Sz. Mária lourdesi megjelenéséről szóló, a másik (junius 17-re) boldog Jolántha özvegyé. Mindkét officiumot már a jövő évben recitálni fogja az esztergomfőmegyei papság.

A Szent-István-ünnepi szónok Budavárában ezidén folyóiratunk szerkesztőtársa, dr. *Prohászka Ottokár* volt. Ezt ugy is mint folyóiratunk dicsőségét, ugy is, mint az esztergomi papnevelde tisztességét, emlitjük itt fel. Nem mintha mi is osztanók a világiak közt annyira elterjedt balvéleményt, hogy a Szent-István-napi prédikálás «gradus ad Parnassum,» értve ezalatt holmi «fényes carrièret» (különben is mit keres ez a csunya szó a papi statusra alkalmazva?): hanem mindenesetre szép dolog annak a szent és nagy királynak ünnepét dicsőiteni, aki a mi édes magyar hazánkat kereszténynyé tette és igy egyszersmind hosszu életüvé. Azt mondottam: *a szent és nagy király ünnepét dicsöiteni* szép dolog. Mert sajna, akárhány eddigi sz. István-prédikácziőban alig hangzott az ő keresztény erényeinek, de még Jézusnak emlitése is, hanem hallottunk ezek helyett a keresztény kath. szószékről, karinges, stólás papoktól nagyszabásu politikai visszapillantásokat, essayket, az anyagi haladás dicsőitését. Világos, hogy collégánk nem imigy cselekedett.

Ez alkalommal nem lesz érdektelen feljegyezni, hogy Budán a sz. Istvánnapi beszédek 1771-től szoktak, rendszerint az ország primása által felszólitott különböző megyebeli és szerzetbeli papok által tartatni, — a mikor t. i. a szent Jobb Mária Terézia rendeletére a kir. palota kápolnájába helyeztetett. Némethy Lajos barátunk és munkatársunk össze is irta valamikor egy részét e szónokoknak, themáikkal együtt, *sz. István első ap. magy. királyról mondott dicsbeszédek irodalma* czimü munkájában (Bpest 1881. Rudnyánszky.) Részint ebből, részint saját emlékezetünkből felsoroljuk az utolsó 25 év sz. Istvánnapi szónokait, kiknek legnagyobb része még él s szorgalmasan működik saját hatáskörében, de egy része már a tulvilágon élvezi fáradságának jutalmát. Prédikált tehát a budai sz. István ünnepen:

1868. Tárkányi Béla (egri).

1869. Zádori János (esztergomi, előttünk a M. Sion szerkesztője.)

1870. Bacsák Imre (sz.-fehérvári).

1871. Pellet Ödön (sz.-fehérvári).
1872. Schlauch Lőrincz (csanádi).
1873. Pór Antal (esztergomi).
1874. Steiner Fülöp (győri).
1875. Holdházy János («).
1876. Sujánszky Antal (esztergomi).
1877. Br. Hornig Károly («).
1878. Rónay István (kalocsai).
1879. Répászky József (kassai).
1880. Dr. Balics Antal (győri).
1881. Póda Endre («).
1882. Maszlaghy Ferencz (esztergomi).
1883. Miehl Jakab (sz.-fehérvári).
1884. Molnár Nep. János (esztergomi).
1885. Bende Ime (kalocsai).
1886. Kisfaludy Á. Béla (győri).
1887. Károly János (sz.-fehérvári).
1888. Wolafka Nándor (csanádi).
1889. Katinszky Gyula (egri).
1890. Rajner Lajos (esztergomi).
1891. Krassy Félix (egri).
1892. Prohászka Ottokár (esztergomi).

Vivant sequentes!

A magyar püspöki karból ismét kidölt egy főpap, Vancsa János fogarasi g. kath. érsek, pápai trónálló, római gróf stb. munkás életének 72. évében aug. 1. — 1845-ben szenteltetett pappá, 1865-ben püspökké. (A fogarasi román ajku érsekség, Balázsfalván birva rezidencziáját, Erdély déli felét öleli fel.) R. i. p.

A Káldi-Tárkányi-féle magyar szentirás uj kiadása. Boldog emlékü Bartakovics Béla egri érsek a Szentirást, a Káldy-féle magyar biblia nyomdokán, néh. Tárkányi B. József egri kanonok által átvizsgáltatta, illetőleg a mai magyar nyelv fejlettségéhez képest ujra átdolgoztatta, s az ekként átalakitott magyar Szentirást saját költségén kinyomatván, annak egész kiadását a Sz.-István-társulat kizárólagos tulajdonába bocsátotta, minden további ki-

adás jogát az egri érseki hatóságnak s illetőleg az érseki széken jogutódának tartva fenn. A magyar szövegü Szentirás emez első kiadásának példányai közelebbről elfogyván, a Szent-István-Társulat, az imént emlitett föltételnek hódolva, a mult 1891-ik év tavaszán egy ujabb kiadásért folyamodott dr. Samassa József egri érsekhez, mint boldogemlékü Bartakovics néh. egri érsek jogutódához. Dr. Samassa József egri érsek nemcsak azonnal teljes készséggel engedett a Szent-István-Társulat kérelmének, hanem mint nagynevü érsek-elődének méltó utóda s a magyar egyházirodalom nemeslelkü pártfogója, az ujabb kiadás kiállitási költségeinek sajátjából való teljes födözését is készséggel megajánlotta. Ennek kapcsán az egri érsekmegyei hatóság nyomban szerződést kötött az egri érseki lyceumi nyomdával, melynek értelmében a most nevezett nyomda kötelezte magát az 1891-ik év julius hó 21-étől, mint a nagy munka megkezdésétől számitva, annak nyomatását s teljes kiállitását másfélévi határidő alatt teljesen befejezni. S a jóhirü egri érseki lyceumi nyomda kifogástalanul meg is felelt a hozzá füzött várakozásnak, mert igazgatója s technikai vezetőjének buzgalma hozzájárulásával a nagy mű jóval a határidő lejárta előtt, egy év leforgása alatt elkészült s f. 1892-ik év julius hó 16-án teljesen befejeztetett, mi, a mű nagy terjedelmének tekintetbe vételével, csak a legserényebb munkásság és ügybuzgalom mellett sikerülhetett. A magyar szövegü Szentirás e gondosan átnézett uj kiadásá ugyanis $218^1/_2$ nagy IV-rét ivre terjed s összes kiállitási költségei a 16,000 frtot jóval meghaladják, mi ujabb fényes bizonyitéka dr. Samassa József egri érsek nagylelkü áldozatkészségének. — A magyar Szentirás e II-ik változatlan kiadását, melynek nyomdai kiállitása az előzőt csinban felülmulja s rövid idő mulva már, mint a Sz.-István-társulat tulajdona, a könyvpiaczra kerül, — az egri érsek részéről a következő előszó nyitja meg:

«Jelen sz. irás első kiadása példányainak fogytával uj kiadás szüksége állván elő: a Sz.-István-társulat, mely e munka kiadási jogát b. e. Bartakovics B. érsek elődömtől egyebek közt

azon kikötéssel nyerte meg, hogy minden uj kiadásnál az egri érseki hatóság engedményét kérje ki, ennek megadásáért mult évi márczius hóban hozzám fordult. B. e. érsekelődöm emez intézkedésével rám szállott jognál fogva, s mindazon fontos inditóokok átérzése mellett, melyek őt a magyar szövegü Szentirás közforgalomba adására s mennél szélesebb körben elterjesztésére birták: nem késtem a Társulat óhajtásának készséggel megfelelni és pedig a fenforgó szükséglet mielőbbi kielégitésének érdekében, ez ujabb kiadásnál is az apostoli Szentszék által már előbb helybenhagyott szöveget tartva meg változatlanul. Egyébként ezen ötezer példányban nyomatott második kiadást is egészben a nevezett Társulat tulajdonába és rendelkezésére engedtem át s értékesitése módozatainak meghatározását buzgó ügyszeretetére biztam. Részemről pedig az összes nyomdai s korrektori költségek elvállalása által kivántam kegyeletes kötelességérzettel megőrzeni s fentartani érseki székem azon tiszteleti jogát, melyet b. e. érsekelődöm a Szentirás előbbi közrebocsátása által annak megszerzett. — Az Ur áldása legyen a szent czélu müvön! Kelt Egerben, 1892. évi julius hóban. Dr. Samassa József, egri érsek.»

Boldoggá avatások. A Congregatio SS. Rituum már teljesen befejezte munkálatait több boldoggá avatási ügyben, nevezetesen: Baldinucci Antal Mária jézustársasági atya, Bianchi Xav. Ferencz barnabita atya és Majella laicus redemptorista testvér beatifikácziója ügyében. Reméljük, hogy nemsokára meg is fog történni maga a beatifikáczió. — Hát a mi derék Kőrösi Márkunk, meg Pongrátz és Grodecz jezsuiták ügyét, a kassai vértanukét, mikor vesszük már erélyesen kezeinkbe? Mikor fogjuk a magyar hősöket oltárainkon tisztelhetni?

A bécsi kath. legényegylet jubileuma. 1852-ben történt, hogy Kolping Adolf, a kath. legényegyleti eszme hivatott apostola, miután Németországban megalapitotta egyleteit, Bécsbe jött, hogy itt is elhintse a jó magot, melynek Isten dicsőségére és a tisztes ipar munkásainak javára százszoros gyümölcsöt kellett teremnie. Bécsben Gruschához

a mai biborosérsekhez toppant be, ki édes atyjával az öreg becsületes szabómesterrel éppen asztalnál ült. Kolping minden bemutatás nélkül inkább megrohanta, mint megszólította Gruschát: «Te neked kell a bécsi legényegylet elnökének lenned.»

Gruscha jó formán azt sem tudta, miről van szó, szabadkozott tehát és magyarázatot kért, — de alig beszélt Kolping néhány szót, Gruscha édes atyja döntötte el az ügyet és pedig a legényegylet javára: «Igen fiam, azt el kell fogadnod,» — s igy lett Gruscha a bécsi kath. legényegylet elnöke.

Azóta 40 év mult el. A bécsi egylet megalakult, megnépesült, palotája lett, megérte életének 40-ik évét. — Elnöke ugyan megöregedett, — de tagjai, a legények, azok fiatalok maradtak a mai napig.

Az áldott lelkü jó Gruscha pedig, amint emelkedett méltóságaiban, annyira erősödött törhetetlen ragaszkodásban az egylet iránt, melyet még akkor sem hagyott el, amikor a bécsi érseki székre lépett s amikor a biborosi méltósággal tüntette ki a sz. Atya őtet.

Ennek a 40 évnek munkásságát akarták megköszönni elnök-társai f. hó 7-én, — kik közelből és távolból körébe sereglettek, hogy részt vegyenek szerető atyjok családias ünnepében.

40 évig szolgálni egy ügyet: bizonyára kitartó munkásság, — negyven évig szolgálni a kath. legényegyletben a szegény mesterlegények ügyét: angyali, igazi, papi szeretet.

Gruscha igen nagy érdemeket szerzett a magyar kath. legényegyleti ügy körül is, — megérdemelte hát, hogy a magyar egyletek is képviselve legyenek ünnepe alkalmával. Jelen is volt ez alkalommal Bécsben négy magyar elnök.

Augusztus 7-én volt a tulajdonképi ünnep. A már 3., 4-én megérkezett elnökök után, 6-án érkeztek meg a különböző egyleti küldöttségek, melyek a bécsi egylettel együtt vonultak vasárnap reggeli 9 órakor a máriahilfi (sz. József) templomba s ott az érkező biboros-érseket fogadták.

Az ünnepi szónoklatot Dörfler bécsi legényegyleti alelnök mondotta, az ünnepélyes hálaadó szent misét maga a biboros-érsek tartotta, kizárólag a kath. legényegyleti alelnökök asszisztencziája mellett.

Meginditó volt, mikor a herczeg-érsek a legényegylet tagjaival szinültig megtelt templomban a Te Deumot intonálta.

Viszont nagyon meghatotta az érseket az egyleti elnökök gyengéd figyelme. — Arról volt ugyanis szó, hogy az egyleti elnökök is kedveskedjenek valamivel a jubiláris elnöknek. A győri elnök inditványára azután, a legnagyobb lelkesedéssel fogadták el a szellemi, lelki ajándék eszméjét, — hogy t. i. minden elnök három szent misét és egy rózsafüzért ajánljon fel a biboros-érsek üdveért. — E határozat papirra téve s az elnökök aláirásával ellátva adatott át az érseknek, ki a szeretet e megnyilatkozását könyek között, megindult szivvel fogadta.

Egy kis statisztika. Tizenhét és fél millió embert irtak össze az 1890. népszámlálás alkalmából Magyarországon.

E 17 és fél millióból 10 és fél millió róm. kath. vallásu (mind egybe véve, Horvátországot is, — hanem azért Zelenka «püspök» multkori nyilatkozatában mégis «nem róm. kath. többségről» mert szólani), három és fél millió protestáns (szintén ide számitva a Horvátországi kevés protestánst és az Erdélyben lakó kevés unitáriust is, két és fél millió a görög keleti, (kerek számban szólván;) s 725 ezer a móz. vallású honpolgárok száma, (kik közül magában a fővárosban 100 ezer zsidó lakik a 316 ezer róm. kath. mellett!)

Világosabban mutatnak e számok, ha százalék alakban tekintjük őket. — Ugyanis azt mondják, hogy

Magyarország összes lakosságának 62 százaléka róm. kath., 21 % protestáns, 13 %-a g.-kel., 4 % izr. vallású; vagy még rövidebben: az ország nagy többsége róm. katholikus, melylyel szemben a többi összes vallások ugyancsak nagy kisebbségben állanak.

Az uralkodó elv ma Európában: hogy a többség vezet; mit a többség akar, az történik.

Hogy van az már most, hogy nálunk e tekintélyes többség még sem nyomja le a mérleget? hogy a levegőben csügg száma, vagyonossága, szellemi nagy erőinek daczára? mig p. o. Németországon rövid 15 év alatt a kisebbségben levő kath. népség orvosolni tudta a rajta elkövetett sérelmeket; visszavette, szépen, parlamentáris uton, elkobzott jogait, évenkint megtartja kath. nagygyüléseit, holott nálunk ilyesről beszélni sem szabad, mert nem időszerü, (úgy tartják); kath. kaszinókat alakitani .... hazaellenes, retrográd valami, mely visszalökné hazánkat a középkori sötétnek, rémesnek hirdetett századokba!

A szám megvan bőven, mint a statisztika mutatja, de a «szám itt se teszi meg,» mutatja az eredmény. Mig ez a nagy szám csak oldott kéve lesz, addig azt az események szellője is ide-oda fogja szórni mindaddig, mig buzgalom, fegyelem, gyakorlat össze nem szoritják azt s nem vezetik győzelemre a szétforgácsolt csapatokat nálunk is, mint Németországban vezetik folyvást.

Addig is azonban jó tudnunk, hogy hányan vagyunk; legalább elgondolhatjuk, mire lennénk elegendők, képesek, ha hangyaszorgalommal, szivóssággal látnánk kath. ügyeink, kötelmeink teljesitéséhez.

Tankönyvek ellenőrzése. Hessen-Nassauban báró Loë elnöklete alatt egy bizottság létesült, melynek czélja a népiskolákban használatos kézikönyveket *kath. szempontból* szigoruan vizsgálat alá vetni és a netán szükségeseknek mutatkozó intézkedéseket foganatositani. A bizottság, melynek megalakulása a «czentrum» eszméi szerint történt, jegyzéket szándékozik összeállitani a tankönyvekről és abban ezek jellegét, értékét az érdekeltek tájékozására feltüntetni. Alig kezdett a bizottság működni, máris nagy zajt ütöttek az ellentábor paedagogusai Németországban és merényletet látnak ez intézményben a modern tanitás ellen. E nemtetszés azonban legkevésbbé sem fogja visszatartani a hesseni katholikusokat tervük kivitelétől, annál kevésbbé, mivel sok szomorú tapasztalatot szerzettek már azon tankönyvek által okozott károkról, melyeket roszakaratulag a kath. is-

kolákba becsempésztek. — Nagy szükség lenne ily revideálásra *más államokban is*, mert tudjuk, hogy az ujabb tankönyvek a liberalizmus szelleme által inspirálva, mily sok hamis és rosszakaratú tant terjesztenek főleg a kath. egyház ellen. A történelmi és természetrajzi tankönyvek nem ritkán egyenes ellentétét tanitják annak, a mi a vallási tankönyvekben foglaltatik. Pár év előtt idevonatkozólag egy bécsi paedagogus külön munkát adott ki (Fleichner. Zweierlei Wahrheit. 1889.) és feltüntette az egyes iskoláknál használt tankönyvek közötti ezen ellentéteket. Legujabban pedig Olaszországban egy világtörténelmi tankönyvet hoztak be, melyben az Üdvözitőről valóságos istenkáromlások foglaltatnak.

„La France juive.“ Ez ugyan egy munkának a czime, de elmondható magáról Francziaországról is, ahol ugyan aránylag kevés a zsidó, de azért nagyon meg is becsülik ám őket. A Semaine religieuse adatai szerint a franczia zsidók főrabbijának ugyanakkora fizetése van az államtól, mint egy bibornoknak. A másod és harmadosztályu rabbinusok háromszor akkora fizetést huznak, mint a kath. plébánosok. Nemde érdekes «viszonosság»?

A jezsuitákról. Anderlédy atya, a Jézustársaság főnökének elhunyta óta megint igen sokat foglalkozott a sajtó a jezsuitákkal, s névszerint a küszöbön álló generális-választással. Bár fölteszszük olvasóinkról, hogy a sok hirlapi zöldségárút kellően felismerték, mégis közlünk egyet mást, ugy a jezsuiták szervezetéről, mint a választásról magáról, hogy hitelesen legyenek tájékozva.

Az ismeretes dolog, hogy csaknem 18 évig tart, mig a rend tagjai hivatásukra előkészülnek és a «harmadik próbaidő» eltelte után ünnepélyes fogadalmat téve belépnek a rend felbonthatlan kötelékeibe. És pedig az előkészületi időt a két évi igen szigorú «novitiatus» nyitja meg. Utána a három évre terjedő bölcsészeti tanfolyam következik, melyet a növendék már mint egyszerü fogadalmas végez. E tanfolyam után már alkalmazást nyerhet az illető, mint tanulmányi felügyelő a konviktusokban, vagy mint gimnáziumi tanár. A bölcsészeti tanfolyam

végeztével a hittudományokat hallgatja a rendtag 4 éven keresztül. A harmadik év végén azonban már felszenteltetik, (hacsak nem lett volna már beléptekor áldozár.) A theologia után kezdődik az előkészület azon különös tudományszakra, melyet magának valaki választ. A jövendő tanár szakmájával foglalkozik; a szónok az ékesszólásban gyakorolja magát; a hitküldér nyelvészi és földrajzi tanulmányokat tesz; az iró vagy tudós hajlamaihoz képest dolgozik. A csillagász a vizsgáló toronyban fáradozik; a természettudós készülékei között izzad; a történész a forrásokat bújja. Ez intézményben rejlik a rend fő ereje. Ez úton nyeri a legkülönfélébb szakokban alaposan képzett egyéneket; ily módon biztositja magának a bámulatos tudományos sikereket. Ez előkészületeket a «harmadik próba» zárja be. Ezután lesz az illető véglegesen a rend tagjává.

A hatalmas terjedtségű rend főkormányzása a «rendfőnök» (generális) kezeibe van letéve. Választása életének egész tartamára terjed. Nehéz feladatának végzésében 5, úgynevezett «általános kormánysegéd» (assistens generalis) támogatja. Terhes feladat nyugodván a generális vállain, nagyok a követelmények, melyeket a rend szabványai iránta támasztanak. Megkivánják, hogy a szerzetes minden erényét a legmagasabb fokban egyesitse magában. Szelidség és tetterő; jóság és erély; kitünő szellemi tehetségek; alapos tudomány és éles itélet azon tulajdonok, melyeket a szabványok különösen hangsúlyoznak. Megjegyzik ugyan, hogy ezek egyikét vagy másikát az assistensek is pótolhatják, de hozzáteszik: „*certe non desit eximia probitas et amor erga Societatem ac judicium bonum, quod etiam idonea doctrina comitetur.*“

A választás az általános gyülés (congregatio generalis) feladatai közé tartozik, melynek tagjait az egyes provinciák küldöttei képezik. Minden provincia három megbizottat küld a választó gyülésbe. Összegyülekezvén a választók, négy napon keresztül elmélkednek a választandó személye felől; kérdezősködnek, ki lenne a legméltóbb és imádkoznak, hogy a választást szerencsésen ejthessék meg.

A választás napján sz. misét hallgatnak a választók és megáldoznak. Aztán sz. beszéd van, mely a ténykedés fontosságáról szól. Végül elimádkozzák a «Jöjj el Szentlélek» imát és megkezdődik a választás egy zárt helyen, honnan senkinek távoznia nem szabad mindaddig, mig a választás be nem fejeztetett. Egyedül csak kenyeret és vizet kapnak a választók a választás tartama alatt. Ha nem egyhangú a választás, akkor az abszolut többség dönt. Ha senki abszolut többséget nem nyert, akkor uj választás tartatik azokra, kik szavazatokat kaptak. A választást visszautasitani nem szabad.

Bevégeztetvén a ténykedés, «Te Deum laudamus»-t imádkoznak és bemutatják hódolatukat az uj rendfőnöknek.

Az időközi kormányzást a rendfőnök-helyettes vezeti. Erre nézve egy szabály szerint a halálát közeledni vélő rendfőnöknek jogában áll megnevezni assistensei közül azt, kit e tisztségre legalkalmasabbnak talál. A bold. Anderlédy szintén kijelelte helyettesét — Martin Lajos, a spanyol assistens személyében, ki a rendet jelenleg kormányozza.

Az uj választás rendszerint 5—6 hónappal szokott a rendfőnök halála után megtartatni, mindazáltal az adott körülményekhez képest ez a határidő hosszabbra is elnyujtható.

Értelemzavaró sajtóhiba csuszott be mult füzetünk 559. lapján a *Columbus végrendeleté*-ről szóló közleménybe. A végén a közleménynek: háromszori helyett — *háromhavi* olvasandó.

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

A szerkesztésért felelősek: Dr. KERESZTY VIKTOR, Dr. WALTER GYULA.

Esztergom, 1892. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

AZ UJ RITUALE ÉRDEKÉBEN.

Irta DR. MELCHISEDECH.

Hazánkban az egyes megyéknek nem lévén saját külön szertartásos könyvük (Rituale), a szentségek kiszolgáltatása, a szentelmények végzésének és bizonyos körmenetek tartásának módja, mindenütt az illető *érseki tartomány* Ritualéja szerint történik. Ilyen szertartásos könyve van jelenleg a szorosan vett Magyarország mindhárom egyháztartományának, melyek közül bizonyára legrégibb az esztergomi s legujabb az egri, mint a mely a nevezett érsekségnek felállitása után, a jelen század második évtizedében látott napvilágot.

Az esztergomi érsekség joghatósága alá tartozó egyházmegyékben a helyesen vagy helytelenül „*Rituale Strigoniense*“ czimet viselő szertartásos könyv járja, melynek egyik legrégibb őse az 1596. évben Nagy-Szombatban nyomatott „*Agendarius Liber.*“ A jelenleg is használatban levő „*Rituale Strigoniense,*“ ezelőtt több mint három évtizeddel, nevezetesen 1858. évben jelent meg utoljára Budán, az egyetemi könyvsajtó betüivel, és terjedelemre nézve már nagyban fölülmulja összes elődeit, akár az 1715-ben Nagy-Szombatban, akár az 1818-ban Budán nyomatottakat tekintjük is. Nagyon természetes, hogy az egy egész emberöltőt meghaladó időszak elegendő volt arra, hogy a készleten levő példányok részint elfogyjanak,

részint a folytonos huzamos használat folytán kopott és megviselt állapotra jussanak.

Igy állván a dolgok, az uj Rituale kérdése nálunk épen ugy napirendre fog kerülni, mint évekkel ezelőtt Kalocsán és jelenleg Egerben. Igen, a Rituale rendezésének ügye ma-holnap egész fontosságával fog előtérbe lépni, melyet már azért sem tanácsos máról-holnapra halogatni, mert egy ujnak sajtó alá rendezése és kiadása, nemcsak fáradságos, nehéz feladat, hanem kiváltképen fontos dolog. A mi ha ugy van, nem vállalkozom hálátlan munkára, ha már most — tehát jó eleve — elmondok egyet-mást, mi által az uj Ritualénak sikerültségét némiképen biztosithatnám. Manapság ugyanis, midőn a liturgia tág mezeje az egyházak részéről mindenütt az őt joggal megillető kellő méltánylásban részesül és annak, ugy is mint tudománynak müvelése mindenfelé nagy lendületet vett: egy minden igényt kielégitő, a helyes liturgikus érzést nem sértő, de sőt az egyház szertartásos előirásainak, szabványainak minden izében megfelelő Rituale összeállitása, illetve javitása és sajtó alá rendezése, kétszeresen nehéz, Isten és emberek előtt egyaránt nagy felelősséggel járó feladat. Midőn imigy a Rituale ügyét szóvá teszem, előre ki kell jelentenem, hogy erre semmiféle hivatalos megbizást nem nyertem s ha mindennek daczára némileg a fogadatlan prókátor hálátlán szerepére vállalkozom, teszem azt egyedül ügybuzgóságból, hogy igy egy szent, ne mondjam szentséges czélnak némi szolgálatára legyek. Mert valóban képzelhető-e szentebb czél és feladat, mint sürgetni, hogy a liturgia a római egyház szabványainak megfelelőleg végeztessék, a hivatalos szertartásos könyvek lehetőleg pontosan betartassanak s ez által a liturgia vagy ritus egyes helytelenségektől, nagyon is elharapódzott visszaélésektől vagy önkényen alapuló kinövésektől megtisztittassék? A liturgia képezi ugyanis mindennapi fő

és legszentebb foglalkozásunkat: ez táplálja lelkünket és testünket egyaránt: ez adja mindennapi kenyerünket, mint a kik az Ur oltáráról, az oltár szolgálatából, a liturgiából élünk. Azt hiszem tehát, de sőt meg vagyok győződve, hogy ily elvek hangsulyozása mellett, azon bizottság, a mely esetleg már a közel jövőben ki lesz küldve e czélból, nem fog elzárkózni szavaim sulya elől, de sőt minden igyekezetével azon lesz, hogy a Rituale ügye helyesen és sikeresen oldassék meg. S ha ezuttal arra is kérem az intéző köröket, hogy ne tekintsék a személyt, hanem a dolgot, ne is azt vegyék figyelembe, hogy *ki*, hanem *mit* mond: teszem e megjegyzést azért, mivel sehol e nagy világon nem találkozunk a papok sorában annyi előitélettel és elfogultsággal mint épen nálunk, a hol a tiszta tárgyilagosságot is személyeskedésnek, a tiszta meggyőződésből eredő őszinteséget pedig föltünni vágyásnak szeretik bélyegezni. Hányszor, de hányszor temettek el már örökre életrevaló eszméket, mivel az inditványt tevő szerény állású, — fiatal pap volt, vagy mivel az illető eddig nem hallott, uj dolgokat penditett meg, — s győzött az ósdiság, — a copf.

Ezeket előrebocsájtva térjünk a dologra.

Egy uj Rituale kiadásának szükségessége forgván fenn, mindenekelőtt azon kérdéssel kell tisztába jönnünk, azt kell eldöntenünk, hogy minő alapon készüljön az; megtartsuk-e mostani ritualénkat egész terjedelmében, vagy fogadjuk el a rómait, illetőleg alkalmazkodjunk lehetőleg mindenben a római ritushoz. Tekintetbe véve azt, hogy a külföldi (angol, franczia, német és amerikai) egyházmegyék egymással vetekednek a római ritus és rituale kötelezővé tételében, határozottan az utóbbi mellett török lándzsát, annál is inkább, mivel szorosan véve a dolgot, a mi jelenlegi Ritualénknak sem történeti alapja, sem jogosultsága nincsen, amint azt a mondandókból megérthetjük.

Midőn V. Pál pápa a trienti sz. zsinat határozata értelmében (Sess. XXV. de indice Libr.), nagy nevű elődeinek példáját követve az utolsó szertartásos könyvet vagyis a hivatalos *Rituale Romanumot* („adhibitis etiam, accitisque undequaque viris in s. doctrina... aeque ac de rerum liturgicarum peritia peritissimis,") 1614. jul. 17. kelt *Apostolicae Sedi* bullája kiséretében kiadta, tevé azt azon határozott szándékkal, hogy végre valahára a lelkipásztori teendőkben is eléressék azon egység, azon egyöntetű eljárás, mely a kath. egyházat összes intézményeiben, tehát a szertartások terén is jellemzi.

Mivelhogy e hivatalos szertartásos könyv, a pápa szavai szerint, magában foglalja „*receptos et approbatos catholicae ecclesiae ritus,*" inti összes tisztelendő testvéreit vagyis a püspököket, nemkülönben... parochos universos, *ubique locorum existentes*, et alios, ad quos spectat, ut in *posterum*, tamquam ecclesiae romanae filii, eiusdem ecclesiae omnium matris et magistrae auctoritate constituto Rituali in s. functionibus utantur, et in re tanti momenti, quae catholica ecclesia, et ab ea probatus usus antiquitatis statuit, *inviolate observent.*

Azt hinné az ember, hogy ily atyai intés, — melyet az engedelmes jó fiú mindig parancsolatnak szokott venni — elegendő arra, hogy az egyes országok vagy egyházmegyék magán tekintélyen alapuló szertartásos könyvei, mintegy varázsütésre a lomtárba kerüljenek, annál is inkább, mivel V. Pál pápa a kath. egyház jóváhagyott szertartásait gyüjtötte össze, melyekről a trienti sz. zsinat következőleg nyilatkozik: Si quis dixerit, *receptos et approbatos ecclesiae catholicae ritus* in solemni sacramentorum administratione adhiberi consuetos aut contemni, aut sine peccato a ministris pro libitu omitti, aut in *novos alios* per quemcunque ecclesiarum pastorem mutari posse: anathema sit. (Sess. VII. de Sacr. Can. 13.)

E hivatalos rituale megjelenésekor hazánkban, nevezetesen az esztergomi provinciában, amely tudvalevőleg akkor sokkal terjedelmesebb volt, a már fentebb emlitett *Agendarius Liber* volt használatban, a mely azonban mig egyrészt nagyon elütött a hivatalos római ritualétól, másrészt nagyon is hézagos volt, amennyiben a tulajdonképeni szentségek kiszolgáltatásának módján kivül (liturgia Sacramentorum) alig foglalt egyebet magában. A szükség inditotta tehát a magyar egyházat arra, hogy a használatban levő ritualéját a körülményekhez képest bővitse, illetve a hivatalos rómaihoz közelebb hozza. Történt pedig ez valószinüleg akkor, midőn a halhatatlan emlékü nagy Pázmán biboros alatt 1630. april 10-én tartott nagyszombati (nemzeti) zsinat az V. sz. Pius pápa által megalapitott római ritust a tulajdonképeni liturgiában (officium et missa) bizonyos feltételek kikötése mellett elfogadta. E dicsérendő elhatározás nem maradhatott befolyás nélkül a szentségek liturgiájára sem, s valóban az ez idő után megjelent *Agendariusok*, melyek most már *Rituale Strigoniense* czimen szerepelnek, közelebb hozattak a római ritualéhoz. Bármennyire dicsérendő is ez eljárás, mindazonáltal a mód, a melyet e részben követtek, nem elégitheti ki a pártatlan szemlélőt s nem is felelt meg az egyházi legfőbb elöljáróság nemes szándékának. Legkevésbé sem lehet ennélfogva helyeselni az eljárást, a mely az uj Rituale kiadása alkalmával győzött, mert az uj és rómaihoz alkalmazkodott rituale csak némikép orvosolta a bajt, a mely a trienti sz. zsinatot a ritus hivatalos megállapitására, illetve tisztázása és egyöntetüvé tételére inditotta. Az eljárás ugyanis, amelyet követtek, a bajt hazánkban nem hogy nem orvosolta, hanem csak növelte, a mennyiben az *Agendarius* és a *Rituale Romanum* alapján készült egy egészen uj szertartásos könyv, amely nem volt sem magyar, sem római. Már pedig, hogy a kettőt összeke-

verni, illetőleg a kettőből egy ujat szerkeszteni senkinek sem állott jogában, ezt bővebben bizonyitanom fölösleges. Ennélfogva midőn most majdnem három századdal későbben egy uj Rituale kérdésével foglalkozunk, nem haladhatunk az akkor megkezdett baluton, hanem orvosolnunk kell a bajt alapjában, a mi csak a római rituale elfogadása által érhető el teljesen. Az eljárás nehézséget nem okozhat, mert csak egy lépést kell tennünk s minden rendezve, jóvá lesz téve.

Nagyon jól tudom, hogy e részben sokan vannak, akik nem értenek velem együtt, de sőt derüreborura azt hangoztatják, hogy a római rituale nem mindenütt kötelező; ámde olvassák el az ilyenek kellő figyelemmel V. Pál bulláját s nem kételkedem, hogy véleményük megváltozik s be fogják vallani, hogy téves nézetnek hódoltak, midőn a római rituale kötelező voltát minden ok nélkül, egyszerüen tagadták. Vagy nem oly szertartásos könyv-e ez, mint a *Pontificale Romanum*, vagy nem ugyanazon tekintély adta ki az egyikét épen ugy mint a másikát? Vagy a keresztség nem oly szentség mint a bérmálás és egyházi rend, mivel az elsőt a papok, az utóbbiakat pedig csak a püspökök szolgáltathatják ki? Ha tehát a püspököknek nem szabad másként bérmálni vagy ordinálni, mint a hivatalos *Pontificale Romanum* szerint, miért lenne megengedve a papoknak keresztelni másféle módon, mint a melyet az egyház hivatalosan megállapitott. Ám tessék e kettőt kiegyeztetni, tessék bebizonyitani, hogy a papok által kiszolgáltatandó szentségek nem olyanok méltóságra nézve, mint a bérmálás vagy egyházi rend, s én visszavonom állitásomat, a mely a *Rituale Romanum* kötelező volta mellett kardoskodik.

Hiába való a partikularis vagy megyei ritualék barátainak minden okoskodása, mely szerint a Római Rituale csak ajánlva van s nem kötelező;

mert ha igaz lenne e vélemény, úgy miképen magyarázható pl. a szertartásokra felügyelő-bizottság (S. R. C.) ezen válasza: „*Rituale Romanum, cuius leges universam afficiunt ecclesiam, integre servetur.*“ (7. Sept. 1850. Trecen.)

A mondottak eléggé bizonyitják, hogy, miután a *Rituale Romanum* a legfőbb egyházi tekintélyt vallja szerzőjének, az kötelező erővel bir az egész római kath. egyházban s következőleg az annak kiadása után megjelent többi magán ritualék használata tilos a sz. széknek határozott jóváhagyása nélkül. És ez nem magán véleményem, hanem V. Pál pápának határozott kijelentése, a ki azért adta ki ritualéját, hogy *in tanta Ritualium multitudine, sua illi ministeria tamquam ad publicam et obsignatam normam peragerent, unoque ac fideli ductu inoffenso pede ambularent cum consensu.*

Ezen véleményt nem döntheti meg a sz. Alfonzra való hivatkozás sem, idézvén egyszerüen belőle e mondatot: *Non omnia in Rituali praescripta cadunt sub praecepto.* (Theol. Mor. L. VI. 285. dub. IV.) Ha valaki az egész fejezetet elolvassa, megérti, miről van ott szó, és sz. Alfonzból legkevésbé sem lehet érvet kovácsolni a római rituale tekintélyének vagy kötelező voltának megdöntésére.

A *Rituale Romanum* tehát kötelező és semmiféle más megyei Rituale nem kényszeritheti a papot, hogy amannak előirása és a szertartásokra felügyelő-bizottság határozatai ellen cselekedjék. A S. R. C. tiltja pl. az áldoztatás végén a ciboriummal való áldást, nemkülönben tiltja a szentséggel való áldás alkalmával, hogy a pap szóval is valami áldást mondjon; a Rituale Strigoniense pedig előirja mindkettőt, s igy összeütközésbe jő a fiatal pap saját lelkiismeretével, a mi bizonyára nem épületes dolog.

Az ilyeneknek elejét tehát csak úgy lehet venni, ha elfogadjuk a római ritualét vagy legalább is

semmi olyat meg nem türünk, a mi határozottan homlokegyenest ellene van.

Midőn imigy a hivatalos római szertartásos könyv mellett foglalok állást, nincsen szándékomban azt azon hazai szertartásainkra alkalmazni, melyeknek megtartása és jogosultsága mellett szól a történet, mult és legalább is félezredéves hazai gyakorlat. Ilyeneknek tekintem a világegyházban egyedül álló magyar esketési szertartást, a már a 14. században szokásos áldással és egyedül a magyaroknál divó esküformával. Vagy, hogy tovább menjek, hol van az a bizottság, amely az uj ritualéból kihagyni merészelné a nálunk szokásba vett temetési szertartást, mely az *officium defunctorum* kurtitott alakja, a fenséges *Circumdederunt* antifonával s egyéb részleteivel? De ha e két különösséget kiveszem és esetleg megtoldom a menyasszonynak a nászéjt követő megáldásával, ugy máris végeztem a mi specialis nemzeti ritusainkkal, melyeknek megtartása a jövőben is okvetlenül szükséges. Ezenkivül vannak még szertartásaink, melyeket a hivatalos római ritualéban hiába keresünk, ilyenek: a nagypénteki sirbatétel és nagyszombati feltámadás, a melyek azonban nem magyar keletüek, hanem a szomszédos Németország és Ausztriából kerültek hozzánk. Ezekre vonatkozó véleményem oda terjed, hogy daczára annak, miszerint a szertartások a a már sokszor emlitett Agendariusban nem fordulnak elő, de sőt a későbbi és mostan használatban levő Rituale sem ad semmiféle utasitást a nagypénteki sirbatételre, ezek mindazonáltal ugyancsak fenntartandók, mert észszerüen gondolni sem lehet e ritusok eltörlésére. De a mit sürgetnem kell, az az, hogy a sirbatétel szertartása, de sőt a sz. Sir felállitásának módja is határoztassék meg tüzetesen, mert csakis az előirások hiányának tudható be, hogy e részben oly dolgok fordulnak elő, melyek homlokegyenest ellenkeznek a római misekönyvvel és a nagyheti szertartások

szellemével. Nevezetesen: a legtöbb helyen a fekete szin játssza a főszerepet a sz. sirok felállitásában és diszitésében, már pedig ez liturgikus helytelenség; mily gyakoriak nagypénteken este az ünnepélyes ájtatosságok az oltári szentség előtt, a mely mellesleg mondva vajmi ritkán van az előirt fehér fátyollal letakarva, holott tudjuk, hogy e napokon az oltáriszentséget egész csendben, minden litánia vagy ének, de sőt még incenzacio nélkül kell helyére visszavinni (sacerdos indutus superpelliceo et stola alba). Ha már a szokásba vett sirbatétet meg kell tartanunk, ugy legyen is rá gondunk, hogy e különös szertartást, legalább némileg kiegyeztethessük a római szertartásos könyvekkel, hogy ez által ugyan *praeter*, de ne *contra* rubricam cselekedjünk. Ennélfogva sokkal megfelelőbb lenne, ha az oltári-szentség nem a monstranciában, hanem a ciboriumban vitetnék és helyeztetnék az ugynevezett sz. sirba, amint ezt a régebbi külföldi Ritualék (Herbipol. 1564. — Bamberg. 1587.), de sőt még a mult század végén, 1798-ikban megjelent eichstädti is előirja. — Ugyancsak kifogás alá eshetik a nagyszombati feltámadás szertartása, a mely mostani alakjában egészen elüt a multban követett eljárástól s legkevésbé sem felel meg az egyház szertartásos szabványainak. A 16. században használatos *Agendarius* még semmit sem tud a mi feltámadási ünnepélyünkről, ami a mellett bizonyit, hogy akkor az még nem volt oly általános mint most, s valószinüleg ha volt is valami sz. sir-féle, ugy nem az oltári szentséget, hanem az immár leleplezett keresztet tették ki imádásra (adoratio crucis), amint ez a külföldi egyházmegyékben történt. A *Rituale Strigoniense* csak a 17. században vette fel keretébe a feltámadási szertartást, s meg van azóta összes ritualéinkban. A különbség csak az, hogy mig az 1818-ban és az előtte megjelent összes ritualék sokkal helyesebben intézkedtek, addig a legutóbbi vagyis 1858. évben kiadott Rituale már

túllőtt a czélon, oly megtoldással bővitvén e szertartást, a mely határozottan ellenkezik az ez napi ritussal s a S. R. C határozataival. Ha a mostani Ritualét az előbbeniekkel összevetjük, azonnal kiviláglik, hogy helytelenül jár el s határozottan jogosulatlan ez intézkedésében: *Et fit processio extra ecclesiam.* Ezen körmenetről, melynek e napon csak a templomban, illetve a sz. sirtól a főoltárig van helye, mit sem tudnak régebbi ritualéink. Ugyancsak helytelen utra tért a Rituale, midőn az előbbiektől eltérőleg mondja: *tum officians alta voce incipit cantum paschalem:* Christus surrexit. Tudjuk továbbá, hogy napjainkban a husvéti éneket maga a pap intonálja a nép nyelvén énekelvén: *Föltámadt Krisztus e napon*, a mi szintén liturgice helytelen, a mennyiben a régibb Ritualék intézkedése e részben a következő: *Denique benedictione populo data ss. Sacramento, illud reponit et incensat, ac* (deinde et non prius) *alta voce incipit cantum paschalem: Christus surrexit.* Ezen csak érintett körülmények eléggé bizonyitják a tényt, hogy az előbbi Ritualék sokkal nagyobb liturgikus érzékkel készültek mint a legutóbbi, a mely önkényen alapuló ritus előirása által, egyéb helytelenségeknek is tág kaput nyitott.

Az eddig mondottakkal összefüggésben fel kell emlitenem az úrnapi körmenet rendjét is, melyről a mi régi Agendariusunk még nem tesz emlitést, s melynél a *Rituale Strigoniense* egyéb sajátosságai mellett, a rómaitól eltérőleg s a S. R. C. egyenes határozatai, illetve tilalma ellenére előirja, hogy a pap szentséggel kezében a nép felé fordulva ünnepélyes főpapi áldást oszt, a mi kétszeresen is helytelen eljárás. Először is, ünnepélyes áldást a *Sit nomen Domini* előrebocsájtásával csak a püspökök (vagy kivételképen más főpapok) adhatnak, másodszor pedig — a mint általánosan tudva van — a szentséggel való áldásközben, még a püspököknek sem sza-

bad valami áldásformulát mondani. Midőn tehát ezeket felemlitem s egyéb csekélyebb fontosságú dolgokat ezuttal hallgatással mellőzök, czélom az, hogy az esetleg ujonnan rendezendő Ritualéból az ily határozott helytelenségek kiküszöböltessenek.

Nem kerülhette ki figyelmemet s nem is hagyhatom szó nélkül a három királyok napján nálunk az utóbbi időben szokásba hozott ünnepélyes vizszentelésnek hosszú lére eresztett szertartását sem, amelyről sem az *Agendarius*, sem a későbbi Ritualék mit sem tudnak és mely csak az 1858. évibe lett először becsempészve.

Hogy maga az e napon szokásos vizszentelés régi keletü, bizonyitja ez ünnepnek magyaros zamatu elnevezése, mely ez ünnepet *Vizkereszt*-nek mondja, de hogy maga a görög szertartásból átvett hosszú áldásformula ujabb keletü, az ép oly bizonyos, mint az, hogy a vizkereszt vagy vizszentelés régente a szokásos rövid formula szerint történt. Vajjon jogositva volt-e a legutóbbi Rituale kiadását eszközlő bizottság egy eddig nem létező ritus behozatalára, annak megitélését az olvasóra bizom, megelégedvén annak felemlitésével, hogy azt a S. R. C. 1890. május 17-én kelt rendeletével határozottan roszalta és eltiltotta azon megokolással, hogy e ritus egész természeténél fogva egyedül a görög egyház sajátos szertartása, melyet a latin egyház jogosan nem használhat. Ezen határozat kihirdetése és tudomásul vétele után, némely püspökök ismételten a sz. székhez fordultak azon kérelemmel, hogy tekintetbe véve a szokást, engedélyezzen egy oly formulát, melyet a latin egyház is használhat, minek eredménye az lett, hogy a mult deczemberben megjelent a vizkereszt megejtésére egy egészen uj és sokkal rövidebb *Benedictio*, a melyet minden egyházmegye használhat, ha arra a sz. szék külön engedélyét megnyeri.

Ezek után áttérhetek immár a *Rituale Strigo-*

niense egyes részleteire is, kimutatandó, hogy menynyire kivánatos annak alapos átnézése, javitása és rostálása, a mi csak ugy eszközölhető a leghelyesebben és legczélszerübben, ha mindenben a *Rituale Romanum* lesz alapul elfogadva.

Mindenek előtt az „*Ordo Baptismi*" ötlik szemembe, a mely kevésbé tér ugyan el a rómaitól, de épen ezeket tartom jogosulatlanoknak. A kezem közt levő *Agendarius*, mely a római rituale megjelenése előtt látott napvilágot 1596-ban, a keresztelési szertartásnál több oly részletet és imádságot sorol elő, melyet a római rituale megjelenése után, a későbbi hazai ritualékban hiába keresünk.

Egyebek közt az ilyen rubrika is olvasható: *Quibus expletis, sacerdos spuat in terram et accipiat cum pollice dextrae manus modicum de luto ex sputo ac pulvere facto, et prius tangat etc.* A későbben megjelent Ritualék már igy módositják: *Postea sacerdos sumat parum pulveris in volam sinistrae manus, cum sputo suo faciat lutum* etc.

Már most kérdezem, vajjon nem helyesebb-e a római rituale rubrikája, a mely egyszerüen csak azt mondja: *Postea sacerdos digito accipiat de saliva oris sui, et tangat aures et nares infantis* etc. (Tit. II. cap. 2. n. 13.) Vagyis a kényelmetlen s egyszersmind némi undort gerjesztő sárcsinálás, mint oly függelék, melyről a római rituale mit sem tud, egyszerüen mellőzendő, illetve módositandó.

Miután továbbá, amint már fentebb emlitve volt, senkinek sem állott jogában a római hivatalos ritualétól eltérőleg uj ritusokat behozni, mindjárt a keresztelés kezdetén is kihagyandóknak tartom azon kérdéseket, melyek sem a rómaiban, sem az 1818. évben megjelent Ritualénkban nem fordulnak elő s valószinüleg a szomszédos ausztriai ritualékból vétettek át. Ezeket már annál is inkább kihagyandóknak vélem, mivel a keresztelési szertartásban későbben

előfordulnak s igy merő szószaporitások, ismétlések. Az első kérdés tehát a római szerint: *N. quid petis ab ecclesia Dei?* még pedig először az egyház liturgikus nyelvén s csak azután — ha ezt a sz. szék megengedi — a nép nyelvén. Semmivel sem okadatolható eltérések még a következők: a második imádságnál (O. S. Deus, Pater D. N. J. C.) ezen rubrika kihagyása: *Deinde imponat manum super caput infantis.* (Tit. II. cap. 2. n. 5.), — miért mondja a mienk: *accipe salem*, holott a római nem *masc.*, hanem *neutr. genust* használ, — vagy miért van meg a rövid evangelium, melyről a római hallgat. Mert ha annak idején megtartották ez evangeliumot, miért hagyták ki a végén a másodikat: *In principio*, holott ezt az *Agendarius* ad libitum előirja. Végre a keresztelő gyertya átadásánál, kimaradt a szövegből egy szó s a helyes ez: habeasque vitam aeternam *et vivas* in saecula saeculorum. Csekélységeknek látszó dolgok ezek, hanem azért nem lehetett azokat hallgatással mellőznöm.

A mi ritualénk 72. lapján levő *Benedictio Fontis in casu necessitatis* fölösleges, mert tudjuk, hogy szükség esetében bármily természetes vizzel lehet keresztelni s azért a római ritualéban ez elő sem fordul.

Az oltári-szentség kiszolgáltatásánál vagyis áldoztatásnál (extra missam) feltünő, hogy mig az *Agendarius* azt mondja: *Ac tandem distributa communione, dimittat illos hac benedictione ipsis benedicens*: Benedictio Dei Omnipotentis etc., épen ugy mint a hivatalos római rituale (Tit. IV. cap. 2. n. 9.), addig az utána megjelent ritualék már igy intézkednek: ... *benedicit cum sacramento* etc. E részben véleményem az, hogy állittassék vissza a régi *Agendarius* rubrikája, amely a római ritualéval azonos, vagyis mondassék ki, hogy az áldoztatás végén csak a kézzel való áldás van megengedve. (S. R. C. 23 Maii 1835. ord. Cap. Helv. — 1 Junii 1873. Ratisbon.)

Nem türhető továbbá a betegek áldoztatásánál

az anyanyelv használata, amint ez a mi ritualénk 121. lapján olvasható, annál is inkább mivel az 1818. évi Ritualéban még nem fordul elő.

Az utolsó kenet feladásánál, a vesék tájának megkenése egészen mellőzve van az esztergomi Ritualéban, mely azt a lábaknak kenésével egyesiti: ... quidquid per gressus *et lumborum delectationem* deliquisti, holott az utóbbi elhagyása, illetve egyesitése csak a nőknél s kivételesen a nehéz beteg férfiaknál (qui sine periculo moveri non possunt) van megengedve. Határozottan előirja ezt az 1818. évi Rituale is; miképen maradhatott tehát ez el?

A 152. lapon található apostoli áldás (in articulo mortis) nem viselheti a „*Formula absolutionis generalis*“ czimet, mert a valóságban nem föloldozás, s igy könnyen félreértésre adhat alkalmat.

Még egyet. A mi őseink mindenkor buzgó tisztelői voltak a szűz Máriának, s épen azért a házasságkötés alkalmával tett esküt, nagyon szépen igy lehetne módositani: *Isten engem ugy segéljen, a Magyarok Nagyasszonya, a szeplőtelen szép szűz Mária* stb. Ugyanezen okból a lorettói litánia végén — pápai engedélylyel — hozzá teendő: *Magyarok Nagyasszonya! Könyörögj érettünk!*

Ezek lennének rövid megjegyzéseim, melyeket a kiküldendő bizottságnak figyelmébe ajánlok, mellőzve még egyes aprólékos kifogásolni valókat; igy az „*Ordo Visitationis et Benedictionis Parvulorum Aegrotantium,*“ mely a római rituale függelékében fordul elő, a mienkben meg van csonkitva.

Hogy már most végleges itéletet mondjak, ki kell jelentenem, hogy jelenleg használatban levő ritualénkat, melyet egész terjedelmében a rendszertelenség és önkénykedés jellemez, alaposan át kell nézni és megtisztitani, a mi egyedül az által érhető el sikeresen, ha teljesen a rómainak berendezését fogadjuk el alapul. De sőt tovább megyek, s inditványo-

zom, hogy a *Rituale Romanum*-ot fogadjuk el egész terjedelmében s tegyük kötelezővé ép ugy, mint ez négy évvel ezelőtt a kalocsai egyháztartományban történt. Ez utóbbi esetben a fárasztó munkának nagy része el fog esni, mert ha az érseki megye összes templomai számára szerzendő be a *Rituale Romanum*, ugy megkaphatjuk azt oly olcsó pénzén, hogy példányonkint alig fog a 600 lapot kitevő szertartásos könyv két forintba kerülni.

Nehogy azonban valaki túlzással és szigorusággal vádoljon s nehogy valaki azt vesse szememre, hogy a pápánál is rómaibb vagyok — a mely vád elvégre nem hozna szégyent fejemre, — álljon itt inditványom második, kiegészitő része.

Tudvalevőleg egy nagy és egy kis rituale van jelenleg is használatban, mely utóbbiban csak a gyakrabban előforduló szertartások vannak felölelve. Az ily kisebb, könnyen kezelhető szertartásos könyv elkerülhetetlen lévén, nézetem szerint ebbe fel lehetne venni nemcsak mindazon hazai szertartásainkat (esküvő, temetés, nagypénteki sirbatétel, föltámadás stb.) melyek a rómaitól részben vagy egészben elütnek, hanem a többi szentségek kiszolgáltatásának módját is a nép nyelvén való kérdésekkel és imádságokkal. E szertartásos könyv, mely a római rituale mellett kötelező erővel birna, az *Euchologium Strigoniense* vagy *Hungariae*, esetleg a *Rituale Manuale* czimét viselhetné, a mely minden izében legyen helyes, legyen római és magyar.

Hangsulyozom tehát, legyen a kérdéses *Proprium* római, vagyis ne türjünk meg semmit, a mi a római ritus ellen van, nevezetesen ne erőszakoljuk a nép nyelvén való imádságokat ott, a hol azoknak helyük nincs. De mivel a helyes liturgikus érzék és római ritus iránti buzgólkodás, nagyon is összeegyeztethető a magyarsággal, óhajtanám, hogy e *Rituale Manuale* legyen *magyar* is, a mennyiben ezt a litur-

gikus latin nyelv és szabványok megengedik. Mert e tekintetben — bárminő nagy magyar vagyok — nem helyeselhetem, sőt határozottan kárhoztatom azon irányt, a melyet a pesti papság 1848. évben kifejtett, midőn ismeretes felterjesztésében a következőket sürgette: „Az ájtatossági és vallási szertartásoknál hozassék be az értetlen latin helyett az anyai nyelv, tudván azt, mily varázserő fekszik azon igékben, melyek rokon szivből, rokon ajkakon zengenek le egyesek és a tömeg közé, hogy igy, midőn a hivek a gyermekek keresztelésénél örvendenek, magzatuk temetésénél kesergenek, házasságkötés alkalmával Isten trónja előtt esküsznek s végre a halálos ágyon az utolsó tusára készülnek, a hit szolgái anyanyelvükön osztozhassanak örömeikben és keserveikben.“ A ki ily elveken akarná megalakitani a magyar propriumot, az a dologhoz nem ért, az lehetne lutheránus pásztor, de nem római kath. pap.

Ezen könnyen kezelhető kis szertartásos könyvbe fel lehetne venni a három jóváhagyott litániát, egyes ájtatosságokat pl. halottak napjára, az év utolsó-estéjére stb. Ugyancsak itt lehetne meghatározni az ünnepeket, melyeken az oltári szentséget imádásra kitenni szabad, mert biz az nagy visszaélés, amelylyel nálunk lépten-nyomon találkozunk, hogy minden lelkipásztor akkor teszi ki a szentséget, mikor neki kedve telik. Ugyancsak e helyütt lehetne fölsorolni a casus reservatusokat, általjában sok mindenféle hasznos tudnivalót lehetne ott közölni, mi által sok visszaélésnek és bajnak lehetne elejét venni.

Magától érthető, hogy e kis szertartásos könyvet, amely a mi propriumunkat ölelné fel, Rómába kellene küldeni megerősités végett, mert különben nem lehetne egy perczig sem használni. A Sacra C. Indicis szabályainak 4. §-ában indexre vannak kárhoztatva ugyanis: „*Benedictiones omnes ecclesiasticae, nisi approbatae fuerint a S. R. C. . . . . Rituali Ro-*

mano additiones omnes factae post reformationem Pauli V. sine approbatione S. R. C.

Ezzel egyelőre befejeztem észrevételeimet. Sokat mondottam, csakhogy mindez kevés ahhoz képest, a mit még mondani lehetne; mondottam pedig az igaz meggyőződés hangján és legjobb tudásom alapján. Ha mindennek daczára valaki nincs szavaimmal megelégedve, vagy nem osztozik *tulszigoru* nézetemben, szivesen veszem a czáfolat, még szivesebben a helyesebb irány megjelölését, de minden körülmények között nyugodtan nézek az esetleg támadandó vitatkozás elé, melynek más czélja nem lehet, mint, hogy *győzzön a jobb.*

Ha felszólalásomnak lesz némi eredménye vagy kellő sikere, örvendeni fogok a jó és szent ügy győzelmének, ha pedig szavaimat vagy félremagyarázzák vagy készakarva meg nem értik, a magam részéről mindazonáltal hangoztatni meg nem szünöm: dicséret és áldás Istennek! *Győzzön a jobb* — győzzön a *Római Rituale.*

A POZSONYI GENERÁLIS SZEMINÁRIUM.

Irta Dr. HALMOS IGNÁCZ.

(Folytatás.)

Tudjuk, hogy a Pozsonyban felállitandó intézet terve körébe vonta a szerzetesrendek növendékeinek neveltetését is. E kérdés mikénti megoldása szükségessé tette, hogy a tanácskozmányban azok főnökei is részt vegyenek s nyilatkozataikkal annak megoldását lehetővé tegyék.

A főnökök illetőleg képviselőik által beadott nyilatkozatok legtöbbje a kezdeményező nagylelkűségéhez fordul azon egyedüli, de igenis kapaczitáló oknál fogva, mert a

szerzetesrendek legtöbbje alamizsnából tartván fel magát, növendékei neveltetésére forditandó alappal ad hoc nem rendelkezett. Kivételt képeznek e tekintetben a szent Benedekrendü és a sz. Pálról nevezett szerzetesek, az előbbiek e kérdésre egyszerüen csak azt válaszoljak, hogy ex communi a közösből neveltetik növendékeiket, az utóbbiak pedig, hogy a nagyszombati pálosok e czélra rendelkeznek Zavaron egy kuriával, 44919 frt 18 kr misealapitványnyal és a szomszéd hegyeken néhány szőllővel.

A tanácskozmány előtt kidolgozott és ott közzé tett felosztási tervet, t. i., hogy a szerzet növendékei melyik generális szemináriumhoz fognak tartozni, a főnökök mind elfogadták, egyedül a piaristák provincziálisa kérte arra az elnöklő primást, hogy növendékei ne Pozsonyba, hanem Egerbe osztassanak be; érvül felhozván Eger fekvését, amely nagyobbmérvü költségek nélkül a provinczia minden pontjáról könnyebben megközelithető mint Pozsony.

A provincziális eme kérelme jóváhagyatott s igy a Pozsonyba szánt 650 növendék száma 628-ra szállt le.

A tanácskozmány febr. hó 18-án befejeztetett. Az e tanácskozmányban adott nyilatkozatok képezték a királyhoz beadandó jelentésnek és kimutatásnak a krudumát, feldolgozandó anyagát.

Batthyányi ügybuzgalma- és szorgalmáról tanuskodik az ő keze-irása. Az e tárgyra vonatkozó adatokat maga vetette össze, maga dolgozta ki a kivánt kimutatásokat. Márcz. 16-án továbbitja ezek nagy részét a helytartótanácshoz.

A kimutatásokat kisérő felterjesztésében Batthyány ujra és ismételve elősorolja aggályait, rámutat a bekövetkezhető veszélyekre, feltünteti kétségbevonhatlanul, adatokkal, a más czélra szánt alapoknak szükségképeni megterheltetését s ezek daczára is nagyon kétes kimenetelét a felállitandó generális szemináriumoknak. A kivánt adatokat tisztelettel mellékli és átküldi, mert a magas parancs és megbizatásnak meg akar felelni s ezzel is a király személye iránti tiszteletének és hódolatának kifejezést adni, távol

áll azonban attól, hogy a tervezett generális szemináriumok eszméjét ez által magáénak vallja vagy helyeselje.

A kimutatások közt első helyen áll a febr. 12-én tartott konferencziának kivonatolt összegezése.

Ezt követi a kimutatások zöme és legfontosabbika: a felállitandó generális szemináriumok eszméje és czélja s nevezetesen a pozsonyi generális szemináriumok számára irt törvények, az itt alkalmazandó elöljárók és személyzet számára kidolgozott utmutatások. Ezekkel behatóbban foglalkoznunk kötelességünk, mivel ezek magát az intézményt közelebbről megvilágitják s lehetővé teszik, hogy most már a létesitendő intézménynek mintegy belsejébe, lelkébe is bepillanthatunk egyrészt, másrészt, mert az intézet eszméjét és czélját illetőleg a felfogások ellentétes áramlatát velünk megismertetik.

Hogy tisztán lássunk, a generális szemináriumok történetében egy kissé vissza kell mennünk.

Akkor midőn Batthyányi a szerzetesrendek növendékeinek érdekében Bécsben járt s kieszközölte számukra is a statusquo fentartását, megbizta a király őt és Niczkyt a pozsonyi generális szeminárium eszméjének és az abba behozandó törvényeknek, napirendnek a kidolgozásával illetőleg összeállitásával. A munkát megkönnyitették a király által megjelölt és a kidolgozásban követendő irányelvek. A király ugyanis határozottan azt kivánta, hogy e munkában érvényesüljenek Borr. sz. Károlynak a szemináriumokra vonatkozó elvei továbbá a párisi sz. Szulpicról nevezett szeminárium szelleme és disciplinája. Hason utasitás mellett készültek el már korábban a bécsi generális szeminárium eszméje és fegyelme.

Batthyányi mielőtt munkájához hozzáfogott volna, Migazzihoz fordult kérvén tőle a bécsi generális szeminárium császárilag approbált törvényeit és napirendjét.

Migazzi a kért adatokat febr. 22-én csakugyan megküldte Batthyányinak, de azon felül még mást is t. i. a generális szemináriumok eszméje ellen tett észrevételeit és kifogásait, melyeket ő a bécsi generális szeminárium ügyé-

ben 1873-ik évi julius havában tartott értekezleten felolvasott és jegyzőkönyvbe igtattatni kért s a melyeket a braunaui apát által kidolgozott és az elnök által elfogadásra ajánlott Institutum és az abban javasolt könyvek ellen intézett; továbbá megküldte Kerens Henrik bécsujhelyi püspöknek, aki az előbb emlitett értekezleten jelen volt, «Idea Seminarii Generalis Viennensis» czimü dolgozatát.

A bécsi generális szeminárium számára összeállitott ugynevezett «Institutum,» amely hivatva van megértetni a generális szemináriumok czélját, megjelölni azon elveket és eszközöket, amelyeknek alkalmazása által a generális szemináriumok neveltetése szabályozandó leend, hogy az kitüzött czélját elérje: az ily generális szeminárium létjogosultságát az eddigi nevelési rendszernek elitélésével, az állam iránti kötelességek ignorancziájával, a disciplinák tradálásában divó és lábrakapott egyenlőtlenséggel okadatolja.

Az alapkő maga ily alkatrészekből állván, magától értetődik, hogy az épület folytatásához sem alkalmaztak nemesebb anyagot. Igy:

«Mivel ezen az egyházra és az államra nézve egyaránt káros visszásságokat a provincziális papnevelőkből minden eddigi ügyekezet daczára sem sikerült kiirtani: azért ő felsége akkor, midőn a leendő papok neveltetését a generális szemináriumok felállitásával az állam közvetlen feladatává «zu einem unmittelbaren Staats-geschäfte — teszi, számos hazafiasan érző szivnek rég ápolt vágyát testesiti meg.»

Miután a papnövendékek nevelése kivált két irányban eszközlendő t. i. erkölcsi és tudományos irányban, azért az Institutum is két főrészre oszlik. Az első rész tárgyalja a legrövidebben a tudományos nevelést illetőleg oktatást, igen röviden, mivel az erre vonatkozó elveket az egyetem intéző és illetékes faktorai közlik majd a növendékekkel.

A tudományos kiképeztetés kérdése csak annyiban érinti a generális szeminárium beléletét, amennyiben feladata leend otthoni ismétlések magyarázatok s a tárgy bővebb kifejtése által az egyetemen hallottakat és tanultakat teljesebbé tenni és a növendékek emlékezetébe bevésni, nem-

különben a lelkipásztorkodás gyakorlati részét praktice begyakoroltatni.

A növendékek erkölcsi neveltetése, — miután ezen intézet czélja az államnak és egyháznak hasznavehető papokat adni, nem pedig haszontalan remetéket vagy szerzeteseket — kivált kettőn alapszik: a tiszta erkölcsön és a tevékeny felebaráti szereteten, azért kivált ezeket kell fejleszteni a növendékekben még a házi szabályok és napirend által is.

Ez a második része az «Institutum»-nak 6 fejezetet és egy függeléket foglal magában. Az elsőből megtudjuk a generális szemináriumba való felvételnek a feltételeit és módozatait. Ezen intézetbe csak is azok vehetők fel, akik a középiskolát már elvégezték s erről hivatalosan kiállitott bizonyitványt tud felmutatni. De még ez nem elég. Szükséges ezen kivül még erkölcsi bizonyitvány is. Ezt kiállitja az a püspök, a ki neki megigérte, hogy a hat évi kurszus befejeztével fel fogja őt venni egyházmegyéjébe, miből következik, hogy a generális szeminárium növendékei semmi egyházmegyéhez sem tartoztak, hanem csak előjegyeztettek mint ezen vagy azon egyházmegyébe tartozandók.

Ami a szerzetes rendek növendékeit illeti, azok is az egyetemen tanulják a hittudományokat, de jelenleg még a generális szemináriumba fel nem vehetők, miután számuk, kivált a kolduló szerzeteseké, még nem apadt le annyira, hogy azt az állam érdekeivel összeegyeztetni lehetne.

A felvételt magát az intézet kormányzója és az ezzel megbizottak eszközölték és pedig ugy, hogy a jelentkezők szeptember hó folyamában az emlitett bizonyitványokkal a püspök felvételi igéretét beküldték a rektornak, ez pedig a felvettekkel tudatta a felvételt ugy mint azzal a püspökkel, aki az illetőknek a kursus befejeztével megigérte a saját megyéjébe való felvételt.

A felvettek kötelesek voltak novemberhó elején megjelenni, hogy mielőtt még az előadások az egyetemen megkezdődtek volna sz. gyakorlataikat elvégezhessék. Az «Institutum» pontjai közt ott találjuk ezen sz. gyakorlatok anyagát is főbb vonásaiban. A pálya, melyre lépni és ma-

gukat szentelni akarják, fontossága; az «Institutum»-ban kifejtett czélja és szelleme a generális szemináriumnak, melyet ez alkalommal behatóbban kell megismertetni a növendékekkel s végre a régi ember kivetkőztetése. Máskor sz. gyakorlatokat tartani nem szabad, kivéve a nagy hét három első napját, midőn Krisztus Urunk szenvedésének emléke megujitandó.

A második fejezet az ájtatossági gyakorlatokkal foglalkozik. Távol kell tartani a növendékektől az álbuzgóságot, a szenteskedést, s azért az intézetbe nem szabad semmiféle oly ájtatosságot behozni, a mely ujabb keletü, mert az ájtatossági gyakorlatok ezen gyártása utóbbi századokban kenyérkereseti eszközzé fajult.

A főájtatossági gyakorlat legyen azon törekvés, hogy az egyház és az állam hasznos tagjává váljék a növendék s hogy mint ilyen egykor közreműködhessék ahhoz, hogy mindakettő az Ur Istent megfelelő módon dicsérhesse, és az embereket ugy a földi mint a mennyei boldogságra vezérelje. Ennek élénk és folytonos öntudata legyen azon forrás, amelyből meritse a növendék a szükséges erőt és kitartást hivatására való készüléssel egybekötött kötelességeink készséges és lelkiismeretes teljesitéséhez. Ezt az öntudatot fentartani és ápolni czélja a többi előirt ájtatossági gyakorlatoknak is, milyenek: a reggeli és esti ima, a sz. Irás uj-szövetségének olvasása és a naponkinti elmélkedés s végre az oltári szentségnek vétele, melyhez a növendékek havonkint legalább egyszer járulni iparkodjanak. Többször és gyakrabban ahhoz járulni csak a lelkiatya tudtával és engedelmével szabad.

E fejezet szól az épületes olvasmányról is mint az ájtatossági gyakorlatok egyik neméről. Birjon minden növendék egy ilyen épületes olvasmánynyal, de az ily könyvek kiválasztásában járjanak az előljárók a legkörültekintőbben, nehogy ezen a réven csempésztessenek be az intézetbe s a fiatalság elméjébe azon tév és álprincipiumok, a melyektől a fiatalságot megóvni egyik főfeladata az intézetnek. S hogy az előljáróságnak e tekintetben minden kételye kizárassék, felsoroltatnak azon könyvek, melyek ily épületes olvasmá-

nyul kijelölhetők illetőleg megengedhetők. Első a szentirás, aztán S. Basilii Moralia; S. Augustini Enchiridion és de Doctrina Christiana; Pastoralis S. Gregorii Magni Regula; S. Bernardi de Consideratione ad Eugenium; S. Francisci Salesii Introductio ad vitam devotam; Muratorii de vera Pietate; Fleurii Abhandlungen über die Kirchen-Geschichte. Nikol, Bossuet és Dugnet idevonatkozó iratai. «Örökre» pedig ki vannak zárva a generális szemináriumból a szerzetesek kiadta ama könyvek, melyek csak szenteskedést és tulzásig menő erénygyakorlatokat tartalmaznak s azért vagy életuntságra vagy pedig rajongásra vezetnek.

Az ájtatossági gyakorlatokat szabályozó eme fejezet nem hagyja szó nélkül az imakönyveket sem. Csak oly imakönyvek használhatók, a melyek vagy a szentirásban vagy az egyház szertartáskönyveiben foglalt imákat tartalmaznak.

Mily tág tere nyilik itt az önkénynek, a meghamisitott, félrevezetett vallási buzgóságnak, a szántszándékos rosz, egyházellenes felfogásnak, még a legszentebbet is ezen ürügy alatt távoltartani, károsnak kimondani!

Feltünő és az egyház szabványaival semmikép sem egyeztethető össze e fejezetnek az isteni tiszteletre vonatkozó azon része, hogy a hatodik év növendékei az egyházi év főbb ünnepein szent beszédet tartsanak, délután pedig ugyanazok egyike az egyik vice-rektor felügyelete mellett tartson hitelemzést, melyen megjelenni kötelesek ugy a növendékek mint az intézet összes cselédsége. Magyarázatát és okadatolását ez egész intézkedés abban leli, hogy a növendékek már most gyakorolják magokat a nyilvános előadásokban és fellépésekben.

Azonban a mennyire ez ellentmond az egyház tanának, ép annyira találkozik az egyház intenciójával e pont utolsó sora, mely azt mondja, hogy szemináriumi templom és az abban végzendő isteni tisztelet mintaképül szolgáljon a plébániai templomoknak és az azokban végzendő isteni tiszteletnek.

A harmadik fejezet az intézetben lakó növendékek

életmódját szabályozza, a mennyiben ez a testre s az egymással való bánásmódra vonatkozik.

Mellőzve azon intézkedéseket, amelyek e tekintetben az összes nevelő-intézetekben ugyanazok, e fejezetből csak azt emelem ki, ami eltérő. Ilyen, hogy a növendékek élelmezése egy vendéglősre bizatott s a kormányzónak őrködni és ellenőrizni kellett az ételek minőségét. A növendékek délben négy, este pedig három tál ételt kaptak.

A séta helye és ideje, az ez alatti felügyelet, az arról való otthonmaradás, külsők látogatása, az ugynevezett privat exitus, az egymással való társalgás és bánásmód, a hallgatás, a tan- és háló-termekben való magaviselet körülményesebb kifejtése után a fejezetben ismét kisért a szerzetes-élet ijesztő szelleme s azért óva inti a szöveg az előljárókat, hogy az e fejezetben foglaltakat oly mértékben és fokban kell a növendékkel megtartatni, nehogy belülök szerzetesek váljanak és a generális szeminárium az államnak «Monachos ante Monachos» neveljen. A szerzetesek e tekintetbeni szabályai sokkal nyomasztóbbak semhogy azokat a generális szemináriumba be lehetne hozni s ezt annál is kevésbbé, mivel a generális szeminárium czélja oly papokat nevelni, akik a világban élnek és munkálkodnak. S azért mondja tovább e fejezet 11. pontja: a szemináriumban adandó az erkölcsi nevelésnek leglényegesebb és legfőbb eleme, hogy a növendékek ne váljanak önelmélkedőkké s igy csak a magán jónak előmozditóivá, hanem hogy a közjó előmozditása legyen rugója minden tetteiknek, minden szavuknak.

A szerzetesi szellem távoltartására legalkalmasabbnak tartották a vice-rektort, s azért annak kötelességévé teszi e szabályzat, hogy vasár-, ünnep- és rekraczió napokon legalább félórán át tartson az alkormányzó a növendékeknek előadást arról, hogy a közjó előmozditásán századról-századra mikép működött közre és mozditotta elő az emberiség boldogságát az emberi, de felebaráti szeretettől lángoló sziv akkor, midőn mindinkább tökélyesitette és szorosabbra füzte a társadalomi életet, rendelkezésére bocsátotta talál-

mányait, melyek részint az élvezetet, szórakozást könnyebben megközelithetővé tehát olcsóbbá tette, hogy mindennapi életfentartási szükségleteit jutányosabban megszerezhesse. Igy látni fogják a növendékek, hogy a felebaráti szeretet önfeláldozó s nem magát kereső tevékenysége az emberiség haladásának és boldogságának forrása volt mindenkor, s ők is hasonszellemtől áthatva minden tetteiket a közjóra fogják irányozni s ezáltal különbözni a szerzetesektől, ugy mint a generális szeminárium — a többi eddigi szemináriumoktól.

Ezen előadásoknál legyen tekintettel az előadó a császári királyi államokra, melyekben a növendékek élnek, tüntesse fel a nagy szerencsét és boldogságot, hogy azon állam kötelékeibe tartozhatnak, abban élhetnek, s ez által ébreszsze és ápolja bennök a hazaszeretetet s azon óhajt, hogy egykor mint ez államnak jó polgárai működésök által akarják meghálálni e szerencsét, e boldogságot.

Igy gondoskodtak a szemináriumi egészséges szellemről! A test egészségét gondozni vagy a megtámadottat gyógyitani, az orvosok tisztje. Miután azonban az intézetbe csak egészséges ifjak vétetnek fel, azért az állandó orvost az intézet nagyon nélkülözheti.

Az annyira szokásos félévi purgacziók és érvágások, melyek e korban a szerzetesházak és szemináriumokban is kötelező életszabálylyá lőnek, — ez intézetből ki vannak zárva és tiltva.

A negyedik fejezet fejtegeti a tudományok elsajátitására vonatkozó házi intézkedéseket. Itt igen sok hasznosra és üdvösre akadunk.

A növendékek a theologia öt évét az egyetemen végzik, a hatodiknak, az ugynevezett gyakorlati évnek tananyagát az intézet előljárói, különösen a két vicerektor vannak hivatva a növendékekkel közölni.

Hogy az egyetem látogatása annál nagyobb haszonnal járjon, a növendékek kötelesek a tanulásra szánt időnek utolsó óráját a legközelebb tradálandó anyagnak figyelmes átolvasására forditani, a nehezebb, kevésbé érthető helyeket kijegyezni, hogy leginkább ezekre ügyeljenek a magyarázat

alatt; az előadások után közvetlenül pedig ismét egy vagy félórát azok behatóbb ismétlésére, amik előadattak.

A házi tanulásnak segédeszközei továbbá a naponkinti repetitoriumok és hetenkinti examinatoriumok. Az elsők abban állottak, hogy a prefektus vagy a vice-rektor által felhivott növendék elmondotta az e napon tradált anyagot ugy a mint az az egyetemen elő lett adva; a téves vagy helytelen állitások helyreigazitása vagy a meg nem értett helyeknek megmagyarázása, kifejtése a prefektus illetőleg vice-rektor kötelessége volt. A napirend e repetitoriumokra szánt naponkint egy órát; ide tartoztak továbbá a heti examinátoriumok. Tartattak mindig a rekreacció-napon d. e. 10—12-ig. Az examinátorium előtt nyolcz nappal ki lett jelölve két növendék, ezek egyike vitte a védő, a másik a támadó szerepét az e héten elvégzett egész tananyagból. Ezen examinatoriumok vezetője volt mindig az egyik előljáró t. i. a három felső kurzusban a rektor és a két vicerektor, az alsó kettőben pedig a prefectusok, a kik különben helyettesitették az emlitett három előljárót is, valahányszor azok azon examinatoriumokon meg nem jelenhettek.

Hivatalosak voltak ezen examinatoriumokra az egyetemi tanárok is, kiki a saját szakmájára; sőt az Institutum a rektor kötelességévé teszi az egyházi udvari bizottságnak ezen examinatoriumokról az év végén jelentést tenni s abban kiemelni azokat az egyetemi tanárokat, akik azokon legtöbbször megjelentek, mivel a bizottság ezt nekik érdemül tudja be s adandó alkalommal az előléptetéseknél meg is akarja jutalmazni.

Ezeknél valamint az egyetemi előadásoknál hassa át az előadásokat a felebaráti szeretet, a mely soha sem fajul hittani gyülöletté s a mely toleráns még a más hiten levőkkel is, mivel csak ezen az uton remélhető a különböző vallásuakat elválasztó falnak az eltávolitása, ledöntése.

A hatodik év növendékeit ép azon órákban, midőn a többi növendék az egyetemen van, köteles az első vicerektor a gyakorlatiakban vezetni. Az év utolsó hónapjaiban

pedig gyakorolják magukat a cantus gregorianusban és tanulják a gazdászattant, hogy egykor majd mint önálló lelkészek tudják saját gazdaságukat vezetni és a népet tanácsaikkal istápolni.

A tudományos önképzés előmozditására üdvös intézkedés volt az is, hogy minden tanteremnek, az egyetemen tanitott tantárgyaknak megfelelőleg, volt egy kézi könyvtára; ezenkivül pedig a növendékek kivehettek könyveket az egyetemi könyvtárból is, de soha a kormányzó engedélye nélkül.

A kézi könyvtárakat szabályozó intézkedés utján megismerkedünk az öt évi kurszus mikénti beosztásával is, tekintettel a tradálandó tantárgyakra nézve. És pedig az első évben a növendékek tanulták a héber nyelvet, az ó-szövetség magyarázatát és az egyháztörténetet; a második év tantárgyai voltak: a görög nyelv, az uj-szövetség magyarázata, Patrologia és a hittani irodalom története; a harmadik évben elvégezték a Dogmatika első részét és az erkölcstant; a negyedikben pedig a dogmatika másik részét és az egyházjogot, végre az ötödik évben hallgatták a lelkipásztorkodástant és a polemikát; a hatodik év a lelkipásztorkodásban végzendőknek gyakorlati elsajátitásának volt szentelve.

A könyvtárak tartalma megfelelt s rokon volt az évben előadandó és növendékek által elsajátitandó tárgyaknak oly annyira, hogy még névleg is meg vannak nevezve a szerzők, a kiknek müveit fel lehet de kell is venni ezen kézi könyvtárakba. A mily üdvös ez az intézkedés in se: olyannyira kárhoztatandók a szerzők, akiket a növendékek kezeibe adtak. Ezt Migazzi nem is hagyta szó nélkül.

Az ötödik fejezet szól a napirendről órák szerint felosztván a nap keretében végzendőket; ez nem tartalmaz semmi eltérő vagy uj intézkedést.

Az előirt hat év elteltével, hacsak szándékát meg nem változtatta, távozik a növendék, ha szerzetes a szerzetházba, hogy ott a novicziatust megkezdje, vagy ha petrinus, átveszi őt az a püspök, a ki neki meg-

igérte, hogy fel fogja őt megyéjébe venni; s miután a püspöknek joghatósága csak most terjeszthető ki tulajdonképen e növendékre, — szeptemberhóban felszentelheti, — amely felszentelésre nyolcznapi sz. gyakorlatok megtartásával előkészitendő. Ezt tartalmazza a hatodik fejezet; végre a hetedik, az intézetben alkalmazandó és működő elöljárók jog- és kötelességkörét irja le.

A függelék theologiai tanárképző intézet hiányában azt javasolja, hogy a hatodik év azon duktorai, a kik ugy repetitoriumok mint az examinatoriumok alkalmával kiválóbb tehetségeknek bizonyultak be, az intézetben felszenteltetésük után mint tanulmányi felügyelők működhessenek s igy magukat tovább képezzék. Az intézetben bizonyos napokon okvetlenül kellene még a természettudományokat is előadni; ez pedig azért kivánatos, hogy a leendő lelkészek képesek legyenek hiveiknek megmagyarázni azokat a természeti tüneményeket, melyeket a nép csodáknak tart vagy boszorkányságnak tulajdonit.

Migazzi észrevételei a leghatározottabban elitélik ez intézkedést, mert az ily dolgoknak rendezése, — mint általában az egész szemináriumi intézmény — egyedül a püspökökhöz tartozik; ez az ő joguk és kötelességük; elitéli továbbá azt, hogy ily intézetben s igy akarják nevelni a szerzetesrendek növendékeit, aminek nem más a czélja mint a szerzetesrendek elnyomása, a szukkresczenczia lehetetlenné tétele.

Inditványozza a tágabb értelemben vett generális szemináriumot; hová küldje a püspök növendékeinek kiváló javát kettőt vagy hármat, hogy intézete ezekben egykor jó tanárokat és elöljárókat kapjon. Inditványozza, hogy állitassanak fel fineveldék, melyekben az ifjak 12-ik évtől kezdve egész 18-ig vallásosan neveltessenek s azok, a kik hivatást éreznek a papi pályára, szemináriumokba átléphessenek illetőleg felvétessenek.

A mi pedig a növendékek által olvasható és tanulmányozható müvek szerzőit illeti, hittagadás nélkül hallgatással nem mellőzheti, hogy határozottan protestáns szerzők, to-

vábbá gyanus szellemü vagy ép ellenséges indulatu katholikus szerzők müveit irja elő az Institutum katholikus müvek helyett.

Batthyányi mindezeket szemelőtt tartva s a szükséges hiányokat még pótolva dolgozta ki a pozsonyi generális szeminárium beléletét szabályozó tervezetét és törvényeit.

Batthyányit az annyira fontos feladat megoldásában az az elv vezérelte: megmenteni ezen a réven, ami még megmenthető. Megvetni a lábat mindenáron, bármily csekély is legyen a hely, a melyet elfoglalhat. Azért eltérőleg a bécsi «Institutum»-tól Batthyányi az ő tervezetében fentartani kivánja a püspök ama jogát, hogy felügyelhessen a szemináriumban uralkodó szellem és disciplina, nemkülönben a tanárok által tradálandó tanok tisztasága fölött s mint ilyennek joga legyen a szokásos két félévi informáczióskon kivül bármikor a kormányzótól e tekintetben irásbeli felvilágositást kérni. A püspök közvetlen elöljárója és ellenőre a kormányzónak. Szabadbejárata legyen bármikor az intézetbe, ezenkivül pedig minden félévben a helytartótanács megbizottjával egyszer meglátogatja az intézetet, hogy az is meggyőződjék, hogy vajjon megtartatnak az előirt törvények és a kiadott utasitások, rendeletek.

Ha pedig a püspök akár közvetlenül akár pedig a kormányzótól vett informáczió utján olyasvalaminek a tudomására jutott, a mit meg kellene változtatni, eltiltani vagy megparancsolni, azt a püspök a helytartótanácsnak köteles legyen bejelenteni, hozzácsatolván a jelentéshez ez ügybeni saját véleményét, hogy igy egyértelmüleg dönthessenek.

Azt a kérdést, hogy melyik püspökhöz tartozzék ez a főfelügyeleti jog, ugy döntötte el, hogy mindig ahhoz, akinek a területén van a generális szeminárium.

S midőn a primás a főfelügyeletet a püspöknek vindikálja, nem zárja ki ebből a helytartótanácsot, sőt megadja neki a főfelügyeletből azt, amit számára biztositani akart a felség akkor, midőn azon akaratát nyilvánitotta, hogy a szeminárium közvetlenül alá legyen vetve a helytartótanács felügyeletének, teszi pedig azt akként, hogy a

kormányzónak kötelességévé teszi mindenről, ami a szemináriumra akár közvetve akár közvetlenül vonatkozik, jelentést tenni a helytartótanácsnak, még a cselédséget sem zárva ki. Nevezzen ki erre a helytartótanács a saját kebeléből egyet, akinek közvetitésével a kormányzó mindent a helytartótanács tudomására hozzon; ugyanannak mindenkor legyen magán szabadbemenete az intézetbe s ugyanaz e püspökkel együtt minden második esztendőben hivatalosan vizsgálja meg az intézetet minden irányban.

A kormányzó hatáskörébe tartozó ügyekben és kérdésekben senkinek sem legyen joga egyenesen a helytartótanács beavatkozását kérni, hanem ha akár kérelme akár panasza jogosult ez mindig előbb a megbizott elé terjesztessék.

Batthyányi a többi püspöknek a jogát is szem előtt tartja, midőn eme munkájában javasolja, hogy minden püspök minden félévben informáltassék az ő növendékeiről nemcsak, hanem, hogy legalább igy legyen betekintésük az intézetbe, arról is, hogy ezen félév folyamán az intézetben minő ujitások, változások történtek.

Továbbá inditványozza, hogy a havi értekezleteken, melyeknek tárgyát az egyik hónapban a szeminárium szellemi, a disciplina, a tanulásban való előmenetel, a másikban ugyanannak anyagi ügyei képezik, a kormányzón és alkormányzón kivül a főfelügyeletet gyakorló püspök és a helytartótanács megbizottja is résztvegyen.

Ugyanazon indokból proponálja, hogy a kormányzó felváltva más és más egyházmegyéből való legyen, kineveztetése három évre szóljon. A főfelügyeletet gyakorló püspök e hivatalra hármat terjeszszen fel s a király egyet ezek közül nevezzen ki. Ép ugyanezen elv szabályozza a többi előljárónak a kineveztetését is.

Azt a veszélyt, a mely a növendékek szerfeletti nagy száma miatt az intézetet érhetné, a primás azzal gondolja és akarja elháritani, hogy az előljárók számát a lehető legnagyobbra teszi. A kormányzón kivül legyen az intézetben két alkormányzó, ezek egyuttal lelkiigazgatók is, továbbá 5

lelkiigazgató és annyi tanulmányi felügyelő, ahány tanterme leend az intézetnek.

Hogy az itt alkalmazandó előljárók tisztában legyenek hatáskörükkel s kiki tudja mi az ő teendője s mi az ő viszonya a kormányzóval szemben, Batthyányi kidolgozta az összes előljárók, de még a cselédek működését is szabályozó utmutatásokat. Rendkivüli munkásságának tanui ezek egyrészt, másrészt bizonyitékai annak, hogy mennyire szivén hordozta a jó papi nevelés szent ügyét.

Ugyanezen alkalommal az előljárók fizetését illetőleg is tett konkret javaslatokat. Igy a kormányzó fütés és világitáson kivül kapjon 800 frtot; a két vicerektor fütésen, világitáson és a növendékekkel való közös étkezésen kivül egy-egy 400 frtot. A spiritualisok ugyanazt, amit a vicerektorok, azonban fizetésük legyen egynek-egynek 200 frt, hasonlókép a prefektusoknak is.

A mi pedig a növendékek által megtartandó törvényeket illeti, Batthyány ugy állitotta azokat össze, hogy ezek is segitették őt a kitüzött czél elérésében. A jó szellem ápolói és őrei voltak ezek a törvények, s mintha előre látta volna a primás a jövőben felmerülendő hibákat és bünöket, a leghatározottabban tiltja és a legszigorubban bünteti az előljárók iránti tiszteletlenséget vagy engedetlenségét, továbbá azt a szabad szellemet, amely az anyaszentegyház tanitásáról, szertartásairól, általában intézményeiről tiszteletlenül, helytelenitőleg vagy ép kárhoztatólag nyilatkozik.

A büntetések közt ott van a «Carcer» is, végre a kizáratás.

Batthyányi a munkával elkészülvén, azt u. a. é. márcz. 16-án a helytartótanácsnak átküldötte ez pedig az összes emez ügybevágó iratokat már márczius 29-én a király elé terjesztette.

Az intézet gyorsan közeledett azon időponthoz, hogy tényleg megnyittassék. A rendeletek és utasitások tartalma és intézkedései mindinkább konkretebbekké lesznek.

Igy az 1784. márcz. 15-én kelt intimatum intézkedik, hogy azokra nézve, kik Budáról és Nagyszombatból tá-

voznak, a husvéti szünidő már april 1-jével kezdődjék és tartson egész május hó 15-ig.

Ez volt a hurczolkodás illetőleg átadás és átvétel ideje. Azonban egy nagyon életbe vágó kérdéssel nem számoltak, t. i. azzal, hogy mit csináljanak ezen idő alatt a növendékpapsággal s kivált akkor, midőn az evőeszközöket, a konyhafelszerelést, a pulpitusokat, az ágyakat már átadták, hogy Pozsonyba szállittassanak?

Azért a primás azt rendeli, hogy az idegen egyházmegyebeliek küldessenek vissza saját egyházmegyéjükbe s a kitüzött határidőre jelenjenek meg Pozsonyban, de már saját költségükön. Most elbocsáthatók szüleik-, rokonaik- vagy ismerőseikhez, azok pedig, akik sehová sem mehetnek addig, mig az átadás tényleg meg nem történt, a szemináriumban tartózkodjanak, az átadás után pedig küldessenek ki néhány napra faluhelyekre a plébánosokhoz, azért az Archi-Diakonus katedrális szólitsa is fel e czélból a közelfekvő lelkészeket.

Ugyanakkor még más kérdés is nyert megoldást.

Ugyanis a generális szeminárium eredeti s legelső tervezetében is már a generális szemináriumokból kizárja az ugynevezett filosofusokat vagyis gymnasiumot még nem végzett papnövendékeket.

Ugyanezt tartva szem előtt, II. József a helytartótanács utján április 20-án értesiti a primást, hogy a növendékpapságnak hozzá felterjesztett felosztását jóváhagyja, s elrendeli, hogy ugy a világi mint a szerzetes, de csak gymnáziumot végzett növendékek, elhelyezendők a pozsonyi szemináriumba, a filozofusok pedig a városban, a szerzetesek, házaikban, a világiak pedig magánházakban.

Az esztergomi szeminárium terhére eltartandó volt 73 filozofus, 47 másod- és 26 elsőéves. Batthyányi ezekről akkép vélt gondoskodhatni, hogy a 26 elsőévest az «Americanum»-ba helyezi el, a többiek pedig részint a Jézustársaságnak volt rezidencziájába, részint pedig a kanonokoknál elszállásolandók s a kik az utóbbiaknál élelmezést nem kapnak, járjanak az Americanumba étkezni.

Hogy minő szivvel vette Batthyányi II. József e dispoziczióit, elárulják Hollósyhoz, a budai szemináriumhoz intézett levelének végsorai. «Adverto bene, quas difficultates causatura sit haec novissima Augustissimi Domini dispositio et mihi et aliis Dioecesanis ac Religiosis, sed quia de necesse fieri debet, faciendum est, quo meliori modo fieri poterit.»

De az idő mult; az elöljárók kineveztetése is égetően sürgős kezdett lenni. Azért Batthyányi összeiratta magának a különféle intézetekben működő elöljárókat s april hó 22-én neveik mellé odajegyezte, hogy kit minek és hová szánt.

Ide iktatom az akkor működő elöljárók neveit. A budai generális szemináriumban ezek voltak: Hollósy György kormányzó, Kratochvila Mihály alkormányzó és rendkivüli tanár az egyetemen; Mikovényi Antal, Najmon József, Korbélyi Mihály, Ernyei Gábor tanulmányi felügyelők; Lippusy György és Végh István lelkiigazgatók. A Pazmaneumban: Röczinger György kormányzó, Majer József alkormányzó, Antoni József lelkiigazgató. A sz. Istvánról nevezett papnevelőben: Ivancsics János kormányzó, Holmik Mátyás alkormányzó. A nagyszombati kir. és érs. finöveldében: igazgató Vilt József, aligazgató Kovács Ádám, lelkiigazgató Eisenbeitel Mátyás; Kiss Antal, Zimányi Ignácz, Nagy János, Templer János és Calovino József tanulmányi felügyelők. A budai Terézianumban tanulmányi felügyelők: Salamon János és Hibler János. A finöveldében: igazgató Ocskay Pál, aligazgató Baranyai János, a trencséniben pedig P. Victoris György piárista.

Ezek közül a pozsonyi generális szemináriumba disponálandók lesznek a budai generális szemináriumból Kratochvila — tanárnak, a prefektusok mind, Végh lelkiigazgatónak a Pazmaneumból, Majer József alkormányzónak, Antoni József lelkiigazgatónak, Hibler János tanulm. felügyelőnek.

(Folyt. köv.)

AZ ISKOLAI ÉV KEZDETÉN.

Irta DR. KERESZTY VIKTOR.

Egy-két hét óta ismét megnyiltak országszerte a muzsák templomai, a szünidőkben magát jól kipihent fiatalság bevonult az iskolák falai közé, hogy folytassa megkezdett tanulmányait.

Ez az alkalom mindig nyujt anyagot az elmélkedésre a tanárembernek, bőven, — ez idén talán még inkább mint máskor.

Észrevették-e mások is, vagy nem, nem tudom; de az idén rengeteg sok ujságczikk látott napvilágot az iskolai év eleje alkalmából, amelyek mindegyike valami reformtervvel, inditványnyal, vagy gáncsolással, sopánkodással állott elő. Sok furcsaságot lehetett találni e czikkek közt, de legkülönösebbek, s ugy tárgyuknál, mint különösségöknél fogva a legérdekesebbek azok voltak, melyek a szemináriumi oktatással bibelődtek, nevezetesen a theologiának latinnyelven való tanitását birálgatták.

Ne gondolja a t. olvasó, hogy talán a M. Állam szept. 8-iki mellékletén olvasható: «A papnevelés reformja» czimü czikk lebeg szemeim előtt. Ó nem, legkevésbé sem. Hiszen, ha arra akartam volna, vagy akarnék reflektálni, — amint erre, mivelhogy ott nevem többször emlittetik, némelyek fel is szólitottak, nekem is nyitva álltak volna derék katholikus napilapunk hasábjai. De nem akartam, s nem is akarok az álnevü czikkiró kissé zavaros elmefuttatásának taglalásába bocsátkozni, sok egyéb ok miatt már csak azért sem, nehogy csakugyan elhigyje azt, hogy érdemleges dolgokat hozott össze, vagy épenséggel vihart támasztott a theologusok között. Ó dehogy! Én itt inkább az olyan ujságczikkekre gondolok, amilyen volt p. o. Spinoza dr.-nak (= Ompolyi Mátray Ernő) a Budapesti Hirlap egy augusztusi számában «Nemzeti egyházpolitika» hangzatos czim alatt nyujtott elme-

futtatása, amely egyszerüen végét akarná vetni a latin theologia-tanitásnak, helyébe a magyart behozni, (máskép elvész a haza!) — sőt hivatkozva a «negyvennyolczas» idők egyes papjainak amaz inditványára, melyet ép e füzetünk első czikkében találnak olvasóink, (persze nem megdicsérve) — még a liturgikus kultuszban is szeretné a latin világnyelvet, az egyház egységének eme kifejezését, a magyarral pótolni.

Szerencsére, az ilyen vágyakozások, ábrándok idején már tul vagyunk, s ha azok még ma is ott kisértenek egy-egy journalista agyában, ugy nagyon könnyen napirendre tér a világ fölöttük, azt a jó magyar közmondást forgatva elméjében, amelyben a hajdúról s a harangöntésről van szó.

Az ilyen czikkekre gondolok én most (mert volt ám ilyen több is), — melyek a chauvinismust a végletekig üzve, még a latin nyelvtől is féltik a magyarságot.

Fölösleges az ilyenek fülébe azt hangoztatni, hogy a latin nyelvet a katholikus egyház sajátjává tette, hogy ezen szól vala az őskeresztények, a szent atyák és egyházi irók tulnyomó része, hogy ezen nyelv fűzi egybe ős idők óta a katholikus lelkeket, hogy ezen nyelvben találja fel az egyházi férfiu hivatásának egyik forrását, s hogy igy a pap, ki az Isten igéjének, a tudománynak és az egyház felbonthatatlan egységének őre, hivatásának kellőleg megfelelni akarva, nem feledkezhetik meg azon nyelvről, melyen édes anyja az egyház kezdettől fogva szól hozzá. Aki ezt nem akarja megérteni, annak hiába is mondjuk el.

Ellenben a gondolkozó ember előtt nagyszerü jelenség a latin nyelv ily fennmaradása! Avagy nem meglepő eseménye-e a világtörténelemnek, hogy mig a nemzetek elpusztulásával kapcsolatban elpusztul, eltünik azoknak nyelve is, legalább «élni» megszünik: addig a hatalmas római birodalom szellemi közege a latin nyelv, — daczára annak, hogy a birodalom elenyészett, s igy annak hordozói is részint eltüntek, részint más népek közé vegyülve nyelvüket is elvesztették — még sem maradt meg csupán emléknek, mely az egykori világbirodalom müveltségének csak archaeologicus ismeretét nyujtaná, hanem megma-

radt élőnyelvnek? Nagy köszönet és hála illeti meg ezért mindenesetre az egyházat, mert — mondhatni — egyedül ő őrizte meg emez ó-kori classicus nyelv szellemi kincseit, mely a középkori müveltségnek ugyszólván egyedüli közege és hirdetője volt, mely tehát jogosan történelmi nyelvnek nevezhető.

Nem is vitatjuk hát jelenleg azt a rég fejtegetett és kétségtelen bizonyitékokon alapuló igazságot, hogy a kath. egyháznak meg kell a latin egyetemes nyelvnél maradnia, mert hiszen — ujra mondjuk — a ki még ma is a nemzeti nyelvnek behozatalát a kultuszba vagy a theologiába, — kizárásával a latinnak — sürgetné, az messze járna a valódi katholiczismustól, az egyetemes ker. egyháztól. A latin nyelv az egyházzal annyira összeforrt, hogy a theologiát latin nyelv nélkül jóformán képzelni sem lehet.

Ez állitásnak nélkülözhetetlen következménye azonban: hogy ha a kath. egyháznak meg kell a latin nyelvnél maradnia, ugy az egyházi férfiaknak kötelességük ezt, mint egyházunk anyanyelvét, jól elsajátitaniok.

Ez oly valami természetes, hogy szinte fölöslegesnek látszik ujra meg ujra elmondani, felhordani az érveket, melyek a latin nyelvü theologia oktatás mellett szólanak.

Nem fogunk soha eltérni a theologia latin tanitásától!

Nem mondom én azt, hogy a theologiai tanár a kathedrán ki se nyissa száját magyar szóra, sőt épen én vagyok az, aki nemcsak elvben tartom szükségesnek, s a tárgy iránt való lelkesedés önkénytelen folyományának azt, hogy, kivált az ifjabb theologusoknak *magyarul* is megmagyaráztassék a tananyag, hanem a gyakorlatban is követem e principiumot. De másrészt föltétlenül szükséges, lényeges dolog, hogy a növendékpap teljesen elsajátitsa az egyház nyelvét, azt a nyelvet, melyen egész életén keresztül fogja a liturgikus imát mondani, amelyet a szentmisében, a szentségek kiszolgáltatásánál, sok esetben az egyházi hatósággal való hivatalos érintkezésében használnia fog kelleni, amelyre theologiai tudásának fejlesztése, szentatyák, moralisták stb. olvasása czéljából mindig szüksége lesz. — Ha egy más alka-

lommal, mikor csupán arról volt szó, hogy egy-két tárgyat legalább jó lenne magyarul tradálni a theologián, ugyanez érveket hoztam fel az én nézetem mellett, mely szerint minden tantárgyat latinul kell tradálni[1]: mennyivel inkább kell most azokra hivatkoznom, midőn a latin nyelv szükséges voltát vitatom a pap számára egyáltalában!

De ime, azt vethetné valaki az érvek ellen, hogy nini, a németek, francziák, akik pedig jó theologusok, németül tanulják a theologiát, német, franczia könyveket használnak. Igen ám, de tessék azt is meggondolni, hogy ama német, franczia előadásokban, könyvekben *minden műszó* megmaradt latinnak. Üssön fel bárki egy német dogmatikát vagy kánonjogot, vagy akármit, — a francziáról ne is szóljunk — azt fogja látni, hogy annak minden mondata hemzseg a Concupiscenz, Realpräsenz, Eheconsens, stb. formáktól.

Majd meg elém áll a gyakorlati, a mindennapi élet, s gúnyos mosolylyal veti ellenem: jó, ne kalandozzunk a külföldön, maradjunk csak magyar hazánkban, magyar viszonyaiknál, s ezekhez mérjük érveidet. Ugy in abstracto, szép mindaz, amit te itt összehordasz; de hát vak vagy te? Nem látod, hogy ifjaink a középiskolából oly kevés, oly elenyésző csekély latin tudást hoznak a theologiára, hogy egy rövidke mondatot nem tudnak hiba nélkül latinul kifejezni? Avagy, nyolcz évi latin tanulás után, tudnak-e valami latin könyvből csak egy lapot is öntudatos biztossággal leforditani, nem is a klasszikusokból, nem is egy sz. Ágostonból vagy sz. Bernárdból, hanem a legegyszerübb nyelvezetü iróból? Hát mit akarsz? Hisz kell látnod, hogyan küzdenek a latin nyelv nehézségeivel kivált a gyöngébbek? És mégis a latin nyelv mellett kardoskodol? Nem veszed észre, hogy a sallangért föláldozod a lényeget, az eszközért a czélt, a nyelvért a tudományt?

Tudom, ó tudom, mily kevés, mily semmi az a latin tudás, amit a kezdő theologus a gymnáziumból hoz. Baj ez, mindenesetre nagy baj, sőt több, *szégyene ez a mai gymna-*

[1] L. Hittud. Folyóirat 1891. 257 s k. l.

siumi rendszernek. Nyolcz évi latin-tanulás után, heti három-négy, sőt öt órában — ez az eredmény: nagyon, nagyon szomorú. De azért, mivel a gymnázium nem adta meg az ifjunak, amit kötelessége lett volna megadni, a szaktudomány is viselje a rosz következményeket? Ez alkalmazkodjék mások mulasztásaihoz? Talán latin nyelvtan is adassék még elő a theologiai tanfolyamon? Egyébiránt, erre mindjárt visszatérünk, s most csak az utolsó, legszúrósabb ellenvetésre válaszolunk, arra, hogy a latin nyelvnek maga a theologiai tudomány hozatik áldozatul.

Nem, ezt kereken tagadom. Nem dobjuk a theologiai tudományt áldozatul a nyelvnek; a lelkiismeretes, tárgyáért lelkesedő tanár, épen mivel ismeri hallgatóinak gyöngeségét a latin nyelvben, megmagyaráz nekik mindent magyarul is, eleinte bővebben, később, mikor már a theologusok haladnak a folytonos gyakorlat által, rövidebben, s igy türelemmel, kitartással, mindakét czélt eléri: azt is, hogy a dolgot magát tudják, azt is, hogy a latin nyelvben szemmel látható haladást tegyenek. Hosszas tapasztalásból beszélve mondom, amit már másutt is[1] mondottam, hogy minden gyöngeségük mellett a latinban, aránylag elég gyorsan belejönnek ifju theologusaink a latin nyelvü tanulásba, ugy hogy a jobb tehetségüek már az I. év közepén, a közepesek a II. év elején egészen kielégitő latin feleleteket adnak, és pedig saját szavaikkal is. Tehát, mire azután a theologiát elvégzik, tudják is, amit tudniok kell, s latinul is tudnak.

De mily óriási türelemre, mily kitartó, becsületes, fáradságos munkára van szüksége a tanárnak, mig a kettős czélt eléri, a theologia megtanitását is, meg a latin nyelvben való jártasság közlését is, — ő, akinek, ha normális állapotokat találna, ha a középiskolai latin-tanitás igazi eredményt mutatna fel, csak egy czél elérésére: a theologia közlésére kellene törekednie! Ő most megalkuszik, mert meg kell alkudnia az adott helyzettel, addig is, mig ez a helyzet javulni nem fog, csakhogy nem egyszer fellázad benne az igazságérzet s elgondolja, hogy ugyan hát miért is kell ennek igy

[1] Hittudom. folyóirat i. h.

lennie? Mit csinál a gymnázium, hogy nyolcz esztendei latin-tanitás után ily eredményt bir csak felmutatni?

Eszembe jut egy jónevű irónak, ha jól emlékszem, Rákosi Jenőnek, tehát egy laikus embernek, aki még sem érdeklődik annyira, nincs oka annyira érdeklődni a latin nyelv iránt, mint egy papi embernek, szinte elkeseredett felkiáltása, feljajdulása e visszás állapot fölött. Ő tulajdonkép a gyermekirodalomról ir, annak alkalmazkodásáról a gyermek természetéhez, fokozatos fejlődéséhez, de az eszmetársulásnál fogva rátér a latin-tanitásra, nem teheti, hogy ne lássa azt, amin mindenki bámul és megütközik. Halljuk csak, mit mond:

.... «a gyermek egész élete nem egyéb szakadatlan tanulásnál. Hiszen minden ismeret nélkül jön a világra, elsőbben is megtanul járni és tudjuk, mily makacs kitartással és erőszakossággal tanulja meg. Nem lehet tőle visszatartani. Kétségbeesett kisérleteket tesz és hányszor ijeszti holtra a szegény elfoglalt anyát vakmerőségeivel. A járás után megtanulja mindjárt a legnehezebbet a világon: a nyelvet minden csinjával-binjával, minden miszteriumaival, legkényesebb törvényeivel és legszebb szabálytalanságaival. És ezzel szemben áll *az az örületes valóság, hogy oktatási rendszerünk nem képes nyolcz álló esztendeig az ifjuságot legfogékonyabb és legtanulékonyabb korában a latin nyelvre megtanitani!* Hiszi, hiheti valaki, hogy itt másban lenne a hiba, mint a módszerben? — Mert hiszen a gyermek főtulajdonsága a kiváncsiság. A világra hozza magával csodaszerkezetét, a mindent befogadni képes agyvelőt tisztán, szüzen, mint egy fehér lapot. És lépten-nyomon ir rá valamit és folyton azzal foglalkozik, hogy lásson a mit nem látott, halljon a mit nem hallott és ráirja fehér lapjára. Mert hiszen még semmit se látott, se hallott s rengeteg látni és hallani valója van. Ámulva nézi egyiket a másik után a tudás fokozódó vágyával és kiváncsiságával. És mi ezt a vágyat nem használjuk fel, hanem oly rendszerbe erőszakoljuk, melyben egy év alatt kimerül és kín lesz neki tudásának szaporitása....»[1]

[1] Bp. Hirlap 1891. decz. 5.

Örületes valóságnak nevezi az a mi irónk azt az állapotot, hogy oktatási rendszerünk nem képes nyolcz év alatt megtanitani az ifjakat latinul! Kemény szó, de igaz.

Örületes valóság! Az a heti négy-öt óra, az a tömérdek irásbeli dolgozat, a sok klasszikus olvasása, hogy veszhet mindez kárba? Mi lehet ennek az oka? Miért nem volt régebben igy, még husz-huszonöt év előtt sem?

Nem lehet a mi feladatunk, kutatni az okokat, még kevésbé konkrét javaslatokkal fellépni. De hogy e bajon segiteni kellene, azt világosan látjuk, hogy ezt a szégyenletes állapotot meg kellene változtatni, az világos.

Hiszen nemcsak a theologusokról van szó, — bár minket legjobban éget e kérdés, — hanem az általános müveltséghez szükséges a latin nyelv ismerete!

Mikor a most folyó év tavaszán az «egységes középiskolai értekezlet,» melynek tagjai közt, mint egy napilapunk magát kifejezte, «hazai kulturánk oszlopos emberei is voltak jelen,» hogy az évtizedek óta folytatott experimentálást tovább füzzék, szóba került természetesen a latin nyelv is. Emlékszik mindenki, hogy — dicséretére legyen mondva amaz értekezletnek, — egyetlen egy részvevőt leszámitva, valamennyien a latin nyelv tüzetes, alapos tanitásának szükséges volta mellett törtek lándzsát. Hangosan kimondották, hogy az egységes középiskolát nem is lehet elképzelni latin tanitás nélkül. Az értekezlet egyik tagja egy lapban igy nyilatkozott:

«Alig ismerek embert, ki ha nem tanult ifjukorában latinul, ezt ne sajnálta volna s ha módot talált rá, ne iparkodott volna később mulasztását verejtékes munkával pótolni. A kik valamikor latinul tanultak, jobban értik meg egymást, mint azok, kik közül egy rész tanulta, a másik meg nem. Ezt az értekezleten mindazok elismerték, akik latinul tanultak, tehát jóformán valamennyien. Az egyik azt mondotta, hogy ily értekezleteken, nálunk is, másutt is, azért ragaszkodnak oly «görcsösen» a latinhoz, mert tagjaik maguk rendesen mind latin iskolába jártak. Mondotta pedig ezt oly valaki, aki reáliskolából került ki. Nagyon igaza van. S igy van ez jól

s ez bizonyit a latin mellett! Mert tapasztaltuk, hogy mit tesz az latinul tanulni s nem akarunk müveltségünk egyik szülőjére kövekkel hajigálni. Ennek az egyetlen egy tagnak a kivételével az egész értekezlet az általánosan kötelező latin-tanitás mellett szólt.»[1]

Ime hát, minden tanférfiu belátja a latin nyelvnek, mint a müveltség vehikulumának szükséges voltát, s mikor annak tüzetes, alapos oktatását sürgeti, bizonynyal nincs szándékában megelégedni avval az eredménynyel, melyet a mai tanitás felmutat.

Nos hát akkor? Akkor az arra hivatottaknak kell az eszközök után kutatni, a módozatokat megtalálni, melyek segitségével a nyolcz évi latin-tanitásnak a gymnáziumban aránylagos eredménye is legyen. Talán lehetne, mint egy tanférfiu mondotta, egy-két órát szóbeli gyakorlatokra felhasználni, ép ugy amint, igen helyesen, sulyt fektetnek az irásbeli dolgozatokra? Ezek, igenis, kimutatják a tanulónak latin nyelvbeli ismereteit, de az ő igazi készségét a mondatfüzésben, a kifejezésekben csak a szóbeli gyakorlat adhatja meg. A beszédet beszélve tanulja meg az ember, nem irva. Hogy pedig az ily szóbeli gyakorlat magában nem lehetetlen, tények bizonyitják; tudunk lelkes latin-tanárokat, akik e szóbeli gyakorlatokat valóban alkalmazzák, és pedig meglepő sikerrel.

De legyen már vége az elmélkedésnek. Bármint vélekedjék Spinoza dr., a theologia latinul fog tanittatni, tulnyomó részben legalább, hazai szemináriumainkban, nagyobb fáradsággal a theol. tanár részéről addig, mig a gymnáziumi rendszer nem változik, — kevesebbel, ha majd a gymnázium több latin-tudást fog nyujtani az ifjaknak. És merjük remélni, hogy a gymnázium fog változtatni mai meddő rendszerén, s akkor több eredménye lesz a jövőben a nyolcz évi latin-tanitásnak.

Azért a magyar haza nem fog kárt vallani, sem a növendékpapok nem lesznek rosz magyarok. Sőt dicsőséget fognak hozni a magyar névre, azáltal, hogy a latin nyelv-

[1] Budapesti Hirlap 1892. márcz. 4.

ben tökéletesitve magukat, érintkezhetnek az egész világ papjaival, aminthogy eddig is mindig dicsőségére szolgált, még a zsinatokon is a magyar papságnak valamennyi más nemzetbeliét tulszárnyaló latin-tudása, egyeseknek szinte cicerói ékesszólása. Igen, dicsőséget fognak hozni a magyar névre a latin theologiát tanult, s ugyanazt az életben is kultiváló fiatal papok, azáltal is, hogy szaktudományukat szélesebb alapon müvelhetik, latinul lévén irva a theologiai könyvek egész halmaza, a világ minden nemzetiségü szerzőitől, az által is, hogy tudásukat maguk is érvényesithetik, latinul irva, a külföld számára is.

A latin nyelv a theologia eszköze, a tudományos müveltség vehikuluma, s épen azért ujra meg ujra hangoztatjuk, hogy nemcsak nem hagyandó figyelmen kivül bármily törekvés, mely annak alapos és gyakorlati kezelésére irányul, — hanem inkább oda kell törekedni minden módon, hogy a latin nyelv tanitása a gymnáziumban is kézzelfogható eredményt mutasson fel, oly eredményt, mely a nyolcz évi fáradságnak megfeleljen.

EMLÉKCSOKOR LOURDESI UTAMBÓL.

Irta Dr. BALITS ANTAL.

(Vége.)

Mindenekelőtt megtekintettem Francziaországnak, de tán a londoni British Museum kivételével az egész világnak is legnagyobb s legnevezetesebb muzeumát, a *Louvre*-t, mely a Szajna partján roppant méretekben elterülő négyszárnyu épülettömbet képez. Régiségek, ó- s ujabbkori műtárgyak óriási gyüjteményét foglalja magában. Jóllehet az idővel takarékoskodnom kellett, mégis egy egész napot szántam reá. Természetes, hogy ekkép is csak amugy öregiben nyerhettem róla tájékozást. Kellemetlen benyomást

tett reám, midőn az ókori görög és római szobrászat cynikus termékei között még nőket is bolyongani, sőt e szeméremsértő alakok lerajzolásával leányokat foglalkozni láttam. Az assyr-babyloni régiségek között főleg négy óriási szárnyas bika emberi fejjel vonja magára a figyelmet. Ezek Sargon assyr király ninivei palotájából jutottak ide, és daczára, hogy már harmadfél ezer év zajlott le fölöttük, mégis oly állapotban vannak, mintha csak most kerültek volna ki a véső alól. Az egyptomi régiségek gyüjteménye egyike a legnevezetesebbeknek efajta gyüjtemények között. Egyptomi isteneken, mumiákon, koporsókon kivül látható itt hieroglyph jegyekkel az egyptomiak «halotti könyvének» egy részlete is roppant hosszu s nagyon jókarban levő tekercsen; továbbá két óriási sphinx vörös gránitból, melyeknek egyike II. Ramsest, Israel fiainak kegyetlen sanyargatóját, a másik pedig annak fiát, Menephtáht, a bibliai tizcsapás makacs faraóját ábrázolja.

Kiváncsi voltam, Mesa, moábita királynak, kiről a szentirás is említést tesz (IV. Kir. 3.), emlékkövét látni, tudván azt, hogy e nagybecsü emlék is a Louvreban őriztetik. Minthogy fürkésző szemeim sehol rá nem akadhattak, megkérdeztem egy teremőrt, vajjon nem tudná-e nekem megmondani, hogy melyik teremben őriztetik ez a tárgy. Azonnal megmutatta az irányt, s megmondta az osztályt is, melyben feltalálhatom. Feltünt előttem, hogy ez az egyszerü ember az itt felhalmozott tárgyak rengeteg erdejében tudomással bir ezen egyes, s hozzá az ő őrhelyétől jól távol eső tárgyról is. Meggyőződtem ebből is, hogy a párisiaknál mily értékes kincs számba megy Mesa emlékköve, s nem is alaptalanul; mert bizonyos tekintetben unicumot képez az széles e világon. A jelzett irányban haladva, végre fennebbi kérdésemet megujitottam egy másik teremőr előtt is. Ez legott rámutatott az illető teremre, de, ugymond, a terembe bejutni nem lehet.» — «Tehát nem láthatom meg az emlékkövet?» kérdém. «De igen, felelé, hanem csak távolról.» Oda mentem, a bejáratot néhány deszkaszál zárta el, de csak a lábak, nem a szemek elől, ugy hogy kényel-

mesen be lehetett tekinteni. A ritkabecsü kincs a terem közepén volt felállitva. Fekete cserkőlapot képez, melynek mellső része kissé bemélyed, ugy hogy kidomborodó szélei mintegy keretül szolgálnak, felső része kerekded, minélfogva az egész kőlap nagyon hasonlit a mi zsidó temetőink sirköveihez. Harmincznégy sorból álló felirata van, mely a héberrel majdnem azonos moábita nyelvjáráson van fogalmazva. Irásjegyei ugyanazok, melyeket hajdan a fönicziek és a zsidók is a babyloni fogság előtt használtak, s melyek a szamaritánusoknál még jelenleg is használatban vannak. Eddig ismert irott okmányaink közül ez a legrégibb, mely alfabetikus betürendszert mutat fel. Az egy méter magas és 60 centimeter széles kőlap Kr. e. 897. évben készült és 1869-ben egy franczia által, ki a jeruzsálemi franczia konzulátusnál tolmácskép volt alkalmazva, egy a holt tengertől keletnek eső domb aljában födöztetett fel. A tudatlan beduinok azonban a követ darabokra zúzták, és csak nagy ügygyel-bajjal volt lehetséges e darabokat ismét összeilleszteni, a hátramaradt hézagokat pedig gipszszel kellett pótolni. Még nagy szerencse volt, hogy az összezuzatás előtt a felirat lenyomatban megszereztetett; mert csak ennek segélyével lehetett a kőlapnak hiányossá vált feliratát gipszöntvény által teljesen visszaállitani.

Halles centrales. Vasból épült, tető alatt álló csarnokok ezek, hol vásár tartatik, alant pinczékkel, melyekben áruczikkek tartatnak. Éjfélkor veszi itt már kezdetét a pezsgő élet. Páris környékéről a kertészek telt kocsikkal megérkeznek; más kocsik a vasuton érkezett áruczikkeket, ugymint tengeri állatokat, vajat, sajtot, tojást stb. szállitanak. Délelőtti 9 óráig tart a nagy üzlet, mely abban áll, hogy azok, kik a csarnokokban naphosszat árulnak, valamint a város ezernyi kiskereskedői is a közelről-távolról érkezett áruczikkeket összevásárolják, és saját áruhelyeikre vagy boltjaikba szállitják. Mindez természetesen nagy zaj, zsibongás és fölötte érdekes s változatos jelenetek mellett történik. A nagy üzletnek 9 órára befejeződnie s a csarnokokat átszelő utczáknak kiürülniök kell.

Sz. Eusztách temploma. Gyönyörü gótstylü templom számos szentnek ereklyéjével. Midőn beléptem, a főoltárnál az Oltáriszentség kitétele mellett kismise volt, melynél a miséző papon kivül hét, karingbe öltözött áldozár volt jelen, az oltár körül elhelyezett székeken ülve. A szolgálatot négy ministráns gyermek végezte vörös talárisban, albában, övvel, minőt nálunk a miséző pap használ, átkötve és fehér kezttyüt viselve; kettő közülük olyformán ministrált, mint nálunk hasonló esetben a diakonusok szoktak.

A *Notre-Dame temploma.* Ez Páris ősrégi, de néhány évtized óta gyönyörüen megujitott székesegyháza. Kissé mélyen fekszik, a mi imponáló hatását némileg csökkenti. Bámulatra ragadó homlokzata két csonka toronyban végződik; egy harmadik, keskeny és csúcsos torony a tetőzet közepéről magaslik ki. Az épitészeti ornamentika pazar bőkezűséggel érvényesül az épület külsején, miértis ez nekem jobban megtetszett, mint a belseje. Ez az a templom, melyet a mult század forradalmának iszonyatos napjaiban az istentelenek arra szemeltek ki, hogy egy hirhedt nőt, mint az észistennő személyesitőjét a főoltárra helyezzenek, tiszteletére itt az Isten szentélyében a nőnem undok salakjaival egyesülve, énekeket hangoztassanak, és a leggyalázatosabb jelenetek közt tánczot rendezzenek! Eszeveszettségökben a székesegyházat elnevezték «az ész templomának.» A megbántott Istenség nem soká késett a megtorlással; öt hónap mulva az égbekiáltó gonoszság czinkosainak fejeit Robespierre parancsára a nyaktiló szelte le.

A Notre-Dame mögött van az ugynevezett *Morgue*, vagyis azon épület, hol az ismeretlen öngyilkosok, vagy egyébkint életöket vesztett emberek hullái vannak fölismerhetés végett közszemlére kitéve, ugy hogy üvegfalazaton át mindenki láthatja őket. Ha jól emlékszem, egy kifüggesztett táblán a közönséget figyelmeztetik, hogy az illető halott kilétének felfödözésétől senkit vissza ne riaszszon azon félelem, hogy a felfödözés esetében a temetési költségek terhét tán neki kellene viselnie. Ottlétemben három férfihulla volt kiteritve, az elzüllött egyének typusa tetszett fel mind a

hármon. A folyosón pedig azon hullák fényképei vannak kiakasztva, melyeket el kellett temetni, mielőtt fölismertettek volna; borzasztó torzalakok valának ezek többnyire.

A *Pantheon.* Hatalmas kupolás épület, elől nagyszerü oszlopcsarnokkal; templomnak nézné az idegen — amint-hogy az is volt — ha jelenlegi rendeltetésére nem figyelmeztetné őt a homlokzatán látható felirat: «Aux grands hommes la patrie reconnaissante»; «A nagy férfiaknak a hálás haza.» Amint a jó vagy rosz szellemnek sikerült a franczia állam kormányrúdját hatalmába ejtenie, a szerint váltakozott ezen épület rendeltetése is. XV. Lajos 1764-ben tette le alapkövét, szándéka lévén templomot emelni szent Genovéva tiszteletére. A nagy forradalom alatt az épület teljes befejezésre jutván, eredetileg szándékba vett rendeltetésétől elüttetett, és Pantheon nevet nyert. Az 1822. évben sz. Genovéva tiszteletére templommá avattatott. A juliusi kormány alatt ismét Pantheonná változtatott. Az 1851. évben ujra Isten házává lön, melyet azonban 1885-ben a felülkerekedett hitetlenség ujból magához ragadott, és saját szerencsétlen áldozatainak tetemei számára temetkezési helyül foglalt le. Az épület belseje különben üres, csak a falakon láthatók festmények többnyire sz. Genovéva és Klodvig király életéből vett jeleneteket ábrázolva. A «nagy férfiak» a kriptában nyugosznak, hová csak ministeri engedélylyel lehet bejutni, a mint ezt a falra kifüggesztett táblán olvastam. No már azokat a «nagy férfiakat» még sem tartottam oly nagyoknak, hogy miattuk egész a miniszteriumig megerőltessem magamat. Elég volt szomoru tudomásul vennem, hogy Istentől elrugaszkodott elvtársaik saját elveik gúnyjára oly helyre erőszakolták őket, melyre érdemeket maguknak ugyan nem szereztek.

A Pantheontól nem messzire esik *szent István* vértanu temploma, hol egy nagyon diszes szekrényben sz. Genovévának, Páris védszentjének kőkoporsója van, mely azonban a sz. szűznek csak hamvait tartalmazza, minthogy a mult század forradalmárai tetemeit, melyek egészen meg voltak,

s melyeket a város századokon keresztül legféltettebb kincs gyanánt őrizett, elégették.

Saint-Sulpice temploma. Ez egyike Páris legkiválóbb templomainak. Nagyszerü épület két csonka toronynyal és homlokzatán kettős, egymás fölé helyezett oszlopcsarnokkal. Belseje ujabb falfestményekkel gazdagon van ékesitve. Orgonája tiz oktávára terjed 7000 síppal és 118 változattal. A templom előtti tágas teret egy szökőkut termetes oszlopa disziti, melynek négy oldalán Francziaország legnevezetesebb egyházi szónokainak: Bossuet-, Fléchier-, Massillon- és Fénelonnak életnagyságu alakjai foglalnak helyet.

Egyik érdekes különlegessége Párisnak a már világhirűvé vált *Eiffel-torony*. Mielőtt Párisba jutna a vasuti utas, már több állomással megelőzőleg szemébe ötlik a 300 méternyi magasságba felnyuló óriási alkotmány. Ennél magasabb müvet emberi kéz még nem létesitett. Egymáshoz bizonyos közökben sorakozó vas-gerendák s lemezek kombinácziója alkotja a nagyszerü müvet. Ennélfogva a torony a rajta levő hézagok miatt átlátszó. Négy lábon nyugszik, melyek 120 méternyire esnek egymástól. Három emelete van; az első 56 méternyi magasságban vendéglőket s kávéházilag berendezett termeket hord; hasonlókép a második emelet is, mely 118 méternyi magasságban van; még a 275 méternyi magasságból letekintő harmadik emeleten is egy sereg kisebbszerü bolt foglal helyet. A ki nem restelli s bátorsága is van hozzá, a 2-ik emeletig lépcsőkön is feljuthat. Ottlétemben nem tapasztaltam, hogy valaki ezt az utat választotta volna. A felszállásra rendes eszközül egy, ablakokkal ellátott bódé szolgál, mely a tornyon belül vasköteleken fel s alá mozog. Ebben vontak fel engem is többed magammal egész a 3-ik emeletig. A felvonulás alatt utitársam hüledezett, attól tartván, hogy a torony feldől; nekem eziránt aggodalmam nem volt, lévén a torony elég szellős arra, hogy a szél nagyobb lökés nélkül átsurranhasson rajta; de valami kedélyes hangulatra engem sem villanyozott az a gondolat, hogy hátha a köteleknek egyikemásika a nagy teher alatt el találna szakadni. Bátorság dol-

gában leginkább kitüntek a velünk együtt felszálló nők, kik egészen az ablakhoz állva s nevetgélve, oly egykedvüleg, mintha csak szobájokban lettek volna, méregették szemeikkel a távolságot, mely köztünk s a föld között egyre borzalmasabb arányokban kifejlődött. A ki e magas légutazás dicsőségében egy izben részesült, az beérheti vele egyszer mindenkorra; én legalább a magam részére nem kivánok belőle többet.

A ritkaságok közé tartozik Párisban az is, a mit a *Guimet*-féle muzeum a látogató szeme elé tár. Egyebeken kivül láthatók itt a számtalan pogány, különösen buddhista istenek czifrábbnál-czifrább, ijesztőbbnél-ijesztőbb szobrai, melyek a keresztény szemlélőben a szánalom érzetét keltik az illető pogány nemzetek iránt, valamint azt a forró óhajt, vajha mielőbb teljesedésbe menne ezekre is Ker. sz. János édes atyjának, a Szentlélek által ihletett Zakariásnak jövendölése, hogy az igazságnak az ég magasságából támadó napja, Jézus Krisztus, nagy irgalmában meglátogatván s megvilágositván e nemzeteket is, melyek még sötétségben és a halál árnyékában ülnek, őket is a békeség és üdv utjára vezérelje.

Megnéztem egy előadást a *Hippodrome*-ban. Ez egy rengeteg czirkusz, melynek nézőtere 10,000 embert, arenája pedig egész hadcsapatokat képes befogadni. A czirkusz rendkivüli nagysága kitetszik onnét is, hogy az előadás alatt két angyal alak lebegő szárnyakkal ereszkedvén le felülről az arenába, mig lassu ereszkedésök tartott, jómesszire ható látóképességemmel sem birtam kivenni, vajjon az a két mosolygó piczike arcz élő lényeket, vagy pedig csak élettelen figurákat tár-e elém. Csak midőn a földre érve, mozogni, járni-kelni kezdtek, láttam, hogy bizony valóságos emberi lények, felnőtt nőszemélyek voltak.

Az előadás különféle gimnasztikai produkciókkal vette kezdetét. A szereplők az arenába mindig hintóban robogtak be, melynek bakján egy egyenruhás, fehér parókás kocsis, hátsó részén pedig egy hasonló öltözetü, 12—13 évesnek látszó helyes gyermekinas foglalt helyet, ki midőn a hintó meg-

állt, azonnal leugrott, s az ajtót a bennülő szereplők számára kinyitá. A produkczió végeztével a hintó ismét megjelent, hogy a szereplőket visszaszállitsa, és csakhamar ujakkal térjen vissza. A gimnasztikai mutatványokat követé Jeanne d'Arc, orléansi szűz történetének érdekes jelenetekben gazdag, nagyszerü előadása. Egész hadseregek jelentek meg gyalog és lóháton; az egyik jelenetnél csak a női lovaglók csapata 40 személyből állt. Megdöbbentő volt, midőn a halálra itélt Jeanne d'Arc máglyára helyeztetvén, körülötte a lángok sustorogva felcsaptak. A szereplő nő természetesen oda nem égett; de hogy mikép tünt el a lángözönből, észrevenni alig lehetett. A lángok végre kialudtak, s a máglya helyén az orléansi szűz aranyos lovasszobra bukkant elő. — Ezután hat elefánt czammogott be a szintérre, hogy különféle produkciókkal ők is bemutassák tudományukat a közönségnek. A többi közt bizonyos hangszereken zeneismereteiket produkálták, miközben a földig érő agyarakat hordó him kartárs a többiekkel szemben állva, ütempálczával a taktust adta. Persze, hogy a jelenet nagyon bohókás volt. A szelid elefántokat mérges fenevadak váltották fel. Ugyanis az elefántok távozása után az egész arena körületén a föld mélyéből egy vasráczozat emelkedett fel jó magasra, választfalat képezvén az arena és a nézőtér között. Ez intézkedés czélja azonnal nyilvánvalóvá lőn, midőn a bejárathoz tolt ketreczből hét dühös oroszlán ugrott az arenába. Ugyanoda belépett két férfiu is, kik korbácsokkal s pisztolylövésekkel nógatták a vadakat gyorsabb futásra a rácsozat mentében. Az egyik himoroszlán a sok hajszát végre megunván, megállt, s iszonyu orditás közt üldözője felé kapkodott, ki a felingerült vadállatot csakis egy hosszunyelü vasvillával, melyet tátongó torkának szegezett, volt képes meghátrálásra birni. Egy adott jelre az oroszlánok ismét ketreczökbe vonultak.

Az előadás után lakásomra siettem, már éjfél után volt, midőn ideérkeztem. Legalább láthattam az éjjeli Párist is, s mondhatom, hogy alig tapasztaltam különbséget az éjjeli és a nappali Páris között, oly élénk s pezsgő élet folyt még

éjféltájban is, főkép a szinte nappali fényben úszó boulevardokon. De nem is lehet ezt csodálni, ha tekintetbe veszszük a párisiak életrendjét. Kilencz óratájban kelnek, 11 és 12 óra közt villásreggelit vesznek magukhoz, esti 7 óra körül 5—8 fogásból álló ebédhez ülnek, ily késői bő étkezés pedig néhány órai emésztési időt igényelvén, ezt szórakozással iparkodnak kitölteni, minek folytán jól belemennek már az éjjelbe, mielőtt alvásra gondolnának.

A «boulevardokról» közbevetőleg legyen megjegyezve, hogy ezen név alatt Páris legkiválóbb utczái értetnek. A «boulevard» szó tulajdonképen bástyát jelent; ezen utczák helyét hajdan bástyák foglalták el, melyek leromboltatván, az igy nyert terek nagyszerü palotákkal lőnek beépitve s fákkal beültetve, megmaradván az igy létesült utczáknak a régi «boulevard» név. E név azután kiterjesztetett az ujabban keletkezett széles, egyenes, fákkal beültetett utczákra is, habár azelőtt nem is léteztek ott bástyák.

A *Madeleine-templom.* Templomnak egy kissé szokatlan külsejü, inkább szinháznak vélné az ember. Hét méter magas talapon áll, melyhez 28 lépcsőfok vezet fel. Az egész épületet köröskörül 54 korinthusi oszlop környezi és 34 fülkékben álló szobor disziti; csekély hajlásu tetőzete alacsony, tornya nincs. A templomnak csak egy, de jó tágas hajója van, melybe a világosság három kupolyán át szüremkezik be. Beléptemkor, Nagyasszony ünnepének délutánja lévén, éppen vecsernye volt sok pap és ministráns közreműködése és nagyszámu ájtatoskodók részvétele mellett. Itt is, valamint egyáltalában Francziaország templomaiban, padok helyett szalmaszékecskék sürü sorai foglalják el a hajó padolatát, melyek ha tán esztetikai szempontból támasztható követelményeknek kevésbbé is felelnek meg, hasznossági szempontból a templomra nézve annál előnyösebbek. Értesülésem szerint ugyanis a székek egyes vállalkozók tulajdonát képezik, kik a templom látogatóitól, ha azokat igénybe veszik, bizonyos összegecskét szednek, mig ők maguk a templomnak tartoznak meghatározott, néha tekintélyes összegre rugó bérletet fizetni. Mindenütt igy van-e,

nem tudom; csak azt tudom, hogy engem sehol senki székpénzért ájtatosságomban nem zavart. A hol a templomnak egyéb biztos jövedelmi forrása nincs, mint Francziaországban is, ott az érintett eljárást a kényszerhelyzet eléggé igazolja.

Jézus Szive temploma. A franczia nemzet fogadalmi temploma ez, mely a nagy s gazdag nemzethez méltó bőkezü áldozatkészség által létesülve, e bőkezüségnek megfelelő arányokban s pompában dominálja a Montmartre nevü magaslatról Páris városát. A massziv, faragott kövekből épült nagyszerü remekmű a román stil vonásait tükrözi vissza. Az isteni tiszteletnek már átadatott, jóllehet még teljesen befejezve nincs. A szentély falán végig huzódva, nagy vörös betükkel, e sokat mondó felirat vonja magára a figyelmet: «Sacratissimo Cordi Jesu Christi Gallia poenitens et devota.» Sajnos, hogy a «Gallia poenitens et devota» nagyrészt még csak a jobblelküek buzgó imáinak s forró óhajainak tárgyát képezi. Bár adná a jó Isten, hogy a lourdesi sz. Szűz hatalmas közbenjárása folytán ez imák és óhajok mielőbb teljes mértékben megvalósulást nyerjenek. Valószinüleg e komoly s jelentőségteljes felirat volt szálka a szabadkőmives had szemében, amiért a mult év derekán azon pokoli düht lehelő inditványnyal merészkedett föllépni, hogy e nagyszerü uj templom, melyet a kath. hitbuzgóság mesés összegig emelkedő áldozatkészsége létesitett, kisajátittassék s állami czélokra fordittassék.

Nagyasszony napján sz. Márton templomában, mely lakásomhoz legközelebb esett, misézvén, igen sokakat, többnyire nőket megáldoztattam. Még az nap értesültem egy hirlapból, hogy másnap, vasárnap bucsusok indulnak Párisból Argenteuilbe, hol e napon Üdvözitőnk köntöse e városba történt áthozatalának évfordulója fog megületni. Azon reményben, hogy megláthatom a drága ereklyét, kapvakaptam én is a kedvező alkalmon, s azért vasárnap az egyik vonattal én is kirándultam a Páristól vasuton mintegy félórányira eső *Argenteuilbe.* Érdeklődésem annál nagyobb volt, minthogy éppen ez évben Trier városa is hasonló okból rendezett ünnepségek szinhelyévé lőn.

Délelőtti 11 óra tájban megérkezvén Argenteuilbe, azonnal az ereklyét őrző templom felé tartottam, hová belépve, figyelmemet legott magára vonta egy mellékoltár, melyen gyertyák égtek, s melynek hátterében egy nagy, az előtérben pedig, ott, hol a misézőpap kelyhe szokott állani, egy kisebb csinos, aranytól sugárzó ereklyetartó, hordó készüléken nyugodva, volt elhelyezve; a kápolnaszerü helyiséget elzáró alacsony rácsozat mellett s mögött pedig térdre borult ájtatos sereg foglalt helyet. A kisebbik ereklyetartó, mely a sz. köntöst rejti, évközben a háttérben levő nagyobb szekrényben tartatik elzárva. Minthogy a szent köntös kitéve nem volt, sem az ereklyetartó üvegfalazattal nem birt, azért abból mitsem lehetett látni. Mindenekelőtt magam is az ájtatoskodókhoz csatlakoztam. Ájtatosságom végeztével közelebbi adatok beszerzése végett a sekrestyébe mentem. Itt egy papot találván, kérdezém tőle, vajjon az Üdvözitő tunikája nem fog-e közszemlére kitétetni. Mire azon választ nyertem, hogy az idén ez nem történik, de valószinüleg történik majd a jövő évben. Erre egy szekrényből elővett ereklyetartót, megcsókolá, csókra nekem is odanyujtá e szavakkal: «Ez egy darab a szent köntösből.» Feketés szinűnek láttam. A sekrestyében vettem füzetet, mely az argenteuili sz. köntösre vonatkozó történeti adatokat tartalmazza. Ez adatokat a «Magyar Állam» 1891. évi szeptember 6-ki számában már tüzetesebben ismertettem. E helyütt tehát elég legyen megjegyeznem, hogy Üdvözitőnk e köntöse Nagy Károly adományozása folytán, ki azt keletről, Iréne császárnétól nyerte ajándékba, jutott a 800. évben Argenteuilbe. A mi az argenteuili és trieri szent köntösök egymáshozi viszonyát illeti, füzetem szerzője, Guérin, ki ez ügyben több munkát bocsátott közre, tekintve a két köntös méreteit, azon következtetésre jut, hogy Argenteuil az Üdvözitő testét közvetlenül fedő alsó s rövidebb, Trier pedig a felső s hosszabb tunikának szerencsés birtokosa. Egyébiránt nem valószinütlen, mert régi okmányokra támaszkodó, az a vélemény sem, mely szerint az argenteuili sz. köntös Üdvözitőnk azon köntöse, melyet gyermekkorában viselt.

Még az nap délután megfordultam *Versaillesban* is. Francziaország történetében egykor, főleg XIV. és XV. Lajos királyok alatt kiváló szerep jutott e városnak, mint királyi székhelynek; sőt egypár évtized előtt is egész Európa tekintete ide irányult, midőn az 1870—1-ki porosz-franczia hadjárat alatt a német hadsereg itt ütötte fel főhadiszállását, és Vilmos, porosz király itt kiáltatott ki a német birodalom császárjává. Lakosainak száma jelenleg 49,000-re rug. Főnevezetessége a vár, hajdan a franczia királyok pazar fényü palotája, most azonban jobbadán csak szobrok és festmények gyüjteményét magában foglaló muzeum. E szobrok és festmények az épület feliratának: «A toutes les gloires de la France» megfelelőleg a franczia dicsőség kiváló tényezőit, ugymint fejedelmeket, egyéb nagy és jeles férfiakat, valamint győzelmes csatákat állitanak szem elé. A «galerie des glaces» rengeteg, 73 m. hosszú és 13 m. magas terem, melyet márvány, tükrök, aranyozás és allegoriai festmények diszitenek. E terem volt az a hely, hol az 1871. évi január 18-án Vilmos, porosz királynak a német birodalom császárjává történt proklamáltatása végbement. A királyi várhoz nagyszerü kertek csatolvák, melyeket számos szobor diszit, s melyek fölötte érdekes vizimüvekkel gyönyörködtetik a látogatót.

Párisi tartózkodásom idejéből még egy rendkivüli tüneményt kivánok fölemliteni. Falragaszok hirdették a közönségnek, hogy az egyik szinházban előadás alatt, de azonkivül is napközben a szinház egyik helyiségében két összenőtt leány látható. A ritka alkalmat felhasználatlanul hagyni én sem akartam. Egyik nap délutánján elmentem tehát az illető helyiségbe. Egy tágas terem volt ez köröskörül pamlagokkal a közönség számára. A terembe még be sem lépve, a nyitva tartott ajtón át már is szemembe tünt a szokatlan látvány. A két leány a terem közepén éppen lapdázással volt elfoglalva. Helyet foglalván az egyik pamlagon, jól szemügyre vettem őket. Két teljes emberi alak állott előttem, kik csak hátul derékben valának összenőve. Tizennégyévesek voltak, de fejlettségök csekélyebb kort sejtetett. Állapotuk-

nál fogva szoknyájuk alsó része egy darabot képezett. — Cseh-országiak voltak, szüleik is velök voltak. Lapdázásuk abból állt, hogy velök szemben két más leány foglalván állást, ezek a lapdát feléjök hajitották vagy ütötték, ők pedig, az ikrek, azt röptiben elkapni vagy visszaütni törekedtek; ha ez nekik nem sikerülvén, a lapda leesett s tova gurult, utána siettek, miközben az egyik a másikat maga után huzta, a mi elég könnyen ment, minthogy a huzott fél is lábaival visszahátrálni törekedett. Majd az egyik, majd a másik volt a huzó és a huzott. Csodáltam, hogy e mozdulatok fájdalmat nem okoztak nekik: folyton mosolyogtak, nevetgéltek. Lapdázás után mindegyikök hegedüt vett a kezébe, s eljátszott rajta egyszerü zenedarabot, azután arczaikkal egymásfelé hajolva, megcsókolták egymást. Tömérdek vagyonra tesznek ugyan szert; de azért lehetetlen máskép, mint szánalommal tekinteni reájok, főleg ha az ember az egyik megbetegedésének vagy halálának a másikra való kinos és végzetes következményeit veszi számitásba.

Páris erkölcsi tekintetben rosz hirben áll, s nem alaptalanul, mert hisz az utczán is sok illetlenséget lehet látni. A bünnek szertelen garázdálkodásait azonban, ugy látszik végre-valahára megsokalta már a párisi rendőrség is; amióta itthon vagyok, olvastam a lapokban, hogy legalább a botrányos utczai üzelmeket betiltotta.

Augusztus 17-én reggeli 9 óra tájban elhagytuk Párist, és pedig örvendező szivvel, annyira terhünkre volt már a kellemetlen fülledt, büzhödt légkör, melyben e város uszik. Ugylátszik, érzik ezt maguk a párisiak is; mert ünnep és vasárnap, a ki csak teheti iparkodik ki a miazmákkal telitett légkörből a sokkal üdébb levegőjü vidékre, mely alkalmakkor a vasuti vonatok alig győzik a kirándulók tömérdek sokaságát tova szállitani. A népáradat kiözönlése feltetszik ilyenkor Páris utczáin is; mig ugyanis más városokban ünnep- és vasárnap az utczák élénksége tetemesen növekedik, addig Páris utczáinak élénksége e napokon legalább is felényire leapad. Utitársam, ki egy regényes fekvésü falu balzsamos légköréhez van szokva, odanyilatkozott, hogy, ha mi-

niszterelnöknek tennék is, még akkor sem állna be Páris lakosának.

Páris után kiszemelt állomásunk *Belfort* volt, hová esti fél 7 órakor megérkezve, a «Hôtel Lapostolest»-be szálltunk.

Belfort, melynek lélekszáma 22,000-re rug, nagyszerü erőddel rendelkezik. Ez erőd belsejét megtekinteni óhajtván, de másrészt bizonyos nem lévén aziránt, vajjon nem lépek-e tilosba, csak kimért léptek s kellő körültekintéssel közeledtem feléje. Midőn azonban kapuján polgári öltözetü embereket is, férfiakat és nőket sans gêne ki- és bejárni láttam, az utat magam előtt is nyitva állónak tekintettem és bementem. Midőn már benn voltam, akkor láttam csak, minő csodavilág van itten; egy egész város rendes utczákkal és egy nagy templommal tárult elém. Több helyütt alagutak vannak vaskapukkal s felvonó hidakkal. Itt-ott kiakasztott táblák feliratai figyelmeztetik a civil embert, hogy az illető helyre való belépést maga számára tilosnak tekintse. Az erőd bejárata fölött e büszke jelmondat foglal helyet: «Nec pluribus impar.» Tekintve az erőd nagyszerü fölszerelését s magaslatok védelme alatt álló előnyös fekvését, magam is azt hittem, hogy csakugyan ugy van, ahogyan a jelmondat állitja, ha 1871-ben a német hadsereg be nem bizonyitotta volna, hogy bizony mégsem ugy van; mert hát az a furfangos német hadászati tudomány mégis csak hatalmába ejtette a várat, és Bismarck csak nagy ügygyel-bajjal volt rábirható, hogy azt a francziáknak ismét visszaszolgáltassa.

Augusztus 18-án délben Belfortból távozva, folytattuk utunkat Schweiz felé. Az utolsó franczia állomás *Delle* volt, hol már a schweizi vonat várakozván reánk, bucsut vettünk mind a franczia vonattól, mind egész Francziaországtól, és pedig örömmel mind a kettőtől; az utóbbitól azért, mivel itt azt a felmagasztalt franczia finomságot s előzékenységet éppen nem tapasztaltuk mindig; ugylátszik az 1870—1-ki katasztrófa után a franczia annyira bizalmatlanná vált, hogy minden idegenben egy-egy porosz mumust szimatol; — az

előbbitől pedig azért, mivel a franczia vasuti kocsik amellett, hogy a nagyszámu utazó-közönség miatt rendesen megtelnek, még csak annyi kényelmet sem nyujtanak, hogy az ember itt vagy ott könyökét megtámaszthatná, annál kevésbbé birnak olyan folyosókkal, minőkkel a mi gyorsvonataink kedveskednek az utasoknak. Bezzeg örültem is, midőn Delleben a schweizi vonatra átszállván, ott a tágas s kényelmesen berendezett kupéban elhelyezkedhettem. Basel felé vevén utunkat, vonatunk egy ujonnan épült hidon közvetlen közelében robogott el azon helynek, hol néhány héttel azelőtt a tömérdek utassal megtelt vonat a hid leszakadása folytán a megáradt folyóba zuhant. A régi hid roncsai még láthatók valának, de a folyó oly sekély volt ezuttal, hogy egy gyermek is könnyen átgázolhatott volna rajta.

Baselben délutáni $^3/_4$5 órakor megérkezvén, a Rajna partján fekvő «Zur Krone» czimü fogadóba szálltunk. Éppen ablakom alatt néhány lépésnyi távolságban hömpölygeté hullámait a Rajna, melynek szobámba felható zúgása közt szenderedtem el éjjeli nyugalomra is. E folyó által két részre oszlik a 70,000 főre menő lakosságot magába ölelő város. Basel, lakosainak csendes, komoly, előzékeny, barátságos magaviselete miatt jó benyomást tett reám; emlékeztetett e tekintetben némileg Drezdára; csak az a kár, hogy mindkettő fölött a protestantismus tévelyeinek sötétsége borong.

Basel egyik főnevezetessége a «Münster.» Hatalmas kéttornyu, gyönyörüen megujitott templom ez, mely hajdan püspöki székesegyház volt, jelenleg pedig Kálvin hiveinek főtemploma. Orgonája nagyságra nézve harmadik a földkerekségen; vizvezeték mozgatja fujtatóit. A padok háttámlái előre vagy hátra mozgathatók, a mint tudniillik a közönség a zenekar felé arczczal vagy háttal kiván azokon elhelyezkedni. Tartatnak itt ugyanis időnkint hangversenyek és ilyen alkalmakkor az egész közönség a zenekar felé fordulva foglal helyet a padokon. E templom szentélyében tartattak az 1431—1448-ki években itt lefolyt nevezetes zsinat nyil-

vános ülései. A templommal összeköttetésben van a «Mittelalterliche Sammlung,» melynek egyik első emeleti terme volt az a hely, hol a zsinati gyakran viharos tanácskozások végbementek, s hol a zsinati tagok egy része, a szenvedélytől a schisma lejtőjére sodortatva, IV. Jenő pápának letételét határozatilag kimondotta, s helyébe V. Felixet kiáltotta ki pápává.

A «Münster» egyik oldalán terül el az ugynevezett «Kreuzgang,» hol nevezetes egyének falba illesztett sirkövei vannak egybegyüjtve. Itt láthatók a többi közt a reformatio főfő terjesztőinek, Oecolampadius, Gupialus Simon és Meyer polgármesternek siremlékei. Oecolampadius sirkövén e felirat áll: «D. Jo. Oecolampadius, Professione Theologus, trium linguarum peritissimus, author evangelicae doctrinae in hac urbe primus, et templi huius verus episcopus; ut doctrina, sic vitae sanctimonia pollentissimus, sub breve saxum hoc reconditus iacet. Anno salutis MDXXXXXII. F. F.» A templom mellett pedig egy utczai fülkében Oecolampadius ujonnan készült szobra foglal helyet, kezében a «Biblia sacra»-t tartva. Az 1536-ban elhalt Desiderius Erasmus Rotterodamus hosszú feliratu sirköve magában a templomban van elhelyezve.

Augusztus 19-én a délutáni 1 óra 51 perczkor induló vonattal Baselből Konstanz felé vettük utunkat. Utközben, midőn tudniillik 5 óra tájban *Neuhausen*-ba értünk, kiszálltunk, hogy Európa legnevezetesebb vizesését, az ugynevezett schaffhauseni Rajna-esést közelebbről megtekintsük. A Rajna-esés ugyanis, mely Schaffhausen városától veszi elnevezését, Neuhausen falu tőszomszédságában van. Látható ugyan a tova robogó vasuti kupéból is, de a ki csak igy látja, nagyon csalódik, s a hires vizesésről csakis kicsinylő véleményt vihet magával. A ki e természeti tünemény impozáns nagyszerüségéről kellő fogalmat szerezni óhajt, az szálljon le a vonatról Neuhausennál, a vasuti állomás magaslatáról bocsátkozzék le az alant folyó Rajna partjára, s foglaljon állást szemben a vizeséssel. Nagyon érdekes az, a mit itt fog látni. A mint a mederben heverő szikladarabokba

rohamosan beleütköző különben zöldes szinü hullámok fehér, habzó, itt-ott zöldes foltokkal tarkitott viztömeggé válva, a meder egész széltében a mélységbe zuhannak, itt miriádnyi és miriádnyi apró cseppekké zuzódnak, melyek fehér porfellegként szökelnek, szép szivárványszinben tündökölve, a magasba.

A ki azonban a vizesés nagyszerüségéről teljes fogalmat szerezni s megrenditő hatását tapasztalni kivánja, annak a vizesést közvetlen közelből kell szemlélnie. Igy tettem én is. A vizeséstől egypár kőhajitásnyira levő hidon átmenve, az ottani magaslatra vezető uton fák és cserjék közt kanyargó uton lefelé haladva, annyira megközelitettem a vizesést, hogy a féktelenül száguldó hullámok állóhelyemre is belocscsantak. A jelenet, mely itt a bámuló szem elé tárul, leirhatatlan. A hullámok a tágas meder széltében megvadult szilaj paripákként vágtatnak iszonyu erővel előre, és zuhannak mennydörgésszerü moraj közt a mélységbe.

A vasuti állomás szomszédságában levő vendégfogadó verandáján, honnét pompás kilátás nyilt a Rajna-esésre, megvacsorálva, $^1/_2$9 órakor folytattuk utunkat *Konstanz* irányában, hol 10 órakor megérkezve, a «Hôtel Hecht»-ben fogadtunk szállást.

Konstanz a bódeni tó partján elterülő, gyönyörü fekvésü város, mely a bádeni nagyherczegség határaiba esik, és 15,000 főre menő lakosságot zár magába. A Rajna, miután egy időre ölelkezett a bódeni tóval, e város mellett bontakozik ki ismét annak karjaiból, hogy tovább folytassa hosszúra nyúló utját. Augusztus 20-án két templomot meglátogatván, bár hétköznap volt helyben, mégis elég szép számu közönséget találtam azokban, mely épületes áhitattal hallgatott sz. misét. Ugylátszik, erős hit és mély vallásos szellem hatja át itt az elméket és sziveket.

Még az nap délelőtti 11 órakor gőzhajóra szálltunk, hogy a bódeni tó fodros tükrén, festői partvidékek szépségein elmerengve, átevezzünk a bajor területen fekvő *Lindauba.* Majdnem teljes három órán át élvezhettük e viziut testet lelket üditő kellemeit. Lindauban kikötve, a néhány percz

mulva Münchenbe indulandó vonatra siettünk, hogy még az nap a bajor fővárost elérhessük. A pályaudvarban megpillantottam Kneipp Sebestyént, a nagyhirü wörishofeni orvosplébánost, ki szintén a mi vonatunk egyik kocsijába szállt fel. Utközben kupénkban az egyik utas odanyilatkozott, hogy ő ugy véli, hogy Kneipp plébános ur is velünk utazik. «Valóban igy van, mondám, ő szintén e vasuton van.» — Én ugyan személyesen őt nem ismerem, folytatá amaz, csak képei után itélve gondoltam, hogy ő az.» — «Én meg szinről-szinre is ismerem őt, válaszolám, minthogy tavaly néhány napra magam is megfordultam Wörishofenban.» Feltünt előttem, hogy ez az ember egy általa soha nem látott egyént, kivel véletlenül találkozott, puszta rajzolat nyomán felismerni képes volt. Igen valószinü azonban, hogy ő a tömérdek sokszorositás folytán most már uton-utfélen szembe eső Kneipp-féle arczképeket gyakrabban látván, a különben is éles s jellemző vonásu kép annyira emlékezetébe vésődött, hogy arról könnyen felismerheté az eredetit is.

Buchloe állomáshoz érve, Kneipp kiszállt. Egy uri ember, ráismervén a gyógyitás nagy mesterére, kapva-kapott a kedvező alkalmon, s azért hozzá sietve, hosszasan előadá neki a bajt, mely ellen segitséget óhajtott. Kneipp, miután szives készséggel végig hallgatta a panaszkodót, ennek könyvecskéjébe jegyezte az alkalmazandó gyógymódot. Egy forró kézcsók lőn Kneipp rendelési dija. Erre Kneipp alakja a pályaház udvarában eltünt, néhány pillanat mulva azonban ismét előbukkant egy, karjába csimpaszkodó s vidáman csevegő 8—9 éves kis leánykával, kit mint Kneipp rokonát már az előző évből ismertem, midőn Wörishofenban tartózkodtam. E kis leányka szokatlan megjelenésével nem kis feltünést keltett. Uri lánykák módjára csinosan volt öltözködve, rövid ruhával, de harisnyák és czipők nélkül, tehát egészen a bácsi módszere szerint, kinek egyik fő életrendi elve, hogy a gyermekek a test edzése végett a téli zord időszak kivételével mezitláb járjanak.

A vonat sípja füttyentett, s mi ujra megindultunk, és

esti $^3/_4$8 órakor végre *München* nagyszerü pályaudvarába berobogtunk. Éjjeli szállásra a pályaházhoz közel eső «Grünwald-féle Grand Hotel»-be mentünk.

München előttem már ugyis ismeretes lévén, itt nem időztünk, s azért másnap, augusztus 21-én, a reggeli $^1/_2$10 órakor induló gyorsvonattal Salzburg irányában tovább utaztunk, és este 9 óra után Bécsbe, körjegyünk utolsó állomására érkeztünk.

A következő nap, vagyis augusztus 22-én édes hazánk határai közé visszatérve, julius 20-án megkezdett hosszú utunk végére Isten segitségével szerencsésen eljutottunk, Tóbiás példájára hálatelt szivvel áldva a jó Isten kegyes gondviselését, melylyel minket elvitt és visszahozott egészségben, tőlünk minden testi-lelki veszélyt eltávolitott, s nekünk oly sok örömet szerzett, főkép az által, hogy láthattuk Lourdest, a szeplőtelenül fogantatott sz. Szüz csodálatos megjelenéseinek mennyei kegyelmeket dúsan forrásozó drága szinhelyét.

IRODALOM ÉS MÜVÉSZET.

Az én hitvallásom. A müveltebb közönség számára irta Erényi Károly. Magyar-Óvár. 1892. 8-r. 159 l. Ára 1 frt. Papnövendékeknek, tanitóknak, tanulóknak 80 kr.

Ez a czim — nem tehetünk róla, — szomorú emlékeket támaszt lelkünkben. Valamikor, körülbelül husz esztendeje, ezzel a czimmel látta el egy apostatáló kath. pap, kinek esetét még ma is mélyen sajnáljuk, azt a brochuret, melyben, tudós nevü ember, egyetemi tanár létére, szükségesnek tartotta lépését a világ előtt igazolni, hogy miértis lett ő unitáriussá. Igen, «Az én hitvallásom» volt czime annak a brochurenek.

Szerencsére, a világ ilyesmit könnyen feled, s azért a

Sz. legkevésbé se bánkódjék most már, hogy e czimet választotta igen szép munkájának homlokára, bizonyára mit sem tudott arról, hogy e czim már egyszer hangzott a világban. Én azt hiszem, kevés embernek fogja ez a czim eszébe juttatni azt a régibb füzetet, s igy nem is fog az senkit a könyv elolvasásától visszariasztani.

Kár is lenne. Ez a könyv, melyet Győr-egyházmegye jutalomdijjal tüntetett ki, igen szép nyelvezettel a világi müvelt közönséghez szól vallási themákról, a lét nagy kérdéseiről, az üdvösség eszközeiről; — ez a könyv azt tüzte ki czéljául, hogy a katholikus világiak végre-valahára öntudatára ébredjenek annak, hogy ők katholikusok! Az ember, az ő rendeltetése, az egyház, az egyház és állam, a hithűség, szemben a mai kor szellemével, a nevelés: ime ezek főtárgyai a könyvnek.

Még egyszer mondjuk, a már annyiszor feldolgozott kérdéseket ez az uj könyv igen szép nyelvezettel, választékos, elegáns irálylyal nyujtja, s ezért nagyon alkalmas arra, hogy t. olvasóink hiveik, ismerőseik közt ajánlják, terjeszszék.

Dr. Kereszty Viktor.

Katholikus Szertartástan. Közép és polgári iskolák használatára irta Pokorny Emánuel, fögymn. hittanár. Az esztergomi érseki hatóság jóváhagyásával. Második kiadás. Több fametszetü ábrával. Budapest, Eggenberger (Hoffmann és Molnár) 1892. 124 és XVI. l. Ára ?

E liturgikának immár második kiadásáról lévén szó — ami már magában is dicséret — a recensióval most röviden végezhetünk. Utaljuk az érdeklődőket először is az I. kiadás ismertetésére, 1890. évfolyamunk 476. lapján, aztán hozzáteszszük, hogy ami ott dicsérőleg volt kiemelve, most is áll: szabatosság, világosság, hűség a Káté szavaihoz — ami pedig ott még óhajtó módban mondatott, hogy több és szebb képek kellenének, az most már szintén a jelentő módban konstatálható.

Csupán azt az egyet nem tudjuk egészen szó nélkül hagyni, hogy a boritékon gróf Benyovszky Móricz élete és kalandjai ajánltatnak Radó Vilmostól az ifjuságnak. Hiszen tudjuk, hogy a könyv boritéka egy hirdető tábla, de mégis kell rokonságnak lennie a könyv szelleme, iránya, s a boriték hirdetései között. Már pedig egy katholikus liturgika és Benyovszky gróf kamcsatkai viszontagságai között nehéz e rokonságot feltalálni.

F. Sz.

Szentirási apologetika. Iskolai és magánhasználatra. Irta dr. Karsch Lollion. A nváradi l. sz. egyhm. hatóság jóváhagyásával. Nagyvárad, 1892. Nagy 8-r. 320 l. Ára 2 forint.

Hogy olvasóink e szép szakmunkának itt adandó rövid ismertetését teljesen megértsék, ajánlatos lenne, felütniök tavalyi évfolyamunk 377. lapját. Ott elmondottuk, hogy Karsch Lollion dr., megvalósitva egy már régebben közölt tervét, egy egész szentirástant adni magyarul, elkezdte azt a szövegkritikával, régiségtannal, hermeneutikával, melyek már tavaly láttak napvilágot, s melyeket folyóiratunk az idézett helyen recenseált is.

Most jelent meg a főrésze a munkának, a *Szentirási Apologetika*, melyet ugyan a Sz. még 1891. évre helyezett kilátásba, de közbejött akadályok miatt, melyek közt, azt hiszszük, első helyen emlitendő a Sz. urnak a biblikus kathedráról való távozása, a derecskei plébániának elfoglalása, az uj helyzettel járó munkatorlódás, csak most bocsáthatott közkézre. Sőt, mint az előszóból megtudjuk, annyira igénybe volt véve másfelé a Sz., hogy a kötet egy részének, a sz. könyvek tulajdonképeni védelmének kidolgozását — bár a Sz. terve szerint s annak keretén belül — *Székely István drra*, a váradi szeminárium biblikus kathedráján jeles utódjára volt kénytelen bizni.

Hogy mi van e kötetben, mely, mint mondom, főrésze, tulajdonképeni teste a szentirástannak, azt a könyv czime

maga megmondja. Az általános bevezetés után adatik a sz. könyvek leirása in genere, azután in specie, elsőben az ó-szövetségi történeti, oktató, és profetikus iratoké, majd az uj-szövetségieké ugyanazon felosztásban. Mindenütt fel van tüntetve az illető könyv tartalma, szerzője, czélja, fontossága, igaz, hogy röviden, de mégis oly világosan, hogy a tanár bővebb, részletesebb magyarázata mellett, a tanuló igen jó repetitoriumot fog benne birni.

Teljesebb, bővebb a második szakasz, a sz. könyvek *védelme*, ami már abból is rögtön szembe ötlik, hogy épen felét teszi e második rész a kötetnek. 160 lap a speciális introdukczióé, és ugyancsak 160 a védelemé. Itt van bevitatva az ó- és uj-szövetségi sz. könyvek authentiája, romlatlansága, szavahihetősége, különös sulylyal a Pentateuchusé; itt van bebizonyitva és ismertetve a sz. könyvek inspirácziója, a kánon története.

Szerzőnek már rég ismert főelőnye a velős rövidség. Ez jellemzi az uj kötetet is, melynek minél nagyobb elterjedést kivánunk.

Dr. Kereszty Viktor.

Biharvármegye oláhjai és a vallás-unió. Felolvasás stb. Bunyitai Vincze akad. levelező-tagtól. Budapest, 1892. 88 l. Ára 80 kr.

A tanulmány czélja — mint szerző irja — hogy felelevenitse annak emlékezetét: mint hozták a vajdák, kenézek az oláhokat először Biharvármegye hegyei közé; mint telepitették meg őket később maguk földesuraink a sikabb tájakon is; mint rendezték maguk a nagyváradi püspökök már a középkorban egyházi viszonyaikat és a fő, mint terjesztették és szilárditották meg köztük a vallás-uniót, melynek szellemi nemességüket köszönhetik. Ezekről beszél el a tudós felolvasó nagyon sok érdekes dolgot nem krónikák vagy később kelt tudósitások, hanem egykoru, hiteles oklevelek alapján. Igy pl. kimutatja, hogy Nagyvárad környékén vagy jobban mondva Biharvármegye sikföldjén a XVI. szá-

zad végeig nem voltak oláh falvak s ma van legalább 50. Eloláhosodtak volna ezek? Nem. A török, tatár és rácz pusztitások tették éppen a magyarlakta vidéket néptelenné s magyar községek többé nem épültek, hanem helyüket a Moldvából, Erdélyből jövő oláhok foglalták el.

Az értekezés legnagyobb, legfigyelemreméltóbb részét az unio története tölti be. Az eszmét először két jezsuita karolta fel a XVII. század végén; a váradi püspökök hüségesen támogatták a törekvést s csakhamar sikerült is néhány a püspöki birtokokon működő oláh pappal elfogadtatni az egyesülést, ugy annyira, hogy pl. az úrnapi körmenetre az oláh papok is megjelentek s egy közülök elől a keresztet vitte, egy másik pedig hol görögül, hol ráczul, hol oláhul a negyedik evangeliumot énekelte. A keresztjáró-napok alatt viszont a harmadik körmenettel a püspök káptalanával együtt az egyesültek templomába ment. Hanem azután majdnem elfojtották az üdvös mozgalmat az ellene feltornyosuló akadályok s a felülről szitott ellenséges áramlatok. A Belényes vidéki oláh papok visszatértek a nem-egyesültek táborába, s a többiekben is mind nagyobb lett a katholikusoktól való idegenkedés. Találkozott olyan nem egyesült pap, aki az oltárt, melynél katholikus áldozár misézett, mint megfertőzöttet szétrombolta. Szerencsére olyan emberek kerültek ismét a jó ügy élére mint gróf Csáky Imre püspök, László Pál főesperes, gróf Csáky Miklós, gróf Forgách Pál, báró Patachich Ádám nagyváradi püspökök, akik igazán szivós küzdelmek, nagy anyagi áldozatok árán végre mégis létrehozták az uniót, mely rövid idő alatt megerősödvén függetlenité magát a váradi püspököktől, ugy hogy 1777-ben már felállitatott a nagyváradi gör. kath. püspökség.

Mily tökéletes tudatlanság uralkodott az unió előtt nemcsak az oláh népnél, hanem magában a papságban is, mutatja egy a XVIII. század közepe táján megtartott vizsgálat jegyzőkönyve. Egy 27 éven át lelkészkedő oláh pap arra a kérdésre: ki az egyház feje, azt felelte: nem tudja, mert elvesztette a könyvét. Egy másik, mikor kérdezték, hogy melyik püspökkel tart, a váradival-e (katholikus) vagy

az aradival (nem egyesült) azzal válaszolt: «majd meglátom — mindenesetre azzal, melyikkel a falu, különben elkergetnek.» A legtöbben a pokolból való megszabadulásért imádkoztak. A nép feleletei természetesen még gyengébbek. Volt olyan község, amelynek lakossága nem tudta hány Isten van. — Valóban igaza van Obedénarenak egy jeles oláhnak, midőn azt irja, hogy az oláhok unió nélkül ma sem lennének müveltebbek mint a bulgárok: «Az unió által — folytatja — ismerkedtünk meg a latin müveltséggel, mely nélkül az oroszok talán már elnyeltek volna. Mert Kiew Románnak ellenlábasa.»

Kollányi Ferencz.

Die Lehre vom Predigtthema. Von W. H. Meunier, Doctor der Theologie. Mit kirchlicher Druckerlaubniss. Paderborn. 1892. Ferd. Schöningh. 8-rét. 108 l. Ára 90 kr.

Az egyházi szónokok előtt eléggé ismeretes tény, hogy a készület egyik legnehezebb részét, az egész munka egyik legfáradságosabb oldalát az alkalmas tételek megválasztása képezi.

Ha a beszéd tárgyát szerencsésen megállapitanunk sikerült: a további teendő csak oly könnyen megy, mint a mily könnyen halad az épitész, ha az emelendő épületnek terve már előtte fekszik. A beszéd magva, lényege — a váz, melyre a testet könnyű szerrel felrakhatjuk.

A szónoklat müvészetével foglalkozó munkák nem is mulasztják el soha a tétel megválasztására nézve irányponokat jelelni. Csakhogy ez olyannyira fontos részletet sokan nem részesitik kellő figyelemben.

A kisebb terjedelmü szónoklattanokra nem is reflektálva, a bővebbekről is elmondhatjuk, hogy egyrészt kelleténél rövidebben végeznek e kérdéssel, másrészt nem tárgyalják azt elég szakszerüen, hanem mintegy mellesleg majd az egyik, majd a másik helyen foglalkoznak a tételre vonatkozó tanokkal. Lehet ugyan ily módon is megszerezni a szükséges ismereteket, mindazáltal, mint minden más tárgyra

nézve, ugy e kérdésre vonatkozólag is alaposabb, tisztább fogalmakat, behatóbb ismereteket szerezhetni akkor, ha az *összes* idevágó tudnivalók rendszerbe öntve tárgyaltatván, könnyen áttekinthetőleg vezettetnek a lélek elé.

E feladatra vállalkozott a t. szerző, kinek jelen munkája kizárólag a szónoklatok tételeinek tanával foglalkozik.

A munka 6 fejezetre oszlik. Az első a tétel fogalmát, a második a tételek forrásait ismerteti és azokat, Aristoteles 10 kategoriájának nyomain haladva, de azoktól némileg el is térve 16 kategoriában állapitja meg. E kategoriák azon tulajdonságok, viszonyok, a melyek a szónoknak határozott támpontokat nyujthatnak. A harmadik fejezet a tételek minőségével, azok felosztásával foglalkozik. Eddigelé általánosan azon tudományszakok szerint osztották fel a tételeket, a melyek körébe tartozni látszottak. Igy lőnek a hitágazati, erkölcstani, szertartásos stb. beszédek, illetőleg tételek megkülönböztetve. Meunier a felosztás alapjául azt a viszonyt veszi fel, mely a tétel és annak esetleges feldolgozása között létezik. A kategoriák felállitása által bölcseleti alapra állva, ezen irányban halad további fejtegetéseiben is és mindenben a dolgok mélyére ügyekszik hatolni. Nem a tétel tartalma, hanem terjedelme nála azon alap, mely szerint a felosztást eszközli. E terjedelem alatt pedig azon viszonyt érti, melyben a tétel tartalma, más ugyanazon tárgyú tétel tartalmához áll. Négy terjedelmet különböztet meg a szerint, amint a tétel kidolgozásánál vagy az összes kategoriák, vagy csak azok némelyike, illetőleg a tételben rejlő fogalom egyes jegyei, bélyegei vétetnek fel. — Igen érdekes fejtegetést találunk a negyedik fejezetben, mely a «tétel» és «alapmondat» közti különbséggel foglalkozik. E két kifejezést a szónoklattan csaknem egyenlő jelentőségünek veszi. Meunier éles okoskodással kimutatja, mennyire különbözik e két kifejezés egymástól és mely esetben találkozik egymással.

Az ötödik fejezet a tétel tulajdonságait sorolja fel. Nyolcz követelményt támaszt a jó tétel iránt. Ezek a következők. Legyen a tétel 1) vallásos; 2) egységes; 3) kel-

lőleg körvonalozott; 4) lélektanilag összefüggő; 5) népszerü; 6) gyakorlati; 7) lehetőleg uj; 8) világos.

Az utolsó fejezet tárgyát azon kérdés megvitatása képezi, vajjon feltárja-e a szónok beszédének tételét a hallgatóság előtt; bemutassa-e beszédének felosztását? E két kérdés egymással nagyon benső összefüggésben áll és a tétel olykor a felosztást is magában foglalja, s ezért a Sz. sem zárkózik el azon régi vita elől, melyet e tárgyra vonatkozólag a szónoklattan tanárai folytatnak, habár ő csakis a tétellel akar foglalkozni. A kérdés minél biztosabb eldöntésére nézve megkülönbözteti az oktató és buzditó beszédeket. Ismerteti mindkettőnek czélját, tulajdonságait és aztán abban összpontositja véleményét, hogy az oktató beszédeknél a tétel és felosztás egyaránt előterjesztendő; a buzditó beszédeknél azonban elégséges a tétel megjelelése. Az előbbi beszédeknél továbbá határozottan a kérdő alak mellett nyilatkozik, mert ez, mint igen helyesen megjegyzi, eszthetikailag szebb, az egyszerübb hallgatóra nézve pedig sokkal érthetőbb, világosabb és érdekkeltőbb.

Mint ezekből látható, Meunier jelen munkája uj csapásokon halad. A mesgye, melyen lépdel, még járatlan, de jól számitott és biztosan vezet a czél felé. Munkájának szorgalmas tanulmányozása nagyon meg fogja könnyiteni a szónok munkáját, a tétel megválasztásánál, a beszéd tartalmának megállapitásánál, a tárgy szigoru körvonalozásánál.

Hasznos szolgálatot tenne valamely papnöveldei irodalmi kör, ha e jeles munkát a hazai irodalomba átültetné.

Dr. Walter Gyula.

Die Reformen und Reformbestrebungen auf dem Gebiete der Volksschule im ehemaligen Hochstift Bamberg unter den Fürstbischöfen Adam Friedrich von Seinsheim und Franz Ludwig von Erthal. Quellenmässig bearbeitet von G. Hübsch K. Seminarlehrer. Bamberg, 1891. Buschner. 8-rét. 209 lap.

A mult század második felében a tanügy terén főleg Németországban, de Európa más államaiban is nagy mozgalom vehető észre.

A mozgalom első hullámai Angolországban keletkeztek. Innen Francziaországba csaptak át, hogy minél gyorsabban elérjék Németországot, a melyet a legnagyobb forrongásba hozták. Ez lőn a tanügyi forradalom gyúpontja; innen áradtak szét az eszmék Európa egyéb államaiba.

Angolországban túlnyomólag bölcseleti és hittudományi irányt tüntet fel az ujitás. Francziaországban már a politikát is magával ragadta az ár. Németországban szükebb térre szorul és csak a tanügyi életet kavarja fel.

A kis dessaui herczegségben tünnek fel a mozgalom legelső jelentékenyebb nyomai, a hol Basedow mindent elkövet, hogy e fontos ügy iránt minél szélesebb körökre terjedő érdeklődést keltsen. Hatása nem maradt eredmény nélkül. Csakhamar megmozdul Poroszország is és vele életre ébrednek: Szilézia, ahol Felbiger Ignácz apát lesz az ügy lelkes apostola; Svaicz, melynek Pestalozziban támad fáradhatlan bajnoka; Ausztria, a hol a mozgalom Mária Terézia hatalmas pártfogásának örvend; továbbá Szászország, Gotha, Weimar, Braunschweig, Württemberg, Bajorország és az összes kisebb-nagyobb egyházi és világi fejedelemségek, a melyek mindegyikében találkoztak elméletileg és gyakorlatilag képzett buzgó férfiak, a kik az ügy horderejét belátva, semmi fáradságtól sem riadtak vissza annak előmozditása érdekében.

Azon nagylelkü főpapok közül, kik a mozgalom jelentőségéről táplált meggyőződésükben messzeható intézkedéseket foganatositottak a tanügy terén, különösen kimagaslanak seinsheimi Ádám Frigyes és erthali Ferencz Lajos püspökök, az 1757-ben egyesitett Würzburg-bambergi főpásztori szék birtokai. E két magas müveltségü és lelkes főpásztor tanügyi tevékenységének részletes előadásával foglalkozik a jelen munka, melynek szerzője a bambergi tanitó-képző-intézet száz éves jubileumi alkalmából állitott az ő érdemeiknek szép emléket.

Nem hiányoztak ugyan müvéhez az elömunkálatok. Többen irtak már kisebb-nagyobb terjedelemben Bamberg és Würzburg XVIII. századbeli tanügyéről. Ily részletes képet azonban még eddigelé senkisem nyujtott azon összes tanügyi mozzanatokról, melyek az emlitett helyeken felmerültek.

Szorgalmasan átkutatta a szerző mindazon — főleg Bambergben található — egyházi és világi levéltárakat, a melyeknek porette okiratai között e tárgyra vonatkozó becses adatok rejtőztek.

A munka — nem számitva a függeléket — három fejezetre van felosztva.

Az első Bamberg legrégibb tanügyi viszonyaival foglalkozik és felsorolja az 1491.; 1618.; 1658.; 1733. és 1557-ből származó iskolai szabályzatokat. Külön pontban tárja fel azután a tanitók fizetési viszonyait a jelzett időkből.

A további két fejezet közül az egyik *seinsheimi Ádám Frigyes* (1757—1779); a másik *erthali Ferencz Lajos* (1779—1795) intézkedéseit ismerteti.

Könnyen áttekinthetőleg csoportositja a tényeket és jó érzékre valló ügyességgel önt életet, elevenséget a száraz adatokba, s igy munkája kellemes élvezetet nyujtó olvasmányt is képez és nemcsak a szakember figyelmét köti le, hanem a történet minden barátjának is képes érdeklődését felkelteni.

A függelékben tiz eredeti okmányt találunk, amelyek közül az iskolalátogatási, vizsgálati jegyzőkönyvek; a bizonyitványok; a vizsgálatok anyagát feltüntető jegyzékek igen tanulságosak.

Már irodalmunkban is birunk egyes hasontárgyú monografiákat. Nem mondhatjuk, hogy e tér egészen el van hanyagolva. De azon óhajt nem hallgathatjuk el, vajha minél jobban gazdagodnék ez irodalmi ág, hogy lehetővé válnék kulturéletünk ezen egyik legfontosabb részéről kerek egészet képező munkát nyerni.

Dr. Walter Gyula.

Erklärung der bibl. Geschichte für Schule und Haus. Von Wilhelm Erdmann. I. Band. Altes Testament. Mit verschiedenen Karten und Plänen. III. Auflage. Münster. 1892. Aschendorff. 8-r. 566 lap. Ára 1 frt 80 kr.

A bibliai történetek előadásához a népiskolákban, a középtanodák alsó osztályaiban, a tanitóképző-intézetekben nem hiányoznak a segédkönyvek.

Schuster klasszikus müve ugyan állandóan uralja a tért, teljesen egyenrangú vetélytársa nincs, mindazáltal találhatók más müvek is, melyek szintén igen nagy haszonnal forgathatók. Skočdopole idevágó müve például igen érdemes és ügyesen dolgozott munka.

A jelen mű sem olyan, melyről kicsinylőleg lehetne nyilatkozni. Határozottan az e nemü jobb munkák között foglalhat helyet, nemcsak azért, mivel nemrég elhunyt szerzője, ki a warendorfi képezde tanára volt, hűen megtartotta Horácz tanácsát: «Nonum prematur in annum,» hanem azértis, mivel elég szorgalommal, ügyekezettel, érzékkel birt ahhoz, mint kell a biblia történeteit ugy feldolgozni és előadni, hogy azok nemcsak tanulságosak, de érdekkeltők is legyenek.

A mű nem készült szorosan véve iskolai czélokra. Nincs is valamely kézikönyvhöz alkalmazva. Törekvését inkább azon vágy képezte, hogy a szent történetek tanulmányozását, a nagy hivő közönséggel kedveltesse meg. Mindazáltal hasznos szolgálatokat tehet a hitoktatónak is, mivel a magyarázatokhoz szükséges régészeti, földrajzi ismereteket bőven nyujtja; könnyen érthető nyelvezettel van irva és különös gondot fordit a történetek benső összefüggésének feltüntetésére. Nem utolsó előnye az, hogy terjedelméhez képest igen olcsó munka.

Képeit azonban nem dicsérhetjük. Igen silányak.

Dr. Walter Gyula.

Weber F. V. Dreizehnlinden-je. Forditotta Fiedler Lajos. Kalocsa, 1892. Kis 8-r. 376 lap. Ára füzve 1 forint

80 kr. Diszkötésben 3 frt, kapható Katymáron (Bácsmegye) a fordítónál.

Örömmel jelentjük olvasóinknak, hogy Weber F. V.-nak jeles, keresztény tendencziáju hősköltemény e, melyet Rosty K. S. J. a Kath. Szemle 1887. folyamában oly gyönyörüen méltatott s oly megérdemlett dicséretekkel halmozott el, immár magyar forditásban is napvilágot látott.

A forditás minden tekintetben jól sikerült, gördülékeny, szép, ugy hogy azok is élvezhetik a remek költeményt, kik azt eredetiben nem olvashatják.

F. Sz.

XI. Pécs egyházmegyei papság irodalmi működése.

Ismerteti SZŐLLŐSY KÁROLY.

(Vége.)

Szanter Antal, görcsönyi plébános, szül. 1829. nov. 24-én Pakson, Tolnamegyében. Tizennégy évig szolgálta Pécs tanügyét. Számot tevő szakférfiu. Munkái: Egyházi énekek a kath. hivek használatára. Pécs, 1862. — Első hármas tankönyv. Pécs, 1871. — Második hármas tankönyv. Pécs, 1871. — A szervezendő országos kath. autonomiai congressus egyik főteendője. Pécs, 1873. — Szent-Istvánnapi egyh. beszéd. Budapest, 1874. — Van egy értekezése: «Pécsett felállitandó főreáltanodára vonatkozó adatok» a pécsi reáliskola 1870. évi Értesitőjében. — 1860—63-ig, három évfolyamon át Warga Ferenczczel együtt szerkesztette a «Népnevelők kalauza» czimü folyóiratot.

Szegfü Mihály, ozorai plébános, szül. 1817. jan. 26-án Pécsett. A Garay-féle egyházi beszédek gyüjteményébe egyik beszédét fölvették.

Szekeres Ferencz, segédlelkész, szül. 1844. szept. 8-án Tolnán. Ugyancsak ő tőle is közöl a Garay-féle gyüjtemény egy egyházi beszédet.

Szemennyey Mihály, regöli plébános, szül. 1830. október 6-án. A kath. hitbuzgalmi iratok buzgó terjesztője és

kiadója. Eddigi munkái és kiadványai: Szellemi fegyver. Missiók- s más rendkivüli alkalmakra szánt egyházi beszédek. I. 1862. Kiadta Garay A. — Szenvedéshelyek. Elmélkedések hitszónokok és kath. családok számára. II. kiadás. 1882. — Szent József tisztelete. Elmélkedések, ájtatossági gyakorlatok. II. kiadás. Budapest, 1884. — Loretom vagyis szűz Mária názáreti háza Loretomban. 1879. — Paray le Monial vagyis Jézus legszentebb szive tiszteletére vonatkozó jelenségek. — Lourdes vagyis Én vagyok a szeplőtelen fogantatás. III-ik bővitett kiadás. — Assisi vagyis szeráfi sz. Ferencz viselt dolgai. — Nagy-Mária-Czell vagyis Nagy Lajos magyar király győzelme. 1882. — Róma vagy az örökváros nevezetességei, — Kapossy György társaságában kiadta: Gyászmise-énekek. Énekhangjegyekre alkalmazva és orgonakisérettel ellátva. Eger, 1876. — Wajdits Gyula társaságában kiadta: Emlékkönyv a lourdesi magyar zarándoklatról 1881-ben. Nagy-Kanizsa, 1883. — Egyes egyházi beszédei a Pátkai-féle gyüjteményben, költeményei pedig a Kath. Néplapban, Családi- és Tanodai Lapokban jelentek meg. — 1884 óta Wajdits Gyulával névtelenül a «Szent Család Naptárá»-t szerkeszti.

b. Szepessy Ignácz, Pécs örök nevü püspöke, született 1780. augusztus 13-án Egerben, Hevesmegyében; meghalt 1838. julius 16-án. A halhatatlan nevü főpásztorról már Eger fő- és Erdély egyházmegyénél is volt szó. Lásd ezekivül Danielik és Ferenczy I. 550. és Vutkovich 202. és 231. l. — Életrajzi adatait lásd Tud. Gyüjt. 1819. X. 119. és 1820. V. 123. — Egyh. Ért. 1820. III. 201. l. — Vasárnapi Ujság 1856. 35. sz.

Szeredy József, bölcselettudor, pápai kamarás, jogakadémiai prodirektor és egyházjogtanár Pécsett, szül. 1829. márcz. 3-án Szegszárdon, Tolnamegyében. — Az egyházmegye elsőrendü irodalmi férfia és tudósa. Hogy mily kitünő szakférfiu, mutatja, hogy munkája már három kiadást ért meg; czime: Egyházjog, különös tekintettel a magyar szent korona tartományaira. 2 kötet. Pécs. Az első kiadás 1874-ben jelent meg. — Van egy értekezése: A mennyi-

ségtan kifejlődési történetének rövid vázlata a legrégibb időktől korunkig; 1860-iki a pécsi gymnázium Értesitőjében. Irt a M. Államba és a Garay-féle beszédgyüjteménybe.

Szilvek Lajos, hittudor, szül. Szegszárdon, a theologiát a Pazmaneumban végezve, fölsz. 1878-ban, az Augustineum tagja, majd babarczi káplán, aztán theol. tanár. Legujabban cs. és k. udv. kápláni czimmel lett kitüntetve. Hogy derék filozofus, kimutatta jeles czikkeivel a «Bölcs. folyóirat»-ban, «Hittud. folyóirat»-ban, «Kathol. Szemlé»-ben.

Szluha György, szegszárdi apát-plébános, szül. 1740. körül Károly-Pattyon, Vasmegyében; meghalt 1820. okt. 21-én Szegszárdon. Azelőtt a Paulinusok rendjének tagja volt. Sátor-Alja-Ujhelyt és Nagyváradon tanárkodott. Majd világi pap lőn és 1792-ben szegszárdi plébánosnak neveztetett ki. Kiváló alkalmi beszédei vannak: 1798-ban Budán és 1799-ben Bécsben mondott sz. Istvánnapi egyházi beszédei.

Telegdy Miklós, Pécs legnagyobb püspökeinek egyike, szül. 1535-ben Telegden, Biharmegyében; meghalt 1586. april 22-én Nagyszombatban. Tanulmányait Krakkóban végezte, 1561-ben már esztergomi kanonok volt és mint ilyen 16 éven át volt N.-Szombat plébánosa és hitszónok. 1577-ben nagyprépost, 1579-ben pécsi püspök; 1580—1586-ig az esztergomi érsekség kormányzója. Csak 51 éves volt, mikor meghalt. Korának első szónoka. Egyik kiváló munkája: Az Keresztyensegnec Fondamentomirol valo reovid keonyvechke. Ki az Szent irasnac keuleomb keuleomb heleibeol, kerdes es feleles keppen irattatot es Telegdi Miklos mester altal, Deak nyelwbeol Magyar nyelwre fordittatott. Bécs, 1562. Lásd Esztergom-főmegye irói között, Uj M. Sionban. 1886.

Tersztyánszky Imre, előbb váczi, majd pécsi kanonok, szül. 1786. okt. 13. Nagyfalun, Hontmegyében, Pesten 1847. junius 28-án. Mint váczi pap először is Károly Ambrus főherczeg és a váczi püspökség kormányzójának levéltárosa, 1812-ben kecskeméti plébános és terecskei apát, 1823-ban váczi-, 1831-ben pedig pécsi kanonok, 1832-ben pharei vál. püspök és hétszemélyes táblabiró; 1844-ben a káptalan nagyprépostja. Van egy Sz. Istvánnapi egyházi beszédei

melyet 1817-ben Budán tartott. Megjelent Pesten, ugyanazon évben.

Troll Ferencz, pápai főpap és apostoli főjegyző, apátkanonok, a Vas-Korona- és Szent-Sir-rend lovagja, született 1818. decz. 22-én Hajóson, Pestmegyében. Egy sz. Istvánnapi egyházi beszéde jelent meg Pécsett 1866-ban.

Urbanetz Károly, kocsolai plébános, szül. 1777. aug. 16-án Szakolczán, Nyitramegyében; meghalt 1815. szept. 29-én. Mint theologiai tanár egy akkor becses kézikönyvet adott ki: Jus Canonicum Universum. Két rész. Pest, 1817.

Vetzkó Antal, bedeghi plébános, szül. 1825. május 26-án Bécsben, meghalt 1869. julius 20-án Kapossy György és Szemennyey Mihály közreműködésével «Egyetemes szerkönyv kath. kántorok és e pályára készülők használatára» czimű munkát adott ki. Irt egyházi énekeket is.

Virágh Mihály, apát-kanonok, szül. 1806. január 3-án Taszáron, Somogymegyében, meghalt 1867. aug. 19-én Pécsett. A «Kath. Lelkipásztor»-ba irt 1867-ben. Életrajzát l. Magyar Sion 1867. 720. l.

Vizer Ádám, bölcselet- és hittudor, czimzetes kanonok és kónyi plébános, szül. 1743. decz. 28-án Pécsett, meghalt 1803. február 7-én ugyancsak Pécsett. Még egyetemi tanár korában 1784-ben egy tankönyvet adott ki: Hermeneutica sacra Novi Testamenti in tres partes divisa. Két kötet.

Vogl Márton, segédlelkész, szül. 1855. novemb. 11-én Alapon, Fehérmegyében, meghalt 1884. junius 24-én. Az egyházmegye egyik legszebb készültségű irója. «Philosophiai levelek» (I—XVI.) czimen egy kiválóan becses könyvet hagyott maga után. Megjelent 1884-ben, Budapesten. E levelek először 1882- és 1883-ik évfolyamában jelentek meg. Továbbá van egy «Egyházi beszéd»-e, melyet a mohácsi vészemlék-ünnepén Mohácson mondott; megjelent ugyancsak Budapesten, 1884-ben. — A «Kath. Theol. Folyóirat» munkatársa volt. Itt jelentek meg tőle: A Schola metaphysikájának sarkköve. 1883. és két birálat. — A babarczi templom uj Mária oltára. 1883. Egyházművészeti Lapban.

Wajdits Gyula, szakadáthi lelkész, majd spirituális, szül. 1842. szept. 21-én Nagy-Kanizsán. A kath. ájtatossági irodalom egyik vezérférfia. Szemennyey Mihály plébános-társával megalapitotta és kiadja a «Sz.-Család Naptárá»-t. Ugyancsak Szemennyey M. társaságában megirta «Emlékkönyv a lourdesi magyar zarándoklatról 1881-ben» czimü derék müvet; megjelent Nagy-Kanizsán, 1883-ban.

Waldfogel Károly, bölcselettudor és szajki plébános, szül. 1840. okt. 20-án Némethujfaluban, Somogymegyében. 1871—7-ig a pécsi tanitóképző-intézet igazgatója volt és mint ilyen élénk részt vett a tanügyi irodalomban. Igy Nogely Istvánnal együtt szerkesztette a Nagyváradon megjelent «Katholikus Nevelés-oktatás ügy» cz. folyóiratot 1875-ben. — Van egy önálló munkája is: Egy bölcsészeti trilogia két tagjáról. Bpest, 1876. — Legujabb a «Népiskolai Tanügy»-be ir. Itt jelent meg 1885-ben következő czikke: Hogyan nyugdijazzák nálunk a római katholikus tanitót?

Walter Antal, pápai kamarás és kanonok, szül. 1839. január 11-én Czikón, Tolnamegyében. Czikkei vannak az Egyházmüvészeti Lapban: A magasabb müfajtáju egyházi zene visszahelyezéséről. 1833. A M. Sionban: Pécsi székesegyház énekiskolájáról. 1889. stb.

Wosinszky Mór, apari plébános, született 1854. márcz. 28-án Tolnán. Negyedike Pécs egyházmegye azon lelkes plébánosainak, kik kath. hitbuzgalmi irodalmunk ápolását és terjesztését tüzték ki czélul. Romaisz Ferencz plébános társával átültette magyarba Lasserre H. «Lourdes csodaeseményei» czimü népies munkát. Megjelent 1884-ben. Két kötet. — De még sokkal jelentősebbek az ő anthropologiai és régészeti munkái és czikkei.

Zsivics Mátyás, bölcselet- és hittudor, pécsi kanonok, szül. 1751. julius 9-én Továrnikban, Szlavoniában; meghalt 1814. deczember 7-ike és 8-ika között, a mennyiben este lefeküdt, reggelre pedig megölve és kirabolva találták. Tanárkodott Pécsett, Zágrábban és Pesten; 1808-ban lett kanonok. Kiváló tudós volt. Müve: Sermones in solemnitati-

bus Dominicis et Sanctorum. Pest, 1799. — Egy hittudományi munkája ugyancsak Pesten 1789-ben jelent meg.

*
* *

Források az eddigiek. Az életrajzi adatok kizárólag *Brüsztle József*: «Recensio universi Cleri Dioecesis Quinque-Ecclesiensis» kitünő müvéből vannak átvéve, melyeket a Szerkesztőség itt-ott, bár ügygyel-bajjal pótolgatott.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK.

Az elkeresztelési vitákról már hosszú hónapok óta nem emlékeztünk meg. Vártuk, békén vártuk a végleges megoldást, bár a hosszas huzavona méltán kihozhatott volna türelmünkből. Most se szólnánk, ha a szept. 5—7-iki komáromi eseményeknek, mint uj étappe-nak jelzését nem tenné kötelességünkké tisztünk. Ámde kritikát amaz események felett sem mondunk, rég elvégezte ezt már *az egész* magyar és külföldi hirlapirodalom, az egész, ismételve mondjuk; mert még a liberális lapok is megbotránkozásukat fejezték ki az ott végbement akczió fölött. Hogy mily magasra hágott a komáromi ünneplők vakmerősége, annak legjobb mértéke a szelidlelkü Herczegprimásnak szept. 8-án kelt, általánosan ismert, türelemre intő pásztorlevele . . . . . .

Az „**Univers**"-ben olvastuk nemrég a következő érdekes czikket, amelyet bátran beilleszthettünk volna Dr. Kereszty fentebb olvasható czikkébe. (Az isk. év kezdetén):

A jövő század sok egyéb feladata között egy világnyelv behozatalával is fog foglalkozni. Már most is, midőn az országok vasutakkal és táviróhálózattal vannak összekötve egymással, áhitoznak az emberek egy internaczionális nyelv után. Hát még ha a kormányozható léghajó fel lesz találva — és Janssen, a tudós csillagász kijelentette, hogy fel lesz — az össze-

köttetésnek uj eszköze még közelebb hozza majd egymáshoz a népeket. Szükség lesz egy közös világnyelvre, hogy a különböző népek egymással érintkezhessenek. — Lesznek aztán nyugtalan szellemek, melyek azt fogják követelni, hogy az egyház is alkalmazkodjék e világnyelvhez. Ime, Luther és Kalvin a nép anyanyelvét használták mindig. S mi lett az eredmény? A reformáczió eleinte nyert népszerüségben, de azután roppantul vesztett tekintélyéből. A protestáns biblia változott a nyelvekkel, melyekre lefordittatott. Hiába! ez az élő nyelvek sorsa, hogy a kifejezések értelme nemzedékről nemzedékre változik. Az anglikán egyház, melyről mindenki tudja, hogy nagyon közeledik a katholikushoz, már oda jutott, hogy elismerje, miszerint holt nyelven kell, milyen a latin, megőrizni a kánoni könyveket s a szentségek formáját. Van például egy az anglikánusoknál hivatalosan előirt imakönyv, amelyben bizonyos kifejezések értelmét az idő s a változó nyelvszokás régen kiforgatta. Egy nyilvánosan elmondatni szokott közimában, hogy mutatványnyal is szolgáljunk, előfordul e kifejezés: «Prevent us, o Lord» etc. «Járj előttünk Uram, vezess minket, hogy az igazság utain haladjunk.» A könyv létrejöttekor «prevent» csakugyan annyit tett, mint előljárni, kalauzolni; ma «prevent» annyi mint: akadályozni, gátolni, (synonym ezzel = hinder). A tradiczióihoz hű jámbor anglikán tehát ma igy imádkozik: «Gátolj meg, ó Uram, hogy az igazság utjain haladjunk.» Ilyen anomaliák birták rá a westminsteri kanonokokat, hogy officiumukat latinul énekeljék.

Tehát: egy vallás dogmatikus és liturgikus nyelve holt nyelv legyen, mely már nincs változásnak alávetve. Hisz az ily változás befolyással van a tanra is, az imának értelmére is. Ezért a katholikus egyház nem fog a latin nyelvről lemondani soha, ez az ő nyelve dogmában, kultuszban, kánonjaiban. Haladás, népszerüsités czime és ürügye alatt nem fog soha egyes nyelvekhez, sem a jövendő világnyelvhez alkalmazkodni. De hát miért ne lehetne a latin az a világnyelv, a latin, melyet az emberiség élite-je már is ért és beszél, mely ugyszólván participál a katholicitásban?! Papok,

tudósok ezután is a latin nyelv segélyével fognak közlekedni; mert ezt a nyelvet őrzi, fentartja, a változástól és eltünéstől megóvja a kath. egyház. Amig a latin az egyház nyelve lesz, élni is fog. — Igy az Univers.

† **Kellner Lőrincz dr.** Századunk egyik legnagyobb nevelésze, vagy mint őt honfitársai — és nem alap nélkül — nevezni szerették: «a jelenkor paedagogusainak feje és disze,» *Kellner Lőrincz* dr., titk. kormány- és iskolatanácsos, Trierben, augusztus 18-án, reggeli 2 órakor jámborul elhunyt. A ritka magas koru férfiu, kinek 75. születésnapját, 1885-ben, különösen ünnepélyességgel ülte meg a tudományos világ, már néhány hónap óta betegeskedett. Nem volt tehát halála váratlan, de annal fájdalmasabb, daczára annak, hogy 82 évét élte.

Született 1811-ben, január 29-én Heiligenstadt mellett egy szerény községben, hol atyja, mint tanitó működött. Elvégezvén gymnáziumi tanulmányait, a tanitói pályára lépett és nyilvános munkásságát Erfurtban kezdette meg. Több évi tanitóskodás után, 1836-ban az atyja által Heiligenstadtban alapitott tanitóképző-intézet tanára lőn és egyuttal megkezdette egész életén át nagy serénységgel folytatott irodalmi munkásságát. Tizenkét évig működött atyja oldala mellett, midőn 1848-ban Marienwerderbe hivatott meg «kath. iskolatanácsos» gyanánt. Hét év mulva Trierrel cserélte fel működése szinterét. E helyütt szolgálta azután a tanügyet egészen 1886-ig, midőn 50 évi munkásság után nyugalomba lépett.

Amily képzett és lelkes tanitó volt Kellner, mig a gyakorlati téren működött, épp oly komoly és atyai érzelmü eljárás jellemezte őt, mint magasabbrangú tanügyi tisztviselőt, iskolafelügyelőt és tanácsost. Erélyes és határozott főnök volt. Távol minden előitélettől és elfogultságtól a tanitók iránt, mint nemes érzelmektől áthatott barátja a tanitóknak jelent meg az iskolákban és állandóan oda törekedett, hogy a legszigorúbb tárgyilagosság vezérelje itéleteiben, melyekkel nem ritkán alárendeltjeinek legélénkebb érdekei felett határozott. Rendkivül tapintatos volt szemle-

utjain és nem fordult elő eset, hogy észrevételeit a tanitókkal más módon, mint négy szem között közölte volna.

Termékeny és szerencsés iró volt. Sokszor mondotta müveiről: «Mire a virágok gyümölcsöt teremnek, akkorra már rég eltemettek engem.» E szavai azonban csak szerénységének voltak bizonyitékai, de nem kifejezése a valóságnak. Kellner irodalmi munkásságát nagy siker kisérte. Eszméi sokoldalu visszhangra találtak. Elveit, módszerét vetélkedve követték és követik ma is. Innen van, hogy egyes régibb müvei még ma is — ötven év után — használatban vannak. A német nyelv tanitásához irt vezérkönyve pl. 1840-ben jelent meg teljesen és 18 kiadást érve, napjainkig fentartotta magát. «Neveléstörténelme képekben»; «Népiskola tana»; «Aphorismái» európaszerte ismert tanügyi munkák. A mult évben kiadott «Lebensblätter» czimü müve méltó terméke nagy tehetségeinek. Az időszaki irodalom terén főleg a *Schmitz* esperes társaságában szerkesztett (1856—1871.) «Schulfreund» negyedéves folyóirat által tette nevét ismeretessé.

Több országgyülési czikluson át viselt képviselőséget is a birodalmi tanácsban. Tagja volt az 1872. évi nagy tanügyi tanácsnak is, mely a porosz iskolai szabályzat kidolgozásával volt megbizva.

Nagy érdemeinek jutalmául különféle czimeket és rendjeleket kapott, még a münsteri akadémia is tiszteletbeli bölcsésztudori ranggal diszitette fel. Midőn 1885-ben 75-iki születésnapját ünnepelte, 500,000 aláirással ellátott albumot nyujtott át neki *Korum* dr. püspök.

Kitünő paedagogus, tevékeny iró, lelkes hazafi, de még mélyebb vallásosságu katholikus volt, ki minden alkalommal bátran szállott sikra a kath. egyház elleneivel és különös hévvel küzdött a hirhedt Dittes atheista elvei ellen.

Jellemzők azon szavai, melyeket halálos ágyán Korum püspöknek mondott. Pár nappal halála előtt tisztelte meg a püspök látogatásával. Már igen gyönge volt. A püspök ágya mellett ült és kérte, ne erőltesse magát, ne beszéljen. A beteg összeszedte mégis erejét és e szavakkal fordult a

püspökhöz: „*Méltóságos Úr, melegen ajánlom kegyeibe a tanitókat.*“

Temetése augusztus 20-án d. e. 10 órakor folyt le Trierben impozáns részvét mellett. Áldás emlékére!

„Az egyház“ — ugymond egy felvilágosodott ur multkor egy társaságban — «sokszor igazán kicsinyes. Egy jota miatt is szörnyü veszekedést inscenált a IV-ik században, óriási disputákat, vajjon a ὁμούσιος vagy a ὁμοιούσιος a helyes. [A szegény észre se vette, hogy Madáchot czitálja, aki a különben remek «Ember tragédiájában» ugyanazt a theologiai s egyszersmind anachronistikus baklövést követte el, amit ez az ur, kicsinyes veszekedésnek tüntetve fel (a VII. szinben) a ομοούσιος s ομοιούιος kérdést.] A társaságban azonban jelen volt egy egyházi férfiu is, aki ugyancsak megtanitotta, ártatlan tréfával, a felvilágosult urat. «Ugyan, — igy szólt a pap — mit mondana az ur, ha valaki e czimmel illetné: az ur gazember»? «Rögtön párbajra hivnám, vagy felpofoznám, vagy a törvény előtt kérnék tőle elégtételt.» «De kérem szeretettel» — folytatja a pap, — «Ön következetlenségbe esik, az az ember azt akarta talán mondani Önnek: az ur igaz ember. És ime, egy jota miatt milyen lármát csap!» Tableau — és csend, melyet a pap arra használt azután fel, hogy megmagyarázza, mily különbséget tehet valamely fogalomra nézve egy jota is.

Néha jók az apáczák a protestánsoknak is, teszem most, mikor a kolera dühöng Németországban. Egy telegrammot olvastunk, mely szerint 18 apácza utazott nemrég Hamburgba, kolerások ápolására. Hát miért nem teszik ezt meg a jámbor diakonisszák! Azért, mert az ilyesmire önfeláldozó charitas szükséges.

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

A szerkesztésért felelősek: Dr. KERESZTY VIKTOR, Dr. WALTER GYULA.

Esztergom, 1892. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

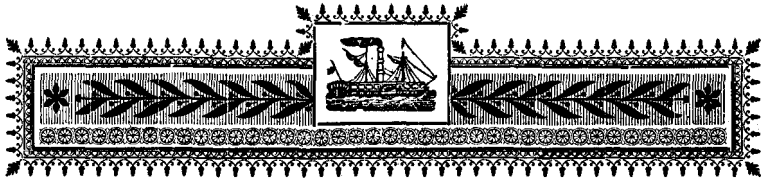

COLUMBUS JUBILEUMÁHOZ.

Irta DR. KERESZTY VIKTOR.

A most folyó október havának 12-ik napján telt be negyedik évszázada annak, hogy Columbus Kristóf, a bátor hajós felfedezte Amerikát, az uj világrészt.

Már hónapok óta ünnepli az egész müvelt világ, az atlanti oceánon innen és tul e világtörténelmi esemény emlékét, s a sok ünnepség záró-lánczszemét a nagyszabásu chicagói világtárlat akarja képezni, mintegy kimutatni óhajtva azt, hogy mennyire vitte az emberi szellem, mily nagyot haladt tevékenységének amaz uj szinterén. De kulminácziójáit az ünneplés október 12-én érte el, amely napon 400 évvel ezelőtt, hosszú és már-már reménytelen hajózás után először pillantott meg Columbus szárazföldet a távol nyugaton.[1]

E naptól *uj kort* számit a világtörténelem, e napot oly momentózusnak tartja, hogy azt mintegy határmesgyeként állitja elénk, mely bezárja, betetőzi a multat, s uj idők kezdetét jelzi, amennyiben megváltoztatja a föld térképét, uj mederbe tereli a világ folyását, tágabb szintért nyit a nemzetek életének.

Akadtak ugyan történetirók, akik az uj kor kez-

[1] Némelyek egy régi kéziratra hivatkozva, e datumot 21-re akarták változtatni, s azt is állitották, hogy ime, az Egyesült-Államok kongresszusa is október 21-ikét tervezte megünnepelendőnek. De a tények másképp beszélnek, az a kézirat mystificátió volt, s Amerika is október 12-ét ülte meg fényesen, mint ezt a napilapokban kiki olvashatta.

deteként inkább az u. n. reformácziót szerették volna megjelelni az uj világrész felfedezése helyett, de e törekvésök nem sikerült; szándékuk irányzatossága sokkal szembeszökőbb volt, hogysem az igazságos historiografiát s vele a köztudatot tévutra vezethette volna. Hogy is? A reformáczió nem alkot korszakot az emberiség életében, nem jelzi a haladásnak azt a fokát a müvelődés, a szellemi fejlődés történetében, amely méltó lenne arra, hogy választó vonal gyanánt szerepeljen a megelőző s közvetlenül következő két korszak között. A reformáczió egy eltévelyedése az emberi gőgnek, herezis, mint amilyen volt az Ariusé, vagy a Nestoriusé, vagy bármely más hereziarkáé, akiknek ujitása felett, bár egy időben az nagy hullámokat vetett is, napirendre tért a világ. Hogy lenne ez egy uj kor auspiciuma? Sőt, nem lehet azt soha tagadni, hogy nagyon sok tekintetben, és nevezetesen az értelmi, erkölcsi és szellemi haladás tekintetében visszaesés volt a reformáczió, visszaesés azokba a sötét időkbe, amikor az emberi düh és gyülölség a vérpadra hurczolta vallásuk miatt a keresztényeket, és ujból a vallási háborúk rémével töltötte be Európát. Nem, nem lehet a reformáczió az uj kornak megnyitó eseménye, már csak azért sem, mert az ugy inditó okaiban, mint czéljaiban és eredményeiben minden inkább volt, mint nemes, tiszteletreméltó, nagy és dicső mozgalom; már pedig, hogy egy esemény méltó fordulópontja legyen az ember történetének, annak nagynak, világraszólónak, megkapónak, tiszteletreméltónak kell lennie.

És ilyen az uj világrész felfedezése, mely az európai népeknek uj szereplési tért nyitott, tudásuk látkörét óriásilag kiszélesitette, uj kérdéseket vetett fel a physikában, a földrajzban, az anthropologiában, eddig nem ismert táplálékot nyujtott az ember kutató elméjének. Megváltoztatta egyszóval a világ képét! Hiszen e felfedezés megkétszerezte az emberi-

ség lakóhelyének területét, s mintegy teljessé tette számunkra a Teremtő alkotását. Nemünk lassu fejlődésének sok ezer éves történetét lezárta és megnyitotta az utat egy nagyszerü jövőbe. Az uj világrész uj nemzetek hazájává lőn s a politika szabadság bölcsője. Más lett a föld és a tenger, más a felfogás és a tudomány, megváltozott az életmód és a gazdaság. Európa népe átözönlött Amerikába, melynek földje termékeit ide adta. Ki mondhatná meg, mekkora lenne a különbség, ha nem birnók a termékeket, melyek Amerikából származtak hozzánk? Azóta lett bő az ezüst és arany Peru, Mexikó, Kalifornia, Nevada bányáiból s ez a bőség tette lehetségessé a világkereskedést. Az uj világ élelmi szereink nagy tárháza lőn, ugy, hogy nyugoti Európa sürü népességét ma nagyrészt Amerika táplálja.

Igen tehát, ez az uj kor mesgyéje, Amerika felfedezése. Ehez képest elenyészik Xerxes, Nagy Sándor hadjáratainak, el a népvándorlásnak jelentősége.

Ime, ezt a nagyjelentőségü eredményt ünnepli ma a világ. És midőn azt ünnepli, nem teheti, hogy ne lássa az előtérben annak a férfiunak alakját, akinek az eseményt magát köszöni, aki Amerikát a világ számára felfedezte, s aki e dicsőségben senki mással nem osztozik, — a Columbus Kristófét. Őt kortársai elfeledték érdeme szerint méltányolni, de a hálás utókor igazságot szolgáltat neki, s ma ő rá irányul minden tekintet, ma az ő nevét dicsőitve és magasztalva visszhangozza minden nemzetség.[1]

És Columbus ünneplésében a keresztény katholikus egyház is kiveszi a maga részét. A legteljesebb joggal. Columbus nemcsak hű fia volt az egyháznak egész életén át, hanem óriási vállalkozásában is első sorban szent czél lebegett szemei előtt,

[1] A legujabb Columbus-irodalom oly óriási, hogy ismertetésébe bele sem kezdünk.

istenes szándék hevitette lelkét: *az evangeliumot terjeszteni, a hithirdetőknek utat mutatni eddig ismeretlen országokba.*

Igen, ez volt Columbus fő-gondolata, ez a szempont vezérelte őt terveiben, amint az minden szavából, minden hátrahagyott sorából kitetszik.

És mégis, mennyiféle véleményt nyilvánitott maig a kritika erről a férfiuról! Elbámul az ember, látva a véleményeknek ekkora változatosságát egy és ugyanazon tárgy fölött! Némelyek lángeszü tudóst akarnak benne látni, aki első jött rá, hogy a földgömb fogalma szükségessé tesz egy nagy szárazföldet a másik hemisphaerán.[1] Dehogy, dehogy! Hiszen Columbus hátrahagyott irataiból világosan kitünik, hogy ő nem tudott semmit egy nyugati nagy világrészről, hogy ő mindig csak uj, nyugati irányu utról beszélt, melyen Ázsia keleti partjaihoz juthat.[2] És, bár tagadhatatlan, hogy éleslátásával a természet titkait elleste, ügyes. földrajzi kombinációkat tett — de még élte alkonyán sem tudta, hogy ő voltakép egy uj világrészt fedezett fel, meg is halt e tudat nélkül, s mindvégig csak az a meggyőződése volt, hogy eljutott Indiába egy oly uton, melyet előtte senki sem járt, s hogy ez ut alkalmából uj földrészeket fedezett fel.

Voltak ismét mások, akik Columbust a mindennapiság porába akarták lerántani, az ő jeles szellemi tulajdonait kisebbiteni, erényeit letagadni, apró hibáit

---

[1] Még Virchow is, legujabb rektori beszédében, a klasszikus müveltség rovására magasztalván a mathematikát s a természettudományokat, Columbusra hivatkozott.

[2] Különben is a föld gömbölyüségét már a Pythagoreusok tanitották, Dante is tud erről, mint azt Poklának záró-éneke bizonyitja. Plato egy Atlantis nevü nagy szigetről beszél (Kritias). Seneca látnoki szavai is eszébe jutnak itt mindenkinek: Venient annis saecula seris — Quibus Oceanus vincula rerum — Laxet, et ingens pateat tellus — Tethysque novos detegat orbes — Nec sit terris ultima Thule. (Medea II.) Atyjára alkalmazta ezt a senecai mondást Columbus Diego. — XII. századbeli barátok is beszélnek távol nyugati szigetekről régi térképeken, de melyeket az ő koruk nem bir feltalálni.

felfujni, vállalkozásának inditó okait gyanusitani, egyszóval, benne semmi egyebet, mint egy aranyra szomjazó kalmárlelket mutatni be a világnak. Hasztalan! a történetkutatás minden kétségen felül kimutatta az ő érdemeit, szándékainak nemességét, egyéniségének szeplőtelen voltát.

De a legfurcsább, és szinte hihetetlenül nevetséges volna, ha nem lenne egyszersmind a legnagyobb igaztalanság, hogy még olyanok is találkoztak, akik Columbust egyenesen a liberalismus számára akarták reklamálni, mint azt az embert, aki „a középkori katholikus tudást halomra döntötte, s uj világnézletnek volt előfutára,“ akihez tehát az egyháznak semmi köze, akit ünnepelnie semmi joga[1]! Szegény Columbus, az a jámbor, vallásos férfiu, kinek gyermeki hite oly tisztán nyilvánul minden szavában, hogy tiltakoznék e felfogása ellen azoknak, kik minden tudást csak a maguk kasztjának, a fölvilágosult, hitetlenségével kérkedő liberalismusnak vindikálnak! Mintha bizony a tudomány csakis a liberálisok közt lenne feltalálható, mint az ő szabadalmuk! Mintha a történelem nem kiáltaná hangosan, hogy a tudományok minden ágában, mindig kitüntek hivő keresztény katholikusok! Hanem persze manapság nagynak neveztetni, s amellett hivő kereszténynek lenni, nem divat; csoda-e hát, ha a mai kritika, kénytelen lévén Columbust nagynak elismerni, szeretné tőle a hitéhez hű kereszténynek jellegét elvitatni? Hiába! *Columbus a mienk*, ezt mi, katholikusok teljes joggal hirdethetjük; — *Columbus noster est*, mondjuk büszkén a mi dicsőn uralkodó szentséges Atyánkkal XIII. Leo pápával, aki nemcsak arra tartotta méltónak a nagy felfedezőt, hogy róla dicséretekkel telt encyk-

[1] Igazi szégyen, hogy még a spanyolok közt is akadtak e felfogásnak patronusai, a spanyol kir. akadémiában, Athenäumban; szabadkőmivesek persze, köztük Veraguas herczeg, aki azzal dicsekszik, hogy utódja Columbusnak. Erre különösen ráillenek Horácz szavai: mingere in patrios cineres.

likát irjon Spanyolország, Olaszország és Amerika összes főpapjaihoz,[1] hanem már a jubileum szóbakerülte előtt is, meg azóta is minden alkalmat felhasznált, hogy őt nyilvánosan ép ugy, mint magánbeszélgetésekben, mint a hithű katholikusnak, az önfeláldozó hősnek példaképét állitsa a világ elé.[2]

Ugy van. Épen az egyház az, melynek különösen van oka ünnepelni Columbust, a bámulatraméltó felfedezőt, mint egyik diszét, nem ugyan fényes vigalmakkal, melyek elhangzanak, mint magok az ünnepi zene hangjai: hanem buzgó hálaimával az Isten oltáránál. Columbus oly férfiu volt, akin bizony a liberalismusnak épen semmi keresnivalója nincs. Mit is akarna ez az irány a hivő, a vallásért lelkesedő, alázatos Columbussal, a sz. Ferencz harmadik rendjének tagjával, a szerzetesek barátjával, akinek csak egy vágya van, a Krisztus országát terjeszteni, s a felfedezéseiben gyüjtött kincs árán visszahóditani a sz. földet? Még egyszer és még százszor: Columbus noster est!

Illő és igazságos, hogy mi is szenteljünk nevének néhány lapot folyóiratunkban, hogy ez ünnepélyes évfordulón mi is felujitsuk magunkban az ő em-

---

[1] 1892. jul. 16-i kelettel, Quarto abeunte saeculo kikezdéssel.

[2] Már 1887. egy Columbus-szobor leplezése alkalmából Barcelonában, igy irt róla a pápa: «Azért drága nekünk az ő emléke, mert ő a legnagyobb veszélyektől és fáradalmaktól sem riadt vissza, csakhogy uj, ismeretlen országokba törjön utat az evangelium hirdetőinek, akik a lelki sötétségben tespedő népek közt az igaz Isten ismeretét terjesztve, azokat Krisztusnak megnyerjék.“ (V. ö. Roselly, Ch. Columbus etc. deutsch v. Ph. Laicus, Einsiedeln 1889. 572. l.) — Az idén pedig, midőn a bibornoki testület sz. Joachim ünnepén nála tisztelgett, uj meg uj dicsőitésekkel halmozta el előttük Columbust, s kifejezte örömét, hogy encyklikában emlékezhetett meg róla. Ekkor mondta az általunk idézett szavakat is, különös hangnyomattal: Columbus noster est! És hozzátette: Akarom, hogy az egész világ megtudja, hogy a szent Szék e férfiunak emlékét mindig nagyrabecsülte. És ha a müvelt világ nem ülte meg Amerika felfedezésének sem első, sem második, sem harmadik centenáriumát, csak most, a negyediknél gondolt megint reá: Róma soh'sem feledte el őt. Hisz még Genuát is Róma figyelmeztette, hogy 250 év elteltével sem emelt még szobrot nagy fiának. (Kath. Kirchenzeitg. 68. sz.)

lékét, s épüljünk buzgó hitén, erős reményén, keresztény szeretetén, törhetlen türelmén, melylyel a fáradalmakat ép ugy, mint a rajta elkövetett méltatlanságokat elszenvedte, — vallásosságán egy szóval, ami főjellemvonása az ő egész életének. Ki fogjuk mutatni, hogy Columbus első sorban nem világi érdekekért fáradt, hanem a kereszténység terjesztéseért, s hogy igy ő tiszteletünkre méltó nemcsak müveért magáért, hanem még inkább annak rugóiért.

*
* *

Columbus Kristóf életadatait minden lexikonban megtalálhatja az érdeklődő. Nem is akarjuk mi ezeket ide átirni. Minket első sorban az ő benső élete, az ő lelkének iránya, az ő eszméi, vállalkozásának rugói érdekelnek; mert ezekből az elemekből fogunk magunknak képet alkothatni az egész emberről, ezekből a részletekből fogjuk megitélhetni, ki volt tulajdonképen az a férfiu, ki a mostani ünneplésnek hőseként szerepel. És emez érdeklődésünkben biztos vezérünkül sok helyütt maga Columbus kinálkozik, az ő napló-jegyzeteivel, az ő őszinte vallomásaival, melyek az egyenes férfinak lelkébe igen mély bepillantást engednek.[1] Mindazonáltal természetesen egyéb források nyomán is fog kelleni egyet-mást felemlitenünk az ő viszontagságos élettörténetéből, s ez adatok még tökéletesebben fogják számukra kidomboritani az ő jellemét, s nevezetesen, még jobban meg fogják velünk ismertetni nagy, merész vállalkozását.

A XV. század a *felfedezések* kora volt. Ezt nemcsak a nagy Humboldt mondja, hanem minden história is ép e szóval jellemzi azt a hatalmas kort. Lázas, szünetnélküli törekvések, merész tettekre szom-

[1] Columbus az ő utazásairól naplót vezetett, amelynek a spanyol királyi párhoz intézett reláczió alakját adta, s amelyben leplezetlenül feltárja mindenütt az igazságot. E naplót kiadta 1826-ban Navarrete, német forditásban pedig megjelent ugyanaz 1890-ben (Lipcsében), s ez az, melyből idézünk.

jazó buvárkodások irányultak e korban uj földek fedezésére. Nevezetesen a portugalok és spanyolok kezdték meg e munkát, akik már földrajzi helyzetöknél fogva is a tengerre voltak utalva. Az atlanti óceán mosta partjaikat, fatörzseket, kókuszdiót s egyéb idegen terményeket hozott nekik hullámai ölén, — s nem csoda, ha a tenger és a távol nyugat ismeretlen titkai vonzották a kutatók elméjét.

Ily eszmeáramlatok idejében került a genuai származásu Columbus (szül. 1446.) — ki már 14 éves korától fogva a tengeren töltötte életét — mint hajótörött, Portugalba, körülbelül harmincz éves korában. Hogy ne vett volna ő részt lelke egész hevével a kor szellemi mozgalmában, hogy ne maradt volna szivesen, hogy ne érezte volna magát otthon e kis országban, amely ép most oly jelentőségre tett szert Afrika körülhajózása, s fontos felfedezések révén?

Buzgó hévvel kezdett tanulmányokat tenni, s mennél tovább gondolkozott, annál kevésbé birta magával elhitetni, hogy az atlanti oceánon nyugatnak menve, el ne kelljen jutni okvetlenül Ázsia keleti partjaihoz, Indiába. India volt e korban mintegy az „igéret földje“ az európaiak szemében. Ezt ismerték legjobban egész Ázsiából, tudták, hogy gazdag kincsekben, terményekben, de azt is tapasztalták, mily fáradságos ezeket áthozni. Indiára gondolt Columbus is.

Arról, hogy a nyugaton egy óriási szárazföld, egész világrész legyen, területre sokszorosan nagyobb, mint Európa, nem is álmodott; de igenis hitte, hogy uj szigeteket, földrészeket fog felfedezhetni. Dolgozott szüntelenül, d'Ailly Péternek, a tudós canterburyi érseknek munkáját (Imago mundi ex pluribus auctoribus recognita 1410.) összehasonlitgatta egyéb földrajzi munkákkal, élénken levelezett tudós férfiakkal, Leonardo de Vincivel, (aki nemcsak mint festő, hanem mint természettudós is kitünősége volt korának), Toscanellival a jeles flórenczi orvossal, ter-

mészetbuvárral és kartograffal, aki az atlanti oceánról s annak szigeteiről térképet készitett, s ezzel is buzditotta Columbust tervei tovább szövésére — és másokkal. Emellett, mivel igen vallásos volt, sokat érintkezett Columbus papokkal, s ezek közt jelesekkel is, akik nagy befolyást gyakoroltak reá, s megerősitették őt kutatásának vérmes reményeiben. S ime, szinte észrevétlenül megérlelődött lelkében a hatalmas eszme: egy nyugati irányu utat felfedezni Indiához, Jézus Krisztus evangeliumát ez uton vinni a pogányokhoz, és visszajövet, a minden bizonynyal kinálkozó kincsek segélyével meghóditani a kereszténység számára a szentföldet.

És e perczt̄ől fogva görcsösen ragaszkodott ez eszméhez, ez lett lelkének minden törekvése, s az is maradt egész életén keresztül. Nem kincsszomj, nem a dicsőség ambicziója, nem is a tudomány glóriája vonzotta őt, hanem első sorban vallásos czélok lelkesitették őt. Élni kezdett benne az a meggyőződés, hogy ő ezt az eszmét Istentől kapta, hogy az Istentől van ő hivatva e nagy ut megtételére, uj földek felfedezésére. Isaiás prófétának egyes jóslatait saját terveihez alkalmazta, mondván: Be kell teljesednie annak, amit a próféta itt mond: „A föld határairól hallunk dicséretet, az igaz dicsőitését.“ (24. 16.) „Engem várnak a szigetek, és legelsőbb a tenger hajói, hogy fiaidat elhozzam a távolból, az ő ezüstjöket és aranyukat a te Urad Istened nevének és Israel szentjének.“ (60. 9.) „Ime uj egeket és uj földeket teremtek stb.“ (65. 17.)

De hogyan megtestesiteni az eszmét? Szegény volt, anyagi segélyre szorult. Különben is ama kor felfogása szerint minden nagyobb vállalatnak egy koronás fő, vagy más nagy tekintély védelme alatt kellett állnia. Elsőben is szülővárosához, Genuához fordult Columbus, de ott süket fülekre talált. Majd a hatalmas Velenczének ajánlta fel tervét, itt is elutasitották.

Most II. János portugal királyt akarta szándékainak megnyerni, de ez sem bizott Columbus ábrándjainak megvalósithatásában. Elment hát Spanyolországba, — melynek hatalma és dicsősége ez időtájt (1484.) roppantul kezdett emelkedni, — erősen remélve, hogy ha valahol, itt, a nagynevü Izabella királynénak s férjének, Ferdinándnak pártfogásával elérheti czélját, mely immár évek óta képezte vágyainak netovábbját.

Ámde mennyi nehézségbe ütközött, a spanyol udvart megnyerni terveinek! A salamancai tudósok, kiknek véleményét az udvar kikérte, nem nyilatkoztak kedvezően. Columbus ujra előhozta érveit. Hiába! Kétizben is megszakadtak a tárgyalások, s mindkét izben oly módon, hogy Columbus már a vándorbotot akarta kezébe venni, s másfelé megkisérteni eszméje megvalósitását. Ezalatt pedig az évek teltek. Persze a spanyol királyi párnak más gondjai voltak ez időtájt, saját uralmukat kelle biztositaniok, a mohemadanizmust kiirtaniok, a granadai királyságot szétrombolniok. És ime, ismét papok voltak, mindkét alkalommal, akik őt tartóztatták, bátoritották, s reményt nyujtva neki, ujból felvétették vele a tárgyalások folyamát.

Megható epizódja az Columbus küzdelmes életének, midőn a teljesen elszegényedett s a gond sulyától idő előtt megöregedett (30 éves korában már ősz) férfiu, tiz éves Diego fiát vezetve, kénytelen volt a „Santa Maria de la Rabida“ czimü ferenczrendi kolostor kapuján becsengetni, hogy egy darab kenyeret kolduljon! „Koldulnom kell — ugymond a gvárdiánnak, Juan Perez de Marchenának, — „mert a királyok nem akarják elfogadni az országokat, melyeket én nekik kinálok.“ És a szerzetes befogadta a vendégszerető zárdába a jövevényt, társalogni kezdett vele, s maga is foglalkozván a természettudománynyal, érdekkel hallgatta az ő terveit. Igen, egy ferenczes-zárda csöndes falai közt tárgyalták a

messzemenő terveket. Azonnal tisztességes ruhát szerzett vendégének, hogy az udvarhoz mehessen s kivitte, hogy végre eljuthatott az udvar szine elé. (1486.) De itt Columbus kivánságai, hogy admiráli rangot kapjon, a felfedezendő országok alkirálya legyen, s a gyüjtendő kincsek egy tizedét nyerje jutalmul, tulcsigázottaknak tüntek fel, kivált ama szük látkörü férfiak előtt, akikre az ő uti terveinek felülvizsgálása bizva volt, s ujra hajótörést szenvedtek reményei. Ekkor meg Gerardini pápai nunczius és Mendoza bibornok, toledói érsek voltak azok, a kik Izabella királynét közbenjárásukkal megnyerték védenczök számára, s reábirták a királynét, hogy fogadja el a tengerentúli országokat, melyeket ez számára kilátásba helyez. 1492. aprilhóban köttetett meg a szerződés, melynek értelmében Columbus és örökösei az admirálrangot, és a gyöngyök, drága kövek, arany, ezüst, füszeráruk stb tizedét kapják, egyszersmind Columbus az uj országokban alkirály és helytartó legyen.

A mai liberális történetkritika, melynek semmi érzéke a magasabb, nemesebb eszmék iránt nincsen, ebbe a szerződésbe kapaszkodik, hogy elvitatva Columbus vallásos czéljait, őt kalmárrá, kalandorrá alacsonyithassa le. Ime, ugymond a kritika, ha Columbust vallásos czél lelkesitette volna, erről emlitést kellett volna tennie a Ferdinánddal kötött szerződésekben. — De nagyon világos, hogy annak nem itt volt a helye, nem is illett, hogy Columbus csupán anyagi ügyekre vonatkozó szerződésekben adjon lelke magasröptü áspirációinak kifejezést. Columbus szemei előtt sokkal kisszerübb becse volt annak, amit kért; azért természetesnek találta, midőn azon volt, hogy Arragonia és Kasztilia királyának uj országokat adjon ajándékul, melyek az idáig birtaknál sokkal nagyobbak, oly árt állapitani meg, mely az ő hallatlan ajándékának aránylag megfeleljen. A jutalomnak a szolgálathoz kell arányulnia és aki kevesebbet fo-

gad el annál, mi őt illeti, saját megaláztatását idézi elő.

Mások meg megbotránkozva még ma is tulhajtottaknak mondják Columbus feltételeit, ép ugy mint annak idején a spanyol udvaronczok. Nem gondolják meg, hogy épen ez a jellegzetes a nagy felfedezőben, aki annyira meg van győződve czélja eléréséről, hogy azt szinte már kezében tartja, s igen jól tudja, hogy százszorosan többet nyujt, mint amit kér.

És mindez az anyagi előny még nagyon kevés arra, hogy egy férfiut oly óriási kitartásra, áldozatokkal oly teljes pályára határozzon, mint amilyet Columbus látott maga előtt. Itt erősebb rugóknak kelle működniök.

Valósággal, csak az az erős meggyőződés, hogy ő van hivatva a keresztény hit terjedésének uj utat nyitni, s idegen országokban gyüjtendő kincsekkel a szent föld visszahóditását kivinni, csak ez tehette Columbust a szenvedések és csalódások hosszu tartamu iskolájában, tizennyolcz évi tervezgetés után oly kitartóvá, csak ezzel a meggyőződéssel keblében, győzhette le az óriási akadályokat, melyek tervei elé gördültek.

Végre tehát három kis hajó állott Columbus rendelkezésére a palosi kikötőben, közel a rabidai ferenczes kolostorhoz, a „Santa Maria,“ 70 emberrel, a „Pinta“ 30-czal és a „Ninna“ 14-gyel, készen a nagy utra, melynek czélja még ismeretlen volt. Kisded dióhéjak a mérhetlen oczeánon, melyeken oly messzire indulni annyi volt, mint leszámolni az élettel! A tengerészek ép ezért körmenetileg vonultak a zárdatemplomba, s ott ünnepélyesen, ájtatosan a szentségekhez járultak, — aztán az első kedvező széllel 1492. aug. 3-án, utnak indultak nyugat felé.

Ki irhatná le, mennyi viszontagságon ment keresztül ez a kisded expediczió a hosszú, több, mint két hónapi uton! Hányszor gondolták a csüggedt

hajósok, hogy sóvár szemeik szárazföldet pillantanak meg, holott az nem volt egyéb, mint képzelmök csalóka játéka. Hányszor zugolódott a legénység admirálja ellen, hányszor akarta őt már a tengerbe vetni, amiért őket a hiú remény kecsegtetésével rászedte, s most veszélybe dönti! Hányszor akarták őt kényszeriteni a visszatérésre! S mennyi lelki erőre volt szüksége Columbusnak, hogy e kishitüeket megnyugtassa!

Végre, végre október 11-én oly jelek kezdtek mutatkozni, melyek uj reményt nyujtottak a hajósoknak. A tenger habjai deszkákat, faágakat himbáltak ölükben, a közel szárazföldnek biztos hirnökeit. Este meg világosság, imbolygó tüzfény örvendeztette meg a már-már kétségbeesetteket, s másnap 12-én reggel, pénteki napon előttük volt — a szárazföld! Boldog érzelmek között intonálta Columbus a Te Deumot, s népe könyek közt énekelte a hymnuszt vele végig. Tehát nem csalódott Columbus, nem kergetett csalóka ábrándot, mikor kimondta meggyőződését, hogy a távol nyugaton még kell földnek lennie!

E föld volt a kulcs Amerikához, egy uj világhoz, melyet felkutatni, tanulmányozni civilizálni, kereszténynyé tenni kellett![1]

Columbus embereivel a partra lépett, kezében a királyi zászlóval, melyen a Megfeszitettnek képe volt festve, — s mindnyájan tulboldogan csókolták meg a földet, melyet Columbus, tanukul hiván fel a jelenlevőket, ünnepélyesen, zászlaja letüzésével a spanyol királyi pár nevében elfoglalt, hogy senki más többé ahoz jogot magának ne formáljon.

Majd megjelentek a bennszülöttek is, nagy számmal. Columbus jámbor lelkében azonnal az a gon-

[1] Itt meg kell emlitenünk, hogy biztos adatok szerint már másszor is voltak, a IX., X. században európaiak a Nyugat e szárazföldjének vagy szigeteinek egyik-másik részén, de azok mindig kisiklottak kezeikből, feledésbe mentek, vagy csak homályos mondákban élt emlékök.

dolat villant meg, hogy im, ezek a szépnövésü, jóindulatu emberek, kikben annyi tanulékonyságot fedezett fel mindjárt az első érintkezés alkalmával, mily könnyen fogják megnyitni szivöket az evangelium világosságának. Ők e földet, mely tulajdonkép csak egy nagyobb sziget volt, Guanahaninak nevezték, de Columbus azt hálás szivével S. Salvadornak akarta hivatni. „Primae insulae, — irja ő, — divini Salvatoris nomen imposui; ejus fretus auxilio tam ad has, quam ad ceteras alias pervenimus.“ És ugyanez a jámbor, vallásos érzéke nyilatkozik meg a többi nevekben is, melyekkel az ujonnan felfedezett szigeteket, földdarabokat megjelölte, mint: S. Maria de la Campeira, Santa Cruz, S. Juan Baptista, Trinidad stb.

De Columbus nem időzött, daczára a hosszas ut fáradalmainak, e szigeten. Az ő eszméje, az ő vágya, uj meg uj felfedezéseket tenni, üzte, hajtotta őt tovább. Már másnap, okt. 13. tovább utazott, délnyugatnak, a bennszülöttek utmutatása szerint, s 28-án megérkezett Cuba szigetére, melyet Columbus határozottan Ázsiának, continensnek tartott. Valóságos paradicsom tárult itt a jövevények szemei elé. A fák és virágok édes illatot leheltek, s balzsamossá tették a langyos levegőt, éjjel-nappal hangzott a madárkák éneke. A bennszülöttek itt is a legbizalmasabban, sőt oly tisztelettel fogadták őket, mintha égi vendégeket kaptak volna. Sajnálatát fejezi ki Columbus irataiban, hogy oly bajosan értetheti meg magát ez indiánokkal, s még bajosabban érti meg őket, de iparkodni fog Isten segitségével nyelvöket megtanulni. „Akkor majd lehet őket megtériteni, és pedig minden nehézség nélkül, mert nem is bálványimádók, s hiszik, hogy minden jó az égből jön. Hisz minket is azért fogadnak oly bizalomteljesen, minden félelem nélkül, mert azt gondolják, hogy hajóim és embereim az égből jöttek. Vajha soha oly idegen, ki nem keresztény-katholikus, lábát ide be ne tenné; mert e felfedezé-

seknek első czélja, hogy a keresztény vallás terjedjen, hogy e népek is a mi Urunk Jézus Krisztus dicsőségére szolgáljanak."[1] (Érdekes feljegyezni, hogy itt Cuba szigetén látták az európaiak először a dohányt, s annak használatát, amit csakhamar meg is tanultak. Columbus naivul jegyzi meg irataiban, hogy „a spanyolok e barbár szokást ugy megszerették, hogy, mikor azt nekik el akarta tiltani, igy feleltek: nincs már hatalmukban, lemondani ez élvezetről. Hogy mi hasznuk belőle, ő bizony nem tudja.")

Ismét tovább hajózott Columbus e bájos szigetről s annak északi partjain haladva nov. 13-án Haiti szigetére érkezett, melyet, Spanyolországhoz való hasonlósága miatt Espanolának keresztelt. A kikötőszerü öböl partján nagy keresztet állitott jeléül a sziget elfoglalásának a spanyol uralom részére s a kereszténység terjesztésére.

E közben a „Pinta" hütlenül elhagyta az admirált; kapitánya, Pinzon pénzszomjtól üzetve, a Babeque szigetet akarta felkeresni, melyről az indiánok jelbeszédéből következtetve azt hitte, hogy ott rengeteg sok aranyat fog találni. Később ugyan visszatért, s mentegette magát, de Columbusnak teljes önuralmára, igazi keresztény lelkületére volt szüksége, hogy érdeme szerint ne büntesse az árulót. Uj baj! A „Santa Mariát," a legnagyobb hajót, rosz sors érte. Épen a karácsonynak örvendetes ünnepe közelgett, midőn egy éjjel a fáradt Columbus álomra hajtva fejét, s a hajó kormányzását helyettesére bizva, arra riadt fel, hogy hajója zátonyra került, s menthetetlenül elveszett.

Igy már csak két hajója volt Columbusnak, a „Ninna" és a „Pinta"; ezek pedig képtelenek voltak befogadni az összes legénységet. Nem volt más mit tenni, mint a spanyolok egy részét, 39 embert itt

[1] Navarrete 47. 92. ll.

hagyni. A jámbor Columbus e szerencsétlenségben is az isteni Gondviselés működését látta, mely azt akarja, hogy keresztények maradjanak e helyen, akik ottlétöket egyrészt a hit terjesztésére használják, másrészt a felfedezések anyagi hasznához is járulva, aranyat, füszert stb. gyüjtsenek, amit ő majd a királyi párnak fog lábaihoz rakni. Mert kincsre van szükség, hogy a főczélt, a szentföld meghóditását elérni lehessen. A „Santa Maria“ roncsaiból kis váracsot épittetett, amelyet a karácsony ünnepe alkalmából „Navidad“-nak keresztelt.

Az ujév első napjaiban visszatérésre gondolt Columbus. Elbucsuzva ott hagyott honfitársaitól s lelkökre kötve, hogy az indiánoknak szóval és példával csepegtessék szivökbe az evangelium tanitását, felszedte a két hajó horgonyait, s megindult visszafelé. S bár mindennemü viszontagságok érték őt, bár viharok, valóságos orkánok tépték vitorláit, nem csüggedett, nem esett kétségbe, bizva bizott az isteni segitségben. Igaz, hogy mikor fiai jutottak eszébe, akik Cordovában tanultak, s látta a folytonos életveszélyt, melyben forog, keserü aggályok marczangolták apai szivét az anyátlan árvák miatt. (Neje időközben meghalt.) De az ima, melynek erejét jámbor keresztény lelke ismerte, mindannyiszor megvigasztalta őt, s uj erőt öntött beléje, fokozta bizodalmát az isteni Gondviselésben. Ő maga irja le érzelmeit uti relácziójában: „Nem eshettem kétségbe — ugymond — az Isten irgalma felől, akinek akarata az volt, hogy az indiánok a legnagyobb szerencsének, az evangelium áldásainak legyenek részeseivé egyrészt, másrészt meg, hogy az uj világ kincsei segélyével Európa, s névszerint Spanyolország jólétre tegyen szert. Igaz, kislelkü voltam néha magam is, de elmultak megint a sötét órák, s ujból feléledt minden reménységem. Hisz sokkal több uj földet fedeztem fel, mint legmerészebb álmaimban azt remélni mertem volna, s ebből látom,

hogy a jó Isten velem van; ő tudja, hogy én az ő dicsőségét s a kereszténység terjesztését tartottam szemeim előtt, s ép azért intézte lépteimet ugy, hogy azokat siker koronázza, ép azért adott erőt, melylyel a nehézségeket legyőzzem. Megmutatta nekem teremtésének csodáit, — hogy hagyna el engem most, mikor a királyt és királynét utam eredményéről akarom tudósitani?"[1]

Semmi sem bizonyitja oly élénken Columbus gyermeki hitét, vallásosságát, mint amaz Istennek tett fogadalmak, melyekhez veszély idején, főleg a visszautazás alkalmával, folyamodni szokott. Hisz a fogadalom mintegy hatványozott ima és könyörgés, mely az imádkozónak a gondviselő mennyei Atya iránt való különös bizodalmát tanusitja. Mikor az első óriási szélvihar megrongálta a „Pinta" főárboczát, fogadalmat tett Columbus, hogy ha az Uristen megtartja őt és embereit az életben, az, akire közöttük a sors esik, a guadeloupi Mária-kegyhelyre fog zarándokolni. A sors magát az admirált érte. Másszor, uj veszélyben, valamennyien megfogadták, Columbus buzditására, hogy mihelyt oly földet érnek, ahol templom van, oda processióval, bünbánati ruhában fognak járulni. E fogadalmat be is váltották az azori szigetek egyikén. Ismét másszor, amikor a borzasztó szélvész összerongyolta minden vitorlájukat, megint megfogadta Columbus, hogy egyikök — a sorshuzás megint őt magát jelölte ki — szűz Mária oltárához fog zarándokolni Cinta à Huelvába, hogy a Spanyolországba érkezés után való első szombaton kenyéren és vizen fognak bőjtölni a B. Szűz tiszteletére stb.

És valósággal, az Uristen megjutalmazta e fiui bizalmat, mindig megsegitette a jámbor admirált, számtalanszor kiszabaditotta őt és kisérőit a halál

[1] Navarrete 130. l.

torkából. A legnagyobb orkán közepette érkeztek Portugal partjaira, ahol, látva az ő küzködésüket, az egész parti lakosság térden állva imádkozott megmenekülésükért, s velök együtt örvendezett, mikor végre partra szállottak.

Mily forró hálát kelle rebegnie Columbusnak és embereinek, mikor lábaik ismét Európa földjét érintették!

A portugal királyi pár kitüntető tisztelettel fogadta a bátor hajóst, tartóztatta; de ő nem soká időzött, hanem ujból hajóra szállott, márczius 15-én Palosba utazott, honnan ezelőtt nyolcz hónappal ismeretlen utjára indult.

A királyi pár mielőbb látni óhajtotta Columbust, akit valóságos diadalmenetben kisért a nép Barcelonáig, hol ekkor az udvar időzött. A legnagyobb kegyességgel halmozták itt el Columbust. Akik valamikor kételkedve mosolyogtak ábrándos tervein, most bámulva hallgatták előadását, s kénytelenek voltak hinni a valóságban, melyet láttak, s amelyben Columbus hitt, mielőtt még azt látta volna. Kénytelenek voltak abbahagyni kételkedésöket, gunyolódásaikat, „mert Isten — ugymond Columbus — csodálatos módon megerősitette mindazt, amit én állitottam magasrangu, befolyásos személyek ellenében is, akik tervemet álmodozásnak, szándékomat agyrémnek tartották.“[1] Igen, bámulva hallgatták ama kor tudósai az ő tapasztalatait, bámulva nézték az anyagiasabban gondolkozók az uj világ termékeit, az aranyat és fűszert, mit magának hozott.

És ekkor állt Columbus szerencséjének, megelégedettségének tetőpontján. A méltóságokat és előnyöket, melyeket elutazása előtt magának kikötött, most megkapta: örökös admirál lett, alkirálya és kormányzója a felfedezett szigeteknek és continens-

[1] Sophus Ruge, Gesch. d. Zeitalters der Entdeck. Berlin, 1881. S. 261.

nek, (Cuba szigetét, mint már emlitettük, continensnek tartották) övé lett a talált és találandó aranynak, gyöngyöknek, drága füszereknek tizede, s minde czimek és előnyök családjának is, mindig a legidősebb fiunak, biztosittattak.

A tulboldog Columbus, az Isten iránt érzett forró háláját a legtüzesebb szavakba önti ez időben, midőn ezeket irja naplójába: „Tett-e az Ur többet Mózesért, vagy egyéb szolgáiért, mint te éretted? Születésed óta gondodat viselte, s most, az általa meghatározott időben, ismertté tette nevedet az egész föld kerekségén. Neked adta Indiát, a leggazdagabb országot s te azt tetszésed szerint osztottad szét; neked adta a kulcsot ez oczeánhoz, mely eddig zárva volt a világ előtt. Halhatatlan dicsőséget adott neked a keresztények között. Tett-e többet Izrael népeért, midőn azt Egyptom földjéről kivezette; vagy Dávidért, midőn őt, a pásztort, Juda trónjára emelte?"[1]

És itt van tán legjobban helyén megjegyeznünk azt, hogy Columbus ezen érzelmei a legőszintébb, alázatos szivből fakadva, egyszersmind fényes bizonyságot nyujtanak arra nézve, hogy ő eddigi sikereit nem a tudománynak, nem a vasszorgalmu kutatásnak, hanem az Isten különös, kegyes vezérlésének tulajdonitotta. Ő maga mondja egész nyiltan: „Az én egész tervezgetésemben az észokok, a térképek, a mathematika nem segitettek távolról sem annyit, mint az Uristen kegyelme. Azért az egész vállalat ne is nekem, hanem a kath. szent hitnek szolgáljon dicsőségére és előnyére: hisz az Ur engedte ezt véghezvinnem, aki meghallgatja az ő szolgáinak imáját, néha oly dolgokban is, melyek lehetetleneknek látszanak. Igy történt ez rajtam is, kinek sikerült egy oly vállalatot elvégeznem, mely halandónak eddig eszébe

[1] Navarrete 158. l.

nem jutott. Istennek legyen tehát hála, királyok és népek mondjanak hálaimát Jézus Krisztusnak, proczessiókat s ünnepeket tartsanak, ékesitsék virágokkal a templomokat, mert Istennek országa elközelgett oly népekhez is, melyek eddig elveszetteknek látszottak."[1]

Mily naiv, mily vallásos kedély nyilatkozik meg Columbus ez ömlengéseiben! És ebből az emberből, aki a mysticismusra hajlik, ebből akarna a liberalismus egy „előfutárt" csinálni a „szabadon kutató, az egyház bilincseiből magát kiszabaditó tudomány" számára?

Szánalmas törekvés! Hisz inkább tulságosan is elmélyedt ő ama gondolatba, hogy ő az Istennek választottja, arra kiszemelve, hogy a spanyol királyi párt felszólitsa Izaiás jövendölésének teljesitésére.

De vajjon e körülmény kisebbiti az ő érdemét? Vajjon az ő téves véleménye, hogy ő Indiába jutott el, nyugatnak menve,[2] levon-e valamit nagyságából? Épen nem! Azért mindig igaz marad, hogy ő tépte szét a fátyolt, mely a földkerekség ismeretét elfödte az emberek szemei elől, hogy az ő munkájának eredménye a földnek s az égboltnak ma már ismert térképe.

De kövessük tovább hősünk történetét.

Még háromszor látta viszont Columbus az ő uj világát, még háromszor tette meg a nagy utat a távol nyugat felé. Minden egyes utazásakor fedezett fel uj földdarabokat, szigeteket.

Második utjára már 1493. szept. 25. megindult, szelleme nem hagyta őt tovább nyugodni. Ezuttal már 17 hajóval s 1500 emberrel ment a tengerre. Pap is ment most már vele, Bernardo Boil montser-

[1] Navarrete 120. l.

[2] E tévedésnek mintegy emléke még ma is a «Nyugat-India» elnevezés, melylyel Amerika egy tartományát illetik, szintugy az amerikai rézbőrüeknek adott név: «Indiánok.»

rati benczés, ki majdan az ujonan felfedezett földeken az apostoli vikáriüs hivatását volt teljesitendő.

Az Antillák felfedezése esik ez utra. E szigetcsoport birtokbavétele után az admirál az ő első utitársait akarta viszontlátni, s felkereste Espanolát s a Navidad telepet; de mennyire elbámult, midőn nemcsak a tengerről adott üdvlövései nem viszonoztattak, hanem, partra szállva, a telepet földig leégetve, a spanyolokat pedig leölve találta! Nem kételkedett, hogy itt a spanyolok visszaélései részesültek megtorlásban az elkeseredett benszülöttek részéről. Egy más gyarmatot létesitett tehát s lelkökre kötötte az ott hagyott európaiaknak, hogy emberhez, keresztényhez méltóan viseljék magukat.

Még hosszabb felfedező utakat is tett ezután, sok eredménynyel, ugy, hogy értékes dolgokkal, de kivált tudományos tapasztalatokkal megrakodva tért vissza Spanyolországba 1496. jun. 11.

Ámde a világ kezdett már hozzászokni az eseményekhez, már mindennapivá kezdett válni számára az, aminek az első alkalommal oly rajongva tapsolt. Sőt a spanyol nemzeti gőg kezdte ferde szemmel nézni a genuai jövevényt, a nyereségvágy kicsinyelte a felfedezés értékét, a pénzszomj keveselte a hozott aranyat. Csak aranyat, minél több aranyat akartak látni a spanyolok, s e nélkül nem is tulajdonitottak értéket Columbus fáradságos felfedezéseinek.

Keserü panaszokat csalt mindez Columbus ajkaira; de semmi sem fájt neki annyira, mint, hogy az emberek az ő főczélját, melyet pedig léptennyomon hangoztatott, a lelki sötétségben vakoskodó pogányok megtéritését, az Isten dicsőségét, egészen közönyösen veszik, ellenben rágalmazzák az ő egész törekvését, miért? mert nem hordja az aranyat mindjárt hajószámra Spanyolországba. „Pedig — folytatja a spanyol királyi párhoz intézett relácziójában — a keresztényeknek azon kellene örülniök, hogy az Ur

nevének ismerete terjed. Én mindenütt, ahol Felségtek hajói kikötöttek, felállitottam a keresztet, s amenynyire tőlem telt, beszéltem a benszülötteknek a mi szent hitünkről, a mi édes anyánkról, az egyházról, melynek tagjai vagyunk az egész világon, meg a Szentháromságról. Vannak is már, kik a Salve Reginát, az Ave Máriát égre emelt kezekkel mondják, keresztet vetnek. Megismertettem velök Felségtek magas méltóságát is,.... és mégis vannak, akik ez egész vállalatomat gáncsolják. S ha uj dolog, hogy én panaszkodom a világ ellen, bezzeg nem ujság, hogy a világ szeret gáncsoskodni... Engem össze szeretne tiporni és valóban nem lehetne ellenségesebb indulattal irántam, ha Indiát elloptam s a móroknak adtam volna . . ."[1]

Pedig még nagyobb megaláztatások, még keserübb fájdalmak voltak föntartva számára a jövő méhében.

Harmadszor is utnak indult az uj világrész felé 1498. — Trinidad és a délamerikai Paria félsziget felfedezése után meglátogatva Espanolát, itt a gyarmatosokat a legnagyobb elégületlenségben, lázongva találta. Ez a gyülevész nép magát Columbust okozta minden bajáért, önkényről, kegyetlenségről vádolta a legszelidebb férfiut. Columbus maga folyamodott Spanyolországba, hogy egy erélyes, részrehajlatlan birót küldjenek, aki a békét helyreállitsa.

Küldtek is valami Bobadilla Ferencz nevü férfiut, aki mindjárt azzal kezdte működését, hogy a sziget kormányzását s a katonai parancsnokságot, az eredeti szerződés ellenére kiragadta Columbus kezeiből és pedig Ferdinánd király tudtával, beleegyezésével, másképp ennyire nem merészkedett volna, azután gonosztettekről vádolta őt, elszedte papirjait, melyekkel igazolhatta volna magát, elvette minden

[1] Navarrete 125, 133, 135. ll.

vagyonát, s bilincsekbe verve hajóra rakta őt, két fivérével együtt, anélkül, hogy csak kihallgatta vagy forma szerint elitélte volna őt!

Igy, rablánczokkal kezein és lábain, érkezett vissza Cadixba 1500. novemberben az a férfiu, ki Spanyolországnak annyi dicsőséget és vagyont szerzett, megfosztva minden czimétől, méltóságától, hatalmától; mint rab tétetett partra ott, hol nemrég diadallal, a nép tapsai közt tartotta fényes bevonulását. Igaz, a királyi pár, szégyenkezve a történtek felett, azonnal megszabaditotta őt lánczaitól, s elismerése jeléül 2000 aranyat fizettetett neki, sőt Granadában kegyteljesen fogadta is őt; ámde szerződésileg biztositott jogaiba többé vissza nem helyezte. Bobadilla utódja, Ovando képviselte a hatalmat ez időtől az uj országokban.

Daczára a sok keserüségnek, melyet Columbusnak nyelnie kellett, annyira szerette ő hivatását, hogy még egy negyedik utra is elszánta magát 1502-ben. Ezuttal az volt szándéka, hogy egy tengerszorost találjon, amely megnyitja az utat a föld körülhajózására. Nem irjuk le ez utjának viszontagságait, nem ecseteljük a fájdalmat, melyet Ovando szerzett neki, meg sem engedve, hogy a legnagyobb viharban kiköthessen Espanolában! Huszonnyolcz napig nem látta a napot, nem a csillagokat, hajói el voltak romolva, emberei betegek, végre még zátonyra is került Jamaikától nem messze, s nagy nehezen kapott csak hosszu idő elteltével hajót Espanolából, (hova egy merész matróz csónakon ment segitségért) amelylyel visszatérhetett Európába.

Hogy ez valaha lehetséges legyen, sohasem hitte, — még abban is kételkedett, vajjon tudósitása, melyet a Jamaikán való kényszerü veszteglés alatt irt a spanyol felségeknek, eljut-e valaha rendeltetése helyére. Eljutott. Sőt mi reánk is eljutott, s zárósorai oly közvetlenek, oly mély bepillantást engednek Co-

lumbus akkori lelki állapotába, hogy nem mulaszthatjuk el azokat feljegyezni.

„Eddig — ugymond — másokon sirtam, most legyen az Isten nekem irgalmas, s fölöttem sirjon mindenki. Anyagi helyzetem olyan, hogy nincs egy fillérem, amelyet alamizsnának adhatnék oda, de még lelkem is teljesen elhagyatottnak érzi magát, az anyaszentegyház kegyszerei sem juthatnak osztályrészemül, ha itt kell elválnia lelkemnek testemtől. Ó előre láttam én mindezt, s ezért akartam én kormányzó lenni, kiterjedt hatalommal! A felforgatásban mindenki mester... a baj megvan, s szinte gyógyithatlan, minden esetre igen hosszadalmas... Sirjon fölöttem hát mindenki, akinek fogalma van irgalomról s aki szereti az igazságosságot. Én nem kincsekért, nem dicsőségért tettem ez utazásaimat; hiszen legutóbbi elutazásom alkalmával ilyesmit már nem is remélhettem. A legjobb szándékkal, s felségtek érdekei iránt buzgalommal eltelve jöttem ide, s ha valami hibát követtem el, vagy azért történt, mert másképen nem tehettem, vagy mert tehetségem s a körülmények másképen tennem nem engedtek. Kérem, segitsenek innét haza, hogy Rómába vagy másvalami sz. helyre zarándokolhassak. Jamaika, jul. 7. 1503."[1]

Végre 1504. novemberhóban hazakerült. Ép jókor, mert Izabella királynénak az ő eddigi pártfogójának napjai meg voltak számlálva, az ő halála pedig fontos változásokat idézhetett elő az uj országok kormányzására s Columbus helyzetére nézve. Ez azonnal jelentést tett Ferdinándnak, melyben az uj földeket különös pártfogásába ajánlja, annyival inkább, mert a mostani kormányzó sem nem megbizható hűségére nézve, sem nem birja az ottlakó spanyolok rokonszenvét. Uj emberek kellenének oda, az indiánok megtéritéséről is már kellene gondoskodni.

[1] Navarrete 165. l.

De meg neki szerződésileg biztositott jogai is vannak, melyekhez ragaszkodik. Mi másképen állnának a dolgok Espanolában, ha az ő kezében van összpontositva a hatalom! Most csak sirva gondolhat e sziget sorsára!

A spanyol udvar minden jót igért, de az egész ügyet egy bizottságnak adta át, amely mindent elodázott, mindent későbbre halasztott. Egyáltalán Ferdinánd viselkedése mindig hüvösebb volt Columbus iránt, mint a nagytehetségü, nemesszivü Izabelláé. Ezt a szegény felfedező, kivált most, keserüen tapasztalta. Columbus soha többé vissza nem nyerte a neki szerződésileg biztositott előnyöket, melyeket bámulatos türelemmel várt.

S e várakozásban érte el nemsokára a kifáradt, idő előtt megöregedett, szegény Columbust is a halál. Végrendeletében még egyszer fellángol az ő nemes lelke, ujból kinyilatkoztatja, hogy az ő utazásának czélja nem a kincsek gyüjtése volt, s amennyiben aranyat is akart hozni, ezt csak arra a szent czélra szánta, s szánja most is, hogy a pénzen Jeruzsálem visszahódittassék, arra az esetre pedig, ha valaki az egyházat akarná megrabolni vagyonától, vagy schisma esetére e pénz a jogszerinti pápának adassék. Végül rendeli, hogy Espanolában templomot épitsenek a szeplőtelen fogantatás tiszteletére, kórházat, theologiai tanszékeket emeljenek oly papok számára, kik az indiánok megtéritésére szánják magukat.

Valladolidban, egy vendégfogadó rideg szobájában feküdt betegen, elhagyatva a hatalmasoktól. Csak két fia, egy pár régi utitársa, s a helybeli ferenczrendi szerzetesek voltak körülötte. Ezt a rendet különösen szerette Columbus, ő maga is, mint tertiárius tagja volt annak. Midőn végét közeledni érezte, felöltötte szent Ferencz ruháját, s ájtatosan véve a szentségeket, 1506. május 20-án, áldozó-csütörtökön kilehelte nemes lelkét a szerzetesek buzgó imája köz-

ben, e szavakkal: In manus tuas Domine commendo spiritum meum.

Rablánczait, melyekkel egykor megrakva volt, kivánságára melléje rakták a koporsóba. Ott is temettetett el a valladolidi kolostor kriptájában. — Senkire a haláleset benyomást nem tett, a világ annyira nem vett róla tudomást, hogy egy pár év mulva megjelent könyvben Columbusról, mint még élőről van szó! Ferdinánd király, a ki őt utolsó időben annyira elhanyagolta, évek mulva ezt a büszke epitafiumot iratta sirjára: Por Castilla y por Leon — Nuevo mundo hallo Colon (Castilia és Leon számára uj világot fedezett fel Columbus). Később átvitték hamvait S. Domingoba. Ez volt magának Columbusnak kivánsága. Ott találták meg csontjait a dómban, 1877-ben (pedig a spanyolok, mikor 1795. Espanolát kénytelenek voltak átadni a francziáknak, elvittek egy koporsót magukkal Cubára, azon meggyőződésben, hogy az Columbus hamvait takarja.) Teljes neve és czimei felismertettek a S. Domingói koporsó külső s belső falain.[1]

Igen, holta után megbecsülték azt, akit életében nem méltattak, az utódok igazságot szolgáltattak neki, akit életében a kortársak még anyagilag sem jutalmaztak. Fia, Diego az uj országok kormányzójává neveztetett ki, másik fia, Fernando pap lett, és sokat fáradott az indiánok megtéritésén. Még később Olaszországban már tizenkét város vetélkedett egymással, mindegyik azt állitva, hogy az ő szülötte Columbus, — és ma ugy Spanyol- mint Olaszországban szobrok hirdetik emlékét a férfiunak, ki uj világrészt ajándékozott Európának.

Ő maga nem erre a dicsőségre vágyott, ő a kereszténységet, Krisztusnak dicsőségét akarta ter-

[1] Igy hát a spanyolok bizonynyal Columbus valamely rokonának csontjait vitték Cubába, mert melléje voltak temetve fia Diego és fivére Bertalan is. — Ruge az ellenkezőt állitja, hogy t. i. az 1877-ben feltalált csontok nem Columbus Kristóféi, ámde nem bizonyitja be állitását.

jeszteni. Ő a maga saját keresztnevében, a Christophoros-ban isteni intést látott, hogy tényleg megfeleljen annak a névnek, igazi Christophoros, Christum ferens legyen, hogy Krisztust vigye olyanokhoz, kik az Ő nevét még nem ismerik, ut portet nomen ejus coram gentibus, hogy mint ő, azok is imádják azt a szent nevet.

*
* *

És most, hogy e szerény czikkünkben adatokkal, Columbus saját jegyzeteiből kimutattuk, amit dolgozatunk elején mondottunk, hogy első sorban vallásos czél lebegett a jámbor, hitből élő, mindent a lelki élet szempontjából megitélő Columbus szemei előtt, olvasóinkra bizzuk az oly vélemények elbirálását, mintha Columbust csakis az aranynak csillogása, a kincsszomj vezérelte volna tetteiben, — rájuk bizzuk az oly gyanusitás megitélését, mely szerint a sok keserüséget élte alkonyán maga szerezte magának az által, hogy oly makacsul és önmagát tulbecsülve ragaszkodott az alkirályi méltósághoz, melyhez pedig nem voltak képességei.

Igen, Columbus akart aranyat gyüjteni, de nem ez volt czélja, az arany eszköz volt az ő szemeiben, melylyel szent czélját, a hittéritést, s majdan a szentföld visszahóditását kiviheti. — Ami meg a tulzott önbecsérzetet illeti, Columbus valamit csakugyan tulbecsült, de nem magamagát: ő tulbecsülte környezőit, azt hitte, mind oly nemesen, becsületesen, igazságosan és méltányosan gondolkoznak, mint ő, s aki igy vélekedik embertársairól, az csak dicséretet érdemel, nem gáncsolást.

Ha egy szóval kellene Columbust jellemezni, ugy e szó ez lenne: Nemes volt, — s ezért lett nagy az ő neve.

Nem a véletlen szerencse, nem a sors változó esélyei képezik a nagyság alapját. A szerencsés siker egy magában, még nagyon is ingatag alap lenne

arra nézve, hogy a valódi nagyságot erre lehetne rá épiteni akár az életben, akár a történelemnek lapjain.

A lélek és sziv nemessége tesz csak valakit nagygyá, ez övezi a férfiu homlokát a nagyság s az ennek nyomába járó dicsőség glóriájával, igazi babérral, mely nem hervad el soha, nem hull a porba semmikor sem, de él és virágzik örökké s mennél tovább él, annál diszesebb leszen.

Nemessége a szivnek, mely a hitben, a vallásosságban nyilatkozik, melyet az élet csapásai csak erősitenek, de le nem döntenek, mely a siker, a dicsőség pillanataiban is imádva borul porba az Isten mindent intéző keze előtt, s ha áld vagy ver, egyforma hittel csókolja azt. Nemessége a léleknek, mely a tudás mélységét és terjedelmét öleli körül, mely szüntelenül eszmél és kutat, hogy az emberi nemet uj ismeretek, uj igazságok birtokába helyezze s mely össze van kötve a lelkesedés fényével s ragyogó világosságával, hogy fényt hintsen az utra, melyen át haladni feladatául jutott.

Az ily lélek bir azzal a szilárdsággal és erővel, mely nem tud meghátrálni az akadályok előtt, melyet a nehézségek nem képesek a porba dönteni, hanem mely harczra kel azokkal, és győz. Bir azzal a szilárdságával a véleménynek és elhatározásnak, mely nem inog jobbra és balra, hasonlóan a gyenge nádszálhoz, melyet meg képes ingatni bármely fuvallat, hanem egyenesen és bátran, fölemelt homlokkal halad a kitüzött czél felé.

Ha volt valaha férfiu, kiben e tehetségek a legmagasabb fokon valának egyesülve, kiben a jellemvonások a nagyság kriteriumát mintegy előre megalkoták: ugy bizonyára ilyen vala Columbus Kristóf, az uj világrészek felfedezője, nem szerencsés véletlenek folytán, hanem ép kiváló lelki sajátságai követ-

keztében. Méltán állithatjuk őt tehát az uj kor élére, ugy saját személyiségénél fogva is, mint életének, működésének eredményeire való tekintetből.

Szivében a legmélyebb, az őszinte vallásosság lángja égett, a ker. hit, a kath. vallás iránti meggyőződés. Hiszen láttuk, hogy midőn a természettudományokkal foglalkozik is, s első eszméje megfogamzik uj földrészek felfedezéséről: legelső gondolata a vallás szolgálatába szegődik, rögtön az jut eszébe, hogy uj, eddigelé ismeretlen népeknek fogja hirdethetni az evangelium világosságát; hogy az uj világ kincsei eszközül fogunk szolgálni a muzulmanok elleni hadjáratra, a keresztes háborúk ujból való megkezdésére s a szent Sir visszafoglalására is.

A salamancai gyülekezet előtt védve tanitását az ujon felfedezhető földek felől, melyek az oceánon tul léteznek, s birái szivét vállalata részére óhajtván megnyerni, legelső sorban arra hivatkozik, hogy a keresztények kötelessége megvinni az evangeliumot a föld legtávolabbi részeibe is, hogy beteljesedjék a szentirás jövendölése, s megáldassanak Krisztusban a világ minden nemzetségei.

És „az imának és dicsénekeknek harmoniája hangzott — ugymond Washington Irving — hajóiról, midőn Palosból elindult ép ugy, mint midőn az uj világot először meglátta. A mint partra szállott, első tette volt, földre borulni s hálaköszönetet rebegni a mindenhatónak. Minden este a „Salve Reginát“ énekelték hajóin. Minden nagy vállalatához a Szent Háromság nevében fogott s mielőtt hajóra szállt, mindig a szentségekben is részesült.“

Hangzott itt-ott az a vélemény, hogy Columbus szentté fog avattatni. Egyes püspökök folyamodtak is ez értelemben a szentszékhez. Ez ugyan nehezen fog megtörténni, mert hisz mindenki tudja, mily szigoru elővizsgálatok előzik meg a sz. széknek ily

aktusát, mennyi s mily sulyos feltételekhez van az kötve.[1] De még ha Columbus nem is fog szentté avattatni, maga az, hogy erről szó lehetett, mutatja Columbus nagyságát. Talentumát nagy és nemes érdekeknek áldozta: a hitnek, vallásosságnak, egyháznak és hazának.

Az ő erkölcsi charakteréhez nem tapad semmi folt, bármily szigoru kritika alá vessék is őt. És ezért az a történelem, mely az igazságot kutatja, mely nem a pártszenvedély sugalmai szerint csinál históriát, hanem elfogulatlanul és tárgyilagosan mérlegeli a tényeket: már rég kimondotta véleményét Columbus felett, s kimondja ma is, az ünnepély zajában: nagynak nevezi Columbust, nagynak még a nagyok közt is, ki hatalmas müvével hálára kötelezte az egész utókort, s kinek nevét mindaddig, mig a világ állani fog, a kegyelet és tisztelet hervadhatlan koszorujával fogja is körülvenni.

A POZSONYI GENERÁLIS SZEMINÁRIUM.

Irta Dr. HALMOS IGNÁCZ.

(Folytatás.)

Minden készen állott hát, hogy a József császár álma a generális szemináriumról megvalósuljon.

Azonban, mintha valami titokszerü felsőbb erő a szeminárium létrejötte ellen akadályokat görditene, hogy azt meghiusitsa, a szemináriumot május 15-én nem lehetett megnyitni. Megnyitását tehát junius hó elsejére tüzték ki s erről

[1] A M. Laacher Stimmen szerkesztősége Rómából értesült, hogy a legelső előkészületek is, melyek tényleg megkezdődtek Columbus szenttéavattatásához, csakhamar abban hagyattak, mert egy szükséges előfeltétel hiányzott. (1892. évf. 148. l. jegyzet.)

a primást is értesitették, felhiván őt, hogy a kitüzött uj határidő következtében beállott változásokról az érdekelteket haladéktalanul értesitse.

Mit volt mit tennie Batthyányinak, mint a legsürgősebben értesiteni erről Hollósyt és a többi érdekeltet. Azonban több helyre már későn érkezett meg a szünnapok megtoldását tudató hir, s ezek már Pozsonynak inditották növendékeiket, s igy történt, hogy a szemináriumban már megnyitása előtt találunk kispapokat.

Május 5-ikét, az e napon kiadott utasitások, rendeletek száma után következtetve, II. József egészen a szemináriumnak szentelte.

Ekkor nevezte ki a pozsonyi generális szeminárium kormányzójává Szabó Endrét, esztergomi kanonokot és a budai theologiai fakultás igazgatóját; megállapitotta az előljárók számát és fizetését, ugy hogy a kormányzó kap ezer forintot, lakást, világitást és fütést, de élelmezést nem; a kinevezendő két alkormányzó négy-négyszáz forint fizetéssel teljes ellátást, négy spirituális két-kétszáz forintot teljes ellátással; hat tanulmányi felügyelő mind egyike százötven frtot kapjon és teljes ellátást, végre az oeconomus ötszáz forintot és ellátást, de élelmezés nélkül.)

Ugy az előljárók kiszemelését és kinevezését, valamint a szolgaszemélyzet felfogadását II. József a kormányzóra bizta azon egyszerü oknál fogva, mivel a szemináriumi nevelés és szellem terhét és felelősségét ő viseli, illő tehát, hogy saját belátása szerint járhasson el azok kiszemelésében, a kik majd megosztják vele a terhet s vele együtt működnek.

Mint látjuk, II. József ezen intézkedése teljesen mellőzi, figyelembe sem veszi, Batthyányinak irásban beadott és az Institutumban kifejtett javaslatait, kivált ami az előljárók kinevezését és szemináriumban uralkodó szellem és tanitás ellenőrzését és főfelügyeletét illeti, sőt Eszterházy gróf ugyanaz nap visszaszármaztatja a pozsonyi generális szeminárium számára projektált törvényeket és fegyelmet szabályozó utmutatást Batthyánynak azon megjegyzéssel, hogy

ezeket igy, mert nagyon is eltérnek a bécsi generális szemináriumban érvényben levő és a császárilag jóváhagyott törvényektől, életbe léptetni nem lehet.

A pozsonyi generális szeminárium tehát Szabó Endrében hivatalosan kinevezett képviselőt nyert. Most már a szemináriumot érdeklő ügyekben ő vele kellett érintkezni, tárgyalni. A felszereléshez megkivántató butorok és szerek átvételét ő eszközölte.

Ilyen minőségben már május hó 12-én fungált, midőn a pozsonyi várban levő két kápolna és két oratorium felszerelését Szlabigh Endrétől a vár cs. és kir. felügyelőjétől leltárilag átvette. A leltár különösen a kápolna felszerelésének hiányosságát, szegénységét dokumentálja.

A növendékpapok eltartásának a kérdése is megoldást nyert olyképen, hogy a kolduló-szerzetesek növendékeit kivéve, minden növendék után fizetett a szemináriumi alap illetőleg a püspök 200 frtot, s az ekként befolyt összegből nemcsak a kispapot kellett mindennel ellátni, hanem még a várat, házat is fentartani, tatarozni; a kolduló-szerzetesek növendékei után pedig a vallásalap fizetett 100—100 frtot addig, mig a koldulás Magyarországban szervezve leend. Ugyanekkor elrendelte II. József azt is, hogy a magyar szerzetes-főnökök Ausztriában tanuló növendékeiket hijják vissza, hogy tanulmányaikat saját hazájukban folytassák.

Az esztergomi főegyházmegyei szemináriumok kormányzói a primástól vett utasitás értelmében a lehető legrövidebb idő alatt utnak inditották a pozsonyi generális szeminárium részére rezignálandó tan-, háló- és éttermek butorzatát, Szabó kezeibe tették le az alapitványok okmányait, a készpénzt, a fekvő birtokról szóló kimutatásokat és a készletben volt nyersterményeket. Nevezetesen készpénzben Hollósy 20413 forint $48^{11}/_{16}$ krajczár; Ritzinger György, a Pázmáneum rektora 4332 forint 66 kr; továbbá Hollósy 10 edény lisztet, 4 edény lencsét, 3 drb posztót, 11 edény aszalt szilvát, 1 edény aszalt körtét, 6 edény zsirt, 22 kisebb edény vajat, 5 edény káposztát, 4 edény

túrót, 3 edény lekvárt; ugyancsak a budai generális szeminárium 5378¹/₄ urna (akó?) asztali és 26 urna tokaji bort adtak át.

Az alapitványokat és pedig a budai generális szemináriumét, a Pazmaneumét, a Rubrorumét, az Adalbertinumét, a Marianumét és ezek fekvő birtokairól befolyó jövedelmeket kezelte a pozsonyi rektor, a Stefaneum, az Emericanum, a többi egyházmegye és a szerzetesek önállólag kezelték ugy alapitványaikat, mint fekvő birtokaikat és csak az egy-egy növendék után kiszabott 200 frtot küldték be a generális szeminárium rektorának.

A vár czélszerü átalakitása, bár mennyire sürgették is még most sem fejeztetett be, pedig a növendékek részint mert a megjelenés határnapjának elodázása későn jutott tudomásukra, részint pedig mert az uj terminus már-már beköszönt, egymásután gyülekeztek.

Azonkivül Szabó, élve a neki adott joggal, az intézet elöljáróit kinevezte, s ezek meg is jelentek, hogy működésüket megkezdjék, hasonlókép a tanárok is. És a vár hivatalos átvétele még most sem történt meg!

A felszerelés elégtelensége és hiányossága szintén nyilvánvaló volt, mert az esztergom-egyházmegyei beszüntetett szemináriumok butorzata sokkal kevesebb volt, semhogy azzal egyedül fel lehetett volna kellőkép szerelni a generális szemináriumot.

Szabó jelentést tett ugyan a helytartótanács utján a felségnek a generális szeminárium ezen hiányairól, de egyszersmind, be sem várva a kérdés illetékes helyről való megoldását, megrendelte a még szükséges hiányzó butorokat. Szabónak ezen eljárása tette csak lehetővé a szeminárium tényleges megnyitását és az előadások megkezdését.

A kép, mely e második félév kezdetén elénk tárul, ez: Elöljárók: Szabó Endre kormányzó, Ritzinger György prorektor, Majer József vicerektor, Lipussy, Végh, Antoni spirituálisok; Kratochvilla, Mikovényi, Andrischek, Neumann, Korbély, Ernei, tanulmányi felügyelők; 418 papnövendék.

A világi növendékpapság 18 muzeumba az az tanterembe volt beosztva és ugyanannyi hálóterembe; a szerzetes növendékek külön emeleten laktak s volt 6 tan- és 6 hálótermük.

A növendékek élelmeztetése, eltérőleg a bécsi generális szemináriumtól, a hol egy ezzel megbizott vendéglős szolgáltatta az élelmezést, a pozsonyi generális szemináriumban, ugy mint eddig a budai generális papnevelőben egyelőre házilag kezeltetett. Ezt Batthyányi inditványozta, hivatkozván azon nagy károkra, melyek az intézetet elkerülhetlenül fogják érni, ha a szemináriumok meglevő készleteiket kénytelenek lesznek most bárminő áron eladni.

Képzelhető a szolgaszemélyzet nagy száma. A provisoron, a gazdán, két dispensatoron és egy irnokon kivül volt az intézetnek négy szakácsa, két pinczemestere, egy sekrestyése, egy szakácsnője, a ki betegek számára főzött, két betegápolója, húsz táblateritője, négy alszakácsa, tizenkét konyhalegénye, három pinczelegénye, a ki a folyosókat söpörte, két mindenese, egy kapusa, egy táblafelügyelője, a ki az előljárók tábláját gondozta, két kocsisa, egy szabómestere és három szabólegénye, két ministráns gyermeke és nyolcz cselédje.

Tudjuk, hogy II. József a pozsonyi generális szemináriumhoz csatolta a budai egyetem theologiai fakultását is, és pedig ugy, hogy ez itt Pozsonyban gyakorolja összes eddig élvezett jogait és privilegiumait, de nem mint önálló és független fakultás, hanem mint a budai egyetem fakultása.

Az idő rövidsége és a még elintézetlen kérdések egész halmaza miatt a fakultás szándékolt rekonstruálása teljesen elmaradt. A tanárok és a budai theologiai előadások módszere, beosztása ugyanaz maradt; a változás csak abban állott, hogy várost illetőleg helyet cserélt mindakettő t. i. a tanári kar és a tanrendszer.

A tanárok a várban laktak. A várban 6 tanterem volt.

A budai illetőleg hungaricum systema szerint a theologiai kurszus öt évre terjedt. Az első évben előadták az egyháztörténelmet, a zsidónyelvet és az ó-szövetségi szent-

irás magyarázattanát: a második év tananyagát képezte az Institutiones Theologiae, a görög nyelvtan és az uj-szövetségi szentirás magyarázattana; a harmadik évben tradáltatott a Dogmatica Specialis első része és a Moralis; a negyedikben folytatták a Dogmatica Specialist és végezték az egyházi jogot, az ötödik év tantárgyai pedig a Pastorális és a szertartástan voltak.

A budai egyetemi theologiai fakultás Pozsonyba átköltözött tanárai ezek: Hubert Ferencz, Horváth Mihály, Krammer Ferencz, Bertoni Floris, Perczel Imre, Tompa László, Kaszaniczki Ádám, Vizer Ádám és Frank György. Ezek voltak a pozsonyi generális szemináriummal egybekapcsolt theologiai fakultásnak első tanárai.

A vár jelenlegi rendeltetését hirdette a vár homlokzatán levő következő felirat:

INSTITUTIONI CLERI RELIGIONIS FIRMAMENTO
VOVIT JOSEPHUS II.
AN. MDCCLXXXIV.

Ez volt a generális szemináriumnak maga II. József által fogalmazott felirata.

Midőn Batthyányi e feliratról Okolicsányi püspök véleményét kérte, a püspök Fux oldalkanonokja által azt feleli a primásnak, hogy a felirat értelmének a hűsége azt kivánná, hogy a «vovit» szót voluittal helyettesitsék, mert hisz ez a szeminárium egyházi alapitványokból jött létre, tehát nem II. József alapitotta meg, azután ez a szó legjobban visszaadja a generális szemináriumnak csak ideiglenes rendeltetését.[1]

*
* *

[1] A bécsi generális szemináriumnak is ez volt a felirata, csak az alapitási év volt más: MDCCLXXXIII. Valaki a szeminárium kapujára más feliratot is helyezett, melyen az alapitási esztendő a 13. zsoltár eme szavaiban chronosztice fel van tüntetve:

CorrVptI sVnt et aboMInabILes faCtI sVnt In stVDIIs sVIs.

Wolfsgruber Card. Migazzi 6. füz. 562. old.

Az iskolai év második féléve előrebocsátott szent gyakorlatok után junius 7-én megkezdődött tökéletesen a budai generális szeminárium szellemében és mintájára.

A hittanári kar és a szemináriumi elöljárók közötti viszony közelebbről nem volt szabályozva. A májushó 25-én kelt intimatum hatodik pontja e viszonyról csak általában emlékszik meg, midőn azt mondja, hogy az intézet kormányzójához tartozik a tanárok ellenőrzése vagyis az intézet kormányzója egyszersmind a fakultás főigazgatója, továbbá, hogy a fakultás igazgatói teendőit, a mennyiben ezek pusztán csak a tanitásra vonatkoznak, a fakultás dékánja végzi és pedig ha szükséges a helytartótanács utján mindaddig, mig e viszony közelebbről és alaposabban körvonalozva nem lesz.

A tanári kar első értekezletének főtárgyát képezte a könyvtár kérdése. Eddig senki sem gondoskodott arról, hogy az intézetnek mint a melyhez az egyetem e fakultása csatoltatott, legyen megfelelő theologiai könyvtára. A tanári kar tehát azon kérelemmel járult a helytartótanácshoz, hogy a budai theologiai könyvtárt szállittassa Pozsonyba a várba, adjon az intézetnek szakkönyvtárnokot; utalványoztasson minden évben bizonyos összeget a legujabb irodalmi termékek beszerzésére; ezenkivül még kértek külön iskola-felügyelőt és külön bidellust, továbbá posztóteritőket, hogy a katedrákat le lehessen födni.

E kérdések mint látjuk nem voltak tisztán tanügyi kérdések, hanem az intézet kellő felszerelését czélozták s esetleges anyagi áldozatokkal jártak, azért az értekezlet határozatait a kormányzó keze továbbitotta a helytartótanácshoz, odamellékelvén a saját inditványait is, t. i. azt, hogy ne külön könyvtáros neveztessék ki, hanem hogy e hivatal ruháztassék vagy a dekánra vagy a fakultás seniorára s melléje erendeltessék alkönyvtárosnak a rendkivüli tanár, magától értetődik, hogy ezen uj terhet megfelelő honorárium mellett vállalják és viseljék az illetők.

A helytartótanács a tanári kar ezen inditványát ily módositással el is fogadta és jogérvényesnek deklarálta, átruházván a főkönyvtárosságot a fakultás dékánjára, az al-

könyvtárosságot pedig a rendkivüli tanárra. Később midőn a rendkivüli tanárságot beszüntették, az alkönyvtárosság a prefektusok egyikére szállt. Honoráriumképen kapott az illető 12 aranyat évenkint. A helytartótanács elrendelte a budai theologiai könyvtárnak azonnali átszállitását, egyuttal felszólitotta az intézet kormányzóját, hogy jó eleve terjeszsze fel az évente előirányozandó pénzösszeget az uj irodalmi termékek beszerzésére. A promemoriának többi pontja is hasonértelemben nyert megoldást.

II. József, a budai theologiai könyvtár átvitelével kapcsolólag azt is elrendelte, hogy a beszüntetett provincziális szemináriumok könyvtárait Pozsonyba kell beküldeni.

Julius 12-én II. József a helytartótanács utján oda utasitja az intézet kormányzóját, hogy a beküldött könyvek jegyzékét állitsa össze, küldje meg a fakultások igazgatóinak a provinciale Dicasterium utján, az igazgatója tartsa magát a következő pontokhoz:

1-ször válaszsza ki a jó könyveket. Jó könyvek pedig azok, melyek a felállitott intézet szellemének és czéljának megfelelnek.

De mivel a király még ezekben sem bizott meg feltétlenül azért elrendelte. 2-szor, hogy a jóknak itélt könyveknek a jegyzékét terjeszsze fel az igazgató a felségnek, hozzámellékelvén a könyvjegyzékhez a jegyzékbe való felvételnek alapos okadatolását is.

3-szor. A kazuistikus, aszketikus és a többi jegyzékbe fel nem vett theologiai munkák, mivel a nép felvilágosodását csak akadályozzák s igy csak szellemi kárral használhatók, mint Makulatorium, eladandók.

S miután II. József félt, hogy még talán innen is valamikép az érdeklődők kezébe kerülhetnének s igy megmentetnének a teljes megsemmisitéstől, elrendeli ugyane harmadik pontban, hogy az igy proskribált könyvek czimlapjait ki kell szakitani; de ez sem elég, hanem még a könyv korpusából is több helyen több lapot meg kell semmisiteni s igy e könyveket megcsonkitani, hasznavehetetlenekké tenni.

Végre azokat a könyveket, melyek sem az első sem

pedig a másik osztályba nem sorozhatók, el kell adni, s az ebből befolyt pénzt a generális szeminárium törzsvagyonához kell csatolni.

A megyés püspökök a király ezen intézkedéséről haladéktalanul értesitendők, hogy a püspökök a könyvek jegyzékét a helytartótanácsnak mielőbb beküldhessék s ez ismét azokat a rektorhoz továbbithassa.

A tudományt becsülő és müvelő nagy elődök összegyüjtött illetőleg megirt munkái fölött itéletet mondott a szabadkőmüvesség és az álliberalismus, hogy kincseket érő munkáktól és müvektől foszsza meg az utókort; hogy lerontsa azt a fegyvertárt, mely ép a jelenkor számára őrizte a fegyvereket, hogy ezekkel védje a megtámadott egyházat.

Legelsőnek beérkezett a veszprémi szeminárium könyvtárának a könyvjegyzéke t. i. augusztus hó 9-én; legutolsónak pedig 1785. február 12-én az Americanum, Stephaneum, a budai generális szeminárium és a Pazmaneumé. A budai könyvtár theologiai részét hajón szállitották Pozsonyba, a hová szeptemberhó 24-én érkezett, de katalogus nélkül, melyet Szabó utólagosan bekövetelt, hogy a könyvek átvételét sua forma konstatálhassa.

Szabónak 1785. évi szeptemberhó 25-én a helytartótanácshoz intézett jelentése fentartotta azon intézetek és szerzetek neveit, akik könytárakkal hozzájárultak a pozsonyi theologiai könyvtár létesitéséhez. Ezek: az esztergomi főegyházmegyei papnevelőin kivül ugyanezen megyének Presbyteriuma és az elaggott papok háza, a Pazmaneum, a budai theologiai fakultás könyvtára, a veszprémi, szombathelyi, váczi, nyitrai, győri, nagyváradi, pécsi egyházmegyék papnevelő intézetei, továbbá az ó-budai Trinitáriusok, az eltörült váczi és pesti Domonkosok. Szabó ezen jelentésében a kötetek számát 4200-ra teszi. Igy jött létre a pozsonyi theologiai könyvtár.

Könyvtárosok 1785. május 15-ikétől Mikovényi Antal és Korbélyi Mihály tanulmányi felügyelő lettek, ötven frt évi tiszteletdijjal, tehát nem többé a theologiai fakultás dekánja és a rendkivüli tanár, sem pedig az előbbi és egy prefektus.

Ezen könyvtár mellett volt még minden tanteremnek

kézikönyvtára is. Ezt elöirja az uj szisztema már t. i. a bécsi, melyet II. József mindenáron meg akart honositani a pozsonyi generális szemináriumban. Erről majd tüzetesebben más helyen lesz szó. Hogy ezek a kézi könyvtárak a szükséges könyvekkel elláthatók legyenek, s azok mibe se kerüljenek, II. József megparancsolta a helytartótanácsnak, hogy az eltörült szerzetesek könyvtáraiból valamint a meglevő thelogiai könyvtárból ki kell válogatni az elöirt szerzők müveit s igy felszerelni a kézi könyvtárakat. Azonban Szabó erre vonatkozó beadványában azt jelenti, hogy sem a pozsonyi theologiai könyvtárban, sem pedig a szerzetek könyvtárairól beadott jegyzékben nem találja a kézikönyvtárak számára elöirt szerzők müveit. Azokat meg kell szerezni a könyvárusoktól s a kormányzó már érintkezésbe is lépett két pozsonyi czéggel t. i. Benedikt és Doll könyvárusokkal, a kiknek mellékelt számláiból kitünik, hogy a kézikönyvtár felszerelése 6048 frt 46 krba jönne.

Bármennyi elismeréssel kell fogadnunk az ily kézikönyvtárak eszméjét és czélját, mégis el kell itélnünk azt az intézkedést, mely e könyvtárakba oly szerzők müveit rendeli felvétetni, kik más vallást követve, az egyház intézményeiről, jogairól vagy tévesen vagy roszakaratu, ellenséges indulattól vezettetve becsmérlöleg irnak. A milyen a forrás, olyan a vize is. Az ily könyvtárak czélja sokkal szembetünöbb semhogy rá kellene mutatni.

Bärnkopf esztergomi kanonok, Batthyányi megbizásából, behatóan foglalkozik a kézikönyvtárak számára elöirt szerzőkkel. Ime, pár példány:

Petrus Nicole, Arnaldus Antalnak legbensöbb barátja és munkatársa. Janzenismusa és kivált 5 tétele miatt, melyet a Sorbonne, a franczia clerus, sőt az egyház is elvetett, Francziaországból számüzetett és részint Belgium részint Hollandiában bujdosott. Visszatérve hazájába egész élete végeig janzenistának vallotta magát.

Jacobus Josephus Duguet, 18 esztendőn át pap volt az oratorianus kongregacióban, ebből kilépvén Belgiumba kö-

vette Arnaldot, Francziaországba visszatérvén megtámadta az «Unigenitus» pápai constitucziót s azért számüzték.

Arnaldus Antalt magát janzenista tanai miatt a theologiai fakultás a tudorok lajstromából törülte.

Mindakettő a poenitencziatartás és az oltári szentségre nézve s azok méltó felvételére vonatkozólag tulszigoru elveket vallanak s igy vagy desperatiót vagy teljes közönyt hoznak létre a növendékekben, a kik hivatva lesznek mindennap sz. misét mondani.

Ludovicus Isaacus Sacy, Arnaldusnak unokaöcscse, kit a király parancsára bebörtönöztek s csak három és félév mulva bocsátottak szabadon, a sz. iráshoz irt betüszerinti és misztikus értelmezése fölötte gyanus.

Van Espent a kanonok ugy mutatja be, amint megérdemli; hasonkép Fleuryt is. Az első az egyházat és az államot illetőleg felállitott téves tanai, az utóbbi pedig munkájában kitüzött egyoldalu czélja miatt a növendékek kezébe nem adható káros következmények nélkül.

Ezen könyveknek tehát az volt a czéljok, hogy a janzenismust a tudományosság leple alatt a növendékekben ápolják és megszerettessék. — Egy kath. szemináriumban ezeket előirni annyit tesz, mint azokat approbálni, eljárásukat helyeselni, elveiket ajánlani.

Valamint tehát ezek nem valók egy kath. papnevelőintézetbe, ugy nem valók abba akatholikus szerzők müvei minők: «Origines Ecclesiasticae» Binghami és Cavenek «de Scriptoribus Ecclesiasticis,» «Epistolae et praelectiones Morales» Gellerttől. Az egyház morálisát egy protestáns szerzőnek a müvéből behatóbban ismerni! tanulni! Bärnkopf figyelme kiterjed a folyóiratokra is. Ezek egyike sincs megnevezve. Ép ez a különös. Óva inti a primást a most Bécsben megindult egyházi lapoktól, miután napnál is világosabb azok egyházellenes tendencziája és az, hogy munkatársai csak janzenisták és akatolikusok lehetnek.

De menjünk tovább.

A várkápolnának és felszerelésének átvételéről már megemlékeztem. Ez az egyetlen helyiség, melyet Szabó

hivatalosan átvett. A vár többi épületei és helyiségéről még most sem intézkedett II. József, daczára, hogy Szabó egész a legvégső határig ment, már tovább bizonytalanságban tartatni nem akart s azért május 24-én tehát hét nappal a tanárok és a növendékek megjelenése előtt irt a helytartótanácsnak és követelte, hogy a vár kitüzött czéljának hivatalosan átadassék, e czélból küldessenek ki a megbizottak, hogy az átadást tényleg végrehajtsák, adja továbbá tudtára azon föltételeket és terheket, melyek mellett a vár az alsópapságnak lakhelyül átadatik, ki tartozik majd a várat fentartani s a szükséges javitásokat eszközölni? A viz kérdése tekintettel a benlakók nagy számára és a netán előfordulható betegedési esetekre még most sincs megoldva; kéri továbbá a kormányzó a helytartótanácsot, hogy küldjön ki egy bizottságot, a mely maga meggyőződjék s a helytartótanácsnak előadja, hogy mennyi még az okvetlenül helyrehozandó és javitandó hiány.

Erre a választ be sem várva, mivel a hiányzók sürgős pótlását az intézet rendjének fentartása követelte, már ujra rámutatott egy hiányra, midőn junius 18-án arra kéri a helytartótanácsot a kormányzó, hogy a kápolnának nincs orgonája s nincs elegendő egyházi ruhája; az első miatt előirt módon nem lehet megtartani az istenitiszteletet; az utóbbi miatt pedig az intézetben lakó hetven pap nem misézhet rendesen.

E hiány azonban nem tünt fel ott oly fontosnak és disciplinába vágónak, ahol annak pótlását a kormányzó kereste és kérte. Tanuságot tesz erről az a rövid és egyszerü válasza a helytartótanácsnak, a melynek értelmében kimondatik, hogy a kérelem nem teljesithető s a kormányzó érje be a Budáról és a Pazmaneumból kapott egyházi ruhákkal mindaddig, mig az isteni tisztelet a király által az intézetben nem szabályoztatik. De Szabó más szemüvegen nézte e hiányokat és azért nem is nyugodott bele a nyert válaszba.

Augusztus 18-án végre átvette a várat összes épületeivel és az átadásról hivatalos okmányt állitott ki s még

ugyanaznap a megtörtént átvételről tudósitotta a helytartótanácsot.

Ezt az alkalmat felhasználta arra is, hogy a függő és eddig még mindig elintézetlen kérdéseket ujra szóba hozza és azoknak végleges megoldását megsürgesse. Hogy pedig ezen czélját annál könnyebben elérje ő maga tesz konkret proposicziókat a helytartótanácsnak.

Azt kéri és proponálja, hogy a vár és a vizvezeték fentartásának a költsége ne a szemináriumot terhelje, illetőleg a minden egyes világi papnövendék után fizetendő 200 frtot, hanem terhelje az a vallás és tanulmányi alapot; a mi azért is méltányos, mivel a várba nemcsak a szeminárium helyeztetett el, hanem itt vannak a tanárok lakásai, itt a fakultás helyiségei, itt azon cselédek lakhelyei, akik egyedül a két utóbbi czimen birnak a várban lakással.

Proponálja továbbá, hogy az intézetnek legyen egy diszterme. Az arra szánt helyiséget megfelelő diszes butorral is kell berendezni s az ezzel járó költségeket födözze az alapok egyike, mivel ezt a termet a növendékek nem mint a szeminárium növendékei fogják majd használni, hanem mint a theologiai fakultás hallgatói, miután itt fognak ők mint ilyenek disputálni, itt fognak tudorokká promoveáltatni, itt tartják ünnepélyeiket.

Ujra szóvá teszi a kápolnát s annak részére orgonát és elegendő egyházi ruhát kér; kell, hogy ezekkel el legyen az intézet látva, mert hisz a terv szerint a szemináriumi templomnak illetőleg kápolnának az istenitisztelet szempontjából mintául kell szolgálnia a többi templomoknak.

Végre azt kéri, hogy a szeminárium felszerelésében legyen segitségére a helytartótanács, miután a szeminárium a Dormitoriumok, Muzeumok, a Refektorium és Infirmariára már 24700 frtnál többet költött.

(Folyt. köv.

AZ EMBERISÉG HAGYOMÁNYAI A VILÁG TEREMTÉSÉRŐL.

Irta ERHARDT VIKTOR.

«A világ az isteni felség jelképe, mert Istennek, az ő alkotójának bölcseségéről tesz bizonyságot.» Sz. Ambrosius l. 1. hexaem. c. 5.

A M. Sion t. olvasói ugy tudom, érdekkel olvasnak az összehasonlító vallástudomány keretébe tartozó dolgokat. És igy a t. Szerkesztőség engedelmével, amint a tavalyi évfolyamban az Isten eszméjéről a nemkeresztény népeknél értekeztem, ugy most arról fogok egy-két czikkben szólani: micsoda tradicziók éltek a régi népeknél a világ teremtését illetőleg.

Kiinduló pontunk mi lehetne más, mint a Mózes első könyve. Ennek első lapján egyszerü és fenséges szavakkal irja ő le a világ teremtését. (Gen. I. 1. — II. 6.)

E szerint a világ nem örök: kezdete volt. A világ nem önmagától jött létre: Isten alkotá azt. Miből? Semmiből; a világ a szó szoros értelmében teremtetett. És sajátságos, hogy az ó-korban Mózes majdnem az egyedüli, ki a világnak semmiből való létrehozását hangoztatja: a *bara* héber szó valóságos teremtést, azaz: semmiből való alkotást jelent. Mózes határozottan megkülönbözteti a teremtést, a formálástól, az előbbit *bara*, az utóbbit *asa* szóval jelezvén. Ennek csattanós bizonyitéka a 2.fej. 3. v., hol ez áll: «Quia in in ipso cessavit ab omni opere suo quod creavit (bara) Deus, ut faceret (asa).[1] Mózes tehát Isten kettős tevékenységét különbözteti meg: az anyagnak semmiből való létrehozását, s az igy létrehozott, teremtett anyagnak átalakitását. Vagyis különbséget tesz a teremtés és alkotás között.

A többi ős-cosmogoniák az anyag létrehozásáról hallgatnak s annak csak plastikus alakitását irják le: az anya-

[1] Joh. B. Pianciani Erläuterung zur Mosaischen Schöffungsgeschichte 67. s kk. ll.

got öröknek tartják. De honnét e feltünő különbség Mózes és az ó-kori népek cosmogoniája között? Honnét meritette Mózes a semmiből való alkotás fogalmát, melyet még az ó-kor legnagyobb lángelméje Pláto sem volt képes sejteni? Erre a kérdésre megfelelni kitüzött czélom körén tul esik. Megfelel erre: Hettinger, «Apologie der Christenthums» czimü müve II. köt. I. rész. 193. l., szintugy Nicolas Philosophische Studien I. 326. l.

Mózes cosmogoniáját a következő főbb pontokban foglalhatjuk össze:

1. A világ nem örök, Isten teremtette azt az idő kezdetén.

2. Az Isten a lényeket nem egyszerre, hanem bizonyos sorrendben hozta létre.

3. A föld kezdetleges állapotában chaotikus volt.

4. A világegyetemben, vagy legalább is a földön az első tünemény a fény, a világosság volt.

5. Először az egyszerübb, tökéletlenebb lények jöttek létre s ezek után következtek a tökéletesebbek.

6. A föld a vizből bukkant elő.

7. A földön egy ideig sem növény, sem állat nem volt.

8. Előbb keletkezett a növényvilág az állatvilágnál.

9. A szárazföldi emlősök a vizben élő állatok után keletkeztek.

10. Az állatvilág alkotása után hozza létre az Isten az embert.

11. A föld s mindaz a mi rajta van, az ember számára lett alkotva.

12. A hetedik nap a nyugalom napja.[1]

Állitsuk most már a Mózes irta teremtéstörténet mellé más népek cosmogoniáit is.

Kezdjük Berosus *chaldeai* cosmogoniáján.

Berosus a babyloni Baal papja N. Sándor idejében született s három kötetes chald történelmét II. Antiochus Theosnak ajánlja, ki 247—200 K. e. uralkodott. Adatait a

[1] Hettinger i. m. II. 1. r. 191—193. ll.

babyloni könyvtárból merité. Müvének jelenleg csak töredékei léteznek.

Berosus előadása szerint a világ első esztendejében az erythrei tengerből egy észszel biró állat jött elő. Ember-hal alaku monstrum volt az, hal-alaku feje felett emberi fővel is birt. Hátán emberi lábai voltak s beszélni is tudott, neve: Oannes. Nappal az emberek között tartózkodott a földön s azokat az irás mesterségére, tudományra és müvészetre oktatá, naplementekor a tengerbe veté magát s az éjt a hullámok ölén tölté. Oannes a világ teremtése történetét is megirta s abban igy szól: «Volt idő, midőn mindenütt sötétség és viz vala, s ekkor önmagoktól szörny-állatok és csodaszerü alakok jöttek létre, voltak köztük két szárnyu emberek, két sőt négy arczczal, két fejjel, melyek egyike férfi, a másik női arcz volt; testök egy, de kétnemü vala; voltak köztük két ló vagy kecske lábbal birók is; némelyek hátsó fele lóhoz, eleje emberhez hasonlitott. Voltak emberfejü állatok is: kutyák halfarkkal, lovak kutyafejjel, kutyafejü emberek, lófejü és halfarku állatok; négylábuak, melyek teste több állati alakból volt összeállitva, voltak ott halak, kigyók, különféle bámulatraméltó szörny alakban, képök Belus templomban látható. Ezek főnöke bizonyos Omoroca nevü nő volt. Chaldeai nyelven Tavvath-nak hivatik, mi tengert jelent. A holddal is azonositják.

Ily állapotban lévén a dolgok megjelenik Belus s két felé vágja az asszonyt. Alsó részéből alkotja a földet, a felsőből az eget s mindama lények, melyek benne valának, eltünnek. Ez képlegesen fejezi ki a mindenség és az élő lényeknek a nedves anyagból való alkotását. Erre Belus lefejezi önmagát vagy más által fejeztetik le s a többi istenek a kifolyó vért összegyurván földdel, abból alkotják az embereket, miért is azok értelemmel birnak s részesei az isteni léleknek. Ugyanezen agyagból alkotja Belus a lég madarait. Ezután alkotja a csillagokat, a napot, a holdat s az öt bolygót.»[1]

[1] Berosus Lenormant ford. «Essais de commentaire de Bérose» 11—12. V. ö. Vigouroux-Ibach. Die Bibel etc. I. 168—170. ll.

Berosus cosmogoniáját a chaldeai hagyományokból meritette, ezt bizonyitják a babyloni felfedezések. A babyloni hengereken Belus vagy Bel-Marduch képe gyakran látható, kezében a kard, melylyel Beli-Tiharsit a halál és Chaos istennőjét (Omoroca) ketté szelte. A Layard által ismertetett hengeren pedig Bel-Marduch Omoroca előtt áll, ki szörnyekkel van körülvéve s azokat vezetni látszik. Hogy az assyrok a tengert az eredeti örvények maradványának s a szörnyek tartózkodási helyének tartották, bizonyitja az egyik khorsabadi féldombormű, mely jelenleg a Louvre-ban látható. E képen a Sargon épitkezéséhez szükséges fának tengeren való szállitása ábrázoltatik, a tengerben pedig mindenféle alaku szörnyek, halak, óriási kigyók, szárnyas, emberfejü bikák, egyszerü szárnyas bikák, haltestü és emberfejü állatok láthatók.[1]

A chald cosmogoniát azonban egy Berosusnál is régibb okmányban is birjuk, s ez a Smith G. által a ninivei könyvtárban felfedezett chald genesis, mely kezdő szavairól «Emuna elis»-nek neveztetik.

Eredetileg 12 lap vagy táblából állott, jelenleg azonban csak hiányos töredékeire hivatkozhatunk. Iratott Assurbanipal idejében 670. Kr. e. Nem eredeti mű, csak egy régibbnek másolata. Az eredeti szöveg korát az assyriologusok 2000. évre teszik Kr. e. Ezt azonban biztosan meghatározni nem lehet. Annyi mindazonáltal elfogadott tény, hogy az assyr leirók megörökitette hagyományok Mózes, sőt Ábrahám idejét is megelőzik. E chald genesist Oppert M. német forditása után közlöm, a mint az Vigouroux-Ibach i. m. I. 174—181. ll. olvasható.

I. Tábla. 1. Egykor az, a mi fenn van (még) nem neveztetett égnek.
2. S a mi lenn van, még nem birt névvel.
3. A végtelen örvényből származtak (az ég és a föld).

[1] U. o. I. 170—171. l.

4. A tenger, mely mindent létrehozott, *chaos* vala.
5. A vizek egyesitve lőnek. Azután
6. Nagy volt a sötétség, világosság egyetlen sugár nélkül, vihar nyugalom nélkül.
7. Egykor még nem voltak az istenek.
8. A nevek ismeretlenek valának, a sors határatlan.
9. És alkottattak a nagy istenek.
10. Lakmu isten, Lakamu isten valának (az elsők).
11. Mig megszaporodott (számuk).
12. Assur és Kissur istenek (azután jöttek létre.)
13. Számos nap és nagy idő mult.
14. Anu isten . . .
15. Assur és . . . istenek.

(a folytatás hiányzik)[1]

Itt az anyag létrehozásáról szó sincs, az mint már létező feltételeztetik.

IV. Tábla. 1. Szétosztá a hét lakást a nagy isteneknek.
2. És kijelölte a csillagokat a hét lumasi (szféra?) számára.
3. Megteremté az év forgását és misratokra (decas) osztá azt fel.
4. S a 12 hó mindenike számára három csillagot jelelt ki.
5. Azon napról kezdve, melylyel az év kezdődik, annak végeig.
6. Nibir istennek kijelölé helyét, hogy a napok határaiban megujuljanak.
7. Nehogy megrövidüljenek vagy megszakittassanak.
8. Melléje helyezé Bel és Hea lakását.
9. S megnyitá a nagy kapukat az oldalon, közel a sarokhoz.
10. Jobbra és balra megerősité Sigart.

[1] Ls. még Kaulen. Assyrien und Babylonien. 160. l.

11. A homlokzatra lépcsőket helyezett.
12. Namar (a hold) megbizatott, hogy az éjt világitsa.
13. Elrendelé ujulását, hogy az éjt eltitkolja s a napot meghosszabbitsa.
14. Havonkint, szakadatlanul.
15. A hó elején uralkodjék az éj.
16. A szarvak láthatatlanok lesznek, mert az ég megujul.
17. Hetednapra megtelik a korong balról jobbra.
18. De nyitva marad, a sötétségben, annak fele.
19. A hó közepén a nap az ég mélységében áland ketted idejében.
20. Fényességedben; panaszos lesz alakod.
21. (Azután fogyjál) fordulj meg, hogy a nap felé vezető utat megtaláld.
22. (Azután meg fog változni) a sötétség, térj vissza a naphoz.
23. . . . keresd a nap felé vezető utat.
24. Kelj föl és nyugodjál le, az örök törvények szerint.

VII. Tábla. 1. Azon időben, midőn az istenek gyüléseiket alkoták.
2. A hatalmas szörnyek elegendők valának . . .
3. Élő lényeket alkotának belőlök . . .
4. A mező állatait, mezei vadakat és csúszó vadakat.
5. Élő lényeket alkotának belőlök.

Sajnos, ama lapok vagy táblák, melyek az ember teremtését látszanak tartalmazni, felette rongált állapotban kerültek napfényre. Smith azt véli, hogy azok Istennek az első férfi és az első nőhöz intézett beszédjét tartalmazzák, az ártatlanság és tisztaságot ajánlván nekik. A férfi Admi vagy Adaminak neveztetik.

Egy assyriai ékiratos naptárban pedig a hetedik nap

megszentelésére akadunk.[1] Egyik assyr táblácska a Sabbatur nevet: ûm nuh libi-vel = a munkától való nyugalom — adja vissza; ellenben a chaldeusoknál ûmu limnu azaz: gonosz napnak hivatik, melyen nem szabad áldozni.

Ha már most a chald Genesist Mózes teremtés történetével összehasonlitjuk, nagy sőt lényeges különbséget találunk köztök, de a hasonlatosságot sem tagadhatjuk el. A chald genesis — a semmiből való alkotást nem ismeri; ez lényeges különbség. Az első táblán emlitett chaos azonban megfelel Mózes I. 1. 2. versének, hol a tohu-va-bohu szintén chaost jelent. Mind a két cosmogonia a teremtés elejére az alaktalan tömeget állitja, a chaosból (Omoroca ketté vágása) az örvényből, a vizből, az ősanyagból jött létre a szerves világ. S e hasonlatosság nemcsak az eszmében rejlik, de a szavakban is feltünik. Az assyr Tihamat feltalálható a héber Tehomban (mélység). Sőt mi több az assyrok a bohut és tehomot személyesitvén, az előbbiből Bahu, az utóbbiból Tihavti istennőt alkoták.

A IV. tábla megfelel Mózes I. 1. 14—19. verseinek melyekben a nap, hold és a csillagok teremtése adatik elő; a különbség a kettő között az, hogy mig Mózes a napot teszi első helyre, a chald Genesis a holdat állitja a nap elé, mert az assyr mythologia szerint a hold (Sin) mindenkor megelőzi a napot.

Végre a VII. tábla a Genesis 24. és 25. versének felel meg, hol az állatok teremtéséről van szó.

Tagadhatlan lévén a hasonlatosság, már most Vigouroux-val, kit eddig is követtünk, kérdezzük, honnét meritette Mózes és a chald Genesis irója adatait? E kérdésre három felelet képzelhető. Vagy a sz. iró használta az ékiratos legendát, vagy a legenda készült a biblia előadása nyomán, vagy mindketten ugyanazon forrást használták. De a Genesis nem lehet a chald legenda másolata, mert: minden figyelmes olvasó kénytelen bevallani, hogy Mózes teljesen más hangon beszél és szavainak más az ér-

[1] Ebben a hó 7. 14. 21. és 28. napja *sulum*-mal (hebr. Schalom = nyugalom napja) jelöltetik. — Stimmen aus Maria-Laach X. K. 188. l. 1. j.

telme mint a legendáéinak. De azt sem állithatjuk, hogy a chald iró másolta volna a Genesist, mert a két irat kiindulási pontja és alakja felette elütő. Nincs tehát egyéb hátra, mint azt állitani, hogy mindketten ugyanazon egy őshagyományt használták, mely különböző utakon jutván el hozzájok, más és más alakban jelent meg előttök s ez a nyitja ugy a kettő közötti különbségnek, valamint a hasonlatosságnak is.[1]

De nézzük *Egyptomot*, a régi kulturbirodalmat. — Az egyptomi cosmogoniát nem ismerjük annyira, hogy annak teljes képét adhatnók; összeböngészett adataim is annyira ellenmondók, hogy majdnem lehetetlen eligazodnom. Némely egyptologus, a ránk maradt irott emlékekből a világnak semmiből való teremtését betüzte ki, más e tant sehol sem találta; vannak, kik a chaosra is ráakadtak, mások arról mitsem tudnak. Némelyek az egyptomi cosmogonia s a Genesis első fejezetei között meglepő hasonlatosságot fedeztek fel — mások ezt kereken tagadják — kiki természetesen ugy ir és beszél, a mint czéljának legjobban megfelel. E chaosból aztán igazán nehéz kibontakozni. Megkiséreljük mégis.

Mindenek előtt határozottan állitjuk, hogy az egyptomiaknak volt fogalmuk a mindeneket alkotó Istenről. Ime egy töredéke az Ammon-Rá-hoz intézett hymnusnak:

«Minden dolgok alkotója, minden lény teremtője,
Az élet, egészség, erő Ura, s az istenek feje.
Imádjuk szellemedet, mint egyedüli Teremtőnket,
Mi, kiket teremtettél, hálát adunk neked, hogy létet adtál nekünk.»[2]

A papyrus Anastasy I. régi okmányban pedig olvassuk: «Oh egy, egységes és imádandó Isten, *a létezőknek eredete kezdetben* Ammon, a ki az idők előtt származott, ismeretlen az ő keletkezése, s nem volt más Isten előtte, kitől származott volna. Az istenek és istennők utánna lettek . . .[3]

Továbbá olvassuk: «Az isteni felség igy szólt: Ter-

[1] Vigouroux i. m. I. 163—184. ll.
[2] Dr. Giesswein Mizraim és Assur. I. 100.
[3] U. o. 102.

jedjen ki a nyugalom mezeje s kiemelkedett Aalu mezőség. Odahelyezem az összes lakosokat, a csillagokat, melyek az égen függnek.»[1]

«Osiris a föld, a vizek, a növények és állatok teremtője. Kezeivel alkotá e világot, annak vizeit, légkörét, növényzetét, csordáit; az összes madarakat, halakat, csúszómászókat és négylábuakat. Miként látjuk a lények sorozata teljes, csak — az ember hiányzik.

Az egyptomi fogalmak szerint tehát Isten a mindenség alkotója. De hogyan és miből alkotta Isten összes lényeket, ezt már bajosabb elhatározni.

Az egyptomi cosmogonia bevezetésében is ott van ugyan a chaos; de vajjon birtak-e a semmiből való létrehozás fogalmával — ezt nehéz bebizonyitani; ugylátszik tagadólag kell erre felelnünk, mert ugymond Vigouroux: «az őskor összes cosmogoniái és bölcseleti tanai az anyagot többé-kevésbé öröknek tartják s az Istent csak az anyag rendezőjének,» s hivatkozik Drioux: Nouveau Cours d'Ecriture Sainte czimü müvének I. k. 73. lapjára.

Uhlemann és Lénormant a semmiből való alkotás mellett kardoskodnak, ők ugyanis az egyptomiakat tiszta monotheistáknak tartják. Scholz ellenben «Die Egyptologie» czimü müvében tagadja ezt s kimutatja az egyptomiak pantheismusát. «Istent ugyan — irja — teremtőnek hivják; de e teremtő, «ki nem alkottatott s nem nemzetett, nem más mint Osiris = a nap. Az anyag pedig nőnemü s élettelen elvnek tartatott s ily értelemben Osirisnak, mint életadó principiumnak is volt anyja: Neith istennő. A holt anyagot megeleveniti az isteni lélek, mely Noum vagy Knuphisban személyesittetik. Az ember, Osirisnak, az emberalkotónak hasonmása s innét az antropomorphismus, mely szerint Osiris is emberi alakkal bir. A teremtés pedig nem egyéb, mint a végtelen, különböző alakokban jelentkező nemző-erő, melynek személyesitése a nap; Osiris, s igy minden egyes ember is Osiris s végre Osirisba tér vissza. Ez pantheismus.

[1] Naville Records Of the pass. (1876.) VI. k. 109. l.

Schulznak igaza van, ha a későbbi vallási rendszert tekintjük; de ha az egyptomiak ős vallását veszszük szemügyre, állitása nem állja meg a sarat, mert miként a Theogoniában kimutattuk, az ős-Egyptom vallásának alapja a monotheismus volt.

Uhlemann az általa közölt «Hymnologium»-ban az egyptomi cosmogonia lehető teljes képét adván, lehetetlen, hogy közte s a Gen. I. fej. közötti hasonlatosság fel ne tünjék. A «Hymnologium 2. és 3. fejezetében, melyek czime: «Istennek, a világ világosságának szava» szól a napról. A 4. fej. Osirisról az ég és föld teremtőjéről és fenntartójáról; az 5. fej. a föld különböző vidékein lakó emberek teremtőjéről; a 6. a négylábu állatok teremtéséről, kezdve az egértől az emberig (?); a 7. fej. az állatkör teremtőjéről; a 8. és 9. a fák, cserjék, gyümölcs és növények teremtőjéről szól.

A teremtés sorrendje tehát az egyptomi cosmogonia szerint ez volna: Osiris, az ég és föld, az emberek, állatok, növények. E sorrend visszás és helyesen jegyzi meg Schulz: «ha az emberek és állatok teremtése megelőzte a növényekét, hát mivel táplálkoztak addig az emberek ép ugy, mint az állatok? «Még különösebb, hogy az ember is a négylábu állatok közé soroltatik.

Pieut szerint az egyptomiak hite szerint minden a vizből származott. Champollion pedig azt állitja, hogy az egyptomi iratok az összes létezők eredetét az ős fluidum vagy aetherbe helyezik.

A mythologia szerint továbbá Noum fazekas kerék segélyével agyagból alkotja az embert.[1] Ugyanezen mythologia szerint az emberiség négy osztályból áll s mind a négy a négerek kivételével Horus és Sekher istennő könyeiből lett alkotva. Az emberek Ra vagy Horus szeméből, az istenek pedig szájából jöttek létre, sőt a növények és állatok eredete is isteni emanácziónak tulajdonittatik.[2]

Álljanak még itt Diodorus Siculus töredékben fennmaradt idevágó szavai. Diodorus I. 7. azt állitja, hogy az

[1] Chabas. Etudes sur l'antiquité historique 87.

[2] Champollion-Figeac. Egyptem. 282. l.

egyptomi tudósok, a világ létrejöttét illetőleg kétféle véleményen valának. Némelyek a világot s az emberi nemet öröknek, kezdet nélkülinek tartották; mások ellenben a következőleg vélekedtek: «A világ kezdete óta létező ősanyagban (*συνταξις*, chaos) az ég és földnek ugyanazon alakja volt. Midőn azonban a részek, a testek (*σωματα*) szétváltak, a világ azon alakját nyerte, melylyel most bir; a lég azonban folytonos mozgásban volt. Ennek következtében az a mi tüzes, meleg, miután természetes könnyüségénél fogva könnyen felemelkedik, felszállott a felsőbb régiókba. Ezért is mozog körben a nap, a hold és a csillagok. Az iszap, a föld s mindaz a mi nedvességtől volt áthatva, sulya következtében lemerült. A folytonos mozgás a nedvekből alkotta a tengert s a szilárdabb részekből keletkezett a mocsáros puha föld. Ez mindenekelőtt a napfény hatásától megszilárdult. Erre a forrongó tömeg sok helyen a nedvességtől felduzzadt s ugyan ott gyenge burokkal fedett helyek keletkeztek. — Ily módon a nap heve által a nedvekből létrehozott állati alakok azonnal növekedésnek indultak a rájok eső harmat s a nap forrósága erősité azokat. Végre miután az embryok tökéletesen kifejlődtek s a rajtok levő burok átégett és szétpattant, létrejöttek az állatok különféle nemei. Azok, melyeket a legnagyobb hő költött ki, már darabokká lettek s repültek; azok, melyek sürübbek, compactabbak voltak, csúszó-mászó és a földön járó állatok lettek végre azok, melyekben túlsulylyal birt a vizes elem, nekik való helyen összegyülvén, halakká lőnek. Most a föld, a hő és szél következtében kiszáradt, ugy hogy képtelen volt ujabb lények létrehozására s a lények (*ἐμψυχων*) nemzés által szaporodtak.»[1]

E cosmogoniában az Isten közvetlen, teremtői befolyásáról szó sincs. De vajjon Diodorus az egyptomiak hitét vagy egyes pantheista tudósok véleményét örökitette-e meg, nagy kérdés. Diodorus ezen közleményéből, melyet ő maga is a tudósok véleményének tart, épen ugy nem vonhatunk követ-

[1] Schulz. J. m. 86. és 87. ll.

keztetést az egyptomiak hitére, miként őrültség volna Darwin theoriájából a keresztények hitét magyarázgatni. A mit Diodorus előad, az lehetett egyes tudósok privát véleménye, de nem volt Egyptom hite s ugy hiszem Schulz sem cselekszik helyesen, midőn Diodorus közleményét az egyptomiak hitének tekinti s még azon világos szavakat is, melyek Istenről mint teremtőről szólnak összhangzásba iparkodik hozni a tudósok atheistikus véleményével.

Eltekintve a tudósok fenn vázolt véleményétől, — kik rendesen szokatlan utakon s a többségtől különválva szoktak járni, — bármiképen magyarázzák is az egyptomi cosmogonia egyes adatait, azok kitüzött czélomnak megfelelnek, mert látjuk, hogy az egyptomiak is Istennek tulajdonitják az ég föld s összes lényei alkotását.

A parsok. Zoroaster tana szerint, a jó és rosz elv közötti harcz a teremtés történetében is kifejezésre jut. A világ először is nem örök, hanem teremtetett, a régi persa vallás ugyanis teremtett világról szól. Az örökké valónak trónjától jött ki az ős ige Honover, ama nagy «legyen» mely minden dolgot létrehozott. Ormuzd, a minden jónak kutfeje teremté a mindenséget s az azt lakó lényeket. Mindenek előtt a «honover» szóval hat fő-angyalt hozott létre a maga védelmére, ezek: Bahmar = jó akarat, az állatország védője; Ardibihisd = őszinteség, a tűz és a világosság nemtője; Sarivar = igazságosság, az érczek és bányák szelleme; Eszpendermad vagy Japandomad = kegyelet, a föld női védangyala; Kurdad = hatalom, a folyóvizek őre és Amerdad = halhatatlanság, erre bizattak a fák és növények. E főangyalok után alkotá a 28 izedet, az égi sereg királyait és vezéreit és a feroherekет, a test nélküli angyalokat, az összes a földön megjelenendő értelmes lények mintaképeit; számuk egyenlő az összes lények számával.

A világ teremtése alkalmával Ormuzd először is az egek boltozatát készité el, azután alkotá a földet, melyen az nyugszik; a föld fölébe pedig az Albordi hegyet oly magasra emelé, hogy az minden égi sphaerán tul, egészen az ősvilágosságig emelkedik s ott ütötte fel tanyáját. E hegy

ormáról a «Cinerad» nevü hid vezet az egek boltozatáig, hol a feroherek és boldogok laknak; e boltozat (gorotman) a mélység (duzak) felett lebeg, hol Ahriman uralkodik. Ormuzd teremté a napot, a holdat s a megszámlálhatatlan csillagokat s ezeknek tizenkét csapatra osztott seregével készült az Ahriman elleni harczra. Ahriman ugyanis a világosság készült lényei ellenében a sötétség lényeit állitá hasonló számban és erővel, s kirontva az alvilágból megtámadja Ormuzdot; de ennek fényétől és a feroherek látásától megvakulva, a jónak hatalmas igéje által legyőzetik s a mélységbe taszittatván, az egész második korszak alatt ott marad. E közben Ormuzd folytatja a fényteljes teremtést, Ahrimán pedig a sötétség teremtését. Befejeztetvén e második teremtés, a tűz lett ős elemnek kijelentve s azáltal, hogy a sötétség hatalmasságainak eltávolitására közbenjáró szellemek lőnek teremtve: a béke és nyugalom boldog korszaka állott be. Ormuzd ekkor még egyedül uralkodott övéivel s ekkor hozta létre az ős-bikát, mely magában birta az összes szerves élet csiráit. De alig jelenik meg ezen a feroherekből lett sz. állat, midőn Ahriman egymaga betör az égbe s onnét kigyó alakban hull vissza a földre; az egész természetre veszedelmes mérget önt, a föld felszinét lángnedvvel kiszáritja, mindenüvé befúrja magát, az Ormuzdnak szentelt tüzet is beszennyezi füsttel, sőt magát a sz. bikát is megsebesiti. Most már övéivel együtt betör az égbe, de Ormuzd visszataszitja a «duzak»-ba; és Ahriman mégis áttörvén a földet, az uralomban osztozik Ormuzddal s ezóta a mi csak az égen és földön van: világosság és sötétség, nap és éjből áll.

Ormuzd aztán az elhullott sz. bika vállából alkotja Kajomersz-et, az első embert s egyéb részeiből más és más lényeket hoz létre. Magjából, mely a holdba vitetett, egy bika és egy tehén lett s ezektől származnak az összes tiszta állatok. Szarvaiból eredtek a gyümölcsök, orrából a kerti növények, véréből a szőlő, farkából pedig huszonötféle gabonamag. Ahriman ezek ellenébe egy tisztátalan világot állitott, mely az előbbivel folytonos ellenkezésben áll. Kajo-

mersz ellenébe azonban, ki a testi szépség valóságos példányképe volt, Ahrimán mitsem állithatván, elhatározta annak meggyilkolását s 90 nap és éjen át tartó harczban őt megsemmisité. A megujulás elve azonban ujra győzedelmeskedett. Kajomersznak, ki hermaphrodita volt, halála után a földre hullott termékeny magjából 40 év mulva Ormuzd egy fát növesztett, mely tiz évig folytonos növekedésben volt; e fának gyümölcse tiz pár ember volt, kik között volt Meschia és Meschiane az emberi nem törzsatya és törzsanyja.[1]

Lefejtvén a külső burkot s a képzelem szülte sallangokat, ez ős-cosmogoniában lehetetlen rá nem ismernünk a Mózes megörökitette ős-hagyományra. A zend cosmogonia szerint Ormuzd először az eget teremti az angyalokkal, azután a földet s azt élő lényekkel népesiti be. Ez teljesen megfelel a Genesis 1. fejezetének. Ahriman a gonosz szellem (a gonosz elv személyesitése, minden rosznak okozója) a világ teremtésekor szerepel először, tehát nem örök s igy az örök Ormuzdnak alárendeltje. Körülbelül megfelel Lucifernek (kigyó!), «duzak» a pokol. Kinek ne jutna itt eszébe az Apok. 12. 7—9, a régi kigyó, mely elcsábitja az egész világot?

IRODALOM ÉS MÜVÉSZET.

A kisdedóvás és Fröbel kisdednevelési rendszere. Irta Kraffszky József. 1892. Budapest, Rózsa K. Nagy 8-rét, 501. l. Kapható Szerzőnél, Komjáthon (Nyitramegye) és Tóthfalussy Bélánál, Budapest (Szegényháztér 8.) Ára 3 frt.

Örömmel ismertetjük ezt a müvet, melynek alapos tanulmánynyal, s lelkesen megirt értekezései «a nemzeti jó ügynek önzetlenül szentelt, szerény tehetség» talpraesett próbálkozásait tüntetik fel. Teszszük ezt annál szivesebben, mert már törvénybe iktatott kulturális intézményről van

[1] Cantu Világtört. II. 37. s kk. — Hellwald-Toldy a föld és népei. II. 435. s kk. Kvarad Schwenck: Die Mythologie der Perser 227—241. ll.

benne szó, mely elől az egyház sehogysem zárkózhatik el, amint ugyancsak megtette eddig is vele szemben kötelességét; — azután meg azért is ismertetjük e müvet kiváló gonddal, mert a szerző őszinte dicséretes törekvése, melylyel müvét létbe hivta, első sorban a kath. papságnál keres elismerést és pártolást.

S mindkettőt teljes mérvben kiérdemelte s következőleg kivánatos, hogy élvezze is, — bár ez a következés mint tapasztalatból tudjuk, be nem üt mindig az életben, főleg az oly kérdésekkel foglalkozó müveknél, melyek félreértésnek vannak kitéve. Tudjuk, hogy nem régiben a t. szerző is kényszerült tapasztalni, mily keserü a félreértetés, s hogy nagyon gyakran a tollharcz nem alkalmas a kedélyek csillapitására, sőt legtöbbször elmérgesiti azokat. Neve oly névvel hozatott kapcsolatba, — ajánlásai oly intézményre vonatkoztattak, melyet a katholikusok nemcsak dicséretre méltónak nem találnak, hanem kárhozatosnak s oly irányzat leplezését látják benne, mely a pozitiv kereszténység romlására vezet. «Fröbel» — «Fröbel-óvodák» — «gyermekkertésznők» . . . nem jól hangzanak a keresztény frazeologiában; valaki már most ajánlja ezeket, hozzá még legyen ez a valaki kath. pap; ne csodálkozzunk, hogy bizony erre rá jár a rúd amugy derekasan s hogy gyanakodva veszik tisztázási törekvéseit is! A tusa érdekes . . . Fröbel papi védője azt mondja: «ártatlan vagyok,» ellenei pedig azt gondolják, hogy tönkretették, mihelyt kimondhatták róla: «Fröbelt s a gyermekkertésznőket ajánlja, hogyan teheti ezt pozitiv keresztény»?

Mit tartsunk először is a pozitiv keresztények álláspontjáról, hogy Fröbelt feltétlenül anathematizálják? Az anathema nem vonatkozik Fröbel személyére, — hiszen átlag alig van, aki ismeri elveit vagy éppen iratait; hanem igenis vonatkozik azon irányra, melyet a szabadkőmivesség, a léha liberalizmus a kisdedóvókban meggyökeresztetni és az elemi és gymnáziumi és egyetemi iskolákon végig megerősiteni s folytatni óhajt, s melyet a kisdedóvókban Fröbel nevével takar. Tehát nem Fröbel személye, hanem a Fröbel nevé-

vel kapcsolatba hozott vallástalan, *felekezetnélküli* kisdedóvás ellen irányul a katholikusok harcza. Hogy Fröbel kisdedóvói, amint nálunk vannak, s amint a felekezeti óvodáktól megkülönböztettetnek, ugyancsak nem nyujtanak garancziát a vallásos nevelésre, az történeti tény! Lehetnek időszerint kitünő, gyakorlott, jószellemü kisdedóvók ott is; de az inkább az esetlegességnek s nem az elvnek tudható be. Magam is akadtam évek előtt «gyermekkertésznők» számára irt tankönyvre, — ugy látszik történelem volt, — melyben az emberi méltóság a majom-felfogás piedestáljára állitva s más egyéb «vadságokkal» körülaggatva, szolgált alapul a vallásos müvelődésnek. *Kérem a t. szerző urat, nézzen körül a pesti „gyermekkertésznők" iskolájában, nem akad-e rá!* Ennyit kitérésül! Fröbel mindebben teljesen ártatlan lehet, — tisztázható, — müveinek idézeteiből legalább tönkre silányithatók a vallástalan nevelés vakandokai,... legyen bár mindez igaz; nem erről van szó; hanem arról, hogy tényleg a Fröbel-óvodákkal mily nézeteket kötnek össze, — hogy Fröbel nevével mily irány pártolására történik visszaélés. Ez a punctum saliens, a keresztény álláspontban. Tegyük fel, hogy a ker. kisdedóvók magukévá teszik Fröbel nevelési elveit s irányát, a *hisztorikus* Fröbelét s nem a *mythikusét*, amilyet faragtak belőle a szabadkőmivesek s a liberalismus lapos hivei: mi lesz akkor? akkor tán majd arra ébredünk, hogy a mi óvóink lesznek a hamisitlan Fröbel-kertek, — s azok ott a túlpárton a pseudo-Fröbel-hivek! De amig ez nem történik: addig Fröbel nevének súlyát a vallástalan nevelés, a vallástalan óvoda foglalja le s veti latba a maga számára.

Mit akar a dolgok ez állásában a t. szerző? Egész müve a kisdedóvás szeretteljes és fontos gondolatának ajánlása, s annyi avatottsággal, oly érdeklődéssel, oly lelkes föllendüléssel eszközli azt, hogy nem illethetjük őt nagyobb dicsérettel, mintha mondjuk, hogy hivatott szószólójává, avatott apostolává lett e keresztény, áldozatos ügynek; de a könyvnek van irányzatossága, — jó értelemben veszem e szót, — mely őt is, minket is különösen érdekel, s ez

nem egyéb mint a keresztény óvodának viszonya Fröbelhez. Ki akarja hámozni a hisztorikus Fröbelt a szabadkőmives üzelmek folytán ráfogott vallástalanságból; — le akarja foglalni életrevaló gyermeknevelési rendszerét a keresztény óvodák számára; — katholikus szellemmel akarja teliteni Fröbel kitünő módszerét, talpraesett intézkedéseit, és eljárását. S lehet azt véghezvinni? Ugyancsak kimutatja müvében, hogy lehet; utal azon sok, sikeres kisérletre, mely a kath. óvodákba áthozta Fröbel játékait, gyermek-foglalkoztatóit, és czélszerü módjait a tehetségek fejlesztésének. Valóban ugyancsak megfeneklenénk s tulszárnyaltatásunkat ölbe rakott kezekkel néznök: ha a tapasztalati lélektan s lelkiismeretes megfigyelések eredményét, — volt légyen az akár pantheista, akár idealista, ki az eredményt nyélbe ütötte, — hasznunkra, óvodáink fejlesztésére forditani nem akarnók. Ezt akarja a szerző és semmi mást; nem pártfogolja ő a Fröbel kerteket, amint azok most hervadnak inter-confessionális futóhomokon; hanem akarja Fröbel vivmányait a kath. óvodákba átvinni. Müvéből senkisem fogja azt kiolvasni, hogy mihelyt Fröbel-kertnek hivnak falusi vagy városi óvodát, azt azonnal megtapsoljuk s az igaz, czélravezető irány követőjének tartsuk; hanem igenis azt, hogy nézzünk utána s ha rajtunk áll, legyünk azon minden erőnkből, hogy szigoruan kath. irány vezérelje benne az óvót, ép ugy mint a kisdedeket.

Ez alapgondolattal szemben mindegy, hogy Fröbel pantheista volt-e vagy nem; — annyi bizonyos, hogy *határozottabban keresztény óvodákat akart, mint a magyar törvényhozás;* mert Fröbel az Ur Jézust tüzi ki a nevelők s az ember mintaképének, mig a magyar törvényhozás keresztény óvodákról és Krisztusról egy kukkot se mert szuverén határozataiba fölvenni; söt valóságos agylágyulásnak tüneteit mutogatta önmagán, midőn gyermekeket «fohászszerü» általános imákkal, melyeket a zsidó gyerek is rebeghet, vallásosságra akarta neveltetni. Ezen gyászos, barbár járatlanság által világosan kimutatta, hogy hivatása nincs a nevelésre s midőn e lapos gondolatot egy keresztény ország

népére, annak még csecsemőire is ráerőszakolta, megérttette velünk napnál világosabban, hogy mi az «államtól» óvakodjunk, — óvodáinkat hitetlenségétől óvjuk, — s mindent megtegyünk, hogy «jótevő» kezéből ne várjuk az óvodák létesitését; mert mi nemcsak óvodát akarunk a csecsemőknek, de óvodát a hitnek is; nem óvunk csak testeket, hanem lelkeket is.

A szerző ur az ez időszerint kormányrudon levő miniszter és pártja iránt nagyon is elnéző; azt irja, hogy nem mindenben teljesitette a papság óhaját az óvodák szabályzatában. Miért emliti csak a papság óhaját? gondolom, hogy ez óhaj a gyermekeknek ker. katholikus, illetőleg ker. evangelikus és ker. reformált neveltetése iránt legalább is oly élénk a szülőkben mint a papban. De mondjuk csak ki, hogy a kormány semmiben sem tett eleget a vallásos nevelés követelményeinek az óvodák szervezésében; mert nem akarja pozitiv kereszténységre nevelni a gyermeket; nem akarja a kis Jézus s az őrangyalok társaságába vezetni, hanem a helyett fohászokat röpittet vele az «ősszellemhez,» melyről nincs képzete nemcsak a gyermeknek, hanem a miniszternek sem. Aki pedig ezt akarja, az roszat akar; nem félig-jót, de roszat akar; tehát a törvény a kisdedóvásról határozottan pogány és a keresztény társadalomra szégyenletes!

Azonban — ismétlem — épen ebből merit uj érvet a szerző, hogy a papság ugyancsak nézzen utána, hogy miféle «óvoda» nyilik a katholikus iskolák tőszomszédságában, s hogy legalább is ugy foglalja le az óvodákat az egyháznak, mint a hogy az iskolák katholikusok és nem «fohászszerü»-felekezetiek. Ahol pedig beüt a «fohászszerü» óvoda, ott a pap legyen rajta, hogy «az óvodának sajátképeni szelleme ne az általános és elvi határozatoktól,» hanem az ott alkalmazott óvók becsületes katholikusságától függjön. A t. szerző tapintatos, mérsékelt, alkalmazkodó, praktikus tanácsai e részben az élet és a tapasztalat józanságának jellegével ékeskednek.

Ennyit a könyvnek irányzatosságáról, melyet ily alak-

ban mindenki pártolni fog, mert tettre, fejlesztésre, az óvodák emelésére sarkal.

Már most a felhalmozott anyagról s annak formába való öntéséről kell szólnom. Mindkettőre nézve nagy elismeréssel nyilatkozhatom. — Az elsőt illetőleg már föl van hozva a műben a kisdedóvás minden lehető vonatkozása más tényezőkre, milyenek az egyház, a vallás, a papság, a a vidék, az állam, az iskola, a szülői ház, az óvónő, a rokonintézetek; ismertetve van története és irodalma; külön kifejtve Fröbel kisdednevelési elvei, gyermekkerti rendszere, eszközei, s pedagogiai méltatása; ez utóbbi 130 lapra terjedő részlet valóban nagyon tanulságos s a kath. óvodák nem tehetnek okosabbat, mint ha hegyiről-tövire átnézik s szednek belőle, amit kezük ér. Végül két függelék hozza a kisdedóvási törvény szövegét a szerző jóakaró magyarázataival — s az 1891. évben létező magyarországi összes kisdedóvó intézetek és gyermek-menedékházak kimutatását, melyben a kath. egyház «római katholikus felekezet» néven szerepel.(!) — A gyermekirodalomból két igen csinos, katholikus könyv van kihagyva: «Jó gyermekek karácsonykönyve« és «Egyptomi József.» Ajánlgassuk legalább mi a magunk irodalmát. Forgó bácsi ugy se teszi!

A bőséges anyagot 475 lapon dolgozta fel a szerző oly melegen, világosan és lendületesen s hozzá a kiállitás is oly tetszetős, a nyomás oly tiszta, hogy élvezettel olvassuk. Már bekezdő sorainkban jeleztük, hogy a t. sz. önálló értekezések alakjában dolgozta fel tárgyát; s az első czikkek ugy látszik meg is jelentek az érsekujvári «lapok» egyikében, nem tudom melyikben; mert hát Érsekujvárban is azt gondolják: ha Esztergomban négy «lap» vetekedik a tollfosztás dicsőségében, Érsekujvárban kettő bátran futhatja a metát. — Véleményem szerint «a kisdedóvás és vidékünk» bátran kimaradhatott volna a műből; mert a ki a Tótmegyer-Béliczi gyorsvonatokon nem járatos, — s ilyen e «bérczkoszoruzta haza» legtöbb polgára, — azt nem igen érdekelheti ennek a bár dicséretes, de kicsinyes kulturának leirása. A leirásból legföllebb azt az egyet tanuljuk, hogy

a «nagykéri pocsolyák» s a «komjáthi borotvált füzesek,» az «ondrohói illatfelhők» s a «vizválasztó dombhátak» is alkalmasak oly «mámoros gyönyörnek» kiválasztására egyes költői lelkekben, hogy «e szines és illatos vidéket» a bokrétához hasonlitott haza egyik legszebb virágának tartsa.

Az óvónők, óvónő-jelöltek, tanitónők, tanitók, képezdei növendékek és kispapok 2 frtért kaphatják a munkát.

Végül azt mondom, hogy a szerző müve által teljesen tisztázta magát még azok előtt is, kik előbb iránya iránt világosan nem tájékozódtak.

Pethő.

Encyclopaedie & Methodologie der Theologie. Von dr. Heinrich Kihn, Professor d. Theol. an der Univers. Würzburg. Freiburg im Breisgau, 1892. Herder, nagy 8-r. XII. és 574 lap. Ára 8 Mk. = 4 frt 80 kr.

Mit jelez ez a tudós czim? Először is tizenötödik kötetét annak a nagyszabásu theologiai könyvgyüjteménynek, melyet a freiburgi Herder-czég évek óta közrebocsát, s mely valósággal a kath. theologiai kutatások legszebb vivmányait, a legjelesebb szerzők müveiben nyujtja az érdeklődő közönségnek. Másodszor és pedig voltaképen ez a kötet, a theologiának encyklopaediája és methodologiája, kimutatja az egyes szakoknak összefüggését, adja az összes szakok irodalmát, forrásait, lehetőleg chronologicus rendben, a régi foliánsokról ép ugy megemlékezve, mint az ujabb könyvekről, végül nyujt egy pompás Nomenclator theologorumot, az I. századtól a XIX-ig.

Nagy dolog az, amit e könyv szerzője végbevitt. Tessék meggondolni, mennyi időbe és fáradságba kerülhetett az egyes theologiai szakmák bibliografiáját összeállitani. És ne gondolja az olvasó, hogy itt egy száraz adathalmazzal áll szemben. Legkevésbé. Fussuk át csak a könyv tartalmát, s azonnal tisztában leszünk azzal, hogy ez amellett, hogy hasznos, igen élvezetes munka is.

A bevezetés után (a theologia encyklopaediájának fo-

galma, története) az első rész tárgyalja: 1) a theologia viszonyát a bölcselethez, 2) történetét az ó-, közép- és ujkorban, 3) a theol. tanitás módszerét. Megkezdi azután részletesen a szakok tárgyalását, a biblikummal (nyelvek, kritika, hermeneutika, exegesis, intodructió, ezek irodalma), egyháztörténelemmel (és segédtudományaival: patrologia, ker. archaeologia, dogmatörténelem stb.), folytatja a dogmatika irodalomtörténetével (polemika, apologetika, symbolika) az erkölcstannal (mellette casuistika, mystika, asketika) és bibliografiájával, végül bezárja a pastorálissal (homiletika, katechetika, liturgika) és az egyházjoggal.

Mily óriási perspektiva nyilik itt a szemlélő előtt! Mennyi lángelméjü férfiunak örökbecsü müve vonul el az olvasó szeme előtt, ki itt tisztán látja nemcsak azt a rengeteg, s amellett remek épületet, ami a theologia, hanem annak alapjait, oszlopait, hatalmas keresztgerendáit is egyszerre!

Dr. Kihn egy régi hiányt pótolt e müvével, melyet annyival inkább ajánlhatunk a theologia kedvelőinek, mert a szépen összegyüjtött anyaghoz képest azt elég olcsónak is kell tartanunk.

Dr. Kereszty Viktor.

Die Apostelgeschichte übersetzt und erklärt von Dr. Joseph Felten, Prof. d. Theol. an der Univ. zu Bonn. Mit Approb. d. hochw. Erzhischofs v. Freiburg. Herder, Freiburg im Br. 1892. nagy 8-r. 486 l. Ára 8 márka = 4 frt 80 kr.

Egy uj commentár az apostolok cselekedeteinek könyvéhez. Aki tudja, mily becses adatokat nyujt sz. Lukács e könyve az apostoli kor, az ősegyház ismertetéséhez, nevezetesen szent Péter és Pál apostolok bámulatos működésének megismeréséhez, az fogja tudni méltányolni is e Szerző könyv magyarázatának fontosságát.

Beelen és Patrizi commentárjai óta nagyobb exegetikus magyarázata az Apostolok cselekedeteinek nem jelent meg,

s azért nem volt fölösleges munka, ezt a kommentárt megirni. A magyarázat mindenütt helyes, fontos kérdéseknél kimeritő; a felosztás világos, az irály kellemes, — a szerző nagy olvasottságára vall a számtalan idézet.

Dr. Kereszty Viktor.

Constitutiones dogmaticae ss. Oecum. Concilii Vaticani, ex ipsis ejus actis explicatae atque illustratae a Theod. Granderath. S. J. Cum Approb. rev. AEppi Friburg. — Herder, Freiburg in Br. 1892. nagy 8-r. 244 l. Ára 2 Mk. 80 fil. = 1 frt 80 kr.

Ha a régibb zsinatoknak, de még a negyedik lateráninak, a vienneinek, sőt a tridentinek is, meglennének azon irott okmányaik, melyek megmutatnák, mily vitatkozások, javitások stb. előzték meg valamely decretum szövegének végleges megállapitását: sok theologikus disputa elmaradt volna.

A vatikáni sz. zsinat konstituczióira nézve ily viták nem történhetnek, mert irásban meg van örökitve minden fázisa az előkészitő ülések eszmecseréinek, kiadva a Collectio Lacensis VII. kötetében; kimutatható sorról-sorra, hogyan és miért állapodtak meg a zsinati atyák ép azokban a szavakban, melyek a konstituciókba felvétettek.

Amig tehát maguk az okmányok a Collectio Lacensis emlitett kötetében láttak napvilágot, addig e könyv azokat alaposan megmagyarázza, a leghivatottabb, ugyanazon toll által, mely ama Collectio Lacensist jegyzette s rendezte sajtó alá. Két dogmatikus konstitucziója lévén a Vaticanumnak (de fide és de ecclesia Christi), két részre oszlik a könyv is. A sulypont természetesen az infallibitásra van fektetve.

Minket, magyarokat különösen érdekel e munka, mert sokszor találkozunk benne b. e. Simor János primásunk nevével, mint a ki a zsinat előtanácskozásaiban élénk részt vett.

Dr. Kereszty Viktor.

Apologie des Christenthums vom Standpunkte der Sitte u. Cultur. Durch Albert Maria Weiss, O. Pr. IV. Band. Zweite Auflage. Erster, Zweiter Theil. Freiburg. Herder. XXIV és 1026 l. Ára 7 Mk. = 4 frt 20 kr.

Ismerjük már Fr. Weiss Apologiáját; azt az uj modoru mélyen tudományos s amellett jóizüen s népszerüen irt müvet. Ez itt a negyedik rész, két kötetben. Az «egész ember», — érti az egészséges, észben szivben harmónikus embert, mondom az «egész ember» Weiss Apologiájában csak az «egész keresztény» után és mögött jön szinre; kereszténység nélkül az ugynevezett «emberek» vagy vánszorgó, tehetetlen alakok vagy erőszakos, meghasonlott rémek. Ez az «egész ember» az előző három résznek terjedelmes értekezéseiben hámozódik ki, s miután készen áll: kitünő természetéből az a másik, bámulatos organizmus, a társadalom! A társadalomnak, — a társadalmi kérdésnek és rendnek, — a társadalom intézményeinek van e negyedik kötet szánva. — Alapeszméi ismeretesek; ezek iránt a keresztény táborban ugyancsak világosan látnak. A társadalom modern fejlődése szakit a multtal; félreismeri az emberiségnek organizmusát; Elszakitja a jelent a multnak törzséről; eltagadja az eddig divott jogot és szokást, s kiindul keresni más alkalmas formákat, melyekhez mint Procrustes ágyához lánczolja a keresztény népek szellemét. E szétzüllést, ez atomizálódást a társadalom minden rétegében vizsgálja a ker. sociologia s biztatja magát a reménynyel, hogy még nincs későn, — ha ugyan felismerjük bajaink okát. A mihez ugyan nincs nagy kilátás. De azért a munka a keresztény párton egyre folyik s Weiss a theologusoknak is tesz szemrehányást, hogy nem volt elég érzékük a ker. tannak a sociologiára való folytonos viszonyitásához és vonatkoztatásához s ez által sokkal kisebbeknek mutatták be magukat Szt.-Tamásnál, kinek Theologiája folytonos vonatkozásban áll a társadalom életéhez, a közjoghoz s a önálló intézményekhez.

Áttekintésül közöljük a tárgymutatót: Erster Theil. Einleitung. Erste Abtheilung. Das öffentliche Leben unter dem Einflusz der modernen Ideen. 1. Der absolute Staat.

2. Das Recht der Revolution. 3. Der Liberalismus. 4. Der Socialismus. Die religiösen und sittlichen Ideen des Socialismus. 5. Die Weltlage. 6. Solidarität der Verantwortung für die modernen Ideen. — Zweite Abtheilung. Das Recht. 7. Das Recht als natürliche Ordnung. 8. Das Recht und die sittliche Ordnung. 9. Das Recht und die öffenliche Ordnung. 10. Das Recht und die göttliche Ordnung. — Dritte Abtheilung. Die Grundlagen der Gesellschaft. 11. Die menschliche Persönlichkeit 12. Das Eigenthum. 13. Die Arbeit. — Vierte Abtheilung. 14. Die Familie. 15. Ehe und Familie. 16. Ehe und Gesellschaft. 17. Die Ehe und das Reich Gottes. 18. Die Ehe als Same Gottes.

Zweiter Theil. Fünfte Abtheilung. Die bürgerliche Gesellschaft. 19. Die sociale Lage. 20. Die wirthschaftliche Gesellschaftsordung. 21. Die bürgerliche Gesellschaft und der Staat. 22. Die Kapitalwirthschaft. Die kirchliche Lehre über Kapital, Zins und Wucher. 23. Sittliche Heilmittel. — Sechste Abtheilung. Staat und Völkergesellschaft. 25. Der Staat. 26. Der Staatszweck. 27. Die Staatsgewalt. Ob sich christlich regieren läszt. 28. Staat und Staaten. Die mittelalterliche Auffassung vom Staats- und Völkerrechte. — Siebente Abtheilung. Das Reich Gottes. 29. Die Kirche als Gesellschaft. Das Heil der Gesellschaft in der Anerkennung der Kirche als Gesellschaft. 30. Die Kirche und die Gesellschaft.

Kevés könyv van, melyben az eszmék bősége, az auditio s szerencsés érzékü észrevevés annyira egyesitve volna érdekes lekötő előadással, mint Weiss müvében. Kifejtései meggyőzők, bizonyitásai, melyeket a történelemből merit, megdöbbentők, gondolatai élesek; olvasottsága majdnem azt mondhatnám határtalan. Petőfi, Eötvös müveiből is találkozunk idézetekkel. Eötvös «uralkodó eszméiből» folytatólag több lapra vonatkozik mindjárt a bevezetésben, s jótevőleg hat dicsérete, melyet róla, «az éleseszü politikusról» mond. Máshol is emliti még a magyart, de oly gyászos keretben, hogy bár soh'se emlegetné; beszél a gazdasági tönkről, melynek elveit Angliában faragják, s Magyar-

országban érzik meg káros hatásukat, épen azon általános, az emberiséget átfogó organizmusnál fogva, mely mindenben érvényesül, s melyet megfoghatatlan módon mégis ignorálni akarnak!

A szerző nagyszerüen használja fel a müvelődéstörténet s az összehasonlitó vallástudományok terén kivivott sikereket s piramidális tévedéseket; mindkettőt az igaz, való elvek fényében mutatja be az olvasónak. Folyton azon magaslatokon jártatja lelkünket, ahonnan az emberiség legfőbb kérdéseire nyilik a kilátás. Belátjuk az emberi észnek és életnek minden ösvényét, azt, melyet az igazság és a ker. erkölcs nyit, s épugy azt is, melyen a modern, a kereszténységtől megkülönböztetett felfogás tévedezik. Azon öntudat kiséri lépten-nyomon a figyelmes olvasót, hogy az emberiség képei, melyek itt egymásután szinre lépnek, nem egyoldaluak, — a különböző, legeltérőbb felfogásokat szövi a szerző képeinek vonásaiba, — ami annál meglepőbb, mennél szükebb a czellája, a dominikánus frater otthona; mennél kurtább a világ szemében az a sugár, mely a kolostor falai közt a zseniális iró látókörét leirja. Contra factum non valet argumentum; a mű óriási mérvekben van tervezve, tervben s kivitelben egyaránt eredeti, szellemes, alapos és tudományos mélységü. Sokat átfogó tudományossággal jól képzett filozofus és theologus érzéket kapcsol egybe, s megóvja itéletének önállóságát.

Különben ez előnyöket alkalmunk volt már ismételten eldicsérni. Bevalljuk, hogy ritkán akadtunk könyvre, mely ennyi szellemi élvezetet nyujtott volna, mint ez. Előadása lendületes, kellemesen folyó, meleg; az elvontat vonzó képzetekbe öltözteti. Az olvasó nemcsak tanulságokat merit a vaskos kötetekből, hanem csodálattal és mély tisztelettel telik el a kereszténység erkölcsisége, lelki tőkéi, irányainak szellemisége iránt. Aki ezt a hatást éri el, az kitöltötte helyét az erkölcs apologiájában, még pedig teljesen; az elérte a czélt, melyet kitüzött magának, t. i. ugy megvédeni az erkölcsöt, hogy az indifferens vagy épen ellenséges érzületü elemeket a csodálat és elismerés adójában, melyet önkény-

telenül nyujtanak, meghódoltassa ugyanazon erkölcsnek; az ilyen védő győző lett!

Érdekes talán még egy más megjegyzés, mely e tárgyba vág. Az ethika a filozofiának virága, legfőbb hajtása és végkifejlődése; valamint a dolgok rendjei az emberben nyerik koronájukat: ugy az emberi tudásban, a tudás a specificus emberiről, az erkölcsről, a legfőbb és a legdöntőbb. Apologiánk, melyet most ismertetünk, az erkölcsiség szempontjából védi a kereszténységet s ebben mi az apologiának magasabb stadiumára, kifejlettebb alakjára ismerünk. Az erkölcsiségnek s függvényeinek mezején lesz az emberiség legfőbb érdekeinek döntő csatája. Mi bizalommal nézünk eléje; mert ha valamiben erős és praktikus a kereszténység: bizonyára erkölcsében s ez erkölcs által hordozott nagyszerü intézményeiben utolérhetlen.

A jeles müvet két szorgalmas forditónk Makra és Rózsa máris munkába vették s már 14 füzet áll a németül nem értő magyar közönség rendelkezésére.

Dr. Pethő.

Vercruysse Bruno J. T. áldozópapjától uj és gyakorlati Elmélkedések a mi Urunk Jézus Krisztus életéből az év minden napjára. Magyarul kiadja Tóth Mike J. T. tagja. II kötet. Kalocsa. Werner. 665 l. Ára ?

Nagy szolgálatot tettek a Jézustársasági atyák a lelki életnek Vercruysse Brunó elmélkedéseinek hazai nyelvünkbe való átültetése által. Az első kötet füzetekben jelent meg; ez a kiadás arról volt nevezetes, hogy nem kellett megfizetni, csak amikor teljes leendett, tehát ugy látszik most; hallatlan nagylelkü eljárás; egyszersmind kimutatása a bizalomnak az elmélkedő közönség becsületessége s jó memoriája iránt, hogy nem feledkezik meg adósságáról.

Hallottuk itt-ott rebesgetni, hogy ez elmélkedések némely pontja oly üres és elcsépelt, hogy nem találni benne gondolatra és érzelemre magot. Erre nézve azt kell megjegyeznünk: nem az okoskodásban van az elmélkedés suly-

pontja, hanem az érzelmes gondolkozásban, — a tárgygyal való bizalmas szemléltető foglalkozásban; pl. ha mondatik: tekintsd az Ur Jézus szelid, nagylelkü megjelenését, s mily örömmel fogadja őt a nép, «elébe fut s köszönti őt.» Hát bizony ez röviden van mondva, de aki localizálja magának ezt a jelenetet, az lelki vigaszára és épülésére többet nyer, mint Seneca összes sententiáiból. Sz. Ignácz additiója szerint ugy kell elmélkedni, hogy az ember képes legyen «interne sentire et gustare» azt pedig meg lehet tenni a legegyszerübb pontban; sőt abban tán jobban, mint valami fönséges thémában.

Igen dicséretes és okos gondolat volt P. Rothaan oktatását az első kötet homlokára tűzni. Aranyos minden szava.

A forditás igen jó, magyaros. Bár a Rodriguez rémitő magyarsága is ilyen avatott kézre találna! Kérjük a «Hirnököt,» forditgasson tovább: Lallemant vagy Faber müveiből is szeretnénk valamit; összeköttetései és közönsége többékevésbé bizonyitja az elkelést; a magyar, lelki életet művelő irodalom soványsága pedig lassanként emberibb formákba öltözik.

Dr. Pethő.

November hava a tisztitóhelyen szenvedő lelkek emlékének szentelve. Irta Dosenbach István J. T. atya. Forditotta Dr. Lessenyey Ferencz th. tanár. Ötödik kiadás, Szatmáron. Molnár J. 1892. 285 l. k. 8. v. Ára 60 kr.

E müvecske már ötödik kiadást ért. Gyökerében, velejében, teljes kifejlésében katholikus. Az áhitatnak November hóra kedves táplálékot ad. A czimben meg van mondva minden: iránya, tárgya, bősége; a módot illetőleg pedig egészen «Márczius havát» követi, melyet ugyancsak Dosenbach szerkesztett. Minden nap rövid elmélkedéssel, imával és követendő példával van kitüntetve. A könyvnek jó nagy része «imákat és ájtatos gyakorlatokat» tartalmaz «a tisztitó tűzben szenvedő lelkek javára;» ilyenek: miseájtatosság, — kilencznapi ájtatos gyakorlat, —

keresztut, gyónási és áldozási gyakorlataink s azoknak a tisztitó tűzben szenvedő lelkekért való felajánlása.

A nép katholikus érzéke kiválóan hajlik a szenvedő lelkekkel gyakorlandó irgalom és könyörület felé; ezt a nemes, hitbeli érzéket a «November hava» nagyon előmozditja s helyes irányba tereli.

Dr. Pethő.

Theoretische Präses-Schule oder Winke und Rathschläge bezüglich der Gründung und Leitung eines kath. Gesellen-Vereines. Für Vereins-Präsides und Solche, die es werden wollen, herausgegeben von Franz Edmund Krönes. Paderborn 1892. 121 l. 1 márka 60 d.

Materialien-Sammlung zum Gebrauche für die Präsides katholischer Gesellen- u. Arbeiter-Vereine. von Fr. Edm. Krönes. I. Theil. Paderborn. 1892. 176 lap. 2 márka.

E két könyv ujabb terméke a legényegyleti irodalomnak, a mely már oly szépen fölvirágzott Németországban és Ausztriában. Természetesnek találjuk egy olyan eszme szolgálatában, mint a milyen a legényegyletek ügye. XIII. Leo pápának a munkáskérdésről irt nagyszerü encyclikája után mindenki fölismeri, hogy a legényegyletek a munkásegyletekkel együtt az az eszköz, melyet az egyház a munkáskérdés megoldásához oly szerencsésen nyert. A középkorban a czéhek voltak azok, melyek által a keresztény eszme a munkásokra hatott és befolyt, ezek megszünte után, nehogy az iparososztály és különösen annak a világba leginkább kidobott ifjai, a legények a szülői házból távozva egészen a mostani kor áramlatába, a sociális tévtanok hálójába jussanak: az isteni Gondviselés a czipészsegédből pappá lett Kolpingot és általa a legényegyletet adta az egyháznak és társadalomnak, amely egylet az ifju iparosokat mintegy a szülők kezéből véve át, a keresztény szellemet bennök fönntartja, miveli és szilárditja, hogy a társadalomnak hasznos, nem pedig azt fölforgató tényezőivé váljanak.

Mennyire igazán fontos és üdvös intézmény ez, legjobban maguk a szocialisták bizonyitják, akiket saját vallomásuk szerint «csak a legényegyletek zseniroznak!»

Ez a két könyv a legényegyletek ügyét jól szolgálja. Az első, a «Präsesschule» röviden ismerteti a legényegylet eredetét, elterjedését, majd alapos és okszerü utasitásokat ad az ilyen egylet alapitására, helyes szervezésére, jó vezetésére, szóval mindarra nézve, a mi által ily egylet áldásosan működhetik. Aki abba a helyzetbe jő, hogy legényegyletet alapitson vagy vezessen, az jól teszi, ha e könyvet olvassa, mert föltalálja benne összefoglalva a szükséges ismereteket és utbaigazitásokat.

A másik könyv beszédgyüjtemény és 3 részből áll. Az első különféle ünnepélyes alkalmakra szóló beszédeket tartalmaz pl. az egylet megnyitása, zászlószentelés, karácsony, sz. József ünnepe alkalmára stb. A másodikban nehány szavalmány van a tagok számára. A harmadik és legértékesebb rész, nagyon jó és érdekes dolgokat nyujt fölolvasások alkalmára Kolping, Schäffer és mások előadásaiból szedve össze.

Kivánjuk, hogy e könyveket minden legényegyleti elnök megszerezze és különösen, hogy *ne hiányozzanak egy hazai papnevelö-intézet könyvtárából sem*, mert a legényegyleteknek korunkban való nagy jelentőségénél fogva senki sem fogja kétségbe vonni azt, a mit Gruscha bibornok hg.-érsek mondott, hogy a legényegyletek alakitása, föntartása és helyes vezetése a mostani időkben *a lelkipásztorkodásnak egy része.*

Metzker József.

Munkálatok. Kiadta a bpesti növ. papság magyar egyházirodalmi iskolája. Ötvenötödik évfolyam. Budapest, Toldi könyvnyomda, 1892. Nagy 8-r. 432 lap. Ára?

Mint minden évben, ez idén is megjelennek a szorgalmas méhecskék, a bpesti közp. papnövelde egyházirodalmi

iskolájának tagjai, s bemutatják az ujonnan felgyült mézet, egy évi szorgalmuk gyümölcsét egy vaskos kötetben.

Rendes szokás szerint részben forditások, részben eredeti dolgozatok képezik a kötet tartalmát.

Forditásban adva van P. Cathrein jezsuitának, a jeles sociolognak «az államhatalom feladata s jogköre» czimü kitünő munkája, mely 160 lapra terjed; az eredetiek közt találunk kilencz költeményt, egy elbeszélést, egy dogmatikus és egy biblikus tanulmányt, végre egy magyar történelmi monografiát, a Bosnyák-család történetét.

Dicséret az összes közreműködőknek, adja Isten, hogy majd künn, az életben is forgassák a tollat, az Isten dicsőségére, az egyház hasznára.

F. Sz.

Magister Choralis. Elméleti s gyakorlati utmutató a gregorián-egyházi énekre, papok, orgonisták, szemináriumok stb. számára szerzé Haberl X. Ferencz dr. A IX. kiadásból forditotta a pécsi növ. papság sz. Pál-társulata. Az eredeti a regensburgi, ez a pécsi egyh. hatóság jóváhagyásával. Pécsett, püsp. lyceumi nyomda, 1892. 8-r. ??? lap. Ára félvászonban 1 frt 20 kr.

Végre-valahára hát birjuk magyarul is a Magister Choralist! Légy üdvözölve te kitünő könyvecske! Talán te fogsz végre némi érdeklődést kelteni az igazi, a hamisitatlan egyházi ének iránt, melylyel ez ideig hazánkban oly keveset törődnek!

Pécsről jön ez a könyv hozzánk, onnan terjed mindenfelé, (s terjedjen is mentől nagyobb mértékben), Pécsről, ahol a megujitott stylszerü román bazilikában hangzik is az igazi egyházi ének, s kivüle más nem hangzik.

De bezzeg tessék bárkinek megfordulni a haza egyéb templomaiban, látni fog egységet a liturgiai imában, a szertartásokban, a papnak legkisebb főhajtásáig, — de a liturgikus énekben a legtarkább sokféleséget fogja találni. Mintha ez egyéni tetszésre bizott divatáru lenne, mintha ez nem

lenne ép ugy szabályozva, meghatározva az egyház által, mint bármely más ritus és ténykedés! De nemcsak a kóruson hangzik e kvodlibet, magának a papnak éneke is más itt, más amott; emez a Pater nostert is praefatió-módra énekli, amaz ügyet sem vet rá, hogy vasárnap, más Ite Missa est-et kell énekelni, mint szűz Mária ünnepein stb.

Vegye hát e könyvet, aki a bajon segiteni akar, kezébe, tanulja meg a chorál-ének fogalmát, ismerje meg annak tiszteletreméltó történetét, becsét, — ez mindmegannyi paragrafus, kimeritően tárgyalva e könyvben, — s én hiszem, hogy törekedni fog maga helyesen énekelni egyrészt, másrészt meg befolyását latba vetni, hogy templomában se szóljon világi zamatu zene- és ének. Azután ne restelje a fáradságot, s fussa át a gyakorlati részt is, s azt fogja tapasztalni, hogy nem is oly nehéz az alapismereteket megszerezve, azokra a helyes énektudást felépiteni.

Első sorban pedig növendékpapok forgassák gyakran a könyvecskét. Ők, kik a szemináriumban kell, hogy megtanulják a liturgikus éneket, azt a heti félórácskát, amelyben gyakorolják is azt, pótolják a Magister Choralis figyelmes, buzgó olvasgatásával: hogy egykor, mint papok, eleget tehessenek az egyházi szabványoknak a liturgikus énekben is, s ne szaporitsák azok számát, akik elég roszul, lényegtelen dolognak tartják, hogy jól avagy roszul énekelnek-e.

A derék pécsi forditók azzal végzik előszavukat, hogy reménylik egy mielőbbi uj kiadás szükségességét. Ugy tudjuk, e reményök már is teljesülőfélben van, s gratulálunk hozzá.

Dr. Kereszty Viktor.

I. *Szent Család képes népnaptára 1893-ra X. évf. Szerkeszti és kiadja két pécsmegyei plébános. Budapest (a Szent Család naptár kiadóhivatala Üllöi ut 21.) és Bécs (szent Norbert müintézet) 112 l. Ára 30 kr.*

II. *A sz. István-társulat Naptára 1893-ra. 32-ik évf. 145 l. Ára 30 kr.*

Megvan már a két legjobban elterjedt katholikus naptár a jövő évre. Az első, a *Szent Család naptára*, még csinosabb kiállitásban, még tartalmasabban, mint az előző években, ugy hogy nem csoda, ha ezer és ezerszámra kél, amint örömmel halljuk. Közleményei tanulságosak, oktatók és mulattatók egyszerre, oly hangon tartva, melyet a magyar nép legjobban ért meg és szeret. Képei kitünőek.

A másik, a *Szent István-társulat naptára*, régi, hagyományos külalakjával, mint hosszu évek óta jó ismerős köszönt be. Ez is gyarapodott tartalomban, szól az elköltözött nagy férfiakról, bemutatja az ujakat, nevezetesen hazánk uj főpapját. Szépen leirja a koronázási jubileumot, a király munkás életmódját, oktató czikket hoz a husvéti ünnepkörről. Képei is haladást jeleznek, csupán itt-ott látszanak a clichék már egy kissé használtaknak.

Fontos dolog a naptár. Egész éven át kézen forog, s nagy különbség, vajjon a benne előforduló olvasmányok katholikus, erkölcsös irányuak-e, avagy közönyösek, sőt épenséggel erkölcsrontók.

Azért nagyon örülünk, hogy e kettőn kivül még uj katholikus naptárakat fogunk látni 1893-ban, a «Hirnök»-ét és a «Karmelhegyi Boldogasszonyét.» (A lourdesi naptárról nem szólunk, azzal már alaposan megismertette a kath. olvasóközönséget Molnár komáromi apát-plébános barátunk a M. Állam tárczájában.) Igy talán a derék magyar nép, mely másféle könyvekre ugy se szivesen ad ki pénzt, olcsó áron többféle erkölcsnemesitő olvasnivalót kap kezébe a hosszu téli estékre. Milyen jó lesz az például, ha egy házban lakó családok vagy szomszédok különféle naptáraikat olvasás végett kölcsönösen kicserélhetik!

Nézzünk át a szomszéd Ausztriába vagy Németországba, hányféle kath. naptár van ott! Ott minden tartománynak, minden vidéknek, sőt majdnem minden nagyobb városnak megvan a maga kath. naptára s némelykor nemcsak egy, hanem több is. Bécs városában magában négy nagyobb kath. naptár jelenik meg. Felső-Ausztriának három, Stájerországnak, Tirolnak, Salzburgnak szintén két-három kath.

naptára van. Németországban pedig nem kevesebb mint 40 kath. naptár forog ezer meg ezer példányban a nép kezében. Hol vagyunk mi ettől?!

Némelyek félnek, hogy ha többféle kath. naptár jelenik meg, konkurrenciát csinálván, egymásnak ártani fognak. Ez azonban csak látszólagos és esetleges, s legföllebb némi anyagi kár lesz a kiadókra nézve, ami a szellemi haszonhoz viszonyitva, kárnak nem is mondható. Különben is bátran feltehetjük a föntnevezett naptárak buzgó szerkesztőiről és kiadóiról, hogy nem egymásnak gyengitésére, hanem csakis a rosz naptárak kiküszöbölésére fognak egyesült erővel törekedni.

F. Sz.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK.

Az anyaszentegyház terjedése a világon, főleg protestáns országokban, igen örvendetes képet nyujt. Az arány tiszta feltüntetésére legjobb, ha az utolsó száz év eredményét méltatjuk figyelmünkre, a franczia forradalomtól napjainkig. E statisztika igy fog alakulni:

Angliában és Skócziában száz évvel ezelőtt hat apost. vicarius és 60 pap vezetett 120000 hivőt, kik mindössze mintegy hatvan kis, szegényes kápolnát birtak. Hiszen a ki katholikus volt, eo ipso ki volt zárva minden nyilvános hivatalból. Ma? ma Angliában három érsek, tizennyolcz püspök, több mint 2800 pap van, templom pedig több mint 1300. Majd minden szerzetesrend képviselve van. A katholikusok száma pedig ma 1.700000.

Hollandiában volt száz évvel ezelőtt 350000 katholikus, ma van 1.500000. — Svédországban pap nem mutathatta magát száz évvel ezelőtt, ma két apost. vicarius és 63 missionárius látja el több ezer katholikusnak lelki szükségeit.

Németországban, Svajczban szintén nagyszerüen terjed az egyház. — Ausztria-Magyarország meg azzal dicsekedhetik, hogy ime itt van az indifferentismus hazája!

A protestantizmus a keresztény vallás utolsó maradványait dobálja el magától. Már a Hiszekegy sem kell nekik! A következő jelentés jelent meg az orthodox lutheránus német lapokban: «Dr. Harnack theologiai professor a berlini egyetemen azt a véleményt nyilvánitá, hogy nincs sürgősebb egyházi teendő (dass es keine brennendere kirchliche Aufgabe gebe) mint az *apostoli hitvallásnak* a templomi használatban való mellőzése. Ugyan ő továbbá tanulóknak, kik ez iránt hozzáfordultak volt, az apostoli hitvallás némely részeinek, a szokásosnál másként való értelmezését ajánlotta. Végül kijelentette, hogy a lelkipásztorok ama kötelessége, hogy az apostoli hitvallás szerint azt tanitsák, hogy «ki fogantaték Szentlélektől, születék szűz Máriától,» valóságos kényszerhelyzet, amelyből a szabadulás csak az egyház egy jövendő aranykorszakában várható. Ily állitásokkal szemben feljajdulnak a hivő lutheránusok, a symbolum védelmére kelnek és a lutheránus tartományi egyesületek elöljárói a következő tételeket állitják fel: 1. Minden igyekezet, mely az apostoli hitvallást a templomi használatból kiszoritani akarja, arczul ütése Krisztus egyházának. 2. Elérkezett az ideje annak, hogy a theologia tanulóit felforgató tanok s némely docensek lelkiismeret-zavaró befolyásolása ellen hathatósan megvédjük. 3. Hogy az Isten Fia «fogantaték a Szentlélektől, születék szűz Máriától,» ez — a kereszténység alapja, s az az alapkő, melyen a világ minden bölcsesége szétlocscsanik.»

Egyáltalán, ez a Harnack és collegája Pfleiderer, mindkettő prot. berlini theol. tanár, már oly theologiát tanitanak, mely minden, csak keresztény nem. Vajjon mit gondolhattak magukban ez urak, mikor a dékáni hivatal rájuk kerülve, e szavakat intézik a theologiai doctorandusokhoz: Postquam venerabilis in hacce universitate Theologorum ordo te ss. Theologiae doctorem creare decreverit, ex mandato ordinis ejusdemque nomine ego te solemniter interrogo, num

fide data polliceri ac jurajurando confirmare constitueris: Primum, te nihil a scriptis propheticis et apostolicis iisque omnibus, quae inde ad symbola ecclesiae cum oecumenica tum ad Augustanam confessionem praesertim manarunt, alienum neque ipsum docere aut spargere neque aliis docentibus affirmare vel commendare velle. Haec igitur priusquam Theologiae doctor publice renuntieris ex animi sententia pollicere ac jurejurando confirma his verbis: Has juramenti a me praestandi partes ego probe intellexi et me sancte servaturum promitto et juro. Sic me Deus adjuvet trinus et unus et Sacrum ejus evangelium (Ez a theologiai promóczió hiteles formája a berlini egyetemen, v. ö. Daude die königl. Friedr. Wilhelms-Universität. Berlin 1887. 82 lap.)

Mondom, mit gondolhatnak ily emberek, mint e két teljesen hitetlen, Krisztus-tagadó «theologus» professor, ez esküminta felolvasásánál? Nem vonaglik-e gunymosoly végig ajkaikon, az ő ajkaikon, akik azt hangoztatják uton utfélen, hogy a legtöbb «prophetikus és apostoli könyv,» legelöl az evangeliumok nem authentikusok? akik a keresztény hit főtanait, Krisztus csodás születését, istenségét, csodáit, feltámadását, mennybemenetelét elvetik, a Sz.-Háromságot, amelyre ez esküminta hivatkozik, belső ellenmondásnak nevezik? Ez valóságos profanácziója a legszentebbnek, komédia, amelynek az ilyen tudósok elcsapásával kellene véget vetni.

De az anomalia másképp is szembeszökő. Tudjuk, hogy a hirneves Virchow lett most a berlini egyetemi rector magnificus. Ő hires tudós, nagytekintélyü kutató, akinek nevét visszhangozza a világ. De hite neki sincs, mint azt maga számtalanszor elmondta. Már most ez az uj rektor a következő esküt köteles tenni hivatalba lépésekor: «Én N. N. esküszöm és fogadom a mindenható, mindentudó Istenre, hogy hivatalomban törekedni fogok, hogy ... az Isten tisztelete, az örök törvények becsületben tartása erősbödjék. Isten engem ugy segéljen s az ő sz. evangeliuma.» (Daude i. h. 17. l.) Hát már most mi ez egy Virchow szájában? Üres komédia, melyet ha jellemes ember, végig nem játszik.

Hja, ha egyszer az alapot elveszti valaki lábai alól, bukik, nincs mi feltartóztassa.

A choleráról beszél ma mindenki, már szinte sok is belőle. Mi csak per à propos, mint érdekes dolgot emlitjük itt fel, hogy ezt a nevet már az ó-szövetségi szentirás is ismeri, s hogyha nem is talán teljesen ugyanazt a bajt, de mindenesetre egy ahoz nagyon hasonló betegséget jelez, és pedig ugy a görög szövegben, mint a Vulgatában, avval a névvel. Az Ecclesiasticusban olvassuk: Vigilia, cholera et tortura viro inrunito. (31. 23. Azaz: aki mértékletlenül él, annak álmatlan éjszakái, betegségei, gyötrelmei lesznek; (Tárkányi ford. tulságosan liberális.) Ugyanez az értelme a 37. 33.-nak is: In multis escis erit infirmitas, et aviditas appropinquabit usque ad choleram. — Világos, hogy a szó etymologic a görög *Χολος*-ból (epe) származik, ámbár vannak, kik azt a héber: khole-rah szavakból akarják levezetni, ami annyit jelent: gonosz betegség.

Meg kellett tehát fizetnie Renan Ernőnek is a természet adóját. Meghalt, anélkül, hogy megtért volna, anélkül, hogy az óriási botrányt, melyet munkáival, de névszerint a hirhedt «Jézus életével» okozott, jóvátette volna. Hogy igy fog történni, szinte előre lehetett látni, mert ő még a legutolsó években is, ahelyett, hogy korához illően, kissé magába vonult, elmélkedett volna, még mindig könnyelmüen csevegett, mint egy fiatal divathős, s oly sokszor vitte a nyilvánosság elé frivol felfogását vallási themákról, mint aki fél, hogy egykori nimbuszát el találná veszíteni, ha elhallgat. Mikor valami nagyon is feltünő termékét mutatta be zöldséges kertjének, a M. Sion is meg szokott róla emlékezni. Most már ezt sem fogjuk tehetni. Honfitársai közül azok, kiknek felületes, vagy jobban mondva nagyon is öntudatos liberális gondolkozása az övével megegyez, megadták neki a végső tisztességet, nagyhangu szónoklatokban bucsuztak el a «szabadgondolkozás pápájától» (!), elnevezték még egyszer lángelmének, tudósnak, mindenfélekép dicsőnek, sőt még arról is beszéltek, hogy a Pantheonba fogják hült tetemeit elhelyezni.

Hát manapság ugyan a franciák Pantheonjában eltemettetni nem nagy dicsőség, de azért még sem érdektelen, amit egy hires kritikus, Sarcey ugyancsak liberális, e tárgyról a minap a XIX. Siècle czimü lapban mondott: «Az irói dicsőség nagyon változandó, ugymond, — mi lesz a Renanéval? Nem tudom. Egy pártot hagyott hátra, mely megsemmisitésére törekszik és tudós lassusággal meg is fogja dönteni. Van-e Renanban elég erő, hogy ellentállhasson e támadásoknak? Mert csakis a szkeptikusok fogják őt védeni; a szkeptikusok csodálata pedig mindig langyos. Merészség volna azt állitani, hogy ellentállhat. Mikor eltünt az a lélekállapot, a melyben a renanizmus keletkezett (már pedig hamar el fog tünni) mi marad Renanból? Egynehány csodálatraméltó sor. Ez elég arra, hogy emlékezetét megóvja az elfeledéstől. De vajjon elég-e arra, hogy megszerezze neki a Panthéont? Ez az egész kérdés. Én bizony inkább Augier Emilt tenném oda, a drámairót, mint Renant; Augier Emil tovább fog nála élni; az kétségtelen.»

Hát bizony mi is szentül meg vagyunk győződve, hogy a Renan iránya nemcsak el fog tünni, de már jórészben el is tünt. Avagy ki fogja Renant olvasni, abból a czélból, hogy tőle tudja meg, ki volt Jézus? Hiszen ma már mindenki tudja, hogy ami Renan könyvében tudományos szinezettel bir, az Strausz Dávidból van lopva, ami pedig az övé, az csupa föltevés, minden bizonyitás nélkül! Mindenki tudja, hogy Renan «klasszikus» könyvét tönkre silányitották Poujoulat, Freppel, Haneberg, Meignan, stb. A Magyar Sionnak már volt alkalma egyszer, mikor Didon remek «Jésus-Christ»-jét ismertette, idézni azt a nyilatkozatot, amelyet az 1863-ban Münchenben Döllinger elnöksége alatt összegyült tudósok Renan «Jézus életére» ünnepélyesen, az egész világ előtt kiadtak, s melyet egész terjedelmében megtalál az olvasó az 1891. évf. 66. lapján, vagy, akinek hamarabb kezébe akadnak a sz. István-társulat kiadta «Történelmi hazugságok», azok 29-ik lapján is. Ott ki van mondva, hogy az a famozus könyv fölületes, egyáltalán nem tudományos, erkölcstelen, nagyrészt német mü-

vekből összelopkodott férczmü, melynek módszere kritikátlan, mint egy dilettansé, aki nem is erőködött, hogy a tudományos világ előtt megállhasson, hanem csak a fölületes tömegnél nyerendő diadalért dolgozott.

Vannak, akik azt mondják, hogy nemcsak e diadalért, hanem valami kézzelfoghatóbb jutalomért is dolgozott. Dumas Sándor ismételten erősitette, hogy Renan a «Jézus élete»-ért egy millió frankot kapott Rothschild bárótól. Nem tudjuk, miben áll a dolog, fides penes auctorem, hanem, ha igaz, akkor a jó ügynek agiója nagyon emelkedett, mert az Iskarióth valamikor csak 30 ezüstpénzt kapott árulásáért.

A világ, az az egy bizonyos, napirendre tért Renan fölött, s ha emléke egyátalában megmarad, az mindig csak szomoru emléke lesz az emberi vakságnak, fölületességnek, sőt gonoszságnak, mely a megismert az igazság ellen tusakodik.

A jezsuiták uj generálisa ama módozatok szerint, melyeket olvasóink ismernek augusztusi füzetünkből (639 l.), megválasztatott a spanyol P. Martin személyében, ki már elődjének segédje, s az üresedés alatt vikárius volt. A választás ezuttal Loyolában (Spanyolország) a társaság nagy alapitójának egykori házában ment végbe, mely ma jezsuita-collegium. Az osztrák-magyar provinciát Schwärzler, Seywald, Mayer atyák képviselték.

Az uj generális 46 éves, a társaságnak 1865. óta tagja, magas, erős, spanyol typus. Kitünő filozofus és theologus, szereti a klassikus irodalmat, classice beszél latinul, azonfelül spanyol, olaszul, francziául, angolul. Könyveket is irt, latin klasszikusokhoz s asketikus müvekhez való tanulmányokat.

Ő a társaságnak, kezdettől számitva, a huszonnegyedik generálisa.

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

A szerkesztésért felelősek: Dr. KERESZTY VIKTOR, Dr. WALTER GYULA.

Esztergom, 1892. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

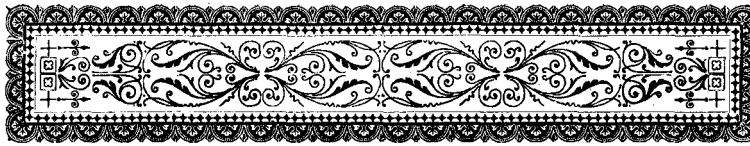

A FRÖBEL-GYERMEKKERTEK katholikus paedagogiai szempontból.

Irta HAICZL KÁLMÁN.

Nemrég terjedelmes munka látott napvilágot Kraffszky J. tollából „A kisdedóvás és Fröbel kisdednevelési rendszere“ czim alatt, mely éppen most, midőn a magyar kisdedóvási törvény életbelép, kétszeres érdekkel és fontossággal bir. A munkát a M. Sion mult számában Dr. Pethő ur ismertette. Mi az ismétlések elkerülése végett e helyütt csupán azt jegyezzük meg, hogy a mű az egyházi approbatiót nélkülözi, mely nélkül pedig esztergom-egyházmegyei papnak egyházmegyei zsinatunk 31-ik határozata szerint semmiféle munkát sem szabad kiadnia.

Mi itt nem is a müvet, hanem, a mű alkalmából magát a Fröbel-féle kisdednevelési rendszert akarjuk ismertetni, mert éppen ez idő szerint nagy szükségünk van rá, hogy annak valódi mivoltával tisztába jőjjünk. Nem vagyunk barátai annak, hogy valamely rendszert már a priori, mielőtt annak jó vagy rosz voltáról meggyőződést szereznénk, elvessünk; azért kell, hogy a Fröbel-rendszerbe is mélyebben betekintsünk, különös figyelemmel kisérve annak fázisait Németországban, hol tudvalevőleg bölcsője ringott.

Németországban tényleg a kath. paedagogusok már a rendszer megalkotásakor állást foglaltak ellene, nem azért, mintha Fröbel gyermekkertjei formájukban és

fejlődésükben uj alkotást képeznének, mert hiszen Németországban a gyermekkertek már Fröbel előtt léteztek, csak más név alatt. (Oberlin ilynemü intézeteket már 1780-ban létesitett, melyeknek nevet ugyan nem adott — azt hiszszük, ez nem is lényeges, — a nép maga nevezte el azokat „Kleinkinderschulen"-eknek. Czéljuk volt az elhagyatott és elhanyagolt kisdedeket felkarolni, s belőlük jó földi és mennyei polgárokat képezni, hogy ez által egyrészt a gyermekeket a ker. társadalomnak megmentsék, másrészt a szülőket a napi munka idejére a gyermeknevelés gondjai alól felszabaditsák. Az intézetbe nem csupán tanulásra képes, hanem apró, járni is alig tudó gyermekeket is felvettek, kiket nyáron kertben, rosz időben pedig tiszta és kényelmesen berendezett szobában oktattak és neveltek. Oberlin főczélja volt e gyermekeket egészséges emberekké és jó keresztényekké kiképezni.[1])

A katholikus tanférfiak állást foglaltak Fröbel nevelési rendszere ellen, mert abban a katholikus valláserkölcsi nevelést látták veszélyeztetve. E nézetben egyébként a vallásos protestánsokkal is találkoztak, mert csakis ennek tulajdonitandó, hogy a *protestáns* porosz kormány 1851-ben a Fröbel-féle gyermekkerteket, mint államveszélyes és vallástalan intézményt kitiltotta, s ennek következtében 10 évig Poroszországban e gyermekkertek csak magánosoknál állhattak fenn. 1861-ben ugyan a porosz kormány a liberálisok sürgetésére a tilalmat beszüntette s maga is több ily intézetet államköltségen felállittatott, a katholikusok azonban álláspontjuk mellett azóta is következetesen megmaradtak.

Nálunk a Fröbel-féle gyermekkertek eddigelé

---

[1] L. Fölsing, Die Menschenerziehung oder die naturgemässe Erziehung und Entwickelung der Kindheit in den ersten Lebensjahren. Leipzig, 1850. 272. lapon.

még igen ritkán tenyésznek, minek főoka a „Kisdednevelés“ cz. közlöny szerint leginkább a papságban keresendő. Az emlitett lap szerkesztője a papságot pláne tájékozatlansággal vádolja, mint a mely papság Fröbel rendszerét nem ismeri és csak vaktában itél fölötte.[1] Ejnye!

Kutattuk tehát az okokat, melyek Németország kath. paedagogusait valamint hazánk kath. papságát is arra birták, hogy a Fröbel-féle rendszerrel szemben ellentétes állást foglaljanak el. Kutatásunk eredménye az alábbiakban látható.

I.

Lássuk Fröbel rendszerét paedagogiai szempontból.

A kisdednevelés czélja nem egyéb, mint a gyermeket éppen azon korban, midőn szive a külső benyomások iránt legérzékenyebb, midőn értelme még igen szük korlátok közt mozog, testileg és lelkileg ugy képezni, hogy később, midőn értelme megnyilik s a komoly oktatás befogadására képessé válik, a kellő ismeretek elsajátitása mellett végczélját elérhesse. A katholikus egyház tanitása szerint pedig az emberiség végczélja a földöntuli boldogságban keresendő. Ehhez kell tehát a kath. paedagogiának alkalmazkodnia, mikor a nevelés elveit megállapitja. Ez a földi élet csak előkészület a tulvilági létre, e szempontnak kell a gyermeknevelésben is érvényre jutnia, a mit a *valláserkölcsi nevelés* eszközöl.

---

[1] A fentieket emlitett folyóirat f. é. februári száma nyomán közöltük. E nyilatkozatra a szerkesztőt Schlauch L. n.-váradi püspöknek a nagyváradi kath. óvóképző megnyitásakor (1891. október 1.) tartott beszéde késztette, melyben ő Excellentiája Fröbel nevelési módszerét mint merőben helytelent, egészen kiküszöbölendőnek mondotta.

A keresztény nevelés a legtökéletesebb példaképül magát az isteni Megváltót állitja fel, a ki azt mondta: „engedjétek a kisdedeket hozzám jönni, mert ilyeneké a mennyek országa.“ Elve ennélfogva átalakitani, teremteni, nemesiteni, felemelni a kisdedet, hogy hasonlóvá legyen az emberiség példaképéhez: Jézushoz. Nemcsak a rosz indulatokat, szenvedélyeket iparkodik a gyermek lelkéből kiirtani, hanem pozitiv jó tulajdonságokat, erényeket fejleszt, a hitet, reményt és szeretetet kelti fel és táplálja benne.

Minthogy pedig a lélek képzése a testtől el nem választható, valamint az ember is test és lélekből, egymástól elkülönithetlen alkatrészekből áll, a lélek képzését összeköti a test képzésével, ugy mégis, hogy az a gyermek természetének, képességeinek megfeleljen. És ebben különbözik a kisdednevelés az iskolától; nem tanit, mert ennek befogadására a gyermeki értelem még nem képes, nem is kényszeriti a gyermeket csendes ülésre, hogy azután érzéketlen és élettelen játékokra oktassa, s azokkal foglalkoztassa, hanem érzékelhető tárgyak felmutatása és szemléltetése, elbeszélések, elme-gyakorlatok, szem- és kézgyakorlatok, vallásos és erkölcsi befolyások, beszédgyakorlat, rend- és tisztaságszeretet, testmozgás és kellően berendezett játék által iparkodik a gyermeket erejéhez és képességeihez mérten lelkileg és testileg fejleszteni, nevelni.[1]

A Fröbel-féle gyermekkert a gyermekeket csakis a földi világ polgáraivá képezi, és éppen azért a lélek képzése mellékes, legtöbb időt a test képzése foglal el. Főczélja a *munka*, a tevékenység, az alkotás. Folytonos munka közt nő fel a gyermek; ehhez csatlakozik a szemlélet, szó- és versmagyarázat, minek a gyermek gondolkozását kellene fejlesztenie.

Hogy ezen állitásunk a valóságnak megfelel, az alábbiakban Marenholtz-Bülow bárónőre hivatkozunk,

[1] Fölsing i. m. 49. l.

aki Fröbel meghittje volt és leghivebb követője, vele személyes összeköttetésben állott s rendszerét Németországban, sőt annak határain tul is nagy buzgósággal terjesztette, s jelenleg is a drezdai Fröbel-Stiftung igazgatónője. Több munkát is adott ki, melyekben a Fröbel-féle gyermekkertekben alkalmazandó elveket elénk tárja. Ő tehát a legilletékesebb utmutatónk Fröbel rendszerének elbirálásánál. „Die Arbeit und die neue Erziehung nach Fröbels Methode“ művében a rendszert következőkép ismerteti:

„Es sind zwei Bedingungen zu erfüllen, wenn die Arbeit als Erziehungsfactor allgemeine Anwendung für alle Schichten der Gesellschaft finden soll. Die eine dieser Bedingungen ist: die Arbeit in solcher Weise umzugestalten, dass sie ebensowohl geistige als mechanische Uebung ist, dass sie zum Theil Unterricht, im vollen Sinne des Wortes, wird und somit geistige und körperliche Gymnastik verbindet. Die andere Bedingung ist: dass Glieder und Sinne nicht nur allgemein vorgebildet werden in den frühsten Kindheit, sondern dass die mechanische Fertigkeit ebenfalls schon zum Theil in den ersten Lebensjahren gewonnen wird. *Dies Problem hat aber Fröbel durch seine Kindergartenmethode gelöst*, indem seine Spielgymnastik alle Kräfte und Organe in naturgemässer Weise (?) übt und die spielend angewandte Regel (oder das Grundgesetz aller Thätigkeit spielend ausgeübt) führt schon das junge Kind *zum freien Schaffen.* (!) So ist *Arbeit, Spiel und Unterricht* (*Selbstunterricht!*) in eins verschmolzen, zur Vorübung für alle Anforderungen des spätern Lebens.“[1]

A Fröbel nevelés czélja tehát a munka, oly munka, melyet a gyermeknek játék gyanánt gyakorolnia s abból tanulnia kell, sőt oly munka, mely az emberiségnek boldogságát, örömét és élvezetét ké-

[1] IX—X. l.

pezi.[1] Tehát már az alapczél rosz, mert a munka lehet segédeszköz az életre, a boldogulásra, (ámbár sokan a nélkül is boldogulnak), de nem lehet *a nevelés czélja.* Munkásságra kell nevelni az embert, nem magára a munkára, s nem is magáért a munkáért, hanem más magasabb czélért, melyet föntebb említettünk.

A munka Marenholtz-Bülow bárónő fentebbi szavai szerint össze van kötve játékkal és oktatással. Ha a játék valóban oly játék lenne, mely a gyermek természetének, értelmének megfelel, melylyel ő szabadon, nem parancsszóra és előírt módon foglalkozik, ám jó; az ily játékban a gyermek szelleme is szabadon fejlődik. Az a játék, melyet a gyermek maga választ, valóban játék; az, melyet mások előírnak s tervszerüleg megparancsolnak, az nem játék többé, hanem munka, teher a gyermekre nézve.

A Fröbel-féle gyermekkertekben nem a gyermekek maguk választják játékaikat, nem is akkor és addig játszanak, a meddig abban kedvük telik, hanem a gyermekkertésznő szabja meg mindnyájuknak a játékot, ő határozza meg az időt is, a mikor és meddig játszaniok kell. A gyermekkertekben ugyanis a foglalkozás következőkép van felosztva:

1) Testi játékok (Gliederspielen) az idegek, különösen a kar fejlesztésére;

2) Énekek, melyek a játékot kisérik és megmagyarázzák, a hallási érzék gyakorlására és a kedély befolyására;

3) Játékok, énekek és elbeszélések, melyek a gyermek *megfigyelő tehetségét* fejlesztik, nevezetesen a természetre és a külvilágra felkeltik és a vallásos érzületet felébresztik;

---

[1] «Arbeit wurde das Mittel zur menschlichen Kultur, und Arbeit, als Glück, als Freude und Genuss, ist das Ziel, nach dem die Menschheit unaufhaltsam streben muss!» I. m. 260. l. Továbbá: Ugyanattól: Erinnerungen an Friedrich Fröbel. Kassel, 1876. 43. l.

4) Beszédgyakorlatok az énekek megtanulása közben.[1]

Nekünk ugy látszik, hogy az ilyen kommandó a gyermek természetével ellenkezik. Quando eram parvulus, loquebar ut parvulus, mondja sz. Pál apostol. A gyermeknevelésnél a gyermek lelki állapotába kell magunkat helyeznünk, annak természetét ismernünk; már pedig a kis gyermek, tudjuk, egy játékkal sem szeret órahosszat vesződni, különösen akkor nem, ha a játék nemét neki előirják, s ha 30—40-ed magával kénytelen ugyanazt játszani.

De nem is egyforma természetüek, hajlamuak, tehetségüek a gyermekek. Hiszen az embernél már kora kisdedségében jelentkezik az egyéniség, melyet elnyomni nem szabad az által, hogy minden gyermeket, akár megegyez természetük, hajlamuk, akár nem, mint egyforma gépeket foglalkoztatunk, minden mozdulatát előirjuk, akár csak a betegnek, a ki orvosa nélkül ellenni nem tud. A gyermeknek saját szabad akaratát is érvényre kell juttatnia, hogy természetét a nevelő felismerhesse, s ahhoz alkalmazkodhassék.

Fröbel maga és követői ugyan keményen tiltakoznak az ellen, hogy a kis gyermeket a gyermekkertekben rendszeres oktatásban részesitik, hanem azért maguk lépten-nyomon megczáfolják saját elvüket. A gyermek ugyanis nem azért játszik, hogy játsszék, hanem hogy arról beszéljen, és játékközben mindenféle ismereteket elsajátitson.[2] A gyermeknek játékközben nem szabad a játékra magára gondolnia, hanem gondolkoznia, eszmélnie, beszélnie kell a fölött, a mit csinál. Általában a gyermek semmit sem tesz, semmit sem játszik a Fröbel-rendszer szerint a nélkül, hogy ne énekelne vagy beszélne.

---

[1] Marenholtz-Bülow i. m. 404. l.

[2] L. Kraffszky müvét 345—7. l.

E játékok a gyermekek szellemét oly fogalmakkal telitik, melyek annak természeti fejlődésével homlokegyenest ellenkeznek.

Tekintsük csak azon eszközöket, melyek Kraffszky müvében is mint eredményre vezetők vannak felsorolva (mert maga Kraffszky bevallja, hogy nem minden Fröbel-féle játékeszköz alkalmazható eredménynyel); ilyenek: a labda, golyó, henger, koczka.

A labda, mely „a mindenség képe, a tárgyaknak mintegy összkinyomata,“[1] „a képző eszközök középpontja,“[2] hatféle szinben szerepel: vörös, sárga, kék, zöld, lila és vörösessárga.

Mielőtt a gyermek a labdát megkapná, e szineket külön meg kell énekelnie, összesen 35 versszakból álló verssel,[3] ugyanazt teszi egyébként a golyóval, hengerrel és koczkával is. Erre mindenféle gyakorlatokat kell azokkal végeznie, csak azután játszhatik. Mily soká tart, mire a gyermek a versecskéket megtanulja, s mily soká kell várnia, mire ezekkel az eszközökkel játszhatik! Köhlernek „Die Praxis des Kindergartens“ könyvében 275 ilyen dal van előirva, Seidel és Schmidt a fonásnál (mely szintén egyik eszköze Fröbelnek) 82 változatot, a „Das Bauen nach Fröbel“ cz. munka (Seideltől) négy füzete pedig összesen nem kevesebb, mint 729 (!) formát ir elő, melyet a gyermekek az ugynevezett osztott koczkával végeznek!

Azután még mi mindenfélét kell a gyermeknek ez eszközökből megtanulnia! A gyermeknek magának kell észrevennie, hogy egyik eszköz a másikból folyik ki „szükségképen, természetszerüen, keresetlenül és pedig lépést tartva az ő fejlődésével stb.,“[4] min-

---

[1] U. o. 322. l.

[2] 333. l.

[3] Fockig Kolorierte Fröbel-Fiebel. Neubrandenburg, 1884. 3—5. l.

[4] Kraffszky 319. l.

den ilyen eszköz által létrejött érzéki benyomásnak ébresztenie kell a szellemit „az *öntudat* serkentése által,“ azután átvezetnie (!) az erkölcsi és vallási momentumra, a kisdednevelés e koronájára[1]; a labda még az atyai tekintély alapja gyanánt is szerepel[2]! Sőt a labdajátéknak a gyermeket annak belátására is kell vezetnie, hogy az élettünemények minden változékonyságának daczára, egy magas czélt kell szemeink előtt tartanunk!“[3] A gyermekben Fröbel ez által az *öntevékenységet* akarja felkelteni, midőn őt saját megfigyeléseire és tapasztalataira utalja, s ugyanakkor figyelmen kivül hagyja a gyermek fő tulajdonságát, a receptivitást. A gyermek ugyanis folyton kérdez, másokra néz, mit tesznek azok, azok példája, szavai, tanitása után indul, s ugy sajátit el mindent. Fröbel azt mondja neki: „Vizsgáld magad! Találd fel magad!“ Kenyér helyett követ dob oda neki, melyet nemhogy megemészteni, de még feltörni sem képes.

A mire a gyermeket értelmi fejletlensége miatt az első elemi osztályokban nem tanitják, azt a gyermekkertben már meg kell tanulnia. A gördülő labda az esés gyorsulására figyelmezteti,[4] (!) „a koczka mozgatása valamelyik sik lapon a surlódás tüneményeivel ismerteti meg a kisdedet.“[5] Az osztott koczka, „a külvilág kulcsa s a belvilág ébresztője, alkalmas eszköz az egésznek és résznek szemléltetésére, az alak és nagyság különbségének feltüntetésére,“[6] a 8 hasábra osztott koczka uj tüneményt, az egyensulyt (!) mutatja,[7] az egészekre, felekre és negyedekre osztott

[1] U. o. 328. l.
[2] 329. l.
[3] 331. l.
[4] 330. l.
[5] 339. l.
[6] 349. l.
[7] 360. l.

koczka a ferde irány fogalmát ismerteti meg a kisdeddel,[1] az egész és fél hasábokra osztott koczkáról pedig elégséges annyit feljegyeznünk, hogy 18 hossztáblácskából vagyis egész hasábból, 12 félhasábból és 6 oszlopocskából, összesen 36 darabból áll, melyekből a gyermekek lóistállót, kályhát, szökőkutmedenczét (!), méhest (!), oszlopcsarnokot (!), lóvonatu kocsit (!), kiállitási csarnokot (!), oszlopos várkaput (!) stb. csinálnak![2]

Egy szóval: a gyermekkertek a kis gyermekből még mielőtt elméje kellőleg kifejlődnék, „universalgenie"-t akarnak csinálni. Mindent kell nekik tanulniok, még a müvészetet is.[3] Sőt a nevelőnek minden gyermeknél már e kisdedkorban kell felismernie, hogy mire van hivatása. „E végből oly eszközök adandók a kisdednek, melyet őt *mindenoldalulag képezik*, melyek iránt a kisded hajlammal viseltetik, hogy már e hajlamból is kivehető legyen a kisded specziális tehetsége s megitélhessük, vajjon *a gyakorlati élet, avagy a müvészet* (!) *és tudomány* (!) *pályája felel-e meg természetének;* ilyetén megfigyelésekre is vezethet a *labdajáték* (!!).[4]

Nem feladatunk e helyütt a Fröbel-féle rendszerrel egész kiterjedésében foglalkozni, mert akkor nagyon hosszura nyulna czikkünk. A rendszer főelvét, a munkát és öntevékenységet elég volt ismertetni, hogy annak czéltalan és rosz voltáról meggyőződjünk.

---

[1] 363. l.

[2] 366. l. Az eszközök ismertetése, ilyen világraszóló jelzőkkel és tulajdonságokkal való felruházása egyébként olvasható «Die Pädagogik des Kindergartens. Gedanken Friedrichs Fröbel über das Spiel und die Spielgegenstände des Kinder. Herausgegeben von Dr. Wichard Lange» müben, melyet, ugylátszik, Kraffszky is követett a Fröbel-rendszer ismertetésében.

[3] Marenholtz-Bülow, Die Arbeit stb. 241—2. l.

[4] Kraffszky 324. l.

Avagy nem valóságos gyermekkinzás és erőszak az, a mit a kisdedekkel a Fröbel-gyermekkertekben müvelnek? Megölnek benne minden egyéni kifejlődést. A gyermek szelleme elfásul, géppé válik, mely mindent taktus szerint cselekszik. Találhatja-e örömét a gyermek az ily játékokban? Nem csoda, ha Ramsauer e játékokat egyenesen „unpaedagogisch“ névvel illette, s kijelentette, hogy „vétek az ifjuság ellen, ha kicsiny, még iskolaképtelen gyermekeket, ugy miként azt Fröbel akarja, ezen játékokkal valósággal tanitani akarnak. Itt vége minden természetességnek és szabadságnak.“[1] Dr. Waldau pedig felkiált: *öreg gyermekek* — ez a Fröbel rendszere. Blumröder, marlishauseni plébános Fröbel rendszerét az ottani intézetbe behozni megkisérlette. „A kisérlet eredménytelenségét — ugymond — sokáig saját ügyetlenségemnek tulajdonitottam. Végre azon meggyőződésre jutottam, hogy a sikertelenség oka a rendszer természetében fekszik, mely sokkal bonyolultabb és mesterkéltebb, mintsemhogy az ahhoz értők megelégedését kiérdemelné.[2] Maga Fölsing pedig megjegyzi, hogy Fröbel rendszere nem egyéb Basedow utánzásánál, melyet pedig a gyermekekre és az emberiségre egyáltalában veszélyesnek tart.[3]

Fröbeltől a jó szándékot elvitatni nem lehet, s a gyermekvilág körül tett észlelései kétségkivül figyelmet érdemelnek, csakhogy azon nézete, hogy a gyermeket anyai köréből kiveszi és a természetes nevelés helyébe mesterkélt elveket, természetellenes oktatásmódot ültet, a helyes gyermeknevelési elvekkel ellenkezik. A ki a gyermek természetét ismeri és helyes keresztény elvei vannak, az kétségkivül a Fröbel-féle játékokat is hasznosan fogja tudni alkal-

---

[1] Fölsingnél 270. l.

[2] U. o.

[3] 274. l.

mazni, azok kellő módositásával, — eredeti alakjukban azonban nem alkalmazhatók.

Fröbel maga igen kedves megjelenésü férfiu volt s szeretett a gyermekek közé elegyedni, a játékban is kifáradhatlan volt, de a mennyire bámulták ezen buzgóságát, ugy annyira csodálkoztak azon elszomoritó körülményen, hogy a gyermekek mindig előirás szerint játszanak, s igy köztük egyetlen vig gyermekarcz sem látható, a mi pedig mégis csak természetes következménye lenne a játéknak. Middendorf, Fröbel egyik barátja ezért igy nyilatkozott: „A Fröbel rendszer, ugy látszik, számitó és hideg.“

II.

A fentebbieket azért hoztuk fel, hogy lássuk, miszerint Fröbel nevelési rendszerét nem alaptalanul támadták és támadják meg paedagogiai szempontból; másrészt, hogy érthetőbbé tegyük, miért nem fogadható az el katholikus szempontból?

A modern paedagogia az ember kettős czélját — miként már emlitettük, — szem elől téveszti. A nevelés főczélját abban keresi, — mondja Stöckl — „hogy a gyermek a jelen életre képeztessék ki. A gyermekeket ezen életre kell felnevelni: ez a jelszó. A földöntuli élethez a nevelésnek, az iskolának semmi köze, ezen dolgok felett az ember a vallástól kérhet tanácsot, ha akar; a neveléshez, az iskolához nem tartozik. Ennek csak az a feladata, hogy az ember kisded korától fogva ugy képeztessék ki, hogy érett korba lépve oly ismeretekkel és erkölcsi érzékkel birjon, hogy a világban bizonyos irányban hivatását betölthesse, s mint mondják, carriert csináljon.“ Jegyzetrovat alatt pedig hozzáteszi: „*ez alapja a gyermekkerteknek* is. A gyermeket ott kisded korától fogva kizárólag a földi életre nevelik. A vallásról és val-

lásos nevelésről itt szó sincs, nevezetesen a gyermekkertekből a pozitiv vallás, a kereszténység ki van zárva. Az alól a gyermeket már kis korában emanczipálni kell, sőt azzal szemben már e korban ellenszenvet kell beléjük oltani, hogy az később érett korukban ne befolyásolja, illetőleg ne akadályozza őket. — A gyermekkert tehát azon tér, melyen a modern paedagogia játssza a szerepet, az ő találmánya és éppen azért a modern paedagogusok nem késnek azt a legbuzgóbban ajánlani, hogy a szegény gyermekek annak légkörébe vonassanak."[1]

Stöcklnek, az elsőrangu német paedagogusnak e nyilatkozata minden bizonynyal kellő sulylyal bir a Fröbel-rendszer megitélésében. Pethő ur, Kraffszky könyvének ismertetője ugyan magát Fröbel személyét nem anathematizálja, mert az ő elveit vagy éppen iratait — ugymond — alig ismeri; hanem igenis kárhoztatja azt az irányt, „melyet a szabadkőmivesség, a léha liberalizmus a kisdedóvókban meggyökereztetni és az elemi és gymnáziumi és egyetemi iskolákon végig megerősiteni s folytatni óhajt, s melyet *a kisdedóvókban Fröbel nevével takar.*"

De nekünk magának Fröbelnek nyilatkozataiból és irataiból, nem különben Marenholtz-Bülow báróné müveiből ugy tetszik, hogy *a hiba, a baj magában Fröbel elveiben, rendszerében rejlik*, s éppen a rendszer szolgáltatott arra alkalmat, hogy a szabadkőmivesség és a liberalizmus annak pártfogójául szegődjék, mert czéljaihoz vezetőnek találta.

A ki maga a pozitiv vallást nélkülözi, bajos róla elhinni, hogy az a vallásos nevelés hive legyen. Már pedig Fröbel, miként róla Kraffszky maga is müvének 214. lapján bevallja,[2] Fichte és Krause tanitványa volt, „s igy nem csoda, hogy midőn Istenről,

---

[1] Lehrbuch der Pädagogik 12. l.

[2] Magyar Sion 1892. 777. l.

az emberről, mint testi-szellemi lényről beszél, irályán bizonyos pantheistikus homály borong s csak nehezen küzdi le a *kifejezés nehézségeit.*" (!) Mit is tanulhatott volna ezektől és Schellingtől, kit szintén mesteréül vallott egyebet, mint a természet istenitését?

Fröbel ugyan müveiben megemlékezik a vallásról, Istenről, de ez az Isten nem a kereszténység Istene, ez a pantheismus istene. Ő minden dologban az istenséget keresi, s minden emberi lényben szerinte az istenség (das göttliche Wesen, das Göttliche) lakozik.[1] Avagy nem határozott pantheismus-e az, midőn Fröbel azt állitja, hogy „mindennek mozgatója, éltetője az istenség, *amely minden dolognak a lényege* (!)"[2] A keresztény és egyedül helyes bölcselet szerint az istenség egy dolognak sem lehet lényege, lévén az egyedül Istennek magának lényege!

Továbbá: „Minden lénynek hivatása és rendeltetése, hogy *lényegét, saját isteniségét* (!) önnönmagában kifejleszsze . . ."[3] „Az embernek, mint gondolkodó és értelmi lénynek, különös hivatása: hogy az *ő lényét, az Istent, tehát istenségét,* és saját rendeltetését önmaga hozza teljes öntudatára, eleven ismeretére stb."[4] „A mit a vallás mond, azt a természet

---

[1] L. Friedrich Fröbel, gesammelte pädagogischen Schrifte. II. Die Pädagogik des Kindergartens stb. Berlin, 1874. 334, 340. lapokon. Ebben az egész müben, mely 583 oldalra terjed, csak a 334 és 340. lapokon van szó Istenről, de itt is csak azon istenségről, mely az emberiség attributumát (!) képezi.

[2] Kisdednevelés 1892. 55. l.

[3] U. o. «Was ist das, was im Kinde, in dem Menschen zu entwickeln, zu bilden ist? . . . es ist das göttliche Wesen, wie es durch Schöpfung, Welt und Natur durch Menschheit und Menschengeschlechte beschränkt erscheint.» l. Fr. Fröbel id. müve 334. l.

[4] U. o. Megfelel ennek Fröbel id. müvében: «so sollte ebenso die Schöpfung, die Natur, und selbst der Mensch das Göttliche, wieder aus innerer Selbstbestimmung aus sich kund thun und offenbaren.» 334. l.

megmutatja és előállitja." (230. l.) Hogy mutathatja és *állithatja* elő a természetfölöttit?

A felhozottak is elegendők annak beigazolására, hogy Fröbelnek milyen vallási fogalmai voltak, s hogy Pestalozzi elveivel sokban megegyez, sőt a pozitiv kereszténységtől még távolabb áll, mint emez. Fröbel minden Isten- és emberismeretét a természetből meriti, a miből pedig mindenki azt olvassa ki, a mit akar. Tagadja az eredeti bünt, mert azt állitja, hogy minden ember tisztán, szennytelenül születik a világra, és éppen azért a kereszténység előtte nem egyéb, mint szép tanitmány, nem megváltás és kegyelem. Ő a gyermekben *a teremtő isteni erőt* tekinti, mely benne kezdettől fogva lakozik, azt fejleszti s akarja, hogy az önnönmagától teremtő erővé képződjék.

Ennek tulajdonitandó, hogy a protestáns porosz kormány a protestáns Fröbel rendszerét, mint államveszélyest és *keresztényellenest* betiltotta. Igaz, hogy Fröbel ennek folytán további irataiban gyakrabban szól Istenről, vallásról, hogy magáról a vallástalanság vádját elháritsa, de állitásai nem egyebek puszta frázisoknál, melyekkel rövidlátó embereket ugyan törbe lehet ejteni, de azokat nem, akik a dolgokat behatóbban tekintik, és tanulmányozzák. Mondhatja ugyan róla Bülow-Wendhausen báróné, hogy „ő nemcsak igen vallásos férfi, de igen jó keresztény is volt,"[1] mi ezt épugy el nem hiszszük, mint a kulturkampfos keresztényekről vagy ama szabadkőmüvesekről, kik „jó katholikusoknak" tartják magokat.

Nem kevésbbé fontos ránk nézve Fröbel tanitványainak elveit ismerni, a kik, mint Fröbel elveinek hagyományosai, bizonyára kellő támaszpontul szolgálhatnak nekünk a Fröbel-rendszer megitélésében. Ismét a már sokszor emlitettük Marenholtz-Bülow

[1] Kraffszky müve 232. l. jegyzet.

bárónőnek adjuk át a szót, a ki Németországban e téren ma is elsőrangu tekintély gyanánt szerepel.

Das Kind und sein Wesen cz. müvében[1] a bárónő igy ir: „Unter den Einflüssen der Natur soll das Kind gross werden. Dort soll es die Gesetzlichkeit aller organischen Bildung allmälig erkennen, soll durch liebendes Pflegen von Pflanzen und Thieren sich vorbereiten zur liebenden Pflege in der Menschenwelt, soll die Werke nachahmen, den grossen *Werkmeister* finden und lieben als Schöpfer der Natur und seinen Schöpfer; soll den Frieden der in der Natur und in der Beschäftigung mit ihr waltet, einathmen, ehe das Getöse der Welt und die Sünde in seine Brust einziehen.“ Ha a gyermeknevelésből a kegyelem befolyását kizárjuk, s a gyermekben csak a természet kertjében levő növényt tekintjük, akkor igaza van. A keresztény paedagogia azonban a gyermekben azt az egyént tartja szem előtt, melyet a keresztség szentsége Isten gyermekévé avatott, a melyet mint ilyet kell fejleszteni és nevelni, tehát nem csupán a természet hanem a természetfölötti világ törvényeire is kell oktatni, nemcsak a nagy épitőmestert, hanem a megváltó Istent is meg kell vele ismertetnünk.

Másutt ugyanezen bárónő igy szól: „Der gesunde Sinn, welcher nicht durch die *gegenwärtigen Partheikämpfe auf religiösem Gebiete verdunkelt ist,* (!) *dass zunächst das religiöse Gefühl in der Kindheit zu wecken ist, der in der Menschenseele liegende fromme Sinn,* ehe irgend von eigentlichen religiösem Unterricht die Rede sein kann. Dass daher auch *nichts Confessionelles* vor der Schule berücksichtigt werden darf, als nur in dem angeführten *ganz allgemeinen Sinne,* und das am wenigsten in einer Gemeinsamkeit von Kindern verschiedener Confessionen.“ Kár-

[1] I. 108. l.

hoztatja azon szülőket, kik gyermeküket „felekezeti“ módon nevelik, vagy neveltetik, s hozzáteszi: „Aber im höchsten Grade sündhaft ist es, die harmlose, friedliche Kindheit schon in die Kämpfe und *den Zwiespalt der religiösen Partheien* mit fanatischem Eifer einweihen zu wollen und damit *den Gegenstand heiligster Liebe in die dunklen* (!) *Regionen des Hasses* zu versetzen.“[1]

Hogy pedig a „felekezeti“ nevelést maga Fröbel is miként fogja fel, bizonyitja a bárónő következő kijelentése: „Fröbel meint, die Kindheit Gott und Menschen lieben zu lehren, sie zu einer thätigen Liebe früh zu befähigen, das sei der Anfang aller Religion. *Ob er selber nun dieser oder jener religiösen Richtung angehört, ob sein Glaubensbekenntniss rationalistischer oder orthodoxer Färbung sei, das gehört nicht hierher.*“[2]

Igy azután nem lehet csodálkoznunk a fölött, hogy a „Kindergarten“ folyóirat 1889. I. száma egyenesen kimondja: „Der religiöse Standpunkt der Kindergärtnerin kommt dabei nicht in Betracht. Wenn man den Kindern religiöse Wahrheiten, und seien sie in noch so schöner Form dargebracht, verkünden lässt, die sie nicht verstehen (?), einfach nicht begreifen können, so ist das eine Versündigung (!) an des Kindes Natur.“ A szülőknek meg kell azzal elégedniök, hogy gyermekük nevelője egyáltalán valami vallással bir, hogy ne legyen istentagadó!“[3]

Kraffszky e dologban igy ir: „A valláskülönbség ne legyen akadálya a hazafias közmüvelődés áldásos terjesztőjének, magyar nyelvünk melegágyának: az óvodának, (már t. i. a gyermekkertnek) illetve felvirágoztatásának.“ „A valláskülönbség ne idegenitse el

[1] Die Arbeit stb. 300—301. l.

[2] U. o.

[3] U. o. 303. l.

egymástól az érdeklődő értelmiséget, midőn egy ily életrevaló és életbe vágó eszme megtestesitéséről van szó; ... *a közös eredet és közös végczél* (?) tana csatolja szorosabban a szeretet kötelékét; csodákat müvelhet azután az egyesült erő."[1]

Lám Tisza Kálmán az ily „csodákból" nem kér. 1891. októberben tartott pápai beszédében ugyanis azt mondja: „Ily viszonyoknál okvetlenül gondoskodni kell arról, hogy a jövő nemzedéknek *már gyermekkorában kebelébe csepegtessük a vallásos buzgalmat s a hitfelekezethez való ragaszkodást.* Szükséges e mellett még az is, hogy minél inkább képesek legyünk hitsorsosaink közül azokat, kik magasabb tudományos müveltségre törekednek, egyházunk szárnyai alatt álló intézetekben kiképeztetni, vagy a mennyiben ez a legfelsőbb fokig teljesen nem is lehetséges, legalább oly korban legyenek az illetők kénytelenek ezen magasabb tudományos müveltséget más intézetekben keresni, mikor már saját intézetünkben addig neveltettek; hogy öntudatosan vallhatják és vallják magukat egyházunk hiveinek."

Nálunk persze katholikusoknál másképp áll a dolog. A „felekezetiség" vádjának magunkat kitenni nem szabad, ehelyett dicsérnünk kellene minden oly törekvést és intézményt, mely a felekezetlenség előharczosa!

Az eddigiek mindenkit meggyőzhettek arról, hogy Fröbel felekezetlen gyermekkerteket akart, s az ő hivei is a mellett kardoskodnak. Ezekben a gyermekkertekben azután nem szabad a kath. gyermekeket olyasmire oktatni, a mi más felekezetü gyermekek vallásával ellentétben állana, nem szabad őt keresztvetésre tanitani, mert hátha zsidó gyermekek vannak ott? Nem szabad szólani Jézus istenségéről, a Bold. Szűz Máriáról, a szentekről, szent képekről,

[1] 53, 66. l.

nem szabad a kicsinyeket letérdeltetni, mert hátha oly szülők gyermekei vannak ott, a kik mindezt perhorreskálják? Nem szabad őket a Miatyánkra, Üdvözlégyre tanitani, mert ez sérti a más vallásuakat! A gyermekeknek szabad és kell ugyan imádkozniok, de nem az egész keresztény világ által elfogadott imádságokat, hanem a magyar törvényhozás által kontemplált „fohászokat," melyek a mindenség nagy épitőmesteréhez szólnak.

Kraffszky ugyan szól müvében az óvónő erényeiről is, melyek közt igen helyesen legszükségesebbnek magát a vallásosságot tünteti fel, de ki lesz oly elfogult manapság, hogy midőn egy felekezetlen „gyermekkert"-be óvónőt keresnek, annak első sorban vallásosságáról szerezzen bizonyságot? S ki fogja tudni ellenőrizni azt, vajjon a gyermekkertésznő vallás-erkölcsösen neveli e gyermeket? Az, hogy vallástalanságra nem tanit, nem elégséges; nem negativ, hanem pozitiv nevelésben kell a gyermeket részesiteni. A plébánosok kezéből a felügyelet a mi kisdedóvási törvényünk szerint ki van véve; de föltéve, hogy a felügyelő-bizottság tagjává megválasztják, a felekezetlen nevelés ellen szót nem emelhet, mert hiszen a bizottság megválasztásánál a ministeri utasitás 10. §-a értelmében tekintettel kell lenni „a községben levő mindegyik felekezetre," s ennek képviselői ugyancsak nem engednék, hogy a kisdedóvóban „felekezeti" nevelés uralkodjék, valamint tiltakoznának a „Miatyánk"-nak, mint közös imának használata ellen, daczára annak, hogy Kraffszky azt velünk együtt a legjobb és mindenki által elfogadható imának találja!

Milyen tehát a kis gyermek vallásoktatása Fröbel rendszere szerint? Egyik nemét leirja maga a bárónő. A gyermeket kivezetik a szabadba, hogy a természet szépségeiben gyönyörködjék. Itt a nevelő elmondja a reggeli „fohászt," és a Teremtőt dicsőitő

éneket elzengik, melyet a madarak éneke kisér. „Welche dieser jungen Seelen — kiált fel — wird nicht von Gefühlen der Andacht durchbebt, den heiligien Schauer der Nähe Gottes empfinden? Welche *Schul- oder Kirchenandacht, welche Katechismuslehre* wird der Kindheit diesen Gottesdienst ersetzen?[1]

De hiszen, miként már föntebb hallottuk, a gyermekeket nem lehet, s nem szabad a vallás igazságaira oktatni, mert azokat megérteni, felfogni nem képes! Dogmákról, vallásunk titkairól, a melyeket a gyermeknek megmagyarázni nem lehet, nem kell nekik szólanunk, de ez nem is szükséges. De nem lehet-e a gyermekkel Isten mindentudóságát, végtelen jóságát, Jézus Krisztust, ki érettünk a keresztfán meghalt, a Bold. Szűz Máriát, a szenteket, a keresztvetést, a kath. imádságokat stb. stb. megismertetnünk? Nem lehet, nem azért, mintha nem értenék, hanem mert ez már felekezeti nevelés.

Persze a számtalan versecskére meglehet a gyermeket tanitani, valamint arra is, mi a surlódás, az esés gyorsulása, az egész, a rész, az egyensuly, ferde irány stb. Ezt a gyermek megérti, csak a vallás igazságait nem.

S hogy nem egyes Fröbel-gyermekkertek, hanem az összes Fröbel-egyletek is ezt tartják hivatásuknak: bizonyitja a németországi Fröbel-egyesületek legutóbbi erfurti nagygyülése, melynek előadója világosan kijelentette, hogy az egylet czélja az ifjuságnak természetes nevelése és el kell nyomnia az eddigi nevelést, azaz: a felekezeti, illetőleg vallásos nevelés ellentétesének tekintendő.[2] Itt is tehát a „vallási türelem“ a jelszó. Az egyház tekintélye el-

---

[1] I. m. 228. l.

[2] «Die Aufgabe des Vereins ist die naturgemässe Erziehung der Jugend und muss die bisherige Erziehung verdrängen, d. h. sie muss *als Gegensatz zur confessionellen, überhaupt religiösen Erziehung* gedacht werden.

vetendő, a felekezetek közti különbség megszüntetendő s azok helyébe a felekezeti *béke, testvériség és szeretet* hangzatos frázisai teendők!

Ha még hozzáveszszük azt, amit Marenholtz-Bülow bárónő a keresztény morálról és az erkölcsös elbeszélésekről mondott, ugy hiszszük, elegendőkép jellemeztük Fröbel egész rendszerét. „Dann erst — ugymond — wenn es dahin gekommen, dass *kein Unterricht und Vorträge der Moral* (ausser als Philosophie) *mehr existiren*, dann erst möchte mehr Sittlichkeit im wirklichen Leben zu finden sein.“[1]

Sőt Fröbel rendszere még az ugynevezett „Vermittlungsklasse“; előkészitő iskolákban, melyek feladata „azon ürt kitölteni, mely most még a gyermekkertek és a tulajdonképeni iskolák közt létezik,“ sem türi meg a vallásos nevelést és oktatást.[2]

Igen természetes, hogy ily körülmények közt az isteni tisztelet gyakorlása a templomban elesik, hiszen eleget pótolja azt Isten imádása a természetben! „Sollen Religion und Frömmigkeit (tudjuk már milyen!) das ganze Kindesleben begleiten, so ist damit der eigentliche und förmliche Gottesdienst, die Kirche, nicht ausgeschlossen, um etwa nur eine Art von *Natur-Gottesdienst* an die Stelle zu setzen.[3]“ Mégis megkivánja, hogy holmi gyermeki istentisztelet tartassék és pedig a gyermekkertben magában. „In guter Jahreszeit hier und da auch die freie Natur als Tempel für die Kindheit zu wählen, würde auch wohl dem strengsten Kirchengänger keinen Anstoss geben(!).

*

* *

---

[1] Die Arbeit stb. 331. l.

[2] Was Fröbels Vermittlungsklasse nach dieser Seite hin betrifft, so ist ihre Belehrung, auch in religiöser Hinsicht, nur vorbereitend, mithin *ohne ausgeprägten confeszionellen Charakter.* J. m. 141. l.

[3] U. o. 334. l.

A fentebbiek czélja nem volt egyéb, mint kimutatni, hogy az a bizalmatlanság, mely katholikus részről Fröbelt éri, nem csupán azon irányra vonatkozik, melyet a szabadkőmüvesség és liberalizmus a kisdedóvókban meghonositott, s „Fröbel nevével takar," hanem Fröbel egész rendszerére vonatkozik, mert Fröbel kisdedóvói és a felekezetlen nevelés egy és ugyanaz. „Lehetnek — mondjuk Kraffszky müvének ismertetőjével — időszerint kitünő, gyakorlott, jószellemü kisdedóvók ott is; de az inkább az esetlegességnek s *nem az elvnek* tudható be."

Kraffszky müve Fröbel rendszerét át akarja ültetni katholikus kisdedóvóinkba. Lehetséges-e ez? A fentebbiek után tagadólag válaszolunk. Megengedjük, hogy vannak kath. kisdedóvók, melyekben Fröbel egyes játékait meghonositották, de vajjon ezzel rendszerét is alkalmazzák-e? más kérdés.

A magyar törvényhozás, midőn a kisdedóvási törvényt létesitette, nem akart kereszténytelenebb óvodát mint Fröbel, hanem ugyanazt a „felekezetlen" óvodát, a melyet Fröbel. A magyar törvény vallásról említést nem tesz, hasonlókép a Fröbel rendszernél előirt órarendben a vallásnak nyoma sincsen. A hol a kisdedóvó apáczákra lesz bizva, ott nem lehet okunk aggodalomra, ha be is hozzák Fröbel egyes játékait; a hol azonban a mai modern nevelésben részesült „gyermekkertésznők" működnek, ki fog a vallásos nevelést illetőleg garancziát nyujtani?

Szép azon állitás, hogy Fröbel rendszeréből nekünk csak a szinaranyra van szükségünk, de vajjon ki fogja azt kiválogatni? Eddig senki, még Kraffszky sem tette. Hogy ezt lehetségesnek tartja, nagyon ideális álláspont, mely a valóságban keresztül nem vihető. A kath. paedagogia nem érezhet magában kötelezettséget arra, hogy az alapjában véve rosz rendszert, melylyel pláne most magát a szabadkőmüves liberalizmus azonositotta, a fattyuhajtásoktól

megszabaditsa, mert ha ezt tenni akarjuk, pusztán a törzs marad meg, melyen Fröbel nélkül is tovaépithetünk.

Élénk emlékezetünkben van még, hogy a magyar Fröbel-egylet elnöke, egy buzgó kath. főuri hölgy csak azért mondott le nem régiben az elnökségről, mert azt katholikus érzületével megegyeztethetőnek nem találta.

Nekünk egyébként nem kell messzire mennünk, a liberális sajtó megmutatta, hogy mit gondoljunk Fröbel rendszeréről. Az egyik többi közt ekkép ismertette Kraffszky müvét: „. . . dicsérjük különösen azt az *elfogulatlanságot* s igazságszeretetet, mely különböző viszonyok megitélésében kifejezésre jut benne. Tiszta igazság, a mit a kisdedek *vallástanitásáról*, a kisdedóvás s a papság és az egyház között való viszonyról mond. *Ideális keresztény szeretet* vezeti tanitásában, mely az óvóban *csak a kisdedeket látja s nem a felekezetüket.*"[1] Eszünkbe jutnak Windthorst szavai, mikor egy időben a liberális sajtó folytonos dicséretekkel elárasztotta: Ugyan mi roszat tehettem, hogy a liberális sajtó dicsér?

Végezetül még egyet. Svájczban a Fröbel-féle gyermekkerteket maga Bülow-Marenholtz bárónő terjesztette,[2] melyekben Kraffszky szerint „a vallás erkölcsi nevelésre különös gondot forditanak."[3] Ez a különös gond pedig a következő:

A püspökök ezen vegyes vallásu gyermekek által látogatott intézetekben a kath. gyermekek vallásos nevelését veszélyeztetve látván, három kérdést intéztek a S. C. Officii-hoz. 1) Szabad-e katholikus papnak az ily iskolák kath. gyermekeinek a hittant előadniok? 2) Szabad-e a kath. szülőknek gyermekeiket ily iskolákba küldeniök? 3) Szabad-e a zü-

[1] Bp. H. 279. sz.

[2] Die Arbeit stb. 514—526. l.

[3] 275. l.

richieknek lemondaniok azon jogukról, hogy nyilvános intézeteikben csakis katholikusokat alkalmaznak? A Congregatio a 2-ikra azt felelte, hogy nem szabad, s minden lehető erővel iparkodni kell arra, hogy a katholikus szülők ily intézetekbe ne küldjék gyermekeiket. Az I-re ennek folytán az a válasz érkezett, hogy szabad, sőt kell, mert az ily iskolákban levő kath. gyermekek vallásossága veszélyeztetve van, de törekedni kell arra, hogy a szülők gyermekeiket kath. iskolákba küldjék. A III-ra pedig határozott „nem" volt a válasz.[1]

Vonatkozik pedig ezen decisio nem csupán a közép és felsőbb iskolákra, hanem a kisdedóvókra és a Fröbel-féle gyermekkertekre is.

KÁLVIN és SERVET
a legujabb történeti nyomozások világában.

Irta VÁRNAI SÁNDOR.[2]

Háromszáznegyven esztendeje telt be ép a mult hónapban, hogy a 16-ik század egyik legnagyobb tudósa előhurczoltatva börtönéből, hol fagytól didergett s férgek hemzsegték körül, a genfi városi tanács elé állittatott, hogy meghallgassa itéletét, melyet ünnepélyesen ekkép olvastak fel előtte:

«Istent és az ő szent irását tartva szem előtt, az Atya, Fiú és Szentlélek Isten nevében, e végitéletünk által, melyet ezennel irásban adunk, téged, Servet Mihályt arra itélünk, hogy megkötözve a Champelnek nevezett térre vezessenek, s ott oszlophoz kötve elevenen megégessenek ugy irott mint

[1] Acta S. Sedis XXV. köt. 3. füz.

[2] Figyelmeztetjük olvasóinkat, hogy e név alatt nem a mi régi, kedves dolgozótársunk, aki Várnai pseudonym alatt szokott irni, rejlik. Ez itt valódi név.

nyomtatott könyveddel együtt, mig csak tested hamuvá nem enyészik, s igy végezd életedet, hogy példakép szolgálj másoknak is, kik ugyanezt a bünt követnék el.»

Háromszáznegyven éve ennek már, de a felszitott felekezeti viszályok, a szükkeblü elfogultság torzsalkodása protestáns atyánkfiai részéről mintha ma is actualissá tennék a történetnek ezt a sötét epizodját, melynek a reformáczió legridegebb dogmatistája képezi középpontját és főalakját, aki a lelkiismereti szabadság nevében gyujtotta fel az üldözés máglyáját, ép ugy, mint követői ma is a lelkiismereti szabadság nevében gyujtogatják a viszálkodás tüzét maguk s a katholikusok között.

A kivégzés napján az utczákat ezernyi nézősereg lepte el, mely kiváncsian leste a kivégzés óráját s érdeklődésével kisérte a dráma főszereplőjét, Servet-t, ki, bár a börtönlégtől s a lelki gyötrelmektől betegen, még mindig erőteljes léptekkel haladt a máglya felé. Korára 44 éves volt; Kálvinnal egy évben született. Oldalán *Farel* haladt, Kálvin barátja, egyre buzditva a vesztőhelyre hurczoltat, hogy tegyen töredelmes vallomást s vonja vissza eretnek tanait. De ő csak azt ismételte folyton, hogy ártatlanul szenved s vádlóira Isten irgalmát kérte.

«Ekkor — mondja Farel — én igy szóltam hozzá: «Mi ez? Mikor bünt követtél el, még mentegetőzöl? Ha igy folytatod, Isten itéletére hagylak, egy lépést sem megyek veled tovább. Pedig veled akartam lenni utolsó lehelletedig.» Mire ő semmit sem szólt többet. Imádkozott: Isten, szabaditsd meg lelkemet; Jézus, örökkévaló Istennek fia, könyörülj rajtam»! — De — jegyzi meg Farel — nem sikerült őt Krisztushoz, Isten örökkévaló fiához téritenünk.»

A menet végre a Champel térre ért. Genfben kevesen látogatják e helyet: a lakosság nem igen büszkélkedik vele. Egy domb lankáján fekszik, a várostól délre, s szép kilátással a Rhône völgyére s a régi városra. Ezen a helyen most egy ház áll, de idős emberek emlékeznek még rá, mikor «Champs du Bourreau» — hóhér-rét volt a neve, s még akkor mutogatták is a helyet, hol a máglya állott volt.

Itt állott meg a gyászos menet. Sok rábeszélés után az elitéltet rávették, hogy részt vegyen a nép imájában s mikor letérdelt, hogy imádkozzék, rálépett a máglyán felhalmozott rőzsére, melyhez derekára vont lánczczal erősitették, mig könyve oldalán csüngött. A nép egyetlen hangos kiáltásban tört ki, mikor a hóhér a felgyujtott fáklyával közelitett s azzal mindennek vége volt. Némelyek szerint „*a rőzse zöld volt még*, a miből sokan alaposan következtették, hogy ez kiszámitott kegyetlenséggel volt igy intézve, *hogy a lassu tüz annál későbben vessen véget az áldozat életének.*

Eddig a krónika száraz adatai. De Servet ügye azóta is számtalanszor jött szóba az egyházirodalomban, összefüggésben azzal a szomoru szereppel, melyet Kálvin játszott áldozata tragikus sorsában.

Kálvint menteni többé magok a protestánsok sem merik a napfényre került adatok után Servet-tel szemben követett eljárásáért. Cselekedetének igazi rugóját, mestere egész gondolatát szépités nélkül tárja fel tanitványa Farel is, mikor Kálvinhoz intézett levelei egyikében az eretnek halálbüntetése mellett emel szót.

«Mivel a pápa — ugymond — hivőket itél halálra eretnekség büne miatt, mivel szenvedélyes birák ártatlanokra oly büntetéseket szabnak, a milyeneket az eretnekek érdemelnek, ebből lehetetlen azt következtetni, *hogy az utóbbiak ne itéltessenek halálra az orthodox hivők megvédelmezése érdekében.* Részemről gyakran nyilatkoztam késznek meghalni, ha bármit is a helyes tannal ellenkezőt terjesztettem s elismerem, hogy méltó volnék a legborzasztóbb bünhődésre, ha Krisztus igaz tanától eltérnék, s más emberekre sem alkalmazhatok más szabályt.»

Távolról sem akarjuk elvitatni, hogy Servet eretnek volt, és pedig a legveszedelmesebb fajtából. Nem csupán hitetlen, hanem ellenkezőleg, meggyőződéseiben nagyon is szilárd és vaskövetkezetességü theologus, a hittan, egyház és társadalom gyökeres átalakitásának tervével, ugy amint ez a «Restitutio Christianismi» czimü könyvében ki van fejtve. Mint korának typikus theologusában pedig benne

sem hiányzott meggyőződésének éles és kiméletlen hangoztatása, s az ellenvélemény iránti szenvedélyes elfogultság, mely e kor polemista iróit annyira jellemzi.

Más kérdés aztán, hogy mindez igazolttá teszi-e Servet kivégeztetését. Erre a felelet minden számbavehető enyhitő körülmény daczára is csak határozott «nem» lehet.

Tudjuk, hogy Servetus esete alkalmat nyujtott Voltairenek, a nagy gúnyolódónak arra, hogy a protestánsokat a türelmetlenség és felekezeti elfogultság vádjával illesse. Egy genfi lelkész, Vernet, vállalkozott a feladatra, hogy megczáfolja ezt a felfogást, s e czélból a genfi városi tanácshoz fordult, hogy engedtessék meg neki az eddig zár alatt tartott hiteles okmányokat megtekintenie. De meglepő és váratlan nehézségekre bukkant terve kivitelében. Egyike a város syndicusainak, Calandrini, azt a tanácsot adta neki, hogy *jobb ha nem bolygatja az ügyet.* Vernet ragaszkodott kivánságához és legalább azt kérte, hogy három kérdésére adjanak felvilágositást. Erre következő választ kapta a tanácstól:

«A tanács súlyt helyez arra, hogy a Servet elleni bünvádi eljárás nyilvánosságra ne hozassék, s nem kivánja ezt közölni senkivel sem, sem egészben, sem részben. *Kálvin és a tanács magatartása olyan volt, hogy mély feledésnek óhajtjuk azt átadni. Kálvin számára nincs mentség.* Ne rontsa egészségét oly munka megirásával, mely *vagy a vallásnak, a reformáczionak, s Genf jó hirének lenne ártalmára, vagy pedig az igazsághoz lenne hütlen.*"

Azóta többen irtak erről a dologról.

Tollin magdeburgi franczia lelkész alapvető müve, melyben Servet életét és alakját egy egész emberélet gondos tanulmányai alapján állitja össze, kimeritette mindazt, a mit a történeti kutatás eddigi anyagai napfényre hoztak. De a történelem itélete még nem minden részen állapodott meg azoknak a szereplő egyéniségeknek a helyes felfogása tekintetében, kik ennek a sötét drámának főtényezői voltak. Dr. *Willis*, angol iró «Servetus and Calvin» czimü ujabb kötetében mindannyi életirója közt legkedvezőbben nyilatkozik Servetusról, sőt Calvin és Luther fölé állitja mint

hittudóst, ámbár nekünk ugy tetszik, hogy még sem oly könnyü dolog eszményi vértanuvá avatni egy oly embert, ki oly könnyen hazudott eskü alatt mint Servet s aki kész volt az inquisitio előtt minden meggyőződését feladni.

A mellett Willis kevéssé tájékozottnak mutatja magát a theologiai irodalomban akkor, a mikor Servetusnak a Pagnini-féle bibliához irt jegyzeteit jelzi olyanoknak, melyek különösen a prófécziák értelmezése tárgyában Calvin orthodox haragját leginkább kihivhatták, holott Calvin kommentárjait megtekintve meggyőződhetett volna arról, hogy ép e tekintetben alig van köztük eltérés. Ép oly érthetetlen az a járatlansága, hogy oly tanokat vél eredeti és merész ujitásoknak Servetusnál, melyeket Mopsuestai Theodornál is föltalálhatott volna.

A Kálvin-Servet controversiában legujabb stádiumot jelez *Amédée Roget* pár év előtt megjelent könyve: «Histoire du peuple de Genéve.» Roget egyike a legszorgalmasabb történetnyomozóknak, aki orthodox rokonszenvei folytán éppen nem vádolható Kálvin elleni elfogultsággal. És ime mit ir maga Roget is e kérdésről:

«Servet bünhődése magában tekintve, nem hagy valami sötét foltot a reformátor jellemén (?). De erkölcsi szempontokból, melyek minden korban egyeznek: *Kálvin elitélten áll*, a miért Servet-t beárulta a katholikus inquisitiónak bizalmas iratok alapján s a miért a boldogtalan szökevényt átszolgáltatta a genfi hatóságnak, mikor az éppen utban volt, hogy Olaszországban próbáljon szerencsét. Elfogadom, hogy Kálvin kötelességét teljesitette csak, mikor a maga módja szerint, (mely korának módja volt) ébren őrködött a reformált egyházak biztonsága felett. Volt-e azonban megbizatása őrködni a katholikus lelkiismeretek fölött is? Nem fogadhatjuk el sem természetesnek, sem e keresztény szellemmel összeférőnek azt a kemény szivet, melylyel a reformátor magát kifejezi vetélytársával szemben anélkül, hogy egy pillanatra is ellágyulna a vérpad láttára.»

Nem mondunk ellent Willisnek abban, hogy Kálvin komolyan aggódhatott az általa veszedelmeseknek tartott

tévtanok terjedése miatt. Meglehet az is, hogy Servet esete Kálvin és müve megbuktatásának politikai tervével állt öszszefüggésben, sőt fogadjuk el, hogy a kérlelhetlen reformátor nem mulasztotta el Servetus ügyében a halálbüntetés esetleges megváltoztatására tenni inditványt; legalább tudvalevő, hogy Kálvin erősen mentegetőzik, hogy őt semmi boszuvágy nem vezérelte azzal az emberrel szemben, kivel évek során át élt szenvedélyes ellenségeskedésben. De ez azután minden. Mert Kálvin bizalmas barátjának, *De Trienek* levelei nem hagynak fenn semmi kétséget azon szerep felől, melyet a *Kálvin által szolgáltatott bizonyitékok játszottak Servet elitéltetésénél* a törvényszék előtt, kapcsolatban azzal a tizenhét levéllel, melyeket *Kálvin János genfi prédikátor intézett a törvényszékhez.*

Ott van azután a két évvel előbb Farelhez irt levél, melyben Kálvin, czélozva Servet azon ajánlatára, hogyha kivánja, Genf-be jön bizonyos kérdéseknek vele való megvitatására — hozzáteszi: «Nem igérek neki semmit, mert ha eljön és ha van valamelyes befolyásom a városban, *meg fogom mutatni, hogy nem távozik innen élve.* Maga Kálvin bevallása erősiti meg azt is, hogy a titkon lappangó Servetusnak letartóztatása és szünetlen üldözése *az ő müve volt.* Ha még ez mind nem volna elég, hivatkozni lehet a hivatalos okmányokra, s Kálvin saját előadására a közte és a fogoly közt annak birái előtt lefolyt keserü találkozásról, a fogolylyal folytatott utolsó beszélgetéséről a kivégzés előtti napon, mely alkalommal mindvégig a hajthatatlan dogmatistának mutatta magát.

Mikor azután mindennek vége volt, látjuk Kálvin védekezését, melyben megtámadja a halott emlékét s a haldokló imájából akarja kimutatni, hogy meggyőződéseiben nem volt őszinte; ugyanez alkalommal beszéli el Servetus magatartását azon pillanatban, mikor az itéletet tudatták vele.

«A midőn hirül adták neki az ujságot, egy pillanatra megmerevedettnek látszott. Azután akkorát sóhajtott, hogy az egész szoba visszhangzott tőle. Mindjárt rá elkezdett

orditani mint egy eszeveszett. Egy szóval semmi önuralmat nem tanusitott. Utoljára mellét ütögetve kezdett el a maga spanyolos kiejtésével: «Misericordia! misericordia!» Az egész előadásban *nyomát sem mutatja Kálvin a megilletődésnek, az emberi részvétnek*, ha csak nem Farelhez intézett s augusztus 20-áról keltezett levelében, melyben ezeket mondja Servetusról: «Reménylem, halálra fogják itélni, de szeretném, ha enyhitenék borzasztó bünhődését.»

Servetus máglyahalálra itélésének lélektani indoka semmivel sem volt menthetőbb, mint az, amely Kajafás és a Sanhedrin itéletét sugallta ezekben a szavakban: «Méltányos, hogy egy ember meghaljon a népért.» Kálvin előtt is felettébb alkalmasnak látszott a pillanat arra, hogy kimentse a reformált egyházakat a latitudinarismus azon vádja alól, melyet a katholikus egyház emelt volt ellenök. Ezért terjesztették a zürichi lelkészek a következő véleményt a genfi tanács elé, mikor az iránt fel lettek szólitva:

«Szükségesnek tartjuk ellene (Servet ellen) a legnagyobb szigor alkalmazást, annál is inkább, mivel egyházaink különböző oldalról eretnek hirbe hozatnak, mint melyek az eretnekséget pártfogásban részesitik. Az isteni gondviselés alkalmat nyujt most tisztázástokra és egyszersmind önmagunk tisztázására egy méltatlan vád alól.» Az egyháztörténetben nem is magában álló példa, hogy üldözött eretnekek rendszerint azzal igyekeznek magokat az eretnekség vádja alól kivonni, hogy kérlelhetlenül üldözik a még eretnekebbeket. Jelen esetben Kálvin rettentő terrorismusa mellett szól az is, hogy meglepetten látjuk Servet kivégzésének helyeslői közt ugyanazon *Balsec* Jeromos nevét is, kit Kálvin szintén életveszély közt üldözött ki Genfből a praedestinatio tana tekintetében vallott elveiért. Bár «Kálvin életéről» hátrahagyott müvét egyenesen a reformátor iránti személyes ellenszenv sugalta, mégis megragadja az alkalmat, nehogy Servet iránti részrehajlással gyanusitsák. «Nem haragból irom e sorokat — mondja müvében — egy oly szörnyeteg eretnek halála miatt, mint Servet volt, sőt óhajtom, hogy bár mind ki lennének irtva a hozzá hason-

lók, s ekkép az Ur egyháza megtisztulna ily férgektől.» Különben a Balsec pöréről *Fazy*, genfi történetiró által ujabban közölt hiteles okiratok is azt tanusitják, hogy Kálvin kegyetlen szigora és rideg erélyének áldozata nem egyedül Servet volt.

És még a protestánsok beszélnek vallási türelemről! Nézzenek a saját történetükre vissza, s gondolják meg, hogy aki üvegházban lakik, annak nem jó kövekkel dobálóznia.

A POZSONYI GENERÁLIS SZEMINÁRIUM.

Irta Dr. HALMOS IGNÁCZ.

(Folytatás.)

Hosszú huzavona után végre a vár tatarozásának a kérdését is tisztába hozták, de már csak az 1785. évben és pedig ugy, hogy a várépületnek javitási költségeit két harmadrészben viseli a vallásalap, egy harmadrészben pedig a tanulmányi alap.

A diszterem szükségét belátván, a helytartótanács annak berendezését engedélyezte, s azért meghagyta a kormányzónak, hogy mielőbb nyujtson be mesterek által kidolgozott költségvetést. Magára a diszterem kifestésére II. József 1700 frt engedélyezett. A terem nagyságát és terjedelmét illusztrálja, hogy a kormányzó 800 darab széknek a beszerzését tartja szükségesnek.

A kápolna is kapott végre a pozsonyi sz. Kláráról nevezett szüzek templomából orgonát s az eltörült szerzetek templomaiból egyházi ruhákat, különben a szükség ezt igy követelvén, a kormányzó már előbb vett egyházi ruhát.

Nagy megütközést keltett a helytartótanácsnál a rektornak az a vallomása, hogy a felszerelésre 24700 frtnál már többet költött s hogy még sincs meg minden. Pazarlásról és önkényes eljárásról vádolták és számon kérték az összeg

hováforditását s ellenőrző bizottságot neveztek ki a rektor mellé. A bizottság állott az első vicerektorból, a legidősebb prefektusból és a ház gazdájából. Ezekkel kellett minden hét szombatján a beszerzendőket megbeszélni s velök mindent aláiratni. Önhatalmilag a rektor csak 50 frtig bezárólag rendelkezhetik.

A helytartótanács ezen vádját a rektor mint alaptalant férfias önérzettel visszautasitotta, mert ő a felszerelésnél a legszükségesebb és legszerényebb igényeket tartotta szeme előtt; a mi pedig az önkényes eljárást illeti, azzal még kevésbé sujthatják; mivel ő mindezeket a legmagasabb helyen bejelentette s ugyanonnan a felhatalmazást is megkapta akkor, midőn 1784-ik évi október hó 8-án az intézetet maga a felség szerencséltette, a ki elismerőleg nyilatkozott az eddigiek fölött s jóváhagyólag a még beszerzendőkre nézve, melyeket akkor a felségnek tudomására hozott.

A felmentvény nem is maradt el, sőt még ujra ugyanezen czélra 14 ezernél több folyóvá tétetett, hogy az intézet egészen a bécsi generális szeminárium mintájára legyen berendezve.

Az intézet beléletét tekintve, ezen, a generális szemináriumban töltött első félévnek, kiemelkedőbb és figyelemre méltóbb mozzanata nincsen. A disciplina aktái csak hét növendéknek kilépését jegyzik fel. Ezek közül három világi, négy pedig szerzetes növendékpap.

Feltünőbb a kormányzónak a királyhoz a helytartótanács utján intézett ama kérdése, hogy mitevő legyen azokkal a szerzetes növendékekkel, a kik tanulmányi kötelességeiknek akár tehetség akár pedig szorgalom hiányában meg nem felelnek?

Ez közelhozza azt a gondolatot, hogy a szerzetes növendékek e tekintetben nem lehettek minden kifogáson felülek. A beadott második félévről szóló informácziók ezt csakugyan kétségtelenné teszik. Benedekrendü növendékpap nem bukott egy sem. A pálosok közül egy tárgyból 2, két tárgyból 6; premontrei csak egy volt, ez is két tárgyból tercziát kapott; szent-ferenczrendü összesen bukott 18 és

pedig egy tárgyból 7, két tárgyból 11; kapuczinus bukott összesen 18, egyből 6, kettőből 12.

Szabó előre sejtvén e gyászos eredményt, már jó eleve tapogatózott, hogy mi sors vár ezekre; másrészt előkészitette II. Józsefet is erre, hogy az év végén beadott informácziók eme kimutatása nagyon meg ne lepje.

II. József válasza igen határozott volt. Ha a bukottak még nem professzusok s nem is birják a felsőbb rendeket: egyszerüen elbocsátandók, ha pedig professzusok, akkor forduljanak a püspökhöz, hogy őket a fogadalmak alól fölmentse vagy mint fratres laici a házi teendők végzésével bizandók meg; ha azonban már birják a felsőbb rendeket, akkor minden pasztorális funkcziótól eltiltandók.

A király e rendelete közöltetett a püspöki karral is s a rektornak kötelességévé tétetett szemmel tartani az igy elbocsátott szerzetes növendékeket.

Még egy igen érdekes adat, hogy a tanári kar mily bánásmódban részesült a bécsi tanári kar részéről.

A rektor julius 12-ről keltezett leiratot kap a helytartótanácstól, a melyben tudatják a rektorral, hogy felülvizsgáltatván Perczel Imrének a «De Religione et Gratia» czimü kézirata, ugyszintén Hubert Ferencznek «Chresthomatia Pastoralis» czimü müve és a Theologia Pasztoralis kézirata a bécsi fakultás professzorai által, az első teljesen el lett vetve, a másik kettőnél pedig sokkal jobb müvek létezvén, azok tradálása nem engedtetik meg.

A csodálatos és különös ebben az, hogy sem Perczel Imre «de Religione et Gratia» sem pedig Hubert Ferencz soha ilyen czimü kéziratot nem adtak felülbirálat czéljából, mivel soha ilyet nem irtak. A Chresthomatia és a Theologia Pastoralis pedig Horváth Mihályé volt. Tehát ugy vaktában, anélkül, hogy legalább a szerzők neveit megnézték volna, döntöttek.

A különben is érzékeny és önérzetes Szabó, a kinek még ezenkivül is volt oka rosz szemmel nézni a bécsi kollegákat, igazságos ügyének egész öntudatával reá mutat az

az elharapódzott felületességre és azon forrásra, a melyből az fakad: a magyar theologiai tanárok kicsinylésére .....

A munkát felváltotta a pihenés, a szórakozás ideje: a vakáczió. Szeptember és október hónapok alatt a tudomány csarnokai zárva voltak. Kiki ment a hová szive vágya vonzotta, csak a szegény kispapok nem.

A rendelet ugyan nem törülte el a vakácziót, de azt, hogy valaki távozhassék s mily időre, az a rektortól függött, a ki megadhatta vagy megtagadhatta, meghosszabbithatta vagy megrövidithette a kispapok által annyira várt és kedvelt napokat.

De Szabó nem igen élt ezen jogával s a kinek csak volt valahová mennie, azt el is bocsátotta minden megszoritás nélkül. Csak a kiknek senkijük sem volt, engedve a kényszerhelyzetnek, maradtak a szemináriumban. Hogy pedig ezek felügyelet nélkül ne legyenek, a vakáczióról szóló rendelet intézkedett, hogy mindig legalább egy elöljárónak (t. i. a kormányzón kivül) otthon kell lennie, a ki felügyeljen s a növendékeket foglalkoztassa — a tanultak ismétlésével.

*
* *

Emlitettem, hogy a pozsonyi szeminárium számára megirandó törvények kidolgozását Batthyányra bizták, azonban a dolgozat nem ütötte meg a mértéket. Most tehát Szabót bizták meg e munkával s hogy ezt neki megkönnyitsék megküldték neki a bécsi királyilag jóváhagyott szemináriumi törvények kivonatát. Nem tudni, hogy szándékosan vagy csak felületességből történt, de tagadhatlan tény az, hogy a kivonatban legjobban megdézsmálták az ájtatossági gyakorlatokat.

Szabó még a szünnapok alatt elkészült a szemináriumi törvényekkel és a király jóváhagyta munkálatát.

A törvények, eltekintve az egyes §§-hoz csatolt bővebb részletezéstől, teljesen azok, a melyek jelenleg az esztergomi érseki szemináriumban kötelezik a növendékeket.

A napi rend pedig a következő: iskolai napokon felkelés 5 órakor. Minden növendék maga hozza rendbe az ágyát. 6-kor

szentmise; ezt mindig a presbyteri növendékek egyike mondotta. A studiumnak szánt idő alatt fél-félóránkint misézett a többi presbyter növendék a házi kápolnában, vagy a betegek kápolnájában; 8—10-ig előadás; előadás után nyomban studium egész $^3/_4$11-ig, ekkor kezdődtek a délelőtti circulusok egész $^1/_4$12-ig; az esti circulusok pedig $^1/_4$7-től egész $^3/_4$7-ig tartattak. Ebéd $^1/_2$12 órakor, vacsora pedig 7 órakor volt.

Szünnapokon a rend csak annyiban változott, hogy az előadásokra kitüzött órákat séta foglalta el. Kedden és csütörtökön 10 órától egész $^1/_4$12-ig kétszer havonkint volt mindenik osztálynak havi vizsgája.

Vasár- és ünnepnapokon $^1/_4$9-kor szent beszéd, utána pedig énekes szentmise, melyet mindig az elöljárók egyike mond s ez alatt azok, akik gyóntak, áldoznak; délután 3 órakor először elénekelték a vesperát, azután elmondták a Mindenszentek litániáját az összes imádságokkal, befejezték a délutáni ájtatosságot 5 Miatyánkkal, melyet a királyért mondtak el. Vasár- és ünnepnapokon gyakorolták az éneket, az asszisztencziát és egy-egy osztály külön elméletileg és gyakorlatilag próbálta a sz. beszédek kidolgozását és előadását az arra kijelölt elöljáró felügyelete és vezetése mellett.

A többiben a napirend teljesen azonos a mostani szemináriumok napirendjével, ideértve a reggeli és esti imát, a meditacziót, a spiritualis lekcziót.

A szabad időt mindig csak hasznos dolgokra, de kivált a németnyelv elsajátitására kellett forditani.

Még egy furcsasága volt a generális szemináriumnak s ez, hogy káplánja is volt. A szemináriumi tisztviselők névjegyzékében ezt olvasom: P. Josephus Urbanovszky una Capellanus et Catechista Familiae. Ez volt a cselédség lelkésze, különben kapuczinus növendék, de már fel volt szentelve, daczára, hogy csak most végezte az első évi theologiai második félévét! — —

1784. nov. 1-én a pozsonyi szemináriumnak 555 növendéke megkezdi az uj 17$^{84}/_{85}$-iki iskolai évet, s mint Szabó

nov. 15-én Batthyányihoz intézett levelében irja, a növendékek örömmel s készséggel alkalmazkodnak az életbeléptetett rendhez.

Az előadások ugyanazon tanárokkal, kiegészitve a deczember 6-án kinevezett Pleiner Tádé jogtanárral, ugyanazon tanmódszer szerint mint a mult iskolai évben szintén megindultak. De nem kis veszély fenyegette a tanárokat, a tanrendszert és az intézet függetlenségét.

A dolgok genezise még a mult iskolai évbe esik, de maga az eszme egyidejü a generális szemináriumok eszméjével. A tanitás egyöntetüsége volt a létesitendő közszemináriumok bevallott czélja. Azért dolgoztatott ki II. József külön tantervet a generális szemináriumok számára. A pozsonyi generális szeminárium illetőleg theologiai fakultás a második félévvel kezdte meg működését Pozsonyban. Ez a körülmény lehetetlenné tette az uj tantervnek azonnal való életbeléptetését; ezt belátta maga a király is, azért nem is sürgette, de lemondani sem mondott le róla.

Ime augusztus 12-én a felség nevében a helytartótanács utal a generális szemináriumok főczéljára, midőn a kormányzót értesiti, hogy ő felsége határozott akarata, ép az egyöntetüség szempontjából, hogy a magyarországi és örökös tartományok generális szemináriumaiban a tanterv lehetőleg ugyanaz legyen a német tartományok szemináriumaiéval. Meg kell jegyeznem, hogy ott már a tanterv módosult annyiban, hogy az egykor annyira sürgetett 6 évi kurzus a német tartományok tantervében már csak ötre lett redukálva. Ennek az öt évi kurzusnak a magyarországi szemináriumokba való behozataláról volt tehát szó. E szerint a következőleg módosul az eddigi állapot: Frank György elő fogja adni mint eddig is az egyháztörténetet az első éveseknél, de ugy hogy négy héten át ezt megelőzze a «Studii Theologici Encyclopediá»-nak a tradálása. A história első századait adja elő a tanár röviden mint kevésbé lényegeseket (?), hogy annál több időt szentelhessen a sokkal fontosabb ujabb kornak.

Vizer Ádám ugyancsak az első éveseknek 5 hónapon

keresztül a zsidó nyelvet, a másik öt hónapban pedig az ó-szövetség hermeneuticáját tanitsa.

Kaszaniczky Ádám vezesse be a másodéveseket a görögnyelvbe és az uj-szövetség hermeneuticájába.

Tompa László ugyancsak a másodévesekkel ismertesse meg ugy a teoretikus mint praktikus Patrologiát és a theologia irodalom történetét.

Perczel Imre tanitja a kurzus harmadik évében a dogmatika első részét, ugyanakkor Bertoni Floris a moralist.

Krammer Ferencz a negyedéveseknél a dogmatika hátralevő anyagát végzi és ugyanők tanulják az egyházjogot.

Végre Tompa László az ötödik évben a polemikát és Horváth Mihály a lelkipásztorkodástant adja elő.

Ezen beosztás folytán fölöslegessé vált a rendkivüli tanárság s igy Kratochvilla Mihály is. De hogy e kitünő erőt a fakultás el ne veszitse, tán őt lehetne megbizni a pastoralisnak latin nyelven való tradálásával. Továbbá ezen uj beosztás folytán a liturgia tanszéke, mivel ez a pastorálissal egyesittetett, s a dogmatica harmadik részének a tanszéke egyszerüen eltörültetnek, mi annál is könnyebben létesithető, mivel Hubert Ferenczről, a dogmatica e harmadik részének a tanáráról a primás már gondoskodott, kinevezvén őt kanonokká.

Ez az uj tanterv felforgatta az eddigi beosztást.

Hogy pedig a király meggyőződjék az uj beosztás keresztülviteléről, az intézetben uralkodó szellemről, az alkalmazott tanárok képességéről, végre a kiadott rendeletek miképi foganatositásáról; a magyarországi generális szemináriumok alapos megvizsgálásával megbizta a bécsi theologiai fakultás főigazgatóját a braunaui apátot. Ez intézkedés a szeminárium függetlenségét gyökerében támadta meg.

De még ez se volt elég; a legérzékenyebb oldalát a tanári karnak érintette az a határozat, hogy fizetésök redukáltassék. Ez eljárását okadatolja II. József azzal, hogy Pozsonyban sokkal olcsóbb az élet mint Bécsben, illő tehát, hogy a pozsonyi tanárok fizetése kisebb legyen.

A fizetést redukálta 600 frtról 500-ra, ha pedig a tanár szerzetes és annak a szerzetnek Pozsonyban háza van, akkor annak a fizetése csak 300 frt legyen. Senioratus czimén azonban a legöregebb tanár kapjon még 200 frt, ugyanezen a czimen a következő három vagy négy 100—100 frtot, de ezt esetről-esetre kérelmezni kell.

Kiváló kegyelemből a jelenleg működő tanárok e redukálás alá nem esnek, hanem csak az ezentúl kinevezendők.

A ki igazságos ügyet véd igazságtalan támadóval szemben, az igen könnyen az elkeseredés hangulatába esik s e benyomás alatt választja meg szavait, kifejezéseit is. Ilyen Szabónak a válasza erre az uj tervezett beosztásra. Védi és pedig az őszinteség keményebb hangján a budai illetőleg hungaricum Systemát a bécsi systemával szemben. Hogy állitásának igazvolta bebizonyodjék, pártatlan bizottság kiküldetését kéri, mondjon az itéletet e két systemáról s mivel a systema életrevalóságának kriteriónja a növendékek képzettsége: ezeket is, valamint a bécsieket vizsgálja meg egy szakbizottság s ő t. i. Szabó minden aggály nélkül várja a szakbizottság itéletét.

A braunaui apátot, mert személyes ellensége, nem fogadhatja el pártatlan főigazgatónak illetőleg felülvizsgálónak. Ha pedig már uj systemát kell behozni mindenáron, akkor maradjon még a megkezdett iskolai évben a jelenlegi beosztás s ezalatt döntsön a bizottság s itélje oda az előnyösséget vagy az egyiknek vagy a másiknak, vagy pedig dolgozzon ki az a bizottság egy uj tantervet. Ez Szabó válasza. II. József engedett s a budai tanterv a megkezdett iskolai évben változást nem szenvedett. Küzdelmének e vivmányát Szabó nagy örömmel közli a primással.

II. József ugyanekkor szóba hozta az egri generális szemináriumnak Pestre való áthelyezését. Ezt a fontos nyilatkozatot örömmel vette tudomásul a primás is, azon utógondolattal, hogy ő majd nem az egri, hanem a pozsonyi szeminárium áthelyezését fogja sürgetni.

Ámde Józsefnél soha sem lehetett előre számitani, min-

dig jöhetett valami meglepetés. A pozsonyi theologiai tanároknak a jóváhagyott budai illetőleg hungaricum systema szerint folytatott működését megzavarta az 1785-ik évi julius hó 11-én megjelent királyi rendelet. Ez elrendeli a bécsi egyetemnek tényleg fenálló rendszerét a pozsonyi generális szemináriumban is, már a legközelebbi iskolai évben. E terv a theologiai kurzust négy évre szállitja le, az egész dogmatikára két évet szán, a polemikát teljesen mellőzi. Az ötödik évet pedig lefoglalja a Normalis scholarum nationalium Methodusa, Modus catechizandi és a Historia Naturalis számára. Ez az ötödik év nem tartozott a theologiai kurzus keretébe, mivel ennek tantárgyait nem a fakultás tanárai tradálták. És igy e terv a jezsuita tantervnek utolsó emlékét is eltörli t. i. a dogmatika alapos és szélesebbkörü művelését, továbbá feleslegesekké tette a polemika és a dogmatika harmadik részének tanárait.

A számitás azonban nem sikerült. De Szabó hivatkozva arra, hogy e rendelet csak julius 11-én kelt s kezébe csak julius 27-én került — szembeötlően bebizonyitja, hogy időrövidség miatt szükséges a fenálló tantervet még a jövő iskolai évben meghagyni s ennek következtében a tanárokat is; a Normalis Methodust és Modus Catechizandit bizza a felsége Mikovényi praefektusra, a Historia Naturalisra pedig nevezzen ki egy tanárt, miután a növendékek a nagy távolság miatt a városba le nem járhatnak. A király Szabó propozicióját jóváhagyta annál is inkább, mivel erre nézve a braunaui apát jóváhagyását is birta.

Ugyanis a braunaui apát — bármennyire is tiltakozott ellene Szabó mint regius visitator egész váratlanul (mert aug. 24-ike utánra jelezték s ő már aug. 22-én Pozsonyban volt) megjelent a pozsonyi generális szemináriumban, hogy azt a rektortól kezdve egész az utolsó cselédig átvizsgálja. A vizsgálat látszólag a legsimábban, sőt a már előbb emlitett ügyre határozottan előnyösen folyt le s csak a következmények — melyek a tanárok tudomására csak a jövő iskolai év végén jöttek — világitották meg azt egész valóságában.

A visitator regiusnak ugyanezen alkalommal tárgyal-

nia kellett egy vádiratot is, bizonyára nem csekély fájdalmára magának a visitatornak. A vádlevél beadói a növendékek, a vádlott pedig nem más, mint e növendékek egy tanára. Pleiner a jus canonicumnak királyilag kinevezett tanára ellen emeltek szót a növendékek, kik már maguk is megsokalták e tanárnak folytonos rágalmait és ócsárlásait, melyekkel előadásai közben az egyházat illette, meg a papságról tett gúnyos, kicsinylő, sértő megjegyzéseit; tehát most orvoslást kerestek magánál a királyi biztosnál. Ügyüket erősen támogatta maga az intézet kormányzója is. Az ügy egyelőre csak tudomásul vétetett s megoldást, azonnali megoldást — bár az igazság ezt kivánta volna — most nem nyert. A növendékek panaszai a királyhoz intézendő hivatalos jelentésnek egyik pontja alá foglaltattak.

Ugyanezen iskolai évben több feltünő ujitás is történt; igy még 1785. május 30-án kelt leiratával II. József megváltoztatja a promocziónál leteendő esküt s ünnepélyes igéretté változtatja, formuláját ekkép irván elö: Pro auctoritate muneri meo ab Augusto collata, Te in praemium scientiae... cujus rite et ex praescripto legis specimina a Te omnia data sunt, Doctorem renuncio, simulque in omnium, quae Augustorum munificentia et fovendarum scientiarum amore huic Academiae dignitati concessa sunt et erunt, jurium, privilegiorum possessione constituo, Tuum nunc erit, locum ad quem bonarum artium studio evectus es, iisdem artibus tueri, Reipublicae, communis litterarum, Universitatis, utilitatem incrementum decus promovere.

Sponsio pro Theologis: Spondebis Te Religionem Christianam a spuriis Cultibus (?) integram servaturum: Disciplinas Theologicas a jejunis (!) Scholasticorum opinationibus repurgaturum; veram, quae ad mentem Jesu Christi sit Theologiam exculturum, illamque ad usus vitae humanae constanter et sollicite traducturum?

Egy más leiratban, 1785-ik évnek szeptember 13-án elrendeli, hogy miután a refektoriumban fentartandó rend alig képzelhető az elöljárók jelenléte nélkül, a rektor és a vice-

rektorok, vagy legalább ezek egyike, mindig a növendékekkel — külön asztalnál — étkezzenek.

Továbbá uj intézkedése az is, hogy a jövő iskolai évben 1785/86 a szerzetes növendékek a szemináriumban helyeztessenek el, ugyanazon ruhát viseljék, mint a világi növendékek, kivéve a palliumot, e helyett a szerzetesek largát kapjanak s tegyék le a tán a szerzet által előirt szakállt is.

Az ordinaczióhoz való bocsátás vagy attól való eltiltás jogát II. József tényleg gyakorolja, a mint ezt az intézet kormányzójához intézett rendeletei bőven bizonyitják.

Az 1785/86-ik év november elsején vette kezdetét. Az intézetben voltak már a szerzetes növendékek is. Az intézet képe ugyancsak változatos, ne mondjam tarka lett volna, ha az intézet kormányzója a lehető leggyorsabban nem gondoskodik arról, hogy a szerzetes növendékek reverendái elkészüljenek. II. József ugyanis pótlólag oda utasitja a kormányzót, hogy azok a szerzetes növendékek, a kik az intézetben egy évnél tovább nem maradnak már — tartsák meg szerzetesi ruhájukat. De ezzel már elkésett.

Tudjuk, hogy ez volt az átmeneti esztendő; ez alatt kellett mindent átidomitani, hogy a következő esztendőben a bécsi szabásu systemába bujtatható legyen a hittani fakultás s annak növendékei.

Mig a tanárok ép ugy mint az előljárók ezen hűségesen fáradoztak, munkájuk közben, egyik meglepetés a másik után éri őket s pedig nem a kellemes és örvendetes meglepetések fajtájából.

1786. február 11-én II. József eltörli a vakácziót s a tanárokat kötelezi, hogy a növendékekkel ez idő alatt az elvégzett materiát átismételjék. A rektor remonstracziója kárba veszett munka volt; pedig argumentumai között hivatkozik Barkóczy primásra, a ki a vakácziót szintén eltörülte, de már a következő évben ezen rendeletét megmásitotta; továbbá arra, hogy a vakácziót nem lehet eltörülni már csak azért sem, mert ezekből a növendékekből világi papok lesznek — a kiknek hivatásuk a nép közt élni, for-

golódni — erre pedig a növendéknek alkalmat nyujt a vakáczió is, tehát veszélyeztetve látja azt a reményt, hogy vakáczió nélkül jó lelkipásztorokká válhassanak. Erre a válasz az volt: Quando quidem Sua Majestas Sacratissima benignae resolutioni regiae... ultra quoque clementer inhaerere dignata esset etc. De mivel a vakáczió kérdése összefügött az élelmezés mikéntjével — az csak ennek a végleges rendezésével léphetett életbe. Életbe is lépett, de sokkal enyhébb alakban, amint ezt alább látni fogjuk.

Nemcsak a vakácziótól — legalább elvben — fosztattak meg, hanem a mi még keserübb volt, ép ekkor értesültek a braunaui apátnak, mint regius visitatornak a királyhoz beadott jelentéséről és ennek következményeiről.

A jelentésen alapuló leirat legelsőbb elitéli a rendszert, a mely még most sem vetette le magáról az annyi bajnak forrását képező scholaszticizmust; ez lehetetlenné teszi, hogy a növendékek valódi és alapos theologusok legyenek s a tanárok a «doctrinam planam» előadhassák. Azután leczkézteti sorban a tanárokat: Krammert, Tompát, Vizert és Frankot. Pleinert csak ugy szőrmentiben figyelmeztetik, hogy maradjon a jusnál s a theologiával ne foglalkozzék, s tartózkodjék a félreérthető megjegyzésektől, hanem inkább tegye praktikussá tantárgyát az által, hogy a jus hungaricumot és a megjelent rendeleteket közli és megismerteti tanitványaival. Ez volt megoldása a növendékek által a Pleiner ellen emelt vádak- és panaszoknak!

A leirat betiltja továbbá az eddigi tankönyveket s a bécsi egyetemi theolog. fakultas tankönyveit mondja kötelezőknek s a többi között Schröknek (protestans) compendiumát az egyháztörténelem tankönyveül rendeli.

Az iskolai év kezdődjék mindig november 4-én — ha pedig ez vasárnapra vagy csütörtökre esik, akkor 5-én s tartson egész augusztus hó utolsó napjáig.

Ekkor tartatnak a vizsgák, melyek anyagát képezze mindaz, a mi a félév előadás tárgyát képezte egész terjedelmében. E kérdés ne vonatkozzék csupán csak szómagyarázatok- vagy általános felosztásokra. Meritse ki mindig

a vizsgázó a feladott kérdést a benne foglalt anyaggal, hogy igy önálló gondolkozásáról tanuságot adhasson. Megállapitja a leirat az osztályzatokat is: rosz = tertiae classis, középszerü = secundae classis; jó = primae classis; nagyon jó = primae classis eminentiae.[1] Az «accedit» mint határozatlan kalkulus, az osztályozásból kihagyandó.

De ezután is egymást érték a rendeletek, melyek az intézet eddigi beléletét teljesen megváltoztatják s a bécsi szeminárium képére átidomitják. Ezen intézkedések hivatva voltak a generális szemináriumot minden ósdi elemtől megtisztitani, a generális szemináriumok ideálját megvalósitani s azok jövőjét biztositani.

Azzal kezdték, tekintettel az ezentul kötelező négy évi kurzusra — hogy augusztus 1-én Hubert kanonok-tanár lemondását elfogadták, a piarista Perczelt, Bertonit és Kratochvill-t tanári állásaiktól felmentették, Tompát a dogmatica, Horváthot pedig, mivel a német nyelvet nem kezelé perfecte, a latin pastoralis tanárává kinevezték s a megüresedett tanszékekre augusztus 25-ére és 26-ikára konkurzust hirdettek s ennek helyéül Bécset jelölték ki.

A konkurzus folytán kiegészitett s az 1786/87. iskolai évben működő tanári kar a következő tanárokból állott: Kaszaniczky Ádám, Frank György, Vizer Ádám, Krammer Ferencz, Tompa László, Belik József (moralis) Horváth Mihály (latin,) és Sayfert József (német pasztoralis) Az uj tanárok már csak 500 frtnyi fizetéssel dotáltattak.

Az eddigi tanrendszer szerinti 5-öd éves növendékeket egyesitették a jelenlegi 4-ed évesekkel, de ugy, hogy ezeknek ugyanazon év alatt el kellett végezniök a gyakorlati részt is, t. i. a hitelemzést, a Normalis Methodust és a Historia Naturalist. Ez az intézkedés sok ügygyel-bajjal járt, mely végleges megoldását csak 1789. junius 17-én nyert. Ugyanis az utasitás ugy szólt, hogy a Catechezis elméletét a viczerektorok egyike fogja majd előadni, a Normalis Methodust a főigazgató által kinevezendő elemi tanitó és a

[1] A bécsi egyetem theologiai fakultasnál még most is divik ez az osztályozás.

História Naturalist pedig a pozsonyi akadémián a természettan tanára Pankl Máté. Ez utóbbi két tantárgy miatt a növendékeknek a várból hetenkint többször kellett volna lejárniok a városba, ami kivált téli időben a lehetetlenséggel volt határos. A kormányzó folyton küzdött az intézkedés ez utolsó pontja ellen.

De hisz az intézkedés első pontja szintén kivihetetlen volt, mert Kiczinger, a második viczerektor ép akkor távozott az intézetből s azért a kormányzó P. Pauer Károlyra, a pozsonyi elemi iskolák Catechetájára bizta a Catechetica és a Normalis Methodus tanitását akit mindig kocsin vittek fel a várba. Midőn a h. tanács ezt helytelenitette, akkor még mindig nem lévén meg a második viczerektor, Reiner Károly prefektus vette át a hitelemzéstant, a Normalist pedig Pauer tanitotta. Megjött a másik vicerektor Osztermayer Ferencz eddigi prefektus személyében; ekkor a két viczerektor folyamodott, hogy a hitelemzéstan elméleti részének a tradalásától mentessenek fel, ők ugy is eléggé meg vannak terhelve az által, hogy a gyakorlati hitelemzést kell vezetniök.

Malmukra hajtotta a vizet a rektor, midőn azt kérte, hogy a h. tanács proponálja Reinert rendes tanárnak a hitelemzéstanból és a Normalis Methodusból ő felségének, aki a bécsi egyetemen mind a kettőt tanulta s mindkettőből kitünően vizsgázott. II. József csakugyan Reinerre bizta a két tantárgyat, de azon kikötéssel, hogy a növendékek legalább tavaszszal kötelesek legyenek, legalább egyszer hetenkint lejárni az elemi iskolákba.

A generális szemináriumok létesitőjét kivált a praktikus tantárgyak mikénti kezelése érdekli, azért vindikálhat magának nemcsak ellenőrzési jogot e tantárgyak mikénti kezelését illetőleg, hanem közvetlenül is, hogy elrendeli, hogy a sz. beszédek és a hitelemzés tételei mindenkor neki felterjesztessenek s az év végén az informácziók idevágó rubrikái a lehető legkimeritőbben kitöltessenek. Továbbá nem lehet közönyös ép az előtt, a ki a szemináriumok jelenlegi szervezetét csak azért valósitotta meg, hogy a közjót emelje,

a népet felvilágositsa, hogy képesek legyenek a növendékek az e szemináriumokban elsajátitottakat, ugy a mint azt kell, haszonnal a népnek is előadni s vele megértetni: azért elrendeli, hogy a Repetitoriumok alkalmával, kivált a praktikus tantárgyak, minők a pastoralis, Moralis, Dogmatika, nemzeti (értsd német) nyelven is kezeltessenek, hogy igy a növendéknek alkalom adassék a latin műkifejezéseket németül is elsajátitani.

Betetőzte az ujitásokat azzal, hogy miután az egri és zágrábi generális szemináriumokat Pesten egyesitette volna, a pozsonyi theologiai fakultástól a promoveálási jogot elvette és a pesti theologiai fakultással egybe kapcsolta. Rigorozumokat tehettek pl. a prefektusok a pozsonyi fakultáson, de promoveálásuk csak Pesten mehetett véghez.

Még más ujitások is történtek, olyanok, melyek a házirend, belberendezés és adminisztráczió eddigi rendszerét egyszerüen megsemmisitik és helyébe egy egészen ujat hoznak be. A rektor szeptemberhó 26-án kelt királyi rendelettel felmentetik az intézet oekonomikus ügyeinek a vezetésétől, hogy annál odaadóbban szolgálhassa a két vicerektorral együtt a fiatal papnövendékek tudományos és erkölcsi neveltetését s azért kötelességévé tétetik, hogy már folyó év november 1-én leltárilag mindent a mi e szakmába vág az átvevéssel megbizottaknak átadjon — ideértve ugy az ingó mint ingatlan vagyont — amelyet ezentul a districtualis kamara tisztjei fognak kezelni.

Hogy az elöljárók a fentemlitett czélnak zavartalanul élhessenek, a növendékek élelmezését más kezekbe kell adni. Kössön szerződést a kormányzó egy odavaló vendéglőssel, a ki a növendékek élelmezését s az ezzel járó személyzet, konyhaasztali készlet megszerzését és gondozását magára vállalja, ugyszintén a növendékeknek adandó bor szállitását, a hozzátartozó poharakkal és üvegekkel együtt adja ki szerződésileg valamelyik pozsonyi polgárnak.

Az élelmezés e rendszerét legkésőbb február 1-én meg kellett volna honositani a pozsonyi generális szemináriumban. Azonban a terv sok nehézségekbe ütközött és az elma-

radhatlan irásbeli jelentések és felterjesztések sok időbe kerültek.

A csőd idejekorán ki lett hirdetve, de vállalkozó nem igen akadt, mivel ki lett mondva, hogy Magyarországban sokkal olcsóbb lévén az élet, olcsóbbnak kell lenni a növendékek élelmezésének a bécsinél. Már pedig Bécsben a növendékek kapnak délben 4 tál ételt és vacsorára 3 tál ételt, hozzávaló két zsemlyével, s ezt ott kiállitják 22 frtért.

Végre akadt vállalkozó Jahn vendéglős személyében és pedig késznek nyilatkozik 20 krért személyenkint számitva ugyanúgy ellátni a pozsonyi klerikusokat, mint a bécsi vendéglős a bécsieket.

Az intézet összes készleteit, edényeit, konyha és asztali felszerelését átveszi, s ha a szerződés lejár, ugyanily számban és állapotban visszaadja a szemináriumnak. Azonkivül még azt is kikötötte magának, hogy a bort is ő szolgáltassa az intézet növendékeinek s pedig ugy, hogy az intézetnek borkészletét, a mely 3800 akót kitett — átveszi. Ily feltételek mellett a szerződést megköti s az élelmezés ily módja már augusztus hó elsejével életbe léphet. Ez csakugyan meg is történt, miután a h. tanácsnak nem sikerült más embert szerezni, aki 19 krajczárért magára vállalta volna az élelmezést. Azonban Jahn ellen egymásután hangzottak fel a panaszok s midőn ismételt intések daczára sem javult az állapot, 1789. augusztus 5-én végleg szakitani kellett vele s helyébe augusztus 9-én Struncz Ferencz lépett. A vendéglős által benyujtott havi étlap semmi kivánni valót nem hágy. (Az étlapon nem szerepel — és pedig királyi parancs folytán — egyetlen egyszer sem a sertés hus.)

Az évnek tiz napján, mondanák a mostani növendékek — dupplika volt. Dupplika napok voltak ujév, a király születés- és nevenapja, karácsony, husvét, pünkösd ünnepe, Urnapja, kövércsütörtök, farsang keddje, minden szentek napja.

Az ebédlő igen közeli viszonyban van az infirmariával, a betegszobával, a szakács az orvossal.

Itt is uj állapotok tünnek fel. Az infirmaria szintén egy megkötendő, illetőleg megkötött szerződés tárgya. Chirur-

gust fogadtak fel, ez pedig köteles volt az infirmariának hozzá értő inast adni, aki a betegek rendelkezésére állott éjjel-nappal s a szakmájába vágó műtéteket maga végezte s azért esetről-esetre előre megállapitott honoráriumot kapott; azonfelül maga is felügyel s a fontosabb műtéteket ő végzi.

Azonfelül a leirat intézkedik, hogy orvosa legyen az intézetnek, de nem fix fizetéssel, hanem esetről-esetre kapjon fizetést és pedig ha három betegnél nincs több egy látogatásért 40 kr, ha pedig több van négynél egész 30-ig, akkor kapjon 1 frt 40 kr. De Serédy az eddigi intézeti orvos, aki évente 800 frt kapott és akiért az intézet fogatot is küldött mindig — ezt el nem fogadta azt hozván fel okul, hogy hisz ő akkor fuvarra többet költene. Ugyanis az intézetnek eddig volt két pár lova. A ház különféle szükséglete tette ezt nélkülözhetlenné, igy kocsin hozták az orvost, a Naturalis Historiae professorát, a katechetát; a vizet vagy épitő anyagot stb. ezekkel hordatták. Azonban ez a két pár ló már nem illett be az uj állapotok keretébe s azért mint fölöslegest árlejtés utján el kellett adni és a kocsist elbocsátani.

Gyógyszertárossal hasonlókép szerződést kellett kötni. A helytartótanács feltételül tüzte ki, hogy a gyógyszertáros féláron számitsa a szeminárium gyógyszereit s késznek nyilatkozzék, hogy a reczepteket a pesti orvosi karnak átküldi felülvizsgálat végett minden negyed év végén. Azonban ily feltételek mellett egy gyógyszertáros sem volt hajlandó a szemináriumot a szükséges gyógyszerekkel ellátni. Végre a király ugy döntötte az ügyet, hogy nem kell néhány forintra nézni, hanem inkább a növendékek egészségére. Ha jól fizet az intézet, jó gyógyszereket kapnak a növendékek s hamarább meggyógyulnak. Csak arra kötelezte a gyógyszerészt, hogy a recepteket mindig küldje be, hogy a gyógyszertár számláját a hozzácsatolt receptek alapján a revizorok revideálhassák.

A klerikusok borotválkozása is szóvá tétetett. A klerikusok kötelesek maguk borotválkozni. Szabó azt proponálta, hogy most ebben az évben több borbélysegédet

fel kell fogadni. — s ő ezt már a chirurgussal ki is csinálta — hogy ezek szünnapokon a klerikusokat a borotva fenésben s a helyes borotválásban tanitsák. Továbbá, hogy minden növendék a borotváláshoz szükségesekkel az intézet részéről elláttassék. Azonban a helytartótanács hivatkozva a bécsi szemináriumra a kért költséget megtagadta s ugy intézkedett, hogy minden klerikus kapjon egy borotvát, egy csészét és egy szijat 12 növendék használjon együtt, a szappant pedig vegye az intézet. Az első borotvafenést végezze a chirurgussegéd s ezért járjon neki minden borotva után 3 kr.

A «Vorschrift» előirja az egyenruhát is. Fekete szövetből, melyet materia jesuiticának mondanak az okmányok, reverenda, a largák helyett pedig violaszinü kitéttel palliumok, azonban ugy az uj szövetből készült reverendák mint a palliumok csak a régiek elhasználása után adhatók csak a növendékeknek.

Az inasok professus fraterek voltak; ugyan ilyen volt az orgonista és a sekrestyés is. A professzus fratereket nagy evidencziában tartották. Névjegyzéket vezettek róluk. A rektornak csak azt kellett jelentenie, hogy mi lesz a foglalkozása és kötelessége az illető inasnak és Bécsből a helytartótanács utján utasittatott az illető frater, hogy a pozsonyi szemináriumban ez leend az ő applikácziója. A rektor nem is látta azelőtt soha, a helytartótanács egyszerüen odaküldte.

Mig ezek az ujitások csak közvetve vonatkoztak az intézetre, addig a következők már közvetlenül érintik azt.

Az eddigi törvények és napirend hatályon kivül helyeztettek s kötelezők lettek a bécsi szeminárium törvényei és napirendje. Nevezetesen a szerzetes életre emlékeztető intézkedések és ájtatossági gyakorlatok, minők: hogy a növendék még legközelebbi rokonaival is csak mások jelenlétében társaloghatott; hogy ebéd alatt a növendékeknek sz. olvasmány olvastatik fel, vagy ők ekkor mondják próbabeszédjeiket; hogy a sz. mise alatt fenhangon rozáriumot mondanak, egyszer és mindenkorra beszüntetendők; a növendékeknek nagyobb szabadságot kell adni, ugy is elég

sok éber szem ellenőrzi őket, tehát ezek az intézkedések teljesen fölöslegesek.

Hihetetlen a következő intézkedés, de tanuságot tesznek róla az akták. Az intézetnek nincs szüksége spiritualisokra, tehát ez az állás törültetik a szemináriumi előljárók sorából. S az eddig működő spiritualisok csakugyan távoztak az intézetből[1] A spiritualisok teendőinek egy részét átvették a prefektusok, t. i. az isteni tisztelet végzését s ha valami véletlen folytán provideálni vagy meggyóntatni kellene valamely növendéket, azt is ők végezték; de különben rendesen a az ez alkalomra behivott városi papoknál gyóntak a kispapok. A prefektusok száma nem változott daczára a theologiai kurzusok redukálásának. A hatodik prefektus egyuttal bibliotekárius is volt. Szabó ellenérvelése és felterjesztései annyira nem hatottak, hogy midőn azt kérte, hogy legalább azt engedjék meg, hogy egy világi pap tartózkodjék a szemináriumban, a ki kész lakásért és élelmezésért csak a spirituális teendőket magára vállalni: azt is megtagadták. A braunaui apátnak ez volt kezdettől fogva az ideálja: seminarium spiritualis nélkül! A szeminárium lelke elszállt, rothadásnak és felosztásnak indult a test.

Az uj rendszer továbbá megfosztja, részben legalább, a kormányzót eddigi jogaitól, amennyiben az előljárók kinevezését a királynak tartja fenn, továbbá uj terheket ró a rektorra, midőn 1787. junius 9-én, arra kötelezi a rektort, hogy a jövő iskolai évben minden vasár- és ünnepnap d. e. 11—12-ig «publicas de officiis pastoralibus spirituales praelectiones» adjon a növendékeknek.

Többször emlitettem, hogy az intézet kormányzója a behozandó ujitásokkal szemben hiven teljesitette kötelességét s illetékes helyen mindig szót emelt. Ezeket részletesen feljegyezni dolgozatom szükebb kerete nem engedte. Azt azonban fel kell emlitnem, hogy Szabó mily szivós kitartással küzdött a Schröck-féle Compendium Historiae tankönyve ellen. Öt pontba foglalja a tankönyv

[1] Lypussy György, Végh István, Antoni József, Sardik Graczián voltak az utolsó spirituálisok a pozsonyi generális szemináriumban.

ellen felhozott érveit, melyeknek betetőzését azon kijelentés képezi, hogy e könyvet ép a kezdő theologusok kezébe adni annyi mint mérges forrást nyitni számukra, annyi mint készakarva megingatni akarni a fiatal emberekben a hitet. Később 1787. febr. 28-án azt irja ugyanezen ügyben, hogy ő a tanárt csak a Schröck által követett szisztema megtartására hitta fel, mert nem hitte, hogy ő felségének szándéka legyen — a mi hallatlan — katholikus szeminárium növendékei kezébe adni akarni egy protestáns szerzőnek a tankönyvét, s ujra kéri ezen intézkedésnek megváltoztatását vagy tágabb értelmü magyarázását s igy meg fogja menteni a püspököket, de őt is az elkerülhetlenül bekövetkező lelkiismeretfurdalásoktól.

De mi történik? Első felterjesztését «frewelhaft»-nak találják s azért a legfelsőbb nyert utasitás folytán megrójják s a jövőben papi állásának s jelenlegi hivatalának megfelelő mérsékletre intik. Különben pedig kötelességévé teszik, hogy 8 nap alatt jelentse a helytartótanácsnak, ugy tradálják-e a Compendiumot, amint az elő van irva.

Szabó másik felterjesztésének következménye, mivel abban a püspököt lelkiismeretét is emliti, az hogy a leirat kimondja, hogy a mostani rendszer mellett a püspököknek, addig mig a növendékek a szemináriumhoz tartoznak, sem tudományos, sem pedig erkölcsi kiképeztetésükre nézve semmiféle felügyeleti joguk nincsen, s mert, (ez az intimatum sorai közt olvasható,) a rektorban már nem biznak, azért a primást hivja fel II. József a helytartótanács utján, hogy ő ügyeljen fel a Compendium mikénti tanitása felett.

S hogy megnyugtassa a felizgatott kedélyeket, II. József arra a nagylelkü tettre határozta magát, (a melynek czélja azonkivül az is volt, elvonni ettől a Compendiumtól a figyelmet,) hogy 100 aranyat tüzött ki jutalmul annak, a ki alkalmas egyháztörténelmet ir, szemelőtt tartva természetesen az ezen tantárgyra vonatkozó kézi utasitásokat. Véglegesen ugy lett megoldva a famozus Compendium kérdése, hogy II. József 1788. szept. 1-én — már akkor Szabó nem állott a szeminárium élén — a Compendiumot eltörülte s helyébe

tankönyvnek Dannermayer Mátyás, bécsi egyetemi tanárnak Institutiones Hist. Eccl. czimü könyvét irta elő a pozsonyi generális szemináriumban is.

Hasonló önérzettel védte Szabó a tanári kar azon tagjait, a kikről meg volt győződve, hogy a gyanunak még árnyéka sem fér hozzájuk akár a jellemet, akár pedig a helyes elveket illetőleg. Igy midőn a tanári kart arról vádolták, hogy tanrendszerük rosz s hogy ezért vagy az előirt tananyagot a kitüzött idő alatt el nem végzik, vagy pedig nem a «planam doctrinam» adják elő: — Krammert és Tompát a legfelsőbb helyen benyujtott felterjesztésében ezen vádak ellen védi s e vádakat kivált e két tanárral szemben rágalmaknak nyilvánitja.

Még egy eset. A tanulók feltünő kisebbsége jutott csak fel s végezte el az akkoriban ugynevezett filozofiát; évről-évre kevesbedett ezek száma. Ennek természetes következménye lett, hogy kevés volt a főiskolák hallgatója s még kevesebb a papi pályára jelentkező, olyannyira, hogy a kispapok megállapitott számának még felét sem közelitették meg a pozsonyi szemináriumba küldött növendékek.

II. József ennek okát akarván tudni, a többi közt Szabót is felhivta, fejtené ki előtte ezen sajnos tüneménynek valódi okait. Szabó válaszával, illetőleg felvilágositásával nem is késett soká. 1787. decz. 21-én utnak inditotta levelét. Minden himezés és hámozás nélkül rámutat e bajnak az igazi forrására. Sok intézet — mely eddig e bajt távoltartotta az által, hogy a szegénysorsu fiukat felkarolta, ha másképp nem tehette, legalább étkezést adtak a szegény tanulónak, s ez áll kivált a szerzetesek házairól, a provinczialis szemináriumokról, a finöveldékről — eltörültetett s igy szegény szülők gyermekeiket tovább nem tanithatták. Második ok s ez a módos családok gyermekeire vonatkozik, a — féktelen szabadság, a büntetlenül terjedő vallástalanság s ezek produktumai: a rosz társaság, a szenvedélyek féktelensége, a vallási dolgok és személyek megvetése. Ezek kioltják a fiatalságban az önérzetet, a munkakedvet, a dicséretes becsvágyat, a nehézségek leküzdéséhez szükséges erős akaratot és kitartást.

A mi pedig különösen a papságot illeti, kinek legyen most kedve papi pályát választani, még ha addig is vitte, hogy a szükséges előképzettséget meg is szerezte magának? Kinek legyen kedve magát annak a pályának szentelni, melyet uton-utfélén mindenki zavartalanul lenéz, gyaláz, rágalmaz, s amelyen még emellett a megélhetés lehetőségeért is küzdeni kell, az előléptetés minden reménye nélkül? Ki fog kedvet érezni arra, hogy hirnöke legyen egykor annak a vallásnak, melyet büntetlenül gúnyol, gyaláz a sajtó, a nagyok és előkelők, sőt már maga a nép is? S e tekintetben hivatkozik saját legujabban a szemináriumban gyüjtött tapasztalataira. Még az a kevés növendék is kilépne, ha a nevelés s a magasabb szempontokra való utalás behatása alatt a szemináriumba hozott elveik és szellemük meg nem változnának. Szabó ezzel tiszta bort öntött II. József poharába.

Sejtette, hogy önérzetes fellépését és nyiltságát nem jó szemmel nézik s a bizalmat megvonják tőle. Tény, hogy épp az nap, midőn Szabó II. Józsefnek elküldte a helytartótanács utján a felvilágositást, irta alá II. József az ő czimzetes püspökké való kineveztetését és egyuttal a kormányzóságtól való felmentését. Szabó kézhez vette ezt a leiratot deczember 28-án.

(Vége köv.)

AZ EMBERISÉG HAGYOMÁNYAI A VILÁG TEREMTÉSÉRŐL.

Irta ERHARDT VIKTOR.

(Folytatás.)

Folytassuk összehasonlitásainkat a *hinduk* cosmogoniájával. Manu törvénykövének (Manavadharmaszasztra 4. sz. k. e.) bevezetésében igy szól: «Figyeljetek! A világ

csak is az isteni gondolat mélységében létezett, láthatatlan és kimondhatatlan módon, mintegy árnyékba borulva s álomba merülve; ekkor az *önmagától* létező hatalom (Parabráhma) teremté a láthatatlan tárgyakat öt elemmel; megtestesité eszméjét, és eloszlatá a sötétséget, ugyanaz, kinek létéről csupán a lélek tud valamit, ki részekre nem osztható, ki minden élőnek lelke is, ki fénylik a világosságban, teremté a vizeket, s fénylő csirát tett le azokba, mely arany tojássá vált s ebből napsugárként kiáradó világsugarak között jött létre Bráhma, a teremtő. E teremtő hatalom egy évig tétlenül maradt a tojásban; ekkor saját hatalmával abból kibontakozott s a tojás egyik feléből alkotá az eget, a másikból a földet, — ezek közé pedig elhelyezé a levegőt, a nyolcz világtájat és a tengert. A tüz, lég és napból idézi elő a vizet, csillagokat és hegyeket.

Brahma négy-féle (4 kaszt) embereket alkotott önmagából: fejéből a brahminokat (papok), hogy az emberiséget tanitsák; karjából a ksatriákat (katonák), hogy amazokat védjék; törzséből a vajsziákat (földmivesek), hogy fenntartsák, táplálják őket s végre lábaiból alkotá a sudrákat (iparosok) és a nőket, hogy a többieknek szolgáljanak.

Az első ember Manu volt (az egyptomiaknál Ménesz, a görögöknél Menosz, a germánoknál Mann = férfi.)

A földet a mythos szerint egy teknyős béka tartja, ezt négy fehér elefánt s ezeket az örök *kigyó*; a földrengést az elefántok mozgása okozza.[1]

A brahminok az anyag létrehozását vallják, a buddhisták ellenben az anyagot örökkévalónak tartják. Buddha cosmogoniája különben felette gyarló.

A teremtés több időszak (calpa) alatt történt; a Bramavishnu-tan szerint az utolsó calpa vége felé Vishnu az egyetemes világ romjai felett szétömlő vizeken nyugszik; köldökéből viziliiom hajt ki s ennek pártájából buvik elő Brahma a rendező és fenntartó isten.[2]

---

[1] Szathmáry K.: Az emberi nem müv. tört. 100.

[2] U. o. I. 90–97. — Cantu J. m. I. 497. és Oberländer Fremde Völker 448. s k. l.

Végre annak is nyomára akadunk, hogy Brahma sárból alkotta volna az embert s müvében nagy öröme telvén, azt a Shorshiámba, egy minden jóval bővelkedő tartományba helyezé.[1]

A fennvázolt cosmogonia pantheismus: Isten minden és minden Isten s a vedák határozottan állitják, hogy minden az ős-istennek részekre való felosztásából származott. Parabrahma, ki részekre nem osztható, teremté a fénylő csirát, mely tojássá változván létrehozza Brahmát s ez önmagából alkotja a mindenséget; tehát Brahma minden és minden Brahma. Habár pantheistikus e tan, még is az ős istent, Parabrahmát, a láthatatlan dolgok s az első csira létrehozójának tartja, de miből lett alkotva az első csira? — erre feletet nem kapunk.

Sötét mesék, logika nélkül!

A chinaiak. A chinaiak az első cyclust a Kr. e. 2637. évre teszik, vannak azonban történetirók, kik ezen első korszakot megelőző több korszakot is számitanak s ezek élére állitják az első embert, kit Pan-ku vagy Höen-tünnek = őschaosnak neveznek. Miként az indusok Manunak, ugy a chinaiak is majdnem teremtői hatalmat tulajdonitanak az első embernek — s Yü-tchi = a világ rendezőjének hivják. Bizonyos chinai monda szerint ő választá el[2] az eget a földtől; más monda szerint pedig, midőn ez elválasztás történt, közöttök megjelent Pan-ku. Ez első elválasztás, teremtés után három nagy birodalom keletkezett: az ég, a föld és az ember birodalma — thien hoang, thi hoang és chin choang —; e három birodalom egyik chinai iró szerint, három korszakot jelent, mely alatt a teremtés végrehajtatott. Az első korszakban az ég lőn rendezve, és pedig mozgás által — az őslény mozgásba hozta az eddig nyugalomban levő anyagot. A második korszakban létrejött a föld; a harmadik-

---

[1] Cantu. J. m. 163.

[2] A chinai mondák általában a teremtés, alkotás fogalmát a szét- vagy elválasztás (ifen-fen-pien) szóval jelölik.

ban az ember s a többi lények.[1] De habár az ős-erő alkotta is a szerves lényeket, az anyag öröklétét vallják.[2]

Egy Tao-te-king czimü régi könyv a chinai cosmogoniát ekkép adja: a látható anyagi világ Tao kifolyása — emanatiója, ő, a legfőbb elme alkotott mindent. Mielőtt a létezők létrejöttek volna, a mindenség zavaros tömeg vala, nem egyéb, mint a leendő elemek chaosza. Az összes látható világot, a földet, az eget csillagaival az első ős-anyag alkotta. A föld és az ég létezése előtt roppant csend vala a végtelen ürben s végtelen ür vala a végtelen csendben. Egyedül Tao járt-kelt e néma végtelenségben. «Ez a legfőbb lény, mely megtermékenyité az ősanyagu chaost s ebből elővonta az elemeket, az összes lényeket és testeket. Neve ismeretlen előttem, a világ sem ismeri, én azonban legnevezetesebb tulajdonságáról Tao-nak (legfőbb elme) nevezem.

Az összes lények tehát a legfőbb elméből származnak s ugyanabba térnek is vissza.»[3]

Mig azonban e régi könyv követői a mindenség eredetét kutatják, Confucius hivei nem sokat törődnek a világ kezdete, és végével.[4]

A chinai évkönyvekben végre megemlittetnek még a teremtés napjai, a chaos, az ég és föld, a növények és állatok, végre az ember alkotása is. A teremtő erő kismértékü képviselője az egyetlen értelmes lény: az ember (mikrokosmos).

A phöniciek Sanchoniaton szerint hitték, hogy kezbetben minden határ nélküli alaktalan chaos volt, mig csak a szellem szerelemre nem hevült saját elvei iránt s ezen egyesülésből eredtek a teremtés elemei. Minden a szellemtől (kolpia) és a chaosból (bahu) származik.

A japánok. «Valahol szilárd talajnak is kell lennie, jöjj keressük fel azt — igy szólt egykor Isanagi, Isanami

[1] M. G. Panthier China. 23. és 24. ll.

[2] Szathmáry K. J. m. 112. l.

[3] M. G. Panthier J. m. 116. 117. ll.

[4] Oberländer I. m 42. l.

istennőhöz. Erre gyémántokkal ékesitett kardját a légbe hajitá, melyre azonnal vizcseppek tapadtak s igy keletkezett a világürben az első szilárd pont: egy sziget, mely Ono-koro-sima, vagyis önmagától összefolytnak hivaték. Az isten nejével itt letelepedett s e sziget körül keletkeztek egyenkint a többi japáni szigetek.

Isanagi a legpompásabb növényzettel boritá be e szigetet s 8 millió embert telepitett azokra, neje pedig Isanami teremté: a tűz-istent, a viz isteneit és a termékeny földet. Midőn müvöket megszemlélték és jónak találták, a napot mint legfőbb hatalmat az égre helyezék, az összes teremtett dolgok fölé.»

A teremtés tényének e meseszerü előadása ős-idők óta feltalálható a japánoknál.

A sintó-k (a régi államvallás hivei) most is hiszik, hogy mindenek létezése előtt a legfőbb égben trónolt az Isten, ki először önmagát s azután a világot a fennleirt módon alkotá.[1]

A hetruskoknál megőrzött hagyomány szerint a világ hatezer év alatt jött létre. Az első évezred alatt az eget és a földet; a második alatt az ég boltozatát, a harmadikban a vizeket; a negyedikben a napot és holdat; az ötödikben a madarakat csúszó-mászó és egyéb a légben, földön és vizben élő állatok lelkeit, a hatodikban az embert teremté az Isten. Az ember nemzetsége pedig éppen addig fog tartani, ameddig a teremtés munkája tartott. Az ember sárból lett teremtve.[2] — Ki ne gondolna itt a Genesisre? . . .

A görögök. A nép ajkain élő hitregét Hesiod állitotta össze. A világ az őstengerből — Okeanos — származott; a teremtő elemmel egy női elem egyesült: Thetis. Más felfogás szerint a világ az ős sötétség és ős éjből (Erebos és Nyx) származott; általánosabb és legelfogadottabb volt azon nézet, mely szerint a világ kezdete a «chaos» volt, mely magában foglalta az összes létezők lételemeit,

[1] Ugyanott J. m. 1. és 5. ll.

[2] Cantu. J. m. II. 425. l., ott idézve Passerini Pict. Etr. in vascol. II. XI. lap.

melyek össze-vissza keverve, egymással harczban állottak. E chaosból először is kivált a föld (Gea, Tellus), mely a zürzavar kebléből a teremtő erőt is magával hozta s létrehozta az eget (Uranos, Caelum) majd a hegyeket, végre a tengert. A föld e három teremtményével egy időben válik ki a chaosból a mindent összekötő szerelem isteni elve (Eros, Amor), mely azután a teremtés többi munkáiban, mint az istenek leghatalmasabbja és legszebbje, folyton teremtőleg együtt működik. Egyidejüleg születtek még a nappal és éjjel, mely utóbbinak lényei a földalatti pokolban találják fel hazájukat.

A föld egy óriási korong, melyet buvárharangszerüleg s körülzárolva borit be az égboltozatja; a föld alatt ép oly mélyen lefelé mint az égbolt fenn, terjed el sötét lényével az alvilág és ez alatt a chaos, mig a föld széleit az ős-sötétség és éj veszi körül; az egész mindenséget pedig a megmérhetetlen tenger övezi át.

Az ég és föld között Eros, a szerelem, házasságot köt s ebből származnak a Titánok, óriások, kiknek leghatalmasabbjai Okeanos és Thetis s ezek gyermekei a föld édes vizei s a tavak. A Titánok utódai a titánidák: Helios, nap; Selene, a hold, Eos, a hajnal, Japhetos, kitől Prometheus, Epimethus és Atlas származnak; ezek közé tartoznak Themis és Mnemosyne, Zeus ősei, végre Kronos és Rhea, az idő és neje, kik számos éveken uralkodnak a világ felett. A titánokon kivül Uranos és Gea, az ég és föld házasságából származnak az egyszemü óriások is, a Cyclopok: Brontes az égzengés, Steropes a villám, Arges a fény. Uranos gyermekei harmadik csoportját pedig a százkezü Hekatoncheirák képezik, kik ujra hárman voltak: Kostos, Briareus és Giges.

Uranos és Gea csak addig uralkodtak a világ felett, mig a házi béke fennállott köztök, ezt pedig az zavarta meg, hogy Uranos félvén saját gyermekei a cyclopok és százkezüektől, azokat az alvilágba taszitotta; ekkor neje Gea gyermekeit a titánokat, atyjok, illetőleg férje ellen felláziták; de ezek közöl csakis a legkisebb Kronos vállalkozott

a merényletre s igy jutott nővérével Rheával, kit nőül vett, a világ trónjára. A trónjától megfosztott Uranos megátkozta őket: ők is hasonló sorsra jussanak, őket is saját gyermekeik foszszák meg az uralomtól. Kronos félvén ez átok beteljesedésétől, gyermekeit születésök után azonnal felfalta; már öt gyermekét nyelte volt el, midőn ravasz neje a hatodik (Zeus) születésekor, egy pólyákba csavart követ adott neki, gyermekét pedig Kréta szigetére vitte, s ott titkon felnevelte. A nymphák mindent elkövettek, hogy Kronos figyelmét legujabb szülöttéről elvonjak, s hogy annak sirását se hallja, énekeikkel és tánczczal iparkodtak azt elfojtani. Ekkor már emberek is voltak a földön, mert Zeusnak krétai ifjak szolgálnak. A roppant erőre fejlett Zeus első dolga volt, a bölcs Mesistől, Okeanos leányától hánytatót kérni s ezt titkon atyjának beadván, elnyelt testvérei másodszor is e világra jöttek: Poseidon, Pluto, Hera, Demeter és Hestia, kiknek segélyével elfoglalta atyja trónusát s az uralmat velök megosztá.

Némelyek azt állitják, hogy az emberek és földi lények teremtője Prometheus volt, ki az embert agyagból gyurván, azt részint az istenektől ajándékul nyert, részint elorzott tulajdonokkal ruházta fel. «Res eos non fefellit — irja Lactantius Div. inst. II. k. XI. fej. — sed nomen artificis. Prometheus Apollótól, a papistentől az isteni szikrából egy részecskét lopott embere számára, miért is őt Zeus a Kaukazus egyik sziklájához lánczolá, Typhon óriás sasa naponkint fölkeresi őt, hogy az isteni hős ujra és ujra megnőtt máját csőrével kivágja — más szavakkal, hogy önérzetét megsemmisitse.[1]

Az előadottak első tekintetre a görög-római theogoniát, az istenek származását foglalják magokban; de ha eltekintünk a személynevektől s ama természeti tárgyakat vagy tüneményeket veszszük szemügyre, melyeket képviselnek, kétségkivül a görög-római cosmogonia áll előttünk.

Kezdetben volt a chaos, ebből vált ki az őstenger, az

[1] P. Szathmáry. J. m. 243. l.

ég és a föld; a tenger létrehozta az édes vizeket és tavakat; létrejön a nap, hold, az idő; az éjjel és a nappal érintkezéséből származik a hajnal; az ég és a föld létrehozza a zengést, a villámot és fényt.

Eleinte Okeanos uralkodik, vagyis viz borit mindent; utánna Uranos és Gea, az ég és föld uralkodik és pedig erőszakos módon jutnak uralomra, vagyis nagy forrongások közepette keletkezik a tengerből az ég és a föld, s végre megjelenik Zeus, ki határt szab a tengernek (Poseidon) alkotja az alvilágot (Pluto) termékenynyé teszi a földet (Demeter, Ceres) s létrehozza a tüzet (Hestia).

Ez Hesiod cosmogoniája.

Az ember teremtését s az első társadalom keletkezését pedig a monda igy adja elő: A görög őshagyományok a legrégibb korba helyezik a társadalom keletkezését. A férfi már meg volt teremtve Prometheus által, midőn Zeus Hephaestos által föld és vizből a halhatatlan istenek képére létrehozza a nőt. Pallas őt felruházza s a neméhez illő művészetekre oktatja. Aphrodite bájossá teszi, a Grácziák és Pytho arany nyakékkel ajándékozzák meg, a Horák virágokat fonnak hajába; Hermes a hazudozáson kivül szivet elbájoló ékesszólásra oktatja. Ilyen volt az első nő teremtése napján: Pandora, a mindentbiró.

Az emberek már elszaporodtak vala, midőn Prometheus és Epimetheus, Pallas és Hephaestostól tüzet lopván, e megbecsülhetetlen jótéteménynyel megajándékozák őket. Mennyei kegyekkel felruháztatván az összes lények között ők (emberek) az egyedüliek, kik az istenekhez közeledhettek s a halhatatlanok ismeretére eljuthattak. Oltárokat emelnek s élő szóval hirdetik az istenek dicséretét. Egyuttal házakat is épitenek, ruhákat, ágyakat készitenek s a földet mivelik. Mindezek daczára azonban magányosan élnek, s a nálok erősebb vadállatokkal nem képesek szembeszállni, — nem ismerték még az erőt, az oltalmat, mely a társas életben rejlik. Igy azonban el kellett pusztulniok. Zeus félvén az emberi nem végleges kipusztulásától, mája fiának meghagyá, hogy szemérmet és igazságot adjon az

embereknek, mint a melyek az emberi társadalom alapját képezik. Hermes azon kérdésére, vajjon a szemérem és igazság érzetét ugy ossza-e szét, miként a müvészi hajlamokat, t. i. csak egyes kiváltságosaknak — az istenek atyja kijelenté, hogy mindnyáját részesitse azokban. «Hirdesd ki törvényemet — mondá — amely halandó teljesen lemond a szemérem és igazságról, mint a társadalom ostora irtassék ki!» Az ember csak most kezdte felismerni, hogy a magányos élet nem egyéb, mint a folytonos veszély és harcz állapota: a biztonságot és békét a társaságban kereste. Társaságot alkot, erőit, képességeit fokozza s mások erői és képességeivel egyesiti. Csak igy volt képes eszét a czélnak megfelelő módon értékesiteni, mert az ember csak úgy lesz nagygyá és erőssé, csak ugy uralkodhatik a világ felett, ha önmagát megfékezi s a törvényeknek alárendeli. Az ember a társas élet által lett igazán emberré![1]

Miként vélekedtek a bölcselők és költők a világ eredete felől? Thales, a hét bölcsek egyike, első fürkészte a világ eredetét és okfejét; olvassuk ugyanis Ciceronál[2] «Thales enim Milesius, qui primus de talibus rebus quaesivit, aquam esse dixit initium rerum, deum autem eam mentem, quae ex aqua cuncta fingeret.» Ezt pedig valószinüleg a phoeniciektől tanulta, kik azt hitték, hogy a világegyetem eredetileg folyadék volt. Anaximenes a levegőben, Heraclitus a tűzben, Empedocles az egységre visszaterelt négy elem vegyülésében és küzdelmében kereste az okfőt. Anaximander a mindent magában foglaló végtelenben kereste azt, a végtelenségben, melyben a dolgok örök változatosságai történnek, mig ő maga változatlan. Perycides Jupitert, az időt és a földet tekinti örök okfőül. Anaxagoras szerint a legfőbb teremtő elme különbözik a világ lelkétől, a világ lelke alatt pedig az örök lény törvényeit érti, melyeket müvében nyilvánitott. Isten nem lelket, hanem impulsust adott az anyagnak; ő maga nem zárkózhatott az anyagba;

---

[1] Tocqueville. Griechenland 454. l.

[2] De nat. deor. 10. 25. Edit. Teubneriana.

az ő lényege tiszta, szellemi s a testtel való egyesülés nem képes őt bemocskolni.

Pythagoras szerint minden dolognak valódi és anyagi kezdete a határozott egység (monas), melyből a korlátolt tökéletlen, a dualitas, és a határozatlan ered. A teremtés mozdulatának czélja, hogy a szellemeket megszabaditsa a dualitas vagyis az anyag kötelékeiből, mit az által érhetünk el, ha a változónak hamis tanát elhagyva, a változhatlan lény valódi tudományára eljutunk, és a sokféleséget vissza tudjak terelni az egységhez. A világ összhangzólag rendezett egész, tiz nagy testből álló, melyek egy központ, a nap körül forognak és a csillagok közbenjárása által bizonyos összeköttetésben állnak az istenséggel.

Xenophanes világosan kimondja, hogy egy az Isten, de miután ő felállitá az elvet: semmiből semmi sem lesz — az anyagot öröknek tartja.

Az atomisták Pythagoras ellenében a végtelen egység helyébe a végtelen többséget álliták, s azt tanitották, hogy öröktől fogva léteznek parányok, s ezek esetleges egyesüléséből származnak a testek; de arra a kérdésre, honnét vannak a parányok? nem feleltek meg.

Az őshagyomány felette csekély maradványaira akadunk e bölcselőknél, az okoskodás chaosában majdnem teljesen elvész az. Sokrates a világ eredete felől nem nyilatkozott s azt nem is kutatta; kutatásait a praktikus dolgokra irányozta s a theoriát is csak praktikus czélja miatt becsülte, mert szerinte minden ismeret czélja: az erény.

A nagyeszü Plato szerint Isten adott az anyagnak alakot, azt rendezte és szépséggel fel is ruházta; de honnét származik az anyag, erre nem talál feleletet — valószinüleg öröknek tartja.

Aristoteles metaphysikájában meghatározza a lét, a nem lét és a semmi fogalmát s mig az anyagot a dolgok örök lehetőségének, Istent azok valódisága örök okának tartja. Isten tehát az általános alkotó erő, mely által a nemlét elvont ellentétéből létrejő a lét. Isten tehát mindenek alkotója, létrehozója.

A gunyolódó Demokritus és Epinus pedig, Casarinus bizonysága szerint az embernek agyagból való alkotása mellett szálltak sikra: «Democrito Abderitae ex aqua limoque primum visum esse homines procreatos. Nec longe secus Epicurus; is enim credidit, limo calefacto, uteros nescio quos radicibus terrae increvisse, et infantibus ex se editis, ingenium, lactis humorem, natura ministrante, praebuisse; quos ita educatos et adultos, genus humanum propagasse.»

Halljuk a költőket! Ovid igy énekel:

«Ante mare et terras et quod tegit omnia, caelum
Unus erat toto naturae vultus in orbe,
Quem dixere Chaos; rudis indigestaque moles
Nec quicquam nisi pondus iners congestaque eodem
Non bene iunctarum discordia semina rerum.
Nullas adhuc mundo praebebat lumina Titan, (Helios, nap)
Nec nova crescendo reparabat coruna Phoebe,
Nec circumfuso pendebat in aëre tellus
Ponderibus librata suis, ne bracchia longo
Margine terrarum porrexerat Amphitrite.

. . . . . .

Frigida pugnabant calidis, umentia siccis,
Mollia cum duris, sine pondere, habentia pondus
Hanc *Deus* et melior litem natura diremit;
Nam caelo terras et terris abscidit undas
Et liquidum spisso secrevit ab aëre caelum.
Quae postquam evolvit caecoque exemit acervo
Dissociata locis concordi pace ligavit.

. . . . . .

Jusssit et extendi campos, subsidere valles.
Fronde tegi silvas, lapidososque surgere montes.

. . . . . .

Sidera coeperunt toto effervescere coelo.
. . . habitandae piscibus undae,
Terra feras cepit, volucres agitabilis aër.
Sanctius his animal mentisque capacius altae
Deerat adhuc, et quod dominari in cetera posset.

Natus homo est: sive hunc divino semine fecit
Ille opifex rerum stb.[1]

. . . . . .

Honnét szedte Ovid, a rómaiak legtermékenyebb irója adatait? Olvasta tán a Genesist? Ismerte-e az őshagyományt? Vagy csak a képzelem szülötte volna e költemény? Az Isten «opifex rerum» teremtette szerinte a mindenséget, melynek kezdete a chaos s ebből származik minden. Ebből jön elé föld s először is a föld — ezután keletkezik a tenger, a hegyek, völgyek a lombdús fák, a csillagzatok, a halak, a vadak, a madarak s végre az Isten képére teremtett ember. Keresztény költő sem énekelhetné meg szebben és jobban a világ teremtését.

Lucretius pedig felteszi a kérdést: ha a világ örök, hát miért nem énekelték meg a költők a thebai háboru és a Troja pusztulása előtti eseményeket?

s igy felel:

. . . Habent novitatem summa, recensque
Natura est mundi, neque pridem exordia cepit.[2]

Linus: «Tempore primaevo simul omnia mixta fuerunt.» Laërtius: «Principium esse molam confusam ex hac discreta elementa quatuor et aminalia perfecta.»

Lucretius: «Denique coelesti sumus omnes semine Oriundi: «Omnibus ille idem pater etc.

Végül álljanak itt a Sybilla szavai;
Qui solus est Deus creator invictus existens
Ipse autem formavit figuram formae hominumque,
Ipse miscuit naturam omnium generationis vitae.
És «Hominem formatum Dei manibus.»

A bölcselők tehát ép ugymint a költők a világ eredetét a chaosból származtatják; de ki hozta létre a chaost? erre nem felel meg egy se. Cicero tagadja, hogy az anyagot Isten hozta volna létre: «Primum igitur non est probabile eam materiam rerum, unde orta sunt omnia, esse divina providentia effectam sed, habere et habuisse vim et naturam

[1] Metamorph. I. 1—80.

[2] L. 5. de rerum nat. v. 325. ngy.

suam. — Ut igitur faber, cum quid aedificaturus est, non ipse facit materiam, sed ea utitur. quae sit parata, fictorque item cera, sic isti providentiae divinae materiam praesto esse oportuit, non quam ipse faceret, sed quam haberet paratam.» Ezen előzmények és hasonlatok után, nemde azt kellene hinnünk, hogy Cicero azon következtésre jut, hogy Isten a már készen álló anyagból alkotta a világot — korántsem! Ő a világ alkotását is eltagadja az Istentől.

Az anyag eredetéről a classicus ó-kor tehát semmiféle felvilágositást nem nyujt — a semmiből való teremtésről pedig fogalommal sem birt — mindössze: Isten az anyag rendezője átalakitója fenntartója szerinte; de Istent mint a szó szoros értelmében vett Teremtőt nem ismeri.

Az északi vagy Skandináv népek: a germánok. Az ujabb keletü Edda támaszkodván a régibb Eddára főleg a nagy fontosságu Völuspára — a világ teremtését igy irja le: Kezdetben — olvassuk a Völuspában — semmi sem volt, sem homok, sem tenger, sem hűs habok, föld sehol sem volt, ég sem, nyilt (üres) tér volt: Ginnungagap — de fű nem vala. Jóval a világ teremtése előtt Niflheimr lőn alkotva, melynek közepén a Hoergelmirnek nevezett kút van s ebből fakad 12 különnevü folyó.

Az első világ délen volt: Muspellnek azaz: tűznek neveztetett, ez fényes, izzó volt; idegenek még csak meg sem közelithették; Surtz (= fekete) őrzi e földet lángoló pallossal — ez a világ végén harczra kel, legyőzi a összes isteneket s az egész világot tüzzel fogja elpusztitani.

Az alvilági folyamok, Elivagar, addig folytak, mig a bennök levő méreg hatása alatt megdermedtek s a köd jéggé fagyott s a jég elhatott egészen a Ginnungagap határáig. Ginnungagap meleg lévén, a jég olvadni kezdett, a cseppek pedig, annak hatalmával, ki a meleget küldé, megelevenedtek s emberré változtak, kinek neve: Ymir (Örgelmir). Vele egyidejüleg a cseppfolyóvá lett jégből származott egy tehén, Audhumla, melynek tőgyéből négy tejfolyam fakadt; e tehén táplálta Ymirt is. E tehén ugy táplálkozott, hogy a sósizü deres köveket nyalta; de ime azonnal

az első napon, estefelé emberi hajzat jött elő a köből, másnap egy emberi fő, s harmadnap egy egész ember, ki Burinak (születettnek) hivatik; szép, nagy termetü, erőteljes férfiu volt az. Ez nemzé (kivel? nem mondatik) Börrt s ez nőül vevé Beslát, Jötun (t. i. óriás) leányát; tőle három fia született: Odin, Vili és Ve.

Börr fiai megölik Ymirt s holttestét a Ginnungagapba viszik s belőle alkoták a földet, véréből a tengert s a vizeket; a földet húsából, a hegyeket csontjaiból alkották; a sziklák és szirteket, metsző és zápfogaiból fejéből alkoták a mennyboltozatot s a négy világtájjal a föld fölé helyezék azt: négy sarka alá négy törpét helyeztek el: Austri, Vestri, Nordhri és Sudhri. (Ost, West, Nord és Süd — kelet, nyugat, észak, dél). Erre a Muspellheimből kivetett szikrákat a térben elhelyezék, hogy megvilágitsák az eget és a földet. Ekkor lőn elválasztva a nap az éjtől, ekkor kezdődött az évszámitás, a Völupsában ugyanis olvassuk: «A nap nem tudta, hol lakik, a hold nem tudta mely térben van, a csillagok nem tudták, hol legyen helyök.»

A föld felülete gömbalaku s tengerrel van körülvéve; a tengerpartra óriásokat telepitettek le s beljebb a parttól várfalakat vontak a föld körül, hogy megakadályozzák az óriások betöréseit. E falakat Ymir szemöldökeiből épiték és Mid-gardz-nak (közép-város) nevezék. Agyvelejét felhajitván az ég felé, felhőket alkottak belőle. Grimnismal (40.) következő módon irja le a teremtést: «Ymir húsából alkoták a földet, verejtékéből a tengert, csontjaiból a hegyeket, hajából a fákat, koponyájából az eget; szemöldökeiből a barátságos uralkodók Midgardz-ot alkoták az ember fiai számára s agyvelejéből az összes felhők lőnek alkotva.»

Az ember alkotását illetőleg pedig a következőket olvassuk: «Börr fiai, a tengerparton járván, két fára akadtak s ebből alkoták az embereket, az első (t. i. Börr első fia) lelket és életet; a második észt és mozgást, a harmadik, beszélő-képességet, hallást és látást adott nekik; ruházattal és névvel is ellátták őket; a férfit Askr (körisfa), a nőt Embla

(tevékeny)-nak nevezték s tőlök származnak a Midgardzban lakó emberek.

Ime mily őrült mesékké fajult a germánoknál az ős-hagyomány, alig látszik ki belőlük az igazság szikrája, hogy a teremtés mégis az Istennek müve.

De immár befejezzük összehasonlitásainkat.

Az eddigiekből is látható, mily messzire távozott a a magamagára hagyott pogányság az isteni revelácziótól, melynek tradicziója pedig, homályos nyomokban bár, élt közöttük is. — A Mózes cosmogoniáját pedig semmiféle tudomány megdönteni nem volt eddig képes, nem is lesz képes soha.

IRODALOM ÉS MÜVÉSZET.

A Colosseum vértanui. Képek a római amphitheatrum történetéből. Irta T. O'Reilly A. J. apostoli hittérítő St. Maryban, a Fokföldön. Forditotta Matyaczkó Theodor, papnevelő-intézeti lelkiigazgató Ungvárott. Kis 8-r. 452 lap. Ára 1 frt 20 kr. Megrendelhető a Pázmány-sajtónál, Szatmárott.

Mikor ezt a sok szépet igérő czimü munkát kezünkbe vettük, azt gondoltuk, hogy ez is egy szép, költőileg feldolgozott elbeszélés lesz a vértanuk idejéből, milyen a Fabiola nővére, Valeria, Antonia, stb., melyeknek ugyan szintén történeti hátterök van, de melyek nagy részben a fantáziájának is tért engedtek.

De alig olvastunk belőle pár lapot, láttuk, hogy itt egy történeti becscsel biró müvet birunk, a mely a Ruinart aktáit s egyéb régi görög s latin feljegyzéseket birva alapjául, azokból veszi adatait, melyeket a szerző szép, élvezetes irályban feldolgozva, oly munkát adott a közönség elé, mely oktatja és gyönyörködteti ugyanazt egyszerre, s melyet — tartalmánál fogva — majdnem a Wiseman remek Fabiolája mellé lehet állitani.

Összegyüjtötte Sz. azoknak a vértanuknak aktáit, akik a Colosseumban szenvedtek martyromságot, s ezekből egyes képeket festett, melyeknek egymáshoz való csoportositását épen a vértanuság egy és ugyanazon helye, a Colosseum indokolta. Sz. Ignácz, Eustach, Eleuther, stb. stb. vonulnak itt el szemeink előtt, amint a vértszomjazó római nép ezrei előtt adják oda életöket Krisztusért, az ő vértanuságuk története, és pedig, még egyszer mondjuk, régi okiratok alapján, melyek sokszor idézve is vannak, s mindez nem szárazon, hanem igazi irói tehetséggel, fönségesen s mégis egyszerüen, az érdeklődést lekötő irálylyal nyujtva elénk.

Ily műnek valóban nagy elterjedése a családokban, az ifjuság kezében, a nép közt és mindenütt, a hol épiteni, lelkesiteni, vigasztalni, a lelkeket szendergéseikből felébreszteni vagy irányitani kell, nagyon-nagyon kivánatos.

Keresztény család ennél érdekfeszitőbb és hasznosabb olvasmányt alig szerezhet be olvasóasztalára, — az ifjuság vezetői és barátai ennél meghatóbb, az ifju lelkeket megragadó és a hitben, erényekben és áldozatkészségben megszilárditó ifjusági müvet alig adhatnak kezeikbe.

Egyetlen kifogásunk van csak a magyar kiadás ellen, az, hogy a korrektura nagyon hanyag volt, s a könyv hemzseg a sajtóhibáktól. Ez nagy kár, amelyet némi fáradsággal távol lehetett volna tartani.

F. Sz.

Christ und Widerchrist. Ein Beitrag zur Vertheidg. d. Gottheit J. Chr. u. zur Charakteristik d. Unglaubens in d. prot. Theologie. Von v. Paul v. Hoensbroech S. J. Mit Approb. d. Erzbisch. v. Freiburg. (*Herder, Freiburg i. Br.*) *1892. 8-r. 167 l. Ára 1 Mk. 50 f. = 1 frt.*

Már nem egyszer volt szó folyóiratunkban arról, hogy a német protestáns egyetemeken ma már oly theologiát tanitanak egyes professorok, amely többé kereszténynek nem nevezhető. A már meghalt Hase és Lipsius után egy Harnack, egy Pfleiderer, mindkettő berlini theol. tanár, mellet-

tök azután Weizsäcker, Holtzmann, Zöpfel, Hausrath, Kaftan, no meg akárhány más, mindenfélekép csürik-csavarják a szentirás szövegét, csakhogy kihozzák belőle, hogy Krisztus nem volt Isten fia abban az értelemben, a melyben ezt hitte a kereszténység kezdettől fogva, s a mely értelemben még Luther is s az ő kortársai azt hitték!

Németországban ép most óriási mozgalom indult meg a hivő protestánsok részéről a Harnack-féle álláspont ellen, hogy legalább az apostoli hitvallás igazságait megmenthessék. Mi lesz az eredmény? Nem tudni; mert hisz, ha a protestantizmus következetes: akkor szabad kinek-kinek a saját izlése szerint magyarázni a szentirást.

Elég az hozzá, hogy a könyv, melyet imitt pár szóval akarunk ismertetni, ép ebből a szempontból a legkorszerübb könyv legalább Németországra nézve; de azért mi magyarok is sokat tanulhatunk belőle.

Az a tudós jezsuita, kinek grófi családneve a czimlapon ragyog, világos és logikus rendben összehordotta az adatokat, melyekből kimutatja, hogy ezek meg ezek a német theologus professzorok *egészen eltértek* a keresztény tantól, *nem azt a Krisztust hirdetik* hallgatóiknak, akit az evangelium ecsetel, következőleg *vallásuk sem keresztény* többé. Ugy van, előttünk áll a borzasztó paradoxon: keresztény theologiát akarnak tanitani európai egyetemeken, s ez nem keresztény! Az a Krisztus, akinek nevét a német protestáns egyetemek legtöbbjén hangoztatják, nem a történeti Krisztus, hanem egy torzkép, összetákolva tudákos, gőgös, elvakult emberektől.

Mily remek ellentétet képez ezek üres és erőltetett okoskodásaihoz a tudós szerzőnek érvelése Krisztus istensége mellett! Ez érvek a dogmatikából mind ismerősek, de itt csoportositva, s szoros egymásutánban felhordva, stringens bizonyitékul fognak szolgálni a világi, sőt a protestáns olvasóközönségnek is, melynek szánva van a könyv.

Bizony bizony, nincs más név az ég alatt, melyben üdvözülhessünk, — mint a Jézusnak, Isten fiának neve. Aki őt

nem ismeri el Istennek, nincs miért elfogadnia egyéb tanait sem, s eo ipso megszünt keresztény lenni.

Dr. Kereszty Viktor.

Die Hauptprobleme der Sprachwissenschaft in ihren Beziehungen zur Theologie, Philosophie und Anthropologie. Von Dr. Alexander Giesswein. Mit Approb. des hochw. Bischofs von Raab. Freiburg i. Br. Herder, 1892. Nagy 8-r. 245 l. Ára?

Régibb olvasóink, e czimet figyelemmel olvasva, bizonyára emlékezni fognak, hogy azzal már találkoztak a M. Sion könyvismertető rovatában. Valóban, Giesswein dr.: *Az összehasonlító nyelvészet főproblémái*t ismertettük már 1890. évf. 742. lapján, s ott kiemeltük annak előnyeit.

Ez előnyök nyitották meg a jeles, tudományos könyv előtt a német kiadónak csarnokát is. Egy Herder bizony nem koczkáztatja a kiadását oly könyvnek, melynek elterjedését elébb hozzávetőleg ki nem számitotta. S igy történt meg az a ritka dolog, hogy az eredetileg magyar nyelven megjelent mü most németül is napvilágot látott, ép ugy, mint pár év előtt Platz Bonifácz magyar czisterczitának «Der Mensch und seine Rassen» czimü munkája, hogy igy százszorta nagyobb olvasóközönsége legyen, mint volt és lehetett a magyar könyvnek.

(Ki kell emelnünk, hogy úgy Giesswein, mint Platz munkájánál nem egyszerü forditásról, hanem valóságos németnyelvü kiadásról van szó, amely a szerző közvetlen munkásságát veszi igénybe.)

Hogy az ily ritka eseménynek mi magyarok csak örülhetünk, nem szorul bebizonyitásra. Hadd lássa a külföld, hogy a magyar papság is nemcsak müveli a tudományt, hanem képes azt közleni is, és pedig nemcsak a maga saját anyanyelvén, honfitársaival, hanem neki idegen nyelven is, amelynek az előnye az, hogy azt kilenczven millió ember beszéli.

A könyv ismertetését nem ismételve, hanem utalva az

érdeklődőket 1890. évfolyamunk idézett lapjára, gratulálunk tisztelt barátunknak, s kivánjuk neki; lelje örömét abban az öntudatban, hogy a magyar klerus tudományos reputácziójához a külföld előtt nagyban hozzájárult.

Dr. Kereszty Viktor.

Keresztény leánykák bokrétája. Irta Marchal V. Franczia eredetiből forditotta dr. Rada István. Veszprém. 1892. 16-r. 342 l. Ára diszkötésben 1 frt 50 kr.

Egy kedves kis könyv, keresztény leánykák számára, melyből csak jót és szépet tanulhatnak. A tiz fejezet ugyanannyi erényt tárgyal szép kis elbeszélésekben; czimeik: I. A nefelejts (Isten szeretete). — II. A liliom (ártatlanság). — III. Az ibolya (szerénység). — IV. A rózsa (szeretet). — V. Az epervirág (tökély a jóságban). — VI. A jáczint (szeretetreméltóság). — VII. Az ezüstös pimpó (őszinteség). — VIII. A rezeda (jó tulajdonságokra kell fektetni a fősulyt). — IX. A narancsfa (nemeslelküség). — X. A babér (dicsőség).

Amit Marchal ir, az szépen és jól van megirva, Rada francziából adott forditásait is mint jókat ismerjük már rég. Itt is a legszebb czél lebegett a szerző és a forditó előtt: a fejlődő fiatal leányokat elvonva a hiuságtól, igazi nőiességre, női erényekre oktatni.

Felhivjuk főleg lelkész-olvasóinkat, ajánlják e könyvet a szülőknek, akik ugyis sokszor aggságoskodva törik fejöket azon, minő olvasmányt adjanak, p. o. karácsonyra, névnapra, stb. serdülő leányaik kezébe.

Dr. Kereszty Viktor.

A római kath. egyházi szertartás kézikönyve. Irta Hegedüs Imre váczegyházmegyei áldozár, becskei lelkész. Az egyházmegyei hatóság engedélyével. Budapest, 1891. Hunyadi Mátyás intézet. 8-r. 322 lap. Ára 1 frt 50 kr.

A franczia regény- és szinműiróknál nem ritkán fordul

elő, hogy müveik czime és tartalma között semmi összefüggést sem lehet találni. Nézetük szerint a meglepetés, melyet müvük e sajátsága okoz, a hatás egyik legjobb biztositéka.

Mennyiben áll ez elmélet, nem kutatjuk. De azt tudjuk, hogy a józan gondolkozás, valamint az általánosan divó szokás szerint arra törekszik minden iró, hogy könyvének tartalmának találóan fejezze ki a czim által.

A fentebb jelzett mü irója, ugy látszik, az előbbi nézetnek hódol. Mert könyvének czime után alig sejtheti valaki tartalmát. Azt várnók u. i., hogy a szertartások magyarázatát, történeti fejlődését, jelképes értelmét találjuk a munkában. Pedig csak a szertartásos imák vannak benne közölve. Helyesebb lett volna tehát a könyvet igy, vagy hasonló módon czimezni: «A róm. kath. szertartásos imák.» Ekként a czim után világosan tudhatta volna mindenki, miről van szó a könyvben.

A beosztás is czélszerübb lett volna az egyházi év fő időszakai szerint. A mindennapi imák aztán vagy a könyv elején, mint most, vagy alkalmasabban a mü végén állhattak volna. Nagy mértékben emelte volna a könyv becsét, ha a szertartások részletei is jelezve volnának. Igy csakugyan nagyon hasznos munkává tehette volna a t. szerző müvét, főleg azok részére, kik a sz. tényked éseknél tevőlegesebb részt vesznek, mint pl. a kántorok.

Jelen alakjában kissé nehéz a könyv czélját megérteni. A hivők imakönyveik mellett alig fogják a templomba vinni. A kántorok számára nem elég kimeritő. A képezdei ifjuság részére, melynek különben igen kivánatos lenne e nemü munka, szintén nem czélhoz vehető.

Ha egy esetleges második kiadásnál a t. szerző az érintett módon átdolgozná müvét és az itt szükségtelen énekeket elhagyná, igen hasznos szolgálatot tenne a hitélet emelésének.

Dr. Walter Gyula.

Három évtized Esztergom-megye és város multjából. 1684—1714.) Irta Villányi Szaniszló szentbenedekrendi házfőnök és fögymnásiumi igazgató. Két térképpel. Esztergom, 1892. Laiszky János. 4-r. 317 lap.

Rövid két év alatt két kötetet irt a t. szerző Esztergom multjáról. (Az elsőt 1891. évfolyamunk 545. lapján ismertettük.)

Kétségtelen, hogy Esztergom történetileg az egész ország egyik legnevezetesebb, legérdekesebb pontja. De a mily hálás dolog a multak buváraira nézve Esztergom emlékeinek kutatásába mélyedni és azok sötétét a tudomány fényével megvilágitani akarni: épp oly fáradságos is a vállalat, bejárni a rendkivül tág mezőt, melyre a ma oly szerény város mozgalmas, eseménydús története kiterjed.

Évtizedek kivántatnának ahhoz, hogy a legmunkásabb kezek is összegyüjtsék és rendezzék azon anyagot, mely e e város multjának gazdag tárházában fel van halmozva.

A kezdet azonban már megtörtént. Nagytudományu történészünk *Knauz Nándor*, «Monumenta Eccl. Strigoniensis» czimü munkájában bámulatos szorgalommal gyüjtötte össze a legrégibb századok okmányait és igy letette azon alapokat, melyeken a város pragmatikus története felépithető lesz. Becses adalék Esztergom történetéhez a tudós *Dankó József* pazar fénynyel kiállitott azon munkája is, mely a főszékesegyház kincstár szakszerü ismertetésének van szentelve.

Villányi Szaniszló legutóbbi két kötete is nagyban járul Esztergom multjának ismertetéséhez, s kivált a második mélyebb pillantást enged a török uralom sanyarú viszonyaiba, világos képét nyujtva azon lelkes tevékenységnek is, melylyel őseink a haza ujjáalakitására törekedtek.

A lázas munkát, mely Esztergommegye és város részéről a törökök embertelen dúlása által elpusztitott vidék sajnálatosan összekuszált viszonyainak rendezése érdekében folyt, a három fejezetre osztott munka első részében talál-

juk e czim alatt: «Esztergommegye és város közállapota 1684—1714-ig.»

Esztergom 1683. október 28-án szabadult fel a török járom alól, melynek súlya alatt másfél századig görnyedett. De mint a mély álomból felocsúdottnak több idő kell, mig teljesen urává lesz önmagának: akként kellett Esztergomban is néhány évnek elmulnia, mig a szervezkedés nagy munkája kezdetét vehette. Először a megye kezdett, mozogni 1690-ben. Példáját három év mulva a város is követte, melynek lakossága csak egy óhajt ismert akkor, hogy a várost romjaiból uj életre kelthesse. Nagy lendületet adott a megindult szervezkedési munkának azon körülmény, hogy 1708-ban, I. Józseftől megkapta a város kiváltságlevelét, mely biztositván országrendiségi és társadalmi rangját a rendi élet körében, jelentékeny fordulatot képez történetében és határozottabb fejlődésének kiindulási pontját alkotja.

Azonban csak igen nehezen képes a rég nyugvó tömeg megmozdulni. Az ádáz török uralom által ejtett sebeket nem lehet egyszerre behegeszteni. A lelketlen pusztitás sokkal nagyobb, hogysem nyomait gyorsan lehetne eltüntetni. Nem csoda tehát, hogy a munka csak lassan folyik, a haladás akadályokba ütközik. A város, mely oly szegény, hogy az oklevél költségeit is csak a városbirótól, serfőzőtől és mészárostól kölcsönzött pénzzel képes kifizetni, nem hozhat áldozatokat. Surlódások is mutatkoznak a lakosok között. A törökök kitakarodása után u. i. sok német telepedvén le, versengés támad ezek és a magyar lakosság között, mely nem akarja jogait engedni. Lassan-lassan azonban javul a helyzet. Mind élénkebbé lesz a városban az ipar és kereskedelem, melynek emelésére különféle társulatok és czéhek alakulnak. Az anyagi haladás nyomaiba lép a szellemi fejlődés is, ugy hogy a város viszonyai mind kedvezőbb és kecsegtetőbb alakot öltenek.

Mindezen küzdelmeket, ugy az anyagi jólét, mint a szellemi haladás előmozditására irányuló mozgalmakat nagy részletességgel és vonzóan ecseteli a t. szerző.

A második rész Esztergom helyzetéről és szerepléséről szól II. Rákóczy Ferencz felkelése idejében.

Ismertetve az ország helyzetét a XVI. század végén és a XVIII. kezdetén, «azon két találkozó század határán,» midőn a bécsi kormányférfiak jogtalanul a legnagyobb befolyást akarták hazánkra gyakorolni és azt hitték, hogy a számerejében megfogyatkozott és anyagilag tönkre ment nemzet romjai felett sikerülni fog biztosithatni uralmukat, áttér Esztergom szerepére azon mozgalom alatt, melyet a nemzeti visszahatás szült, amely fegyveres fellépés által ügyekezett visszahóditani a régi jogokat és biztositani az ország alkotmányos önállóságát.

Daczára azonban a sok sérelemnek, a nagy elnyomatásnak, melyet az országnak Bécs részről viselnie kellett; sokan voltak, kik a felkelést nem tudták összeegyeztetni a király iránt tartozó hűséggel.

Kezdetben Esztergommegye lakossága is ezen felfogásnak hódolt. Az állhatatlan jellemü, kapzsi Bottyán azonban, ki annyira kérkedett a császár iránti rendithetlen hűségével, hogy 1703-ban igy irt Koháry grófnak: «Egész testem felháborodott, olvasván legfőképpen aztat, hogy azon koborló, magyar nemzetiségünknek rontói és országunkat pusztitói zászlókat is emeltek már»; fontolóra vevén a felkelőknek mindinkább kedvező helyzetet, féltvén birtokait és remélvén, hogy Rákóczy oldalán gyorsabban emelkedhetik: eltántoritotta a lakosságot és Rákóczy táborába terelte nemcsak, hanem még a várost is ostrom alá vette.

Terve nem sikerült ugyan, kénytelen volt visszavonulni, de ő volt mégis okozója azon sok szerencsétlenségnek, szenvedésnek, mely a népre nehezedett. Nemcsak zsarolt és pusztitott, hanem nagy kegyetlenségeket is követett el. Súlyosbodott a nép helyzete azon csaknem két évi ostrom alatt, melyet Rákóczy 1705-ben kezdett meg és a mely először a vár feladásával végződött 1706. szeptember 14-én, később pedig a császáriak kezére juttatta azt, 1706. október 10-én.

Ez időtől fogva Esztergom állandóan a császáriak ke-

zében maradt, anélkül azonban, hogy ment lett volna a további csatározások nyomorúságaitól. Csak a szatmári béke után léphet a megye és város a békésebb fejlődés ösvényére. A rendezkedés ujból egészen igénybe veszi azon néhány évet, mely a szatmári béke után a tisztelt szerző által tárgyalt időpontig lefolyt. E szervezkedés bővebb ismertetését Sz. elhagyja, hanem ehelyett, kiegészitésül ecseteli Bottyán és Kuckländer életét, jellemét.

Az utolsó rész különféle okmányokat közöl, a melyek sorából a czéhek szervezeti szabályai, mint a legérdekesebbek, érdemelnek legtöbb figyelmet.

Nagy szorgalommal gyüjtött gazdag adatokból gondosan összeállitott munka az, melyet e rövid vázlat ismertet. Szerző átkuttatta ugy az esztergomi, mint a bpesti és bécsi levéltárakat, hogy tárgyáról minél kimeritőbb és hűebb képet nyujthasson. Sok uj, eddigelé ismeretlen adat állván rendelkezésére, müve kétségkivül befolyásolni fogja azon történeti véleményeket, melyek az általa érintett személyek és eseményekre nézve eddigelé uralkodtak és csaknem általános meggyőződéssé váltak.

Villányi müve által, ezt bátran kimondhatjuk, becses munkával gazdagodott a történeti irodalom.

Dr. Walter Gyula.

Béla király névtelen jegyzőjének könyve a magyarok viselt dolgairól. A bécsi cs. és kir. udv. könyvtárban levő kézirat hasonmása. Budapest, 1892. A m. tud. Akadémia könyvkiadó hivatalának bizománya.

Két melléklettel.

I. A kézirat olvasását közli Fejérpataky László, a m. t. akad. l. tagja. 8-r. 24. a.

II. Béla király névtelen jegyzőjének könyve a magyarok tetteiről. Forditotta Szabó Károly. II. kiadás. Javitotta Fejérpataky László. 8-r. 63 lap. Ára 6 frt.

Hazai történetünknek egyik legérdekesebb, ha nem is leghitelesebb forrását teszi közkincscsé a tudományos aka-

démia azon legujabb kiadványa, mely igen szép kiállitásban a napokban hagyta el a sajtót.

Mint a fentebbi czimből kitünik, három darabra terjed a kiadvány.

Az első «Anonymus» ránk maradt egyetlen kézirati példányának egészen hű másolata; a másik a szövegnek teljes átirata a röviditések feloldásával; a harmadik annak magyar forditása.

Több kiadásban birja ugyan már irodalmunk e nevezetes forrásmüvet, de a jelen alakban közölt kiadás határozottan a legelső helyet érdemli meg és a tudományos akadémia számithat az ország elismerésére ez elhatározásaért.

Bármennyire örvendhetünk is azonban e remek kiadványnak, nem hallgathatjuk el abbeli óhajunkat, vajha kellő bevezetéssel és kritikai megjegyzésekkel lenne a munka ellátva.

Igaz, hogy e münek egész irodalma van. Mindazáltal ugyan kivánatos lett volna, hogy ugy a szerző személyére, mint a munka tartalmára nézve kimeritőbb tájékoztatás kisérje a kiadványt.

Annyiban különösen felhivjuk a kiadványra t. olvasóink becses figyelmét, mivel az a régi okiratok olvasásának elsajátitására igen jó kalauzul szolgálhat.

Dr. Walter Gyula.

„Comes pius in officiis votivis et communibus meditando psallere volentium usui destinatus a quodam presbytero Strigoniensi.“ Cum approb. Rssmi Ordinariatus Strigoniensis. — Esztergom, 1892. Buzárovits Gusztáv kiadása kis 8-r. 176 l. Ára füzve 30 kr. csinos fekete vászonkötésben 60 kr.

Örömmel üdvözlünk egyházirodalmunk terén minden kisérletet, melynek czélja: a liturgikus imát értelmessé és azért kedvessé tenni. Ez nyilván rendeltetése jelen könyvecskének is, mely az eddig megjelent zsoltármagyarázatoktól eltérően nem az egyes zsoltárokat külön veszi bonczkés

alá, hanem kimutatja azoknak logikai összefüggését azon keretben, melyet az egyes napok és ünnepek officiumai szerint elfoglalnak. Hálás elismeréssel adózunk a szerzőnek különösen azért, hogy a breviarium zsoltárainak az egyes officiumok főeszméjéhez való remek vonatkozásait feltüntetvén, ujabb adatot szolgáltatott liturgikus imádságunk észszerü voltának bizonyitására, illetve roszakaratu kritikusainak megczáfolására.

Ezen feladatot a legszerencsésebben találjuk megoldva az «Officium votiv. de venerabili Sacramento» földolgozásában, melyben a szerző minden zsoltárt erőltetett magyarázat nélkül a legméltóságosabb Oltáriszentségre vonatkoztat ugy, hogy az officiumnak ezen szellemben való elmondása alkalmas előkészitésül szolgálhat a szent misére vagy áldozásra.

A fogalmak tisztázása végett megjegyezzük, hogy könyvünket korántsem használhatjuk társul a breviarium *elmondásánál,* — mint a melyet recitálva és nem meditálva kell imádkoznunk; hanem alkalmas lelki olvasmányul azon czélra, hogy a zsoltárok értelmét és észszerü csoportositását megismervén, nagyobb figyelemmel, áhitattal és kedvvel rójjuk le a papi imádság mindennapi áldozatát.

A könnyed és mégis klasszikus nyelvezet arra vall, hogy szerzőnk nem először életében lépett fel mint iró az egyház nyelvével; lendületes és bensőséges gondolatai pedig arról győznek meg bennünket, hogy hosszas betegeskedése nem volt képes kioltani azt a tüzet, melynél egykor oly sokan melegedtek — sem bilincsekbe verni azt az élénk szellemet, melynek szikráin oly sokszor bámultunk.

Reméljük, hogy a szerző kivánságára leszállitott ár a münek minél nagyobb elterjedését fogja eredményezni és igy sokakban a breviárium — e leghivebb társunk — iránti szeretetet és kegyeletet növelni. Adja Isten!

M. G.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK.

A szentséges Atya és a bölcsészet. Nemrégiben dr. Gloszner müncheni tanár, a scholastikus bölcsészet tudós müvelője tisztelgett a sz. Atyánál és átnyujtotta két ujabb bölcseleti munkáját. A sz. Atya elmondatta magának a szerző által müveinek rövid tartalmát és behatóan kédezősködött a ker. bölcselet müvelése felől Németországban. Látható tetszéssel hallotta, hogy e tekintetben két évkönyv szokott Németországban megjelenni; Commer boroszlói tanártól és a Görres-társulat részéről Fuldában. Mindkettő a ker. bölcselet müvelését czélozza a scholastika nyomán. A sz. Atya nagy elismeréssel nyilatkozott e munkásságról és buzditotta Glosznert tevékenységének folytatására ez irányban.

Hivek a püspökért. Gouthe-Soulard aixi érseknek — mint ismeretes — letiltotta a kormány a fizetését. A «Croix de Provence» erre adakozásra szólitotta fel olvasóit. A gyüjtés fényesen sikerült. Az érsek a gyüjtés eredményének átvétele után levelet intézett a fentebbi lap szerkesztőjéhez. Tiltakozik a miniszter eljárása ellen. Az 1789-, 1791- és 1801-iki határozatokra hivatkozva, mondja, hogy a papság fizetése nemzeti adósság. Fizetésére kötelezte magát a a nemzet — kárpótlásul az egyházi javakért, melyeket igazságtalanul hatalmába ejtett. E kötelezettség feltétlen — folytatja az érsek. A fizetést tehát sem megtagadni, sem felfüggeszteni nem lehet, csak akkor, ha hivatalától mozdittatnék el valamely püspök a sz. szék által. Még ha egyszerü hivatalnok volnék is, mint a miniszter mondja, ami amint kimutattam, nem vagyok, még akkor sem foglalhatná le fizetésemet szeszélye szerint. Tiltakozom tehát a jogsérelem ellen . . . . . Meghagyom örököseimnek is, hogy lefoglalt fizetésemet követeljék az államtól és forditsák jótékony czélokra. Levelét a következő kedélyes reminiscentiával végzi. Gyermekkoromban — ugymond — nem volt még tűzbiztositás. Ha

szerencsétlenség történt egy faluban, lakosai elmentek gyüjteni — a leégettek számára . . . Ha a miniszter nem teszi jóvá igazságtalanságát, barátaim biztositanak róla, hogy szintén elmennek gyüjteni — a *meglopott* számára.

Olasz gazdálkodás. Mióta az olasz kormány rá tette kapzsi kezeit a jámbor alapitványokra, mindinkább bebizonyul, hogy az igaztalan jószágon nincs áldás. Közelebb két kórházat fognak bezárni: a «Consolazione» és «Trinità dei Pellegrini» nevüeket. Az előbbi Róma legrégibb jótékonyczélú intézeteihez tartozott. IV. Gergely alapitotta 1045-ben. E század elejétől leginkább sebesülteket ápoltak e kórházban. Évi jövedelme 90,000 lirára rúgott. Ma semmije sincs többé! Be lesz zárva a humánus (?!) kormány által. A másik kórház Neri sz. Fülöp buzgólkodásának köszöné létét. E kórház oly hatalmas tőkével rendelkezett, hogy midőn egyizben IX. Pius meglátogatta e szavakra fakadt: «Az itteni betegek hat lovas fogatokon kocsikázhatnának.» Nem telnék ma már egy lóra sem! Ez a liberális gazdálkodás dicső eredménye. Másrészt szépen illusztrálja a kormány gondolkozását azon körülmény, hogy a kórházak vagyonát elfecsérli, az emberiséget a legnagyobb jótéteményektől megrabolja, de Viktor Emmanuelnek 50 millió lirába kerülő emlékszobrot emeltet a Capitoliumon!

Hitelemzési napló. A leitmeritzi egyházmegyei hatóság elrendelte, hogy a hitoktatás anyaga az osztálykönyvbe bevezettessék. E helyes szokás ugyan már régebben divott Ausztriában és az örökös tartományokban, hanem a beirás a tanitó által eszközöltetett. A «Politische Schulverfassung» 223. §. szerint u. i. köteles volt a tanitó a hittani órákon jelen lenni, az előadás tárgyát röviden jegyzékbe venni és azt esetleg a kerületi iskolai felügyelőnek bemutatni. A jelenlegi törvények nem kötelezik a tanitót sem a jelenlétre a hittani órák alatt, sem a tananyag bevezetésére. Felmerült tehát a kérdés egyes hitoktatók részéről, vajjon kötelesek-e ők a tananyagot bejegyezni? Az egyházmegyei hatóság erre hosszabb rendeletben ad utasitást a lelkészkedő papságnak, a melyben kifejtve a hitelemzési napló fontos-

ságát, meghagyja, hogy az a hitoktatók által pontosan vezettessék. — Nálunk a tanitónak a felekezeti iskolában vannak a hitoktatás körül is teendői, kötelességei. Jelen kell lennie a hittani órákon, sőt az emléztetést is neki kell végeznie. A hitelemzési napló vezetésére nézve azonban nincsenek kötelező utasitásaink. A hitoktatás rendszeressége és a hitoktató tevékenységének kellő ellenőrzése szempontjából azonban szükséges lenne a «hitelemzési napló» kötelező meghagyása. Mintánk van rá; a sz. István-társulat kiadott már ily «hitelemzési naplót.» Azonban alig van még valahol bevezetve. Igen kivánatos lenne, hogy azt a nmélt. püspöki kar elrendelje.

Maria-Laach (Maria ad Lacum, Koblenz mellett) a jezsuitáktól a beuroni benczések birtokába ment át. Régesrég szintén a benedektinusoké volt ez a gyönyörü helyen fekvő kolostor, és pedig a hires clugnyi apátságból leszármazottaké. 1802-ben azonban a szerzetesek kiüzettek, javaik elkoboztattak. Később magántulajdon lett az épület a hozzátartozó fekvőségekkel együtt, mig 1873-ban a jezsuiták azokat megszerezték, collegiumot alapitottak ott, mely hiressé lett már csak az ott szerkesztett «Stimmen aus Maria Laach» révén is. A kulturharcz alkalmából a jezsuitáknak is menniök kellett, házuk üresen állott. Most azonban ismét benépesül a ház, a beuroni congregatio szigoru fegyelmü benczéseivel, s rövid idő mulva ujból megszólal az Isten dicsérete a szép laachi templom csarnokaiban.

Protestáns „türelem.“ A felső-baranyai kálvinista esperesség, azon alkalomból, hogy egyik másik tanitójok katholikus nőt bir feleségül, elrendelte, hogy e tanitók intézkedjenek, miszerint egy év leforgása alatt nejeik kálvinistákká legyenek, különben elbocsáttatnak. És ezek az emberek hordják örökre szájukban a türelmet!!

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

A szerkesztésért felelősek: Dr. KERESZTY VIKTOR, Dr. WALTER GYULA.

Esztergom, 1892. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

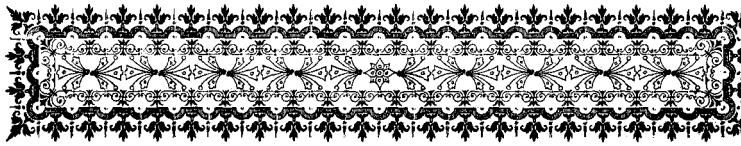

„TÁRGYILAGOSSÁG.“

Irta dr. FISCHER-COLBRIE ÁGOST.

Katholikus vallásunknak és kath. intézményeinknek ellenségei semmivel sem hóditanak annyira, mint negélyezett pártatlanságuk és tárgyilagosságukkal. Midőn egy ismerősömet arra akartam rábeszélni, hogy liberalis kebellapja helyett katholikus lapot olvasson, azt felelé, hogy neki nem „felekezeti,“ egyoldalu pártlap, hanem tárgyilagos és pártatlan ujság kell, szerinte tehát a katholikus lap egyoldalu és elfogult, amennyiben „felekezeti“ pártszempontból itéli meg a dolgokat; a liberalis hirlap azonban a felekezeteken „fölül áll“ (!!) és pártatlanul, igazságosan (!) szól az ügyekhez. Hasonlóképen védekezett, midőn a Meier-féle Conversations-lexicon helyett a Manz-féle katholikus encyklopaediát ajánlottam neki. Sok szavamba került, mig nagynehezen el tudtam oszlatni előitéleteit, — de egyelőre ezt is csak elméletben.

Hát arra ki ne emlékeznék, hogy pár évvel ezelőtt a magyar tud. akadémiában hallatszott a panasz, hogy a magyar tudományosság nem tud a „konfesszionális és konvenczionális tekinteteken fölülemelkedni.“

Szóval: ami katholikus, az elfogult, egyoldalu; de ami katholikusellenes, az *tárgyilagos!*

Egy volt egyetemi tanárom azt szokta volt ajánlani, hogy a liberalizmus nagyhangu frázisait minél gyakrabban *elemezzük.* Ellenségeinknek ugyanis ren-

des taktikájuk, odavetni egy hatalmas frázist, vagy nagyhangu schlagwortot, melytől a gondolkodni nem szeretőnek szeme-szája eláll, ugy hogy azonnal megadja magát és bámészkodva esküszik a liberalis bölcseségre. Ezen szédelgés ellen a legegyszerűbb eljárás, kérdezni annak a nagyhangu schlagwortnak a meghatározását: ekkor mindjárt kiderül, hogy kongása csak azért oly hatalmas, mert az üresség ad neki erős rezonanciát.

Alkalmazva itt ezen kipróbált eszközünket, azt kérdezzük tehát, hogy mi az a tárgyilagosság? Erre mindenki azzal vagy hasonlóval fog felelni, hogy az a tárgyaknak (a megismerés tárgyainak) olyatén előadása, melyet az egyéni, „konvenczionális és konfesszionális,“ nézetek nem befolyásolnak.

Persze ez igy szépen hangzik, könnyü is elméletileg kimondani, csakhogy a bökkenő a gyakorlati alkalmazásban van: hogy már most hol végződik a dolgok puszta előadása és hol kezdődik az egyéni vélemények befolyása? A liberalis pártatlanság és elfogulatlanság természetesen sans gêne azt gondolja, hogy a tények biztos állása, a tényállás tiszta megállapitása az, amit ő mond; ami pedig azonfelül van, az klerikális elfogultság és felekezeti szűkkeblűség. Köszönjük szépen az igazság enemű naiv ismertető jelét; ezt fogadtassák el azzal, aki elhiszi — a gondolkozástól elszoktatott liberalis olvasóközönséggel; de akinek az esze négy kereken jár, az ugyan erre a lépre rá nem megy, hanem az igazságnak más kriteriuma után lát.

Ezen „más kriterium“ szerint a valódi tényállás és az egyéni vélemény között talán bizony helyesebben ugy lehetne feltüntetni a különbséget, hogy valódi tényállás az, ami bebizonyitható, egyéni vélemény pedig ennek az ellenkezője, vagyis, ami be nem bizonyitható.

E szerint a tárgyilagosság nem más, mint a dol-

goknak megitélése oly elvek alapján, melyeknek helyessége bebizonyitható, — alanyi elfogultság pedig a kiindulás oly elvekből, melyeknek helyessége be nem bizonyitható.

Ha már most ezt a tárgyilagosságot keresné valaki a liberalizmusban, nevezetesen „a konvenczionális és konfesszionális szempontok fölé emelkedő“ tudományban, sajtóban és politikában, hát kereshetné is az utolsó itélet napjáig, — de az árnyékát sem találná meg!

Igaz ugyan, hogy a liberálisok azt mondják, hogy ők nem indulnak ki bebizonyithatatlan alapelvekből, hogy ők nem tételeznek fel semmit stb. Hiszen a német „észelviség“ nagyon büszke az ő „voraussetzungslose Wissenschaft“-jára; és miután „a bove majore discit arare minor,“ hűségesen ismétli ezt a magyar „felekezetlen“ tudomány is.

Csakhogy könnyü ezt állitani: a papiros már régen türelmes volt; ujabban pedig a regényekkel és hirlapi czikkekkel agyontáplált olvasóközönség legnagyobb részének agyveleje is kezd tulságos türelmessé lenni. Azért könnyű azt mondani és irni, hogy ők *monopoliumban* birják a föltételezett *helyes* elveket, elfogulatlanul kutatnak a tudományokban és pártatlanul itélnek a politikában; könnyü ráfogni a katholikusokra, hogy dogmatikai előitéletekkel bocsátkoznak a tudományos buvárkodásokba és klerikalis pártszempontból itélik meg a politikai törekvéseket és eseményeket.

Csakhogy ezen épületes okoskodás abban a veszedelmes, sőt végzetes öreg hibában szenved, hogy azt igen könnyü megforditani: a papiros akkor is ép oly türelmes fog maradni, ha mi meg azt irjuk rá, hogy a liberálisok oly előitélettel mennek neki a tudományos buvárkodásnak, mintha a katholiczizmus hamis tanokat hirdetne, és hogy épen ők azok, kik liberális pártszempontból itélik meg a politikai

törekvéseket és eseményeket. Igy aztán már a papiros türelmességének alapján is „kvittek" volnánk a liberalizmussal, vagyis az ő hánytorgatott monopoliuma a tárgyilagosság ügyében épen ugy volna a mienk is, mint az övé; ő legfölebb annyiban maradna előnyben, hogy neki nagyobb a szája és a papirosa.

De nekünk semmi „kvittelés" nem kell, mert erre nem szorultunk. Nem is kérjük a türelmes papiros kegyelmét, hanem *követeljük magunk részére a logika igazságosságát.* A logika nekünk ezt meg is adja: és ha vannak a logikának is ellenfelei, az már nem a logika baja, nem is a mienk, hanem az illetőké.

Nézzük csak.

Elfogulatlanul, tárgyilagosan az kutat és az itél, aki azon alapelveket, melyekből kiindul, bebizonyitja. Ezt a katholikus tudomány és a katholikus politika megteszi, és pedig az előbbi az apologetikában, az utóbbi pedig a bölcseleti erkölcstanban.

Az apologetika bebizonyitja, hogy Isten létezik, hogy Ő az embereknek hitelesitett prófétái s végre egyszülött Fia által természetfölötti kinyilatkoztatást adott s hogy ezen kinyilatkoztatás őrizetét és hirdetését a katholikus Egyházra bizta. Bizonyitja pedig az apologetika mindezt nem *a priori*, nem valamely önkényes, elvek vagy alap nélkül szűkölködő feltevések által, hanem inkább *a józan bölcselet és hamisitatlan történelmi tények* alapján, ugy hogy joggal mondhatjuk, hogy a keresztény-katholikus hitvédelem nem egyéb, mint a vallástörténeti kétségtelen tények egybevetése a józan bölcselet reávonatkozó tételeivel.

Előre mit sem tételezünk fel a hitvédelemben, kivéve a logika sarktörvényeit, mint pl. az okság elvét; és ezen logikai sarktörvényeken kivül semmit fel nem tételezni, semmit a priori fel nem állitani épen főtörekvésünket képezi.

Igy pl. sem azt nem tételezzük fel, hogy a világ öröktől való, sem azt, hogy a világ az idővel teremtetett, előre nem tételezzük fel egyiket sem; a priori mintegy lehetségesnek tartván mindkét nézetet, *bebizonyitjuk* az utóbbinak helyességét. Éppen igy nem állitjuk *a priori* a csoda lehetőségét vagy lehetetlenségét, hanem *bebizonyitjuk* az előbbit; vagy midőn a kereszténység isteni eredetét vizsgáljuk, a priori nem tételezzük fel sem az isteni, sem a tisztán természetes eredetet, hanem világos bizonyitékokkal mutatjuk ki, hogy a kereszténység valóban természetfölötti módon Istentől ered.

Csak igy hozzuk azután le, hogy a keresztény katholikus vallás dogmái igazak; csak ezután állitjuk fel ezeket mint biztos elveket, melyeknek alapján jogunk van hozzászólni a lét összes politikai és nem politikai kérdéseihez; de ehhez azután teljes jogunk is van, miután alapelveink isteni eredetét előbb tisztán történet-bölcseleti uton bebizonyitottuk.

Ellenben a rationalista tudomány s a liberalis politika soha sem bizonyitotta be alapelveinek helyességét. Hogy ugyanis tudományos téren valami látszólagos eredményt mutasson fel: e rationalista tudomány, ime, a kereszténység ellen már *előre feltételezi*, hogy a természetfölötti kinyilatkoztatás, a csoda, a jövendölés stb. lehetetlen. De ennek bizonyitását meg sem kisérli, (lévén a szőlő igen savanyú), hanem egyszerüen kimondja, hogy az ő felfogása *a tudomány követelménye*, s aki kinyilatkoztatásban hisz, az ne várja, hogy a tudomány emberei vele szóba álljanak, stb.[1] Ez ugyan gyönyörűséges tárgyilagosság, mely a maga saját szája-ize szerint *a priori* feltesz egy egész sereg ugynevezett tudományos postulatumot, amiket aztán sokkal több gőggel és elbizakodottsággal,

[1] Volt alkalmunk erre nézve példákkal szolgálni a «Miből fejlődött a kereszténység» cz. czikkben (M. Sion, 1887. 561. s k. ll.)

mint alapos bizonyitással tudományos „nenyúljhozzám" gyanánt akar az egész világ által elismertetni. Ha tehát ellenfeleink az annyira gúnyolt dogmatizmus alatt azt értik, hogy valaki minden ok nélkül elfogad egy sereg „dogmát" (állitást), melyhez azután mindennek a világon alkalmazkodnia kell: akkor csak vessenek magukra; akkor épen ők a dogmatisták az ő apriorisztikus „tudományos" postulatumaikkal, milyen pl. a teremtésnek, a csodának stb. lehetetlensége.

A gyakorlati téren pedig épen nem is gondolnak annak bebizonyitására, hogy a liberalis alapelvek helyesek; sőt sokaknak eszük ágában sincs csak azzal is törődni, hogy ezen elvek *miben állanak*: elég nekik, hogy a liberalizmussal való hősködés „hasznos" és pedig nemcsak a hirnévre, hanem néha még a konyhára nézve is.

Mily szánalmasnak tünik fel a liberálisok frázisgyártása, ha azokat a nagyhangú szólamokat elemeikre felbontjuk, s voltaképi jelentésöknek szemébe nézünk.

E hasznos foglalkozáshoz egy munkát merünk ép ez alkalomból ajánlani, melynek szerzője egy hazánkban lakó szerény tudós: Costa-Rossetti Gyula pozsonyi Jézus-társasági bölcselettanár, ki sem nem „testestül lelkestül liberalis," sem azt nem hirdeti büszkén és nagy hangon, hogy ő „nagy" katholikus, (mert az előbbi róla nem áll, az utóbbit pedig fölösleges mondania,) hanem szerényen meghúzódva egyszerü czellájában, oly munkát irt a bölcseleti erkölcstanról és természetjogról, mely az emberrel azt sejteti, hogy az igazi bölcselet letüntnek vélt fénykora ismét felvirrad és épen hazánkból akarja áldásthozó sugarait a világra árasztani. Ó ti liberalis „nagy" katholikusok, (s köztük esetleg reverendások is) ha meggondolva átolvasnátok Costa-Rossetti „Philosophia Moralisának" közel kilenczszáz lapra terjedő megdönthetetlen szillogizmusait, s ezeket összehasonlitanátok gondolatszegény és felületes frázisaitokkal és ömlengéseitek-

kel: bizony szégyenpír boritaná arczotokat; de ezen szégyenpír talán egy szebb jövőnek volna hajnalpirja....

A liberalizmus sokat hánytorgatott, elfogulatlan pártatlansága és „tárgyilagossága“ nem egyéb óriási hazugságnál: a tudományban épen ők az elfogultak, a politikában és sajtóban pedig nem az általános, hanem saját pártérdekeiket szolgálják; ezen pártérdekek pedig a hamis alapelvekből kiinduló nézeteknek és ezen nézetek embereinek érdekei. Látjuk ezt a „pártatlanságot“ mindenütt, ahol a liberalizmus önkényének senki és semmi nem szabhat határt. Példákat erre nézve teljesen fölösleges felhozni, mert nincs t. olvasóink között, a ki ne tudná, hogy nincs *türelmetlenebb* elem a világon, mint egy liberalis politikai vagy tudományos testület.

Ezeket megfontolva csak csodálkozni lehetne azon, hogy mégis oly szépen sikerül a liberalisoknak lépre vezetni a közönséget az ugynevezett tárgyilagossággal és pártatlansággal. Ezen siker létrehozásában az oroszlánrész mindenesetre a divatos fölületességet illeti, mely vakon rohan a nagy frázisok után, anélkül, hogy azoknak értelmére gondolna. E nagy frázisok leghatalmasabbjai többnyire a szabadság jelszavával dobálóznak. Ezt alkalmazzák elleneink mindig, midőn a katholikus egyházon, tudományon és intézményeken egyet ütni akarnak. *Szabad kutatás* és *szabadelvűség* azok az eszközök, melyekkel marok számra hintik a port az emberek szemébe.

Szabad kutatás, mily szép szó! Persze száz felvilágosult modern okos ember közül egynek jut eszébe a fogalomnak egy kis bonczolása; pedig nem is kellene ahhoz valami mélyen kutató elme, hogy, ha már valaki annyira lelkesedik a szabad kutatás iránt, arra is gondolna, hogy hát tulajdonképen mitől is szabad az ő dicsőséges kutatása? S a száz közül ezen egy is megelégszik azon felelettel, hogy

az elfogulatlan tudomány szabad azon korlátoktól, melyekkel a vallás, a hit, az egyház a kutatást körülveszik. Ezen korlátnál azután megáll a liberalis tudós ész, mint bizonyos állat az uj kapunál; ahelyett, hogy megnézné, hogy mi az, inkább egészen behúnyja rövidlátó szemét és álmodozni kezd a középkori „butaság“ kinai falairól, melyek a katholikus felfogást körülveszik; felhevült képzelete a kinai falon belül egyptomi sötétséget lát, melyet legfölebb csak az Inquisitió máglyáinak tüze világit meg borzadályos fénynyel; de arra épen nem gondol, hogy az egyiptomi sötétség „egy igen vastag sugara“ épen az ő fejében lehet.

Alkalmazzuk itt is régi módszerünket, az elemzést; nézzük, hogy mik tulajdonképen ama korlátok, melyeket a katholikus tudománynak nem szabad átlépnie. Hát ezek bizony nem valami kinai falak, melyek elválasztják a katholikus sötétséget a liberalis világosságtól, hanem oly igazságok, melyekről be tudjuk bizonyitani, hogy azokat Isten nyilatkoztatta ki az embereknek, s hogy azok az emberi tudás semmi ágával sincsenek ellentétben, sőt melyeknek egy részét az emberi ész is képes bebizonyitani.

Legyen szabad egyet ajánlanunk a felszabadult kutatás hőseinek: legyenek következetesek! Szabaditsák fel a mennyiségtant az egyszeregy korlátai alul: biztositjuk, hogy számitásaik nem fognak roszszabbul sikerülni, mint a vallástól megszabadult bölcselet okoskodásai, — szabaditsák meg az alpesi turistákat a hegyi utak korlátaitól: s ők majd megköszönik ezen szabadságot, ha ugyan még képesek lesznek erre, midőn törött csontokkal valamely mélység fenekén gyötrődnek; — kináljanak meg valami nagy szónokot azzal a szabadsággal, hogy szónoklataiban épenséggel ment legyen a nyelvtan minden szabályától; — avagy ajánlják fel a „M. Sion“ szerkesztőjének (aki, tudtommal barátja és kevés szabad órá-

jában müvelője is a zenének) azt a szabadságot, hogy minden tekintet nélkül a skálára és diatonikára ütheti a zongorát[1]: aligha fog kérni a kegyes ajánlatból, akár a szónok, akár a szerkesztő.

De száz szónak is egy a vége.: Recta ratio fidei fundamenta demonstrat, ejusque lumine illustrata rerum divinarum scientiam excolit; fides vero rationem ab erroribus liberat ac tuetur. eamque multiplici cognitione instruit. Conc. Vatic. Const. De fide Catholica Cap. 4.

PROTESTÁNS ATYÁNKFIAINAK IGAZMONDÁSA.

Irta F. SZ.

Amennyire nem szeretnek dogmatikával foglalkozni a protestansok, mert érzik, hogy itt inog lábaik alatt a talaj: oly szivesen töltik meg hetilapjaikat, folyóirataikat a katholikusok iránt érzett gyülöletük kifejezéseivel, mert már ebben nagyon erősek. Gúny, kicsinylés, hazudozás, rágalom: ez mind jó fegyver nekik a «tuloldal», a «rómaiak» ellen.

Hiszen maholnap az egész protestáns tan egy negáczióvá zsugorodik össze, pozitiv pedig semmi sem lesz az egészben. Annyi bizonyos, hogy a gyakorlatban ma a protestantizmus semmi egyéb, — daczára, hogy hivei örökkön örökké csak a türelmet hordják szájukban, — mint a lehető legszélsőbb intoleránczia. Ez különben kezdettől fogva főjellemvonásuk volt atyánkfiainak, ugy hogy már Rousseau, akit pedig ugyancsak nem lehet gyanusitani ultramontán hajlamokkal, megjegyezte rólok (Lettres de la Montagne czimü munkájában): A reformáczió kezdettől fogva intolerans volt, és összes szerzői üldözők.

[1] Köszönöm a kedves figyelmet. — *Szerk.*

Minket, katholikusokat ez persze nem alterálhat, sőt bizonyos elégtétellel tölt el, mert igy okoskodunk: ugyancsak nem lehet nagyon rendben az olyan társaságnak a szénája, amely már a szenvedély, a rágalom fegyvereihez folyamodik.

Azért inkább csak konstatálás, higgadt történeti megállapitás kedveért jegyezzük fel itt a következőket, nem pedig polémia végett. Hiszen csak is egy-két valótlanságról van a szó.

Nem oly régen egy külföldi prot. lap került a kezünkbe, amelyben a következő «jezsuita-mese» van elbeszélve: «Egy éhes, württenbergi lutheránus vándorlegény utközben Feldkirchbe jutott, s élelmet kért az ottani jezsuita-kollegiumban. Ezt meg is adták neki, s miután őt kikérdezték, s tőle megtudták, hogy eretnek, nyájasan tartóztatták, hogy maradjon. Kis kerti munkára is fogták, de nem nagyon szoritották, mert, ugy mondották, a fődolog, hogy katholikus tanitást hallgasson. Másnap még világosabb lett a dolog, a P. Magister felszólitotta ez ifjut, hogy legyen jezsuita fráterré, vagy lépjen az ő missziójukba. Alkalmi beszélgetés közt azután az ő evangelikus vallását támadták meg, Luther személyét gyalázatosan piszkolták, (hogy pl. Luther hétszeres lánczokkal van a pokolban lelánczolva stb.), viszont a római-jezsuita egyháznak állitólagos előnyeit nagyban dicsérgették, s a szegény eretneket minden misére meg istentiszteletre elczipelték. E bajában a szegény irt az ő anyjának, aki neki azt a bölcs tanácsot adta, hogy hagyja ott azonnal a jezsuitákat. Ezt azután meg is tette, nagy szomorúságára a jezsuitáknak, kik még bucsuzáskor is intették, hogy nézzen be a beuroni kolostorba. Ott minden feltünés nélkül áttérhet, csak ne szóljon semmiféle evangelikus pásztornak. De biz a tizennyolcz éves ifju egy evangelikus paphoz fordult, akitől evangelikus hitében s meggyőződésében megszilárdulva távozott, — és a jövőben bizonynyal keresztül fog látni a cselszövő jezsuitahálón, s azt szét fogja tépni.» (Stuttgarter evangelisches Sonntagsblatt, okt. 23.)

Nos hát, e szép mese oly valószinütlennek tünt fel

egyvalaki előtt, hogy nem restelte a fáradságot, kérdést intézni Feldhirchbe, magához a jezsuita házgondnokhoz, hogy mit szól mindezekhez, — aki azután el is mondta a tényállást ugy, amint van. A jezsuita atya válasza, névaláirásával együtt szóról-szóra megjelent a salzburgi Kath. Kirchenzeitungban, s hangzik a következőképen:

«Alulirtat augusztus 6-án a látogatószobába hivták. Itt egy vándorló kézmüveslegény mutatta be magát, mint Teufel Vilmost Gaisburgból (Stuttgart mellett) s mindjárt azzal kezdte, hogy ő lutheránus, de szeretne katholikussá lenni. Neki legbensőbb meggyőződése, hogy egyedül a kath. egyház a Krisztus igaz egyháza. Én kijelentettem neki, hogy az áttérés nem megy oly gyorsan, hogy neki mindenekelőtt a kath. vallást, annak hit- és erkölcstanát alaposan meg kell tanulnia, aztán magának az áttérésnek egy kath. plébános előtt kell végbemennie, s legjobb is lesz, ha a stuttgarti kath. plébánosnál jelentkezik. Erre panaszkodni kezdett, hogy neki nincs pénze; ruhája, mindene még a schwyzi intézetben van; adjak neki alkalmat, valamit keresnie. Én adtam is neki munkát a kertben, de még az nap irtam Schwyzbe, s tudakozódtam emberemről. A válasz, mely 9-én érkezett, épen nem volt kedvező, ugy hogy megmondtam neki, hogy miután most már látom, hogy engem rászedett, hamissága, hazudozása folytán önmaga az oka, hogy őt kénytelen vagyok elbocsátani. Munkájáért megfizettünk, s igy távozott intézetünkből. Im ez az igazi lefolyása annak, amit a «Stuttgarter evangel. «Sonnstagsblatt» hitelt adva a Teufel beszédeinek, oly csodálatosan felczifrázott, csakhogy megóvja az egész evangelikus Németországot a jezsuitáktól. P. Josef Amstad, Minister.» (L. Kath. Kirchenztg. 87. sz. nov. 4. 1892.)

Hanem azért ne higyje ám senki, hogy az a protestáns lap kötelesnek érezte magát, helyreigazitani «téves» közléseit.

*

* *

De ugyan minek is megyünk mi a messze külföldre ilyen példákért? Hiszen van nekünk a mi édes hazánkban is, és nem is egy, protestáns lapunk, folyóiratunk, amelyek az ilyen irányzatos «igazmondás»-ban épenséggel nem akarnak külföldi kollégáik mögött állani.

Ime itt van mindjárt a «Protestáns egyházi és iskolai lap», mely a Szőts Farkas ev. ref. lelkész szerkesztésében jelenik meg hetenkint Budapesten, s mely mintegy vezérszerepet játszik a többi protestáns folyóirat között. Ó ebben is találni igen gyakran ilyen felczifrázott, mesés históriákat a katholikusok viselt dolgairól.

Nevezetesen a multkor, az emlitett lap 47. számában keltette föl figyelmünket egy mulatságos közlemény, mely bonhomiájával, derültségével képes lett volna bennünk is hasonló hangulatot kelteni, ha az egészből nem rína ki a — hazugság, amin, utolsó elemzésben bizony-bizony még akkor sem lehet nevetni, ha az nem a mi rovásunkra történik ....

Ugyan, adjuk át a szót egészen az imént megnevezett lapnak, illetve Bakó József sáregresi ev. ref. lelkésznek, aki az emlitett mulatságos közlemény alá a nevét irta. Ime:

«A kies Balatonnak legszebb helyén, közel a szép Balaton-Füredhez nyúlik be egy pompás félsziget, ezen épült hajdanában a festői fekvésü *Tihany*. A félszigeten a benczések nagyszerü temploma emelkedik ég felé ritka szép magas tornyával, s ugyancsak a régi, történelmileg is nevezetes templom mellett van a benczés papoknak egy diszes kolostora, mely a templommal együtt magas hegyormon áll, s mely lakhelyül szolgál azoknak a benczés papoknak, kiket pannonhalmi főapátjok a birtokok felügyelete végett Tihanyba szokott helyezni. A tihanyi benczések méltán tünnek ki szives vendégszeretetükkel, mert nem mehet hozzájok sem helybeli, sem idegen, legyen az bármilyen vallásfelekezetü, akit meg ne vendégelnének s a szegényt szives adományaikkal el ne látnák. Különösen nagy szivességgel szoktak lenni a tihanyi kálvinista adminisztrátor iránt ugy annyira, hogy bárkit rendeljen is oda a veszprémi egyház-

megye esperese, csak egyszer tisztelegjen a tihanyi apátnál, azonnal kijelenti neki az apát a jóindulatot e szavakkal: «Ön a klastromnak mindenkor szivesen látott vendége leend; akár kosztot se fogadjon csekély jövedelméből, nálunk ugy is eleget főznek, itt minden ebéd és vacsora alkalmával teritve lesz az Ön számára, tessék mindenkor egész bátran jönni, mi igen szivesen látjuk!» A református adminisztrátor azután ha az egész kosztot el nem fogadja is, de néha-néha el-elballag egy-egy ebédre, barátságos beszélgetésre, hogy a jó viszony a benczések és ő közötte el ne enyészszék. Meg is értették egymást mindenkor s meg volt közöttük a szép békességes egyetértés.

Ezelőtt egypár évtizeddel a többek között egy igen tréfás, vicces kálvinista adminisztrátor rendeltetett Tihanyba a református gyülekezetbe. Élelmességéért, találékony észjárásáért, főképen pedig jó kedélyeért a benczések, különösen az apát kimondhatatlanul megszerették, és valahányszor a kolostorba ment ebédelni, mindig az apát mellett volt neki teritve s ott kellett helyét elfoglalni. Az adminisztrátor minden ebéd felett oly kedélyes volt, hogy a benczés papok a nevetéstől alig tudták megenni ebédjöket.

Egy alkalommal nagy ünnepélyre készült a kolostor. Várták a veszprémi püspököt. Zászlók lengedeztek, diadalkapuk emeltettek s ünnepi szint öltött az egész Tihany, s mindenki kiváncsian készült a kitüzött órára, hogy láthassa a megérkezendő főpapot. Délelőtt 9 óra volt. Messziről porfelleg látszott az uton s rövid negyedóra alatt csakugyan megérkezett a püspök a maga négyes fogatán, két kanonokja társaságában. Az utczán álló tömegnek éljenzését s köszöntését elfogadva, egyenesen a kolostorba hajtatott a püspök, hol az ő régi s igen kedves apát barátja fogadta, magyar vendégszeretettel, jó villásreggelivel. Mig a katholikus főpapok egymás társaságában kedélyesen töltötték a délelőttöt, az alatt a kis kálvinista eklézsiában presbyteri gyülés tartatott. Épen arról beszélgettek a presbyterek, hogy semmi áron nem képesek megvenni a tisztelendő adminisztrátor urnak conventionális két öl fáját. Eljött a dél, meg-

hurták a kolostor tornyában a nagy harangot s bár az adminisztrátor tudta, hogy a vendégszerető szerzeteseknél az ő számára is szokás szerint teritve van, a presbyteri gyülést nem oszlatta fel mindaddig, mig csak a kitüzött tárgyak le nem tárgyaltattak. Ekkor azonban már félegy óra volt.

Ezalatt a benczések ebédlő termében felterittetett az asztal s a püspökkel együtt valamennyien ebédhez ültek. A püspök észrevette, hogy az apát mellett egy teritéknek még nincsen gazdája s közte és az apát között a következő párbeszéd fejlődött ki:

Püspök: Kedves apát barátom, az az üres terité ott melletted kire várakozik?

Apát: Az a helybeli kálvinista pap számára van oda téve, nagyon kevés az évi fizetése s miután láttam, hogy a jótéteményt nagyon is megérdemli, egyszer s mindenkorra meghivtam, hogy nálunk étkezhetik; ma is megjön, hanem — mint irta — most presbyteri gyülése van, ha az elvégződik, szerencséltetni fog bennünket.

Püspök: No, jó hogy eljön, én ugyan még nem ismerem, hanem majd megvicceljük az ő «uj» vallásukkal.

Apát: Ne igen tréfálj a vallás felől ő vele, barátom, fogas gyerek, bárkit sarokba szorit, nem lehet annak olyat mondani, amire talpraesett feleletet ne adna; nem jó vele tréfálni, mert hamar kifizeti az embert apró pénzzel.

Püspök: Majd meglátjuk! Ebédközben egyszer csak kopogtatnak. Szabad! — hangzott három-négy szájról is egyszerre. Belépett az egyszerü kálvinista adminisztrátor, s miután az apát által a püspöknek és kanonokoknak bemutattatott, elfoglalta szokott helyét az apát mellett, szemközt a veszprémi püspökkel.

A püspök csak nézte egy darabig s végre közte és az adminisztrátor között ez a párbeszéd folyt le:

Püspök: Hallom, Tisztelendő ur, apát barátomtól, hogy gyülést tartottak. Ugyan mi felett tanácskoztak önök?

Adminisztrátor: Két öl fám járna, Méltóságos Uram, az eklézsiától s az egyház pénztára üres lévén, nem tudjuk elgondolni, hogy honnan és hogyan szerezzük azt be! Bi-

zony, reánk nézve igen nagy kár, hogy I. István magyar király nem a reformáció után való században élt, mert akkor nekünk is volnának most oly hatalmas birtokaink, erdeink, mint Méltóságodéknak vannak.

Püspök: Ha rosz néven nem veszi Tisztelendő ur, én küldök Önnek két öl fát ajándékba s kisegitem a bajból szegény egyházukat.

Adminisztrátor: A legmélyebb és legalázatosabb köszönetemet fogadja Méltóságod ugy szegény egyházam, mint a magam nevében!

Püspök: Ne tessék azonban azt hinni, hogy a fát egészen ingyen adom, valamit kérek érte. Azt kérem én Öntől, miután már Szent Istvánt emlitette: «hol voltak Önök akkor, mikor ez a jó király a papokról annyira gondoskodott?... hol voltak akkor a protestánsok?» erre a kérdésre feleljen meg Tisztelendő ur s kész az alkunk.

Adminisztrátor: Ne vegye rosz néven Méltóságod, de azt hittem, hogy mint püspök, ezzel a kérdéssel már régen tisztába tetszik lenni, ha azonban csakugyan nem méltóztatnék még tudni, megmondom. A reformáció kezdetéig az egész világ benne volt egy óriási nagy hordóban, de Luther és Kálvin e hordó tartalmának a szinét lefejtették, a lőrét, a söprejét meg benne hagyták, s benne van az a hordóban még ma is.

Lelógott e feleletre a kanonokoknak az orra, néma csend lett, csak az apát és a benczés papok mosolyogtak, ismerve már régen a kálvinista adminisztrátornak találó és tréfás ötleteit. A püspök maga bár nagyon komoly arczot vágott, de az adminisztrátort elmés feleletéért annyira megszerette, hogy harmadnapra már ott volt a két öl fa az egyszerü parochiális udvaron a püspöknek ezen rövid soraival: «Tisztelendő káplán ur! Szavamnak ura szoktam lenni, itt küldöm a fát, de ezuttal nem kérdezek semmit.» X. püspök. — *Bakó József*, sáregresi ev. ref. lelkész.»

Igy áll a közlemény szóról-szóra a Prot. egyh. és isk. lap 47. számában.

Ugy-e bár érdekes egy elbeszélés? Érdekes ám, csak-

hogy az az egy hibája van, hogy *nem igaz.* Hiszen kirí a gyarlóság, a nagyképü, élczelődésbe burkolt hazudozás az egészből!

Hogy-hogy? Hát az is lehetséges, hogy ennyire falhoz állitja olvasóit kigondolt mesékkel a «Prot. egyházi és iskolai lap»? Már kell lehetségesnek lennie, mert tényleg ugy van, már pedig ab esse ad posse valet argumentum. Mi ugyanis nem rösteltük a kis utánjárást, s egy tihanyi benczés jóismerősünktől tudakozódva ezen, már a priori valószinütlen história mibenléte felől, a következő felvilágositó levelet vettük:

«..... A kérdéses eseménynek s ennek végfolyományául az adott tromfnak diáriumainkban semmi nyoma; de az egész beltartalom is, ugy amint az a czikkben előadva van, ellene szól a megtörténhetés valószinüsége- s lehetőségének. Ki hihetné ugy is el azt a tapintatlanságot egy apát részéről, hogy a püspökkel jött magas vendégeinek, — mert a czikk szerint kanonokok voltak, — s egész aulájának mellőzésével a tihanyi, helybeli ev. reform. kántortanitót, (mert kántor is, néptanitó is és lelkész is egy személyben,) — közvetlenül maga mellé ültette volna? Azután meg, ha a püspököt harangzúgással és nagy ünnepséggel fogadták, az csak akkor történhetett, ha hivatalosan jött, teszem azt a bérmálás szentségének kiosztása végett; bérmáltak pedig Tihanyban nem két évtizeddel, hanem hárommal is visszamenve 1863- és 1877-ben, azóta nem, (sajnos! nagy időközök). Első esetben b. e. Ránolder püspök bérmált itt, de akkor Tihanynak nem volt apátja s akkori főapátunk, ki talán fogadására sietett volna, már akkor szélhüdötten betegen feküdt; különben is mindkét egyházi főur oly lelkületü volt, — ismertem mindakettőt, — hogy a tihanyi ev. ref. prédikátorral ily bizalmas beszélgetésbe a világért sem elegyedtek volna. 1877-ben Pribék mostani veszprémi nagyprépost és fölszentelt püspök bérmált; ekkor volt ugyan apátunk — Simon Zsigmond, — aki csakugyan szivesen látta asztalánál az ev. ref. lelkészt, de azt is tudjuk, hogy ily goromba élczelést soha nem türt volna meg házában. Ezen időtájban valami Szenes Imre volt

itt ev. ref. lelkészül alkalmazva, ki a többi pásztorok közül kivált, házunkban gyakran megfordult, s kire még többen emlékeznek, de a vendégszeretetnek az a durva megsértése, hogy megtörtént volna, arra ugyan nem emlékeznek.

Tehát, az 1877-ben történteket kell alapul vennünk. Akkor, az isteni tisztelet s a bérmálás szentségének kiosztása után — tehát nem gazdag villásreggelizés után — egy pár perccel az ebéd előtt tisztelegtek a püspöknél, mint az már szokás, Tihany notabilitásai, s köztük az ev. ref. adminisztrátor Szenes Imre is; az arra érdemesek meg lettek hiva ebédre s köztük megint a szóban forgó egyén, kinek esze ágában sem volt akkor presbyteri gyülést tartani. Szenes Imre nem közvetetlenül az apát mellett s a püspök szomszédságában ült, hanem a püspökkel szemközt, attól jó távol az asztal végén, a legutósó helyek egyikén. Az ebéd alatt tehát a püspökkel nem beszélhetett, de azontul sem igen sokat és semmi esetre sem oly bizalmasan, mert ennek ellene mond ő méltóságának minden angyali jószivűsége mellett is bizonyos fokig tartózkodó természete, kivált más vallásu idegenekkel szemközt. Különben Szenes Imre mostani papkeszii ev. ref. lelkész egy általam legjobb barátja képében hozzá küldött interwiewoló úr előtt a leghatározottabban tagadta, hogy ő az idézett gorombaságot a püspök szemébe mondotta, ép ugy, hogy ő a püspöktől két öl fát kapott volna.

Az egész közlemény, ugylátszik, az ország különböző részein és helyein lejátszódott igénytelen eseménykéknek egy egészszé való férczelménye, minőket kivált e mozgalmas időkben gyakran közölnek a hirlapok. Reánk vonatkozólag azt irhatom, hogy mi a világi vonatkozásu dolgokban, melyekhez azt hiszem, a vendégszeretet is tartozik, bármely vallást követők s igy a helybeli ev. ref. adminisztrátor egyenlőségét is szivesen elismerjük, de azért szent hitünket nevetség tárgyává általuk tétetni nem engedjük s az Urnak hiven szolgálunk, mint ahogy hiven szolgáltak jámbor elődeink is, mit eléggé bizonyit azon körülmény, mely szerint alig mulik el egy év, melyben egy-két református vallásu egyén a római kath. anyaszentegyház kebelébe vissza nem

térne, annyira, hogy a szerzet visszaállitásától fogva (1802.) maig a katholikusok és reformátusok közti számarány egészen megváltozott; mig u. i. az emlitett évben 400 református mellett csak 200 katholikus volt, most 720 katholikus mellett 98 református vagyon. . . . . Tisztelettel . . . N. N.»

Nekünk ugy látszik, hogy tihanyi jóismerősünk ezen felvilágositó levele után, mely az egész tihanyi elbeszélést mesének, roszakaratu, hazug mesének tünteti fel, nekünk magunknak semmi mondanivalónk nincsen többé. Legfölebb az, hogy, ha már hasonlatokkal szeret élni a Prot. egyházi és iskolai Lap, a szentirásnak dús tárházából sokkal szebb, sokkal esztetikusabb hasonlatokat vehet, mintsem az a durva borizű hasonlat, a hordóról szóló, melyet jónak látott alkalmazni. Nézze meg az Üdvözitőnek remek hasonlatait, vagy tekintse a szent Pál apostolét, aki nagyon sokhelyütt testhez hasonlitja az egyházat, I. Kor. 12, 27. pedig egyenesen azt mondja, hogy a hivek összesége a Krisztus teste, aki megest feje az egyház testének. (v. ö. Kolossz. 1, 18.) Ez a hasonlat vág ide a mi kérdésünkhöz. Test az egyház, igen, a Krisztus mystikus teste, — és ez a test ép az által marad egészséges, hervadhatlan, mert kilöki magából a beléje került idegen elemeket, amelyekről sz. János az ő első levelében azt mondja: «közülünk mentek ki, de nem voltak közülünk valók» azaz nem voltak sehogyan sem az egyház testébe valók.

A POZSONYI GENERÁLIS SZEMINÁRIUM.

Irta Dr. HALMOS IGNÁCZ.

(Vége.)

II. József elolvasván Szabó rektor felvilágositó sorait, haragra lobbant. E haragja abban nyilvánult, hogy azonnal utasitotta Kresel bárót, a Comissio ecclesiasticának akkori

elnökét, hogy Szabót a pozsonyi generális szemináriumból való azonnali távozásra utasitsa a legfelsőbb parancsból.

1788. jan. 13-án Szabó megkapta a legfelsőbb helyről jött meghagyást s ugyanazon hó 16-án elhagyta a szemináriumot, Riczinger pozsonyi kanonokkal az első vicerektorral együtt, a ki már előbb beadta lemondását. Rokonszenvvel és elismeréssel kell adóznunk e férfiunak, aki ily válságos időkben át nem módosult annyi kecsegtető és csábitó példa daczára. Érdeme — ide számitva nagy arányú munkásságát, melyet mielőtt a generális szemináriumok tényleg létre jöttek volna, kifejtett — hogy iparkodott megmenteni, a mi jó és üdvös megmenthető volt.

Szabót a rektorságban Frank váltotta fel. A generális szeminárium első éveiben nagy demeritumai voltak. Többször meg lett róva, hogy a Hist. Ecclesiasticát még a régi methodus szerint osztja fel s kevés gondot fordit a legujabb kor utolsó két szakaszára. Segitett a bajon ugy, hogy a Schröck-féle Compendium szellemét teljesen magáévá tette, az előirt czáfolatokat mellőzte és szidta a római pápákát, a püspököket és a szerzetesrendeket. Szabó feljelentette őt a helytartótanácsnál és a primásnál. E feljelentések azonban Frankra nézve csak érdem számba mentek. Ezekre épült a Sacratissima Majestasnak Frankba helyezett bizalma.

Midőn az intézet élére ily elöljárót állitottak, nem is sejtették, hogy ugyanakkor a generális szeminárium sülyedését, teljes felbomlását csak siettették.

Frank után a Hist. Ecclesiasticát Zimányi Ignácz mint helyettes tanár vette át s tanitotta, mig a király Szvorényi Mihályt a pesti egyetem tanárát ki nem nevezte.

Frank hivatalos működését már mint czimzetes apát* 1788. januárhó 15-én kezdte meg. S hogy kormányzói teendőit helyes és alapos tájékozottsággal megkezdhesse, előbb Pestre utasitották a beszüntetett illetőleg Pestre áthelyezett zágrábi generális szeminárium kiérdemült rektorához, Verhovácz Miksa czimz. püspökhöz. Ez iránt, ugylátszik, nagy

* Abbas fontis mellei.

bizalommal voltak. Ő volt az első, aki a bécsi generális szeminárium szisztemáját a saját gondjaira bizott zágrábi szemináriumban meghonositotta. Innen a nagy bizalom. Frank mestere tehát Verhovácz volt és nem Szabó. Ez jelölte meg a követendő irányt és ismertette meg Frankkal behatóbban az állam intencióit, ez avatta őt be azon titkokba, hogy hogyan kell a leendő papokat nevelni.

Midőn Frank az intézet vezetését átvette, Mayer József lett az első vicerektor helyébe, Frank propozicziójára, második vicerektornak Ostermayer Ferencz lett kinevezve.

Frank kormányzósága alatt mindama függő kérdések és intézkedések, melyeknek tárgyalása már Szabó alatt kezdődött, — véglegesen megoldattak és pedig minden feltünőbb nehézség nélkül, miután Frank azok elé semmi nehézséget sem görditett, lévén ő maga is buzgó hive korának és kora szellemének.

Nagyon természetes, hogy az állam beavatkozása az intézet belügyeibe még messzemenőbb lett mint volt eddig, oly annyira, hogy a növendékek által eddig használt s a budai szemináriumból áthozott imádságos könyvet «Diurnale Clericorum» a király egyenes meghagyása folytán az intézetből kitiltották, a meglevő példányokat elkobozták és megsemmisitették, helyébe pedig előirták Sayfertnek «Selectae preces animae Christianae» cz. könyvét; a reggeli és esti imákat Frank állitotta össze s királyi approbáczió végett felterjesztette II. Józsefnek; az akatholikus müveknek a növendékek általi olvasását megengedte.

Nemde épületes intézkedések?

Megelőzte ezeket 1788. julius 6-án a már régóta szőnyegre hozott vakáczió kérdésének a véglegesnek tisztázása és rendezese. A kimondott elvet II. József semmikép sem akarta feladni. Döntött tehát ugy, hogy a növendékek legnagyobb része a szemináriumban legyen még a szünnapok alatt is. Hogy valaki a szemináriumból távozhassék, azt grácziának vagy jutalomnak kell tekinteni, de az ily távollét is soha sem terjedhet egy hónapnál hosszabbra.

Kivált a jó tanulók s jó magaviseletüek részesithetők e

jutalomban. A középszerüek távozása illetőleg elmaradása még rövidebbre szabandó. A gyöngék csakis egészségi szempontból távozhatnak a rektor belátása szerint kiszabott időre.

A tanárok — mivel az intézetben levő növendékekkel ismétléseket kellett tartaniok — szintén nem távozhattak egész szünidőre, hanem csak egy hónapra és csak felváltva, hogy a repeticziókban fennakadás ne legyen.

1788. aug. 28-án II. József, az a ki 1783-ban szigoru büntetéssel fenyegeti a püspököket, ha merészelnének valakit pappá szentelni, aki hat évet nem töltött a generális szemináriumban — kimondja, hogy ezentúl a hittani kurzus csak három évre fog terjedni, mert hisz sikerülvén a theologiát a káros és fölösleges tanoktól és elemektől purgálni, annak anyaga most tetemesen megkevesbült és ez mind hátrány nélkül — jól beosztva — három év alatt is elvégezhető. A negyedik év, az a praktikumnak — ugy mint eddig is volt — az éve.

E rendszer mellett, mely már a jövő iskolai évben érvényesül, a következőleg oszlanak meg a tantárgyak: első év: Hermeneutica, Stud. bibl. A. et N. Foed. tradálja Kaszaniczky tanár, és Hist. Eccl. tanitja Szvorényi; a második év: Dogmatika és Moralis, tradálják Krammer és Bélik; a harmadik év; Pasztoralis és Jus eccl., előadják Horváth, Sayfert és Pleiner. Azonfelül Kaszaniczky köteles minden ünnep és vasárnap a délutáni istentisztelet után egy órán át az összes növendékeknek magyarázni a szentirást, amiért külön dijaztatni fog.

Az uj rendszer által fölöslegessé vált két tanár, Vizer és Tompa. penzionáltatott.

Uj tankönyveket is hoztak be. Gazzaniga és Bertieri helyébe Knüpfel Engelbertnek a Dogmatikáját, Horváth manuscriptumban levő Pasztorálisa helyett, — melyet háromszori átjavitás után sem approbáltak — Gichtschütznek latinra forditott Pasztorálisát.

E közben a császári intimatumok soha sem szüneteltek. Legtöbb ez évi intimatum vonatkozik a tanulmányi felügyelőkre. II. Józsefnek az volt a terve, hogy ezekből a

fakultás tanárai kerüljenek ki. Azért meghagyta a rektornak, hogy egész befolyását oly irányban érvényitse, hogy a prefektusok szigorlatokat tegyenek és a tudori fokozatot maguknak megszerezzék. Kiváló kegyelem jeléül a rigorozálók és tudorokká promoveáltak az előirt taksa fizetésétől felmentettek. S hogy ezek szelleméről meggyőződjék II. József, meghagyta, hogy a védőtételeket és az inauguralis értekezést terjeszszék mindig be.

Uj rendelet. Eltiltatik a növendékpapoknak 1789. decz. 9-én a legfelsőbb helyről a szivarozás mint paphoz nem illő és tüzesetet előidézhető.

És ime ép akkor, midőn nagyszabásu reformok helyett ilyes apróságok foglalkoztatták az érdeklődő császárt, midőn mindenki azt gondolta, hogy a szeminárium jövője és czélja immár biztos alapokon nyugszik: az belülről már feloszlásnak indult. Szellemének feloszlató s bontó ereje nyilvánult a test tagjain.

A capite foetet piscis. Az intézet élén álló testületen kezdődik a processzus. A rektor maga feljelenti a helytartó tanácsnak, hogy egy tanár még mindig traktálja az ő tanitványait az altare privilegiatum és az indulgentiákról szóló elavult tanokkal, de ugyanakkor meg fel kell jelentenie egy másik tanárt nőkkel való botrányos magaviselete miatt; továbbá a Frank és Sayfert tanár közti veszekedés már oly természetü és nagymérvü, hogy a helytartótanácsnak kell közbe lépnie s az ügy kényes volta miatt, mindkettőre a legszigorubb hallgatás és titoktartás kötelességét kimondania.

Közösből táplálkoztak, közösek voltak tehát e szellem nyilvánulásai a kispapoknál is. Föllázadtak saját előljáróik ellen s nem nyugodtak, mig csak ügyük oly megoldást nem nyert, aminőt ők akartak. Denunciálták őket részint a helytartótanácsnál részint pedig a püspököknél. Tanáraikat nyilván inzultálták, a «pereat» igen használt és gyakori szólam volt a pozsonyi generális szeminárium kispapjainak az ajkain. És ezen magaviseletüket még magának a kormányzónak a jelenlétében sem változtatták meg.

Hát még mily házi viszonyok bent az intézetben!

Semmi sem illusztrálja a pozs. generális szeminárium

szomoru állapotát jobban, élethüebben, mint a kormányzónak a vendéglőshez és annak cselédségéhez intézett figyelmeztetései. Kimondása ez a növendékpapokra való hatás lehetetlenségének, kétségbevonhatlan tanujele az önérzetesség teljes hiányának a kispapokban. A kormányzó, hogy a disciplina megóvassék, a cselédség közreműködésére appellál! Ezzel kimondotta az elöljáróság, hogy a vezetésére bizott növendékekre befolyása nincs, hogy a disciplina már csakis negative menthető még meg, t. i. az alkalmak távoltartása által!

Egyes pontoknak csak emlitése is eléggé fogja tájékoztatni az olvasót, hogy mennyire elharapódzott ez intézetben a törvényszegés, mennyire sülyedt a növendékpapság. A növendékpapoknak pajtáskodása a cselédséggel — a szigoruan tiltott szeszes italoknok gyakori élvezése a cselédek segédkezése és közremunkálásával; a női cselédséggel gyakori találkozásaik, beszélgetéseik, a kispapoknak látogatásai részint az éléskamrában, részint a konyhában vagy időnkivül az étteremben, a portásnak kevés megbizhatósága, mint a ki a kispapok kimenetelét, ugyszintén késő éjszakai haza jövetelöket nem jelenti, ki nekik szobájában alkalmat szolgáltat a törvények megszegésére stb. stb. És hogy e visszaélések már korábbi keletüek, s hogy ismétlődtek, következik a meghagyás zárszavaiból, hogy ezzel a legeslegutóljára intettek meg a szolgák és cselédek, és a kilátásba helyezett büntetés visszavonhatlanul foganatosittatni fog.

De még többet kell mondanom.

E falak közt nemcsak indisciplinált, hanem hittagadó klerikusok is voltak; neveket nem emlitek, csakis a száraz tényt adom, a tanuskodók sajátkezüleg leirt vallomásaiból. Observati defectus? in D. M. B. per tempus Commorationis in Seminario Posoniensi.

1) Divina contemnere . . . a divinis, ipsis adeo Dominicis Festisque diebus sese absentare, Sacram Synaxim nunquam ne quidem in Coena Domini specialiter invigilantibus nobis accipere observatur.

2) Sensa animi sui in Materiis Theologie manifestavit, ubi imprimis jejunium non in abstinentia ciborum ad saturi-

tatem sufficientium, sed in sola a peccatis abstinentia, aliis persuadere nitebatur. Idem et in praxim deduxit . . .

3) Habito discursu c. RR. DD. . . . existentiam Purgatorii nevagit.

4) Sacramenta operari ex opere operato praequisita debita dispositione, se prorsus concipere non posse. Requisita ad essentiam Sacramenti ad omnia bona opera extendit adsruxitque totidem Sacramenta quot essent bona opera. Matrimonium an sit Sacramentum? quaestionem ridiculam dixit. Gratiae divinae efficaciam cum libero arbitrio, ridendo, se concipere non posse, fassus est.

5 Resurrectionem Corporum negavit.

6. Assumtionem B. Virginis rem esse stultam assernit.

7) Usum mulierum esse rem naturalem licitam etiam extra matrimonium.

8) Confessionem minime esse necessariam.

De immortalitate animae velut nuga scrupulis oriundis apta minime cogitandum.

Die 6. Aprilis 1790.

N. N.
N. N.
N. N.

Ennyire vitte a generális szeminárium II. József tanterve és szelleme nyomán! II. József meg lehetett elégedve, mert czélt ért, hisz ha nem is öntudatosan, de tájékozatlanságában csak is ez lehetett czélja, midőn a competens személyek kezéből kiragadta a szeminárium vezetését és azt közvetve ő maga vette át.

Az 1790-ik esztendő II. Józsefet reform intézkedéseinek további folytatásában nemcsak feltartóztatja, hanem az eddigieket halomradöntve, tevékenységét a kezdet legelső stádiumára veti vissza. II. József 1790-ben ott állott ismét, miután már tiz esztendőn át népei és alattvalói boldogságának megvalósitásán hiába fáradozott volna, ahol uralkodása kezdetén. Az annyira hajhászott és keresett boldogság és jólét helyett ijesztő elégedetlenség áll elő mindenütt s az egész ország összes osztályai hallatják panaszaikat!

Az 1780-i állapotok visszaállitása volt az, amit a józan ész követelt. A reformálás küzdelemteljes munkáját tehát a viszszareformálás rövid, hamaros munkája váltotta fel. A visszareformálás megindult az egész vonalon. A papnevelés is körébe esett. A végleges szakitás a II. József által behozott ujitásokkal tényleg nem történhetett meg egy és ugyanazon időben, nagyobb zavarok és jelentékeny hátrányok nélkül. Az ügyek természete ugy kivánta, hogy azok egyelőre még jelenlegi stádiumokban meghagyassanak. Igy a generális szemináriumok ügye is. Az 1789/90-iki iskolai évet be kellett még a régi rendszer szerint fejezni s ez az oka annak, hogy, habár az 1780-iki állapotot visszaállitása általánosságban kimondatott, a különleges és részleges intézkedések még is késtek.

Az ifjuság megfigyelő tehetsége nagy, de még nagyobb kombináló képessége. Azt mi sem kerüli el, ez pedig körébe von mindent kivált akkor, midőn a maga sorsáról, őt érdeklő dolgokról van szó. A látszat valóvá, a távoli jövő, jelenné, a valószinű bizonyossá lesz. A pozsonyi szeminárium növendékpapjainak száz meg száz szemét mi kerülhette volna el? Mit nem főzött volna ki ennyi fiatal ember? Nap-nap után szaporodtak és halmozódtak fel a premisszákhoz szükséges adatok, melyeket kivált a világiakkal való sürü érintkezés bőben szolgáltatott — nem sok időbe telt s kész volt a konzekvenczia: törölni fogják a generális szemináriumokat, — s e hir szájról-szájra járt a növendékpapok között! Mielőtt a formaszerü beszüntetés bekövetkezett volna, tényleg az már létrejött. A studiumok elhanyagoltattak, az ismétlések nem tekintettek kötelezőknek, az ájtatossági gyakorlatok mellőztettek, az intézetből ki és bejárni valami természetes volt; kiki ugy élt, amint kedve és kénye jónak találta. A ledöntendő épület alapjai bomladoztak, még mielőtt a lebontáshoz hozzá fogtak volna.

És a kormányzó, hogy az intézet felbomlott disciplináját a még rövid hátralevő időre megóvhassa és helyreállithassa, a történtekről jelentést tesz és utasitást kér a helytartótanácstól! A helytartótanács nem is késik kezére járni a meg-

szeppent kormányzónak, azon kijelentéssel, hogy a generális szemináriumokról még Ő felsége nem intézkedett s azért eddigi formájukban, mindaddig még ilyen intézkedés létre nem jön, megmaradnak és disciplinájuk kötelező annál is inkább, mivel az 1780-iki rendelet is világosan kimondja, hogy a generális szemináriumokon, mindaddig mig uj rendelet a létesitendő intézeteken nem változtat, változtatni senki sem áll jogában. Igy állván jelenleg a generális szemináriumok kérdése, a kormányzó világositsa fel a növendékeket a tévedésről, és bármikép döljön is el a generális szemináriumok kérdése: az iskolai év végén a szokásos és előirt informácziókat adja meg.

A kormányzó e leirattal fölfegyverkezve lép 1790-iki márcziushó 7-én az egybehivott növendékpapság elé. Miután a leiratot felolvasta volna, dörgedelmes filippikát intéz az egybegyültekhez, elősorolva büneik lajstromát s szembeállitva azokat az intézet törvényeivel. Végre nemzeti önérzetükre appellálva igy fejezi be beszédjét: «Meminerint Ecclesiam hungaricam hungarosque Antistites doctos probosque sacerdotes, pro omni hypothesi et in quibuscunque rerum adjunctis educari velle, seu haec instituti forma deinceps quoque perseveraverit, seu vetus reducatur seu alia quaecunque demum praesenti substituatur. Meminerint denique Hungaros se esse, et nobilissimae illius gentis sobolem, quae nulli alteri in consectandarum litterarum ardore colendaque Religione ac pietate cedit.»

Azonban ily sovány buzditással, sőt egyéb repressziákkal is, senki sem boldogul ott, ahol a szellem, a lélek megfékezéséről és vezetéséről volt szó. A szabálytalanságok és rendetlenségek véget nem értek, sőt ujakkal tetéztettek, daczára a dörgedelmes és nemzeti önérzetet csiklándozó filippikának s daczára, hogy az előljáróság, kedvezni akarva a kispapoknak, a délutáni 2-3-ig tartó studiumot eltörülte.

Az 1789/90-ik év vége közeledett, dönteni kellett a generális szemináriumok sorsa fölött s a papi nevelést uj alapokra fektetni.

1790. april 20-án szólitja fel a helytartótanács az or-

ság primását a szemináriumok mikénti rendezésére vonatkozó inditványainak benyujtására, hogy azok a jövő iskolai évben életbelépjenek.

És ezzel megszüntek a generális szemináriumok királyi szemináriumok lenni és ismét visszaadattak a papnevelő-intézetek a püspökök kezeibe.

A primás elrendeli, hogy az iskolai év f. é. május hó 30-án befejeztessék; a praktikus theologusok egyházmegyéikbe küldessenek, a többi theologus pedig szünnapokra távozhatik, és azonnal ki is nevezi most már a saját szemináriuma elöljárójává Mayer Józsefet, az eddigi első vicerektort. Az esztergomi szeminárium egyelőre Pozsonyban és pedig a várban maradt, mivel az esztergomi szeminárium épülteit még vissza nem kapta. A pozsonyi szeminárium utolsó elöljárói ezek: Frank György, Mayer József és Bélik József vicerektorok; Zimányi Ignácz, Pisztavszky Tádé, Reiner Károly, Oswald József, Bernáth László és Calpestri Zsigmond tanulmányi felügyelők.

* * *

A generális szemináriumok élete igazán rövid, kimulásuk pedig gyászos és csendes. Majdnem azt kell mondanunk, hogy történetük, életük nem egyéb, mint a kisérletek egymásutánja, megállapodás nélkül, tehát befejezettség nélkül s ép ezért a papi nevelés történetében egy adatnál, mely a folytatás fonalát kezünkbe adja, nagyobb értékkel, fontossággal nem is birnak.

De ha azt tekintjük, hogy ezek voltak az akkori korszellem alkotásai, az akkori eszmék és tanok megtestesülései, akkor magukon viselik a kor bélyegét; tolmácsai azon harcznak, mely ekkor az állam és egyház közt folyt, emlékei azon erőszakoskodásnak, melylyel az állam az egyházat leigázni akarta, tanuság az utókor előtt arra, hogy az állam mikép rabolta el egykoron az anya gyermekeit, hogy azokat az anya elleni gyülöletre tanitsa, nevelje!

S ha még hozzá teszszük azt, hogy az állam ezen erőszakoskodása részben czélt is ért, s hogy meggyökereztek nemcsak világiakban, hanem papokban, az egyház szolgái-

ban is e kor tanai és elvei, mit kétségbevonhatlanul bizonyitanak az ezen szemináriumokból kikerült papok irodalmi müvei: akkor a II. József-féle generális szemináriumot, mint a legszerencsétlenebb eszmék egyikét kell mindenkor megitélnünk.

Adja Isten, hogy az állami hatalom soha többé enynyire el ne térjen a maga utjairól. Ezt mi, daczára a borongó felhőknek, biztosan reméljük.*

FRÖBEL KISDEDNEVELÉSI RENDSZERE.

(Válaszul Haiczl Kálmán értekezésére.)[1]

Irta KRAFFSZKY JÓZSEF.

Veritas liberabit vos.

A kisdedóvás az emberiség közügye, a szülők közvetlen érdeke. A törvényhozás immár nálunk is törvényileg szabályozta a mindnyájunk érdeklődésére méltó, a társadalomra kihatásaiban fontos ügyet.

A kisdedóvás fejlődésének legnagyobb lendületet Fröbel gyermekkerti rendszere adott. A társadalomban gondozott intézmény rendes szervezetet Fröbeltől kapott, a ki megjelölte a kisdednevelés czélját előmozditó eszközöket, megállapitotta ez eszközök alkalmazásának kitünő módszerét. Föllépése két táborra szakitotta a kisdedóvás barátait. Fröbelt vallásos és paedagogiai szempontból megtámadták. Rendszere maga győzelmesen bontakozott ki a küzdelemből, nem azért mert a vallástalanságnak, felekezetlenségnek kedvezett, hanem mert kiválóan praktikusnak, természetszerünek, hasznavehetőnek bizonyult. Ma már, Fröbel heves ellenfelei behatóbban megismerkedvén rendszerével, beszüntették a ke-

* Az idézett müveken kivül összes adataimat a primási levéltár okmányaiból meritettem.

[1] Lásd a mult füzet 801. s kk. ll.

mény tüzelést ellene, és inkább tökéletesitik magát a rendszert. És ez az egyedüli helyes út a kisdednevelés ügyében való előrehaladásra.

Mert vallásos szempontból belátják, hogy «die Vorwürfe, dasz die Kindergärten dem Socialismus und Pantheimus Vorschub leisteten, *sind jedenfalls übertrieben und nicht hinreichend bewiesen.*» Paedagogiai szempontból pedig meggyőződtek arról, hogy «ungeachtet mancher Übertreibungen *bleibt der Grundgedanke Fröbels richtig und verdient Anerkennung.* Immer bleibt es wahr, dasz Weckung geistiger Thätigkeit in der Zeit des Vorschullebens weniger durch *Unterricht*, sondern *am besten* durch *Thätigkeiten* geschehen müsse, die dem Kinde eigentümlich, also entweder *selbst Spiel* oder doch diesem nahe *verwandt* sind,» irja a kitünő kath. paed. iró Dr. L. Kellner.[1]

Tizennégy év óta tanulmányozván a kisdedóvás ügyét s folyton a gyakorlati élet szükségleteire, tapasztalataira figyelve, a hiányokat, fogyatkozásokat vizsgálva, felismertem Fröbel rendszerének praktikus voltát, alapjaiban való helyességét és alkalmazhatóságát; azért is, midőn a kisdedóvás törvény általi rendezése bekövetkezett, szükségesnek találtam egy oly munkát, mely Fröbel rendszere iránt kellően tájékoztasson. Feldolgoztam az összehalmozott anyagot, s igy jött létre «A kisdedóvás és «Fröbel kisdednevelési rendszere» czimü munkám, mely bemutatja és ajánlja magát az ügyet és Fröbel rendszerét, igaz, összes hiányaival és előnyeivel.[2] Hogy némi előrelátással készült e mű, leginkább beigazolják az immár kiadott miniszteri végrehajtási utasitások, melyek az óvodák játékeszközeit, foglalkozásait egészen Fröbel rendszeréből veszik, kiküszöbölve belőlük az egészségre ártalmasakat, kiegészitve a sajátlagos hazaiakkal, és pedig ép azon paedagogiai utmutatások szerint, melyek munkámban bőven fejtegetvék.

A munka kritika alá került, s ez mondhatom, osztat-

[1] Geschichte der Erziehung und des Unterrichts. Freiburg im Breisgau. 1889. 9. Aufl. 276. l.

[2] Ismertetve a M. Sion ez évi 776. l.

lanul elismerő volt, bár Fröbel rendszerét illetőleg egyik-másik kritikusom más nézeten van is. A «M. Sion» mult füzetében Haiczl K. munkám megjelenése alkalmából vállalkozott «magát a Fröbel-féle kisdednevelési rendszert *tiszta mivoltában* ismertetni, mind vallásos, mind paedagogiai szempontból.»

Első megjegyzése munkámra, hogy az «nincsen egyházilag approbálva, nem volt szabad kiadni.» Hát bevallom, ugy vélekedtem, hogy az approbatio csak a *hit- és erkölcstani* munkákra vonatkozik. Sok munka jelent meg ugyanis egyházmegyei papságunktól approbatio nélkül s azért jó és correct. Az approbatio pedig *lehet* vagy *antecedens* vagy *subsequens*; munkámnál remélem ez utóbbi lesz. Meggyőződésem, hogy a legszigorúbb s legtudósabb kath. bizottság sem fog találni benne egy szót, egy mondatot, mely a hittel vagy erkölcscsel ellenkeznék, vagy az egyház és álláspontja ellen, akár directe akár indirecte volna irányozva. Lehetnek hiányai, emberi mű, de szelleme és irányzatossága szeplőtelen. Főpásztorunknak, amint a mű kikerült a nyomdából, azt azonnal megküldöttem, juliushó 18-án, és merem remélni, hogy az magas tetszésével is fog találkozni.

H. a maga elé tüzött feladatot megoldandó Fröbel rendszerét *Marenholtz-Bülow* báróné müveiből ismerteti, mert ez — mint Fröbel meghittje és leghivebb követője — «*legitletékesebb utmutatónk* rendszerének elbirálásánál.»

E kijelentésével Haiczl önmaga tört értekezése fölött pálczát.

Ugy tudom s velem az egész müvelt világ, hogy minden szerzőnek a rendszere *saját müveiből* és nem is csupán *defectusai* után itélendő meg s birálandó el; máskülönben bármilyen szellemesek és meghittek legyenek is a commentatorok, könnyen torzképet festhetünk a rendszerből, — ami bizony — Haiczlnak sikerült is. Én Fröbelt s rendszerét saját müveiből, fény és árnyoldalaival mutattam be müvemben s ép azért fölmentettnek érezhetném magamat tovább akár egy szónyi megjegyzést is tenni és az olvasóközönséget egyszerüen munkámnak s idézeteinek olvasására utalhatnám, mivelhogy szigoru hűséggel jártam el tanulmányomban, —

mindazonáltal néhány szóval s egy kis recapitulatióval tartozom a M. Sion magas müveltségü olvasóinak. Győzzön a jobb.

Munkám alapköve Fröbel összes müveinek következő kiadása: 1) Menschen-Erziehung. I. Wien und Leipzig. 1883. Herausgegeben v. Fr. Seidel. 2) Das Kindergartenwesen. II. u. o. 3) Mutter und Koselieder. III. u. o. és Fröbel «Sonntagsblatt»-jának meg Middendorf «Wochenschrift»-jének töredékes számai.

A szószerinti idézetek Fröbel 1. 2. sz. müveiből valók.

Hogy Fröbel rendszerét igazságosan és objective megitélhessem, a magyar irodalom idevágó s megszerezhető (munkám 448. l. megjelölt) müveit átolvastam, (néhányat még kispap koromban), folyton jegyezve, mert igy szoktam olvasni. Szemrontó és lélekfárasztó volt a «Kisdednevelés» I—XX. évfölyamainak áttanulmányozása, pedig egy közleménynek sem kegyelmeztem s igy jártam el a «Kindergarten» évfolyamaival is, de ezekben csak a tárgyamra vonatkozó tanulmányokat méltatva. Felhasználtam az «Egri Népisk. Tanügy» a «Kath. Egyh. Lapok», a «Magyar Állam» a kisdedóvásról szóló czikkeit, s a hol csak valamire akadtam, átnéztem. Párhuzamosan átkutattam a német irodalmat a kath. és prot. szerzőket egyaránt s a mit a francziából és angolból kézhez kaphattam. Hogy mások is tanulmányozhassák e tárgyat s nálamnál többet használhassanak az ügynek, de egyszersmind arról is meggyőződjenek, hogy fáradhatlan buzgalommal készültem a munkára, (a költséget, utánjárást, levelezést, kikölcsönzést, köszönést stb. nem is ewlitem!), a magyar irodalom kiegészitéseképen felsorolom az általam ismert külföldi irodalmat is:

Dr. A. Stöckl. Lehrbuch der Pädagogik. Mainz, 1878. Dupanloup. Das Kind. Ratschläge für Eltern. Mainz, 1869. V. E. Milde. Lehrbuch der allgemeinen Erziehungskunde. Wien. 1821. Vademecum für Kleinkinderschulen von d. Schwestern Athanasia und Eusebia. Mainz. 1891. Dr. E. A. Fänke. Geschichte der Pädagogik. Paderborn. 1890. Kehrein-Kayser. Überblick der Geschichte der Erz. u. Unterrichts. u. o.

Dr. L. Kellner. Geschichte der Erz. u. Unterr. Freiburg. 1889. — Drache R. Die religiöse Erz. der Kinder. Halle. 1886. Dr. A. Weber. Geschichte der Volksschulpädagogik. 1870. Lina Morgenstern. Das Paradies der Kindheit nach Fr. Fr. Grundsätzen (első mü, mely Fröbel rendszerét tárgyalja!) Berlin. 1861. Leipzig. 1878. 4. Aufl. A. Fellner. Der Volkskindergarten. Wien. 1884. A. S. Fischer. Der Kindergarten. Wien. 1888. 3. Aufl. Fr. Fröbel. Wien. 1882. u. attól. Dr. Hoerfarter. Die Pädagogik des Kindergartens. 1882. H. Goldammer. Der Kindergarten. etc. 4. Theile. Berlin. 1884—1885. 4. Aufl. L. Schindler. Das Kindergarten- und Kleinkinderschulwesen in Österreich und Deutschland. Wien. 1878. Marie Lutzer Kindergartenbeschäftigunger. Wien. 1886. H. Elm. Spiel u. Arbeit. Leipzig. 1874. J. Fr. Ranke. Aus der Praxis für die Praxis in d. Kinderstube u. Kleinkinderschule. Elberfeld. 1878. (pompás!) H. Pösche. Fr. Fröbels entwikelnd erziehende Menschenbildung. 2. Theile. Hamburg. 1859. (sok tekintetben jeles mű!) Fr. Fröbels Leben und Wirken. Berlin. 1882. u. attól. A. Pösche. Fr. Kindergartenbriefe. Wien. 1887. J. Fölsing. Die Menschenerziechung. Leipzig. 1850. Dornenstücke. Forst. Hoene. 1882. u. n. Therese Focking. Untere Kleinen. Leipzig. 1881. A. Fellener. Spiel u. Arbeit. Fröbel foglalkoztató eszközeinek 32 füzetből álló kiadása. (E szakmában remek.) Dr. R. Ö. Seydler. Die Mittel der Kindergartenerziehung. Zweck etc. Wien u. Leipzig 1860. K. Cassau. Er. Fr. u. die Pädagogik des Kindergartens. Wien. 1882. E. Barth. Über die erste Erziehung. Leipzig. 1881. H. Goldammer. Fr. Fröbel. Berlin. 1880. Dr. Hagen. Fr Fröbel im Kampfe um den Kindergarten. Leipzig. 1882. C. Küttel. Der Kindergarten in der Schweiz. Zürich. 1882. Dr. E. Pappenheim (egyetemi tanár). Zum hundertsten Geburtstage Fr. Fröbels. Berlin. 1882. Dr. W. Lange. Die allgemeine päd. Bedeutung Fr. Fröbels. Hamburg. 1881. A. Kühler: a) Die Praxis des Kindergartens. I. Dr. Weber. Weimar. 1878. II. 1887. b) Die Pädagogik des Kindergartens. Weimar. 1885. (Mind a három kötetet töviről-hegyire vettem át, kitünő mű e szakmában;

jelszava: ne quid nimis, de azért a szerző is túllépi az üdvös mértéket!) c) Die neue Erziehung. Weimar. 1873. (oroszul is.) d) Der Kindergarten in seinem Wesen dargestellt. u. o. (Rövid, különösen ajánlom!) Folyóiratok: Das Kindergarten-Wesen. Wien. — Kindergarten. Wien. The new Education. London. — Child-Life. London. (Legujabb.) Számos röpirat, évkönyv, Bericht, kimutatás. És végre a *legilletékesebb utmutató* Marenholtz-Bülow báróné: a) Die Arbeit u. die neue Erziehung nach Fr. Methode. Berlin. 1866. és 1875. b) Das Kind u. sein Wesen. 2. Aufl. Kassel. 1878. c) Gesammelte Beiträge zum Verständnis der Fr. Erziehungslehre. 2 Bände. Cassel. 1866. 1877. d) Theoretisches u. praktisches Handbuch der Fr. Erziehungslehre. 2 Theile. Cassel. 1886. 1887.

Az utolsó munkákat, igaz, különös figyelemmel tanulmányozom még most is. Irójuk szellemes, ügyes tollu, eszményeiért lelkesültséggel hevülő nő, de hangsulyozom, hogy «nő», kinek fenkölt gondolkodását, egyéni nézeteit, elveit a kisdednevelésre vonatkozólag tisztelem, de mint katholikus és pap, csupán tudomásul veszem, tőle is csak «jót» tanulni igyekszem. És bár Fr. rendszerének, szellemének megértéséhez kitünő és hiteles segédforrásul szolgálnak müvei, *legilletékesebb utmutatóul sem őt, sem mást* a becsülettel áttanulmányozott irók közül, nem tekintem, bár valamennyit nagyrabecsülöm nemes ügyszeretetük miatt.

Auctor est optimus operis sui interpres! Ezért vettem egyedüli alapul Fröbel legjobb kiadásu müveit, *öt magát beszéltetem* rendszerének paedagogiai méltatásában, munkáiból olvasztom ki kisdednevelési elveit módszerének menetét, a Fröbel-irodalom szem előtt tartásával; *én* csak ott szólalok meg, a hol tapasztalataim, megfigyeléseim, tanulmányom fonalán, rámutatok Fröbel túlzásaira, és megjelölöm a purifikálás módját, mértékét; a használhatóság fokát és mérvét, még pedig az *óvónők számára* azért: hogy ne kontárkodjanak Fr. rendszerével tulhajtván helyes alapelveit; a *papságnak* azért: hogy értelemmel kisérhesse az óvónők müködését. Használni óhajtottam az ügynek, szolgálni a közönség-

nek, mely ilyetén munkát irodalmunkban hiába keresne. Elsőnek léptem ki a sikra.

Hogy kiválogattam-e Fröbel rendszeréből az aranyat, azt csak az tudhatja és itélheti meg, a ki Fröbel összes munkáit alapos kitartással átkutatta, a legkisebb apróságig és egyuttal kellő tájékozottsággal bir a Fröbel-irodalomban.

Miért hoztam fel az előzőket? Nem dicsekvésből, hanem hogy alázatosan megvalljam, miszerint az *egész* Fröbel irodalmat ugyan nem ismerem; de a tárgy iránt *némileg tájékozva vagyok*; s ha munkám nem is *a legilletékesebb útmutató*, de igenis teljességgel hű, igaz, megbizható és correct szellemü kalauz a kisdedóvás és Fröbel rendszerének ügyében, olyannyira, hogy püspökök «Isten áldását és kegyelmét esdik nemes törekvésemre,» több tudós plébános pedig az eddig 260 példányban szétterjedt müvet «hazai viszonyaink között nélkülözhetlen kalauznak nevezi.

Főczélom volt, Fröbel munkáiból kiemelni azt, a mit hazai viszonyainkra való tekintetből, a honi kisdedóvás *nivójának* emelésére czélszerünek és alkalmasnak itéltem. Mert Fröbel nem rontott a kisdedóvás ügyén, hanem paedagogiai uj irányt adott neki s rendszerbe foglalta methodikáját. Nyilvánvaló, hogy az aranyat mind ki nem meritettem belőle, maradt még elég a nálamnál hivatottabbak számára.

És most recapituláljunk.

Fröbel ev. prot. lelkésznek a fia; sajátképeni nevelője nagybátyja Hoffmann superintendens volt, föltehetjük, hogy első nevelése, bármily hiányos, de positiv-keresztényies volt. Tudjuk, a régibb protestantismus nem nélkülözi egészen a positiv alapot.

Istent, a személyes Istent és nem «az emberiség attributumát» (!), a mindenség teremtőjének ismeri el és a természetben valamint a kegyelemben nyilatkozó végtelen jóságát dicsőiti lényegében helyes felfogással, bár homályos, pantheistikus szinezetü, dagályos kifejezésekkel, melyeket azonban *a jóakarat* könnyű szerrel jóra érthet. Halljuk őt mutatványul:

Gott ist der einzige Grund aller Dinge.»[1] . . . Gott ist der Schöpfer, Erhalter, Regierer, Vater aller Dinge . . . . «Der *Zweck* der Erziehung ist Darstellung eines berufstreuen, reinen, unverletzten und darum heiligen Lebens» . . . «Die Erziehung *soll und musz* den Menschen zur Klarheit über *sich* und in sich, zum Frieden mit der *Natur* und zur *Einigung mit Gott* leiten und führen; darum soll sie den Menschen zur Erkenntnis seiner *selbst* und des *Menschen*, zur Erkenntniss *Gottes* und der *Natur* und zu dem dadurch bedingten, reinen und *heiligen* Leben erheben» . . . (Ergo: cognitio sui, proximi, naturae, Dei vel vice versa! Subscribo. Unio beatifica = Einigung, in patria; unio per gratiam in via! Approbo.)

«Jeder Mensch soll . . . zur Religion Jesu, zur christlichen Religion sich erheben. Darum soll die Schule Christus-Religion, christliche Religion *unter allem zuerst* lehren, darum soll sie in Christus-, in christlicher Religion, *unter und vor allem* zuerst unterrichten; überall und *unter allen Zonen* soll die Schule für sie und *in ihr* unterrichten.» . . . . (Praeclare! praesertim in cath. religione!)

«Jesus ist Gottes eingeborner Sohn, er ist Gottes lieber Sohn . . . Christliche Religion ist die ewige Überzeugung von der Wahrheit dessen, was Jesus von sich aussprach und ein dieser Überzengung getreues, festes, andauerndes Handeln . . . (Recte! vita religiosa salvifica.)

«Darum befiehlt Jesus seinen Jüngern: «Gehet hin in alle Welt und lehret alle Völker, reiniget sie und weihet sie ein zur Erkenntnis des Wesens Gottes, des Vaters, Jesu des Sohnes Gottes, und des heiligen Gottesgeistes; zu einem dieser Erkenntis und Einsicht gemäszen Leben und zu aller daraus nothwendig hervorgehenden Einsicht» . . . (Bene, quamvis subobscure. Einsicht = sapientia = timor Domini!)

«Was die Religion sagt und auspricht, das zeigt die Natur und stellt sie dar; was die Gottbetrachtung lehrt, bestätigt die Natur» . . . (Was stellt sie dar? Was bestätigt

[1] Menschen-Erziehung. I. 3. l. 94. 4. 5. 95. 92. 93. 95. 95.

die Natur? Respondeo: Dei sapientiam, bonitatem, omnipotentiam etc . . . attributa Dei. Ignis, grando nix, glacies, spiritus procellarum, quae faciunt verbum ejus!)

Jézust ismeri el Fröbel a nevelés példányképeül, az ő sz. életét. A vallástanitásról szól müvének «Religionsunterricht» c. fej. 87—95. l. és számos más helye, ezek ugylátszik elkerülték Haiczl figyelmét. E müve pedig már 1826-ban jelent meg. Ilyetén nevelési alapelveit Keilhau-i nevelő-intézetében akarta valósitani. Vállalata nem sikerült. Azért később az óvodába vitte át ugyanazon keresztény positiv elveket. Lehetetlen azokat realizálni anélkül, hogy egyuttal pozitiv erényekre ne vezessük, neveljük a kisdedeket. Vagy nem volt őszinte? Egész élete ellene mond e vádnak, mely becsületes munkásságban telt el. A vallásos nevelést tekinté a legelső s legfőbb dolognak «die Spitze der Erziehung,» mint ő mondja. Ép ez októl törte meg az aggastyán életerejét Raumer porosz kultuszminiszter eltiltó rendelete 1851. aug. 7-én, és a nemeslelkü, «igen kedves megjelenésü férfi» és gyermekbarát, nem birván elviselni a félreismertetést és az annyi önfeláldozással gondozott intézményére mért csapást, már 1852. junius 21-én, ez utolsó szavakkal adta ki vallásos lelkét: «Ich bin ein christlicher Mensch!»

Ezen történeti kétségbevonhatlan adatok bizonyitják, hogy Fröbel az eltiltás után «további iratokat» nem is irhatott, a miniszterhez intézett beadványát s néhány levelet kivéve; a tulvilágról nem irnak.

Igazat mond Seidel azt irván: «Nie hatte Fröbel in der angeschuldigten Weise gewirkt; nie hatte er sich auch politisch betheiligt. Er und sein Kindergarten waren unschuldig, wie ein Kind.[1] Unokaöcscsei voltak a bünösök; kivált Károly, ez ugyan rászolgált a persecutiora.

De Fröbel pantheista! Nézetem szerint nem, csak pantheista szinezetü. Vallási fogalmait Krause, Fichte, Schelling bölcselete befolyásolta. Egyébiránt az emberben van valami, a mi «isteni», t. i. imago et similitudo Dei! Faciamus

[1] Fröbels Leben. Wien. 25. l.

hominem etc.... Ez Fröbelnél «das Göttliche,» melyet ki kell a kisdedben fejleszteni: Estote perfecti sicut pater wester coelestis perfectus est, ez az ő fejlesztésének is végczélja.

Van az érzéketlen világban is valami, a mi isteni és ez: ideae Dei Creatoris architypae, causae illae exemplares, formae!... Contemplatio naturae perducit ad Deum... Coeli enarrant gloriam Dei etc.... Causa prima universalis in omni creatura relucet... Sapientia foris clamitat... Körülbelül ennyiből áll Fröbel pantheismusa vagy természetimádása. S az elmondottakkal nem fér-e meg positiv vallás?

In ipso enim vivimus, movemur et sumus... Non est procul ab unoquoque vestrum... mondja szent Pál, ő is pantheista? Quo ibo a spiritu tuo?... Si ascendero in coelum tu illic es; si descendero in infernum, ades... a zsoltáros is pantheista? Az Angelicus Doctorra is hasonló kifejezések miatt ráfogták, hogy ő is pantheista!

S midőn a nevezettek ugy beszélnek, hogy csak «ex parte cognoscimus et ex parte prophetamus,» annyira, hogy az Istent és isteni dolgokat az egész theologia viatorum csak mintegy «per speculum in aenigmate,» ismeri, csodálkozzunk-e, hogy egy protest. paedagogus Istenről, isteni dolgokról homályosan beszél s nem küzdi le «a kifejezés nehézségét»?

De ha Fröbel tényleg pantheista vagy éppen atheista volna, még ez sem állana utjában annak, hogy kisdednevelési rendszerét elfogadjuk, ha practice bevált. Pedig bevált az egész czivilizált világban. Fröbel rendszere a kisdednevelési intézeteknek manapság már éltető lelke.

Lám a nagy Stagirita pogány volt s a kath. theologia a maga hasznára foglalta le és értékesiti bölcseleti rendszerét, a scholastikusok dicsősége az ő segélyével vivatott ki. Fac similiter Fröbel rendszerével a kisdedóvás érdekében. Sem vallást, sem felekezetiséget ne tanuljunk Fröbeltől, de igenis kisdednevelési elveket, eljárást, eszközöket, módszert; nem

is azért, hogy őt magasztaljuk, hanem azért, hogy óvodáink szellemi, paedagogiai értékét fokozzuk.

Én magam is Fröbel vallásáról csak azért szóltam, hogy kimutassam, miszerint nem oly fekete, a minőnek sokan festik és még többen képzelik. Fröbel hivő keresztény. Felekezetlenségről müveiben egy árva betüt nem találtam; sem azt, hogy «az eredeti bünt tagadja,» a mi különben is más lapra tartozik. Ha valóban tenné, ez is «error corrigendus» lenne, punctum. De hogy a kisded természetével, a natura vitiatával tisztában van, bizonyitják következő szavai: «Dass das äusserlich gut scheinende Kind oft in sich nicht gut ist, d. h. nicht durch Selbstbestimmung oder aus Liebe, Achtung und Anerkennung das Gute will; sowie das äszerlich rauhe, trotzige, eigenwillige, also nicht gut scheinende Kind oft in sich das regste, eifrigste, kräftigste Streben nach Darstellung des Guten mit Selbstbestimmung hat; der äuszerlich zerstreute Knabe in sich einen stehenden, *festen Gedanken* hat, der ihn alles Äuszere nicht beachten läszt.»[1] Ő a vallást a legfőbbnek tekinti, vallja, sürgeti; értsük mi alatta kathol. vallásunkat és az álláspont tiszta; igy járok el kormányunk vallás-erkölcsi elveivel is s ahol *végképpen* nem lehet kath. vallásomat érvényre juttatnom, megalkuszom az adott helyzettel és óvom, mentem, a mit óvni lehet.

Fröbel azonban praktikus paedagogus is, a ki a kisded jól megfigyelt természetéhez szabta és szervezte gyermekkerti módszerét, alkalmazta eszközeit. Az értekező Haiczlnak paed. szempontból emelt kifogásaira legékesszólóbb czáfolat munkám egész XVII. fejezete; ezt beismeri Dr. Pethő is, midőn a kath. óvodáknak azt tanácsolja, hogy «nem tehetnek okosabbat, mintha *hegyiről-tövire* átnézik és szednek belőle a mit kezük ér.» Erre kérem is bizalommal az olvasó közönséget, mert csak ez uton fog behatolni Fröbel rendszerének a szellemébe.

Röviden Fröbel szerint az óvoda *főczélja* a kisded lelki-testi tehetségeinek, erőinek, mindenoldalu harmonikus

[1] Mencshen Erziehung. I. 6. l.

fejlesztése *játékszerü* munkás foglalkozások által, az általa az *élettől* kölcsönzött, de methodice alkalmazott *játékeszközök* segélyével. Fröbel gyermekkertjében a munkáról mint *főczélról* szó sem lehet. Játékszerü eszközeit (Gaben), *munkaszerü* foglalkozásait pedig a kisded «kora és fejlettségéhez» méri és csupán eszközül használja a kisded öntevékenységének *ébresztésére*, érzékeinek *gyakorlására*. A vezénylet szintén csak arra való, hogy a játékot *korlátok* között tartsa, irányitsa, nehogy a kisdedek eltandlizzák az időt, s ez szükséges is, mert a kisded magára hagyatva változékonyságánál fogva minduntalan máshoz fogna. Hiába, itt is rendnek muszáj lenni. A dal, a beszéd csak *fűszer*, a szellemi erők *serkentője*, élénkséget hoz be a foglalkozásokba, életet önt beléjök; ez a czélja és nem más. A testet fejlesztik a *mérsékelt* mozgási játékok. Ez Fröbel paedag. módszere *in nuce*.

Fröbel rendszerének pedagogiáját alaposan félreismeri, munkámat pedig gyökeresen félreérti, a ki azt állitja, hogy Fröbel czélja a kisdedet tudományra, müvészetre, a súrlódás, egyensuly tüneményeinek stb. stb. *ismeretére* plane *tanitani*, vagy hogy mindazt a kisdednek meg kell *tanulnia*. Dehogy is!

Fröbel szellemében mind e tüneményeket csak játszva, játék közben *szemlélnie* kell, hogy fogékony lelke azokat befogadja és okaik *sejtetem* gyanánt vésődjenek szellemébe, mintegy oly csiramag, melyet majdan az iskolai *tanitás* életre s öntudatosságra keltsen, kifejleszszen. Ép ez okból túloz Fröbel sok dologban, mert ő rendszerét az iskolára is ki akarta terjeszteni, benne folytatni. Ennélfogva szoros különbséget kell tenni, hogy az ő munkáiból mi való az *óvodába*, mi az *iskolába*. Itt kezdődik a *müvészet*. Ha jól distingválunk, akkor kikerüljük a botlásokat, nem faragunk «gépeket», nem csinálunk «universal genieket», nem nevelünk «öreg gyermekeket», hanem kifejlesztjük a kisded képességeit ugy, hogy «saját egyénisége» *egykoron* a magasabb nevelés behatásai alatt, ha nem is universal-geniévé,

de sokoldalu okos emberré, derült kedélyü férfiuvá, vagy nővé *fejlődhetik.*

Aki másként jár el, vagy akar eljárni, nem jól érti Fröbelt s módszerének a szellemét; bármily tudós és tanult legyen is különben, bizony egyesegyedül «saját ügyetlenségének» tulajdonitsa az eredménytelenséget és semmi másnak.

Láttam én azt, mi történik e rendszerrel itt is, amott is, mekkora az avatatlanság sok derék, buzgó óvónőben, és tőlem telhetőleg segiteni akartam e bajon is munkám kidolgozásával. Nem a kisdednek, az *óvónőnek* kell minden tüneménynek, játéknak, foglalkozásnak jelentőségét, végczélját okaikban, okozatos összefüggésben *ismernie* és pedig a végből, hogy értelemmel, czéltudatossággal vezethesse, nevelhesse kisdedeit.

Fröbel személyében és rendszerében ezek szerint sem vallási sem paedagogiai szempontból nincs baj. Fröbel felekezetlensége abból állott, hogy minden felekezetü kisdedet befogadott, egyenlő gonddal, szeretettel ápolt. De ezt mi is tesszük kath. óvodáinkban, izraelita kisded is van óvodánkban, de én a szeretet gyöngédségével közeledem hozzá is; ám legyen ez a ker. charitas felekezetlensége! Fröbel alapgondolatai helyesek, nemcsak a törzs, az ágak is, a levelek is egészségesek, csak *néhány* száraz van közöttük, le kell rázni a hasznavehetetlent. Belátta ezt Poroszország is és visszavonta eltiltó rendeletét s most istápolja az intézményt. Belle illik e rendszer keretébe vallásunk *minden* igazsága, tana, csak az óvónő legyen eléggé ügyes a *mi* szellemünket paed. avatottsággal beleilleszteni. Bármely eszköznél megteheti, midőn keresztet alakit, épit, fon stb. ezer és ezer alkalma van Istenről, Jézusról, Máriáról, angyalokról, szóval mindenről beszélnie. A gyakorlat fogja *mesterré* avatni.

Fröbel nevéhez fűződött azonban egy bizonyos *irányzat*, de facto ez a baj, ez ellen volt jogosult a katholikusok föllépése. Fröbel neve dicső zászló, mely alatt *hamis portékát* igyekeztek és igyekeznek becsempészni az élelmes

csempészek. Ez ellen kell nekünk is küzdenünk, még pedig éppen Fröbel rendszerével, eszközeivel, hogy az ellentábort *fegyvereiben*, melyek modernek, kitünők, tegyük ártalmatlanná és nem a *személyében.* Versenyre kell kelnünk a kisdedóvás terén; ős mező ez még ez időszerint, bő gyümölcsöket fog teremni kellő ápolás mellett. A diadalt magunknak biztosithatjuk, óvodáinkat versenyképesekké tesszük, ha óvónőinket szakszerü alapos kiképzésben fogjuk részesiteni, beavatván őket Fröbel rendszerébe is, mely könnyen megtisztitható hibáitól. A ministeri utasitások Fröbel rendszerének eszközeit, foglalkozásait irják elő, ez *bevégzett tény.* A papság kötelessége vele megismerkedni, legyen igénytelen müvem e téren kalauza, tevékenységének ébresztője. Tolle lege. Ápoljuk a kisdednevelési irodalmat jó szellemben egyházunk és hazánk javára. Sok függ ettől; félre tehát a tunyasággal!

* *
*

Még egy-két szót Haiczl urhoz.

Értekezéséből látom, hogy tud foglalkozni a dologgal, bár még nem emésztette meg az anyagot, hisz ideje sincs hozzá; gondolatainak is tud alakot adni, fel tehát! épitsen ön is, ne *akadályozzon,* javitsa azt a mit kifogásol, ha erőt érez magában. Akközben természetesen folytassa megkezdett tanulmányát, de idézzen jobban. A nagyváradi beszéd 1891. *szept. 20-án,* nem október 1-én tartatott. Schlauch püspök Fröbel *naturalismusát* itélte el és üres phrasisait (valóban Fröbel nem volt költő); német ellenfelei *atheismusát,* mások önnel együtt *pantheismusát,* ismét mások *socialismusát, democraticus radicalismusát,* egy ft. esperes plane *galád, pogány deismusát* (engem meg Catilina! Jánusarc! Inimicus ecclesiae! epithetonjával tisztel meg; bene, dummodo ad gloriam Dei.) Uram fia! hát mi itt az igazság, mi volt tulajdonképen Fröbel? A haldokló, Istenéhez távozó keresztény felel: «Ich bin ein christlicher Mensch.» Életének tanulmányozása megerősiti hitvallását; nincs alapos okom benne kételkedni. Marenholtz-Bülow báróné is e

mellett tanuskodik, H. ur illetékesnek tekinti őt Fröbel rendszere dolgában, adjon hitelt Fröbel jó kereszténysége mellett tett tanuságának is; érdemes erre a tisztes úrhölgy.

A haldoklónak szavaiban fekszik az igazság. A nézeteltérések e *chaosa* leginkább bizonyit emellett, hogy Fröbel rendszerét kivált nálunk *aránylag* kevesen ismerik. Bátran állithatom, hogy Magyarország papságának 90% nem ismeri Fröbelt egyszerüen azért, mert nem foglalkoztak vele; utazgatásaim tapasztalatai erről győztek meg, hires tudósok tettek előttem hasonló őszinte vallomást. Ön sem ismeri behatóan!

De vannak, a kik ismerik; azért hallotta Schlauch ő exc. Palotay L. kanonoktól ugyancsak a nagyváradi képezde megnyitásánál, hogy «a Fröbel-féle rendszer *vallásos és erkölcsös* vezetők által kellő virágokat és gyümölcsöket terem nemcsak egyházunk és hazánknak, hanem egyszersmind a szülőknek is.»[1] Ezért tiltakozik Nogely a váradi képezde igazgatója azon állitás ellen, hogy «Fröbel rendszere a nagyváradi óvónőképezdéből csakugyan teljesen *ki volna zárva.*»[2] Ez okból mondja Dr. Steinberger F. a szathmári óvóképezde igazgatója: «E vivmányokból (Fröbel rendszerét érti) átveszszük mindazt, a mi nem ütközik az egyház szellemébe, a mi nem veszélyezteti a lényeget; mert a szellem egészséges, vivmányai, akár magyar földön termettek azok, akár idegenben, közös öröksége az emberiségnek.»[3] Bravissimo!

Ez a ker. paedagogia helyes álláspontja, amely amint elfogadta és értékesitette a *pogány* Sokrates párbeszédes, heuristicus, föltaláltató és kérdező módszerét a nevelésben vallásbeli károsodás nélkül, ép ugy magáévá teheti a *keresztény* Fröbel rendszerét és módszerét a kisdedóvásban, mellőzve belőle a roszat, a czélszerütlent. A ker. paedagogia minden kornak vivmányait, ha felmerülnek és beválnak, hasznára fordithatja. Ebben áll a haladás és tökéletesedés.

---

[1] Kisdednevelés. 1891. X. 335. l.

[2] Kisdednevelés. 1892. III. 107. l.

[3] Heti-Szemle. Szatmár. 1892. szept. 27.

Minden más maradiság, igazolhatlan elfogultság, bünös hagyományszerüség.

Nem szükséges az egyház felfogásával a kisdedóvás ügyében ellenkezésbe jutnunk, ha el is fogadjuk Fröbel rendszerét. A ki ezt az állitást koczkáztatja, nem ért a dologhoz. IX. Pius is a Fröbel rendszer fölmerültével csupán *megbizható* kisdedóvókról gondoskodott. Mihelyt a papság közelebbről megismerkedik a rendszerrel és látja üdvös voltát, practicus eredményességét: fölhágy az előitélettel. Utimam quo citius.

Számos óvodában fordultam meg Magyarország és Ausztria tartományaiban, Porosz-Sziléziában. Budapesten találkoztam egy apáczával, a ki mesterileg bánik Fröbel rendszerével; egyebütt is akadtam hasonló példákra s felsóhajtottam: bár igy volna ez mindenütt, mivé fejlődhetnék kisdedóvásunk! És igy lesz ez idővel, mert kath. óvónőképezdéink többé nem zárkózhatnak el Fröbel rendszere elől; ma már ezt a törvény is megszabja.

De a papság is ismerkedjék meg vele, mert nem képzelhetek megszégyenitőbb scenát, mint a minő a következő, mely alig néhány hete történt:

Egy községben meghivja az óvónő a plébánost az óvodai gyermekünnepélyre. Az nem megy el, mert — ugymond — *nem ért hozzá.* Mire az óvónő: nem is kell ahhoz főt. urnak értenie (!) csak ott legyen!! Tableau. Ezek ugyan kiegészitették egymást. Ha igy tennénk mindnyájan, akkor ugyan szépen állnánk óvodáinkkal, «megehetnék a farkasok»; de ily eljárásért Istennek tartozunk felelősséggel.

Ismerek továbbá egy óvónőt, a ki «hires ügyességéről és Fröbel lelkes hive.» Betévedtem az óvodájába, örömmel fogadott és foglalkoztunk a kicsinyekkel. Tanuja voltam annak, mily productiókra képes Fröbelnek egy túlbuzgó s rendszerét fonákul alkalmazó óvónő. A kisdedek izzadtak a foglalkozásban s lihegve ültek le, e szavamra: elég. Megbeszéltük a dolgot és a kisasszony készséggel és figyelemmel s jó szivvel hallgatta őszinte megjegyéseimet s

megigérte, hogy követni is fogja. Azzal a meggyőződéssel távoztam az óvodából, hogy a jó kisasszony nagy hirének forrása nem a szakképzettség és ügyesség, mint inkább azon körülmény, hogy rendkivül rokonszenves külsejü.

Végre is hangsulyozom, hogy «őrizzük meg óvodáink kath. jellegét»; de fogadjuk be bármily szülők gyermekeit is, mint befogadta őket Fröbel. Ahol a viszonyok kényszere miatt *csak vegyes* óvoda létesithető, abba *mindaddig* küldhető a kath. kisded is, mig a szülők, gondnokságok nem értesülnek arról, hogy az óvónő vallástalanul működik. A *mi* viszonyainkban ez a boldogulás módja. De a pap álljon résen *őrangyalként*, ne huzódjék vissza titulo «állami», «községi» stb. Mentse a menthetőt s legyen custos. Pethő, ki munkámat a M. Sionban ismertette, ebben is megértett. A szentszék, ha eléje terjesztenék, an tolerari potest az ily eljárás, bizonyára azt válaszolná: affirmative, spectatis circumstantiis. Mások a mi, mások a schweicziek viszonyai.

Fölsingre és Middendorfra Fröbellel szemben H. ne igen hivatkozzék. Fölsing kezdetben vetélytársat látott Fröbelben, a ki rontja «Kleinkinderschule»-jének keresetét, jövedelmezőségét; de később Fröbelnek meghitt barátja és dicsérője lett. Middendorf pedig Fröbelnek egyik legodadóbb hive, eszméinek terjesztője, elveinek valósitója, leghivebb munkatársa volt. Tiszára meg pláne nem, az egy «ravasz róka,» a ki ma igy, holnap amugy beszél.

«Ugyan mi roszat tehettem, hogy egy liberális lap is megdicsérte munkámat?» Ezt kérdi? Hallgassa meg Pethőt, a ki a lelkembe látott: «egész müve a kisdedóvás szeretetteljes és fontos gondolatának ajánlása.» De én is megmondhatom: *Viam veritatis elegi* . . . A liberális dicséret nem nekem szól, hanem az igazságnak, mely elől a liberálisok sem zárkózhatnak el mindig.

* *
*

A fentiekre Haiczl Kálmán urnak a következő megjegyzései vannak:

Hogy Fröbel rendszere azon küzdelemből, melyet ellene a katholikus paedagogia vivott, csakugyan győzelmesen került-e ki, vagy sem: annak részletes kifejtésére e helyütt sem időm, sem helyem nincs. Ha azonban azon irókat tekintem, a kik Fröbel-ellenes álláspontot foglaltak el, mint: Ramsauer, Blumröder, Dr. Baur, Fölsing, Dr. Mei, Zeiss, Leonhardt, Dr. Vogel, stb. s a kiket legelül kellett volna emlitenem: *Stöckl* és *Knecht*, mindezek talán csak birtak annyi tudománynyal és paedagogiai tapasztalattal, hogy Fröbel rendszerét, ha az csakugyan oly «kiválóan praktikusnak, természetszerünek, hasznavehetőnek bizonyult» volna, oly állhatatossággal és határozottan nem támadnák még most is! Hogy a német és franczia kath. paedagogia a Fröbel-rendszerrel mindekkoráig még meg nem barátkozott, oly tény, melyet elvitatni nem lehet.

A mit szerző az egyházi approbatió hiányáról ir, az elismerése az én állitásomnak, azzal tehát nem foglalkozom. De foglalkozom azokkal, a miket a szerző állitólag értekezésem megczáfolására felhozott.

Hogy Kraffszky müve megirásánál a felsorolt számos munkát használta, szivesen megengedem, csak azt vagyok kénytelen konstatálni, hogy müvében ezen felsorolt munkákból egyetlenegy vonatkozásra, idézetre sem találtam. Pedig eddigelé az a divat járta, hogy ha valaki müvében mások után indult, azokat idézni, azokra hivatkozni is szokott.

Én értekezésemben nem azzal foglalkoztam, mit tanulmányozott a szerző, hanem irtam arról, vajjon elfogadható-e Fröbel rendszere katholikus paedagogiai szempontból, vagy sem? s ennek megirásánál az ő müvét is használtam állitásaim bebizonyitására. Ha Kraffszky ur Fröbel vallásosságát védi az által, hogy uj idézeteket hoz fel annak bebizonyitására, ám jó, de ezzel az én — Kraffszky müvéből vett idézeteim sulyát nem kisebbiti, sem azokat meg nem czáfolja.

A mikor én értekezésemben azt állitom, hogy Fröbel rendszere paedagogiailag helytelen, mert többet kiván a

gyermektől, mint a mennyit annak természete, fejlődése, tehetsége megbir és éppen Kraffszky müvének *XVII. fejezetéből* is szedem erre vonatkozó érveimet: furcsa czáfolat vagy meggyőzés engem ugyanarra a fejezetre utalni, s azt mondani, hogy mert e fejezetből valaki az ellenkezőt olvassa ki, egyszerüen nem érti, vagy nem akarja érteni Fröbel szellemét.

Hasonló a czáfolat azon vádamra, hogy a Fröbel rendszer felekezetnélküli. A szerző mindent az óvónőre hárit, hogy ha az eléggé ügyes (talán vallásos?) beleilleszt*heti* e rendszer keretébe vallásunk minden tanát, minden igazságát! Mindez konkrét állitásaimnak elkerülése, de nem czáfolata.

Hogy én értekezésemben leginkább Fröbel tanitványainak munkái után indulok, ezt mindenki természetesnek fogja találni, hiszen pl. Marenholtz-Bülow báróné volt az, a ki Fröbel rendszerét legjobban terjesztette s a gyermekkerteket mindenfelé megalkotta. S ha Kraffszky őt illetékes utmutatónak Fröbel elveinek ismertetésénél nem tartja, akkor miként fogadhatja el azokat a Fröbel-gyermekkerteket, melyekről mondhatni, hogy kizárólagosan a báróné munkásságának eredménye. Akkor kérdem, valjon ki az illetékes utmutató? Avagy talán a szerző ezt is saját monopoliumának tekinti? Én rám, valamint az ország papságának 90%-ára amugyis kimondja, hogy mi nem értünk hozzá! Legegyszerübb argumentum: mindazoknak, a kik ellenkezőkép vélekednek, odavetni: nem értitek, hallgassatok.

S ha látjuk azt, hogy alig alakult meg Németországban az u. n. Allgemeiner Erziehungsverein, mely Fröbel rendszerét magáévá s terjesztését feladatává tette, tagjai és fiókegyletei közt mindjárt az első évben ott szerepelnek a szabadkőmüves páholyok, köztük a soproni »Verbrüderung», ha figyelembe vesszük azt, a mit nálunk is a szabadkőmüvesség e téren müvel, lehetetlennek fogja mindenki találni azt, hogy a katholikus paedagogia ily czégért magáévá tegyen. Lippán a Concordia páholy 1875-ben főfigyelmét egy gyermekkert felállitására forditotta. A jelentésnek erre vo-

natkozó érdekes része igy hangzik; «Ha ezen gyermekkert létesittetik, a sz.·. k.·. szövetség és különösen a páholymunka ezt a helyi viszonyok közt vivmánynak tekintheti, miután Lippa mv. lakossága részint a közelfekvő radnai zárdabeli befolyás, részint pedig a *helybeli apáczák nevelési iránya* folytán a sz.·. k.·. szövetség született ellensége, minek következtében sok nehézségekkel, gunyos és satyrikus kifakadások ellenében kell a küzdtérre lépnünk. *A gyermekkert által az ellenséges intencziókat még csirájukban lehetne elfojtani és a kisdednevelést korszerüen elömozditani.*" (Kelet, 1875. II. sz. 116. l.) Már ha a szabadkőmüvesek igy gondolkoznak a gyermekkertek felöl, ezzel számolnunk kell és semmi áron sem lehet velük egyesülnünk, már csak azért sem, hogy össze ne téveszszék a kath. kisdedóvót a felekezetnélkülitöl.

Végül még egyet. A személyemhez intézett szavakra válaszom ez: én értekezésemben Kraffszky ur személyével nem foglalkoztam, ugyanugy megkivánhattam volna, hogy ő se foglalkozzék az én személyemmel, miután itt nem személyröl, hanem elvekröl van szó. Ama nekem nyujtott tanácsok és utbaigazitások tehát tökéletesen fölöslegesek voltak és czéljukat tévesztették; mert kimondott meggyőződésemet — melyet, ha Kraffszky ur megengedi, hirdetek is — most már megváltoztatni nem fogják.

*Haiczl Kálmán.**)

---

* Jól mondja H. ur, hogy a tudományos vitában nem személyekröl, hanem elvekröl van szó. Ép azért, nehogy a polémia folytatása esetén a személyes térre lépjenek vitatkozó dolgozótársaink, azt ezennel bevégezettnek szeretnők tudni. T. olvasóink eddig is meggyőződtek, hogy mindkét dolgozótársunkat *jóakarat, igazi ügyszeretet* vezeti. H. ur is a katholiczizmus érdekét védi. K. ur sem akar egyebet, mint ezt: Omnia probate, quod bonum est tenete.

Szerkesztő.

IRODALOM ÉS MÜVÉSZET.

Die Bergpredigt Christi in ihrem organ. Zusammenhange erklärt von Dr. Hugo Weisz, ord. Professor am Kgl. Lyceum Hosianum zu Braunsberg. Mit Approb. des hochw. Erzbischofs von Ermland. Freiburg i. Br. Herder, 8-r. 111 l., ára 1 Mk. 80 f. = 1 frt 10 kr.

Ki ne tudná, mi az a «Krisztus urunk hegyibeszéde?» Az ő első nagyobb beszéde, amelylyel ugyszólván nyilvános működését megkezdette, s amelyben az uj-szövetségi törvénynek tökéletességét szemben az ó-szövetségével feltüntette. Urunknak ez a fontos és mély értelmü beszéde, melyet Máté 5. 6. 7. fejezetekben találhat az olvasó, inspirálta az előttem fekvő könyv szerzőjét, hogy ahhoz ő is exegesist készitsen, daczára, hogy már van kommentárja, exegesise, parafrázisa elég. Azt mondja előszavában, hogy főleg a lelkészkedő papságot tartotta szem előtt, mert amaz nem igen ér rá a nagy, bő tudományos apparátussal feldolgozott kommentárok forgatására. Hát hisz igaza van! A német papság, még a lelkészkedő papság is, sokat olvas, de nagy kommentárokat még sem.

Ezt a munkácskát pedig elolvashatja, ugy a német, mint a németül olvasgató magyar papság is, egészen jól van az megirva, a magyarázat alapos olvasottsággal, s az exegetikai tradiczió szemmeltartásával készitve.

Dr. Kereszty Viktor.

Johannes Janssen. 1829—1891. Ein Lebensbild entworfen von Ludvig Pastor mit Janssen's Bildnisz und Schriftprobe. Herder, Freiburg in Breisgau. 1892. 152. l. Ára 1 Mk. 20 fl.

Közeledik Janssen Jánosnak, a páratlan történetirónak anniversariuma, — karácsony estéjén lesz egy éve, hogy

jobb hazába költözött. Hogy ki volt ő, azt ez évi januári füzetünkben (lásd 63. l.) elmondottuk, — most csak rövid említést akarunk tenni egy könyvről, melyben az ő élete kimeritőbben van megirva, és pedig attól a férfiutól, aki az ő egész irodalmi hagyatékának örököse lett, s aki igy egész lelkületét az ő hősének legjobban ismeri, Pastor Lajostól, az innsbrucki történettanártól.

Aki tehát épülni akar egy Isten szive szerinti papnak, tudós irónak, egy szeretetreméltó jóbarátnak tanulságos életén ép ugy, mint jámbor halálán, szerezze meg az olcsó könyvet. Egyvalaki azt mondotta, hogy ennek a könyvnek figyelmes olvasása fölér egy elmélkedéssel, amennyiben ebből ép ugy, mint amabból komoly gondolatokat, nemes elhatározásokat merit az ember, hisz Janssen ugy nyilvános, mint magánéletében egy ideális ember volt.

Pastor ugyan még egy nagyobbszabásu, történettudományos reflexiókkal megirandó Janssen-biografiát is tervez: de ez majd csak évek mulva fog napvilágot láthatni. Addig ezzel egészen beérjük, s a laikus nagyközönség is inkább ma veszi a kisebbméretü, de azért egészen kielégitő munkát, minthogy évekig várjon ama nagy, tudománytól duzzadó életirásra.

Dr. Kereszty Viktor.

Rózsabimbók sz. Mária virágos kertjéből. Koszoruba füzte Bota Ernö S. J. Ára 35 kr. (70 fillér) Kis 8-r. 154. lap. Szatmár, Pázmány-sajtó, 1892.

Régen nem jelent meg ily kedves és megható tartalmu könyvecske Magyarországon. Vagy hogy ne lenne kedves, megható, azt olvasni, hogy volt idő Magyarországon, amikor a világi ifjak is, tagjai az u. n. Mária-kongregácziónak, versenyeztek egymással az életszentségre való törekvésben, az ártatlan tisztaságban, épülésére szolgáltak az egész országnak, s erényes életre buzditották szavokkal és példájokkal még az öregeket is. Heu! quae mutatio rerum!

A szerző több régi és ujabb könyv nyomán, melyek

közt első helyen áll rendtársának, Weiser Frigyesnek tavaly megjelent müve: die Marianischen Congregationen in Ungarn 1581—1699, rövid kivonatot készitett, melyben elmondja, mik azok a Mária-kongregácziók, hogy fejlődtek azok hazánkban a jezsuiták ápoló kezei alatt, s adatokkal kimutatja, hogy azok mennyi jót eredményeztek az életre; felhoz azután egyes kitünő ifjakat, akik a Mária-kongregáczió hatásai alatt még kitünőbb férfiakká lettek, milyen egy gróf Eszterházy Miklós a XVI. században, egy Eszterházy Pál herczeg a XVII-ban, egy Koháry István gróf ugyanakkor, kiknek életrajzát olvasva, felbuzdul az olvasó. Kőrösy Márk esztergomi kanonok, vértanu, Pongrácz és Grodecz jezsuiták, ugyancsak vértanuk (mind a három a protestáns fanatizmus áldozata lett Kassán) szintén a Mária-kongregáczióban szitták magokba azt a lelkesedést, mely őket a martyriumra képesitette. Az ő életrajzuk és martyriumuk is adva van röviden a könyvben.

Ujra mondjuk, az egész könyvecske oly épületes kedves olvasmány, hogy nagyon-nagyon óhajtanók, ha minél többen szereznék meg maguknak azt az élvezetet, olcsó 35 krajczárért, amelyet nyujt.

Dr. Kereszty Viktor.

Jezsuita mesék. Müvelődéstörténeti adatok. Irta Duhr Bernát, forditotta Rózsa József. V. füzet. Szeged. Endrényinél. 1892. 336—416. l. Ára 65 kr.

Ezidén már harmadszor találkoznak e czimmel olvasóink, (288. és 550. ll.) mert ime részenkint, füzetenkint jelenvén meg a jeles munka, ugy is kell azt registrálnunk.

A multkor avval zártuk a IV. füzet ismertetését, hogy már csak egy füzet fog megjelenni s avval a mű véget fog érni. És ime, most avval a kellemes hirrel lep meg a forditó, hogy bizony nyolcz füzetből fog állni az egész mű, s hogy igyekezni fog a hátralevő füzeteket lehető gyors egymásutánban kiadni. T. i. a szerző, Duhr jezsuita, szintén tapasztalta a sok iró által érzett igazságot, hogy az anyag

munka közben nő nagyobbra, mint az ember eleinte gondolta.

E füzet tartalma: 20. Jezsuita méregkeverők. 21. A jezsuita okirathamisitók. 22. Hirhedt jezsuita udvari gyóntatók. 23. A jezsuiták hazátlanok.

Pompás czikkek, történeti hitelességgel, pontosan feldolgozva. Az előző füzetek is még kaphatók Magyar-Bánhegyesen.

F. Sz.

Die Verwaltung des Predigtamtes von Karl Racke. Freiburg, 1892. Herder. 146 l. Ára 1 frt.

Szerző zárt és szük körben tartott előadásait bocsátja itt sajtó alá. A czim, mely a jelenkori helyzet tekintetbevételét igéri, különösen felhivta érdeklődésünket a munka iránt; de átlapozván azt birálói figyelemmel, azon záró itélètre jutottunk, hogy valóban uj mozzanatot a müvecskében nem találtunk. Schleiniger, Jungmann, Hettinger, Stolz, Dupanloup, Kleutgen, Keppler után, ezeknek modern s legmodernebb egyházi szónoklati munkái után valami ujat mondani, különben is a priori lehetetlennek látszik. Hiszen ép ezek a férfiak a legtágabb, egyházias látkörü emberek, kik midőn az egyházszónoklatra vonatkozó müveket irtak, sohasem vesztették el a talajt, a valóságos életet lábaik alól, s kiknek mindig a legközvetlenebb benyomások diktálták szellemes észrevételeiket. Racke müvéről csak azt mondhatjuk, hogy röviden megtaláljuk benne azokat a főirányeszméket és elveket, melyeket a föntemlitett jelesek bővebben fejtegettek. Nem tagadjuk el ez itéletünk által érdemét; sőt ez érdemet kiválólag fokozza az erőteljes, markos kifejezés, melybe gondolatait öltözteti.

Más megjegyzésünk a könyv praktikumára vonatkozik. Ha az ember kezébe veszi az ugynevezett szónoklattanokat, talál bennök általános, fönséges elveket; de praktikus utmutatást a berendezésre és kidolgozásra lépten-nyomon nélkülöz. Hogyan kell a beszéd részeit amplifikálni, — hogyan kell a

sürgető, buzditó, vagy a záró részt kipontozni és nyélbe ütni, — mire kell vigyázni a fő- és altételek egymáshoz való viszonyitásában: arról sehol semmit se olvasunk, s ha nem hallgattuk volna P. Schröder Rhetorikáját: fogalmunk se volna, — sok elvont traktátus olvasása után is, — a beszéd elkészitéséről. A rhetorikák föltételezik, hogy valaki tud már beszédet csinálni, s azért fejezeteik csak tökéletesebb és keresztény irányelvekkel ismertetik meg a szónokot. — Érdekes a beszéd berendezéséről szóló fejezet, melyben a főtételről s a beszédnek a főtétel irányában való egységesitéséről szóló; utal az egység beteges tulhajtásaira, melyek izetlen és tárgytalan fölosztásokra vezetnek. — Itéletünket abba foglaljuk össze, hogy szép, igen szép mindaz, ami a könyvben foglaltatik; de a praktikus szónokképzésnek nem nyujt semmit; pedig határozottan ilyen Rhetorikára volna szükség.

Dr. Pethő.

Jacob Wimphelings pädagogische Schriften übersetzt, erläutert und mit einer Einleitung versehen von Joseph Freundgen kön. Seminardirector zu Paradies. Sammlung der bedeutendsten päd. Schriften aus alter und neuer Zeit. XIII. Band. Paderborn, 1892. Schöningh. 8-r. 573 l.

A pädagogiai tudomány ez idő szerint Németországban éli virágzása korszakát. A történet ugyan a multra nézve is a németeknek követeli e tudomány legszorgalmasabb müvelésének dicsőségét, mindazáltal versenyeztek velök az angolok és francziák is. Napjainkban azonban kétségtelenül Németországé e tekintetben az elsőség.

Mily élénk irodalmi tevékenység folyik ott e téren, mutatja egyebek között azon négy hatalmas vállalat, mely vaskos kötetekben adja egymásután részint a tanügyre vonatkozó régi okmányokat, részint a nevezetesebb irók müveit. Kettő e vállalatok közül határozottan katholikus. Ezekhez tartozik a fentebb jelzett gyüjtemény is, melynek rövid idő alatt immár XIII. kötete lépett a nyilvánosság elé.

A jelen kötet Wimpheling Jakabnak, a humanismus egyik első rangu bajnokának pädagogiai munkáit közli.

Wimpheling, ki a régibb iratokban Wympfeling és Wimpfeling neveken fordul elő, a XV. századnak közepén, 1450. jul. 25-én született Schlettstadtban az Ill mellett. Alsóbb tanulmányait részint szülővárosában, részint atyai nagybátyjának Ulrik sulzi lelkésznek vezetése mellett végezvén, 14 éves korában a freiburgi egyetemre ment, a hol a később oly nagy szónoki hirnévre emelkedett kaisersbergi Geiler Jánossal tanult és vele szoros barátságot kötött. Szorgalmasan foglalkozott ugyan a bölcsészeti tudományokkal, de kevesebbet törődött az erkölcsökkel. Négy évet töltött Freiburgban. Azután az akkori idők egyik leghiresebb főiskolájába, az erfurti egyetemre ment, a melyről akkor közmondásilag azt tartották: «A ki komolyan akar tanulni, az menjen Erfurtba.»

Wimpheling erfurti tartózkodása két okból különösen nevezetes. Először, itt határozta el magát tanárai és néhány jeles tanulótársának hatása alatt arra, hogy a humanista mozgalomhoz csatlakozik; másrészt komolyabb irányt vett élete. Midőn ugyanitt egy alkalommal az egyik templomban ájtatosságát végezte, az ott látható felirat: «Noli peccare, Deus videt» annyira megragadta, hogy véget vetett eddigi könnyelmü életmódjának.

Hatalmas tudvágya által ösztönöztetve, 1469-ben Heidelbergbe ment és ott az egyházjogot kezdte tanulmányozni. Azonban a megváltozott és most már mély áhitatú ifjú nem találta e tudományban jámbor vonzalmainak kielégitését. Azértis a bibliai tanulmányokkal és a sz. atyák irataival kezdett foglalkozni. Oly sikert mutatott fel e téren rövid idő alatt, hogy már két év mulva tanári széket nyert az egyetemen. Az 1483-ban kiütött pestis miatt azonban elhagyta Heidelberget és Speierbe ment hitszónoknak. Igy kezdte meg termékeny irodalmi munkásságát. melynek egyik első gyümölcse a «Wegweiser» annyira felkeltette iránta Fülöp választó fejedelem figyelmét, hogy ujból Heidelbergbe hivta

őt az egyetemhez, amelynél 1498-ban kezdette meg előadásait sz. Jeromos és Prudentius müveiről.

Második heidelbergi tartózkodása azonban nem volt hosszú tartamú. Már korábban is szándéka volt zárdába vonulni. E vágy ujból felébredt lelkében, annál is inkább, mivel a heidelbergi egyetemi tanárok kebelében oly surlódások merültek fel, a melyeket legkevésbbé sem tudott gyöngéd lelkületével összeegyeztetni. Már-már megvalósitotta régi tervét, midőn barátja Utenheim, kivel együtt akart zárdába menni, a báseli püspöki székre lőn meghiva. Utenheim szerette volna Wimphelinget oldala mellett. De ő inkább Geilerhez vonzódott és annak ösztönzésére Strassburgba ment. Utenheim azonban folyton hivogatván őt, 1503-ban Báselbe költözött, de csak rövid időre, mivel a következő évben már 2 nemes ifjú nevelője gyanánt Freiburgba, később Heidelbergbe vonult. Később ismét Strassburgban találjuk, a hol 1513-ban egy tudományos társulat szervezése körül buzgólkodik. Élte végső éveit szülővárosban töltötte, a hol 1528. nov. 17-én húnyt el.

Sehlettstadtban találták őt a reformáczió első mozgalmai. Kezdetben, midőn azt hitte, hogy nemesebb ujitási és átalakitási szándékok vezérlik a reformáczió főbb harczosait, helyeselte a kezdeményezést, mivel az egyháziak között elharapódzott hibákat maga is javitandóknak tartotta. Midőn azonban látta, hogy a reformátorok az egyház fejével ellenkezésbe jövén, túllépik az esetleges valódi reformáczionak megengedhető határokat: rögtön figyelmeztette barátait, volt tanitványait, tartanák magukat távol a mozgalomtól és nagyon fájlalta, hogy éppen tanitványai között találkoztak többen, kik az uj tanokhoz csatlakoztak. Hü fia volt tehát és maradt is az egyháznak, daczára annak, hogy a humanismus lelkes barátjának, a pogány klasszikusok nagy tisztelőjének vallotta magát. Mily mély benyomást gyakorolt kedélyére a szakadás, szépen bizonyitják a szavak, melyeket egyik barátjához irt: «Reménylem, hogy az Ur e zivatarból nemsokára ki fog szabaditani és megengedi, hogy a nyugalom kikötőjébe juthassak.»

Irodalmi munkásságában fáradhatlan volt Wimpheling. Mintegy 47 önálló müvet adott ki — a tudományok különféle szakaiból. Főmüvei mindazonáltal, pl. a «Wegweiser», a «Die Jugend», «Der Fürstenspiegel», stb. nevelési irányuak. A jelen kötet csakis e nemü munkáit tartalmazza, megfelelő jegyzetekkel és rövid magyarázatokkal kisérve.

Mint paedagogus korának legjelesebbjei közé tartozik. A kath. egyház tanaiból indulva ki, szigoruan megkívánja azok érvényesitését, továbbá a család és iskola vállvetett közremüködését a nevelés körül. Sürgeti a gyermek egyediségének tanulmányozását és a nevelési eszközöknek ehhez való alkalmazását. Nagy fontosságot tulajdonit a jó nevelésnek. Szerinte forrása az ugy az egyed, mint az egész társadalom boldogulásának. Előadása, irálya kissé nehézkes. Szoros összefüggés nélkül ugrik egyik állitásról a másikra. Gondolatait nem domboritja ki eléggé. Mintha attól tartana, hogy bő lesz, olykor néhány szóban vet papirra oly eszméket, melyekkel behatóbban kellett volna foglalkoznia.

Ez alaki hibák azonban nem fosztják meg müveit azon belső értéküktől, a melyek miatt — ha nem is egészen ujak és eredetiek összes eszméi — azok ma is haszonnal forgathatók.

Dr. Walter Gyula.

XII. A rozsnyó-egyházmegyei papság irodalmi müködése.

Ismerteti SZŐLLŐSY KÁROLY.

B. Andrássy Antal, kezdetben jézus-társasági, azután rozsnyómegyei pap. Született 1742. okt. 28-án Románfalván, Nyitram.; meghalt 1799. nov. 12-én egy megnevezetlen kapuczinus kolostorban. Lásd Stöger, Scriptores Societatis Jesu 11. lap. — Egy ideig hittanár volt, majd a rend felosztásával rozsnyói kanonok és csakhamar rozsnyói püspök. Irodalmi munkásságát l. fönnebb emlitett müben.

Bartakovich Béla, püspök, majd egri érsek, Szent-István-rend nagykeresztese, v. b. t. tanácsos, pápai trónálló,

Heves- és Külső-Szolnok t. e. megyék örökös főispánja, a M. t. Akadémia tagja, szül. Szalakúszon, Nyitram., 1792. april 10-én. (A «Memoria Basilicae Strigoniensis» 187. lapja szerint Felső-Elefánton, 1791. apr. 14-én született.) Életrajzát és irodalmi szereplését az Esztergom-főmegyei irók között, Uj M. Sionban, 1886. 93. l.

Czente István, ismeretlen állásban, szül. 1803. decz. 23-án Tornallyán, Gömörm. Mint irót bemutatja Danielik és Ferenczy I. 89. és Vutkovich 420. l.

Danielik János, prisztinai vál. püspök, érseki-helynök, egri prépost-kanonok, udvari tanácsos, pápai kamarás, a M. T. Akadémia tagja és bölcselettudor, szül. 1817. május 20-án Murányban, Gömörmegyében. Mint pesti kispap élénk résztvett az egyházirodalmi iskola «Munkálat»-aiban. Itt jelentek meg első tanulmányczikkei: A természeti religio fogyatkozásai. 1838. — A szent atyák. Forditás. 1839. — A religioi változásoknak vége. 1839. — Az egyház katholikus értelemben. 1839. — Erkölcsi képek levelekben. 1839. — Egy két szó «Magyar Iskolánk»-ról. 1839. — Irodalmi működésének virágzása azonban már mint Eger-főmegyei papra esik. l. Uj M. Sionban, 1886.

Danis János, dulcinoi vál. püspök, nagyprépost, apátkanonok, szül. 1753-ban, meghalt 1829. decz. 25-én. Tótul irt a négy evangelium összhangjáról. Van 3 latin alkalmi beszéde, u. m.: Oratio ad Patres Synodi dioecesanae 1831. Rosnaviae celebratae. — Allocutiones ad ternos sibi succedentes Antistites dioecesanos. — Sermo sacer sub secunditiis Ignatii Jankovics presbyteri pensionati.

gf. Eszterházy László, püspök. L. Pécs-egyházmegye irói között. Uj M. Sionban, 1887.

Findura István, sőregi plébános, szül. 1824. junius 29-én Rima-Szombatban, Gömörmegyében. 1877-ben egy alkalmi költeményt irt: Vade, referque pios Elegia candida sensus sincero vatis pectore progenitos venerabili Capitulo Rosnaviensi.

Gantner Antal, nagycsoltói plébános, szül. 1840. jan.

6-án Uzapanyiton, Gömörmegyében. A «Kath. Néplap» több kiváló költeményt hozott tőle.

Godal János, ismeretlen állásban, tót nyelven irt a katholikus hitről.

Gödér István, gymnáziumi tanár Rozsnyón, született 1850. decz. 24-én Királyiban, Gömörmegyében. Egy terjedelmes tanulmányt irt «Hollók Imre rozsnyói nagyprépost-kanonok irodalmi működésé»-ről a rozsnyói gymnázium 1884. évi Értesitőjébe.

Hollók Imre, nagyprépost, apát-kanonok, pápai főjegyző, bölcselettudor, szül. 1796. novemb. 5-én Rozsnyón, meghalt 1871. márc. 18-án. Az egyházmegye legalaposabb és legszorgalmasabb irója. Irodalmi munkásságát igen szépen ismerteti az imént emlitett Gödér István a rozsnyói r. kath. főgymn. 1884. évi Értesitőjében, továbbá Danielik és Ferenczy I. 86. és Vutkovich 96. és 339. l.

Jaszlinszky András, hittudor és kanonok, szül. 1715. január 3-án Csejthén, Pozsonym.; meghalt 1783. január 1-én Rozsnyón. Egy ideig jézus-társasági pap és tanár. Munkái: Oratio de Virginis Deiparae sine macula conceptu. Nagy-Szombat, 1744. — Institutiones Logicae et Metaphysicae. Nagy-Szombat. 1858. — Institutiones Physicae. Nagy-Szombat, 1756. — Tractatus de Angelo, beatitudine et Actibus humanis.

Karaba György, szerbiai vál. püspök, nagyprépost, apát-kanonok, szül. 1733-ban; meghalt 1814. decz. 31-én Rozsnyón. Szányi Ferencz püspökhöz intézett beszéde nyomtatásban is megjelent 1802-ben.

Karkalics Sándor, segédlelkész, szül. 1855. jul. 26-án Losonczon, Nógrádm. Jónevü egyházi szónok. Az «Isten Igéje» gyakrabban közöl tőle egyes egyházi beszédeket.

Kenyeres József, apát-kanonok, születéshelye és ideje ismeretlen, meghalt 1805. márcz. 25-én Rozsnyón. 1780-ig a Jézus-társaságnak volt tagja és mint ilyen a kassai akadémiának volt igazgatója. Négy munkát hagyott hátra: Trenckii bilanx pondere vacua. Buda, 1790. — Censura tentaminis demonstrationis trium propositionum. Buda, 1790. — Casti-

gatio libelli: Jus reipublicae in bona Ecclesiasticorum. Kassa, 1792. — Analysis libri «Ad utramque aurem.» 1796.

Malindk Gusztáv, szilasi plébános, szül. 1831. decz. 30-án Szomolnokon, Szepesmegyében. Pesti kispap korában, 1854-ben, a Munkálatokban mint forditóval találkozunk.

Majer Manó, dobsai plébános, szül. 1832. febr. 16-án Polomkán, Gömörm. A «Havi Közlöny» munkatársa.

Perjessy Endre, putnoki plébános, szül. 1823. október 7-én Tamásfalán, Gömörm. Mint pesti kispap 1844—45-ben költeményeket és czikkeket irt a Munkálatokba. Az utóbbiak a következők: A falusi lelkipásztor. 1856. — Vázlatok korunk erkölcsi állapotáról. U. o. Azonkivül 1845-ben még egy czikket forditott is.

Petrovits Ede, papnövendék, szül. 1833. jul. 30-án Rozsnyón, meghalt 1855. april 4-én. Szép jövőre hivatott ifju volt; kár, hogy oly korán fizette le a halálnak az adót. Hogy mily ügyesen és szellemesen kezelte a tollat, bizonysága az, hogy a «Hölgyfutár»-ba két — maga nemében páratlan — elbeszélést irt, az egyikben, a «Családi kép»-ben nincs ige; a másik «Bús nő» pedig csakis egytagu szavakból áll. Mindkettő 1852—53-ben jelent meg. Lásd Danielik és Ferenczy II. 256. és Vutkovich 128. és 214. ll.

Ponevácz Benedek, papnövendék, született Göllniczen, Szepesm. Mint pesti kispap, 1854-ben, «Az imatársulatok és azok feladatá»-ról irt a Munkálatokba.

gf. Révay Antal, püspök, azelőtt Turóczmegye örökös főispánja, milevitai fölszentelt és corzolai választott püspök, vágujhelyi prépost, esztergomi kanonok és sasvári főesperes, érseki helynök,. lásd az Esztergom-főmegyei irók között, Uj M. Sionban, 1886.

Scitovszky Ker. János, biboros-érsek, herczegprimás, egykor Rozsnyó püspöke, szül. 1785. november 6-án Bélán, Abaujm; meghalt 1866. okt. 19-én Esztergomban. A nagy nevü biboros-érsek mint Rozsnyó-egyházmegyei pap kezdette pályáját, azért összes dicsőségében joggal osztozkodik anya-egyházmegyéje is. Lásd az Esztergom-főmegyei irók között, Uj M. Sionban, 1886.

Skalnik Ferencz, svedléri plébános, szül. Rozsnyón; meghalt Svedléren. Van egy theol. müve, mely 2 kiadást ért meg. — Veritas Ecclesiae et Doctrinae Catholicae. Lőcse, 1838.

Strompf József, remetei lelkész, szül. 1841. deczember 24-én Alsó-Meczenzéfen, Abaujm. Van egy igen érdekes munkája. Zwei wichtige Fragen. a) Ist evangelisch oder katholisch alles eins? b) Sind die heutigen Protestanten augsburgisch-evangelischer Confession evangelisch oder lutherisch? Beantwortet und gläubigen denkenden Christen überhaupt, besonders aber Protestanten augsburgisch-evangelischer Confession zur Erwägung vorgelegt.

Sürgén Tamás, papnövendék, szül. Alsó-Meczenzéfen, Abaujm. Pesti kispap korában két czikkel járult a Munkálatok első évi folyamához: Aranyszáju sz. Jánosnak a földinduláskor mondott homiliája. 1833. — A szentségek rendelése. U. o.

Schopper György, a pesti egyetem volt rektora, bölcselet- és hittudor, esztergomi kanonok, rozsnyói püspök. Szül. 1819. márcz. 9-én Pesten. Tizenötödik éve, hogy Rozsnyó tizennegyedik püspöke. Rozsnyó nagylelkü jótevője, ki 200,000 forintot áldozott a szegény árva gyermekek nevelésére. Mint irót lásd Esztergom-főmegyénél, Uj M. Sionban, 1886.

Schurina István, reáliskolai igazgató Nagy-Kállóban, szül. 1837. decz. 26-án Trsztennán, Árvam. Három programm értekezése van a trsztenai és nagykállói reáliskola Értesitőjében. Tresztena mezővárosi tápintézet. 1871. — Tresztenai gymnaziumi történeti vázlata. 1872. — Nagy-Kállói reáltanoda 10. évi története. 1880.

Szabó István, a hires kazári plébános és a M. T. Akad. tagja, szül. 1800. jul. 4-én Bakony-Szent-Királyon, Veszprémm. Meghalt 1892-ben. A megye kiváló tudósa. Életrajzát és irodalmi működését Danielik és Ferenczy I. 422. és Vutkovich 192. l. Egyes költeményeket a Magyar Államban is közölt.

Tergalecz, irói néven *Telgárti Lipót*, gesztetei plébá-

nos, szül. 1834. nov. 14-én Rozsnyón. A «Magyar Sion»-nak azelőtt egyik legbuzgóbb munkatársa. Az első hét évi folyamban következő czikkeket irta: Adatok Rozsnyómegye történetéhez. A rozsnyói papnövelde története. — A rozsnyói plébánia története. — Lippay György jezsuitákat hoz Rozsnyóra 1659-ben. — Az «Ave Maria«-ra való harangozás nyomai hazánkban. — Az 1741. országgyülés elé terjesztett Esztergom főmegyéhez tartozó gömörmegyei kath. plébános-kerület sérelmei. — Adatok a karancsséghi plébánia történetéhez. — A rozsnyói kálvária. — A csetneki plébánia története. — A pálosok gombaszegi zárdája. — Kollárcsik István.

Tornallyay Gedeon, kanonok, b. Andrássy Antal püspök temetése alkalmával mondott gyászbeszédét 1799-ben Kassán nyomatta ki. Meghalt 1882. szept. 30-án a káptalannak ipolysági birtokán.

Török József, rimaszombati plébános, kitünő költő volt. Lásd a rozsnyói főgymnázium 1884-ik évi Értesitőjének 31. lapját.

Tremkó Máté, czeredi plébános, szül. 1831. okt. 3-án. Meghalt több év előtt. Mint pesti kispap, 1852-ben «A pápa csalhatatlanságának védelmé-ről irt a Munkálatokba.

Zabka Márton. kanonok, született Rozsnyón, meghalt 1864. márcz. 31-én. Irodalmi szereplésének méltatását lásd Danielik és Ferenczy II. 377. és Vutkovich 346. l.

Zinger János, papnövendék, szül. Rozsnyón. Ő is mint kispap a központi egyházirodalmi iskola legrégibb tagjai közé tartozik. Az első évi folyamba irt «Aranyszáju sz. Jánosnak a Martyrokról mondott homiliájá»-ról. 1833.

Zsilka Ignácz, krompachi káplán, szül. Zolsván. Több alkalmi költeményt irt.

* * *

Források az eddigiek. Az életrajzi adatok kiegészitésében *Dr. Valihora János* p. kamarás, losonczi plébános ur, azelőtt püspöki titkár volt segitségemre. Ezer köszönet érte.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK.

„Polgári házasság!“ Ez a jelszó a miniszterkrizis óta az egész vonalon; ezt a két szót halljuk egy álló hónap óta, s fogjuk még hallani, ki tudja meddig, minden társas körben, olvasni minden lapban és folyóiratban. Katholikus lapjaink és folyóirataink is belementek már a kérdés tárgyalásába, a «Kath. Szemle» ép ugy, mint a «Religio» is tartalmas czikkeket hoztak róla. Ha szükséges lesz, jövő évfolyamunkban mi is meg fogjuk világitani a thémát, alaposan, minden oldalról, — ma ugylátszik nekünk, mintha a polgári házasság sürü emlegetése nem lenne egyéb vaktöltéssel való lövöldözgetésnél, ami ugyan nagy lármával jár, de nem öl. Valakinek talán szüksége volt e nagy lármára... De nem politizálunk; mi itt most csupán annak a rágalomnak megczáfolására, mely több liberális lapban felhangzott, mintha a papság a kötelező polgári házassággal egész könnyen megbékülne, felhozzuk IX. Pius és XIII. Leo pápa itéletét a polgári házasságról. Amaz egy allokucziójában (1852. szept. 27.) igy nyilatkozott: «Minden oly egyesülése férfiunak nővel, amely nem szentség, szégyenletes konkubinátus, bármily polgári törvények szerint jött légyen létre.» Mostani szentatyánk pedig az 1880. febr. 16-án kelt «Arcanum div. sapientiae» kezdetü encyklikájában ezeket mondja: «Vannak, kiknek egyedüli törekvésük, hogy necsak egyesek, hanem az egész emberi társadalom lerázza magáról kevélyen az Isten uralmát. S mivel az emberi társadalom alapja a házasság, nem akarják türni, hogy ez az egyház itélkezése alatt álljon, azért ki akarják azt vetköztetni szent jellegéből, s a világi ügyek keretébe beosztani... Ez a polgári házasság eredete.» Már most, milyen papság békülne meg a polgári házassággal?

Péterfillért a szent atyának! E czimmel egy derék kath. heti lap, a «Veszprémi Közlöny» feltünést keltő czik-

ket hozott, 48. számában, amely czikkben panaszkodik, hogy „*a jótékonyság egy pár évtized óta kiment nálunk a divatból!*“ *nincs pénzünk... a szent Atya számára!* Ha igaz az, — folytatja — hogy a kath. lelkület egyik fő bizonyitéka a pápához való ragaszkodás, ugy — adatok alapján — azt kell mondanunk, hogy nálunk a kath. lelkület hőmérője a fagypont alatt áll.

Közöl azután egy kimutatást a veszprémi egyházmegye plébániáiról, melyek nem járultak egy krajczárral sem a szent atya péterfilléreihez. E kimutatást mi nem vesszük át, amint hogy eszünk ágában sincs a veszprémiekről beszélnünk, annyival inkább, mert már is jelent meg ugyanazon lap ujabb számában egy nyilatkozat, melyben némelyek nagyon fájlalják az adatok közlését. Sőt, *általánositjuk* a Veszpr. K. panaszát; hisz ép azért teszünk említést a czikkről, mert nagyon is tudjuk, hogy egész magyar hazánk katholikusaira ki lehet az abban foglalt panaszt terjeszteni. Mi a mi adakozásunk a külföldéhez képest! és kivált paptársaink, akik átértik, tudják, milyen a pápa helyzete; akik tudják, mennyi hivatalt kell fentartania, anélkül, hogy biztos forrásokra számithatna, mennyivel többet tehetnének e szent czélra, nemcsak saját erszényökbe nyulva, de a *szó hatalmával* hiveiket buzditva, és névszerint az intelligens elemet meg megszólitgatva.

Főleg ezek kedveért álljanak még itt a Veszprémi Közlöny czikkének befejező sorai. Miután igen kemény példákat hozott fel oly papok soraiból, kik nemcsak önmaguk távolitották el magoktól a szentséges Atya segélyért esdő jobbját, de még csak hiveiket sem figyelmeztették azon szent és elengedhetlen kötelességre, melyet minden kath. hivő az Ur Jézus földi helytartójának irányában teljesiteni tartozik: igy folytatja: «A hiba megtörtént; tényekkel állunk szemben, melyek valódiságát tagadni nem lehet; nincs más teendő, mint a mulasztást lehetőleg jóvátenni! Szerencse, hogy erre éppen jó alkalom kinálkozik. Az egész keresztény világ ünnepre készül; örömteljes izgatottsággal készül megünnepelni XIII. Leo pápa ő szentsége 50 éves

püspöki jubileumát. Használjuk fel ezen ünnepséget hibánk reparálására! Adja oda péterfillérül minden pap évi jövedelmének csak egy század részét, adjon minden hivő csak 4—5 krajczárt és mulasztásunk, legalább a nagyjából pótolva lesz. Az egyházi javadalmas jövedelme fölöslegét ugy is köteles — és pedig sub onere peccati gravis — jótékony czélra forditani. Legyen tehát jótékonyságunk különös tárgya ez évben szent Atyánk segélyezése! Hisz képzelhető-e szebb jótékonyság, mint midőn a jó fiú szükségben szenvedő atyját segélyezi? Van-e szebb, Isten előtt kedvesebb alamizsna, mint midőn a kath. pap és hivő nép segélyt nyujt az Ur Jézus földi helytartójának? Ha szegény is itt-ott a papság, mindig rendelkezhetik egy kis fölösleggel. Ami főkép a dignitáriusokat illeti, ők jótéteményeikkel örök emléket állithatnak maguknak. Ne mondja senki, hogy szegény a nép! Hisz ha mulatságra kell, van a mi népünknek pénze mindig! stb. stb.»

Még egyszer mondjuk, mi a helyi vonatkozásu panaszokat *általánositjuk*, érvényes mind e panasz csaknem az egész magyar katholicismusra. Szünjék meg tehát az ok a a panaszra s kövessük mindnyájan a hivó szózatot: Péterfillért a Szentatyának!

A Szentatya püspökségének 25 éves jubileumára hazánkból is nagy zarándoklat készül. A szervező bizottság élén dr. Kőnig Gusztáv bpesti krisztina-városi káplány működik. Febr. 14-én szándékoznak utnak indulni, hogy a jubileum napján, febr. 19-én, már okvetlenül Rómában jelen legyenek a Szentatya ünnepélyes jubiláris miséjén. E hóban már megkezdődtek a zarándoklatok Rómába s a világ ismét bámulója lesz annak a jelenetnek, mint sereglenek a föld összes népei szent Péter széke köré, hogy bemutassák hódolatukat Krisztus földi helytartójának. November 10-én volt az első fogadtatás, 500 Sacre-Coeur-apácza tisztelgett a Vatikánban, kik ötvenezer lirát és nagyértékü ajándékokat hoztak a pápának. — Továbbá a pápa püspökjubileuma alkalmából a következő zarándoklások vannak már eddig bejelentve: januárhóra a lotharingiak, februárhóra az irek a

dublini érsek vezetése alatt, a nagy angol zarándoklás Norfolk herczeg vezérlete mellett, az olaszországiak, a francziák, a belgák, a spanyolok és elszásziak. A francziák és belgák öt napig lesznek Rómában és onnan többen Jeruzsálembe mennek.

Az uj vatikáni kézikönyvtár. Régebben mikor a vatikáni könyvtár csak tudósok számára volt nyitva, sokan sajnálták egy kézikönyvtár hiányát. Ez a hiány még érezhetőbbé vált, mikor a vatikáni titkos levéltár is megnyilt a tudós világ előtt. Azonban egy kézikönyvtár felállitása elé igen nagy nehézségek gördültek. Mert ha azt akarták, hogy ez a kézikönyvtár meg is feleljen czéljának, ugy kényelmes összeköttetésben kellett állnia ugy a nagy könyvtárral, mint a titkos levéltárral. Mgr. Ruffo-Scilla majordomussága alatt számos épitészeti változás történt az apostoli palotákban s ezekkel kapcsolatban a könyvtári tervet is végrehajtották.

Ott, ahol ma az uj levéltári termek vannak, régebben istállók voltak, a mai Sala Leonina pedig fegyvertárul szolgált. Az utóbbiban volt többek közt II. Gyula pápának pánczélöltözete. A Vatikánnak az a része, mely a Belvedere cortilejét a Braccie Nuove cortilejétől elválasztja, az első udvar felé három, az utóbbi felé kétemeletes. Ez a vatikáni domb különböző magassági viszonyaiból magyarázható meg, melyeket a palota épitésekor gondosan figyelembe vettek.

E rész legfelső emeletén van a vatikáni könyvtár legszebb terme. Ez alatt volt a fegyvertár. A végből, hogy a könyvtárhoz szükséges világosságot megkapják, a fegyvertár ablakait meg kellett nagyobbitani s az egész helyiséget ujból kellett felszerelni. A boltozatokat festői diszszel látták el, padozatul pedig velenczei mozaik szolgált. A terem egyik végén Szent Tamásnak, a másikon XIII. Leónak barna alabastrom oszlopon nyugvó mellszobrai vannak. Részben vasból készült magas állványok tartják a könyveket. Miként a berendezés a titkos levéltárban egyszerübb, ugy a dolgozótermek és az ujonnan berendezett kézirattermek is egyszerübbek a könyvtári termeknél. A tavaly megnyilt uj dolgozóteremnek egyetlen disze XIII. Leó mellszobra és egy a levéltár

megnyitását ünneplő feliratos márványtábla. A titkos levéltár dolgozóterméből egy rövid folyosó az uj könyvtár-terembe vezet, melyet most Sala Leoninának neveztek el, mig a Vaticana dolgozóterméből monumentális márványlépcső vezet le az előcsarnokba. Az uj kézirattermek egyetlen diszei a Pecci-családnak a boltozatokon látható czimerei; a kodexek állványai minden disz nélkül valók. A lépcsőházban se látható a Pecciek czimerénél egyéb disz. A könyvtári igazgatóság a végből, hogy ezeket az összes uj berendezéseket a tudós világnak rendelkezésére bocsássa, Capecelatro kardinalis-könyvtárnok nevében meghivókat küldött az összes római tudományos intézetek elnökségeinek, a melyek a Vatikánban vagy a levéltárban dolgoznak. A megnyitáskor maga a kardinális s az összes könyvtári és levéltári hivatalnokok fogadták a vendégeket, kiknek sorában ott volt többek közt a magyar tudományos akadémia alelnöke, Fraknói püspök is. A kardinális néhány szóval a szent Atya nevében átadta a Sala Leoninát a közhasználatnak. Ráutalt arra, hogy a pápa ezzel ujólag bebizonyitotta, hogy mennyire érdeklődik a történeti tudomány iránt s azt mondta, hogy XIII. Leónak ez az ujabb áldozata a történeti igazság iránt való szeretetének fokmérője. E beszéd után a vendégek sorra megtekintették a termeket.

A Hiszekegy a protestánsoknál Németországban, mint már októberi füzetünkben emlitettük (796. lap.) vita tárgya lett. Eleinte a hivő, orthodox protestánsok feljajdultak Harnack berlini theol. professzor istenkáromló hitetlenségén, azután az «Evangel. Oberkirchenrath» össze is ült, hogy majd egy circularéban elveri a port Harnack felett, s megvigasztalja a megbotránkozott hivő lutheránusokat. Ez a circulare nov. 25-iki kelettel meg is jelent, de ime, mi van benne? Dezavuálják a superintendens urak Harnackot, sajnálkozásukat fejezik ki tanitmánya felett, elmondják, hogy az apostoli hitvallás kincse a kultusznak; ámde azt is mondják, hogy ők sem csinálnak a symbolum minden egyes mondatából merev dogmát (starres Lehrgesetz)! No hiszen megadták neki! Hát nem áll az egész symbolum egyes mon-

datokból, melyek mindegyikének megvan a maga értelme? S ha az egyik protestáns az egyik «egyes mondatot,» a másik a másikat veti el, mi marad majd meg a symbolumból? Ime a «szabad vizsgálódás» szépséges eredménye. Harnack jóizűt nevethet a markába, mikor a nagyra felfujt szappanbuborék ily nyomorult szétpattanását szemléli. Risum teneatis!

Érdekes tárgyalás folyt le a mult hónapban a königsbergi biróság előtt. Az r . . .-i kath. templomban a sz. áldozás kiosztása alkalmából a pap egyvalakit készakarva kihagyott a sorban, (a pastorálisból tudjuk, hogy erre igenis lehetnek a papnak okai), — s ez az egyvalaki, tessék elképzelni! a világi biróságnál bepanaszolta az illető papot! A biróság azonban kimondotta, hogy ő illyesmire nem illetékes, hogy a papnak igenis joga és kötelessége, a sz. áldozást a maga egyházi szabványai szerint kiosztani, s hogy őt eziránt felülvizsgálni semmiféle világi biróság nincs feljogositva. — Nagyon helyesen! Szép is volna, ha már ily, teljességgel egyházi belügyek vitetnének világi forum elé. Ott a püspök, ott a consistorium, ha már valaki azt hiszi, hogy a fungáló pap igazságtalan volt vele szemben.

Nagy örömük volt a dánországi katholikusoknak nem régiben: az első felszentelt püspök tartotta bevonulását Kopenhágába az 1536-i hitszakadás óta. Euch János az ő neve, eddig Dánia apostoli vikáriusa volt. Szept. 8-án azonban püspökké szenteltetett Osnabrückben, s visszatérve, most egymásután végzi a püspöki funkciókat.

„Sutor, ne ultra crepidam“ — mondhatnók sokszor a liberális napilapoknak. A multkor is kisütötték, hogy Vannutelli Serafin bibornoknak, annak a kitünő, jámbor és müvelt férfiunak, kit bécsi nunczius korából hazánkban is sokan előnyösen ismernek, bolognai érsekké való kineveztetése *büntetés*, holott az kitüntetés, lévén a bolognai érseki szék egyike a legkényesebb pozicziókoknak, ahova a pápa a legmegbizhatóbb embert akarja állitani.

A nestoriánus eretnekség, miután tizenöt századon keresztül tartotta fenn magát, immár megszüntnek mond-

ható. E nyáron történt, hogy partriarchájok, Chisnun, sok követőjével együtt visszatért a kath. anyaszentegyházba, letéve a hitvallást Audou Tamás urmiai (chald ritusu) katholikus érsek kezeibe. Lépése annál dicséretesebb, mert az ő családjában volt eddig, és pedig nagyon hosszú idő óta már, a vezéri tekintély, amelyet az egész szekta elismert, ugy hogy szinte politikai souverainitással dicsekedhetett. Azóta pedig már Kurdistan hegyeiben is egymás után térnek meg a nestoriánusok, az emlitett érsek s az ő szerzeteseinek fáradozásai folytán, ugy hogy rövid idő mulva a nestorianismus név csakis mint történelmi fogalom lesz ismeretes.

Contraria juxta se posita... A magyar parlamentben egy képviselő — az igaz, hogy egy olyan képviselő, akinek közbekiáltásai nem szoktak komoly számba vétetni, — hangosan fejezi ki örömét, hogy ő excommunicálva van, még hangosabban jelenti ki, hogy nem szorul senki imádságára; — az osztrák parlamentben, sőt kormányban egy miniszter ül, hozzá még pénzügyminiszter, aki üres óráiban katholikus vallásos könyveket olvas, sőt aki nem restelli bevallani, hogy tetterejét a szentségek gyakori használásából meriti. Ne is restellje! Mindennap közelebb jő az idő, amelyben nyiltan szint kell vallani mindenkinek, s megmutatni, hogy keresztény-e avagy pogány — és hogy ez a discretio spirituum nem a pogányság győzelmével fog végződni, az bizonyos.

Pár hét óta vasuti közlekedés nyilt meg Jaffa és Jeruzsálem között. A szentföldre zarándoklóknak tehát ezentúl nem kell ezt az utat lóháton és fegyveres kisérettel megtenniök, mint eddig, hanem könnyü szerrel, a nyugati czivilizáczió kényelmével juthatnak czéljokhoz. Az ut igy Jaffától Jeruzsálemig három és félóráig tart a vallis Terebinthi-n, Sámson szülőföldjén keresztül.

A vasutat francziák épitették, amit azért jegyezünk fel, nehogy valaki azt higyje, hogy akár Israel fiai, akár a «beteg ember» verték magukat ilyen költségbe. Amazok azért nem, mert ennél a vállalatnál, egyelőre legalább, nem nagy osztalék kinálkozik, emez azért nem, mert nincs abban

az anyagi helyzetben, hogy vasutakat épitsen. Egyébkint a a franczia vállalkozók sem nagyon lelkiismeretesen jártak el, főleg a kocsik, lokomotivok stb. beszerzésében. Ócska jószágot vásároltak össze, ugy hogy sok a panasz a mindenuntalan előforduló megakadások, vasuti balesetek miatt. De ezen előbb-utóbb segitve lesz, — a fődolog, hogy a vasut kész!

† **Lavigerie Károly bibornok** karthagói és algiri érsek mult hó 24-én meghalt. Halálával uj és nagy ür támadt nem csupán a szent kollegiumban, hanem az egész világ-egyház főpapi karában. Lavigeriet hosszasan jellemezni nem kell; az ő hirnevével betelt volt a világ már több évvel ezelőtt. Hanem érdekes vitae-curriculuma hadd álljon itt néhány sorban:

Született Bayonneban, Dél-Francziaországban 1825-ben, pappá szenteltett 1849-ben, kitünő tehetségei s készültsége folytán csakhamar sorbonnei tanár lett. És pedig hires tanár, akinek az 1856—57. évben tartott egyháztörténeti előadásait maga a Sorbonne adta ki. Ő maga is foglalkozott irodalommal, «Exposé des erreurs doctrinales du Jansenisme» czimü munkája annak idején feltünést keltett. De nemsokára Rómába került, s ott a Rota uditoréja lett, s csak mint praeconizált nancy-i püspök tért vissza 1863-ban hazájába. Rövid négy év mulva az algiri érseki székre neveztetett ki, 1882-ben pedig a biborral diszittetett fel.

Ismeretes, hogy a Szentatya resuscitálta 1884-ben az ősegyházban oly hirneves karthagói érsekséget, s e naptól fogva Lavigerie kardinális az «Afrika primása és algiri és karthagói érsek» czimet viselte.

Lavigerie neve, bár már rég jóhangzásu volt a nagyvilágban, különösen 1889. óta kezdett a bámuló világ közszáján forogni, amikor, a Stanley-féle leleplezésektől felbuzdulva, egész Európát közös akczióra szólitotta fel a rabszolgakereskedés gyalázatosságainak megszüntetésére. E nemes apostolsága, (melyről bővebben olvashatnak t. olvasóink a M. Sion 1889. évf. 1—19. és 113—124. lapjain) halhatatlanná tette az ő nevét. Bejárta Európa nagy városait akkor

az agg érsek, prédikált, uj keresztes hadjáratot hirdetett a szent ügy érdekében.

Párisban a S. Sulpice templomban szónokolt elöször s a párisiak lelkesedéssel fogadták az emberbaráti ügy apostolát. Lelkesedés kisérte fáradságos vándorutján is, melyre eszméinek diadaláért kelt. Párisból Belgiumba, majd Bécsbe ment folytatni az agitácziót s még a protestáns angolok közt is hatással beszélt. Olaszországban, a hová azután érkezett, tárt karokkal fogadták. Maga a pápa 300.000 lirát ajánlott föl az uj keresztes hadjáratra s Róma lelkes népe közül száz és száz ifju ajánlkozott, hogy résztvesz a hadjáratban.

Nem telt el az elsö év s Lavigerie müködésének már gyakorlati eredményei is mutatkoztak. A pápa adományát ezer és ezer más adomány követte. A német és angol kormány elhatározták, hogy Afrika keleti partjaira a rabszolgakereskedök üzelmeinek megszüntetése végett hadihajókat küldenek, azután megindultak a diplomáciai alkudozások s mind ennek az lett az eredménye, hogy a rabszolgakereskedés Afrikában immár szünöfélben van.

Nagy érdeme Lavigerienek a számtalan templom, iskola épitése, árvaházak, kórházak alapitása, de leginkább az u. n. «fehér atyák» (les pères blancs) kongregácziójának alapitása is, melynek czélja az afrikai missiók fejlesztése.

Utolsó óráiról ezeket irja az «Univers»: Halála napján a bibornok még rendes szokása szerint hajnali 4 órakor kelt fel, elmélkedése és imái elvégzése után misézett, reggelizett, s 7 órakor munkához látott. De tiz óra felé egyszerre heves föfájásról kezdett panaszkodni vele dolgozó titkárainak, felhagyott a munkával és ágyba feküdt. Csakhamar erös lázat érzett s igy szólt környezöinek: «Kedves fiaim, halálom órája közelg. Azonnal hivjátok ide gyóntatómat, szintugy a generális vikáriusaimat, s összes személyzetemet.» Mindez megtörtént, a bibornok meggyónt s az utolsó-kenetet felvette, s ezután oly nyugalmat mutatott, mely feltünö ellentétben állott roszullétekor tanusitott nyugtalanságával. Oly nyugalommal beszélt délután haláláról, temetéséröl, mint

valami rövid utazásról. Vértódulásai azonban erősbödtek, s este 6 órakor elvesztette öntudatát, mely többé nem is tért vissza. Éjfél utánig tartott az agónia, amikor visszadta nemes lelkét Teremtőjének.

Deczember 2-án reggel voltak az exsequiák az algiri székesegyházban, melyek után a holttestet franczia hadihajón vitték Carthagóba, a hosszú nyugalomra.

Lavigerienek nem sikerült minden terve! Ámde az Ur Isten nem a sikert jutalmazza, hanem a jószándéku, becsületes, önzetlen munkát!

Még egy másik halálesetről is kell megemlékeznünk, a P. Liberatore jezsuitáéról, a század egyik legnagyobb filozofusáéról, ki pár hét előtt, 83. évében befejezte munkás életét. Könyveit hazánkban is sokan forgatták, emlékezzenek most meg róla hálásan imáikban.

Szvorényi József † A tanügynek egy érdemekben megőszült bajnoka, az irodalomnak egyik leghivatottabb és legtevékenyebb munkása, a magyar cisterciták rendjének egyik ékessége hunyt el folyó évi deczember 11-én *Szvorényi József* egri főgimnáziumi igazgató, tiszt. főigazgató, perjel stb. személyében. Az ifjabb nemzedékben alig van valaki, ki nevét ne ismerte volna. Müveiből meritették mindannyian a magyar irodalomra vonatkozó ismereteiket, mert tankönyvei több mint három évtizeden keresztül az összes hazai középiskolákban használatban voltak. Született 1816. julius 16-án, 1838-ban a czisztercita rendbe lépett, a melyben 54 évig tanárkodott. Korán kezdette meg irodalmi munkásságát. Már 1835-ben lépett fel Romvay álnév alatt verseivel a «Regélő», «Honmüvész» hasábjain. Később római irodalomtörténeti czikkeket irt és egy ily tartalmu munkát is adott ki. E tért azonban elhagyva, egészen magyar nyelvi és irodalmi tanulmányokra szentelte tehetségeit. Ily irányúak tankönyvei is mind. Utolsó müve: «Gyakorlati tanácsok a házi és nyilvános nevelés körében» 1890. jelent meg a Franklin-társulat kiadásában. Irodalmi érdemeiért a magy. tud. akadémia 1856. decz. 18. választotta levelező, később tiszteletbeli tagjává. Ötven éves tanári ju-

bileuma alkalmából a «Ferencz-József rend» lovagkeresztjével lőn kitüntetve, mig legujabban a főigazgatói czimet nyerte. Sokat betegeskedő, kis termetü ember volt, de lelkes tanár, ki egészen elragadta tanitványait előadásaival, a melyeket irodalmi reminiscentiáival szeretett fűszerezni. Magán élete csendes, tiszta, zajtalan volt. Főélvezetét a munka képezte. Korán végezte naponként miséjét és utána rögtön iróasztalához ült, amelyet aztán alig hagyott el egész nap. Áldás emlékére!

† **P. Schubert Hermann.** A bécsi benczés kolostor egyik jeles tagja hunyt el közelebb. Hermann atya egyike volt Bécs legkitünőbb hitszónokainak. Szentbeszédeire özönlött Bécs lakossága. Különben mostoha testvére Schubert Ferencznek, a hires zeneszerzőnek, kinek édesbús dalai ma is mindenütt hangzanak. A lichtenthali tanitónak első házasságából 14 gyermeke született. Ezek egyike volt Ferencz, a zeneköltő. Második házasságából négy gyermeke született. Ezek legifjabbika volt Hermann atya. Mostoha fivérét nem igen ismerte, mivel 1828-ban, mikor a zeneszerző meghalt, még csak 3 éves volt. Nagy kegyelettel viseltetett azonban hires fivére iránt és sokat dolgozott annak életrajzai adatai gyüjtésén.

A siketnémák érdekében vettük közlés végett a következő felszólitást:

Nagyérdemü Közönség! Az idén ama folyamodók száma, kik a váczi királyi siketnéma-intézetbe fölvétetni óhajtottak, összesen 130-ra tehető.

E 130 folyamodó közül csak 9-en nyerhettek a jövő tanévre alapitványi helyet.

Ámde mélyen tisztelt közönség! mi lesz azzal a 121 szerencsétlen gyermekkel, kikre sem a magas miniszterium, sem a magánalapitók áldásos kegyeiket ki nem terjeszthetik?!

Talán csak úgy félvadságban hagyjuk-e felburjánozni Istennek eme számtalan képmását? Talán elfojtsuk-e mindama képességeket, melyek a siketnémában épugy fölélesztheták és fejleszthetők, mint a hallóban?! És elnyomjuk-e csirájában ama lelkesedést, ama derült életkedvet, mely

minden jó és szép iránt fogékony kebleiket épúgy mozgásba hozhatja, mint bárki másét?!

Nem szükséges-e, hogy e szerencsétlenek, kik nevelés és oktatás nélkül környezetüknek csak hátrányára és terhére vannak, minél értelmesebb és munkaképesebb egyénekké képeztessenek?

Mert nevelhetők a szegény siketnémák épenúgy, mint a hallók és tény, hogy az iskolából kikerültek közül legtöbben oktatás által az elemi ismeretek minden ágában, az egyéni sajátságaikkal megegyező foglalkozási módok valamennyi fajtájában ügyes munkásokká, nevelés által pedig rendes életü, józan, istenfélő és jóerkölcsü emberekké váltak, akik mint gondos szülők tartják fenn családjaikat, mint megbizható alkalmazottak töltik be hivatásukat és végül, mint hü cselédek szolgálják uraikat.

Az épen most elmondottakból kiolvasható fölfogás és az enyéimhez hasonló tapasztalatok vezették bold. hivatalbeli elődömet Krenedics Ferenczet is, kinek kezdeményezésére jött intézetünknél létre az u. n. rendkivüli tanfolyam, melyen olyan gyermekek nyerhetnek ingyenes oktatást, kiknek ellátásukról szülőik Váczon valami úton-módon gondoskodni tudnak.

Csakhogy ez még mindig nagyon kevés, amennyiben az oktatás nélkül maradó siketnéma gyermekek száma még mindig százon felül marad, amely szám — tekintve, hogy a hazánk más vidékein levő siketnéma-intézeteknek is kétségkivül meglessz a maguk számfölöslege — megdöbbentőleg nagy.

Az államtól, mely a mellett, hogy a váczi intézetet fentartja és az összes vidéki intézeteket, u. m. a kolozsvárit, kaposvárit, temesvárit, aradit és budapestit segélyezi: ennél többet egyelőre nem követelhetünk. Miértis a külföldiek példájára, ahol számos ily intézet létesült közadakozásból, a nagyközönség feladata hozzájárulni e szerencsétlenek felsegéléséhez.

Igaz, jól tudom, szerfelett igénybe van véve a közönség áldozatkészsége a sok jótékonyczélu intézmény által.

De hát nem azokon kell-e segitenünk első sorban, kik érzékeik fogyatékossága folytán önmagukon segiteni képtelenek?

Mélyen tisztelt, nagyérdemü közönség!

Rajtunk a sor, hogy tőlünk telhetőleg mindent megtegyünk eme napról-napra égetőbbé levő, kiválóan humánus ügy érdekében.

Tegyünk! még pedig tegyen kiki a saját, ha még oly csekély képessége szerint is azzal az elfogulatlansággal, amint tenni szokott, midőn áldozatfilléreit az Ur házában a perzselybe adja.

A mód, melylyel az alapitványi helyekről épugy, mint a póttanfolyamból kimaradott föntjelzett, még mindig nagyszámu tanköteles siketnéma tanitási költségei megszerezhetők lehetnének — az emberek jószivüségébe vetett tántorithatatlan hitem szerint ez volna:

Az illető község, kerület megye — politikai épugy, mint egyházi — járás, hatóság, gyár- vagy munkástelep és intézet, melynek kötelékébe tanitható siketnéma tartozik, vegye kezébe e szerencsétlennek ügyét; inditson gyüjtést, évenkint ismétlődő, vagy egyszermindenkorra szóló hozzájárulással; esetleg jótékonyczélú előadások, fölolvasások és sorsjátékok rendezésével; a sajtó belevonásával; végül a munkások és tanuló ifjuság között szervezendő siketnéma-segélyző egyletek alakitásával, amilyen pl. az elemi és középiskolai ifjuság kebelében oly örvendetesen virágzó «Jézus szent gyermekségének egylete», mely többnyire hitoktatók által vezettetve, havi 1—2 krnyi tagdij mellett is bámulatosan szép eredményeket tud fölmutatni.

Hogy ily módon csakugyan lehetne eredményt elérni, fényesen bizonyitja a siketnémák kolozsvári intézete, mely közadakozásból létesült s ma, mint a közönség áldozatkészségének dicső hirdetője áll fenn.

Ami egy-egy növendék eltartását illeti, az itt Váczon, az anyaintézet mellett, ha legalább 10, a most előadott módon segélyezett növendék akadna, havi 15—17 frtba ke-

rülne a ruházaton kivül, mely összegből havi 5 frt tanerők fizetésére, 10—12 frt pedig a városban, valamely polgári háznál kapható teljes ellátásra lenne fordítható; a tanszerköltségeket talán a miniszterium lenne kegyes födözni. Eme költséget, mely egy évben 5—6 frtnál többre ugysem fog rúgni, egyébként még a legszegényebb szülő is szivesen viselné.

E havi 15—17 frtért az ilykép ide kerülendő siketnéma tanulók naponkint oktatást nyernének.

Mélyen tisztelt közönség!

Mély alázattal esedezem az emberbaráti érzelmü kebleknek, hogy a szeretet e müvét, melynek nem eszméjét — mert ez már nem uj — hanem csak ilyen alakját és kiviteli módját ezennel felvetettem s melynek megtestesitéséhez a magam részéről a szerény munkás ápoló kezével járulhatok csak, kegyesen támogatva megvalósitani méltóztassék, hogy igy visszaadjuk körülöttünk nyájas tekintettel forgolódó, hozzánk bizalmas szeretettel ragaszkodó siketnéma embertársainknak azt, amit tőlük a mostoha természet megtagadott és aminek csakis szakszerü tanitás által juthatnak birtokába.

Bármily csekély adományt hálás köszönettel fogad az alulirott igazgatóság. Váczon, 1892. évi deczemberben. *Pivár Ignácz* s. k. kegyesrendi áldozár, siketn. intézeti igazgató.

E füzetünkkel bevégeztük ezidei évfolyamunkat. A Magyar Sion, miként t. olvasóközönségünk látta, hozott huszonnyolcz értekezést, hosszabbat rövidebbet, a tudomány mindenféle szakából, az egyházi élet különböző mozzanatainak alkalmából; — ismertetett nem kevesebb, mint hetven uj könyvet, hazait és külföldit, melyek a theologiába, vagy annak segédtudományaiba vágnak; hozott minden füzetben érdekes rövid közleményeket.

A jövő évben, Isten segitségével, ujult buzgalommal folytatjuk munkánkat, s most, boldog ünnepeket kivánva kedves dolgozótársainknak ugy, mint t. olvasóinknak, e szóval bucsuzunk tőlök rövid időre: a viszontlátásra a jövő évfolyamban, melynek első füzete január 25-én fog megjelenni.

TARTALOM.

I. Értekezések.

Az emberiség hagyományai a világ teremtéséről. *Erhardt Viktor*-tól. 763. 852.
Bevezető gondolatok. *Dr. Kereszty Viktor*-tól. 3.
Columbus jubileumához. *Dr. Kereszty Viktor*-tól. 721.
Comenius Ámos János. *Dr. Walter Gyulától.* 201.
Délszlávok és III. Ince pápa. *Dr. Vargha Dezső*-től. 321. 424. 503.
Emlékcsokor lourdesi utamból. *Dr. Balits Antal*-tól. 366. 449. 532. 593. 682.
Fröbel-gyermekkertek kath. paedag. szempontból. *Haiczl Kálmán*-tól. 801.
Fröbel kisdednevelési rendszere. *Kraffszky József*-tól (Válasz az előbbire.) és *Haiczl* viszonválasza. 908.
Harcz a félszegségek ellen. *Dr. Pethő*-től. 481.
Husvéti gyertyáról. *Spuller Gyulá*-tól. 283.
Iskolai év kezdetén. *Dr. Kereszty Viktor*-tól. 675.
Január huszonnyolczadika. *Dr. Kereszty Viktor*-tól 6.
János (I.) esztergomi érsek. *Nogáll László*-tól. 8.
Kálvin és Servet a legujabb tört. nyomozások világában. *Várnai Sándor*-tól. 821.
Pozsonyi generális szeminárium. *Dr. Halmos Ignácz*-tól. 85. 175. 287. 354. 437. 516. 581. 657. 750. 831. 898.
Primás consecratiójára. (Óda.) 81.
Protestáns atyánkfiainak igazmondása. *F. Sz.*-tól. 890.
Reformeszmék az u. n. reformáczió előtti korban. *Várnai*-tól. 561.
Régi historiák a Pazmaneumból. *Kollányi Ferencz*-től. 334.

Sz. László centenáriuma. *Dr. Kereszty Viktor*-tól. 401.
Schmitt Jenő Krisztus istenségéről. *Dr. Pethő*-től. 405.
«Tárgyilagosság.» *Dr. Fischer-Colbrie Ágost*-tól. 881.
Tájékozásul az elkeresztelési ügyben. *Pannonius*-tól. 241.
Uj rituale érdekében. *Dr. Melchisedech*-től. 641.
Ünnepnapok Esztergomban. 82.
Vaszary Kolos hgprimás Sz.-István-Társulati beszéde. 161.
Wolsey Tamás bibornok. *Várnai*-tól. 105.
Zsidókeresztény sibyllai jóslatok *Gergye Lénárd*-tól. 186. 298.

II. Irodalom és müvészet.

A könyvismertetés főszabályai. Közli *F. Sz.* 212.
A szent keresztúti ájtatosság. Ism. *X.* 220.
Ambrosius. Grammatik d. Zulu-Kaffr. Sprache. Ism. *Walter Gyula dr.* 618.
Babik J. Sz. László kir. élete és tettei. Ism. *Kereszty Viktor dr.* 384.
Balássy. Adatok az egri egyházmegye történetéhez. Ism. *Kollányi Ferencz.* 219.
Bellesheim. Geschichte d. kath. Kirche in Irland. Ism. *Vargha Dezső dr.* 31.
Bota Ernő. Rózsabimbók szüz Mária virágoskertjéből Ism. *Kereszty Viktor dr.* 929.
Budapesti növ. papság. Munkálatok. Ism. *F. Sz.* 791.
Bunyitai V. Biharvármegye oláhjai s az unio. Ism. *Kollányi Ferencz.* 703.
Didon-Kiss-Sulyok. Jézus Krisztus. Ism. *Kereszty Viktor dr.* 382.
Dosenbach-Lessenyey. Novemberhava a tiszt. helyen szenv. lelkek stb. Ism. *Pethő dr.* 789.
Duhr-Rózsa. Jezsuita-mesék. (III. IV. V.) Ism. *F. Sz.* 218. 550. 930.
Egy plébános. Bucsusok könyve. Ism. *F. Sz.* 614.
Erényi K. Az én hitvallásom. Ism. *Kereszty Viktor dr.* 700.
Erdmann. Erklärung d. bibl. Geschichte. Ism. *Walter Gyula dr.* 710.

Fejérpataky. Béla kir. névtelen jegyzőjének könyve. Ism. *Walter Gyula dr.* 875.
Felten. Die Apostolgeschichte erklärt. Ism. *Kereszty Viktor dr.* 783.
Fiedler. Weber Dreizehnlinden-je magyarul. Ism. *F. Sz.* 710.
Franz. Die sociale Frage u. Vorschläge Ism. *Walter Gyula dr.* 617.
Friedrich. Die Reformen der Volksschule. Ism. *Walter Gyula dr.* 707.
Führer durch Gran u. Umgebung. Ism. *X. Y.* 615.
Gebé A. Apostoli szakaszok magyarázata. Ism. *X. Y.* 312.
Giesswein. Hauptprobleme d. Sprachwissenschaft. Ism. *Kereszty Viktor dr.* 869.
Gihr. Das hl. Messopfer etc. Ism. *Pethő dr.* 311.
Granderath. Constitutiones dogm. Conc. Vat. Ism. *Kereszty Viktor dr.* 784.
Haberl. Magister Choralis (magyarul) Ism. *Kereszty Viktor dr.* 792.
Hegedüs. A r. k. egyházi szertartás kézikönyve. Ism. *Walter Gyula dr.* 870.
Hoberg. Psalmen der Vulgata. Ism. *Kereszty Viktor dr.* 610.
Hoensbroech. Christ und Widerchrist: Ism. *Kereszty Viktor dr.* 867.
Holweck. Fasti Mariani. Ism. *Kereszty Viktor dr.* 465.
Karácsonyi János. Kik voltak az első érsekek. Ism. *Kollányi Ferencz.* 313.
Karsch. Szentirási apologetika. Ism. *Kereszty Viktor dr.* 702.
Káuzli. Compendium Theol. Moralis. Ism. *Krammer György dr.* 214.
Keményfi. Tört. tanulmányok. Ism. *Kollányi Ferencz.* 220.
Kereszty V. dr. Exegesis pericoparum Evangelii. Ism. *X. Y.* 609.
Kihn. Encyclopaedie u. Methodologie der Theologie. Ism. *Kereszty Viktor dr.* 782.
Klinda. Vademeum liturgicum Ism. *Pethő dr.* 56.
Koncz Á. Egri egyh. m. papok az irodalmi téren. Ism. *F. Sz.* 384.

Kozáry. Korunk bölcselete. Ism. *Kereszty Viktor dr.*
Kraffszky. A kisdedóvás és Fröbel nev. rendszere. Ism. *Pethő dr.* 776.
Krönes. Theor. Praesesschule és Materialiensamlung. etc. Ism. *Metzker József.* 790.
Laemmer. Institutionem d. kath. Kirchenrechts. Ism. *Horváth Ferencz dr.* 138.
Lessii. Recollectiones precatoriae. Ism. *F. Sz.* 466.
Lukács. Házassági felmentvények a r. k. egyházban. Ism. *F. Sz.* 59.
Marchal-Rada. Keresztény leánykák bokrétája. Ism. *Kereszty Viktor dr.* 870.
Mersich. A segélyalapok méltányos felosztása károsultak közt. Ism. *Kereszty Viktor dr.* 216.
Meschler. Die Gabe d. hl. Pfingsfestes Ism. *Pethő dr.* 385.
Meunier. Die Lehre vom Predigtthema. Ism. *Walter Gyula dr.* 705.
Nagyváradi egyhm. papság irod. működése. Ism. *Szöllösi Károly.* 44. 139. 387.
Nogáll. Lelki élet könyvtára I. Ker. vezérczikkek. Ism. *F. Sz.* 615.
O-Reilly-Matyaczkó. A Colosseum vértanui. Ism. *F. Sz.* 866.
Ortvay. Geografia eccl. Hungariae. Ism. *Kereszty Viktor dr.* 310.
Oszwald. Knizmica Katechetska. Ism. *Pethő dr.* 137.
Pastor. Janssen's Lebensbild. Ism. *Kereszty Viktor dr.* 928. lapon.
Pécs-egyházmegyei papság irodalmi működése. Ism. *Szöllösy Károly.* 551. 619. 711.
Pokorny. Kath. Szertartástan. Ism. *F. Sz.* 701.
Presbyter Strig.: Comes pius in off. Breviarii. Ism. *M. G.* 876. l.
Racke. Die Verwaltung d. Predigtamtes, Ism. *Dr. Pethő.* 931.
Raffl. Die Psalmen nach dem Urtext etc. Ism. *Kereszty Viktor dr.* 610.
Rácz. A Károli G. és Káldi Gy. bibliaforditásai stb. Ism. *Kereszty Viktor dr.* 130.

Ricker. Das Perikopensystem im Kirchenjahre. Ism. *F. Sz.* 549.
Rozsnyó egyházm. papság irodalmi működése. Ism. *Szöllösy Károly.* 935.
Simor J. szentbeszédei (Kiadta Csernoch) Ism. *Kollányi Ferencz.* 127.
Sz. Család naptára 1893-ra Ism. *F. Sz.* 793.
Sz.-István-Társulat naptára. 1893-ra. Ism. *F. Sz.* 793.
Vargha D. Italiában. Ism. *N. N. dr.* 616.
Városi. Derült ég. Ism. *F. Sz.* 313.
Vercruysse. Elmélkedések Jézus Krisztus életéből. Ism. *Dr. Pethő.* 788.
Végh. Schuster-Holzammer. Bibl. történetek magyarázata. Ism. *Kereszty Viktor dr.* 466.
Villányi. Három évtized Esztergom multjából. Ism. *Walter Gyula or.* 872.
Wajdits. Mária hava. Ism. *Kereszty Viktor. Dr.* 313.
Weiss. Apologie d. Christ. aus dem Standpunkte d. Sitte etc. (IV. k.) Ism. *Pethő dr.* 785.
Weiss H. Die Bergpredigt Christi. Ism. *Kereszty Viktor dr.* 928.
Wiesinger. Christl. sociale Zeit- u. Streitfragen. Ism. *H. K.* 467.
Wimpfeling. Pädag. Schriften. Ism. *Walter Gyula dr.* 932.

III. Rövid közlemények.

61, 146, 222, 316, 395, 470, 556, 630, 716, 795, 878, 941.

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

A szerkesztésért felelősek: Dr. KERESZTY VIKTOR, Dr. WALTER GYULA.

Esztergom, 1892. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

Felhivás előfizetésre.

Elérkezett az év vége. A „Magyar Sion“ a jövő, 1893. évben is folytatni akarja pályafutását; mert erre buzditja őt eddigi, tisztességes multja, erre a nemes szándék is, hogy a jövőben is tájékoztassa azt a müvelt olvasóközönséget, mely a tudományok s az egyházi élet iránt érdeklődik, ugy a theologia s az azzal kapcsolatos tudományágak haladása iránt, mint a világegyház helyzete és életjelenségei iránt.

Mint eddig, ugy a jövőben is tartalmas, változatos, de mindig komoly munkával készült értekezésekben fogja szolgálni az olvasóközönség igényeit; mint eddig, ugy a jövőben is be fogja mutatni a hazában s a külföldön megjelenő, s az egyházi tudományosságot bármikép érintő nevesebb uj könyveket; végre, mint eddig, ugy ezután is registrálni fogja rövid közleményekben a szellemi élet nyilvánulásait.

S ezzel adva van a „Magyar Sion“ felosztásának, berendezésének képe is. Önálló, eredeti tudományos czikkek, — könyvbirálatok és ismertetések — érdekes, az egyházi életre vonatkozó rövid közlemények fogják képezni a havonkint (mindig a hó vége felé) megjelenő, szép kiállitásu füzetek tartalmát. Minden egyes füzet, ép ugy mint eddig, öt teljes nyomtatott ivből fog állni.

Reméljük, hogy minden eddigi t. előfizetőnk jövőre is megrendeli a Magyar Siont, kérjük őket tisztelettel, hogy folyóiratunkat szives pártolásukban részesitsék, sőt azt szélesebb körben is megismertessék és ajánlják.

A „Magyar Sion“ előfizetési ára **egész évre 6 forint, félévre 3 forint** (mely összeget a plébános urak több megyében, az esztergomiban névszerint, egyházhatósági engedély alapján, a templompénztárból is fizethetik). Legczélszerübb postautalványt használni, ily czimmel: A „Magyar Sion“ szerkesztőségének Esztergom, papnövelde. Ismételve kérjük az előfizetést minél előbb, és minél tömegesebben megtenni.